SEDMA BANIJSKA DIVIZIJA

Petrinja
Sisak
Lonjsko polje
Lukavac
Brestovac
Bijelnik
Trnjani
Hrastelnica
Mečenčani
Stubičani
Gradec
Dvojani
Pridore
Jakšić
Kratečko
Topolovac
Prelošćica
Kostrinja
Soinjičko
Lonja
Strelečko
Gredani
Popinovac
Majdan
Lijevi Dubrovčak
Desni Dubrovčak
Gradusa
Jasenovčani
Kraljevac
Ljubljanica
Jazvenik
Mokrice
Medurače
Hrastovica
Madžari
Brđani
Trebarjevo
Drljače
Kosna
Kravljak
Ljubljanica
Ljubljanica
Ljubljanica

SEDMA UDARNA BANIJSKA DIVIZIJA

VOJNOIZDAVAČKIZAVOD
BEOGRAD 1967.

INICIJATIVNI ODBOR

Vladimir BAKARIC, Šukrija BIJEDIC, Stanko BJELAJAC, Janko BOBETKO, Branko BOROJEVlC, Branko BRKOVIC, Adam DUPALO, Milan ĐURIĆ, Ljuban ĐURIC, Pavle JAKŠIC, Dušan JANDRIC, Slavko JANEKOVIC, Zivko JUZBAŠIC, Đuro KLADARIN, Ljuban KLJAlC, Zdravko KOLAR, Dušan KOSTIC, Stanko KRECA, Uroš KRUNIC, Milan PAVLOVIC, Dragan RULA

REDAKCIJA

Branko BOROJEVlC, Branko BRKOVIC, Adam DUPALO, Milan ĐURIC, Dušan JANDRIC, Ljuban KLJAIĆ, Zdravko KOLAR, Milan PAVLOVIĆ, Ivan REŠETIĆ, Dragan RULA

UREDNICI

Branko BOROJEVlC, Dušan JANDRIC, Zdravko KOLAR, Ivan REŠETIC

RECENZENT

Đuro KLADARIN

SEDMA
banijska
DIVIZIJA

IZ RATNE PROŠLOSTI NAŠIH NARODA

KNJIGA OSAMDESETA

UREĐIVAČKI ODBOR

general-potpukovnik BOŠKO ĐURICKOVIC, general-potpukovnik BRANKO BOROJEVlC, general-major ALEKSANDAR VOJINOVIC, general-major BRANKO PERO VIC, general-major F ABIJ AN TRGO, general-major u penz. MESUD HOTIC, general-major u penz. MILUTIN PEJANOVIC, pukovnik AHMET BONLAGIC, pukovnik VIKTOR KUČAN, potpukovnik u penz. LAZA BOGESKI, pukovnik ABDULAH SARAJLIC — odgovorni urednik

UREDN I CI-REDAK TORI

potpukovnik RADOVAN PANIC, potpukovnik IVAN REŠETIC

Likovni prilozi

Marjan Detoni, Franjo Mraz, Edo Murtić, Đuro Tiljak

Vinjete

Đorđe Andrejević Kun, Marjan Detoni, Pivo Karamatijević, Franjo Mraz, Z latko Priča, Branko Šotra

POSVEĆENO

dvadesetpetogodišnjici divizije,
njenim borcima i narodu Banije

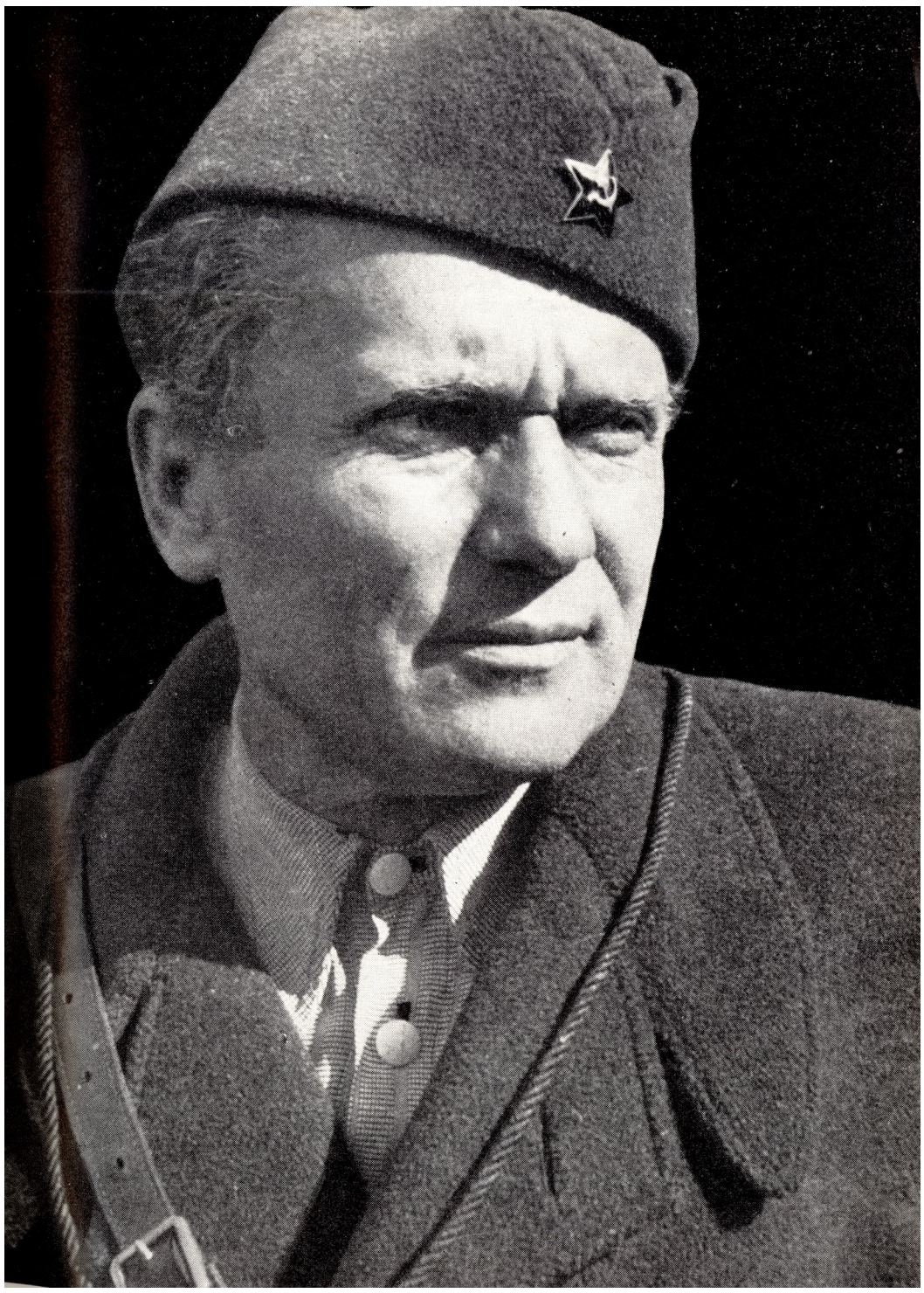

Ja uvršćujem Kordun, Baniju, Liku, Bosnu i mnoge druge krajeve u prve redove, ne samo po tome što su vaši krajevi dali veliki broj boraca — tri divizije — nego i zato što je narod ovdje bio čitavo vrijeme vezan za našu narodnooslobodilačku borbu, zato što smo se na njega oslanjali.

(TITO — iz govora u Glini 1952.)

MEĐU PRVENCIMA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE

Sedma banijska divizija je formirana Naredbom vrhovnog komandanta broj 95., dana 22. novembra 1942. godine. Njen rođendan pada u vrijeme velikih političkih i vojnih odluka, po svoj prilici najznačajnijih koje je rukovodstvo narodnooslcbodilačkog pokreta Jugoslavije donijelo u vrijeme narodnooslcbodilačkog rata. To su — Odluka o formiranju viših vojnih formacija Narođnooslobodilačke vojske — divizija i korpusa, odnosno formiranju Narodnooslobodilačke vojske i odluka o konstituisanju AVNOJ-a, kao najvišeg političkog predstavništva naroda Jugoslavije

Brigadne vojne formacije koje su se dotad stvarale kao najkrupnije partizanske jedinice potvrdile su se kao partizanske operativno-taktičke jedinice, sposobne da izvode vojne zadatke i samostalno i združeno. Nevezane za »svoju« teritoriju, za svoj kraj, pokretljive i sposobne za brzo i iznenadno prebacivanje s jedne na drugu teritoriju, brigade su pokazale i nove, još šire mogućnosti vojnog organizovanja partizana i vođenja rata protiv okupatorsko-kvislinške vojske.

Na tom provjerenom organizacionom i taktičkom iskustvu brigada rađale su se ideje o novim formacijama, o stvaranju vojske koja će se bazirati na još krupnijim vojnim formacijama, na divizijama i korpusima, koji će širim manevrima i koncentracijom veće mase ljudstva i vatre stvarati preimućstva na bojištu i nad krupnim okupatorsko-kvislinškim jedinicama. U novembru 1942. godine Vrhovni štab Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda stvara Narodnooslobodilačku vojsku, njeno pionirsko jezgro sastavljeno od osam divizija — 1. i 2. proleterske, 3. udarne, 4. i 5. krajiške, 6. ličke, 7. banijske i 8. kordunaške, raspoređenih u tri korpusne grupacije, 1. hrvatski i 1. bosanski korpus i Udarnu grupu Vrhovnog štaba.

Svojim prvim akcijama, snagom i brzinom svojih udara po okupatorsko-kvislinškoj vojsci divizije i korpusi Narodnooslobodilačke vojske su navijestili da nastupa nov period rata, velika bitka

za ujedinjavanje slobodnih teritorija Slovenije, Hrvatske, Bosne, Crne Gore, Srbije i Makedonije, da zemlja postaje jedinstveno bojište na kome okupatori i izdajnici više neće nigdje biti na miru.

Druga značajna karakteristika vremena i prilika u kojima je 7. banijska divizija formirana jeste velika politička pobjeda narodnooslobodilačkih odbora kao nove narodne, demokratske vlasti. Mreža narodnooslobodilačkih odbora se širila svuda, ne samo na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji, već i na neoslobođenoj teritoriji, gdje su radili ilegalno. Odbori su izrasli u moćnog organizatora novog društvenog i ekonomskog života na slobodnoj teritoriji i, zajedno sa Narodnooslobodilačkim frontom, u pokretače naroda u borbi protiv okupatora i izdajnika.

Vojni uspjesi partizanskih odreda i brigada i sve veća afirmacija narodnooslobodilačkih odbora i Narodnooslobodilačkog fronta tokom ljeta i jeseni 1942. godine izazivah su i stvarali nove političke procese u društvenom životu zemlje, uvlačeći u politički pokret i oružanu borbu protiv okupatora i izdajnika sve šire mase seljaka, radnika i inteligencije. Plima četničkog pokreta Draže Mihailovića bila je zaustavljena; opasnost od njegovog razornog utjecaja kao i utjecaja Mačeka i HSS-ovštine — a to će reći i od utjecaja okupatorske politike — prolazila je. Proces političkog i organizacionog truljenja četništva i mačekovštine (domobranštine), politike pasivnog otpora, neutralnosti i čekanja, igranja na tuđu kartu i zavaravanja naroda da će ih treći faktor, iskrcavanje zapadnih armija na jugoslavensko tie osloboditi otvorio se, i jezičac na vagi političkih odnosa i političkih borbi u Jugoslaviji pokazao je da se oružani ustanak stabilizirao u jugoslavenskim razmjerama i da snage narodnooslobodilačkog pokreta nezaustavljivo jačaju i napreduju.

Međutim, mačekovština i četništvo Draže Mihailovića i dalje su predstavljali moćnog političkog saveznika okupatora, a kako su usljed sticanja raznih međunarodnih političkih i klasnih prilika tadašnje Evrope, ispoljenih u drugom svjetskom ratu, predstavljala i prirodnog klasnog saveznika antihitlerovskih snaga na Zapadu, i od njih politički, vojno i finansijski protežirani — to je narodnooslobodilačkom pokretu predstojao još period duge, teške borbe sa njima, kako na unutrašnjem, tako i na međunarodnom političkom i vojnom polju.

Po formiranju NOV-a rukovodstvo NOR-a obavlja u novembru 1942. godine i drugi dalekosežni politički posao — stvara Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije kao jedino političko predstavništvo naroda Jugoslavije. Domaćoj i inostranoj reakciji je dato na znanje da narodi Jugoslavije otvaraju bitku za me-

đunarodno priznanje NOP-a, kao borca za nacionalno oslobođenje zemlje i jedinog istinskog predstavnika naroda Jugoslavije u borbi protiv sila Osovine, i protiv volje zvaničnih predstavnika, izbjegličke kraljevske vlade u Londonu.

Stvorenim u vremenu kada NOP uveliko prestrojava svoje redove, kada vrši krupne organizacione, vojne i političke promjene da bi pojačao snagu svojih udaraca, prvim divizijama NOV-a oslobodilački rat i revolucija su namijenili i ulogu onih koji stalno idu među prvima, krčeći put ka slobodi i novom društvu.

•

Naredba o formiranju divizije zatekla nas je na raznim zadacima i u raznim krajevima Hrvatske i Bosne: komandanta divizije Pavla Jakšića negdje u Bosanskoj krajini, mene u Lici, a načelnika štaba Mićuna Pavlovića na Baniji. 7. brigada i Banijski partizanski odred bili su na Baniji, 8. brigada se vraćala preko Cazinske krajine na Baniju poslije pobjedonosnih borbi za oslobođenje Bihaća, Cazina, Kladuše, Cetingrada i Slunja, a 13. proleterska brigada, koja je privremeno ušla u sastav divizije, bila je negdje daleko na Žumberku.

Izuzev 13. proleterske, svi smo došli u selo Klasnić da tu, divizijskim sastankom i smotrom, zabilježimo i materije]izujemo jedan trenutak istorije našeg rata i našeg vlastitog života — formiranje 7. banijske divizije.

Sam čin formiranja divizije obavili smo više negc skromno, onako kako smo i sve druge poslove slavili u tom vremenu, u predahu između dva boja, škrtim riječima i bez velikih spoljnih znakova ali u odlučnosti da na svom putu borbe istrajemo do kraja i da je najbolje ime svoje divizije proslavljati pobjedama na bojištu.

Koliko se sjećam, smotra je ostala u strogo vojnim okvirima, u vrlo kratkim govorima komandanta i komesara divizije, kao da se nije radilo o jednom momentu istorije oslobodilačkog pokreta u Baniji i u Hrvatskoj. Nije bilo ni onog uobičajenog ceremonijala pozdravnih govora i čestitki predstavnika raznih oslobodilačkih, političkih organizacija, niti je narod iz okolnih sela pozvan da prisustvuje prvoj smotri svoje divizije.

Pažnja svih štabova je već bila zaokupljena pripremom za predstojeću veliku akciju čišćenja doline Une, kao nastavka pobjedonosnih operacija za oslobođenje Bihaća, Slunja, Bosanske Krupe, Cazina i Velike Kladuše.

No, iako nisu prisustvovali samom činu formiranja divizije, stvaranje nove vojske je praćeno u narodu sa velikim patriotskim i revolucionarnim oduševljenjem; posebnom pažnjom praćeni su prvi koraci novih divizija na Baniji, Kordunu, Lici, Bosanskoj kra-

jini i Dalmaciji, čije su se teritorije tada spojile u jedinstvenu slobodnu teritoriju, koja je pružala stanovništvu daleko veću ličnu bezbjednost, veću mogućnost u organizaciji svoga društvenog i ekonomskog života. U oktobru i novembru 1942. godine okupatorsko-kvislinška vojska je trpjela poraz za porazom, povlačeći se 'spred partizana dublje na sjever i jug od slobodne teritorije. Moralni, politički i vojni raspad tzv. Nezavisne Države Hrvatske, svega onog što se suprotstavljalo politici oružane borbe i oslobođenja zemlje, stvaranju nove Jugoslavije produbljava se nezaustavlji/o uprkos velikih vojnih snaga Nijemaca i Talijana.

Poslije govora pred postrojenom divizijom, u voćarima ispod klasnićkih kuća vojska se odmah razišla po okolnim selima na odmor, a već sutradan smo napustili Klasnić, marširajući starim, dobro poznatim putevima preko Trnovca, Ljeskovca i Stupnice prema Dvoru i Bosanskom Novom. Na cesti u Trgovima sreli smo se sa kolonama 6. ličke divizije, iza kojih je tutnjala, peškirima i cvijećem okićena, kolona teških haubica. Pojava velike mase partizana, praćena teškom artiljerijom, izazvala je veliku radost stanovništva i već na prvom zastanku, u igri i pjesmi partizane i naroda, čuo sam i pjesmu:

»Sastala se Banija sa Likom,
pa se ne dà pokoriti nikom!«

Tom simboličnom pjesmom Banovci su ispratili ličku i svoju diviziju na Unu, u susret 4. krajiškoj diviziji, u borbu za oslobođenje Dvora i Bosanskog Novog.

*

Ratni put boraca 7. banijske divizije je počeo teškim, borbama za oslobođenje Dvora, u želji da sa Krajišnicima i Ličanima oslobodimo Bosanski Novi i Dvor i da očistimo dolinu Une do Hrvatske i Bosanske Kostajnice. Ali nas ratna sreća nije pratila. Morali smo se vratiti u svoje »baze« neobavljenog posla. I kao što u životu često biva, da se poslije neuspjeha više i trezvenije razmišlja o sebi i o svojim planovima, tih dana je tako bilo i s nama. Vidjeli smo jasnije da naše samopouzdanje i oduševljenje, a koje je poslije pada neprijateljskih garnizona u Bihaću, Slunju i Cazinu tako silno raslo, treba da se kreću u realnijim granicama i da nam predstoji još duga i teška borba s neprijateljem.

Sredinom decembra 1942. godine divizija je u prostoru Kostajnica — Sun ja — Komarevo — Petrinja i tu otvara veliku jednomjesečnu borbu za obustavljanje saobraćaja na željezničkim prugama Sisak —- Sunja — Dubica i Sunja — Kostajnica — Bosanski Novi.

Na ovom zadatku je divizijska partizanska formacija došla do punog izražaja. Koordiniranim akcijama diverzanata, vezista i izviđača, koji su pratili kretanja vlakova i putem telefonskih veza izvještavali štabove i diverzantske grupe o vremenu njihovog dolaska, zatim udarom brigada, izvedena je serija uspješnih napada na željezničke transporte i njihovu pratnju i na utvrđene željezničke stanice. Veliki broj neprijateljskih jedinica je bio razbijen ili razoružan, srušeni su volinjski željeznički mostovi, čime je saobraćaj prugom Zagreb — Sunja — Banjaluka bio prekinut za duže vrijeme. Na željezničkoj pruzi Sisak — Sunja — Dubica saobraćaj se odvijao samo danju, i sa vrlo velikim prekidima.

U drugoj dekadi januara 1943. godine borbe na željezničkim prugama su izrasle u veliku bitku za Baniju. Svakodnevno su stizale nove njemačke i kvislinške jedinice na prugu, posjedajući je i braneći prilaz k njoj. U prvo vrijeme se mislilo da je namjera neprijatelja samo bezbjednost željezničkog saobraćaja, međutim, 11. januara je bilo jasno da se pred nama otvaraju mnogo šire borbe, da počinje nova njemačka ofanziva protiv Narodnooslobodilačke vojske i slobodne teritorije i da treba prići drugoj taktici borbe. Iz ofanzivnih akcija divizija je prešla u aktivnu odbranu slobodne teritorije.

Opći napad neprijatelja na slobodnu teritoriju Banije divizija je dočekala organizirano i smišljeno; po danu, izbjegavajući glavne udare Nijemaca, divizija se postepeno povlačila u dubinu slobodne teritorije, a noću bi stalnim kontranapadima i prepadima na isturene njemačke položaje nastojala da otupi oštricu njemačkih napada, da povrati neke važnije topografske i taktičke tačke u svojoj odbrani, ili da njemačke jedinice na nekim osjetljivijim odsjecima onesposobi ili dezorganizira za dnevna nastupanja.

Upornost u odbrani i u napadu, brzina manevra, fizička snaga boraca da stalno prelaze iz marša u borbu i obratno, danju i noću, iznenadilo je Nijemce i divizija je u tom vremenu dobila najveća priznanja i svog vojnog rukovodstva i od samog neprijatelja.

24. januara 1943. godine 7. banijska divizija se povlači sa Banije i vodi odbrambene bojeve zajedno sa Kordunašima i Krajišnicima na Veljunu, oko Slunja, ispred Bihaća, na Ripačkom klancu, oko Bosanskog Petrovca i Drvara, a kasnije, u sastavu Udarne grupe Vrhovnog štaba, dejstvuje u okviru zadataka velike protivofanzive Udarne grupe prama Neretvi, Hercegovini, Sandžaku i Crnoj Gori.

U istorijskoj bici za ranjenike divizija je imala jedan od najvažnijih zadataka Udarne grupe Vrhovnog štaba — odbranu prozorske kotline, u kojoj su se prikupljali ranjenici Centralne bolnice. Oko Gornjeg Vakufa, na Makljenu, u planinama Raduše i Oglavka, čije su visine oko 1.500 metara, u februarskoj zimi i u uslovima krajnje oskudnog snabdijevanja, divizija je branila naj-

osjetljiviji odsjek fronta Udarne grupe, zadržavajući ispred sebe i brojno najveće njemačko-ustaške snage. Grupacija 717. njemačke divizije uspjela je da se poslije 10 dana krvave borbe probije kroz divizijski front, ali je bitka za vrijeme već bila dobijena, Udarna grupa se rasteretila pritiska okupatorsko-kvislinških trupa na drugim odsjecima fronta, brzo se pregrupirala prema frontu 7. banijske divizije, u općem protivnapadu razbila 717. diviziju i kvislinge, prije nego što je Nijemcima pošlo za rukom da ovoj svojoj jedinici u kritičnoj situaciji priteknu u pomoć.

U martu divizija je na Neretvi i na Prenju, pokušava da se probije preko najviših vrhova Prenja u pravcu Nevesinja, ali u lome ne uspijeva. Zadržala se ispod Prenja i u dolini Neretve u ebezbjeđivanju i prenosu ranjenika u pravcu Kalino vika. U tom prostoru divizija doživljava i najteže dane u svojoj istoriji, zahvaća je pjegavi tifus u takvoj razmjeri, da je u aprilu divizija bila jedna velika bolnica, a ne borbena jedinica.

Ali jednu veliku nesreću pratila je tih dana i druga: bolest i neprijatelj su išli jedan iza drugog. Bolest je još trajala, a nastupala je nova, velika njemačka ofanziva.

Uoči V okupatorske ofanzive Centralna bolnica je otpustila sve tifusne bolesnike — rekonvalescente i uputila ih u njihove jedinice, jer nije bila u stanju da kontrolira i ishranjuje tako veliki broj bolesnika, koje smo u to vrijeme imali. Svoje borce smo prihvatili radosno, ubij edeni da će se u divizijskoj bolnici brzo oporaviti i vratiti u svoje brigade. Kako ih je bilo blizu 1.000, organizirali smo ih po bataljonima, sa posebnom sanitetskom i intendantskom službom, koja je brinula samo o njima. Međutim, Nijemci su se brzo probili južno od Foče i preko rijeke Čehotine u pravcu Tare i snage Udarne grupe na desnoj obali Tare bile su primorane da se brzo izvlače iz Sandžaka u Crnu Goru.

U povlačenju preko surovog planinskog masiva Ljubišnje i kanjona rijeke Tare, u Crnu Goru, ono malo fizičke snage što je ostalo u tifusarima gasilo se i ugasilo. U maršu su padali, ostajali i umirali jedan iza drugog.

Zajedno sa ostalim divizijama — 1-om. 2-om i 3-om — 7. banijska divizija je doživjela epopeju Sutjeske i Zelengore, probijajući se iz njemačkog okruženja na Sutjesci u posljednji čas, u situaciji kada je izgledalo da je već sve izgubljeno. U maršu prema Sutjesci i u vrijeme prelaska preko rijeke divizijska bolnica je sve teže pratila diviziju, osipala se i nestajala putem. Prešla je sretno Pivu i Vučevo, zatim i Dragoš-sedlo. Većina bolesnika je prešla i preko Sutjeske, a tada ih je obuzeo umor i nekakvo čudno osjećanje — kakvo smo svi imali — da prelaskom Sutjeske iza nas ostaju i sve one teške misli i slutnje koje su rasle sa svakim korakom koji nas je približavao Sutjeci i pritiskale nas snagom i težinom planine ispod koje smo išli; da sa Sutješkom ostaje iza nas i ono teško osje-

ćanje puta u nepoznato, puta u bitku s neprijateljem za koga smo, idući k Sutjesci, znali da je tu negdje, dolje, ispod nas u kanjonu Sutjeske, ali gdje je, gdje nas tačno čeka i gdje će započeti drama bitke — nismo znali; to varljivo osjećanje da je opasnost prošla, da treba stati i predahnuti, odmoriti se, naći bilo šta da se pojede povuklo je bolnicu i odvelo — u smrt. Najednom je planula borba i oni koji su imali snage prihvatili su je i probili se, a bolnica sa bolničkim vodom i osiguranjem — sa preko 250 ljudi pala je Nijemcima u ruke.[1]

Iza Sutjeske došle su borbe na Jahorini i Romaniji, oko Kladnja, Olova i Tuzle, a zatim povratak na Baniju.

Kada je 1. septembra 1943. godine ponovo prešla preko Une, vraćajući se iz Bosne, Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore — »kući«, od 4.100 boraca 7. banijske divizije Baniju je ugledalo svega 550.

Ali drama velikih borbi i stradanja nije se završila samo na diviziji. Sudbinu svoje divizije dijelio je i narod na Baniji. I vojska i narod zadavali su teške udarce neprijatelju, ali su se sticajem ratnih prilika stalno nalazili na takvim dijelovima fronta da im je neprijatelj vraćao ne samo istom, nego i daleko većom mjerom.

Stanovništvo slobodne teritorije Banije je doživjelo u IV okupatorskoj ofanzivi još veća moralna i politička iskušenja i krize, nego što su ih doživljavali njihovi sinovi i braća u diviziji. I na njih se sručila, ne samo prijetnja, ucjena i svirepa odmazda okupatora i domaćih izdajnika, već i sva ona nevolja koja neminovno prati svaki partizanski rat, posebno u vrijeme velikih neprijateljskih ofanziva.

Ljudi su na slobodnoj teritoriji bili suočeni sa vojskom koju nije sputavala nikakva pravna ni moralna norma,[2] koja je pošla da ih surovo kazni, a oni su najčešće stajali pred njom goloruki i bez mogućnosti odbrane; dovijali su se bježanjem i sakrivanjem, očekujući svaki čas ono najgore. Strah i neizvjesnost za svoj život i život svoje djece, od ispitivanja i mučenja, od silovanja i unakazivanja, od pljačke i paljevine pritiskali su ih težinom neizmjernom. Briga za sinove, muževe i kćeri u diviziji i odredu, koji ih napuštaju i odlaze nekud daleko, što će im se dogoditi, da li će odoljeti tako velikoj sili neprijatelja? — onda beskonačna povlačenja i život po izbjegličkim logorima, u šumama, ogladnjeli i pro-

* Samo nekoliko ljudi lz obezbjeđenja bolnice preživjeli su strahote njemačkih logora i vratili se poslije rata kući.

[1] »... da se objesi ili strijelja svatko tko učestvuje u borbi protiv okupatorskih trupa i Hrvatske države ... 1 zatečeni na popništu borbe ... Sve ostale ljude sposobne za nošenje oružja, počev od 15 godina, iz oblasti za koje se sumnja da su partizanske, dotjerati pod stražom u naročite sabirne logore ... Razoriti mjesta ... kao i druge tačke za koje je utvrđeno da su partizanska uporišta«. (Iz naredbe generala Lütersa, komandanta njemačko-ustaško-domobranskih jedinica).

zebli, sa djecom koja umiru, izloženi napadima avijacije, i na kon-cu počeo je i njih nemilosrdno da kosi pjegavi tifus. Ali Banovci su stojički podnosili i povlačenje sa svojom divizijom u Bosnu i težak povratak nazad na Baniju u svoje popaljene, porušene ili opljačkane domove.*

* Kompleks vojnih i političkih događaja koji su se odigrali u vrijeme IV okupatorsko-kvislinške ofanzive sa svim svojim pojavama i posljedicama, a u koje spada i povlačenje stanovništva — samo je djelimično u nas izučavan i sa-gledan.

Ne ulazeći u političku i istorijsku ocjenu povlačenja dijela stanovništva sa Banije u Bosnu, da li je to bilo najbolje ili nije — jer ovdje tome nije mjesto — želim da navedem nekoliko podataka iz kojih će se vidjeti koliko je položaj stanovništva u ovoj velikoj ofanzivi okupatora bio var,redno težak i delikatan problem.

Vojni položaj Banije i 7. banijske divizije uoči i u vrijeme IV okupatorske ofanzive bio je nešto drukčije prirode, nego što je bio slučaj sa drugim krajevima i jedinicama.

1. Koncentracija njemačkih jedinica oko slobodne teritorije Banije počela *je 26. decembra 1942. godine,* 25 dana prije početka ofanzive, što nije bio slučaj u drugim krajevima.

2. Njemačke jedinice su se i taktički drukčije postavile (koncentrirale) oko slobodne teritorije Banije — postavljaju se širokim frontom duž linije Kostajnica — Majur — Sunja — Blinjski Kut — Mošćenica — Petrinja, i sa te operativne osnovice nastupaju prema Samarici, čisteći teren Ispred sebe. — Koncentraciju trupa i sistem dejstava Nijemci izvode tačno po principima tzv. teritorijalne operacije.

3. Opći napad na Baniju njemačke i kvislinške jedinice počinju 12. januara 1943, godine, a u to vrijeme još nije bila primijećena koncentracija njemačkih ili talijanskih trupa na drugim mjestima oko slobodne teritorije Hrvatske i Bosne. U borbama do 19. januara — kada su oko velike slobodne teritorije i uočene nje-mačke, talijanske i kvislinške snage — Nijemci su se probili već duboko u slo-bodnu teritoriju Banije; stigli su pod Šamaricu, a neke jedinice su ušle i u samu šamaricu.

4. u napadima na željezničke stanice i željezničke transporte, zajedno sa 7. banijskom divizijom, učestvovali su i ljudi iz pozadine, organizirani u poza-dinske brigade. Logično, kada je neprijatelj krenuo u dubinu slobodne teritorije, stanovništvo se masovno povlačilo pred njim, i već 18. januara najveći broj poro-dica iz sela sjeveroistočno od Samarice povukao se u dubinu slobodne teritorije Banije. Međutim, kada su se kroz tri-četiri dana sagledale dimenzije okupatorske ofanzive, izbjeglice više nisu mogle nazad — i po općem uputstvu krenule su prema Bosni.

5. Na Kordunu i u Bosanskoj krajini Nijemci se koncentriraju oko Kar-lovca 1 u Sanskom Mostu dan uoči ofanzive. Na Kordunu su Nijemci već u 2 sata ujutro 20. januara zauzeli Vojnić i iznenadili sve, pa su se jedni sklanjali sa glavne komunikacije, a sela južno od Vrgin-Mosta su se povukla u zbjeg u Bosnu kao i Banijci. Sa ta dva punkta njemačke kolone dejstvuju jedna drugoj u susret cestom Karlovac — Bihać — Bosanski Petrovac — Sanski Most, a zatim čiste teren Grmeča, Korduna i Cazinske krajine.

6. Stanovništvo Bosanske krajine, odnosno Podgrmeča i Bosanskopetrovačke kotline masovno se povuklo ispred neprijatelja u Grmeč, prema Drvaru i planini Šator. *Ostali su na svojoj teritoriji i u vrlo velikoj planini — ali su stradali* isto kao *Banovci!* I oni na Grmeču, i oni koji su se povukli prema Glamoču i Šatoru.

7. Ličani su se također masovno povlačili u šume Plješevice, Mrsinja, Bač-kovca i druge. *Ali, Talijani nisu ulazili u planine!* Oni su prodirali duž komuni-kacija i sa njih vršili upade u sela.

Snaga naroda na Baniji, njegovog revolucionarnog oslobodilačkog bunta bila je neugasiva. Kada su prvi talasi neprijateljske ofanzive prošli, on se sa svojim slavnim Banijskim odredom i sa nekoliko izviđačkih i obavještajno-diverzantskih grupa, koje je štab 7. divizije prilikom povlačenja s Banije ostavio u pozadini neprijatelja, istom odlučnošću nastavlja borbu protiv okupatora i izdajnika, političku, kulturno-prosvetnu i ekonomsku obnovu slobodne teritorije Banije.* 1. maja 1943. godine iz Banijskog partizanskog odreda je izrasla nova, 4. banijska brigada, a krajem juna i 5. banijska brigada. Jedna grupa banijskih brigada — 7, 8. i 16. — pod zastavom 7. banijske divizije borila se u sastavu Udarne grupe Vrhovnog štaba na teritoriji Crne Gore i istočne Bosne, a druga grupa brigada — 4, 5. i Banijski partizanski odred — u sastavu Unske operativne grupe borila se na Baniji, Cazinskoj krajini i Kordunu.

Po povratku na Baniju 7. banijska divizija je reorganizirana. U njen sastav su ušle 4. i 5. banijska brigada, a štab Unske operativne grupe je rasformiran.

Tih dana, sredinom septembra 1943. godine, divizija je izvela samo nekoliko manjih akcija na Baniji i ponovo je napustila Baniju. U okviru operacije oslobođenja Ogulina divizija je dobila zadatak da očisti prostor između Tounja i Duge Rese, i da obezbijedi 8. korđunašku diviziju, koja je napadala Ogulin, od neprijateljskih intervencija iz pravca Karlovca. Svoj zadatak divizija je uspješno završila — zauzela je jaka neprijateljska uporišta u Donjoj Dubravi, Generalskom Stolu, Zvečaju i na Globorničkom mostu, zarobila nekoliko stotina neprijateljskih vojnika, srušila veliki željeznički most, minirala nekoliko kilometara željezničke pruge i popalila željezničke postaje.

Sredinom novembra divizija je u Cazinskoj krajini i u velikim borbama oslobađa po drugi put Cazin.

U decembru nastupa nova velika njemačka ofanziva na slobodnu teritoriju — VI okupatorska ofanziva. Divizija vodi teške borbe s Nijemcima, braneći slobodnu teritoriju Banije. Poslije neprijateljske ofanzive ostaje nekoliko mjeseci na Baniji, a u maju 1944. godine je ponovno u Cazinskoj krajini i Kordunu. U junu je u Lici, vodi borbe oko Drežnice, Ličkog Petrovog Sela i Plitvičkih jezera. U julu je na Baniji, napada Komarevo, ruši glavnu željezničku prugu i silazi u Posavinu. U avgustu štab divizije sa 3. i 4. brigadom prelazi Savu i odlazi u Moslavinu. Vodi borbe oko Garenšice, Bjelovara, Križevaca; zatim prelazi preko Bilogore u

* U Bosnu se povukao i Banijski partizanski odred. Međutim, svi naoružani borci iz divizije i odreda, iz pozadinskih jedinica i službi, koji su iz bilo kakvih razloga ostali u Baniji odmah su se okupli i formirali bataljon koji je do povratka odreda vodio borbu s okupatorom i kvislinškim jedinicama. Po povratku odreda. bataljon je ušao u njegov sastav.

Podravinu, napada Koprivnicu, Kloštar i Pitomaču i, kao uvijek, vraća se ponovno na Baniju, tu se popunjava novim borcima i osvježena ponovo odlazi u razne krajeve Hrvatske. U martu 1945. godine divizija vodi teške borbe za definitivno oslobođenje Bihaća, Cazina, Slunja, zatim je oko Brinja i Jezerana, oko Kočevja, pred Snježnikom i Ilirskom Bistricom, gdje u sastavu 4. armije završava svoj slavni ratni put.

*

Od Oslobodilačkog rata dijeli nas vrijeme od preko dvadeset godina. Kao i uvijek, vrijeme crta i oslikava događaje i ljude svojim bojama, i često ne onako kako bi mnogi akteri događaja željeli da vide sebe, ili da ih tako drugi vide. Mirno i neumitno vrijeme razvrstava ratne događaje i učesnike u njima, po onom što su oni objektivno bili i značili u svom vremenu, daje im mjesto u istoriji koje im pripada, koje stvarno zaslužuju.

Mnoge ratne događaje i njihove aktere istori ja najčešće ne bilježi, ne iskazuje, iako su se oni stvarno odigravali, objektivno postojali. I što se vremenski više uđaljuju, oni više blijede i nestaju, pokriva ih veo zaborava i prašina istorije, tope se u širokoj rijeci rata, poput niti u tkanju. Samo vješto pero istoričara, pisca i memoariste može neke od njih da oživi, ili da nam svojim kazivanjem pomogne da ih naslutimo.

Uvijek vidljivi, i u vremenu stalno prisutni, ostaju akteri događaja koji su na dugom putu oslobodilačkog rata i revolucije, snagom i istinitošću svojih ideja, snagom svoje organizacije i svoga oružja, otvarali vrata novim i sve višim formama borbe naroda protiv okupatora i izdajnika; oni koji su u prelomnim fazama rata i revolucije svojom pionirskom borbom dali odlučujući prilog da se nastale krize i dileme pokreta uspješno rješavaju.

To su u prvom redu vojne jedinice i grupacije narodnooslobodilačkog pokreta koje se prve pojavljuju kao izraz više vojne organizacije partizanskog rata na našem tlu, kao vojnici nove narodne vojske, kao jedinice koje se među prvima »odljepljuju« od »svojih« teritorija (krajeva) rješavajući vojne i političke zadatke od šireg interesa za pokret, sa stanovišta njegove pobjede. Te jedinice i njihovo vojno djelo *vrijeme ne umanjuje, niti ga pokriva velom zaborava;* što se vremenski od njega udaljujemo, to vojno djelo raste u svom društvenom i istorijskom značaju, poput djela velikog umjetnika, što se vremenski udaljujemo od njegovog stvaraoca, djelo raste sve većom unutrašnjom snagom i intenzitetom, a s njim i njegov stvaralac.

Izrasle u oružanoj borbi protiv okupacije i izdaje, naše prve partizanske brigade i divizije su u stvari seljačka masa koja se pod rukovodstvom Komunističke partije Jugoslavije i revolucionarne

radničke klase konstituirala kao nova, revolucionarna vojska, postavši na taj način protagonist ne samo nacionalnog oslobođenja, već i nosilac novih ideja i novog društvenog života.

Zbog svog specifičnog postanka i ratovanja, popunjavanja svojih borbenih redova, razvoja i života uopće, te su jedinice bile povezane raznim i mnogostrukim nitima s narodom a ne samo idejama i ciljevima zajedničke borbe. Oslonjene na široku bazu narodnog ustanka i revolucije, na pozadinu, koja je ratovala istim naporom i intenzitetom, u njih su dobrovoljno ulazili ljudi sa jednog užeg teritorija, kraja, kao što je slučaj i sa našom 7. banijskom divizijom, pa su te veze imale i neka svoja specifična obilježja, koja proizlaze iz neposrednog i stalnog zajedničkog života ljudi koji žive u istom mjestu kao sugrađani, kao bliski poznanici i srodnici.

Sve što bi se događalo u »pozadini«, na oslobođenoj i poluoslobođenoj teritoriji, u političkom ili vojnom pogledu, imalo je odmah i velike reperkusije na raspoloženje boraca u diviziji i obratno, ratna sreća brigade ili divizije, njene akcije i borbe, od onih najsitnijih pa do najkrupnijih, posebno neuspjesi i žrtve, prelamali su se brzo i u raznim vidovima na društveni život pozadine, na njen ratni napor. Sve teškoće i drame rata, a partizanski rat je tako bremenit raznim iskušenjima i patnjama ljudi, u jednakoj mjeri su osjećali i dijelili borci — partizani i ljudi u pozadini. Istom mjerom je mjerena vrijednost života i borbe za slobodu na frontu odreda, brigade ili divizije i na »frontu« pozadine; istim intenzitetom dijelila se radost pobjede, i sa istom mjerom tuge i gorčine podnosili su se udarci i smrt koje su zadavali okupatori i izdajnici.

U takvoj konstelaciji odnosa svaki uspjeh narodne vojske odzvanjao je u duši ljudi svojim posebnim zvukom, pričan je i prepričavan, rastao je sve do legende o diviziji i njenoj borbi. Od pobjeda, a i poraza, narod je pleo oreol slave oko imena svojih junaka, partizanskih komandanata, politkomesara i boraca, oko imena »svoje« brigade i »svoje« divizije. — Zato se istorija pionirskih jedinica Narodnooslobodilačke vojske, u koje spada i naša 7. banijska divizija, ne nalazi samo u debelim arhivskim spisima muzeja i istorijskih instituta već je kao istorija i kao legenda o narodnoj borbi duboko utisnuta u srce i dušu naroda koja se prenosi s generacije na generaciju.

Sa svojim geografskim, operativno-taktičkim i političkim položajem Banija je u oslobodilačkom ratu bila vanredno osjetljiv prostor, u istoj mjeri i za jednu i za drugu zaraćenu stranu. Istom energijom i upornošću i jedna i druga strana su gradile svoju političku i vojnu taktiku, da bi neutralizirale faktore koji im nisu išli u prilog. U Posavini i Baniji, kuda su prolazile saobraćajne veze okupatora i izdajnika, uz prirodne vodene prepreke i željezničku

prugu neprijatelj je izgradio jak sistem odbrane, kako za aktivnu borbu protiv partizana na Baniji, tako i za zaprečavanje prolaska partizana na sjever, sjeveroistok i istok za pomaganje oružanog pokreta naroda sjeverno od Save.

U prvim godinama rata nije bio ništa manje osjetljiv ni pravac Glina — Topusko — Kladuša; svako jače prisustvo neprijatelja prijetilo je razdvajanjem žarišta oslobodilačke borbe na Kordunu i Baniji jednog od drugog; opasnost izdvajanja Banovaca, da ostanu istureni i izolovani na sjeveroistoku, bez mogućnosti dubljeg manevrisanja na zapad i jug prema Kordunu i Cazinskoj krajini — bila je često prisutna.

Nacionalna i religiozna podijeljenost stanovništva u ovom prostoru — Srbi, Hrvati, i muslimani — sa raznim političkim i životnim sudbinama, kroz dugi tok istorije ostavila je duboke tragove na njegova politička razmišljanja i gledanja, njegove običaje i mentalitet. U svojoj istoriji to stanovništvo je bilo objekat stalnog pritiska reakcionarnih i domaćih i stranih utjecaja, političkih partija i grupa i ušlo je u dramu drugog svjetskog rata i okupaciju sa teškim bremenom religioznih i nacionalističkih predrasuda i o sebi, i o drugima.

Međutim, kada su prve početničke krize oružanog ustanka na Baniji savladane (a koje su manje ili više svojstvene svakom oružanom ustanku), probuđena revolucionarna, oslobodilačka energija naroda na Baniji pokazala je zadivljujuću snagu, sposobnu da neutralizira sve te negativne faktore i da na revolucionarnim idejama bratstva ljudi i naroda gradi i izgrađuje nove odnose među stanovništvom toga kraja. — Banija postaje jedno od najjačih žarišta oružanog ustanka u Hrvatskoj, iz uskog okvira svog kraja pokret u proljeće 1942. godine postepeno izlazi na arenu opće borbe, na hrvatsko i jugoslavensko ratište.

Razvijajući se logično, ka sve višim formama političke i vojne organizacije, Banija djeluje svake godine sa sve čvršćom društvenom organizacijom slobodne teritorije i sa sve brojnijim partizanskim jedinicama, izrasta u jedan od bastiona narodnooslobodilačkog pokreta Hrvatske, sa koga se šalju banijske: čete, bataljoni, brigade, grupe brigada i divizija u razne krajeve zemlje, da pomažu i razvijaju oslobodilački pokret protiv okupatora i domaćih izdajnika.

Prva odabrana jedinica Banovaca, koja je otišla da širi plamen oslobodilačkog rata u nove krajeve bila je Banijska proleterska četa. Napustila je Baniju prvih dana maja 1942. godine i preko Save je otišla u sjevernu Hrvatsku, da tu od Papuka i Psunja, preko Bilogore i Moslavine, do Kalnika i Zagrebačke gore, pomaže političke i vojne organizacije u tim krajevima u stvaranju i razvijanju partizanskih odreda i narodnooslobodilačkih odbora.

Vanredno pokretna i smiona, sposobna za samostalno rješavanje vojnih, političkih i organizacionih problema partizanskog rata,

zametala je bojeve i s neprijateljem koji je bio brojno daleko jači od nje, ali ih je pobjedonosno rješavala u svoju korist, pojavljivala se iznenadno pred neprijateljem na Bilogori, na Kalniku, pred Zagrebačkom gorom, da bi isto tako odjednom nestala i započela borbena dejstva u Moslavini ili na Papuku. Sistemom permanentnih borbenih dejstava ova četa je znatno utjecala na promjenu vojnih odnosa u sjevernoj Hrvatskoj u korist oslobodilačkog pokreta i time mnogo doprinijela razvoju oružanog ustanka u sjevernoj Hrvatskoj.

Ono što su radnici i seljaci Hrvati učinili u julu, avgustu, septembru i oktobru 1941. godine, kada su došli iz Siska, Posavine i Zagreba u sela Banije da se tu, zajedno sa Srbima, sa puškom u ruci suprotstave hrvatskoj nacionalističkoj histeriji i šovinizmu, ustaško-domobranskim pokoljima i izdaji, da, zajedno sa Srbima, na Baniji ponesu zastavu bratstva i borbe za novu Hrvatsku i novu Jugoslaviju, isto to čine Srbi sa Banije, sa svojim legendarnim junakom Nikolom Demonjom kada u maju 1942. godine prelaze preko Save u sjevernu Hrvatsku i tu sa seljacima i radnicima Hrvatima u Moslavini, na Bilogori i u Zagorju, nose zastavu bratstva Srba i Hrvata, oružane borbe radnika i seljaka za slobodu, socijalnu pravdu i nezavisnost.

Kao što je plejada drugova prvoboraca Hrvata, članova KP Hrvatske, postala ne samo suborac srpskih seljaka na Baniji nego njihovi rukovodioci i heroji borbe za oslobođenje od okupacije i izdaje, za bratstvo naroda i socijalizam — Jandra Čipor, Ivica Ceh, Ivica Bujić, Mijo i Dragan Bobetko, Vojko Hošteter, Joso Marjanović, Ivica Gregorić, Ilija Engel, Hajro Kapetanović, Franjo Ogulinac Seljo, Đuro Tkale, Ilija Gromovnik, Mijo Butković, Tomo Ugarković, Vlado Janjić Capo, Janjić mlađi, Ivan Pihler, Ivo Brodarac, Marijan i Vera Cvetković, Krešo Majer, Jože Horvat, Franjo Knebl, Đuro Čizmek, Stjepan Debeljak Bil, Vlado Mutak, Ivan šibi, Ivan Bačun, Katica Kušec, Ankica Brodarac, Stjepan Haluza, Ivo Altić, Franjo Smolčić, Joso Tuškanac, Milan Despot i mnogi drugi — pola godine kasnije borci Banijske proleterske čete — Srbi, seljaci sa Banije — Nikola Demonja, Stevo Došen, Pero Arbutina, Miloš Martić, Milan Rađulović, Stojan Komljenović Ćoka, Dušan Griva, Ljuban Rajšić, Dragan Trninić, Petar Drezga, Milan Joka, Dušan Ćorković, Nikola Mraković Uča, Milan Tojagić, Miloš i Svetozar Panjković, Miloš Crnobrnja, Nikola Sužnjević, Dušan Kreća, Adam Savie, Lazo Dragaš, Jovo Vasiljević, Stevo Begović, Dušan Gnjatović i drugi — tukli su se po selima i gradovima Zagorja i Podravine, Bilogore i Moslavine i postajali heroji i rukovodioci hrvatskih seljaka i radnika.

Za sve te poginule i žive drugove srpstvo i hrvatstvo je bila ista stvar, granica između srpstva i hrvatstva bila je izbrisana, jer bez slobodnih Srba u Hrvatskoj nema ni slobode Hrvatr i obratno,

bez slobodnih Hrvata nema ni slobodne zajednice južnoslavenskih naroda.

Mjesec dana po odlasku Banijske proleterske čete Banija šalje Udarni bataljon, sa oko 200 boraca u sastav 1. hrvatske brigade. U sastavu svoje brigade taj bataljon dejstvuje daleko od Banije, najčešće u prostoru Plaškog, Vrhovina, Otočca, Brinja, Ogulina.

U julu 1942. godine odlazi preko Turopolja u Moslavinu i Slavoniju grupa bataljona Banijskog partizanskog odreda pod komandom svog čuvenog komandanta i junaka Nine Marakovića, i svojim borbenim akcijama i političko-propagandnim radom daje značajan doprinos borbi naroda u ovim krajevima.

Nešto kasnije Banijski partizanski odred daje jednu odabranu četu boraca — Gubčeva četa — za dejstva u Pokuplju i Turopolju.

U januaru 1943. godine 7. banijska divizija odlazi u Bosnu, Hercegovinu, Sandžak i Crnu Goru.

1943. godine, u junu, od novoformiranih banijskih brigada stvara se Unska operativna grupa, koja svojim dejstvima u Cazinskoj krajini daje velik doprinos razvoju oslobodilačke borbe u ovom kraju, bratstvu Srba i muslimana Banije i Cazinske krajine.

1944. godine glavnina 7. banijske divizije opet prelazi preko Save i dejstvuje u Moslavini, na Bilogori i u Podravini.

I tako redom su odlazile banijske jedinice u razne krajeve zemlje, boreći se uporno i sa istim žarom u Moslavini, na Kalniku i Zagrebačkoj gori, na Psunju, Papuku i u Podravini, na Uni, Savi i Vrbasu, oko Kupresa i Gornjeg Vakufa, na Neretvi i surovom Prenju, na Sutjesci i Drini, pred Pljevljima i Šavnikom, na Jahorini i Zvijezdi, kod Kladnja, Tuzle i Zavidovića, u Lici, Gorskom Kotaru i Sloveniji — isto kao i na svojoj Baniji. Organizirano i disciplinirano su Banovci odlazili kud ih je rukovodstvo pokreta slalo, strpljivo noseći teško breme partizanskog oslobodilačkog rata, čak i onda kada su sebe i cijelu svoju diviziju gledali u predvorju smrti.

Istorijska je činjenica da je 7. banijska divizija bila prva jedinica takve veličine u Hrvatskoj koja je napustila teritoriju Hrvatske i otišla u druge krajeve da učestvuje u rješavanju vojnih i političkih zadataka od šireg značaja za razvoj oslobodilačkog pokreta. Za Baniju, kao i za oslobodilački pokret u Hrvatskoj, ta je činjenica bila i ostala od prvorazrednog značaja. U tom vremenu to jc bio veliki doprinos bratstvu i jedinstvu jugoslavenskih naroda, doprinos njihovoj zajedničkoj borbi za oslobođenje od okupacije i izdaje.

Istoričari i vojnici koji se budu dublje interesirali za dejstva partizanskih divizijskih formacija, za njihova taktička načela i praksu. naći će i u đejstvima 7. banijske divizije izvanredne primjere vojne vještine i upornosti u rješavanju borbenih zadataka. Kako dejstvuje partizanska divizija u vrijeme koncentracije neprijateljskih trupa oko slobodne teritorije i po kakvim taktičkim načelima brani napadnutu slobodnu teritoriju od velikih okupatorskih ofan-

ziva, 7. banijska divizija je u periodu IV okupatorsko-kvislinške ofanzive demonstrirala u najčišćem, upravo klasičnom vidu partizanske taktike.

Jedinstven je primjer u isto rij i oslobodilačkog rata duga manevarska odbrana koju je 7. banijska divizija sprovodila u periodu IV okupatorsko-kvislinške ofanzive. U prvoj fazi divizija je branila slobodnu teritoriju Banije, Korduna i Bosanske krajine u okviru zadataka 1. hrvatskog korpusa i 1. bosanskog korpusa i stvarala vrijeme za koncentraciju i protivofanzivu Udarne grupe Vrhovnog štaba u pravcu Hercegovine i Sandžaka. U tom periodu (od 12. januara do 15. februara 1943. godine) divizija se povlačila sa linije Ivoslajnica — Petrinja preko Klasnića, Vranograča, Kladuše, Slunja, Bihaća, Ripačkog klanca, Bosanskog Petrovca do pred Drvar.

Iz duge i naporne odbrane divizija je odmah, već 15. februara prešla u dugi marš od preko 170 km pravcem Drvar — Glamoč — Livno — Duvno — Šuice, marširajući preko snijegom zavijanih planina prema liniji Malovan — Gornji Vakuf, gdje je preuzela ulogu zaštitnice Udarne grupe Vrhovnog štaba, odnosno odbranu prozorske kotline, u kojoj se prikupljala Centralna bolnica sa oko 3.200 ranjenika i bolesnika. Već uveče 19. februara divizija se sukobila s jakim njemačko-ustaškim jedinicama koje su pošle prema Gornjem Vakufu i Prozoru. Ta, druga faza odbrane, trajala je do 5. marta i bila je ispunjena teškim i krvavim borbama, u kojima je divizija izgubila oko 800 boraca — poginulih, ranjenih, oboljelih ili smrznutih u planinama Raduše i Oglavka.

U bici za ranjenike divizija je najčešće vodila borbu s neprijateljem po taktičkim pravilima regularne vojske, bianeći se na širokom odsjeku fronta do krajnjih mogućih granica. Pred divizijskim odsjekom fronta nalazile su se najbrojnije njemačke i kvislinške snage, ali se divizija nosila s njima i svoj zadatak u okviru »Bitke za ranjenike« uspješno riješila.

Prihvatanje borbe na širokom frontu sa mnogim elementima pozicione odbrane na duže vrijeme i sa elementima odsutnosti u tim borbama primjer je koji je u tom vremenu oslobodilačkog rata teško naći.

U prelasku preko Neretve, zajedno sa 9. dalmatinskom divizijom, 7. banijska divizija je preuzela neposredno obezbjeđivanje i prenos ranjenika preko Neretve. Tu veliku revolucionarnu i humanističku dužnost vršila je časno isto onako, kao što ih je sa svim svojim snagama branila od neprijatelja na frontu Makljen — Oglavak.

Nasilan prelaz preko rijeke Save u ljeto 1944. godine i borbe u Moslavini i oko Koprivnice, zatim borbe za konačno oslobođenje Bihaća, Cetingrada i Slunja, također su primjeri znalačkog vojnog umijeća boraca i starješina 7. banijske divizije koji će imati istaknuto mjesto u vojnoj istoriji oslobodilačkog rata.

Borbeni put i vojni doprinos 7. banijske divizije nije djelo jedne anonimne vojničke mase, koju njeni komandanti i komandiri vode u boj, u rat, ljudi koje je stroga vojnička disciplina povezala i ujedinila u jednu divizijsku formaciju, pa time opredijelila i njihov odnos prema ratu. To je djelo boraca revolucionara, djelo dugačke kolone poginulih i živih partizana, seljaka, radnika i intelektualaca iz sela i gradova Banije, kojima je Komunistička partija Jugoslavije dala viziju jednog ljepšeg i čovječnijeg svijeta, koji su muški slijedili svoje političke ideje i ciljeve, podvrgavajući im se bez rezerve, i boreći se za njih, plaćajući to patnjom, krvlju i svojim životima. Oni su dali diviziji moral i disciplinu revolucionarnih boraca, onih koji su dobrovoljno pošli u rat, podvrgavajući se svjesno teškom životu ratnika, vojnoj organizaciji, disciplini, opštim i posebnim zadacima koje im je njihov politički pokret određivao. Oni su junaštvo i slava 7. banijske divizije.

Ti seljaci, radnici i intelektualci sa Banije pokretači su i nosioci vojne istorije 7. banijske divizije, tvorci njenog borbenog puta i njenog doprinosa pobjedi nad okupatorima i izdajnicima. Oni su bacali bombe i sijali smrt iz svojih pušaka, mitraljeza i topova. Oni su otimali oružje od Nijemaca, Talijana i ustaša, domobrana i četnika i tim trnovitim putovima naoružavali se, vodili borbu, stvarali svoje brigade i svoju banijsku diviziju. Oni su ti, koji su na ustaške i četničke pokolje odgovarali idejama bratstva naroda i socijalizma, i koji su pošli u daleke krajeve da u prelomnom vremenu oslobodilačkog rata, u odlučujućoj borbi protiv četničkih formacija Draže Mihailovića dadu svoj doprinos.

Borbeni put i slava 7. banijske divizije — to su oni koji su pali u njenim borbenim redovima i leže mrtvi na svojoj Baniji, na Metli, oko Mlinoga, Joševice i Bijelnika; oko Brđana, Starog Sela, Krčeva, Majura i Crkvenog Boka; oko Šarenog mosta, Vlahovića, Luščana, Bijelih Voda i Gline; oko Hajtića, Balmca, Buzete i Dragotine; oko Dvora, Struge, Vrpolja, Javornja, Šegestina i Zrin ja, na Suhoj međi, oko Banjana, Bojne, Zborišta, Glinice i Stabandže, oko Kamenskog mosta i na stotine drugih mjesta. Nema sela, ni najzabačenijeg zaseoka, brda, kote, šume, puta, ceste, mostt na Baniji gdje se nisu vodile borbe i gdje ne leže borci Banijskog partizanskog odreda i 7. banijske divizije:

— to su oni koji su pali i leže oko Gornjeg Vakufa, na Makljenu, na Oglavku i Kobili, zajedno sa svojim komesarima i komandirima koji su u bici za ranjenike dužnost vršili najviše 48 sati, i onda su pali na čelu svojih četa i vodova;

— to su oni koje je pjegavi tifus i ratni napor izmučio i umorio i leže u voćarima i šumarcima oko Razića, Ribara, Umoljana, Glavatičeva i Bjelemića; oni što su zaspali pokraj puta ili sjeli,

oslonjeni na drvo, u želji da se odmore, ali su odmah, bez glasa i grča umrli; oni što su ostali iza divizijskih kolona kao vječno usnuli ljudi, kao da ih je neka kataklizma iznenadno uhvatila i na mjestu skamenila, i tako ih ostavila kao spomenike užasnog vremena i ljudskog htjenja u njemu;

— to su oni koje su glad i patnja izmučile, koje su noć i nabujale vode Pive i Sutjeske oborile i odnijele iz kolone da bi se zauvijek izgubili u tami noći i smrti;

— to je ona divna plejada momaka sagorjelih prije vremena, koji su vršili dužnost vodnika, komandira čete i komandanata bataljona, političkog delegata, političkog komesara u četi i bataljonu a koji su bili ponos svojih jedinica — Milan Munić, Jovo Sundać, Simo Lončar, Dragan Peškir, Pero Kajgana, Jovan Juzbašić, Dušan Jugović, Stevo Cvrkalj, Ratko Štrbac, Božo Borojević, Dušan Ostojić, Uroš Trivanović, Pero Malivuk, Pero Drobnjak, Stojan Peškir, Dušan Krković, Ješo Miočinović, Zivko Arambašić, Simo NGŽinić, Rade Matić, Vaso Paprica, Petar Poljak, Mile Marić, Mirko- Kepdžija, Vaso Kmjajić, Čedo Dukić, Stojan Bunčić, Boško Babić, Boško Pojić, Mirko Đermanović, Branko i Žarko Mihajlović, Adam Borojević, Milan Nožinić Rus, Adam Januzović, Petar Pašić Peša, Mićo Marić, Mara Kukić, Ljuban Vujčić, Đuro Mrkalj, Jovan Vilus, Stevo Janus, Damjan Ranić, Nina Šukunda, Mirko Strineka Riba, Nikola Kreća, Ljuban Očigrija, Branko Mrkalj, Radovan Dupalo, Đuro Metikoš, Gligo Turajlić, Đuro Mraković, Miloš Domazet, Stevo Obradović, Stevo Čudić, Petar Jasić Benda, Jovo Zubanović, Milan Studen, Stojan Vrhovac, Pero Očigrija, Ilija Miljević, Ljuban Tintor, Jovo Jandrić, Milan Vlajnić, Marko Medved, Stevo Fratrović, Anka Plavljanić, Pavle Babić, Miloš Banjac, Soka Crnobrnja, Stanko Arbutina, Janko Suzić, Petar Kesar, Nikola Erak, Adam Radanović, Ilija Bjelajac, Stanko Vujčić, Zivko Joka, Aleksa Pribičević, Adam Durman, Dušan Vranešević, Savo i Teodor Vraneš, Jovo Carić, Đuro Zivković, Jovo Jednak, Ljuban Stambolija, Miloš Milošević, Mirko Šević, Dušan Bulat, Janko Kekuš, Miloš Grabudžija, Đuro Banić, Janko Mrazovac, Simo Kepčija, Milan Budimir, Tanasija Crljenica i mnogi, mnogi drugi.

— to su oni koji su doživjeli pad Berlina i već gledali potpuni raspad hitlerovske Njemačke, ali kojima je čudna i svirepa igra rata uskratila radost pobjede i povratka slobodnom domu, koji su pali od poslednjih metaka koje je ispalila njemačka vojska u drugom svjetskom ratu i leže oko Ilirske Bistrice i pred Trstom.

Slava 7. banijske divizije — to su njeni živi i poginuli komandanti, komandiri i politički komesari, koji su na čelu svojih jedinica išli iz boja u boj, stvarajući sa svojim vojnicima vojno djelo i slavu 7. banijske divizije ili su doprinosili njenom stvaranju i jačanju. To su prvi komandant PO Banije Vasilj Gaćeša i prvi komandant 7. divizije Pavle Jakšić s kojim je doživjela radost prvih

velikih pobjeda i marševa i gorčinu prvih suza i patnji i redom Stanko Bjelajac, Nina Maraković, Uroš Krunić, Milan Pavlović, Miloš Suzić, Živko Bronzić, Ilija Španović, Mirko Baltić. Rade Miloj ević, Branko i Slavko Bor oj ević, Milan Knežević, Tanasije, Đuro i Dušan Bakrač, Ranko Mitić, Simo Todorović, Joco Milobratović, Marko Paripović Markeza, Pero Maljković, Janko Bobetko, Mile Peškir, Petar Šekulić, Pero Vukićević, Šavo Miočinović, Milan Rajković, Mirko Strineka, Dušan Jandrić, Nikola Kaić, Adam Petrović Gigac, Rade Grmuša, Pero Kalanja, Milan Đurić, Milan Bajlović, Mile Dragišić, Đuro Pjevač, Milan i Aleksa Branković, Dragan Studen, Zdravko Kolar, Ostoja Begović, Ivo Rapić, Mićo Radić, Mićan i Stanko Nevajda, dr Filip Vajs, Đuro Mrkšić, Milan Martinović Redžo, Milan Ratković, Dragan Mujidža, Stanko Kreća, dr Ivo Kralj, Šukrija Bijedić, Zora i Janko Zebić, dr Zora Goldschmidt, Vera Cvetković, Ahmed Šehović, Ljuban Kljajić, Ljuban Trbojević, Dragan Šolić, Dušan Nikolić, Jovo Rakasović, Rade Piiipović, Pero Svrabić, Ilija Bjelajac, Jovo Čakalo, Adam Dupalo, Đuro Vujić Brat, Miloš Žica, Vladimir Bakarić, Milan Mraković, Tomo Ugarković, Uroš Slijepčević, Vojo Strineka, Milan Radišić, Stanko Prečanica, Dušan i Adam Macakanja, Dragan Milić, Branko Babić, Milan Trninić, Vojko Hošteter, Mišo Dragišić, Ignjatija Joka, Marko Štrbac, Jovo Vranešević, Ivo Stajcer, Milan Đukić Grbe, Slavko Janeković, Janko Aluga, Marko Milaković, Nikola Smoljenović, Ivan Baćun, Dušan Sužnjević Ciko, Nikola Joka, Savo Matijašević, Slobodan Bjelajac, Radovan Božić, Branko Brković, Nikola Bjelac, Ratko Djetelić, Kaj a i Pero Lalović, Dušan Kostić, Ilija Bogović, Gli go Bunčić, Milanka Kljajić, Anton Kuliša, Sava Gajić, Zivko Juzbašić, Dragan Rula, Ignjatije Jaić, Milutin Omazić, Gajo Sirota, Jovo Birač Guta, Simo Čavić, Gojko i Đuro Tintor, Dušan Lazić, Đuro Vujić Mlađi, Rade Opačić i stotine drugih.

Ti ljudi, te kolone živih i poginulih partizana i partizanki sa Banije gradili su i sagradili vojnu i revolucionarnu fizionomiju 7. banijske divizije; pod njenim vojnim imenom sagradili su i svoj lični i kolektivni divizijski doprinos pobjedi, njeno mjesto u istoriji Narodnooslobodilačke vojske i narodnooslobodilačkog rata.

Đuro KLADARIN

BANIJA JE SVE OD SEBE DALA

Došli su sa sjevera i sa zapada, otuda od Pruske, od Vestfalije, iz Bavarske, preko Alpa i mađarskih ravnica, kao »ibermenši«, .vamo k nama na jug, pa u tuđim — našim zemljama proglasili prečim svoje pravo, jačom svoju rasu i svoj govor. Odstupali unekoliko naši ljudi, uvlačili se dublje u dvorišta, izvirivali iza uglova, naslanjali gnjev i nemoć o debla oraha, u sjenama streha i krošanja i krili vatre svojih zjena, ali motreći vidjeli su samo: užas, metež, prijetnju, kotrljanje točkova, sjaj cijevi i kako sunce režu oštrice od čelika. Od Petrinje prema Kostajnici, starim drumom Bonapartinih grenadira, od Gline prema Zirovcu, od Žirovca prema Dvoru na Uni, od Zagreba i Siska, između Kupe i Une, sa Kupe na Unu, baš kao po svojoj zemlji. Svemu što je ovdašnje, naše, donijeli su svršetak i za sve što odsad ima da bude nose svoju mjeru i svoj pečat.

I evo za ibermenšiziranim Nijemcima, za tim falangistima, s njima, evo i šakala: prve grupice pod Mačekovim klobucima, pa i oni naređuju, određuju. Predaja svih pušaka, svih! I kubura. Sve što bi bilo u stanju da kroz kakvu cijev riga vatru. Svaka cijev podešena ili podesna da se podesi da bi se iz nje mogla sunuti vatra ima se smatrati puškom. Svaka cijev u koju se može ugurati kakav olovni ili bilo kakav metalni i barutni naboj ima da se preda onime, koji su Evropom, i Jugoslavijom, pronijeli milion cijevi i u njima moćne vatre i naboje! (Boje li se, ipak, Mandušića Vuka?). I biva čovjeku da na kraju iskušenja, strahovanja i podozrenja, ipak, odlučuje sam: predati svoju pušku šaru, ili ne predati? Srce neće, razum uza nj, ali savjest opominje na posljedice. A šakali za petama!

Mi, svoji, međusobno se ne pomažemo, kao svoji pred stranom silom. Ne bi znali Nijemci koje bio i ko jest bojdžija, kc je inadžijske krvi i nepokorno-uspravne naravi, ko je kad pucao na svadbi ili u lovu, ali otuđeni naši, oni šakali i žbiri, motre, vrebaju i znaju.

Ovi će čovjeka nalemati, nekoga će i ubiti, svakoga će ubiti u koga se nađe oružje ili ko ga je imao, a sada ga nema. Postupaju u ime poglavnika, neka samo tako postupaju — vele im i doglavnici; zar se nije čulo šta je njima rekao i u svijet plakatima objavio veliki župan Velike župe Gora, dr Mirko Jerec? Vele doglavnici isto kao poglavnik da su komunisti korov koji se mora iščupati sa grude djedova. Oni će sve počupati što djedovi nisu bili sposobni. Konačno i jedna korist od one kraljeve policije: ostavila je spiskove komunista kako bi znali ko je taj koga treba ščepati. Da ona propala policija nije ostavila te spiskove?! A moraju konačno i te Zidove pohvatati. I ne smiju s oka pustiti te Srbe, »te graničare, četnike i radikale, te dotepance i Vlahe«! Pri njihovom hvatanju, hapšenju i predvođenju, razumije se ne smije biti nikakvog, ama ba? nikakvog otpora!

Prvi noževi pobodeni su u ljudsko meso, nekako ovlaš, bešćutnim zamahom i gotovo nasumce, te nije vjerovati da se moglo upamtiti ko je primio prvi ubod i ko ga je zadao. Izvjesno je da se to ipak neće nikad tačno utvrditi, pa ćemo živjeti kao prikraćeni za jednu žalost za onim koji je kolone mrtvih prvom nedužnom smrću poveo u tminu, i za jednu osvetu nad prvoubicom što je na nedužnom životu hladnom oštricom napravio smrtonosno vruć raspor. Ali tako to krivda uvijek donekle i u nečemu prikrati pravdu na ovoj kugli. Pa ne može biti prežaljen ja, što je onaj neki čovjek — uboden nedužan, smućen haosom, ponižen pod nebom, obmanut životom — morao (i stigao) da sklopi oči nad besmislom i da onaj smrtni izdisaj ispusti bez nade: da će doći naše čete, Slobodino uzdanje, da će se rasplamsati naše borbe, da će biti Sedme divizije i Banije, i opet — NOVE — Jugoslavije ...

Da je bilo znati i vjerovati da će tu zaklijati Sedma divizija, da će se u toj histeriji isprsiti — u historiju, i to kako samo isprsiti, Banija — zemlja, Banija — ljudski predjel, ne jedna slabost jugosiovenska, ni slabost Evrope, nego kota slobode! Na toj će koti napisati historija svoju lekciju i ljudima i neljudima, ali kasnije, na kraju, dok je ljudi prodelaju, proosjećaju, protrpe.

Idu, dakle, šakali, roj za rojem i rojnici, bojna za bojnom i bojnici. U Petrinji vrtoglavi mesar Pešak, uskočelni Šarić, neki pekari i neki trgovci »špecerajem« i željeznom robom, nekoliko profesora i činovnika iz gradskog magistrata, nešto đaka, poneki student, i to je već hrpa — za zlo činiti. Zločin ne misli o kazni, a ima moć smućivanja razuma i okamenjivanja srca u onih koji za njim krenu. Kud se ide i odakle, i dokle će, ne pita se profesor —- ustaša, nego hajči na komuniste, na graničare i, konačno, moraju se pchvatati svi ti Zidovi. Zločinac se zaboravlja u zločinu, razum mu prevrnut naopačke, pa umišlja da vrši kaznu a ne zločin. A razdražen je, kažnjava okrutno dograbljenu žrtvu; vrši ja on s Pešakom, ide on s bricom Pavičićem i misli da on, inteligent, njih vodi, a ne vidi

da hoda za njihovim zjapom u glavi. Evo u Glini Vidakovića, evo neki mašinšloser... evo i glinskog advokata dr Mirka Puka, koji je za stroge dispozicije, za okrutne sankcije... U Kostajnici doktor medicine Stipančić, u bijelom ogrtaču — crna duša, i malodobni mu sin; prihvatili se pušaka i noževa, a uza niih će i šintar i kradljivac — kokošar. Oni će da potamane što više >'te gamadi«, komunističke, židovske i vlaške, i hrvatske — otpadničke. Pa tako i do Dvora na Uni iščaurile se ustaške svojte, sve sami »dužnostnici«: neko rojnik, neko bojnik, pa tabornici i ophodnici, a doktor Mirko Puk — čak doglavnik! U njih puške, u njih — sve.

Zemlja između Une i Kupe — Banija, bila je samo krvava naljina, prostrta zločinu, ljudima — mišolovka. Dvije mišolovke! Velika župa Gora, od Petrinje do Gline, i sve tamo do pod Petrovu goru na zapadu, pa ovamo do Kostajnice na jugu. A tamo pribrežno uz Unu, uzvodno, ono Pounje, istočno i zapadno od Dvora i ona pobrđa od Dvora na sjever do bila Zrinjske gore, otrgnuti od negdašnje Banske krajine i pridodati Velikoj župi Vrbasu. Sudbina je opkoljena velikim župama — mišolovkama, i tu, među bojnama i rojevima, ispod noža u rukama lupeža, biti svoj čovjek, a ne šakal svojeg dostojanstva, u tom haosu jednog besmisla pronaći i otpočeti kakav ljudski smisao, tako upetljan u omče švapske mjere i švapske geometrije, otpočeti kakvo ljudsko hodanje, odmisliti svoju misao, pa sebi reći da si smrtan, ali i čovjek, opomenuti se da ti ne možeš odbaciti od sebe ono što te je dotle donijelo, da ti ne možeš ni fizički preživjeti ako moraš duhom obamrijeti...

— Gdje je, pitate? Otišao u mlin, znate, nemamo brašna. Ne, molim vas, nemojte me tući, ne lažem! Da, da, doći će on dok samelje žito. Bogami, očiju mi ...

— A moj čovjek, đe je? A ha, i on je s ovim komšijom od jablana, da. S njim i sa još nekim, mislim, s još dvojicom, trojicom od crkve ... otišli gledati kakve obuće. Moj će sebi cokule, ovaj ispod jablana reče da će opanke, oni od crkve...? Ne znam šta će oni, moguće opanke, a moguće cokule..

— E, ne bi' ja rekla kako vi velite, ne budi mi zamjerke, znam ia moga sina, dobar je on meni uvijek bio kao kru ... uh, pa šta je vama ljudi, budite Iju..., ja sam stara žena, mogla bi' vam biti mati... pa šutim, evo sad ... a velim, dabome, da bi bio kod kuće da je znao, a nije znao da se ne smije, nije, nije znao ...

— Zar vi mislite da sam ja takva, ma nemojte, gledaju djeca... kako ne bi' rekla, sve ću mu reći što kažete, reći ću, čim dođu kući, sreće mi, djece mi moje ...

— E, pitajte vi moju maju, a može bit da i baba zna. Ma nemojte psovati moju maj... meni niko dosad nije smio opsovati moje majke. .. Ma ne mogu vam govoriti kad me tučete po glavi. Ja rano iežem, ma čim zađe sunce, pa ćaće i ne vidim, duše mi, velim vam ja ...

— A moj tata ima jednu luku daleko, daleko, pa otiđe, i dugo ga nema... puno puta ga mati i psuje, ne, ne, ne smije ona tate psovati, nego onako, velim, da mu prigovara što je tako dugo u toj luci... nosi tamo i svu hranu, krsne mi slave...

— Sunca mi moga i vašega, onoga gore... žarkoga sunca, da ja nikad u moga đeda nijesam vidio puške ili štuca ... ne bi on od mene krio, a ne bi ni mogao i da hoće .. . znam ja đe bi sve mogao sakriti: i za rogom na tavanu, i u badanj u žito, a već u onaj drugi badanj u kome je šljivoš ne bi, jer bi cijev rđala i puška ne bi mogla pucati...

— Pustite vi mene da ja idem svojim putem, rekla mi je mati da ja moram brže kući ...

— Nemam ja oca, moj je otac umro, a brata nemam nego jednoga, a taj je u Njemačkoj u ropstvu ... ooo, ne znam ja, mi ne velimo tome — zarobljeništvo, nego ropstvo, pa tako kod nas vele, da su naši vojnici pali u ropstvo a ne u zarobljeništvo ...

— Nemojte vi otimati lule od moga đeda, ja to ne mogu durati, pustite vi moga đeda, on je bio u vojsci, čisto lijepo mi je pripovijedao kako je bio u devedesetišestoj regimenti u Karlovcu... zna govoriti njemačkim govorom, tamo naučio ... pustite mu njegovu lulu... on je i mene naučio njemački pjevati... pa, hoću ja, valaj, samo đedu pustite lulu, pjevat ću vam. Ma đeđe, ne boj se, eto vidiš da oni tebi puštaju tvoju lulu i zato ću ja njima ... ma ne boj se ti đede! Neće oni mene uhvatiti da ne znam, znam ...

Gorko je čovjeku da ga djeca moraju kriti, da za nj lažu ženske i babe. Vele da je u luci sa suvom hranom za tri dana, da kupuje cokule, da žito melje... a on uzmiče, još mu se pričekuje, pa se krije iza živice, izviruje iza debla, liježe potrbuške u djetelinu, puže kroz travurinu, lukavstvu je, prisluškuje. Na Kalamburskom brdu ubili su, sa Šušnjarskog su odveli, ubili su u Orahovici i Divuši (»Ora'ovice, na srcu ranice, O, Divušo, i srce i dušo« ...), u Brđanima krvnici zrinjske tvrđave prepilili ljude s trupcima kao trupce uz koje su ih bili privezali lancima i konopcima. Ali uzmicati je ponizno mada je jedino razumno od svega što se da činiti. Duša je nezadovoljna, čovjek je tako ljut... ne, ne smije biti očajnik, mora biti ljut što je za leđima djece i ženskih. No smije mu žena reći: »Bježi, evo ih«!, i ništa mu, zapravo, ne smije reći, nego kao sebi — pred njim: »Šta ću sad, evo ih opet«! Tada će on, upozoren, krenuti, ali neće reći: »bježim!«, nego će zapovijedati strogoćom — ženi: »Eto mene s police brzo, deder ti, ženo, deder pazi, jer kad se ja s police vratim ...«

Na polici, gore, na pobrešku mu prsa od kamena: da je s kim da je s čim, eh, sišao bi dolje kao kurjak (»Je li ono ženina kuknjava, bogamu, šta li čine s njom, bogamu ..«). Tako je sam, bogamu, a da mu ko dođe, pa da skupa pođu, bogamu, uh ... Sa srcem ratnika, u položaju patnika, psuje sunce, bogamu... Iz ove Velike

župe bi u Baniju! Da je s kim i da je s čim, znao bi on kako bi nasrnuo — kurjački na onaj roj, da mu poglavnika, dvogk vnika i troglavnika! Da im boga, on bi njima pokazao ko je on.

U čovjeku je, izgleda, duša Slobodina; tiranija je satjera u to čudaštvo prirode čovjekove i tu se ona začvrsne — kao naboj -— i taj inat, taj posljednji stupanj Slobodin, iz prsiju čovjekovih, s posljednje odstupnice otpočne da dela; pođe u svijet, u historiju, u to ogromno prostranstvo po kojem čovjeku nije dano da prebiva kao svetitelj. Neće čovjek duhom obamrijeti sve dok može fizički opstojavati. On bi u Sedmu diviziju, on bi u Baniju. I pričekujući, izvirujući na svoju šansu, pričekao je komuniste, prislušao te čudom dobrodošle ljude što su prilegli uza nj u djetelinu, čučnuli s njim iza trnjaka, postajali na njegovoj polici, zajedno s njim osluškivali one lupeže i meteže — dolje ispod police, u naselju, u avlijama, pod kruškama i oskorušama ... Došli, dolazili i prolazili obilazeći i bodreći, s pištoljima ispod kaputa, s lecima u njedrima. Nije komunista u Baniji prije nego je ova krajina postala legendarnom Banijom bilo mnogo; tada se u stvari najčešće ni među se nisu znali svi, niti su se među se prebrojavali, ali se vidjelo, o, od toga je čovjeku bilo milo, da je to podzemna vojska. Niko ih u hrpi nije vidio da bi mogao da kaže da ih je stotina, dvije stotine, ili više od toga, ali je čovjek osjećao da je to jedina vojska koja se nije predala i koja pridolazi na ova banijska brda, čak i iz Zagreba, iz Siska i Petrinje, otkuda li…

I kao da su i na blizine i na daljine svi među se povezani nevidljivim nitima, ponašaju se svuda jednako: zovu na budnost — snu osigurati stražu, danju izmicati, noću patrolirati, krijesovima brda povezivati, vatrama opasnosti alarmirati. I oružje pripravljati.

— Deru se na njih — iz etera, prijete im doglavnici; budakovci i gebelsovci popraćuju »promidžbama« racije Gestapa i Unsa, a što ih od racije više uteče, to se za njima bješnje viče! A oni ovamo, samo ovamo. Po vezama, po djetelinama, po grmljacima, u »rasulu« — neuhvatljivi, a delaju poslove da ovog čovjeka sa srcem ratnika, skinu s položaja patnika. I čovjek prestaje da bude sam. Ja i ti i on postajemo mi, mi naši. Već smo neko i nešto, bit ćemo sve.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Provalio onaj naboj — inat iz prsiju čovjekovih u onu historijsku noć između 22. i 23. jula. Grabovačka noć, drski pohod na Grabovac ljutih ljudi, slobodnih ljudeskara, ljudina, momaka, momčina. On je njima pokazao, bogamu, i još će im pokazati ko je on. On je Gaćeša Vasilj. Sunce žarko ... Neka znaju da je Demonja Nikola na Grabovcu smrvio samo prvo parče »nezavisne«! Grabovačka noć će biti budnica epopeje. Epopeja vrši prozivku, i koliko i kakvih se sve ljudi odazivlje, i odakle sve! Gdje ste bili, drugovi, kakvo čudo da vas ima, kakva sreća da vas Nijemci nisu pozaboravljali, da vas bojne nisu poubijale! Iz zemlje nikli. Odazivali se

iz priprave, iz skrovišta i kretali na odredišta. Kako ih je historija prozivala, epopeja zvala, tako ih je Komunistička partija slala.

Sve su Nijemci izračunali, prokombinirali, istrategizirali, protaktizirali. Tačno su izračunali vatrene moći svojih topova i tobdžija, nisu omašivali vrednujući učinke svojih »štuka«, »šaraca«, »tigrova«, kao i teoretsku spremu i iskustvo svojih vojnih »mozgova«. Proračunao umišljeni mozak globale i detalje, radijuse i parabole svoje moći i svojega htijenja. Ocjenjujući svoje moći i svoje jagme za tuđim, razumije se da je pro vagao, pa u svoju materijalnu silu ukomponirao i ljudsku silu — uvježbanu, nahuškanu na tuđe zemlje, tuđe rase i govore. I još od starog Rimljanina — osvajača posudio onu »divide et impera«, pa ukomponirao u svoju velesilu i poglavnika, doglavnika, njihove Pešake, Stipančiće, rojeve, bojne, Jasenovac, Kerestinac, Gradišku, i one spiskove komunista, i one besmislene mržnje međunacionalne, i ljudske pohlepe i zlobe, i četničke vojvode i kraljeve generale, smandrljavajući od svega toga otrovnu mješavinu, uvjeren da će je lako podvaliti tuđoj sudbini da je se nasrče kao slatkoga pića. Ali nije proračunao Vasilje Gaćeše i šta će činiti oni, nije ni sanjao šta će moći i kud će doći Nine Marakovići...

Nije okupator (ni kvisling) mogao da zna vrijednosti i moći tih ljudi tu, što neće, i ne mogu da u kvislinškim velikim župama odustanu od sebe, od svog dostojanstva i slobode, nego hoće, i smiju, a i umjet će da krenu svojim putem — prema Baniji, slobodnoj krajini — muškom trpljenju. Zagonetni, vječito taj zagonetni ljudski iaktor! Kakva sve znanja i vještine, kakve mržnje i kakve ljubavi u tih ljudi, kakvih li vatara u njihovim prsima, kakve li snage u njihovoj mišici. Našlo se i iskusnih vojnika i pravih (školovanih) oficira, našlo se znalaca u umijećima oko oružja i eksploziva, bilo je i kovača i mehaničara, i drvodjelja i lugara — poznavalaca prostranih šuma, bilo je i krojača i pekara, i onih učenih 1 učenijih, i nepismenih, no duhom i tijelom sposobnih, i znalaca gotice i francuskog pisma, jednom riječju, Krajina je mogla da prikupi i da sa drugih patriotskih strana prihvati znalaca svakojakih vještina i znanja. Odasvud se ispodizalo ljudstvo. Dotad nepoznato, vrijednosti i znanosti dotad neprikupljene. Svako biće donosilo je sobom mrvicu znanja, kaplju moći, da bi ugradilo sebe u gromadu borbe i otpora.

Onaj inat-naboj iz prsiju čovjekovih krenuo u svijet, u prostranstvo historije, doista kao silni krotitelj tiranina, krenuo na topove — po topove, na puške — po puške, na čelik — po svoj čelik.

Iz one noći na Grabovcu krenula je borba kao vučica Krajinom da bi se Jugoslavija i iz Banije javila Evropi i svijetu, i Sovjetima, da, i Sovjetima naročito ponosno, da je ima i da će je biti. Tako su ponicale naše čete partizanske, tako su zakomandovali naši komandanti partizanski. Tako je u tim četama i s tim komandan-

tima zaklijala i Sedma banijska divizija. Kvislinške velike župe bile su razorene, zaživjelo se krvavo, ali svojski slobodno. Neprijatelj je bio okrutan, neštedimice je uništavao sve živo što je bilo slobodno, banijsko — za odmazdu za razoreno velikožupsko, ali sposobnost bitisanja partizanskog, banijskog, nije umrla ni zamirela. Sposobnost svojeg bitisanja Banija je očvršćavala hrabrošću za umiranje, lukavstvom za delanje, žilavošću za trpljenje. A oni koji su odsad padali nisu bacali prokletstva na ove predjele, nego su se opraštali od života — dostojanstveno, olakšano: iza njih ostaju žive naše čete, Slobodino uzdanje, i ipak će ovdje biti onoga što su bili zaželjeli i po što su bili krenuli. Ginulo se uspravno kako se i živjelo i kako se borilo. Narod je borca oplakao i opjevao, tuga se preboljela mada se nije zaboravljala.

I sve kurir do kurira javlja,
Da se mrtvo tijelo ne ostavlja.
Uzeše ga kano mlada tića,
I proklinju Antu Pavelića:
Proklet bio do sudnjega danka,
Svetit ćemo vođu od ustanka!

Eto kako je narodni pjevač propjevao i pro tugovao pogibiju prvog komandanta Banije, Vasilja Gaćeše. Jednako se pretugovao pali pionir i pali starac, i mrtva skojevka, ali se išlo i išlo — izvršavati svoje dužnosti. Tužno je bilo gledati kako vatre gramzljivo gutaju rodna sela, tople stare domove, ali se moglo predurati nešto srcem, nešto umom. Oko umiveno suzom vidjelo je čisto i daleko i ciljalo nepogrešivo nišanom u palikuće. Suzom se umivalo oko, a bratstvom i jedinstvom, rame — uz rame borbom, srpskih i hrvatskih sinova i kćeri Banije, i Jugoslavije, pojilo se srce da čisto kuca sreću.

Ostaje neizbrisivo uklesano u granitu historije kako je hrabri Capin odred iz Brezovice pobrzao na Baniju. Srpski ga je narod prigrlio toplinom svoje ljubavi i od toga je bratstva omoćala borba i duša koja ju je raznosila domovinom. A banijski su borci raznijeli mnoge borbe na mnoge strane i na mnoga prostranstva jugoslavenskih zemalja. Već u maju 1942. poslali su elitnu četu Bemonjinu, proletersku, preko Bosne u Slavoniju, a krajem proljeća iste godine Uroš Krunić odvodi kompletan bataljon Banijaca za Liku u sastav Prve hrvatske udarne brigade. U ljeto, nadomak jeseni, iste ove devetstočetrdesetdruge Nina Maraković sa svojom jedinicom, budućom proslavljenom Sedmom banijskom brigadom, tuče neprijatelja po Kordunu, kroz Pisarovinu forsira Kupu, Savu i tuče neprijatelja po Moslavini i sjevernoj Posavini. Banijski odredi i brigade zaliječu se i do Drave i preko Une i kao kruna ovoga upornog hodanja i borenja dolazi epopeja Sedme banijske udarne divizije. Njena epopeja je epopeja banijskog naroda.

A narod Banije dao je sve što je sudbina domovine iskala. Sinove, ljude i žene. Žito, smok; rađale su godine mada se po poljima delalo pripadom sunca i u razdanja, i najčešće pod prijetnjom neprijateljskog oružja. Čista topla ruka matere Banije mijesila je pogaču, djevojka ju je toplu ubacivala u rov partizanu dok se tukao sa Švabom i kvislingom, nahranjenim dvopekom, mesnom konzervom, čokoladom. Banijska pogača i slanina protiv dvopeka i mesne konzerve, banijska seljačka torba protiv okupatorove komore na mašinama! Dao je sve svoje imanje kao da je davao nuvu: i kuće, čitava sela — pepelu, štale i štagljeve, i posljednju kravu i posljednju kokoš. Pljačkale su ga sve okupatorske i kvislinške vojske, ali se na čudo uvijek za našu vojsku našlo negdje čaša rakije, negdje slatkoga krumpira, ovdje začina, onamo brašna. Pa se opet orila pjesma »Pjevaj mi, pjevaj, sokole, ko što s'mi sinoć propjevo«.

Bila je to već potpuna oduševljena Banija.

Milan NOZINIC

SJECANJE NA FORMIRANJE SISAČKOG I BANIJSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Njemačka je 22. lipnja 1941. napala na Sovjetski Savez. Radio je u ranim jutarnjim satima javio tu vijest i čula ga je noćna smjena radnika u Rafineriji »Shela« u Sisku. Omladinac Braco Zuk je odmah napustio fabriku i saopćio mi što su čuli na radiju. Neposredno iza toga dogovorio sam se s Vladom Janjićem Capom da se hitno sazove sjednica Okružnog komiteta KP. Međutim, sazivanje sjednice nije bilo potrebno, jer su u toku otprilike jednog sata, dakle negdje već oko 6 sati ujutro, spontano došli članovi OK. koji su na razne načine saznali za događaj, pa je sjednica mogla odmah da počne. Koliko se sjećam, prisutni smo bili: Vlado Janjić (sekretar), Franjo Smolčič, Joso Tuškanac, Miško Gorički i ja. (Bili su još i neki drugi, ali se njihovih imena ne sjećam.) Suglasili smo se da je napad na Sovjetski Savez znak da i mi treba da otpočnemo borbu protiv okupatora, na koju su nas Partija i CK već duže vremena pripremali, a naročito su intenzivne pripreme vršene odmah nakon okupacije zemlje. Zaključeno je da se o tome odmah obavijeste sve organizacije KP i da se članstvo upozori da se sad mora više čuvati od hapšenja, da treba napustiti svoje kuće i, ako bi policija neke tražila, da se povuku u šume, koje su već bile određene za sakupljanje boraca.

Kako se nadležnost OK u to vrijeme prostirala pored Siska i na Petrinju, Kostajnicu i Sunju, bilo je zaključeno da se odmah i te organizacije obavijeste. Joso Tuškanac i Franjo Smolčić obavještavali su organizacije u selima s obje strane Save. Gorički je obavještavao organizacije u Sisku, ja sam otišao za Sunju i Kostajnicu, a Vlado Janjić u Petrinju. Dogovorili smo se da se obaveste komunisti kako bi se oni drugovi koje bi toga dana tražila policija u toku noći našli na nasipu rijeke Odre, nasuprot selu Žabno. Oni će činiti pravo jezgro odreda. Također je bilo naređeno Tuškancu da na mje-

sto ugovorenog sastanka iz našeg skladišta u potkrovlju crkve u celu Vurotu donese i prvo oružje — desetak pušaka i puškomitraljez, kao i vojnu opremu.

Pripreme i obavještavanje organizacija protekli su po određenom planu i u potpunom redu. Opravdanost ovakve odluke OK ubrzo je bila potvrđena, jer je većinu komunista policija tražila već u prvim jutarnjim satima. No, plijen joj je bio veoma mali. Članovi rukovodstva Okružnog i Kotarskog komiteta, kao i mjesnih komiteta Siska, Petrinje i Sun je bili su obaviješteni i komunisti se nisu nalazili kod svojih kuća.

Te noći na sastanku na nasipu rijeke Odre okupila se prva grupa drugova, uglavnom iz organizacija na desnoj obali Save, kao i oni koji su donijeli oružje.

Bilo je već kasno noću kad smo završili sa svim pripremama i dogovorima. Odredili smo kurire koji će u toku idućeg dana prenijeti direktive i zadatke svim organizacijama i pojedinim komunistima. Tu smo noć proveli pod jednim hrastom.

Drugog dana izabrali smo u jednoj šumi, u šikari kraj sela Žabno, mjesto za logor i tu smo podigli šatore. Dopremili smo potrebnu opremu za pisanje letaka i umnožavanje, zatim sve druge potrebne stvari za ilegalni politički rad. Druge ili treće noći poslije toga već smo organizirali diverzantsku akciju.

Izgledalo nam je najlogičnije da otpočnemo s miniranjem pruge i sprečavanjem transporta koji su se u to vrijeme danonoćno Kretali u pravcu istočnog fronta. Te noći izašla je ova prva partizanska grupa na prugu, porušila telegrafske stubove, isjekla žice na dosta velikoj duljini i minirala tračnice. Naša želja je bila da izvršimo što više akcija, ali smo imali samo 12 kocki trotila, a napravili smo pakete sa po 4 kocke smatrajući da će to biti dovoljno za određene diverzantske akcije. Međutim, cijela količina je bila jedva dovoljna za jednu uspješnu akciju, a razdijeljena na tri dijela mogla je da izazove samo jaku eksploziju i neznatna razaranja. Tako je poslije prve eksplozije na pruzi između Siska i Lekenika uništeno oko pola metra šine i izvaljen jedan ili dva šlipera. No, to nije bilo dovoljno da izbaci vlak. Ipak, vlak je morao stati i saobraćaj je bio prekinut nekoliko sati dok se tračnice nisu popravile.

Nekoliko dana iza toga preostali dio trotila je upućen u Sisak da se raskine pruga u neposrednoj blizini stanice, gdje pravi luk, misleći da će nagib i zaokret pruge omogućiti da vlak izleti iz šine. Omladinac Vlado Trstenjak je postavio eksploziv. Pruga je i ovog puta bila samo neznatno oštećena. Ipak, ta eksplozija je u Sisku snažno odjeknula. (Kasnije nam je Ivo Rukavina, koji se već nalazio u našem logoru, objasnio da su naše akcije sa upotrjebljenim količinama trotila bezopasne i kazao nam koja je količina potrebna da bi akcija uspjela). Ovo nam je poslije veoma koristilo.

Tako smo otpočeli s akcijama sabotaže i diverzija (posipane su, na primjer, ceste čavlima da bi se oštetila vozila neprijatelja i si.), pisanjem vijesti i letaka o događajima na istočnom frontu ili onih u kojima je raskrinkavana politika HSS i drugih stranaka. Uporedo s tim razvio se vrlo intenzivan politički rad, okupljeni su drugovi koji su morali da napuste svoje stanove, zbog opasnosti od hapšenja i potom uključivani u odred. U tim akcijama i u takvom intenzivnom političkom djelovanju proteklo je gotovo mjesec dana. Neprijatelj je bjesnio, jer je neprestano osjećao prisustvo partizana, pa se odlučio na drastičan korak: pohapsio je grupu omladinaca, među kojima nekoliko članova Mjesnog komiteta Skoja na čelu sa Josipom Rožankovićem, tadanjim sekretarom MK u Sisku i nekoliko seljaka i radnika. Da bi zastrašio narod, celu tu grupu je 22. srpnja strijeljao u blizini rijeke Odre, na tromeđi nasipa. Ti su omladinci, seljaci i radnici pokazali vanrednu hrabrost. Iako su bili premlaćeni i javno voženi u kamionima kroz grad, oni nisu pokazivali straha, nego su neprekidno pjevali i uzvikivali parole Sovjetskom Savezu, Crvenoj armiji i našoj Partiji. Poginuli su hrabro gledajući smrti u oči.

Uoči 21. srpnja zaključeno je da Jure Tkale, španski borac i ja krenemo za Baniju i uspostavimo vezu s Kotarskim Komitetom KPH Petrinja, koji je organizirao zbjeg na Šamarici, te da Odredu šaljemo informacije. Kad smo odmakli nekoliko kilometara od Odre i od našeg logora, primijetili smo neprijateljske vojnike, koji su nastupali u pravcu mosta na Odri. Bilo nam je jasno da se radi o akciji protiv naših u logoru, ali nismo mogli ništa učiniti, jer smo se i mi našli u kritičnoj situaciji. Na sreću, nekako smo se provukli kroz njihove redove.

U ovoj akciji 22. srpnja učestvovalo je oko 500 neprijateljskih vojnika — žandarma, ustaša, domaćih policajaca i dr. Napali su naš partizanski odred. No, pošto je neprijatelj bio nadmoćniji, odred se povukao u pravcu Grede, Lekenika, Velike Gorice i u šume uz rijeku Odru. Povlačenje je izvedeno organizirano, sa zaštitnicom. U toku ove borbe pala su dva naša druga — Ivo Ogulinac i Ivo Lazić. To su bile naše prve žrtve, uz one omladince koji su tog dana strijeljani na nasipu.

Odred je već na samom početku svoje aktivnosti ispoljio znatnu inicijativu, mada nije imao potrebnog iskustva. Nije prošlo ni mjesec dana od njegovog formiranja, a neprijatelj je već bio prisiljen da protiv njega organizira veću akciju, i to na terenu koji nije udaljen više od 2 km zračne linije od centra Siska.

Po principima konspiracije i radi veće bezbjednosti, tehniku smo smjestili u poseban logor u kojem su se nalazili Vlado Janjić, Ivo Rukavina, Nada Dimić, IvoAltić i još neki. Prilikom ove akcije neprijatelja taj logor nije bio otkriven, ali su drugovi bili prisiljeni da se u toku druge noći prebace u Sisak, a odatle, pošto su sve

druge veze bile razbijene, i u šumu Brezovicu i priključe grupi koju je organizirao Franjo Smolčić. Grupa se oslanjala na sela Hrastelnicu, Budaševo i Potrkač, otkuda su bila braća Smclčići.

Prema tome odred je bio razbijen na dva dijela — jedna grupa od 14 drugova (među kojima su bili Joso Tuškanac, Mika Spiljak i drugi) otišla je sve do sela Jezera, gdje je otpočela aktivnost na velikogoričkom kotaru i uspostavila vezu sa selom Preseka, a druga grupa (kojoj su se pridružili Janjić, Rukavina, Nada Dimić i drugi) je formirala novo jezgro odreda kraj samog Siska, na lijevoj obali Save.

U međuvremenu smo Tkalac i ja uz dosta muke i napora, jer su sve veze bile potrgane, stigli na Baniju. Pošto nam nije uspio pokušaj preko sela Vurota prebacili smo se preko s. Pračno u selo Crnac, a odatle preko Moštanice do Kalina na Šamaricu. To je bilo u noći 23/24. VII kad je Gaćešina grupa izvršila akciju na željezničku stanicu Grabovac kraj Gline, nakon koje su otpočela bjesomučna klanja i odvođenju Srba u logore. Narod je masovno bježao u šume i na Kalinama je bio organiziran veliki zbjeg od nekoliko hiljada ljudi. S nama je bilo još nekoliko Hrvata — seljaka, partizana i članova Partije. Naš susret s progonjenim Srbima, koji su bili slabo naoružani, bio je veoma dirljiv, jer su vidjeli da se i u hrvatskim krajevima vodi borba — da su komunisti ti koji su je poveli i da oni nisu sami. Prenio sam direktive CK, koje je donio Rukavina o organizaciji partizanskih odreda, diverzantskih grupa, organizaciji Partije, itd.

Drugovi Turkulin, Đuro Kladarin, Čedo Borčić, Uroš Krunić i drugi koji su tada rukovodili zbjegom, organizirali su gs na čisto vojnim principima, a partijsku organizaciju postavili su prema direktivama CK. Španac Tkale je organizirao diverzantsku grupu.

Nakon što sam izvršio zadatak u Baniji, vratio sam se u Brezovicu, u odred, koji je sad bio daleko jači, jer nam se priključio izvjestan broj komunista iz grada. Grupa koja se prebacila na velikogorički teren ocijenila je da postoje uvjeti da vojnički i politički djeluje na tom terenu; uspostavila je vezu s odredom i dobila odobrenje da tamo ostane.

Odred je 13. rujna izvršio akcije na općine Palanjek i Topolovac, u kojima je zaplijenjeno oko 25 pušaka, nekoliko pištolja, pisaća mašina, a općinske knjige su odnijete. Zatim je odred prešao u poljoprivredno dobro Topolovac, u šumu blizu majura Šašina Greda. Tu smo tako javno djelovali među poljoprivrednim radnicima, da su se partizanske patrole i po danu kretale po selima na cijelom ovom terenu.

Naravno, neprijatelj nije mogao mirno gledati na našu političku i drugu aktivnost, pa je 20. rujna otpočeo veliku akciju na Brezovečki odred. Tom akcijom rukovodio je po kasnijim zlodjelima čuveni ustaški oficir Ante Moškov, koji je imao pod komandom 650

vojnika i domaće ustaše i žandarme. Blokirali su sva sela, kao i pristupe i izlaze iz šume. Akcija je počela rano ujutro bombardiranjem iz aviona. Iako je prethodno jedan lovac izviđao teren, bombarderi su bacili bombe na susjednu šumu, a ne na onu u kojoj smo se mi nalazili. Bombardiranje nas je uvjerilo da se radi o ozbiljnom napadu na odred. Izašli smo na položaj, na jedan nasip ispred šume, a jednu patrolu smo uputili u pravcu Šašine Grede. Sa tog smo položaja dalekozorom promatrali neprijateljski streljački stroj, koji se, obuhvatajući jedno veliko polje, veoma lagano kretao u pravcu našeg logora. Stroj se nalazio na udaljenosti od svega nekoliko stotina metara kad smo dobili izvještaj od naše patrole, koja se već bila sukobila sa isturenom neprijateljskom patrolom da neprijatelj nastupa i iz drugog pravca. Očito se radilo o mnogo većim snagama nego što je bio naš odred koji je brojao pedesetak boraca (od kojih i jedan broj drugarica, koje nisu bile vojnički obučene). Zaključili smo da bi prihvatanje borbe bilo besmisleno, pa je donijeta odluka da promijenimo položaj. Povukli smo se, ali samo nekoliko stotina metara dublje u šumu i na jednoj čistini zauzeli položaj u vidu »Ježa«, sa ciljem da se sva vatra koncentriše u onom pravcu odakle se neprijatelj pojavi, a nakon toga da se juriša i bombama probije na drugi kraj šume, te tamo ponovo zauzme položaj.

Neprijatelj je artiljerijom tukao šumu, a po rubovima šume, pucalo se iz pešadijskog oružja, ali iako smo čuli njegove komande i signale nije imao smjelosti da uđe u šumu. Prvog dana je samo stezao obruč oko nas. Kada su njegovi dijelovi doprli do mjesta gdje je bio naš logor, zatekli su samo dijelove opreme koje nismo mogli ili nismo smatrali važnim da ponesemo. Našli su i neke stvari koje smo imali sakrivene zbog čega su se zabavili dosta dugo. U očekivanju da neprijatelj naiđe, vrijeme nam je prolazilo veoma sporo. Neprekidno je oko nas tutnjalo, čulo se kretanje, a mi smo bili u jednom niskom šašu, na potpuno otvorenom prostoru. Možda nas je baš to i spasilo, jer nisu mogli pretpostaviti đa se nalazimo na otvorenom terenu, koji je inače opkoljen šumom. Tako smo neotkriveni dočekali večer. U suton smo krenuli u pravcu Save s namjerom da se probijemo iz obruča. Međutim, kad smc došli na rub, vidjeli smo svud oko šume vatre. Zahvaljujući toj njihovoj neoprezi, izabrali smo prostor između dvije najudaljenije vatre, izašli iz obruča i došli na Savu, na mjesto gdje smo već dan ranije imali namjeru da pređemo na Baniju. Već smo tada bili poslali Dragana Bobetka i Iva Buića na Savu da pripreme čamac za prebacivanje. Ali pošto je neprijatelj otpočeo ovu akciju, znali smo da će taj zadatak biti veoma težak. I zaista, neprijatelj je sve čamce stavio pod kontrolu. Međutim, partijska organizacija u selu Crncu i njen član, Jandro Rušković, inače stari ribar, imali su za ovakve svrhe jedan potopljen čamac za koji ustaše nisu znale. Zahvaljujući

tom čamcu i hrabrosti Bobetka i Buića, mi smo se postepeno prebacili preko Save i krenuli kraj sela Crnca u pravcu Moštanice, na Baniju.

U zoru smo premoreni stigli pred Moštanicu i na rubu šume odredili zastanak i odmor. Nekoliko drugova je otišlo do kuće Mila Peškira, koji je bio tada kurir između odreda i partijske organizacije u Crncu, odnosno, preko nje sa OK. Na taj način je partijska organizacija obaviještena o našem dolasku i mi smo oko 10 sati slobodno ušli u selo gdje nas je srpsko stanovništvo primilo i po grupama smjestilo u kuće. Bilo je to neopisivo oduševljenje kad su ti ljudi vidjeli koliki je broj naoružanih Hrvata (nas 50) došao da se s njima bori protiv okupatora i njegovih slugu.

Istog dana poslije podne smo krenuli u pravcu Šamarice i u toku noći stigli u logor Kaline, gdje smo našli Turkulina, Klađarina i ostalo rukovodstvo tamošnjeg partizanskog odreda.

U to vrijeme na glinskom dijelu Šamarice postojao je također jedan odred kojim je komandovao Vasilj Gaćeša. U njemu su bili: Ranko Mitić, Stanko Bjelajac, Adam Mraković, Simo Todorović, braća Vladić, Nikola Demonja i ostali partijski kadrovi. Drugog ili trećeg dana po našem dolasku krenuli smo Capo i ja u logor Vasilja Gaćeše, gdje smo zatekli dobro vojnički organiziran logor. Imali su pekaru, skladišta, zalihe stoke koju su uzeli od ustaških elemenata na tom području, kao i prilično čvrstu organizaciju jedinica u vidu vodova, desetina itd. Tu smo prenoćili i dogovorili se
0 prvoj zajedničkoj akciji i o formiranju jednog partizanskog odreda od svih grupa. Za nekoliko dana krećemo u akciju na žandarmerijske stanice Klasnić i Gradac. Svaki odred će dati samo dio boraca, onoliko koliko smo pretpostavljali da je potrebno za napad na te dvije stanice. Dakle, nova jedinica će se formirati od sva tri odreda: Sisačkog, gdje su bili isključivo Hrvati; Petrinjskog, gdje su bili većinom Srbi i dijelom Hrvati, i Glinskog, u kome su skoro svi bili Srbi. U međuvremenu Gaćeša je tražio da mu pošaljemo doktora, pošto ima nekoliko bolesnih i ranjenih partizana. Već sutradan smo poslali Krešu Majera, koji je, istina, imao svega nekoliko semestara medicinskog fakulteta, ali je po partijskom zadatku još prije formiranja odreda radio u bolnici, da bi se upravo osposobio za tu službu. Koristeći svoje oskudno liječničko znanje, Krešo je pružio pomoć bolesnim i ranjenim partizanima.

U noći 26/27. rujna izvršili smo dogovorenu akciju na Klasnić
1 Gradac. Tu su pale i prve žrtve: student prava Milan Kajgana, Jovan Drobnjak iz Mlinoge, oba Srbina, te radnik Stjepan Bezuh, Hrvat (iz sela Grede). Tako je stvoreno bratstvo i jedinstvo u krvi. Zandarmerijske stanice su bile spaljene. Doduše, nisu bile zauzete, ali su ih drugi dan nakon napada žandarmi napustili.

Dva dana iz toga, 29. ili 30. rujna, pred velikim zborom naroda u Šamarici bila su postrojena sva tri odreda, sve tri čete

radi polaganja zakletve. U međuvremenu stigli su tu i Ivo Rukavina i Srećko Manola (komandant i komesar Operativne grupe za Kordun i Baniju). U nijhovom prisustvu i prisustvu naroda, od tri odreda formiran je jedan i borci su položili zakletvu Nakon zakletve održani su govori — govorili su Srbi i Hrvati (govorio sam ispred Hrvata).

U međuvremenu je na Baniju stigla i ona grupa Sisačkog odreda koja je djelovala na velikogoričkom kotaru, znatno ojačana novim borcima. S njom je došao i Franjo Ogulinac Seljo, španski borac, koji se upravo tih dana vratio u Jugoslaviju.

Konačno su upotrijebljene i one posljednje tri kocke trotila. Pokušavali smo prvo zapaliti rafineriju nafte u Sisku. Međutim, pakleni stroj koji smo izradili nije baš bio dobro napravljen pa je počeo da gori već u rukama Brace Zuka, koji se popeo na rezervoar. Srećom, rezervoar se nije zapalio, jer bi Braco odletio u zrak prije nego poklopac rezervoara. Zatim smo namjeravali trotil baciti u visoku peć Željezare, ali nam je objašnjeno da se pećima ne bi ništa dogodilo. Na koncu smo trotil dali partijskoj organizaciji u Crncu da minira prugu između Capraga i Blinjskog Kuta, što je negdje 19. listopada i učinjeno. Usput su u toj akciji borci povadili i neke šine.

Slijedilo je nekoliko manjih akcija novoformirano^ odreda, u prvom redu na žandarme, koji su krstarili terenom. U noći 20/21. listopada cio odred je krenuo u akciju na Zrinj, poznato ustaško uporište. U staroj tvrđavi Zrinjskih ustaše su imale dosta jake snage. No, nesretnom koincidencijom iste su noći i fašisti krenuli protiv Banijskog odreda. Ne znajući za to, u šumi, nadomak Zrinja dali smo zastanak. U isto vrijeme jedna jaka neprijateljeva kolona iz Zrinja kretala se prema nama. Susret je bio iznenadan za obje strane, pa je došlo do panike. Pošto su nas zatekli nespremne, mi smo se u grupama raspršili po šumi, a oni su pobjegli u Zrinj. Kad je svanulo i kad su se grupe nekako prikupile i sredile, pokazalo se đa je nemogućno ići u napad. Krenuli smo u pravcu svojih logora, u momentu kad je na nas otvorena topovska vatra. Tada nam je postalo jasno da sukob usred šume i usred noći nije bio slučajan. U stvari, to je bila jedna od triju neprijateljevih kolona koje su nastupale od Zrinja, Petrinje i Gline. Naše tri grupe su se tog dana u više navrata sukobljavale s neprijateljem. Bilo je nekoliko borbi i u Gaćešinom i u kalinskom logoru. Istog dana neprijatelj je prodro u naše logore i zapalio ih, no u njima nije bilo mnogo spreme ni hrane (u Gaćešinom je bilo nešto više). Ovaj napad neprijatelja prošao je, doduše, bez nekih ozbiljnijih gubitaka po nas, ali u svakom slučaju sa posljedicama, jer je u izvjesnom smislu i za kraće vrijeme usporen razmah partizanskog pokreta na Baniji

Nakon toga se naša grupa sakupila iznad sela Komogovine, dok je Gaćešina krenula na glinski teritorij. Boravili smo u šumi

nekoliko dana bez hrane. Narod je bio prestrašen i mislio je da su partizani uništeni. Otpočela je i zima, rana i oštra, sa snijegom, pa smo odlučili da se u manjim grupama smjestimo u selu.

Nakon izvjesnog vremena došli smo do zaključka da bi dio političkih kadrova trebalo prebaciti natrag na teren Siska, što je i učinjeno. Ostali borci su razvrstani u manje jedinice — desetine i vodove. Svaka jedinica je dobila svoj sektor. Ponovo su počele da se vrše akcije osvajanja teritorija. Rušeni su mostovi, napadane žandarmerijske patrole i stanice — dakle, niz manjih akcija da bi se stvorio širi slobodni teritorij. S jedne strane bilo je to negativno što nas je neprijatelj suzbio u šumi, a s druge pozitivno, jer smo se vratili u selo, na jedan drugi, otvoreniji i aktivniji način borbe. Tako je, na primjer, već 18. studenog 1941. Gaćešin odred razbio jednu kolonu od preko 100 domobrana kod Maje, zaplijenio oko 50 pušaka i puškomitraljez. U sličnim manjim akcijama počelo je jačanje partizanskih snaga na teritorij^ svih kotareva Banije i njihovo sve čvršće povezivanje u vojne formacije. Tako je već krajem 1941. godine cijelo područje Banije pokriveno partizanskim jedinicama, oformljeno i učvršćeno i vojnički i politički i to ne samo pojas oko šume nego upravo cijeli teritorij, koji je kasnijih godina branjen i bio pretežno slobodan.

U to vrijeme, negdje krajem studenog, pristupilo se formiranju Okružnog komiteta KP Banije koji bi u svojoj nadležnosti obuhvatao Sisak, Petrinju, Dvor i Kostajnicu, kao i Glinu, koja je do tada pripadala Okružnom komitetu Karlovac. Centralni komitet (tada se još nalazio u Zagrebu) ovlastio je pismom Vlada Janjića da formira OK KP Banije. U vezi s tom direktivom CK, članovi dotadašnjeg OK (Capo, Franjo Smolčić, Josip Tuškanac i ja) održali su prethodno konferenciju s drugovima iz partijskog rukovodstva Petrinje i Gline. Dogovoreno je da se formira privremeni okružni komitet, koji bi trebalo da pripremi partijsku okružnu konferenciju. Ona je kasnije (31. maja do 2. juna 1942.) održana u Ljeskovcu i na njoj je izabran Okružni komitet u istom sastavu koji je preuzeo političko rukovodstvo na Baniji. Politički sekretar Okružnog komiteta bio je Vlado Janjić Capo.

U međuvremenu je formiran i Glavni štab Hrvatske, a 2. prosinca 1941. donijeta je odluka da se Partizanski odred Banije izdvoji ispod Komande Kordunaškog područja i veže direktno za Glavni štab. Za komandanta je postavljen Vasilj Gaćeša, a za komesara Đuro Kladarin.

I udarne grupe, koje su djelovale pod rukovodstvom Kotarskog komiteta Sisak i nalazile se u Posavini, stavljene su pod komandu Partizanskog odreda Banije. Tako je ostvarivano učvršćivanje vojne i političke organizacije slobodnog teritorija Banije.

Moram da spomenem da je veza Hrvata i Srba, koja se stvarala ovako, upravo na klasičan način i pod direktnim utjecajem Partije pokazala da do toga bratstva nije došlo slučajno, da je ono djelo Partije i da prve akcije prvih partizanskih odreda Banije nisu bile nikakva avantura, nego akcije koje je Partija dugo godina pripremala, a naročito intenzivno u posljednjim danima pred okupaciju i neposredno iza nje.

Povijest ovih odreda je tipična za formiranje partizanskih jedinica stvaranih mukotrpnim, sistematskim i svakodnevnim, sitnim i krupnim političkim i vojničkim radom Partije. Ona je dugo pripremala svoje članstvo za oružani ustanak i onog momenta kad je počeo, kad su stvoreni usi ovi za ustanak, on je i otpočeo kroz akcije Sisačkog i Banijskog odreda. Njima pripada časno mjesto u razvoju revolucije na ovom području. A sasvim je sigurno da tih odreda bez Partije, koja je unaprijed imala jasan cilj i jasnu politiku i koja je njihov sastav popunjavala svojim članstvom, ne bi bilo. Partija je svugdje i u isto vrijeme vodila kurs na oružani ustanak, a pitanje je određenih specifičnih uslova i prilika u kojima su komunisti živjeli, kada će i gdje oružani otpor početi. Sigurno je da je Partija prije prvog pucnja svugdje morala uložiti mnogo truda i rada. Ona je to mogla samo zahvaljujući svojoj čvrstoj organizaciji i jasnoj politici o tome, što se želi i kojem se cilju teži. To je bila upravo ta vjera u Partiju, vjera u socijalizam, to je ono što je pokretalo cijelu stvar naprijed.

Marijan CVETKOVIĆ

ČETRDESET DRUGA NA BANIJI

U sjećanju Banijaca četrdesetdruga godina će ostati kao izvanredno uspješna ustanička godina, čiji su bilansi krunisani stvaranjem divizija i dograđivanjem sistema narodnooslobodilačke vlasti i antifašističkih organizacija, od seoskih do okružnih organa. Po tome se Banija, zajedno sa Bosanskom krajinom, Likorn i Kordunom, uvrstila u one pokrajine Jugoslavije u kojima je narodnooslobodilački pokret bio veoma razvijen.

Tok ustanka u 1942. godini doživljavao je, u cjelini gledano, opšti polet, dok su bile rjeđe i kratkotrajnije njegove osjeke. Kratko vrijeme krajem prve i početkom druge godine oslobodilačke borbe došlo je do nešto smanjenih akcija i do određenog prestrojavanja u vojnoj i političkoj organizaciji. Snage banijskih partizana su se u to vrijeme dosta iscrpljivale u blokadi neprijateljevih uporišta u Zrinju i Obijaju, kao i u odbrambenim borbama s neprijateljem, koji je iz Petrinje, Gline, Dvora i Kostajnice vršio ispade, zločine, pljačke i paljevine. Osobito su stradala sela Komogovina, Joševica, Mlinoga, Pastuša, Begovići, Tremušnjak, Mačkovo Selo, Miočinovići, Gradac i Šušnjar, u kojima je zloglasna »Mrakova bojna« iz Petrinjskog zdruga počinila nečuvena zvjerstva. Teško je stradalo i selo Segestin, u kome su ustaše masakrirale preko 250 ljudi, žena i djece, a selo spalile. Kroz povremene ispade jačih neprijateljskih snaga i druga sela na Baniji su bila izložena stradanjima, i pored uporne borbe i obezbjeđenja koja su im partizani pružali. Bilo je očigledno da partizanski bataljoni moraju mijenjati taktiku i od pasivne blokade i zaštitničko-odbrambenih borbi oko sela, prijeći u ofanzivna dejstva grupisanim snagama i tako preuzeti inicijativu. Pred novoformiranom jedinstvenom komandom Partizanskog odreda Banije (POB)[1] bili su u tom pogledu važni

[1] Banijski odred izuzet je ispod komande Kordunaške grupe odreda 16. aprila 1942. i stavljen pod neposrednu komandu Glavnog štaba Hrvatske.

zadaci, a mnogo su joj pomogla uputstva i naređenja Glavnog štaba Hrvatske u kojima su razrađivana borbena iskustva iz cijele zemlje.

U političkoj djelatnosti produžen je intenzivan rad iz 1941. godine na jačanju organizacija Komunističke partije i SKOJ-a i na stvaranju i proširivanju narodnooslobodilačkih odbora na cijeloj teritoriji. Već u januaru na široj konferenciji odborničkih delegata općina izabran je u Velikoj Gradusi Kotarski narodni odbor za Petrinju i Kostajnicu, a početkom februara na sličan način su izabrani i kotarski odbori za Glinu i Dvor. Raznovrsni zadaci u povećavanju političke aktivnosti i u proširivanju utjecaja NOP-a bili su predmet i okružnog partijskog savjetovanja 19. marta u Trnovcu, kome su prisustvovala 34 delegata iz svih kotareva. Savjetovanjem je rukovodio Okružni komitet KPH za Baniju, čiji je politički sekretar bio Vlado Janjić Capo. Oko dva mjeseca kasnije održano je i okružno savjetovanje SKOJ-a, na kome su pretreseni dotadanji rezultati u organizacionom i političkom jačanju organizacije i iskustva u radu kotarskih i Okružnog komiteta SKOJ-a.

Kad su u martu grupisane nešto veće neprijateljske snage u okolnim uporištima, Okružni komitet KPH i komanda Banijskog odreda odlučili su da glavninu odreda privremeno prebace preko Une u Podgrmeč i tako izbjegnu eventualno okruženje i veće gubitke. Tada je POB imao tri bataljona — ukupno 705 ljudi sa 599 pušaka, 10 puškomitraljeza, 2 mitraljeza i 172 pištolja, a 3. aprila formiran je i 4. bataljon. Odred je na Grmeč prešao 8. aprila. Na Baniji je ostavljena Proleterska četa i 1. četa 3. bataljona odreda. Iako je glavnina odreda u Podgrmeču izvršila napade na prugu Čađavica — Rudica i na manje posade i kolone neprijatelja, ipak je odsustvo od skoro tri nedjelje naših jačih snaga značilo izvjesnu depresiju. CK KPH i Glavni štab Hrvatske kritikovali su ovo povlačenje i zahtijevali da se pristupi smjelijim akcijama i većoj političkoj aktivnosti u selima sa hrvatskim življem, i u tzv. poluoslobođenim rejonima.

Uspjesi nisu izostali kad se glavnina odreda krajem aprila vratila na Baniju. Istina, prvi dan po povratku, 29. aprila, poginuo je u selu Brubnju legendarni junak Vasilj Gaćeša, komandant Partizanskog odreda Banije. Ovaj gubitak potresno je djelovao na narod i partizane Banije, ali, zahvaljujući pravilnom političkom utjecaju i pojačanim akcijama, nije došlo do slabljenjr povjerenja u sopstvene snage. Četiri bataljona odreda grupisanim snagama oslobađaju jedno za drugim niz uporišta, sve do spoljnje odbrane Siska, Petrinje, Gline, Kostajnice i Dvora. To su poznate uspješne akcije: na Volinjske vijadukte, na neprijateljske posade u Maji, Mečenčanima, Budičini, Majuru, Čuntiću, Kraljevčanima, Bačugi, Blatnoj i druge. Samo u tim akcijama zarobljeno je nekoliko stotina neprijateljskih vojnika, zaplijenjeno desetine puškomitialjeza i te-

ških mitraljeza i preko 500 pušaka. U junu je formiran i 5. bataljon, a krajem jula Udarni bataljon, dok je za formiranje 1. hrvatske udarne brigade upućen u Liku snažan bataljon od oko 200 probranih boraca i starješina.

Vojna i politička djelatnost NOP sve više i organizovanije se proširuje i u Cazinsku krajinu u vidu podrške i pomoći koja je pružana tamošnjim partijskim radnicima, a osobito u sela u bližoj okolini Siska i Petrinje i sjeverozapadno od Gline. U tu svrhu su u dva navrata upućene grupe boraca i partijskih radnika u rejon sjeverno od Siska i za Moslavinu, a za djelovanje u hrvatskim selima sjeverozapadno od Gline oformljena je Gubčeva četa, također sa političkim radnicima.[2]

Kratkotrajna junska ofanziva (9—12. jun), koju je neprijatelj preduzeo na Baniji u pokretu prema Kozari, nije dala rezultate, pa je kasnije došlo i do zamašnije — tzv. avgustovskc ofanzive u kojoj su potisnute snage odreda i nad stanovništvo počinjena mnogobrojna zvjerstva i pljačke, a mnogi mladi ljudi otjerani na prisilan rad i u logore. U ovo vrijeme, 19. avgusta, odred ima 6 bataljona sa ukupno 1.508 boraca i starješina. Glavnina odreda, koja se prebacila na Kordun, dok su manje snage ostale na Baniji, nije uspjela da odvuče neprijatelja sa Banije svojim akcijama na Vrginmost, Čemernicu i Bučicu. Ali ubrzo zatim snage 1, 2. i 4. bataljona, svojim uspješnim akcijama, uspostavljaju slobodnu teritoriju, dok jedinice Udarnog, 3. i 5. bataljona nižu uspjehe u Moslavini i Slavoniji, gdje su krajem avgusta upućeni po odluci CK KPH i Glavnog štaba Hrvatske. Od svih ovih bataljona početkom septembra formirane su 7. i 8. brigada. One, u zajednici sa ličkim i kordunaškim jedinicama, učestvuju u uspješnim operacijama za oslobođenje Bihaća, Slunja, Cetingrada, Kladuše i u napadima na Glinu i Dvor. Iako tada nisu oslobođeni ni Glina ni Dvor, ove akcije su imale snažan moralnopolitički odraz na polet ustanka na Baniji. Kruna tih vojničkih i političkih uspjeha bilo je formiranje 7. divizije, 22. novembra 1942. godine.

Slobodna teritorija Banije je tako povezana sa oslobođenim područjima Bosanske krajine, Korduna, Cazinske krajine i Like. Ona je pružala odlične uslove za izvanredne plodan organizacioni i politički rad na učvršćenju organizacija NOP i za mnogo odlučnije političko djelovanje u tek oslobođenim ili poluoslobcđenim rejonima. Ovi zadaci su stalno isticani na svim važnijim partijskim i političkim konferencijama i savjetovanjima, a u tom pravcu su povremeno usmjeravana i dejstva vojnih jedinica.

[2] Ove grupe i vodovi su poslužili kao jezgro za Banijsko-sisačku četu u sastavu bataljona Kljuka u Pokuplju, a kasnije i za formiranje tzv. 6. bataljona, (formiran početkom jula) koji je prešao u Moslavinu i polovinom avgusta 1942. ušao u sastav Moslavačkog partizanskog odreda.

Time se, pored organizacijskih i drugih problema, dosta iscrpno bavila i Okružna partijska konferencija KPH Banije, koja je od 31. maja do 2. juna održana u selu Ljeskovcu. Na konferenciji su bila 53 delegata iz svih kotareva, koji su predstavljali 402 člana KP iz 86 ćelija i 7 općinskih komiteta. Konferenciji je prisustvovao član CK KPH Ivo Marinković. Iz izvještaja se vidi da su do tada izgubila život 63 člana KP i da se ukazuje na potrebu smje-]ijeg prijema u KP i SKOJ i otklanjanja sektaštva. U SKOJ-u se u 82 aktiva i u općinskim i kotarskim komitetima nalazilo svega 590 članova, pa je i ovdje ukazano na neophodnost brojnog jačanja organizacije u svim selima, kao i razvijanje organizacije Saveza mlade generacije (SMG) — kasnije USAOH. Na ovoj konferenciji je dotadanji privremeni Okružni komitet KPH izabran, u stvari potvrđen u sastavu: Vlado Janjić Capo, politički sekretar, Artur Turkulin — organizacioni sekretar, članovi: Stanko Bjelajac Cane, Ivo Brodarac, Marijan Cvetković, Đuro Kladarin i Ranko Mitić. Na njegove plenume povremeno su još pozivani sekretari kotarskih komiteta: Sirnica Dragić, Joco Milobratović i Tone Štajcer, zatim Slavko Janeković kao sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a i Mira Bjelajac, odgovorna za rad AFŽ-a.

Kotarski komitet KPH Sisak je, zbog teškoća oko održavanja veze preko Kupe i Save, neko vrijeme bio podijeljen u dvije grupe, đa bi se konačno sredinom godine partijske organizacije sjeverno od Kupe i Save vezale za Kotarski komitet Čazme, a oni s banijske strane za Kotarski komitet Petrinje.

Pored pretresanja iskustava iz rada i kritike nekih nedostaka, kao osnovni zadatak za dalji razvoj NOP-a istaknuta je obaveza đa se što bolje realizuje linija KP o bratstvu i jedinstvu Srba i Hrvata, a koja je trebalo da se izrazi u sve većoj mobilizaciji Hrvata u oružanu borbu, kao i u energičnom suzbijanju četničkog utjecaja u srpskih masama.

Značajno je naglasiti da su na Baniji od početka ustanka i kroz 1942. godinu pristizali mnogi prekaljeni borci — komunisti Hrvati iz Siska, Zagreba i drugih mjesta, koji su na djelu, svojom borbom i žrtvama, zajedno s komunistima Srbima, gradili to bratstvo i jedinstvo. Ipak, veći uspjesi u aktiviranju ljudi u hrvatskim selima nisu postignuti i zbog reakcionarnog utjecaja HSS-a i klera, koji su davali podršku ustaškim koljačima, kao i zbog terora i zastrašenosti od ustaša i okupatora. Osim toga većina hrvatskih sela se nalazi blizu gradova i uz važnije komunikacije, a u nekima od njih neprijatelj je organizirao vojna uporišta, te je teže bilo osigurati stalan politički utjecaj aktivista NOP-a. Međutim, kao pozitivna činjenica se može istaći da je u hrvatske mase sve snažnije prodirala spoznaja o zločinačkoj ustaškoj vlasti i izdajstvu vodstva HSS-a koje je podržava. Stanje na frontovima, ozbiljni porazi Nijemaca i jačanje antifašističke koalicije utjecali su da je sve veći

broj mladih ljudi iz hrvatskih sela izbjegavao odlazak u neprijateljsku vojsku i sve više simpatisao NOP. To je olakšavalo političko djelovanje i stvaranje organizacija oslobodilačkih pokreta. Tako su u jednom broju hrvatskih sela kroz duže vrijeme i sa uspjehom radili ilegalni, odnosno, inicijativni narodnooslobodilački odbori i povjereništva. Neki od njih su odlično organizirali kurirske veze i prebacivanje grupa partizana i političkih radnika preko Save i Kupe za Moslavinu i natrag. U nekoliko navrata i pojedine grupe boraca i partijskih radnika pred naletom neprijatelja i po nekoliko dana su se ilegalno zadržavale u pojedinim od tih sela.

Sto se tiče četničkog utjecaja, on na Baniji nije ni tada, ni kasnije, imao bilo kakvu političku bazu, niti je bilo gdje mogao da se samostalno održi. Poznato je da je godinu dana kasnije nekoliko izdajnika i dezertera (kao što je bila četnička grupa, povezana sa njemačkim i Dražinim agentima) jedino mogla opstati uz neprijateljske vojne jedinice, na njihovom kazanu i pod zaštitom njihovog oružja u uporištima u Sunji i u Dvoru. Zato partijskim i drugim političkim organizacijama nije bilo teško raskrinkavati očiglednu izdaju četnika i njihove parole i propagandu. Dosledno sprovođenje politike KPJ bilo je uslov i garancija bratstva i jedinstva Srba i Hrvata na Baniji.

Jedinice 7. divizije, borci i starješine bili su u tome uzor i svojim-postupcima u borbi i političkim istupanjima u narodu. Nitko nije postavljao pitanje da li je ovaj ili onaj starješina Hrvat, Srbin ili musliman, već je cijenjen po svojoj borbenosti, političkoj svijesti, odnosima i utjecaju na ljude. Banija je, dakle, već u 1942. godini mogla biti ponosna na svoj udio u izgradnji ove najveće tekovine našeg oslobodilačkog rata i revolucije.

Ove zadatke sa mnogo ozbiljnosti tretirala je i Druga okružna partijska konferencija KPH za Baniju, koja je 9. oktobra održana u Trnovcu. Konferencija je iscrpno raspravljala o uspjesima i nedostacima, o političkom stanju na Baniji i, u vezi s tim, svestrano je razmotrila neposredne zadatke. Na konferenciji je izabran i novi Okružni komitet KPH za Baniju, u koji su ušli Joco Milobratović, politički sekretar,[3] Ciro Madžarac,[4] organizacioni sekretar i članovi Branko Borojević, Stjepan Debeljak Bil, Milka Vranešević, Nikola Vujić i Tone Štajcer.

[J] Joco Milobratović, napredni seljak, simpatizer i kandidat KP prije rata, a u NOB jedan od zaslužnih aktivista u organiziranju ustanka i NO odbora u općini Mali Gradac i na glinskom kotaru. Sa dužnosti sekretara KK Glina došao je 9. oktobra 1942. za političkog sekretara OK KPH za Baniju. Poginuo je 22. januara 1943. prilikom bombardiranja Donjeg Zirovca.

* Ciro Madžarac, napredni omladinac i simpatizer KP prije rata. Od prvih dana ustanka ističe se svojim radom u općini Hajtić i na organiziranju partizanske grupe Prolom. Za organizacionog sekretara OK KPH dolazi iz KK Gline i u OK radi do kraja rata. Duže vrijeme bolovao od TBC, kojoj je podlegao- 1950. godine.

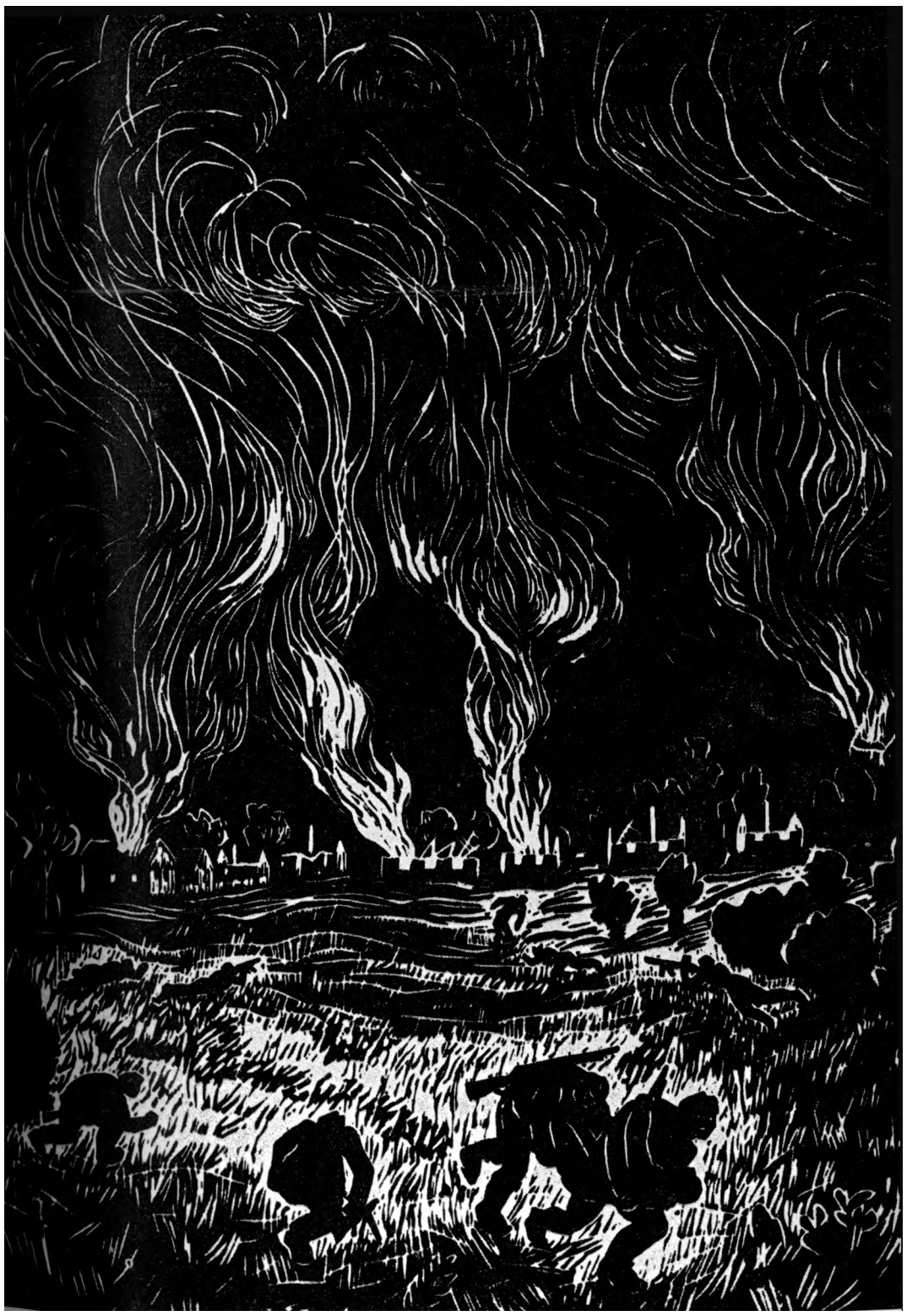

Snaga NOP na Baniji ispoljavala se, pored dejstava vojnih jedinica, i u čvrstoj političkoj organizaciji slobodne teritorije, u aktivnosti masa, kroz rad organa narodnooslobodilačke vlasti, organizacije žena i omladine. Kroz razne političke akcije, kojima je neposredno rukovodila Komunistička partija, narod Banije je ispoljio bezrezervnu podršku i dao pun doprinos oslobodilačkoj borbi. Poslije oslobođenja Bihaća i Cazinske krajine, a pod neposrednijim utjecajem Vrhovnog štaba NOV i POJ i I zasjedanja AVNOJ-a nastao je period još sistematskijeg rada na razvijanju svih organa NOP. Narodnooslobođilački odbori nisu više tretirani kao privremena, već kao nova vlast sa jasnije naglašenim zakonodavnim i upravnim prerogativima, što je razrađivano u nizu uputstava koja su sa potpisom druga Tita i Moše Pijade i neposredno stizala na Baniju. U tim uputstvima određenije se postavljala i razrađivala nadležnost između NOO-a, vojnih jedinica i komandi područja i mjesta. Sa dosta detalja razrađeno je Uputstvo o izborima za seoske, mjesne, općinske i kotarske NOO.[5] Prema nacrtu odluke o organima vlasti postavljena je struktura i sastav pojedinih odbora po kojoj, na primjer, u seoske odbore treba birati 3—5 članova, u općinske 5—7, dok se kotarski i okružni odbori biraju na konferenciji delegata iz svih općina u sastavu do 30 odbornika.

Priprema i sprovođenje izbora za narodnooslobodilačke odbore u decembru 1942. i početkom januara 1943. godine bila je jedna od najzamašnijih i najsvestranijih političkih akcija u kojoj se u punoj mjeri ispoljio utjecaj Komunističke partije i drugih organizacija NOP-a. Razvila su se razna takmičenja na terenu: u pomoći nastradalima, u sakupljanju i izradi odjeće i obuće za vojsku, a u vojsci, za što veće rezultate u borbi. U tom periodu održani su razni vojni i politički tečajevi, seminari, mnoge konferencije, zborovi i mitinzi. Sa posebnim oduševljenjem i zanosom praćene su borbe i pobjede 7. divizije. Izbori su sprovedeni na većem dijelu slobodne teritorije za seoske i općinske odbore, dok je uslijed neprijateljske ofanzive onemogućeno održavanje izbornih konferencija za sve kotarske i za okružni odbor. Njihovo konstituisanje bit će ostvareno poslije IV ofanzive, kada je 18. marta 1943. god. izabran na delegatskoj konferenciji Okružni NO odbor Banije.

U političkoj djelatnosti među omladinom isticali su se, po inicijativi i poletu, skojevska rukovodstva i organizacije USAOH-a. Pod njihovim staranjem održani su omladinski kursevi za pripremu omladinaca za vojne jedinice, kao i za rad na terenu. Prema podacima iz izvještaja vidi se da je do jula 1942. godine preko 240 omladinaca prošlo kroz omladinske kurseve; a kroz kraće kurseve od po nekoliko dana pripremljeno je preko 300 omladinaca, od

[5] Uputstvo je vjerovatno izdato 11. novembra 1942. kako se to navodi u knjizi *Bihaćka republiku,* izdanje *»Kulture«,* Beograd 1965. godine.

kojih je oko 150 u septembru preko Like upućeno za popunu proleterskih brigada u Bosni. Krajem godine organizacija SKOJ-a se povećala na preko 1.000 članova, kako je to konstatovano na Okružnoj konferenciji SKOJ-a 22. decembra 1942, a omladinski aktivi USAOH-a brojali su i do 7.000 članova. Okružni odbor USAOH-a izabran je na konferenciji 19. januara 1943. godine, dan prije zvaničnog početka IV neprijateljske ofanzive.

U svim selima slobodne teritorije organizirani su i uspješno djelovali odbori AFŽ-a, a formirani su općinski i kotarski odbori. U novembru je održano i Okružno savjetovanje AFŽ-a, koje je pripremilo Prvu okružnu konferenciju AFŽ-a u Klasniću, 10. januara 1943. na kojoj je izabran Okružni odbor AFŽ-a od 6 članova. Na konferenciji je iznijet podatak da se preko 1.300 žena — odbornica, boraca i brigadirki — svrstalo u red istaknutih aktivista NOP-a.

Kroz sav taj rad neprekidno se osjećao organizatorski i idejni utjecaj Komunističke partije i njenih kadrova. Ona je svojim djelovanjem izgrađivala i vaspitavala desetine i stotine boraca NOV, kao i političkih aktivista u odborima i antifašističkim organizacijama na terenu, koji su, po svojim uvjerenjima i po svom liku, bili dostojni da budu kandidati i članovi KP. Međutim, još se sporo otklanjalo sektaštvo i ustezanje u pogledu prijema u Partiju i u proširivanju mreže ćelija u selima. Tako se može razumjeti relativno malo brojno stanje partijskog članstva krajem 1942. godine. U izvještaju OK KPH od 14. decembra[6] iznosi se podatak da je tada bilo 546 članova i 143 kandidata KP na terenu (bez sisačkog kraja). A prema partijskim izvještajima Političkog odjela, u brigadama 7. divizije i Partizanskom odredu bilo je preko 400 članova KP, oko 200 kandidata i 370 skojevaca. Međutim, politički utjecaj komunista bio je neuporediv snažniji i svestraniji nego što bi se dalo pretpostaviti na osnovu brojke od samo nešto preko 2.300 članova KP, kandidata i skojevaca. To se zasnivalo na činjenici da se ovdje radilo o kadrovskoj organizaciji, o pravilnoj političkoj liniji i metodama političkog utjecaja, disciplini i organizovanosti tih komunista i njihovom ličnom primjeru i ugledu u vojsci i u narodu. Gledajući tadanje potrebe i mogućnosti, moramo, ipak, konstatirati da se nije dovoljno ni tada, a djelimično ni kasnije, činilo da se i brojno pojačaju organizacije KP, dok se kod omladine sektaštvo nešto brže savladalo.

U metodu partijskog rukovođenja izgrađivao se ratni stil rada: brzo reagovanje i inicijativa,. upornost i samostalnost u odlučivanju i preuzimanju odgovornosti, kombinovano sa širokim masovnim političkim utjecajem, uz njegovanje demokratskih metoda i oblika rada. U kotarskim i Okružnom komitetu KP i u komandama brigada i divizije nalazilo se u 1942. godini dobar broj

[6] *Arhiv CK KPH* — original.

prekaljenih kadrova KP, Srba i Hrvata, sa velikim iskustvom iz predratnog ilegalnog rada, koji su sa puno zrelosti i sposobnosti obogaćivali sadržaj partijsko-političkog djelovanja. Dobrim dijelom i zbog toga na Baniji nisu u 1942. godini i kasnije napravljene teže političke greške koje bi imale negativne posljedice po razvoj ustanka.

U sklopu politički organizirane teritorije značajno mjesto su imale i komande mjesta i komande područja kao vojnoteritorijalni organi. One su oformljene krajem septembra sa zadatkom da se staraju prvenstveno o obezbeđivanju mobilizacije ljudi, opreme i drugih sredstava za potrebe operativnih jedinica i za uređenje i zaštitu teritorije, te za pomoć i suradnju sa NOO. Komanda područja je imala sjedište u Trnovcu, Komanda mjesta Petrinje u Tremušnjaku, Komanda mjesta Dvor u Rujevcu i Komanda mjesta Glina u Klasniću.

Kao značajan poduhvat ovih komandi treba istaći vrlo zamašne akcije za uskladištenje većih količina žita, masti i opreme u Šamarici i u organiziranju radionica odjeće, obuće i oružja. Zemunice s hranom i opremom nisu bile otkrivene ni u IV neprijateljskoj ofanzivi, kada je Šamarica detaljno pretresena. Sem toga, uspostavljane su stalne telefonske linije sa Banije za Slunj i Bihać; organizirana je popravka puteva i transport hrane; razgranata je mreža relejnih kurirskih i obavještajnih centara, itd. Odlazak dobrovoljaca i mobilizacija za borbu sposobne omladine sa uspjehom su sprovođeni uz punu suradnju ovih komandi sa narođnooslobodilačkim odborima.

Značajnu funkciju u političkom djelovanju, pored usmene agitacije i propagande, imala je i štampa, odnosno pisana riječ i materijali. Narod se sve više navikavao da sluša radio ili čita radiovijesti na skupovima, kao i razne članke iz biltena i brošura. Sredinom godine ustaljuje se izdavanje »Banijskih vijesti« ili »VijeSnika Banije«, a poslije ofanzive se pojavljuje i list om'adine i list AFŽ-a »Banovka«. Za te prilike na prilično opremljenoj tehnici Agitpropa OK KPH, a i na tehnikama kotarskih komiteta, umnožavani su materijali i za ideološko-politički rad (»Osnovi lenjinizma«, »O seljačkom i nacionalnom pitanju«, članci i materijali o ulozi KPJ u NOB-u, odluke i uputstva AVNOJ-a, Vrhovnog štaba i CK KPJ i KPH). Korišten je, također, jedan broj primjeraka Historije SKP(b), koja.je 1941. ilegalno štampana u Petrinji i prebačena na slobodnu teritoriju. Preko dobrih veza sa ilegalnim organizacijama KP i SKOJ-a u Sisku i Zagrebu snabdjevene su ove tehnike ciklostilima, matricama, hartijom, radio i foto-aparatima i drugim. Izrađeni leci, radio-vjesti ili pisma i poruke rasturani su ilegalnim kanalima i po okolnim gradovima i u neprijateljskoj vojsci. U partizanskim jedinicama izdavane su džepne novine, brigadni i divizijski bilteni i radio-vijesti. Ovaj rad se još jače razgranao đje-

lovanjem politodjela u brigadama 7. divizije. Usmenim istupanjima brojnih političkih radnika i boraca po selima i zaseocima i korištenjem štampanih materijala obezbijeđen je vrlo intenzivan politički život stanovnika oslobođenog područja, kakav nije bilo moguće osigurati ni poslije oslobođenja u nekim zabačenim mjestima.

Slika dobro organizirane i politički jedinstvene teritorije Banije postala je tako potpuna. Time je ostvaren zahtjev druga Tita koji je septembra 1942. godine postavio u navedenom Uputstvu za organizaciju NO vlasti: »... teritorija ne smije biti samo vojnički osvojena i politički površno pridobijena, nego se mora politički osvojiti, organizirati i čvrsto povezati uz našu vojnu siiu«. Kao što se pokazalo, tako organiziranu i politički učvršćenu slobodnu teritoriju nisu mogle da parališu postojeće neprijateljske snage iz okolnih uporišta, već je neprijatelj morao sa drugih bojišta da dovlači nove snage, kao što je to bilo u svakoj većoj ofanzivi. No, i tada je uspijevao da postigne samo privremeni vojnički, ali nikad i politički uspjeh.

Sve ono što je na ustaničkoj Baniji postignuto kroz 1942. godinu rječito govori o snazi i čvrstini NOP-a, o jedinstvu, privrženosti i hrabrosti njenih ljudi i ne malim žrtvama u borbi za slobodu. Samo takva Banija mogla je da izdrži i još teža iskušenja koja su je čekala, samo takva mogla je poslije teških iskušenja da s novom snagom i poletom istraje do konačne pobjede.

Branko BOROJEVIC

IZVJEŠTAJ GLAVNOG ŠTABA NOP ODREDA HRVATSKE KONCEM SRPNJA 1942. GOD. VRHOVNOM ŠTABU NOP I DV JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA DIVERZANTSKE GRUPE OD 18. SIJEČNJA DO 19. SRPNJA*

Stigao nam je izvještaj od druga Ilije Gromovnika. Ovo je prvi izvještaj njegove diverzantske grupe, koja je izvršila slijedeće diverzije:

18. I o. g. u saradnji sa bosanskim snagama dignut je u zrak blindirani vlak između Bos. Novog i Krupe.

28. II dignut je u zrak željeznički most između Gline i Majeu saradnji sa banijskim partizanima.

19. III dignut je u zrak most na cesti između Dvora i sela Vanića.

26. III dignut je u zrak most između Petrinje i Hrastovice.

18. IV dignut je u zrak blindirani vlak između Bos. Novog i Krupe u zajednici sa banijskim partizanima i uz saradnju sa Grmečkim štabom.

8. V zajedno sa kozarskim i banijskim partizanima, dignut je u zrak most između Kostajnice i Volinja.

19. V postavljena je nagazna mina na pruzi kod Maje, na koju je naišla patrola. Dok su dizali minu, ona je eksplodirala 1 ubila dva oficira i 4 vojnika.

3. VI dignut je u zrak njemački transportni vlak na pruzi Sisak—Caprag—Blinjski Kut. Broj žrtava drži se u tajnosti.

27. VI dignut je u zrak jedan talijanski brzi vlak kod Ivanić Grada (Moslavina). Broj žrtava nije poznat.

3. VII dignut je u zrak jedan njemački vlak (orijent ekspres) u kome su se vozili oficiri. Bilo je 45—70 žrtava. Akcija je izvršena između Dugog Sela i Ivanić-Grada.

2. VII dignut je u zrak jedan vlak između Lekenika i Turopolja... broj žrtava nije poznat.

12. VII dignut je u zrak jedan vlak — cisterna između Capraga i Sunje. Tri su cisterne uništene.

19. VII dignut je u zrak jedan vlak sa domobranima, između šaša i Jasenovca. Broj žrtava nije poznat.

Na stanici Vlahović razbijena je jedna lokomotiva i skretnice. Istovremeno je uništena i pumpa za vodu.

U Moslavačkoj su Gori uništene 4 šumske lokomotive.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polit, komesar
V. KATIĆ

Zamj. komandanta
M. KLAIĆ

* *Zbornih,* tom V, knj. *s,* dok. br. 128.

Štab
Partizanskog odreda
nar. oslobod. pokreta
Banije
4. VII. 1942 g.

ŠTABU I OPERATIVNE ZONE NARODNO-OSLOBODILACKIH PARTIZANSKIH ODREDA*

Pregled izvršenih akcija na sektoru Banijskog partizanskog odreda za vrijeme od 26. VI — 4. VII 1942. godine.

Prikaz opšte vojničke situacije na sektoru odreda. Sadašnja karakteristika vojničke situacije na sektoru odreda je slaba aktivnost neprijatelja. Stalne posade ukoliko ih još ima, potpuno su pasivne. Jedino na sektoru Petrinjskog i Kostajničkog sreza postoji jedna bojna iz zdruga pukovnika Mraka, koja aktivno dejstvuje na terenu. Po radu i akcijama ove bojne, a i po zaplijenjenim dokumentima, vidi se da je neprijatelj promijenio taktiku borbe. Okanio se »beskorisnog i bezuspešnog jurenja po šumama«, kako se to u jednom dokumentu nalazi, i pokušava da nas tuče tamo gdje smo mi slabiji, to jest da nas tuče u otvorenoj borbi na terenu. U toj borbi na terenu osjeća se za sada još uvijek naša slabost i neprijatelj je tu nadmoćniji. U dva sukoba sa navedenom bojnom nismo imali uspjeha. Za nas je povoljno da neprijatelj ovu svoju novu taktiku ne može iskoristiti u potpunosti, jer ne raspolaže potrebnim snagama. A za to vrijeme dok on dobije potrebne snage, osposobit ćemo se i mi za manevarske bitke.

Što se tiče seoskih ustaša u pojedinim selima, oni su potpuno nemoćni da nam daju ma kakvi otpor. Najgora krvnička gnijezda padaju za najkraće vrijeme borbe. Ustaše po selima nalaze se u paničnom strahu i pored silnih rovova kojima su ogradili pojedina sela, bježe glavom bez obzira čim partizani naprave juriš. Domobranske posade kao i uvijek sjajno se pokazuju. Sa njima lako hvatamo vezu i predaju nam se u većim skupinama ...

Naše akcije još uvijek Se uglavnom svode na napade na stalne posade i na manje posade. Pored toga ima i već pokušaja na manevarske borbe. Napad na đačku satniju iz Jošavice, odnosno na jednu njenu ophodnju (patrolu) i njeno uništenje jasno su dokaz da se i mi možemo prilagoditi novoj neprijateljskoj taktici. Općenito govoreći, vojnička situacija na sektoru ovoga odreda za sada je vrlo povoljna i mi je iskorišćavamo u punom opsegu.

[4] Izvještaj štaba NOPOB o izvršenim akcijama koncem lipnja i početkom srpnja i o stanju u bataljonima *(Zbornik dokumenata NOR-a,* tom V, knj. 5).

23. VI o. g. 2 čete 4. bataljona i 1. četa I bataljona učestvovale su u zajedničkim akcijama sa snagama I krajiškog odreda oko Otoke. Operacije nisu u potpunosti uspele jer I krajiški odred nije na vrijeme obavijestio da će se akcije na Otoku izvoditi, tako da su naše snage kasno stigle i neprijatelj je uspio umaći prema Cazinu. Mi smo dobili 4 karabina i 1 duplicu, 1 pištolj i 4 bombe.

24. VI o. g. 1. i 3. četa I bataljona učestvovale su u akciji na straži kod željezničkog mosta na potoku Maja u Crnom Lugu. Akcijom je rukovodio komandant I bataljona. Akcija nije uspjela. Neuspjeh leži uglavnom do neodlučnosti komandira 1. čete i vodnika koji su trebali napasti položaj, a prije samog napada izjavili su pred partizanima da je to nemoguće izvesti. Sa posadom prije akcije bila je uhvaćena veza sa puškomitraljescem i još dvojicom domobrana, koji su, kako smo kasnije saznali, strijeljani, jer su kod samoga napada otkrili svoje namjere pred ostalim domobranima. Napad je vršen po danu, ujutru u 6 sati. Krivci za neuspjeh pozvani su na odgovornost i podijeljen im je strogi ukor pred čitavom četom. Ova je kazna uzeta utoliko kao blaža zbog toga što su sč ranije ovi drugovi pokazali dobri borci.

Dijelovi snaga IV bataljona osiguravali su zajednički sa snagama I krajiškog odreda rušenje pruge od Novog prema Krupi.

Jedna udarna grupa od 20 ljudi iz 3. čete III bataljona izvršila je akciju na časnike (oficire) Mrakove vojske kod Panjana (Kostajnica—Majur). Akcija je uspjela. Ubijen je bojnik Turković i još dva viša oficira, jedan narednik i jedan domobran. Plijen je jedan njemački puškomitraljez, 3 karabina, 2 pištolja i 3 bombe, kao i važni dokumenti. Sa naše strane nije bilo žrtava iako je akcija bila izvođena po danu, vrlo smiono, uz veliku opasnost po partizane. U ovoj akciji naročito se istakao već proslavljeni junak Banije drug Kulisa. On je rukovodio ovom smjelom akcijom i zahvaljujući njemu akcija je u potpunosti uspjela.

25. VI o. g. snage III i V bataljona trebale su po planu postaviti zasjedu jednoj Mrakovoj bojni, jer se iz nađenih dokumenata na akciji 24. VI točno znao pravac kretanja neprijatelja. Međutim, zbog neodlučnosti Štaba III bataljona akcija nije uspjela, jer naše snage nisu na vrijeme zauzele svoje položaje. Tek su neke čete samo stupile u borbu. 2. četa III bataljona imala je u tom sukobu 2 mrtva i 4 ranjena. Neprijatelj je imao oko 10 mrtvih i nešto ranjenih.

26. VI. o. g. snage II i IV bataljona sa jednom četom I bataljona vršile su akciju na selo Matijeviće kod Bos. Novoga. Akcija je vršena zbog veze koju smo imali sa domobranskom satnijom, koja se nalazila u selu. Plan je rađen u zajednici sa zamjenikom komandanta Udarne brigade Bosanske krajine. Po tome planu izvjesne snage Udarne brigade imale su vršiti fingirani napad na Novi, da bi skrenule vatru sa naših snaga koje su napadale na samo selo. Akcija nije uspjela, jer je to popodne stigla još jedna satnija kao pojačanje, a za koju mi nismo na vrijeme saznali, a drugovi iz Udarne brigade nisu vršili fingirani napad na Novi iz dosad nama nepoznatih razloga. Naše snage bile su se pod žestokom vatrom mitraljeza, topova, minobacača i morale su se pod vatrom povući. Naše snage imale su jednog mrtvog i 4 lakše ranjena

druga. Plan za ovu akciju na Matijeviće izradio je operativni oficir Banije, koji je i rukovodio akcijom.

30. VI o. g. izvršen je napad na selo Majur. Snage koje su trebale napasti Majur sa istočne strane od Kostajnice trebale su da se još prije toga između 28. i 29. u noći prebace preko pruge između Hrastovca i Sunje u selo Mračaj, gdje su se preko dana zakonspirisale i odavde naveče krenule u napad. Jačina ovih snaga bila je 5 četa sa oko 320 partizana. Napad je počeo u pol dva u noći. Neprijateljske snage u Majuru bile su u jačini od 80 karabina, 2 pm. i 1 laki mitraljez. Pored toga važniji objekti bili su utvrđeni, a rovovi su bili iskopani oko čitavog sela. Oko 50 ljudi po noći stražarči. Napad je izveden sa istočne strane i od Kostajnice otkuda se neprijatelj manje nadao napadu a glavni utvrđeni objekti bili su željeznička stanica i režijske kuće pored pruge, gdje je bilo u redovitoj posadi oko 20 domobrana i 20 ustaša. Kad je napad otpočeo i kad je vatra sva skoncentrisana u ovom pravcu, onda je prema planu 1. četa III bataljona pojačana sa jednim vodom imala da izvrši juriš na željezničku stanicu i ostale objekte pored pruge. Ove snage uspjele su neopaženo prići blizu samog cilja i pošto su osmotrile tačke sa kojih neprijatelj daje vatru, izvršile su juriš sa leđa. Neprijatelj je uspio da se po dobivenoj vatri s leđa u raznim pravcima povuče i skloni tako da se nisu postigli vojnički rezultati na ovim objektima. Selo je bilo zauzeto nakon borbe od pola sata. Plan je u cjelini uspio. Plijen je bio 39 karabina i laki mitraljez, oko 3000 metaka i dosta ostalog ratnog materijala. Veći rezultati u oružju nisu postignuti zbog toga što je akcija izvedena noću, pa se neprijatelj uspio većim dijelom po raznim grmacima i žitu posakrivati. Pošto je ovo selo pretstraža Kostajnice i nalazi se udaljeno od nje svega 3 km, mi smo naše snage povukli prije dana oko pola četiri s obzirom na nezgodan teren u pravcu povlačenja. Plan za ovu akciju izradio je operativni oficir III i V bataljona, a akcijom je rukovodio komandant Banije. Za vrijeme akcije imali smo jednog mrtvog i jednog lakše ranjenog. Neprijatelj je pretrpio veće gubitke. Svi utvrđeni vojnički objekti kao i željeznička stanica sa magacinom zapaljeni su.

U toku 1. jula vršene su pripreme za jednu veću akciju u kojoj je trebao da učestvuje čitavi odred. Akcija se imala izvesti na sledeće objekte:

Selo Čuntić, željezničku stanicu Kraljevčani, ustašku posadu u selu Bačugi, na željezničku stanicu u Bačugi i na vodovod grada Petrinje. U slučaju uspješnog završetka prednjih akcija, produžio bi se napad i na žandarmerijsku stanicu u Kraljevčanima. Snage neprijatelja bile su slijedeće: selo Čuntić 63 karabina i 2 puškomitraljezr. Željeznička stanica Kraljevčani 17 karabina. Posada u Bačugi 96 karabina i posada na vodovodu 80 karabina. Naše snage bile su slijedeće: 3 čete I bataljona, 2 čete II bataljona, 3 čete III bataljona, 3 čete V bataljona i 2 čete IV bataljona. Raspored snaga bio je slijedeći: III i V bataljon napadaju na selo Čuntić, dobro utvrđeno i krvničko gnezdo, a po zauzeću sela produžuju napad na žandarmerijsku stanicu Kraljevčani. Jedna četa I bataljona napada na željezničku stanicu Kraljevčani a ostale 2 čete IV bataljona vrše blokadu posade u Bačugi, a pošto I bataljon izvrši svoj prvi zadatak priključit će se IV bataljonu i s njim zajednički produžava napad na Bačuge.

Napad je počeo 2. jula u 3 sata ujutro na sve objekte. Napad na selo Čuntić bio je potpomognut bacačem mina. Bačene su dvije mine i poslije kratke vatrene pripreme izvršen je juriš na selo. Naše snage su za pola sata bile u selu. Međutim, jedno 15 ustaša uspjelo je da umaknu u tvrđavu (staru gradinu) i tu da organizuju odbranu. Pošto je sama tvrđava na vrlo povoljnom položaju i dobro utvrđena, to se odustalo od juriša na samu tvrđavu. Pored toga nisu stizali izvještaji od I i IV bataljona i štab Banije je odlučio, s obzirom na nejasnu situaciju, da odustane od napada na žandarmerijsku stanicu Kraljevčani. Napad je na željezničku stanicu Kraljevčani uspio vrlo brzo. Poslije prvog ispaljenog plotuna na domobrane, pozvani su na predaju i ovi su se predali. Napad na petrinjski vodovod nije uspio, jer je posada još navečer otišla u Petrinju, a cio teren oko vodovoda bio je miniran nagaznim minama. Partizani su naišli na mine i 2 teže ranjena i 5 je lakše ranjeno. Kad se ustanovilo šta je na stvari, komandant I bataljona naredio je povlačenje za Bačugu. Međutim, prije nego je stigao Prvi bataljon, dotle su snage IV bataljona uspjele da razoružaju posadu u Bačugi. Sama akcija na Bačugi tekla je ovako:

Jedna četa IV bataljona na juriš je zauzela željezničku stanicu u Bačugi i zarobila posadu od 19 vojnika. Potom su čvrsto stegli obruč oko ostale posade kod crkve i škole i pozvali ih na predaju, ukazujući im na stanicu Kraljevčani i Bačugu koje su već gorjele, i zaista domobrani su poslije kraćeg kolebanja odlučili na predaju. Ovdje se naročito istakao komandant IV bataljona, koji je sam ušao u rovove i pozvao domobrane na predaju i s njima se rukovao, a pozadi njega išla je njegova 2. četa i kupila oružje.

II bataljon sa svoje 2 čete imao je da vrši osiguranje snagama koje su operisale u Cuntiću. Položaj osiguranja bio je postavljen iznad Blinje i imao je u zadatku da dobro osmatra da li će Mrakova III bojna, koja se tada nalazila u Blinji, u kom pravcu krenuti iz svoje baze. Ove dvije čete nisu izvršile svoj zadatak. Neprijatelj je uspio da ih iznenadi na položaju i da ih potisne sa položaja. Tom prilikom poginue je i komandant bataljona, drug Vujić Đuro i jedan partizan koji je ostao pored njega. Iza toga neprijatelj je zauzeo ove položaje i popeo se na visove u kom pravcu su se imale povlačiti naše snage iz Cuntića. Kako su baš u međuvremenu naše snage već u ovom pravcu bile u pokretu, iznenada su dobile bočnu vatru, gdje se računalo da još uvijek II bataljon drži osiguranje. I pored toga III i V bataljon uspjeli su da se izvuku bez žrtava. Isto tako i II bataljon nije pretrpio većih žrtava osim već navedene dvojice drugova. Kad su se naše snage povukle, neprijatelj je krenuo prema Bačugi, ali tu su ga naš IV i V bataljon dočekali i povratili nazad uz nepoznate gubitke. Mi smo u ovim akcijama dobili 138 karabina, 5 pm, oko 12000 metaka i mnogo drugoga ratnoga plijena. Mi smo ukupno u ovim akcijama imali 4 mrtva i 9 ranjenih. Akcije su se uglavnom vršile prema predviđenom planu. Čitavom akcijom rukovodio je Štab Banije. Poslije zauzimanja pomenutih objekata spaljene su škola i popov stan u Bačugi, željeznička stanica u Bačugi i Kraljevčanima i 4 ustaške krvničke kuće iz Čuntića.

Organizaciono stanje naših jedinica:

Dana 25. ov. mj. formirana je 4 pozadinska četa I bataljona. Pošto Je za sada ovaj bataljon ne raspolaže bilo kakvim oružjem, to se sav rad pozadinske čete svodi na egzercirni i teorički kao i politički rad. Četa

sudjeluje i na diverzantskim akcijama. Sa istim zadatkom formirana je 4. pozadinska četa II bataljona sa 5 karabina i nešto preklcpnog oružja, koji su potrebni za izvođenje obuke i upoznavanja u rukovenju sa oružjem omladinaca ove čete.

Pošto je III bataljon dao za Udarni bataljon 120 boraca sa karabinima, došlo je do reorganizacije sa jedinicama ovog bataljona, koje za sada još nisu dovršene, jer od dobivenog oružja u poslednjim akcijama dobit će ovaj bataljon oko 70 karabina, zbog čega mora izvršiti mobilizaciju ljudi i formirati nove čete.

Osim ovih 120 ljudi iz III bataljona uzeto je još iz I i II po 20 ljudi i IV i V po 15 ljudi. Osim toga dao je III bataljon od automatskog oružja 4 puškomitraljeza a I i IV bataljon po jedan puškomitraljez. U komandni sastav ovog bataljona postavljeni su i to: za komandanta drug Tminić Mićo, za komesara drug Kreća Stanko, za operativnog oficira Rajković Milan, dosadanji komandir 3. čete III bataljona, za zamjenika komesara postavljen je drug Mile Đukić (Grbe). Bataljon je u punom svom sastavu krenuo na put 4. ov. mj.

Što se tiče discipline i borbenosti partizana u posljednjim akcijama u ovom pogledu istakle su se jedinice III, IV i V bataljona. Pokazalo se da su ove jedinice dorasle jednako kako za noćne tako i za dnevne operacije na neprijateljske objekte, pa makar oni bili i dobro branjeni... Dočim I i II bataljon u ovom pogledu znatno zaostaju.

Jedino se primjetilo kod jedinica svih bataljona da poslije zauzeća jednog neprijateljskog objekta ili sela ne vrše svoj zadatak do kraja nego se gomilaju na grupe, zadržavaju se oko nevažnih stvari tako da pritom zaboravljaju na pretragu oružja i ratnog plijena... Isto tako kod svih jedinica oseća se nedostatak organizovanog povlačenja poslije izvršene akcije. Svi ovi nedostaci i greške koje su zapažene prilikom zadnjih akcija jedinica našeg odreda iznesene su na savjetovanju koje je Štab Banije održao sa komandnim sastavom svih bataljona. U vezi s tim biće od Štaba Banije izdana jedna naredba po svim tim pitanjima, isto tako učinit će ovo i štabovi bataljona.

Od partizana i starješina koji su se istakli prilikom zadnjih akcija navodimo Kulišu Antuna, partizana III čete III bataljona, ze. koga je već naprijed spomenuto gdje se i na koji način istakao. Zatim navodimo komandanta III bataljona druga Ninu i komandanta IV bataljona Bakrača Đuru koji su svojom odlučnošću i hrabrosti pokazali debar primer svim partizanima i komandnom osoblju.

Što se tiče rada štabova može se reći da Štab III, IV i V bataljona su na visini svog zadatka. Među drugovima ovih štabova vlada potpuna harmonija i đrugarstvo. Iza ovih štabova ne izostaje puno ni Štab II bataljona. Jedino u Štabu I bataljona komandant Krnjajić je kočnica kolektivne saradnje i drugarstva u radu ovog Štaba... Među ostalim drugovima ovoga Štaba vlada harmonija i đrugarstvo u punoj mjeri.

Prva akcija koja je u izgledu biće u saradnji sa I krajiškim odredom na Dvor. Iza toga u izgledu su akcije na žandarmerijsku stanicu Kraljevčani, Gora i željezničku stanicu Hrastovica.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Pol. komesar
Ranko MITIC

Komandant
Stanko BJELAJAC

BANIJSKI PROLETERI NA POPRIŠTIMA SLAVONIJE I KALNIKA

— Mi smo za sada stvorili Prvu proletersku brigadu — pisao je Glavnom štabu Hrvatske vrhovni komandant januara 1942. godine — ali namjeravamo da ih stvorimo još više u razr.im pokrajinama. One će biti sposobne da izvrše sve zadatke koji se postavljaju pred nas danas i ubuduće... Stavljamo i pred vas zadatak da već sada stvarate čvrste jedinice od najboljih radničkih i seljačkih elemenata...«*

I evo, njih 65 mladih komunista i skojevaca, 65 radnika, seljaka i đaka iz pogaženih, ali nepokorenih sela i graöova Banije, postrojili su se tog aprilskog jutra u ogoljelom šljivaru Brestika.

Postrojila se četa neustrašivih dvadesetgodišnjaka. Iako mladi, tek život započeli — iza njih je već stajala gotovo čitava godina podviga i pobjeda nad daleko nadmoćnijim neprijateljem.

Postrojila se četa hrabrih da bi primila crvenu proletersku zastavu, koju više nikakva sila neće moći oteti iz njihovih ruku. Postrojila se da bi od komandanta Banijskog odreda primila zadatak, neuporedivo teži od svih dosad izvršenih i da bi saslušala tople, drugarske riječi komesara odreda i sekretara Okružnog komiteta.

— ... Držite uvijek i u svakoj situaciji visoko ovu zastavu — završio je svoj govor komesar — i krenite neustrašivo na izvršenje dobivenog zadatka... . Krenite u pomoć svojim drugovima u dalekoj Slavoniji... Željeli bismo da tamo s njima još žešće udarite po mrskom okupatoru i da nam o vama stižu glasovi dostojni proleterskog imena i stijega koji nosite ...

I krenula je četa nebojša. Na njenom čelu najneustrašiviji od svih neustrašivih — Nikola Demonja, radnik, sin željezničara iz glinskog sela Vlahovića, član KPJ, Srbin, kome su Nijemci i ustaše,

[1] Iz pisma Vrhovnog štaba NOPOJ Glavnom štabu NOPOH — *Stvaranje i razvoj JNA,* izdanje *Glavne političke uprave,* 1949, str. 104.

htjeli da negiraju i najelementarnija prava čovjeka: pravo na rodnu grudu, koju su Demonjini preci stoljećima branili od Turaka i drugih zavojevača, pravo na slobodu savjesti i ispovjesti, pravo na ime i nacionalnost, pravo na pošteni rad, pa čak i pravo na goli opstanak.

Na začelju čete išao je njen komesar, Vlado Mutak Mrki, Hrvat, željeznički radnik iz Zagreba, predratni član KPJ, kome su fašistički uljezi htjeli spriječiti da u svojoj vlastitoj zemlji živi, radi i bori se za ono što je njemu jedino i činilo smisao života — za radnička prava, za pravdu i jednakost, za bratstvo i jedinstvo naših naroda, za bolji, humaniji, čovjeka dostojniji život.

Krenula je pod njihovom komandom malena kolona koju su sačinjavali junaci po svemu slični svom komandiru: Ivica Bujić, Hrvat, predratni član KPJ, metalski radnik; Dušan Kreća, Srbin, kandidat za člana KPJ, seljak; Stojan Komljenović, Srbin, član KPJ; Nikola Mraković Uča, Srbin, učitelj, član KPJ; Stevo Laćan, Hrvat, član KPJ, radnik; Franjo Fabijan, Hrvat, skojevac, radnik; Stanko Bunčić, Srbin, skojevac, seljak. I dalje: Griva, Tojagić, Vladić, Tišma — seljak, radnik, đak... Njih šesdeset i pet dobrovoljaca iz svih bataljona Banije, svjesnih ciljeva borbe i uvjerenih da predstojeći zadaci nisu i neće biti laki, ali i samouvjerenih da će ih oni izvršiti kako valja.

Krenula je četa proleterska tog proljetnog jutra tisućudevetstotinačetrdesetdruge. Kuda? U neizvjesnost? U nepoznato? Ne! Nepoznate su bile samo staze koje su odvodile proletere od njihovih spaljenih sela oko kojih su se do tada borili — u nove krajeve šire im domovine. Nepoznati su im bili samo brzaci hladne Une, preko koje je valjalo preći u Bosnu bez mosta i pontona; nepoznate su im bile urvine slobodarske i ponosne Kozare i ustaške i četničke zasjede oko nje koje je trebalo razbiti da bi se stiglo na Savu. Nepoznata im je bila velika vodena prepreka i s njom skopčane opasnosti od ustaških i mađarsko-fašističkih monitora, oklopnih njemačkih vlakova na pruzi i tenkova na cestama koje je valjalo prijeći da bi se stiglo do odredišta — u Slavoniju.

Sve drugo, povezano sa pokretom i zadatkom bilo je proleterima poznato. Pored ostalog, oni su znali da u Slavoniju treba stići što prije. Tu su ih željno očekivale slavonske partizanske grupe i odredi — hrabri i nepokolebljivi, ali još nedovoljno iskusni u borbi i nedovoljno naoružani Slavonci. Znali su naši proleteri da će upravo u tom kraju, koji je istina, bio načičkan neprijateljevim garnizonima, ali u kojem je istovremeno narod bio spreman da se masovno digne na ustanak — da će tu, u sadejstvu sa slavonskim borcima, reći svoju pravu i punu proletersku riječ. Tu, na poprištima Slavonije, trebalo je da izvrše svoj zadatak u novim, još složenijim uvjetima nego što su oni koje ostavljaju u svojoj rođenoj Baniji.

— Proširiti borbena dejstva na cijelu Hrvatsku — naredio je drug Tito Glavnom štabu NOPOH — ... Glavnim snagama udariti po komunikacijama i manjim uporištima... U tu svrhu prebaciti iz Like, Korduna i Banije na prostor između Save i Drave, koji je čvor situacije u sjevernoj Hrvatskoj, nekoliko odreda jačine najmanje 50 već prekaljenih boraca — partizana...[2]

I eto, banijskoj proleterskoj četi palo je u čast i dužnost da bude prvi od tih odreda; da bude avangarda onih koji će iza njih ovamo doći.[3]

Tako reći istog onog dana kada je četa proletera stupila na tie Slavonije, bacila se kao vihor u borbu. Palo je za tili čas neprijateljevo uporište Bučje — Kamensko. Neprijatelj je bio iznenađen silinom udara i zbog toga je bio brzo uništen ili zarobljen.

Puškomitraljezac — proleter Petar Arbutina nestrpljivo je očekivao praskozorje one prohladne noći kakve znaju biti na padinama Psunja krajem maja. Čekao je ugovoreni znak za juriš.

— Odužila se ta poponoć ka' gladna godina! — mislio je pogledajući sve češće prema neprijateljevim položajima, kao da se boji da će bunkeri do svitanja nestati.

A onda se sa nevidljivog položaja razlijeglo ono, svima proleterima dobro poznato Demonjino: »Pali!« ... f kratka ali snažna vatra iz šest puškomitraljeza i stotinjak pušaka sasula se iz neposredne blizine na neznatni prostor Bučja — Kamensko. A odmah zatim opet oštra Demonjina komanda: »Juriš!«

— Juriš! Ura-a-a... ! — prolomilo se iz stotinu grla banijskih proletera i slavonskih boraca i slilo se sa odjecima psunjskim u jednu jedinstvenu zastrašujuću jeku.

Arbutina je znao svoj zadatak: slomiti najvažniji bunker — ključ položaja. Tako je sinoć naredio Demon ja. U nekoliko skoka prešao je cestu, još jedan kraći rafal, pa kroz njegov dim u potok. Opet jedan smrtonosni Petrov rafal i, prije nego se iznenađena ustaška posada bunkera snašla, Petar je već bio pod puškarnicom. Jedna, dvije bombe, a odmah zatim po uznemirenoj zaravni još jedan dugi i posljednji rafal — i ključ položaja je pao. Arbutina je prebrojao: ukupno 16 mrtvih i ranjenih na tom punktu, 12 pušaka i 1 mitraljez.

Arbutina Petar, siromašni banijski seljak iz Goričke, obrisao je prašnjavom rukom znoj sa čela:

— Malo je ovo za pokolj u glinskoj crkvi, za pokolj u pakračkom kotaru, za Jasenovac ... Zlikovci i izrodi!.. Malo! Više moram učiniti !...

[1] Ibid, str. 100—101.

• Banijske jedinice su u dva navrata dolazile u Slavoniju. Tako se u Slavoniji nalazio u avgustu i septembru 1942. god. jedan kombinovani odred od oko 350 boraca pod komandom Nikole Marakovića Nine i u zajednici sa temašnjim jedinicama izveo niz uspješnih akcija. TJ jesen 1944. god. 7. banijska divizija sa dvije svoje brigade dejstvuje u sjevernoj Hrvatskoj.

A onda se plamen borbe počeo sve više, brže i žešće razgarati. Krvarili su i padali jedan za drugim banijski i slavonski junaci, ali je neprijatelj to plaćao desetostrukom cijenom. Zapaljeni su u Goilu izvori nafte, koje je dotle koristila njemačka fašistička mašina; uništena je u potpunosti njemačka posada.

Ivica Bujić, pomoćnik komesara, jedan od najomiljenijih drugova u proleterskoj četi, prikupio je oko sebe grupu odabranih skojevaca — bombaša:

— Drugovi! Zadatak moramo izvršiti... I izvršićemo ga .. - Ravnajte se prema meni...

I krenuli su... Sve je išlo po planu. Sve do posljednjeg reda bodljikavih žica, koje su se prije vremena oglasile praznim kantirama od konzervi... Fašisti su otvorili žestoku vatru ... Ali kratko, jer su im puškarnice zatvorili proleteri bombama i svojim tijelima ... Grupa je izvršila zadatak. Bujić je bio prvi. Bio je primjer. Svojim tijelom zatvorio je jednu od tih puškarnica ... Ostale dvije puškarnice zatvorili su proleteri Ljuban Rajšić i Dragan Trninić. Pali su, ali je zadatak izvršen u potpunosti.

Izvori Goila tjednima su gorjeli. I noću se moglo vidjeti iz mnogih krajeva Slavonije i Moslavine, pa čak i iz Banije kako se visoko prema nebu diže goilski odbljesak — ubjedljiv poziv na ustanak svim rodoljubima.

Pod udarima proletera i njihovih slavonskih drugova redom su padala jedna za drugim fašistička uporišta u Čaglinu, Humu, Pavlovcu, Mlinskoj, Pitomači, Kloštru, Grubišnom Polju, Španovici... Čistila se napaćena zemlja od okupatorskih i kvislinških zlotvora. Željeznički vojni transporti spaljivani su, mostovi su letjeli u vazduh. Oružje je prelazilo u naše ruke u sve većim količinama.

Goilski plameni simbol pretvarao se u stvarnost revolucije. Novi dobrovoljci stizali su masovno u slavonske partizanske odrede.

Ali, i proleterska četa se topila: uspjeh na željezničkoj pruzi Banova Jaruga — Pakrac platili su životima vodnik Ivica Zivčić i vodni delegat Drago Jerman, te borci — proleteri Dušan Mačak i Stanko Dejanović. Proleteri Slavko Macakanja i Mićo Đurić pali su u jurišu za oslobođenje Huma. Za oslobođenje Đulovca (Miokovićevo) dao je svoj život banijski proleter Milan Čizmić. Slobodu Čagiina platio je svojim mladim životom proleter Dragan Baborječanin, a hrabri proleteri Matija Erečko i Jovo Vasiljević pali su u Španovici pri uništenju zloglasnog ustaškog gnijezda,

Postojeći slavonski partizanski odredi kroz ovih nekoliko mjeseci borbe mnogo su ojačali. I novi su se formirali A formira se krajem te godine i prva slavonska brigada — kasnije po svojoj hrabrosti i po svojim ogromnim pobjedama širom Jugoslavije poznata kao Dvanaesta proleterska udarna.

No, revolucija nije znala i nije mogla znati za predah.

— Ojačati proletersku banijsku četu sa 150 najprekaljenijih boraca Slavonije — glasila je nova direktiva CK KPH — formirati od njih odred od dva laka bataljona i uputiti ga na Kalnik, u Hrvatsko zagorje da i tamo, gdje su također sazreli uslovi za ustanak, potpomogne rasplamsavanju borbe.

I tako je jednog toplog oktobarskog popodneva, iste one presudne 1942, ponovo zavijorila nad prašnjavim bilogorskim putevima crvena proleterska zastava. No, ovaj put nad glavama Kalničkog odreda, u kome su preživjeli banijski proleteri sad već bili gotovo svi starješine.

I tek što je tako formirani odred prešao željezničku prugu Daruvar — Podravska Slatina, ponovo su započele neprekidne borbe: padala su redom jedno za drugim neprijateljeva uporišta, ustaške lokalne straže, transporti na cestama i željezničkim prugama, pogranične karaule na mađarskoj granici, pokretne ustaške i žandarmerijske »obhodnje«, konjičke i »koturaške« satnije i »radne bojne«. Narod je tih tmurnih jesenjih dana druge godine ustanka u Spišić-Bukovici, Bačkovici, Šandrovcu, Bedeničkoj, Sokolovcu, Apatovcu, Ivancu, Bisagu, Mariji Bistrici, na Ivančici i Bednji s radošću i oduševljenjem pratio borbene uspjehe svojih proletera. A 10. decembra 1942. ispaljeni su i sa Sljemena, iznad Zagreba, prvi rafali iz mitraljeza banijskih proletera — za okupirani, ali slobodarski Zagreb, prvi neposredni vatreni vjesnici slobode.

... Kao jastreb sručio se s jednom četom komandant bataljona Stojan Komljenović Čoka na nekoliko kamiona njemačko-ustaške zaštitnice. No, to je bio tek početak teške borbe tog decembarskog jutra 1942. godine. Jer, prije nego što su Čokini borci uspjeli da pokupe plijen, iz Velikog Trgovišta se kao mravi razmilješe dolinom Krapine crne legionarske, ustaške i švapske figure. Odmah zatim počeše da biju po Čokinoj koti topovi i bacači mina od Velikog Trgovišta. Čoka je jurio kao puščano zrno usječenim putem iza pogurenih pleća svojih proletera. Bilo ga je svugdje: i na lijevom, i na desnom krilu, i u sredini. Osobito se zadržavao kod svojih puškomitraljezaca.

Poslije dobijene bitke, kad se bataljon već sredio i pripremio za noćni marš, Čoka je, otirući rukama znoj i prašinu s čela, pristupio komandantu odreda. Zagrlili su se čvrsto, muški. Suze su im navrle na oči. Ostali su tako neko vrijeme ispunjeni onim osobitim osjećanjima koje drugovi preživljuju poslije teške, ali dobijene bitke.

— Nego, ovaj juriš koji si izveo — započe komandant odreda — to je bilo odlučujuće... Samo, brate, mislim da nije baš trebalo da se ti onoliko isturaš ispred bataljona. Prvo, bataljon ti je dobar, momci su ti kao risovi, vidiš i sam. A onda, ti si, čovječe, koman-

dant, starješina i odgovaraš ne samo za svoju glavu nego, u prvom redu, za bataljon. Što bismo mi bez tebe, što bi tvoji borci bez svog Coke?...

Čoka se uozbiljio. Cutao je jedno vrijeme, pognuvši malo glavu, a onda, gledajući svom drugu i starješini pravo u oči, poče:

— Ma, eto, znaš, druže komandante, da ti pravo rečem ... pa ne znam ni sam... kad mi to tako dode... Što morem ja kad svi, cijeii bataljon, juriša... Što bi' ja radija pozadi njih? ... Nemam rezerve, nemam sredstava za nekakvo komandovanje, pa onda, mislim, ka' najbolje da i ja ubijem kojeg bandita...

Ispred odreda neustrašivih i nezadrživih banijskih proletera i slavonskih junaka širila se fama i panika po neprijateljevim garnizonima Kalnika i Zagorja:

— Stigla je slavonska divizija! Dolaze dvije brigade bosanskih proletera...

A, u stvari, bilo je to samo 180 mladih, hrabrih i vještih boraca iz Banije i Slavonije. Izmučeni narod sjeverne Hrvatske željno ih je čekao, sa znatiželjom pratio njihova junaštva i pobjede. I ono što je najvažnije — zbog ideala za koje su se ovi neustrašivi neimari borili i dokazane hrabrosti i načina kako su se borili i kako su se odnosili prema narodu i njegovoj imovini, narod je redove odreda bez sustezanja i sve masovnije popunjavao svojim sinovima. I gle! Svega nakon dva i po mjeseca Kalnički odred je izrastao od dva mala bataljona u tri velika, odlično naoružana i opremljena, a godinu dana kasnije u sjevernoj Hrvatskoj se već bore novi, zagorski odredi...

Početkom 1943. godine dio banijskih proletera ponevo se našao na njima već dobro poznatim slavonskim poprištima: dva bataljona iz Kalničkog odreda vraćena su u Slavoniju i uključena u brigade novoformirane Prve slavonske divizije. A tada je tu, u nezadrživom i širokom razmahu, počela nova etapa borbi. Padali su sada već i najkrupniji neprijateljevi garnizoni: u Voćinu, Daruvaru, Pakracu, Lipiku, Slavonskoj Požegi, Našicama, Podravskoj Slatini, Virovitici, Čazmi, Križevcima i drugim mjestima Slavonije i Hrvatskog zagorja. Naše brigade uništavale su čitave ustaške bojne. Glavna fašistička arterija — željeznička pruga Zagreb — Beograd tjednima je bila van upotrebe zbog masovnih diverzija Gromovnikovih diverzantskih odreda i slavonskih bataljona i brigada, od kojih su nekima stajali na čelu dojučeranji borci, banijski proleteri, takvi neustrašivi komandanti i komesari, kao što su bili Nikola Demonja. Milan Joka, Stevan Došen, Dušan Kreća, Grivo Dušan i drugi.

U ovim zamašnim akcijama i operacijama dali su svoje živote, pored mnogobrojnih boraca Slavonije, Zagorja, Moslavine i Podravine i banijski proleteri: Miloš Martić, Martin Knežević Čoka, Petar

Drezga, Mijo Butković, Dušan Popović, Stevo Došen — već izrasli kao vojni i politički rukovodioci.

U noći 26/27. avgusta iznenada je oživjelo posavsko kukuruzište na kvadratu: selo Čovac — Okučani — Gređani — Vrbovljani. Specijalno formirani slavonski protivčetnički bataljon, kojim je komandovao banijski proleter Milan Joka, čekao je svanuće — i četničke uljeze.

— Eno ih, druže komandante. Ima ih svakojake boje!

I zaista, čudna braća krenula su u akciju na ljude: na čelu Nijemci, za njima ustaše i domobrani, a na začelju Janićeve bosanske bradonje.

— Čekati na znak komandantovog šmajsera — pronio se šapat kroz polegli, pritajeni stroj Jokina bataljona, u čiju zamku je ova udružena bratija ulazila, ne sluteći zlo.

I tada, kao iz puške, iskočio je Joka iza zaklona, te iz stojećeg stava i iz neposredne blizine zaštektao šmajserom u poluluku po šarenim uniformama i prljavim bradama. Dvanaest puškomitraljeza sa 120 pušaka i ručnih bombi pridružilo mu se jednoglasno. A zatim — juriš, nož, kundak — i četnički pokret zanavijek je u Slavoniji završio. Jokin i Čedin specijalni bataljon dobio je time, možda, jednu od najznačajnijih bitaka u Slavoniji.

Preživjeli borci brigade »Matija Gubec« — kojoj je tada na čelu stajao neustrašivi komandant, banijski proleter Stevo Došen — sjećat će se do kraja života borbe kod Rasinje, kraj Koprivnice, koja se vodila 30. juna 1944. godine. Po zločinima poznata ustaška bojna »viteza« Bobana doživjela je u sudaru s borcima Gubčeve brigade težak poraz. Da bi povratio poljuljani moral svojim legionarima, Boban se ponovo upustio u borbu s ovom zagorskom brigadom. Nakon duljeg rvanja za k. 293 kraj sela Subotice, legionari su postigli uspjeh, potisnuvši »Gupce« s položaja. I upravo kad su se ustaše već bile ponadale da će natjerati partizane u bijeg — pojavio se hrabri komandant Stevo Došen i poveo za sobom brigadu u neodoljivi protujuriš. U neredu i panici ostaci legije pobjegli su u Koprivnicu, ostavivši na bojnom polju mnogo lješeva i oružja...

Neprijatelj, suočen s hrabrošću i snalažljivošću zagorskih, banijskih i slavonskih brigada, tražio je naše slabije tačke: male partizanske odrede. No, nije uspijevao ni u borbi s tim mladim i još nedovoljno iskusnim jedinicama koje su tih dana, u razmahu revolucije, nicale, tako reći, preko noći.

Desilo se to nekako prvih tjedana septembra 1944 godine. Od dugog marševanja, neuredne ishrane i čestih borbi iscrpeni borci jednog od mnogih partizanskih odreda u Hrvatskom zagorju polijegali su i odmah zaspali. No, zaspali su uskoro i stražari. Naišla je ustaška »obhodnja«. Slučajno ili po obavještenju agenata — nikad nije ustanovljeno — tek odred je bio iznenađen gustom vatrom ne-

prijatelja iz neposredne blizine. Nered, gužva i početak bezglavog bježanja slutio je katastrofu i sigurnu pogibiju stotinjak mladih i još neiskusnih boraca. I upravo u tom najkritičnijem momentu oglašava se naš puškomitraljez. Ali ne iz ruku njegovog »formacijskog« puškomitraljesca, nego »poslužen« od jednog »civila« koji se tu zatekao. Bio je to sekretar Kotarskog komiteta KP Novi Marof — Josip Prša, jedan od prvih dobrovoljaca — proletera iz nekadanje Demonjine čete.

Dugi i precizni rafali iz Pršinog mitraljeza zaustavili su neprijatelja. Zaustavili su i postiđene borce odreda, koji su se, pod zaštitom sekretarove proleterske hrabrosti i snalažljivosti, brzo sredili, izvršili pro tu juriš i razbili neprijatelja.

Odred je spasen, ali uz cijenu života Josipa Prše, sina hrvatske seoske sirotinje — bezemljaša. Prestalo je da kuca herojsko srce još jednog banijskog proletera.

Sovjetska armija već se bližila našim istočnim i sjevernim granicama. Kraj rata i početak konačnog oslobođenja zemlje bili su već na pomolu.

Nakon 20 sati teške borbe u Slavonskoj Požegi neprijatelj je bio savladan. Držala se još samo jedna veoma utvrđena i žilavo branjena zgrada.

— Ne ide, druže komandante ... Tvrdo je ... Nemogućno je. ..

— Ama kako nemogućno, bogamu ! — uzviknuo je Nikola Demonja, komandant 12. slavonske divizije, izgubivši za momenat strpljenje. — Da vidimo!

I tada su sva trojica: on, komandant brigade i komandant bataljona tog sektora počeli da se privlače toj prokletoj zgradi. Koliko god je bilo moguće bliže ...

Komandant divizije jedno vrijeme je osmatrao. Zatim je izdao potrebna uputstva o tome kako organizirati vatru, kako zatvoriti vatrom osmatračnice i puškarnice neprijatelja. Potom je zatražio od komandanta bataljona 10 ručnih bombi...

Što hoće? Pretpostavljali su, ali — naređenje su izvršili... I onda, kad su u određeni čas svi naši puškomitraljezi počeli da tuku zgradu, Demonja je poletio kao strijela preko brisanog prostora. No, nije stigao do zgrade: pogodio ga je metak u stomak ...

Pao je najhrabriji bombaš i puškomitraljezac. Pao je komandir banijske proleterske čete, na čelu koje je on stotinu puta jurišao i uvijek pobjeđivao. Pao je komandant Demonja kome kod Voćina 1943. godine ni njemački tenk nije bio tvrd — kao zamjenik komandanta brigade lično je na njega skočio i uništio ga bombama. Pao je najvještiji i najodvažniji komandant brigade, koji je umio organizirati i takve juriše kao što je bio onaj kod Čazme u Moslavini 1943. godine, u kome je u jednom naletu uništen čitav njemački motorizirani bataljon. Pao je Demonja onda kad je već imao u ru-

kama diviziju kao što je bila 12. udarna slavonska, koja pod njegovom komandom nije znala za nesavladive otpore ...

Od šesdeset i pet Demonjinih proletera trideset ih je preživjelo oganj revolucije i njene tegobe. Njih tridesetorica nose stotinu trideset osam rana. Prolili su svoju krv za slobodu, za bratstvo i jedinstvo, za socijalizam. A ostalih trideset šestorica položili su, zajedno sa svojim prvim i omiljenim komandirom Demonjom, svoje živote na popriштima Slavonije i Kalnika. Kao da je sam usud tako htio: komandir ni mrtav ne ostavlja svoje proletere. Tužno i bolno, ali dostojno života i borbe i veličine lika tog banijskog heroja.

Takvi su bili oni — banijski proleteri. Svaki od njih je živa i istinita legenda. Heroji, jači od smrti. Istinski narodni junaci kojima mašta narodnog pjesnika ne treba ništa dodavati da bi ostali u vječnom sjećanju ove zemlje, da bi novim naraštajima bili svijetli primjeri — uzori divljenja dostojni.

Mate JERKOVIC

KAKO JE GIGAC SPASAO CAST CETE[1]

Prljavi obojak, obješen o puščanu cijev — kod domobrana je znak predaje. Jer tko će domobranima dati pravu bijelu zastavu? Prava bijela zastava, obješena o koplje, svakako bi akt predaje podigla na viši nivo; ispalo bi dostojnije. Ali domobrani, već po svojoj naravi, ne vode računa o tričarijama i ne pate od pretjeranog viteštva i dostojanstva. Posluže se obojkom, gaćama, košuljom ili kakvom starom krpom, već prema tome što se nađe pri ruci. Nisu oni gizdavi. Glavno je zdravlje i dug život, a da bi se poživjelo, treba se predati i bos u gaćama i košulji (a kakve su domobranske gaće i košulja, zna se) odšepati kući. Dešava se, doduše, da se domobrani i ne predaju. To znači da su zaskočeni pa nisu imali kad da se predaju, ili da su im časnici švapsko-ustaški simpatizeri pa im to ne dopuštaju.

Kad domobranska posada otvori uragansku vatru na napadače, to ne treba ozbiljno uzeti. Jer domobrani pucaju od straha, a ne od borbenosti. I što više pucaju, to se više boje. Osobito noću. Noću pucaju i kad ih nitko ne napada. Oko njihovih utvrda možete naći ubijene konje, krave i druge domaće životinje. Sušne negdje u kukuruzu i odmah prorade sva oružja kojima raspolažu. Na svu sreću, nekog naročitog oružja i nemaju. Ne daju im. Davati domobranima oružje isto je što i snabdijevati partizane.

Takve je pekmezare u karauli na osiguranju pruge napala noćas naša četa. Napala ih i temeljito se obrukala. Očekivanog obojka na puščanoj cijevi nije bilo. Umjesto njega četu je dočekala tipična domobranska vatra. Gorjelo je nebo, gorjela je zemlja. Nisi mogao oka otvoriti i četi nije preostalo drugo nego da se zajedno s komandirom i komesarom šćućuri u zaklonu i sluša kako domobrani, pobješnjeli od straha, troše municiju.

[1] Odlomak iz *Ratnog dnevnika* Ivana Šibla, *Naprijed,* Zagreb 1960, str 52 — 55.

Čučeći u zaklonu, karaula se ne može osvojiti. Čak ni onda kad je brane domobrani. Jurišati i ginuti nikom se nije mililo. Dočekati jutro i postati vidljivom metom pri povlačenju, bilo bi glupo. Znači, trebalo se povući, što bi se reklo, pod okriljem mraka, žive glave i čitave kože. Slab dan! Dešava se u životu svake čete da ima slab dan. Možda su i ovi bosanski domobrani drukčiji od banijskih? Šta znaš?

Pri povlačenju obasjao nas je požar sa susjedne karaule. Gorjela je. Požar je bio znak da je Druga četa uspjela izvršiti zadatak i sad negdje prebrojava zaplijenjeno oružje i svlači domobrane.

Kako je ponekad teško iskreno se radovati tuđem uspjehu!

Što će reći u štabu bataljona? Da kažemo komandantu da je četa imala slab dan? Teško đa u štabu imaju razumijevanja za psihološke finese. Odgovorit će nam da je četa dobra i da ne može imati slab dan. Reći će da smo slab dan imali komandir i ja, a ne četa. Četa nije kriva nikada, krivi mogu biti samo pojedinci, i to starješine. Najčešće je kriv komesar. Kad akcija uspije, slava i zasluga ide komandiru, a kad ne uspije, obično je kriv komesar. Tako je to u partizanima!

Onda se pojavio Gigac.'-' Njega smatraju najboljim borcem čete. Svi su se pomirili s neuspjehom, ali on nije. On je smatrao da se stvar još uvijek može popraviti. Imao je i prijedlog. Zahtijevao je da mu dodijelimo desetak boraca i teški mitraljez... Odvest će ih nazad do karaule, zauzeti položaj na čuki iznad nje i pucati na domobrane.

Prijedlog zaista nije bio blistav. Gigac se očito želio osvećivati domobranima, a ne zauzeti karaulu. Pa ipak, dali smo mu desetak boraca i teški mitraljez. Neka ide, kad nema mira. »Tko nema u glavi, ima u nogama.«

Uspeli su se na uzvišicu iznad karaule. Gigac uzme dogled da osmotri što rade domobrani. Oko karaule sve je mirovalo. »Kao da je napuštena«, pomisli on i, da provjeri, naredi nišandžiji teškog mitraljeza da pusti kraći rafal po krovu karaule. Mitraljez se javi, kuršumi poškrope krov zgrade. Ništa! Domobrani su šutjeli. Gigcu postade jasno: »Ako domobran ne odgovara na ovakav mitraljeski pozdrav, znači da ga nema.« Karaula je očito napuštena. Uplašili se sudbine svojih kolega iz susjedne karaule, koja je noćas izgorjela, i odmaglili. To je već sasvim domobranski, ne iznenađuje. Ipak, za svaki slučaj, đa još bolje provjeri, naredi Gigac dulji rafal po zgradi i okolnim rovovima. Rafal je dugo »štepao« svuda naokolo, obigravao rovove i puškarnice, ali domobranski odgovor opet je izostao.

* Adam Petrović Gigac, narodni heroj; sada invalidski penzioner, živi u Glini.

Gigac je nestrpljiv i plahovit čovjek. Ne govoreći ništa, sjuri nizbrdo i potrči ravno prema karauli. Njegovi borci nisu ga slijedili. Mislili su da želi prići bliže i bolje osmotriti šta je s domobranima.

Prošlo je već pola sata, a Gigac se nije vraćao. Od njihova položaja do karaule bilo je kilometar zračne linije. Borci su se zabrinuli da mu se nije što desilo. I upravo kad su se njih nekolicina spremili da pođu za njim i da ga pronađu, začuo se iz daljine Gigčev povik:

»Domobrani, predajte se!... Opkoljeni ste... možete me ubiti, ali onda nijedan od vas neće ostati čitav!... Predajte se!... Ništa vam nećemo!« ...

Borci pogledaju prema karauli u smjeru odakle je dolazio Gigčev glas i ugledaju čudan prizor. Gigac sam samcit stoji, s puškom u jednoj i bombom u drugoj ruci, usred neprijateljskih rovova. Oko njega sve je nepomično. Onda se napokon kroz puškarnicu karaule promoli prljavi obojak obješen o puščanu cijev. Odmah zatim prornole se i iz ostalih puškarnica i rovova bijele krpe. Domobrani su na kraju ipak ostali vjerni svojim ratnim običajima, predavali su se.

Gigčevi borci sjure niz brijeg da se svom vodniku nađu pri ruci, jer šta da započne s tolikim domobranima. Ako primijete da je sam, mogu ga ubiti. Zakasnili su, Gigac je i bez njihove pomoći zarobio cijelu posadu. Pedeset domobrana, naoružanih karabinima i puškomitraljezima. Pedeset pušaka i četiri puškomitraljeza. To znači jedna nova partizanska četa.

Isti oni domobrani, koji su noću pucali kao ludi, po danu nisu bili u stanju ispaliti ni jedan jedini metak i bez otpora su se predali jednom jedinom čovjeku. A mogli su ga sasvim lako i ubiti i zarobiti. Možda ih je impresionirala Gigčeva hrabrost, možda ih je zahvatila panika zbog susjedne karaule! Tko će znati! Uostalom, lako je žabu natjerati u vodu i domobrana na predaju.

Gigac nam je poslije pričao. Bio je uvjeren da u karauli nema više nikoga. Prišao je do rovova i odjednom se našao među domobranima. Bili su ih puni rovovi. Stisli su se i čekali sudbinu. Uzmaći više nije mogao. I tako, odlučio se na blef, inače bi vjerojatno izgubio glavu. Jer i domobran može postati opasan, ako pokažeš da ga se bojiš.

Sa zarobljenicima i ratnim plijenom Gigac se trijumfalno vratio u bazu. Iza njih vjetar je kovitlao gust i crn dim zapaljene karaule. A mi skeptici? Čuli smo pjesmu Gigčeve desetine i naslutili da se desilo nešto veselo. Poljetjeli smo putem prema njima. U susret nam je žurio Gigac ozarena lica, a za njim, praćeni borcima koji su stavili bajonete na puške, vuklo se pedeset domobrana.

Tako je spašena čast čete. Dobro je što četa ima Gigca...

Ivan ŠIBL

POKRAJINSKOM KOMITETU SKOJ-a ZA HRVATSKU*

Okružni komitet SKOJ-a
za Baniju
3 svibnja 1942 god.

Dragi drugovi,

... U dosta kratkom vremenu rada sa omladinom postigli smo slijedeće rezultate:

Kotar Glina:

Skoro po svim selima postoje skojevski aktivi... 8 maja održaće se kotarska konferencija SKOJ-a na kojoj će se formirati kotarski komitet. Političko stanje među ovom omladinom je dosta dobro. Kroz čitavo ovo vrijeme omladina se pokazala jedinstvena i odana našoj Narodnooslobodilačkoj borbi. Popularnost SKOJ-a među omladinom je velika.

Kotar Dvor:

U ovom kotaru rad sa omladinom počeo je pred mjesec i pol dana. Prije ovog vremena održan je vojno-politički kurs za omladince, na kojem ih je bilo 95. Po završetku kursa izabrano je 16 najboljih, njima je priključeno još nekoliko drugarica i sa njima održan politički kurs, na kojem su detaljnije upoznati sa SKOJ-em i njegovom ulogom u Narodnooslobodilačkoj borbi. Poslije kursa su svi omladinci kao i neki sa vojno-političkog kursa raspoređeni u bataljonu koji djeluje na dvorskom sektoru.

Jedan dio omladinaca i omladinki raspoređen je na rad u selima. Od ovih i još nekih starijih skojevaca formiran je KK SKOJ-a za srez Dvor, opštinski aktivi, bataljonski aktivi i četni aktivi. Prije stvaranja aktiva po selima pristupili smo organizovanju Saveza mlade generacije po selima, i to odozdo. Omladinci skojevci sazivali su svcje sastanke i govorili na njima o ulozi omladine u Narodnooslobodilačkoj borbi.

Na svakom od ovih sastanaka govorio je jedan omladinac u ime SKOJ-a i pozivao omladince na stvaranje saveza omladine, antifašistički raspoložene. Odbori Saveza mlade generacije birani su na ovim sastancima legalno. Uspjeli smo da skoro u svim selima ovog kotara formiramo

* Iz izvještaja Okružnog komiteta za Baniju Pokrajinskom komitetu Skoja za Hrvatsku *(Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije,* tom I, knj. II, str. 427—429).

odbore. U njih su ušli najbolji omladinci, koji sada ulaze u SKOJ, i od njih stvaramo skojevske aktive po selima.

Tako će ujedno naši skojevski aktivisti po selima biti legalno izabrani članovi odbora Saveza mlade generacije. Na sastancima sa omladinom govorilo se o SKOJ-u, njegovoj ulozi u ovoj borbi i tko može postati član SKOJ-a. Ovim smo postigli da veliki broj omladine traži da bude primljen u SKOJ, što mi sada baš i činimo.

U ovom kotaru omladina predstavlja glavni oslonac našem pokretu među narodom, jer među starima postoji struja koja je sklona četnicima I koja pokušava da se kao takova organizuje. Stoga smo naročito posvetili pažnju radu sa omladinom u ovom kotaru.

Kotar Petrinja:

Postoje skojevski aktivi po selima, zatim po rejonima, tj. opštinama. Sada smo također pred kotarskom konferencijom na kojoj će biti formiran KK SKOJ-a. U pojedinim hrvatskim selima postoje skojevske organizacije, koje rade pod rukovodstvom Partije u dotičnim selima. No mi dosada kao organizacija SKOJ-a nemamo s njima veze, jer kotarski komitet još nije formiran, koji bi ih mogao prihvatiti. Sada smo im poslali prvi materijal, tj. »Omladinski borac«.

Kotar Kostajnica:

U ovom kotaru počelo se sa radom najkasnije. Međutim, političko stanje kod omladine je dosta dobro. Počelo se sa formiranjem skojevskih aktiva po selima, ali nemamo tačnog pregleda o organizacionom stanju tamo.

U ovom kotaru rad se odvija potpuno u ilegalnim prilikama, te stoga i vrlo teško.

Što se tiče rada sa omladinom u odredu 011 još nije na zadovoljavajućoj visini. Sada se radi na formiranju četnih aktiva SKOJ-a, a zatim i bataljonskih aktiva. Jedino je uspjelo u II bataljonu, tj. na dvorskom sektoru, formirati četne i bataljonske aktive, dok u ostalim bataljonima nemamo još bataljonske aktive SKOJ-a.

Naši glavni nedostaci su slab rad sa hrvatskom i muslimanskom omladinom.....Da bismo regrutovali što veći broj omladine u partizanski odred pristupit ćemo organizaciji vojno-političkih kurseva, kako bi omladinci stekli potrebno vojno i političko znanje da mogu ući u odred. Pokazalo se da omladinci koji su završili ovakav kurs prije, stoje danas čvrsto uz naš pokret...

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

OK SKOJ-a
ZA BANIJU«

VOJNOPOLITIČKI OMLADINSKI KURSEVF

Završena je nastava u još jednom omladinskom vcjnopolitičkom kursu. Nastava je trajala 20 dana, a kurs je završilo 80 omla—dinaca i omladinki. Polaznici kursa na kraju svečano su položili zakletvu, a potom su preko Divizije upućeni u naše operativne jedinice.

Polaznici kursa za omladinske rukovodioce (Klasnić, 23. jul 1943)

Do sada je održano na našem području 12 omladinskih vojno--političkih kurseva. Omladinci i omladinke u borbi čine herojske podvige. Ovih dana počinje obuka u još dva nova kursa.

Naprijed omladino, u borbu za slobodu!

* *Banijski partizanski vjesnik* tor. 1 od 2. januara 1943.

KALINSKI »ORUŽNICI«

Zimska noć. Snijeg sve prekrio. Vod partizana Kalinske čete ma zbornom mjestu, u vinogradu iznad kuće Sima Dragića. Politički komesar čete, Ivan Pihler Španac vrši kraću smotru, zagleda svakog od nas, a posebno Peru Sekulića, Savu Miočinovića i Mila Đukića Grbu, koji su obučeni u žandarmska odijela. Nešto im objašnjava. Okrenu se Nikola Sužnjević, pa reče:

— Vidi ti našeg komesara koliko on ovoj trojici objašnjava, a na glavi nema trorogu nego šubaru. Kakva li će to akcija da bude?

Pa, akcija kao svaka akcija. Uzeo čovjek šubaru, da glavu grije, jer je počela zima, uši da ne promrznu. Stavio jt petokraku — kao da je važno kakva je kapa na glavi. Važni su cilj i ideje za koje se boriš. On, politički komesar, komunista, španskl borac, zna šta radi i kuda će večeras odvesti vod u akciju. Tako su »svjesniji« rezonovali.

Kada je završio s onom trojicom, naredi nam da se okupimo oko njega da ne bi glasno govorio. Noć je, tišina, možda u neposrednoj blizini može netko čuti kuda će vod krenuti i na kakvu akciju. A i kad smo oko njega može da nam vidi lica, da zapazi reakciju kod svakog, da osjeti kako ćemo shvatiti ono što nam bude rekao. A i mi ćemo njega bolje vidjeti, bit će nam ubjedljivije ono što će nam reći, prije ćemo shvatiti što se traži od nas boraca, partizana. Od toga stajanja, čekanja, noge su počele da nam zebu. Nikola pocupkava, Jovo se nešto namrštio, a Milan Božić Pirmal nešto šapće Milu Šijaku. Svi jedva čekamo da doznamo gdje i na koga ćemo u napad, koja je to banda što ima noćas da plati harač, okupaciju i ubijanja nevinih drugova i braće, očeva i majki, djece...

Dok smo se okupljali oko komesara, pristiže jedan drug — visok, koštunjav, na glavi mu kačket sa petokrakom. U kratkom je zimskom kaputu, u desnoj ruci drži kratku pušku — vojnička

jeste i nije, vidi se da ima zatvarač i ručicu. Priđe komesaru, pozdravi ga i rukova se s njim.

— Zdravo Simo — pozdravi ga Pihler — jesi 1' stigao i donio podatke? Što kažu drugovi? Ima li promjena na stanici?

— E, moj Nikola — reče Pirmal Sužnjeviću — to ti je Simo Dragić, naš sekretar Općinskog komiteta. Sigurno je donio podatke

0 bandi u Hrastovcu, Sunji, »Culjaginoj« čuvarnici i Majuru.

Ima za nas posla gdje god hoćemo i želimo — samo da imamo više pušaka, puškomitraljeza. Koliko je onih naših dječaka iz Svinjice i drugih sela s onu stranu potoka Sunje, te preko pruge u Trokutu, koji jedva čekaju da nam se pridruže, da tuku bandu i osvete Miću. Ostali su i Milan i Miloš, i Žarko i Branko i Đuro,[1] nema za njih oružja. No, ne sjede skrštenih ruku: rade za pokret, objašnjavaju ciljeve borbe, drže sastanke, pronose vijesti o našim akcijama i uspjesima. Lako je nama ići u akcije kad su oni tamo, sve će uraditi i stvoriti da uspijemo, prate što radi banda i izvještavaju nas.

Oblaci promiču. Tu i tamo vidi se ponegdje neko svjetlo iz svinjičkih kuća. Iako je selo dugo oko 7 km; rijetka su svjetla, jer nema petroleja, a i mnogi su prozori zastrti šarenicama. Svako se trudi da bandi, čije patrole s vremena na vrijeme prokrstare selom, spriječi da mu zaviruju u dom.

Komesar nam objašnjava zadatak i način izvršenja akcije. Večeras oko 21 čas napadamo željezničko stajalište u Hrastovcu, Tamo ima oko 15 domobrana; obezbjeđuju stanicu i prugu, koja je okupatoru i njegovim slugama od životne važnosti, jer ova pruga vodi u Bosnu, do Banje Luke i Bihaća. Pero, Savo i Grbo, pošto su u žandarmskom odijelu, predstavljaće grupu »oružnika«, a Pihler uhapšenog četnika. Imaju »zadatak da sprovedu četnika«, koga su »uhvatili« u Krčevu, od Majura do žandarmerijske stanice Sunja, a pošto je noć, treba da traže »konak« kod domobrana, da bez pucnjave uđu u prostorije u kojima domobrani borave.

Komesar daje zadatke:

— Kad se pojavimo na vratima, pozvat ću domobrane na predaju, a »oružnici« će me obezbjeđivati. Jedna grupa bit će na obezbjeđenju od Majura, na pruzi, oko 300 m od željezničko stanice, a druga će obezbjeđivati od Sunje, na isto tolikom udaljenju (na rampi, gdje put presijeca prugu Hrastovac — Svinjica) Glavnina voda ima zadatak da od Bojčinskog gaja u polukrugu opkoli zgradu
1 sa »oružnicima« napadne na neprijatelja ukoliko bi nešto primijetio ili davao otpor. Pravac pokreta: Medenjak — mlir. u Rakovcu
— mlin na potoku Sunja (Pobrđanac) — rampa na pruzi (Vuksanova ciglana) — Bojčinski gaj — kuća na željezničkom stajalištu. »Oruž-

[1] Mićo Mihajlović, Milan Knežević, Miloš Nožinić Rus, Žarko i Branko Miliajlović, Đuro Sekulić.

nici« sa mnom na čelu kolone; vodiči: za prvu grupu Simo, za drugu Pirmal, za glavninu Nikola. Svi da navuku bijele ogrtače, da se bolje prikriju na snijegu.

Kolona je pošla na zadatak. Tišina; prestalo pušenje. Krećemo na takvom odstojanju da se veza ne prekine, polako, ali sigurno — navikli smo na noćne pokrete i marševe. Stigli smo do mlina u Rakovcu. Pažljivo prelazimo preko brane, pridržavajući se za kolje koje viri iznad pletera. Vodi se računa da voda ne zapljusne u opanak, u cipelu, da se noge ne ovlaže. Prešli smo put Hrastovac — Svinjica, došli do mlina Pobrđanca i upućujemo se prema pruzi. Na oko kilometar daljine naziremo svijetlo iz kuće za koju znamo da je na pruzi. Nikola nešto gunđa, psuje domobrane, Hitlera i Pavelića i prisjeća se pojedinih decembarskih dana. Male je zastao i kaže:

— Znaš ti, Pero, što je večeras? E moj druškane, idemo mi kod domobrana da im čestitamo sutrašnji Božić. Vala će ga lijepo proslaviti!

Stvarno, nikome od nas nije palo na um da je ove veče uoči Božića. Pametni su ti naši drugovi što planiraše tu akciju baš uoči Božića — domobrani će slaviti te dane, bit će ih i pod »gasom«, a vjerovatno nam se i neće nadati. Istina, nemamo mi ništa protiv vjerskih običaja, no sad prvo treba voditi računa o borbi protiv fašista.

Pruga nam je za leđima — već se vidi Bojčinski gaj. Druga grupa odvaja se i polazi na zadatak. Vodi je Pirmal. Koliko li je samo puta prošao tim livadama i stazama? A sada vodi svoju grupu na borbeni zadatak, da spriječi eventualnu pomoć domobranima.

Komesar i njegovi »oružnici« prolaze kroz Bojčinski gaj, za njima prva grupa. Simo ispred njih. Stiže glavnina voda, razvija se u streljački stroj za nastupanje prema stanici. Čekamo jedno izvjesno vrijeme da »oružnici« i prva grupa izađu na piugu i pođu na svoj zadatak. Tiho se prenosi komanda:

— Krečimo, naši su na pruzi.

Razvijeni stroj kreće se pognuto. Snijeg smrznut, pod nekim puca led, upada se u male barice. Osjetio nas i jedan pas, pa laje. Malo smo zastali da osmotrimo gdje su naši »oružnici«, kad najednom začujemo:

— Stoj, tko ide?

— Ophodnja!

— Vođa ophodnje naprijed, ostali stoj!

— E, moj Grbo, ti kao čovjek i partizan sa Save znaš kako treba da se predstaviš domobranima koji govore kajkavski — razmišlja Nikola.

— Vidjet će oni da si ti »njihov oružnik«, koji vodi uhvaćenog »četnika« — dodaje šapatom Pero.

Opet glas:

— Ostali naprijed!

Put je otvoren, nema nikakvih prepreka do kuće u kojoj su domobrani. Krećemo ka zgradi. Pas sve više laje; bojimo se da nam on jedini ne pokvari namjere.

Vidimo kako Pero otvara vrata, a komesar pognute glave čeka. Istog časa pojavi se i svjetlo i začu glas:

— Ruke uvis! Predaj se! Ne mrdaj ili pucam!

Skočismo svi još ono nekoliko metara što nas je dijelilo od kuće. Zauzesmo predviđena mjesta rasporeda. Zgrada je opkoljena. Prozori i vrata drže se na nišanu. Nikola Sužr.jević naglo otvori druga vrata i povika:

— Predaj se! — i opali metak. Nasta mali tajac. Začusmo komesara kako naređuje:

— Pokupite oružje, municiju i opremu. Svucite domobrane i stavite obezb jeden je oko njih.

Cusmo ga i kako se javlja telefonom:

— Halo Sunja! Halo Sunja! Ovdje politički komesar Kalinske čete.

Vjerovatno mu niko nije odgovorio, jer su slijedile druge naredbe:

— Polupajte sve instalacije i signalne uređaje. Svucite odjeću sa domobrana. Požurite! Svakog časa može naići vlak od Majura.

Iako je sve ovo trajalo relativno kratko, pojedincima se činilo da je prošlo puno vremena. Od Majura se čuje neka tutnjava — vjerovatno dolazi vlak. Povukosmo se malo dalje, zauzesmo položaj. Čekamo da vlak stane. Primjećujemo da mašinovođa nešto oklijeva — vidi da ga ne dočekuju po propisima. Usporava vlak, ali ga ne zaustavlja — daje signal i produžava — mi ga nemamo čim zaustaviti.

Komesar obilazi prostorije, gleda da nije što ostalo i da li smo polupali sve kako je rekao, a zatim nam naiđuje da se povučemo što brže ka potoku Sunji i mlinu. Tu, pored mlina, sačekasmo Simu i Milana i njihove grupe, pa zajedno krenusmo u pravcu Medenjaka. Ovdje prebrojasmo plijen: jedan puškomitraljez »brao«, deset pušaka, tri sanduka municije i domobranska odijela. Dobro je ispala ova akcija: razoružali domobrane, zaplijenili oružje, municiju i odjeću. Domobrane pustili da idu od kuda su i došli, da pričaju o partizanima i njihovim akcijama. Sem što smo postigli vojnički, tu je i politički uspjeh — ova akcija obezbijedila nam je priliv novih boraca, za nove jedinice

Milutin OMAZIC

»Štab
partizanskog odreda
Nar. osi. pokreta
Banije*
5. VI. 1942.

KOMANDANTU GLAVNOG ŠTABA HRVATSKE

30. V. o. g. izvršen je napad sa snagama I. bataljona na jednu domobransku posadu koja je bila smještena u sokolskom domu u blizini željezničke stanice Grabovac. Ova akcija pripremljena je putem veze sa jednim vodnikom iz ove posade. Prema ugovorenom planu naših 50 partizana nastupali su od Bačuge prema Grabovcu u šljemovima i kad su došli do same posade, izašao im je u susret domobranski oficir. Kod susreta naši su izjavili da su došli kao smjena. Međutim, kad su naši došli do samih domobrana, pozvali su ih na predaju. Većina domobrana odazvala se pozivu, dok jedna količina potrčala je u rovove. Naši su na ove otvorili vatru i kroz dva minuta bilo je sve svršeno. 15 domobrana ležali su mrtvi u rovovima. Naš je 1 teže ranjen, koji je kasnije od rane podlegao. Plijen je bio 49 karabina, 2 puškomitraljeza i 4.500 metaka i ostale ratne opreme. Zarobljena posada domobrana, nakon što su im podijeljeni leci i objašnjen cilj naše borbe, puštena je prema njihovoj želji kući, dočim je zarobljeni oficir otpravljen za Petrovu Goru.

1. VI. o.g. u 19 časova izvršen je napad na selo Skelu. Prvo su upali partizani u domobranskim uniformama, koji su išli u pravcu od Gline, a iza toga su upale i ostale snage. Otpor sela bio je kratak, već kroz nekoliko minuta iza upada u selo Skela je bila u našim rukama. Plijen je bio 8 karabina i nešto municije. Slab plijen u oružju bio je zato što su ustaše iz ovog sela prilikom napada bile u Glini na osiguranju. Inače ovo selo imalo je naoružanje od 80 karabina. 8 ustaša je poslije napada strijeljano pošto se saznalo za njih da su krvnici. Isto tako zapaljene su kuće najvećih krvnika ustaša. Akcija je u cijelosti i vojnički i politički uspjela. Iza ovih nekoliko uspjelih akcija formirao je I. bataljon i 5. četu u jačini od 62 čovjeka, koja su za sada naoružana samo civilnim oružjem.

II. bataljon

22. V. o. g. kombinovane snage 1. i 2. čete ovog bataljona u jačini od 50 ljudi ušle su u domobranskim uniformama u selo Kuljane u Po-

* Izvještaj štaba NOPO Banije Glavnom štabu Hrvatske o akcijama bataljona u toku svibnja (*Zbornik, dokumenata NOR-a,* tom V, knj. 5, dok. br. 9).

unju. Pošto su seljaci u prvi mah vjerovali da su to domobrani, razoružanje ovog sela izvršeno je bez ikakvih teškoća, kroz kratko vrijeme. Plijen je bio 26 karabina i 1.000 metaka i 3 komada civilnog oružja i nešto ostale ratne opreme. U međuvremenu dok su partizani razoružavali ovo selo naišla su još četvorica domobrana od Divuše, pa su naši i njih razoružali, tako da je ova akcija donijela ukupno 30 karabina. Poslije izvršenog razoružanja, partizani su se opraštali sa seljacima, dajući im letke, govoreći im o ciljevima naše borbe i bez ijednog incidenta povukli su se u pravcu svoje baze. Kroz kratko vrijeme iza kako su partizani otišli iz ovog sela, doletela su dva aviona i izvršila bombardovanje. Do bombardovanja je došlo zbog toga što su odmah sa prve željezničke stanice vlasti javile u Zagreb da se nalaze partizani u Kuljanima. Prilikom bombardovanja ranjen je 1 čovjek, ubijeno nekoliko goveda i porušene 3 štale, što je izazvalo kod seljaka negodovanje i reakciju. Politički značaj ove akcije utoliko je veći što je ovo prvo hrvatsko selo u Pounju, gdje su se pojavili partizani. Selo je opet naoružano i teror ustaške vlasti još je pojačan. Kako smo saznali, u svim selima u Pounju vrši se legitimisanje domobrana, koji prolaze ovuda i ne smije nitko od seljaka van iz sela a niti tko smije u selo, tako da veze sa ovim selima sada su još više otešćane ...

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polit, komesar
Ranko MITIC

Komandant
S. BJELAJAC«:

IZMEĐU GLINE I KUPE

Za širenje oružanog ustanka na Baniji bilo je veoma značajno «da u njemu što više učestvuje i hrvatski živalj, koji naseljava područje omeđeno cestom Petrinja — Glina i rijekom Kupom,[1] kao i neposredno zaleđe Gline i Petrinje — Pokuplje. Da bi se ovo ostvarilo, OK KPH za Baniju dao je inicijativu da Kotarski komitet Glina pokrene u Pokuplju što širu političku aktivnost protiv HSS--ovskog i ustaškog utjecaja, šaljući tamo iskusne političke radnike i organizatore borbe.[2] S njima je upućena i jedna specijalna jedinica Banijskog partizanskog odreda, sastavljena od 18 dobrovoljaca iz 1. bataljona. Borci su jednoobrazno obučeni, naoružani i opremljeni. Za komandira grupe postavljen je Anton Goršeta, član KP, iz sela Skele, a za političkog i partijskog rukovodioca Pajo Šoštarić, član KP, iz sela Nebojana. Većina boraca bili su učesnici NOB-a od samog početka; pretežan broj su činili članovi ili kandidati KPJ.

Grupi su postavljeni zadaci da likvidira teritorijalnu ustašku organizaciju u selima, da kažnjava ustaške zločince, da obezbijedi

[1] Prije rata na ovom području postojale su dvije partijske ćelije: jedna u hrvatskim selima glinskog kotara (u njoj su bili: Joso Marjanović, Josip Borić, Ivan Kaurić i braća Jovo i Ivica Strgar), a druga u selima petrinjskog kotara (članovi: Nikola Vujić, Ivan Cauš, Pajo šoštarić, Ivan Bobinac i dr.). U većini sela bilo je simpatizera KPJ. (Ćeliju u glinskom kotaru osnovao je Joso Marjanović, koga su 1941. ustaše otjerale u logor Danicu, kod Koprivnice. U avgustu 1941. pobjegao je iz logora i preko partijskih veza vratio se na Baniju i među prvima, s grupom partijskih radnika, otišao u Prolom, gdje su formirali partizanski odred. Joso je u odredu bio politički i partijski rukovodilac, a u jednoj potjeri bio je teško ranjen, od čega je umro u oktobru 1941.) Osnovu ustaške vlasti u ovim selima činili su ustaški tabornici u općinama i rojnici u selima. Jaki vojni garnizoni uspostavljeni su u Glini, Petrinji, Bučici i Gori.

[2] Za terenske političke radnike u hrvatskim selima glinskog kotara određeni su Stevo Klobučar, Pajo Manojlović, Jovo Strgar, Josip Borić i Ivan Kaurić, a za sela petrinjskog kotara Ivan Čauš, Ivan Bobinac i Đuro Cavić. Rukovođenje partijsko-političkim radom na ovom području povjereno je članu KK KP Glina, Milanu Despotu.

djelatnost političkih radnika na terenu, a i da sama razvija političku aktivnost, da prepadima i zasjedama onemogućava kontrolu neprijatelja nad tim selima i krstarenje manjih ustaških jedinica, da prima u svoj sastav dobrovoljce — Hrvate i tako povećava grupu.

U početku rada grupa je efikasno obezbjeđivala političke radnike u njihovom nastojanju da povežu članove i simpatizere KP i aktiviraju njihov rad. Preko ovih su dobijeni podaci o ustaškoj teritorijalnoj organizaciji i raspoloženju naroda, koji u većini nije bio naklonjen Nijemcima i Paveliću. Ocijenjeno je da postoji znatan broj ljudi koji bi se mogli pridobiti za NOP.

Međutim, za intenzivniji politički rad s narodom bilo je neophodno likvidirati seoske ustaške organizacije. U narednoj fazi grupa je, uz veoma korisnu suradnju članova i simpatizera KP. preduzela akcije za izvršenje toga zadatka. Strijeljani su ustaški zločinci (Marko Krnić iz Velike Soline, Stjepan Golik iz Male Soline, Mato Kirin iz Viduševca, lugar Mravinac iz Bučičke Slatine, Ivo Bradarić iz Glinskog Novog Sela, koji je boravio u Viduševcu, i dr.). Većina mobilisanih pripadnika seoskih ustaških jedinica je razoružana, a samo je manji broj pobjegao u Bučicu, Glinu, Gore i Petrinju. Pripadnici grupe specijalizovali su se za takvu vrstu akcija. Dejstvovalo se brzo i iznenadno — u toku jedne noći izvršavane su po dvije do tri akcije, čime je kod neprijatelja stvaran utisak da na tome području operiše neka veća partizanska jedinica. U tim akcijama grupa je izgubila samo jednog druga, Milana Pištu (poginuo je pri hvatanju zločinca Bradarića).

Brojno stanje grupe brzo se povećavalo. U njen sastav neprekidno su pristizali omladinci i skojevci iz organizacija koje su formirane u Velikoj Solini i Nebojanima. Bilo je dovoljno zaplijenjenog oružja. Već u septembru grupa je imala 60 boraca i tada je preformirana u četu koja je dobila naziv »Matija Gubec«. Na dužnosti komandira i komesara čete ostali su dotadašnji komandir grupe Anton Goršeta i politički komesar Pajo Šoštarić.

Do kraja 1942. godine četa je svojom neprekidnom prisutnošću i akcijama na tom terenu izvršila sve dobijene zadatke. Područje se smatralo poluoslobođenom teritorijom. Neprekidnim političkim radom, aktivirano je hrvatsko stanovništvo za NOB i javno su posjećivani sastanci koje su sazivali partijski aktivisti, što je prije bilo nemoguće. U selima su osnovani narodnooslobodilački odbori, i legalno djelovali. Stalno je rastao i broj dobrovoljaca koji su se javljali u jedinice. Neprijatelju je oduzeta kontrola i utjecaj u tim selima. Zadržao se samo u garnizonima Bučici i Gori.

Međutim, IV neprijateljska of anzi va prisilila je četu da napusti područje na kome je dejstvovala. Komanda Banijskog vojnog područja uputila je četu u sastav Partizanskog odreda Korduna, pod čijom je komandom ostala i nakon što se (poslije povlačenja do Cetingrada) preko Petrove gore vratila u pozadinu neprijatelj-

skih snaga. Upućena je u rejon Lasinje, na desnoj obali Kupe. Tako se udaljila sa područja na kome je prvobitno dejstvovala i zbog koga je i formirana. Pošto je ovdje bila neaktivna i neiskorištena, četa »Matija Gubec« je rasformirana. Njeni borci i starješine povučeni su na Baniju i raspoređeni u bataljon POB, od koga je u maju 1943. formirana 3. banijska brigada.

U jesen 1943. godine, kada je vojno-politička situacija na Baniji postala povoljnija, ponovo se stalo na stanovište da u sjeverne dijelove glinskog i petrinjskog kotara treba uputiti jaču jedinicu, pa su iz 7. divizije, koja se vratila na Baniju, i Banijskog odreda prikupljeni borci — Hrvati i od njih formiran Hrvatski bataljon. Za komandanta je postavljen Vladimir Bakarić, a za politkomesara Ivan Bačun. Dolaskom bataljona na to područje vratili su se i terenski politički radnici koji su nastavili svoj rad. Međutim, na ovom području bataljon nije mogao da razvije neku značajniju aktivnost, pa kad je, poslije protjerivanja neprijatelja iz Gline, Bučice i Gore, područje pripojeno ostalom dijelu slobodne teritorije Banije, Hrvatski bataljon je 4. januara 1944. uključen u sastav 4. brigade 7. divizije.

Savo MATIJAŠEVIC

ZASJEDA

Kratka je junska noć: kasno se smrkava, a rano sviće. Pa ipak Antunu Kulišiću,[1] junačini banijskoj, činilo se da nikad neće zarudjeti zora. Ležao je pod krošnjom stare kruške iznad sela Panjani i zamišljeno gledao kako na modrom nebu trepere zvijezde. Uzalud je pokušavao da zaspi — čim bi sklopio oči, misli su mu hrpimice nasrtale u glavu. Prethodnog dana na prijemu zadatka u štabu bataljona komandant Nina Maraković pokazao mu je na karti neprijateljska uporišta: Kostajnicu, Majur, Kukuruzare. Zatim se komandantov prst zaustavio na raskršću cesta koje vode u ta mjesta:

— Tu, Kuliša! Obaviješteni smo da će grupa viših oficira, a vjerovatno i pukovnik Mrak, doći u obilazak domobranskoj bojni u Kukuruzarima. Treba ih sačekati u zasjedi. Biraj ljude i oružje!

Ono komandantovo »tu« za Kulisu je sada, razrađeno u mislima, značilo: »pali«. On se strese i okrenu na bok.

— Ne spavaš, Kuliša? — upita puškomitraljezac Matija Žica.

— Vraški je hladno.

— Ubrzo će zora. Znaš, i meni se ne spava. Razmišljam o pukovniku Mraku. Krupna je to zvjerka. Ne mogu zamisliti da ćemo se tako brzo naći oči u oči s tim zlikovcem.

— Bolje bi ti bilo da malo odrijemaš. Ako nas ostali čuju, pomisliće da smo »udrobili« od straha.

— Misliš da oni spavaju? Ej, Tramvajac, Relja, Dejane.. .

[1] Rođen u selu Donje Velešnje, Hrvat, jedan od najhrabrijih horaca 3. bataljona Banijskog odreda. Istakao se u napadu na ustaše u Maji, a poslije likvidacije žandarma u Mečenčanima o njemu priča cijela Banija. Priključio se borcima u napadu na ustaše u Majuru — iako mu je, zbog bolesti, to bilo zabranjeno — i zarobio ih desetak. Hvatao ih je i u Cuntiću, najgorem ustaškom leglu, i u Budičini. U akciji na Kuljane jula 1942. teško je ranjen u glavu, ali iz bolnice izlazi prije vremena. Postao je komandant 3. bataljona NOP — odreda Banije. Mada mu savjetuju da se bar malo čuva, to ne uvažava — ostalo mu je u navici da svugdje bude prvi. Poginuo je u felu Borojevićima kad je sam, ne javivši nikome, sa pištoljem u ruci napao iz zasjede grupu žandarma.

Miško Ikšić, zvani Tramvajac, protežući se reče:

— Stvarno, od ovog sna nema ništa. Bolje bi bilo da ranije izađemo na položaj.

— Ustajte, drugovi, idemo! Pazite da nešto ne zaboravite — začu se Kulišin glas.

Udarna grupa krenu prema Panj anima.

Od mjesta gdje su se odmarali pa do položaja nije bilo daleko. Išli su polako jedan za drugim, prikradajući se od grma do grma. Desno se nalazila željeznička stanica Kostajnica, oko koje su bili betonski bunkeri. Na groblju, iznad pruge Kostajnica — Majur, samo nekoliko stotina metara od mjesta predviđenog za zasjedu, također su se nalazili bunkeri sa domobranskom posadom. U selu Kukuruzarima bila je odskora stacionirana jedna bojna Mrakove pukovnije. Kolonica se spustila do živice iznad puta, stotinjak metara od raskrsnice, gdje se put odvaja za Majur. Borci su se odmah rasporedili i maskirali u živici.

Sat poslije dolaska udarne grupe pored položaja se pojaviše krave. Brstile su po živici. Žena koja ih je čuvala šetkala se pored njih. Na sreću, ubrzo je otišla ništa ne primijetivši. Nasuprot položaja, preko puta, kopači su kopali kukuruze. Jedan čovjek je sušio sijeno.

— Tramvajac, eno starog Jurića — prošaputa Nikola Dejanović. — Mogao bi mu se javiti.

— Idi mu pomozi — odgovori Tramvajac smješkajući se.

Sunce je već visoko odskočilo iznad horizonta. Borci su postajali sve nestrpljiviji. Telo im je pretrnulo od nepomičnog ležanja. Putem su prolazila samo poneka kola ili pješaci — nikako da se pojave oficiri koje su čekali. Oko jedanaest sati osmatrač Dragan Pojić, koji se nalazio sa dvogledom na trešnji, javio je da od Kukuruzara dolaze kola sa četvoricom vojnika pod šljemovima.

— Neka prođu! — naredi Kuliša.

Borci su gledali kako ispred cijevi njihovih pušaka promiču ustaše. Jedan plotun i zlikovci bi ostali na zemlji. Ali zadatak je bio jasno preciziran: sačekati i pobiti oficire Mrakovog štaba.

Ustaše se provezoše prema Kostajnici. Poslije njihovog prolaska neko predloži da ih zarobe kada se budu vraćali prema Kukuruzarima. Kuliša prihvati prijedlog, s tim da sačekaju još jedan sat, pa ako se za to vrijeme ne pojavi Mrak, da izvrše tu akciju.

Nekoliko minuta poslije dvanaest osmatrač je javio da od Majura dolazi kočija s oficirima. Iza tih kola išla su, u pratnji, još dvoja kola s lotrama, puna vojnika.

— Pripremite se! — naredi Kuliša — Znak za paljbu biće pucanj iz moje puške. Poslije plotuna brzo na put. Mati ja sa puškomitraljezom ostaje u obezbjeđenju. Grupa desno od ment gađa konje, lijeva grupa oficire. Čekati dok ne dam znak!

Kola su se približavala. Sto metara ... pedeset... trideset... Mušica prati cilj, cijevi se pomjeraju kao da ih jedna ruka vodi. .. Oficir na desnom sjedištu se grlato smije i pokazuje nešto rukom. Podoficir, kočijaš, ukočen kao lutka, gleda naprijed. Dvojica oficira na zadnjem sjedištu razgovaraju ... Deset metara... Kuliša pregrize travku u ustima.

— Pali!

Plamen liznu. Vrelo olovo prosu se po kolima. Konji zanjištaše propinjući se prema nebu. Podoficir se previ u grču preko sjedišta, zamlatara rukama. Jedan od oficira podiže se i odmah zatim pade, puškomitraljez koji je držao u rukama udari o tčak. Drugi oficir se nagnu prema stranici:

— Ne, gospodo, ja sam vaš!..

Kuliša u trku zari bajonet u njegove grudi i viknu:

— Naprijed, drugovi!

Milan Relić i Dragan Krčmar skočiše za Kulisom, zatim priskočiše i ostali.

— Skidaj bluze i uzimaj dokumente!

Vojnici u kolima iz pratnje, obuhvaćeni panikom od iznenadne vatre, počeše da bježe. Uplašeni konji vuku u galopu kola. Domobrani u bunkerima na majurskom groblju također su zbunjeni. Udarna grupa brzo pokupi plijen iz kola u kojima su se nalazili oficiri i povuče se prema brdu. Tek kada je posljednji borac umakao u vinograd, uraganska vatra odjeknu sa majurskog groblja, cd željezničke stanice i od Kukuruzara. Pokošene mladice drveća sipale su kao kiša.

— Kasno, gospodo! — reče prkosno Kuliša.

Grupa nakon duljeg trčanja zamače za brijeg. Štektanje neprijateljevog oružja još nije prestajalo, ali više nije prijetila neposredna opasnost. Borci popadaše po zemlji, dahćući od umora.

— Ucmekasmo ih — proštenja Tramvajac.

— Vala ucmekasmo — odgovori Relja, brišući oznojeno lice.

Poslije kraćeg predaha hrabri udarnici krenuše za Mečenčane. U putu ih susrete jedna četa koju je štab bataljona uputio da im obezbijedi izvlačenje. Susret se pretvorio u veselje, ali prava radost je nastala tek kada su stigli u Mečenčane. Komandant Nina, komesar Branko, borci bataljona i narod izašli su im daleke u susret. Nina je poskakivao od radosti. Bacio se Kulisi oko vrata, ljubeći ga u obraze i čelo, a zatim se izljubi s ostalim borcima

Radost nije pomućena ni kada je utvrđeno da među bluzama ustaških oficira nema ni jedne sa činom pukovnika. Ipak, Mrakov štab je bio znatno okrnjen, a važni planovi o napadu na slobodnu teritoriju Banije dospjeli su u štab Banijskog odreda.

Jovo BOROJEVIČ

IZ IZVJEŠTAJA ŠTABA NOP-ODREDA BANIJE OD 4. SRPNJA 1942. GOD. ŠTABU 1. OPERATIVNE ZONE

... Od partizana i starješina koji su se istakli prilikom zadnjih akcija navodimo Kulišu Antona, partizana III Cete III bataljona, za koga je već naprijed spomenuto gdje se i na koji način istakao. Zatim navodimo komandanta III bataljona druga Ninu i komandanta IV bataljona Bakrača Đuru koji su svojom odlučnošću i hrabrosti pokazali dobar primjer svim partizanima i komandnom osoblju.

Operativni štab P.O.
Banije
7. IX. 1942. god.

o

BANIJSKI TOPOVI*

Nekako početkom decembra 1941. godine 2. četa Banijskog partizanskog odreda, u kojoj sam se nalazio, bila je u selu Haj tiču. Slučajno sam u crkvi našao mužar (prangiju) iz kojeg se pucalo za vrijeme crkvenih slava, pa mi je sinula ideja da bih mogao pokušati da napravim top. Odmah sam otišao komandiru Iliji Tarabiću i zatražio nekoliko dana dopusta, koje sam i dobio. Uzeo sam mužar i sa Draganom Jednakom, kolarom, odnio ga u kuću Adama Slijepčevića, tamo smo ga učvrstili na jedno drveno postolje i potom odnijeli u kovačnicu Pere Roksandića, gdje smo top okovali. Svima sam napomenuo da o tome nikome ne pričaju, a svoj plan povjerio sam samo Ciri Madžarcu, članu Kotarskog komiteta KP. Od Roksandića sam dobio i neophodni barut.

Kad je top bio gotov (kalibar mu je bio oko 38 mm), izradio sam i granatu od jedne metalne cijevi, oko pola deci baruta, 40 dkg olovnih kuglica i komadića štapina.

Top se punio kroz usta cijevi; prvo je nasut barut,[1] zatim spuštena granata sa štapinom okrenutim u barut. Kad top opali, barutni gasovi još u cijevi zapale štapin na granati, a granata bi eksplodirala kad dogori štapin. Odstojanje na kojem će granata eksplodirati podešavale su same tobdžije na položaju duljinom štapina.

Sve je bilo gotovo 19. decembra 1941. godine. Tada sam se dogovorio sa Čirom Madžarcem da izvršimo probu malo dalje od sela, u šumi Prolomu. Međutim, baš tada smo dobili obavijest da iz Gline

• Objavljeno u zborniku *Ustanak naroda Jugos{pvije 1941, VIZ,* Beograd 1964, knj. IV (članak prerađen).

* Barut za ove topove je pravio Lazo Zlonoga od ljeskovog uglja, sumpora 1 šalitre u selu Dangubi, u mehaničkoj ^radionici. Salitru smo preko raznih veza dobijali iz Petrinje i Siska. Ustaške vlasti nisu obraćale mnogo pažnje ni kad je iz jedne trgovine u Sisku za dva dana pokupovana sva šalitra — mislili su da ona treha kupcima za spremanje mesa za zimnicu.

nastupa nešto preko sto ustaša prema selu Haj tiču (7 km od Gline), sigurno u namjeri da pokolju narod i popale selo.

— Hajde da isprobamo top na njima — reče mi Ciro.

Bilo mi je neugodno jer, ako ne uspijem, drugovi će me u četi stalno zadirkivati, ali je Ciro bio uporan u zahtjevu.

Tog dana je bilo puno nevolja: ustaše su se primicale Hajtiću, a selo je bilo puno izbjeglica iz Gornjeg i Donjeg Selišta. Padao je krupan snijeg, žene su jaukale, djeca vrištala, krave po putu rikale. Ustaše su se primicale selu uz pucnjavu. U međuvremenu slučajno je došla u Hajtić iz Obljaja jedna desetina iz moje čete i na brzinu zauzela položaj oko crkve. Bilo je tu još oko pedesetak naoružanih ljudi. Postavio sam top niže crkve, tako da ga svi prisutni nisu ni vidjeli. Već su ustaše prišle na oko 250 koraka, kada sam pozvao sve prisutne da glasno viču:

— Paljba topom!

Vika je uslijedila, ali, na nesreću, kanap za okidanje je pukao. Na brzinu sam ga privezao i pozvao prisutne da ponovo viču.

Ponovo se prolomila »komanda«, da su je ustaše mogle dobro čuti. Ovoga puta top je opalio u pravcu ustaša, granata je izletjela uz neki čudan zvuk[2] i eksplodirala (kao da je slučaj htio) iznad ustaša, oko 50 metara visoko. Odmah sam top nabio komadima rešetki, takođe pripremljenih za probu, namjestio ga, nanišanio i opalio drugi put, a zatim sam se obratio prisutnima:

— Sad bježimo, više nema municije!

U to je već i sav narod izbjegao iz sela, te smo i mi počeli bježati za njim. Nakon što smo tako bježali oko kilometar, stigla nas je jedna petnaestogodišnja djevojčica. Kako sam slučajno bio zadnji, zapitao sam je otkuda ide.

— Iz Šibina.

— Pa kako iz Šibina, kad su dolje ustaše?

— Bila sam blizu njih, iza živice i čula sam kako viču kad je nešto puklo u zraku: »Bež'mo, ozgo tuku topovi!« Cim su oni pobjegli prema Glini, ja sam krenula ovamo.

Nastala je velika radost i narod se istog dana vratio u selo svojim kućama.

Glas o ovom topu i o akciji u Hajtiću naglo se širio po ustaničkim selima. Komanda Banije, koja je u to vrijeme bila u Trnovcu, već uveče istog dana je za ovo doznala. Komandant Vasilj Gaćeša pozvao me je da odmah dođem u Trnovac. Sutradan sam osvanuo u komandi. Nakon mog izvještaja o akciji zapitao me je kakvog bi materijala trebalo da bi se napravilo više takvih granata. Tražio sam dinamit i kapisle. Obećao mi je da ću to dobiti.

[2] Pošto cijev nije bila izolučena, granata se u zraku prevrtala i proizvodila čudan zvuk; ovo prevrtanje se moglo primijetiti po malim kružićima dima koje je ostavljao štapin iza sebe. Granate su većinom eksplodirale u zraku.

Zatim sam otišao u selo Brezovo Polje, u radionicu koja je smještena u kući Mile Šikanje. Tamo je donijet i top. Nakon jednog sata kurir je donio 3 kg dinamita i 10 kapisli, što je Gaćeša poslao. Odmah smo se dali na traganje da nađemo materijal za granate. Za dva dana, uz pomoć Mile Demića, Stevana Brkića i Jove Sarape, napravljene su 3 granate od vodovodne cijevi koje smo napunili dinamitom.

Nismo imali vremena ni ove granate da isprobamo, jer je komandant 1. bataljona Mićun Pavlović stalno požurivao. Uveče 22. decembra smo donijeli top u selo Bojnu, gdje se očekivao napad ustaša iz Bosne. No, do napada nije došlo, pa smo preko Klasnića krenuli u selo Mali Gradac. Tamo nas je dočekao Gaćeša. Kada se smrklo, krenuli smo u akciju na željezničke stanice Vlahović i Grabovac. Jednu polovinu čete vodio je na Grabovac sam Gaćeša, a drugu polovinu na Vlahović Đuro Vujić. Bila je bura i padala ledena kiša. Dogovorili smo se da napad na obje stanice počne u 1 sat po ponoći. Moj zadatak je bio da gađam u prozor stanice u Vlahoviću, sa udaljenosti od oko 300 koraka. Ispalio sam dvije granate koje su eksplodirale nad samim ciljem, ali direktnog pogotka nije bilo uslijed jake pomrčine; treća je, na našu žalost, eksplodirala u topu i raznijela ga.

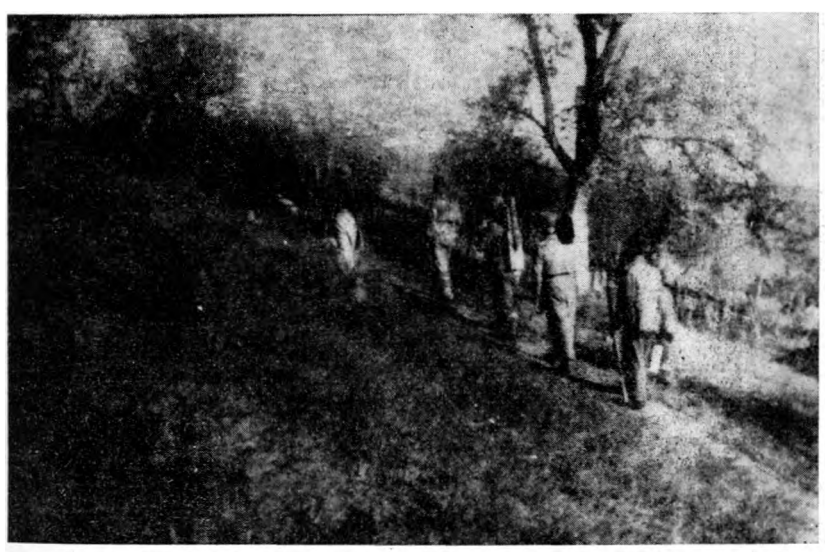

Banijski top sa svojim poslužiocima negdje na Baniji (proleće 1942)

Sutradan sam se sastao sa Gaćešom u Malom Gracu. Komandant je već čuo za sudbinu topa. Rekao sam da ću potražiti materijal za drugi top, a on mi je ponovo obećao pomoć.

Drugi top je izrađen u Trnovcu, a imao je kalibar 42 mm. Dovršen je i isproban 27. decembra, ali jt već pri probi druge granate eksplodirao. Bio je napravljen od dvije vodovodne cijevi, nabijene jedna na drugu.

U radionici Mile Šikanje izrađen je i treći top, kalibra 55 mm. Kad je bio skoro dovršen (još ga je trebalo okovati u drveno postolje), došao je 2. januara 1942. Mićun Pavlović i kad je vidio u kojoj je fazi izrada, predložio nam je da top isprobamo, što smo odmah i učinili. Pošto je proba s jednom granatom odlično uspjela, Mićun nam zatraži da mu top odmah damo, jer je još iste večeri 1. bataljon napadao na žandarmerijsku kasarnu u Obijaju. Tako je top sa dvije gotove granate odmah otpremljen u Obijaj, a kurir je svaki dan dolazio po municiju, jer smo granate pravili vrlo sporo (dnevno 3—4 komada).[3] Ovaj je top bio izrađen od šuplje osovine uništenog njemačkog tenka, a dali smo mu ime »Smajo<. U više akcija izbacio je oko 70 granata. Eksplodirao je u selu Drenovcu u borbi s ustašama, koncem februara 1942. i teže ranio stalnog nišandžiju Vasilija Rebraču Bračana.

Četvrti top, kalibra 42 mm, napravljen je u zaseoku Dangube početkom januara 1942. Nestao je negdje na Baniji (oštećen je nakon desetak izbačenih granata). Cijev mu je bila iz dva dijela: donji dio cijevi je bio od mužara (prangije), a gornji dio od izbušenog komada čelične osovine. Ovo je rađeno na tokarskoj klupi (drebangu), dopremljenoj iz radionice u Bešlincu. Nakon što smo usavršili burgiju, na jednom kratkom sastanku u radionici dogovorili smo se da se skinu i dopreme mlinske transmisije (osovine) iz Vinčića mlina u selu Dragotini. Ovo smo učinili uz obezbjeđer.je jedne čete, pošto se mlin nalazio blizu ustaškog uporišta u selu Maji. Od ovih mlinskih osovina napravljeno je još 11 topova kalibra 42 mm.[4]

Dok smo imali samo dva topa, odlazio sam u akcije i pokazivao t.obdžijama kako će njima rukovati. Polovinom januara 1942. u radionicu su došli Gaćeša i Mićun Pavlović. Upravo smo tada dovršili peti top. Gaćeša mi je naredio da više ne idem u akcije, već da stalno budem u radionici, a čim koji top bude gotov, on će po

[s] Kada je moj brat Stanko, kovač koji je s nama radio, vidio kako se mučimo i kolika je potražnja za granatama, pokušao je da kuje gornji dio tijela granate, što je i uspio. Sutradan je iskovao gornje dijelove za oko 30 granata, a Stevo Stekovič, takođe kovač, počeo je kovati donji dio. I on je uspio; tako su dva kovača kovala dnevno oko 30 granata.

* Od njih, jedan je dat partizanima na Kozari u razmjenu za puškomitraljez; tri su eksplodirala kod radionice u Dangubi za vrijeme pokušaja da se naprave udarne granate (njih nismo uspjeli da izradimo); za četiri se ne zna kako su nestala: ako ih je neko spremio, taj vjerovatno nije preživio; dva su sačuvana u nekoj zemunici — jedan se i danas nalazi u muzeju u Beogradu, a jedan u Zagrebu. Jedan je zaplijenjen u proljeće 1942. — njega su domobrani i ustaše otpremili u Zagreb i s ironijom ga prikazivali kao »najmodernije« partizansko oružje; poslije oslobođenja 1945. godine nađen je u muzeju u Zagrebu na Jezuitskom trgu, a sad se nalazi u muzeju u Sisku.

njega poslati tri borca koji će ga preuzeti. Tim borcima treba da objasnimo kako da rukuju njime. Kasnije smo tako i radili.

Provjereni domet banijskih topova je bio 2.000 m, a u narodu se govorilo da je 6.000 m, što su i neke tobdžije prepričavale. Svaki top je imao na drvenom postolju dva pokretna cjevasta nogara za dizanje i spuštanje cijevi. Nišan nije bio precizan. Iz topa se op"lM-valo povlačenjem tankog užeta sa udaljenosti cd oko 10 m, inalo sa strane, jer je top pri izbacivanju granate letio natrag, oko 15 m, a postojala je mogućnost i da eksplodira. Posluga je bila od tri borca, a nošen je na leđima. Svaki top je imao drveni sandučić za smještaj 20 granata, sa uprtačima za nošenje i po jednu limenu kuliju (oko litru i po) za nošenje baruta.

Topove smo pravili do konca marta 1942. godine, a upotrebljavani su do polovine maja iste godine.

Simo JEDNAK

OPERACIJA BEZ NARKOZE

Jednog dana u ljeto 1942. godine bio sam obaviješten (živio-sam u Kostajnici) da u selu Čapljanima leži sakriven teško ranjeni borac Banijskog odreda Ilija Ranić. Bilo mi je naređeno da mu hitno organiziram pružanje liječničke pomoći. Kako ja nisam liječ-mk, ovaj zadatak mi je vjerovatno dodijeljen jer se verovaio da ću ga izvršiti preko moga oca koji je bio apotekar i imao stalan kontakt sa liječnicima u Kostajnici. U selu gdje je ležao Ilija nije bilo liječnika.

U očevu apoteku često je dolazio njegov prijatelj liječnik dr Babić. Znao sam da je simpatizer NOP-a, a i inače je slovio kao pošten čovjek. Izložio sam mu situaciju i on je odmah pristao da odemo u Capljane, do ranjenog Ranića. To baš nije bilo lako niti jednostavno, jer su ustaški agenti i milicija budno pazili na kretanje stanovnika, a naročito na liječnike i apotekare, pretpostavljajući da pojedinci pružaju pomoć ranjenim partizanima. Osim toga, cijela Kostajnica je bila ograđena bodljikavom žicom, bunkerima i izlaz-nim rampama. Preko naših partizanskih veza nabavio sam jedna kola sa konjskom zapregom od jednog seljaka, zvao se Ševo, iz Me-minske. Ševo se držao hladnokrvno i mimo, kao da je na to navi-kao. On je došao kod doktora Babića pod izgovorom da ga vozi radi liječničke pomoći nekoj ženi porodilji, a ja sam išao kao liječnikov pratilac, smatrajući da to neće biti sumnjivo pošto je bilo poznato da smo dobri prijatelji. Iako je sve to bilo naivno, uspjelo je.

Nakon pređenih desetak kilometara stigli smo do sela Čapljana i pronašli Iliju u teškom stanju. Bio je ranjen u nogu, potpuno ne-pokretan, no i pored toga držao se mirno. Našoj posjeti se obradovao. Đr Babić je pregledao i ustanovio da je rana prilično teška i da je potrebna hitna operacija, jer su već nastupile neke komplikacije. Zabrinuli smo se. Ako Iliju ostavimo u tom bunkeru, umrijeće. Je-dino mjesto gdje je bilo mogućno izvesti operaciju bila je bolnica

xi Sisku ili Babićeva ambulanta u Kostajnici. Međutim, ambulanta je u to vrijeme služila vojsci i nalazila se pod kontrolom ustaških vojnih vlasti. O prevoženju u Sisačku bolnicu nije moglo biti ni govora. Situacija je izgledala bezizlazna.

Nakon đulj eg raspravljanja odlučili smo se, ipak, za ambulantu u Kostajnici. Međutim, da bismo plan ostvarili, trebalo je riješiti još niz problema, koji su se činili nepremostivi. Prije svega, dr Babić nije kirurg, već liječnik opće prakse; Ilija je vrlo poznato iice u cijelom kraju, mogu ga putem prepoznati i obavijestiti ustašku policiju; zatim, tko će izvršiti operaciju kad su svi kirurzi u uporištu oficiri domobranstva ili Nijemci; dalje, bilo je potrebno proći ulaznu rampu, a nije ni malo lako niti jednostavno dovesti partizanskog borca u okupatorovu bolnicu i nad njim izvršiti operaciju. Smatrali smo da minimalnu mogućnost da plan uspije pruža sretna okolnost što se slijedećeg dana održavao tjedni sajam u Kostajnici. Ustaške vlasti su tolerirale sajmove iz više razloga: preko njih su djelimično osiguravali hranu za dosta brojan garnizon, zatim su računali na mogućnost da od seljaka nešto doznaju o kretanju partizana, a nadali su se i da će povremenim racijama i hapšenjima uhvatiti pojedine pristaše NOP-a. Mi smo se, pak, nadali da će u općoj gužvi seljačkih kola hladnokrvni Ševo nekako prcgurati Iliju.

Nakon što smo se tako dogovorili, vratili smo se u Kostajnicu, a da još nismo znali tko će, gdje i kako izvršiti operaciju. Raspravljajući o tome, odlučili smo da pokušamo sa dr Perovićem, vojnim kirurgom domobranskih jedinica. Njega smo odabrali jer smo znali da osuđuje nasilja nad golorukim stanovništvom i jer se deklarirao kao antifašista. Međutim, nisam bio sasvim siguran da će on biti spreman da stavi na kocku svoj život da bi spasio život partizanskom borcu. Kad smo stigli u Kostajnicu, otišao sam njemu i otvoreno mu sve izložio. Na moje veliko iznenađenje i zadovoljstvo on je bez riječi pristao da se operira, iako je znao kakvoj se opasnosti izlaže.

Drugog dana, u tačno dogovoreno vrijeme, kad je Ševo trebalo da doveze Iliju, nestrpljivo sam čekao pred ambulantom Nijemci, ustaše i domobrani stalno su ulazili i izlazili. Nekoliko puta je izišao i dr Babić i nijemo me, očima, pitao: »Gdje su:« Konačno sam ugledao Ševa i kola na kojima je ostraga ležao Ilija. Ševo je dotjerao konje hladnokrvno do ambulante i zaustavio ih, a zatim sišao s kola. Hvatala me drhtavica od pomisli da će Iliju netko prepoznati. To se upravo i dogodilo. Grupica žena iz okolnih sela znatiželjno se približila kolima i jedna od njih je uzviknula:

— Joj, majko moja, eno Ilije Ranića.

Ševo je i ovaj put pokazao da ima dobre živce, zamahnuo je bičom i dreknuo:

— Ćuti, luda ženo! Otkuda ovdje Ilija Ranić? ... Jesi li pri pameti?

Malo bičom, malo rukama, časom je rasturio znatiželjne žene. U to vrijeme smo dr Babić i ja već nosili Iliju kroz čekaonicu.

Priznajem, koljena su mi klecala od straha. Prolazili smo kroz špalir domobrana i ustaša koji su sjedili na klupama čekaonice. Najednom jedan njemački vojnik je naglo ustao. Pomislio sam: sve je otkriveno. Međutim, on je samo uslužno otvorio vrata ambulante. Vjerovatno je pomislio da je to kakav ranjeni »savezник«. U ambulanti nas je već spreman čekao dr Perović, u domobranskoj oficirskoj uniformi i bijelom ogrtaču, spreman za operaciju. No, čekala su nas i druga iskušenja. Naime, ova ambulanta nije bila kirurškog tipa, već opće prakse, pa nije bilo uređaja za anesteziju: trebalo je operirati bez narkoze.

Brzo smo se dr Babić i ja pretvorili u asistenta i bolničara. Odmah sam upalio agregat za struju, da bi se mogao izvršiti rentgenski pregled. Babić je čvrsto držao Iliju, a Perović ga je operirao. Držao sam ga i ja. Svi smo se znojili, a najviše Ilija.

Ilija je jak čovjek i u muci je smogao dvostruku snagu. Vitlao je s nama da smo ga jedva držali. Krupne graške znoja slijevale su mu se niz lice, ali niti jednom nije jauknuo. Znojio se i dr Perović, kojemu je to vjerojatno bila jedinstvena operacija u dotadanjoj hirurškoj praksi. Sve je dobro prošlo, operacija je uspjela, a Iliju smo smjestili u jednu sporednu sobicu da se odmori.

Ostala je još samo jedna prepreka: prebaciti Iliju preko žice dok se ne rasturi sajam. Vrebali smo na čas kada seljaci napuštaju sajam i kada se gomila kola zaglavi na uskim izlazima (propusnim rampama) iz grada. Stavili smo Iliju u kola, Sevo je hladnokrvno pucnuo bičem i potjerao konje. Prošao je sretno, uz naše strepnje.

Ilija Ranić je preživio rat, a i danas, kada se sretnemo, sjetimo se operacije bez narkoze.

Krešimir HAJDIĆ

Operativni štab P. O. Banije
7. IX 1942. god.

DRUGARSKOM ŠTABU PARTIZANSKOG ODREDA BANIJE*

... Sastali smo se sa Moslavačkim bataljonom, u kom je Mijo Bo—betko komandant a polit, komesar Ivan Turčinović, intelektualac iz Zagreba ... Nacionalni sastav njihovog bataljona nije zadovoljavajući jer je u njemu procenat Srba mnogo veći nego Hrvata. Izgleda da su premalo pažnje obraćali uvlačenju Hrvata u narodnooslobodilačku borbu. Opaža se da Banijska četa mnogo odskače u borbenosti i disciplini... Juče sam se sastao sa našom Proleterskom četom, koja je došla ovamo, zajedno sa slavonskim snagama, radi jedne vrlo važne akcije. Razgovarao sam sa drugom Demonjom i Bujićem, kao i sa svim ostalim partizanima ... Ovde oni kao i ostale partizanske jedinice izvode akcije i organizuju mitinge. Govore da u Slavoniji postoje dva odreda te da bi se mogao formirati jedan proleterski bataljon, koji bi operisao na sektoru Slavonije, a oni da se vrate na Baniju, da tamo dejstvuju sa Banijskim odredom. Sjajni su borci i uživaju ovdje veliki ugled. Disciplinovani su i svjesni.

Prilažem vam ona dva dopisa koji vjerovatno nisu stigli do vas, a koje su vam poslali. Od 26. V do 31. VIII zaplijenili su u akcijama slijedeći ratni plijen: 1 teški mitr., 13 puškomitr., 207 karabina, 10.600 metaka, 18 pištolja, 300 pišt. metaka, 60 bombi i 12 manlihera. Od toga u četi su dobili 2 puškomitr. i to jedan od Bosanaca kod Prijedora, a drugi u Slavoniji... U tom istom razdoblju gubici su 10 mrtvih i 14 ranjenih. Poginuli su Dušan Mačak, Dragan Jerman Talijan, Ivan Zivčić (mali domobran, vodnik), Dragan Radulović (Baburječan), Slavko Macakanja, Milan Durić, a 6. o. mj. u akciji na Gojilo petrolejske izvore poginuli su Buić Ivan, Trnjinić Dragan Padobranac, Drakić Jovo i Raišić Ljubomir... Ranjeni su Svrabić Milovan, Joka Milan, Vasiljević Jovo, Panjković Miloš, Dragaš Lazo, Smolčić Tomo, Kordić Ljuban, Crnobmja Miloš, Komljenović Stojan, Griva Dušan, Ribarić Stevo, Meleš Ivan Traktor, Ignjatović Dušan i Puvac Svetozar. Od ovih ranjenika neki su već i ozdravili, a neki će ostati nesposobni za dalju borbu. Brojno stanje njihove čete ostalo je isto iako su oni u više navrata tražili da se formira bataljon ili poveća brojno stanje čete na 120. Samo su popunjavali izbačene iz stroja. Silni su naši banijski proleteri, a naročito Demonja, on uživa veliki ugled i autoritet kod boraca i starješina...

* Politički izvještaj o Banijskoj proleterskoj četi (dokument u *Arhivu* VII,. br. reg. 6/6, k. 1914).

Glavni štab
: Narodno-oslobođilačkih partizanskih odreda
Hrvatske*
A br. 338/42
Dne 14. IX. 1942

ŠTABU I OPERATIVNE ZONE

Obavještavamo vas o nazivima koje će dobiti vaše već formirane i novoformirane brigade:

Lička brigada koja je već formirana zvat će se: II partizanska brigada Hrvatske.

Kordunaška brigada koja se nalazi na Žumberku zvat će se: IV partizanska brigada Hrvatske.

Kordunaška brigada koja se formira zvat će se: V partizanska brigada Hrvatske.

Banovske brigade bit će VII i VIII partizanska brigada Hrvatske, a Lička brigada koja će se tek formirati bit će IX partizanska brigada Hrvatske.

Vašoj I brigadi ostaje naziv I udarne brigade Hrvatske.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

; Pol. komesar
SI. otsutan

Komandant
Ivo VLADIC

* Obavijest GŠH Štabu I operativne zone o nazivima brigada *(Zbornik,* tom, V, knj. 7, str. 155).

LEBRENICA*

Ima mnogo promjena. U odredu je formiran Peti bataljon i naša kompletna četa je ušla u njegov sastav. Sada nismo više Prva četa Prvog bataljona, već Prva četa Petog bataljona. Dobro je što smo se riješili Krnjaića, u koga nitko više nema povjerenja.

Komandant bataljona je Savo Gajić. Dosada je bio komandant Trećeg bataljona. On je podoficir ili oficir, ne znam tečno, bivše jugoslavenske vojske. Kažu da je veoma hrabar i sposoban. Nosi plavu avijatičarsku uniformu, kosa mu je svijetloplava, a lice preplanulo od vjetra i sunca. Na uniformi ima umjerenu količinu kožnih uprtača i drugih vojničkih ukrasa, kao što je i red. Vedar je i veseo čovjek. Vidjet ćemo kako će biti pod njegovom komandom.

Politički komesar Petog bataljona je Milan Despo! Bio je dosada komesar Druge čete Prvog bataljona. On je grafički radnik iz Gline. Dobro se poznajemo iz ranijih akcija Prvog bataljona.

U našoj četi sve je ostalo isto.

Sutra idemo u borbu. Prva borba u sastavu novog bataljona. Na Kozari je ofanziva i naš je zadatak — ne samo naš, već čitavog odreda — da napadima u Pounju pokušamo rasteretiti kozaračke partizane, koji se nalaze u obruču.

Poslije napornog noćnog marša kolona se zaustavila. S onu stranu Une, iz Bosne, čula se potmula tutnjava; kao da grmi u daljini. Topovi, bacači i avioni na Kozari. Osluškujemo, ali daleko je i ne uznemiruje nas.

Odnekuda, preko brda, dolijeću u lüku puščani meci i fijuču visoko iznad nas. To je već bliže i zato što je bliže razbija umor i pospanost. Ako potraje, naviknućemo se, nervi će olabaviti i opet će cijela četa polijegati i zaspati; svi osim straža i patrola.

* Odlomak iz *Ratnog dnevnika* Ivana Šibla, *Naprijed,* Zagreb I960, str. 87 — 92.

»To dvorske i matijevićke straže puškaraju, osjetili su nas«, kaže Nikola Demić. On uvijek zna tko puca i odakle se puca. — Nalazimo se dva tri kilometra zračne linije od Dvora i Matijevića i Nikola Demić vjerojatno ima pravo.

Dolutali metak zabio se u gušu četnog bolničara. On zaurla kao ranjeni tigar i odmah zatim zabugari seljački. »Ajoooj! Pogiboh!«

Metak se na dugoj putanji, preko dva brijega, ohladio i samo se do polovice zabio u bolničar ovu gušu, pa ga je jedan borac iznenada zgrabio i naglim trzajem iščupao iz mesa; kao zubar klimavi zub.

Bolničar je sam sebi omotao vrat s mnogo zavoja, smirio se,, izvadio alat, rasporedio ga pažljivo na starom panju i počeo brijati rasanjene borce. Kad nema ranjenika, bolničar postaje četni brico.

Komandant bataljona Savo Gajić sjeo je na travu, razastro pred sobom specijalku i zabuljio se u nju. Bio je ozbiljan i zabrinut. Gigac i ja sjeli smo pokraj njega i također se zagledali u njegovu specijalku, iako nismo znali o čemu će biti riječi.

»Znate kakva je ovo čuka?« upita nas pokazujući prstom određenu točku na karti. »To je Lebrenica,[1] a ovo ispod nje je Laudonov klanac. To su znamenita mjesta, upamtite«, reče strogo i poučno ... »Ja sam iz tog kraja, pa znam . . . Na Lebrenici« — on ponovo uprije prstom u kartu — »austrijski general Laudon branio je Turcima prijelaz preko Une. Turci nikada nisu uspjeli zauzeti Lebrenicu i prijeći Laudonov klanac. Nikada, unatoč mnogim pokušajima. Tko drži Lebrenicu, taj dominira nad čitavom okolinom« ... Tu Gajić zastane i pogleda nas ozbiljno... »Mi, tojest Prva i Druga četa našeg bataljona, moramo je noćas zauzeti na juriš.«

— »Zauzet ćemo« — izjavi Gigac samouvjereno

»Zauzet ćemo« — složim se i ja, po dužnosti, kao politički komesar.

»Zauzet ćemo« — suglasi se i Savo Gajić, ali s prijetećim prizvukom u glasu.

»Zauzet ćemo« — izjavi on još jednom — »pa makar nas na vrh čuke stigla samo trojica«.

»A šta je gore?« — upita Gigac poslovno.

»Gore su dvije haubice i tri teška minobacača« — odgovori Savo. »A gdje su haubice i minobacači, tamo ima i mitraljeza i puškomitraljeza i svakog drugog vraga. Šta ima od ljudi i kakvi su, ne zna se točno. Mislim da su domobrani. Neka artiljerijska jedinica«.

Pošutjeli smo čas dva razmišljajući.

»A kakav je plan?« — upita opet Gigac.

[1] Postoje dvije Lebrenice. Jedna je kraj Bijelih Voda u Glinskom kotaru, a druga više Bosanskog Novog.

»To je velika operacija« — započe Sava Gajić: »Ratkova brigada[2] napast će Novi s bosanske strane. Naš odred napast će Dvor i Matijeviće s ove strane Une. To će biti fingirani napad; toliko da posade iz tih uporišta budu zauzete i da ne priteknu u pomoć Novom. Mi moramo zauzeti Lebrenicu, i to odmah u početku operacije, na juriš. Ako ne zauzmemo Lebrenicu, Bosanci se ne mogu održati u Novom. Topovi i bacači s Lebrenice tući će odozgo pravo u njih; takav je to položaj«.

Bila je noć kad su čete krenule. Poslije nekoliko kilometara zajedničkog puta razdvoje se na raskrsnici i odu svaka na svoju stranu, prema zadatku.

Naoblačilo se. Tama je postala gotovo neprovidna i borci su koračali tiho i nečujno. S vremena na vrijeme tamu su presijecali svijetleći meci. To su straže s osiguranja razbijale vlastiti strah i signalizirale.

Poslije dva sata hoda uspela se četa na uzvišicu obraslu niskim žbunjem. Pod nama, malo udesno, u dolini Une. pokažu se odjednom svijetla grada ...

S lijeve strane rijeke vide se tamni obrisi visoke i strme šiIjate čuke. To je Lebrenica, na koju ćemo uskoro jurišati. Gledao sam je sa strahopoštovanjem, dok čelo kolone nije krenulo polako se spuštajući njenom podnožju. Išli smo sporo i oprezno. Neprijatelj je u blizini.

Četa zastane u dolini pod samom čukom. Gigac rasporedi borce u streljački lanac i obiđe svakog pojedinca, a sa svakim desetarom i vodnikom izmijeni nekoliko riječi. Polako i pažljivo, da ne bi zveckali, borci stave noževe na puške, pripreme bombe i spreme se za početak napada.

Za sve nas nastupiše sada tjeskobni časovi, kao i uoči svake borbe koja će biti teška i ozbiljna i u kojoj će možda neki i poginuti; neki između nas ...

Petnaest minuta prije pola noći začu se iz daljine detonacija. Bosanci su iz bacača bacili minu na Lebrenicu. Mina prošušti nad nama i padne negdje pod vrš čuke. To je znak za početak napada. Istovremeno započe s druge strane Lebrenice puščana i mitraljeska paljba. Kratko i škrto štektanje puškomitraljeza označavalo je da to tuku partizani, navikli da štede municiju Bila je to Druga četa našeg bataljona. Započela je napad točno prema utvrđenom planu.

Naš streljački lanac pokrene se puzeći. I tada za ori sa svih strana. Posada Lebrenice otvorila je zaglušnu vatru iz svih vrsta oružja. Odmah joj se pridruže, kao po dogovoru, posade Dvora i

* Čuvena bosanska jedinica. Ime je dobila po svom komandantu Ratku (Ivici Marušiću) . . . Ivica Marušić Ratko bio je predratni komunist iz Zagreba. Poginuo je u NOB-u. Proglašen narodnim herojem.

Matijevića. Više se nije dalo razabrati tuku li topovi, bacači, mitraljezi ili puške. Sve se slilo u prijeteće grgotanje kao da smola i katran ključaju u džinovskom kotlu.

Uspeli smo i polijegali u blizini bodljikave žice, kojom je neprijateljski položaj na vrhu opasan. Mogli smo već i jurišati, ali je trebalo čekati da bosanski bacač ispali desetu minu, kako je bio dogovor, a ta mina trebalo je da bude ispaljena točno u pola noći. Inače bismo bili sami izloženi vatri vlastitog bacača. Bilo je još sedam minuta do pola noći. Te minute otegle su se u beskraj. Brojio sam zajedno sa Gigcem i Savom Gajićem mine. Minutu prije pola noći, po mom satu, na vrh čuke pade deseta mina. — »Sada!« vikne Savo svom snagom Gigcu u uho i ovaj odmah iz dva pripravljena raketna pištolja ispali u visokom luku crvenu i zelenu raketu, pa zaurlavši reskim i prodornim glasom otegnuto »jurrriš! hura!« s naporom poleti, pred svima nama, uzbrdicom prema bodljikavoj žici. Uz njega, s revolverom u desnoj i odvrnutom bombom u lijevoj ruci, jurišao je Sava Gajić.

»Huraaa! Juriš!« prihvate borci i srnu naprijed.

Gore su osjetili blisku pogibelj i počeli nas tući kartečom. Posvuda naokolo eksplodirale su ručne granate, montirane na bodljikavim žicama. Bacali su ih iz rovova. Tamu su gusto presijecali svijetleći meci, ispaljivani u svim pravcima.

Čuo se jauk pogođenih. Ostali, ne osvrćući se, nalete na žicu, najtežu zapreku, pregaze je onako »s hoda« i upadnu u neprijateljske rovove.

Titrava, blijeda, crvena i zelena svjetlost raketa, kojima je neprijatelj osvjetljavao okolicu da bi mogao uspješnije gađati, odražavala se na licima napadača. Obasjani drhtavom svjetlošću djelovali su kao prikaze koje srljaju naprijed, ne obaziruć se ni na jauke umirućih ni na ubitačnu vatru, opijeni jurišem i borbom i odlučni da svoju namjeru ostvare pod svaku cijenu.

Bio je to odlučan juriš. Ni karteč, ni bombe, ni žica, ni strmina, ni sve oružje nisu pomogli braniocima. Petnaest minuta poslije pola noći prestao je otpor. Upravo toliko, koliko je približno trebalo da se uz krajnji napor uspnemo od polaznih položaja do vrha čuke. Tamo su raspaljeni borci bombama i bajonetima časkom odlučili borbu u svoju korist.

Ali na vrh Lebrenice stigao je samo jedan dio čete Glas neosvojive čuke ona je skupo prodala. Dvadeset što teže što lakše ranjenih i osam mrtvih boraca ostalo je na prilazima vrhu, pod žicom i oko rovova. Nosači ranjenika nosili su ih na previjalište. Osim u Brubnu, kada je poginuo Vasilj Gaćeša, četa nikada nije pretrpjela tolike gubitke. Dvadeset i osam izbačenih iz stroja, to je više od trećine čete. Krvava je Lebrenica!

Desetak metara ispod vrha izdisao je na Gigčevim rukama Savo Gajić, naš novi komandant, koji nas je vodio u prvu i naj-

težu borbu. Bio je smrtno pogođen bombom. Još je bio pri svijesti i možda je osjetio slast pobjede. Osmjehnuo se i, teško hropčući, pohvalio četu... Onda je zaželio crne kave, Gigac je nije imao. Ponudio mu je rakije iz čuturice. Odbio je... Javio se smrtni hropac i Savo je izdahnuo mirno i junački, kao što se i borio. S uglova usana potekla su mu dva tanka mlaza krvi, a na crvenom licu pojavilo se mrtvačko bljedilo.

Gigac je zaplakao kao malo dijete i oborene glave pošao do svojih boraca da im saopći tužnu vijest o smrti komandanta.

Ivan ŠIBL

ŠTABU P.O. BANIJE*

Operativni štab P.O. Banije*
22. IX 1942 god.

Dragi drugovi!

Do sada smo vam poslali već tri izvještaja, međutim od vas nismo dobili dosad ni jednoga... Sigurno ima kakvih direktiva od Zone i Glavnog štaba Hrvatske, u pogledu našeg prodiranja itd. Doduše, mi se sami snašli, ušli u srce Hrvatske i udaramo kako najbolje možemo. Ja se momentalno nalazim u Stabu III zone, a radi zajedničke akcije sa Slavoncima ...

10. IX 1942. god, poslije Gojila, slavonske snage su otišle, a ostao je jedan njihov bataljon — »Proleterska četa bosanska« i četa moslavačkih partizana i naravno naša tri bataljona. Operativni štab je formiran od naših (Čizmek i ja) i slavonskih (zamjenik komandanta III zone i komesar odreda) pretstavnika. Odlučeno je da izvršimo napad na kulturbundovce u Vel. Mlinskoj. Bilo je oko 50—60 kulturbundovaca. Napadaj je izvršen oko 4,15 sati. U selo su ušli: jedan moslavački bataljon i naša jedna četa sa 4 puškomitraljeza ... Napad uspio... Ubijeno je u borbi oko 25—30 Nijemaca (kulturbundovaca). Dobiveno oko 25—30 karabina. Naš III bataljon je bio na osiguranju te je dobio 5 karabina od Nijemaca koji su bježali. V bataljon je dobio u toj akciji 9 karabina od cijelog plijena. U selu su spaljene javne zgrade... 7 živih Nijemaca sa oružjem izgorilo u zgradi, jer se nisu htjeli predati... Plijena je bilo

* Izvještaj Operativnog štaba Štabu NOP-odreda Banije *(Zbornik,* tom V knj. 7, str. 210).

[1] U toku neprijateljeve ofanzive na Baniju, u avgustu 1943, glavnina partizanskih snaga Banije prešla je na Kordun, odakle su tri bataljona (Udarni, 3. i 5.) pošli u dejstva oko Siska. Odavde su koncem avgusta prešli Savu 1 nastavili dejstva u Moslavini, Slavoniji i Podravini. Za rukovođenje ovim jedinicama formiran je Operativni štab PO Banije (komandant Nikola Maraković Nina, politkomesar Buro Cizmek, zamenik komandanta Đuro Bakrač, zamenik komesara Sukrija Bijedić) u kom je sastavu ostao i pri formiranju (od istih jedinica) 5. brigade 2. septembra 1943. (naređenjem Glavnog štaba Hrvatske od 18. septembri* 1942. preimenovana u 7. brigadu). Ovom i 8. brigadom, formiranom na Baniji 7. septembra 1943, rukovodio je štab Banijskog NOP odreda.

Brojno stanje 7. brigade 25. novembra 1942. bilo je: 759 boraca, sa 519 pušaka, 25 puškomitraljeza, 1 mitraljez i 37 revolvera.

dosta... Četiri zarobljena hitlerovca smo pustili kući i to je kasnije silno odjeknulo.

11. IX 1942. krećemo prema Hercegovcu gdje ima oko 200 ustaša--civila i veliki mlinovi... Međutim u šumi Trupinski Gaj blizu Hercegovca nailazi vlak... Mi nismo imali vremena da razoiimo prugu a znali smo da u vlaku ima vojske, pa smo hitno stvorili odluku da napadnemo vlak... Lokomotiva je skoro uništena. Vojska tuče teškim mitraljezom iz vlaka. Vlak odilazi dalje, jer je bila nizbrdica, klizi dalje. U trku za njim idemo oko 2 km kroz šumu. Stižemo ga blizu stanice Hercegovac. Sa stanice na nas vatra iz bacača i teškog mitraljeza. Partizani s jedne strane napadaju stanicu a sa druge strane upadaju u vlak. Dobili smo vrlo mnogo pošte, novaca oko 25.000, štofova, duhana itd. Ubili 8 domobrana u vlaku. Sav vlak (8 vagona) uništili i zapalili. Na stanicu nismo mogli dalje napadati jer bi se i suviše zabavili, a Garešnica je vrlo blizu. Prugu smo i tu razorili, a posjekli i sve t.t. veze. Naš III i V bataljon su bili na drugom dijelu šume da nam omoguće akciju na vlak. Na njih je naišla jedna satnija koju su naši partizani odbili, upravo herojski jurišali iz šume... Naši su uhvatili 13 živih domobrana a pobili 12 domobrana u borbi. Ostalo se razbjeglo po kukuruzima u paničnom bijegu. Karabine koje smo dobili u borbi sve dajemo moslavačkim partizanima, jer njih treba ojačati...

12. IX 1942. došli smo pod Bilo Goru. Održan miting u Vel. Jasenovači. Govorili drugovi Slav.(onac) Tolja (Bogdan Crnobmja, prim, red.) z. komandanta, doktor Gr. Žarković, inače naš Banijac, dobar organizator sanitetske službe ...

13. IX. 1942. u selu Vel. Barna gdje je održan veliki uspio miting sa oko 400 ljudi. Dosta Hrvata i Mađara. Govorili Frac (Franjo Knebl — prim, red.), Mitar, Dr. Žarković i ja ispred vojske.

Krenuli u M. Grđevac i tamo održali miting. Govorili Franc, zamjenik komandanta III zone i komesar I odreda. O pjesmi, veselju naroda, o dijeljenju stvari narodu, koje smo zaplijenili o tom ćete čuti dosta u posebnom političkom izvještaju. Ovdje ima vrlo mnogo Bosanki dotjeranih iz Kozare. Primamo nekoliko u naš III i Udarni bataljon, tako da već imamo oko 10 žena u našem odredu.

14. IX. 1942 šaljemo Kajića,[2] komandanta III bataljona, da ode u Podravinu, jer je odande rodom, i da izvidi akcije tamo. Mi održavamo vojničko savjetovanje sa svim rukovodećim drugovima, dajemo nove dužnosti sami sebi unutar Operativnog štaba. Organizujemo vlastiti agit--prop koji izdaje letak i prve partizanske novine. To Vam prilažemo. Organizujemo logor. Održavamo tog dana mitinge u Zrinskoj, Kovačici. U svakom selu govorili smo svako na jednoj strani, u svakom selu bilo je oko 500—600 ljudi. Održan je miting sa oko 200 ljudi u selu Šibeniku. Dakle iste noći 3 vanredno uspjela mitinga ...

Iste noći su naš III bataljon i Moslavačka četa otišli na diverziju pruge Bjelovar—Grubišno Polje, između Vel. Pisanice i Grđevca. Razbijeno 100 metara pruge, 500 metara t.t. veze. Avion rano ujutro bombarduje V. Grđevac (zabunom), jednu ciglanu i među ustašama i domobranima nastaje panika. Uopće je ovdje nastala panika, jer vjeruju, da nas imade oko 10 hiljada... Likvidirali smo neke špijune što ćete vidjeti iz naših novina.

15. i 16. IX. 1942 odmor i polit. rad. Operativni štab sprema planove za akcije.

17. IX 1942. idemo prema Pitomači i Kloštaru, prolazimo Bilo Goru iza Podravine. Put dalek, ali se veselo ide na akciju. Vodiča uopšte nemamo, nemamo skoro ništa, ali ipak znademo da neprijatelj nije jak.

[!] Nikola Kajić Kole.

18. IX. 1942. napad na Pitomaču, Kloštar i rudnik uglja kod Pitomaće u istu noć. Napad u 9 i 30 časova. Banijski naš III i V bataljon otišli u Kloštar... Naši su tu uništili 2 osobna vlaka koje su jednostavno zaustavili na stanici i izvršili prepad. Zapalili oko 40 vagona i 2 lokomotive, tako, da je sve uništeno. Sasjekli sve t.t. veze, zapalili stanicu i zgrade okolo. Dobili 3 karabina, jer je sve pobjeglo. Dobili u vlaku oko 700 hiljada kuna, 8 buradi petroleja (800 litara) itd. »Krmaču« postavili na skretnice i sve ih razbili. Naši razgovarali sa putnicima i dijelili im materijal...

Naš Udarni bataljon je uletio u Pitomaču i Bos. proleterska četa, koja je likvidirala stanicu odakle se oko 20 ustaša razbjeglo po kukuruzima. Udarni bataljon je likvidirao tabor, općinu i žand. stanicu, gdje je bilo oko 16 žandara, 6 živih uhvaćeno, jedan pobjegao, 3 žandara ubijena, a ostali živi izgorjeli u zapaljenoj kasarni, jer se nisu htjeli predati. Zapaljen jedan veliki trokatni mlin sa oko 20 vagona žita... Dobili u obje akcije preko milion kuna... Dakako, da smo tc srazmjerno podijelili na sve snage... dali smo svim bataljonima, a i Gromovniku[3] koji je momentalno ovdje za njegove potrebe 10 hiljada kuna. Dobili u Pitomači 12 karabina koje smo sve predali Moslavcima. Hrvate ustaše--civile pustili, a nekoliko ih zarobili. Isto je odjeknulo. Pustili još tri žandara. Partizani nisu dirali u privatne kuće ni vlasništvo i to je vanredno odjeknulo... U akciji dobiveno je i nešto municije, 150 gotovo novih vojničkih hlača, cipela 50 pari, nešto čizama, 300 kgr. slanine, 6 kištri šećera, kože, masa ostalog plijena. Bilo je oko 12 pisaćih strojeva i par radio aparata ...

Na rudniku uglja kraj Pitomače je porušeno nekoliko ugljenih okana, uništeno sve, a dobiveno 500 kg eksploziva (astralita), mašina itd. Održan miting sa radnicima. U isto vrijeme slavonski partizani su bili na osiguranju prema Virovitici, gdje su razorili sve t.t. veze.

Naravno i poslije tih akcija nas je tukao još tog dana avion, ali smo ga prevarili, jer smo sa akcije svi pošli u pravcu Bjelovara, a onda naglo okrenuli u šumu prema istoku. Tu smo se odmarali od dalekog i teškog puta 2 dana i spremali plan za novu akciju na jedno veliko sresko mjesto... U vezi s tim pripremama sastali smo se sa domobranima i dvojicom oficira iz tog mjesta. Oni su sami tražili taj sastanak. Panika ih je sve uhvatila i boje se. S druge strane mrze ustaše i priklanjaju se nama, a naročito iza naših akcija na Pitomaču i Kloštar...

Ovdje smo našli Honga koji je dobio misiju, da stvara partizanski odred na Kalniku. Našli smo i Radu Bulata, a sastali se i sa drugovima iz povjereništva C.K. za Slavoniju. Tu je bio i član C.K. drug Brzi.[4] Slavonci mogu da dadu snage za Kalnik, a na Kalniku nema naših snaga. Tamo će ići naša Proleterska četa sa Demonjom i Mrkim[5] i naš V bataljon, tamo će se od tih snaga odmah formirati 2 mala bataljona. Stvoren je odmah Operativni štab na Kalniku u koga je ušao Mato kao komandant, Hong komesar, i još neki koje vi ne poznajete. U Prvi bataljon će ući Demonja kao komandant, Šibi komesar itd. u Drugi bataljon će ući neki Ilić odavde kao komandant, Mrki komesar itd. ... O tome je danas izvješten C.K. preko druga Brzog, GŠH preko Rade i druga komanda III zone, a ja evo obavještavam i Vas...

[1] Ivan Hariš, zvani Ilija Gronovnik, španski borac, rukovodilac diverzanata u Hrvatskoj.

• Pavle Gregorić Brzi, tada povjerenik CK KPH za Slavoniju.

[5] Nikola Demonja, komandir Banijske proleterske čete, poginuo kao komandant 12. udarne divizije 6. IX 1944; narodni heroj. Vlado Mutak Mrki, komesar Banijske proleterske čete.

Inače banijski partizani uživaju vrlo velik ugled zbog svoje borbenosti; tu je i Demonjina četa načinila lijepih podviga. Naše operativne snage (III, V i Udarnog bataljona) su se pokazale i borbene i disciplinovane i ovakove kakove su sad mogu da uđu u Udarnu brigadu. Stekli smo svi ovdje iskustva koja će nam koristiti u daljnjim našim borbama...

Mnogo svi mislimo na Baniju, pitamo kako je na njoj, no niko ništa ne zna. Mislimo, da i Vi udarate.

Drugarski Vas pozdravljamo svi.

S. F. — S. N!

Komesar **Z. komandanta P.O.B_**

si. otsutan **NINA, s.r.**

P.S. Ona 3 manja izvještaja držimo da ste već primili. U svima, akcijama do sada smo imali 2 mrtva i 5 ranjenih.

ŠTABU I OPERATIVNE ZONE*

Štab VII partizanske brigade
Hrvatske
19. oktobra 1942. god.

Naša tri bataljona, koja su išla prema Moslavini, Bilo Gori i Slavoniji, vratila su se 15. X t.g. na Baniju kako je bilo naređeno...

Poslije akcije na Pitomaču, Kloštar i na rudnik uglja kod Pitomače... išli smo na akciju u Grubišno Polje... To je mjesto za onaj kraj u Bilo Gori mnogo krvavije nego Glina i Vrginmost za ovaj naš kraj, zato smo stvorili odluku da ga napadnemo zbog njegovog vojničkog i političkog značaja. U samom mjestu je bilo oko 250 ustaša sa četiri puškomitraljeza i dvije poljoprivredne d.(omobranske) satnije sa dva puškomitraljeza i 150 ljudi i jedna pohodna satnija sa 120 ljudi i četiri puškomitraljeza. Mi smo napali to mjesto i likvidirali skoro sva neprijateljska uporišta, osim škole, gdje su bile ustaše utvrđeni i njihovog novog logora. G.(rubišno) P.(olje) su napadale sve naše banijske snage sa jednom četom Moslavčana i Slavonaca. Ostale snage Moslavčana i Slavonaca su bile na osiguranjima, prema, Bjelovaru, Daruvaru i Virovitici. Mi smo likvidirali neki veliki trokatni mlin, koga su čuvali domobrani, gdje ih je bilo oko 20. Osim toga naš Udarni bataljon likvidirao je Zandarmerijsku stanicu, gdje ih je bilo oko 50, te ju je zapalio. Nadalje likvidiran je Sokolski dom, gdje je bilo smješteno oko 120 domobrana, a i ta je zgrada uništena. Naš II bataljon uništio je stari ustaški logor, gdje su bile smještene ustaše. Sve snage naše su prošle kroz cijeli niz zasjeda i bunkera, jer je G.P. bilo dobro zaštićeno rovovima. U toj akciji naši banijski partizani su dobili 150 karabina i 4 puškomitraljeza, nešto bombi, municije i vojničke spreme. Zarobljena su dva domobranska satnika, jedan natporučnik, dva narednika i dva zastavnika i oko 100 domobrana, te oko 20 živih ustaša, a u borbi ih je poginulo oko 70. Mi smo imali 11 ranjenih i 6 mrtvih. Moslavačka jedna četa uništila je željezničku stanicu, a slavonski partizani su imali da likvidiraju školu i novi logor, no zbog teškoće prilaza (brisani prostor), utvrđenosti zgrada i zbog nenaviklosti partizana upadu u utvrđena mjesta nisu zadatak izvršili. Dobiven je ogroman materijal, u obliku raznih koža, tkanina, brašna itd. (oko 100 kola plijena). Sav taj plijen je poslan u Psunj i Bilo Goru.

»Izvještaj štaba 7. brigade Štabu 1. operativne zone o dejstvima u Moslavini i Slavoniji i povratku na Baniju (*Zbornik*, tom V, knj. 8, str. 240).

Oružje smo predali po dogovoru Moslavčanima i Slavoncima, a sebi smo zadržali 3 puškomitraljeza sa municijom. Naravno da su se naši partizani dobro odjeli i obuli...

Naši partizani pokazali su u ovoj akciji prave primjere junaštva i odlučnosti, i samo tako se može razumjeti, da je Grubišnc Polje likvidirano za tri sata borbe i sa manjim snagama nego što su bile neprijateljske (upad je vršilo naših oko 400 karabina).

Ta akcija izvršena je 28. IX 1942 g. Istovremeno na zasjedi prema Bjelovaru uništena željeznička stanica V. Zdenci i dobiveno nešto oružja.

Poslije te akcije otišli smo u Slavoniju radi napada na Daruvar... Međutim odustali smo od akcije ...

Zajednički naš Operativni štab odlučio je da ide na Španovicu... U tom mjestu je bilo oko 300 ustaša, odlično naoružanih a bilo je nešto ustaša emigranata, iz Pavelićeve tjelesne bojne. Uglavnom su Slavonci upadali u to mjesto, a naši bataljoni bili su na osiguranjima prema Pakracu i Lipiku. Borba je trajala 24 sata neprekidno i likvidirana su sva uporišta, osim jednoga. Dobiveno je oko 80 karabina, 7 šmajsera, mnogo municije. U borbi je poginulo najmanje oko 100 ustaša a naknadno ih je strijeljano oko 40. Bilo je oko 450 kola plijena, jer je Španovica bila puna napljačkanih stvari iz okolnih srpskih sela...

Iza akcije na Španovicu imali smo nekoliko vojničkih savjetovanja sa štabom III zone o formiranju njihove brigade, odreda, slanja partizana u Kalnik, pa smo tamo poslali kao komandanta odreda druga Jerkovića,[1] i dali još nekoliko drugova da pomognu organiziranju tamošnjeg odreda koji imade dva bataljona. Sa tim odredom su otišli i naši banijski proleterci...

9.X uvečer smo krenuli iz Boraka i izvršili jedan velik zaobilazni manevar ispod Daruvara. Na putu smo saznali da je krenula jedna velika kolona neprijateljske vojske u pravcu odakle smo mi došli. Tu je bilo nešto i tenkova, motorbicikla, kamiona i oko 2000 vojnika. Saznali smo da su i sa drugih strana krenule slične kolone na Papuk. Dakle otpočela je iza našeg odlaska ofanziva na Slavoniju.

U koloni po jedan sa pobočnicama idemo ravnicom između Daruvara i Garešnice po lijepom sunčanom danu i narod nas svuda oduševljeno pozdravlja. Naročito to čine Česi, kojih ima oko Daruvara vrlo mnogo. Usput svraćamo u škole gdje uništavamo ustaške tragove. Put nas je vodio ispred Garešnice... Uništili smo telefonske naprave, vezu sa Garešnicom i kod sela Duhovi (Mali Uljanik)... Krenuli smo u pravcu Moslavine... Iz Moslavine smo preko Garešnice krenuli za selo Kostrenu. Tu smo se zadržali i od umora nismo mogli dalje pošto smo stalno maršovali od Slavonije do tog sela. To je malo ribarsko selo sasvim hrvatsko koje nas je divno dočekalo i bilo nam je cijelo na usluzi. Tu smo htjeli da uhvatimo vezu za prelaz preko Save za koju smo čuli da je blokirana od Jasenovca do Siska. Neki partijci iz K.K. Sisak nisu nam izvršili pripreme kako smo to tražili, pa smo bili u jednoj mučnoj situaciji. Morali smo sami da izviđamo područje oko Save. No vojska je preko svoje špijunaže saznala da se nalazimo u Kostrenu i napala nas sa nekoliko satnija odlično opremljenih i naoružanih. Mi smo napravili jednu grešku u osiguranju kod Kostrena, jer nismo postavili obezbeđenja na sve strane. Zapravo postavili smo obezbjeđenje na putevima prema Gušću i Kutini, ali je banda naišla šumarcima i livadama, od Popovače, a ne putevima. Tako su nas iznenadili došavši nam na nekoliko desetaka metara. Nastala je naravno pometnja, ali smo bez žrtava došli do obale Lonje, gdje smo duž na-

* Mate Jerković, tada komandant 5. bataljona 7. brigade.

sipa postavili odbranu. Neprijatelj je jurišao dolazeći na 15 do 20 metara i pokušavao da prijeđe preko Lonje, ali su ga naši vE-trom stalno odbijali. Neprijatelj nas je tukao iz bacača i imali smo od bacača 6 ranjenih i jednog mrtvog druga. Mi smo zadali neprijatelju znatno veće gubitke, jer samo na obali Lonje imali su desetak mrtvih, pošto su naši partizani gađali iz neposredne blizine 15 i 20 metara. Borba je trajala oko 2 sata i neprijatelj je mislio da ćemo mi u Brezovicu, pa je izvršio prema tome pokret, ali mi smo izvršili manevar prema Donjoj Posavini. Tu smo jednu noć i dan izviđali i spremali prebacivanje preko Save. Sve skele su bile blokirane i nalazile se s desne strane Save, kao i svi čamci upravo i daske na kojima bi se mogao prevesti preko Save čovjek, sve je to bilo blokirano od stranih ustaša potpomognutih sa domaćim ustašama i civilima. Mi smo ipak našli izlaz iz takve situacije, i to tako što smo tokom toga dana našli čamce na Trebešu (4 komada) i uveče ih dovezli zajedno sa Brigadom na obalu Save. K Savi smo nastupali potpuno vojnički očekujući zasjedu. Pošto smo si dobro osigurali bokove snijeli smo čamce k vodi. U tom momentu nas je primjetio neprijatelj sa protivne obale iz sela Bobovca i dao slabu i nepreciznu puščanu vatru, na koju mi nismo odgovarali dok ne počnemo prebacivanje. Ta nam je vatra međutim rastjerala civilne veslače, no mi smo ih zamjenili sa partizanima. Čim su ukrcali prve čamce, što je izazvalo još jaču neprijateljsku vatru, jedna naša četa koja je imala taj specijalni zadatak odgovorila je kratkom oštrom i preciznom vatrom na protivnu obalu. To je bilo dovoljno na neprijatelj prsne i prebacivanje se mirno nastavilo. Prve naše jedinice odmah su organizirale mostobran i jedna naša patrola je na ulazu u selo zarobila 4 naoružana seljaka, razoružala ih, a njih upotrebila kao veslače. Nakon 6 sati prebacivanje je u miru završeno i sa zarobljenim seljacima kao vodičima nastavljen marš u pravcu pruge. Prugu smo dostigli u sedam sati i prešli je bez smetnje, a zatim u nastupnom maršu produžili preko sela D. Hrastovac na drugu prugu koju smo također bez smetnje prešli...

Moral partizana na ovom putu kao i borbenost njihova nije bila uvijek jednaka. Na put se je pošlo odlučno, moral i borbenost je bila na visini. Mnoge nedaće koje su nas u početku (između Kupe i Save) naročito glad i neizvjesnost o snagama i pokretima neprijatelja, slabe veze — pratile, izazvale su opadanje morala i borbenosti. Tome je doprinijelo i teško prelaženje neprijateljskih komunikacija (zasjeda u blizini pruge i tenkovi prilikom prelaza preko Save). No već nakon prve uspješne akcije na Gojilu, kao i nakon savlađivanja prije navedenih prepreka, samopouzdanje u sebe podizalo je moral i borbenost partizana vrlo naglo, tako da su sve daljnje akcije koje su bile vrle raznovrsne uspijevale relativno lako, a izvođene vojnički pravilno i sa oduševljenjem. Borbeni moral u času našeg povratka bio je na kulminaciji i partizani su bili uvjereni da nikakve prepreke ne mogu njima omesti put.

Vojnički su partizani mnogo dobili. Stalni marševi izvođeni potpuno vojnički, logovanja sa propisnim osiguranjima, borbe sa neprijateljem u raznim situacijama podigli su vojničko znanje partizana i čitavog komandnog kadra.

Mnogo je doprinijela tome i saradnja sa slavonskim i moslavačkim odredima, jer su partizani vidjeli da je naša borba široka i da se ne bore samo oni za slobodu. Prijem na koji su partizani naišli u onim krajevima u selima hrvatskim i srpskim kao i manjinskim (Česi, Mađari i Nijemci) podigao je mnogo političku svjest partizana.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komesar	**Komandant**
M. MARTINOVIĆ	**Nina MARAKOVIČ**

NAPAD NA BLINJSKI KUT

Oktobar 1942, lijep i sunčan. Već je dva dana kako se odmaramo u selu Velikom Šušnjaru, našoj staroj bazi. Uspjela akcija na željezničku stanicu Majur kao da nam na to daje pravo. Ali ne propuštamo da radimo punom parom na ideološkoj izgradnji. Proučavaju se materijali iz štampe koja stiže, a svakodnevno dobijamo i vijesti. Pored toga, kupamo se i uređujemo obuću i odjeću. Ujutro, upodne i uveče obično se svi okupljamo oko kuhinje; ovdje nam je nekako najprijatnije. Ovog puta se grupa boraca okupila pod jabukom u seoskom voćnjaku.

— Kakvo je to zatišje ova dva dana? Malo je neobično! — reče Ratko Štrbac, komandir voda proslavljene čete »Pero Malivuk«.[1] — Prošle nedjelje imali smo skoro svaki dan po neku borbu, počev od one kod Ratkovića gaja, zatim Hrastvoca, Velešnje, pa do ove u Majuru. Zato me to čudi. Sigurno nam Štab brigade sprema nešto malo čvršće ...

U četu je redovno navraćao zamjenik komesara brigade Miloš Zica.[2] I sada je bio među borcima. Pridružio se njihovom razgovoru. Znatiželja boraca izazva pitanja koja ga prisiliše da nešto kaže, pa im, iako neodređeno, reče da će se u toku noći u akciju. Pri tom je naglasio da će jedan od glavnih zadataka pripasti njihovoj četi.

— Znao sam ja — poče Đuro Sirota — da će biti puškaranja. Nismo mi naučili da lješkarimo pod jabukama...

Malo iza toga komandu čete pozvaše u štab bataljona na sastanak. Tamo su se već nalazili komandant i komesar brigade: Nina Maraković i Uroš Krunić, koji ih upoznaše sa već pripremljenim planom napada na željezničku stanicu Blinjski Kut (na pruzi Sisak — Sunja). Prema podacima kojima je raspolagao štab brigade.

[1] 1. četa 3. bataljona 7. brigade.
[!] Poginuo 9. marta 1943. na Prenju

stanicu je branilo oko 50 njemačkih vojnika. Domobransko-ustaške snage bile su raspoređene u selu ili dalje od stanice.

Pošto je prisutne upoznao sa situacijom i zadacima komandant brigade zaključi:

— Od angažovanja 1. čete zavisi čitava akcija. Cilj napada je da se onesposobi pruga, bar za izvjesno vrijeme, jer njom Nijemci stalno prevoze svoje trupe i materijal, kako za borbu protiv partizana, tako i za južni dio istočnog fronta. Zbog tega morate dobro proučiti zadatak. Da bi se postiglo iznenađenje mislim da će biti najefikasnije napasti od Save, i to drskim udarom bombaša.
S te strane se neprijatelj nije dovoljno obezbijedio, a niti nas očekuje. Vi još jednom ovo dobro razmotrite.

Dok je komanda čete bila na sastanku, Miloš Žica se nalazio u četi gdje je održao i kraći sastanak s komunistima. Najviše je diskutovano o predstojećoj akciji. Njoj je pridavan poseban značaj jer ju je trebalo izvršiti u rejonu gdje (osim pokušaja 1941) do tada naših vojnih akcija nije bilo, pa je »uspjeh morao biti potpun«
— kako je to Žica istakao na kraju partijskog sastanka.

Nakon povratka komandira i komesara u komandi čete je održan sastanak sa svim starješinama i na njemu je zadatak do detalja prodiskutovan, a zatim su i skojevci održali svoj sastanak. Postavljeni su zadaci u vezi sa držanjem boraca u predstojećoj borbi, tako da nije bilo ni jednoga koji nije znao što se od njega zahtijeva.

Četa se, kao i obično, postrojavala za ručak u dvorištu velike kuće, ograđene gospodarskim zgradama, koje su negdje u početku godine bile zapaljene, ali nedogorjele, jer su vlasnik i mještani ugasili vatru. Niko nije spominjao akciju, jer je zbog tajnosti tako naređeno. No, ipak se na posredan način tu i tamo dobaci po neka riječ. Zadirkivali su se puškomitraljesci, bombaši, spominjali vodići, njihove zgode i nezgode. Sve je to izazivalo smijeh iz kojeg je zračilo raspoloženje.

Poslije ručka komandir je okupio borce i ukratko ih upoznao sa predstojećom akcijom, ne spominjući mjesto izvršenja. Kada je napomenuo da će bombaši imati glavnu riječ, među borcima nastade žagor. Iz iskustva je znao da će imati teškoća pri izboru bombaša.

— Ko želi dobrovoljno, neka izađe — prekide on komešanje među borcima.

Skoro čitava četa se pomjeri. A trebalo je samo osam bombaša. Što da radi sa ostalima? Prišao je malo bliže čelu stroja i pogledao niz njega. Pogled se zaustavio na zamjeniku komesara.

— Ti ćeš biti vođa bombaša. Uzmi još sedmoricu

Zaista, teška dužnost koju je sad komandir prebacio na zamjenika.

— Druže komandiru, ipak ih ti odredi. Ti ćeš to bolje...
— Svejedno, uzmi odreda.

Uvidjevši da nema izlaza, zamjenik pogleda niz stroj. U svim pogledima je čitao spremnost. Svak je želio da bude izabran. Neko vrijeme se kolebao. Najzad odlučno reče:

— Petar Pašić, Dušan Jugović, Milan Dragišić, Veljko Jarić, Đuro Sirota, Josip Soka, Stojša Dobrić — naprijed!

Prozvani se brzo okupiše oko svog vođe, koji im naredi da prikupe po četiri-pet bombi. Ostale dobrovoljce umiri:

— Neki od vas su u zadnjim akcijama bili bombaši, pa ne mogu i sada ..

Počelo je pozajmljivanje bombi i ubrzo su bombaši bili snabdjeveni potrebnim brojem.

Baš u to vrijeme se u četi nalazila jedna avionska bomba od 5 kg, namijenjena živim ciljevima, a sada prerađena kao ručna granata. Proslavljeni bombaš Petar Pašić (iz Donjeg Javornja) nije htio da traži bombe od drugova, već je odlučio da iskoristi ovu. Kako nikad nije nosio torbicu, pozajmio ju je od svog starog druga, puškomitraljesca Gaja Sirote.

Pošto su komandir i komesar održali poseban sastanak s bombašima, na kojem su se dogovorili o svim pojedinostima, četa je krenula prema Blinjskom Kutu. Raspjevana kolona se izduljila preko puteljka. Pjesmu je poveo stari četni veseljak Milan Šesto, prihvatili Dmitar Joka i Stanko Jarić, a za njima i čitava četa.

Istovremeno je otpočelo prebacivanje i ostalih jedinica bataljona preko sela Komogovine ka Starom Selu.

Obronci Šamarice iza nas prelijevali su se poznim jesenjim crvenilom. Prolazimo ko zna po koji put ovim pravcem. Većina naših akcija ove jeseni odvija se na pruzi Sisak — Kostajnica. Nastojimo da spriječimo dovlačenje pojačanja od Zagreba prema Bosanskom Novom i Bihaću, gdje naše jedinice sprovode značajne ofanzivne operacije. U sklopu njihovog zadatka je i naša današnja akcija.

Mali zastanak u Starom Selu. Tu se čeka sumrak. Za to vrijeme patrola odlazi u sela u okolini Blinjskog Kuta, da preko narodnog odbora pronađe vodiče. Patrole su navraćale u ova sela i kad nije bilo akcija, pa su ljudi navikli na njih. Ali, sad su se pojavile posebne teškoće. Naime, prilikom nedavnog napada na Sunju vodiči su poginuli, a mještani, iako privrženi pokretu, izbjegavali ru ovu ulogu. S mukom su pronađena dva čovjeka koji su nas zaobilaznim putem mogli provesti preko pruge ka Savi i od nje do željezničke stanice Blinjski Kut.

Već je pao prvi sumrak 29. oktobra kad je naređen pokret. Dvije čete sa komandom bataljona polaze ka svom cilju, a naša četa ka željezničkoj pruzi. Noć je vedra i tiha. U daljini vidimo osvijetljeni Sisak, a desno naziremo Sunju. Uz prugu, tu i tamo, čuju se mitraljeski rafali.

— Gle, banda rastjeruje strah — dobaci neko iz kolone!

Patrola i vodiči sačekali su nas prije prelaska pruge. Vođa -patrole upoznao je komandira s podacima koje je prikupio o stanju na pruzi i mogućnosti prelaza. Tišina je. Svaki je borac na dvom mjestu. Vodiči objasniše kojim pravcem se najlakše može doći do Save. Njihov prijedlog je prihvaćen.

— Ovdje ćemo ostati desetak minuta — prenese se šapatom — dok prođe oklopni vlak.

Nismo dugo čekali. Kao stara lisica, polako i skoro nečujno, prošao je pored nas i izgubio se u pravcu Sunje. Šteta što nemamo sredstva da se i s njim obračunamo ...

Komandir upozori na tišinu i krenu s vodičima. Za njima četa, hajdučkim korakom, u koloni po jedan. Brzo prelazimo prugu i gubimo se u ravnici. Nakon sat hoda ugledasmo obrise vode. Znači, stigli smo na obalu rijeke. Naređen je odmor. Došli smo čitav sat ranije. Najprije smo se obezbijedili stražom od kakvog iznenađenja, iako smo bili sigurni da neprijatelj po noći nikad ovamo ne navraća. Odmah se začu šapat boraca. Sa stanice odzvanja lupa vagona i pisak lokomotive.

Još jednom komandir naređuje da se pregleda i pripremi oružje i municija. A onda, u koloni, krenusmo prema cilju. Svjetla u stanici su postajala sve bliža. Tišinu narušava samo resko puštanje pare iz lokomotive i bat koraka čete po uveloj travi. Primjećujemo i nejasne konture zgrade. Zastanak. Tihim glasom komandir daje posljednja uputstva bombašima i vodovima.

— Do početka napada u 23 časa moramo se neopaženo što bliže privući neprijatelju. Bataljon će napasti žandarmerijsku stanicu i domobransku posadu 15 minuta ranije. Ovo zato da bi se posadi na stanici skrenula pažnja u tom pravcu i nama omogućilo da lakše i brže izvršimo zadatak.

Bombaška grupa na čelu, za njom prvi vod, a druga dva krenuše drugim pravcem prema stanici. Korača se pažljivo, bez šuma. Svjetla na stanici pomažu da bolje vidimo objekte. Razvili smo se u streljački stroj, a bombaši su već otišli naprijed i kroz kukuruzovinu se u pognutom stavu približavaju staničnoj zgradi. Tu smo svi na domaku cilja. Već se jasno naziru rovovi. Niko nam se ne nada, jer se Nijemci i službenici slobodno kreću oko zgrade. Stroj je već polegao po zemlji i puzeći se približava rovovima

U tom osu uraganska paljba. Naš bataljon je otpočeo s napadom. Mala pometnja na stanici. Promatramo Nijemce kako znatiželjno gledaju što se to događa kod susjeda.

Iskoristivši taj momenat, bombaška grupa se neopaženo ubaci u jedan dio rovova. Utom neprijatelj osjeti naše prisustvo i osu iz mitraljeza. Brzim i vještim dejstvom bombaša dva bunkera, koja su sa naše strane štitila stanicu, brzo su likvidirana. Koristeći ovaj uspjeh, i vod se ubacio u rovove. Mi u rovovima, a neprijatelj u . staničnoj zgradi. Nastade dvoboj na razdaljini od 20 do 50 metara.

Ali, sa te daljine nemoguće je ubaciti bombe kroz prozore. Nijemci su ručnim granatama nemilosrdno obasipali okolinu rovova. Nije bilo moguće ostati u ovakvim uvjetima.

Naš mitraljezac iz zauzetog bunkera poče uspješno da tuče po prozorima stanice, što je neprijatelja prisililo da oslabi vatru. Bombaši to koriste: pod prozor stanične zgrade prvi se prebacio Petar Pašić, za njim i ostali. Dok je mitraljezac mijenjao okvir, neprijatelj ponovo bombama obasu rovove Pašić leži potrbuške pod prozorom s koga njemački šarac pjeva svoju smrtonosnu pjesmu. Iz torbice vadi petokilašicu. Do njega, lijevo i desno, leže ostali bombaši. Svaki je pripremio po nekoliko bombi i čeka momenat da ih ubaci među Nijemce.

U zgradi je veliki metež. Odzvanja trka i čuje se vika. Pa ipak, žestoko se brane. Odjednom grmljavinu bombi i štektanje mitraljeza nadjača Pašićeva bomba. Na zgradi se pomjerio krov, popadali crepovi, sasuli prozori... Od silne eksplozije letjele su napolje puške i šarci, koji su još do maločas sipali vatru po nama. Ostali bombaši baciše, radi svake sigurnosti, još desetak bombi u ostale prostorije. Stanica je zauzeta. Iz nje niko više ne daje otpor. U ruševinama se naziru mrtvi fašisti, s oružjem koga je malo bilo ispravnog.

Odmah smo, u pravcu skretnice, isprobali jedan od šaraca kojeg je izbacila eksplozija. Njegovi reski rafali pomiješaše se sa urnebesnim dozivanjem i vikom. Domobrani, za koje nismo ni znali, glasno su davali do znanja da se predaju, zajedno sa svojim komandirom, starim seoskim učiteljem. Pretražujući okolinu, zarobili smo u staničnom klozetu tri Nijemca. A kad smo se uvjerili da je sva okolina očišćena od neprijatelja, uništili smo skretnicu, zapalili staničnu zgradu i kompoziciju teretnog vlaka koja se našla pred stanicom. Razbuktala vatra osvjetljavala je čitavu okclinu. Bilans akcije je: 40 Nijemaca ubijeno, zarobljeno 3, kao i 75 domobrana. Od ratnog materijala zaplijenili smo 5 sanduka municije, 2 sanduka bombi, nešto ispravnog Gfružja i drugog materijala. Na našoj strani bilo je 6 teže i lakše ranjenih.

Uspjeh je bio potpun. Plamen stanice i kompozicije teretnjaka osvjetljavaju prikupljanje čete. Kad smo se prikupili, krećemo u zoru sa zarobljenicima i plijenom ka Starom Selu. Umor se ne primjećuje. Odjekuje pjesma. Radost je velika jer smo u bogat bilans uspjeha upisali novu pobjedu.

Sunce je već davno odskočilo kad se četa vratila u svoju bazu Veliki Šušnjar. Tu je komandant Nina Maraković istakao primjernu umješnost i brzinu kojom je zadatak izvršen, a posebno bombaše. Njegovu pohvalu shvatamo kao obavezu da se još punije pripremimo za zadatke koji nam predstoje.

Milan ĐURIC

8 Sedma banijska divizija

IZ KAJINOG DNEVNIKA*

BORBE OKO DVORA NA UNI

26. XI 1942.

Sjedim u tamnoj sobi jednoga kućerka. Probudili smo se iz predostrožnosti. Drugovi su ponovo legli; žele da iskoriste svaki r.lobodan trenutak za odmor. Polijegali su jedan pored drugog, umorni i prozebli. Soba je u polumraku. S vremena na vrijeme čuje se zvrjanje, a potom glas dežurnog telefoniste. Telefonski razgovori su vrlo česti. Telefon nije komandantu dao cijelu noć mira. On u šali kaže:

— Bolje bi bilo da sam dežurni kod telefona.

»Brat« domobran je vrlo mek. Kivna sam na njega Ne mogu da mu oprostim (makar je on domobran) živote palih drugova. Naša mlada malobrojna brigada imala je 57 žrtava. Suviše velika cifra. On nas zove »drugovima«. Vrijeđa me to. Postavljam pitanje:

— Kako možeš da nas zoveš drugovima, kad ti nisi drug?

Prenaglila sam, možda, ali mi je već dosta tih što su nam »prijatelji« tek onda kad ih uhvatimo...

U sobi je zagušljivo. Otvaram prozor. Napolju snijeg pokriva krovove, zemlju i granje. Hladan vazduh osvježavajuće djeluje. Stojim neko vrijeme kod prozora. Hoću mislima da obuhvatim sve što se oko mene dešava. U blizini, oko Dvora, vodi se borba. Odjekuje grmljavina topova. To naši tuku neprijateljska utvrđenja. Sada 1. lička ima zadatak da prodre u grad. Osma banijska treba da zauzme Lebrenicu. Naš 3. bataljon je više Hrtića, n& položaju Cerik. S njim je i jedna četa 2. bataljona. Druga četa ovog bataljona je na Šakića brdu (između rijeka Une i Žirovca) Prvi bata-

* Dijelovi iz neobjavljenog dnevnika Kaje Lalović bit će u ovom zborniku objavljivani na više mjesta, pod zajedničkim naslovom: *Iz Kajinog dnevnika.*

Ijon naše brigade drži položaj Zamlač, Struga. Bosanci tuku Novi s druge strane.

U Novom se vode borbe. Krajišnici su majstori za ulične borbe. U Novom su i tenkovi. Bilo ih je pet. Njima su sad pridošla još dva iz Prijedora. Vojska koja je pošla s tenkovima stradala je od drugova Krajišnika. Mnogo ih je zarobljeno. Naša vojska se povukla. Komandant naše brigade raspoređuje čete.

Neprijatelj pokušava da se probije. Ide sa pet tenkova na čelu. Nemamo protivoklopne municije. Kratak pucanj sa naših položaja. Jedna četa počinje da se povlači. Tenkovi se oko 10 sati probijaju ka Kostajnici. Drže se položaji oko Dvora. Idemo da vidimo situaciju i položaje naših četa. Čete osmatraju put koji vodi kroz Zamlaču i Strugu. Prolazimo pored prozeblih drugova. Da bi se zagrijali, šetaju. Oni na izvidnici tapkaju u mjestu, neki su, opet, šćućureni pored vatre. Una odvaja Baniju od Bosne. S druge strane Une željeznička pruga. Izgleda da gori neprijateljski bunker. Desno u magli vidi se most na Uni. Prema Strugi neprijatelj se utvrđuje. Vidimo rovove, vidimo kako šetaju... Vraćamo se. Čuje se avion. Dim kulja. On može da otkrije položaj. Sad gruva na Dvoru, odnosno oko njega. Vatre moraju da se gase. Pred veče se neprijatelj vraća s tenkovima i kamionima. Municija još nije tu. Oni prelaze, istina polako, preko prekopane ceste. Naređeno je da se rasporedimo po selima. Obilazimo oko Dvora. Ogorčene borbe na Lebrenici.

30.XI1942.

Skojevski je sastanak u 3. bataljonu. Po dogovoru odlazim tamo.

Jedna četa je na položaju. Ostaje mi samo jedna, to je 1. četa.

Dnevni red: Politička situacija. Pretres akcije, izvlačenje pouka iz te akcije, kao i kritika akcije i drugova.

Polako se odvija rad. Jedan za drugim govore. Grešku istu navode. Bili su jedini na udaru neprijateljskih snaga. Smrt drugova nije utjecala na njih. Naprotiv, ona je izazivala još veću jarost i odlučnost. Jurišalo se preko poginulih drugova, pucalo se stojeći. Završili smo sa čitanjem dva članka iz »Borbe«. Radio-vijesti...

Nastavljamo sa sjednicom. Raspravljaju se razna pitanja. Sastanak traje do 20 sati.

1. XII1942.

Okupili smo se na sastanak.

Sasvim slučajno se neko sjetio da je danas Dan ujedinjenja. Lijep dan. Sunce jako sija. Napolju veliko blato.

Kada je sastanak trebalo da počne, došao je kurix i javio da se pojavila vojska na Hrtiću. Uskoro su to i plotuni potvrdili. Mi

polazimo u Gage. Uskoro su se drugovi vratili, ostala je samo patrola i pozadina. S Prvim bataljonom, odnosno s njegovim bataljonskim biroom, imamo od 11.30 do 13.30 sastanak o organizacionim pitanjima. Nakon toga idemo u Treći bataljon, sa kcjim smo od 15.00 do 19.00 sati. Uvodnu riječ ima drug Sava.[1] Pretresa se zadnja akcija. Prema iznetim ocjenama, bataljon je izvršio svoj zadatak. Zaslužuje svaku pohvalu. Jurišalo se preko mrtvih tijela palih drugova. Moral nije pao sa životima drugova u početku naleta. Ukazalo se na greške koje su drugovi učinili. Zadovoljna sam sastankom. Poslije večere kod di'ugova u štabu oko 20 sati krećem ka selu Gagama. Usput diskutujemo. Čujemo da je došao novi komesar naše brigade. Ubrzo smo se s njim vidjeli. Uveče je sastanak štapske jedinice koji nije završen.

' V. '

9. XII1942.

Rano ujutro dolazi ljekar. Donosi nam radosne vijesti. Naši su u Majuru bez kapi krvi zarobili 41 domobrana i zaplijenili 2 topa, 2 teška mitraljeza, 2 puškomitraljeza i silnu količinu municije. Diverzantska grupa je porušila prugu na dijelu Majui — Sunja i Majur — Kostajnica. Borba se završila za svega 10 minuta. U ostalih 10 minuta kupile su se zaplijenjene stvari. Poslije pola sata stigao je tenk, a naši su već bili na brdu. Ne možemo držati nikakav sastanak jer su drugovi umorni. Pripremam se za sastanak sa AFŽ-om. Dogovaram se s Ver om. Na licu mjesta moramo da mijenjamo plan. Žene nisu sve sakupljene. One koje su tu, pažljivo slušaju izlaganje o situaciji. Imam tremu, jer znam da me pažljivo slušaju, i Sava i drugarica. A izgleda da je izlaganje bilo dobro. Tako mi rekoše. Sastanak se odvija uspješno. Zainterescvanost je velika dok se čitaju podaci o zlodjelima neprijatelja. ..

Neosjetno i neupadljivo drugarice ulaze u diskusiju .. . Razilazimo se prilično kasno, tek oko ponoći.

[1] Savo Vukčević.

OSMA BRIGADA U OSLOBOĐENJU BIHAĆA 1942.

Osma hrvatska (2. banijska) brigada formirana je 8. septembra 1942. godine od 1, 2. i 4. bataljona NOP-odreda Banije,[1] neposredno nakon što se u avgustu ugasila neprijateljska ofanziva na Baniju.

U sastav štaba brigade ušli su: komandant Stanko Bjelajac Cane, komesar Damjan Vujnović Deni, zamjenik komandanta Milan Pavlović Mićun, zamjenik komesara Šukrija Bijedić, operativni oficir Vojko Hohšteter.[2]

Nakon formiranja brigada je dobila zadatak od štaba Prve operativne zone da očisti neprijateljske posade na Baniji i ostvari povoljne uslove za dejstvo na pruzi Sisak — Sunja i Sunja — Kostajnica — Dvor. U duhu ovog zadatka pristupila je postupnom izvođenju akcija. Prva je uslijedila 13. septembra na neprijateljsku posadu u selu Brnjeuški; bez većeg otpora zarobljena je cjelokupna posada od 146 domobrana sa zapovjednikom, naoružanjem i ostalom opremom (ovo je i prva akcija brigade). Iza toga su napadnute posade u selima Ravno Rašće i Blinja, gdje se neprijatelj bio dobro utvrdio, ali se povukao kad je brigada u napadu postigla prve uspjehe. Slijedile su susretne borbe sa neprijateljskim jedinicama (koje su vršile ispade iz Kostajnice) na Plavićevici (sjeveroistočni obronci Šamarice) i kod sela Pedlja (južni obronci Šamarice), gdje je neprijatelj razbijen i uz velike gubitke natjeran u panično bjekstvo. U posljednoj trećini oktobra izvršene su još neke manje akcije i ranije oslobođena teritorija Banije ponovo je bila slobodna.

Brigada se 27. i 28. oktobra nalazi u selima Zut i Ljubina. Izviđamo na relaciji Otoka — Bosanski Novi — Dvor na Uni Namjera-

[1] Brigada je 18. XI 1942. imala: 838 ljudi, sa 483 puške, 17 puškomitraljeza, 5 mitraljeza i 35 pištolja.

[2] Poginuo 1944 godine; proglašen za narodnog heroja.

vamo da neprijatelju postavimo zasjedu, jer smo obaviješteni da često saobraća na ovoj relaciji. Izviđanja nisu dala željene rezultate: neprijatelj se tih dana nije pojavljivao, pa pretpostavljamo da je otkrio naše prisustvo.

Dan ranije, 26. oktobra, operativni oficir brigade Vcjko Hohšteter poslat je u Operativni štab za Bosansku krajinu. Naime, radi se o nekim predstojećim akcijama krajiških jedinica, pa pretpostavljamo, računaju i na naše učešće. Ne znamo šta je, ali je očigledno da se nešto sa one strane Une ozbiljno sprema, jer je već treći dan, a operativac se ne vraća. Nestrpljivi smo. Konačno, 29. oktobra prije podne Vojko je stigao s poštom.

Štab brigade je na okupu. Otvaramo poštu i sa uzbuđenjem čitamo naređenje vrhovnog komandanta druga Tita od 27. oktobra 1942. godine upućeno štabu naše brigade. U naređenju, pored ostalog, stoji:

Kako uskoro namjeravamo da izvedemo jednu akciju širih razmjera, u kojoj biste i vi učestvovali, to odmah prikupite sve svoje bataljone i na najpodesnijem mjestu pređite na desnu obalu r. Une i najkraćim pravcem krenite za s. Mali Radić, 12 km jugozapadno od Bosanske Krupe ... gdje... rasporedite svoje bataljone na odmor, gdje ćete sačekati naše naređenje za nove akcije. Po kuririma koji vam budu donijeli ovo naređenje uputite nam podatke kojim raspolažete o neprijatelju ...

Iz naređenja, koje je potpisao drug Tito, razabiremo da se radi o akciji širih razmjera; ne znamo gdje, ali po pravcu marš-rute zaključujemo da bi to mogao biti Bihać.

U 14.00 časova istog dana brigada je krenula prema predviđenom mjestu prijelaza preko Une, između Otoke i Bosanskog Novog. Ovo mjesto nam je poznato. Tu je uvijek, danju i noću, stražario drug Veljko,[3] koji je na ugovoreni znak vadio iz dobro zamaskiranog skrovišta svoj čamac i prebacivao kurire, političke radnike i jedinice koje bi ovuda nailazile.

Čim je pao mrak, brigada je otpočela sa prebacivanjem, koje je trajalo negdje do 3 časa ujutro. Prebacivanje je sporo jer imamo samo jedan čamac, a brigada broji oko 900 boraca, pored desetak zaprežnih kola u brigadnoj komori (za njih je napravljen splav, a konji su natjerani da preplivaju rijeku). U toku prebacivanja postavljena su jaka osiguranja zbog blizine jakih neprijateljskih garnizona u Bosanskom Novom, Dvoru i Otoki.

Poslije dvodnevnog marša brigada se u noći između 31. oktobra i 1. novembra negdje oko 24 časa, našla na prostoriji sela Mali i Veliki Radić, gdje se razmjestila za odmor. Ujutro je stigao kurir iz Operativnog štaba za Bosansku krajinu. U pošti koju je donio

[3] Veljko, Crnogorac, po zanimanju šofer; tu je došao u tazbinu 1941. i ostao; bio je zadužen za veze preko Une.

nalazio se izvod iz zapovijesti komandanta ovog štaba, napisane 31. oktobra za napad na Bihać, koji se odnosio na 8. brigadu.

U izvodu zapovijesti bio je iznijet značaj predstojeće operacije, a u poruci borcima stajalo je, između ostalog, i ovo:

Vi treba da snagom svojih pušaka, mitraljeza i topova, izrečete zasluženu kaznu dželatima koji još i danas pale, pljačkaju i ubijaju po Lici, Kordunu, Bosni i Baniji. Taj vaš junački podvig bio bi najveličanstveniji i najdostojniji pozdrav našem junačkom Vrhovnom štabu, bio bi najdičnije pružanje bratske ruke herojima Staljingrada i svim borcima junačke Crvene armije, na veliki dan 25-godišnjice Oktobarske revolucije. Taj veliki dan, koji se podudara sa junačkim otporom staljingradskih heroja, neka prođe i u našoj Krajini i u Hrvatskoj u znaku borbe svih oružanih snaga, zajedničke borbe partizana Hrvatske i Krajine...

Zadatak 8. brigade bio je ovako formuliran:

8. **hrvatska brigada izvršiće napad na neprijateljska uporišta od s. Pokoj do Čavkića i Založja zaključno, likvidirati usput uporišta Bakšajiš i Hatinac, napasti neprijateljska uporišta na staroj i novoj željezničkoj stanici kod Batinjola i likvidirati ih sa 2. krajiškom brgadom, upasti u grad. Veza desno sa 5. i 6. krajiškom brigadom koje napadaju Ostrožac, Brkiće, Kurtovo Selo, Jezero i Spahiće. Veza lijevo: sa 2. krajiškom brigadom, čije je desno krilo kod škole u Založju, u početku napada... Početak napada biće u 21.30 časova 2. novembra 1942. godine.**

Zapovijest su potpisali komandant Košta Nađ i komesar Osman Karabegović.

Iz izvoda zapovijesti nismo mogli zaključiti koje još brigade, pored 2, 5. i 6. krajiške, napadaju na Bihać. Znajući za prisustvo Vrhovnog štaba, pretpostavljali smo da će u napadu učestvovati i neka od proleterskih brigada. (Tek pošto je operacija bila završena, saznali smo da su u napadu učestvovale 1. i 3. krajiška brigada, a da su uporišta sjeverno od Bihaća: Ličko Petrovo Selo, Izačić-Građ, Baljevac i druga napadale su još i 2. lička i 4. kordunaška brigada).

Prema dobivenim podacima u Bihaću i okolini nalazile su se slijedeće neprijateljske snage: 4. ustaški zdrug[4] (četiri bataljona), 12. pješadijska pukovnija, jedan bataljon 2. pješadijske pukovnije, žandarmerija i mjesna milicija — ukupno oko 4.500 ljudi.

Pošto smo proučili zadatak, pristupili smo pripremama. Istog dana izvršeno je izviđanje. Najviše smo obratili pažnju na mogućnost da se bataljoni prikriveno dovedu na polazne položaje za napad, kako bi postigli iznenađenje. Sa predstavnicima 2. i 5. krajiške brigade utanačili smo sadejstvo. Slijedećeg dana dobili smo od 6. brigade jednu desetinu boraca za vodiče.

* Zdrug je ustaški naziv za brigadu.

Prema zapovijesti za napad štaba 8. brigade, raspored i zadaci bataljona bili su:

1. bataljon imao je da napadne neprijateljsko uporište u selu Založju, sa školom koja je bila solidno utvrđena; po likvidaciji tog uporišta bataljon sadejstvuje 3. bataljonu, te produžava sa likvidacijom utvrđenih objekata na pravcu svog nastupanja u grad. 2. bataljon trebalo je da napadne neprijateljsko uporište u selima Pokoju, Bakšajišu i Hatincu na desnoj obali Une, na prilazima gradu, zatim produžava borbu za likvidaciju objekata u gradu, prema naređenjima koja će dobiti naknadno. 3. bataljon imao je da likvidira neprijateljsko uporište u selu Čavkići, utvrđenje Batinjol, staru željezničku stanicu, a zatim produžava borbu u sadejstvu sa 3. bataljonom 2. krajiške brigade prema dopunskim naređenjima.

Štabovi bataljona su na zemljištu razradili i ugovorili sadejstvo pri napadu na pojedina uporišta, a krilni bataljon'. sa desnim i lijevim susjedom brigade, na način kako je to dogovoreno između štabova brigada. U okviru priprema preduzete su i sve ostale mjere i predviđene eventualnosti.

Slijedećeg dana, 2. novembra, oko 16 časova brigada je bila postrojena za smotru, koju je izvršio komandant Operativnog štaba za Bosansku krajinu Košta Nađ. Smotri su prisustvovali i drugovi Đuro Pucar Stari, sekretar Oblasnog komiteta KP i Osman Karabegović, komesar Operativnog štaba. Govor koji je poslije smotre pred brigadom održao Osman Karabegović ostavio je snažan dojam na sve u stroju i živo dočarao svu težinu odgovornosti; to je bila neposredna psihološka priprema uoči napada. Bili smo radosni što nam se pružila prilika da sretnemo najistaknutije rukovodioce ustanka Bosanske krajine i Bosne uopšte, a posebno smo bili oduševljeni odnosom, toplinom i drugarstvom koje su prema nama pokazali borci i starješine krajiških jedinica. Radovali smo se što ćemo se zajedno s njima boriti rame uz rame u ovako velikoj borbi.

Divno su se prema nama odnosili i mještani u selima gdje je brigada bila raspoređena, pružajući nam sve što su mogli. Osjećali smo se, upravo, kao kod svoje kuće, pogotovo kad smo i ovdje našli onu istu riješenost da se istraje u borbi za slobodu, koju je u sebi nosio i narod Banije. To je borcima brigade bic još jedan podsticaj više.

Nakon završenih neposrednih priprema preostalo je još da izvršimo pokret. U brigadi vlada optimizam i raspoloženje. Tu su prekaljeni borci, u borbenim redovima od prvih ustaničkih dana, među kojima se posebno ističu odlučni komandanti bataljona. Komandant 1. bataljona Miloš Suzić[5] više se puta istakao kao dobar, hrabar i odlučan starješina; komandant 2. bataljona Rade Grmuša

[5] Ranjen je kao komandant 1. brigade 7. divizije kod Mošćenice avgusta 1944, a umro u Zagrebu u jesen 1945. od posljedica tog ranjavanja; proglašen za narodnog heroja.

■ui—L...

u borbi hrabar, odlučan i poletan; komandant 3. bataljona Dušan Ostojić® sa solidnim vojničkim znanjem, hladnokrvan i odlučan u svakoj akciji. Teško se moglo naći slabosti i kod ostalih starješina — sve su to bili odlučni i hrabri borci.

Gledamo na časovnike. Sa prigušenim uzbuđenjem odbrojavamo posljednje sekunde do 21.30. Odjednom, sve je uzEvrelo. Juriš za oslobođenje Bihaća je otpočeo. Detonacije artiljerijskih, minobacačkih i ručnih granata, izmiješane s dugim mitraljeskim rafalima, nosile su »pozdrave« onima koji su izdali svoj narod. U širokoj kotlini okupiranog grada rasplamsala se borba — bilo je očigledno da su brigade stigle na vrijeme i da je napad otpočeo jednovremeno, što znači da su pripreme bile dobro planirane i izvršene i da je sadejstvo solidno organizovano.

Bataljoni 8. brigade prikriveno su zauzeli polazne položaje za napad. Na dati znak izvršili su silovit nalet na iznenađenog neprijatelja, što je bataljonima omogućilo da još u toku ncći u cjelini izvrše postavljene zadatke prve faze operacije i upadnu u dio grada na desnoj obali Une.

Prvi bataljon likvidirao je uporište u selu Čakvićima za samo dva časa, zaplijenio 10 pušaka i 1 puškomitraljez, a zatim produžio izvršenje slijedećih zadataka. U toku prvog dana boja jedna četa bataljona cio dan je držala pod mitraljeskom vatrom jednu neprijateljevu bateriju topova na suprotnoj obali Une, tako da za sve to vrijeme nije mogla da dejstvuje.

Drugi bataljon je u prvom naletu likvidirao neprijateljsku posadu u selu Pokoju, zarobio 4 domobrana i zaplijenio 6 karabina, a zatim produžio desnom obalom Une. U toku noći i prvog dana borbe ovladao je uporištima Bakšajiš i Hatinac i izbio na most u centru grada, pri čemu je zarobio 90 domobrana i zaplijenio 2 teška mitraljeza, 1 puškomitraljez i 65 karabina. Polovinom prvog dana borbe bataljon se neočekivano našao u teškoj situaciji: jedna kolona ustaša, koja se u toku noći probila pod pritiskom snaga iz Izačić-Grada, izbila je u Bakšaiško polje na desnoj obali Une i našla se bataljonu iza leđa. Zahvaljujući okolnosti što ju je jedna patrola na vrijeme otkrila, kao i hladnokrvnosti člancva štaba,[7] bataljon se dobro organizovao: ustaše su puštene na dohvat ubitačne vatre, a zatim je kolona energičnim prepadom razbijena, i pretopivši osjetne gubitke, dala se u panično bekstvo. Ovim je bataljon spriječio da neprijateljska posada u gradu dobije pojačanje.

Nešto složeniji i teži zadatak imao je 3. bataljon. On je u prvom naletu ovladao bunkerima na željezničkoj stanici, pri čemu je ranjeno 7 boraca. Zatim je produžio s napadom na utvrđenu zgradu Batinjola i ubrzo je zauzeo. Istovremeno je napadao i na

• Poginuo 3. novembra 1942. u borbi za oslobođenje Bihaća.

[7] Komandant Rade Grmuša, komesar Uroš Slijepčević, zamjenik komesara Tomo Ugarković.

ogradu gimnazije, oko koje su se razgarale uličnе borbe, jer je bila dobro utvrđena. U ruke bataljona pao je i jedan veliki maga-:zin sa nekoliko vagona opreme (pretežno odjeće i obuće). U toku noći bataljon je energičnim dejstvom ovladao pomenutim objek-tima i u toku jutra nastavio uličnе borbe, držeći čvrsto vezu (lijevo) sa 3. bataljonom 2. krajiške brigade i (desno) sa 1. bataljonom 8. brigade. U toku prvog dana borbe, u jurišu na željeznički most, junački je pao komandant Dušan Ostojić, a teže ranjen komesar bataljona Žarko Mihajlović.[8] No, bataljon je nastavio da napada istom silinom, sve dok grad nije bio konačno oslobođen. Bataljon Je zarobio 49 neprijateljskih vojnika, još više u borbi pobio, zaplije-nio 50 karabina, 1 teški mitraljez, protivkolski top i veću koli-činu municije, a pretrpio je gubitke od 9 mrtvih i 17 ranjenih.

Naredne noći 3/4. novembra i u toku slijedećeg dana borbe su nastavljene nesmanjenom žestinom. U ogorčenim uličnim bor-bama neprijatelj je, dajući očajnički otpor, uzmicao kuću po kuću. Negdje oko 16 časova 4. novembra vatra se počela naglo stišavati. U to vrijeme primijećene su prve grupice neprijatelja kako napu-štaju grad i bježe preko polja u pravcu Izačić-Grada. Kroz kratko vrijeme otpočelo je u tom pravcu masovno, neorganizovano i pa-nično bjekstvo preživjelih neprijateljskih vojnika. Naletjevši na organizovane zasjede naših jedinica, koje su bile ranije pripremljene, neprijatelj je dotučen — sa izuzetkom manjih grupica i po-jedinaca koji su se izvukli.

U žestokim borbama za oslobođenje grada brigada je časno izvršila zadatak; zarobila je 130 neprijateljskih vojnika, zaplije-nila 180 pušaka, 3 teška i 3 laka mitraljeza, 1 protivkolski top, veću količinu municije i druge opreme, a sama je pretrpjela gubitke od 18 mrtvih, 9 nestalih i 31 ranjenog. Sanitet brigade, na čelu sa referentom Jankom Bobetkom, vrlo savjesno i uspješno je izvr-šio veoma naporan posao. Za svoj uspjeh brigada je, zajedno sa ostalim brigadama koje su učestvovale u oslobođenju Bihaća, dobile pismenu pohvalu vrhovnog komandanta druga Tita,[9] kao i prizna-nje Operativnog štaba za Bosansku krajinu.

POHVALA I PRIZNANJE[9]

borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima I, II, III, V i VI krajiške i VIII hrvatske brigade

U **ime Vrhovnog štaba NOV i POJ izražavam priznanje i pohvalu** za **vaše junačko držanje pri oslobođenju grada Bihaća i okolnih sela. Vi ste u tim bojevima pokazali da ste zaista dostojni potomci vaših slavnih pre-**

[h] Žarko Mihajlović, istaknuti politički radnik iz Trokuta, poginuo je u V ■ofanzivi.

[9] Iz Bilten« *VS NOV i POJ* br. 20, 21, 22 za septembar, oktobar i novembar 1942. godine. (Zbornik dokumenata i podataka o NOR jugoslovenskih naroda Tom *J.I,* str. 221.)

đaka, da nosite visoko zastavu narodnog oslobođenja, da ste pošli putem herojske Crvene Armije i Sovjetskih partizana u borbi protiv okupatora i njegovih slugu.

Vi ste časno izvršili zapovjest Vrhovnog štaba da u čast 25 godišnjice oktobarske socijalističke revolucije osvojite od neprijatelja grad Bihać i osvetite nebrojne žrtve koje su pale u tom gradu i okolini od krvničke ruke ustaških razbojnika.

Drugovi borci, komandiri, komandanti i politkomesari. Vi ste u svim dosadašnjim bojevima protiv okupatora, ustaša i četnika dokazali da stojite nepokolebljivo, u prvim redovima naše narodnooslobodilačke vojske i da ste ostali nemilosrdni u borbi protiv svih izdajnika, imajući pred sobom samo jedan cilj — konačno oslobođenje svog naroda. Budite i dalje tvrdi i nepokolebljivi u ovoj teškoj i krvavoj borbi. Neka vaša srca budu ispunjena mržnjom protiv izdajnika naših naroda, a ponosom što se borite rame uz rame sa herojskom Crvenom armijom protiv fašističkih osvajača, za bolju i svetliju budućnost naših naroda.

Čestitam Vam ovu najveću dosadašnju Vašu pobjedu i želim nove uspjehe u Vašim budućim bojevima.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

VRHOVNI KOMANDANT NOV I POJ

6. XI 1942. godine **TITO**

Oslobođenjem grada završena je samo prva i glavna etapa bihaćke operacije. Nastupala je slijedeća etapa: gonjenje demoralisanog neprijatelja i što bolje eksploatisanje postignutog uspjeha.

Gonjenje je počelo na dva osnovna pravca: dolinom Une (pravcem Bihać — Bosanska Krupa — Bosanski Novi) nastupale su krajiške brigade sa zadatkom da iz pokreta napadnu i likvidiraju neprijateljske garnizone u Krupi, Otoki i Novom, sjeverno od Bihaća, pravcem Bihać — Cazin — Velika Kladuša — Cetingrad i Bihać — Slunj nastupale su hrvatske brigade.

Tek što su završene borbe u Bihaću, 8. brigada dobila je 4. novembra u 17.00 časova naređenje Operativnog štaba za Bosansku krajinu da preduzme marš pravcem Bihać — Cazin, likvidira neprijatelja u Cazinu, zatim da napadne i likvidira neprijateljske garnizone u Velikoj Kladuši i Cetingradu.

Sjećam se dobro raspoloženja koje je tog momenta vladalo kod boraca i starješina. Gotovo svi smo bili uvjereni da će poslije dvije noći i dva dana neprekidnih borbi uslijediti kratak predah i potreban odmor radi sređivanja jedinica, te da će nam se omogućiti da razgledamo grad i tragove uličnih borbi. Međutim, trebalo je na brzinu uzeti nešto hrane, staviti je u torbe i odmah poći na zadatak.

Operativni štab za Bosansku krajinu, koji je neposredno rukovodio operacijom, na vrijeme se pobrinuo da preduzme mjere za gonjenje i uništenje neprijatelja, za što su bili stvoreni veoma povoljni uslovi. Nije se smjelo dozvoliti da razbijen i demoralisan neprijatelj predahne, da se sredi i organizuje otpor. Istina, to je od brigada zahtijevalo nove napore, na koje ove još nisu bile navikle.

Ali, nije bilo ni problema u njihovom prilagođavanju tim naporima: visoka svijest boraca i starješina obezbjeđivala je i visok borbeni moral i visoku disciplinu.

Organizovali smo marš i krenuli u duhu dobivenog zadatka. Sa vremenom nismo imali sreće: već na prvim koracima dočekale su nas krupne kapi kiše, koja sa sjevernim vjetrovima dolazi u ovo doba godine. Istovremeno je i naglo zahladnilo, a većina boraca nije imala čime da se zaštiti od kiše i studi. No, uprkos svemu, u koloni se čuje pjesma. Na prvom konačištu ložimo vatre i sušimo odijela. Seljaci, žitelji siromašnih sela Cazinske krajine, očigledno ugodno iznenađeni našim prijateljskim i korektnim držanjem, nude nam i daju hranu koja im se našla pri ruci: orahe, suhe šljive i drugo voće. Rastajemo se zadovoljni i raspoloženi — i mi, i oni.

Drugog dana marša, 6. novembra, u sumrak stižemo u Cazin. S nama je i 4. kordunaška brigada. Neprijatelj nas nije sačekao. Kako nam rekoše mještani, povukao se u pravcu Pećigrada. Tu smo zakonačili i ukratko izvijestili Operativni štab o situaciji. U zoru smo nastavili s maršom preko Pećigrada za Veliku Kladušu, uz potrebna marševska obezbjeđenja. No, neprijatelj ie još uvijek bio pod dojmom poraza koji je doživio u Bihaću, pa sc i dalje povlačio. Tako smo prošli Pećigrad i stigli u Veliku Kladušu bez borbe. Jedino smo usput razoružali nekoliko grupica civilne milicije.

U Velikoj Kladuši dobismo dopunsko naređenje Štaba grupe brigada 1. operativne zone da likvidiramo neprijateljski garnizon u Cetingradu, a 4. kordunaška brigada da likvidira Potcetin i Batnogu. U Cetingradu, prema dobivenim podacima, bilo je oko 250 ustaša s manjim brojem žandarma, sve poznatih zlikovaca koji su izvršili mnogobrojna razbojništva i pokolje u okolnim selima. Topografski položaj mjesta inače omogućava dobru organizaciju odbrane, jer se proteže duž jedne blage kose, odakle se mogu vrlo dobro osmatrati i efikasno tući svi prilazi koji su. sem toga, otkriveni i nude slabe zaklone za prikriveno privlačenje utvrđenim vatrenim tačkama.

Poslije solidnih priprema napad je izvršen u sumrak 10. novembra. 2. i 3. bataljon napadali su obuhvatom, dok je 1. bataljon napadao frontalno, vezujući neprijatelja dok obruč ne bude zatvoren i dok se u mjesto ne probiju dijelovi krilnih bataljona Međutim, 3. bataljon koji je trebalo da napada s južne strane, za vrijeme podilaženja dobio je neočekivanu vatru iz sela Begovca, pa je prethodno morao da očisti ovo selo, tako da napad nije jednovremeno otpočeo. Posljedica je bila da je neprijatelj najjaču vatru usmjerio na 1. bataljon koji je, bez obzira na ovo, nezadrživo krenuo na juriš i uz pomoć jedne tankete upao u mjesto. Poslije dva i po časa borbe otpor je bio savladan. Veći broj neprijatelja u paničnom bijegu se probio prema Slunju, ostavivši za sobom dosta mrtvih i ranjenih.

Naši gubici bili su izrazito veliki kod 1. bataljona: 5 mrtvih i 40 ranjenih.

Još se nismo bili dovoljno ni sredili kad je stiglo naređenje da nastavimo marš u pravcu Veljuna, gdje smo imali preći Koranu i razmjestiti brigadu na lijevoj obali, u selima Kukići i Mutići. Formiramo kolone i krećemo u naređenom pravcu. To je već deveti dan kako se brigada nalazi u neprekidnim borbama i marševima. Vrijeme se sve više pogoršava. Kiša nas prati u stopu Sjećam se jednog zastanka na putu za Vel jun, u nekoj napušteno;; školi i nekoliko kuća pored nje, bez prozora i vrata, gdje smo namjeravali da se koji sat odmorimo i prosušimo odjeća. Međutim, teško je bilo izdržati u mokroj odjeći u odajama kroz koje je sa svih strana duvalo. Borci su počeli da podrhtavaju od zime. Vatru nismo mogli zapaliti, a u blizini nije bilo nastanjene kuće. Poslije jednog sata produžili smo pokret, što je za umorne borce, prokisle do kože, bilo veoma teško.

Na određenu prostoriju stigli smo 12. novembra. Brigada se razmjestila po selima da bi se odmorila i sredila za predstojeći zadatak. Otpočinjemo s pripremama za napad na Slunj. *I?* izvoda zapovijesti za napad doznajemo da 1. udarna i 8. brigada direktno napadaju na grad, dok 2. lička i 4. kordunaška osiguravaju napad od spoljne intervencije. Prema dobivenim podacima u gradu se nalazi jedan ustaški bataljon, izvjestan broj žandarma i neki drugi dijelovi ustaških jedinica koji su pobjegli ispred naših jedinica prethodnih dana. Prema procjeni brojno stanje neprijatelja kretalo se oko 2.000.

Napad je otpočeo vrlo silovito, uz podršku artiljerije i minobacača. Po svemu sudeći, neprijatelj je bio spreman na odlučniji otpor. Međutim, bio je iznenađen našom snažnom artiljerijskom vatrom. Pogotovo se nije mogao zadržati u bunkerima koje je protivoklopni top 8. brigade vrlo precizno tukao i jedan za drugim uništavao. To, kao i još uvijek demorališuće dejstvo vijesti o padu Bihaća, unijelo je u redove neprijatelja paniku, tako da je njegov moral brzo popustio i već poslije tročasovne borbe počeo se masovno probijati i paničnо bježati iz grada desnom i lijevom obalom Korane u pravcu Karlovca. Tako je grad u toku noći 14/15. novembra bio u cjelini očišćen i oslobođen; još jedno značajno uporište ustaških zlikovaca bilo je razbijeno i uništeno.

Neprijatelj je ostavio veći broj mrtvih i ranjenih u gradu. Gubici 8. brigade bili su 3 mrtva i 2 nestala, dok ranjenih nije bilo. Pored ostale opreme i naoružanja brigada je zaplijenila 2 teška minobacača, čime je znatno pojačala svoju vatrenu moć.

Ukupno je 8. brigada u borbama od Bihaća do Slunja zaplijenila 240 pušaka, 4 teška mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 2 teška minobacača, protivkolski top sa 300 granata i raznu drugu opremu.

Brigada se još više očeličila, postala čvršća i monolitnija, a sada je raspolagala i jakom vatrenom moći.

Poslije dvodnevnog odmora brigada je u marševskoj koloni, preko novooslobođene teritorije Cazinske krajine, krenula ka Baniji. To je bio pobjedonosni povratak sa prvog dužeg i težeg borbenog puta brigade. Borci i starješine nosili su sa pjesmom borbene pozdrave svom narodu na Baniji.

Oslobođenjem Cetingrada, Slunja, Cazinske krajine sa Krupom i Otokom, a prije svega Bihaća, povezana je i proširena slobodna teritorija Bosne, Hrvatske i Slovenije. Uništeni su neprijateljski garnizoni sjeverozapadno i istočno od Bihaća na dubini od preko 50 km, što je učvrstilo već postojeću slobodnu teritoriju »partizanske države«.

Bihaćka napadna operacija nosi u sebi sve elemente operacije izvedene na dobro utvrđene objekte operativnog i strategijskog značaja. Ona je, pored toga što je imala krupan vojnopolitički značaj, obogatila naše jedinice i dragocjenim iskustvom. U stvari, bila je uvod u još zamašnije operacije i bitke koje će kasnije izvoditi združene jedinice — divizije i korpusi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

Stanko BJELAJAC

KOMANDANTU BANIJE*

Operativni oficir Banije
14. IX 1942 g.

Našu brigadu povećali smo za 150 karabina i pet puškomitraljeza. Nešto nam je umaklo, ali to je bilo zbog mraka i zbog naših jako slabih osiguranja. Ovo je bila jedna od naših najljepših akcija. Partizani su savršeno jurišali a i sve starješine bile su na svojim mjestima. Moral i disciplina kod partizana odlična. Partizani su oduševljeni uspjehom u ovoj akciji. Na akciji u Jabukovcu nismo najbolje prošli ali smo ipak dobili sedam karabina i nešto drugog ratnog plijena. Pored toga spalili smo dva ustaška dreša iz Ćuntića a sto metara pšenice dali seljacima da razvezu svojim kućama. Ova mala akcija ima značaja u tome što su tu trideset naših drugova napadali na trideset i pet neprijateljskih vojnika. Dakle pokazalo se da se i sa slabijim snagama da nešto napraviti.

.Sada ću vam nabrojati šta smo sve dobili, jer znam đ? vas to najviše interesuje. Evo vam našeg plijena:

1) 146 zarobljenih domobrana sa zapovjednikom i sa poručnikom.

2) Oko 150 karabina i pet puškomitraljeza, svaki puškomitraljez sa rancem i sa rezervnom cijevi.

3) Preko dvadeset hiljada metaka puščanih.

4) 147 torbica.

5) Fišeklija 157

6) Noževa 57

7) Uprtača 14

8) Opasača 58

9) Ašova 7

10) Šinjela 119

11) Cebadi **133**

12) Šatorska krila 3 komada

13) Poljskih kazana 7

14) Porcija 50

15) Raketa 39

16) Raketnih pištolja 3.

* Iz Izvještaja Štaba NOPO Banije Štabu 1. operativne zone o napadu S-brigade na Majski Trtnik (Z*borvifr,* tom V, kn;. 7, str. 161'.

Dakle kao što vidite dostojno smo im se revanširali za naše sidakanje. Ja mislim da će sada malo više misliti kada na nas pođu.

Domobrane i oficire vam šaljemo da im vi održite slovo a zatim da dal je-postupite po svome nahođenju. Ovi svi domobrani i oficiri dobri su jer ono što nije valjalo uspjelo je da pobjegne ili da se negdje sakrije.

Plijen sam ravnomjerno podijelio na sve bataljone. Interesantno je i za pohvalu kako su se naši partizani sjajno držali. Sve su i do najmanje sitnice predali da se podijeli među sve bataljone.

Mi se sada nalazimo u Trnovcu, gdje se odmaramo i organizujemo naše snage. Naravno da vodimo računa i o akcijama i čim nam nešto ispadne na nišan lupićemo.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Operativni oficir
MICUN

SEKULA*

Ako ste bili na Baniji, sigurno ste čuli za Sekulu[J] Bio je visok, snažne građe, ali vitak. Kretao se dugim, malo lijenim korakom; često bi razvukao usta i smijao se otegnutim glasom. Uvijek je bio vedar, iako je teško živio, jer je služio kod škrtih seoskih gazda. Oca je imao, a majke se ne sjeća i ne spominje... Sekula nema toplih uspomena iz djetinjstva.

Na lijevoj ruci spaljeno mu je meso, pa se preko modrih žila prevukla tanka, papirnata kožica. To mu je uspomena na oca, koji ga je, pijan i razdražen, kao malog od pet godina, izudarao i bacio u vatru kućnog ognjišta. U školu nije išao, nego u službu. Čuvao je tuđe krave i konje, vječito bos i dronjav. Nosio je veliki opušteni šešir, na vrhu prodrt.

U osamnaestoj godini dogovori se sa vršnjacima iz sela da kupe sebi »muzike« kako bi u prelu svirali djevojkama. Pošto nisu imali novaca, uzimali su tuđe voće, a neki je zgrabio i tuđu kokoš. Žandarmi su ih uhvatili, protjerali kroz selo sa zavezanim kokošima cko vrata i na mrtvo ih istukli. Sekulu su najviše tukli. Nije Sekula bio kradljivac, ali... tako, desilo se. Htio je on radosti i igre, ali mu nisu dopustili. Sve teži poslovi svaljivali su se na njega. Vukao je bukve iz Šamarice, cijepao drva po najvećoj zimi i, slabo obučen, vozio ih u Sisak da ih proda i sve u dinar izbroji gazdi... Bio je vjeran i pošten. Svi su ga seljaci voljeli.

U vrijeme kapitulacije Jugoslavije vratio se razočaran s mađarske granice. Vidio je izdaju vlastodržaca i generala Pavelićevi »oružnici« ščepali su ga kao nepokornog i »opasna«; osjećali su da se neće pokoriti novoj državi ustaških koljača. Opet je bio strašno mučen. Koža ispod koljena bila je sva zguljena, a na tabane nije mogao stati mjesec dana.

Majskih dana 1941. Sekula se krije po šumarcima oko sela, a poslije prvi naoružan odlazi u šumu. Gonila ga je srdžba, vukla ga je želja za osvetom...

* Objavljeno u *Srpsko) riječi* br. 24 od 19. 10. 1944.
[1] Milan Sekulić, poginuo 14. 9. 1942.

Nastaje priprema za oružani ustanak. Sekula svuda ide sa drugovima koji organiziraju narod i tumači im potrebu borbe protiv Nijemaca i ustaša. Neku noć bio je na dvije stotine metara od sunjske stanice i ubio ustašu. Drugi dan čekao je u zasjedi mečenčanske žandarme da ih napadne. Partizanske letke nosio je do samog grada i lijepio po stubovima. Narod je već tada pričao kako je Sekula usred bijela dana prilijepio letak na ustaški stan u Kostajnici... Kao najhrabrijem partizanu, prvi puškomitraljez mu je krasio ramena. Skroman je i disciplinovan.

Jednog dana našao sam ga u Gradusi gdje stoji u seoskom dućanu, opkoljen masom seljana koji su došli da ga vide. Sekula im priča o fašizmu i njegovim zlodjelima, o potrebi ustanka, o borbi u Srbiji, o Komunističkoj partiji. Začudio sam se kako mu glatko izviru riječi! Pred nama je vječito ćutao i izgledalo je da ga »politika« i ne zanima. Lice mu se ozarilo — bio je raspoložen. Malo se lecnu kad me ugleda ...

Sekula sa drugovima hvata prve žandarme u Komogovini koncem septembra 1941. On im se osvećuje za ono što su ga mučili, za onog druga iz Pastuše kome su zabili nož u leđa i koji je jedva živ utekao. Njegov mitraljez je tada štektao bijesno i pomamno... Proviruje narod iz šumaraka. Ljudi se značajno gurkaju i zadovoljno namiguju jedan drugome:

— Vidi Sekule, ala »šiša« !...

U napadu na žandarmerijsku stanicu u Malom Gracu Sekula je prvi pod prozorom, baca bombe, upućuje drugove kako da se privuku. Za prvim palim drugovima, a naročito za Milanom Kajganom, borbenim i divnim drugom, plakao je dugo i iskreno. Usred dana pod nosom žandarma Sekula je izvukao drugove, iako smo svi vjerovali da taj zadatak neće izvršiti i ostati živ.

Već je spalo šumsko lišće, a sniježni oblaci češljali su vrhove šamaričkih bukava. Brda su postala siva. Cesta se prolokala i napunila ljepljivim blatom. Kroz gustu noć kasne decembarske jeseni čuju se dugački koraci prvoborca Sekule. On ide sam, zaturen karabinom i s pištoljem u džepu, gaca pokraj malih seoskih kućica kroz čije prozore se jedva probijaju u tijesto pomrčine svjetla žmigavih lampi.

Neki put i ne opaze ga svi seljani, jer spavaju u svojim zagušljivim odajama. Znaju oni da je Sekula budan i zato mirno spavaju. Znaju i za njegov prodoran zvižduk, zov nekom saputniku koji čeka da Sekula izvidi i osigura prolaz. To Sekula s noći na noć, preko blata i lokava, kroz šumu i grmove, od željezničke stanice Blinjski Kut sprovodi drugove iz Zagreba koji dolaze da pomognu banijskim partizanima u borbi protiv ustaških koljača.

Pao je velik snijeg. Mrakova bojna koljača i najgoreg ološa, navalila je da popali Joševicu. Trideset naših drugova, prvih junaka — Kalinaša, upelo se pred trideset puta jačim neprijateljem. Sekula je junak dana. Na Metli i Vinodolu svojim brncem triput odbija luđački nasrtaj ustaša, koji kreću sa svih strana. Sekula se okreće, puca na jedne, oni nabijaju noseve u snijeg, raspali po drugima, proredu je kolonu koja ide s boka; tuče čas stojeći, čas preko ramena svog pomoćnika. Pomoćnik Miočinović pada mrtav. Sekula

ga nosi kroz duboki snijeg, i tuče iz brnca. Nekoliko koraka pa opet rafali...

Mrakove ustaše našle se u nedoumici. Da li to puca pet mitraljeza, ili? Ne, to bije pet Sekulinih srdaca, punih mržnje i bijesa za ustaše, punih ljubavi za narod koji treba spasiti od pokolja. Od jutra do mraka bori se Sekula sa svojim drugovima, često sam i opkoljen, jer se uvijek zadnji povlači. Narod okolnih sela izašao je na Kaline, knezovljanski Ravnovac, kod građuskih Trešanja, načičkao se na čuke i prati neravnu borbu na život i smrt Svi znaju da to Sekula tuče. Svi se boje da ne pogine.

Bilo je još mnogo bitaka: kod Bijelnika, u opsadi Zrinja... Ali, Sekula je bio teško ranjen i ostao suhe ruke.

U avgustovskoj ofanzivi na Baniju odlazi s ostalim borcima na Kordun. Napadamo Vrginmost. Sekula se javlja za bombaša — mi mu ne damo. Kad je počela borba, čujemo plotune bombi koje trešte oko Šumarije. U jedan glas svi uzvikuju:

— To Sekula tuče!... Ko mu je dozvolio?!...

U svanuće čujemo njegov široki, otegnuti smijeh. Veseli smo, jer je živ.

Pao je jedne tople septembarske noći u napadu na ustašku posadu u selu Jabukovcu. Borili smo se da oslobodimo trista seljaka koji su tu bili zatočeni. Bio je junak i herojski je pao...

Nosili smo ga, plakali, i prisluškivali na njegovim grudima da li je zaista prestalo da kuca pet Obilićevih srdaca našeg Sekule...

Na groblju kod porušene crkve u Tremušnjaku, pod krošnjastom lipom, strši čvornjavi partizanski krst. Neko je ugarkom napisao: »Ovdje je Sekula«.

Branko BOROJEVIC

PRVE BORBE NAJMLAĐE BRIGADE

Dvadesetšestog decembra 1942. godine u selu Klasniću formirana je 16. hrvatska (banijska) brigada od 4. bataljona 7 i 2. bataljona 8. brigade, te 2. (banijskog) bataljona 15. kordunaške brigade. Brigada je 8. januara 1943. imala 759 boraca i starješina, a od naoružanja 505 pušaka, 22 puškomitraljeza i 4 mitraljeza. Komandant je bio Vojko Hohšteter, politkomesar Uroš Slijepčević, zamjenik komandanta Rade Milojević i zamjenik komesara Milan Stanić.

Nakon formiranja brigada je krenula na svoj prvi borbeni zadatak: napad na ustaško uporište u selu Bariloviću, na Kordunu. Dugi marš preko Petrove gore mladi borci su dobro podnijeli, iako je dobar dio bio bez vojničke odjeće i obuće; bilo je i bosih. Brigada se jedan dan zadržala u selu Prisjeci, gdje su borci položili zakletvu, proveselili se s narodom, prenoćili i sutradan produljili prema Gornjem Skradu i tu prešli Koranu.

Napad na Barilović nije uspio. Brigada, iako sastavljena od prekaljenih bataljona, još nije bila postigla punu povezanost u zajedničkoj akciji. Sem toga, dijelu novopridošlih mladih boraca ovo je bilo prvo vatreno krštenje. Nakon nekoliko uzastopnih juriša u toku noći jedinice su se povukle i prebacile preko Kcrane. Novu 1943. godinu brigada je dočekala na Kordunu, a u zoru 15. januara, po snijegu iznad koljena, krenula je natrag na Baniju, u susret žestokim bojevima u predstojećoj neprijateljskoj ofanzivi.

Dvadesetdrugi januar 1943. zatekao je bataljone 16. brigade na položajima oko sela Klasnića i Kozaperovice, kao i u selu Brubnju. Znamo, neprijatelj nastupa jakim snagama[1] — u toku je ofanziva. Treba ga sačekati i učiniti što se može. Tog dana je naš 3.

» Na našem odsjeku bila je 187. borbena grupa iz sastava njemačke 187. divizije (dejstvovala je po planu 369. legionarske divizije) a sačinjavali su je 187. puk, artiljerijska grupa i neke specijalne prištapske jedinice 187. divizije, s grupom je dejstvovao i izviđački bataljon 369. divizije.

bataljon sačekao neprijatelja na sjevernoj ivici sela Gornji Klasnić i poslije puškaranja i pojave neprijateljevih tenkova povukao se po naređenju. 2. bataljon je vodio borbu kod sela Kozaperovice, a 1. se nalazio u Brubnju. Tamo se i povlačimo.

Brigada se je odmorila i nahranila po kućama Brubnja i Brezova Polja. Narod je uznemiren. Mnogi su već napustili domove, a ovi što su još u selu spremni su da se sklone ispred neprijatelja.

Prije zore 23. januara bataljoni posjedaju položaje. Na lijevom krilu je mladi, u borbi neprekaljeni 3. bataljon. Njegov zadatak je da spriječi brz prodor neprijatelja na pravcu G. Klasnić — Banderovac — Brubanj i da čvrsto drži izduženi vis (k. 321) između glavne ceste i puta koji preko zaselka Slatina izvodi u Brubanj. Na desnom krilu je 2. bataljon, nešto povučen unazad i oslonjen na kose koje se spuštaju na cestu ispred Brezova Polja. Ovaj bataljon je vrlo ofanzivan i proslavio se u mnogim akcijama, a naročito u sastavu 8. brigade pri oslobođenju Bihaća. Bataljon je raspoređen u obliku potkovice, sa zadatkom da dejstvuje kao zasjeda, i razbije neprijatelja ako pokuša da se u koloni probije cestom Klasnić — Žirovac. 1. udarni bataljon je na grebenu u južnom dijelu Brubnja. To je, naročito za odbranu, neosporno jedna od najsposobnijih jedinica. Zadatak mu je da prihvati 2. i 3. bataljon ili da interveniše na pravcu koji vodi kroz šumu Prolom i tako osigura lijevi bok brigade i vezu sa glavninom divizije.

Očigledno, nastojimo da neprijatelja uvučemo u klopku, a ne da se duže i odsudno branimo. Želimo da mu nanesemo što osjetniji udarac i, po mogućstvu, dođemo do plijena. Ukoliko neprijatelj prodre samo cestom, čelo njegove kolone upašće u zasjedu 2. bataljona. A ako potisne 3. bataljon, on će se rokirati ulijevo, na visove *i* ostati mu bočno. I u jednom i u drugom slučaju računalo se da će neprijatelj upasti u zamku.

Oblačno. Sasvim je ojužilo. Snijeg je prilično dubok i posve mekan. Naša 1. četa je na položaju. S komandirom Milanom Nišević obilazim 1. vod (vodnik Pero Ivanić). Vod je raspoređen po kosi koja se od grebena spušta prema dolini i putu koji vodi za zaselak Slatinu. Upućujemo borce kako treba koristiti stabla za zaklone i dejstvo. Neko je rekao da se slabo vidi kroz šumu.

— Danas se neće otvarati vatra prije vremena — kaže u šali komandir 1. desetine, aludirajući na jučerašnje otvaranje vatre na tenkove.

Nasmijali smo se, jer nas je to podsjetilo na jučerašnju »kritiku akcije«. Taj komandir desetine, Nikola (ne sjećam mu se prezimena), bijaše snažan, vedar mladić. Pred njim je njegovo rodno mjesto Klasnić, pritisnuto neprijateljem, a on i šale zbija. On i njegov borac Milka Radić, iz sela Šašave, bili su ako no dvoje najhrabrijih, a ono sigurno dvoje najljepših u četi.

Vratio sam se na greben kod komandira čete. Iznosim mu utiske o raspoloženju u četi. On se nasmija — drago mu, vidim, a ipak reče:

— E, neka, drago mi je to. Samo, komesara treba sačekati još malo, pa ćemo vidjeti. Patrola je izvijestila da banda p'rolazi kroz Gornji Klasnić i da ide prema cesti. Ne idu prema nama. Smrdi im šuma...

Dogovorismo se da pojačamo izviđanje prema Klasniću i Vladićima. Oružje se još ne oglašava. Svuda tišina, vrijeme odmiče.

Štab našeg bataljona obavještava preko kurira da neprijatelj nastupa cestom prema Brezovu Polju. Kuriri odlaze da prenesu vodovima upozorenje i obavijest. Brzo se vraćaju. Od Ilije Došena, komandira 2. voda, stiže vijest da neprijatelj iz Klasnića još ne kreće prema šumi. Ivanić izvještava da neprijatelj sa ceste ulazi u šumu i da nastupa prema njegovom vodu.

— Idem kod Ivanića — kažem komandiru.

— Dobro. Povedi kurira sa sobom.

Dođoh kod Ivanića. Reče mi da se patrola povukla i da svakog časa očekuje da se neprijatelj pojavi između drveća. Pcslah ga na desno krilo voda, a ja ostah kod 1. desetine. Razumio je što hoću. Zaklonjen iza stabla, promatram borce. Osmjehuju mi st. gestovima uvjeravaju da se ne plaše. Samo se Milka ne okreće. Stoji uz drvo u stavu za gađanje. Pogled mi se zadrža u njenim pletenicama boje zlata koje ispod titovke padaju niz pleća. Uto banu komandir čete.

— Izvršit ćemo protunapad odmah, čim se neprijatelj približi — govori šapatom, zadihano. — Došen će ih napasti bočno, sa grebena.

Obradova me komandirova smjelost. Neprijatelj se pojavljuje. Ide u stroju, teško gazeći snijeg. Zapinju mi za oko njihovi dugi, novi šinjeli. Naši borci se ne pokreću. Kao da su srasli uz stabla. Čekaju komandu. Znam da im nije lako. Najteže je pred okršaj.

— Paljba! Juriš!

Iznenadila me oštrina komandirova glasa. On je bio nizak rastom, ne baš toliko razvijen, a ima tako oštar, prodoran glas. Tresnu plotun. Pravi, pravcati plotun. Borci iskočiše iza stabala i jurnuše naprijed. Ječe povici i pucnji kroz šumu. Čuje se i Došenov vod. Po buci koja dopire od njega zaključujem da je oko 300 m ispred nas i da se spušta ukoso sa grebena. Neprijatelj bježi. Zovem komandira čete da stane. Kad ga stigoh, predložih da zaustavi Došenov vod i vrati ga na greben. Rastali smo se. Ja produžih žurno do Ivanića, jer se dolje pojačava vatra. Neprijatelj tuče pakleno sa ceste. Blizu smo raskrsnice. Ne dam da se ide dalje. Tražim prekid vatre. Uludo se troši municija. Borci su radosni zbog uspjeha. Drago im je što su najurili neprijatelja. I — nigdje krvi. A ona se i izdaljine vidi na snijegu, no nije naša.

Neprijatelj tuče luđački. Naokolo vri. Ne mogu da ocijenim šta se okolo događa. Gađaju i prema nama — zvrče i pište zrna po krošnjama. Borci stoje oslonjeni uz drveće. Vrijeme prolazi. Naviru misli. Raduje me zornost juriša naših boraca i mirnoća, disciplina s kojom su dočekali neprijatelja. Ali, žao mi je što se njihov prvi juriš završio bez rezultata. Ti divni mladi ljudi bili su spremni na sve. Upijali su svaku riječ iz pouka koje su im davane. A, eto, nisu umjeli da unište ni jednog zlikovca. Koliko je ratnika to isto preživljavalo! Zalio sam što nemaju iskustvo mojih ranijih bataljona. Eto, tamo, to nije daleko, bori se 2. bataljon, a tu negdje je i Udarni. Kako bi se ovi zlikovci proveli da su se tako primakli nekom od tih bataljona!

Stiže kurir s naređenjem da Ivanićev vod odmah pređe dolinu i izađe na Izduženi vis, u visini kote 321, da bi pojačao 2. četu našeg bataljona. Neprijatelj bije. Moramo se povući nešto unazad da bismo prešli dolinu. Krećemo u koloni po jedan, uzbrdo. Na kosi, umjesto na 2. četu, naletjesmo na legionare. Odbačeni smo nazad, u dolinu. Zalazimo u šumu u visini našeg jutrošnjeg položaja. Neprijatelj se pojavljuje i u dolini. Teži da izađe u selo Brubanj. Osipamo ga vatrom i on se povlači do iza okuke. Obostrano puškaranje. Tu nećemo ostati dugo. Stići će naređenje da ponovo krenemo na Izduženi vis i da ... Zašto?

Dok se 1. četa naganjala s legionarima po šumi, neprijateljska glavna kolona cestom izbija pred 2. bataljon. Predvođena tenkovima, pješadija je upala u zasjedu. Čelo kolone je dočekala 1. četa, komandira Ljubana Mađarca. Osule su vatru 2. i 3. četa. One su se našle na bokovima neprijateljske kolone koja se počela valjati po snijegu. Jedan tenk je uništen. Nišandžija Ljuban Đurić Kojić mirno ga je sačekao i iz protivtenkovske puške onesposobio. Ostali tenkovi su se počeli povlačiti. Komandant 2. bataljona Nikola Joka naređuje komandiru 2. čete Peru Kalanji da izvrši juriš na ošamućenog neprijatelja. 3. četa Sima Čavića ne kreće. Ona treba da bočnom vatrom prikiva neprijatelja i pomaže juriš Druge. Kalan ja podiže svoju četu. Dvorjani, kao mlađi lavovi, sručuju se; na neprijatelja. To im nije prvi put, a predvodi ih neustrašivi Kalanja. Neprijatelj je zbrisan. Samo desetorica su dospjeli da se spasu dizanjem ruku. Ostali su ostali pokošeni. 3. četa progoni vatrom ostatak kolone koja se povlači. Kalanji ne treba dvaput reći da se ponovno ustremi na neprijatelja. Naređuje četi da krene. Nije mogao daleko. Njegovi borci upadaju u paklenu vatru mitraljeza. Ne može da se snađe. Ne vidi neprijatelja. Osjeća samo da se oko njega razmahuje nevidljiva avet smrti. Njegovi borci padaju... Jak udar po stomaku, bol... pred očima tama. Kalanja više ne može komandovati. Pada. Neko je ugledao da Kalanja pada. Priskaču mu u pomoć. Četa se mora povlačiti. Ali, ona neće ostaviti svoga Kalanju. Pri-

laze prvi, pridižu ga i padaju. Slijede drugi. Ista slika. Drug, starješina se ne ostavlja. Dok poslednji iz čete može da kroči, Kalanja neće ostati. Gine se sada za one koji su prvi priskočili da iznesu Kalanju. Žrtve se povećavaju ... Borba za živote se nastavlja ...

Komandant 3. bataljona Jovo Čakalo na momenat ne može da se snađe. Ne vjeruje rođenim očima... njegova 2. četa silazi u trku sa kote 370 i juri prema selu. Zašto? Bez odobrenja! Osvrće se u bijesu. To ne pomaže. Treba presresti četu i vratiti je nazad. Ali, za to treba vremena. Predosjeća ono najgore. 2. bataljon se upustio u borbu. Ako neprijatelj izbije na vis... ako... U mislima mu se okreću slike moguće tragedije. Da se četa ranije povukla sa položaja, bilo bi manje zlo. Ovako — dogodilo se ono najgore. Predosjećao je da komandir Stanko Kralj može doći u tešku situaciju na visu, pa mu je zato i slao Ivanića kao pojačanje. Ali, zašto se povlači? Ne progoni ga neprijatelj. Neprijatelj se još nije pojavio. Možda neće biti kasno, treba požuriti, vratiti četu nazad — na njen položaj. Šalje kurira sa naređenjem: »Komandiru Druge... Zaustaviti četu. Razviti je i krenuti nazad na vis. Hitno!«. Prvoj četi naređuje da bočno udari na vis i odbaci neprijatelja. Nije tog momenta znao da je jedan vod te čete do tada već odbačen sa visa. Nenadani sukob toga voda samo je za kratko zaustavio pokret neprijatelja na visu. Komandir 2. čete povukao je jedinicu prije nego što je došao u dodir s neprijateljem. Nije ni vidio one dijelove koji su išli na njega. To je bila njegova kobna greška. Zora Zebić, politkomesar 3. bataljona, je odjurila kod mitraljeskog voda, koji se nalazio na položaju između četa. Da pomogne...

Sve je bilo kasno. Neprijatelj je izbio na kotu 370. Brzo je reagovao. Prizor koji je ugledao na cesti naveo ga je da djeluje bez oklijevanja: počeo je kositi po četi Pera Kalanje... Kad su naše jedinice, konačno, na njega krenule, nije ga bilo teško odbaciti sa Izduženog visa. Samo, dok je do toga došlo, drama se završila.

Neprijatelj je razbijen i odbačen. Brigada je toga dana izvršila svoj zadatak.

Zamjenik načelnika Vrhovnog štaba je mogao izvijestiti:

»... Jakšićeva divizija imala je nekoliko vrlo lijepih uspjeha. Tako je... potpuno razbila jednu neprijateljsku kolonu, koja je pokušala da se iz Klasnića probije ka Zirovcu. Tom prilikom neprijatelj je imao preko 80 mrtvih, a zarobljeno je preko 10 legionara. Zaplijenjeno je 4 mitraljeza, 2 laka bacača, a uništen je jedan tenk... Uslijed žestokih udaraca ove naše divizije, neprijatelj se nije (danas) usudio da iz Gline i Topuskog ... ispolji neku aktivnost.. .«[2]

* *Zbornik,* tom II, knj. 7, str. 484.

Još u toku borbe ispred Brubnja i Brezova Polja brigada je imala orijentirni zadatak za dalji rad. Predstojalo je povlačenje u pravcu Vrnograča radi izlaska pred istočnu grupu njemačke 7. SS--divizije. U vezi s tim, štab brigade povukao je 3. bataljon u selo Bojnu, a 1. i 2. ostali su na položajima kod Brubnja. Nakon zaustavljanja ponovnog napada neprijatelja, koji je pred u zet 24. januara, i ovi bataljoni u drugoj polovini dana napuštaju položaje i kreću ka Vrnograču i Kladuši.

Ljubcmir KLJAIC

TAKTIKA KOMANDIRA ALEKSE

Govorio je da duplo mrzi neprijatelja. Prvo, zbo« toga što je okupator, a drugo, što potcjenjuje njegovu četu, jer na nju često kreće nerazvijen, u koloni.

Osmatrači javiše da neprijatelj, jačine do jedne čete, nastupa u streljačkom stroju. Borci brzo i vješto cio švapski stroj uzeše na nišan. Vodnik upozori borce:

— Pazite, eno ih, sada će na komandira... Ako ga otkriju — plotun i odmah juriš.

Aleksa Pribičević je sa novootetim šarcem ispred svoje čete, maskiran u snijegu; propustiće četi prednje dijelove Švaba, i onda šarcem osuti po njihovoj glavnini, koja nastupa u koloni. Zbog toga, kako kaže, on duplo i mrzi neprijatelja: jer taj potcjenjuje Aleksinu četu i neće da se razvije na vrijeme.

Borci odahnuše kada komandir voda, koji je Aleksu zamjenjivao, primijeti da Švabe nisu nagazile na Aleksu. Oni se pritajiše, a komandir voda naredi da se Švabe puste na cijevi pušaka, da nagaze. »Prije njega« — reče vodnik — »niko metak da ne opali«. Jedan borac primijeti:

— I ovaj je kao Aleksa — misli da niko od nas ne zna da opali po Švabama kao on i njegov komandir.

Neprijateljski dijelovi su brzo nastupali. Osmatrači javiše da je i veća kolona na pomolu. Ona je išla pravo na Aleksu. U snijegu smo bili svi zakopani i do prije nekoliko časaka svi smo drhtali od jake hladnoće. Ali, s nastupanjem neprijatelja toliko nam postade vruće, da su neki počeli snijegom da trljaju ruke. Odjednom, začu &e dugi rafal Aleksinog šarca, a kolona Švaba osta kao prikovana za zemlju cijelom svojom dužinom. Zatim drugi, pa treći rafal... Prethodnica neprijatelja nađe se u nedoumici, misleći da njena glavnina nekog tuče, kad se s čela otegnu mitraljeski rafal komandira voda. Za čas nastade pravi pakao, ču se snažan glas vodnika

koji naredi juriš. Pojurih sa njima na juriš i za čas se nađosmo čitava četa u visini Aleksinog položaja. Borci se razviše. Hvataju Švabe po snijegu, vuku njihove puške i opremu, a Aleksa se ispravio pored svoga šarca i blaženo se smješka. Pozdravih se sa Aleksom, ali on me sa nepovjerenjem pogleda, i odmah, kao da zna šta ću mu reći, poče:

— Znaš, ja bih s njima imao kuburacije do podne da sam ostao u četi. Smlatili bismo prethodnicu, a ovi gadovi bi se tek onda razvili, jer, vidiš, front čete je jako širok i desetostruke snage se mogu pred njim razviti. I da ne bih s njima kuburio čitav dan, pružio sam mojim pilićima mogućnost da ganjaju tu rulju po snijegu. Neka im očvrsne moral, pa lako onda zaborave da su i gladni, i umorni. Vidjet ćeš neće se Švabe osvijestiti za tri — četiri sata. Možda će tek oko podne ponovo nastupati, ali tada će ići pametnije. No, već ćemo im doskočiti.

U popodnevnim časovima smijenismo Aleksinu četu, da se borci odmore i nahrane, jer je predstojao noćni napad na neprijatelja koji je zauzeo selo Borojeviće.

Aleksina kolona je promicala pokraj štaba bataljcna u kome se našao i komandant brigade. Na začelju čete bio je Aleksa sa svojom gvožđurijom na leđima (kako su borci nazvali šarac na postolju). Borci su mu prigovarali što nosi toliko gvožđe, ali on ih je čuvao, znao je da su i premoreni i gladni. Zato im nije davao da ga smijene. Kada naiđe pokraj komandanta brigade, ovaj se zainteresova za šarca na postolju. Aleksa se osmjehnu i spusti ga u snijeg. Komandant mu prigovori što ga ne rasklopi i nosi u dijelovima, jer je ovako teško za jednog čovjeka. Aleksa se nađe u nedoumici i bi ga sram da prizna da još ne zna kako se šarac rasklapa — čak je mislio da se on tako kompletan mora nositi pa ga zbog toga i vuče čitav dan tako zajedno s postoljem. Da bi se izvukao pred komandantom, reče:

— Ma, ovako mi je uvijek spreman za dejstvo.

Iste večeri Aleksa se ponovo javi u štab bataljona da bi primio zadatak za noćni napad na neprijatelja u Borojevićima. Kada je zadatak saslušao, reče da je razumio gdje će i otkud napasti s četom. Prijatno i blago se osmjehnu govoreći:

— Ovoga puta neka me izvine naš komesar divizije što ću večeras napasti i kazati dobarveče njegovoj kući.

Nasmijasmo se ovoj primjedbi.

Kao i ranije, Aleksa je i te noći uzeo za sebe najteži zadatak. Njegova četa je ponovo uspjela u akciji. Već u ranu zoru Aleksa se s četom pojavio u drugom rejonu, odakle je trebalo spriječiti nadiranje nadmoćnijeg neprijatelja u dubinu Banije. Položaji su se danonoćno branili. Na jednoj odbrambenoj liniji, ispred sela Miočinovića, Aleksa Pribičević je zauvijek završio svoje kornandovanje.

Pao je za nišanom svoga šarca od koga se nije odvajao od kako ga je oteo od okupatora.

Aleksa nije poznavao vojne nauke. U surovoj školi on je učio taktiku ratovanja, težio da upozna neprijatelja i njegova dejstva i baš zato što ga je upoznao, počeo ga je duplo mrziti i na osnovu toga stvarati svoju taktiku.

Bio je među najhrabrijim komandirima četa i među prvim žrtvama iz 3. bataljona 8. brigade na samom početku IV neprijateljske ofanzive.

Ignjatije JOKA

PARTIZANSKI ODRED BANIJE KRAJEM 1942.

Početkom septembra 1942. godine, od prvog Banijskog partizanskog odreda formirane su 7. i 8. brigada. Posle toga u jednom kratkom vremenskom razmaku (septembar — oktobar 1942.), na Baniji nije postojao partizanski odred već tri teritorijalna bataljona (sa po dvije čete) pod komandom Banijskog područja.

Tek formirana Komanda područja našla se pred veoma obimnim i složenim zadacima, koje je trebalo brzo rješavati. Jedan od najtežih bio je da organizuje borbena dejstva svojih jedinica na relativno prostranoj slobodnoj teritoriji Banije, okruženoj mnogobrojnim snažnim neprijateljevim garnizonima. Ovaj zad£tak bio je utoliko teži, što je već i težišni zadatak Komande — organizacija pozadine na područnoj teritoriji — iziskivao neprekidan, uporan i naporan rad. Jedinice Područja bile su i brojno, a i u naoružanju, dosta slabe i nije bilo realno očekivati da se uspešno suprotstave prodoru jakih neprijateljevih snaga iz okolnih većih garnizona, naročito kad se zna da su banijske brigade često dejstvovale van granica matične teritorije. Iz ovih razloga javila se nužnost da se stvore jake teritorijalne partizanske jedinice koje će neprekidno kontrolisati slobodnu teritoriju Banije, suprotstavljati se pokušajima neprijatelja da iz svojih garnizona ispada na tu teritoriju, a istovremeno onemogućiti da se na njoj uspostavlja kvislinška vlast. Ove teritorijalne jedinice trebalo je da budu toliko snažne kako bi onemogućile nesmetan rad organa narodne vlasti, društveno-političkih organizacija i drugih organa koji su se na Baniji stvarali. Trebalo je obezbijediti i normalan život naroda, obradu zemlje, djelovanje raznih pozadinskih ustanova i institucija (radionica, bolnica, škola, skladišta, zemunica, mlinova, itd.). Jedan od značajnih zadataka bilo je i obezbjeđivanje popune partizanskih jedinica ljudstvom.

Iz ovih, a i drugih potreba, donijeta je odluka da se ponovo formira partizanski odred na Baniji. Naredbu o formiranju donio je štab 1. operativne zone NOV Hrvatske 20. oktobra 1942. godine.[1]

Odmah po prijemu naredbe o formiranju štab odreda se 21. oktobra sastao u selu Trnovcu gde je odredio sastav štabova bataljona i komandi četa.[2] Zatim je štabove bataljona upoznao s naredbom o formiranju i sastavu odreda.

Odred je imao tri bataljona, a svaki bataljon po dvije čete. U odredu je ukupno bilo 380 boraca i starješina, 215 pušaka i 6 puškomitraljeza. Prosječno brojno stanje bataljona iznosilo je oko 120 boraca. Svaki bataljon dobio je svoje uže područje djelovanja (1. — na kotaru Glina, 2. — na kotaru Dvor na Uni i 3. — na kotarevima Kostajnica i Petrinja).

U vrijeme formiranja odreda na Baniji su, pored 7. i 8. brigade, dejstvovale i tri brigade iz Like i Korduna. Bataljoni odreda korišteni su za osiguranje i izviđanje nekih pravaca. Tako je 1. novembra 3. bataljon obezbjeđivao napad 5. i 7. brigade na željezničku stanicu Sunja. Za vrijeme bihaćke operacije, od 2. do 7. novembra, 2. bataljon je aktivno dejstvovao na komunikaciji Otoka — Cazin i spriječavao neprijateljskim snagama pokret od Bosanske Krupe preko Cazina za Bihać. 1. bataljon je 13. novembra obezbjeđivao napad 5. i 7. brigade na selo Graberje, 16. novembra napad 7. brigade na selo Ravno Rašće, a 23. novembra napad 8. divizije na Topusko.

Jedinice odreda uspješno su branile slobodnu teritoriju, a istovremeno i aktivno dejstvovale. Tako je 3. bataljon 10. novembra vodio borbu s neprijateljem koji je prodirao od Kostajnice ka selu

[1] Naredba glasi:

»Od dosadašnjih područnih bataljona na Baniji ima se formirati Odred sa nazivom Partizanski odred Banije. Ovaj odred bit će pod neposrednom komandom Štaba zone. u Štab ovog odreda određuje se:

Komandant: Mićo Tminić, politički komesar: Jaticirić Dušan, zamjenik komandanta i operativni oficir: Rebić Branko, zamjenik komesara: Ratković Milan. Obavještajni oficir: Branković Dragan. Informativni oficir: Bevandić Stevo.

Formiranju štaba pristupiti odmah. Operativni plan za ovaj odred dostavit će se naknadno« (dokument br. 60, *Zbornik VII,* tom V, knj. 8).

[1] Sastav štabova:

1. bataljon: komandant — Đuro Vujić Brat, politički komesar — Mirko Sužnjević, zamjenik komandanta — Milan Rajković, zamjenik komesara — Božo Haluza, informativni oficir — Duro Đukić; komandiri četa Milan Roković i Stanko Arbutina, politkomesari četa Stevo Cvrkalj i Aleksa Branković.

2. bataljon: komandant — Jovo Birač Guta, politkomesar Milan Joka, zamjenik komesara — Miloš Srbljanin, informativni oficir — Milan Cvetojević; komandiri četa Ostoja Begovič i Mirko Stojaković, komesari četa Milo Dragišić i Stevo Babić.

3. bataljon: komandant — Milan Tintor, politkomesar — Ivan Rapić, zamjenik komandanta — Savo Miočinović, zamjenik komesara — Mijo Serdar, informativni oficir — Milan Corić; komandiri četa Stojan Peškir i Dušan Budimirović. komesari četa Đuro Božić i Stjepan Sinković.

Mečenčanima, a 15. decembra izvršio je prepad na posadu u Kukuruzarima. Bataljon se 18. novembra spustio ka Sisku i napao neprijatelj evu posadu u selu Mošćenici i željezničku stanicu. Tom prilikom zarobljeno je 11 domobrana sa oružjem i opremom. Poslije te akcije bataljon se povukao ka Starom Selu i već je naredne noći, 18/19. novembra, obezbjeđivao napad 7. brigade na Blinjski Kut. Narednih dana bataljon je sadejstvovao 7. brigadi u borbama s neprijateljem koji je, zbog napada na Blinjski Kut, intervenisao iz Sun je, Kostajnice i Petrinje.

Glavnina 2. bataljona nalazila se u drugoj polovini novembra na sektoru oslobođene Cazinske krajine, u selu Bužimu, sa zadatkom da politički djeluje, učvršćuje narodnu vlast, čisti neprijateljske elemente i formira partizanske jedinice.

U toku novembra 1942. sva tri bataljona odreda imala su po nekoliko borbi s neprijateljem, bilo u sadejstvu s partizanskim brigadama ili samostalno. Bataljoni su se u borbama prekalili a istovremeno i brojno ojačali, tako da je 28. novembra bicjno stanje odreda iznosilo oko 450 boraca.

U toku decembra 7. banijska divizija izvodila je jače napade na neprijateljeve posade i na komunikacije te je i neprijatelj poduzimao ispade na slobodni teritorij da bi odbacio te snage dalje od svojih garnizona i saobraćajnica. U okviru takve obostrane aktivnosti Odred je poduzimao mjere da spriječi neprijateljeve ispade na pravcima gdje je to pokušavao da učini slabijim snagama, zatim je napadao manje posade i sadejstvovao akcijama koje je izvodila divizija.

Tako je 1. bataljon 1. decembra odbio napad neprijatelja od sela Majskog Trtnika i Vlahovića ka Bijelim Vodama kada je ubijeno 5 neprijateljskih vojnika i više ranjeno, a 16. decembra obezbjeđivao je napad 7. brigade na sela Gore i Graberje. Poslije našeg napada na Dvor 2. bataljon je vodio borbu s neprijateljem koji je ispadao na slobodni teritorij.

Početkom decembra štab odreda naredio je da 3. bataljon dio svojih snaga prebaci u Trokut (između Save i Une i komunikacije Sunja — Kostajnica) i uništi manje neprijateljske posade na tom području. Jedna takva posada od 14 žandarma bila je u selu Crkveni Bok. Bataljon je u toku noći 2/3. neopaženo ušao u samo selo i privukao se u neposrednu blizinu žandarmerijske stanice i općine. Stražar pred stanicom prekasno je primijetio naše borce, pa je uhvaćen i razoružan bez metka. Zandarmi i domobrani zatečeni su na spavanju, te nisu ni pružili otpor, pa se cijela akcija završila bez borbe. Zarobljeno je 14 žandarma i domobrana i zaplijenjeno svo njihovo oružje i oprema.

U noći 9/10. decembra iznenadno je napadnuta posada od oko 20 domobrana u selu Mošćenici i na željezničkoj stanici. Ovo je bilo istureno obezbjeđenje prilaza Sisku. Napad je izveden u vrijeme

dok se komandir posade sa patrolom od 6 domobrana nalazio na izviđanju u pravcu sela Praćno. Domobrani nisu davali skoro nikakav otpor, a patrola s komandirom nije uopšte intervenišala, već je pobjegla prema Sisku. Zarobljeno je 12 domobrana, a njihovo naoružanje i oprema su zaplijenjeni.

U toku decembra 1942. bataljoni odreda su u više navrata obezbjeđivali dejstva jedinica 7. divizije (17. decembra 2. i 3. bataljon obezbjeđuje napad 7. i 8. brigade na Rovine i vijadukte u Voliniji, a 28. decembra napad istih brigada na Majur).

1. bataljon napao je 25. decembra posadu na mostu u selu Maji i zarobio 38 domobrana, a zaplijenio 33 puške, 2 puškomitra-Ijeza i 10.000 metaka. 2. bataljon je u drugoj polovini decembra ponovo u Cazinskoj krajini. Prilikom čišćenja terena od neprijatelja razoružao je 18 ustaša koje je zatekao kod kuća.

Nakon nešto više od dva mjeseca svog postojanja Partizanski odred Banije izveo je niz samostalnih akcija i sadejstvovao u brojnim dejstvima brigada 7. divizije. Većina ovih akcija izvedena je po bataljonima, a manje čitavim odredom, jer se nastojalo da se kroz manje borbe i bez velikih gubitaka bataljoni što bolje borbeno učvrste i organizaciono srede, da u nekoliko, makar i manjih, ali uspješnih akcija komandni kadar i borci steknu samopouzdanje. Ovakva nastojanja su urodila plodom. Odred je i brojno jačao (30. XII u Odredu je bilo tri bataljona sa po tri čete — ukupno 679 boraca, ili skoro dvostruko više nego na dan formiranja, dva mjeseca ranije; u odredu je tada bilo oko 100 članova KP. Od oružja je 15. decembra bilo 434 puške, 15 puškomitraJjeza i 2 teška mitraljeza). Imajući ovo u vidu, a posebno da su u 7. i 8. brigadi formirani četvrti bataljoni od kojih je u ovo vrijeme stvoreno 16. brigada, vidi se koliki je bio napor naroda Banije da od svojih najboljih sinova stvori što brojnije i čvršće partizanske jedinice. Iako je već postojala divizija sa tri brigade, partizanski odred, komanda područja i neke druge jedinice, još uvijek su postojale mogućnosti da se formiraju nove jedinice i brojno ojačaju već postojeće.

Krajem decembra 1942. i početkom januara 1943. godine neprijatelj dovlači na Baniju jake snage i otpočinje s pripremama za ofanzivu. Dok je 7. banijska divizija vodila tada žestoke borbe, naročito na liniji Sisak — Sunja — Kostajnica, odred je dobio zadatak da drži položaje prema Glini i Topuskom, jakim neprijateljevim garnizonima. Svaki dan stizali su u štab izvještaji o novim koncentracijama neprijateljevih snaga i njihovoj aktivnosti. Očigledno, predstojale su teške borbe, a jaka zima i visok snijeg činili su situaciju još ozbiljnijom. Štab odreda je poduzeo mjere da se komandni kadar i borci upoznaju sa situacijom i predoče vjerovatne teškoće nastupajućih događaja. Stoga je razvijen veoma intenzivan politički rad po četama i bataljonima da bi se jedinice što bolje pripremile. Naročito su članovi KP angažovani u ovim pripremama i političkom

djelovanju, što je doprinijelo da je odred u cjelini dočekao IV ofanzivu sa puno pouzdanja i spreman da se uspješno suprotstavi mnogo jačem neprijatelju. To su potvrdili i kasniji događaji iz kojih je odred izašao kao prekaljena borbena jedinica, sposobna da, u vrijeme dok se 7. divizija nalazila van teritorije Banije, preuzme i izvrši mnogobrojne borbene i druge zadatke na teritoriji preko koje su prohujali užasi IV ofanzive.

Milan TRNINIC

BANIJA DAJE POMOĆ POSTRADALIM KRAJEVIMA*

Okupator i njegove ustaške i četničke sluge porobili su mnoge krajeve naše zemlje, popalili sela i opljačkali hranu. Ali oni nisu mogli ovakvim podlim načinom oslabiti herojsku oslobodilačku borbu naših naroda. Narodna vlast organizira pomoć postradalim krajevima i onim oblastima koje i u normalnim prilikama ne mogu prehraniti svoje žiteljstvo. Dobrovoljni prilozi sakupljaju se svuda gdje ima viškova žita. Tako je i na Banij: povedena akcija za sakupljanje pomoći Primorsko-goranskom području. Narodna vlast organizira zbrinjavanje popaljenih i porobljenih sela na Baniji, ona ne zaboravlja niti na postradalu braću iz drugih krajeva.

Do 1. I 1943. otišlo je za Primorsko-goransko područje sa Banije: 36.717 kg kukuruza, 8.347 kg graha, 60 kg pšenice, 10.439 kg krompira, 539 kg masti, 782 kg kupusa, 440 kg pekmeza, što čini ukupno 57.323 kg živežnih namirnica.

Nastavimo plemenitu i rodoljubivu akciju, pokažimo kao i do sada kako je misao bratstva i borbenog jedinstva Srba, Hrvata i muslimana duboko uhvatila korijena u našem narodu!

* *Banijskl partizanski vjesnik* br. 1 od 2. 1. 1943.

JOŠ JEDAN NAPAD NA MAJUR*

Štab VII. divizije N. O. Vojske Hrvatske javlja: »U noći na 28. na 29. XII 1942. snage Divizije izvršile su napad na neprijateljsku posadu u Kostajničkom Majuru. Jačina neprijatelja bila je 350—400 legionara dobro naoružanih i opremljenih, kojima su komandovali Nijemci. Naše jedinice u snažnom naletu uspjele su da razbiju neprijatelja i da ga satjeraju na jedan uski prostor gdje je neprijatelj bio opkoljen. Trebalo je samo da mu se zada završni udarac. Međutim, u to vrijeme provalili su tenkovi iz Kostajnice i onemogućili nam iskorišćavanje pobjede.

U ovoj akciji zadobili smo 2 protivkolska topa 47 mm najmodernijeg tipa. Pored toga zaplijenjeno je oko 20 pušaka, 2 sanduka bombi, par dogleda i druge ratne spreme. Zarobljeno je 14 legionara i 1 njemački podoficir. U kući koja je zapaljena izgorilo je isto tako nekoliko legionara. Neprijatelj je imao oko 70 mrtvih i nepoznati broj ranjenih«.

Ovo je peti napad na Majur!

* *Banijski partizanski vjesnik* br. 1 od 2. 1. 1943.

Partizanka sudi

Tiho i nečujno su se provlačile sjene među gusto zbijenih kuća uz cestu.

Kroz noć pronio se pucanj, pa još jedan, pa čitav rafal, dok se tiha, zvjezdana noć nije pretvorila u pakleni urnebes, u jednu od onakvih noći, kad sa svih strana zavrije kao u kotlu.

Počela je jedna od onih noći, koje će se oni koji je prežive s onu stranu žice, u bunkerima, s jezom sjećati još dugo i dugo.

Muklе eksplozije potresaju zemlju. Pale se prve bombe. Pod čeličnim pritiskom prskaju vanjske odbrane, a neprijatelj se u panici počeo komešati. Pola sata iza prvog naleta situacija je bila riješena.

Po peti put je napadnut Majur.

Opet je jedno neprijateljsko gnijezdo uništeno, opet je među kućama i na cesti ostalo nekoliko desetaka neprijateljskih lješeva.

U toj noći poginuo je vojni liječnik Sanitätsunteroffizier-Feldwebel Martin Aimer iz Beča. Ubila ga je mala partizanka Milanka Kljajić. Stigao ga je metak iz njezinog mauzera upravo u trenutku, kad je iskočio iz kuće i kad mu je trebalo samo još nekoliko koraka da se pod okriljem mraka izgubi u noći.

Mrtav, leži taj sin bečkog tvorničara — svršeni doktor. Čitav život njegov vidi se iz slika koje su nađene kod njega. Tu je on kao planinar u nekom luksuznom hotelu, u bijelom odijelu na tenis-igralištu, u automobilu, pod sjenom egipatskih piramida, na Siciliji i sunčanoj krvavoj Španiji. Ima i slika žena koje su ga voljele i koje mu pišu posvete „za uspomenu, vječito sjećanje, sretan povratak", ali koje ne znaju da je otišao u zemlju odakle takvima nema povratka.

Mala Milanka ne zna za tenis, vile, automobile, luksuzna putovanja. Ne zna ona za sve to. Ona zna samo da su takvi prouzročili paljenje naših sela, ubijanje naše braće, majki i sestara, pljačkanje našeg žita. Ona zna samo to i ništa drugo i s dobokom mržnjom u srcu pritište svaki puta na obaraču svoga vjernog mauzera, kad joj se jedna takva štetočina pojavi na nišanu.

Naša mala Milanka, junakinja iz svih akcija, izriče svoj sud.

VLADIMIR BAKARIĆ

NAREDBA O FORMIRANJU DIVIZIJA 1. HRVATSKOG KORPUSA*

Po naredbi Komandanta NOV i POJ, broj 95 od 22. novembra 1942. godine, formirane su tri divizije NOV i I korpus NOV. Naredba glasi:

Prema rješenju Vrhovnog štaba Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije formirane su na području Glavnog štaba Hrvatske tri divizije Narodnooslobodilačke vojske, i to VI, VII i VIII.

VI diviziju sačinjavaju: I, II i IX narodnooslobodilačka brigada.

VII diviziju sačinjavaju: VII, VIII i XIII narodnooslobodilačka brigada.

VIII diviziju sačinjavaju: IV, V i VI narodnooslobodilačka brigada.

Za komandanta VI narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Srećko Manola.

Za političkog komesara VI narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Rade Zigić.

Za komandanta VII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Pa vie Jakšić.

Za političkog komesara VII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Đuro Kladarin.

Za komandanta VIII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Vladimir Ćetkovič.

Za političkog komesara VIII narodnooslobodilačke divizije postavlja se drug Artur Turkulin.

Prema naređenju Vrhovnog štaba formira se I hrvatski korpus Narodnooslobodilačke vojske.

Za komandanta I hrvatskog korpusa postavlja se drug Ivan Gošnjak.

Za političkog komesara I hrvatskog korpusa postavlja se drug Većeslav Holjevac.

Ova naredba ima se izvršiti odmah.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

* Naredba *VS o* formiranju divizija *(Zbornih,* tom. II, taij. 1 str. 200).

PARTIJSKA I SKOJEVSKA ORGANIZACIJA U BANIJSKIM JEDINICAMA KRAJEM 1942.

U jedinicama Partizanskog odreda Banije, kao i na terenu, organizacija KPH i Skoja stalno je brojno jačala i organizaciono se sređivala. Ona je bila nezamjenjiva idejno-politička oiganizaciona i borbena snaga svake jedinice.

Kad su formirane brigade, u svim jedinicama odmah se formiraju organizacije KPH i Skoja, a u novembru 1942. OK KPH Banije šalje u jedinice 60 članova KP radi organizacionog jačanja jedinica.

Divizijski komitet 7. divizije formiran je 28. decembra 1942, kada je održao i prvi sastanak. Komitet je bio slijedećeg sastava: Đuro Kladarin — komesar divizije i sekretar ćelije štaba divizije, Miloš Žica — partijski rukovodilac 7. brigade, Stanko Kreća — partijski rukovodilac 8. brigade, Miloš Stanić — partijski rukovodilac 16. brigade. Za sekretara Komiteta je izabran Miloš Žica.

U Partizanskom odredu Banije partijski rukovodilac bio je Milan Ratković, koji nije bio član divizijskog komiteta.

Tada je u diviziji partijska organizacija imala ukupno 310 članova i 135 kandidata KP, a u Partizanskom odredu Banije 77 članova i 41 kandidata. U diviziji je bilo 327 članova Skoja. (Od cijelog sastava divizije više od 1/4 bilo je organizirano.) Po jedinicama raspored članstva bio je sljedeći:

partijska ćelija štaba divizije — 4 člana KPH;

7. brigada — 140 članova i 53 kandidata KPH, 159 članova Skoja;

8. brigada —- 78 članova i 54 kandidata KPH, 94 člana Skoja;

16. brigada — 88 članova i 28 kandidata KPH, 74 člana Skoja.

.U svim četama postojale su ćelije KPH, a u bataljonima bataljonski biroi (sem u 16. brigadi, koja je formirana 26. decembra, pa su naknadno izabrani).

Divizijski komitet je bio vezan za CK KPH, a partijska organizacija odreda vezana je za OK KPH Banije. Sekretari bataljonskih biroa odreda bili su članovi kotarskih komiteta i to: 1. bataljona — Gline, 2. bataljona — Dvora na Uni i 3. bataljona — Petrinje.

(od Redakcije)

NA TLU ROĐENE BANIJE

Kraj 1942. godine označava definitivni slom teorije njemačkih vojskovođa o munjevitom ratu, a saveznici postepeno preuzimaju strategijsku inicijativu u svoje ruke. Na jugoslovenskom ratištu NOV je u opštoj ofanzivi. Nakon pohoda proleterskih i udarnih brigada u zapadnu Bosnu i bihaćke operacije stvorena je slobodna teritorija od oko 45.000 km², a NOV, vezujući za sebe znatne fašističke snage, postaje sve značajniji faktor u savezničkoj strategiji.

Snažan zamah NOB u drugoj polovini 1942. godine, porast snaga NOV i potrebe za vođenjem većih i složenijih operacija, neminovno su zahtijevali višu i bolju vojnu organizaciju i sistem komandovanja u partizanskim jedinicama. Zato je Vrhovni štab u novembru 1942. godine odlučio da se pristupi formiranju viših taktičkih i operativnih jedinica — divizija i korpusa.

Do formiranja 7. divizije na Baniji su dejstvovale 7. i 8. brigada[1] i Banijski partizanski odred sa tri bataljona. Postojala je i vojnoteritorijalna komanda — Komanda banijskog područja.

Sedma divizija je formirana naredbom Vrhovnog štaba od 22. novembra 1942. godine. U njen sastav su ušle: Sedma, 8. i 13. brigada (13. brigada je dejstvovala u Zumberku i Pokuplju i samo je formalno bila u sastavu divizije; poslije formiranja 16 brigade definitivno je stavljena pod komandu 2. operativne zone). Osim tri brigade divizija je imala vod za vezu, intendanturu i sanitet. Divizija je 25. XI 1942. god. imala (bez 13. brigade): 1.840 ljudi, a od oružja 1.231 pušku, 44 puškomitraljeza, 9 mitraljeza, 2 minobacača, 1 pt-top i 95 revolvera, a 8. januara 1943. god. (sa 16. brigadom): 3.167 ljudi i 1.737 pušaka, 171 puškomitraljez, 14 mitraljeza, 2 minobacača, 1

[1] 7. i 8. brigada formirane su početkom septembra 1942. godine, od NOP--odreda Banije. Prvobitno su nosile naziv 5. i 6. brigada 1. operativne zone, pa su kasnije, naredbom Glavnog štaba Hrvatske, preimenovane u 7. i 8. partizansku brigadu Hrvatske.

pt-top, 11 šmajsera i 140 revolvera. Sastav štaba divizije bio je: komandant — Pa vie Jakšić, politički komesar — Đuro Kladarin, načelnik štaba — Milan Pavlović, operativni oficir — Nikola Kajić.

Neprijatelj je na Baniji tada bio u defanzivi. Stalne posade, jačine od bataljona do puka, nalazile su se u Sisku, Petrinji, Glini, Dvoru na Uni, Kostajnici i Sunji. Ì3va ta uporišta bila su solidno organizovana za odbranu, sa spoljnim i unutrašnjim odbrambenim pojasom, a osim toga i pojedine čvrste zgrade su podešene za odbranu. Öko svih naseljenih mjesta postavljene su žičane prepreke i minska polja. Iz utvrđenih garnizona neprijatelj je često ispadao u najbliža sela (radi pljačke i izviđanja). Naročito uporno je branio željezničku prugu Sisak — Sunja — Kostajnica — Bosanski Novi, koju je obezbijedio stalnim, dobro utvrđenim posadama, čija se jačina kretala od voda do čete. Osim ceste duž željezničke pruge od Siska do Bosanskog Novog, koju je obezbjeđivao istovremeno sa prugom, neprijatelj je koristio još samo komunikaciju Sisak — Petrinja — Glina, duž koje su u svim naseljima bile stalne posade; najjača je bila u Gorama. Kao istureno obezbjeđenje Kostajnice neprijatelj je stacionirao jedan bataljon u Kukuruzarima, a za obezbjeđenje Petrinje jedan bataljon u Čuntiću.

Ti su mu bataljoni bili ujedno i pokretne rezerve kojima je ispadao dublje na slobodnu teritoriju.

Na Baniji su se tada nalazile slijedeće neprijateljske snage: 2. pješadijska divizija 1. domobranskog korpusa (na Baniji je uglavnom dejstvovao 11. pješadijski puk ove divizije); Petrinjski zdrug (tri bataljona i jedna baterija), poznat kao Mrakov zdrug (po komandantu, pukovniku Ivanu Mraku); 3. artiljerijski divizion sa sjedištem u Petrinji; 16. ustaški bataljon u Glini; 1. željeznički stražarski bataljon za obezbjeđenje pruge Sisak — Sunja — Kostajnica — Bosanski Novi; pukovska grupa 187. njemačke rezervne divizije sa sjedištem u Sisku; dijelovi 704. njemačke divizije sa tenkovskim odredom u Bosanskom Novom i Kostajnici; dijelovi 924. i 925. landesšicen-bataljona za osiguranje komunikacije Zagreb — Brod i Novska — Sunja — Prijedor.

Već iz podataka o snazi neprijatelja i brojnosti njegovih garnizona može se zaključiti da je u to vrijeme dejstvo slabijih partizanskih jedinica postalo vrlo teško. Stoga je bilo neophodno formiranje većih jedinica, čije bi dejstvo u takvoj situaciji bilo efikasnije.

NAPAD NA DVOR

Poslije uspješno izvršene bihaćke operacije Vrhovni štab je naredio 1. bosanskom i 1. hrvatskom korpusu da nastave ofanzivne operacije i likvidiraju neprijateljska uporišta u dolini Une i Sane. U duhu te direktive štabovi korpusa su odlučili da napadnu Dvor

na Uni i Bosanski Novi. Cilj operacije je bio da se likvidacijom tih uporišta povežu slobodne teritorije Bosanske krajine i Banije.

Prema planu operacije 1. hrvatski korpus napadao bi Dvor (na lijevoj obali), a 1. bosanski korpus — Bosanski Novi (na desnoj obali Une). Za izvršenje zadatka 1. hrvatski korpus pred video je po dvije brigade iz 6. i 7. divizije. Neprijateljsku posadu u Dvoru činili sur

2. bataljon 3. gorskog zdruga i jedna baterija 4. diviziona, sa nešto žandarma.

Štab 1. hrvatskog korpusa pripremio je plan za napad: 6. divizija sa dva bataljona 2. brigade napada na Dvor, a druga dva bataljona ostaće u korpusnoj rezervi. 1. brigada posta viče zasjedu kako bi spriječila prodor neprijatelja iz Kostajnice i eventualno povlačenje iz Dvora, a jednim bataljonom blokiraće neprijateljsko uporište Zrin. 7. divizija 7. brigadom napada Dvor, dok ćs 8. brigada likvidirati spoljnu odbranu Dvora i Novog. Za izvršenje zadataka štab korpusa je ojačao diviziju jednom haubicom.

Početak napada predviđen je za 26. novembar, a ako se ukaže posebna pogodnost, napad je trebalo otpočeti 25. novembra u
23,00 časa.

Jedinice 1. bosanskog korpusa u to vrijeme već su vodile žestoke borbe s neprijateljem na liniji Sanski Most — Prijedor — Novi — Novska planina. Neprijatelj je pretrpio znatne gubitke i povlačio se ka Novom. U toj situaciji štab 7. divizije odlučuje da u noći 23/24. novembra 7. i 8. brigada posjednu polazne rejone za napad, pa, ako 1. bosanski korpus ranije počne napad na Novi, da i 7. divizija istovremeno pređe u napad na Dvor. 7. brigada razmjestila se u rejonu sela Gage — Vrpolje — Udetin, a 8. brigada u rejonu sela Zut — G. i D. Dobretin. Brigadama je naređeno da intenzivno izviđaju u pravcu Dvora i Novog, a 8. brigadi i da uspostavi i održava vezu s jedinicama 1. bosanskog korpusa na desnoj obali Une.

Ipak, napad nije otpočeo ranije.[2] Štab divizije izdao je zapovijest za napad 26. novembra. Plan je bio slijedeći: jedar, bataljon 7. brigade da se, niz potok Žirovac, neopaženo provuče kroz spoljnu odbranu i upadne u mjesto; sadejstvovaće mu bataljon koji pretnodno napada na Šakića brdo, dok 3. bataljon napada pravcem Zamlača — Dvor. Brigada je ojačana jednom haubicom.

Spoljnu odbranu Dvora i Novog (Lebrenicu — Lauđanov šanac i selo Matijeviće) napada 8. brigada, i pošto osvoji određene položaje, čvrsto ih drži i ne dozvoljava neprijatelju da se povlači iz Novog u Dvor. Dostignutu liniju trebalo je obilježavati paljenjem objekata, a sa tri crvene rakete zauzimanje pojedinih položaja. I

! Iako je izlazak 7. divizije u polazne rejone bio u ovoj situaciji opravdan, ipak je u krajnjoj liniji imao rđave posljedice: neprijatelj je uočio koncentraciju naših snaga pa je napad na Dvor dočekao spreman.

bosanski korpus radice slično, ali umjesto crvenih, ispaljivaće po tri zelene rakete.

Očigledno, osnovni elemenat za uspjeh trebalo je da bude neopaženo uvlačenje jednog bataljona 7. brigade u uporište i njegovo dejstvo iznutra, a značajan je bio i napad bataljona iz pravca Zamlače, odakle ga neprijatelj nije mogao da očekuje.

Napad je počeo po predviđenom planu. Prije napada izvršena je vatrena priprema. U prvom jurišu dijelovi 7. brigade koji su napadali od Zamlače uspjeli su da se probiju u Dvor. 8. brigada ovladala je jugoistočnim dijelom Šakića brda (k. 200). Ostale snage divizije bile su odbijene snažnom vatrom i odbačene na polazne položaje. Dijelovi koji su prodrli u Dvor bili su vrlo slabi, a tukla ih je i bočna vatra sa groblja, jer jedinice 6. divizije nisu uspjele da ga zauzmu. U takvoj situaciji, pretrpjevši velike gubitke, morali su se i ovi dijelovi povući iz Dvora na polazne položaje. Samo je 8. brigada održala k. 200.

U toku 27. novembra, na osnovu novog plana štaba 1. hrvatskog korpusa, snage za napad su pregrupisane. Ponovni napad na Dvor trebalo je da izvrši 6. divizija 1. i 2. brigadom, a 7. brigada dobila je nove zadatke: osiguranje na cesti Dvor — Z&mlača i demonstrativan napad pravcem Cerik — Dvor. 8. brigadi ostao je isti zadatak. Ponovan napad na Dvor predviđen je za 15,00 časova 27. novembra, no pregrupisavanje je zakasnilo, pa je napad počeo tek u 03,00 časa 28. novembra. Ni 6. ni 7. divizija nisu postigle nikakve rezultate, a pretrpjele su velike gubitke.

Nakon drugog neuspjeha štab korpusa odlučio je da se odustane od daljeg napada. Međutim, naređeno je da se neprijatelj blokira. Jedino je 8. brigada dobila naređenje da napada na selo Matijeviće, a u slučaju da 1. bosanski korpus produži sa napadom na Novi, trebalo je da mu sadejstvuje.

U toku 28. novembra neprijatelj je nekoliko puta pokušavao da potisne 8. brigadu sa Šakića brda (k. 200), ali nije uspio. Istog dana naveče snage 1. bosanskog korpusa izvršile su treći napad na Novi, ali nisu ovladale gradom. 8. brigada je sadejstvovala u ovom napadu, napadajući na selo Matijeviće, no, pošto su jedinice korpusa zaustavljene i ona je bila prisiljena da stane.

U zoru 29. novembra neprijatelj se sa tri bataljona probio iz Kostajnice u Dvor, razbivši naše osiguranje na tom pravcu. Tada je štab 1. hrvatskog korpusa naredio da se obustavi blokada Dvora i da se 7. divizija povuče na prostoriju sela Gage — Udetin — Vrpolje — Trgovi radi sređivanja i odmora.

Divizija je u napadu na Dvor imala 25 mrtvih i 108 ranjenih boraca. Neprijateljski gubici nisu poznati. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez i 20 pušaka.

Napad na Dvor ocijenjen je kao potpun neuspjeh. Jedinice su pretrpjele znatne gubitke, a odgovarajući rezultati nisu postignuti.

Poslije napada štab 7. divizije održao je savjetovanje sa štabovima brigada i bataljona, na kojem su akcija i stanje u diviziji detaljno analizirani. Pri tom se došlo do važnih zaključaka.

Uspjeh u napadu očekivan je na osnovu podataka da je neprijatelj slabog borbenog morala i na pretpostavci da će se postići iznenađenje ubacivanjem manjih snaga u uporište. Međutim, podaci
0 moralu neprijatelja nisu bili tačni, a niti se pretpostavka o iznenađenju ostvarila, a na osnovu ovih momenata određene su slabe snage za napad, nesrazmjerne onima na osiguranju i u rezervi. Bilo je i drugih slabosti — na primjer: samovoljno povlačenje dijelova
7. brigade koji su prodrli u Dvor, slabo sadejstvo pojedinih napadnih kolona, rascjepkanost jedinica, itd. To je otežavalo komandovanje. Dalje, pripreme za napad nisu solidno izvedene. Pretpostavljalo se da će Dvor biti zauzet na juriš, pa jedinice nisu bile pripremljene za sistematsku i dugotrajniju borbu u naseljenom mjestu. Zbog toga je moral jedinica bio znatno pokoleban već poslije prvog neuspjelog napada. Veza sa bosanskim jedinicama, i pored preduzetih mjera, nije bila dobra. Zato se dogodilo da je njihova artiljerija tukla po položajima 8. brigade. Jedinice na osiguranju vodile r»u frontalnu borbu s nadmoćnijim neprijateljem koji je nastupao iz Kostajnice, a nisu pokušale da manevrom i udarom na bokove razbiju napadača i onemoguće mu probijanje u Dvor. A nakon ovog proboja neprijatelja neke jedinice su ostale u njegovoj pozadini potpuno pasivne.

Zanimljivo je napomenuti da su prilikom drugog napada na Dvor i tri bataljona 2. brigade 6. divizije prodrla u mjesto, ali su se zbog nesnalaženja u stvarnoj situaciji i neumješnog komandovanja povukla.

Procjena da se neprijateljske posade u Novom i Dvoru poslije pada Bihaća, Cazina, Slunja i Kladuše neće moći održati pred naletom partizanskih divizija, bila je prilično nerealna, jer su Dvor
1 Novi bili dobro utvrđeni i solidno branjeni. Svakako da je i neuvježbanost naših jedinica za borbu u naseljenim mjestima imala uticaja na krajnji ishod borbi. Zbog ovih okolnosti, kao i zbog premorenosti boraca i pretrpljenih gubitaka, trebalo je diviziji dati kraći odmor.

U to vrijeme u diviziji se oštro postavilo pitanje obuke najnižih starješina, pa je odlučeno da se pri štabu divizije formira kurs desetara i komandira vodova. Za komandire kurseva postavljeni su Nikola Bjelac i Josip Kuštrin; kao oficiri bivše vojske imali su kvalifikacije za takav rad.

Na ovom kursu izučavani su slijedeći predmeti: ratna služba, nastava gađanja sa teorijom gađanja, poznavanje naoružanja, borbena obuka sa utvrđivanjem, služba veze, čitanje karata i pravila službe.

U isto su vrijeme počele pripreme i za formiranje političkog kursa. No, za podizanje morala jedinica trebalo je da se što prije izvede neka uspješna akcija koja bi vratila vjeru boraca u snagu divizije.

U toku zajedničkih operacija u dolini Une na ovaj sektor su privučene znatne snage neprijatelja. Zato je štab divizije odlučio da prenese težištesvojih dejstava na komunikaciju Sisak — Sunja — Kostajnica. Divizija je u toku 5. i 6. decembra 1942. godine izvršila pokret u rejon sela Borojevića i Mečenčana, gdje je štab divizije namjeravao da izvrši pripreme i organizuje napad na komunikaciju Sisak — Sunja — Kostajnica. Međutim, čim je neprijatelj osjetio pokret divizije ka sjeveru, počeo je i on prebacivati svoje snage na taj sektor.

Dejstvo divizije i njeni manevri oduzeli su neprijatelju inicijativu i prisilili ga na defanzivu. Karakteristično je da je on u to vrijeme počeo da u sve većem broju upotrebljava tenkove. Njihova pojava malo je zbunila i uplašila borce 7. divizije, naročito u prvim sukobima. Ali su već poslije prvih borbi na njih privikli. Kao najhitniji zadatak trebalo je naučiti borce kako da se bore protiv tenkova, kao i da se pribave sredstva i naoružanje za borbu s njima.

NAPADI NA KOMUNIKACIJE

Napad na komunikaciju Sisak — Sunja — Kostajnica znatno je otežavalo to što se u Kukuruzarima nalazio bataljon neprijateljskih vojnika, koji je služio kao isturen oslonac za odbranu te važne komunikacije. Štab divizije odlučio je da se prvo napadne ovo uporište, da se razbije i tako stvore povoljni uslovi za odlučujući napad na komunikaciju.

Štab divizije planirao je da se napad izvede 8. decembra u 21 čas. U toku 7. decembra vršene su pripreme. Međutim, toga je dana oko 14 časova neprijatelj uputio u izviđanje jednu četu u pravcu sela Mečenčana. Jedinice divizije odbacile su neprijatelja, ali su se demaskirale i donekle otkrile predviđeni napad. Zato je štab divizije odustao od napada i odlučio da neprijatelja tuče izvan uporišta. Pretpostavljalo se, naime, da će neprijatelj sutradan svakako krenuti iz uporišta u susret našim jedinicama. Predviđanja su se obistinila.

Neprijatelj, u jačini bataljona, nastupao je 8. decembra u dvije kolone: lijeva pravcem Kukuruzari — Prevršac — Mečenčani, a desna pravcem Kukuruzari — Kostreši — Bjelovac. Desna je kolona bila jača; u njoj su bila i 4 tenka.

U Mečenčanima neprijatelja je dočekala 8. brigada u zasjedi i zaustavila ga. Pošto je divizija imala jedan protivtenkovski top,

neprijatelj se nije usudio da nastupa ni s tenkovima. Istovremeno su dva bataljona 8. brigade napala neprijateljsku pobočnicu na koti 213 (kosa 1 km jugozapadno od ceste Kukuruzari .— Mečenčani), zbacila je i izbila na cestu. Tako je presječena odstupnica neprijatelju za Kukuruzare. Međutim, desna neprijateljska kolona je ipak prije naših jedinica zauzela dominantne položaje koji su štitili odstupnicu, i jednoj i drugoj koloni, pa se neprijatelj, uz podršku tenkova, bez većih gubitaka probio u Kukuruzare.

Naveče istog dana dva bataljona 7. brigade napala su neprijateljsku posadu u selu Majuru, koju je činila četa domobrana, dobro utvrđena u bunkerima. Pošto se ispred te posade — u pravcu naše slobodne teritorije — nalazila neprijateljeva posada u Kukuruzarima, domobrani u Majuru nisu očekivali napad, bar ne te večeri. Napad je bio iznenadan i potpuno je uspio. Zarobljeno je 40 domobrana, zaplijenjeno 50 pušaka, 2 teška mitraljeza, 2 puškomitraljeza i dosta druge opreme. 7. brigada nije imala gubitaka. Naveče 9. decembra 8. brigada napala je i uništila teretnu kompoziciju sa lokomotivom i 20 vagona na pruzi Sisak — Sun ja. Kompozicija je bila natovarena hranom, a tu su bila i 4 aviona u dijelovima.

Neprijatelj je snažno reagovao na ove napade. Ujutro 10. decembra krenuo je jačim snagama, potpomognut tenkovima, iz Kukuruzara u pravcu Mečenčana i Borojevića. Štab divizije dobio je podatke da je neprijatelj u rejonu Zrina koncentrisao tri bataljona s tenkovima, spremajući se da odatle udari u bok i pozadinu divizije. U takvoj situaciji štab divizije odlučio je da jedinice ne prime borbu, već da se divizija povuče dublje na slobodnu teritoriju — na prostoriju sela Dodoši, Tremušnjak, Veliki Šušnjar i da odatle preduzme napad na komunikaciju Petrinja — Glina.

Divizija se tada neprekidno popunjavala novim borcima, ali. za nove borce nije bilo odjeće i obuće. Naročito je teško bilo nabaviti obuću. A bos borac nije mogao marševati (naročite ne u ovo zimsko vrijeme), niti je mogao ići u borbene akcije. Događalo se tako da se puške voze u komori iako je oružje bilo neophodno za popunu jedinica.

I pored svih teškoća tada su formirani četvrti bataljoni, u 7. i 8. brigadi.

U to vrijeme u štab divizije počeli su dopirati glasovi o pripremi veće neprijateljske ofanzive. Konkretnih podataka nije bilo, a neprijatelj je u cjelini bio neaktivan — čak je napustio i svoje uporište u selu Čuntiću.

Komunikaciju Petrinja — Glina osiguravao je 7 bataljon Petrinjskog ustaškog zdruga slijedećim rasporedom: u Prekopi jedna četa, u Kihalcu i Marinbrodu po jedan vod, u Graberju pješadijska i prateća četa; u Gorama jedna četa (tu je bio i štab bataljona s nešto ustaša i žandarma).

Stab 7. divizije planirao je da odjednom napadne sva ta uporišta, likvidira njihove posade, presiječe komunikaciju Petrinja — Glina i izoluje neprijateljske garnizone u Glini i Topuskom. Predviđeno je i koja će jedinica napasti pojedina uporišta, određeno je i vrijeme napada (14. decembra u 22 časa), jedinice su pravodobno izašle na polazne položaje i u određeno vrijeme krenule u napad, ali se neprijatelj još u 16 časova povukao iz svih uporištu (sem Gora) u Glinu; tako je napad udario u prazno. (Pogriješila je 7. brigada što nije preduzela izviđanje, nego se oslonila na ranije prikupljene podatke).

Dok je posjedala polazni položaj. 8. brigada je naišla na neprijateljsku predstražu koja je alarmirala posadu u Gorama te nije postignuto planirano iznenađenje. Neprijatelj je ovdje davao vrlo žilav otpor. Ogorčena borba trajala je gotovo čitavu noć. U zoru su bila likvidirana sva žarišta otpora, osim žandarmerijske stanice koja se i dalje uporno branila, a pošto nije bilo mogućnosti da se ona likvidira, napad je u zoru prekinut. U borbi su zarobljena 24 neprijateljska vojnika, a zaplijenjeno je 9 pušaka, 1 puškomitraljez, mnogo opreme i materijala. Divizija je imala 2 mrtva i 16 ranjenih boraca.

Po završenoj akciji divizija se povukla na raniju prostoriju.

Česti napadi divizije na komunikaciji Sisak — Sunja i Sun ja — Kostajnica primorali su neprijateljske posade na oprez i stalnu pripravnost. Zato je štab divizije odlučio da pripremi napad na prugu Kostajnica — Bosanski Novi, prvenstveno na vijadukte[3] zapadno od Kostajnice, čijim bi se rušenjem pruga onesposobila za dulji period.

Posadu na vijaduktima činila je jedna četa koja je bila vrlo dobro utvrđena u betonskim bunkerima zaštićenim žičanom ogradom. Predviđeno je da se istovremeno sa vijaduktima napadnu i posade kod Rovina i na željezničkoj stanici Volinja, koje su se sastojale od po jedne čete. I ovi su objekti bili dobro utvrđeni, a napad na njih otežavao je i strmi prilaz iz pravca Šamarice. S obzirom na jačinu posada, utvrđenost objekata i nepodesan teren, napad bi bio vrlo težak, čak i nemoguć. Međutim, obavještajna služba divizije imala je vezu sa posadom na vijaduktima, preko koje je dogovoreno da u vrijeme napada na straži bude naš čovjek. Računajući na ovo, štab divizije je predviđao đa će iznenadnim napadom naše jedinice savladati i ostale posade.

Prema planu 7. brigada je trebalo da izvede napad na vijadukte i Rovine, te da postavi osiguranje prema Kostajnici, a 8. brigada da napadne posadu u Volinji. Određeno je da napad počne u 23,30 časova 16. decembra.

’Zapadno od Kostajnice nalazila su se tri vijadukta, koja su predstavljala vr'o osjetljive objekte i zato ih je neprijatelj odlučno branio.

Pošto je početak napada na vijadukte zavisio od vremena kad je na straži naš suradnik, napad je ovdje počeo u 18,30 časova.

Za napad je određen vod bombaša, koji je imao zadatak da savlada posadu hladnim oružjem, a zatim da minira vijadukte. (Njih je trebalo dići u zrak u 22,30 časova, što bi ujedno bio signal za opšti napad na ostale objekte.) Napad je počeo po planu. Vod bombaša (među kojima su se posebno istakli: Džakula, Bogović i Radić) razoružao je posadu bez metka. Domobrani su zatečeni da se kartaju. Pošto su zaposjeli bunker, borci su pristupili miniranju vijadukta. Predviđeno je bilo da se eksploziv upali električnim putem, a da se za svaki slučaj postavi i sporogorjeći štapin. Međutim, električno paljenje nije funkcioniralo. Mineri su se uplašili da štapin, ako naiđe neprijatelj i počne borba, neće upaliti eksploziv na vrijeme, pa su odmah upalili eksploziv. Eksploziva je bilo malo, a ni mineri možda nisu radili sasvim stručno, te vijadukt nije potpuno srušen već samo teže oštećen. Prerana eksplozija je alarmirala posade u Rovinama i u Volinji, koje su spremne dočekale napad. A bez iznenađenja nije bilo izgleda na uspjeh. Jedinice su ipak energično napale, no neprijatelj ih je odbio i održao se. U 4 časa 7. decembra štab divizije je obustavio napad.

Neprijatelju su nanijeti gubici od 10 do 15 mrtvih i 30 zarobljenih vojnika; zaplijenjeno je 25 pušaka i nešto druge opreme. Gubici divizije: 5 mrtvih i 19 ranjenih.

Napad na vijadukte dobro je planiran i solidno pripremljen. Postojali su svi uslovi da se neprijatelj potpuno iznenadi. Međutim, greška koja je učinjena ranijim paljenjem eksploziva omela je i umanjila uspjeh. Pokazalo se, osim toga. da su potrebni stručni mineri koji će u borbenim uvjetima biti spremni da hladnokrvno i temeljito obavljaju svoje zadatke.[4]

Koristeći se ovim iskustvom formiran je pionirski vod divizije, koji je u sastavu imao odeljenje za rušenje i opravku puteva i minersko odeljenje (ukupno 15 boraca). Osim pionirskog voda u ovo vrijeme formiran je i sanitetski vod. Tako je divizija postepeno dobijala borbene dijelove, neophodne za veća dejstva.

U to su vrijeme u štab divizije počeli pristizati podaci o pokretima, a i osjetilo se pristizanje jačih neprijateljskih snaga na Baniju. Naročito su učestali pokreti vojnih transporata prugom Sisak — Sunja — Kostajnica. Primljeno je obavještenje da je na prostoriju sela Graboštani — Stubljani — Kostajnički Majur stigao bataljon legionara. (Radilo se o prvim dijelovima 369 legionarske divizije.) I ostali su neprijateljski garnizoni pojačani. Štab divizije procijenio je da neprijatelj nešto priprema. Pojava legionara, kojih do tada nije bilo na Baniji, naročito je govorila o tome. Ali

[4] Mineri su u ovoj akciji bili pod komandom Ivana Hariša. Prema njegovom mišljenju, za rušenje tako velikog objekta nije bilo dovoljno eksploziva.

još uvijek nije bilo dovoljno podataka da bi se moglo zaključiti da predstoji neprijateljska ofanziva većih razmjera.

Štab divizije je odlučio da ponovo pojača napade na prugu Sisak — Sunja — Kostajnica i tako sprečava pokrete neprijatelja i njegovu koncentraciju za eventualnu ofanzivu.

U noći 20/21. decembra 8. brigada napala je na voz kod Blinjskog Kuta, na pruzi Sisak — Sunja. Napad- je ovako izveden.

U zaklon pruge postavljen je dobro maskiran osmatrač, udaljen od planiranog mjesta za napad oko 5 km. Njegov zadatak je bio da javi kad naiđe vojni transport. Telefonom je bio povezan sa štabom brigade, a štab je bio u vezi s minerima koji su imali zadatak da zaustave voz. Jedan bataljon brigade bio je na osiguranju prema Sisku i prema Sunji. Sa njima su bili i mineri sa zadatkom da, kad počne napad na voz, pokidaju pragu i spriječe dolazak oklopnih vozova iz Siska i Sunje. Tri bataljona brigade bila su u zasjedi pokraj pruge. Imali su zadatak da napadnu na kompoziciju.

Brigada je posjela određene položaje oko 20 časova. Vozovi su neprekidno prolazili, ali nikako nije nailazio vojni transport. Tek u 1,30 osmatrač je javio da on nailazi. To je bio voz od 42 vagona i 2 lokomotive. Osmatrač je, međutim, pogrešno ocijenio sastav voza; u njemu je samo djelimično bila vojska, ostalo su bili civili. Većina vojnika bili su domobrani koji su putovali na odsustvo; naoružanih je bilo samo oko 40 ustaša i nekoliko Nijemaca. Kad je voz napadnut, ustaše i Nijemci su pružili žilav otpor, tako da su brigadi nanijeli prilične gubitke. Da bi se što prije savladao njihov otpor, zapaljeni su vagoni u kojima su se nalazili pa su i oni u njima izgorjeli.

Kad je otpor prestao, zapaljeni su i ostali vagoni, a lokomotive uništene. Zarobljeno je 130 domobrana, 10 ustaša i 3 Nijemca (među njima bila su i dva viša i jedan niži oficir). Ubijeno je 25 ustaša i 6 Nijemaca. Naknadno je uhvaćeno još 10 ustaša koji su pronađeni među civilima. Gubici brigade: 5 mrtvih i 5 ranjenih. Prije no što je zapaljen, iz voza je izvučeno dosta vojničke spreme i drugog materijala (nekoliko radio-aparata, odjeće, obuće, električna oprema itd.).

U toku napada intervenirali su oklopni vozovi iz Sunje i Siska, ali ih je naše osiguranje zaustavilo. Nakon napada brigada se povukla na odmor na prostoriju Veliki Šušnjar — Grabovac.

U noći 21/22. decembra 7. brigada je napala na neprijateljsku posadu koja je obezbjeđivala prugu Sunja — Kostajnica. Na tom dijelu pruge neprijatelj je imao dvije čete[5] raspoređene od Sunje do Kostajnice u 10 čvrstih bunkera. Najjača posada bila je u Kostajničkom Majuru.

[5] To su bile 9. i 10. Ceta 2. pješadijskog puka 1. domobranske divizije.

Napad je izveden naprepad. Svi su bunkeri pali u prvom jurišu, izuzev jednog betonskog koji je likvidiran tek pošto je otvorena vatra iz protivtenkovskog topa. Zarobljena su 64 domobrana i zaplijenjena 2 puškomitraljeza i 60 pušaka. Gubici brigade bili su: 1 mrtav i 2 ranjena.[6]

Poslije napada brigada se, radi odmora i sređivanja, povukla na prostoriju: Dodoši — Kraljevčani — Jabukovac.

Šesnaesta brigada je formirana kan 3, brigada divizije 26. decembra 1942. godine. U njen sastav ušli su 4. bataljon 7. brigade, 2. bataljon 8. brigade i 2. (banijski) bataljon 15. kordunaške brigade.

Štab divizije dao je jedinicama odmor do 28. decembra. Odmor je iskorišten za intenzivan politički rad. Održana su i savjetovanja sa svim štabovima brigada i bataljona na kojima su kritički analizirane protekle operacije i rezimirana iskustva. U ovo vrijeme se inače osjećala velika potreba za političkim kadrom. Divizija se pretežno popunjavala mobilizacijom ljudstva sa oslobođene teritorije. Razumljivo, kvalitet mobilisanog ljudstva bio je znatno slabiji od dobrovoljaca, naročito u političkom smislu.

Početkom decembra 1942. godine u diviziji je od 1.920 boraca i starješina bilo: 1.864 Srba, 48 Hrvata, 1 Slovenac, 5 muslimana,
I Jevrej i 1 Mađar; po socijalnom sastavu: 1.680 seljaka, 144 zanatlije, 36 radnika, 28 namještenika, 23 intelektualca i 9 vojnih policijskih lica. Članova KPJ, kandidata i članova SKOJ-a bilo je ukupno 532 (od toga 209 članova KP). U diviziji je, dakle, bilo najviše Srba i seljaka, vrlo malo Hrvata i radnika. A seljački element je bio nedovoljno politički izgrađen i za njegovo uzdizanje bio je potreban solidan politički rad. Međutim, i politički kadar, naročito niži, bio je mlad i neiskusan. Ti su ljudi birani iz redova najboljih boraca i brzo su ginuli jer su jurišali u prvim redovima.
S obzirom na broj boraca u diviziji, članova Partije je bilo malo a primanje u članstvo bilo je sporo i odviše uzdržano. Sve je to uslovljavalo pojave izvjesnih slabosti u jedinicama.

Divizijski komitet KPJ preduzeo je energične mjere da se nedostaci što prije eliminišu. Političkim rukovodiocima je data direktiva za politički rad, a naročito s novim borcima. Evo glavnih tema za politički rad tog vremena:

kako treba da se odnosi narodni borac prema pljački i pljačkašima; kako treba mrzeti neprijatelja; kako se bori narodni vojnik i kako se odnosi prema neprijateljima naroda; kako se čuva imovina naroda i naše vojske.

Takođe je zaključeno da u političkom radu, osim političkih rukovodilaca, treba što više aktivirati borce, u prvom redu članove Partije i SKOJ-a.

• U tom napadu su se istakli borci Rožina i Magić, koji su iz domobrana prešli u diviziju, u borbi je junački poginuo vodnik Stanko Džakula.

Međutim, narasle vojničke mase, novi elementi u vođenju rata — organizacioni i operativno-taktički (uz sve siromaštvo snabdevanja municijom, teškim oružjem, hranom, obućom itd.) pokazivali su da je nastupila nova faza vođenja rata, koja se organizaciono-kađrovski i vojnički, pa naravno i politički, nije mogla odmah savladati. Svakako da su ovo i osnovni politički problemi koji su se tada postavljali i u diviziji.

U suradnji štaba divizije sa Okružnim komitetom KPH za Baniju i sa Komandom područja moglo se više učiniti, jer uspjesi divizije u borbi nisu uvijek dovoljno iskorištavani za politički rad na terenu. S druge strane, i neki narodnooslobodilački odbori nisu najpravilnije postupali prilikom mobilizacije, a bilo je i slučajeva i da nisu uvijek preduzimali mjere da se pruži pomoć porodicama boraca. Stoga je odlučeno da se štab divizije čvršće poveže sa OK i Komandom područja da bi se ti i drugi problemi bolje rješavali.

Veza sa štabom 1. hrvatskog korpusa nije bila zadovoljavajuća. Štab korpusa nalazio se tada u Slunju. Da bi se veza poboljšala, štab divizije je odlučio da uspostavi relejne stanice u Klasniću, Vrnograču i Cetingradu. Na svakoj stanici bila su po dva kurira, s konjima. Pošta je svakodnevno išla u pravcu Slunja i iz Slunja u diviziju i tako je veza obezbijedena.

BORBE SA 369. LEGIONARSKOM DIVIZIJOM

Krajem decembra 1942. godine neprijatelj je otpočeo sa koncentrisanjem snaga 369. divizije za predstojeću ofanzivu. Štab divizije dobio je podatke o dolasku prvih dijelova ove divizije, o čemu je obaviješten i štab 1. hrvatskog korpusa.

Nakon odmora i sređivanja jedinica, štab 7. divizije je odlučio da preduzme napad na legionarske snage koje su se prikupljale na prostoriji Slunja — Kostajnica. Za izvršenje napr-da divizija ;e 28. decembra prebačena u polazne rejone: s. Borojevići, Komogovina i Gornja Pastuša.

Prema dobijenim podacima, u Kostajnički Majur je stigao jedan bataljon 369. divizije sa baterijom topova i nešto domobrana. Bataljon je bio razmješten u četiri grupe kuća, bez neke naročite fortifikacijske organizacije za odbranu, jer je bio u prolazu. To je bila pogodna prilika za napad.

Planirano je da napad na Kostajnički Majur izvede 7. brigada (koja je već nekoliko puta napadala to uporište, pa su ga svi borci i rukovodioci dobro poznavali) s jednim bataljonom 8. brigade, a da 8. brigada jednim bataljonom postavi osiguranje prema Kostajnici, minira put i spriječi eventualni prodor tenkova iz tog

pravca, a sa dvije čete da postavi osiguranje prema Sunji.[7] Predviđeno je da svaki bataljon u toku napada likvidira neprijatelja u po jednoj grupi kuća. S obzirom na poznavanje mjesta, računalo se s potpunim iznenađenjem. Na jurišno odstojanje trebalo se neopaženo privući.

Opšti napad počeo je 28. decembra u 23. časa. Jedan bataljon 7. brigade napao je »svoj« objekt nešto ranije. Tako je alarmirao neprijatelja koji zbog toga u drugim objektima nije iznenađen. Ipak su bataljoni 7. brigade za kratko vrijeme likvidirali neprijatelja u objektima napada. Bataljon 8. brigade je napadao najjači objekt. Uprkos žestokom otporu, bataljon je neprijatelja potpuno okružio i spremao se da mu zada završni udarac. Međutim, tada je neprijatelj razbio naše osiguranje prema Kostajnici i tenkovima (iz sastava 704. njemačke divizije) prodro u Majur i spasio ove snage od uništenja. Štab divizije je morao da odustane od daljeg napada i da jedinice povuče pod borbom. Odstupanje je bilo prilično neorganizovano, tako da mnogi poginuli borci nisu izvučeni, što je predstavljalo težak neuspjeh jedinica.

Gubici divizije u ovom napadu bili su: 22 mrtva, 48 ranjenih i 5 nestalih; 19 mrtvih ostalo je na bojištu. Neprijatelj je imao gubitke od 70 mrtvih i 35 ranjenih; zarobljeno je 13 vojnika i 1 podoficir, a zaplijenjena 2 protivtenkovska topa od 47 mm, 1 teški mitraljez, 22 puške i razna druga oprema i municija.

Napad nije u potpunosti uspio, a glavni uzrok leži u nesnalaženju boraca i starješina u borbi s tenkovima. Tenkovi su zaobišli minsko polje i, tako reći neometano, prodrli u napadnuto uporište. Budući da se tenkovska kolona kretala noću, postojale su realne mogućnosti da joj se nanesu ozbiljni gubici i da se zaustavi. Drugi veliki propust učinila je 7. brigada, koja poslije izvršenja svojeg zadatka nije podržala bataljon 8 brigade, koji se borio s jakim neprijateljem.

Iako napad nije potpuno uspio, postignut je značajan psihološki efekat, jer je 369. divizija u samom početku koncentracije izložena jakim udarima, što se odrazilo i u toku njenih daljih dejstava.

Napadom na Kostajnički Majur 7. divizija je u teškoj borbi sa 369. legionarskom divizijom završila 1942. i stupila u novu ratnu godinu. Tim povodom politički komesar divizije uputio je pismo[8] svim borcima i starješinama. U pismu, između ostalog, stoji:

Godina 1942. je na izmaku. Godina koja je zabilježila sjajne uspjehe naših naroda u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika. U ovoj godini su formirane naše brigade, divizije i korpusi, što znači da je partizanski oslobodilački rat zahvatio čitavu zemlju i da borba naših naroda poprima karakter opšteg narodnog ustanka. Svi pokušaji domaćih izdajnika Ne-

[7] u ovo vrijeme 16. brigada dejstvovala je na Kordunu pod neposrednom komandom 1. hrvatskog korpusa.

* *Arhiv VII,* kartica 811, reg. br. 3/4.

dića, Pavelića i četnika Draže Mihajlovića, da razjedine naše narode i da ih putem bratoubilačke borbe bace u ždrijelo okupatora ostali su bezuspješni.

Da bi se što dostojnije dočekala nova 1943. godina, godina sigurnog oslobođenja naših naroda, i ispratila 1942. godina, neka svi naši rukovodioci sa svojim jedinicama i stanovništvom dočekaju novu godinu proslavama i predavanjima o uspjesima narodnooslobodilačke vojske, sa bilansima borbi i uspjeha i perspektivom naše borbe, jer je to zaloga naše brze pobjede...

Pošto su u nekim akcijama ostavljeni mrtvi i ranjeni drugovi na bojnom polju, o tome se u pismu kaže:

Ovakve pojave su nedozvoljene i dužnost je sviju naših rukovodilaca da za vrijeme borbe nikad ne dozvole da na bojnom polju ostane mrtav ili ranjeni drug. Dužnost im je da na temelju ovih pojava, koje su nam se desile u akciji na Volinju i Majur, razviju najveću kampanju o drugarstvu koja se naročito mora ispoljavati u borbi i da svaki borac bude svjestan toga da se nikad i ni na jednom mjestu ne smije ostaviti mrtav ili ranjeni drug.

Nova godina dočekana je i proslavljena, ali 1943 nije bila godina »sigurnog oslobođenja«, kako je predskazivanc, već godina najvećih borbi i iskušenja za 7. diviziju.

Neprijatelj je i dalje pristizao i posjedao sva mjesta duž pruge Sisak — Sunja — Kostajnica. Štab divizije je stoga odlučio da i dalje energično napada neprijatelja.

Za slijedeći objekt napada izabrano je selo Petrinci u kojem su se, prema dobivenim podacima, nalazili dijelovi 369. divizije (oko 600 vojnika i 2 topa). Za izvršenje akcije na to uporište divizija se 3. januara 1943. prikupila u rejonu sela Borc'evići i Komogovina. Međutim, u toku noći 3/4. januara neprijatelj je pojačao snage u Petrincima, tako da je štab divizije, s obzirom na svoje snage (16. brigada još je bila na Kordunu) odustao od napada. Odlučeno je da se u noći 4/5. januara napadne vojni transport na pruzi Sisak — Sunja, na dijelu pruge između Blinjskog Kuta i Komareva.

Napad na voz trebalo je da izvrši 8. brigada, donekle već specijalizovana za ovakve napade. A 7. brigada daje obezbjeđenje i to: jedan bataljon kod Piškornjača — prema Sisku, jedan bataljon kod sela Brđana — prema Sunji i jedan bataljon na liniji Kostreši — Bjelovac, prema Kukuruzarima. 8. brigada je planirala da napad izvrši sa dva bataljona, dok jedan ostavlja u rezervi. Jedna četa iz bataljona u rezervi postaviće zasjedu na potoku Blinji, sa zadatkom da spriječi izvlačenje neprijatelja iz napadnutog voza u pravcu Sunje. Bataljon u rezervi dobio je i zadatak da pripremi sijeno i slamu i da bude spreman za paljenje vagona.

Brigada je postavila osmatrača na prugu sa zadatkom da javlja o vrsti vozova koji prolaze. Minersko odeljenje je postavilo mine u zoni napada i na osiguranju.

Sve su jedinice posjele određene položaje u 21,30 časova. U 0,30 naišao je vojni transport. Voz je imao 63 vagona u kojima je bila komora 369. divizije. U njemu su se nalazila 4 oficira, 20 podoficira i 82 legionara, kao i 97 konja i 45 konjskih kola natovarenih municijom. Voz je naišao na minu koja je izbacila iz kolosijeka lokomotivu i pet vagona, a odmah zatim je uslijedio napad. Poslije snažnog vatrenog plotuna jurišala su oba bataljona. Neprijatelj je pružao otpor iz nekoliko vagona, ali je za 20 minuta savladan. Izvjestan broj neprijateljskih vojnika počeo je da bježi u pravcu Sunje, ali ih je dočekala zasjeda na potoku Blinji i razbila. Brigada je zatim evakuirala plijen i zapalila voz.

U pomoć napadnutima pošao je oklopni voz iz Sunje. Naišao je, međutim, na minu pa je izbačen iz kolosijeka a potom iz protivtenkovskog topa izrešetan i uništen. Međutim, oklopni voz iz Siska probio se do mjesta napada (bataljon 7. brigade, koji je- bio ovdje na osiguranju, povukao se prije vremena) pa 8. brigada nije mogla da evakuiše sav zaplijenjeni materijal. Intervenirao jt- i neprijatelj iz Kukuruzara, težeći da diviziji presiječe odstupnicu; bataljon na osiguranju odbio je te snage.

Neprijateljski gubici su iznosili: 47 mrtvih (među njima 2 njemačka oficira i 18 podoficira) i 73 zarobljena; zaplijenjeno je: 3 puškomitraljeza, 57 pušaka, 250 granata od 105 mm, 213 granata od 155 mm, te različita druga oprema i materijal. Na osiguranju prema Kukuruzarima neprijatelj je imao 5 mrtvih i 15 ranjenih. Gubici divizije u napadu i na osiguranju bili su 5 mrtvih i 19 ranjenih.

Ovaj napad izveden je po planu i u cjelini je uspio. Neodgovorno povlačenje bataljona 7. brigade srećom, nije imalo težih posljedica, sem što je onemogućilo da se izvuče sav plijen. 8. brir gada, koja je inače odlično izvršila svoj zadatak, nije se snašla u momentu nailaska oklopnog voza, pa je neorganizovano odstupala.

Intervencija neprijatelja sa tri pravca u toku ove akcije divizije, i to noću, govori o tome koliko je neprijatelj uporno branio komunikacije. Smjeli napad u ovakvim uslovima govori, pak, o borbenoj vještini boraca i rukovodilaca 7. divizije, koja se već, u to vrijeme, gotovo specijalizirala za napade na neprijateljske vozove.

U toku borbe sa 369. legionarskom divizijom zarobljen je iz-, vjestan broj vojnika. Nekoliko njih priključilo se našim jedinicama. Od njih je štab divizije saznao da njemački oficiri maltretiraju legionare i da su zbog toga neki nezadovoljni. Zato je štampao veći broj letaka i rasturio ih među legionare. Rezultata, ipak, nije bilo.

U to vrijeme već su dobijene prve direktive za dejstvo divizije u slučaju da neprijatelj otpočne s ofanzivom. Stab 1. hrvatskog korpusa 11. januara 1943. godine naređuje diviziji da u slučaju neprijateljske ofanzive brani pravce koji iz Kostajnice, Petrinje i Gline vođe na oslobođenu teritoriju. Za izvršenje toga zadatka

diviziji će se u sastav vratiti 16. brigada (krenula je 15. januara) i staviti pod komandu Banijski partizanski odred i 8. krajiška (Hamdijina) brigada[6] (ona će imati zadatak da zatvara pravac Bosanski Novi — Bihać). 7. divizija je odgovorna za odbranu zone između rijeka Kupe, Save i Une. Istovremeno je data direktiva da se ne prihvata frontalna borba već da se naše snage zabacuju na bok i u pozadinu neprijatelja i tako ga tuku. »U sadašnjoj fazi« — kaže se između ostalog u direktivi — »treba razviti punu aktivnost na razbijanju neprijateljske koncentracije, ali pri tome čuvati svoje snage, da iste budu uvijek spremne za svaku eventualnost«.

Poslije kraćeg odmora divizija je krenula ponove u napad, ovaj put na neprijateljsko uporište u Rovinama. Jačina posade u tom uporištu bila je oko jedne čete. Ovo uporište izabrano je zbog toga što je većina drugih bila posjednuta jačim snagama, tako da ih je bilo teško napadati. Uz to su se u Rovinama nalazila i velika skladišta benzina koja je trebalo uništiti Obavještajna služba divizije imala je vezu i s nekim domobranima iz posade u Rovinama, pa je postojala mogućnost da se to uporište, inače jako utvrđeno bunkerima i opasano bodljikavom žicom, osvoji pomoću veze iznutra.

Napad je trebalo da izvede 7. brigada, a da 8. brigada bude na osiguranju prema Kostajnici i Kukuruzarima. Taktička zamisao napada bazirala se na pretpostavci da će jedan stražar, s kojim je postojala veza, propustiti vod bombaša u uporište, a da će onda ovaj vod iznutra otvoriti prolaz i ostalim snagama. Napad je prema dogovoru trebalo da počne u 3 časa. Međutim, plan se nije ostvario: jedinice su u toku nastupanja zakasnile čitav čas, a za to vrijeme je vjerovatno smijenjen stražar s kojim je postojala veza. Kad su bombaši stigli do stražara, ovaj je alarmirao posadu koja je spremno dočekala naše borce jakom vatrom i odbacila ih na polazne položaje. Pokušaj da se napad izvrši na drugom pravcu takođe nije uspio.

Moglo bi se još napomenuti da je zima bila veoma oštra (oko 20[9] ispod nule), da su borci izbili na polazne položaje tako reći promrzli (jedan borac je od promrzlosti i umro). Ovako jaka zima predstavljala je veliku nedaću za vrlo slabo odjevene i obuvene borce 7. divizije u momentu kada su počinjale tešku borbu sa 369. legionarskom divizijom.

POČETAK IV NEPRIJATELJSKE OFANZIVE

369. legionarska divizija je 14. januara preduzela nastupanje od Siska i Sunje prema komunikaciji Petrinja — Kostajnica, kako bi istom ovladala i stvorila osnovicu za prelazak u ofanzivu.

Do večeri 14. januara 369. divizija izbila je svojim prednjim dijelovima na komunikaciju Petrinja — Kostajnica. 7. divizija nije

[6] Nazivana je tako po imenu komandanta brigade, Hamdije Omanovića.

pružala otpor, ali je neprekidno izviđala, očekujući pogcdan momenat za napad. Kad je štab 7. divizije dobio podatke da je naveče 14. januara neprijatelj u jačini jednog bataljona[9] izbio u sela Bijelnik i Blinju, odlučio je da se taj bataljon napadne dok se nije sredio i organizovao za odbranu. Pošto se na tom pravcu nalazila 7. brigada, naređeno joj je da isto veče napadne neprijatelja u Bijelniku, a, čim ga razbije, da produži napad na Blinju.

Sedma brigada je iznenadila neprijatelja, pa je i napad u potpunosti uspio. Neprijatelj je razbijen, a pretrpio je i gubitke od oko 30 — 40 mrtvih i 35 zarobljenih, zaplijenjena su 2 topa od 37 mm, 1 teški bacač, 2 laka bacača, 3 protivtenkovske puške (one su od čitavog plijena za diviziju bile na j vrijedni je)[10], oko 100 pušaka, 46 konja i mnogo drugog materijala, opreme i municijo.

Poslije uspješnog napada na Bijelnik jedan bataljon 7. brigade napao je na Blinju. To su, međutim, bile isuviše slabe snage i neprijatelj ih je lako odbio. U toku 15. januara štab divizije uputio je jedan bataljon 8. brigade da sa bataljonom 7. brigade izvrši ponovni napad. Akcija je počela u 21,45 časova. Međutim, pravi momenat za napad bio je propušten, jer se neprijatelj već organizovao i utvrdio, pa je napad odbio jakom vatrom.

Naše su jedinice posebno trpjele gubitke od artiljerijske vatre koju je neprijatelj u međuvremenu u potpunosti organizovao. Poslije nekoliko bezuspješnih pokušaja napad je u 02,10 časova obustavljen.

Poslije ovih borbi neprijatelj je produžio napredovanje i 19. januara naveče izbio na liniju Gornja Mlinoga — Borojevići. U noći 19. januara štab divizije je preduzeo protivnapad 7. i 8. brigadom kako bi povratio Gornju Mlinogu i Borojeviće, ali bez uspjeha. Neprijateljske snage su se znatno ojačale dolaskom svježih jedinica, dok su naše već bile prilično zamorene. Posebno su borci sve teže podnosili veliku hladnoću.

U svitanje 20. januara počeo je opšti neprijateljski napad na Baniju sa linije Kostajnica — Petrinja i Glina — Topusko. Počela je IV ofanziva. Za 7. diviziju ona je zvanično počela 14. januara iako su prethodne borbe počele još u decembru 1942. godine. Danonoćne borbe sa znatno nadmoćnijim neprijateljem izmorile su i iscrpile diviziju, ali je moral ostao na visini. Gladni i premrzli borci uspješno su tukli site, uhranjene, dobro obučene i naoružane legionare. Sva dotadanja iskušenja bila su, međutim, ništavna u poređenju sa iskušenjima koja su diviziju očekivala.

• Ovo je bio 3. bataljon 370. pješadijskog puka 369. legionarske divizije.

*• Zanimljivo je da su protivtenkovske puške prošle sa 7. divizijom cijelu IV i V ofanzivu i ponovo su vraćene na Baniju. U ovim ofanzivama 7. divizija je izgubila mnogo oružja, ali je protivtenkovske puške sačuvala.

U pismu[11] koje je štab divizije uputio borcima, komandirima i političkim komesarima divizije povodom početka IV ofanzive kaže se između ostalog:

Neprijatelj će nas ovom ofanzivom i ovim snagama primorati da privremeno napustimo Baniju. Mi ćemo napustiti Baniju, ali to neće biti zadugo i naša Banija neće ostati bez partizana i pod stalnom kontrolom neprijatelja. Banija će opet biti naša kao štc je i bila, i neprijatelj će dobijati od nas ono što je i do sada dobijao — metak ili bombu. Naša divizija gdje god bude prolazila i gdje bude došla imaće slobodnu teritoriju i biće okružena ljubavlju oslobođenog naroda kao i na Baniji. Zato je dužnost svih drugova — boraca i rukovodilaca da slijede sve direktive našeg Vrhovnog štaba i Glavnog štaba, svagdje i na svakom mjestu, jer nas oni vode sigurnim putem ka pobjedi. Bez obzira što ćemo otići sa Banije, mi moramo još žešće uništavati neprijatelja, zbiti naše snage u još čvršće redove i našom borbom, odlučnošću, sviješću, organizacijom, disciplinom i poletom da budemo uzor svakom ko se bori za svoje narod i slobodu.

I 7. divizija je krenula u nove borbe.

*

Najznačajniji uspjeh 7. divizije do početka IV ofanzive sastojao se u tome što je aktivnim dejstvima primorala neprijatelja da prije vremena angažuje svoje snage određene za ovu ofanzivu, i da ih znatno istroši, što je i te kako utjecalo na tok i rezultate IV ofanzive. Da bi se ovaj uspjeh realno ocijenio, potrebno je imati u vidu i objektivne teškoće koje su u znatnoj mjeri utjecale na borbene rezultate divizije.

Prije svega ne treba zaboraviti da je 7. divizija čitavo to vrijeme đejstvovala sa dvije brigade (koje nisu imale više od po 1.000 boraca), relativno slabo naoružane (na primjer, divizija je tada imala samo 2 teška bacača). A neprijatelj se uvijek kretao jačim snagama, tako da se rijetko kad na nekom mjestu mogla postići brojna nadmoć. U to vrijeme neprijatelj je intenzivno dejstvovao i avijacijom što je još više utjecalo na odnos snaga, dakako, na štetu 7. divizije. Pojava tenkova i njihova dejstva na manevarskom terenu Banije stvorili su diviziji nove probleme.

Drugu objektivnu teškoću za diviziju predstavljala je vrlo mala prostorija na kojoj je đejstvovala i koja u prečniku, u bilo kom pravcu, nije prelazila 40 km. Kad se uzme u obzir da je divizija đejstvovala uglavnom iz centra oslobođene teritorije, poluprečnik njenog dejstva nigdje nije prelazio 20 km. Da je neprijatelj imao težu artiljeriju, mogao ju je tući na svakom mjestu. Citava Banija isprepletena je prilično gustom mrežom komunikacija, koje su omogućavale neprijatelju brze pokrete i manevre. I, na kraju, čitava Banija je okružena rijekama (Savom, Unom, Kupom i Glinom), a one su velika prepreka i znatno su otežavale manevre jedinica divizije.

[11] *Zbornik,* tom V, knj. 11. dok. 66.

U objektivne teškoće treba ubrojiti i neprijateljsku taktiku. U borbama u 1941. i 1942. godini sa NOV neprijatelj je stekao potrebna iskustva. Prije svega, stalne posade držao je samo u većim mjestima koja je solidno utvrđivao, tako da ih je bilo vrlo teško likvidirati naoružanjem kojima su tada raspolagale naše snage. Pokrete jedinica je solidno obezbjeđivao sa zemlje i iz vazduha, a kretao se uglavnom jačim snagama.

Ali, bilo je i subjektivnih teškoća. Tu u prvom redu treba istaći nedovoljno iskustvo rukovodećih kadrova u komandovanju višim jedinicama i u vođenju složenijih operacija. Stalna oskudica u kadru bila je hronična bolest divizije u to vrijeme. A vojnička neobučenost boraca bila je karakteristična *za* naše jedinice.

Divizija je, ipak, sa uspjehom izvršavala i izvršila svoje zadatke. Osnovna njena snaga sastojala se u čvrstom moralno-političkom jedinstvu i visokoj svijesti boraca i rukovodilaca. Kad se zna da je tako jedinstven bio i narod Banije, može se razumjeti gdje su bili izvori snage divizije.

Taktičke postupke i način dejstva divizije štab je određivao na osnovu stečenih iskustava i procjenom situacije. Iz neuspješnog napada na Dvor na Uni izvučen je, na primjer, zaključak da ne treba napadati neprijatelja u jakim uporištima, dobro organizovanim za odbranu, već da ga treba izvući i napadati na otvorenom terenu. Zatim da treba napadati pojedine objekte unutar njegovog rasporeda koji se za određeno vrijeme mogu izolovati. Najbolji način dejstva bilo je dejstvo na komunikacijama; neprijatelj se u pokretima nije mogao tako obezbijediti da ne bi bilo tačke na kojoj ga se ne bi moglo napadati. Orijentacija divizije da težište svojih akcija usmjeri na komunikacije pokazala se ispravnom.

Iako je stiješnjena na uskom prostoru, divizija je na Baniji vrlo uspješno manevrirala, prenoseći težište dejstva s jednog kraja na drugi: kratko vrijeme nakon napada u dolini Une pojavljivala se u dolini Save; poslije napada kod Gline nalazila se kod Kostajnice, itd. Divizija je brzim manevrima i neočekivanom pojavom uspijevala da iznenadi neprijatelja, što je bilo od odlučujućeg značaja.

Smjelost u borbenim akcijama bila je izrazita karakteristika njenih dejstava. Cijela divizija uvlačila se usred neprijateljevog rasporeda, iako je bilo teško predvidjeti sa koje strane može neprijatelj napasti. Možda bi se današnjom analizom moglo doći do zaključka da je u tim dejstvima često bilo i odviše rizika. Međutim, bez rizika nije se moglo računati ni na uspjeh.

Najbolju ocjenu rada divizije u tom periodu predstavlja odluka Vrhovnog štaba da 7. diviziju uvrsti u sastav Glavne operativne grupe NOVJ i odredi joj jedan od najtežih zadataka: da bude zaštitnica glavnine. Taj zadatak divizija je sa ponosorr. prihvatila. I časno ga izvršila.

Milan PAVLOVIC

Narod Banije dao je mnogo žrtava u ovoj borbi. Ja cijenim Sedmu diviziju, jer je ona vodila teške borbe s neprijateljem od Sunje do Crne Gore, jer je dala mnogo žrtava u ovoj borbi

(Iz govora druga TITA na smotri 7. divizije u Petrovom Polju 20. 8. 1943. kako je, po *sjećanju, zabilježio Milan Kneževič.)*

U NAJTEŽIM DANIMA

SEDMA DIVIZIJA U IV I V NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI*

Krajem decembra, pred početak IV ofanzive, 7. divizija je imala tri brigade — 7, 8. i 16. — inžinjerijsku četu, četu za vezu i ostale pomoćne dijelove i brojala oko 3.500—4.000 ljudi. 16. brigada bila je na odsjeku Glina, a 7. i 8. brigada na odsjeku Kostajnica, Sunja, Sisak.

Čitava Banija bila je u to vrijeme pod kontrolom NOV, osim perifernih mjesta: Siska, Petrinje, Gline, Topuskog, Kostajnice i Sunje, u kojima je neprijatelj držao garnizone, jačine od bataljona do puka. Na oslobođenoj teritoriji organizovana je bila narodna vlast — NOO — i vojnoteritorijalni organi — komande mjesta, sa banijskom Komandom područja na čelu.

Oslobođena teritorija u Baniji bila je na zapadu povezana s Kordunom i Likom, a na jugu sa Bosanskom krajinom, i tako je predstavljala krajnji sjeveroistočni dio jedinstvene slobodne teritorije, koja se protezala od Zagreba do rijeka Rame i Neretve. Kako u trouglu Sisak — Zagreb — Karlovac okupator nije imao garnizone, jedinice naše vojske dolazile su neposredno do Zagreba. Krak glavne balkanske saobraćajne arterije, koja ide od Zagreba preko Siska za Novsku, bio je do te mjere izložen stalnim napadima ne samo diverzanata nego i cijele 7. divizije da je željezničko osoblje upozoravalo putnike da legnu na pod za vrijeme vožnje kroz ovu »opasnu zonu«. Naročito podesan za napad bio je odsjek Sunja, Sisak, na kome je, sa dve brigade, vršen napad skoro svake druge noći.

U ovo su vrijeme druge jedinice NOV, stalnim napadima na saobraćajne arterije Sarajevo — Brod i Brod — Novska, skoro potpuno onemogućavale neprijatelju saobraćaj i prodirale na jug i ju-

* Objavljeno u *Vojnoistorijskom glasniku* br. 6/1951. (članak je djelimično dorađen).

goistok u pravcu jadranske obale, što je NDH praktično svelo na nekoliko gradova oko kojih se stalno vodila borba. Zato je Hitler bio prisiljen da, i pored teške situacije kod Staljingrada, donese odluku o likvidaciji »Titove države« i njene vojske. Na to je bio primoran kako moralno-političkim razlozima tako, i još više, vojničkim, jer je na Balkanu bilo stvoreno aktivno ratište, koje je, iako bez direktne materijalne veze, dopunjavalo savezničkа ratišta u SSSR i Africi.

Rukovođenje operacijama, kod nas poznatim pod imenom IV neprijateljska ofanziva, povjereno je njemačkom general-pukovniku fon Leru, koji se, da bi izvršio što bolje pripreme za njih, sastao u Rimu decembra 1942. s italijanskim vrhovnim komandantom.

Prema osnovnoj operativnoj zamisli njemačke Vrhovne komande bilo je predviđeno da se koncentrišu velike mase vojske oko slobodne teritorije Banije, Korduna, Like i Podgrmeča, a zatim brzim udarom duž komunikacije: Karlovac — Slunj — Bihać — Petrovac — Ključ — Sanski Most (jednovremenim dejstvom s oba kraja komunikacije) odvoji ta teritorija od slobodne teritorije na jugoistoku. Istovremeno zauzimanjem Bihaća, Bosanskog Petrovca i Slunja razdvojiti partizansku grupaciju koja se brani na opkoljenoj teritoriji u dva dijela: jedan na prostoru Banija — Podgrmeč — Kordun, a druga u Lici te ih uništiti koncentričnim udarima (prvu grupu na prostoru Cazinska krajina — Grmeč a a rugu grupu u Lici). Ovo operativno okruženje stvarano je već u fazi koncentracije trupa (teritorijalna operacija). U slučaju eventualnog proboja ovih snaga ka jugoistoku, bio je predviđen novi zastor u dolini rijeka Rame i Neretve.

Koncentracija snaga za ostvarenje ovog plana počela je krajem decembra 1942. godine. U ovim operacijama trebalo je da učestvuje i 369. »Vražja« divizija, čiji je jedan puk uništen na istočnom frontu. Ova divizija je bila sastavljena od domobrana obučenih u Štokerau pod komandom njemačkih oficira i podoficira. Ona se odmah poslije parade održane u Zagrebu 25. decembra počela po ešelonima prebacivati na prostoriju: Sisak — Sunja — Dubica — Kostajnica, upravo na prostoriju koja je bila izložena stalnim udarima 7. divizije. Posljednjih dana decembra prvi ešelon, jačine ojačanog bataljona, iskrcao se u selu Majuru i tu zanoćio.

Sedma i 8. brigada, uvijek spremne za napad na prugu, napale su neprijatelja još prve noći njegovog boravka u selu. Iznenadivši ga, umornog poslije marša, žestokim udarom nanijele su mu ogromne gubitke i gotovo razbile bataljon. Zarobljeno je oko 200 vojnika, a broj mrtvih nije bio poznat. Pored ostalog, zaplijenjeno je i 5 protivtenkovskih topova 50 mm, od kojih su 3 preoteli njemački tenkovi što su iz Kostajnice pristigli u pomoć bataljonu u Majuru, a 2 su izvučena na oslobođenu teritoriju. Neprijateljski ten-

kovi su u poslednji čas spasli svoj bataljon od uništenja, zahvaljujući našem bočnom obezbjeđenju koje nije izvršilo svoj zadatak.

Neprijatelj je nastavio koncentraciju 369. divizije, a 7. divizija ju je razbijala. Osnovna zamisao štaba 7. divizije bila je: koristiti se povoljnim uslovima za počesno uništavanje neprijateljevih snaga, nanositi im gubitke, otimati materijal i demoralisati njihove nove vojnike time što su zarobljenici puštani kućama (osim oficira).

Naročito podesni objekti za napad bili su vozovi koji su prevozili vojsku i materijal iz Zagreba. Jedne noći, u prvoj polovini januara, uništena je željeznička kompozicija. U njoj su, između ostalog, bila i dva vagona puna neprijateljskih oficira, koji su, radi učešća u ofanzivi, vjerovatno pošli na raspored u svoje jedinice. Drugom prilikom miniran je voz u kome je bilo po pola vojske i civila. U kratkoj noćnoj borbi svi neprijateljski vojnici su bili likvidirani, a civili, uglavnom stranci — Francuzi, Bugari, Rumuni, Grci i dr. — pušteni su, pošto su im objašnjeni ciljevi naše borbe. Zarobljeno je nekoliko ustaških oficira — agenata preobučenih u civilna odijela. Skoro svake noći uništavana je po neka vojna kompozicija.

U želji da se napada samo na transporte s vojskom i ratnim materijalom, napadi su organizirani na slijedeći način: isture se osmatrači i jaka bočna osiguranja do blizu Sunje i Siska, koji uspostave telefonsku vezu sa štabom divizije na komandnom mjestu i na prugu postave mine bez upaljača. Glavnina snaga posjedne prugu na sredini komunikacije Sisak — Sunja i uradi isto što i osmatrači i bočna obezbjeđenja. Noć je omogućavala potpunu tajnost. Istureni osmatrači javljali su štabu kakvi vozovi nailaze. Ako nisu bili »interesantni«, puštani su a da pri tom nji'ncvo osoblje uopšte nije znalo da je pruga opsjednuta vojskom. Kada bi štab odlučio da se neka kompozicija napadne, naredio bi da se aktivira mina na sredini. Pošto bi voz na nju naletio, borci bi odmah jurišali i u kratkom vremenu, uz minimalne gubitke, kompozicija bi bila uništena.

Odmah poslije eksplozije kretali bi oklopni vozcvi iz Siska i Sunje u pomoć napadnutom vozu. Međutim, po izlasku iz stanice oni su nailazili na mine koje je poslije prve eksplozije aktiviralo bočno obezbjeđenje. U nemogućnosti da se i dalje kreću oni su sipali vatru na sve strane i do zore ostajali u odbrani, a njihova posada je gledala kako se dimi voz koji je trebalo da zaštite. Kada su zaplijenjeni pt-topovi, iz njih su s uspjehom gađani ovi oklopni vozovi.

Ovim stalnim napadima 7. divizija je jako usporila koncentraciju 369. divizije i nanijela joj velike gubitke još prije no što se prikupila. Posljednjih dana koncentracije neprijatelj je, zbog opasnosti koja mu je prijetila, a i zbog varke, počeo da prikuplja diviziju u dolini Save, veoma daleko od projektovane prostorije.

Po završenoj koncentraciji, u prvoj polovini januara 1943. godine, 369. divizija počela je polako da napreduje sa prostorije Kostajnica — Sunja — Sisak prema zapadu s ciljem da, nastupajući opštim pravcem Sunja — Žirovac — Bosanska Krupa, pregazi Baniju, izbije u dolinu Une i tu se spoji sa 7. SS-divizijom »Princ Eugen«, koja je nastupala sa sjevera pravcem: Karlovac — Slunj — Bihać — Bosanski Petrovac, gdje je imala da se spoji sa 717. njemačkom divizijom (ova je nastupala od Ključa ka Bosanskom Petrovcu) i tako ostvari operativno okruženje naših snaga u rejonu Grmeča i doline Une. No, kako je 369. divizija već pretrpjela velike gubitke, njen moral je bio znatno opao. Pri svakom jurišu boraca 7. divizije, neprijateljski vojnici su se predavali u velikom broju. Ovo je toliko uzdiglo borbeni duh naših boraca da su se 7. i 8. brigada osjećale jače od snaga koje su ih napadale, iako je 369. divizija brojala oko 12.000—14.000 ljudi,[1] a njih dvije zajedno oko 2.000, čemu treba dodati i nesrazmjeru u naoružanju: 7. divizija imala je samo pješadijsko, lako naoružanje, a neprijatelj vrlo jaku artiljeriju, tenkove, čak i pt-puške (iako je dobro znao da mi nemamo tenkove).

Sedma divizija je sprovodila taktiku vrlo aktivne manevarske odbrane. Danju je manjim snagama držala zastor pred protivnikom, izviđala ga i zamarala, a noću prikupljenim snagama udarala na njegove pojedine izolovane dijelove. Najvjerovatnije je i zbog toga neprijatelj nastupao veoma oprezno i lagano širokim, neprekidnim frontom uz plansku podršku artiljerije. No, i pored toga, na pravcu Sunja — Gradusa — Blinja 369. divizija je pretrpjela nekoliko snažnih udara u kojima je imala vrlo velike gubitke u ljudstvu i materijalu. Tako su prilikom napada 7. brigade na Blinju, pored velikih gubitaka nanijetih neprijatelj evo j živoj sili, u naše ruke pala 2 topa, nekoliko minobacača, dosta mitraljeza i pušaka. Ali, za nas su bile najvažnije 3 pt-puške (vjerovatno prve u našoj vojaci), koje su bile vrlo dragocjene u IV ofanzivi.

Neprijatelj je poslije ovih poraza još više razvlačio svoj front i tražio naše bokove na pravcima: Kostajnica — Komogovina — Jabukovac i: Sisak — Petrinja — Hrastovica — Jabukovac, s ciljem da obuhvati glavninu 7. divizije na prostoriji: Sisak — Jabukovac — Kostajnica — Sunja. U tu svrhu preduzima energičan napad pravcem Petrinja — Jabukovac, na koji ubacuje tenkove duboko u našu pozadinu u nadi da će je moći dezorganizovati i pomoći napredovanje pješadijskih jedinica sa fronta. Međutim, jedna četa, u kojoj su se nalazile zaplijenjene pt-puške, nazvana »lovci tenkova«, s uspjehom se suprotstavila tenkovima. Tenkovska kolona, izgubivši nekoliko tenkova kod sela Čuntića i Buđičine, mo-

[1] Prema Petru Tomcu 369. divizija imala je ukupno oko 16.000—17.000 ljudi (P. Tomac, IV *neprijateljska ofanziva, Vojno delo — Mala vojna biblioteka,* Beograd 1951, str. 18).

rala se povući i tako je propao pokušaj okružavanja 7. divizije. Napad sa fronta, sa istoka, iako potpomognut teškom artiljerijom, takođe je propao. Ovaj uspjeh još više je podigao moral 7. divizije, jer su borci osjetili da se uspješno mogu suprotstaviti i tenkovima. Poslije razbijanja neprijateljevog desnokrilnog kraka, divizija je produžila s noćnim napadima, što je dovelo do potpunog zastoja neprijateljskog nastupanja na liniji Komogovina — Blinja — Hrastovica.

Oko 20. januara kada počinju operacije po planu IV ofanzive i na ostalim sektorima, neprijatelj preduzima manevar svojim desnim krilom pravcem Petrinja — Gora — Glina, gdje se spaja sa svojim snagama u Glini i odatle usmjerava udar u naš lijevi bok i pozadinu pravcima Glina — Klasnić i Glina — Obijaj — Vrnograč. Snage 7. divizije povijaju svoje lijevo krilo malo na jug i manevrom u pravcu zapada zauzimaju šumovite grebene Šamarice (Zrinjske gore) i Orlove šume, podesne za odbranu i sprečavanje prodora u dolinu Une, u pravcu Bihaća.

Neobjašnjivo je zašto neprijatelj nije preduzeo ozbiljne napade pravcem Bosanski Novi — Žirovac, što bi neposredno s leđa ugrozilo naše snage. Taj pravac je uspješno zatvarao jedan bataljon Banijskog odreda, koji je štitio pozadinu glavnine 7. divizije i održavao vezu sa našim jedinicama u Bos. Krajini.

Neprijatelj je poslije nekoliko dana preduzeo nastupanje iz Gline opštim pravcem prema Bosanskoj Krupi i Bihaću. U toku 23. januara jedna kolona koja je pokušala da se probije ka Balincu i jedna kolona kod sela Bijele Vode potpuno su razbijene; oštećen je i jedan tenk. Kolona koja je 24. januara nastupala od Klasnića ka Žirovcu razbijena je kod Brubna. Neprijatelj je imac preko 80 mrtvih i 10 zarobljenih. Zaplijenjena su 4 teška mitraljeza, 2 laka bacača i uništen jedan tenk.[2] Time je zaustavljeno nastupanje neprijatelja ka Zirovcu, odakle bi lako izbio u Bosansku Krupu. Isto tako doživela je poraz i njemačka kolona koja je istovremeno sa prethodnom krenula iz Gline ka Vrnograču, s težnjom da što prije uspostavi taktičku vezu sa 7. SS-divizijom u rejonu Bihaća. Pošto je imao teške gubitke (između ostalog i jednu kompletnu satniju) u Hajtiću i Balincu[3], neprijatelj je prešao u odbranu. Tako je u dugotrajnim borbama, zahvaljujući moralnom preimućstvu i taktici 7. divizije, 369. divizija iscrpena do te mjere da nije bila sposobna za dalje nastupanje. To priznaje i fon Ler poslije rata, navodeći da je lično morao intervenisati da bi se to stanje popravilo kako bi se promijenila situacija u korist Nijemaca.

Ali situacija na pravcu Karlovac — Slunj bila je za nas ozbiljna — 7. SS-divizija »PrincEugen« snažnim udarom na jedinice 8. divizije i Primorsko-goranske grupe, koja je došla upomoć, izbila

[1] *Arhiv VII,* dok. 27/1, k. 8.
[*] *Arhiv VII,* dok. 25/1, k. 8.

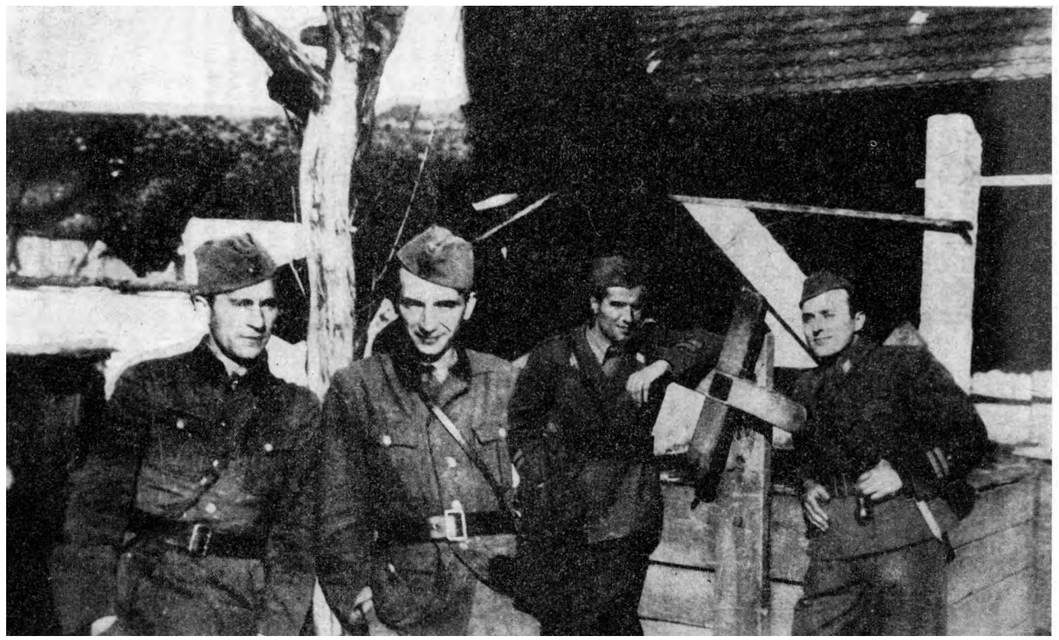

Stab 7. divizije: Đ. Kladarin, D. Vidić Baja, P. Jakšić, S. Bjelajac Cane

je u Slunj i neposredno ugrozila Bihać i oslobođenu teritoriju u Bosni, gdje su se nalazili mnogobrojni ranjenici naše vojske.

U toj situaciji, Vrhovni štab naređuje štabu 7. divizije da svoju 16. brigadu ostavi na prostoriji Velika Kladuša — Vrnograč kao zastor pred neprijateljem koji je nastupao s istoka, da prikupi oko sebe sve naše snage sjeverno od Une i s njima udari iz pravca Kladuše i Pećigrada u bok njemačke kolone koja je nastupala od Slunja ka Bihaću.

U vrijeme kad je primljeno naređenje, 8. brigada je bila u 2irovcu, 7. brigada u Hajtiću (blizu Gline), a 5. brigada 8. divizije povlačila se sa sjevera od Vojnića prema Kladuši. Napad je trebalo izvršiti što prije, jer su na pravcu Slunj — Bihać bik. takve naše snage koje se nisu mogle ozbiljno suprotstaviti Nijemcima što su nastupali od Slunja.

Brigade su dobile naređenje da krenu usiljenim maršem: 8. brigada pravcem: Žirovac — Pećigrad — Tržac; 7. brigada pravcem: Bojna — Vrnograč — Tržac; 5. brigada 8. divizije pravcem Kladuša — Šturlić odakle su sve tri brigade imale preći u napad u pravcu sela Rakovice, gdje se do našeg dolaska neprijatelj mogao pojaviti.

Uz ogromno naprezanje ljudi i stoke, maršujući neprekidno 24 časa, brigade su 26. januara stigle na određenu prostoriju i odmah se počele angažovati u borbi. Međutim, neprijatelj je u međuvremenu potisnuo naglo snage 8. divizije i Primorsko-goranske grupe na pravcu Slunj — Bihać, zauzeo Rakovicu, Drežnik-Grad i ušao u Vaganac. Iz Slunja je desnom obalom Korane nastupala 7. SS-divizija, ugrožavajući bok i pozadinu 7. divizije koja je bila prikupljena u rejonu Tršca i usmjerena preko mosta na Korani na odsjek Rakovica — Drežnik-Grad. Iako u ozbiljnoj opasnosti da bude okružena i nabačena na Koranu ako neprijatelj zauzme most u Tršcu, divizija se razvila za borbu.

Međutim, Vrhovni štab, koji je ocijenio da nema više uslova za ozbiljan otpor neprijatelja sjeverno od Une, poslao je naređenje da se divizija što prije prebaci na desnu obalu Une i zatvori pravac Bihać — Petrovac. 5. brigadu 8. divizije trebalo je uputiti u Liku.

Vjerovalo se da će Nijemci energično nastupati prema Bihaću pa je bilo nužno spriječiti im pristup gradu bar tokom slijedećeg dana, kako bi se potom noću prešlo preko mosta u Bihaću, jer danju to nije bilo mogućno zbog avijacije koja je u talasima neprekidno bombardovala grad.

Osma brigada dobila je zadatak da posjedne položaje u rejonu sela Izačića i spriječi dalje nastupanje Nijemaca u pravcu Bihaća;'

7. brigada, sa prištapskim dijelovima, imala je da krene pravcem Tržac — Gata — Pokoj; 5. brigada 8. divizije imala je da obrazuje zaštitnicu na pravcu Tržac — Gata, a 16. brigada, koja je izvršila nekoliko uspješnih protivnapada u rejonu Kladuše, dobila je nare-

đenje da se povlači pravcem: Kladuša — Cazin — Ostrožac. Za njom je nastupala 369. divizija.

Poslije napornog noćnog marša brigade su dostigle svoje marševske ciljeve: 8. brigada je zaposjela Izačić a 7. brigada i štab divizije stigli su u selo Pokoj. Jedan bataljon ove brigade upućen je u Bihać na most. Peta brigada 8. divizije prikupila se u selu Gati, održavajući slab kontakt s Nijemcima kod Tršca.

Rano u jutru njemačke jedinice, podržane artiljerijom i avijacijom, napale su 8. brigadu i izbacile je iz Izačića u pravcu Pokoja. Put u Bihać bio je otvoren i nije bilo izgleda da se tokom dana Nijemcima može spriječiti prodor u grad. Imajući u vidu osnovni zadatak — zatvaranje pravca Bihać — Petrovac, štab divizije je naredio da se odmah poruši most u Bihaću na Uni i time uspori napredovanje Nijemaca i umanji mogućnost njihovog naglog prodora u Petrovac.

Sve snage divizije, osim jednog bataljona 7. brigade, bile su na lijevoj obali Une. Na relativno malom prostoru između sela Gate, Pokoja i Bihaća našle su se tri brigade sa prištapskim dijelovima divizije i mnogobrojnim narodom koji se s Banije i Korduna povlačio pred neprijateljem. Pred njima je bila Una, bez mostova i gazova, a za njima višestruko nadmoćniji Nijemci, čija je avijacija stalno kontrolisala rijeku i spriječavala da saobraća jedina skela u selu Pokoju. Izgledalo je da će doći do žestoke borbe, u kojoj su naše snage mogle biti uništene ili, u najmanju ruku, pretrpjeti teške gubitke ako pokušaju da se probiju u neprijateljevu pozadinu.

Međutim, iz neobjašnjivih razloga, Nijemci su nastupali veoma sporo, tako da do večeri 28. januara nije došlo do odsudne borbe. A kad je pala noć, počelo je prebacivanje skelom u Pckoju, u toku koje su prebačene tri brigade i mnogobrojni narod na desnu obalu Une.

Prošli smo kroz razrušen, pust Bihać. Una nas je razdvajala od Nijemaca, koji su bili propustili vrlo povoljnu priliku da nam nanesu teške gubitke. Izgleda da je ovdje rušenje mosta odigralo izvanrednu ulogu. Nijemci su, vjerovatno, smatrali da smo se mi tokom prošle noći prebacili preko rijeke, a zatim za sobom porušili most, što ih je navelo na misao da je energično nastupanje besmisleno, kada inače ne mogu produžiti dalje. Međutim, ozbiljnijim borbenim izviđanjem, koje oni, na našu sreću, nisu izvršili, mogli su lako ustanoviti pravo stanje.

Pred divizijom je stajao zadatak da zatvori pravac Bihać — Petrovac i ne dozvoli Nijemcima nagli prodor u unutrašnjost oslobođene teritorije.

U skladu sa odlukom štaba divizije za odbranu, jedinice su ovako raspoređene:

Sedma brigada sa dva bataljona u selu V. Račiću, a sa jednim u selu Gorjevcu. Bataljon u Gorjevcu imao je zadatak da prisili

neprijatelja da se zaustavi pred Ripačkim klancem, čime bi se stvorilo vrijeme i prostor ostalim snagama brigade da se razviju za borbu i napadnu neprijatelja s boka, niz Unu;

Osma brigada u rejonu sela Hrgar — Velebit imala je zadatak da manjim snagama posjedne k. 485 istočno od sela Bijelo Brdo, a glavnim snagama da napadne neprijateljsku pobočnicu, za koju se pretpostavljalo da će se kretati pravcem Bijelo Brdo — Tihotina, da je odbaci i presiječe odstupnicu neprijateljevoj glavnini kada je napadne 7. brigada;

Šesnaesta brigada ostavila je jedan bataljon u selu Jezeru da spriječi popravku mosta kod Ostrošca i kontroliše dolinu Une. Jedan bataljon raspoređen je u selu Grabežu da u slučaju nailaska neprijatelja posjedne položaje na kosi k. 739 i k. 747 i tu primi borbu; 3. bataljon raspoređen je u selu Tihotini sa zadatkom da pri nailasku neprijatelja posjedne položaje na Turskom Kozjaku i odatle napadne u bok neprijatelja koji bi se kretao putem i vodio borbu protiv naših snaga na kosi;

Peta brigada 8. divizije, koja je prešla Unu kod sela Račića i imala zadatak da u sadejstvu s našim snagama u Lici zatvori pravac prema Donjem Lapcu, izišla je iz sastava 7. divizije.

Štab divizije nalazio se u selu Hrgaru.

Desno je sadejstvovala 8. krajiška brgada u rejonu Bosanske Krupe sa zadatkom da zatvara pravac Bosanska Krupa — Kmjeuša — Bosanski Petrovac. Lijevo, u dolini Une, dejstvovao je novoformirani Bihaćki područni bataljon.

Nijemci su nekoliko dana imali zastoj u nastupanju, vjerovatno zbog porušenih mostova i pregrupisanja snaga. Za to vrijeme su sproveli intenzivna borbena izviđanja.

U međuvremenu je s istoka od Ključa bio ugrožen Bosanski Petrovac. Zbog toga je Vrhovni štab naredio štabu 7. divizije da jednu svoju brigadu hitno uputi u Bosanski Petrovac. Upućena je 8. brigada, a plan odbrane saobražen novim uslovima. Položaje 8. brigade u rejonu Hrgar a posjela je 16. brigada, ostavivši slabije snage u dolini Une, a 7. brigada je zaposjela Ripački klanac. Dolinu Une držao je Bihaćki bataljon. Tako je naš borbeni poredak izgubio dubinu.

Divizija je dobila naređenje da se spremi za duge marševe. Centralni problem predstavljala je tada komora. Dejstvujući dotad na ravničastom terenu, divizija je imala kolski transport, a sada je bio nužan tovarni. No, prijelaz s jednog na drugi transport bio je vrlo težak: nije bio mogućno naći ni tovarne konje ni samare, jer su ih dijelom već bile uzele naše druge jedinice, a dijelom je na njima narod nosio svoju imovinu, bježeći ispred neprijatelja. Ovaj nagli prijelaz sa manevarskog na planinski teren izazvao je ogromne teškoće u životu i dejstvu 7. divizije uopšte, posebno zbog

slabe ishrane jer su se poljske komore držale drumova i nisu mogle da doture hranu na položaje.

Poslije nekoliko dana predaha i svestranih priprema, Nijemci su prvih dana februara prešli u nastupanje iz Bihaća. Udar su usmjerili u pravcu istoka, potisli slabije dijelove 16. brigade i 8. krajišku brigadu i ovladali komunikacijom Bihać — Bosanska Krupa, a zatim pokrenuli cijeli svoj borbeni poredak od Bosanske Krupe do Bihaća u pravcu juga. Glavni udar su usmjerili na Ripački klanac i Gorjevac, a u isto vrijeme, manevrom svojih krila uz unsku prugu i pravcem sela Veliki Radić — Hrgar, težili da obuhvate naše jedinice na prostoriji Hrgar i Gorjevac. U napadu su učestvovali tenkovi uz snažnu podršku artljerije i avijacije.

Sedma brigada je pružila vrlo žestok otpor Nijemcima u Ripačkom klancu. Među mnogim žrtvama bio je i Zivko Bronzić, narodni heroj, koji je junački pao na čelu svog bataljona. Nijemci su ove moćne položaje izmanevrisali potiskivanjem slabog Bihaćkog bataljona uz dolinu Une, što im je omogućilo da dođu iza leđa 7. brigadi koja je branila serpentine i u sumrak uđu u Gorijevac. Frontalni udar na selo Hrgar podržan je i bočnim manevrom kroz šume Grmeča, sa odsjeka Bosanska Krupa — selo Radić. Zatim su Nijemci presjekli put između Hrgara i Gorjevca i odbacili dio snaga 7. divizije drumom prema Petrovcu, a veći dio u besputni Grmeč južnije od Hrgara i istočno od brda Jedovika. Bilo je nužno savladati kamenjare, ispresijecane oborenim đrvećem i pokrivene dubokim snijegom, da bi se što prije izbilo na drum Bihać — Petrovac u rejonu sela Duhovskog i Lipe. Ovo je bilo neophodno jer je to diktirao osnovni zadatak divizije a bilo je i nužno izići što prije iz šume da se borci potpuno ne iznure i stradaju zbog zime i gladi.

Ulažući krajnje napore, orijentišući se samo kartom i busolom, maršujući cijelu noć, naše su jedinice izbile u zoru u rejon sela Lipe, na drum Bihać — Bosanski Petrovac i odmah posjele nove položaje. O situaciji je izvješten Vrhovni štab, koji je naredio da se Nijemci tu zadrže i da im se na drumu Bihać — Bosanski Petrovac, iz pravca Grmeča, zada udarac u bok. Kao pojačanje VS nam je vratio iz Bosanskog Petrovaca našu 8. brigadu koja je 3. februara u 22 časa stigla u Vrtoče, a 4. februara u 5 časova u selo Teočak.[4] 7. brigada je držala položaje na brdu Lisini (k 1109) i na drumu, a lijevo od nje bila je 16. brigada.

Cijeli dan 4. februara Nijemci su pokušavali da se tenkovima probiju drumom, ali su zadržani od »lovaca tenkova« Isto tako odbijeni su i svi njihovi juriši na Lisinu, gdje su im nanijeti veliki gubici. Ipak stazom koju smo prokrčili kroz urvine Grmeča, izbili su na Lisinu iza leđa 7. brigade. Prodorom uz dolinu Une potisnuli

[4] Iz dnevnika Stanka Bjelajca.

su Bihaćki bataljon, ušli u selo Doljane i došli iza leđa 16. brigadi. Jedinice divizije, i pored uporne odbrane, došle su u operativno okruženje, ali su ga u toku noći razbile, izišle iz obruča i, prema odluci Vrhovnog štaba, preduzele odstupni manevar na liniju sela Drinići — Oštrelj — Kolunić.

Pošto je 8. brigadu ostavila u zaštitnici, divizija se svila u kolone, a 6. februara posjela nove položaje. Borci su bili zamoreni neprekidnim borbama i marševima, tim prije jer su poljske komore divizije izmicale drumovima, daleko od borbenog polczaja, što je jako otežavalo snabdijevanje.

Zaštitnica divizije, 8. brigada, vodila je u toku 5, 6. i 7. februara žestoke borbe protiv nadmoćnijeg neprijatelja. U 12 časova 7. februara stigla je sa 2. i 3. bataljonom u Driniće i posjela položaje Bukovičko brdo (k. 832) i Đurinovaču (k. 910) sa zadatkom da štiti pravac od Bosanskog Petrovca i osmatra drum Bosanski Petrovac — Ključ. Treći bataljon, koji je kasno dobio naređenje za pokret, bio je odsječen i nabačen u planinu Osječenicu, te je 9. februara u 16 čascva, poslije puna dva dana probijanja kroz njene gudure, stigao u Oštrelj.[5]

U Drvaru je štab divizije primio zapovjest za pokret u pravcu Sandžaka. U sastavu Operativne grupe Vrhovnog štaba (1, 2, 3, 7. i 9. divizija), divizija je dobila ulogu opšte zaštitnice.

U isto vrijeme krajiške jedinice 1. bosanskog korpusa dobile su naređenje da što prije smijene 7. diviziju sa položaja južno od Bosanskog Petrovca i da je oslobode za pokret. Međutim, ovaj korpus, angažovan u borbama u Grmeču, nije na vrijeme mogao da preuzme ovaj zadatak, zbog čega se 7. divizija dosta dugo zadržala u rejonu Bosanskog Petrovca i Drvara.

U međuvremenu su četnici prodrli od Knina u pravcu Srba, a Nijemci uz dolinu Une prema Drvaru, pa je 16. brigada dobila zadatak da se angažuje na tom odsjeku. Osmog februara neprijateljske snage su se koncentrisale u Bosanskom Petrovcu, a 9. februara krenule prema Oštrelju i Drinićima, ali su bile vraćene. Jačim snagama neprijatelj je krenuo u pravcu Ključa i u toku dana spojio se sa snagama koje su odande nadir ale.[6]

Prije pristizanja krajiških brigada, 7. divizija je krenula u pravcu Gornjeg Vakufa, sa zadatkom da, u ulozi stalne pobočnice, osigurava komunikaciju Livno — Duvno — Prozor zatvaranjem pravca Duvno — Kupres i Prozor — Donji Vakuf.

Zbog gubitka u vremenu, divizija je ubrzano marševala. Prijelaz 8. brigade od Glamoča preko planina Hrbljine, Cincara i Maiovana bio je vrlo naporan. Uslijed jake sniježne vijavice, brigada se morala vratiti u sela Isakovce i Potkraj, ali je u toku idućeg

* Iz dnevnika Stanka Bjelajca.
« Iz istog dnevnika.

dana, 14. februara, savladala planinske masive i stigla na marševski cilj s priličnim gubicima u ljudstvu i materijalu.[7]

U toku marša u diviziju su stigle vijesti da su prethodnice Operativne grupe zauzele Prozor, razbile neke jedinice italijanske divizije »Murđe« i zaplijenile njihovu opremu i naoružanje, s topovima i tenkovima.

Po završenom maršu, 21. februara, štab divizije se našao u selu Pidrišu; 8. brigada na prostoriji sela Planinka, Tihomišlje, Paloč; 7. brigada u rezervi na prostoriji sela Pidriš, Mačkovac, Mračaj; 16. brigada na prostoriji sela Zanogline, Donje Vukovskc-, Ravno, sa zadatkom da zatvori pravce Kupres — Šujica — Duvno i Kupres — Ravno, a 3. krajiška brigada na desnoj obali Vrbasa na prostoriji sela Bojska, Lužani, Hrastnica, Bistrica, sa zadatkom da zatvori pravce od Bugojna i Travnika.«

Posljednji ranjenici pristizali su u dolinu Rame, dok je 1. divizija izbijala na Ivan-sedlo, 2. divizija prodirala prema Mostaru, a 3. divizija vodila borbe oko Konjica.

Međutim, Nijemci su otkrili naše namjere — probijanje u pravcu jugoistoka — i preduzeli energične mjere da bi onemogućili realizovanje planova Vrhovnog štaba. U tom cilju oni su hitno prebacili svoje snage uz dolinu Vrbasa u Bugojno i počeli nastupanje u pravcu Gornjeg Vakufa, u koji su ušli 23. februara.[9] Tako je došlo do bitke na prostoriji Bugojno — planina Bitovnja — Prozor — planina Kobila — Oglavak, đo bitke za ranjenike koja je odlučila sudbinu IV ofanzive.

»Pozadi nas je 4.000 ranjenika i bolesnika naše vojske. Neprijatelj ne smije prodrijeti u Prozor« — glasilo je naređenje Vrhovnog štaba 7. diviziji.

Nijemci su, sa ustašama iz Bugojna na juriš osvojili prve položaje između Gornjeg Vakufa i Bugojna i 21. februara potisnuli 8. brigadu na položaje sela Kuti — Uzričje[10], a 3. krajišku brigadu 1. divizije, na desnoj obali Vrbasa, od Bugojna u pravcu Gornjeg Vakufa.[11]

Prozor je bio ozbiljno ugrožen.

U suton su naše snage prešle u protivnapad, a u jurišu su učestvovali i svi štabovi. Istakao se štab 7. brigade, koja je upravo bila pristigla, sa komandantom, Ninom Marakovićem, na čelu. Neprijatelj je izgubio dominantne položaje južno od Gornjeg Vakufa i povukao se sjeverno od grada.

[7] Iz istog dnevnika.
[8] *Arhiv VII,* dok. 6/2 i 8/2, k. 812 i dok. 23/2, k. 8.
[I] Iz istog dnevnika.
['•] *Arhiv VII,* dok. 8/2 i 11/2, k. 812.
[II] Zadržavanje 7. divizije na Oštrelju uslovilo je i zadržavanje 3. krajiške brigade sjeverno cd Gornjeg Vakufa te nije krenula na Ivan-sedlo.

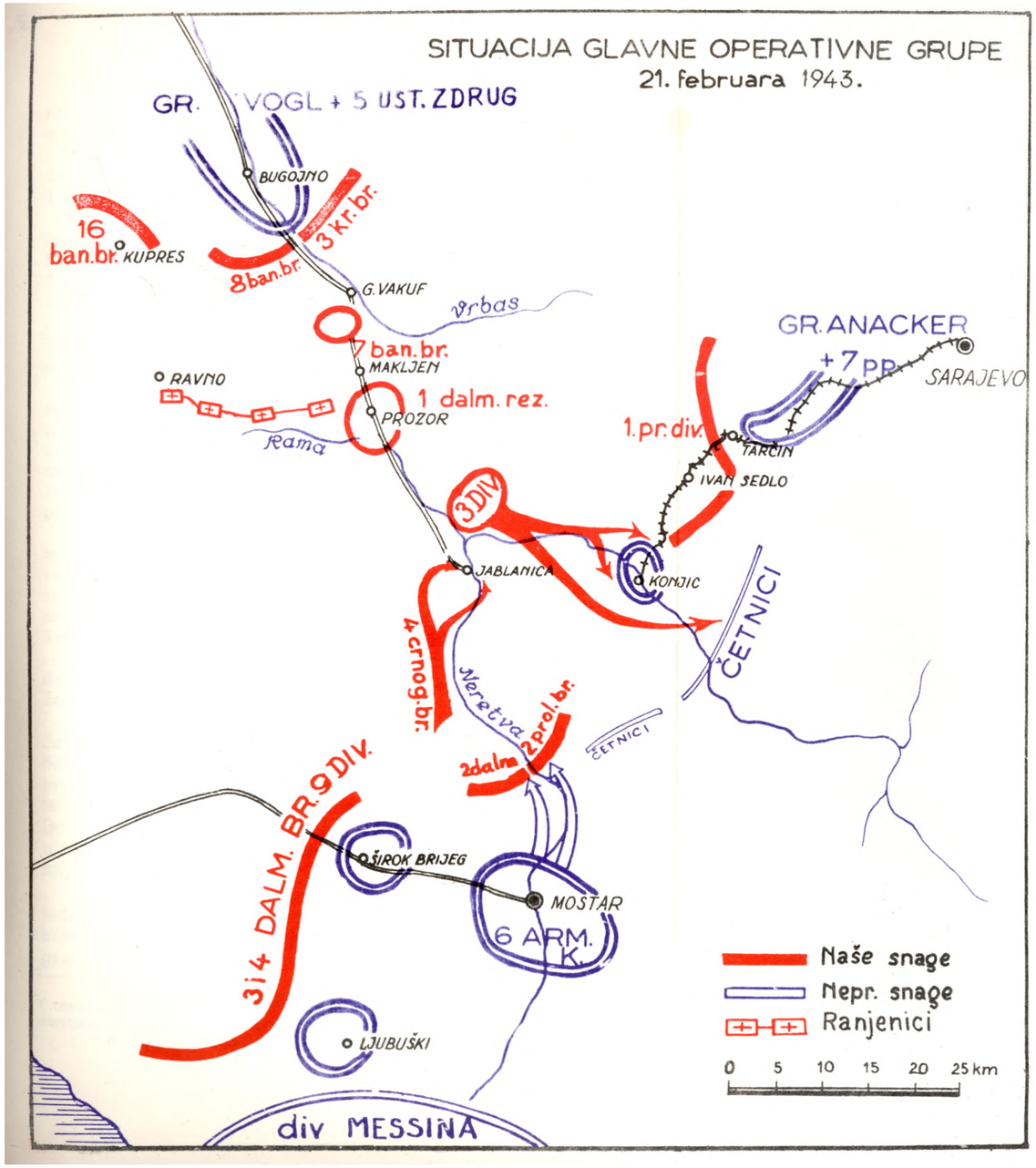
SITUACIJA GLAVNE OPERATIVNE GRUPE
21. februara 1943.
GR. VOGL + 5 UST. ZDRUG
BUGOJNO
16 ban.br.
KUPRES
8 ban.br.
3 Kr.br.
G.VAKUF
Vrbas
7 ban.br.
MAKLJEN
RAVNO
1 dalm. rez.
PROZOR
Rama
GR. ANACKER
+7 PP
SARAJEVO
1.pr.div.
TARCIN
IVAN SEDLO
3DIV
JABLANICA
KONJIC
ČETNICI
4 crnog.br.
Neretva
2prol.br.
2dalm
ČETNICI
3 i 4 DALM. BR. 9 DIV.
ŠIROK BRIJEG
MOSTAR
6 ARM. K.
LJUBUŠKI
div MESSINA
Naše snage
Nepr. snage
Ranjenici
0 5 10 15 20 25 km

Svi pokušaji Nijemaca da novim snagama prodru u Prozor nisu uspjeli. Njihova ofanzivna moć bila je iscrpena pa su prešli u odbranu i 25. februara počeli da dovlače nova pojačanja, ali su i 7. diviziji stigle u pomoć 1. dalmatinska brigada (koja je upućena 22. februara, čim je neprijatelj osvojio položaje sjeverno od Gornjeg Vakufa) i artiljerija zaplijenjena od Italijana u dolini Rame.

Osma brigada dobila je zadatak da dubokim bočnim manevrom izbije na Oglavak i planinu Kobilu, 1. dalmatinska brigada i 7. brigada zatvarale su glavnu komunikaciju Gornji Vakuf — Prozor, 3. krajiška brigada branila se jugoistočno od Gornjeg Vakufa, a 16. brigada ostala je na pravcu Kupres — Duvno.

Manevarska odbrana koju je vodila 7. divizija od Sunje, preko Bihaća i Bosanskog Petrovca, pretvorila se tada u pozicionu, u kojoj su položaji protivnika bili na dometu ručnih bombi.

Njemačka artiljerija i avijacija žestoko su bombardovale naše položaje dok su tenkovi pokušavali da se probiju duž druma. Ali protivtenkovske puške 7. divizije i ovdje su odigrale izvanrednu ulogu u odbijanju tenkovskog napada. U artiljerijskom dvoboju naša artiljerija, koristeći se razgranatom telefonskom vezom 7. divizije,[12] neutralisala je neprijateljsku. Neki položaji su tokom dana po nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke.

Kolika je bila upornost naših boraca i njihov heroizam najbolje može da pokaže primjer borca 8. brigade, Jove Zubanovića, koji nije htio da posluša savjet starješina da ide u bolnicu, već je ostao na planini Oglavku, u sniježnom rovu i tu umro od zime oslonjen na svoju pušku. Ovo potvrđuje i izvještaj štaba 7. divizije Vrhovnom štabu od 25. februara u kome se, između ostalog, kaže: .. . > Veliki gubici u posljednjim borbama u nižem rukovodećem kadru. U jednom bataljonu 7. brigade ostali samo jedan komandir i komesar čete«.[13]

U međuvremenu se komplikovala situacija u dolini Neretve. Jedan bataljon, prethodnica njemačke divizije koja je nastupala iz Sarajeva u pravcu Konjica, uprkos otporu 1. proleterske brigade, probio se u Konjic, a istovremeno su četnici Draže Mihailovića, dolazeći iz Crne Gore, pritekli s juga u pomoć okruženom neprijateljevom garnizonu u Konjicu. Oko 4.000 ranjenika koji su pristigli u dolinu Rame bili su u opasnosti sa sjevera, a put na jugoistok nije bio otvoren.

Vrhovni komandant, drug Tito, u tom momentu je donio slijedeću odluku: porušiti sve mostove na Neretvi, ostaviti tamo slabije snage i tako neprijatelju nametnuti misao da smo promijenili pravac pokreta; 1. diviziju s Ivan-planine i 2. diviziju iz doline

[u] Ceta za vezu 7. divizije imala je oko 50 km poljskog telefonskog kabla i znatan broj telefonskih aparata, što je, pored 3 pt-puške, u ono vrijeme predstavljale rijetkost u naoružanju i opremi jedinica NOV.

[13] *Arhiv VII*, dck. 17/3, k. 812.

Neretve prebaciti hitno prema Gornjem Vakufu i sa tri divizije (1, 2. i 7) razbiti Nijemce koji su nastupali sa sjevera i osloboditi ugrožene ranjenike; 3. diviziju angažovati u aktivnoj odbrani na odsjeku Jablanica, Konjic; potom se iznenada opet pojaviti u Jablanici, prijeći Neretvu i preko Prenja probiti se prema Kalinoviku.

Ovaj plan bio je u potpunosti ostvaren. Dijelovi 1. i 2. divizije stigli su u posljednji čas u pomoć 7. diviziji koja je, na granicama svojih mogućnosti, zajedno sa 1. dalmatinskom i 3. krajiškom brigadom, poslije 11 dana pozicione odbrane još uvijek zadržavala Nijemce.

U toku 28. februara, 1. i 2. marta 717. njemačka divizija pomiče se cijelim svojim frontom na jug, od Velike kobile (k. 1301) i Karaulice pa na istok preko ceste Gornji Vakuf — Prozor, Crnog vrha do izvornog dijela Vrbasa (selo Voljevac) i zauzima Vilića-Guvno, dospjevši u blizinu ranjenika. 4. crnogorska brigada, koja je upravo bila pristigla s juga, prešla je 3. marta u protivnapad i po cijenu velikih žrtava zadržala neprijatelja.

Po pristizanju 1. i 2. divizije obrazovane su tri napadne kolone: na desnom krilu 1. divizija, u centru 2. divizija, u čiji je sastav ušla 7. brigada 7. divizije a lijevo 7. divizija, u čijem je sastavu bila 3. krajiška brigada (koja je u međuvremenu bila prebačena s desnog krila na lijevo i sa 4. crnogorskom brigadom zadržala Nijemce na Vilića-Guvnu). Poslije višednevnih i vrlo oštrih borbi Nijemci su odbačeni iz Gornjeg Vakufa i njihova ofanzivna moć je bila slomljena.

Tako su, poslije Italijana, bili poraženi i Nijemci. Pred nama su se nalazili četnici na Neretvi.

Druga i 7. divizija prebačene su hitno u dolinu Neretve kod Jablanice. 2. divizija je forsirala Neretvu, razbila četnike i prešla u nastupanje prema Kalinoviku. 8. brigada 7. divizije dobila je zadatak da prebaci preko Neretve ranjenike i tifusare, što je i izvršila u toku noći 11, 12. i 13. marta kod Jablanice.

Sedma divizija, u čiji je sastav određena 10. hercegovačka brigada, dobila je zadatak da nastupa pravcem Donjt. i Gornje Zimlje — Nevesinje i time zaštiti, od neprijateljskog ispada iz Mostara i Nevesinja, glavninu naših snaga, koja je nastupala dolinom Neretve, pravcem sela Idbar — Bijela — Glavatičevo. Kako je glavnina relativno dosta brzo napredovala, a 10. hercegovačka brigada stigla sa izvjesnim zakašnjenjem od Konjica, a u međuvremenu su i četnici posjeli Prenj i odbili jedan napad 7. divizije na visove ove surove planine, Vrhovni štab je promijenio zadatak 7. diviziji i naredio joj je da obrazuje stalnu pobočnicu kod sela Krsca i da štiti prolaz ranjenika pravcem Jablanica — Krstac — Idbar — Bijela — Glavatičevo. Pod stalnom vatrom njemačkih i italijanskih aviona i artiljerije, četnici su nekoliko puta ponovili žestoke napade u pravcu

Krsca, u namjeri da presijeku put ranjenicima i da ih. zarobe u tunelu u Jablanici, gdje su bili sklonjeni od avijacije. Ovu četničku namjeru osujetila je, po cijenu velikih žrtava, 7. divizija i time obezbijedila prolaz ranjenika, a onda dala sve svoje konje i raspoloživo ljudstvo za njihov prenos i prenos bolesnika. Njeno teško naoružanje nosili su sami borci, a ona se svila u kolonu i krenula u pravcu Glavatičeva primajući usput još i ranjenike i bolesnike--tifusare, kako ne bi pali neprijatelju u ruke.

Žrtvovanje za bolesnike i ranjenike, djelimično uslovljeno zadatkom a djelimično drugarskom pažnjom, divizija je skupo platila. Izmorene i gladne borce zahvatio je tifus, proširen iz bolnice s kojom se divizija pomiješala. Gotovo cijela divizija pretvorila se u Glavatičevu u bolnicu. Mnogobrojni smrtni slučajevi prorijedili su njene redove, a ostatak duže vrijeme nije bio sposoban za borbu.

Ali to nisu sve žrtve koje je Banija dala u IV of anzi vi. Narod Banije, sklanjajući se ispred neprijatelja, masovno je napuštao svoja ognjišta i zajedno se s vojskom povlačio kroz Bosnu sve do doline Neretve. Nebrojeni neznani grobovi od Sunje preko Bihaća, Bosanskog Petrovca, Livna, Prozora i Prenja obilježili su stazu mučeništva, patnji, samoprijegora i heroizma naroda Banije, njenih boraca, majki, očeva, žena i djece.

Ali te žrtve nisu bile uzaludne. 7. divizija, izvodeći manevarsku odbranu neprekidno skoro tri mjeseca, prevalivši ogroman prostor od Siska do Prenja, izvršila je svoj zadatak u ulozi opšte zaštitnice Operativne grupe Vrhovnog štaba i time stvorila vrijeme i prostor da se ostvare planovi. Težina ovog zadatka sastojala se najviše u tome što naše jedinice do tog vremena nigdje nisu vodile odbrambene borbe većih razmjera, a izvršenje zadataka opšte zaštitnice bilo je vezano za takva dejstva protiv daleko brojno i tehnički nadmoćnijeg neprijatelja. U tim odbrambenim borbama naročito je bila teška poziciona odbrana na odsjeku Gornjeg Vakufa koja je trajala 11 dana i noći.

U dolini Neretve, oko Glavatičeva, divizija je dobila odmor. Međutim, posljedice nošenja tifusne bolnice pojavile su se u punom opsjegu: 7. i 8. brigadu zahvatio je pjegavi tifus takvih razmjera da je bio rijedak borac koji je ostao pošteđen od ove teške bolesti, a mnogi i mnogi su podlegli uslijed opšte iznurenosti. Potresna slika je ostala u sjećanju svakome koji je prošao putem od Glavatičeva prema Kalinoviku: svaki uspon predstavljao je granicu života velikom broju boraca koji su se naprezali da sa bolnicom idu naprijed. I dok su izvjesni nastavljali put, drugi su pod brdom zastajali i tu, pored vatri koje su ložili, završavali svoj mučenički život. Mnoge od njih, u besvjesnom stanju, zahvatao je plamen i tako su izgorjeli.

I pored svega, 7. i 8. brigada imale su zadatak da brane Centralnu bolnicu od četnika. Taj zadatak vršile su jedna do dvije čete iz brigada, mahom sastavljene od rukovodilaca. U međuvremenu,

16. brigada, koja je u tom pogledu bila u malo povoljnijem položaju, zauzela je komunikaciju Kalinovik — Foča i, u ulozi stalne pobočnice, osiguravala pravac Bjelimiči — Kalinovik — Foča od eventualnog neprijateljevog prodora iz Sarajeva.

Polovinom marta, prebrodivši krizu koja je trajala oko 15 dana, 7. i 8. brigada, sa štabom divizije, pokrenule su se, uz teške napore, iz doline Neretve u rejon Kalinovika, gdje su opet osiguravale bolnicu od četničkih bandi koje su se tu prikupljale poslije prelaska glavnine naše vojske u dolinu Drine.

Početkom aprila, iako se broj tifusnih oboljenja nešto smanjio, javljalo se za bolnicu dnevno 15—20 boraca. Smrtnost je iznosila 5—10 ljudi dnevno, većinom od iznurenosti. Ukupno je bilo 900 bolesnika. Zbog teškoća oko transportovanja hrane i smanjenog broja konja, divizijska bolnica je bila premještena na prostoriju oko sela Obija. Veliki broj bolesnika koji su se nalazili po brigadnim ambulantama upućen je u bolnicu, a teški, koji se nisu mogli kretati, predati su Centralnoj bolnici. Tako su brigade, oslobođene bolesnika, postale pokretljivije. Zahvaljujući tome i specijalnoj pomoći u hrani koju je Vrhovni štab krajem marta uputio iz Nevesinja, borci su se počeli oporavljati. Poslije odmora oko Kalinovika, preživjelo ljudstvo bilo je sposobno za pokret, iako uz velike napore.

Po mjeri napredovanja 1, 2. i 3. divizije kroz Sandžak i Crnu Goru pomjerala se i 7. divizija u ulozi opšte zaštitnice. Ona se 9. maja nalazila u slijedećem rasporedu: 16. brigada — selo Đeđevo (ušće Bistrice u Drinu), 7. brigada — na prostoriji sela Jeleč — Rataj — Kuti (južno od komunikacije Kalinovik — Foča), a 8. brigada — u pokretu od Konjskih voda ka selu Vrbnici.[14] Zdravstveno stanje u diviziji se popravilo. Brojno stanje 16. brigade iznosilo je 420, a 7. i 8. po oko 300 ljudi. Za vrijeme pokreta kroz Zelengoru u dolinu Drine, divizija je stupila u borbu s Nijemcima koji su iz Foče nadirali uz dolinu rijeke. Tako je 16. brigada cio dan 9. maja vodila borbe protiv neprijatelja koji je vršio ispade u pravcu Đeđeva sa desne obale Drine preko mosta kod sela Broda i sa lijeve obale Bistrice. Odbivši ove njemačke napade, divizija je preko Šćepan-Polja 16. maja pošla u pravcu Čelebića sa zadatkom da posjedne rejon južno od Pljevalja i zatvori pravac Pljevlja — Zabljak. Ovom prilikom su neprijateljski izviđački avioni iznenadno, u rano kišovito i maglovito jutro, napali usamljene kolibe između sela Vrbniče i Ljubine i nanijeli štabu divizije osjetne gubitke (poginuo je, pored ostalih, načelnik saniteta divizije dr Vajs, a smrtno ranjen načelnik štaba, Vojislav Đokić, učesnik mariborske pobune 1932. godine).

Šesnaestog maja divizija je stigla u Popov Do, a 18. maja 3. dalmatinska brigada stavljena je pod komandu 7. divizije.[15] Istog

[14] *Arhiv VII,* dok. 9/1, k. 9a.

[15] Deveta dalmatinska divizija, koja se pod udarima neprijatelja, gladi, zime i tifusa brojno veoma smanjila, preformirana je u 3. dalmatinsku brigadu.

dana divizija je sa glavninom snaga zatvorila pravac Pljevlja — Žabljak u slijedećem rasporedu: 16. brigada — na prostoriji sela Mijakovići — Korijen, 7. brigada — u selu Podpeću, 3. dalmatinska brigada — na prostoriji sela Kruševo — Hoćevine — Donja Brvenica, a 8. brigada — u rezervi u selu Vlahovićima. Po naređenju Vrhovnog štaba 3. dalmatinska brigada rokirana je 20. maja na položaje sela Gornja Orlja, Gradac, Mrčevo (zapadno od Pljevalja) a na njene položaje došla je 8. brigada *iz* rezerve.

U toku pokreta iz doline Drine prema Pljevljima, u Čelebić se vratilo iz bolnice u diviziju preko 800 boraca koji su preboljeli tifus. Njima je bio nužan oporavak. Pošto je predio, na koji je Vrhovni štab upućivao diviziju, bio povoljan za nabavku hrane, bilo je izgleda da će ovo ljudstvo povratiti fizičku kondiciju.

Ali neprijatelj nije dozvolio da se to ostvari. Dok smo se mi borili u Hercegovini i Crnoj Gori, Nijemci su prikupili, popunili i odmorili svoje snage koje su učestvovale u IV ofanzivi i, uočivši svoje slabosti u ranijim borbama, preduzeli nove ofanzivne operacije. Oni su prešli demarkacionu liniju koja ih je odvajala od Italiana i započeli svoju V ofanzivu, najveću po opsjegu i najbrižljivije pripremljenu.

Osnovna zamisao njemačke komande za ovu ofanzivu bila je: jz baze Foča, Goražde, Pljevlja, Kolašin, Nikšić i Gacko koncentričnim nastupanjem zatvoriti Operativnu grupu Vrhovnog štaba između kanjona Pive i Tare i tu je uništiti.

Vrhovni štab je odlučio da se izvrši proboj preko Vučeva i Zelengore u istočnu Bosnu.

Sedma divizija se na početku ofanzive nalazila u Sandžaku, na odsjeku sela Boljanići, Podpeće, Maoče. Neprijatelj je nastupao sa linije Bijelo Polje, Pljevlja, Goražde s ciljem da posjedne desnu obalu Tare i tako izvrši svoj bliži zadatak — zatvaranje kotla sa istoka.

Divizija je vodila oštre borbe. Iako iscrpena tifuscm, triput je odbacivala Nijemce preko rijeke Čehotine kod Boljanića. No, pod pritiskom nadmoćnijih snaga, izvodeći manevarsku odbranu, povlačila se je ka Tari, koju je, po naređenju Vrhovnog štaba prešla kod sela Tepaca.

Po rasporedu Vrhovnog štaba, 1. i 2. divizija krenule su u proboj preko Vučeva, a 3. i 7. divizija su obrazovale operativnu grupu između Pive i Tare, čiji je zadatak bio da zadržava nastupanje neprijatelja s juga i tako obezbijedi odstupni manevar 1. i 2. divizije i predviđeni proboj. S njima je bila i Centralna bolnica i veći dio AVNOJ-a i ustanova Vrhovnog štaba. 7. divizija zaposjela je dolinu Tare i sprečavala neprijatelju prelaz preko rijeke, a 3. divizija pokret s juga i zapada.

Kad su 1. i 2. divizija naišle na snažan otpor Nijemaca i bile zaustavljene na Sutjesci, data je direktiva 3. i 7. diviziji da pokušaju i one proboj iz obruča. Iz procjene situacije proizišle su tri mogućnosti:

ili krenuti za 1. i 2. divizijom i zajednički s njima izvršiti proboj; ili proboj preko Pive u Hercegovinu; ili proboj preko Tare nazad u Sandžak.

Štab 7. divizije predlagao je da se od Vrhovnog štaba traži saglasnost da se odmah krene za 1. i 2. divizijom, a ako se to ne usvoji, da se probija u Hercegovinu. Prelaz Tare dolazio je u obzir samo u slučaju ako ne bi bila posjednuta njena desna obala. U protivnom, forsiranje te plaho vite rijeke pomoću priručnih sredstava nije pružalo nikakve izglede na uspjeh.

U toku tih priprema, u kojima je ustanovljeno da je neprijatelj posio desnu obalu Tare, stiglo je naređenje Vrhcvnog štaba da 3. i 7. divizija krenu za 1. i 2. divizijom. Štab 7. divizije, koji je to smatrao za najpovoljnije rješenje, prihvatio ga je sa zadovoljstvom. 7. divizija je i krenula prva, jer je njen raspored bio sjevernije od 3. divizije.

Kako su Nijemci sa desne obale Tare držali pod vatrom žičani most na Pivi iznad Šćepan-Polja, to nije bilo mogućno preći preko njega. Divizija je za noć podigla od priručnih sredstava dva mostića kod Kruševa i počela prelaz. Rano ujutro, nad mjestom preiaza pojavile su se »štuke« i, pikirajući u kanjon, rušile mostove nanoseći posebno velike gubitke Centralnoj bolnici, koja se kretala iza 7. divizije.

Ljudstvo divizije bilo se dosta oporavilo zahvaljujući tome što je, po naredbi štaba divizije, još u Sandžaku obezbijeđeno meso za 20 dana. Stotine ovaca koje su bile uzete služile su za hranu sve do proboja u istočnu Bosnu ne samo 7. diviziji nego i bolnici. Ovo naređenje i upornost u njegovom sprovođenju poštedjeli su diviziju od gladi u ovoj of anzi vi. Obezbij edena hrana i pokret na sjeverozapad (za borce je to značilo isto što i pokret prema Beniji) davali su snage borcima da savladaju sve teškoće.

Poslije preiaza Pive štabu divizije stiglo je naređenje Vrhovnog štaba da zakopa i sakrije teško naoružanje i da kreće ubrzanim maršom za 1. i 2. divizijom, ne obaziruci se na 3. diviziju, koja neće ići za njima. Ovakvo naređenje govorilo je o ozbiljnosti situacije u kojoj se nalazila Operativna grupa.

Štab divizije, pošto je organizovao bolnicu i obavijestio je o nužnosti da svi napregnu krajnje snage i krenu naprijed, poslije napornog marša izvršio je na Vučevu slijedeći raspored: jednu brigadu u pobočnicu prema selu Curevu, jednu u pobočnicu prema selu Mratinju, a ostatak snaga i bolnica zaustavili su se, zajedno sa članovima AVNOJ-a, dr Ivanom Ribarom i Vladimirom Nazorom, na platou Vučeva, radi odmora.

SITUACIJA 15. MAJA 1943.
(KONCENTRACIJA NEPR. SNAGA)
(PREP POČETAK V. OFANZIVE)
SARAJEVO
Igman
Jahorina
Drina
GORAŽDE
369 div.
KONJIC
TRNOVO
118 div.
4 plan.br.
USTIKOLINA
PRIBOJ
6 BOS. br.
MAJEV. br.
IFSAR
ČAJNIČE
Bistrica
KALINOVIK
FOČA
Lim
NOVA VAROŠ
GR. ANAKER
OBALJ
ŽAKMUR
VIKOČ
BELJANIĆI
DIV. TAURINENSE
2.PR.
3.PR.
ZAVAJIT
Čehotina
3 div. Ljubišnja
GRADAC
PRIJEPOLJE
ULOG
BRVENICA
PLEVLJA
JABUKA
Neretva
ĆUREVO
KIFINO S.
SUHA
KRUŠEVO
MATARUGE
HRATINJE
NEVESINJE
ČEMERNO
Tara
BRODAREVO
Leva kolona 7 SS DIV.
BRLJEVO
LEVER TARA
KOVREN
MAOČE
3 sbr.
1 PROL. DIV.
GR. LUDWIGER
GACKO
AVTOVAC
RAVNO
GORANSKO
3 div.
Desna kolona SS DIV.
ŠAHOVIĆI
3 k.br.
Komarnica
Sinjajevina
KRSTAC
Golija
BISTRICA
MOJKOVAC
DIV. VENEZIA
PLANA
dva b. 1 pr.br.
SAVNIK
OBOAN
7 kr. br.
2 dalm.
BILEĆA
GVOZD
LIPOVO
1 ALP. DIV
5 crnog.+1 dalm. br.
4 crnog. br.
KOLAŠIN
CRKVINE
MATEŠEVO
NIKŠIĆ
DIV. FERARA
Morača
ANDRIJEVICA
udarna gr. 2 DIV
BRANDENBURG
RADOVČE
DANILOVGRAD
OSPUŽ
BIOČE
ITALIJANI
naše snage
neprijateljske snage
0 5 10 15 20 25 Km

Pri prolasku štaba divizije sa Vučeva, odjeljenje za vezu sa 3. divizijom, ostavljeno u dolini Pive, izvijestilo je da su prethodnice 3. divizije stigle na rijeku i da pripremaju prelaz. Veze radiom nije bilo ni sa Vrhovnim štabom, ni sa 3. divizijom. Ovo je značilo da se 3. divizija kreće iza nas i da joj treba dati vezu. Stoga je na Pivu upućeno pet boraca iz inžinjerijske čete 7. divizije sa komandirom čete na čelu,[16] sa zadatkom da pomogne 3. diviziji pri organizovanju prelaza i upozna je sa situacijom. Slijedeće noći glavnina divizije i bolnica prešle su visoravan Vučeva i zastale, radi odmora, na putu između sela Ćureva i Mratinja. Tu su odmah preduzete mjere da se uhvati veza sa 10. hercegovačkom brigadom, koja se, po obavještenjima iz Vrhovnog štaba, nalazila u zaštitnici 1. i 2. divizije.

Iste noći stigao je kurir iz Vrhovnog štaba i donio naređenje u kome je ponovo podvučena ozbiljnost situacije i zahtijevano da se napregnu sve snage kako bi se stigle 1. i 2. divizija.

Savladavši dosta velike teškoće pri prenošenju naređenja za pokret brigadama na bočnom obezbjeđenju, divizija je preduzela, zajedno s dijelovima Centralne bolnice i članovima AVNOJ-a, usiljeni marš pravcem Mrkalj-Klade — Dragaš-Sedlo — selo Suha.

Nijemci su bili zauzeli visove Maglića, gdje su na najvišem vrhu postavili topove i držali pod direktnom vatrom put kojim je trebalo proći. Teškoće su bile utoliko veće što je već bilo svanulo, a čekati iduću noć nije se smjelo, jer nije postojao nikakav realan izgled na proboj ako se ponovo zatvori obruč poslije prelaza 1. i 2. divizije.

U toj situaciji štab divizije je donio odluku čija je osnovna zamisao predviđala: nastojati svim sredstvima da se što prije prođe kroz uski otvor između neprijateljskih snaga i da se 7. divizija spoji sa 1. i 2. divizijom prije nego što neprijatelj zatvori obruč.

Odmah je u štabu organizovano izviđanje da bi se pronašli skriveni prolazi koje neprijatelj nije mogao osmatrati sa Maglića, kako bi divizija prošla neprimjećena. Plan je uspio i tako je izbjegnuta prva velika opasnost. Satima je prolazila kolona divizije i bolnice, tako reći, ispred cijevi neprijateljevih mitraljeza, a da Nijemci nisu ništa primijetili, iako je bio dan. Tek kada se začelje kolone sa Dragaš-Sedla spuštalo u dolinu Sutješke, njima se učinilo nešto sumnjivo, pa su za nama ispalili nekoliko topovskih granata — no, bilo je kasno.

Na putu u dolinu Sutjeske štab divizije je ustanovio da je neprijatelj posjeo Suhu i da je put kojim su prošli dijelovi 1. i 2. divizije zatvoren. Zato je donijeta odluka da se krene na sjeveroistok pravcem Ravno Borje — Krekovi — Milinklade, kuda je

[16] Ratko Đetelić, komandir čete, izvršio je ovaj zadatak stigavši na Pivu,, ali se više nije vratio. Govorilo se da su ga ovdje ubili četnici, no on je poginuo kasnije, na Bjelašnici, što znači da se na Pivi izvukao s dijelovima 3. divizije.

ranije prošla desnokrilna kolona grupe za proboj, iako nije bila poznata situacija ni na tom putu. Nužno je pri tom naglasiti da sve do doline Sutješke nije bilo mogućno doći u direktan dodir sa dijelovima 1. i 2. divizije. Uništeno oružje i oprema i svježi grobovi bili su svjedoci teških okršaja i oznake puta kojim se trebalo kretati. No, podatke o tome da li je neprijatelj ponovo presjekao taj put nije mogućno dobiti na drugi način nego od izviđača, koji su upućivani naprijed.

Divizija je poslije vrlo napornog marša stigla predveče, 9. juna, no još dosta rano, čelom u dolinu Sutjeske. Kod Ravnog Borja postavljena su bočna obezbjeđenja, jačine bataljona, prema rječici Suhoj i selu Tjentištu. Prelaz nije bio mogućan po danu jer je neprijateljska avijacija u talasima stalno nadlijetala rijeku i žestoko je bombardovala. Prolaz kroz taj vatreni zastor bio je nemogućan bez opasnosti da više od polovine ljudstva bude uništeno.

Izviđači poslati preko rijeke, koji su prvi put uhvatili vezu sa dijelovima 2. dalmatinske brigade, obavijestili su nas da je ona dobila naređenje da kreće naprijed i da će to odmah učiniti.

Osmatranjem sa desne obale rijeke štab divizije je ustanovio po neprijateljskim raketama da su Nijemci predveče ušli u selo Krekove i time presjekli još jedini preostali put koji je diviziji stajao na raspolaganju. Bilo je očevidno da ćemo biti okruženi ako neprijatelj do mraka od sela D. Bara i Krekova izbije na Pleće i Ozren i tako zauzme visove između Sutjeske i rječice Hr čavke.

Pokret naprijed bio je neophodan, no avijacija ga je potpuno onemogućila. Čim se njena vatra za izvjesno vrijeme prekinula, jedan bataljon je prebačen na lijevu obalu Sutjeske da bi stvorio mostobran i spriječio neprijatelja da posjedne lijevu obalu. Bataljon je konstatovao da su dijelovi 2. dalmatinske brigade izvršili pokret na sjever.

Štab divizije đonio je ovakvu odluku: preći Sut ješku čim se stiša bombardovanje i u marševskom poretku, sa prethodnicom i pobočnicama, kretati se besputnim terenom pravcem Ravno Borje —• selo Hrčava između visova Ozren i Pleće.

Cijela divizija je upoznata sa ozbiljnošću situacije i vjerovatnoćom da će doći do borbi za proboj, a prethodno je održan sastanak cjelokupnog rukovodećeg sastava divizije,[17] na kojem sam iznio

[17] Na sastanku su bili prisutni:
— Iz štaba divizije: Đuro Kladarin — politički komesar, Milan Pavlović — načelnik štaba, dr Ivo Kralj — načelnik saniteta, Vojo Batinić — intendant divizije, Mićan Nevajda — načelnik veze, Mladen Caldarević — rukovodilac Agitpropa;
— 7. brigada: iz štaba brigade Nina Maraković — komandant, Uroš Krunić — politički komesar, Vojko Hohšteter — zamjenik komandanta, Vlado Bakarić,
— načelnik štaba. Pero Lalović — zamjenik komesara, Savo Vukčević, Ivo Frol, Kaja Lalović i Zdravko Kolar (rukovodilac Skoja) — članovi politodjela; iz 1. bataljona: Dragan Solić — komandant i Milan Mraković — politički komesar; iz 2.

osnovne elemente situacije i odluke i za najgoru varijantu: da na odsjeku između Vilinjaka i Ozrena naiđemo na čvrstu odbranu Nijemaca.

Prelaz je otpočeo čim je pao mrak. Kako rijeka, dubine'ispod pasa, nije predstavljala nikakvu prepreku bataljonu koji je prešao po danu i kako se nije pojavio nikakav problem u vezi s prelazom, to nisu vršene vanredne pripreme. Međutim, tokom prelaza, neki iznemogli borci prije svega drugarice, počeli su da padaju. Njihov vrisak izazvao je strah kod ostalih i nastala je zabuna. Mnogi se nisu usudili da zagaze u vodu, smatrajući da je vrlo duboka, a kako je bila noć nisu vidjeli da iz nje štrči veliko kamenje Preduzete mjere ipak su mnogima pomogle da pređu rijeku i do jutra izbjegnu okruženje, ali je priličan broj ljudi, prije svega iz bolnice, ostao na desnoj obali do zore i pored vrlo ozbiljnih upozorenja. Uvidjevši ujutru da je voda plitka, oni su prešli i uputili se za kolonom, ali je bilo kasno. Na greben između Sutjeske i Hrčavke prije njih su izbili Nijemci i odsjekli ih od onih koji su prešli tokom noći.

Glavnina divizije i bolnica, prešavši Sutjesku čim je pao mrak, uputile su se naznačenim pravcem. Savlađujući vrlo naporan, besputan teren, divizija je stigla na sedlo između Pleća i Ozrena, gdje je, na svoju radost, vidjela da Nijemci nisu prethodnog dana posjeli još preostalih nekoliko kilometara ovog grebena.

Postavljanjem jakih pobočnica prema Donjim Barama i Milinkladama obezbijeđen je prolaz u dolinu Hrčavke, kuda su odmah upućeni izviđački i prednji odredi. Diviziji je dat zastsnak kako bi se ljudstvo malo odmorilo, a zatim odmah produžio pokret, koji je neprekidno trajao već 36 časova.

I tek što su založene male, bezdimne vatrice, naletjela je avijacija i obasula bombama prostor između njemačkih kolona koje su nastupale sa istoka od Krekova i sa zapada od D. Bara i koje se nisu bile još sastale kod Ozrena. Nijemci koji su znali za ovaj otvor, osjetili su da smo ga i mi otkrili i da ga koristimo i zato su predu-

bataljona: Rade Milojević — komandant i Slavko Borojević — politički komesar; iz 3. bataljona: Janko Zebić — komandant i Milutin Omazić — politički komesar;

— 8. brigada: iz štaba brigade Stanko Bjelajac Gane — komandant, Mirko Burić — politički komesar ,Rade Grmuša Rara — zamjenik komandanta, Stevo Januz — načelnik štaba, Sukrija Bijedić — zamjenik komesara, Stefan Mitrović, Bogdan Perović i Belka — članovi politodjela; iz 1. bataljona: Stanko Nevajda — komandant i Boro Tošović — politički komesar; iz 2. bataljona: Miloš Suzić — komandant i Dušan Sužnjević — politički komesar; iz 3. bataljona: Adam Macakanja — komandant i Gnjatija Joka — politički komesar;

16. brigada: iz štaba brigade Ante Banina — komandant, Uroš Slijepčević — politički komesar, Marko Milanović — zamjenik komandanta, Nikola Kaić Kole — načelnik štaba, Milinko Marojević — zamjenik komesara, Stjepan Debeljak Bil, Dušan Kostić, Vera Majer i Branko Resanović (rukovodilac Skoja) — članovi politodjela: iz 1. bataljona: Đuro Mrkšić — komandant i Pero Svrabić — politički komesar; iz 2. bataljona: Stanko Kreća — komandant i Tomo Ugarković — politički komesar; iz 3. bataljona: Jovo Cakalo — komandant i Milan Knežević — politički komesar.

zeli u zoru napad da nam presijeku put. Odmah poslije naleta avijacije štab divizije naredio je prebacivanje u dolinu Hrčavke, u pravcu Lučkih Koliba. U isto vrijeme, na lijevom krilu zaštitnice
2. dalmatinske brigade kod Donjih Bara uz krajnje zalaganje zadržavale su nastupanje neprijatelja sa zapada. Neposredno poslije toga počela je borba i na desnom boku prema Krekovima. Bočna obezbjeđenja su, po cijenu velikih žrtava, zadržavala nadmoćnijeg neprijatelja dok se glavnina divizije i bolnica nisu prebacile preko grebena. A kad su se ova obezbjeđenja već povukla, na desnoj obali Hrčavke ostao je 5. bataljon 4. crnogorske brigade za prihvat 7. divizije.

Dio ljudstva iz bolnice koje se nije usudilo da pređe Sutjesku tokom noći bio je odsječen i nije mu bilo mogućno pomoći. Ti borci su se po grupama probijali za nama; neki od njih pridružili su se
3. diviziji, a dosta ih je poginulo.

Zanimljiv je bio slučaj sa starim pjesnikom Nazorom. Posljednji borci prebacivali su se kroz otvor njemačkih kliješta, a njega nije bilo. Štab divizije, koji je među posljednjima ostao na grebenu, preduzeo je izvanredne mjere i u posljednjem času iščupao ga iz njemačkog obruča.

Po prelazu glavnine divizije, štab divizije je izdao naređenje za povlačenje pobočnica i s njima se svio u kolonu. Nijemci su odmah izbili na put kojim smo prošli, zatvorili obruč na grebenu između Sutjeske i Hrčavke i presjekli put svima onima što su zaostali, a i 3. diviziji koja će tuda naići za koji dan. U isto vrijeme potjernim odredima krenuli su za nama u pravcu Lučkih Koliba i vatrom nas prikivali za dolinu Hrčavke, prisiljavajući da se pod borbom izvlačimo iz doline.

Na platou Lučkih Koliba stigli smo 2. diviziju i Vrhovni štab i saznali da je drug Tito ranjen, da se 1. divizija probila naprijed, ali da su Nijemci opet zatvorili obruč i da se ponovo treba probijati do nje. Četvrta crnogorska brigada sahranjivala je svog komandanta, a 2. dalmatinska izvještavala o ogromnim žrtvama na položajima u D. Barama. Štab 7. divizije uputio je 5. bataljonu 4. crnogorske proleterske brigade pismenu zahvalnost za izdržljivost, jer je to, između ostalog, omogućilo izvlačenje divizije. Evo tog pisma.[18]

Juni 1943.

Dragi drugovi,

Na našem putu iz Crne Gore za istočnu Bosnu, probijajući se pod najtežim okolnostima kroz neprijateljske linije, vi ste nas prihvatili u najtežim momentima na rijeci Hrčavki. Vaše junačko držanje i drugarska pomoć i pažnja prema našoj diviziji podstiče sve naše borce i rukovodioce da vam u ime divizije izrazimo zahvalnost.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Komesar
Đuro Kladarin

Komandant
Pavle Jakšić

*• *Sutješka,* knj. 4, str. 304, izdanje VIZ *JNA Vojno delo,* Beograd 1961..

Uopšte uzev, svi smo imali jedni drugima mnogo da pričamo *j* krvavim borbama i teškim gubicima, samo nije bilo vremena za to. Put do istočne Bosne bio je još dug i na njemu je bilo mnogo njemačke vojske. Ali pristizanje 7. divizije sa velikim dijelom bolesnika i ranjenika iz Centralne bolnice izazvalo je radost 1. i 2. divizije.

Kako je bio izvršen raspored 2. divizije i dijelova Vrhovnog štaba za noćni pokret, drug Tito je naredio da 7. divizija obrazuje posebni ešelon i da se kreće pozadi ostalih snaga. Tada joj je skrenuta pažnja da je, i pored umora, nužno uložiti krajnje napore i odmah krenuti dalje, jer to zahtijeva situacija. Dat je pravac pokreta: Ljubin Grob — Balinovac — Rataj.

Tokom noći naše duge kolone prolazile su između čuka koje su držali Nijemci na domet svojih mitraljeza, a da oni do svanuća nisu ništa osjetili. A kada su u zoru primijetili začelje kolone, otvoriil su uragansku vatru. No, bilo je kasno. Vještim noćnim pokretima divizija je izmanevrisala nepnjateljev raspored, i prošla koridorom za 1. proleterskom divizijom.

U toku daljeg pokreta vođene su borbe po šumama između Ljubinog Groba i Balinovca. Više se nije tačno znalo gdje je njemački front, jer smo mi velikim snagama ušli u neprijateljski raspored. Na sve strane se vodila borba. Nekoliko puta su Nijemci bili u neposrednoj blizini Vrhovnog štaba i druga Tita. Ali, naša smjelost ih je zbunila. Oni su se u početku čas branili, čas napadali, a kada su vidjeli da se u njihovom rasporedu nalaze naše ve'ike snage, posjeli su okolne visove i sa njih sipali vatru na kolone koje su defilovale ispred njih.

Tako smo se slijedećeg dana spojili s 1. divizijom u širem rejonu Balinovca, gdje je ona bila nanijela neprijatelju teške gubitke.

Pred nama su bile jače njemačke snage na cesti Kalinovik — Foča, a za nama su se kretali potjerni odredi Nijemaca koji su nas prebacujući se s čuke na čuku, stalno ugrožavali s leđa.

1. divizija je prva izbila na cestu i, nanijevši Nijemcima teške gubitke, otvorila prolaz ka Jahorini. Za njom je išla 2. divizija, koja ie morala postaviti bočna obezbjeđenja prema Foči i Kalinoviku, jer su Nijemci iz tog pravca stalno napadali, s ciljem da ponovo ovladaju cestom i tako zarobe što više partizana u Ratajskom polju. Sem toga, njemačka avijacija je neprekidno žestoko bombardovala planinsku stazu na kojoj su bile naše kolone i nanosila nam velike gubitke. Naročito mnogo ljudi je stradalo u Rataju, gdje su se skupljali oko kuća izgladnjeli borci iz bolnice, tražeći nešto za jelo. Tu je stradala i 7. brigada, koja je dobila zadatak da pojača obezbjeđenje koje je organizovala 2. divizija, ali je prije ulaza u Rataj bila izložena žestokom napadu avijacije i tu zaustavljena. Među žrtvama ovog napada bio je i proslavljeni komandant brigade, Nina Maraković, narodni heroj.

Sedma divizija prešla je cestu Kalinovik — Foča zajedno s Vrhovnim štabom, ali su je Nijemci, uz snažnu podršku avijacije i tenkova, ponovo zaposjeli i preduzeli gonjenje u pravcu Miljevine.

Pokret naših snaga bio je usmjeren prema selu Jabuci. Na planini Jahorini, poslije mnogo dana i nedjelja ponovo smo došli do veće količine hrane. Bilo je već krajnje vrijeme da se borci nahrane, jer je iscrpenost dostigla zabrinjavajući stepen.

Pred nama su bili još pruga i drum Sarajevo — Višegrad, na kojima je neprijatelj imao jake garnizone. Prije našeg izbijanja u dolinu rijeke Prače, Nijemci su pojačali svoje garnizone na pruzi i prešli u nastupanje, u susret nama, na Jahorinu.

Prva divizija bila je orijentirana na odsjek sela Reno vice, 7. divizija na selo Podgrab, a 2. divizija na selo Stambolčić

Krilne divizije nisu naišle na jake snage i probile su put u istočnu Bosnu. Međutim, 7. divizija, koja je imala da zauzme Podgrab, bila je napadnuta još na polaznim položajima i zaustavljena južno od ovog sela. U borbama su bili ranjeni komandant i politički komesar divizije. Sutradan je divizija podijeljena u dvije kolone i upućena: 8. brigada na prolaz kod Renovice, a ostale snage kod Stambolčića.

Vodeći neprekidno borbu protiv neprijatelja koji ju je gonio od Podgraba, kao i sa onima koji su nastojali da ponovo zatvore prolaze, savlađujući težak blatnjav put po kiši koja je jako ometala pokret, divizija je slijedeće noći prešla prugu i dohvatila se padina Romanije.

U borbama u istočnoj Bosni 7. divizija je upućena na komunikaciju Kladanj — Tuzla sa zadatkom da odsječe garnizon u Kladnju, na koji je imala da napadne 2. divizija, očisti teren od muslimanske milicije i izviđa u pravcu Tuzle.

Divizija, koja je tada brojala oko 1.200 ljudi, izvršila je ovaj zadataka i pojavila se u dolini rijeke Spreče. Postojali su uslovi da se napadne i Tuzla i počele su pripreme. Nijemci, koji su tvrdili da su sve snage Operativne grupe Vrhovnog štaba uništili u Crnoj Gori, vrlo iznenađeni našim udarom u istočnoj Bosni, bili su prisiljeni da hitno dovlače pojačanja i prelaze u protivnapade iz doline Spreče na jug.

Drug Tito nije dozvoljavao da se 7. divizija mnogo angažira u borbama protiv tih pojačanja na Konjuhu, kako da nove popune ne bi više trpjela gubitke. On je veoma dobro poznavao žrtve što ih je divizija dala izvršavajući težak zadatak u ulozi epšte zaštitnice Operativne grupe Vrhovnog štaba, te je odao njenim borcima i rukovodiocima priznanje i odlučio da se preostalo ljudstvo opravi, opremi i potom uputi na Baniju kao jezgro iz koga je imala da izraste nova, snažna divizija.

Odajući priznanje i poštovanje tim žrtvama, između ostalog : svojim dolaskom u diviziju, drug Tito je uzdigao samopouzdanje boraca, koji su se spremali da se vrate na Baniju, koja se, po relativnom broju žrtava, po mučeništvu koje je pretrpjela u IV i V ofanzivi, može staviti u red krajeva koji su najviše stradali u NOB-u. Na večeri u diviziji, pred njen odlazak za Baniju, drug Tito je dao detaljne instrukcije za njenu reorganizaciju.

Prešavši rijeke Bosnu, Vrbas i Unu divizija se vratila na Baniju pred kapitulaciju Italije. Tamo je zatekla nove i snažne jedinice nastale u njenoj odsutnosti. Ubrzo poslije povratka, zahvaljujući pomoći koju joj je pružio 4. korpus i Glavni štab Hrvatske, ona je popunjena i osposobljena za nove borbe.

Moralno-politički efekat koji je izazvao njen povratak na Baniju, poslije upornog tvrđenja neprijatelja da više ne postoji, i uspjesi koje je odmah poslije povratka postigla u borbama oko Generalskog Stola i Karlovca, zahvaljujući iskustvu stečenom u dugotrajnim i teškim okršajima, pokazali su još jednom da se vrijednost jedne jedinice ne mjeri momentanim brojnim stanjem, već njenim moralno-političkim kvalitetima, što je drug Tito uvijek imao u vidu.

Sedma divizija je izvela jedinstvenu manevarsku odbranu u našem oslobodilačkom ratu na dubini od oko 700 km. Ona se, prva u NOR-u, susrela s nužnošću da se angažuje u odsudnoj pozicijskoj odbrani do samožrtvovanja. Kvalitet izvršenja tih zadataka ocijenio je Vrhovni komandant drug Tito, među ostalim, i u svom referatu prilikom 10-godišnjice JNA, ističući tom prilikom Sedmu diviziju kao primjer uspješnog djelovanja u ovom periodu.

»... Sve hrvatske narodnooslobodilačke jedinice dobile su zadatak da brzim manevrima i noćnim prepadima zadaju neprijatelju što više gubitaka, ali da izbjegavaju frontalne borbe i da ostanu na svojoj teritoriji i ponovo je očiste od neprijatelja. Isti takav zadatak dobile su i naše divizije i odredi u zapadnoj Bosni. Jedino je 7. banijska divizija dobila naređenje da kao zaštitnica naše glavnine odstupa u pravcu Bihaća i dalje prema Prozoru i da se tu priključi proleterskim divizijama. Moram ovdje da kažem da je ona taj svoj zadatak dobro izvršila, vodeći neprekidnu borbu.«[19]

Sedma divizija budi u meni bolne uspomene i osjećanje pijeteta utoliko veće ukoliko vrijeme više odmiče od tih dana kad smo prolazili brdovite i snijegom zavejane puteve Banije i Bosne, zakrčene ženama i malom djecom njenih boraca, koja su se tada ispruženih ruku, izbezumljenih lica i suzama oblivenih očiju rastajali od svojih očeva i braće, koji su odlazili nekud u neizvjesnost. Ostavljati svoju porodicu gladnu, golu i bosu, na snijegu pod vedrim nebom, izloženu uništavanju fašističkih dželata dovoljno »hrabrih« da dave žene i djecu, bilo je duboko bolno. Ali je taj bol nadvladan masov-

[15] Tito, *io godina narodne revolucije, Kultura,* Beograd 1951, str. 156.

nim heroizmom boraca, njihovim osjećanjem ljubavi prema slobodi. Obuzet u to vrijeme brigama kako da usporimo napredovanje Nijemaca, koji su kao lavina pritiskivali sa sjevera, nisam smio da dopustim da pokažem kako je i meni teško, kako me je okivao težak bol. Danas mogu da iskažem tu svoju unutarnju tugu za rasejanim grobovima ljudi, žena i djece od Siska do Neretve, za bataljonima koji su sagorjevali u vatri artiljerije i avijacije na Pidrišu, za borcima smrznutim i umrlim, naslonjenim na svoje oružje u sniježnim rovovima na planini Kobili, braneći zajedno s 3. krajiškom i 1. dalmatinskom brigadom jedanaest dana i noći svoje ranjene drugove koji su se nalazili pozadi njih u Prozoru, za onim ženama, djecom i starcima koji su, nagorjeli pored vatri, izdisali ispred svake uzbrdice na svom mučeničkom izbjegličkom putu i za onim koji su ostali rasuti po kanjonima Pive, Sutjeske i šumama i stazama Zelengore. Neka i ovo nekoliko redaka bude umjesto buketa cvijeća na njihovim rasejanim grobovima i još jedan dokaz da se mi, koji smo preživjeli, osjećamo duboko obaveznim da naše zajedničko djelo dovedemo do kraja.

Iako su opustjela mnoga banijska ognjišta, iako su mnoga banijska djeca rasla bez jednog ili bez oba roditelja, Banija je stoički primila i ova iskušenja i s novim snagama nastavila svoj borbeni put ponosna na ono što je učinila u sudbonosnim danima najnovije istorije Jugoslavije. A narodu Banije koji je slično narodu Kozare ispisao jednu od najpotresnijih stranica oslobodilačkog rata, odato je zasluženo poštovanje i priznanje.

Pavle JAKŠIČ

BANIJSKI ZBJEG U IV OFANZIVI

Kako je došlo do masovnog povlačenja naroda Banije a djelimično i Korduna, Podgrmeča i Cazinske krajine, koliko je ono bilo stihijno, a koliko organizirano i kakav je bio njegov ishod — to su pitanja koja su onda, a i danas, izazivala zanimljive diskusije i različite ocjene. Razumljivo je što pri tome svako mišljenje od vrijednosti polazi od činjenice da je do povlačenja došlo zbog dejstva neprijatelja koji je brzo pokazao svoje namjere da sve uništi, kao i zbog čvrste riješenosti naroda i njegove vojske da to onemoguće. I onda su zbog toga nastali i zbjegovi i pokreti u dubinu slobodne teritorije desetine hiljada lica, pretežno žena, djece i staraca. Jer, partizani i narod su bili i ostali jedno, zajedno su dijelili sudbinu u borbi i pokretu, u stradanjima i pobjedi. Gubici jednih bili su i gubici drugih, jedni od drugih su dobijali snagu i krijepili se. Svuda tamo gdje se ovo jedinstvo tako izražavalo, gdje su ljudi bili do kraja privrženi slobodi i ciljevima NOP-a, ostvarena je izvanredna međusobna suradnja naroda i njegove vojske, puna ispomoć i podrška jednih drugima, a borci su, da bi zaštitili narod i ranjenike, pokazivali masovne primjere heroizma i samopožrtvovanja. Narod Banije i njegova 7. divizija pokazali su to na putevima i bojištima Bosne, Hercegovine i Crne Gore.

Mada se danas svestranije mogu sagledati sve okolnosti u kojima je došlo do povlačenja, ipak je korisno podsetiti m. neke činioce kako su tada cijenjeni i kako su utjecali na tok povlačenja.

Za razumijevanje tadanjih okolnosti neophodno je, u prvom redu, poći od nekih činjenica: u jesen 1942. godine stvorena je slobodna teritorija od Kupe do Neretve; veoma su narasle jedinice NOVJ cd kojih su formirane divizije i korpusi; razmah političkog utjecaja i snage NOP-a doveo je do obrazovanja AVNOJ-a; Nijemci su pretrpjeli prve poraze u Africi, a zastali su na istočnom frontu i opkoljeni kod Staljingrada. Sve je to stvorilo uvjerenje u

stabilnost slobodne teritorije i mogućnost da u njoj ljudi, pod zaštitom svojih jedinica, više nego ikad ranije osiguraju svoie porodice i imovinu. Dalje, niko iz vojnog i političkog rukovodstva Banije, a ni viših, nije na vrijeme mogao da sazna planove i razmjere predstojeće neprijateljske ofanzive. čak i kad su stizala prva upozorenja da se ona priprema, tumačilo se da to mogu biti nešto jači poduhvati neprijatelja u široj zoni savskih komunikacija. Tek kad je neprijatelj počeo da nastupa sa svih pravaca i na širokoj prostoriji, postale su jasnije njegove namjere.

Koliko su ovi činioci utjecali na opće stavove i atmosferu vidi se i po tome što su naše divizije dobile zadatke za dugotrajniju odbranu slobodne teritorije a .organizacije NOP-a, pod rukovodstvom KPJ, angažovale su se oko izgradnje organa narodne vlasti, oko uređenja teritorije i snabdijevanja, rada škola, radionica, sprovođenja izbora, zatim organizirale razne političke konferencije, mitinge i savjetovanja, itd. Uz uspjehe 7. divizije na Baniji je došlo do općeg poleta i svestrane aktivnosti NOP-a.

U takvoj atmosferi punoj optimizma i osjećanja sigurnosti, neosjetno se stvaralo uvjerenje i iluzija da neprijatelj nema dovoljno snaga da povede opću ofanzivu na cjelokupnu teritoriju. Tome su išle naruku i neke izjave poznatijih vojnih i političkih ukovodilaca. A snaga i utjecaj NOP-a su još više učvrstili privrženost ljudi ciljevima borbe i njihov beskompromisan stav prema neprijatelju.

Kad su prve ispade neprijateljskih jedinica, koje su se koncentrirale za ofanzivu, počela da prate ubijanja civilnog stanovništva, pljačke i paljenja, narod je iz tih sela počeo da se povlači iza položaja 7. divizije prema središtu Banije. U tome su im pomagali borci i starješine divizije i odbornici i partijski aktivisti. Ovi zločini su već bili ozbiljno upozorenje da neprijatelj namjerava da se radikalnije obračunava i sa narodom na slobodnoj teritoriji.

Tada, a ni kasnije, nije se znao plan neprijatelja da u sklopu ofanzive »vajs-1«, odnosno već u njenoj prvoj fazi. temeljitije pročisti slobodnu teritoriju i da, pored ubijanja i pljačke, masovno deportuje stanovništvo i smjesti ga u za to pripremljene logore u Austriji (za 60.000) i Italiji (za 30.000 ljudi). U okviru toga, 369. vVražja) divizija imala je zadatak da sporim nastupanjem kroz Baniju, 5—6 kilometara dnevno, temeljito pročisti teren Šamarice, odnosno da se rigorozno obračuna i sa stanovništvom

Tako je prije zvaničnog početka IV neprijateljske ofanzive 20. januara 1943. godine, tj. sredinom januara, već počelo povlačenje stotina porodica prema jugozapadnim dijelovima Banije. Bilo je to u prvi mah neodlučno i u iščekivanju ili da neprijateljsko nastupanje prestane, ili da se oni odvažniji vrate natrag ako se stvori negdje kakav međuprostor. U uvjerenju da se ne radi o općoj neprijateljskoj ofanzivi, i vojnopozadinski organ Vrhovnog štaba iz

Bihaća dao je uputstvo Komandi područja Banije da pieko NOO-a i komandi mjesta organizirano utječe na pokret izbjeglica sa Banije kroz Cazinsku krajinu. S tim u vezi Komanda područja izdala je uputstva — naređenja NOO-ima i komandama mjesta.

Okružni komitet KPH za Baniju nije još do tada imao sve potrebne elemente da bi' doneo tako krupnu odluku kao što je povlačenje naroda za Bosnu. Dan-dva pred stvarni početak neprijateljske ofanzive jedinice 7. divizije su se nešto unazad pomjerile, pa je ovo, kao i dopis Komande područja, djelovalo na ubrzanje povlačenja. Općinski i kotarski komitet KPH su također zahtijevali jasne stavove šta da rade kad su sa dijelom stanovništva krenuli dublje u slobodnu teritoriju. Sve je, dakle, ukazivalo na odluku o povlačenju u dubinu teritorije. Izgledalo je najmanje realno, kad je divizija dobila naređenje da zatvori pravac Slunj — Bihać, da se izbjeglicama i aktivistima savjetuje da se vrate u svoja sela kroz front neprijatelja, a sasvim nemcgućno da se prepuste sopstvenom snalaženju.

U ovakvoj situaciji, negdje 18. ili 19. januara, Okružni komitet KPH za Baniju donio je odluku da se prihvati i organizuje stanovništvo u povlačenju kroz Cazinsku krajinu prema Bihaću i dalje; da se dio izbjeglica sa dvorskog kotara, koji je prešao Unu, također organizirano prihvati; da se u kolone po općinama i kotarevima rasporede članovi komiteta, odbornici, skojevci i pripadnici komandi mjesta; da se skrivenije kreće zbog dejstva avijacije; da se organizuje ishrana, zbrinjavanje djece i iznemoglih i njihovo prevoženje sankama, konjima, itd. Ovi zadaci razrađeni su u pismenoj direktivi svim kotarskim komitetima.

Prve ovako obrazovane kolone počele su odlaziti sa Banije već u noći 20/21. januara. Neprijatelj je 22. januara sa 11 »štuka« bombardirao selo Zirovac u kome su se još nalazili Okružni komitet, Komanda područja, okružne ustanove i rukovodstva organizacija NOP-a, kao i pozadinski dijelovi štaba 7. divizije[1]. Posljedice ovog divljačkog napada bile su vrlo teške: poginulo je i ranjeno 60 lica a među poginulima bili su i sekretar Okružnog komiteta KPH Joco Milobratović, zamjenik komandanta područja Adam Vladić, član Inicijativnog okružnog odbora NOF Mitar Mitić i drugi. Iza bombardiranja ostala je slika užasa: potpuno su porušene zgrade u kojima su bili OK i Komanda područja, razvaljena crkva i zarušena vrata na podzemnom skloništu; odasvud su se čuli jauci i dozivi za pomoć; po drveću su visjeli dijelovi ljudskih tijela; po cesti oko škole i crkve ležali su leševi ljudi i stoke, razbijena kola

[1] Iz neprijateljskih dokumenata vidi se da je pretpostavljao da se u 2irovcu nalaze i dijelovi Vrhovnog štaba. Detaljnije podatke o Zirovcu dobio je od domobrana i željezničara koji su, dok su bili naši zarobljenici, ovdje kopali skloništa protiv napada iz vazduha, a kasnije su pušteni kućama.

i prosutno žito izbjeglica koji su se tu zatekli u prolazu kao i ono od vozarske kolone Bosanaca koja je za Cazin prevlačila namirnice. Koliko znam, ovo je u IV ofanzivi bilo najteže bombardiranje nekog sela koje nije bilo u blizini fronta. Stradanje u Zirovcu najavilo je svima kako se neprijatelj misJi jednako nemilosrdno obračunavati i s narodom, i s partizanima.

7. divizija se u to vrijeme primicala južnoj granici Banije vodeći danonoćno teške odbrambene borbe. Ubrzo je dobila naređenje da napusti Baniju i hitno zatvori pravac od Slunja prema Bihaću. Štab 7. divizije se pismeno obratio borcima i rukovodstvima na Baniji objašnjavajući ovaj odlazak. Sve je ovo utjecalo na ubrzanje kretanja izbjegličkih kolona a i povećao se broj onih koji su se konačno odlučili da se s kolima i stokom povuku za Bosnu. I neprijatelj je ubrzao čišćenje terena i žurio da što prije izbije kroz Šamaricu (njeno prečišćavanje je trajalo od 20. do 25. januara).

Veći dio izbjeglica sa Banije i onih iz jugoistočnog dijela Korduna, koje je prema Baniji nabacila 7. SS-divizija, kretali su se pravcem: Žirovac — Cazin — Bihać — Bosanski Petrovac — Drvar — Glamoč. Međutim nekoliko hiljada, najviše sa dvorskog kotara, prešlo je Unu i zadržalo se u Podgrmeču, pa kad su saznali da neprijateljeve snage po prolazu Šamarice ne pretresaju dio dvorskog kotara i da brže prolaze, prebacili su se natrag na Baniju i uputili svojim selima. Tako se samo manji dio, zajedno sa žiteljima Podgrmeča našao u zbjegu u Grmeču. Jedan dio ljudi, pretežno iz sela uz Šamaricu, također je uspio da se, poznajući putove kroz šumu, vrati prema selima petrinjskog i kostajničkog kotara.

Koliki je broj izbjeglica sa Banije tada konačno odstupio dalje od Bihaća za Bosnu teško je ustanoviti i podaci o tome su vrlo različiti. Ovo je tim teže jer su se u rijeku izbjeglica slivale i hiljade ljudi iz krajeva kuda je i bilo usmjereno glavno neprijateljevo nastupanje. U Okružnom komitetu KPH za Baniju računalo se koliko se danas sjećam, da je bilo oko 12.000 Banijaca kojima se s Korduna pridružilo oko 3.000, zatim 3.000—4.000 iz Cazinske krajine, toliko i iz rejona Petrovačkog polja, itd. Tako se ova masa od preko 25.000 izbjeglica nadovezivala od Bosanskog Petrovca na kolonu ranjenika, bolesnika i pozadinske dijelove Operativne grupe Vrhovnog štaba. Ova ogromna mnogohiljadita kolona, duga preko 60 km, kretala se, uglavnom, duž jedne komunikacije, izložena napadima avijacije, oskudici i zimi, a ubrzo i tifusu.

Na petrovačkoj cesti su to već bile izmučene grupice izbjeglica, pomodrelih od zime, gladnih i nemoćnih. Mnogima se obuća raspadala, odijela nagorjela od vatri, lica pocrnjela. Svt je manje bilo seoskih kola jer su se i ona raspala ili su konji stradali; ali su pojedinci ljubomorno i dalje pazili svoju kravicu s kojom su krenuli, kao jedinom vrijednijom pokretnom imovinom. Uz starca sa štapom trčao je mališan, prevaljujući svojim nožicama petnaest i više ki-

Izbjeglice sa Banije i Korduna u Prekaji (25. januar 1943)

lometara dnevno i žena opterećena jednim, a neke i sa dvoje nejačke djece koje je spremila u torbe i poveze. Mnogo puta u toku dana morali su bježati sa ceste pred napadima neprijateljskih aviona, obilaziti vrtače i tražiti puteljke uz ivicu šume. A neki nisu ni stigli, prorešetani rafalom mitraljeza ili parčadima bačenih bombi. Saznalo se i za pojedine nemile slučajeve da su pojedinci od mještana, a i neki između izbjeglica, počeli sa ucjenama, krađom i prevarom da bi se budzašto dočepali stoke, kola i opreme.

Zbog svega toga od velikog značaja je bio rad i utjecaj raspoređenih aktivista u izbjegličkim kolonama, koji su svojim radom u organiziranju kretanja i upornim i energičnim mjerama dosta olakšali patnje naroda. U staranju oko razmještaja i konačenja po selima, u prebacivanju nejakih i oboljelih još preostalim konjima i sankama, u otkupu, a gdje je bilo nužno i u konfiskaciji hrane i stoke i u organiziranju prihvatnih kuhinja, ovim aktivistima pomagali su narodnooslobodilački odbori u Bosanskoj krajini, a osobito Oblasni komitet KP za Krajinu. To je bilo veliko ohrabrenje i podstrek da se izdrži dalje, da se ne podlegne stihiji i panici. Svi koji su se našli u toj situaciji bili su dirnuti ovakvom pažnjom i pomoći Krajišnika oko Petrovca i Drvara, dok su sa puno ogorčenja mogli da osjete šta znači izdajstvo četnika oni koji su docnije došli u neka sela (prema Bosanskom Grahovu i dr.) koja su bila pod njihovim utjecajem.

Poslije skoro mjesec dana neprekidnog pokreta, većina izbjeglica je smještena oko Prekaje, Rora, Glamoča i Livna jedan dio po selima ispod planine Šatora i prema Bosanskom Grahovu, dok je skoro 20.000 izbjeglica iz Podgrmeča i Bosanske krajine ostalo u zbjegu na Grmeču. Sposobna muška i ženska omladina i aktivisti USAOH-a i komiteta KPH, stupali su dobrovoljno i po direktivi u 7. diviziju,[2] a i u druge jedinice. Okružni i kotarski komiteti su morali i zadržavati pojedince jer su ovdje bili potrebi za rad s narodom kao i za organiziranje povratka na Baniju.

Komesar 7. divizije Đuro Kladarin i ja pozvani smo u Vrhovni štab u Livno. Tu smo saznali da je očuvana slobodna teritorija u Lici, oko Plješevice, kao i da su opkoljene znatnt talijanske snage kod Gornjeg Lapca. Osim toga, saznali smo, da je naš Banijski odred negdje u Podgrmeču i da mu je 8. februara izdato naređenje da se što prije vrati na Baniju. Na osnovu takve situacije Vrhovni štab je postavio zadatak Okružnom komitetu KPH za Baniju, da organizuje izvlačenje izbjeglica od Livna i Glamoča, preko Drvara prema Gornjem Lapcu i slobodnoj teritoriji u Lici. Dio naroda koji se našao bliže Drvaru r Uni, već je i sam počeo da se vraća prema Lici.

[1] Prema izvještajima o brojnom stanju divizije je početkom februara ojačala Od 3.800 na 4.500 ljudi.

Povratak izbjegličkih kolona organiziran je slično kao i raniji pokret: formirane su kolone po općinama i kotarevima u koje su razmješteni aktivisti, dok su prvi ešelon činili članovi i aktivisti Okružnog komiteta, čiji je zadatak bio da određuju marš-rute, osiguraju veze s vojnim štabovima i, po potrebi, traže zaštitu i pomoć od vojnih jedinica i mjesnih NOO-a. Povratak se užurbano odvijao, kao što to obično biva kad se iz daleka krene kući. Pokretali su se čak i iznemogli kojima je dobro došao predah od nekoliko dana i topli smještaj. Ostajali su oni koji su teže oboljeli ili manji broj onih koji se čvršće povezao s domaćinima i odlučio da se s njima sklanja. Kako se poslije rata ustanovilo, kod domaćina u Bosni ostala su i preživjela mnoga djeca kojima je na putu ili umrla majka ili otac otišao s jedinicama 7. divizije.

Kada se na skupovima Banijaca u Glamoču, Vaganu, Rorama i drugim selima govorilo o načinu povratka i marš-ruti za Baniju, o omladincima koji bi trebalo da idu u brigade, ili o toku neprijateljske ofanzive, ljudi bi opet živnuli, pokazujući puno inicijative oko pozivanja izbjeglica iz udaljenijih sela i brzog organiziranja kolona za povratak. Svaka nova vijest o uspjehu naših jedinica kod Prozora i Jablanice, u Lici i o pobjedi Sovjeta na istočnom frontu, primana je kao veliko ohrabrenje i podsticaj. U svemu tome saopćenje odluke o povratku na Baniju skoro magično je djelovalo na brzinu kretanja i disciplinirano st u kolonama.

U vremenu, otprilike, od 10. do 25. februara, izbjeglice s Banije organizirano su prešle iz rejona Glamoča do planine Plješevice u Lici, da bi se potom kraj Plitvičkih jezera, kroz Malu Kapelu i Petrovu goru, našle u prvoj nedjelji pa do polovice marta ponovo na svojoj Baniji.[3]

Neprijatelj je 25. februara ovladao Oštreljem i otpočeo drugu etapu svoje ofanzive, nazvane »vajs-2«. Ali, sada je to činio u drugačijim uvjetima nego što je predviđao, pošto nije uspio da razbije partizanske snage i pohvata stanovništvo. Talijani su u Lici pretrpjeli poraz, a Glavna operativna grupa Vrhovnog štaba uspješno je dejstvovala u dolini Neretve. Sada je neprijatelj morao da ubrza pokrete prema Neretvi. Uslijed ovoga, nešto lakše su prošle pojedine krajiške jedinice i dio izbjeglica koji su se zatekli na planini Šatoru, jer se neprijatelj tu nije dugo zadržavao. Mnogo teže je bilo na Grmeču. Danima su 2, 5. i 6. brigada 4. krajiške divizije vodile borbu da zaštite narod na Grmeču i bile izložene gladi, teškoj zimi, halucinacijama i panici koja se širila od preplašenog stanovništva. Ove brigade su odoljele svim ovim utjecajima i uspjele da se noću 11/12. i 12/13. februara probiju iz Grmeča i izvedu hi-

* Uspješno orgamzovanom povratku izbjeglica umnogome je pomogla i činjenica što se neprijatelj, po završetku prve faze IV ofanzive (vajs-1«) zadržao pred Oštreljem i svoje snage angažovao oko pročišćavanja prostorije Grmeča, što smo kasnije saznali.

ljade ljudi na slobodnu teritoriju, među kojima je bilo i nekoliko stotina Banijaca. Razumije se, mnogi su i zauvijek ostali na Grmeču, a mnoge je okupator odveo i kasnije ubio.

Partizanski odred Banije je, prema dobijenom naređenju, preko Podgrmeča i Kozare prešao Unu i 22. februara stigao na Baniju. Odred je imao vrlo malo gubitaka, a popunio se izvjesnim brojem omladinaca iz zbjega.

Kroz partizansku pjesmu, izvještaje i izjave rukovodilaca i kroz živo predanje učesnika mlađima, izrasla je slika o ovom povlačenju koja predstavlja herojsku patnju i vjeru u neuništivost čovjeka, sliku naroda koji zna zašto se bori i koji je ponosan što i pored žrtava uspijeva da se odupre fašističkim zločincima. Na licu i onoga mališana koji cepti od zime vidi se neka snaga i riješenost da se održi; polubosa seljanka, obrvana sitnom djecom, vedro pozdravlja partizansku kolonu u prolazu; omladina s pjesmom hrabri ranjenike koje prenosi. Više se čuje jetka psovka na račun Pavelića i fašista, a sasvim malo bespomoćan plač i jadikovka.

Nezaboravni će ostati mnogi primjeri masovnog, a neupadljivog heroizma i stoičkog podnošenja patnji koji su pokazali i stari i mladi. Drugarica Elza Zuk se porodila mjesec dana pred početak ofanzive i s malim djetetom na rukama prešla je cio put od Petrinje do Glamoča i natrag; nikad se nije požalila, nikad zaostala iza kolone ili tražila da je neko zamijeni — u njoj je kucalo srce majke i odlučnog borca. U moru tih teškoća i tifusnih oboljenja i ona i dijete su prošli svu tu golgotu, kao što je to bilo i sa mnogim drugim majkama i malom djecom.

Neprijatelj je pokušao i da svestranom propagandom preko letaka, četničkih agenata i dešperatera, djeluje na moral naših ljudi. Bacali su letke — pozive za povratak, obećavajući toplu hranu i smještaj i letke — propusnice za prelaz k njima. Ali sve to nije .malo rezultata — niko mu se nije predao. Umjesto svojih biltena o zauzimanju ovog ili onog dijela partizanske teritorije, neprijatelj je morao da mijenja planove poslije uspjeha naših jedinica u dolini Neretve i u Lici, a njegovi logori, predviđeni za deportirano stanovništvo, ostali su prazni.

Teže od svega djelovalo je širenje tifusa koji sc primijetio već na predahu oko Glamoča, da bi sve više zahvatao izbjeglice pri povratku i doživio kulminaciju kod onih koji su se sredinom marta vratili na Baniju. Kao što biva u tim slučajevima, prvo stradaju najslabiji — starci i iznemogli. Nije bila rijetka slika da majka umre od tifusa sjedeći kraj puta, a da se na njenom krilu i dalje bori za život dijete koje onda partizani prihvataju, daju mu najljepše ime i nastoje da ga predaju na što sigurnije mjesto. U prolazu kroz Malu Kapelu jedna grupa četnika napala je grupu izbjeglica, opljačkala stoku i nekoliko njih pobila. Tu, na razbojištu, ostao je oboljeli mališan koji je jedva uspio da objasni kako su napadnuti.

Nedaleko od njega sjedio je, prislonjen uz panj, neki starac, kao> da je nešto zamišljen, a vidjelo se da je već nekoliko dana mrtav. Sličnih prizora bilo je mnogo.

Teški su bili ti martovski dani po povratku na Baniju. Život se grčevito borio da nadvlada smrt, otkravljivao proljeće da odagna mrku zimu. Iz opustošenih zgarišta i kuća, iz zemunica i skrovišta počela je da se izvlači hrana i da vatra i dim, glasovi i ljudska ruka koja želi da popravi razoreno, objavljuju svima da se uprkos neprijatelja i tifusa uspjelo izdržati i preživjeti. Iz svakog sela je tih dana vrlo često iznošen po neki umrli od tifusa, uz plač i tugu.

Nije bilo lijekova, nije bilo ljekara ni drugog sanitetskog osoblja koje bi bar savjetima pomoglo. Partijci i odbornici, skojevci i članice AFŽ opet su i ovdje morali primjerom i ličnom inicijativom da se bore i za izolovanje bolesnika od zdravih, za čistoću prostorija, krečenje kuća, čišćenje bunara i druge mjere koje bi mogle koristiti. Zaraza se poslije jednomjesečnog trajanja i hiljada žrtava koje je izazvala, dijelom i sama smirivala, mada su od velikog značaja bile i sve ove mjere, kao i opće sređivanje života, pojačanje ishrane i bolji smještaj.

Cim su se vratili, bataljoni Partizanskog odreda Banije razvili su intenzivnu aktivnost, kao da je i 7. divizija s njima na Baniji. Odred je 26. februara napao neprijateljsku posadu u selu Hajtiću i zarobio 74 domobrana. U akciji na Sunju 11. marta zarobljeno je 165 domobrana s oružjem i opremom i jedan liječnik koji je bio prijeko potreban. Na Baniji su se našle i grupice boraca i starješina iz 7. divizije koje su tokom borbi bile odsječene, pa su se vratile na Baniju i prije povratka odreda počele su s manjim akcijama. Tako su opet narod i partizani Banije, liječeći rane, krenuli u nove uspješne akcije. Bez ovoga ne bi ni bilo mogućno razumjeti da je već poslije mjesec i po dana, 1. maja, formirana snažna 3. brigada, a 1. jula 4. brigada, koje su sa postojećim Partizanskim odredom Banije značile, u stvari, novu diviziju NOV.

Ne zna se koliko je Banijaca stradalo u borbi i prilikom povlačenja na putu kroz Bosnu, Crnu Goru i natrag, dugom preko 600 km. Po raznim procjenama smatra se, kad bi se u obzir uzeli poginuli, nestali, umrli i izostali, da se iz 7. divizije i zbjega na Baniju nije vratila oko polovina sastava. Ovo je veliki obol koji je jedan mali kraj naše zemlje dao u kratkom periodu narodnooslobodilačkog rata u čvrstoj riješenosti da se beskompromisno bori. Ovi, kao ni svi gubici koje je ovaj kraj dao u toku četvorogodišnjeg rata, nisu demoralisali Banijce koji su uvijek s novom snagom nastavljali borbu do konačne pobjede.

I drugi krajevi su u ovoj ofanzivi pretrpjeli osjetne gubitke, jer borba s tako moćnim neprijateljskim snagama nije mogla proći bez gubitaka. U rezultanti borbenih dejstava, koje ni jedna ni druga strana nisu mogle predvidjeti, i nastajale su različite sudbine sa

zbjegovima na Grmeču, sa onima u Lici i Petrovoj gori i sa izbjeglicama sa Banije i Bosanske krajine. U svim ovim borbama za zaštitu nemoćnog naroda sticana su nova iskustva i pouke. I u ovom velikom povlačenju naroda i ranjenika u IV ofanzivi ostaje kao nepresušan izvor nadahnuća i iskustava sav onaj pregalački rad Narodnooslobodilačke vojske i organa vlasti i Partije, sav onaj heroizam i nadmašivanje ljudskog u plemenitosti i žrtvovanju za zaštitu naroda i za spasavanje ranjenika.

To ostaje i ostaće veliki politički i moralni kapital, na kome današnje generacije mogu da se vaspitaju u izgradnji novog čovjeka. Pokazalo se tada i mnogo puta kasnije, kod nas i kod drugih naroda, da je i pored velikih žrtava neuništiv onaj narod koji je jedinstven, visoko politički svijestan i nepokolebivo riješen da brani svoju slobodu i nezavisnost. Za narod Banije čast je i pcnos da je u tome dao svoj neprocjenjiv udio.

Branko BOROJEVIC

OSVETA I SAMO OSVETA*

(iz dnevnika)

5.februar 1943.

6 sati. Nalazimo se u selu Veliki Stijenj ani. Kratak odmor, zapravo predah iza borbe. Selo je puno izbjeglica i vojske. Vriska djece, povici, vreva, dim, pjesma, vojska, patrole, jurnjava. Neprekidna buka neprijateljskih izviđačkih aviona. Dugi rafali mitraljeza. Bombardiranje...

Neprijatelj je već blizu. Tanad fijuče iznad naših glava. Na cesti ostaju napušteni konji i kola. Vidim, ostaje nekoliko staraca i starica, djeca. Iznemogli. Sažaljivo promatraju našu kolonu koja odmiče. Razgovaram s njima. Tako tužne staračke riječi daju mi odgovor:

— Dijete, mi ne možemo dalje! Evo, ovaj kraj mene umire!...

Kolone već ne vidim. Brzim koracima udaljujem se od njih.

Pseto leti za mnom, umiljava se, hoće sa mnom. Bježi i ono...

— Jo-oj, što ću! Nemojte me ostaviti! Hajde, đija! Lisa! Hajde još malo! Joj, joj!

Vidim pred sobom kola i konje. Konji već iznemogli, ne mogu dalje. U kolima žena tridesetih godina i troje male djece, zamotane u krpe.

— Spašavaj, druže!

— Odakle si, drugarice?

— Iz Udbine, druže. Lika. Smrzle mi se obje noge. Ruka isto. Raspada mi se. Ne mogu dalje, djeca su promrzla. Ovo najmanje će umrijeti.

Pokušavam pokrenuti kola. Ne mogu. Zapravo — nemoćan sam. Krivo mi je. Kolone ne vidim. Odlazim pun srdžbe i često se okrećem. Vidim ih još. Još uvijek mi njihov jauk para uši i mozak.

* Objavljeno u divizijskom listu *Sedma divizija* br. 1, 1944. god.

U mislima mi ta slika: žena, djeca, kola, konji, zapomaganje. Avioni već kruže. Ležim u snijegu. Mitraljiran je, bombe. Selo je već u dimu.

Obazirem se, gledam... nema kola. konja, Još uvijek se vidi crna tačka obučena dimom. Trčim dolje. Krhotine. Ljudsko meso. Rastrgana žena i djeca. Odmičem se. Ta ljudi su kao zvijeri! Švabe! Ustaše! Fašisti! Već su toliko zločina počinili! Pobili su na hiljade ijudi, žena, djece! Sve vapi za osvetom. To traži borbu i osvetu!

Pristižem kolonu. U mislima mi stalno isti prizor. U mislima govorim i ponavljam jedno te isto: osveta i samo osveta[1]...

Milan KNEŽEVIĆ
komesar 3. brigade

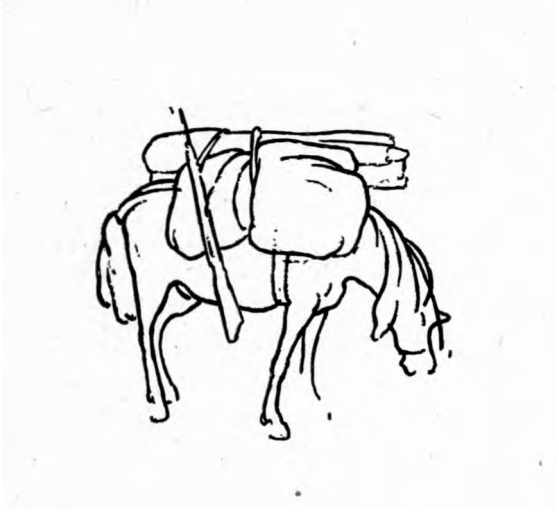

SA MINERIMA 7. DIVIZIJE

Ime slavnog minera Ivana Hariša, popularnog Ilije Gromovnika, izgovarano je među borcima Banijskog odreda sa divljenjem. Mnogi od nas željeli su da im on bude učitelj, da postanu njegovi suradnici. Meni je ta želja ispunjena poslije avgustovske ofanzive domobranskog generala Stala na slobodnu teritoriju Banije. Zapravo, u septembru 1942. upućen sam u Trnovac na minerski kurs. Tu me je primio već poznati miner našeg odreda, Mićo Bulat. Nakon nekoliko dana čekanja, kad nas se sakupilo više od deset boraca, kurs]e otpočeo s radom. Dok sam čekao, saznao sam istorijat banijskih minera i upoznao zadatke koji nas očekuju.[1]

Na kursu smo imali teoretski i praktični dio obuke. Na kraju kursa posjetio nas je Ivan Hariš i dao nam posljednje upute i savjete.

Koncem novembra 1942. godine u 7 diviziji je formiran Minerski vod, u kojem nas je bilo sedamnaest.[2]

Koncem 1942. godine Mićo Bulat je otišao s Ivanom Harišem na Grmeč, a vodnik je postao Ratko Djetelić.

' Ivan Hariš i Juraj Tkale, španski borci, izvodili su diverzije na prugama od Primorja do Banije. Prvu diverziju u Baniji izveo je Tkale u jesen 1941, na pruzi između Siska i Sunje. Pod konac 1941. Tkale je otišao u Grmeč, a Hariš je iz Gorskog kotara doveo Boru Miličevića, rodom iz Siska. Priključio im se Mićo Bulat, a u maju 1942. održali su minerski kurs u selu Lovči. Na kursu su bili: Boro Miličević, Mićo Bulat, Jovo Pribičević, Ratko Djetelić, Mirko Palčić i drugi. Obuku je izvodio Ivan Hariš. Po završetku kursa Boro Miličević je otišao u Slavoniju, Mirko Palčić u Moslavinu, a drugi su ostali na Baniji. Za vrijeme neprijateljske ofanzive u avgustu 1942. Mićo Bulat i Ratko Djetelić dejstvovali su u Banijskom Trokutu, a Joco Pribičević je s odredom otišao na Kordun.

! u vodu su bili: Mićo Bulat — vodnik, Stevo Stambolija — politički delegat, Ratko Djetelić, Mirko Vujasinović, Ilija Roksandić, Petar Bakić, Milan Cučković, Vlajko Dejanović, Mićo Božić, Mišo Sumanja, Stojan Rudež, Duka Zarković, Milan Kukić, Dragan Đustebek, Ljuban Radišić i Branko Đurić.

Od formiranja do IV neprijateljske ofanzive vod je samostalno, ili sa dijelovima divizije ili brigada, skoro svake druge noći (ili dana) izvršavao svoje minersko-diverzantske zadatke. Da bi spriječili komuniciranje neprijatelja željezničkim prugama i cestama oko Banije, rušili smo vlakove i minirali ceste — to nam je bio osnovni zadatak. Prilikom izvršenja samostalnih borbenih zadataka vod se dijelio na grupe i podgrupe, od kojih je svaka imala svoj zadatak. Na primjer, dok je glavna grupa minirala, podgrupe su vršile borbeno obezbjeđenje umjesto četa ili bataljona banijskih brigada. Materijal za akcije dobijan je iz plijena, demontiranjem neeksplodiranih granata i avionskih bombi, zatim iz partizanske radionice u selu Dangubama, gdje nam je izrađivana oprema za mine, itd.

U IV ofanzivi. Kad su otpočeli prvi borbeni okršaji između V. banijske i legionarske 369. (Vražje) divizije na prilazima slobodnoj teritoriji Banije, naš je vod zatvarao i osiguravao protivtenkovcke prepreke na cesti Glina — Zirovac i dalje. Za ovo zaprečavanje poslužilo nam je petnaestak improviziranih pt-mina izrađenih u radionici u selima Dangube — Bešlinac ili neeksplodirane granate. Na mnogim položajima naših jedinica, u zahvatu ceste, Minerski vod je postavljao svoje pt-mine i čekao ishod. Kad su jedinice napuštale položaj, mi smo išli po svoje mine, demontirali ih i nosili na novi položaj. Na jednu je naišao neprijateljev tenk u Brezovom Polju, te smo se uvjerili da su naše pt-mine snažno oružje. Za minerske zadatke od Donjeg Žirovca do Une vod se dijelio po brigadama, a zaprečavao je naročito na pravcima Bosanska Krupa — Vrtoče i Bihać — Bosanski Petrovac. Težište zaprečavanja u odbrani Grmeča bilo je na pravcu Bihać — Ripački klanac. O rušenju mosta preko Une u Bihaću pisao je i pomoćnik načelnika Vrhovnog štaba, Velimir Terzić, slijedeće: »Veliki most (kamenobetonski most) u Bihaću je rušen od 6,5 — 13 časova, oštećen je relativno dobro u dužini od oko 15 m i ne može se opraviti za 3—4 dana. Putevi se intenzivno ruše, a naročito klanci.. .«[3].

Nakon borbi za Grmeč, vod se prikupio na položajima oko Oštrelja, a zatim nastavio marš pravcem Drvar — Glamoč — Livno. Na tom putu popunjen je stručnim radnicima iz radionica Vrhovnog štaba. Pojačan na oko 30 ljudi, vod je intenzivno minirao i rušio ceste od Gornjeg Vakufa do prevoja Makljena, s ciljem da pojača odbranu 7. divizije da neprijatelj ne bi prodro u dclinu Rame i ugrozio naše ranjenike. Zato smo budno čuvali naše improvizirane pt-mine. Zalihe smo obnavljali iz neprijateljevog arsenala: redovno smo pažljivo pratili dejstvo artiljerije i brojali ispaljene granate, a zatim njihove eksplozije. Veselju nije bilo kraja kada neka od granata, ili izbačena avionska bomba, ne eksplodira: tada se sju-

[3] *Zbornik dokumenata NOR-a,* tom II, knj. 7, str. 504.

rimo na mjesto gdje su pale i demontiramo ih. One sa više eksploziva (većeg kalibra) koristili smo za rušenja, a one manje smo prerađivali za mine.

Kada smo stigli u dolinu Rame, u Prozor i Jablanicu, naš je vod izvršio niz zadataka — samostalno ili u sastavu Inžinjerijske čete Vrhovnog štaba. Između ostalog, dio voda je sklonio štampariju Vrhovnog štaba, koja se nije mogla dalje evakuisati. Naš je Minerski vod (poslije popune nazivali smo ga i četom) bio uključen u pripreme za izvršenje odluke Vrhovnog komandanta, druga Tita, o rušenju mostova na Neretvi i u izradu provizornog mosta za prelazak ranjenika. O nama je Vrhovni štab obavijestio Velimir Terzić, koji je u svom izvještaju od 25. februara 1943. godine pisao: »U VII diviziji nalazi se jedan diverzantski vod sa 30 demontiranih avionskih bombi koje se mogu korisno upotrijebiti za rušenje potpora na mostovima kao i za samu konstrukciju. Imaju dobre stručnjake za demontiranje neispaljenih avionskih bombi, pa sam trojicu od njih uputio da demontiraju onu bombu kod Šćita i doneće je dolje. Pidriš 25/11 1943. godine.«[4] Ovu avionsku bombu od oko 100 kg su demontirali Milan Čučković i Mirko Vidra i dopremili je u Prozor. Eksploziv iz bombe je poslužio, uz druge mine, za rušenje Jablaničkog mosta na Neretvi.

Kad je drug Tito đonio odluku da se izvrši prelaz preko Neretve i ponovo izgradi most, naš je vod privremeno uključen u sastav Inžinjerijske čete Vrhovnog štaba i učestvovao je dalje u podizanju provizornog mosta. Kada su neke jedinice prešle most, pola našeg vođa otišlo je sa Inžinjerijskom četom VŠ, a polovina je ostavljena za održavanje i kasnije rušenje mosta.

Prelaz preko mosta trajao je punih 8 dana. Za to vrijeme stalno smo opravljali podnicu i prilaz ka mostu novim usjecanjem, jer su se prilazi rušili na skoro strmim liticama pod teretom prolazećih kolona. Most je najviše uništavan pri prelazu tovarnih konja. Posebni nam je problem predstavljalo prevođenje uplašenih grla. Ona su tom prilikom rušila sve oko sebe, a mnoga su se pod teretom ili nenatovarena, rušila s mosta u Neretvu, otkuda se ni jedno nije moglo spasiti.

Osim toga, most i jedinice je povremeno, i satima bez prestanka, tukla neprijateljeva artiljerija iz pravca Konjica. Pri prekidu dejstva artiljerije most su nadlijetali neprijateljevi avioni. Sve te kanonade i avionske nalete izdržao je i onaj dio našeg voda što je bio na obezbjeđenju prolaza. Most nije direktno pogođen, ali je na prilazima s lijeve strane bilo mnogo ranjenih i poginulih boraca, od kojih i dio iz 7. divizije.

Kada nismo održavali i opravljali porušene dijelove mosta, pružali smo pomoć bolesnim i ranjenim drugovima. Mnogo su nam

* Zbornik *dokumenata* WOR-a, tom II, knj. 8, str. 165.

muke zadavali zarobljeni italijanski vojnici, koji su imali zadatak da nose ranjenike. Oni su pri ovim napadima napuštali ranjenike i zavlačili se u škrape i pećine Prenja. Odatle smo ih vrlo teško izvlačili i prinudili da dalje nose ranjenog ili bolesnog borca.

Kad su sve jedinice i ešeloni ranjenika i bolesnika prešli Neretvu najteže nam je bilo ponovo porušiti most, jer je u toku prelaza stalno utvrđivan i tako postao veoma otporan, pa smo morali rušiti dio po dio, komad po komad. Pokušali smo i da ga upalimo pomoću dopunskog artiljerijskog i minobacačkog punjenja i druge municije, čega je bilo dovoljno s obje strane mosta. Ali, najzad se uvidjelo da se mora pristupiti piljenju jedncg po jednog drvenog nosača. Nosači su bili od suhih telefonskih stubova, dobro povezanih žicom, pa tako i žilavi za rušenje. Bilo je to mukotrpno obaviti 'upim i slabim pilama, sjekirama i ašovima koje smo jedino imali. Ali, dok su nas obezbjeđivali manji dijelovi iz naše divizije, zadatak je u potpunosti izvršen — bili smo već na kraju snaga.

Tako je na kraju kolone Vrhovnog štaba požurio sa Neretve uz litice Prenja naš poluvod. Morali smo se što prije uspeti na Prenj, jer bi iz kanjona Neretve vrlo teško izašli da je i najmanja neprijateljeva jedinica stigla do Jablanice prije no što se popnemo na obronke Prenja.

Na obroncima Prenja stigli smo izmorene jedinice naše divizije. Umjesto odmora krenuli smo pravcem Glavatičeva, ka selu Dudle. U tom rejonu ostali smo dulje radi odmora i oporavka naših jedinica koje je zahvatila epidemija tifusa. Smanjene jedinice naše divizije vodile su i borbe protiv četnika, koji su nas najviše ugrožavali s desne obale Neretve. Naš je vod bio relativno manje zahvaćen tifusom, te smo postali, sticajem okolnosti, borbena snaga s kojom se u najtežim momentima moglo računati.

Uključeni smo tada u sastav 8. brigade. Svaki od nas je uzeo puškomitraljez i u streljačkom stroju smo krenuli u borbu protiv infiltriranih grupa četnika koji su se povremeno pojavljivali, ali i uzmicali pred pojavom partizana. Kroz nekoliko dana očistili smo padine Visočice i put prema Kalinoviku.

Iz,ovog rejona krenuli smo tada prema Kalinoviku Iako smo krenuli u nepoznato, među borcima je zavladala živost jei je mjesec dana logorovanja na bespućima Glavatičeva, Dudla i oko Zupe postalo monotono, a i skopčano s neizvjesnošću. Iz ovog pokreta ostao mi je neizbrisivo u sjećanju susret s drugaricom Jelom Nišević, borcem naše 8. brigade.

Bila je tek djevojčica kada sam je upoznao u njenom selu Vrpolju, 1942. godine. Ali, susret u okolnostima kad je harao tifus i svakodnevno se umiralo od gladi, pretvorio se u susret davno i dobro poznatih drugova. Ispričala mi je da je! negdje u Glamočkom polju stupila iz zbjega u brigadu, zajedno s bratom Milom, koji je bio još mlađi od nje. Izmijenismo još nekoliko riječi o poginulim

i umrlim drugovima, među kojima je bio i njen brat. Zatim smo skrenuli razgovor na hranu, koju je u ovom hercegovačkom krasu predstavljalo samo korijenje od korova. Bili smo oboje požutjeli i krajnje iscrpeni. Teško smo se i micali pod oružjem i nešto metaka. Svaki zalogaj hrane bio je više nego dragocjen — 011 je veoma često značio i život. Kad je Jela skinula svoj ranac, zapitao sam je što mi može ponuditi — krumpir, suhu šljivu ili krušku. No, na iznenađenje (koje me ni sada ne napušta), Jela izvadi i ponudi mi svježe kokoši je jaje. Neobično iznenađen, primih još iznenadniju ponudu u neprohodnom hercegovačkom krasu i najljepše- se zahvaiih. Nikad nisam zaboravio ovaj Jelin više nego drugarski gest.

U V ofanzivi. Kada je divizija dobila zadatak da zatvori pravac Kalinovik — Foča, naš je vod ponovo preuzeo svoje stručne zadatke. U rejonu sela Miljevine rušili smo cestu, kako bismo spriječili neprijateljev prodor preko položaja desetkovanih jedinica naših brigada i divizije, a kad je otpočela V ofanziva, naš Minerski vod pojačao je odbranu oko rijeke Ćeotine. Nakon što smo se povukli preko Tare, upućeni smo na Durmitor da sprovedemo zarobljene Talijane na drugo mjesto. Međutim, stigao nas je kurir komandanta divizije i naredio da odmah krenemo za divizijom na prelaze« preko Pive. Diviziju smo stigli na samim prelazima Pive i produljili marš na Vučevo.

Pri noćnom pokretu sa Vučeva ka Sutjesci naš vod nije krenuo. Vodnik Ratko Djetelić dobio je od komandanta divizije specijalan zadatak. Morali smo da se vratimo na Pivu i sačekamo na preiazu 3. diviziju, a ukoliko ova ne krene preko mosta da most porušimo kako neprijatelj ne bi prije vremena stigao na Sutjesku.

Samu pomisao da se iscrpeni i umorni vraćamo dan hoda do Pive, uspoređivali smo u mislima s najtežim zadatkom osvajanja neosvojivog bunkera. Zadatak je utoliko bio teži, što je u tim danima razdvajanje u manje grupe značilo biti sigurno uništen od četničkih izdajica.

Izbor grupe od desetak boraca, među kojima je bio i vodnik Djetelić, izvršen je u momentu kad je divizija krenula ka Sutjesci i slobodi koju smo zamišljali. Niko od nas nije ni riječju negodovao. Pošto je uspostavila vezu sa 3. divizijom na preiazu Pive i predala pismo, naša je grupa trebalo da se što prije vrati i priključi diviziji koja je krenula preko Sutješke. Povratak sa Pive vodio nas je po bespuću. Mada je komandant divizije na nejasnim prelazima ostavljao lično potpisane ceduljice s opisom pravca kretanja, sporo smo napredovali zbog iscrpenosti. Mnogo ugaženih staza otežavalo je orijentaciju, a neke od njih su se poslije izvjesnog vremena gubile, te smo se morali vraćati i po nekoliko puta. Uz sve to stalno smo se morali sklanjati od artiljerijskih granata koje su padale po stajama kuda su kretale naše kolone. Posebno nas je glad mučila. Idući stazama prikupljali smo davno odbačene kosti. Razbijali ih i

vadili moždinu, smatrajući to kao najveću poslasticu pcslije obroka od šumske lukovice.

Do Sutjeske nismo stigli našu diviziju. Međutim, našu su grupu ubrzo pristigle čelne jedinice 3. divizije, kojima smo se priključili za proboj preko Košura, tj. ka Zelengori.

Preko Sutjeske smo se probijali u sastavu 3. divizije, negdje u rejonu Tjentišta. U sastav naše grupe minera priključilo se nekoliko zaostalih boraca 7. divizije, tako da nas je bilo oko 30. U jurišu preko Sutjeske naš privremeni vod smanjio se na grupu boraca, ali Sutjeska je ostala iza nas.

Preko Zelengore krenuli smo u pravcu kuda je otišla glavnina Vrhovnog štaba. Sporo se odmicala iscrpena kolonica boraca. Grupa je na putu upala u nekoliko četničkih zasjeda, a poslije svakog okršaja naš se broj smanjivao. Neprijateljeve kolone, straže i bunkere prolazili smo pod zaštitom noći, provlačeći se pored samih stražara, jer bi udaljavanje od pravca značilo uletjeti u prašumu i ostati u njoj. Borci su ginuli i nestajali, dok na Bjelašnici četnički izrodi ne ubiše i komandira, Ratka Djetelića. Od preko 30 banijskih boraca pri proboju sa 3. divizijom preko Sutjeske, na Baniju je stiglo oko 7 drugova.

Od Sutjeske kretali smo se pravcem Kalinovik, Trnova, Ilidža, Gornji Vakuf, Kupres, Jajce i Mrkonjić-Grad ka Grmeču i Uni. Preko obronaka visokih bosanskih planina kretali smo na zapad, jer smo bili ubij edeni da je tuda krenula i naša divizija. Tek negdje između Jajca i Mrkonjić-Grada susreli smo krajiške borce, koji su nas uputili preko veza do Banije, na koju smo stigli samo nekoliko dana prije divizije — koncem avgusta 1943. godine.

Tako je završena epopeja naše grupe minera.

Branko ĐURIC

SEDMA BRIGADA U BORBAMA POSLIJE POVLAČENJA SA BANIJE*

Na dugom maršu u noći 24/25. januara, od Obljaja do sela Rakovice, kod Slunja, rastezala se kolona 7. brigade, unutar koje se gubila veza među bataljonima, jer je trebalo preći preko rijeke Glinice i brojnih potoka koji su počeli bujati od otopljenog snijega. Poneki štabovi bataljona davali su i vrlo kratke zastanke svojim jedinicama, da bi se premoreni borci malo odmorili.

Usput je po bataljonima prorađer.o pismo štaba divizije u kome se govorilo da divizija napušta Baniju, da borcima predstoje dugi marševi i teške borbe, da se od svih traži, pored borbenosti, držanje dostojno pripadnika NOV.

Kosa iznad sela Lipovače, u blizini Rakovice, na koju smo izbili 27. januara oko podne, i prizori koje smo s nje promatrali, ostali su mi u snažnom sjećanju.

Cestom Slunj — Bihać maršovala je nepregledna kolona neprijateljeve vojske s isturenim jakim pobočnicama. To je bila 7. SS »Princ Eugen« divizija, koja je nadirala od Karlovca u pravcu Bihaća. Prema boku te najjače divizije u ovoj ofanzivi nastupala je 2. četa našeg 2. bataljona, sigurno i ne vidjevši ovu masu. Desno od čete već je njen vod, ranije isturen i upućen u izviđanje, za tren »pokupio« oko 8 neprijateljevih vojnika (zaplijenio 1 puškomitraljez, 2 šmajsera i nekoliko karabina). Odjednom se pojavilo 4—5 aviona i otpočeše da mitraljiraju i bombarduju razvijenu četu, na brisanom prostoru. Polje je gotovo ravno, ispresijecano po kojom kraškom rupčagom, sa rijetkim ogoljelim grmljem, a bjelina snijega još jasnije ocrtava siluete. Slavko Borojević, komesar 2. bataljona zabilježio je taj momenat ovako: »... nailaze 4 aviona, kruže iznad nje (2. čete — prim. U. K.). Lete nisko, pikiraju, mitraljiraju, bacaju bombe, tule. Taj pakao trajao je cijeli sat. Nalazio sam

* Objavljeno u *Neretvi, VIZ,* Beograd 1965. (prerađeno).

se sa par kurira između 2. i 3. čete i pretrnuo sav đa će cijela četa izginuti na toj čistini. Neki se prebacuju čim malo odmaknu ptičurine, vičemo im da paze, i strepimo. Da li to može biti ili ne, ali mi nismo toga dana imali niti jednu jedinu žrtvu od aviona. Na položaju je bio 1 mrtav i 6 ranjenih.«[1]

U noći 27. januara, na kosi iznad sela Lipovače, sa brigadom razvijenom za odbranu, prateći dalji pokret neprijateljeve kolone, čekali smo naređenje štaba divizije. Kolona 7. SS-divizije toga popodneva nije dala da joj se približimo. Vrlo osjetljivo je reagirala, tukla naše položaje artiljerijom i avijacijom.

Uglavnom to je bilo sve što je 7. brigada toga dana učinila. Inače, štab divizije je vrlo brzo, tek što smo se odlijepili od neprijatelja na Baniji, prikupio tri brigade i razmjestio ih na prostoru sela Tržačka Raštela, Lipovača i Izačići.

Pošto su Nijemci bili brži, prema naređenju štaba divizije trebalo je da se istim putem vratimo nazad; prijetila je opasnost da neprijatelj poruši most preko Korane kod Tržačke Kaštele i da nam onemogući da preko sela Vrste i Gate stignemo još u toku noći što bliže selu Pokoju, kako bismo se skelom prebacili na drugu stranu Une. Iz naređenja smo brzo shvatili o čemu se radi. U Bihać, dakle, nije se više moglo preko mosta na Uni, onako kako se zamišljalo po planu odbrane grada. Neprijatelj je krenuo i neprestano je u pokretu; u Bihać je mogao stići još u toku iste noći. Kad smo brigadu savili u kolonu da krenemo, vidjeli smo da nam nedostaje intendantura; tek tada smo ustanovili da su intendantski vod i ostala pozadina brigade, oko podne istoga dana, krenuli putem Rakovica — Bihać i to samo nekoliko minuta prije pojave neprijateljeve kolone. Međutim, sve se dobro završilo: brigada je na vrijeme stigla blizu sela Pokoja, jedan bataljon poslali smo u Bihać radi osiguranja jedinice koja je rušila most, a komora se nekako snašla — prešla je Unu kod Martin-Broda; brigadi se priključila tek kasnije.

Čitav dan 28. januara protekao je u pripremama za prebacivanje jedinica na desnu stranu Une, na Grmeč. U rejonu prebacivanja odjednom se našlo mnoštvo naroda. Nailazak neprijateljeve avijacije stalno je prijetio. Miješanje naroda i boraca u rejonu prebacivanja nemogućno je bilo spriječiti, pošto su se od početka ofanzive baš ovdje prvi put sreli. Narod želi da od svoje vojske sazna u kom pravcu da kreće dalje, da mu vojska pomogne prijeći Unu, jer su ljudi i žene opterećeni prtljagom koji vuku najviše zbog svoje nejake djece. No, i ovaj dan je prošao. Noću 28/29. januara prebacili smo se preko Une.

Od Pokoja do sela Pritoke (na putu Bihać — Ripač) kretali smo se širokom cestom. Desno smo promatrali Bihać, iznad koga

[1] Iz neobjavljenog dnevnika Slavka Borojevića.

se vio dim, a lijevo smo gledali Grmeč. Doduše, o Grmeču smo mnogo čuli — o njegovom narodu, borbama. Na njemu ćemo se i rni sada boriti, ali to je ipak za nas nepoznat i nov teren. To nas je najviše zabrinjavalo.

U Pritoci smo proveli 29. januar. Selo je bilo pusto. Nije bilo nikog u njemu, pa čak ni krajiških partizana. Sve je nekud otišlo, a bio nam je potreban neko ko poznaje ove krajeve. Jedinice su se snalazile i pripremale hranu od onog što se našlo u selu. I neprijatelj je toga dana bio miran. On je jučer popodne krajnje metodično ulazio u Bihać, a za dalje nastupanje se, izgleda, ozbiljno pripremao.

U toku 30/31. januara brigada je posjedala položaje u rejonu sela Ripča. Prvo je trebalo da posjedne i organizuje položaje na frontu od sela Gorjevca do sela Račića, dok bi 8. brigada zaposjela selo Hrgar. Međutim, 8. brigada je morala iz Hrgara hitno da krene u Bosanski Petrovac, koji je neprijatelj ugrožavao prodirući od Ključa. Tako je naša brigada tek u toku 31. januara konačno zaposjela položaje za neposrednu odbranu Ripačkog klanca. S desne strane branila se 16. brigada, a s lijeve, uz rijeku Unu, nalazio se bataljon Bihaćkog područja.[2]

Drugi bataljon 7. brigade razmješten je u Velebitu, zaseoku Hrgara, 3. bataljon u Hrgaru, a 1. se nalazio u Gorjevcima. Na Ripački klanac smo se popeli uz serpentine koje su bile jako porušene. Tada smo mislili da je to snažna prepreka za neprijateljevu motorizaciju.

Iz ovih mjesta narod još nije bio izbjegao pred neprijateljem. Stanovništvo sela, u kojima su bile raspoređene jedinice 7. brigade, svojom susretijivošću i samopouzdanjem ulijevalo je i našim borcima sigurnost. Ustupili su nam svoje kuće za odmor, a preko odbora jedinice su snabdijevali hranom.

Ujutro 31. januara neprijatelj je krenuo iz Bihaća. 2. četa pratila je njegov pokret sa k. 754.

Prvog februara 2. bataljon je napao neprijatelja u selu Tihotini, pošto se 2. četa povukla sa k. 754. Napad je bio organizovan i podržan bacačkom vatrom. Međutim, 1. bataljon 16. brigade, koji je trebalo da sadejstvuje, nije ispoljio svoje dejstvo. U 3. četi 2. bataljona došlo je do teških gubitaka, pošto se u Tihotini sudarila s jakim snagama u kojima je bilo Nijemaca, legionara i četnika. Između ostalih, poginuli su komandir čete Marić, vodnik Miloš Kljaić i desetar Stevo Očigrija. Smrt ovih drugova izazvala je tešku potištenost u cijelom bataljonu.

Drugog februara neprijatelj je usmjerio težište napada na Ripački klanac. Napad je bio vrlo snažan. 1. bataljon se nije mogao

* Ova jedinica, nazvana Bihaćki bataljon, formirana je pri povlačenju ispred neprijatelja u Cazinskoj krajini od boraca koji su pri komandama mjesta izvršavali razne zadatke.

dugo održati, jer je neprijatelj na njegovom lijevom krilu potisnuo Bihaćki bataljon. U stvari, velikim obuhvatnim napadom svoje desne kolone neprijatelj je ugrozio čitavu brigadu i sve jedinice štaba divizije, tako da su štabovi brigade i divizije u toku noći 2/3. februara po dubokom snijegu i mrkloj noći jedva uspjeli da se sa svojim jedinicama izvuku iz Grmeča. Nijemci su bili presjekli položaje koje je brigada držala između Hrgara i Gorijevca. Dio snaga bio je odbačen u Grmeč, a dio na put koji je vodio u pravcu Bosanskog Petrovca. Na Ripačkom klancu herojski je poginuo i komandant 1. bataljona, 2ivko Bronzić.

Trećeg i 4. februara 3. bataljon branio je položaje na brdu Lisini, 2. bataljon držao je položaje u rejonu sela Lipe (dijelom snaga s lijeve, a dijelom s desne strane ceste), a 1. bataljon nalazio se između 2. i 3. bataljona. 3. bataljon branio je najznačajniji položaj na putu Bihać — Petrovac. Ova jedinica vodila je borbu sa Nijemcima čitavi dan 4. februara u toku kojeg su obe strane izvršile po nekoliko protivnapada. U jednom protivnapadu su zaplijenili naš minobacač ali slijedećeg momenta naši su ga preoteli. Da bi se 3. bataljon održao na svojim položajima bila mu je upućena i 1. četa 1. bataljona. Pošto je neprijatelj bio brojniji, zaobišao je desno krilo bataljona, a cestom je uputio tenkove, tako da se pojavio u pozadini, za leđima brigade. 3. bataljon sa pridatom četom našao se u opasnosti da bude opkoljen i odsječen od ostalih jedinica brigade, pa je štab bataljona donio odluku da se probije po dijelovima, tako da su se tek 5. februara prikupili svi dijelovi ovih jedinica. Bili su teški časovi za sve štabove dok se nije prikupilo njihovo ljudstvo. Dijelovi dviju četa 3. bataljona u toku probijanja bili su nabačeni u Grmeč i odsječeni. Kasnije su se vratili na Baniju.

Petog februara na položajima oko sela Lipe i brda Jedovika smijenila nas je 8. brigada. Istog dana brigada se svila u kolonu i, pod zaštitom 8. brigade, odmaršovala u pravcu Oštrelia. Sve više osjećamo teškoće zbog naše nepripremljenosti da brzo pređemo sa kolskog na brdski transport. Snabdijevanje je veoma teško, nemamo ni konje ni samare, pa pribjegavamo provizornim rješenjima.

Tako su se, nakon 4 dana upornih borbi, završilo naša odbrambena dejstva na pravcu Bihać — Bosanski Petrovac. Na dubini od 25 km brigada je bila dva puta zaobilažena i izmanevrisana. Prvog dana svu težinu sudara s neprijateljem podnio je 2. bataljon, drugog dana 1. a 3. i 4. februara 3. bataljon i 1. četa 1. bataljona, koji su se jedva probili i izvukli se u pravcu Bosanskog Petrovca kuda je trebalo brigada da odstupa.

Sedmog februara 2. bataljon je zauzeo položaj iznad sela Kolunića, 3. bataljon na planini Osječenici. 1. bataljon je u rezervi, na Oštrelju. Štab brigade smjestio se u vagone u kojima se nešto ranije nalazio Vrhovni štab.

Od 6. do 14. februara jedinice brigade ostale su u istom rasporedu. U tom vremenu stiglo je i naređenje da uputimo 1. bataljon u Bosansko Grahovo, gdje bi osiguravao neke položaje dok se formira 10. krajiška brigada. Bataljon se odatle više nije vraćao na Oštrelj, već je produljio u pravcu Glamoča, gdje je ušao u sastav brigade.

Na Oštrelju smo, negdje 10. februara, saznali za naš dalji pravac kretanja — prema jugoistoku.

Osam dana zadržavanja brigade u ovakvom rasporedu, i zbog ovih naizgled nebitnih zadataka, predstavljalo je onu tešku opasnost koja može jednu partizansku jedinicu da zadesi. Naime, moralo se bez posebne aktivnosti biti na položajima koji i nisu bili od naročitog interesa za neprijatelja, ali ih nije ni zanemarivao: zapravo, vatrom i pokretom manjih jedinica on nas je stalno uznemiravao i prisiljavao da svakog dana budemo u pokretu na ogromnom prostoru. Pored toga nije bilo hrane, smještaj je bio slab, odjeća i obuća stalno mokri, noći jako hladne. Ovakvo stanje još su pojačali mučni prizori koje su pružale izbjeglice sa Banije u svom neprekidnom povlačenju. Kolona izbjeglica opet je zastala, sada pred Oštreljom, kao velikom prirodnom preprekom — kao i ranije pred Unom. S jednog kamenjara nad Kolunićem, komesar Slavko Borojević promatra cestu kojom ide narod u pravcu Drvara i bilježi u svoj dnevnik: »...kolone žena i djece, natovarenih bremenom prnja i možda nečim za jelo, kreću naprijed. Lijeno se vuku umorne noge, a po glavi bruji: kuda, dokle ćemo?«

Da bi se utjecalo na ovakvo stanje, štab brigade izdao je proglas u kojem je dat osvrt na dosadašnji tok ofanzive: odaje se priznanje jedinicama koje su tukle neprijatelja; podvlači se da Banija s Krajinom čini cjelovitu slobodnu teritoriju, te da borci i starješine treba da prikupe sve svoje snage i da sa narodom podnesu teškoće. U časovima kada je jedinica lišena svega onoga što joj je bilo najpotrebnije (hrane, odjeće, sopstvenih vojnih uspjeha), izvor za što snažnije moralno-političko jedinstvo i držanje tražio se i nalazio u suradnji naroda i u uspješnim bitkama drugih naših jedinica.

Kakav je duh vladao tih dana u štabu brigade mcže se vidjeti i iz dokumenta koji je na položaju napisao komandant Nina i poslao komandi Bihaćkog bataljona (ovaj je još bio pod komandom 7. divizije):[3]

NA MARŠU PREMA PROZORU

Dok smo dio Bosanske krajine, do Oštielja, prevalili pod iscrpljujućim odbrambenim borbama, sada smo se kretali po teritoriji koja je skoro dvije godine potpuno slobodna. Doduše, nismo

[5] Original dokumenta posjeduje Milić Stojić, koji se tada nalazio u komandi Bihaćkog područnog bataljona.

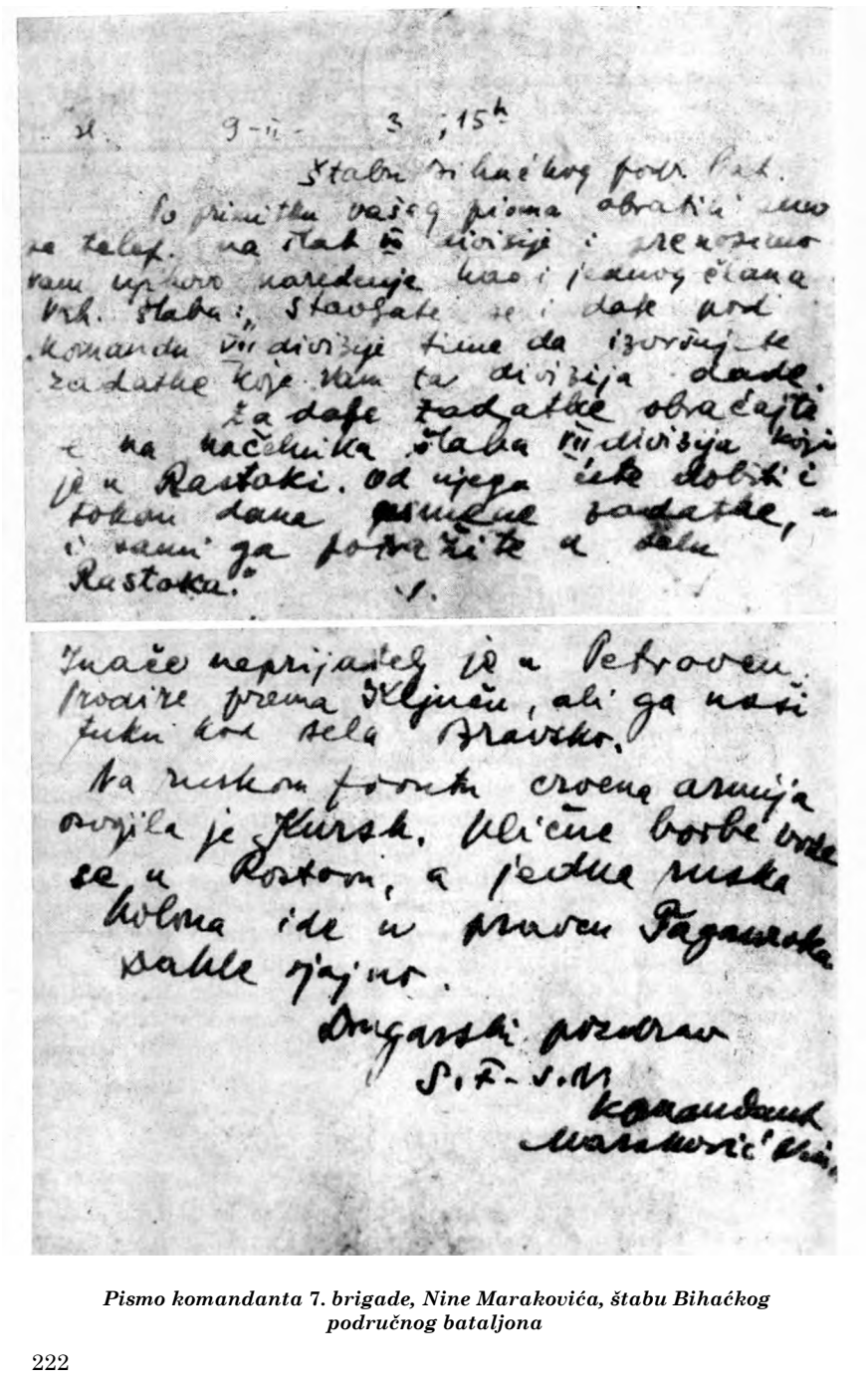

Pismo komandanta 7. brigade, Nine Maraković, štabu Bihaćkog područnog bataljona

vidjeli krajiške partizanske brigade, nismo s njima ni dejstv^vali pri odbrani Grmeča iako smo to veoma željeli. Sada nam se pružila prilika da vidimo prostorom veliku, ali i siromašnu slobodnu teritoriju krajiških brigada u kojoj je narod sve izdržao i neustrašivo se borio. Upoređivali smo dubinu slobodne teritorije na Baniji sa ovom pozadinom krajiških jedinica i razmišljali o mogućnostima koju ona pruža. Bili smo svjesni da će i ova teritorija tokom ove ofanzive biti uzdrmana. Neki strah od ofanzive nije se mogao primijetiti kod ovog naroda, naročito njegove omladine. Na maršu brigada se mimoišla s kolonom djevojaka koje su nosile ranjenike. Pjesme koje su pjevale omladinke i ranjenici orile su se i snažno odzvanjale. Među borcima brigade, kao na neki otpozdrav, otpočinjale su iste pjesme iz sveg grla. Susret s narodom u selu Mokronogama, koji nas je dobro nahranio i ogrijao u svojim toplim domovima, urezao nam se trajno u sjećanje.

Na ovom maršu među borcima i starješinama otpočeli su razgovori, nagađanja i prepričavanja o tome kuda ćemo. To je i inače bila česta pojava u partizanskim jedinicama da se nagađa gdje se ide, pogotovo ako cilj marša i predstojeći zadalak nisu poznati. Sada, na maršu, jedni su nagađali da idemo u dolinu Neretve i da ćemo se tu odmoriti i nahraniti, drugi — da ćemo se na Baniju vratiti preko Beograda, itd.

Još do Glamoča sretali smo se s banijskim narodom koji već nije mogao dalje, ali je želio da još ide. Po naređenju štaba divizije u brigadi smo razmatrali koga bi bilo najkorisnije od naših starješina vratiti nazad na Baniju. Čuli smo da se u Glamoču već prikupljaju partijski rukovodioci kotareva i općina koji su s narodom izbjegli u Bosnu, da omladince odvajaju i šalju u brigade, a ostali narod po grupama vraćaju na Baniju. Predlažemo štabu divizije da se iz brigade vrati na Baniju Đuro Bakrač, koji bi preuzeo dužnost komandanta odreda.

Na ovom maršu izbjegavamo sela za koja smo čuli da imaju tifusnih bolesnika. Pribojavali smo se pjegavca. Culi smo da se proleterske jedinice služe nekim buradima za raskuživanje i uništavanje gamadi u odjeći; mi do ovog rješenja u brigadi nikako nismo mogli doći.

Kada smo se donekle pripremili i pozdravili s drugovima koji se vraćaju na Baniju, rano ujutro 18. februara krenuli smo između planina Cincara i Vitoroga, preko planine Hrbljine, u pravcu Kupreškog polja. To je bio najnaporniji dio puta koji je brigada prolazila. Saznali smo da je ovim pravcem pošla i 8. brigada, po olujnoj mećavi, ali da se morala vratiti i da je tek drugi dan uspjela. Koristili smo njena iskustva. Pronašli smo dobre vodiče. Poslije tri i po sata kretanja po velikom nevremenu brigada je savladala i ovu teškoću.

Devetnaestog februara približavali smo se marševskom cilju. Na putu ispred sela Jaklića susreli smo ranjenike koji su vrlo hitno prebacivani u pravcu Prozora. Obaviješteni smo da proleterske jedinice vode vrlo teške, ali i veoma uspješne borbe da bi ranjenicima otvorile put preko Neretve u Hercegovinu i dalje. Neprijatelj je pratio pokrete jedinica i planove Vrhovnog štaba. Ranjenici i proleterske jedinice bili su mamac na koji je neprijatelj poletio na kraju IV ofanzive. Računao je da mu se pruža šansa na Neretvi, kad je već propala u Bosanskoj krajini.

BITKA ZA RANJENIKE

Od sela Jaklića, po ispresijecanim jugoistočnim padinama planine Raduše, 7. brigada se spustila u selo Pidriš 21. februara. Prošlo je, znači, 33 dana provedenih na maršu i teškim borbama, pređeno je 400 km u beskrajnim noćnim marševima po bespuću da bi brigada stigla na svoj marševski cilj.

Toga dana, 21. februara, otpočela je bitka za ranjenike, ali negdje daleko, u pravcu Bugojna. Iz Pidriša se čulo potmulo gruvanje topova. To je 8. brigada vodila borbe. Kako smo bili obaviješteni ona se nalazila sjeverozapadno od Pidriša, na položajima preko Oglavka (na liniji selo Tihomišlje — selo Planinica), duboko i daleko prema Bugojnu.

7. brigada stigla je u Pidriš veoma zamorena. Vjerovatno zbog ovakvog stanja kod starješina i boraca kao da se formiralo mišljenje da se nalazimo u rezervi 7. divizije. Zato smo se svi založili da se što prije sredimo i pripremimo za nove zadatke. Prikupili smo sve postolare i krojače da opravimo obuću i odjeću, a sanitetski vod pripremio je suhu komoru za raskuživanje odjeće. Pored slabe ishrane to su bile još dvije velike teškoće koje su jedinicu pritiskivale.

Međutim, u sumrak 23. februara štab brigade saznao je za svu ozbiljnost događaja. 8. brigada bila je snažno potisnuta. Neprijateljeve snage su se pojavile i u neposrednoj blizini jedinica 7. brigade, koje još do tada nisu dobile jasne zadatke, osim da se u pravcu Gornjeg Vakufa povežu s 8. brigadom. I dok je štab brigade s borcima 3. bataljona odbacivao neprijateljeve dijelove koji su prodrli, pojavili su se među nama komandant divizije Pavle Jakšić i Pavle Ilić iz Vrhovnog štaba. Poslije odbacivanja ovih dijelova (u stvari, grupa ustaša koji su, po ulasku neprijatelja u Gornji Vakuf, kao mještani bili upućeni da izvide sela Mračaj i Mačkovac u kojima smo se mi nalazili), komandant divizije izdao je naređenje da u toku predstojeće noći zajedno sa 8. brigadom izvršimo protivnapad i da se neprijatelj izbaci iz Gornjeg Vakufa, a da 8. brigada ponovo zaposjedne izgubljene položaje. Te noći je i naša brigada otpočela bitku za ranjenike.

Štab 7. brigade uputio je 1. bataljon u pravcu sela Voljice da sadejstvuje jedinicama 8. brigade, 2. bataljon da uništi ili protjera neprijatelja iz sela Paloča, a 3. bataljon da napadne neprijateljeve položaje južno od Gornjeg Vakufa. U ovome zajedničkom protivnapadu 8. brigada je uspjela. Ona je povratila i zaposjela položaje na Oglavku i dalje u pravcu Bugojna. Uslijed veoma mračne noći i vrlo slabog poznavanja terena 1. bataljon izgubio je cijelu noć dok je ustanovio da u Voljicama nema neprijatelja, a i 1. četa 2. bataljona izgubila je vrijeme jer u Paloču nije naišla na neprijatelja, koji se vjerovatno ispred nje na vrijeme povukao u Gornji Vakuf. Jedino je 3. bataljon na svom pravcu napada naišao na snažni otpor. Sasvim slučajno 2. i 3. četa 2. bataljona izgubile su u noći orijentaciju i umjesto da idu na Paloč, gdje su upućene, otišle su u pravcu položaja koji je napadao 3. bataljon. Na grebene više Gornjeg Vakufa te noći jurišali su borci pomenute dvije čete drugog i borci 3. bataljona. Protivnapadi su se ponavljali s obje strane. Zaplijenjen je 1 teški mitraljez i nekoliko pušaka, ali neprijatelja nismo mogli zbaciti sa ovih jakih položaja. Snažnom minobacačkom vatrom neprekidno je tukao naše jedinice; u jednoj kući sela Mračaj poginulo je 6, a ranjeno 20 boraca 2. bataljona.[4]

Bataljoni brigade su se još iste noći vratili u rejcne koji su im bili dodijeljeni za odbranu, a u zoru 24. februara neprijatelj je otpočeo snažnim napadom, koji je bez zastoja trajao čitav dan. Najprije se na naše položaje sručila uraganska artiljerijska i minobacačka vatra, a zatim je uslijedilo snažno dejstvo avijacije. Na liniji ispred sela Mračaja, u rasporedu od ceste i rijeke Vrbasa, ulijevo nalazili su se 3, 2. i 1. bataljon koji su mirno sačekali ovaj napad. Neprijateljeva pješadija, podržana snažnom vatrom, tokom 24. februara odvažno je nasrtala, ali je bila nekoliko puta odbačena. U jednom protivnapadu, nakon što je neprijatelj ušao u Mračaj, teško je ranjen Branko Mihajlović, zamjenik komesara čete u 3. bataljonu. Prilikom protjerivanja neprijatelja iz Mračaja nanijeli smo mu osjetne gubitke u mrtvima i ranjenima. Zaplijenjeno je 5 pušaka.

U toku 25. i 26. februara na položajima susjednih jedinica nije bilo jačih udara. Pod zaštitom grupe »Fogl« na položaje za odlučni napad na Prozor pristizala je 717. neprijateljeva divizija. Desno od nas 1. dalmatinska brigada smijenila je 3. krajišku brigadu, koja je otišla na nove položaje. Međutim, i u ta dva dana jedinice 7. brigade vodile su neprekidnu borbu s neprijateljem koji je bio naročito aktivan po danu. Na naše noćne protivakcije neprijatelj je reagovao snažnom vatrom iz teškog naoružanja. Zaštita ljudstva od neprijateljeve vatre stavljala je štabove bataljona pred vrlo teške probleme. Teren koji smo branili kamenit je i pogodan za osma-

[4] Iz neobjavljenog dnevnika Slavka Borojevića.

tranje. Nije nam mnogo pomoglo ni uklanjanje usamljenog drveća po položajima koje je neprijatelju služilo za orijentire pri gađanju.

Poslije opsežnih kombinovanih vatrenih priprema u pravcu Prozora, 717. njemačka divizija pokrenula je 27. februara svoj cijeli borbeni poredak. Desno i lijevo od naših položaja na planini Raduši, a naročito na padinama Vraniće, koju smo mogli osmatrati sve do sela Vrba (k. 1370), počele su se jasno obilježavati linije na kojima su se odvijali žestoki sudari.

S jedne strane sasvim pouzdana sigurnost u susjedne jedinice, a, s druge, opasnost da se brigada nađe na sve užem i otkrivenom, jako nepogodnom prostoru za manevar, zahtijevalo jc da se vrlo često izvode protunapadi — noću s većim jedinicama, a po danu s manjim.

Neprijatelj je 28. februara na pravcu Pidriša, izbivši s tenkovima pred serpentine u visini sela Mačkovca, nametnuo 7. brigadi borbu u momentu, kada se od naših protutenkovskih pušaka nije moglo mnogo šta očekivati, jer im je municija bila na izmaku (teškim tenkovima ti meci ionako nisu ništa mogli). Brigada je bila prisiljena da po danu izvrši protivnapad, pri čemu se i pokretom izložila dejstvu neprijateljeve avijacije i artiljerije. Poslije podne 28. februara bio je jedan od najkritičnijih trenutaka u kome se jedinica našla u toku bitke za ranjenike. Izginulo je i bilo ranjeno oko 40 do 50 boraca i starješina, naročito u 3. bataljonu. Pored ostalih, toga popodneva u protivnapadu su poginuli mladi komesari četa: Boško Babić i Boško Pojić. Bili su poletni, bistri i vrlo omiljeni u svojim jedinicama. Puškomitralješci i mitraljesci ispoljili su veliku hrabrost, kao i za sve vrijeme borbi kod Pidriša. Oni su dejstvovali i pod snažnim udarom neprijateljeve artiljerije i minobacača, čije su granate u gomilama nadale oko njihovih položaja.

U toku noći 28. februara brigada je bila prisiljena da suzi svoj odbrambeni prostor. Prednji kraj odbrane protezao se linijom k. 952 — k. 935. 2. bataljon brigade zauzeo je položaj ispred i sam greben više sela Mačkovca, kao drugi ešelon ili opšta rezerva. Greben više Mačkovca predstavljao je još jedini značajniji oslonac sa koga je bilo mogućno odoljevati neprijateljevim napadima. Ovaj kamenjar prirodno se nadovezivao na padine Male Kobile, a bio je pogodan i za bočno dejstvo, ukoliko bi neprijatelj prodirao cestom ka Prozoru. Sem toga, predstavljao je i solidan položaj koji je pružao relativno dobru zaštitu od artiljerije i avijacije. Nepun kilometar iza njega nalazio se kameni vijenac širok jedva 5—6 i visok 2-—3 metra, iza koga su ozebli borci, u kratkim zatišjima, nalazili okrepu: danju grijući se na suncu, a noću pored vatri čiji su odsjaj stijene grebena zaklanjale od neprijateljevog osmatran ja. No, na ovom položaju bataljon je doživio i veoma kritične trenutke i podnio velike žrtve.

Da bi se dokopao ranjenika u Prozorskoj kotlini neprijatelj je težio da razvije bitku na velikom prostoru, da može angažovati jake snage. Međutim, prostor 7. brigade, koji je branila u početku, ubrzo se počeo smanjivati i sužavati uz strme padine planina Raduše i Vraniće. Bio je to prostor pod samim Makljenom, bez ikakve mogućnosti za manevar, ali na kome se moralo ostati.

Tada je trebalo samo malo podstreka, pa bi se kod boraca volja i odlučnost podvostručavali. Ukoliko bi za doručak ili ručak iz Prozora bio dopremljen koji komad vojničkog dvopeka i konzerve, borci su se na položajima prkosnije odupirali neprijatelju, izazivali svojom hrabrošću i stoički odoUjevali moćnoj artiljerijskoj i minobacačkoj vatri. Ipak, nama u štabu bilo je gotovo uvijek veoma teško, nekad upravo i nepodnošljivo, a pogotovo kada za noćne protunapade pripremamo i upućujemo, na neuporedivo jačeg, odmomijeg i opremljenijeg neprijatelja, četu ili bataljon u čijem sastavu je bilo mnogo boraca kojima je tekla sukrvica ispod nokata od teških promrzlina. Imali smo i »četu boscletećih« — grupu boraca iz raznih jedinica koje smo u nedostatku obuće držali u kućama blizu položaja, ali u kritičnim momentima i oni su upotrebljavani.

U toku 1. i 2. marta na preostalom prostoru od nekih 4 km² odvijali su se za brigadu krajnje iznuravajući napadi i protivnapadi. Starješinski kadar je bio prorijeđen, a najhrabriji mitraljesci, čineći čuda od junaštva, ginuli su u bici koja je poput prave pozicione odbrane bila propraćena tonama vrućeg željeza. Naša artiljerija — baterija haubica iz diviziona Vrhovnog štaba, keja je dodijeljena našoj diviziji, već je od 26. februara[5] podizala moral naše pješadije dejstvujući po neprijateljevim položajima.

Kod 2. bataljona bilo je nekoliko ranjenih od bočne neprijateljeve vatre sa položaja preko Vrbasa, koje je neprijatelj poseo pošto je bataljone 1. dalmatinske brigade odbacio u pravcu Crnog vrha. Kod našeg lijevog susjeda, neprijatelj je duboko prodro iza naših leđa, pa preko Vilića-gumna ugrožavao i sam Prozor. Događaj koji u svome dnevniku opisuje Slavko Borojević bio je samo jedan od mnogih: »Našeg dobrog mitraljesca Simića raznosi na ka~ menjaru granata na paramparčad. Jezovita slika. Trup pada na jednu, a noge lete po zraku i padaju na drugu stranu.«

I pored svega toga, moral boraca je bio nevjerovatan i ako se bitka sve više približavala svom raspletu, više ničim nije bilo mogućno pokolebati odlučnost skoro prepolovljenih jedinica, da tu, ako treba, zauvijek ostanu.

Drugog i 3. marta na cijelom frontu odigravali su se najdramatičniji momenti početka kraja bitke za ranjenike. S polo-

[5] Jedna haubička baterija Vrhovnog štaba dejstvovala je već od 22. februara sa položaja Makljen. *Zbornik VII,* tora II, knj. 8, dok. br. 72 (prim. red.).

žaja naše brigade, koji su se tijesno dodirivali sa neprijateljem kod sela Pidriša, gledali smo i mi i neprijatelj, danju i noću, rvanje susjednih jedinica, koje se toliko oduljilo kao da nikada neće prestati. Jer tko bi, recimo, potpuno ovladao Crnim vrbom, taj bi pobijedio. Crni vrh su Dalmatinci dva puta gubili i vraćali. Danju, kao na filmskom platnu, bilo je mogućno na toj sniježnoj planini promatrati kako kolone naših i neprijateljevih jedinica prilaze ili zaobilaze jedna drugu. Naravno, uslijed daijine nije se moglo ni dogiedom razaznati čija kolana kojoj podilazi. A da je to bilo ikako mogućno, imao sam osjećaj da se sigurno nitko od nas, promatrača ove drame, ne bi bio u stanju savladati da poput navijača ne počne da urliče, upozorava, kako bi se njegova kolona što bolje ustrijemila i smrvila protivnika, da se jednom započeta bitka završi. U ovakvim momentima zastajali smo i mi i neprijatelj usred vlastite bitke, gledali i očekivali već nikad dočekani preokret. Ovako su se preživljavali događaji koje smo promatrali kod našeg desnog susjeda, a kod lijevog, u visinama koje su se strmo dizale iznad Pidriša, po noći se, kao u daljini, vidjelo samo sijevanje. To je bio dramatičan početak uništavanja okruženog njemačkog bataljona na Vilića-gumnu.

Po podne 3. marta na položaje 7. brigade iznad Pidriša počele su u borik pristizati jedinice 2. proleterske brigade da bi sa ostalim svježim jedinicama prešle u protivnapad na čitavom frontu. Kako je koja jedinica pristizala, starješine su se brzo orijentirale na položajima koje su preuzimali od 7. brigade i pripremili svoje čete za juriš na Nijemce koji su se u boriku vrlo snažno utvrdili. Prvi i 3. bataljon naše brigade dobili su zadatak da sa proleterima učestvuju u protivnapadu.

U noći 3/4. marta započeo je, kao uragan, silovit juriš. Borba je trajala čitavu noć. Dva juriša nisu uspjela, ali je treći bio za Nijemce nezadrživ — poput lavine nadirali su novi redovi partizana i progonili neprijatelja u pravcu Bugojna. Borik, koji su napadali proleteri, pokazivao je svu težinu te noćne bitke. U svom pobjedonosnom napadu, pri čišćenju jednog kamenjara blizu puta, poginuo je i komandir 1. čete 1. bataljona naše brigade, Đuro Radovanović. Bio je teško ranjen u trbuh, a pred smrt borci njegove čete, kao za utjehu, doveli su mu i pokazali nekog zarobljenog njemačkog majora okićenog mnogobrojnim ordenjem.

U odbrani položaja na pravcu Gornji Vakuf — Pidriš 7. brigada je izgubila veliki broj boraca i starješina — poginulo je ili ranjeno 240 ljudi. Prethodno već izmorena, brigada je poslije jedanaest dana i noći neprekidnih borbi bila do kraja iscrpena, ali je svoj osnovni zadatak izvršila.

Međutim, nevolje time nisu bile završene, jer je odmah poslije ovoga brigada dobila novi zadatak: da obezbijedi nezaštićenu Jablanicu od četnika, da pređe Neretvu i da dejstvom preko Prenja

obezbijedi desni bok naše glavne grupacije. Novi zadaci, iako ne bi bili teški u normalnim okolnostima, sada su za 7. brigadu bili preteški, jer je, pored neprijatelja, sada trebalo da se beri s teškim zamorom boraca i jednim još težim zlom — pjegavim tifusom koji je podmuklo počeo da se uvlači u brigadu. Kada je 20. marta najzad stigla u selo Grušće (u Hercegovini) i dobila toliko potreban odmor, prošlo je ravno dva mjeseca od polaska sa Banije. Dva mjeseca teških iznuravajućih odbrambenih borbi, do samožrtvovanja, u izvršavanju zadataka Vrhovnog štaba, koje je brigada u cjelini uspješno izvršila, ali je pri tome i sama skoro sagorjela.

Uroš KRUNIĆ

PROGLAS ŠTABA SEDME BRIGADE SEDME NOU DIVIZIJE OD 8. FEBRUARA 1943. GOD. BORCIMA I RUKOVODIOCIMA POVODOM IV NEPRIJATELJSKE OFANZIVE*

Drugovi i drugarice!

Nalazimo se pred ozbiljnim zadatkom zaustaviti i razbiti fašističke krvnike, jednom za svagda protjerati ih iz naše zemlje. Naša brigada dobila je zadatak, na svom pravcu, tući i odbaciti razbojničku Hitlerovu vojsku. Neprijatelj je istina uspio natjerati nas na privremeno povlačenje sa naše Banije, ali neprijatelj neće i ne smije slomiti naše redove. Mi ćemo se boriti i odgovoriti svome zadatku. Na nas su uprte oči našega naroda, u nas polažu nade, naša komandna rukovodstva i naš Vrhovni štab. U nas, vjerujući u našu nesalomljivu snagu, gledaju blaženi pogledi naših prognanih majki i sestara sa Banije, od nas traže zaštitu svojih nevinih života gladna i bosa djeca. Mi smo svijesni toga da lomeći neprijatelja ovdje u Bosni približavamo njegovu skoru smrt i dan konačne slobode naših naroda, svjesni smo da branimo čast i osiguravamo slobodu naših domova na Baniji, da zaštićujemo gole živote 15.000 banijskih izbjeglica.

Mi smo, zajedno sa našim milim i dragim, koji se klatare gladni i smrznuti po popaljenim bosanskim selima, došli u Bosnu, jer smo bili prinuđeni divljačkim Hitlerovim SS trupama, porobljivačima naše zemlje, tim krvoločnim strvinarima, koji u strahu od sigurne smrti hoće da iskale svoj bestijalni otrov na nas i naše porodice.

Neka nedjela i nasilja okupatora, neka pohod gadnih švapskih izroda, neka napori i žrtve koje viteški podnosite, samo napune vaša srca svetom beskrajnom mržnjom prema tuđinskom osvajaču, neka se ta mržnja pretvori u plamenu energiju vaših mišica, koje će ognjem iz našeg oružja satirati opake dušmane naše zemlje. Ne dozvolimo da i za trenut nama ovlada malodušnost i nedisciplina. To nijesu odlike boraca narodne vojske, to nije svojstvo naše Sedme brigade.

Uz nas se nalaze lijevo i desno hrabre bosanske i proleterske divizije. Mi nijesmo sami! Zajedno sa nama je nepobjediva Narodno-oslobodilačka armija... Crvena armija, koja u junačkim prodorima kod Kurska, Rostova i prema Crnome Moru mrvi i melie zamrznutu Hitlerovu vojsku. Sa nama su demokratski narodi Engleske i Amerike. Našu vojsku prati beskrajna ljubav naših naroda. Naši redovi su iskovani od najdičnijih sinova naših naroda, zato smo mi u stanju podnijeti žrtve i izdržati napore kakve ne pozna historija.

* *Zbornik, dokumenata NOR-a,* tom IV, knj. 10, dok. 44.

IZ KAJINOG DNEVNIKA

23.I1943.

Partizanski odred je u Balincu i oko njega. Neprijatelj na istočnom frontu doživljava nove poraze. Razbijen je obruč oko Lenjingrada. To je najveća pobjeda prema radio-vijestima od 19. januara. Pod zapovjedništvom, ne znam tačno koga, uz pomoć Baltičke flote, uništeno je Za 17 mjeseci oko 170.000 Nijemaca. Polovina je stradala od gladi i bolesti. S uništenjem se nastavlja. U štabu čitamo »Nacionalno pitanje u Jugoslaviji«, »Uput o ofanzivi«, »Balkansko jedinstvo«.

Danas se vodila borba na Balincu. Učestvovali su naš 1. i 3. bataljon i Partizanski odred. Naši gubici: ranjenih 15, a mrtvih 6 (3 u 1. i 3 u 3. bataljonu).

Danas srno uradili

1. —i Opće poliftički sastanak u 2. bataljonu; proglas Glavnog štaba povodom ofanzive;

2. — Sastanak svih skojevaca 2. bataljona; govorili smo o spoljnoj situaciji; čitanje uputa Glavnog štaba povodom najnovije ofanzive; objašnjavanje unutarnje situacije u vezi sa ofanzivom i držanje skojevaca u toj situaciji;

3. — Bataljonski komitet SKOJ-a — novi zadaci, proučavanje Uputa među omladinom iz članka »Borbe« o Lenjinu.

Naš 1. bataljon vodi borbu kod Hajtića. Naši drže dio sela. Od granata bacača i topova ranjeno je 11 drugova. Divan uspjeh smo postigli: neprijatelj je imao 60 do 70 mrtvih; dosta ranjenih; jedna satnija je izbačena iz stroja (to je lijevo krilo neprijatelja). Banda je sišla u selo Buzetu.

DJEVOJKA BOMBAS

Kapu neba piève gusti oblaci. Milanka[1] se trudi da kroz mrak otkrije neprijateljevo uporište. Oči je bole od naprezanja. Jedan trenutak zastaje na nizbrdici, čeka da pristignu drugovi sa začelja. Kad i posljednji korak utihnu, kad se ispod zakržljalog hrasta čulo samo ljudsko disanje i šuštanje lišća, djevojka, predvodnik bombaša, jedva čujnim glasom saopšti:

— Drugovi, Volinja nije daleko. Pripremite se! ...

Pokreti ruku ne zapažaju se u mraku. Šake polako stežu bombe, prsti naliježu na okidač. Kolonica boraca silazi u dolinu. Zmijoliko teče Una, šumovi se vraćaju od okolnih brežuljaka. Kad se desetina bombaša potrbuške privukla betonskim bunkerima, nestalo je, samo za nekoliko trenutaka, noćnog nevida. Rakete su zaplamtjele visoko i trepereći prhutale zemlji, među borce koji su zalegli na neravnom terenu.

— Neprijatelj nas je osjetio ... — prozbori neko.

— Ništa ne mari — hladnokrvno odvrati djevojka — došli smo da pokažemo šta umijemo.

Plamen raketa je još titrao iznad njihovih glava.

— Glave što bliže zemlji — savjetovala je Milanka dok je ispitivala teren.

Rakete se pogasiše jedna za drugom. Borcima je titralo pred očima, nisu mogli vidjeti predmete ni na metar udaljenosti.

— Polako naprijed. Četvoronoške! — saopštava ženski glas.

Milanka polazi prva. U stisnutoj pesnici drži spremljenu bombu. Sada je njen pogled upućen samo jednom cilju — visokom bunkeru Traži otvor. Jedva ga primjećuje. Iz njega se nešto ukosilo. Iskusni bombaš zna da su to cijevi mitraljeza. Iznutra se čuje nerazumljiv razgovor, iskašljavanje. Onda glas neprijateljevog vojnika postaje jači:

[1] MTlanka Kljajić, narodni heroj, rođena 1924. u Starom Selu (kotar Petrinja), poginula kod sela Jošavice 22. I 1943.

— Mogli bi opet osvijetliti. Iz šume se mogu prikrasti...

Utom je poletjela bomba iz djevojčine ruke.

— Drugovi, složno!

Zaglušne detonacije slile su se u jednu. Teška bunkerska vrata nisu se mogla provaliti ručnim bombama. Neprijatelj se, i pored znatnih gubitaka, počeo sređivati. Hrabrila ga je vatra iz susjednih kuća, nadao se pojačanju.

Te noći u dolini Une vrilo je kao u košnici. Zora je došla, činilo se bombašima, nekako prerano i morali su, po Milankinom naređenju, napustiti bunkere, u kojima je ostao prestravljeni neprijatelj da prebrojava mrtve i ranjene.

Zvjezdana noć prekrila Majur u kome bivakujo neprijatelj. Banijci stežu obruč oko naselja. Počinje paklena paljba. Neprijatelj se brani iz rovova i čvrstih zgrada. Ponegdje već blješti plamen iz zapaljenih zgrada. Na utvrđene linije upućuju se bombaši da otvore breše i prokrče put za nastupanje. Milanka predvodi jednu grupu, upućuje drugove da se, birajući zaklone, što više približe Nijemcima i obaspu ih bombama. A ona nastupa jednom krivudavom ulicom. Jz zaklona se na djevojku ustremio njemački oficir. Nastaje dvoboj između sedamnaestogodišnje partizanke i iskusnog ratnika. Milanka je brža, gađa precizno. Oficir je, čim je zadobio lakšu ranu, pokušao pobjeći. Nije uspio.

Januar se okovao ledom. 7. banijska brigada daje otpor Nijemcima koji navaljuju na oslobođenu teritoriju Like, Banije, Korduna, Bosanske krajine ...

Počela je četvrta ofanziva.

Banijci ne dopuštaju neprijatelju da prodre preko Jošavice i Metle, da zarobi kolone izbjeglica koje izmiču prema Uni. Položaji nekoliko puta prelaze iz ruku u ruke. Pada komanda za odsudnu bitku. Milanka sa drugovima ide prema najtvrđem uporištu. Nijemci ne daju da im se priđe, tuku rafalima.

— Moramo izvršiti zadatak — obraća se Milanka bombašima.

U snijegu ostaje krivudav trag. Drugovi je slijede. Tri njemačka puškomitraljeza okreću se na djevojku bombaša... Dejstvuju. U početku bez uspjeha. Milanka se vješto zaklanja za grudve leda. Baca bombe. U vazduh lete pomiješan snijeg i zemlja. U jednom rovu zašuta mitraljez. Nijemci usredsređuju gustu vatru prema Milanki. Njen zaklon je slab, zrna ga raznose. Milanka pada, u krvi, ali još i poslednjom snagom puca na neprijatelja. Ubrzc gubi svijest ...

Drugovi je ni mrtvu ne žele prepustiti Nijemcima. Složno kreću da je izvuku. U okršaju su svi, i ranjenici. Ništa ih nije moglo pokolebati. Uz pomoć ostalih boraca oteli su Milankino tijelo i sahranili u slobodnom selu.

Slavko JANEKOVIC

TOPOVI IZ BIJELNIKA

Smjestili smo se u seljačke bajte u Jošavici. Neprijatelj je ispred nas, dolje u selima Bijelnika i Blinji. Bili smo na oprezu — organizirano je dežurstvo na položajima, na kojima su se čete naizmjenično smjenjivale. Zima je jaka, snijeg je tog dana gusto vijao, pa su se čete smjenjivale svaki sat. Osjećali smo da se nešto ozbiljno sprema, no nismo znali što. Sa zadatkom još nismo bili upoznati. Tog dana kad smo došli na ove položaje nismo cijeli dan ništa jeli. Mještani nisu imali hrane ni za sebe, a mi nismo ništa ni tražili — znali smo da je i to dio teškoća koje se moraju podnijeti.

Konačno je pala noć, a uskoro i komanda: »Pokret!« Tek kad smo izašli iz Jošavice, komandir 3. čete, Đuro Raketić, saopćio nam je da imamo zadatak da napadnemo neprijateljsku jedinicu u Bijelniku. Iako smo išli nizbrdicom, teško smo se probijali — zapravo, ronili smo kroz duboki snijeg. Kada smo se već približili selu, osula se po nama iznenadna i jaka vatra sa jedne uzvišice desno od naše kolone. Očigledno, neprijatelj se obezbijedio jakom predstražom koja nas je primijetila. Komandant bataljona, Živko Bronzić, odmah je izdao kratku i jasnu zapovjed, koju smo svi čuli: »Na desno! U strijelce! Naprijed!« I mi smo svi, pod komandom Stanka Kralja, vodnika i desetara Đure Vujaklije[1] krenuli prema neprijatelju, otvorivši jaku vatru. Na slijedeću komandu: »Juriš!« jednovremeno i energično smo krenuli na neprijatelja, koji se žilavo branio.

U jurišu umalo nam se čete nisu izmiješale. Imali smo i gubitaka. Jedan borac 1. čete aktivirao je ručnu bombu s namjerom da je baci na neprijateljskog puškomitraljesca koji je, s vrlo pogodnog položaja, kosio po našem streljačkom stroju. U momentu dok je zamahnuo, pogodio ga je neprijateljski metak u uzdignutu

[1] Stanko Kralj je rodom iz Glinskog Trtnika, a Đuro Vujaklija iz Starog Sela (kod Petrinje).

ruku, bomba je ispala, eksplodirala i ubila ga. Još žešće smo jurnuli na ovu predstražu, koja je bila naoružana s nekoliko »šaraca«, potukli je i odmah nastavili prema selu gdje smo napali glavninu. Naše nastupanje neprijatelj je pokušao da zaustavi ili bar uspori jakom artiljerijskom vatrom. Dok su oko nas eksplodirale granate, zamjenik komandanta bataljona, Ilija Španović izdao je naređenje našem desetaru da desetina juriša na vatreni položaj baterije koja nas je tukla.

Izdvojili smo se iz sastava čete i krenuli prema bateriji koja se nalazila na ivici jedne šume iznad sela. Kretanje nam je usporavao dubok snijeg kroz koji smo se teško probijali. Kad smo već prišli bateriji na blisko odstojanje, neprijatelj je otvorio na nas direktnu vatru. No, ni ovo nas nije zadržalo: jurnuli smo i uskoro je otpočeo konačan obračun s posadom topova, kao i s manjim dijelovima pješadije koji su osiguravali vatreni položaj baterije. Dok smo lomili ovaj otpor, posada je pokušala da uništi oiuđa jer je vidjela da će topovi pasti u naše ruke. Jedan top je i uništen, a riruga dva smo zaplijenili neoštećena.

Uhvatili smo i teške vučne konje (tzv. belgijance) iz zaprega, koji su se nalazili u neposrednoj blizini vatrenog položaja. Odmah smo ih zapregli da bi izvukli ona dva ispravna topa, »pakovca«, no konji se nisu htjeli pokrenuti. Da ih neprijatelj više ne bi koristio, poubijali smo ih, a zatim na rukama, uz najveće napore izgurali oruđa uzbrdo po velikom snijegu.

Nakon što smo topove dogurali u Jošavicu još smo se nekoliko puta vraćali po artiljerijsku municiju, rapove i ostali plijen. Ovo izvlačenje trajalo je do duboko u noć, za koje su vrijeme naše jedinice nastavile da napadaju na neprijatelja u Bijelniku. U toku akcije na bateriju jedan borac je poginuo, a jedan lako ranjen.

Pero VUJAKLIJA

NA RIPAČKOM KLANCU

Nalazila sam se u 2. bataljonu 16. brigade, kad je naša divizija, vodeći teške odbrambene borbe, prešla Unu. Tada je stigla naredba da se vratim u 7. brigadu. Brzo se spremam, drugovi me ispraćaju. Od radosti što se vraćam u moju brigadu ne mogu ni da jedem i zato mi kuhari daju cijeli pečeni praseći but za put. Kad sam došla u 7. brigadu ona se nalazila u rejonu Hrgar — Ripački klanac — Gorjevac.

U štabu brigade dočekao me je komandant Nina i saopćio da sam određena za komesara 1. bataljona, čiji je komandant mladi, ali vrlo hrabri Zivko Bronzić. Živka dobro znam, znam i to da ne voli da prima žene u svoj bataljon, i to napominjem Nini.

— Da, baš te zato i šalju tamo — odvrati mi Nina — kako bismo ga nekako navikli da se i drugarice mogu rame uz rame boriti s drugovima.

A ja to, kao komesar, treba i da mu dokažem. Vidim, svi su znatiželjni kako će me Živko primiti i sigurno jedva čekaju priliku da se opet sastanemo, pa da se na račun toga i pošalimo

U bataljon sam stigla kad se nalazio na položajima, oko Ripačkog klanca, spreman da dočeka neprijatelja koji je nastupao od Bihaća. U međuvremenu, štab bataljona je dobio obavještenje da se u selu Ripču nalazi tunel u kojem ima raznih živežnih namirnica i odjeće, koju su, navodno, tamo spremili Krajišnici. Da to ne bi palo neprijatelju u ruke, trebalo se spustiti u selo, izvidjeti tačnost podataka i, po mogućnosti, hranu i robu odatle izvući. Živko se spremao da lično tamo ode i tražio je da netko iz štaba krene s njim. Ponudim se da pođem, no, on me samo pogleda odozgo i, da me ne bi direktno odbio, reče mi da se ja samo odmorim, a da će s njim poći netko od drugova. Nisam se s tim složila i energično zatražim da pođem. Nemajući kud, Živko pristade i ljutito dodade-

— Pa, kad već hoćeš, hajde.

Dok smo se spuštali u selo, već smo lijepo pričali i kao da je zaboravio da sam drugarica. U tunelu nismo našli ništa osim jedne bačve rakije, koju smo prolili.

Za vrijeme boravka u selu, cestom od Bihaća naišla je neprijateljeva izviđačka patrola na motoru. No, izgleda da su osjetili da u selu ima nekoga (Zivko i ja bili smo sa dva pratioca), pa su ce vratili nazad. Bili smo ljuti što su nam izmakli, jer smo ih već vidjeli zarobljene skupa s njihovim motorom.

Po povratku u štab Zivko i ja već smo ravnopravno i s razumijevanjem diskutirali o zadacima. Bila sam zadovoljna, jer sam osjećala da je nepovjerenje prema meni kod njega brzo nestajalo.

Drugog dana ujutro u naš štab došli su Mićun Pavlović i Nikola Bjelac sa zadatkom da se Ripački klanac brani po svaku cijenu. Štab bataljona je bio u selu Gorjevcu na položaju, pa se sa prozora kuće mogla osmatrati cesta skoro do Bihaća. Pošto smo znali da neprijatelj nastupa u našem pravcu, bili smo u stalnoj pripravnosti da nas ne bi iznenadio. Bataljon je bio brojno jak i dobro naoružan, borci hrabri i iskusni, dobro raspoređeni, ali smo vidjeli da na nas nastupa mnogo snažniji, brojniji i opremljeniji neprijatelj. To nas nije obeshrabrivalo — bili smo svjesni svoje odgovornosti i odlučni da se borimo do zadnjeg, ako to bude potrebno. Napad smo mirno čekali, samo nas je zabrinjavao nedostatak municije. No i na to smo već bili navikli, jer municije nikad i nismo imali dovoljno.

Kad je neprijatelj već stigao u blizinu naših položaja, krenuli smo i mi iz štaba na određena mjesta. Zivko i Ilija Špsnović, njegov zamjenik, otišli su na položaj, a ja sam ostala s drugovima iz štaba brigade na osmatračnici. Pri štabu je tada trenutno bila četa privremenog sastava u kojoj su bili borci iz komandi mjesta; četa nije bila u borbenom poretku, a zadatak joj je trebalo da bude prenošenje ranjenika. Ubrzo se na položajima bataljona zametnula oštra borba. Neprijatelj je napao svom silinom, pa je od obostrane paljbe sve treštalo. Iako nismo bili na mjestu borbe, i mi na osmatračnici osjećali smo i pratili svu njenu žestinu, a zemlja je podrhtavala od buke teških vozila i tenkova koji su jurili cestom.

Naše čete se nisu micale s položaja, a borci su, pazeći na svaki metak, tukli neprijatelja i zadržavali ga satima, dok je on bjesomučno tukao iz sveg naoružanja i uporno se primicao sve bliže. Našima je nestajalo municije, a rezerve nije bilo, pa su na nekim mjestima borci otiskivali čak i kamenje na neprijatelja. Zivko i Španović došli su da nas obavijeste da lijevo od nas, od sela Račića, položaj koji je držao Bihaćki područni bataljon nije zaštićen, da sumnjaju da se on povukao jer se primjećuje jedna neprijateljeva kolona koja odatle dolazi. Znali smo kakav je značai našeg položaja za odbranu cijele divizije. Neprijatelja moramo zadržati bar

do mraka i ne preosta je nam ništa drugo do tući se do zadnjeg metka.

Kad se Zivko vratio na položaj, po dogovoru s njim obišla sam onu pridodatu četu i pripremila je za povlačenje, kao i materijal iz štaba, jer je neprijatelj već bio toliko blizu da se mogao jasno vidjeti. Uskoro je na položaju nastala pojačana borba — naši su borci zadnjim mecima tukli po neprijatelju i kad je već izgledalo da ćemo ga zaustaviti, kolona Nijemaca, koja je bez otpora prodirala dolinom Une, izbila je na lijevom boku sasvim blizu naših položaja. Bilo je jasno da se Bihaćki bataljon sa tog položaja povukao, a nas nije ni obavijestio. U toj neravnoj borbi, tučeni i sa fronta i sa boka, Zivko je htio biti na svakom mjestu, kao da je želio svojim krupnim stasom i golom šakom stisnuti neprijatelja u Ripačkom klancu. No, to je bilo nemogućno, a njegovo mlado tijelo palo je pokošeno neprijateljevim metkom u jeku borbe.

Žestina borbe, koja je trajala još neko vrijeme de spuštanja mraka, nije nam dozvolila da odmah osjetimo svu bol za izgubljenim komandantom. Ali kad smo, zaštićeni mrakom, otišli na druge položaje, nije bilo borca kojem nije zatitrala suza u oku, koji se nije i po nekoliko puta upitao da li je mogućno da Zivka više nema. A Živka nije bilo.

Zora ZEBIC

POVLAČENJE ODREDA SA BANIJE

Uveče 24. januara stiže štabu odreda u Obijaj naređenje divizije da se, po mogućstvu, probijemo u neprijateljevu pozadinu L ostanemo na Baniji. Ovo izazva mučnu situaciju u štabu. Na zapadnom smo rubu Banije proveli skoro mjesec dana, pa nam je nepoznato stanje u drugim kotarevima, sem na glinskom, ali tu nema mjesta za odred. Narod masovno bježi preko Žirovca za Bosnu — vuče sa sobom sve što može. Komanda područja i Okružni komitet već su otišli. Od seljaka čujemo samo panične vijesti — naročito od onih koji su prošli kroz bombardovani Zirovac. Ipak, donosimo odluku da se nekako zabacimo neprijatelju u pozadinu. Uveče 25. januara iskradamo se od neprijatelja i krećemo za Gornji Žirovac, odakle smo mislili preko Ćorkovače u dvorski kotar, na stari teren 2. bataljona. Vraća se patrola upućena 26. januare sa Carić--Brda ka Ćorkovači. Neprijatelj je tamo izbio zajedno s njom, samo s druge strane. Gledamo kako se u Donjem Žirovcu gomila neprijatelj od Čavlovice i Brezova Polja. Ne znamo, niti nam to može neko reći, kako je na ostalom dijelu Banije. No, ovdje se ne može ostati.

Sreća je što neprijatelj za nas ne zna — misli da smo se iz Obljaja povukli prema Vrnograču. Da bismo izvršili naređenje i ostali na Baniji, šaljemo iz svakog bataljona po jednu grupu da prati neprijatelja: s jednom Jova Tintora Gutu za Trnovac da prati kretanje neprijatelja na sektoru 1. bataljona; Stevu Bevandića na sektor 3. bataljona, sa istim zadatkom, a Mila Dragišića na sektor 2. bataljona, s tim što bi on od ostalih grupa prikupljao podatke i slao odredu preko Une na Podgrmeč, gdje smo se namjeravali prebaciti. Kasnije bi ta grupa pripremila čamac da se odred preko Une vrati na Baniju. Grupe su otišle i bez teškoća stigle na odredišta.

Nakon odmora u Carića-Brdu uveče smo preko Čulumka (k. 528) i Dobra Sela krenuli za Bužim. u zaselku Brigovi nađosmo

jednu četu 8. krajiške brigade, koja je imala telefonsku vezu sa štabom brigade u Otoci. Komandantu brigade, Hamdiji Omanoviću, dajemo podatke o neprijatelju i naše procjene gdje će se i s kojim snagama uputiti. Hamdija nas hrabri i kaže da Krajišnici nisu dali neprijatelju ni koraka na Podgrmeč.

Upućujemo dva bataljona sa komorom dalje za Mahmić-Selo i s. Jezersko, a sa jednim bataljonom ostajemo u Brigovima. Ujutro nam iz štaba 8. brigade javiše da nas je Vrhovni štab stavio pod svoju komandu. Dobijamo zadatak da posjednemo položaje Orlovača — Trkačica — Vukalića brdo — Perčin (tt. 476) — Jezerski grad. U toku dana neprijatelj je uglavnom izviđao i spustio se u Bužim i snagama do jedne čete niz Banjane u dolinu Baštre. Bilo je nešto borbe s našim isturenim dijelovima, no bilo je očigledno da neprijatelj tog dana ne namjerava dalje. Artiljerija je u toku dana obasipala naše položaje, a avioni su cijeli dan pratili naše pokrete. Mi smo mislili da smo se dobro maskirali i da nas ne vide, čim ne pucaju. Jedan je, čak, nadletio čitav bataljon u koloni, na otvorenom, snijegom pokrivenom terenu, napravio krug iznad nas i nestao u pravcu Čorkovače.

Ovdje nam se počeše gomilati izbjeglice. Šaljemo ih dalje, preko Une. Strašnu sliku ostavljaju ti starci, žene i djeca — sa zavežljajima na leđima, polubosi, pocijepani, drhte na prtini. Ono što je jače već je preko Une; oni imaju saone pune hrane, samopouzdaniji su i organiziraniji. Imaju pouzdanja u partizane i misle da će se brzo vratiti na Baniju. Mnogo žena s torbom na leđima, iz kojih vire dječje glavice. Stigli su u Jezersko i sad ovdje drhte na prtini. Odbornici muku muče da ih prihvate; a i hrane je već nestalo.

Noć je prošla mirno. Kad je svanulo 28. januara, vidimo kod neprijatelja živost. Njihovi nas položaji nadvišavaju; i pored toga, lijepo vidimo legionare. Oko 9 časova manje kolone se spuštaju u dolinu Baštre. Osu se i artiljerijska vatra — prvo po Orlovači, a onda i po Jezerskom, naročito oko grada gdje je naš štab. Uskoro su sve neprijateljeve snage krenule u dolinu. Čuje se borba u Brigovima. Osmatramo naše lijevo krilo, 2. bataljon. Izgleda da je neprijatelj zauzeo Vukelića-brdo, pa strahujemo za našu četu na njemu. Preko kurira 2. bataljon nas izvještava da je ta četa na k. 456 i da će pojačati lijevo krilo. Neprijatelju, koncentrisanom u dolini Baštre, ne možemo ništa — daleko je za puškomitraljeze našeg osiguranja na Orlovači i Pilipovcu, pa se čeka da priđe bliže. To je i učinio nešto poslije 12 časova.

Neprijatelj je izbio na Orlovaču. Po položajima trešte eksplozije artiljerijskih granata, no, neprijatelj ne nastupa prema Jezerskom — vjerovatno će za Otoku. Kod 2. bataljona borba još traje. Bataljon se povukao južno od Perčina i borba se stišava.

U KRAJINI

Iz štaba 8. krajiške brigade javljaju da je Vrhovni štab naredio da se kod Bosanske Krupe prebacimo preko Une. Čim je pao mrak, užurbano krećemo prema Krupi, gdje stižemo kasno. Tu nas nestrpljivo čekaju — samo da mi pređemo, pa da se most pali. Prelazi Treći — za njim 1. bataljon. 2. još nema — njemu je kasno stiglo naređenje za povlačenje. Komandant ostaje da sačeka prelazak svih jedinica, a ja se upućujem preko mosta, po kojem su složene čitave hrpe drva spremnih da se potpale. Pripremljen je i benzin. Nailazi jedan drug iz komande mjesta i pita da li ima nekog iz štaba odreda. Javih se.

-— Gdje ste, drugovi? Samo na vas čekamo ...

Ob jasnih mu da će vjerovatno proći još sat dok ne stignu posljednji. Krenusmo ka komandi mjesta, a on usput priča da neprijatelj još nije prodro od Bosanskog Novog, ali da prodire od Slunja prema Bihaću gdje će vjerovatno već noćas biti. Kaže da je naređeno da se noćas spale i poruše svi mostovi na Uni.

U Krupi sve vri. Mnoštvo kola grabi, izgleda, prema Grmeču. Drug iz komande mjesta mi objašnjava da je evakuacija već gotova, da su ovo posljednja kola s hranom koja se sklanja. Pred komandom mjesta susrećemo Hamdiju Omanovića. Kaže da nas je čekao i na brzinu mi objasni da je situacija na svim pravcima sve ozbiljnija, pritisak pojačan, a ima i dosta ranjenih. On mora hitno natrag u Otoku.

— Vi ste sigurno umorni — kaže mi. — Neka bataljoni odmah produlje iz Krupe, da vas ujutru avijacija ne tuče kad banda izbije na Unu. Smjestite se u Vranjskoj Mosuri, Gudavcu i Suvaji, pa se odmorite, sutra ćete sigurno biti mirni.

Pitam ga da li zna gdje je naša 7. divizija, a on nesigurno objašnjava da je kod Bihaća i da i ona noćas prelazi Unu. (Tu noć kad su svi mostovi spaljeni, ona nije prešla.)

Ovdje se zaista odmorismo. Pet dana nas neprijatelj nije napadao, a mi smo ga ometali pri preiazu Une i opravci mosta — koliko se to moglo puščanom vatrom. Zato nije ni reagirao, sem što nas pokatkad bezuspješno prošara granatama. Dvaput im napadamo osiguranja iznad Krupe: na Ostrožnici (k. 379), Lisniku i Alatu, i to drugi put sa dijelom 8. krajiške brigade. Nc, oba puta bez uspjeha — dobro su se utvrdili. Ovdje nam se ne dopada: kraški je teren, nismo na njega navikli, pa se u mraku stalno razbijamo o kamenje, propadamo u vrtače... Kad smo drugi put napadali, bilo je na inicijativu Krajišnika. Došli su, digli nas i rekoše kako će oni sad časkom to raščistiti. No, Nijemci nas primijetiše i osuše jakom vatrom. Zagalamismo, pripucasmo i odstupismo — mine su treštale u našim redovima. Krajišnike, ove iz 8 brigade,

više u toku ofanzive i ne vidjesmo — kako su brzo naišli, tako su i nestali prema Duboviku.

Ovo smo zatišje iskoristili da uspostavimo vezu sa Banijom. Kod Dobretina se može preko Une, ali ne znamo što je na Baniji. Nekoliko kurira, koje smo poslali, ne vratiše se. Izbjeglice smo već sve poslali prema s. Rakanima odakle treba da se prebace na Baniju, i tu smo brigu prebrinuli. Stanje u odredu je dobro mada borci stalno pitaju kad će da se vrate na Baniju. Komandant 2. bataljona navodi primjere nekih seljaka koji su već prelazili na Baniju, i otuda donijeli svojima hrane, a sad će svi da se vrate. Oni tvrde da nema vojske na dvorskom kotaru, kažu sva je otišla za Bosnu. Ima samo nešto domaćih ustaša. Pratimo situaciju na ostalim pravcima i zaključujemo da će i ovi iz Krupe ubrzc krenuti na Grmeč. Neprijatelj je zauzeo Lušci-Palanku i nadire putem ispod Grmeča prema Jasenici. 7. divizija na Ripačkom klancu vodi teške borbe. Mi bismo još mogli na Baniju, jer od Otoke do Čađavice nema neprijatelja, no, naređeno nam je da zatvorimo pravac Bosanska Krupa — s. Risovac (na Grmeču), a nema ko da nas smijeni.

Zatišje je prestalo 3. februara. Dijelovi 369. legionarske divizije krenuše na naše položaje. Glavni teret borbe podnio je 2. bataljon, jer je zatvarao pravac Krupa — Gudavac, na liniji s. Badnjuša — s. Batinovac, dok su 1. i 3. bataljon bili u s. Velikom i Malom Radiću gdje su smijenili 16. banijsku brigadu. Cijeli dan držao se 2. bataljon iako je neprijatelj napadao i sa nekoliko tenkova, no, zbog snijega i kamenjera nije mogao van ceste. Oko podne je intervenirao 3. bataljon u pravcu Vranjske Mosure ali je odbačen u Grmeč. Pošto je neprijatelj do noći zauzeo Vranjsku Mosuru i Donji Gudavac, 1. i 3. bataljon su bili odsječeni, pa su se u toku noći, uz pomoć vodiča, prebacili preko Gradine u s. Donju Suvaju i tako se 4. februara cijeli odred našao na pravcu Krupa — Risovac.

Svi smo na položaju u Gudavcu. Ispred nas je Vranjsko polje, koje se na našoj ivici završava kamenjarom, dvadesetak metara višim od polja. U kamenjaru ima dobrih zaklona, a i nešto smo rovova iskopali. Znamo da se na prvoj liniji ne možemo dugo održati. Nemamo ni topova, ni minobacača (samo puške, 2 teška mitraljeza i 16 puškomitraljeza), pa računamo na blisku borbu i istu taktiku: pustiti neprijatelja na 300, a kad su dobri položaji i ispod 200 m, pa što bude. I sad smo sve predvidjeli: spustili smo nekoliko puškomitraljeza u polje ispred kamenjara, dobro ih prikrili u vrtačama i grmlju, s tim da otvore vatru tek pošto mi započnemo borbu. Kod teških mitraljeza su komandanti bataljona, Đuro i Gojko. Oni će prvi otvoriti vatru. Na posjednutim dijelovima položaja sve je prikriveno, a na neposjednutim stalno se pokazujemo, kako bismo neprijatelja doveli u zabludu.

Oko 8 časova nailazi »roda«, pravi jedan krug iznad nas, pa jedan iznad Mosure i spušta se na zemlju. Vidimo kako neki oficir

izlazi iz aviona i predaje jedan paketić grupi oficira koja je izašla iz kuće. Malo kasnije »roda« se diže i odleće; požaiismo štc nemamo bar jedan minobacač — ne bi se onda digla.

Tačno u 9 časova neprijateljev stroj krenu prema našim položajima. Gledamo kojim pravcem ih više ide. Počeše i prve granate po našim položajima. Stisli smo se u zaklonima. Čini nam se da je u ovom kamenjaru gore no na Baniji, jer ovdje nekako jače i puca i na sve strane fijuču parčad, pada kamenje iz vazduha Gledamo neprijateljev stroj u polju — još je daleko. Što ne idu brže? Ko će ovo dočekati — pitam se, a usput se i pitam što sam morao ovdje doći? Ostavili smo u Suvaji prazan štab, a mi smo sva četvorica ovdje. Rekao sam ja da neko treba da ostane, ali je sramota bilo ostati, jer smo svi znali da će danas biti teško izdržati. Jedna granata tresnu ispred zaklona i otrže me od misli — učini mi se da diže i nas i stijenu ispred. Čudno! Sve se dobro svršilo, niko nije ranjen. Preko veze pitam da li bataljon ima gubitaka. Kažu, nema. Trešti i po Suvaji, i to baš oko škole i groblja. Ko zna kako će i ekonom Pero proći.

Neprijateljev stroj ulazi u kritičnu zonu. Svu pažnju usmjeravamo prema njemu, iako se iz zaklona ne smije izvirivati. Prate ga pogledi starješina i puškomitraljezaca. Gledam, »Brat« Đuro govori nešto mitraljescu. Mislim: što ne otvara vatru, neće nam se puškomitraljesci moći izvući iz polja, ako bandu puste bliže. Resko odjeknuše prvi rafali, ispaljeni prema nama. Fijuče oko nas. Brat Đuro se pognuo preko stijene i gleda u polje. Gledam i ja. Ma, uhvatiće nam puškomitraljesca! Eno ih trojica idu pravo na njega.

— Pali! — dreknu Brat, a mitraljez poče po polju da sastavlja legionare sa zemljom. Među neprijateljem nasta pometnja. Većina poletje nazad, gomilajući se, neki polijegaše ili uskočiše u vrtače. Naiđoše drugi. Iz vrtača oživješe »šarci«, štekću po našem kamenjaru. Stroj se diže i opet krenu na nas. Sad ćemo ih pustiti još bliže, jer su se naši puškomitraljesci izvukli iz polja. Mine opet češće prašte po našem položaju.

— Neka još priđu — kaže komandant Mićo.

Jedni zastadoše na nekih 300 m, a manji dio užurbano produlji ka kamenjaru. Osu nas gusta mitraljeska vatra. Već su prvi ispod nas, za njima krenuše i ostali. Neko reče:

— Nisu ovi važni!

Prolomi se opet Đurin glas: »Pali!« i opet nasta gužva. Neko viče: » Forverei Forverei«, ali svako traži zaklon. Neki pokušaše da dotrče u kamenjar ispod nas ali ih mitraljesci pribijaju uz zemlju. Napokon se sređiše i opet sve krenu. Pršte meci i kamenje oko nas, ne može se ni gledati, ni gađati — puca se nasumce. Počeše da vriskaju penjući se uz naš kamenjar. Bacismo nekoliko bembi i zavikasmo »ura«!, ali ne mrdamo iz zaklona. Oni polijegaše, pa opet krenuše. Otkrili su naš raspored, pa se šire krilima — a tu

smo slabi. Dižemo dio snaga i povlačimo preko ceste, jedno 2 km od kamenjara, da bismo prihvatili ostale kad se budu povlačili.

Na novoj liniji rasporedismo se i osluškujemo borbu. Na krilima pojačana vatra. Ne možemo pomoći. Bliži se podne. Iz štaba dolazi kurir — javlja Pero da komesar korpusa zove nekog na telefon. Pošto je komesar, treba da idem ja. Nije ugodno razgovarati sa starijim štabom kad se nema što radosno javiti. Mogu da javim da smo pobili ne znam koliko neprijatelja, no da će biti velika stvar ako izdržimo do mraka, kad ćemo najdalje već biti u G'rmeču. Danas će nas odvojiti od Une i — zbogom Banijo, ko zna kad ćemo se vidjeti.

Požurih ka štabu, kako se ne bi dogodilo da se iz sela ne mogu izvući ako naši krenu na Grmeč. Tek što uđoh u kuću, tresnu granata ispred nje: rani jednog stražara. Dobijam vezu — na drugoj strani je Osman. Pita kakva je situacija kod nas. Ništa ne uljepšavam — kažem mu da nećemo izdržati. Izgrdi me, kako ja, kao komesar, mogu tako da govorim. Priča o uspjehu Krajišnika prošle noći kod Benakovca i kaže da izdržimo još dva dana, dotle će Krajišnici razbiti ove od Sanskog Mosta, pa će onda s nama i ove naše pomlatiti. Zaustih opet da mu kažem da nema ništa od svega toga, ali rekoh:

— Znamo mi njih, od Gline se tučemo s njima ali i stalno izmičemo...

On ponovi — da izdržimo, pomoć stiže, pa spusti slušalicu. Slegoh ramenima. Žao mi je, teško se Krajišnici mire s činjenicom da će neprijatelj prodrijeti i do njihovog Grmeča. U Podgrmeču se znalo samo za narodnu vlast; banda je u svim okolnim mjestima, ali u Podgrmeču ne — tu još nikad nije prodrla. Zato nas seljaci nerado gledaju — misle da smo mi krivi...

Popodne su se spojile neprijateljeve kolone od Sanskog Mosta i od Krupe kod s. Jasenice. Borba je prekinuta prije mraka. Neprijatelj je u selima Suvaji, Vojevcu i Jasenici. Mi smo u zaselku Gorinje. Pada mrak — sastanak sa štabovima bataljona. Komandanti podnose kratak izvještaj o toku borbe i stanju u jedinici. 1. bataljon se danas odista dobro držao. Đuro mučno podnosi izvještaj — prosto ga sram što se povukao.

— Da su oni išli pravo na bataljon — kaže — ne bismo se mi povukli, nego nas zaobidoše i htjedoše opkoliti.

U stvari, učinio je najbolje što se moglo. 2. bataljon skoro isto, a 3. u Suvaji šta je mogao kad je neprijatelj, poslije Gudavca, uveo tenkove? Sva je sreća što je glavnina neprijatelja okrenula za Jasenicu, da se spoji s kolonom od Benkovca. Dobro smo i prošli, nije bilo većih gubitaka. A šta sutra? Plaši nas Grmeč — šuma, snijeg, bespuće Popodne nas traži štab korpusa: da ne dozvolimo neprijatelju da prodre putem Donja Suvaja — Suvajsko Međugorje, jer su u tom jarku partizanski magacini i radionice. Na kraju se slo-

žismo da taj pravac ne branimo, jer bi tako samo navukli neprijatelja tamo gdje ne želimo, već da krenemo drugim pravcem, a klisuru Suvajčine da pustimo na miru.

Donesosmo odluku da sutra 3. bataljon na zapadnim padinama Gorinjskog vrha (k. 876) zatvori staze koje vode za s. Risovac, 2. bataljon da posjedne serpentine na cesti sjeverno od Risove Grede, a 1. bataljon da se spusti stazom Risova Greda — Međugorje — k. 568 na rub šume, radi udara u bok nepijatelju kad sutra krene drumom. Štab se podijelio po bataljonima. Otišao sam s Prvim, jer je moja i bila ideja da namučim bataljon ovolikim putem preko Grmeča i da se spusti do Suvaje. Sa dva vodiča prešli smo ovaj put i u jutru se spustismo na rub crnogorične šume, odakle se moglo neopaženo osmatrati kretanje neprijatelja. Već čujemo lupu i galamu.

Plan borbe za 5. februar nije se ostvario po našoj zamisli. Bataljon smo zaustavili u šumi, samo 100 m od ruba. Sa štabom bataljona i komandama četa spustismo se do ruba šume, što opreznije. Privukosmo se zaklonima, a komandant Đuro izbi naprijed da da znak da li se može slobodno prići rubu. Čekamo, no, on ni da mrdne. Konačno se javi:

— Dajte znak četama neka se polako spuštaju, a vi ovamo — samo oprezno.

Spustih se do njega.

— Što je?

— Uh, što ćemo im zamijesiti pogaču.

I sve tako iz njega izviru neki planovi, a ne govori šta je. Guram glavu među jele, iako sam još na početku ofanzive ostao bez naočara. No, vidim i bez njih i ne vjerujem: neprijateljeve jedinice postrojavaju se pred nama.

Sa štabom bataljona izmakoh se dublje u šumu. Gledamo kako da rasporedimo bataljon, gdje da stavimo puškomitraljeze. Sad nam je žao što teški mitraljez ostavismo kod 2. bataljona. Stižu čete, a komandant daje komandirima zadatke i raspored, upozoravajući naročito na mjesta za puškomitraljeze. Jedan »šarac« smještiše u rašlje jele kroz koje smo osmatrali. Čete se razvlače desno i lijevo. To ide brzo — nema mnogo boraca, nešto oko 160. (Tačno mjesto zasjede ne mogu danas da odredim, ali je bilo sigurno negdje sjeverno od k. 568.) Vidimo da se legionari postrojavaju na nekoliko mjesta — vjerovatno po četama. Po rasporedu naslućujemo da namjerava krenuti baš našim tragom na 2. bataljon i to stazama koje iz Gorinje i Vojevca vode u Grmeč. Osjećamo i da ne očekuje da ima nekog iznad Suvajskog polja. Biramo najbližu grupu da po njoj raspalimo.

Brat Đuro uzima »šarac« od mitraljesca i smješta se među naše jele.

— Đuro, ostavi to, ti si komandant...

Htjedoh da produljim s naravoučenijem, ali me on prekide:

— Samo da počnem.

Preko stroja, desno i lijevo, prenese se: »Spremni«, i vrati se. Sve napeto. Prolomi se plotun. Instinktivno zažmurih. Kad pogledah, nema više one žive crne mrlje koju sam maloprije gledao. Nejasne sjeni bježe na sve strane. Puškomitraljesci pucaju samo kratkim rafalima, puške kad-kad koja — traže metu. Vidim, treba prekinuti paljbu — samo se otkrivamo. Zovem Đuru, on tek sad predaje »šarca« — zaboravio na obećanje. Priča, kake je poslije prvog plotuna nastala gužva, pa žali što je strma vododerina između nas, jer »da je bilo sad naljeteti među njih, do Krupe se ne bi zaustavili«. Ne znam, možda bi bilo bolje da smo ih pustili da krenu prema 2. bataljonu, pa da smo udarili po začelju.

Počeše prve mine da eksplodiraju ispred i iza nas, pridružiše im se i mitraljezi. Čujemo neku galamu po uvalama, no, nikog ne vidimo. Pojavi se prva grupa: nastupa u streljačkom stroju preko bivšeg zborišta. Bataljon je dočeka vatrom. Prilegoše i pucaju iza zaklona. Đuro se ljuti što svi pucaju na ovu malu grupu, što ne štede municiju. Viče, da se ne puca. Legionari se u malim kolonama spuštaju u jaruge, koje ih zaklanjaju od nas, i zabacuju nam se na krila. Javljaju sa lijevog krila da su neki već sišli u jarak ?spod nas i da bi se četa morala proširiti u lijevo. Đuro ode na lijevo, ja na desno. Nailazim na puškomitraljesca iza jedne jele, tuče povremeno kratkim rafalom. Zovem ga da pođe za mnom, da promijeni položaj jer su ga već sigurno pronašli. Nevoljno se diže i krenu za mnom, no dok sam se, nakon pedesetak metara okrenuo, čuh opet rafale sa starog mjesta. U tom tresnu mina pokraj njega. Gledam, hoće li se dići. No, nije se više makao: prsa i glavu sačuvaia mu jela, a lijevi kuk i noge mina je raznijela. Jednog divnog omladinca, mitraljesca, nije više bilo. No, oružje će primiti drugi omladinac, isto tako hrabar i neustrašiv.

Nismo još dugo izdržali. Osula nas je još jača artiljerijska i pješadijska vatra, a ništa ne možemo jer se neprijatelj i ne vidi. Da je bar bombi! Na krilima već se čuje vriska. Bojim se da ne bude mnogo ranjenih, jer kuda ćemo s njima? Nemamo veze ni sa Krajišnicima. Sinoć je do nas svratio Hamdija i rekao da oni odoše, a mi da hvatamo vezu s našom divizijom. Čudim se zašto se ništa ne čuje kod 2. bataljona na cesti — sigurno do njega još nisu ni došli. Najžešća je vatra na lijevom krilu. Oko podne stiže kurir od Đure
— javlja da mu obilaze lijevo krilo i pita šta da radi. Donosim odluku. Povlačimo se.

Komandiri raspoređuju mitraljesce po dubini, da štite izvlačenje. Legionari vrište u šumi, vesele se što su nas potisli, no puškomitraljesci ih brzo umiruju i natjeruju da nas još uvažavaju. To ubjeđivanje je bilo često, iznenadno i ubjedljivo, tako da dugo nisu

smjeli prići rubu šume sjeverno od k. 568, iako se tu nismo dugo zadržali.

Tu, baš pored kote, priđe mi jedan četni rukovodilac i pita šta da rade: nose jednog ranjenika, ali neće ostati živ.

— Ne znamo kako se zove, nije Glinjanin, već jedan od skojevaca, terenskih radnika koje smo u četu primili prije tri dana u Suvaji.

Vraćam se da ga vidim. Dmitar! Moj đak. Dolazi mi pred oči čitav njegov razred: skoro svi muškarci su već u partizanima, a još nemaju ni punih 17 godina. Ne znam što da mu kažem.

— Zdravo, Dmitre, kako si?

— Zdravo, učitelju, dobro je...

Hoće da se nasmije, ali ne ide.

— Sad ćemo mi tebe iznijeti do sela, pa ćeš se zgrijati. Sve će biti dobro, ne boj se ...

Glava mu klonu. Pristižu drugi borci i nova dvojica ga poniješe. Teško me se dojmilo što mu dadoh pušku — mogao je pri štabu da bude kurir, još je tako mlad... Što da kažem Petri i Stojanu? Nove eksplozije mina prekidoše mi misli. Razmišljam, da li ima još ranjenih i sačekujem grupu boraca koja nailazi.

— Može li se, drugovi?

Neki odgovaraju: »Može«, neki: »Mora se«.

— Polako, sad ćemo mi u selo da se malo odmorite. Ima li dolje ranjenih?

— Nismo vidjeli.

U sumrak stigosmo u Risovac. Javljaju da neprijatelj ide za nama. Mi se smjestismo u jugoistočnom, a neprijatelj u sjeverozapadnom dijelu sela. Tako smo blizu, da se u noći čuje razgovor i lupa. Oni nisu ni pomišljali da nas noću napadnu, a mi. od umora za to nismo imali snage. U kućama nema seljaka Nalc-žismo vatre, cgrijasmo se, večerasmo i odrijemasmo.

— Samo i vi uzmite — kažu Krajišnici — jer što minedignemo noćas, sutra će dići Švabo. Bolje mi nego oni.

Imaju ovi pravo, tim prije što su nam zalihe pri kraju.

Te noći sahranismo Dmitra u Risovcu, a meni osta da Petri i Stojanu saopćim gdje je ostao njihov nesuđeni kovač.

Više se Banija ne vidi — zaklanja je hrbat Grmeča: Trovrh—Risova greda. Spuštamo se prema selima Krnjeuši i Lastvama. Želimo da se spojimo s našom Sedmom, pa kud oni, tu i mi. Ispred Lastva sretosmo 2. krajišku brigadu. Žurimo k štabu brigade da čujemo kakva je situacija na ostalim pravcima. Bez pozdrava, odmah pitaju:

— Đe je neprijatelj? Što se povlačite?

— Eno ga gore u Risovcu, vidite i sami. Sprema se, samo što nije krenuo za nama.

Objašnjavamo zašto se povlačimo. Ne sviđa im se naš postupak. Da jedinice ne čekaju, komandant izdaje naređenje: jedna kolona da pređe preko jaruge što se uvukla u Grmeč i da nastupa zapadnom ivicom, a druga duž druma istočnom stranom jaruge. I Hamdija je s njima. Pitam ga gdje je 7. divizija i upozoravam da ne idu prema Risovcu, no oni ne slušaju. Kažu:

— Sad ćemo mi to raščistiti.

Odoše, a mi produljismo. Zastajemo više puta da vidimo što će biti. Eno, sad će se susresti. Kratka borba u susretu. Neprijatelj je nadmoćniji i u boljem položaju. Odskoči brigada i nestade u Grmeču odakle je i došla; ne prihvati borbu. Pitam Hamdiju kud će, a on mi odgovara da idu nazad, u Grmeč. Savjetujem da tamo ne idu, da tamo nemaju više šta da traže.

—: Moramo — odgovara — jer su još neke jedinice ostale i treba ih izvući.

S podacima o neprijatelju nisu nas obradovali — bili su slabo obaviješteni, kao i mi. Nema druge: treba uspostaviti vezu sa štabom 7. divizije.

U toku dana jedinice su se ipak odmorile. Neprijatelj je stao u Krnjeuši i čekao da kolona od Bihaća prodre do Vrtoča. Odlučili smo da ga sačekamo na Obijaju i Samnjaku i tako zatvorimo pravac Krnjeuša — Petrovac, a na pravcu Vrtoče — Petrovac nalaze se dijelovi 7. divizije. Svako zna situaciju samo na svom, a na ostalim pravcima samo po grmljavini avionskih bombi i artiljerije. Već se vidi da neprijatelj nastoji da od Bihaća i Ključa prodre do Bosanskog Petrovca i opkoli naše snage na Grmeču. S tim ciljem je i 369. (Vražja) divizija ostala u Podgrmeču i u dolini Une, samo smo mi povukli jedan njen dio na pravac Bosanska Krupa — Krnjeuša. Zato nas i interesira situacija na drugim pravcima, da ne bismo ostali u okruženju ako neprijatelj prodre u Petrovac.

U toku dana 7. februara osmatramo sa Samnjaka neprijateljeve tenkove kako preko Medenog polja jure za Petrovac. Naša 8. brigada odbačena je južno od puta Vrtoče — Bosanski Petrovac. Pješadija sporo napreduje za tenkovima. Od štaba 7. divizije dobijamo naređenje da se povučemo za Drinić. Kako sad tamo da dođemo? Treba požuriti dok ne prodre kolona od Ključa. Treba obići Bosanski Petrovac, u koji je upao neprijatelj, Da nevolja bude veća, nemamo sekciju Prijedora. Tražimo, vodiče i određujemo po dva na bataljon. Prođosmo od s. Suvaje do s. Drinića. Pri prelazu ceste Bosanski Petrovac — Bravsko naiđoše tenkovi od Petrovca. Jedan bataljon je prošao, a dva ostadoše. Kad je ova neprijateljeva kolona prošla, prelazimo preko ceste i produljismo za Drinić. I tako se bez borbe izvukosmo iz okruženja.

U Drinić stigosmo kasno u noći. Selo prepuno partizana i izbjeglica. U toku dana na petrovačkoj cesti bombardirana je kolona izbjeglica. I kuće i pojate su prepune. Nabijamo se u tu masu.

Prespavasmo na golom zemljanom podu. Jedna seljanka ložila je cijelu noć vatru da ne ozebemo — nije htjela ni malo da prilegne. Svaki čas priskače i nudi žednima vodu iz bukare, pa opet sjedne kraj peći i produlji plesti čarape. Koliko li ih je već oplela partizanima ove zime? I razgovorljiva je. Ako neko samo započne razgovor, ona se zapriča i produlji bez obzira što je sugovornik zaspao. U 3, krajiškoj brigadi ima unuka (»još je dijete«), a u 2. sina — samo, za njega ne brine, služio je vojsku još prije rata. Pa se raspriča o njemu — komandir je voda.

Dižemo se, već je svanulo. Izlazimo u dvorište, a ono puno izbjeglica sa Banije. Neki vire iz pojate, neki iz kola. Svaki kutak, gdje god se mogla zavući glava, pun je. Gledaju nas obradovani što nas vide, a boje se da se mi njima ne radujemo. Šute u polukrugu ispred nas. Htjeli bismo da ih nešto pitamo, nc. znamo da im nemamo što lijepo reći, pa šutimo. Vidim, guraju tri najstarija da oni nešto kažu, no, oni nerado prilaze, ispituju kakve smo volje. Da im pomognemo, pitamo:

— Što je, drugovi, kako ste, može li se još?

Oni jedva dočekaše:

— Dobro je, kako se ne bi dalo? Lakše je nama nego vama. Vi se tučete s ovom bandom, a mi se samo izmičemo. Bili bismo već u Drvaru da nas avioni nisu juče rastjerali sa petrovačke ceste, a većina naših već je tamo otišla.

— Koliko vas ima — pitamo.

— Pa, ima nas . . . dvije, tri stotine. Nema nas mnogo. Više je otišlo za Drvar.

— A kako se snalazite, imate li što za jesti?

— Eto, eto, nađe se još ponešto u nekoga od nas koji je s kolima, a ima dobrih ljudi — neće se umrijeti od gladi. ..

— Što se niste ranije vratili na Baniju?

— Hm, i moglo se — neki se vratili, no tih je malo. Izmiče se ova naša jadna kolona, al' nikada daleko od vas . .. Kad zadržite neprijatelja, stanemo i mi, kad vas banda potisne, mi put pod noge. Samo, juče nas pobi: lijepo se spusti iznad nas, vidi da nije vojska, pa ipak tuče...

— A kud ćete sad? Ovdje ne možete ostati. Krenite što prije za Drvar, pa ćete preko Like možda lakše nazad.

— Eto, druže, mi smo zato i došli: čuli smo da se vi vraćate na Baniju, a mi ne možemo dalje, pa bi li mogli s vama?

Zbunismo se — doveđoše nas u nezgodnu situaciju. Zagledavamo se i mi iz štaba odreda. Neko kaže »đa«, neko »ne«, no sve šapatom — a što reći narodu? Objašnjavamo im da ne znamo kad ćemo se vratiti, a i ako se odluči za povratak, morat ćemo se probijati i tući s neprijateljem, a u tim borbama oni bi najviše stradali. Predlažemo đa krenu za onima koji su otišli za Drvar. Neraspoloženi ishodom razgovora oni se polako razidoše.

Taj dan se odmorismo. Neprijateljeve kolone od Bihaća i Ključa su se spojile; obje su u teškim borbama imale znatne gubitke, pa se odmaraju. Mi to ne znamo i čudimo se što ne produlji poslije Balinca, Jezerskog, Međugorja, kada bismo teško izdržali pritisak, onako izmoreni. U velikom je zakašnjenju, plan se ne izvršava još od Banije, nema snage. A neizvjesnost je na svakom koraku — pogotovo noću nije siguran. Mi ga sačekamo na pogodnim položajima i iznenadimo, pa se povučemo na slijedeće. Imamo prednost što se noću odmaramo. On noću ne napada — počinje po šablonu oko 9, a završi oko 15 časova, nekad i ranije.

Ovo popodne koristimo za politički rad. U svim jedinicama održani su sastanci partijskih i skojevskih organizacija. Na njima smo detaljno saznali mišljenje boraca o političkom radu i njegovim nedostacima, upoznali smo raspoloženje kod boraca i niz drugih zanimljivih stvari. Očigledno, nedostajao je politički rad u najtežim časovima, jer smo radili kao i u drugim okolnostima. Kad smo se povlačili u Grmeč ili preko ceste za Drinić, svi smo išli ćutke, mračni — od boraca do komesara, svatko sa svojim crnim mislima. A, evo, za vrijeme ovog odmora, raspričasmo se. Skojevci izniješe da ima boraca koji namjeravaju da se vrate na Baniju. Očito, treba intenzivnije politički djelovati.

Dušan JANDRIĆ

RASTANAK S BANIJOM

Još nikad toliko vukova ne dođe iz daljina
da zubom koljačkim kolje u ovom kraju,
gdje zemlja ljudskim tijelima diše,
gdje dimovima zgarišta zrak miriše,
a snježna bjelina cvjeta crvenim ružama krvi.
Idu vukovi
da djeci otmu kolijevke tople
i majčine dojke,
da kostobolnim bakama ugase ognjišta
i momcima utihnu pjesmu bećarsku,
da djevojkama pokidaju sanje o svatovima
i tek započete vezove s cvjetovima sreće ...

Dolaze vukovi,
s vjetrovima što brišu brežuljcima,
i nose plamene jezike,
pustoš i bezbroj smrti.

Dolaze vukovi,
a Banija bi htjela živjeti!
Htjela bi pjevati!
Htjela bi barjake razvijati
i koračati cestama pobjeda!

Idu vukovi!
Banija na položajima,
u snijegu zavijana,
budna u noćima,
na stražama vječnim,
u jurišima,
rađa se kroz umiranje svojih junaka
i srcem štiti kolone
što kreću neznanim stazama
stradanja i spasa.

(Iz zbirke pjesama *Zvijezde ne čitaju poruke,* izdavač Kotarski odbor SUE N°R-a, Sisak, 1964. god.).

Banija se rastaje s Banijom,
jer samo tako doći će povratak
u gnijezda pradjedova.
A tko zna ima li u bespuću
mlijeka za gladnu dojenčad,
ima li topline za smrznute na prtinama,
ima li mjesta za grobove palih,
lijeka za tifusare
i ranjene!
Ima li negdje Banije za Banijce
iz kolona i rovova
nad kojima sviraju orkestri smrti!
Ima li zaklona za Diviziju
koja grudima mrvi čelične oklope ofanzive!
Ima li tragova nade
u zimi beznađa!

Banijo,
ostani zavijena snijegom,
garava od ugaraka izgorjelih bajti,
okićena crvenim broševima krvi,
išarana tragovima smrznutih stopala,
zavi u njedra lješeve palih,
odmori se od jauka
i rana
i strpljivo čekaj dane
kad ćemo ti donijeti radost povratka!

Tada ćemo zajedno izbrojati mrtve
i opet početi iznova!

Đorđe ĐURIC

PREKO ZAVEJANOG GRMECA

Pritisnuta jakim snagama Nijemaca, naša divizija odstupa iz Ripačkog klanca, sela Hrgara i Velebita u Grmeč. Snijeg je velik, kakav samo može biti u pustoj planini u ovo doba godine. Drugi je dan kako nemamo hrane. I to nam je, eto, još jedna nevolja.

Za trenutak se prisjetimo lijepih dana i pogleda sa Banije na Grmeč. Izdužen i na hrbatu nazubljen, udružen ,3a oblacima, uvijek je izgledao ljut. Ličio je takav na neku neman koja samo čeka momenat pa da se ustremi na svoju žrtvu. Velika i surova planina i iz daljine je ulijevala strah. Sada smo u njoj. Nemilosrdna priroda. Neprijatelj je zaposjeo cestu i tenkovima je brani.

Pokušavamo da pronađemo vodiča, ali nam to ne uspijeva. Narod se blagovremeno sklonio dublje, na slobodnu teritoriju. U jedinicama nema čovjeka koji poznaje ovaj teren. Zato se moramo snalaziti.

Komandant divizije se nadvio nad razvijenu kartu, crvijetljènu malom baterijskom lampom. Nadvili su se još neki drugovi. Na karti se vidi zelena površina Grmeča, ispresijecana krivudavim i ìeckastim linijama koje su se, kao strijele, vezivale na sjever i jug. Svi su nijemo buljili u nju. Svatko je nešto očekivao. Oko njih je sve mirno. Ništa se ne čuje. Najzad, komandant prekide tišinu.

— Drugovi, vidite Jedovik! Teren je sav oko njega ispresijecan, a mi ga moramo prijeći. Predlažem da idemo ovim pravcem — pokazuje olovkom na Carsku stazu između Jedovika i Crnog vrha. Put za Bosanski Petrovac je otvoren.

Nigdje staze ni putanje. Sve samo bespuće, vrtače i okomite strane kuda nas vodi predviđena putanja. Cio teren je takav, a nama izgleda da je naš pravac najlošiji. Samo, niko nije imao bolji predlog.

Komandant i komesar našeg 3. bataljona, Janko Zebić i Milutin *OmaAć,* brzo se vratiše iz štaba divizije. Naređenje koje nam

oreniješe bilo je kratko. Trebalo je preći planinu i prije neprijatelja stići u selo Lipu, gdje organizovati odbranu.

— Krenimo, drugovi! — ču se naređenje.

Tiho pođe čelo kolone. Zima i mećava. Svima je teško, a najteže prvima što gaze dubok snijeg, upadaju u sniježne nanose, zaobilaze ih, probijaju se i prave prtinu drugovima. Smjenjuju se na svakom zastanku. Vrijeme prolazi. Sporo odmičemo. Kiša, sitna i gusta. Noć se zgusnula kao tijesto. Ništa se ne vidi. Začu se grmljavina — čudno za ovo vrijeme. Kolona krivuda. Držimo se čvrsto drug za druga. Veza se ne smije prekinuti.

— Eh, usred zime grmi! Kao da se i bog udružio protiv nas — progunđa neki borac iz kolone.

— Tišina — prekide ga operativni oficir brigade, Vlado Bakarić.

Kolona odmiče po hladnoj noći. Guste ledene kapi probijaju se kroz iznošenu odjeću i dopiru do gole kože. Neprijateljski mitraljezi i dalje bruje na ivici planine. Misle da smo još tamo.

Dugo se maršuje. Borci su umorni. Na prvom zastanku su posijedali gdje je ko stigao.

— Zna li neko, drugovi, koliko je sati[7] — upita Veljko Jarić iz 1. voda 1. čete.

— Naučio čovjek na pijetla, pa se razgalamio — dobaci mu neki drug iz mraka.

— Ama, ljudi — poče opet Veljko — počela je studen kao pred zoru, a dugo i putujemo pa mi se čini da će skoro zora.

Veljko je na sebi imao samo kratak kaput. Tek je malo sio na izvaljeni panj i uhvatila ga hladnoća. Cvokoćući od zime digao se i počeo da igra. U sebi je mislio samo na Lipu, ognjište i vatru. A kad je čuo da je tek 11 sati, ode do komesara da ga upita da li bi smio naložiti vatru. Dobijeni odgovor ga ni malo ne iznenadi — odmah će se krenuti. Samo je osjetio neki nov strah od predstojećeg puta koji je, kako rekoše, bio najteži.

— Jedovik? Gadno ime. Nije mu s vragom tako dato — prošaputa jedan borac, oslonjen na jelu.

— Ko to hrče? Mora da je Dušan Jugović — reče Pešo Pašić. Ustaj! — drmusajući ga za ramena, tobože ljut, vikao je Pešo.

— Šta se petljaš u moje spavanje — obrecnu se Dušan na njega.

— Kako neću? — odvrati mu ovaj. — Čuo sam te gdje i u snu cvokoćeš. Pobojah se — nastavi u šali — da ćeš mlad ostati bez zuba pa nećeš imati čime zagristi curu kad se vratimo na Baniju.

Dušan ga pogleda.

— Tako je — produži Pešo šapatom — kad ne slušaš. Sad cvokoći! Naređeno je da se ne smije sjedati, a ti i zaspao[1]

Dušan je i dalje cvokotao kao djetlić kad buši drro. Nije izgovorio ni riječ. Krenuo je za ostalima, jer dok ga je Pešo budio, preneseno je naređenje za pokret.

Utabanom prtinom kolona je lagano odmicala. Imao se utisak kao da se naizmjenično penjemo i spuštamo, a mi smo se stalno gurali uz brdo- Idući uz Jedovik zapažamo da u Grmeču ima bezbroj vrtača, širokih i dubokih i mnogo oborenog drveća koje se nije moglo oduprijeti mahnitim planinskim vjetrovima. Čine se ogromni napori. Borci se otiskuju, padaju. Sa čela stalno stiže upozorenje da se ne gubi veza sa začeljem, jer smo je već u dva navrata gubili i uspostavljali. Kiša je prestala. Bližila se ponoć. Studen je u šumi sve jača. Onaj koji bi pri zastanku zaspao ovako mokar u snijegu i pri ovoj hladnoći, teško bi se više mogao dići. Zbog toga je naređeno da borci paze jedan na drugoga i ne dozvole da se ma za trenutak zaspi. A oči su se same zatvarale kad god bi se stalo.

Gajo Sirota, mitraljezac i Marko Štrbac — oba iz 1, čete, bili su u sredini kolone i lagano koračali utrtom prtinom. Umjeli su drijemati u koloni bolje nego iko. Ovaj zanat uče već godinu i pol dana. Rade to i ovom prilikom, iako na putu imaju bezbroj smetnji. Gajo je naišao na oboreno stablo. Glavom je dobro očešao njegovu koru. Preko njega je pao i Marko, najkrupnija ljudeskara u četi. Kada ga je Gajo osjetio na sebi, pomislio je da ga je napao legionar »Vražje« divizije, pa je iz sveg glasa povikao.

— Upomoć, drugovi!

Ovaj događaj nije mogao proći bez smijeha, pa čak, u ovoj situaciji, ni bez kritike zbog prekida veze. Gaji je bilo jasno da je on za to kriv. Zabacivši na leđa mitraljez, opružio je korak. Razmišljao je o prethodnom događaju.

— Bogamu, kako je težak ovaj Marko — prošaputa on sam sa sobom i zaključi: — Moglo mi je pući neko rebro kao ledenica . . .

Odmor. Ne znamo koji je po redu. Iz daljine se prenosi preko veze:

— Treći, naprijed!

Znači, došao je red i na nas.

— Lako je ići uhodanom stazom — reče Janko Petrović, borac 1. čete. — A sada se neće ni Gaji spavati.

Prolazimo pored umorne kolone da bi smijenili 2 bataljon. Njegovi borci su posjedali po snijegu. Iz odjeće im se osjeća vonj znoja, koji ih je kupao dok su se probijali kroz ogromne smetove. Bili su na izmaku snage. Da li ćemo i mi tako izgledati? Ipak, prevladavaju misli o zadatku. Već smo stigli pod bijeli ledeni zid i tu se prikupljamo. Mali predah.

— Prva smjena, naprijed — naredi komandant bataljona.

On ukratko objasni zadatak, pokazujući rukom u pravcu koji spaja Jedovik s Crnim vrhom, a zatim prvi zapliva i potonu u dubok snijeg. Zagrabi ga šakama, čineći velike napore da bi napravio

drugi korak, ali bez uspjeha — pao je i utonuo u bjelinu kao u vodu. Trebalo je dosta napora da bi se podigao. Bez riječi je produljio dalje. Svom snagom, cijelim tijelom trebalo se probijati kroz veliki snijeg.

Korak po korak, čelna kolona je napredovala. Komandanta je zamijenio Ljuban, ovoga Nikola, njega Josip, Stanko, Dragan. .. Snijeg, uzbrdica velika, oborena stabla... Sve se to udružilo. Osvajamo metar po metar. Padanja su česta, otiskivan ja sa prtine također. Ide se dalje. Znoj se sliva sa lica boraca. Čelni ne mogu dugo. Brzo malaksavaju. Smjenjuje ih nova trojka. Tako redom. Jedva se čeka greben planine. Već se nazire. Skoro je na samom dohvatu ruke. Tek kojih 50 metara, ali u ovim prilikama strahovito daleko. Treba još čitav sat da bi se stiglo do cilja. Upotrijebili smo i posljednji dijelić snage da bismo savladali to malo rastojanje. Prvi se ispentra Milan Šesto, ali s posljednjim izdancima snage.

— Dalje je nizbrdica. Biće lakše — reče on sa nekim olakšanjem u duši.

Sjeo je na oborenu jelu, sa koje je vjetar odnio snijeg. Do njega su redom sjedali pristižući borci.

— Kako je ovdje lijepo i lako hodati — obraćajući se drugu do sebe reče Mile Tadić, bataljonski »doktor«, kako su ga u šali zvali.

Od usta do usta odbruja naređenje:

— Odmor, o-d-m-o-r ...

Gdje se ko zatekao, tu je i sjeo. Studen je nemilosrdno šibala po licu, ali je ne osjećamo. Čuje se komesarov glas. On upozorava Vasu Trivanovića, starog soeskog preldžiju iz sela Kotarana, da ne spava. Takva upozorenja su sve češća. Borci se lavovski bore protiv sna i niko nije zaspao, jer čim bi neko pokušao da sklopi oči, drug do njega bi ga dobro prodrmao ne dozvoljavajući mu da to učini, iako bi se rado i sam pružio pa makar i po ovoj ledenoj bjelini.

Na čelo izbi druga jedinica. Zavidimo im. Mislimo da će njima biti lakše nego nama, jer idu nizbrdo. Ali uskoro se začu, u dolini ispod nas, neka galama. Vikali su i dozivali se. Bilo nam je odmah jasno da će i njima biti isto tako teško sići niz planinu kao i nama popeti se. Borci su se otiskivali jedan za drugim i nestajali.

— Šta je sa konjima? — upita neko

Trebalo ih je rastovariti i spuštati niz stranu.

I mi smo krenuli. Padali smo, otiskivali se, razbijali. A kako li je tek onima koji vode konje?

Spuštanje niz Jedovik počelo je poslije ponoći. U zoru smo došli do blizu Lipe, o kojoj smo cijelu noć maštali. Kakvo razočaranje! Selo je pusto. Narod je izbjegao. Vatre na ognjištima i pećima su davno prestale gorjeti. Za vojnika u ratu to ipak nije iznenađenje. Podijelili smo se po praznim, hladnim seoskim domovima. Naložili smo vatre i počeli sušiti odjeću i obuću. Intendanti su se dali na

posao. Pronašli su nešto hrane. Borci su je uzimali i tek što su je počeli spremati, naređeno je da se ide na položaj. Iznenada smo se sukobili s neprijateljem. Nismo ga očekivali. Bar ne take rano. Ali, i on je već tu. Radujemo se jer smo stigli prije njega. Postavljeni zadatak je izvršen.

Na padinama Grmeča, dok su oko nas već počele padati tenkovske granate a mitraljeski rafali pjevali uveliko svoju smrtonosnu pjesmu u dolini sela Lipe, komandant brigade Nina Maraković je prenosio kratko naređenje:

— Ovdje, drugovi, danas moramo zadržati neprijatelja. On ne smije proći, jer u Petrovcu su ranjenici i narod koji se povukao sa Banije.

Milan ĐURIC

17 Sedma banijska divizija

IZ KAJ INOG DNEVNIKA

3. II 1943.

Tek oko 5 sati stižemo, upravo silazimo nevjerovatnom strminom u selo Lipu. Počeo je i snijeg da pada. Vjetar nam ga nanosi u lice. Noge jedva izvlačimo iz blata. Dugo tražimo kuću za smještaj, a tek poslije natezanja sa domaćinom on odlazi s našim kuririma Pitanjem i Jovičićem da pronađu smještaj. Sušimo se pored vatre. Isparavanje mokrog odijela je neugodno. To ne smeta da se razvije šala i smijeh. Uskoro dolazi i jedan vod čete za vezu. Njinove drugarice su u suknjama, slabo obuvene. Sinoć su debile nešto od pošiljke odijela i obuće iz naših radionica. Mira i ja idemo u štab 1. bataljona, gdje dolazi i štab brigade. Tu je i drug Mićun[1] iz Divizije.

Potvrđuje se vijest da je Zivko Bronzić poginuo. Zivko je bio naš najbolji komandant. On je bio taj u čijem prisustvu bataljon pravi junačke podvige, podvige koji bi se mogli mjeriti s proleterskim. Takav je Bijelnik, Hajtić i dr. Poginuo je na Ripačkom klancu, koji su imale da brane snage njegovog bataljona. Neprijatelj je znao da će se klanac braniti, zato ga je zaobišao ...

Trebalo je izvući opkoljenu četu. Pošao je đa osmatra, i u momentu kad se pojavio iza kuće, pogođen je. Drugovi opkoljene čete su sa bajonetima na puškama probili neprijateljski obruč. U nedostatku bombi kamenjem su se bacali na neprijatelja, ogorčeni zbog smrti svog omiljenog komandanta. Svi smo u štabu obuzeti mišlju o Zivku. Zivko, za koga je strah bio nepoznat, pao je ne prezajući Duboko nas je kosnula njegova pogibija. To je najveći gubitak od formiranja naše divizije. Trebalo je da postane član našega štaba, ali ako neko zaslužuje ime narodnog junaka, heroja,

[1] Milan Pavlović, načelnik štaba divizije.

onda je to Zivko. U toj borbi pao je teško ranjen i sekretar bata-
1 jonskog biroa SKOJ-a, Gojko Kovačević Pošto ga ranjenog drugovi nisu mogli izvući, pao je u švapske ruke...

11. 11 1943.

Po podne bombardovanje položaja 2. bataljona. Treba da dobijemo smjenu neke krajiške brigade. Naš pravac je prema proleterskim brigadama. Čast je to da Vrhovni štab ima povjerenja u našu diviziju.

Juče su bili znaci raspoznavanja »Banija — Srbija«. Drugovi to simptomatično objašnjavaju, naravno, u šali...

U zoru 4. februara, drugog dana nakon ogorčene borbe s jedinicama 7. SS »Princ Eugen« divizije na liniji Hrgar — Ripački klanac, 3. bataljon 7. brigade stigao je u Begovac, zaselak sela Lipe, na komunikaciji Ripač — Vrtoče. Trebalo je odmah biti spreman na borbu iako nam je odmor bio neophodan, pogotovo što smo se cijele prošle noći batrgali bespućem preko Jedovika, niz strme padine Grmeča.

Od štaba brigade primljen je jasan zadatak: »Treći bataljon zaposješće položaj za odbranu na Lisini (k. 1172) sa zadatkom da održi ovaj položaj po svaku cijenu i da u sadejstvu s ostalim snagama brigade ne dozvoli prodor neprijateljevim snagama od Ripča pravcem selo Gorjevac — Lipa — Vrtoče. Položaj posjesti što prije, jer se neprijateljeva kolona kreće od Ripačkog klanca da bi izbila u Vrtoče i spojila se sa snagama 369. (Vražje) divizije koja nastupa od Bosanske Krupe preko Krnjeuše.«

Doručak je obavljen na brzinu[1] i oko 9 časova štab bataljona je postrojio jedinice i izvršio smotru. Uvid u brojno stanje i borbenu spremnost bataljona bili su nužni, tim prije što je i štab prije tri dana izvršio izmjenu (novi su bili komandant, komesar, zamjenik komandanta i operativni oficir). U bataljonu je bilo oko 260 boraca i rukovodilaca, dobro naoružanih, ali bez dcvoljno municije. Bez obzira na gubitke u prethodnoj borbi za selo Hrgar (iz stroja je bilo izbačeno oko 20 boraca), borbena spremnost bataljona bila je na visini.

Na osnovu primljene zapovijesti, štab bataljona izdao je usmena naređenja svojim jedinicama. Iz rejona Lipe krenuli smo ubrzanim maršem na određeni položaj. S nama je pošao i operativni

[1] U bataljonskoj kuhinji nalazili su se neumorni borci — radnici, veoma odgovorni i brižni za svoje drugove. Među njima bilo je i pedesetogodišnjaka, kao, na primer, Petar Mačak i Ostoja Kejić.

oficir brigade, Vlado Bakarić. Već oko 11 časova posjeli smo položaj za odbranu. Dio snaga (dva voda), sa komandirom 3. čete Milanom Martinovićem Redžom, isturili smo na položaj Goli vrh (tt. 1185) da nam neprijatelj ne bi zašao iza leđa od Hrgara preko Jedovika. Lijevo od nas nalazio se 2. bataljon na Pervanskom vrhu (k. 1002), kao i štab brigade, a na cesti kod sela Dubovsko položaje je posjeo 1. bataljon.

S obzirom na zemljište koje smo posi eli, njegovu pošumljenost i tešku prohodnost (kamenjar zasut snijegom), kao i strminu padina Lisine koja dominira okolicom, osjećali smo se bezbjedni i sigurni da ćemo održati položaje. Odavde smo mogli uspješno pješadijskom i minobacačkom vatrom tući niz padine i po cesti u rejonu sela Dubovskog. Iako smo u prethodnim borbama osjetili nadmoćnost neprijatelja svi smo bili ubijeđeni da nas neće lako odbaciti sa ovih visova.

Vodnik voda Marko Štrbac, krupna ljudina tridesetih godina, kaže:

— Samo da mi se primaknu — ne pucam prije dok se ne približe na pedeset metara.

Komandir 2. čete, Gajo Sirota, stalno se smješta i bodri svoje borce — naprosto ima se utisak bit će mu krivo ako banda ne naiđe. Sve ovo, ova optimistička atmosfera, pružali su komandi bataljona garanciju da će se položaji održati iako smo bili svjesni situacije u kojoj se nalazimo. Pouzdajemo se i u noć koja dolazi.

U daljini naokolo stalna grmljavina topova i štektanje mitraljeza. Čekamo u neizvjesnosti; tko i gdje se sada bori, ne znamo. Odjednom, primijetismo kako od sela Gorjevca, cestom, brzo kreće kolona neprijateljevih tenkova i pješadije prema Duhovskom. Jasno nam je da će doći do borbe na položaju 1. bataljona, a ubrzo i na našem.

Neprijatelj je duž komunikacije ubacio motorizovane jedinice, s tenkovima u prednjim redovima. Već oko 12 časova neprijatelj je iz pokreta napao 1. bataljon i odmah odbacio njegovu četu koja je bila zaposjela cestu kod sela Dubovskog; time je cio položaj 1. bataljona u toj dolini bio ugrožen, a i bezvrijedan. Neprijatelj je znao da mi nemamo protivtenkovsko naoružanje, pa je drsko, s tanketama i tenkovima, upadao u naš borbeni raspored, što nam je često stvaralo ozbiljne teškoće i zahtijevalo posebne mjere obezbjeđenja i načina dejstva. Neprijatelj je ubrzo podišao Lisini i u razvijenom borbenom poretku, u manjim kolonama, počeo se peti uz njene zapadne i jugozapadne padine. Kada je prišao na blisko odstojanje, razvio se u streljački stroj i prešao u napad na položaj koji su ispod vrha Lisine naše jedinice posjele u polukrugu. Na odstojanju od oko 50 m ispred položaja dočekan je preciznom vatrom i privremeno ustuknuo. Nastalo je vrebanje ko će koga uočiti, jer se Švabama više nije išlo na juriš, a teška prohcdnost i padine Lisine

otežavali su im manevar. Neprijateljeva artiljerija tukla je žestoko, ali neprecizno i neefikasno — imali smo dobre zaklone od kamenja i krupnih stabala. Oko 13 časova stigao je na naš položaj komesar brigade Uroš Krunić i naredio nam da se po svaku cijenu održimo na Lisini, a da ćemo kao pojačanje dobiti jednu četu 1. bataljona. Sada smo tek shvatili u punoj mjeri značaj Lisine.

Držali smo se uporno, iako je neprijatelj, kad mu je stiglo pojačanje, izvršio ponovni juriš. Stalno imamo dobru vezu između jedinica i štaba bataljona. Oko 14 časova stigla je i 2. četa 1. bataljona kao pojačanje, sa komandantom bataljona Ilijom Španovićem, komesarom Zorom Zebić i zamjenikom komesara Zlatkom Cesarom. Ovu smo četu, po dogovoru, stavili u rezervu. Neprijatelj je ponovo ubacio pojačanje i izvršio tako silovit napad da se u centru našeg položaja uklinio i zaplijenio jedan naš minobacač. Odmah smo s najbližim jedinicama izvršili protivnapad i vratili zaplijenjeni bacač. U toku ovog prodora, kao i pri dotadanjim napadima, ranjeno je nekoliko drugova, a među njima je teško ranjen i komandir 2. čete Gajo Sirota. Za komandira čete odmah sam odredio njegovog vodnika Miju Ikšića.

Kad smo odbili i ovaj napad, vatra se na našem položaju stišala. Štab bataljona, s drugovima iz štaba 1. bataljona i operativnim oficirom brigade, nalazio se na komandnom mjestu u blizini položaja, oko jedne kamene gromade oivičene starom bukovom šumom. Pratimo događaje i povremeno dajemo dopunska naređenja. Pri tom i glasno razgovaramo. Najednom, po nama osu rafal iz automata sa daljine od nepunih 100 m. Švabo koji se privukao blizu položaja, čuo je razgovor i pustio po nama rafal; vjercvatno nije slutio da bi to mogao biti neki štab. Na sreću, nitko nije pogođen.

Osluškujući i posmatrajući kako se odvija borba kod susjednih jedinica, čudilo nas je to što se utišala borba na Pervanskom vrhu. Uskoro vidjesmo kako jedna njemačka kolona zamiče u šumu s istočne strane prema k. 1002, a nakon kratkog puškaranja bačeno je nekoliko raketa iz šume sa ovog vrha. Druga jedna kolona prošla je kroz Gorjevac, zaobišla Lisinu sa zapadne strane i nestala u šumi. Raspravljamo kako je mogućno da nije došlo do jače borbe na tim pravcima i što se to zbiva, jer kao da su se naši povukli sa tih položaja. Ubrzo će i noć. Evakuisali smo ranjenike, a s nama nije ni naša komora, jer se priključila brigadnoj komori još kad smo pošli na ovaj položaj. Ne znamo što da uradimo kad padne mrak. Od štaba brigade nema nikakvih dopunskih naređenja. Znamo samo to, đa se po svaku cijenu tu moramo održati, ali ne znamo dokle. Ocijenio sam da smo u poluokruženju i da u prvi sumrak možemo doći u obruč.

Udaljujem se s komesarom bataljona, Milutinom Omazićem, tridesetak metara od ostalih drugova da se dogovorimo i donesemo odluku. Grmeč je teško prohodan i danju, a kamoli noću. Da li se

povući još za vidjela? Imamo kurirsku i neposrednu vezu s potčinjenima, a najvažnije je što je imamo i s Redžom, a on je najudaljeniji na obezbjeđenju. Na položaju je trenutno zatišje, municije imamo vrlo malo, ali još imamo četu 1. bataljona u rezervi, svježu za borbu, a i bolje stoji s municijom. Donosimo odluku da se odmah povučemo, dok se još vidi, i da krenemo u pravcu Pervanskog vrha, a znamo da je opći pravac povlačenja u pravcu Bosanskog Petrovca. Odmah smo uputili kurire komandirima četa s naređenjem o povlačenju, a mi smo se vratili na komandno mjesto bataljon« i obavijestili drugove o odluci. Operativni oficir brigade nije se s tim složio, već je naredio da se i dalje ostane na položaju. Našli smo se u nezgodnoj situaciji, jer su neki dijelovi već počeli da napuštaju svoje položaje, a kako sam kasnije saznao, počeo je da se povlači i Milan Martinović Redžo sa osiguranjem. Znači, morali smo ponovo slati kurire s naređenjem da se ponovo zauzmu prvobitni položaji.

U tom momentu došlo je do neželjenih posljedica, jer pojedini dijelovi nisu više mogli da zauzmu svoje položaje. Nijemci su osjetili naše povlačenje i izvršili snažan napad sa svih strana, a pojedini dijelovi nisu mogli biti čak ni obaviješteni jer su kuriri putem nalijetali na Nijemce; tako ni Redžo nije mogao biti izvješten. Nismo ni slutili što će se ubrzo dogoditi. Nijemci su se baš u vrijeme zatišja pripremali za ponovni juriš na Lisinu, zaobišli je sa svih strana, zaposjeli su Pervanski vrh i odbacili ostale snage brigade i tako se 3. bataljon sa 2. četom 1. bataljona našao u obruču. U sam sumrak Nijemci su izvršili posljednji silovit juriš, na više mjesta ■jklinili se i probili našu odbranu i tako je nastalo neplansko povlačenje pojedinih dijelova bataljona — baš u momentu kada je trebalo da ponovo posjednu položaje.

Uto se i smrklo. U ovoj se prašumi najednom cio bataljon našao oko svoga štaba, sem grupe sa osiguranja na Golem vrhu sa Redžom; oni se nisu uspjeli povući u našem pravcu, te su lutali po Grmeču. Imamo jednog ranjenog borca koga treba nositi. Ne znamo gdje su štab brigade i ostale jedinice, ali još uvijek ostajemo kod toga da se treba povlačiti u pravcu Pervanskog vrha i donosimo odluku da se probijamo baš tamo. Smatramo da je tu najpogodniji izlaz prema Bosanskom Petrovcu, iako smo uvjereni da je neprijatelj ovaj vis zauzeo pred mrak. Izdajemo naređenje za kretanje i proboj. Saglasili smo se da 2. četa 1. bataljona ide na čelu kolone kao grupa za proboj. Na čelu ove grupe nalazi se podgrupa bombaša, formirana od dobrovoljaca, a za njima podgrupa puškomitraljezaca.

Tako je nastalo povlačenje bataljona sa Lisine niz njene jugoistočne padine. Borci su se, zbijeni u koloni, držali jedan za drugog. Treba očuvati vezu, mrak je, a zemljište je teško prohodno. U koloni nosimo teško ranjenog druga. Stab bataljona je iza grupe

za proboj; ostali su raspoređeni po koloni. Marševska disciplina je dobra, ne treba opominjati »drži vezu«.

Prešli smo vrtače ispod istočnih padina Lisine i popeli se za oko 100 m sa sjeveroistočne strane prema Pervanskom vrhu. Kada se grupa za proboj približila vrhu, začu se glasno »Halt!« Na to sam povikao: »Tko je tamo? Ovdje Sedma!«, jer sam se još uvijek nadao da su možda tu naši. Na to se začu komanda »Forverei«, a ja komandovah iz sveg glasa: »Juriš!« Bombaška i puškomitraljeska podgrupa jurnuše prema vrhu, sručiše sve ručne bombe i ispraziše šaržere municije, no Nijemci su već bili u zaklonima, spremno nas dočekali i otvorili snažnu, unakrsnu vatru iz sveg naoružanja. Na to se grupa za proboj povrati nazad. Ovako žestoku obostranu vatru vrlo rijetko sam čuo i do tada, a i kasnije. Vrilo je kao u kotlu.

Ocijenivši situaciju, komandovah na sav glas: >Na lijevo!« Nate se grupa za proboj brzo sruči u lijevo, a za njom i cijela bataljonska kolona. Osjećalo se da svi žele da se što prije izvuku iz ove šume, jer se više ne zna kolike su i gdje se sve nalaze neprijateljske snage. Nisam ni znao u kom se pravcu nalazi Bosanski Petrovac, no želio sam da se udaljimo od neprijatelja u pravcu sjevera, a potom ćemo se već nekako snalaziti.

Sjurili smo se niz padine Pervanskog vrha, ne obazirući se na posrtanje i padanje preko kamenja. Kada smo se spustili u jednu prostranu šumovitu uvalu sa vrtačama, iz mraka s desne strane pojavi se neka kolona i začu se govor Švaba. Ta se kolona u mraku kretala u bok naše kolone, a pošto jedni druge nismo mogli u pomrčini vidjeti, jednostavno je počela prolaziti kroz našu kolonu i to u momentu kada je prošla grupa za proboj (2. četa 1. bataljona) sa oba štaba bataljona i polovinom jedne čete 3. bataljona. Tako je tog momenta bila prekinuta kolona 3. bataljona, najprije na dva dijela. Prvi dio kolone je promakao i nastavio kretanje, a drugi se naprosto izmiješao s njemačkom kolonom. U toj kratkotrajnoj gužvi naši borci su skinuli nekoliko sanduka municije s jedne njemačke mazge. Dolazilo je i do pojedinačne borbe kundakom i mjestimičnog kratkotrajnog puškaranja. Kada je prvi dio kolone za nepunih pola časa izašao iz šume na jedan proplanak, zastali smo da bismo se orijentisali. Na sreću, zamjenik komesara 1. bataljona, Zlatko Cesar, imao je busolu koju je još u toku dana podesio prema Bosanskom Petrovcu, te smo pravac kretanja usmjerili na jug, u pravcu sela Teočka. Istovremeno nagađamo što je s drugim dijelom kolone, kao i s Redžinom grupom. Ovo tim prije, jer se u daljini povremeno čulo puškaranje, u šumi na Grmeču. Kada smo izašli na rub šume i zastali da se malo odmorimo, ustanovili smo da su iz 2. čete 1. bataljona svi bili na okupu, a iz 3. bataljona samo nas četrdesetak. Razmišljam što će mi reći drugovi iz štaba brigade

kad čuju da je bataljon nestao; a ako bataljona nema, ne treba ni nas starješina.

Nedugo zatim vratila se patrola koju smo isturili prema Teočku da bi uhvatila vezu sa našim jedinicama na tom pravcu. Izvještava nas da se oko 1 km ispred nas nalaze jedinice 8. brigade. Utučeni, krenuli smo za Teočak. Tamo smo saznali da se nedaleko, u jednom zaselku (Dolinama ili Vrščiću) nalazi stab 7. brigade. Kad smo stigli do štaba, nastalo je natezanje između Omazića i mene tko da ode raportirati i podnijeti izvještaj. Nekako smo se složili da idem ja. Kurir je probudio komandanta brigade, Nikolu Marakovića Ninu, koji je ležao u jednoj kućici na slamom zastrtom podu. Podnio sam mu izvještaj. Strpljivo me je saslušao i na kraju mi reče:

— Uputi više patrola u razne pravce. Ne boj se, svi će oni izaći — to su Banovci.

Pitao je za Bakarića, Josu Kovačevića, zamjenika komesara bataljona i još neke pojedinosti. Ubrzo je svanulo, a patrole su se vratile izvještavajući da nisu ništa primijetile. Tog jutra trebalo je da krenemo prema selu Koluniću, pod Oštrelj.

Od dijela kolone koja je bila odsječena i izmiješala se s Nijemcima, oveća grupa, s Vladom Bakarićem, otrgla se i krenula u zasebnom pravcu i već prvog dana, predveče, stigla u selo Kolunić; druga grupa krenula je sa Josom Kovačevićem i stigla naredne noći u sastav bataljona, a treća grupa sa operativnim oficirom bataljona Milošem Lazićem također se probila i stigla drugog dana u sastav bataljona. Uzalud smo tri dana očekivali grupu s Redžom Martinovićem. Tada smo saznali da je cijelu noć lutala po Grmeču ne uspijevajući da se probije za nama, jer je često nailazila na Nijemce, te se odlučila da potraži i da se spoji s krajiškim partizanima, što je i uspjela. U pogodnom momentu uhvatila je vezu i prebacila se na Baniju.

Zbog nastalih promjena, u Koluniću je bataljon reorganiziran. Bataljon je pod Oštrelj om popunjen sa oko stotinu novih boraca, dobrovoljaca iz zbijega koji se povlačio zajedno sa divizijom. Borbena sposobnost bataljona opet je bila na potrebnoj visini, a jedinice su bile spremne da izvrše svaki dobijeni zadatak.

Janko ZEBIC

OD GLAMOČA DO PRENJA*

17. februar 1943. — Nalazimo se cijeli dan u selu Dubravama, na Glamočkom polju. Na sastanak štaba bataljona došao je zamjenik komesara brigade Miloš Žica. Krenućemo na dalek put, ali vijest o putu za Srbiju treba suzbiti. Treba biti na oprezu od četnika, munjevito prolaziti kraj seoskih kuća i formirati patrole zaštitnice zbog onih koji zaostaju. Svaki bataljon treba da ima svoju komoru za sobom.

U Glamoču se skupljaju banijske izbjeglice i spremaju za povratak na Baniju. Čujem da će se otac i Branko vraćati. Poslao sam im pozdrav, a ja ću prema Srbiji.

18. februar. — Oko četiri sata po ponoći digao se bataljon, digla se čitava brigada i krećemo iz Dubrava. Teško je izaći iz kuće, mrzne nos, sve se mrzne. Tek što smo izašli iz sela počelo je penjanje uz Babić-brdo.

Prestao je svaki razgovor, ljudi su natukli kape na uši i gledaju samo jedan drugom u pete. Mećava odnosi, zatrpava, poravnava, fijuče kao tane i neprekidno tuče u lice, u čitavu desnu stranu. Brigada nam nije mogla utabati prtinu. Užasno hladno, kaputi i šinjeli potpuno smrzli, oblijepljeni snijegom, ne možeš držati ruke u džepu, jer se gubi ravnoteža i mećava obara.

Naši ljudi još od četrdeset prve nisu odlazili u gradove, nisu ništa kupovali, naše obućarske radionice nisu se još tako razvile da bi mogle podmiriti svu našu vojsku, i, evo sada ima boraca gotovo samo u čarapama. Ti polubosi drugovi idu kroz ovaj užas, ali ne ćute, oni cvile od teške studeni. Stanu jedan korak ustranu, sačekaju mene i traže da ih pustim, jer, vele. ovo nikada neće prestati. Šta da radim, kuda da ih pustim, pitam ja njih, a ni oni sami ne znaju. »Još malo drugovi, skoro ćemo prevagnuti preko brda«, tješim ih, a ni sam ne znam kad ćemo se izbaviti iz te strahote.

* Izvadak iz neobjavljenog ratnog dnevnika tadanjeg komesara 2. bataljona 7 brigade. Objavljeno u zborniku *Neretva, VIZ,* Beograd 1965.

Borba sa kočićevskom mećavom trajala je tri i po sata. Koliko kilometara smo prevalili, ne znam. Sigurno ne mnogo. Sjetio sam se očevih priča sa puta preko Albanije u prvom svjetskom ratu. Ovo su mi izgledale tri Albanije.

Prebacujemo se preko brda. Jelik, više ne duva. Da li ima veće sreće? Iz zamrznutih grla zaori se »Oj, djevojko«, kao znak da smo živi i iskopali se iz zla.

Put se odmah nastavlja stranama planine Hrbljine. Prolazimo kraj seoskih košara, oko kojih se vide stada ovaca. Naši intendanti od svakog po nešto rekviriraju, jer sljedovanje koje smo ponijeli trajaće samo jedan dan. Ljudi se ne bune, daju, jer izgleda misle da smo u pravu sve da im oduzmemo.

U sumrak stižemo u košare pred Malovanom. Narod je siromašan, ali vrlo susretljiv. U kući gdje smo se smjestili vlada tifus, a starica ima nešto kao rak na nosu. Premda je s nama doktor Brodarac nijesmo mogli birati, jer u zaselku ima svega devet koliba, a mora se smjestiti čitav bataljon.

Raspitujemo se o životu ovih ljudi, pitamo da li je neprijatelj bio skoro. Kažu da je ovdje bio samo jedanput, još četrdeset prve. Vitorog i Cincar čuvaju slobodu na svojim vrletime i u svojim klancima.

19. februar. — Osvanulo lijepo dinarsko jutro. Kroz guste grane cincarskih omorika prodiru umiljati sunčevi zraci.

Dalje, dalje, na naš put. Izbijamo na Kupreško polje. Kupres se vidi u daljini. Kroz jedan mali prijevoj prelazimo u Vukovsko polje. Ide kolona uskom sniježnom stazom, ćuti i odmiče. »Oslobođen Harkov« — prenese se vezom od štaba brigade. Živjela nam naša sovjetska braća, tuku oni. Ova vijest djeluje kao lijek, svi su postali veseliji, svi nešto žamore i komentiraju. Ostatak puta je savladan mnogo lakše.

Prošle godine je ovuda ustaški krvnik Francetić palio i ubijao. Gornji i Donji Maiovan su potpuno spepeljeni. Koliko uništenih života, unesrećenih porodica. Zvijeri.

Prolazimo kroz selo Ravno, ali se u njemu ne zaustavljamo, jer nas u Zvirnjači, kažu, čeka večera. Kako se ugodno dojmilo — čeka nas večera. Za večeru smo dobili vareni kukuruz, što nas je prilično razočaralo, ali ipak — večera je.

Ova sela nemaju osnovne škole i nikad je nisu ni imala. Vodu piju iz jaruga. Kako vlast stare Jugoslavije nije vodila računa o narodu! Čeka nas puno posla.

20. februar. — Brigada nastavlja marš cestom prema Prozoru. 8. brigada naše divizije je ovuda juče prošla. Prolazimo kroz selo Jakliće u kome su već smještene naše bolnice. Nema zaustavljanja nego naprijed uz veliki brijeg planine Raduše. Gore je pro-

strano, visoravan, ali je snijeg velik, dok je u Jaklićima već potpuno okopnjelo.

Nakon dugog puta i kotrljanja nizbrdicama, stižemo u selo Pidriš; pala je već duboka noć. Hrvatsko selo, ljudi nisu kod kuće, samo žene i djeca. Tražimo jesti, ali nam ništa ne daju. Partizani gladni otvaraju magaze i trapove da bi našli bar koji krumpir.

21. februar. — Ostajemo cijeli dan u Mačkovcu, zaselku Pidriša, između Prozora i Gornjeg Vakufa. Ljudi iz ovih sela su u ustašama ili u italijanskoj miliciji. Sam vrag zna gdje su, jer su naše proleterske jedinice pred kratko vrijeme ovdje bile, uništile italijansku diviziju »Murdje«, zaplijenile ogroman ratni materijal i oko 1.000 Italijana u samom Prozoru. Sada ih gone kroz dolinu Neretve.

0 drugim krajevima ništa ne čujemo. Svu pažnju smo koncentrirali na naše unutrašnje stvari. Održavamo sastanke s komandnim kadrom, časove po četama, čisti se oružje i brine o hrani. Seljaci ne daju hrane te moramo rekvirirati krumpir i brašno. To još uvijek nije dosta i pojedini borci samovoljno uzimaju. To izaziva stalna saslušavanja i rasprave.

22 do 28. februar. — Već sedam dana nisam uspic ništa zapisati; skoro uvijek mi se to desi kad nastupe velike borbe.

Kasno u noć banu u štab našeg bataljona komandant divizije Pavle Jakšić. »Slabo se osiguravate, a neprijatelj je u Gornjem Vakufu« — kaže nam i izdaje zadatak. Riječi uvijek oštrog i tačnog komandanta ošinule su nas kao bič. Čete su brzo bile na položajima iznad Mačkovca i Mračaja.

Dvadeset trećeg februara bataljon je dobio zadatak da napadne selo Paloč. Krećemo, noć, ne poznamo teren, čete- se jedva miču. 1. četa je ušla u Paloč, ali neprijatelja tamo nije bilo. 2. i 3. četa su otišle suviše desno, sastale se s 3. bataljonom i skupa napale Mračaj. Juriš je izvršen dobro i neprijatelj je protjeran na greben prema Vakufu. Naše čete su zaplijenile jedan teški mitraljez i nekoliko pušaka.

Pošto se pribrao, neprijatelj je osuo jaku bacačku vatru na Mračaj, gdje su se naše čete poslije uspjeha muvale i zgomilale. To nevojničko držanje koštalo nas je žrtava. U jurišu i od bacačke vatre imali smo šest mrtvih i dvadeset ranjenih.

1 sutradan smo bili na položaju iznad sela. Banda je opet ušla u Mračaj i pošla prema nama. 1. četa je sa svoga položaja izvršila juriš i protjerala ih. Pet neprijateljskih vojnika je poginulo, a sigurno mnogo više je bilo ranjeno. Zaplijenili smo pet pušaka i druge sitnije opreme.

Ostalih dana zauzimamo razne položaje — kod kruške, desno od kruške, desno od Male Kobile. Neprijatelj napada na naše položaje, ali ne tako uporno kao prema Velikoj Kobili, na našem lijevom krilu, gdje se nalazi 8. brigada. Želi se dočepati najvećeg

vijenca Raduše. Preko Vrbasa proleteri vode borbu. Tuče artiljerija, kruže avioni i bombarduju, ali nas priroda mnogo štiti. I naši topovi i bacači tuku prema Vakufu. Alaj se veselimo kad preko nas zuji k njima. Razvio se pravi front. Drug Tito je naredio da se neprijatelj ne smije probiti.

Po cijeli dan provesti na položaju u napetosti, berbi i hladnoći nije lako. Ovih dana naš bataljon je najistureniji, te nas je štab brigade odredio dva dana u rezervu. Nije to značilo biti pod krovom, nego opet pod vedrim nebom, ali ipak je odmor, jer se čovjek može micati i spavati. Ni kilometar od položaja nalazi se vijenac — kamenjar visok 3 do 5 metara i tu provodimo svoj odmor.

Snijega još ponešto ima, ali su dani već lijepi. Dopremili smo obućare i krojače da rade, jer se mnogo toga na položaju poderalo i iskidalo. Održavamo sastanke štaba bataljona, bataljenskog biroa, četa i partijskih jedinica, govorimo o političkoj situaciji i iskustvima iz borbe. Dolaze nam drugovi iz politodjela brigade, te smo za komandni kadar proradili razvitak radničkog pokreta. Inače ostane dosta vremena i da se sunča, tuca uši i spava.

Hrana je još uvijek slaba. Mnogi drugovi su izdržljivi i duraju, a neki kažu: »Da mi se samo jedanput najesti, pa da odmah umrem«. Stiglo je sljedovanje iz Prozora — cvibak i konzerve. Kad smo se najeli, pitamo da li tko želi umrijeti, pa sc nitko nije javio. Smijeh. S kuharima smo sada dobri, inače ih uvijek kritikujemo. Jedanput ne donesu hranu zbog borbe, drugi put ne mogu od aviona, treći put nemaju šta skuhati i tako su naši odnosi vrlo promjenljivi.

Iz brigade kurir donosi vijesti. Razveseljava nas uspjeh naših drugova u Bosni i Hrvatskoj, kraj kud smo prolazili opet je slobodan.

Sastali smo se s Dalmatincima koji desno od nas drže položaj. Sve Hrvati, mladi i kršni momci. Pričamo o razvoju naših jedinica, o narodu Dalmacije i Banije i zadovoljni smo što se zajednički borimo.

Za vrijeme našeg odmora 3. bataljon je vodio borbu kod Mračaja. Imali su dosta žrtava. Poginula su dva hrabra borca, dva mlada politkomesara — Boško Babić i Boško Pojić. Cijelu brigadu su potresle te žrtve. To su nezaboravni drugovi. Sa njima sam bio u istoj četi i istom vodu. Žao mi je bilo rastati se sa njima kad sam odlazio u 2. bataljon, a sada ne mogu shvatiti da ih nikada više neću vidjeti. To drugarstvo, ta zdrava i pravilna rasuđivanja nikada neću zaboraviti. Nestaje sve jedan po jedan. Sloboda je zaista skupa.

1. mart. — Opet smo na položaju. Na cijelom frontu borba je poprimila žestok karakter. Švabe, legionari i ustaše uporno nadiru prema Dalmatincima i našoj brigadi, a prema 8. i proleterima borba je još žilavija.

1. četa je bila u šumici ispred kamenjara. Neprijatelj se privukao, jurnuo i stjerao je s položaja. Naši su se pribrali, izvršili kontranapad i protjerali ih. Banda je ponovo napadala ali više nije imala uspjeha. Junački su se držali naši drugovi. Naš mirni Bogdan, zamjenik komandira, ostavlja svoju mladost na padinama snježne Raduše.

Dobivamo vatru s boka. Ranjeno je nekoliko drugova, a delegat Prišlin je poginuo. Sa čela dolazi užasna bacačka i topovska vatra. Kamenjar štiti, ali plotunska paljba precizno pogađa. Našeg dobrog mitraljesca Sirnica sa kamenjara raznosi granata na paramparčad. Jezovita slika: trup pada na jednu, a noge lete po zraku i padaju na drugu stranu. Mnogo ih je poginulo i ranjeno. Zapomaganje prolama nebo.

3. četu smo poslali na položaj iza kamenjara da ne trpi toliku vatru. Ali i tamo tuku. Vodnik Šukunda umire, a još trojica su ranjena. Povlačimo 2. četu u blizinu Treće a 1. dolazi na mjesto Druge. Opet granate i nekoliko ranjenih. Kad je prestalo brzo se vraćamo na prvobitne položaje. Napada njihova pješadija, ali je odbijamo.

Cijeli dan se vodi ljuta borba na cijelom frontu

Spušta se noć. Iza nas svaki čas poleti raketau nebo. Još od po podne nemamo telefonske ni kurirske veze sa štabom brigade, te nas čudi tko to baca rakete s mjesta gdje su bile naše komore. Svuda tišina samo stalno rakete. To su neprijateljske, jer mi nikada nismo bacali toliko raketa. Postoji još samo jedan prolaz, ali ostaćemo na svom mjestu do naređenja. U toku razgovorao tome stiže kurir iz štaba brigade s naređenjem da se povučemo.

Večerali smo na cesti koja vodi za Prozor. Razgovara se o protekloj borbi. Žao nam je palih drugova, ali smo zadovoljni svojim držanjem, naročito s 1. četom.

2. do 4. marta. — Nalazimo se u šumi. Dolaze proleterske brigade. Treba odbaciti neprijatelja, jer se u kotlini Prozora nalazi 4.000 naših ranjenika i bolesnika a banda je već prodrla na dva kilometra iznad sela Jaklića.

3. bataljon naše brigade napada baroviti greben, ali nije uspio. Mi potpomažemo. Kako je bilo teško gledati mitraljesca Bamburaća kako mu kulja krv iz prsa.

Proleteri napadaju s druge strane. Na Velikoj Kobili ponovo bjesni bitka. Sijeku mitraljezi, praskaju bombe cijelu noć, a u dan se sve nastavlja. Gore Vrbas i Raduša. Nakon berbe prsa u prsa na Kobili, naše jedinice su prešle u gonjenje na cijelom frontu. Uz pomoć tenkova i topova povratili smo za jedan dan i noć sve one položaje koje je neprijatelj krvavo osvajao dvanaest dana. Naši ranjenici i bolesnici su spaseni.

5. mart. — Izašli smo iznad Pidriša u šumu. Sunčamo se, tucamo uši, brijemo se i spavamo. Avioni kruže i bombarduju selo,

ali mi se ne uzrujavamo jer nas ne vide. U selu nema naroda. Našli smo hrane i taj dan se dobro najeli.

6. *mart.* — Napuštamo Pidriš u kome smo se četrnaest dana i noći borili, ginuli i mučili. Pravac kretanja je tajan, te mnogi misle da ćemo možda, na Baniju.

Spuštamo se niz velike serpentine prema Prozoru ali zaokrećemo lijevo do sela Duge. Snijega nema, ali je hladno. Ložimo vatre, peremo ruke i umivamo se na lijepom potoku. Već smo se zaželjeli vidjeti vodu koja teče. Na Pidrišu je bilo jedino snijega da ga otopimo i pijemo, umivali se nismo.

Kruže avioni i bacaju zapaljive pločice na Prozov iz koga su naši ranjenici i bolesnici već evakuisani.

7. mart. — 6. uvečer pokret prema Jablanici. Stižemo na rijeku Ramu i cestu. Rama šumi, brigada stoji na cesti i pjeva. Otkad već nismo pjevali.

Prođe luksuzni automobil. Začudismo se, zar i to imamo. U njemu se provezao drug Tito. »Zamisli, iznenadio nas je u mlinu«, reče sekretar brigade, drug Žica. Naš put vodi za Srbiju, imamo 14 tenkova i 16 topova, biće fino.

Ta vest me zapekla u srcu od radosti. Odmah o tome razgovaram s drugovima iz štaba. Imaćemo sreću vidjeti dragu Srbiju iz koje su divni proleteri. Veselimo se tome putu, jer u Srbiji ima više hrane, a narod je dobar. Zašto smo u ratu, a da ne vidimo i druge krajeve?

Ide kolona prostih redova putem niz Ramu. Stižemo do ušća u Neretvu. Tu je i željeznička pruga. Odmah sam se sjetio brata Milana kako nam je pričao o ovoj pruzi kad je prije rata išao ovuda za Nevesinje, u vojsku. Kako mu je sada u njemačkom zarobljeništvu?

Zelena Neretva šumi i žuri se preko kamenja da stigne u Mostar. Ogromne stijene nadvile se nad rijeku, prugu i cestu. Prirodne ljepote, ali im se nema tko diviti.

Slavko BOROJEVIC

BORBE 3. BATALJONA NA KAMENJARU

Od 21 februara do 4. marta 1943. godine 7. banijska brigada vodila je žestoke odbrambene borbe na položajima cko Pidriša, braneći s ostalim jedinicama ranjenike u prozorskoj kotlini. Ovo su prve dugotrajnije odbrambene borbe pozicionog karaktera koje su naše jedinice vodile.

U rejonu sela Mračaj — Mačkovac — Pidriš, bilo je nekoliko pogodnih položaja koje je uporno branio 3. bataljon 7. brigade. Kad bismo ih izgubili, nastojali sm oda ih protivnapadom vratimo. Tako se stalno smenjivala odbrana s jurišem. Jednom smo bili potisnuti iznad Mračaja, u koji je neprijatelj ušao u sam mrak. Još iste večeri organizirali smo takav silovit protivnapad. da je zbunjeni neprijatelj u povlačenju ostavio čak i svoju brdsku kuhinju u kojoj se nalazila tek dopremljena večera. Pojeli smo je u slast. U napadu smo imali teških gubitaka: poginulo je 10, a ranjeno oko 20 naših drugova, među kojima je bilo i nekih rukovodilaca.[1]

Uobičajeno je bilo da se neprijatelj pusti bez borbe na što bliže odstojanje, a onda se otvara najjača bliska vatra koja treba da mu nanese što teže gubitke, rastroji ga i odbije. Ovakva taktika bila je uslovljena prvenstveno nestašicom municije do koje smo sve teže dolazili. Ukoliko položaj ne bismo mogli održati, obično smo se povlačili na jedan vrlo pogodan kameniti uzvišen grebenčić koga smo nazvali Kamenjar. Na njemu smo se uspijevali održati i po nekoliko dana, jer smo se tu osjećali kao u bunkeru. No, po ovom Kamenjaru neprijateljeva artiljerija je veoma precizno tukla. Čudili smo se ovakvoj preciznosti, sve dok komandant brigade Nina nije došao do zaključka da kao orijentir služi jedna usamljena divlja kruška na samom grebenu. Kad smo je posjekli, artiljerijska vatra više ni izdaleka nije bila tako precizna.

U borbi je iznad svega trebalo biti snalažljiv. Neprijateljevu pješadiju u napadu redovno je podržavala artiljerija, a često i avi-

» Između ostalih poginuli su: Boško Babić, komesar Cete, Dragan Pojić, komandir čete, Mirko Djermanović, vodnik voda i Branko Mihajlo vie, komesar bataljona, koji je tog dana stigao iz krajiških jedinica i čekajući raspored našao se u našem bataljonu.

jacija. Pri naletu aviona prednji neprijateljevi redovi su raketama pokazivali naše položaje. Jednom, dok je neprijatelj nastupao, nekih 6—8 aviona ustremilo se na naše položaje. Komandant Nina, koji je uočio znake sporazumijevanja sa avijacijom ispalio je raketu u pravcu neprijateljevih položaja. Piloti su uočili ovaj »signal«, napravili krug i sav teret bombi izručili na sopstvene jedinice.

Zbog izuzetno kritične situacije na ovom pravcu i opasnosti da neprijatelj prodre u Prozorsku kotlinu, prepunu ranjenika, svaki zadatak je morao biti izvršen, bez obzira na gubitke. Ovo je našim jedinicama bilo utoliko teže što smo se nalazili usred zime i u planini, izgladneli, iscrpeni, bez odmora, loše obučeni, bez zaklona i mogućnosti da se ogrijemo, bez municije i težeg oružja bez rezervi za protivakcije. Ni rukovodilaca nije bilo, jer su masovno ginuli pošto su se uvijek nalazili u prvim linijama. U 3. bataljonu su tih tana ostali samo po jedan komandir i komesar čete. Posljednjeg dana borbe na Kamenjaru, našem bataljonu je naređeno da izvrši protivnapad na neprijatelja sa linije odbrane 1. bataljona, dok je ovaj bataljon upućen na planinu Malu Kobilu da nam obezbijedi bok. Protivnapad smo izveli u roku od pola časa, ali nas je neprijatelj odbio snažnom preciznom vatrom, pri čemu je 13 drugova izbačeno iz stroja.

Nestašica municije zadavala nam je stalnu brigu. Ona je često bila i razlog našeg povlačenja od Prozora prema Makljenu. Sjećam se kakvu je vidnu radost ispoljio komandir čete, Samojlo Vujaklija, kad je štab brigade, zadnjeg dana borbe, poslao našem bataljonu na Kamenjaru posljednji sanduk municije. No, položaj oko Pidriša i Mačkovca nismo mogli održati jer nas je neprijatelj napao jakim snagama i s fronta i sa zapada, od pravca Velike Kobile.

Zadnjeg dana i noći odbrambenih borbi na padinama Makljena, bataljon je, pored ostalog, dobio i zadatak da zatvori cestu prema Prozoru, kojom se, neprijatelj pokušao probiti uz pomoć tenkova. Iako je padao mrak, neprijatelj je nastavio s napadima nastojeći da po svaku cijenu prodre prema Prozoru. U ovoj situaciji pomogla nam je šuma. Posjekli smo dosta debelih bukava i navalili ih na cestu. Ove prepreke smo držali pod neprekidnom puščanom i mitraljeskom vatrom ne dozvoljavajući posadama tenkova da izađu i sklone stabla. U ovu svrhu smo upotrijebili i lake talijanske minobacače, za koje smo imali nešto mina. Njihovim dejstvom uspešno je rukovodio operativni oficir bataljona, Miloš Lazić.

Slijedećeg jutra izvršili smo protivnapad prema Pidrišu, koji je odbijen, a druge noći boravka na Makljenu, kad su stigle proleterske jedinice, u protivudaru prema Gornjem Vakufu neprijatelj je odbačen i zadatak izvršen.

Janko ZEBIČ

18 Sedma banijska divizija

TITO U BRIGADI*

Kolona banijskih partizana, prolazeći kraj porušenog Prozora, spuštala se tiho u kanjon Rame. Svuda se vide tragovi teških i ogorčenih borbi. Ostaci kuća prošarani mecima, razoreni bombama i minama. Naokolo strše kao aveti spaljeni bunkeri i rovovi s potrganom bodljikavom žicom.

Partizani brzo izvlače ostatke municije, oružja, hrane, odjeće i sanitetskog materijala.

Kamioni jure i prevoze ranjenike u dolinu Rame. Masa zarobljenih Talijana skriva se po pećinama. Prestrašeno zure u avione koji stalno tuku po Prozoru.

Partizanske jedinice kreću na položaje u raznim pravcima. U daljini se čuju topovi i mitraljezi.

Spušta se noć. Olovnosivi t.alasi Rame jure i udaraju u kamene stijene. Oko brzaka vrte se ostaci fašističkih leševa. Naleću na stijene, zaustavljaju se i, tjerani Ramom, putuju dalje.

Cestom uz obalu rijeke umorno kreće partizanska kolona. S lijeve strane pojavio se mjesec. Dolina Rame čudno nam izgleda u odrazu njegovog svijetla.

Spavamo hodajući. Mnogi sanjaju i u snu govore. Razgovaraju sa ženom i djecom, govore o kravama i konjima. Jedna partizanka razgovara s majkom i moli je da joj ispeče kolače, i to one koje voli. Poželjela ih, kaže . . . Neki u snu izlaze iz kolone. Drugi ih hvataju. Dvojica su pali u Ramu. Komandant Nina naređuje izdržljivijim borcima da idu uz obalu i paze da još tko ne padne u vodu.

Kolona je stigla do starog mlina na Rami. Kom?ndant određuje odmor. Legli smo oko mlina u manjim i većim grupicama, da nam bude što toplije. Po dvojica, trojica, pokrili se dekom po glavi. Neki lože vatru.

* Objavljeno u knjizi *Neretva, VIZ,* Beograd 1965.

U mraku između pospanih grupa oštrim korakom prolazi partizan, stane kod jedne i upita:

— Kako je drugovi, jeste li umorni?

Zatim staje kod druge grupe i pita gdje je komandant. Netko odgovori:

— U mlinu.

U mlinu se smjestio štab brigade. U jednom kutu tinja svjetlo; kraj njega sjede Nina i Uroš. Drže kartu i mjere koliko je, po prilici, udaljeno selo. Kuriri spavaju na podu. Odjednom, vrata se otvaraju i u mlin ulazi partizan oštrim, vojničkim korakcm.

— Gdje je komandant?

U prvi momenat nitko se i ne osvrnu. Nina podiže glavu i u mraku pogleda čovjeka.

— Ja sam, druže, — reče.

— Druže komandante — nastavi partizan iz tame — pravac vašeg pokreta je izmijenjen.

Nina pogleda malo bolje, ustade i gleda čovjeka u tami. Najednom se ukoči i u stavu mirno raportira:

— Druže komandante, brigada je ...

Bio je to drug Tito.

Tito ga blago prekinu i nastavi:

— Drugovi, situacija je kod Jablanice vrlo teška- četnici napadaju ranjenike, Nijemci i Talijani vrše jak pritisak na naše položaje. Brigada treba hitno da krene ka Jablanici. ..

Zatim se pozdravi i brzim korakom nestade u mraku.

Među borcima se brzo pronosi vijest: »Tito je bio u brigadi!« Upravo neshvatljivo kako je ta vijest imala snažnu moć. Kolona pospanih, iscrpenih, umornih ljudi poderanih i polubosih diže se i kreće dalje.

U dolini odjeknu pjesma . . .

Predvečer smo stigli u Jablanicu. Lijepo i ugodne planinsko mjesto. Ne sjećam se kad smo posljednji put proveli ovako prijatnu noć. Jedan bataljon smjestio se na ulazu u mjesto. Most na Neretvi je srušen. Nijemci, Talijani i četnici napadaju sve jače. Pucnjava se čuje sa svih strana. U Jablanici kao u košnici. Ulice zakrčene motornim vozilima; konji, komore krcate kazanima i opremom, mule s minobacačima.

Kamioni dovoze teške ranjenike i odmah se vraćaju po druge. Mjesto puno ranjenika, bolesnika, pratilaca komora, partizana i civila. Svi jure prema mostu da što prije pređu Neretvu.

Oko 11 sati (mislim 8. marta), pojavio se iznad mjesta avion — »špijun«. Napravio dva kruga i nestao.

Oko dva sata žurio sam na konju da posjetim neke ranjenike izvan mjesta. Najednom se ispred mene pojavi 9 »štuka«. Preletješe preko mosta. Potjeram konja da što prije izađem iz mjesta. Ali, »štuke« se već u borbenom poretku spuštaju u pravcu grada. Bacim

se s konja u betoniranu grabu kraj ceste. Sirene strahovito zavijaju, a »štuke« se strmoglavljuju ka sredini ulice. Žestoke eksplozije zaglušuju čitavo mjesto. Imam osjećaj kao da se gušim.

»Štuke« su nestale i opet se vratile. Tako u tri maha uzastopce, dok nisu istresle sav teret.

Ustajem brzo iz grabe i ugledam strašnu sliku: cijela ulica izgleda kao da je kroz nju projurila bujica Razbijeni dijelovi kamiona, komora i topova, razbacani na sve strane. Na cesti mrtvi konji i ljudi. Komadi ljudskog tijela, ruke,-noge, trupovi bez glava, razderane utrobe i raskomadane iješine konja. Teški ranjenici. Zapomaganje sa svih strana. Zidovi kuća potamnjeli od dima, poprskani krvlju i razmrskanim tijelima. Na svakom koraku pozivi u pomoć.

Prihvaćam se posla. Sanitetski materijal, što sam ga imao pri ruci, brzo je nestao. Sretnem drugaricu Jelu Zunjić. Trči da mi donese još sanitetskog materijala.

Krenem niz ulicu. Netko mezove imenom. Okrenem se i vidim seljaka Jožu Kasnića, iz mojeg sela. Nalazi se kraj plota sa ženom i sinčićem od 8 godina. Dovezen je kao teški ranjenik. Bombardiranje ga zateklo na ulici; bomba mu otkinula nogu u kuku.

Žurim po sanitetski materijal. Trčim da što prije stignem do bataljona.

Strašna slika. Kad su avioni dolazili nad mjesto, upravo je bio zakipio kotao u kuhinji. Držeći u rukama porcije borci su stajali oko kotla i gladni čekali kad će kuhar početi dijeliti ručak. Ni »štuke« im nisu smetale. Jedna bomba pala je upravo kraj kotla, načinivši pravo groblje. Poginuli borci su tu i sahranjeni.

Nekoliko teških ranjenika nađem smještene iza popaljenih zgrada. Tražim bolničare. Ostala su svega dva. Svi su ostali poginuli na Pidrišu. Preostalu dvojicu našao sam u poluležećem stavu. I oni su bili kraj kotla. Jednom razderan trbuh, drugi bez nogu i s teškom ranom na glavi.

Tek što sam počeo previjati ranjenike, pojavi se jato talijanskih bombardera. Ponovo strašan napad. Cijela Jablanica u dimu i plamenu. Od strašnih eksplozija nastao je mrak.

Uskoro se spustila i noć. Naša posljednja noć u Jablanici.

Dr Ivo BRODARAC

IZ BITKE ZA RANJENIKE

Iznad Pidriša dižu se visoke stijene. Oko sela kraške vrtače, ljuti kamen, mjestimično pokriven grmljem i šikarom. Naokolo planinski vijenci pokriveni šumom i snijegom. Selo je kao u kotlu. Komore i sanitet 7. brigade ostaju ovdje. Jedinice su zauzele položaj.

Sniježi. U daljini se čuje tutnjava topova, a na momente zastekće mitraljez. Partizani nagađaju odakle dolazi grmljavina topova, koji tip mitraljeza puca. »Breda«, -'šarac«? ... Da li je naš, talijanski ili njemački?

Selo pusto. Same žene i djeca. Ništa ne govore gdje su muškarci. Partizani u sastavu komore i saniteta sjede u kućama i pričaju. Neka starica sjedi kraj vatre i loži. Kraj nje snaha prede vunu, a djeca se griju. Starica digne glavu i pogleda partizanku.

— Jel', odakle si? Ne izgledaš kao da si sa sela.

— Iz Zagreba sam, bako.

Baka začuđeno pogleda, snaha prestane presti. Obje gledaju partizanku.

— Iz Zagreba? A ima li vas više? Jeste li Hrvati? — nastavi stara.

— Da, bako, ima nas više. Ovdje su zajedno Srbi i Hrvati. Iz Zagreba, sa Banije, iz Siska.

— O bože, moj bože — čudi se starica i klima glavom. Sve ne vjeruje pa ponovo pita je li istina, baš iz Zagreba, ima li zaista i Hrvata. Zatim zamišljeno pogleda u zemlju i reče

— Dijete moje, rane naše teške. Nama su fratri i ustaše govorili da ste vi svi četnici i da idete protiv nas katolika. Odveli su nam muževe da brane sela. Nismo ni znali tko ste vi ...

I dok se razgovor otegao do duboko u noć, najednom se prolomi žestoka vatra. Iz topova, mitraljeza, minobacača... Svi se pogledasmo. Netko reče da Švabe napadaju. Drugi dobaci da će noćas biti vruće. Valja pritegnuti opanke ...

Rano u zoru 718. njemačka divizija ponovo je krenula u napad. Artiljerija tuče... U daljini se čuje šum aviona. To su »štuke«. U borbenom redu spušta se jato zloglasnih aviona iznad partizanskih položaja, da se iza paklenog zavijanja sirena sunovrate u napad. Tuku iz svih oružja. Na položaju kao u paklu.

Srećom, pada noć.

Partizani donose ranjenike. Puna ih je prostrana soba. Lakši i ne dolaze, bolničari im pružaju prvu pomoć, a zatim se bore dalje. Ovdje su samo teški ranjenici. Polomljene ruke i noge, mnogi imaju teške razderotine od krhotina bombi. Stalno pristižu novi. Nijemci ne popuštaju. Bolničari i bolničarke rade bez predaha cijelu noć.

Teško je održavati red. Jedni čiste sobe i previjaju nove ranjenike. Drugi pripremaju hranu da ranjenici pojedu nešto toplo. Ranjenici su izgubili mnogo krvi, padaju u nesvijest. Bolničari ih zamotavaju u tople deke. Nema sanitetskog materijala. Bolničari su na kraju snage.

Sviće. Radi se bez predaha. Nad selom su »štuke«. Ne daju mira ni ranjenicima. Buka avionskih motora i urlanje sirena prolama se na sve strane. Bombe pljušte. Od eksplozija se trese zemlja. U sobi svi šute.

Bomba pade na staju kraj kuće. Zgrada se trese iz temelja, a krov odletje. Vani vrisak. Starica jauče i zapomaže, nestalo je njezine štale s dvije krave.

Tek što su avioni iščezli, osu teška artiljerijska paljba. Selo je pretvoreno u ruševine. Sve je jedno zgarište. Nekoliko porodica je nestalo u ruševinama kuća. Mrtve žene i djeca. Komora je stradala. Ispod ruševina se vuku preživjeli i izvlače ranjenici. U previjalište donose ranjene žene i djecu.

Podne je. U kotlini nad selom mrak. Sve je potamnjelo i pocrnjelo od dima.

Za cestu se vodi borba. Teške ranjenike trebalo je odmah prebaciti u bolnicu kod Prozora. Preko teško prohodnih klanaca, bez puteva i staza, penjući se po snijegu uzbrdo, partizani su prenosili ranjenike. Tolikog drugarstva, požrtvovanosti, prezira muka, boli i teškoća, nisam vidio. Stotine ranjenika prelazilo je preko naših ruku. Mnogi su kod nas umirali. Često mi je ponestalo riječi, ali njima nikad. Ni riječi, ni vedrine. Ti likovi vječno žive u sjećanju.

Na nosilima su donijeli Stevu — lugara iz Momčilović-Kose. Mladić čvrsto građen, crne puti i rumenih obraza. Zove me. Znao sam da mu nema pomoći. I on je to znao.

— Znam, druže doktore, da mi nema pomoći — reče. Mina mi je poderala pluća. Noćas sam osvetio sebe i svoju braću. Nije mi teško umrijeti...

Stevin život se gasio. Njegove crne oči gledale su nekim čudnim sjajem. Ja sam stajao bez riječi. Bespomoćan.

Tako je bilo danima i noćima. Gruba je ova zemlja, gruba prema svojoj vlastitoj djeci, a nemilosrdna prema neprijatelju.

Novi ranjenici stalno pristižu. Nijemci jurišaju kao izbezumljeni. Banovci drže svoje položaje, ne popuštaju. Oni znaju da od njih zavisi sudbina nekoliko hiljada ranjenika.

Na visovima bosanskih planina vihori snježnih oluja su strašni. Hladniji nego drugdje. Šikare i grmlje neprijatno grebu i deru obuću i odjeću, a ljuti kras je oštar i hladan.

Banovci su teška srca napustili svoja sela. Nisu naviknuti na ovu klimu. Kamen im je poderao cipele i opanke, drvo odjeću. Iscrpljeni od borbe i gladi oni su danima i noćima držaJi svoje položaje i vodili borbu od Banije do Pidriša. Često su od iscrpenosti padali mrtvi na položajima. Kao zaštitnica svim jedinicama nisu imali vremena za san i odmor, a kamoli da se peru i presvlače.

Nijemci se nisu probili. Tito i Vrhovni štab znaju za teške borbe Banovaca i visoko ih cijene. Oni znaju da je posljednjih dana divizija izgubila nekoliko stotina najboljih boraca.

U štabu 7. brigade komandant Nina Maraković, komesar Uroš Krunić, komandanti i komesari bataljona čekaju kurira iz štaba divizije. Čekaju naređenje i pravac pokreta.

Stiže kurir. Donosi vijesti. Komandant i komesar hitno u štab divizije. U štabu brigade sve je napeto i pomalo uzbuđeno.

Kasno u noć vraćaju se Nina i Uroš. Obojica ozbiljni i zabrinuti. Nina pogleda starješine bataljona i reče:

— Drugovi, četnici napadaju kolone ranjenika. Proleteri vode s njima borbu. Vrhovni štab je donio odluku da do daljnjega zadržimo položaj. Drug Tito nam poručuje da do zadnjega čovjeka branimo prilaz Prozoru. Od nas zavisi sudbina ranjenika ..

Rano ujutro neprijatelj obnavlja napad. Snage 7. divizije koncentriraju se da spriječe prodor. Sve što može stajat! na nogama ide u borbu. Tu je i kuhinja. Nema mnogo vremena *zu* jelo. Partizani se sakupljaju oko kotla da uhvate malo tople juhe. Neprijatelj tuče žestoko mitraljezima i bacačima.

Odjednom, prasak. Mina je eksplodirala u kotlu. Nekoliko partizana pada — ima mrtvih i ranjenih.

Nijemci napadaju. Naši se bore kao lavovi. Tu je sav komandni kadar: komandant i komesar divizije, komandanti i komesari 7. i 8. brigade, njihovi zamjenici. Komandanti, komesari, komandiri —- u prvim borbenim redovima svojih jedinica. Sve je u borbi. Ranjenici se previjaju za vrijeme borbe i zaklanjaju za kamene stijene. Partizani se grčevito drže. Borba na život i smrt.

Neprijatelj prodire. Naši se povlače. Treba hitno sahraniti mrtve i otpremiti ranjene. Grupa partizana kopa raku da sahrani 9 poginulih drugova. Netko upita:

— Drugovi, jel' dosta duboka?

Sedam drugova što su došli da sahrane mrtve gledaju. Tras! — eksplodira topovska granata. Iza toga žestoka artiljerijska vatra. Sva sedmorica skaču u jamu. Jedan reče:

— Ima je dosta za nas sedam živih, bit će i za devet mrtvih .. .

Spušta se mrak. Nijemci napadaju nesmanjenom žestinom. Hoće po svaku cijenu da bace Banovce s položaja. Te noći naša »bosoleteća četa« (nazvana tako od boraca, jer je s Eanije došla bosa), natečenih, crvenih nogu zavijenih u kojekakve krpe i obojke, jurišala je zajedno s ostalim borcima. Pred četom je bio u čarapama radnik iz Zagreba. U prekidu borbe, »bosoleteći - bi uletjeli u kuću da zagriju smrzle noge i — ponovo na položaj. Iza njih su na kamenu ostajali tragovi krvavih stopala.

Kad je odstojanje u borbi postajalo tako malo da puške više nisu pomagale, hvatalo se za noževe, za prsa i grkljan. Sveopći, krvavi metež...

Odjednom, tenk! Svi su začuđeni kako se uspio ovamo popeti. Stojan Vrhovac[1] pušta ga na samo nekoliko koraka i gađa iz protivtenkovske puške, zaplijenjene od Nijemaca. Tenk je onesposobljen.

Te noći položaji su bili nekoliko puta naizmjenično preotimani. Najzad su ih partizani zadržali. Poprište noćnih borbi bilo je pokriveno mrtvim tijelima, i naših boraca i Nijemaca.

Ali, Nijemci nisu prošli!

Stigli su proleteri. Susret između boraca bio je nadasve srdačan. Proleteri su čili o hrabroj borbi Banijaca.

Iz Vrhovnog štaba stiglo je naređenje: 7. banijska divizija povlači se s položaja. Odlazi na nove zadatke.

Dr Ivo BRODARAC

[1] Stojan Vrhovac, iz sela Saša, kozarački partizan, poslije ofanzive na Kozaru došao je na Baniju. U četvrtoj ofanzivi bio je nišandžija na protivtenkovskoj pušci. Kod Gornjeg Vakufa puštao je neprijateljeve tenkove na nekoliko desetina metara i tada otvarao vatru. I nisu uspjeli da prođu. Poginuo je posljednjih dana bitke za ranjenike.

Politodjel VII hrv. brigade
VII divizije N.O.V.H.

DRUG. CENTRALNOM KOMITETU KOM. PARTIJE JUGOSLAVIJE*

Pišemo vam ovaj kratak izvještaj, koji ne liči na partijsko-politički izvještaj, kakav politodjel po pravilu treba da podnosi, zbog izvanrednih prilika u kojima se ova brigada nalazi kao i zbog stanja koji preživljuje:

Prilikom našeg pokreta sa Banije, upravo neposredno pred neprijateljsku ofanzivu naša brigada brojala je skupa oko 1100 (hiljadu i sto) ljudi. Ovdje su uračunali borci sa komorom — intendanturom, četom za vezu. Uz put, na našem putu, od banijskih izbjeglica mobilisali smo nešto više od 200 drugova za vojsku. To su bili mlađi i zdraviji ljudi.

Međutim sada VII brigada raspolaže sa 550 (pet sto pedeset) partizana, uključiv tu i štab brigade.
Ovako silan gubitak ljudstva da se objasniti ... faktorima:
Učestvujući neprestano u borbama, nalazeći se na glavnom udaru neprijateljske ofanzive, ova brigada podnosila je česte udarcc i pretrpjela ozbiljne gubitke. Prema podacima sa kojima raspolažemo u svim tim borbama do danas izbačeno je iz stroja *(samo mrtvih i ranjenih)* oko 450 drugova. Prilikom noćnog probijanja brigade kroz nemački obruč na Lisini (iznad sela Lipe — *Grmeč*) nije nam se vratio jedan komandir čete sa 50 boraca. Njihova sudbina nam je nepoznata. Na putu od sela Tršca prema Cazinu izgubio se je jedan komandir čete sa oko 30 bosih partizana.[1] (Brigada je prema zadatku išla drugim pravcem, Rakovica — Drežnik). Zaboravili smo spomenuti da je od avionskog bombardovanja stradalo, prilikom prebacivanja preko Neretve, kod Jablanice 49 drugova, od toga mrtvih više od 20.

Za svo ovo vrijeme brigada je imala niz drugih teškoća koje se odražavaju na njenom današnjem stanju. Ne imajući — upravo ni *jednog dana odmora,* loše odjeveni, oskudno hranjeni (skoro ni jednog dana nije bilo hleba — od odlaska sa Banije), prolazeći kroz krajeve poznate po hroničnim epidemijama trb. tifusa i pjegavca Glamoč, Vakuf, naši borci oslabljeni i fizički neotporni, lako podliježu obolenjima u zadnje vrijeme vrlo ozbiljnim.

Zbog loše ishrane, oticanja nogu »avitaminoza« jesu česta pojava. Nego, zadnjih dana naša brigada nalazi se u ... epidemiji *pjegavca.* Do sada je otpremljeno za bolnicu oko 55 sa pjegavcem. Dobili smo izvještaj

* Partijsko-politički izvještaj 7. brigade CK KPJ — Fond CK KPJ. Original se nalazi u *Arhivu CK SKJ,* reg. br. 5625/V, 2—89 (43).

[1] Obe ove grupe boraca vratile su se na Baniju, probijajući se pod vrlo teškim okolnostima, pri čemu su starješine pokazale punu inicijativu.

da većina od njih umire. Danas je pronađeno 19.....oboljenja. Ovako naglom širenju pjegavca ..... pored loše ishrane, vrlo slaba upravo nikakva odjeća *(pomanjkanje veša),* tako da se je nečistoća uvriježila u čitavoj brigadi. U brigadnoj ambulanti ima svaki dan prosječno oko 30 bolesnika lakših i u »ispitivanju«.

Epidemija »pjegavca«, u uslovima u kojima se nalazimo pretstavlja za našu brigadu *najozbiljniju opasnost.*

Naglašavamo vam da je najbolji kadar ove brigade, kadar koji je nosio na sebi sve terete ove brigade, u prvom redu partijski kadar uglavnom, nastradao.

Poginula su nam dva komandanta bataljona, ponos-junaci ove brigade bolje reći čitave divizije.

Na kraju poslije svega, prije dva dana poginuo je u selu Glogošnici i naš sekretar partije u brigadi, koji je ujedno bio i sekretar divizijskog komiteta — drug Miloš Žica.

OSMA BANIJSKA BRIGADA NA NERETVI*

Iza nas je ostala Una i šesnaest dana neprekidnih napornih borbi i marševa. Umorni smo, željni odmora i predaha. To se čita skoro na svim licima. Ima i bosih, a snijeg je oštar kad se po njemu gazi smrznutim i natečenim stopalima. Ipak, ide se dalje.

Po prelazu Une primismo novo naređenje iz divizije. Doznajemo da su dijelovi 7. SS-divizije stigli u Bihać. Znači, mora se što prije izbiti na komunikaciju Bihać — Bosanski Petrovac i stići u selo Hrgar da zatvorimo pravac nadiranja 7. SS divizije. Zurimo zaobilaznim putem. Jutarnja magla sprečava rad iz.viđrčkoj avijaciji. Srećna okolnost za kretanje kolone. U popodnevnim časovima stigosmo u Hrgar. Komanda divizije dade nam slijedeću noć za predah. Sutradan naša brigada posjeda položaje desno od Hrgara, a 7 brigada zatvara Ripački klanac. Ujutro 31. januara, poslije snažne avio i artiljerijske pripreme i uz podršku tenkova, neprijatelj je izvršio napad na položaje divizije koja je tri dana vodila žestoke borbe i uspješno odolijevala jurišima koji su se u toku dana i više puta ponavljali. U noći 2/3. februara neprijatelj je izmanevrirao, a zatim probio položaje na odsjeku 7. brigade; sada je imao slobodan prolaz kroz Ripački klanac.

U ovo vrijeme 8. brigada je bila upućena prema Bosanskom Petrovcu, koji je bio ugrožen sa istoka. Njene su položaje zaposjeli dijelovi 16. brigade, a kada su Nijemci probili front divizije na Ripačkom klancu, brigada je vraćena u sastav divizije. Marš je izvršen u toku 3. i 4. februara, kada je brigada stigla u selo Teočak. Ovdje je primljeno naređenje da brigada do 19.00 časova preuzme položaje 7. brigade na liniji selo Lipa — Lisina (k. 1072) i zatvori pravac prema Bosanskom Petrovcu. Sada smo u zaštitnici divizije.

Ujutro 5. februara dolazi do jačeg sudara sa dijelovima 7. SS divizije koji su nastupali. Poslije kratkog predaha borci su orniji

* Objavljeno u zborniku *Neretva, VIZ,* Beograd 1965. (djelimično prerađeno).

za borbu. Neprijatelj je dočekan bliskom iznenadnom vetroni. Pretrpio je veće gubitke. Po našoj ocjeni oko 50 mrtvih i ranjenih. Zadržasmo ga pred položajima cijeli dan. Naredne noći mijenjamo položaje. U toku slijedeća tri dana vodimo borbu povlačeći se sa linije na liniju — po principima zadržavajuće odbrane. U noći se odlijepljujemo od neprijatelja, da bismo ga narednog dana sačekali i na povoljnim položajima iznenadili. Neprijatelj za podršku koristi tenkove, koji ne mogu van ceste, sem na kraćim relacijama. Zato od njih mnogo ne zaziremo.

Poslije ovih naizmjeničnih borbi i pokreta, 7. februara u 12.00 stižemo u selo Driniće veoma zamoreni, bez odmora i s malo hrane. Stigosmo bez 1. bataljona — on je još ujutro bio odsječen jednim iznenadnim prodorom neprijatelja i nabačen na masiv Osječenice, pa je u sastav brigade stigao tek nakon dva dana probijanja kroz planinu.

Na prilazima sjeverno od Bosanskog Petrovca ponovo se nađosmo sa izbjeglim narodom Banije. Kako nam rekoše, neki su zbjegovi stigli već do Drvara. Hrane im je ponestalo, nemaju krova nad glavom, zbog dima ne smiju ni danju vatre ležiti, jer neprijateljeva avijacija ne poštuje ni goloruk narod. Djeca u naručju majki vrište. Odrasla omladina, muška i ženska, prilazi koloni i traži mjesto u stroju. Pušaka u rezervi ima. Kolona se povećava i udaljuje. Ostaju mališani, žene i starci.

U toku slijedeća tri dana (8, 9. i 10. februara) naši su položaji Đurinovača (k. 910) — Bukovačko brdo — selo Šekovac — Oštrelj — Grljavica; zatvaramo pravac Bosanski Petrovac — Oštrelj. Povremeno se sukobljavamo s prednjim dijelovima neprijatelja. Sada već rede komanda brigade ima kontakt sa komandom divizije. Događaji se brzo mijenjaju. Ponekad brigada dobija naređenja izravno od Vrhovnog štaba. Takvo jedno naređenje primismo 10. februara u 12.00; predstoji nam višednevni naporni marš. Volimo što smo u blizini Vrhovnog štaba. Osjećamo se nekako jači, jer znamo da je tu negdje i naš vrhovni komandant, drug Tito. Svakodnevno je on s nama — u koloni, na maršu, u boju. Zato su nam žrtve i napori lakši.

Pred nama je višednevni marš, nepoznate staze, sniježni planinski masivi. Naša komora na kolima i planinske staze ne mogu zajedno. Nemamo konje ni opremu za planinu. Ipak, nekako komoru prebacujemo na brdski transport. Čak i rezervno oružje. Veoma nam je teško zbog obuće. Ne znamo praviti improvizirane opanke, a i kože nema. Zato uvijek poneko gazi snijeg bosim nogama. Defanzivne borbe ne omogućavaju da se snabdijevamo od neprijatelja, pa ono za nas postaje sve složenije. To su nova iskušenja koja nemalo utiču na borbenu kondiciju boraca. Posebno je ishrana složen problem. Krajevi kroz koje prolazimo su siromašni. Zalihe, koliko ih

je i bilo, istrošene su. Ratne godine traže više nego što se moglo proizvesti u ovim krševitim planinskim krajevima.

Brigada je postrojena u 14.00 časova 10. februara i spremna za pokret. Krećemo. Pravac marša: selo Drinići — Drvar — selo Mokronoge — selo Crni Vrh — selo Podkraj — selo Isakovci — (Glamočko polje) — preko masiva Krbljine na Košare — selo Malovan — selo Ravno — selo Vukovsko. Dužina marš-rute je oko 150 km. Nekada maršujemo i noću. U jednoj od tih noći, 13/14. februara, prvi put doživljavamo susret sa iznenađujuće jakom prirodnom stihijom. To se desilo na prelazu preko masiva Krbljine, na relaciji selo Isakovci — Babića i Marica Košare. Ovo umalo nismo platili velikim žrtvama.

Prema naređenju Vrhovnog štaba krenuli smo u 15.00 časova iz sela Isakovaca, koje se nalazi u Glamočkom polju, u podnožju Krbljine. Ovdje smo uhvatili vezu i sa štabom 7. divizije. Tu smo ponovo susreli zbjegove naroda Banije. Nađosmo se i s nekim parti jsko-političkim radnicima. Od njih doznajemo za teške nevolje ovih izbjeglica. Rasturili se po manjim grupama, od kojih svaka traži izlaz za sebe. Opet nam se priključuje dio omladine iz zbijega. Pušaka ima. Nude nam se i stariji ljudi za komordžije. Primamo izvjestan broj. Oveće grupe ljudi i žena uputiše se, mimo naše volje, tragom brigade. (Neke smo sreli na Neretvi, neki su je i prešli. Od onih koje sam poznavao niko se nije vratio.)

Preko masiva Krbljine vodi konjska staza. Uzesmo vodiča. Tek što krenusmo, kolona se odmah poče penjati uz dosta strm nagib. Vrijeme je oblačno. Susrećemo po koji talas guste magle, koji se, nošen vjetrom, ruši prema podnožju. Vodič nas upozorava da nipošto ne nastavljamo penjanje, jer je vrijeme loše, što je zimi veoma opasno. Njegovo upozorenje smatramo željom da izbjegne put. Što se više penjemo, sniježni pokrivač je sve deblji. Pada prvi sumrak, a s njim počinje i snijeg, i sve ledeniji vjetar, koji je zameo stazu. Noć sa maglom i snijegom, koji nam vjetar sipa u lice, postaje sve gušća. Staza se potpuno izgubila. Kolona se sporije kreće. Pipamo, jer se možemo survati u neki ambis. Vodič nas uvjerava da više ni sam ne zna gdje smo. Odjednom smo se našli u tako snažnoj oluji, od koje su se počeli rušiti i konji s tovarom i mi. Sve je šumilo i zavijalo kao u kotlu. Starješine naređuju da se borci međusobno čvrsto drže. Štab brigade[1] odlučuje da pokušamo nazad. Uzimam orijentaciju prema pravcu vjetra. Poslije nekoliko sati pipavog spuštanja po snijegu, vjetru i gustoj noći, nađosmo se na polaznoj liniji. Do jutra smo se odmarali, a sutra, 14. februara, produžavamo istim putem.

[1] Stab 8. brigade sačinjavali su: komandant Stanko Bjelajac Cane, politički komesar Sukrija Bijedić, zamjenik komandanta Rade Grmuša Rara i zamjenik političkog komesara Stanko Kreća.

Sem manjih smrzotina, drugih povreda nije bilo. Ostali smo bez nekoliko konja. Njihove ostatke nađosmo slijedećeg dana. Zvijeri ne ostaviše od njih gotovo ništa. Nekoliko sanduka s municijom stajalo je zavejano snijegom. Da smo slučajno zalutali u toj sniježnoj vijavici, pitanje je kako bismo prošli. Očigledno, vodič je bio u pravu. Bolje je poznavao ćudi ove planine.

Poslije dugog i napornog marša brigada je 15. februara oko 12 časova stigla na prostoriju selo Bogdnšići — selo Vukovsko — selo Ravno. Na ovoj liniji organiziramo položajeza oclbranu frontom prema Kupresu; na njima ostajemo slijedećatri dana. Na položaj ìsturamo manje dijelove, ostalo ljudstvo se odmara. Ujedno organizujemo izviđanje pojedinih pravaca. Ovo vrijeme koristimo za partijsko-politički rad, rješavamo probleme ishrane, opravlja se odjeća i obuća. Znamo da predstoji dalji pokret.

U drugoj polovini dana 17. februara dobismo naređenje Vrhovnog štaba u kome je stajalo: da sa brigadom izvršimo marš pravcem Vukovsko — Zahum — Jaklići — Pidriš — Gornji Vakuf sa zadatkom da izbijemo na širu prostoriju Gornjeg Vakufa i posjednemo položaje na liniji s. Paloč — s. Tihomišlje — s. Planinica; početak marša 18. februara u 05.00 časova. Istog dana oko 10 časova stigosmo na određenu prostoriju. Bataljoni su raspoređeni u slijedećem borbenom poretku: 1. bataljon — Planinica, 2. bataljon — Paloč i 3. bataljon — Tihomišlje. U visini položaja *b*. brigade, na desnoj obali Vrbasa, posjela je položaje 3. krajiška brigada.

U rejonu Donjeg Vakufa pronađosmo štab 3. krajiške. Krajišnici su nas vrlo srdačno dočekali i ugostili. Njihova brigadna komora bila je bogatija, te se dobro okrijepismo. Dadoše nam sva obavještenja o neprijatelju, o mjesnim prilikama, stanovništvu — koliko im je to bilo poznato. Oni su sve do ovog časa vodili ofanzivne bojeve u sastavu 1. proleterske divizije i mnogo ne znaju o pokretu njemačkih divizija, koje smo mi do tada imali prilike da dobro upoznamo.

Krajišnici su na nas impresivno djelovali. Bila jc to brigada u punoj borbenoj snazi. Borci u dobroj kondiciji, dobro opremljeni. Ulijevaju povjerenje. Kad se vratismo u naš štab ukratkom prokomentarisasmo naše utiske. Kažemo: takve su izgledale i naše brigade, i naši borci prije IV ofanzive. Danas izgledaju drukčije. Uostalom, mi se dobro znamo s Krajišnicima od prvih dana ustanka — dijeli nas samo Una. Cesto smo se zajednički borili. Isti je to mentalitet i borbeni kvalitet boraca. A sada je iza nas već 34 dana bojeva, pokreta i marševa **U** kojima je bilo i takovih iskušenja u kojima su ljudske snage stizale svoju kritičnu granicu. Sada smo opet pored Krajišnika — istina, brojno slabiji, kondicija nije na potrebnoj visini. No, ipak, prekaljeni smo. Nikakva nova iskušenja neće nas iznenaditi. Bar tako pretpostavljamo.

Krajem 21. februara stigla je na položaje južno od Gornjeg Vakufa komanda 7. divizije, a s njom i 7. brigada; ona je ostala u divizijskoj rezervi na prostoriji s. Pidriš — s. Mačkovac — s. Mraćaj. Nešto kasnije (23. februara) stigla je i 16. brigada; posjela je položaje s. Vukovsko — s. Malovan, frontom prema Kupresu. Ocijenili smo da je zadatak naše divizije da, zajedno sa 3. krajiškom brigadom, štiti lijevi bok i pozadinu glavnih snaga Operativne grupe i da istovremeno obezbjeđuje Centralnu bolnicu, koja se sa blizu 4.000 ranjenika razmjestila u širem rejonu Prozora.

U toku 19—21. februara brigada, na posjednutim položajima, nije očekivala aktivnost neprijatelja jer nije bilo podataka koji bi nam na to obraćali pažnju. Pod impresijom smo velikih uspjeha koje je postigla glavnina Operativne grupe, razbivši sva neprijateljeva uporišta i garnizone u trouglu Mostar — Prozor — Jablanica. Zadobijen je veliki ratni plijen. Pretpostavljamo da će neprijatelj, zbog pretrpljenih udaraca, ostati još neko vrijeme u defanzivi. Međutim, stvari su stajale drukčije. Nastupnim dejstvima, preduzetim ujutro 21. februara iz pravca Bugojna ka Gornjem Vakufu, otpočinju najkrvaviji sukobi koji će se odigrati narednih dana u bici za ranjenike na prostoru između Gornjeg Vakufa i Prozora. Tada još nismo znali o kakvim se snagama radi, njihovoj jačini, namjerama i ciljevima.

Neprijatelj[2] je otpočeo nastupanje u tri kolone. Desnokrilna se kretala u pravcu s. Planinice, srednja u pravcu s. Tihomišlja, a lijevokrilna desnom obalom Vrbasa u pravcu položaja 3. krajiškebrigade. Desnokrilna kolona bila je nosilac obuhvatnog manevra i najvjerovatnije je imala zadatak da zauzimanjem jakih topografskih položaja u rejonu s. Planinice (koje je držao 1. bataljon) izmanevriše odbranu 8. brigade i stvori što povoljnije uvjete srednjoj koloni, koja je uz podršku tenkova nadirala u zahvatu ceste Bugojno — Gornji Vakuf. Za ostvarenje ovog manevra neprijatelj je u desnokrilnoj koloni angažovao oko 400—500 ustaša i Nijemaca, prema 140 ljudi koliko je imao 1. bataljon. Ovo, a i mogućnost da neprijatelj u proteklih nekoliko dana dođe do prilično tačnih podataka o borbenom rasporedu, jačini i naoružanju brigade, pored dosta pokrivenog zemljišta, omogućili su mu da postigne djelomično iznenađenje, pa se 1. bataljon, uz gubitke od 1 mrtvog i 1 ranjenog, povukao dosta neorganizovano i omogućio neprijatelju da ovlada s. Planinicom[3]. Jedna četa bataljona bila je odsječena i tek se ujutro slijedećeg dana ponovo uključila u sastav bataljona.

[2] Dejstva je otpočela grupa »Fogl« — 738. puk 717. njemačke divizije i 5_ ustaški zdrug.

[3] Neprijateljeve kolone, vođene domaćim ustašama, kretale su se prikriveno, usmjerivši svoj glavni udar na slabije snage odbrane pravca Gornji Vakuf — Prozor. Sem toga, pravac Tihomišlje — Paloč — Vilića-gumno — Prozor kraći ie i pogodniji za manevar pješadije od pravca preko Makljena.

Pošto je ovladao Planinicom, neprijatelj je brzo prodro u pravcu s. Tihomišlja, zaobišao lijevo krilo 3. bataljona i izbio mu iza leđa. Bataljon je okružen i tek se po padu mraka probio. Lijevokrilna kolona, koja je udarila na položaje 3. krajiške, dočekana je jakom vatrom. Po padu mraka i u toku noći 22/23. februara 8. brigada se sređuje i zauzima položaje na liniji s. Uzričje — s. Paloč — s. Galečnica.

Slijedećeg dana u 08.00 časova neprijatelj je, uz podršku tenkova, artiljerijske i minobacačke vatre, prešao ponovno u napad, usmjerivši najjaču vatru na položaje 3. bataljona u rejonu s. Paloč. Borbe su otpočele i na odsjeku 3. krajiške brigade i vodile se cijelog dana. Poučeni iskustvom iz prethodnog dana, nismo dozvolili neprijatelju đa zaobiđe naše položaje. Izviđamo i kontrclišemo sve mrtve uglove i jaruge, jer nam to i diktira ispresijecano planinsko zemljište. S obzirom na izrazito veliku brojnu i tehničku nadmoć, neprijatelj je u toku dana potisnuo dijelove brigade i po padu mraka probio se tenkovima u Gornji Vakuf. Ne sjećam se koliki su bili gubici. Krajišnici su takođe odstupili na nove položaje.

Krajem istog dana brigada je dobila naređenje komandanta divizije da u sadejstvu sa 7. brigadom protivnapadom odbaci neprijatelja sa dostignute linije i povrati izgubljene položaje. 7. brigada, koja do tada nije bila angažovana u borbi, dobila je zadatak da odbaci neprijatelja iz Gornjeg Vakufa. Protivnapad. je imao da otpočne u 20.00 časova. Pripreme su izvršene na vrijeme.

Te večeri upoznao sam Pavla Ilića Veljka, koji je stigao na naš odsjek u svojstvu delegata Vrhovnog štaba. U razgovoru upitao me je šta mislim o predstojećem protivnapađu i podsjetio na uspjeh 8. brigade u oslobađanju Slunja, dodavši:

— Osma brigada je uzela na juriš Slunj, pa će, vjerujem, i večeras uspjeti.

Shvatio sam ga dobro. Situacija je bivala sve ozbiljnija. Bili smo spremni da damo sve od sebe. Samo, ona brigada sa Slunja i ova ovdje nisu se mogle ni po čemu mjeriti. Ona je imala oko 1.350 odmornih i snažnih boraca, sa četama od po 100 pušaka i 6 puškomitraljeza, a ove ovdje stopile su se na 40—50 boraca, veoma iscrpenih. Po snazi vatre to više nisu čete, niti je brigada više brigada — jedva bataljon.

Kad je pao mrak krenusmo na neprijatelja koji je izbio na položaje u rejonu Paloč — Podovi. No, on se pod zaštitom mraka povukao sa ovih položaja i brigada je udarila u prazno. Ni protivnapad 7. brigade nije uspio. Oko 22 časa izvijestismo o situaciji komandanta divizije. Odmah iza toga dobismo novo naređenje prema kome je brigada imala još u toku noći 22/23. februara da sa 2. i 3. bataljonom izbije na Oglavak i odbaci neprijatelja. Naš 1. bataljon dobio je zadatak da pojača položaje 7. brigade na sjevernim padinama Male Kobile.

Brigada je izbila još u toku noći na sniježni masiv Oglavka. Borci su se uz krajnje naprezanje peli uz njegove strme padine, savlađujući visinsku razliku od oko 800 m. Kretali smo se vrlo oprezno, očekujući sudar s neprijateljem. Međutim, on se po padu mraka povukao sa ovih položaja i zanoćio u Planinici. Isturili smo osiguranja, napravili plan odbrane, a pošto smo od premora bili mokri, ostali smo na nogama, nalomili borovine i založili male vatre.

U zoru je neprijatelj krenuo na Oglavak. Na vrijeme smo primijetili njegovo nastupanje, sačekali ga na bliskom odstojanju i, pošto se vrlo neoprezno kretao, iznenadnom vatrom smc ga razbili i natjerali u bjekstvo. Koristeći nastalu zabunu i paniku 2. i 3. bataljon su produžili gonjenje, ovladali Planinicom i tu se zadržali. Neprijatelj je ostavio 7—8 mrtvih, a bilo je i više ranjenih. Ovaj uspjeh veoma se povoljno odrazio na moral boraca. U Planinici obezbjeđismo jedan obrok hrane. Inače je đotur hrane na Oglavak, zbog dubokog snijega i teških prilaza preko planine Rađuše, bio vrlo težak.

Pošto se neprijatelj sredio, negdje polovinom dana, uz podršku artiljerijske i minobacačke vatre prešao je u protivnapad; opet smo ga sačekali na bliskom odstojanju i odbili. U ovom sudaru imali smo i mi lakše gubitke.

Toga dana vodile su se ogorčene borbe i na odsjeku našeg 1. bataljona i 7. brigade. Naročito je jak pritisak neprijatelj vršio u pravcu s. Pidriša. Obaviješteni smo da su u toku dana pristigle 1. dalmatinska i 3. krajiška brigada da pojačaju položaje naše divizije.

I slijedećeg dana ostali smo na Oglavku (2. bataljon u rejonu s. Planinice, a 3. bataljon na sjeveroistočnim padinama Oglavka, u rejonu Luče-polje). Naš 1. bataljon ostao je na ranijim položajima. Masiv Oglavka, u sklopu odbrane opšteg pravca Gornji Vakuf — Prozor, imao je važan taktičko-topografski značaj. Preko njega vodi konjska staza, koja se proteže preko masiva Raduše (tt. 1664) i izbija u pozadinu položaja Male i Velike Kobile, koju drži glavnina 7. divizije. Svjesni smo odgovornosti i obaveza prema našim ranjenim drugovima koji su razmješteni nedaleko iza našeg fronta.

U toku dana avijacija je u nekoliko navrata snažno bombardirala naše položaje. Imali smo gubitaka. Neprijatelj je izvršio napad na položaje 2. bataljona u rejonu Planinice. Poslije kraće borbe bio je odbijen. Najžešće borbe i dalje vode naš 1. bataljon i 7. brigada na sjevernim padinama Male i Velike Kobile, kao i 3. krajiška i 1. dalmatinska brigada. Neprijatelj ni ovog dana nije imao uspjeha. Naši se uporno bore za svaku stopu zemlje. Odbrana je odsudna — ne smije se ni po koju cijenu dozvoliti neprijatelju prodor u Prozorsku kotlinu. To je odluka vrhovnog komandanta.

Borbe u toku 25. i 26. februara nešto popuštaju u žestini. Krajem drugog dana neprijatelj je ovladao nekim topografsko-taktičkim

položajima u rejonu Male i Velike Kobile; 7. brigada je potisnuta na položaje u rejonu s. Pidriša. Na Oglavku veće aktivnosti nije bilo, ali ga je avijacija u više mahova nadlijetala i bombardirala. Iako neprijatelj stalno pokušava da nam izbije iza leđa, zemljište to ne dozvoljava — zapadno od nas gotovo je neprolazno, a prema istoku strmo se ruši u duboku dolinu, kojom je takođe teško izvesti neki ozbiljniji manevar.

Slijedeća dva dana (27. i 28. februara) neprijatelj vrši sve jači pritisak na položaje brigade. Tih dana, kako smo kasnije doznali, on je uvodio u borbu svježe snage 717. divizije. No, dok je Oglavak bio u našim rukama nisu bili sigurni ni desni bok, ni pozadina njegovih jedinica koje su nadirale od Gornjeg Vakufa ka Prozoru. Zato je, u najmanju ruku, želio da Oglavak blokira, pa je svakodnevno intenzivno bombardirao naše položaje ne samo avijacijom, već i dalekometnom artiljerijom, što nam je nekad nanosilo i osjetnije gubitke.

Zadnjih dana osjećamo da su napori dostigli svoju kritičnu granicu. Iza nas je već 8 dana i noći bez odmora. Gotovo smo i noću i danju na nogama. Duboki snijeg i hladnoća ne dozvoljavaju da se prilegne i odmori. Noću se temperatura spušta ispod nule. Za takve uslove nema opremu ni 10% boraca: odjeća je mahom istrošena, ima gotovo bosih boraca. Naravno, oni brzo ispadaju iz stroja. Tih dana hrana se obično sastoji iz jednog komadića sirovog mesa, koga bi svako na svoj način pržio na vatri čim padne mrak. Razumije se, to nije ni izdaleka dovoljno da okrijepi i zaštiti iscrpena tijela. Besanica, slaba ishrana, odsustvo lične higijene, duboki snijeg, brzo su iscrpljivali već ionako u ranijim borbama istrošene borce. Borbeni redovi se sve više proređuju. Svako jutro kolona od dfesetak napola premrzlih boraca, po neki na nosilima, napušta vatrenu liniju brigade. Najslabiji nisu mogli ni da izdrže duge zimske noći: zore su ih zaticale nepomične i zauvijek prikovane na sniježnom pokrivaču, pored ugašene vatre.

Osma brigada se borila protiv dva neprijatelja. Zima je bila neprijatelj broj jedan — ona je na Oglavku izbacila iz stroja dva puta više boraca nego vatreni udari neprijatelja. Uslovi pod kojima se tih dana brigada borila bili su teži i složeniji nego kod ostalih jedinica Operativne grupe: bila je na oko 500 m većoj visini od ostalih, što je u zimskim uvjetima značilo mnogo; dotur hrane u toku dana bio je gotovo nemogućan, pa u posljednjih 8 dana borci nisu primili ni jedan topli obrok tečne hrane. Samo visoka svijest, samoprijegor i spremnost na najveće žrtve pomogli su izdržati ovakve napore. Bilo je divnih primjera heroizma. Skojevac Jovo Zubanović umire u sniježnom rovu i ne dozvoljava da ga odnesu u bolnicu. »Hoću da umrem tu, među vama, u borbenoj liniji« — bile su njegove posljednje riječi.

Prvog marta dobismo smjenu: stigli su po jedan bataljon 16. banijske i 3. krajiške brigade. Borba je tog dana plamtjela velikom žestinom duž čitavog fronta. Na Oglavku je bilo prividno zatišje. Kolona je krenula negdje oko 16.00 časova. Prebacili smo se do sela Vukovskog i Ravna, gdje smo se razmjestili. Poslije 9 neprospavanih noći — jedna noć pod krovom. Male čađave i siromašne kućice, sa golim zemljanim podovima, činile su nam se vanredno lijepe i udobne. Odmarali smo se i slijedećeg dana, a u noći 3/4. marta dobismo naređenje da se vratimo na Oglavak.

Brzo smo krenuli. Obaviješteni smo o krajnje ozbiljnoj situaciji. Nužna je hitna intervencija glavnih snaga Operativne grupe. Odluka o protivudaru već je donijeta. Jedinice Prve, 2. i 3 divizije usiljenim maršem hitaju na određene položaje. Zato je i naša, iako već davno prepolovljena brigada, došla u obzir za učešće u konačnom udaru.

Oko 8 časova 4. marta opet smo na Oglavku. Treba da se priključimo lijevokrilnoj koloni, koja je po planu protivuđara imala zadatak da opštim pravcem Oglavak — Luče-polje — Tihomišlje prodre u dublju pozadinu grupacije neprijatelja, koja je izbila do linije Vilića-guvno — Pidriš — Crni vrh i tako sadejstvuje centralnoj i desnokrilnoj koloni, nosiocima glavnog udara. U sastav lijevokrilne kolone ulazila su dva bataljona 3. krajiške i po jedan bataljon 16. i 8. brigade.

Neprijatelj je procijenio opasnost koja bi mogla da se pojavi iz pravca Oglavka, pa je preduzeo protivmjere i privukao tenkove gdje mu je to zemljište omogućavalo. Otpočela je žestoka borba koja se produžila naredne noći i narednog dana. Bilo je očito da neprijatelj nastoji da se što organiziranije izvuče; njegovi protivnapadi nizali su se jedan za drugim. Podržan jakom artiljerijskom vatrom i avio-uđarima (u vazduhu se stalno smjenjivalo po 10—12 »štuka«) pokušavao je da što dalje odbaci naše snage od komunikacije. U toku 5. marta brigada je vodila borbe u rejonu Tihomišlja. Imali smo 2 mrtva i 6 ranjenih, a neprijatelj je pretrpio osjetne gubitke.

Krajem ovog dana glavnina neprijatelja već se izvukla u pravcu Bugojna. Pred nama su ostali samo zaštitni dijelovi. Ideja manevra sračunata na odsjecanje, okruženje i uništenje glavnine neprijatelja, nije bila realizirana. Ipak, osnovni cilj odbrane pravca Gornji Vakuf — Bugojno bio je postignut. Protivudar je izveden u pravi čas i na pravom mjestu, što je bilo presudno. Obuhvatni manevar preko Oglavka primorao je neprijatelja na ubrzano izvlačenje. Ovo još više potvrđuje da je držanje Oglavka i po cijenu većih žrtava bilo posve opravdano.

U ovoj bici, kao i u svim ranijim, moral je bio odlučujući faktor. Pobijedila je visoka svijest izražena u krajnjim naporima i samoodricanju svakog pojedinca i jedinica u cjelini, a i vrijednost

strategije i taktika našeg ratovanja. Volja vrhovnog komandanta da se neprijatelj po svaku cijenu zadrži, tuče i razbije, prenijela se na svakog borca i starješinu. Ona je pretvorena u djelo.

Nadolazila je noć i sa njom gusta zimska magla. Na širokom poprištu jedne od najslavnijih bitaka oslobodilačkog rata, vladala je tišina. Dok je neprijatelj prikupljao svoje razbijene snage, brigade su kretale ka Neretvi.

Osma brigada napustila je Oglavak ujutro 6. marta. Oko 6 časova bataljoni su bili postrojeni za pokret. Visoka stabla crnogorice pružala su jedinicama zaštitu od izviđanja iz vazduha. Obišao sam stroj. Najviše zbog toga da provjerim raspoloženje, da vidim kako izgledaju lica ratnika koji imaju iza sebe gotovo puna dva mjeseca napornih bojeva i marševa. Natčovječanski napori ostavili su traga. No, još jedna dobijena bitka ulila je novu snagu.

Krenuli smo prema Prozorskoj kotlini, preko maglom i snijegom pokrivenog masiva Raduše. Kolona se gubila u magli savlađujući prve uspone. Na nekim mjestima gazili smo snijeg do pasa. Mazge, koje smo zaplijenili od Švaba, nisu izdržale — uvalile su se do trbuha u debeli snijeg i tu nepomično ostale. Ipak, marš se završio uspješno. Razmjestili smo se u selu Jaklićima.

Osmog marta održano je u štabu divizije savjetovanje sa štabovima brigada. Bio je to topao i srdačan susret. Nismo se našli na okupu otkako smo napustili položaje na Baniji. Polagao se račun o izvršenju zadataka u proteklim bojevima, o gubicima moralno-političkom stanju jedinica, opremi, naoružanju, ishrani. Štab divizije nam je saopćio da će se jedinice nekoliko dana odmarati. To vrijeme trebalo je iskoristiti za sređivanje.

Poslije trodnevnog odmora brigada je dobila zadatak da, kao neposredna zaštita, prati ešelone ranjenika Centralne bolnice. Krajem dana 10. marta brigada je sa prvim ešelonom ranjenika stigla na Neretvu, u rejon Jablanice. Tu je bio podignut privremeni prelaz. Prebacivanje ranjenika i bolesnika preko Neretve trajalo je 4 noći i 3 dana (11, 12. i 13. marta). Kao pomoć za prebacivanje ranjenika brigadi je bilo dodijeljeno 450 zarobljenih italijanskih vojnika. Sa ovim zarobljenicima nije bilo lako rukovoditi — i zbog jezika, i zbog ishrane.

Za sve vrijeme prelaza preko Neretve avijacija jo neprekidno nadlijetala mjesto prelaza, mitraljirala ga i bombardirala. Zbog toga je danju bilo gotovo nemogućno prebacivati ranjenike, sem po cijenu težih gubitaka. A za to vrijeme neprijateljeve jedinice nadirale su od Konjica, Prozora, Mostara i Prenja, nastojeći da što prije izbiju na odsjek prelaza. No, stigle su dockan i udarile u prazno. Prebacivanje ranjenika izvršeno je u najvećem redu, a zatim su ešeloni pravcem s. Luge — s. Krstac — s. Bijela izbijah na Boračko jezero.

Put kojim se kretala duga i isprekidana kolona ranjenika bio je veoma težak i dramatičan. Broj lakih i teških ranjenika poslije bitke na Neretvi znatno se uvećao. Tačna evidencija se nije mogla voditi, jer se stanje svakodnevno mijenjalo. Ni vremern, ni uslova nije bilo za to. Ranjenicima se priključilo i oko 800—1.000 oboljelih od pjegavca. Ova epidemija značila je novog, veoma opasnog neprijatelja. U tadanjim uslovima oboljeli nisu mogli biti izolirani. Sto se moglo uradilo se, ali ne toliko da su se posljedice mogle spriječiti. Kolona tifusnih bolesnika kretala se istom stazom kojom su se kretale i kolone ranjenika — drugog rješenja nije bilo. Tifusari su najviše remetili disciplinu kretanja, dok konačno nije došlo do miješanja pokretnih ranjenika, tifusara i zdravih boraca koji su pratili ranjenike i prenosili nepokretne. Svi su oni odsjedali zajedno u kolibama i pojatama na koje bi nailazili, dijelili obioke hrane, lijegali i konačili pored jedne vatre, pomagali jedni drugima u kretanju i si. Time se nad ranjenike nadnijela nova opasnost. Epidemija nije štedjela nikoga, pa ni kritično mali broj sanitetskog osoblja i ljekara.

Brigade 7. divizije, koje do prelaza Neretve nisu imale registriran ni jedan slučaj tifusa, uskoro su pretvorene u kolone tifusara, kao i jedinice 9. dalmatinske divizije. Požar epidemije se naglo širio. Jedinice Operativne grupe koje su ofanzivno dejstvovale i kretale se ispred kolone ranjenih i oboljelih, ostale su pošteđene.

Promatrali smo dramatične i potresne scene, gledali hod na ivici života i smrti. Gladni, iscrpeni, psihički izmučeni, podnoseći užasne bolove od rana koje su se gnojile i zaudarale, boreći se s visokom temperaturom, naši su se borci pretvarali u žive skelete ogrnute nekim gunjem ili otrcanom dekom, koji su se vukli u koloni ili za njom danima i noćima.

Izgubili su svako mjerilo opasnosti, postajali ravnodušni i apatični prema sebi, životu i okolini. Nisu obraćali pažnju ni na avijaciju, koja je čitavo vrijeme kružila poput Ješinara nad kolonama ranjenika i bolesnika. Čim bi zastali okupljah bi se i ložili vatre ne vodeći računa o posljedicama. Nekada su svojim vatrama izazivali požar u šumarcima ili kakvoj pojati gdje bi odsjedali. Mnogi su i od toga stradali.

Bradati četnici su se prikradali noću, puzeći kroz krš, i poput hijena nalijetali na osamljene, omanje grupice bolesnika i ranjenika, koje se nisu ni mogle oduprijeti. I zima je činila svoje. Staza kojom su se kretale kolone prelazila je preko visokih obronaka Prenja, još pod snijegom. Noći su bile hladne, a vatra samo prividna utjeha. Pored nemoćnih ruku i očiju koje su bile u nju uprte, ona se brzo gasila, a sa njom se u toj noći gotovo uvijek gasio i po neki život.

Ipak, najteža su iskušenja doživljavali nepokretni ranjenici. Njih je bilo oko 1.200. Nepomični, trpeći užasne bolove, morali su da izdrže na nosilima put od oko 70 km — koliko je iznosila prva

etapa od Neretve do s. Odžaci (Beiimići), gdje se bila razmjestila bolnica Vrhovnog štaba. I pored sve brige njima nije mogla biti pružena ni najminimalnija njega.

Posebno je bilo teško prenošenje nepokretnih ranjenika uskim planinskim stazama. Put je iscrpljivao i nosioce i ranjenike, **a** prepreke nije bilo ni mogućno uvijek savladati. Prevazići te zapreke nije bilo uvijek mogućno. Sjećam se dobro jednog od mnogih slučajeva.

Na nosilima je bio Marko, delegat voda u 7. brigadi. Dok su ga drugarice nosile uskom stazom pored jedne provalije, jedna od njih je posrnula i pala, a ranjenik izletio sa nosila i pao u provaliju duboku dvadesetinu metara. Ostao je nepomično ležeći na jednoj stijeni. Slučajno sam se našao u blizini. Zastao sam za trenutak, jer sam prepoznao to krvavo lice u rukama drugarice, čijeg se imena ne sjećam. Ona je glavu mrtvog druga stezala uz svoje grudi i gušila se u suzama. Osjećala se krivom. Njeno blijedo i uvelo mlado lice, sitne i slabašne ruke, govorili su da se od nje nije moglo zahtijevati više. Marko je bio veoma cijenjen i voljen borac. Bio je vrlo mlad. Četnički metak ga je ranio u slabinu za vrijeme borbi na Prenju. Ostavio je dijete staro tek pola godine i drugaricu na Baniji. Njegov grob ostao je nepoznat, ali ne i zaboravljen, kao i mnogih drugih koji ostadoše po surovim stijenama Prenja.

Na putu od Neretve do Boračkog jezera bilo je najteže savladati prostor iz doline riječice Idbara do sela Gornje Bijele. Ovaj prostor dijeli masiv planine Ljubine i Siljevice (k. 1402), sa visinskom razlikom od preko 1.000 m. Trebalo je cijeli dan da se savlada ovaj prostor u dužini od 8 do 10 km. Staza kojom se kretalo bila je 6—8 km udaljena od neprijateljevog garnizona u Konjicu, a u vazriušnoj liniji približavala se i na 4 km. Nije se mogla koristiti planinska staza koja se spuštala bliže garnizonu, već se trebalo verati i uz vrlo strme padine, negdje i puzeći. Šestog dana teškog i napornog marša, 19. marta, avijacija je mitraljirala i bombardirala od prvih jutarnjih sati pa do pada mraka, a pridružila joj se i dalekometna artiljerija iz Konjica. Ona je vrlo precizno zasipala artiljerijskim zrnima ugaženu stazu kuda su se probijali borci sa nosilima, bolesni, tifusari i konji s teretima.

Sjećam se jednog uspona koji nas je stajao najviše žrtava. Nagib je bio od oko 45°, pod snijegom, dug oko 400 m. Lijevo i desno su se dizale stijene i nije se mogao zaobići, a neprekidno ga je zasipala artiljerijska vatra. Vjerovatno je neprijatelj vrlo dobro osmatrao kretanje kolone. Ginuli su ljudi u hodu i na nosilima. Veoma su mnogo stradali konji koji su prenosili tovare ili ranjenike. Pretpostavljam da je tu u toku toga dana bilo preko 50 žrtava. Pokret se nije smio zaustaviti i čekati mrak — moralo se ići naprijed, jer je neprijatelj svakog časa mogao napraviti prodor iz Konjica i

presjeći kolonu. Zbog toga smo po dolasku u Bijelu osjetili veliko olakšanje.

Konačno se 21. marta 7. divizija, prema naređenju Vrhovnog štaba, razmjestila na nešto duži odmor; 8. brigada bila je u selu Hazićima, a raspored svih jedinica divizije odgovarao je potrebi da se osigura Centralna bolnica. U ovim rejonima divizija se zadržala 10 dana i u to vrijeme u njoj se razbuktala epidemija pjegavca koja će trajati nekoliko tjedana, nanijeti joj osjetne gubitke i smanjiti pokretljivost i borbenu sposobnost do nepredviđenih razmjera.

Prva je na udaru bila 8. brigada. Broj oboljelih se svakodnevno povećavao. Onih 5—6 kućica i pojata malog planinskog sela Tlazića, pretvoreni su u karan tin, nedovoljan da primi sve oboljele. Zato smo novooboljele upućivali u divizijsku, a nešto u Centralnu bolnicu. Za samo 10 dana oboljelo je oko polovice ljudstva brigade. Povećavao se broj smrtnih slučajeva. Prvenstveno su podlijegali najiscrpeniji. Ishrana je sada postala još ozbiljniji problem, jer sad Kad je postala presudan činilac za njegu i oporavak bolesnika i zdravih, ona je potpuno zatajila. Najčešće se pripremala neslsna i prazna supa, s komadićem ovčijeg mesa — pa i to neredovno. Nije bilo povrća, a o hljebu ni govora — nekada je protekla sedmica i više, a da ga nismo vidjeli. To je unosilo strah i paniku od gladi. Prvih nekoliko dana dobismo nešto namirnica iz oslobođenog Nevesinja i Kalinovika. Međutim, bilo je mnogo ranjenih i bolesnih drugova, pa je to utrošeno za nekoliko dana. Ovo područje, u zahvatu izvornog toka Neretve, izrazito je planinsko, pa ni mjesno stanovništvo, inače rijetko naseljeno, nije imalo hrane u ovo doba godine.

Nakon 10 dana brigada je napustila Raziće i pomjerila se desetak kilometara uzvodno — desnom obalom kanjona Neretve i razmjestila se u selima Zabrđani, Tinje i Sitnik. Na ovoj prostoriji se zadržala od 1. do 10. aprila. Smještaj je bio veoma loš—postojale su samo 2—3 seoske kućice, s nekoliko pojata, na malom proplanku veoma strme, djelomično pošumljene desne obale kanjona. Olovno i sivo nebo, puno kiše, spuštalo se nad kanjon. Sve je to negativno djelovalo na psihu ne samo oboljelih, nego i zdravih boraca. Ovdje se pojavila i dizenterija. Unijeli su je rekonvalescenti i bolesnici
— tifusari, koje je progonila glad do besvijesti. Trpali s;; u usta sve do čega bi stizali, pa i neoprano korijenje, natrulo i pokvareno konjsko meso koje bi sami kidali sa uginulog konja i pržili na vatri, te nedopečeno jeli. Broj smrtnih slučajeva svakodnevne je bio u porastu. Kriza je dostigla vrhunac. Ljudi su se pretvarali u ruine. Mladići i djevojke, dojučeranji bombaši, ličili su na starce.

Štab brigade bio je nemoćan. Pjegavac je i njega napao. Oboljeli su komesar, njegov zamjenik i zamjenik komandanta brigade. Upućeni su u Centralnu bolnicu. Ostali smo samo Bogdan Perović, član politodjela i ja. Nešto kasnije obolio je i Bogdan. Mene je boiest, poštedjela.

I kad je postalo najmučnije, u brigadu se vratio jedan broj starješina koji su bili na liječenju u Centralnoj bolnici. S njima se vratio i dio prezdravjelih boraca. Pojačan je partijsko-pclitički rad. Otpočelo se i s radikalnim mjerama u borbi protiv pjegavca i dizenterije — sanitetska ekipa Vrhovnog štaba došla je u brigadu. Poslije dužeg vremena organizirano je kupanje i šišanje, pranje i čišćenje odijela. Pojačani su njega i ishrana bolesnika. Sve je to doprinijelo da se stanje u brigadi počelo popravljati, da su lica postala vedrija.

Brigada je 11. aprila izvršila pokret. Poslije marša od dvadesetak kilometara rasporedila se u selima Ulogu i Strane. Ovdje su i higijenski uvjeti i ishrana bili povoljniji, pa se i sttnje boraca vidno popravljalo. Postepeno su se vraćali rekonvalescenti i oporavljeni ranjenici iz divizijske i bolnice Vrhovnog štaba. Sve je to utjecalo da se popravi i moralno-političko stanje, da poraste borbeni duh brigade.

U 11 časova 17. aprila primili smo naređenje Vrhovnog štaba da sa brigadom krenemo u pravcu Zaborana, Čičeva, Glavatičeva i da sa te prostorije protjeramo četnike, a zatim da se razmjestimo nešto južnije, u širem rejonu sela Kruševljana. Krenuli smo u 16.00 časova. Raspoloženje u brigadi bilo je kao nekada pred polazak u akciju. Poslije duže pauze trebalo se sukobiti s neprijateljem i to s četnicima protiv kojih se borci 8. brigade još nisu borili.

Drugog dana marša u 19.00 časova stigli smo na određenu prostoriju. Već se spuštala noć. Naša prethodnica sukobila se s grupom četnika, koji su se poslije kraćeg puškaranja povukli. U 5 časova 19. aprila bataljoni su kretali na zadatak: 1. bataljon da pročisti s. Zaborane i Česim i da u toku dana produži sa čišćenjem u pravcu Čičeva; 2. bataljon da pročisti Čičevo i Kulu i da se zadrži na toj prostoriji; 3. bataljon zadržan je u rezervi.

U toku 19. aprila 1. bataljon, čisteći Zaborane, naišao je na grupu četnika s kojom je došlo do kraćeg vatrenog sudara. Četnici su se povukli u šumoviti predio planine Crna gora. Zaplijenjeni su 1 puškomitraljez i 2 karabina. Mali trofej, ali ohrabrujući. Bataljon je produžio od Zaborana na Česim i u 23.00 časa stigao u Glavatičevo. 2. bataljon je u napadu na Čičevo naišao na grupu od oko 100 četnika. Poslije kraće borbe i ova je grupa razbijena i natjerana u bjekstvo. Četnici su se preko sela Kule povukli za sele Borke.

Slijedeća dva dana nastavili smo sa čišćenjem i pretragama određene prostorije. Pronašli smo i neka skloništa sa hranom, konzervama i makaronima. Vjerovatno sljedovanje koje su četnici dobijali od Italijana. Ne baš velika zaliha. Mi smo je utrošili za nekoliko dana.

Treći bataljon upućen je 21. aprila u pravcu sela Kruševljana sa zadatkom da pretrese taj prostor i da se tu razmjesti. Idućeg dana primili smo izvještaj da je jedna njegova grupa, u kojoj su se na-

lazili zamjenik komandira jedne čete, puškomitrijezac i dva borca, naišla na četničku zasjedu kod Zaborana i da su puškcmitraljezac i zamjenik komandira teško ranjeni, zarobljeni a zatim strijeljani. Odmah smo donijeli odluku da se sa ostala dva bataljona uputimo u tom pravcu. Pretpostavljali smo da bi malobrojni bataljon takode mogao biti napadnut. Pokret smo izvršili rano u zoru slijedećeg dana. Riješili smo da usput pretresemo pošumljeni predio Crne gore, sela Bare i Zaborane. U toku ove akcije četnici su pokušali da nam u dva maha pruže otpor, ali smo ih razbili i natjerali u bjekstvo. Zarobili smo jednog ranjenog četnika, koji je priznao strijeljanje naših drugova. Dodao je da su bili mučeni iako su teže lanjeni. Kako je izjavio, junački su se držali: nisu htjeli odgovarati na postavljena pitanja, a puškomitraljezac je onesposobio svoje oruđe kad je vidio da će biti zarobljen. S junačkim držanjem ove dvojice drugova upoznali smo cijeli sastav brigade. Ova je vijest uzbudila svakog.

Na ovoj prostoriji zadržali smo se do 28. aprila. Svakodnevno smo bili u pokretu, pretraživali teren i onemogućavali četnicima pristup do naseljenih mjesta. Ove akcije, iako manjeg značaja, poslije preživjele krize predstavljale su pravo osvježen je. U ovo vrijeme se javilo samo nekoliko slučajeva pjegavca. Naučili smo se i na život i borbe na planinskom zemljištu. Planina i duboki riječni kanjoni nisu vieš predstavljali bauka. Intendanti su postali snalažljiviji. Ishrana se znatno popravila. Oživio je i ideološko-politički rad. Borbeni duh i moralna snaga brigade sve su se više osjećali.

U 18.00 časova 28. aprila dobili smo naređenje štaba divizije za višednevni marš. Marš smo otpočeli slijedećeg dana u 6 časova ujutro, pravcem: Kruševljani — Ulog — Kalinovik — Dobro Polje. Poslije dvodnevnog marša brigada je 1. maja stigla na prostoriju sela Varoš — Dobro Polje — Boljanovići, gdje se i razmjestila, sa zadatkom da zatvori pravac Trnovo — Kalinovik

Bio je to početak maja 1943. godine. Štab 7. divizije nalazio se u s. Šivolji, 7. brigada na prostoriji Obalj — Ulog, a 16. u širem r ej onu s. Jelača. Ovdje je divizija ostala do 5. maja. U međuvremenu imali smo još jedno savjetovanje u štabu divizije, poslije bitke na Neretvi. Na savjetovanju je, pored ostalog, konstatirano da je kriza koja je bila zahvatila diviziju epidemijom pjegavca, dosta srećno prebrođena, iako je odnijela mnoge žrtve. Bez sumnje da bi ovi gubici bili neuporedivo veći da je neprijatelj nastavio s pritiskom. Ta sretna okolnost je omogućila da se ranjenici i bolesnici relativno brzo oporave i u velikoj većini vrate u matične jedinice. U brigade divizije bilo se već vratilo oko 1.000 boraca. Očekivao se i skori povratak preostalih. Jedinice su ponovo postale pokretljive i sposobne za teške marševe, napore i borbe. No, još se svi nisu oporavili. Još je bilo potrebno njege i odmora za premorene organizme. A neprijateljeve kolone već su bile u pokretu.

Stanko BJELAJ AC
29T

KOLONA U NOĆI

Što li to blješti za tamnom stijenom
Ko li to maršuje tvrdim drumom
U snježnu maglu noći?
Kad šumi Vrbas, pjenom zasipa
I voz krvavo bdije s nasipa
Ko bi to htio proći?

Ko da pokida te puste pruge
Ko da raznese te lance druge
Iskida tijelo druma?
Ima li srca da mržnjom gori
Bdiju li oči, puška ii zbori
Iz mraka ovih šuma?

U mladom oku zažari iskra
I ova noć biće baš ista
Pucaju lomotom šinje!
A za leđima lavež ostaje
I teška strava mukle postaje
Ko onda kraj naše Blinje.

Tri noći marša, tri dana hoda
Tri brda mećave, voda bez broda
I jezu studeni britke.
Al ko da stane? Ko ruke sklopi?
Ko da zadrhti? Ko da se strpi
U buktavom žaru bitke?

Noć. Topot konja. Kolona vije.
U njedra mlađa buktinje krije:
Za poljem gorjeće most
Straže su mrtve, bunkeri ćute,
Tek sa zgarišta postaje ljute
nenadni stiže im gost.

I sad kroz tamu požar se bljeska
Gle, odjekuju vali od treska
I lokomotiva cvili.
Još će nas selo zagrlit bjelo
Još ćemo proći, još ćemo doći
Gdje nismo nikad bili.

Dušan KOSTIČ

»JA VALAJ, NE IDEM«!

Držimo položaj na Oglavku, na visini od oko 1.500 metara. Rovovi u snijegu, a hrana dolazi samo jednom dnevno. Već osam dana čučimo u sniježnim rovovima.

Svi smo pocrnjeli od borova dima i izgledamo kao da smo iz centralne Afrike. Vode nema za umivanje i samo nam se zubi bijele...

— Da, drugovi, hladno je. Kažete da sam bolestan i da bi trebalo da idem nazad ili u bolnicu. Ja, valaj, ne idem! Jednom se umire. Kad sam pošao u partizane, pošao sam svjesne; pošao sam da se osvetim za zločine koje su okupatori i domaći izdajnici izvršili nad našim narodom. Ne mogu nikada zaboraviti onu zaklanu djecu koju sam vidio u Gradcu i Dragotini. Još uvijek slušam vrisak djece i još uvijek gledam onu ženu kako raskrvavljenih prsiju trči do prve partizanske straže i zove u pomoć: .Drugovi, braćo, pomozite!' Da su učinili samo to, dosta je da se vidi tko su oni i zašto treba da ostanem na položaju. Istina, ja nemam cipela, ali ja sam jači od ove zime i ja ostajem na položaju — kaže mladi komunist Jovo Zubanović.

Prolazi nekoliko dana, borbe traju neprekidno. Najednom zazvoni telefon i dobijem slijedeći izvještaj:

— Druže komesaru, javljam ti da je drug Jovo Zubanović umro na položaju.

— Tako, znali ste da je bolestan, zašto ga niste povukli i uputili u bolnicu?

— Pokušali smo sve, ali on nije htio. Kad je umirao, rekao je: »Držite se, drugovi, jednom se umire. Skojevci ne idu s položaja.«

Đuro KLADARIN

* Objavljeno u *Omladinskoj borbi* br. 6, novembra 1943. god.

Kad se u toku noći 21/22. februara 8. brigada povukla na liniju sjeverne padine Kobile — selo Paloč, po odluci štaba brigade upućen sam s 1. bataljonom na Kobilu. Bataljon je dobio zadatak da štiti lijevi bok brigade. Komandant bataljona bio je Miloš Suzić Brka, vrlo odvažan, strog, ozbiljan i uporan starješina. Nekadanji rezervni artiljerijski narednik bio je, za naše uslove, veoma dobar poznavalac vojne taktike. Dobro smo se slagali. Njemu su neki drugovi zamjerali na pretjeranoj strogosti, pa se ponekad u razgovoru žalio kako ga pojedinci često ne razumiju, a da on sada svoju ozbiljnost ne može mijenjati.

Miloš je rasporedio sve jedinice bataljona veoma precizno. *Bataljon* je imao zadatak da zatvori staze koje iz doline Vrbasa, od sela Tihomišlja preko Podova i sela Volića, izvode na Vilića-guvno. Bojeći se da će neka od staza ostati nekontrolisana i da će je neprijatelj iskoristiti za ubacivanje, puna dva dana je hodao od grupe do grupe boraca — po potocima, snijegu i kiši i pomjerao odjeljenje za odjeljenjem da bi organizovao odbranu i da bi se lično uvjerio u sigurnost svake tačke odbrane. Rejon odbrane brigade bio je prostran, zemljište ispresijecano, prekriveno i šumom i kamenjarom, nepregledno i borcima nepoznato. Kada se vratio u štab bataljona (iako smo se usput na nekoliko mjesta susreli) rekao mi je:

— Hajde, drugar, još malo provjeri da vidiš kako stari izvršava raspored. Ptica neće proći. Kamenjem ih mogu tući — i dodade — Još je ovdje dobro, ali da čuješ na onu dolje stranu, kod Sedme, mnogo gari. Bojim se da će biti krvavih gaća.

Dani su prolazili u neprekidnim borbama. Bilo je situacija kada su se neprijateljeve grupe provlačile kroz naš raspored i najednom bi se otvorila paklena vatra pored samog štaba bataljona (u štabu je bilo malo ljudi — dva-tri borca, jedan strsžar i jedan od članova štaba). Dobro sam zapamtio dva od niza takvih događaja.

Jedno jutro održali smo sastanak u štabu i dogovorili se da svaki od nas obiđe po jednu jedinicu. Suzić me je odredio da obiđem Prateću četu bataljona, jer je bila najbliža. Kod Mitraljeskog voda našli smo se pomoćnik komesara bataljona Milan Studen, jedan član politodjela brigade i ja. Pregledali smo vod; kod njega je ostao Studen, a nas dvojica smo produžili do Minobacačkog voda. Dok smo prilazili jednom minobacaču, sa udaljenosti od pedesetak metara začusmo glasne uzvike i oštru paljbu i primijetismo kako borci trče prema nama. Instinktivno sam pritrčao do ostavljenog minobacača i, ne proveravajući nišanski položaj ni mogućnosti gađanja, ubacio sam pripremljenu minu u cijev. Na moje iznenađenje mina je eksplodirala na nepunih trideset metara od bacača među grupom neprijateljevih vojnika koji su iznenadno prodrli na sam položaj voda i iznenadili poslugu ovog minobacača. Nakon eksplozije nasta komešanje među neprijateljevim vojnicima što je okuražilo naše borce koji su izvršili juriš, uhvatili dvojicu ranjenih i ubili tri neprijateljeva vojnika. Komandir voda, Jajić, poveo je svoj vod da goni neprijatelja kroz šumu, pri čemu je ubijen još jedan fašista.

Uveče sam se našao s Milošem u jednoj pojati; ostale starješine bile su na položajima. Čitavu noć smo pokušavali da uspostavimo kurirsku vezu sa štabom brigade i da im prenesemo jedno naređenje koje smo primili od komandanta divizije, ali nam to nije uspjelo. Svi kuriri su se vraćali neobavljenog posla, pošto su nailazili na sniježne nanose mjestimično visoke i po nekoliko metara.

Nakon dva dana primijetili smo da u štab ne dolazi pomoćnik komesara, Milan Studen. Pošto ni komandant, a niti tko drugi, to nije mogao objasniti, počeli smo da ga tražimo. Jedna patrola, u kojoj se nalazio i kurir Milan Grmuša, pronašla je Studena mrtva, sa još jednim drugom, na stazi između 1. i 2. čete. Kako smo zaključili, ubijeni su iz zasjede. Vjerovatno ih je grupi' neprijateljevih vojnika sačekala na tom mjestu kad je Studen obilazio jedinice. Ova pogibija teško se odrazila na sve starješine i borce, a posebno na komandanta bataljona.

Nakon što su neprijateljeve jedinice protivudarcm odbačene prema Bugojnu, 8. brigada se hitno prebacila na Neretvu, u rejon Jablanice. Počela je druga etapa bitke za ranjenike

Rade GRMUSA

CENTRALNOM KOMITETU KOMUNISTIČKE PARTIJE JUGOSLAVIJE*

Dragi drugovi,

Naša XVI brigada formirana je 27. decembra pr. g. u Hrvatskoj... Sada se naša brigada već dva dana nalazi u selu Ulogu... nakon mjesec dana teških marševa i nešto defanzivnih borbi sa, uglavnom slabom ishranom, naša brigada broji 425 boraca, od čega 41 drugaricu.

Po socijalnom sastavu, brigada se sastoji uglavnom od seljaka. Radnika ima vrlo mali broj, intelektualaca skoro uopšte nema. Komandni kadar po bataljonima sastoji se, uglavnom, od radnika... Sto se tiče nacionalnog sastava, XVI brigada se sastoji uglavnom od srpskog žiylja, iako je na Baniji bilo dosta Hrvata dobrih boraca, — ali su se ti slali u Slavoniju i Moslavinu, tj. u hrvatske krajeve. Tako da u banijskim, pa i u našoj brigadi, većinu sačinjavaju Srbi, a Hrvata ima u našoj brigadi svega 5%> ... U brigadi se ne osjeća nikakva nacionalna podvojenost, niti se borci uopće dijele po nacionalnoj pripadnosti. Odnosi između boraca-Hrvata i boraca-Srba su sasvim pravilni i uopće se ni po čemu ne razlikuju između samih Srba i samih Hrvata. Pored toga, može se ustanoviti da se ni kod jednog borca ne primjećuje nikakvo nezadovoljstvo u vezi s time što se brigada zove hrvatska ... Kod čitave brigade osjećala se, pogotovo u prvo vrijeme, velika čežnja za Banijom. Borci su neprestano pričali o svome kraju, o borbama na njihovom terenu,
o boljim uslovima borbe na Baniji, o svojoj pozadini i dr. i neprestano se propitkivali za sadašnje stanje na Baniji. Međutim, ni onda, dok je brigada bila bliže Baniji, kad se tek odmicala od svog terena, pa ni dalje, sve do danas, u brigadi se nije dogodio ni jedan slučaj organizovanog dezerterstva, niti se pojavila ikakva grupica koja bi pokušala da organizuje nešto slično... Što se više brigada odmicala i što se više odmiče od svog kraja, kod nje se sve manje osjeća žalost za Banijom, sve manje se čuju želje da se borci vrate na Baniju...

Što se tiče vojničke sposobnosti naših boraca, može se reći da su naši borci hrabri, odlučni u jurišu, a uz čvrst komandni kadar i u defanzivnim borbama (slučaj sa položajima kod Jablanice, gdje je jedna naša četa od 30 boraca odbacila jakim jurišem 150 četnika, i na vrlo nezgodnim položajima naše jedinice su se, pod teškom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, održale nekoliko dana). Naši borci su dosada uglavnom vodili borbe samo s domobranima, ustašama i Njemcima, i razumljivo, na borbu s četnicima nisu navikli. Ali, kod njih se osjeća velika

* Iz izvještaja Politodjela 16. brigade CK-u KPJ 26. III 1943. (Fond CK KPJ ; original se nalazi u *Arhivu CK SKJ,* reg. br. 5619/V, 2-84/43.)

mržnja prema četnicima i spremnost da savladaju sve čuke i terenske poteškoće koje idu u korist četnicima. Obzirom na karakter borbi koje su naši borci vodili ranije, na svom terenu, oni nisu stekli neko naročito vojničko iskustvo niti vojnu vještinu, ali su cni odlučni i spremni da se bore svagdje i sa svakim neprijateljem.

Tu odlučnost potvrđuju i ovi primjeri: u s. G. Vukovskom jedan borac otišao je po sijeno i pao pored stoga mrtav, od iznemoglosti... jedan skojevac je jednog dana rekao komandiru da je slab i da ne može poći na položaj. Kad se je komandir tome začudio, on je odgovorio: »Pokazaću da mogu, dok mogu!« Otišao je na položaj i tamo ostao mrtav... Svaki naš marš oduzima nam najmanje 10 drugova. Ljudi izostaju, štab brigade ostavlja iza jedinica sabirna odjeljenja, pojedini borci uzimaju pod raku iznemogle drugove. Međutim, i pored svih napora, nikako se ne može izbjeći tome da na svakom maršu, ostavimo iza sebe bar desetinu boraca...

Rad Partije

Kad je Politodjel postavljen u XVI brigadu (21. II 1943.), brigada je imala 112 članova Partije i 49 kandidata. Danas, u našoj brigadi ima 93 člana Partije i 35 kandidata, od toga po bataljonima:

I bataljon 35 partijaca, 13 kandidata;
II bataljon — 23 partijca, 13 kandidata
III bataljon — 17 partijaca, 9 kandidata;
četa za vezu — 5 partijaca, 9 kandidata.

Partijska organizacija u našoj brigadi je vrlo mlada. Članovi Partije su, uglavnom, postali partijcima za vrijeme narodno-oslobodilačke borbe, a u Partiji su najduže, u većini, 2 do 3 mjeseca. Partijske jedinice organizovane su po četama, po svim jedinicama, u bataljonima postoje bataljonski biroi, izvršena je raspodjela rada.

Pred mjesec dana u čitavoj brigadi bilo je 149 skojevaca. Danas, nakon mjesec dana, brigada ima svega 57 članova Skoja i to po bataljonima :

I bataljon — 18, II bataljon — 23, III bataljon 8 i četa za vezu — 8.

To što je broj skojevaca toliko smanjen za mjesec dana obrazlaže se uglavnom bolešću i iznemoglošću, pored toga što ih je nekoliko poginulo u borbama i što je nešto ranjeno.

Članovi Skoja odlikuju se po svojoj borbenosti i hrabrosti, što su pokazali u zadnjim borbama s četnicima, gdje su nastradali uglavnom samo skojevci. Oni se dobrovoljno javljaju u juriše, u patrole i na ostale zadatke, ali, u disciplini, po svojoj političkoj svijesti i po svom ostalom partizanskom životu oni skoro uopće ne otskaču od drugih partizana.

IZMIJEŠALI SMO SE .

Druga je polovina januara 1943. Noćili smo u Brubnju i u rano jutro zauzeli položaje na uzvišenjima oko sela, očekujući neprijatelja s kojim su se naše patrole i predstraže čitavu noć puškarale. Još smo umorni od jučerašnjih borbi oko Gornjeg Klasnića i napornog marša kroz duboki snijeg. Vrijeme je sniježno, maglovito i hladno. Tog jutra, 23. januara, započela je borba i trajala čitavog dana. Neprijatelja smo puštali u neposrednu blizinu, a onda jurišali i odbacivali ga. Vidljivost je slaba, tako da smo se često iznenadno sretali oči u oči s neprijateljem.

U zasjedi smo sačekali jednu grupu skijaša, koja se kretala vrlo brzo, i razbili je. Na cesti prema Brezovom Polju smo zahvatili kolonu kamiona i u borbi uništili veći dio pratnje, ali se nismo domogli ni kamiona ni oružja.

Treća četa držala je položaj na jednoj većoj uzvisini, a u njenom podnožju su bili neprijateljski vojnici koji su se privukli zahvaljujući slaboj vidljivosti. Obilazio sam položaj bataljona (tada sam bio operativni oficir u štabu bataljona) i dcšao do ove čete, ali je nisam našao na određenom mjestu, jer se prije kraćeg "remena povukla u drugom pravcu. Komandir čete nije o tom izvijestio štab bataljona, pa sam, ne znajući situaciju, upao u neprijateljski raspored zajedno sa svojim pratiocem Ninom.[1] U domobranskim smo uniformama, pa nas, na sreću, nisu odmah primijetili. iznenađeni smo, jer tu nismo očekivali neprijatelja, pa se okrećemo lijevo i desno, pogledom tražimo pravac odstupanja. Ipak su nas prepoznali i osuli vatru iz mitraljeza. Bacili smo se u dubok snijeg i đopuzali do jednog potoka na kome je bila mlinska brana. Dugo smo se provlačili potrbuške, a iznad nas se kovitlala sniježna prašina, podignuta rafalima. Jedva smo se, sa isje-

[1] Nina Šukunđa Buta, borac iz Malog Gradca, poginuo poslije povratka iz V ofanzive na Baniju.

čenim šinjelima na leđima, dočepali zaklona, a Nina je i lakše ranjen u nogu. Nismo više pod direktnom vatrom, ali sr- i dalje nalazimo u neprijateljevom rasporedu. Skoro čitav dan smo se skrivali i probijali, a tek u noć smo došli u Brubanj, toliko umorni i iscrpeni da više nismo mogli ni hodati.

Uskoro je došlo naređenje da se u toku noći povučemo prema Bojni. Bilo je to teško i mukotrpno povlačenje. Umor, snijeg, noć, neprijatelj za leđima, a sa nama kolone ljudi, žena, djece, saonica i stoke. Iznemogli ljudi su polako bacali svoje zavežljaje i ostavljali samo ono na j neophodni je, a poneka majka, s djetetom u naručju, pala bi od umora u snijeg, dizala se, išla i opet padala. U Bojni smo održali sastanak na kojem smo razmotrili odgovornost komandira 3. čete zbog napuštanja položaja. Kaznili smo ga.

Sutradan smo krenuli preko Vrnograča dalje u Bosnu, vodeći neprekidne borbe. Jednog dana smo zastali kod sela Teočaka, pred Ripačkim klancem, jer smo se našli okruženi Nijemcima. Čak smo se u selu i izmiješali s njima i vodili borbe prsa u prsa, iz kuće u kuću. Borba se vodila i iduće noći, pretežno bombama i automatima. Oko pola noći nastalo je zatišje. Premoreni, zanoćili smo u istom selu, samo 100 metara od neprijatelja. Ovako nismo mogli dočekati dan, jer je neprijatelju pristizalo pojačanje, pa smo u praskozorje krenuli u pravcu neke šume gdje smo opet vodili žestoku borbu s Nijemcima.

Pored nas se nalazila i jedna četa 7. brigade. Komandir te čete je Mića Marić, prvoborac, moj bratić. Sreli smo se i srdačno izgrlili. Nisam ni slutio da je to naš posljednji pozdrav. Nedugo iza toga, na nekih 150 m od nas, započela je borba uz obostrane juriše. Pali su neki naši drugovi. Omladinci i omladinke s Banije, koji su se tu nalazili sa zbjegom, odmah su pritekli u pomoć da izvuku mrtve i ranjene borce. Prolazila su nosila s dragim poznatim drugovima, a na jednima se nalazio mrtav i moj bratić. Čovjek u ratu otvrdne i teško pusti suzu, ali sada su potekle same — ne samo meni, nego i većini boraca.

Potražili smo komandanta bataljona, Živka Bronzića, da nam kaže gdje da zakopamo mrtve drugove, ali i on je pao u jednom jurišu na Ripačkom klancu.

Adam PETROVIC GIGAC

BORAC MARA KUKIĆ

Poznati borac 16. banijske brigade Mara Kukić rođena je 1922. god. u selu Gorički, gdje je rasla kao i ostala seoska djeca i malo se razlikovala od svojih vršnjakinja.

Tek u školi počela se isticati svojom otresitošću, a i dobrotom. No, ako bi se, u dječijoj igri, na nju ili njene drugarice, okomio neki dječačić, znala ga je i istući. Bila je uvijek ntt strani slabijih, pa su je djeca umjela cijeniti. Tokom godina stasala je u visoku i lijepu crnomanjastu djevojku. Skromna i roditeljima poslušna, postala je uzorna djevojka. Zn&lo se za Kukićevu Maru i u nekoliko okolnih sela.

Kada je aprila 1941. počeo rat, devetnaestogodišnja Mara, mnogo prije od svojih vršnjakinja, počinje da shvata suštinu ratne tragedije i ustaškog terora. Koncem 1941. postaje i borac s puškom u ruci. Pri formiranju 16. brigade Mara Kukić je borac 2. bataljona, koji u sastav nove brigade dolazi iz 8. banijske brigade.

Svojom ljepotom i vitkim uzrastom krasila je stroj bataljona. U borbi je bila hrabrija od mnogih, prva u svakom jurišu. Drugarskim odnosom i brigom za druga stekla je ljubav boraca. Dok su se mnogi odmarali, poslije napornog marša ili borbe, Mara je uzimala njihovu pocijepanu ili zamazanu odjeću, krpila i prala. U borbi je uvijek pomagala fizički slabijima i nosila municiju ili plijen umjesto malaksalih, pomagala drugu mitraljescu ili njegovom pomoćniku, previjala ranjene. Dok se brigada u januaru 1943. nalazila na položaju prema Karlovcu, Mara je velikom broju boraca na kape izvezla crvene petokrake, a mnogim rukovodiocima starješinske oznake na rukavu. Pored ovog redovno je išla na stražu, u patrolu, na položaj. A kad se kolo povede i zaori pjesma, Mara ja opet bila među prvima. Njena hrabrost i drugarstvo počeli su da se cijene u četi, bataljonu, a vrlo brzo i u čitavoj brigadi.

Po povratku na Baniju, U vrijeme januarskih borbi oko Bijelih Voda protiv legionara 369. (»vražje«) divizije, Mara Kukić se i posebno isticala. Koristeći male zemljišne zaklone, tukh je svojim karabinom legionare. Zanijeta borbom umalo nije ostala sama ispred legionarskog stroja da nije Jovo Milošević, po naređenju komandira, došao po nju. Tako se herojski borila i oko Kiasnića, i na prilazima Brubnju.

Ali, jedno poslije podne, 23. januara 1943, legionari su pokušavali da prodru cestom od Kiasnića za Brezovo Polje i dalje na prevoj Vratnik iznad Žirovca. Aktivna je bila i neprijateljska avijacija. 16. brigada je ulagala krajnje napore da osujeti namere neprijatelja, te organizuje protivnapad. U streljačkom stroju, među prvima, bila je i Mara. Pogibija Pera Đurića, Milijana Miličevića i drugih, koji su pali tik kraj nje, samo su pojačali njen borbeni zanos i želju da se osveti fašistima. No, i nju pokosiše rafali neprijateljskog mitraljeza.

Kroz bataljon prođe tužan glas: »U jurišu pogibe Mara!«. Borci jurnuše još žešće na neprijatelja i prisiliše ga da se povuče nazad prema Klasniću. Ali, brigada se ipak tokom noći morala povući na nove položaje, jer su se druge neprijateljeve kolone zaobilazno probile kroz Šamaricu ka selu Čavlovici i Kobiljaku. Borci 2. bataljona bili su tužni. U njihovoj koloni na nosilimr ležala je smrtno ranjena Mara Kukić. Pod nosilima su se smjenjivali borci njene čete. Suzne oči iskazivale su iskrenu žalost za dobrom drugaricom i hrabrim borcem. Njeni drugovi iz aktiva SKOJ-a nisu se odvajali od nosila. No, kad su se pred Kobiljakom borci pod nosiljkom smenjivali, ustanoviše da je prestalo kucati plemenito i hrabro srce Mare Kukić. Ponijeli su je i sahranili zajedno sa ostalima koji pogiboše u bojevima oko Brubnja i Brezovog Polja. Žalost boraca za drugaricom Marom bila je beskrajna. Uspomena na nju ostaće u trajnom sjećanju njenih drugova — saboraca iz 16. brigade.

Ljuban ĐURIĆ

TO JE BILO U PROLJEĆE*

Proljeće 1943.

Prolazimo kroz Jablanicu. Mrtvi konji razdrtih drobova, kuće porušene od avionskih bombi. Tu i tamo iz pustog doma čuje se mijaukanje gladne mačke, tužno — kao da plače za gospodarom. Zrak je ispunjen vonjom krvi i leševa. Po zidovima kuća, vide se tragovi minulih borbi sa Talijanima i četnicima Draže Mihailovića.

Spuštamo se k Neretvi na kojoj je srušen veliki željezni most. Penjemo se onda preko ruševina mosta i teško prelazimo na drugu stranu. Nailazimo na dijelove Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba i čekamo da se prebaci naš drug Tito.

Zarobljeni Talijani se guraju između nas. Viču: »Via! Via!« Jedan ih je drug pogrešno shvatio i viče iz sveg glasa.

— Avion! Sklanjajmo se!

Naša grupa prasnu u smijeh. Omladinac Ljuban smješeći se kaže:

— Kakav avion, drugovi! Ostanite na mjestu! To Talijani, eto, manđžukaju...

Borci se skupljaju i smiju: premda je situacija ozbiljna. Slušaju Ljubana koji im priča sada na račun Musolinijevih ratnika o uspehu kojeg je izvojevala naša vojska u Jablanici.

Naša se brigada već prebacila preko Neretve. Odlazimo na položaje prema četnicima na Prenju, gdje se poslije Jablanice oporavljaju od nanijetih gubitaka. Cijelim putem naša grupa s Ljubanom unosi vedrinu među borce.

Dolazimo na Prenj. Zauzimamo položaje. U dolini se vide hiljadu vatri koje su razgorjeli naši borci u rezervi. Tražimo zaklone — neprijateljske granate biju po položajima. Čuje se zuka aviona. Prvi put ga čujemo noću. Tresak granate u neposrednoj blizini. Prolama se glas kroz hladnu noć.

* Original u *Arhivu Vojnoistorijskog instituta*, Beograd.

— Gasi vatre, ide neprijateljski avion'

Za tren vatre su ugašene. Nigdje se više ne vide. Na mjesto njih mrak je poklopio dolinu. Ljuban upozorava:

— Gledajte, drugovi! Ni jedne vatre! Avion je prošao, opasnosti nema.

Vatre ponovo iskrsavaju.

Svanjiva. Divna rumena zora odgoni mrak sa Prenja. 2. bataijon 16. brigade ima zadatak da juriša. Upravo se spremamo. Ljuban nas bodri.

— Drugovi uspjećemo! Samo hrabro. Volim da bijemo te izdajnike našeg naroda. Sam sam se uvjerio na svojoj koži da su ti izrodi protiv nas. Za mnom, drugovi! Na juriš!

Njegove plave oči gledale su nas tako ubjedljivo, lice mu je gorjelo od uzbuđenja. Bili smo riješeni da jurišamo s našim dragim Ljubanom — našim rukovodiocem Skoja.

Jurišamo. Četnici otvaraju paklenu vatru, tuku nas topovima i mitraljezima. U zaglušnoj bici vičemo: »Ljubane, čuvaj se, sagni se!« Svi trčimo. U trci čujemo energično: »Naprijed! Naprijed na gadove!«

Najednom Ljuban zastade. Preostalom snagom viknu »naprijed!« — i pade mrtav.

Četnike smo protjerali sa njihovih položaja ali našeg Ljubana Vujčića više nije bilo; njegov glas se više nije čuo među nama.

Noć se spušta. Sjedimo kod vatre i šutimo. Dižem se, u očima mi bijes, stežem šaku i škrgućem prema bandi:

— Pasji sinovi! Osvetićemo te, druže Ljubane!

Jedan stari uzdahnu:

— Da je bar pao od Nijemaca, nego od naše krvi [1] . . .

Vera CVETKOVIC

S BANIJCIMA U PETOJ OFANZIVI*

U četvrtoj ofanzivi, sve do okončanja bitke na Neretvi, Izvršni je odbor AVNOJ-a odstupao i pokretao se kao poseban kolektiv povezan s Vrhovnim štabom. U Jablanici, prije prelaza Neretve, drug je Tito odlučio da se taj kolektiv smanji, da ostanu zajedno s Vrhovnim štabom Pozderac, Milutinović, Milošević, Zečević i ja. Ostali su bili raspoređeni po raznim borbenim jedinicama. Tako Pavle Savić ode u 1. proletersku kod Koče Popovića, Veso Masleša u diviziju Save Kovačevića, dok je Mile Peruničić bio stalno u svojoj Sandžačkoj brigadi.

Ovako smanjeni kolektiv ostao je na okupu za vrijeme četvrte i na početku pete ofanzive, sve do stizanja u Barni Do u Crnoj Gori. Kolektiv je tu rasturen po odluci Vrhovnog štaba. Milutinović nas je, kao član Centralnog komiteta, upoznao s teškom situacijom na frontu, kao i o mjestu gdje će biti potrebno probijati obruč u koji su nas sapele njemačke divizije, zbog čega je potrebno da budemo raspoređeni po našim borbenim jedinicama, kako bi se lakše izvukli iz obruča.

Sa drugom Ivekovićem raspoređen sam u 7. banijsku diviziju, kod komandanta Pavla Jakšića i političkog komesara Đure Kladarina. U Barnom Dolu rastao sam se s drugovima, a posljednju noć prespavao sam na istom ležaju zajedno s Nurijom Pozdercem. Sjećam se, Nurija me ispitivao o situaciji, misleći da sam kao predsjednik tačno informiran. Cini mi se, govorio mi je Nurija, da smo sa svih strana opkoljeni, jer odasvud se čuje pucnjava. Odgovorio sam mu da smo uklješteni i zato raspoređeni po borbenim jedinicama da bismo se lakše probili, što dakako neće proći bez teških žrtava. Nekoliko dana poslije ovog našeg razgovora doznao sam da je Nurija poginuo.

* Objavljeno u knjizi *Sutjeska, VIZ,* Beograd 1961.

Slijedeće jutro krenuli smo, Iveković i ja, s pratiocima na položaj štaba 7. divizije. Hladna kiša padala je svih tih dana. Diug Vlada Zečević dugo nas je pratio pogledom, dok smo jašući odmicali. Kada smo se opet sastali, kazao mi je da nije vjerovao da ćemo se ikada više vidjeti. Nas smo dvojica bili još od prije rata prijatelji i politički suradnici kao članovi jedne iste političke demokratske grupacije.

Vladimir Nazor u Sandžaku (maj 1943)

Stab 7. divizije nalazio se u blizini sela Rudine. Nazor je trebalo da po želji druga Tita ostane u jednom selu u Crnoj Gori, gdje bi ga sigurno sklonio Ivan Miiutinović kod svojih povjerljivih seljaka. Međutim već drugi dan dojahao je sa svojom pratnjom u štab, pun radosti što je opet sa mnom i Ivekovićem. Kako je neprestano kišilo i bilo maglovito, nisu nas nadlijetali avioni, a naša je želja bila da kiša još potraje. Nismo ni mislili na to da će s kišom nabujati i rijeke koje ćemo morati da pregazimo. Za Nazora su se odmah pravila, po mom savjetu, dvoja nosila kojima će biti prenošen, jer on više nije mogao jahati, a pješačiti nikako

Komandant, Pavle Jakšić, upozorio nas je da naš prtljag svedemo na minimum, onoliko koliko bismo mogli pješačenjem na sebi ponijeti. Uz pušku i municiju navukao sam dvije košulje, gaće i čarape; u džepove sam spremio maramice sa češljićem i četkicom i jedaći pribor, brijački s peškirom sam strpao u torbu kraj sedla, a sve drugo sam predao komori. Nazoru nije bilo potrebe da odba-

čuje ni jednu svoju stvar, jer je pored jahaćeg konjo imao i tovarnu mazgu. U torbi na sedlu nosio sam i arhivu Izvršnog odbora AVNOJ-a, zapisnike sa Prvog zasjedanja održanog u Bihaću, originale odluka, rezolucija s proglasom potpisanim od svih vijećnika. Čim se rasturio kolektiv predao sam svu arhivu Milutinoviću na njegov zahtjev, jer će je on, kako reče, lakše sačuvati. Na žalost, sva je izgorjela zajedno sa ostalim stvarima u sanduku pri skorom bombardovanju Zabljaka. Tako nam izgorješe zapisnici, u kojima su bili zabilježeni tačni izvodi svih govora održanih u Bihaću na sjednicama.

Titova je odluka glasila da Banijska divizija sa ranjenicima i bolesnicima, članovima AVNOJ-a i Nazorom požuri iza Vrhovnog štaba. I zato smo već slijedećeg dana poslije Nazorovog dolaska bili u pokretu, tako da se on bolestan i iznemogao nije mogao čestito ni odmoriti. U predvečerje smo prošli Rudinu, a u noći se približili Pivi, spuštajući se strmim kozjim putem po kojemu su se preturali tovarni konji i mazge, što je još više otežavalo kretanje. Topovske granate, usmjerene prema mostu na Pivi kod Kruševa, stvarale su, naročito među bolesnim i ranjenim, neizvjesnost da li i kako ćemo se prebaciti na drugu obalu Pive. Razumije se, i ja sam vjerovao da je taj most jedini mogući prelaz, iako mi je bilo poznato da je u štabu komandant spremao materijal, naročito čavle, za postavljanje još jednog od neprijatelja nevidljivog prelaza. Pošto je put bio sve teži i opasniji, a ranjenici i bolesnici su zaostajali, kolona se morala zaustaviti. Na strmini, blatnjavoj i klizavoj, a u tamnoj i maglovitoj noći, pipali smo oko sebe ne bismo li našli neko mjestance da otpočinemo. Vatre nismo smjeli paliti, a bila nam je i te kako potrebna, u prvom redu iznemoglom Nazoru da popije malo toplog čaja ili mlijeka. Dok je tražio i opipavao mjesto gdje bi se mogao Nazoru napraviti bilo kakav ležaj, Ivekcvić je položio svoju torbu sa stvarima kraj jednog drveta. Odjednom se torba, stavljena na ivicu provalije, okliznula i počela da se kotrlja strminom prema koritu Pive, a jedino što smo mogli da čujemo bilo ,ie njeno kotrljanje i udarac u vodu. Jadni Iveković je za trenutak izgubio sve svoje stvari. Teško je bilo leći na blatno i studeno kamenje, ali što se drugo moglo i mi smo polijegali. Drugarica-borac, koja je bila zadužena da se stara o Nazoru, uspjela je da pomuze kravu pa mu je to malo mlijeka dobro koristilo. Zle su. ga slutnje obuzele — šapčući nam je govorio da neće izdržati do kraja. Ivekoviću je saopćio svoju posljednju volju kao neku oporuku, naročito u vezi sa svojim rukopisima.

Rano ujutro, pod zaštitom guste magle koja se slijegla u kanjon Pive, prelazili smo preko improviziranog mosta sličnog ljestvama položenim preko kamenitih gromada, koje su stršile iz rijeke. Zaista je Jakšiću uspjelo da iskonstruira i postavi poseban prelaz, te tako nije trebalo da prelazimo preko mosta koji je bio

pod stalnom paljbom njemačkih topova. Bojao sam se za Nazora, da li će onako bolestan i u vatri moći da pređe, jer ga njegcva pratnja na tom uzanom mostu nije mogla da prenese. No, sretne se svršilo: Nazor se svojom vlastitom snagom spuštao, tako reći, sjedećki, pomoću ruku, ljestvicama na drugu stranu obale. Naši konji bili su natjerani da pregaze rijeku. Moj crni konj, pošto je isplivao pao je : uginuo. I drugi put ostao sam bez konja, no, Jakšić mi je brzo našao bijelog. Kako nas je cijele noći morila žeđ, prvo nam je bilo da se napijemo hladne vode i smočimo glavu, ruke i prsa, da bismo ublažili zamor i otrli znoj. Potom smo legli uz obalu Five promatrajući, kad je magle nestalo, nevjerojatne napade njemačkih aviona na most kod Kruševa. »Štuke« su svakog časa, *uz* prodornu pisku sirena i detonacije, poput strijela, slijetale i uzlijetale posred visokih, uskih kanjona. Mnogi naši borci bili su pobijeni ovdje od bombi i mitraljiranja.

Sa obale Pive ispeli smo se šumskim puteljkom, prilično zaštićenim, na planinu Vučevo, gdje smo i zanoćili odmaiajući se na golom, kamenitom platou. Posljednji ostaci konjskog mesa razdijeljeni su nam da bismo ih ispekli na vatri u jednoj kamenitoj uvali. Ja ga nisam mogao jesti, pregladnio sam, a nismo imali ni kruha, ni vode. Doduše, dobro smo se osvježili tekućom hladnom vodom Five, a napunili smo i naše čuture, ali smo i ove iskapili, jer nas je žeđ morila cijelog dana. Drugovi koji su jeli polupečeno meso morali su se zadovoljiti žutom vodom iz obližnje bare. S nama prisutni dr Gojko Nikoliš usuo je u nju neke dezinfekcione praškove.

U sumrak, ne zadržavajući se na Vučevu, prolazila je kolona glavnine banijske divizije. Gladni, bosi, glasno pjevajući, pozdravljali su Nazora i mene. Gledajući ih suze mi navriješe od divljenja prema hrabrim borcima. Samo visoki moral i svijest mogli su održavati njihovu snagu da kreću naprijed, sagledavajući uvijek jednako ono nešto novo, veliko, za što su se i borili od prvog dana ustanka »Za Tita i Novu Jugoslaviju!«, uzviknuo je jedan od njih i u tim je riječima bila simbolizirana njihova vjera u pobjedu. Kraj mene je sjedio Nazor na jednom kamenu, miran, zadivljen ovom snagom. Njegova pjesma »Na Vučevu« inspirirana je ovom snažnom impresijom.

Od Vučeva pa dalje počinjala je glad, koja je potrajala nekoliko dana. Spustivši se do u padine planine Maglića, u samo praskozorje, mogli smo na njenom vrhu da osmatramo njemačke vojnike. Oni nas nisu mogli zapaziti, pa je tako komandant iskoristio priliku da izvrši pregrupaciju divizije po brigadama, odnosno bataljonima. Tužno je bilo gledati našu bosu i pocijepanu vojsku, a uz to još gladnu, bolje reći neprestano gladnu od prvog dana povlačenja iz Banije. Mršavi, neobrijani, po spoljnjem izgledu svi su ličili jedan na drugog, tako da ih kao pojedince nije bile mogućno prepoznavati.

Moramo žuriti — poručili su mi Jakšić i Kladarin, a oni su zaista vrlo vješto, snalažljivo i oprezno, zaobilaznim puteljcima, vodili našu kolonu. Zamoreni pješačenjem i izgladnjeli, hraneći se putem divljim lukom, kiselom šumskom djetelinom, zaustavili smo se na strmom šumskom proplanku, slušajući huku od kiše nabujale Sutjeske, koju treba u noći da pregazimo. Dobili smo nešto sirovog konjskog mesa, no nismo mogli paliti vatru, da ga ispečemo.

[1] Borci su ga grizli, žvakali — iako je bilo sirovo, žilavo i neslano. Kost su lomili i izvlačili moždinu uginulog konja da bi utolili glad.

A dolje, u uzavreloj kotlini uzburkane Sutjeske, vodile su se očajne borbe jednog našeg borca protiv deset neprijateljskih, dobro hranjenih i teško naoružanih. Naši su položaji neprestano zasipani vatrom. Zrna pušaka i mitraljeza štektala su oko nas kao pobješnjeli psi. No, i pored svih tih nevolja, oči nam se od silnog zamora zatvarahu i protiv naše volje. Svaki se od nas borio protiv sna, jer se događalo da je po neki usnuo i ostao u mraku spavajući kada je naređen pokret. Duhan, ako ga je bilo, bio je jedina razonoda. Nisam bio veliki pušač i rado sam dijelio dobijeni duhan s drugovima. Sjedeći i razmišljajući, slušao sam razgovore i priče drugova, nikada se nisu žalili i prigovarali, svjesni da bolje ne može biti. Odjednom je nastupila šutnja, zamuknuše svi, jer u priči spominjahu nestale drugove. Šutnja se teško osjećala, kao nepodnošljiva praznina i osamljenost. No, ona je kratko potrajala i pričanja su nastavljena. S napetom pažnjom slušam teško izgovorene riječi upravljene protiv bugarskih vojnika, koji su ih sa Durmitora gađali topovima dovučenim gore po zapovijesti svojih starješina, bolje reći njemačkih, Hitlerovih.

Od druga Tita primili smo poruku da hitamo, a na poruku odgovorili smo mu da ćemo se boriti da spasimo ranjenike i bolesnike

Pošto smo u koloni uspostavili vezu, krenuli smo u tamnoj noći naprijed, pa smo, spuštajući se sve dublje i ostavljajući iza sebe crnogorske kamenjare, osjetili mekane travnjake. Najzad, jurnuli smo naprijed i zagazili s konjima u pobješnjelu, virovitu Sutjesku. Za rep moga konja, a tako i drugih, hvatali su se borci i kao povezani u lanac prebacili smo se na drugu obalu Sutjeske, koja je šumila bučno i zlokobno progutavši i neke od naših drugarica. Još i danas mi je u ušima njihov užasan vrisak dok su se utapale, držeći se za ruke, otimajući se jakoj vodenoj struji i podmuklim virovima.

Na drugoj strani nastale su nove tegobe, jer trebalo je u mraku popeti se na strme visove Zelengore i žuriti, da bi se što prije izvukli iz obruča, kojim nas je neprijatelj sve čvršće sapinjao i zatvarao. Neposredno iza Jakšića i Kladarina jahao sam uzbrdo, jer su me tako i poučili da ih slijedim u stopu. Negdje gore 11a šumskom proplanku, u osvit zore, zastali smo ne razgovarajući ni o čemu, već samo okrećući se dolje, prema Sutjesci, koja nam

je otela naše drugarice. Jašući puteljkom uz brijeg nisam vidio ni prst pred očima, osjećao sam noćno slijepilo, no moj je konj umjesto mene osmatrao puteljak i kao da je bio svijestan opasnosti bježao je, oprezno se provlačeći između šumskog šiblja, da bi me štitio od neprijateljskih metaka koji su nam zujali nad glavom. Nazora je nosila njegova pratnja, i iscrpen od napora ipak je smogao snagu da, prešavši Sutjesku, podvikne da ćemo pobijediti sami, bez ičije pomoći. Zaista, iz usta svih boraca potekle su spontano jedinstvene, ohrabrujuće riječi: »Pobjeda je na vidiku . . . «

Sa visokog brijega, gdje smo za vrijeme predaha razgovarali s Ivanom Frolom diveći se veličanstvenom proboju od zamora i gladi fizički iscrpenih Banijaca, sišli smo u jednu šumsku guduru, kojom je tekao i žuborio potočić bistre gorske vode. Kolona je posjedala, napila se vode i spremala da ispeče ostatke konjskog mesa. No, jedva što smo ga pristavili uz vatru, iz koje je okomito kuljao gusti dim od mokrih grana i lišća, začujemc zvuk aviona. »Nanjušili su nas!«, viknu komandant i dade odmah znak za pokret. Ja sam se baš prao u potoku, i kako sam stavio peškir blizu vatre, u žurbi sam ga zaboravio i tako ostao bez i jednog.

Neprijatelj nas nije nikako napuštao. Avijacija je svakodnevno, od ranog jutra do sumraka, bombardirala i mitraljirala nad našim glavama. Od kurira za vezu s Vrhovnim štabom doznali smo da je drug Tito ranjen. Žurili smo da dostignemo štab i uspjelo nam je, uprkos najtežih i najopasnijih napora, kod Mrčin-Koliba. Moj susret s Titom ispred jedne pećine, gdje je sjedio ranjen s povijenom rukom, fotografski je snimio, a da nismo ni znali, Savo Orović. Nazor, Iveković i ja ostali smo kod Vrhovnog štaba i produžili s njim sve do kraja pete ofanzive, oprostivši se prije toga s banijskom Sedmom, zahvalivši posebno komandantu i komesaru za brigu koju su nam svesrdno ukazivali u svakoj prilici i na svakom koraku. Pravo da kažem, najteže vrijeme moga ratovanja proveo sam s njima. I danas mi je u divnoj uspomeni nezaboravno drugarstvo, koje me je vječno s njima povezalo.

Dr Ivan RIBAR

PONOVO U BORBENOM STROJU DIVIZIJE

Prvi maj smo proslavili u Dobrom Polju dvostruko: i kao praznik radničke klase, i kao dan povratka u bataljon prezdravjelih drugova. Posebno je bio zadovoljan komandant bataljona, Stanko Nevajda, jer se njihovim povratkom popravilo nezavidno brojno stanje u bataljonu.

Sutradan, 2. maja, upravo pred ručak, stigao je u bataljon kurir iz štaba naše 8. brigade, odakle su tražili da se odmah javim radi hitnog upućivanja na jedan zadatak. U štabu brigade komesar Mirko Burić rekao mi je da do večeri treba da stignem u štab divizije.

— Izgleda, treba da preuzmeš ambulantu naše divizije, da prikupljaš prezdravjele borce i da ih dovedeš u sastav divizije.

Sa mnom je trebalo da pođe i Belka Jovičević, član politodjela 8. brigade, koja je tek prije neki dan došla iz ambulante (zajedno smo kao tifusari bili u ambulanti u Obiju i Ulogu).[1]

U štabu 7. divizije javili smo se komesaru Đuri Kladarinu. Upoznao nas je sa zadatkom i skrenuo pažnju da posvetimo punu pažnju ranjenim i bolesnim drugovima, posebno da sc staramo o ishrani, kako bi se što prije oporavili i vratili u borbeni stroj svojih jedinica. Posebno nas je upozorio da vodimo računa o ponašanju drugova na terenu kuda se budemo kretali, kako ne bismo ostavili ružnu sliku narodnih boraca i pripadnika 7. banijske. Za ovo je nužno da neprestano politički djelamo.

— Strogo morate sprečavati samovoljno uzimanje hrane — rekao je i dodao: — sa članovima Partije treba razgovarati, mobilisati ih da vam pomognu oko prikupljanja ranjenika i bolesnika, oko

[1] **u** svom izvještaju Vrhovnom štabu **10.** aprila **1943.** štab 7. divizije je izvijestio da se u bolnicu dnevno javlja **15—20** drugova, a **5—10** umire. Divizijska bolnica u selu O'blju imala je tada oko **900** bolesnika.

organizacije i u toku rrtarša, oko prehrane, kao i oko održavanja reda i nužne discipline.

Komandant divizije, Pavle Jakšić, detaljnije nas je upoznao sa zadatkom.

— Ti ćeš, Adame, biti komandant te grupe prezdravjelih boraca. Večeras prikupi borce iz Krbljina i Šivolja i oomah kreni preko Miljevine i Drine za Čelebić. U toku puta poveži se sa sanitetom Vrhovnog štaba, od kojeg ćeš dobiti podatke gdje još ima ešelona bolesnika iz naše divizije, kao i uputstva za pokret i sve ostalo. Sve prezdravjele pripadnike divizije povući ćeš u svoju kolonu i neka idu s vama dok se ne sretnemo. Bit ćeš na vrijeme obaviješten kada i gdje ćeš doći u sastav divizije. Od zdravijih drugova oformi zaštitni vod.

Zatim nam je zaželio sretan put.

Već je padao pavi sumrak kad mi je pisar štaba divizije predao objavu, u stvari ovlašćenje za povjereni zadatak.

Krenusmo uskim kamenitim stazama na slabim kcnjima koji su posrtali i padali. Oko 21.00 čas stigli smo u Krbljine, pred baraku u kojoj su ležali naši drugovi.[2]

U baraci je vladala atmosfera karakteristična za mjesta gdje su ležali bolesnici od tifusa. Čulo se teško disanje i stjenjanje, buncanje i ječanje. Zrak je bio težak i zagušljiv, pun dima. Na naš pozdrav malo ih je otpozdravilo, a iz jednog ugla neko nas je tihim, iscrpenim glasom, upitao:

— A, drugovi, jeste li nam donijeli hrane?

— Nismo donijeli hranu. Došli smo k vama, jei moramo ići dalje.

— Kuda dalje, druže? Ti, 'ajd, ako možeš, a mi nikud odavde. Dobro nam je ovdje, samo nam dajte hrane.

U to su se, iz slame i prašine, digle bolničarke koje su bile malo zadrijemale, prišle nam i upitale što je novo. Rekli smo im ko smo i zašto smo došli, te da odmah sve probude, dignu i postroje ispred barake, jer imamo naređenje da odmah krenemo dalje. Zatim smo založili vatru i osvijetlili baraku da bi se stvari lakše prikupile i da nam u mraku ne bi tko izostao.

Bilo je veoma teško i mučno buditi ove ljude. Zajedno s bolničarkama dizali smo ih, vukli za ruke, govorili povišenim tonom i na sve načine trudili se da im objasnimo naređenje za pokret. Znao sam da sam isti takav bio dok sam ležao kao tifusar. I mene su drugi tako podizali, a valjda sam i ja bezvoljno natrag padao na ležaj, tupo u njih gledao i govorio: »Pusti me, druže!« Zato je trebalo biti uporan.

* Iz izvještaja od 3. maja, koji je potpisao Dušan Kostić, vidi se da se samo iz 6.brigade tada nalazilo u Krbljinama 120, a u Šivalji 170 bolesnih drugova iz ove brigade.

Napokon, počeli su jedan po jedan izlaziti iz barake, zamotavati se nagorjelim dekama, prikupljati svoje torbe s praznim porcijama i prebirati po njima tražeći mrvice kruha. Baraka se konačno ispraznila. Svi su izašli u stroj.

Belka je vani imala dosta muke jer bi oni, koji su iz baraka izlazili, bježali u mrak i skrivali se u grmlju samo da ne idu odavde. Hvatali smo ih oko barake i ispod žbunia, vukli i molili da odu u stroj.

Ova slika ponovila se i u Šivolju. Teškom mukom, uz krajnje napore, uspjeli smo da se konačno oformimo kao kolona za »pravi« marš. Tu su pale i komande: »Mirno, na desno, naprijed!« I osjeti se moć komande: iako do kraja iscrpeni, jedva se držeći na nogama, bolesnici se pokoriše komandi i polako krenuše. Naša dva konja, na kojima smo dovde došli, kao i one koje smo ovdje zatekli, dali smo najslabijima. Jednog smo jedva na konja popeli.

Kroz noć, zaobilazeći drveće i žbunje, tumarajući i posrćući po kamenju, kretala se ova siva kolona. Išao sam na čelu, a Belka na začelju kolone. Polako smo odmicali — korak po korak. Što smo dalje išli, sve češće se sa začelja prenosilo: »Stoj, čelo!« Zastajali smo, jer je neko pao ili se kolona prekinula: neko je hodajući zaspao, pa izgubio vezu. A čim bi kolona stala, borci bi redom, jedan za drugim, lijegali na zemlju. Ponovno »buđenje«, potezanje za ruke.

— Hajde, druže, pokret.

— Pusti me da se odmorim — ne mogu dalje.

— Hajde, još samo malo pa smo stigli.

I opet dizanje silom, natezanje i — kolona bi polako krenula.

Od Bori ja smo išli stazom prema cesti koja vodi od Kalinovika za Foču. Na cestu smo izbili ispred sela Drača. Tu smo dali dulji odmor. Odmah su svi polijegali — tko po cesti, tko pokraj nje ispod drveća. Tu smo ustanovili da nam još nitko nije izostao. Kad smo kolonu ponovo pokrenuli, išlo je, ipak, nešto lakše, jer su vjerovali da je tu negdje blizu neko selo. Idući cestom prema Ocrkavlju, odjednom je došlo sa začelja:

— Stoj, čelo!

Stali smo, a kolona je odmah kao pokošena polijegala. Belka je javljala da odmah dođem na začelje. Kada sam stigao, našao sam onog borca kojeg smo jedva podigli na konja, kako zauvijek sklapa svoje umorne oči: spao je s konja na desnu stranu ceste i na rukama drugova i bolničarki koji su ga zvali i podizali, mučio se da ih zadnji put pogleda i uputi im poslednju riječ. Tako je i izdahnuo. Ovaj borac 16. brigade, iz glinskog kotara, bio je prva žrtva iz naše kolone.

Kad smo stigli u Ocrkavlje već je svanulo. Oko ceste zatekli smo dijelove nekih jedinica. Tu je bilo i zdravih i bolesnih, a među

njima i nekoliko iz naše divizije. Zamolili smo starješine- da borce 7. divizije upute u našu kolonu, što su odmah i uradili. Neki su i sami dolazili k nama i pitali kuda idemo, da li imamo hrane i gdje su naši. Stotinjak metara od mosta na Bistrici, u kanalu pored ceste, našao sam svog brata od strica, Janka. Ležao je krajnje iscrpen, dugo me tupo gledao, a kad sam mu se javio, jedva me je prepoznao.

— Aćo, imaš li kruva?

— Nemam, Janko.

— E. moj Aćo, vidiš na što sam spao?

Nije imao snage da se podigne. Zatvorio je oči 1 opet otvorio, pokušavajući s mukom da još nešto kaže. Uspio je samo da spomene svog malog sina Raj ka kojeg je ostavio kod kuće. Zatim je ponovo zatvorio oči. Očito, već se borio sa smrću, a ovde ni brat bratu, ni drug drugu nije mogao pomoći. Prišao nam je naš susjed Nikola Meničanin. Nijemo smo ga gledali i polako pokrili njegovom dekom. Nikola je obećao da će ga skloniti dalje od ceste i paziti, a ja sam s kolonom morao dalje.

Sada, po danu, mogao sam bolje da osmotrim svoju kolonu, više poluživih bića nego boraca. Krajnje iscrpeni, sa utonulim, ugaslim očima, ispalim kostima lica, garavi od dima, pocijepani, mnogi bosi, s kapama partizankama koje su na glavama stajale na sve moguće načine, ali s crvenom petokrakom na svakoj, s nagorjelim dekama, prebačenim preko ramena, koje su se vukle za njima. Tako su izgledali moji borci. Bilo mi je strašno kad sam na začelju kolone vidio i Vojka Hohštetera, komandanta 16. brigade. Iako skrhan, još je pokazivao znake svog, nama već od ranije poznatog, vedrog duha. Prišao sam mu i javio se. Upitao me:

— Mali, a kamo nas sad vodiš?

— Idemo u diviziju, druže Vojko.

Molio sam ga da mi pomogne svojim autoritetom da što prije napustismo ovaj opasni teren kako nas ne bi neprijateljski avioni napali. Obećao je. Tu je i Kuštrin, zvani »Šikni ga, Mićane«. On je posebno propao: onako dugačak, sama je kost i koža. Traži od mene hrane. Svi su gladni. Tu je i komesar Živko Dabić. Sada tek vidim da ovdje ima dosta rukovodilaca — komandanata i komesara bataljona, komandira četa i vodova. Dovdje sam im izdavao naređenja, koja su šutke izvršavali, a nisam ni znao dc su ovdje. Sad sam izdao naređenje za pokret s više obzira, jer sve su to meni ravni ili stariji po dužnostima. No, postao sam sigurniji, jer sam očekivao njihovu pomoć.

Krenuli smo dalje pored Bistrice željezničkom prugom, koja je vodila prema Đeđevu. Na pruzi smo, kao za nesreću, zatekli nekoliko praznih željezničkih vagona. Kolona se polako kretala, ali je počelo zastajkivanje pa i penjanje na prazne vagone i pored

upozorenja da se ne penju. U jednom vagonu ugledao sam i Vojka. On je sam »komandovao«:

— Guraj, vrag te zel!

I drugi su vikali »Upri, druže!«

Trčao sam oko vagona i molio da se skinu, a Vojko me tjerao od vagona.

— Ko može neka ide pješke, a mi se vozimo.

I tako »guraj«, »upri, druže« i vagon polako, pa sve brže poče kliziti niz prugu. Unutar i oko vagona nastade galama i veselje. Vagon je pojurio niz nagib, ali je ubrzo stao uz lomnjavu jer je naišao na potrganu prugu. Kako je naglo stao, neki su popadali i povrijedili se. Među njima je bio i Vojko. Uz jauk i psovke bilo je i dosta smjeha na račun »putnika«.

Malo smo odahnuli dok smo išli uzvodno lijevom obalom Drine. Tako smo došli do novosagrađenog mosta kojega su podigli proleteri kad su ovdje na Drini razbili njemačko-talijansku odbranu. U koloni po jedan prešli smo preko mosta na desnu obalu Drine, gdje smo naišli na mnoštvo slomljenih šljemova, razbijenog oružja, praznih čaura, kola i drugu opremu, na tragove nedavno vođenih žestokih borbi. U Miljevini smo čuli da su Dalmatinci ovdje učinili pravi rusvaj i zahvalni smo im jer smo sad mogli ovuda proći. U koloni oduševljenje.

— Alaj su ih naši iskasapili!...

Nešto zbog lijepog dana, a više iz oduševljenja zbog uspjeha naših jedinica, kolona kao da je oživjela Stvarno smo s više lakoće izbili u selo Radake, i to za reiativno kratko vrijeme Tu smo prenoćili bez hrane, a oko 11 časova, poslije toplog doručka koji nas je okrijepio, krenuli smo dalje preko Bunova. U Radacima smo održali sastanak s komunistima i zamolili ih đa u toku marša vode računa o disciplini i da netko ne izostane. Posebno smo za ovo molili rukovodioce koji su išli u koloni.

Kolona se opet dosta sporo postrojila i krenula. Marševali smo do sela Gašice, pa prema Vranjači. Iznad sela, u jednoj šumi, dali smo dulji odmor. Zatim smo nastavili preko sela Bekića i Bijelih Voda u Zavajit. Tu smo opet dali dulji odmor. Dalje smo išli putem između Dubrave i Podgaja. Od mještana na cijelom ovom putu nismo nigdje nikog sreli ni vidjeli. Lijevo i desne čuo bi se po koji pucanj u planini, pa smo bili oprezni: u koloni se kretalo na odstojanju, a na čelu i začelju išle su grupe zdravih drugova s oružjem. Tako smo izbili na jednu čistinu, s jednom kućom, lijevo od puta. Kraj kuće nalazio se svjež grob. Zastali smo. Na grobu je bio stručak uvelog cvijeća i krstić od dvije nožem izdeljane daščice, na kojem je olovkom bilo napisano: »Ovdje leži jedan borac Bani jac«.

Čelo kolone zastalo je kod ovog groba, dok su ostali polako prilazili. Kao poslednji pozdrav poginulom drugu uputili smo mu

pogled i svoje misli i kao da je svaki izgovarao: »Daleko od svog rodnog kraja, od svoje Banije, ti, druže, ostavi ovdje svoje kosti za slobodu*. Belka mi je rekla da je Vojko zastao kod humke i da je plakao kao dijete. A to je bilo jedino što se tada moglo uraditi.

Kad smo prošli grob, u koloni se osjetila izvjesna potištenost. Polako smo išli, zastajali i opet kretali naprijed Iza jednog šumarka čelo kolone se našlo na čistini. Obradovali smo se kad smo na livadi ugledali goveda. To je bio dokaz da ovdje ima i stanovnika a, naravno, odmah se rađala i misao: biće tu i hrane. Idući preko livade čuli smo dječji glas i pjesmu nama Banijcima blisku i poznatu. Uskoro je prema koloni potrčao jedan mališan.

— Drugovi, koji ste vi?

Rekli smo mu da smo iz 7. banijske. On je počeo da plače. Umirivali smo ga i upitali ko je. Reče nam da je Dušan Ćorić, Petrov

— Imam i ja brata partizana, da li ga poznajete?

Kazali smo mu da ga poznajemo, ali da nije s nama. Dušan nam zatim reče da ovdje čuva krave jer je izostao iza kolone i da je sada kod Milinka Matovića u selu Pjelovci. Dobro mu je, kaže, kod čika Milinka, ali traži da ide s nama. Dok smo se oko njega okupljali, Dušan nas je gledao i kao da se prisjećao da nas nije vidio na Baniji — nikoga od nas nije poznavao. Neki su predlagali da ga uzmemo sa sobom, a drugi da ga ostavimo tu kada mu je dobro. Ostavili smo ga i krenuli naprijed, a mali Dušan je ostao i dugo, sve dok nismo zamakli, gledao za nama.[3]

Od Pjelovqa put nas je vodio kroz selo Borje u Čelebić. Idući šumskim putem od Borja pored šumskog potoka, imali smo velikih teškoća da ponovo sredimo kolonu koja nam se u toku jednog zastanka skoro osula jer su umorni, izgladnjeli i žedni borci poletjeli na potok da se napiju planinske vode. Kako bi ko stigao do potoka odmah bi lijegao s pola tijela u vodu i bez predaha pio. Dizali smo ih, jer je to što su radili za njih bilo veoma opasno, no digli bi se tek kad su se napili. S dosta muke uspjeli smo smiriti i srediti kolonu i nakon duljeg odmora nastaviti pokret.

Krenuli smo uzbrdo, šumskom stazom. Ojačanu patrolu uputili smo naprijed da bi upozorila kolonu ako naiđe na neprijatelja. Nedugo iza toga došao nam je ususret jedan drug iz patrole. Obavijestio nas je da su ispred nas pored puta naišli na jedanaest mrtvih partizana. Uskoro smo došli do njih. Očigledno, bili su zvjerski pobijeni: mnogi izbodeni noževima, izmrcvareni tojagama, s modricama po glavi i prsima. Većina je bila svučena, a svi bosi. Prizor je bio više nego strašan i mučno je djelovao. Postavili smo kraj

* Nekoliko godina nakon rata pronađen je u Ćmoj Gori. Vremenom je bio zaboravio ko je i odakle je, pa su mu tek u školi, kad je na časovima geografije čuo za Baniju, Sisak i Petrinju, oživjela sjećanja iz djetinjstva. Tako je opet našao **svoje. Danas** živi i radi u Sisku.

mrtvih drugova rukovodioce iz kolone kako bi požurivali da se brže prolazi i ne zastaje kraj mrtvih. Nikog nismo prepoznali. Belka je s bolničarkama zastala i sklonila neke liješeve koji su bili na samoj stazi. Prekrili su ih grančicama. Zaključili smo da je ovo morala biti grupa boraca slična našoj koja se ovuda kretala, te upala u četničku zasjedu. Kad smo poodmakli iz ove šume i dali odmor, upozorili smo sve da na maršu ne izostaju iza kolone, da se ne udaljuju.

Stigli smo u Čelebić. Jednu smo kolonu uputili sa Vojkom da se smjesti u selu Borovniku, drugu u Ječmište, a veća je ostala u Čelebiću. Ovdje smo dobili večeru — tanku neslanu juhu i komadić mesa bez kruha. Drugovi iz ekipe za snabdijevanje, koje smo uputili ispred kolone i ovdje nas dočekali, rekli su nam da su tu hranu dobili od proletera koji su u Čelebiću. Belka ih je potražila i pronašla neke svoje drugove iz Sumadije; dirljiv je bio susret drugova koji se od Šumadije nisu vidjeli. Proleteri su nas pozvali u jednu kuću gdje su bili smješteni i dugo smo s njima ostali u razgovoru. Upoznali su nas i gdje se nalazi sanitet Vrhovnog štaba. Sutradan sam u sanitetu dobio potrebna obavještenja i upute o daljem organiziranju kolona rekonvalescenata i pokretu. Uputili su me da se, u vezi s dobijenim zadatkom, javim u Vrhovni štab i rekli kako ću ga naći.

Na Čelebiću smo sakupili nove borce naše divizije. Oni su u grupama, sa svojim rukovodiocima, dolazili u naš ešclon, To su sve bili rekonvalescenti, iscrpeni od tifusa, ali radosni štc dolaze u naš sastav. Rukovodioci grupa dali su mi spiskove svojih boraca, gdje su bila i imena nestalih na maršu. Kod tih imena stajao je kružić, ali ne i objašnjenje da li je poginuo ili umro na putu. Mnogo je bilo tih imena. Upoznat sam i da naših iz divizije ima još u rejonu Zavajita; oni bi trebalo da stignu na Čelebić, jer im je tako već naređeno.

Krenuo sam prema selu Kruščici da pronađem Vrhovni štab. Putem sam imao malu nezgodu: srela me je jedna patrola proletera i dugo me ispitivala — kuda idem, zašto mi treba Vrhovni štab, iz koje sam jedinice... Kad smo se konačno sporazumjeli, uputili su me kojim putem da idem. Dok sam se približavao mjestu gdje sam se nadao da ću naći Vrhovni štab, obuzeo me je neki nemir jer nisam znao kako đa se držim ako sretnem druga Tita, a malo me je brinuo i moj izgled, neuredna odjeća i drugo. Te misli i planovi sve više su me zaokupljali što sam se primicao selu. U razmišljanju sam ušao u selo. Tu su mi drugovi iz jedinice Vrhovnog štaba kazali u koju kuću da idem. Sad me je obuzela neka vrućina od pete do glave. Pred jednom seoskom kućom zaustavio me stražar. Pokazao sam mu svoju objavu i rekao da želim razgovarati s nekim iz Vrhovnog štaba. Propustio me je.

Ušao sam u kuću, u pretsoblju našao nekoliko drugova i upitao tko je ovdje iz Vrhovnog štaba. Uputili su me u jednu sobu, a jedan drug je pošao da me prijavi. Kada se vratio rekao mi je:

—Možeš ići kod druga Veljka.

Kad sam ušao i pozdravio se s drugom koji mi je pošao ususret, rekao sam mu iz koje sam jedinice i pokazao mu svoju obljavu. U daljem razgovoru interesirao se koliko je drugova u našoj grupi, kako su sa zdravljem, da li će moći skoro u borbeni stroj divizije, kako rješavamo problem ishrane i kuda mislimo dalje. Rekao sam mu sve što sam znao. Drug Veljko mi je, zatim, vrlo ozbiljno skrenuo pažnju da vodimo brigu o ishrani rekonvalescenata, da do susreta sa divizijom budemo stalno u vezi sa sanitetom Vrhovnog štaba, a ako bude teškoća da se lično obratim Viti Cvetkoviću. Zatim je pozvao pisara i izdiktirao mu ovlaštenje za moj dalji rad.

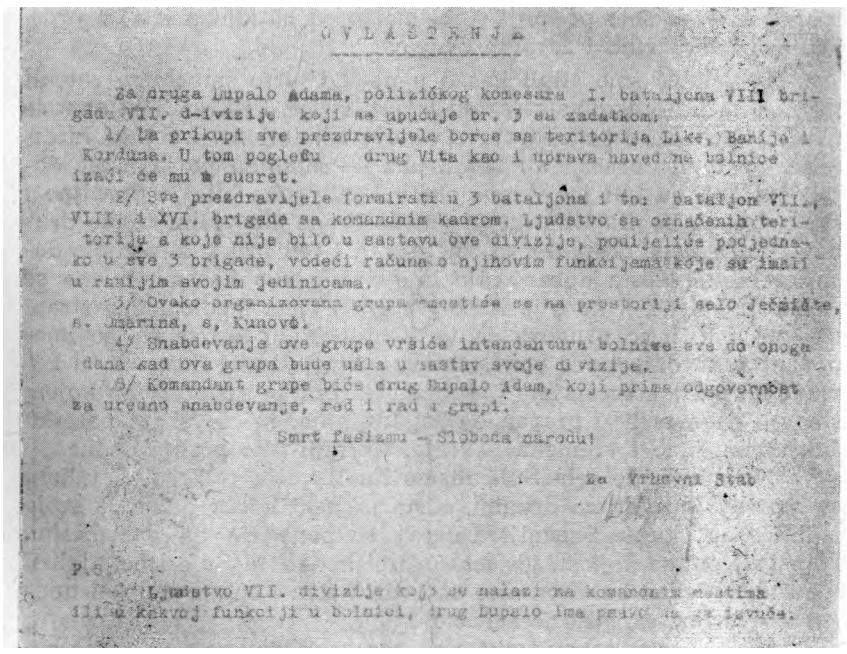

OVLAŠTENJE

Za druga Dupalo Adama, političkog komesara I. bataljona VIII brigade VII. divizije koji se upućuje br. 3 sa zadatkom:

1/ Da prikupi sve prezdravljele borce sa teritorija Like, Banije i Kordune. U tom pogledu drug Vita kao i uprava navedene bolnice izaći će mu u susret.

2/ Sve prezdravljele formirati u 3 bataljona i to: bataljon VII., VIII. i XVI. brigade sa komandnim kadrom. Ljudstvo sa označenih terirorija a koje nije bilo u sastavu ove divizije, podijeliće podjednako u sve 3 brigade, vodeći računa o njihovim funkcijama koje su imali u ranijim svojim jedinicama.

3/ Ovako organizovana grupa smestiće se na prostoriji selo Ječište, s. Omarina, s. Kunovo.

4/ Snabdevanje ove grupe vršiće intendantura bolnice sve do onoga dana kad ova grupa bude ušla u sastav svoje divizije.

5/ Komandant grupe biće drug Dupalo Adam, koji prima odgovornost za uredno snabdevanje, red i rad u grupi.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Za Vrhovni Štab

P.S.

Ljudstvo VII. divizije koje se nalazi na komandnim mestima ili u kakvoj funkciji u bolnici, drug Dupalo ima pravo da za izvuče.

Ovlaštenje za Adama Dupala, političkog komesara 1. bataljona 8. brigade

Kad mi je predao ovlaštenje, pozvao me je da ostanem kod njih na ručku i malo se odmorim. Za vrijeme ručka saznao sam da je taj drug Veljko Ilić i da zastupa načelnika Vrhovnog štaba. Bio sam ohrabren njegovcm pažnjom, toplim i drugarskim razgovo-

rom i savjetima. A sad sam i od Vrhovnog štaba dobio ovlaštenje i uput što imam da radim, pa mi je i sa te strane izvršenje zadatka bilo olakšano. Jedino mi je bilo žao što nisam uspio vidjeti druga Tita.

Vratio sam se u Zavajit i od tamo zatečenih rekonvalescenata formirao 1. i 2. bataljon. Tu sam našao i borce iz svih brigada, a najviše iz Šesnaeste. Bataljoni su bili formirani prema pripadnosti brigadama. Pored boraca, bilo je i dosta rukovodilaca (komesara, komandira, delegata, vodnika i desetara). Odmah smo, po dobij enim uputama, formirali vodove, čete i bataljone s kompletnim komandnim kadrom. Brojno stanje bilo je nešto veće od grupe u Čelebiću.[4] Tada još nismo znali gdje se nalazi divizija. Osjećala se radost kod svih što će skoro, iako ne još najboljeg zdravlja, ući ponovo u borbeni stroj divizije. Ovdje sam pronašao i neke drugove i drugarice koje smo na nosilima prenosili preko Neretve, uskim stazama prema Boračkom jezeru i do Glavatičeva. Prije pada mraka krenuli smo prema Čelebiću. Ispred bataljona išla je prethodnica naoružanih i zdravih drugova.

U Čelebić smo stigli kasno u noći. Ujutro smo tamo zatekli još neke grupe rekonvalescenata iz 7. divizije. Pridružili su nam se i razmješteni su u odgovarajuće vodove i bataljone. Iza toga razdijeljen je topli doručak ali bez kruha — samo su po komadić dobili oni koji su bili još veoma slabi. Tople juhe bilo je dovoljno i svi su se okrijepili. Bilo mi je veoma drago što vidim tolike drugove koji se već dosta dobro osjećaju, a i red prilikom podjele doručka bio je dosta dobar: nije bilo gužve oko kazana, mirno se čekalo u koloni, a ko nije imao porciju i žlicu sjedio je po strani i čekao dok ih od drugova dobije. Ohrabrivalo je i to što su imenovani rukovodioci već obavljali svoje starješinske dužnosti. S komandantima i komesarima bataljona održan je sastanak na kojem smo se dogovorili o pravcu daljeg kretanja, marševskom poretku i disciplini, kao i vremenu pokreta. Krenuli smo poslije podne.

Na maršu do sela Šula nismo imali većih teškoća. Bataljoni su marševali jedan za drugim, a starješinski kadar držao je svoje jedinice na okupu. Snažniji drugovi su ponegdje na uzbrdicama pomagali onima koji su još teško sami hodali. U Šule smo stigli u toku noći. Jedan bataljon smo ostavili u selu Kljunu, *a* drugi uputili u selo Razrez, gdje je zanoćio.

Ujutro sam ponovo otišao u sanitet Vrhovnog štaba. Pokazao sam ovlaštenje koje sam dobio i izvjestio da su u Zavajitu formirana dva bataljona i smještena u rejonu sela Šule. Dogovorili smo se o prikupljanju i preuzimanju ostalih pripadnika 7. divizije koji

* u svom izvještaju Vrhovnom štabu 11. maja štab 7. divizije navodi da se iz bolnice u diviziju vratilo oko 250 rekonvalescenata i da je uputio jednu ekipu da prikupi sve borce divizije koji se nalaze po bolnicama. U to vrijeme brojno stanje brigada bilo je: 7. i 8. po oko 300, a 16. oko 420.

su se nalazili u rejonu sela Rijeke. Sutradan smo prikupili nove grupe rekonvalescenata i razvrstali ih u vodove i čete. I u Rijeci je prikupljeno dosta drugova, pa je formiran 3. bataljon. Nakon ovoga izvršen je pokret prema Popovom Dolu. Dok smo prolazili kroz Kljun, gdje je boravio jedan naš bataljon, dočekale su nas bataljonske straže. Sad je to već ličilo na pravu jedinicu, a bliježdjela je slika tifusara-rekonvalescenata. Zanoćili smo u selu Popov Do. Ujutru, prije pokreta, izvješten sam da je jedan drug umro u toku noćnog marša. Pošto je naređeno da se u rejonu sela Zabrnjice sastanu svi bataljoni, istog dana su tri bataljona rekonvalescenata 7. divizije maršovali u pravcu sela Nange. Tog dsna otpočela je i V neprijateljska ofanziva.

U Nange smo stigli oko 16 časova. Ovdje nas je dočekao naš intendantski vod, s nešto prikupljenog brašna, krumpira i nekoliko ovaca. Naredili smo da se pripremi dobra večera.

Na jednoj poljani, pored šume, postrojili smo sve borce i ponovo ih razvrstali po brigadama u tri bataljona. Određene su starješine. Upozorili smo da se vodi računa o redu, disciplini, a najstrože se zabranjuje samovoljno udaljavanje iz jedinica; posebno se zabranjuje odlazak u sela i traženje hrane. Dok smo ovo objašnjavali, desno od nas, nedaleko preko šume začula se dosta jaka puščana vatra i nekoliko rafala iz mitraljeza. Ovo se uprave poklopilo s upozorenjem da se drugovi ne udaljuju iz jedinica zbog četničkih bandi koje bježe pred naletom naših jedinica. Nakon sastanka s borcima, održali smo sastanak i sa starješinama, na kojem je Jovo Čakalo, kao iskusan vojnik, uključen u štab naše grupe. Novi član štaba izdao je potrebna naređenja za rad straža i patrola, te preduzeo mjere da se raspoloživo oružje ravnomjerno raspodijeli po bataljonima.

U toku dana dio boraca pomogao je kuharima u pripremanju večere, drugi su se tražili i posjećivali jer se pojedinci nisu vidjeli još od pokreta sa Banije. Vode se razgovori, oživljavaju uspomene, sjeća na teškoće. Ima i šale. Posebno se ističe Vojko. Traži Kuštrina i konačno ga nalazi u jednom grmu s nekoliko drugova oko vatre, iako je zabranjeno da se loži; nabrali su kopriva i kuhaju ih u porcijama. Izgleda kao da smo na odmoru, u predahu između dvije borbe. I politički se radi. Čitaju se radio-vijesti koje sć.m donio iz Rijeke. Pred večeru svi bataljoni su postrojeni na poljani. Večera je dobra, iako bez soli i kruha. Poslije večere zavijorilo se partizansko kolo i zaorila banijska pjesma. Izgleda kao da smo prava brigada, a ne ešeloni rekonvalescenata. Da još nije bilo neprekidne neutoljive gladi (zbog koje zamalo da nije izgorjela škola u selu, u kojoj su spavala dva bataljona, jer su neki borci pokušali da u noći, naloživši na tavanu vatru, ispeku krumpir), koja je navodila na postupke koji su se sukobljavali s disciplinom, izgledalo bi kao da smo se vratili redovnom vojničkom životu.

U zoru, tek što smo se digli, u štab grupe stigao je kurir iz štaba naše divizije. Obavijestio nas je da je divizija blizu nas i prenio nam usmeno naređenje da odmah krenemo u njen sastav. Ovo je za nas bila veoma radosna vijest, jer smo je svakog dana i s nestrpljenjem očekivali.

Bic je 17. maj 1943. godine. Odmah je izdato naređenje da se što brže pripremi doručak, a komandantima bataljona da se jedinice pripreme za pokret odmah poslije doručka. Prije pokreta trebalo je da srede tačno brojno stanje i da nam ga predaju, kako bismo podnijeli izvještaj štabu divizije.

Nakon doručka u stroju tri bataljona stajalo je 588 boraca i rukovodilaca, koji su popravljali odjeću i namještali svoje partizanke. To je, u stvari, bila brigada s kompletnim komandnim kadrom. Nedostajalo je samo oružje. Fizička kondicija kod većine ;e već bila dobra, a i borbeno raspoloženje na zavidnoj visini. Moglo se poći i u neku akciju. Svi su sada bili vedri i dobrog raspoloženja, jer su saznali da idu u borbeni stroj svojih jedinica iz koga su neki već poodavno ispali. Nestrpljivo su čekali komandu za pokret. Među pripadnicima 7. divizije bilo je i nešto drugova iz Like, Korduna i Dalmacije.

Naređen je pokret po bataljonima (prvo bataljon 7, pa 8. i 16. brigade), a za njima naša upravo formirana komora. Kako su bataljoni krenuli, tako su se začuli povici:

— Pjesma, pjesma, drugovi!

Jedni su zapjevali borbene pjesme, a drugi, opet, narodne banijske, pa i onu »Moja majka više djece nema, mene jednog sad u borbi sprema«, a neki »Oj, Banijo, krvlju polivena, ne plaši se, bićeš osvećena«. Tako smo, pjevajući, najavili i štabu divizije i jedinicama brigada koje su se tu ispred nas nalazile, da prezdravjeli nakon duljeg rastanka opet stižu u borbeni stroj.

Kad smo stigli u štab divizije predao sam izvještaj komandantu i primio naređenje da se bataljoni upute u svoje brigade. Krenuo sam sa svojim bataljonom u 8. brigadu koja nar; je toplo i srdačno primila.

Tako se završilo petnaestodnevno putovanje započeto u Krbljinama i završeno u selu Nange. U tih petnaest napornih dana, provedenih na maršu, bilo je dosta teških momenata, patnji i nedaća, no mi smo opet u borbenom stroju divizije.

Adam DUPALO

izvještaj Štaba sedme nou divizije od 29 maja 1943. god.
VRHOVNOM ŠTABU NOV I PO JUGOSLAVIJE O AKCIJAMA IZVEDENIM U VREMENU OD 16 DO 29 MAJA 1943 GOD.*

... U vojničkom pogledu učinjen je veći korak nego u političko-vaspitnom... Tako u poslednjim operacijama mnogi komandanti vrlo lijepo i uspješno Su vodili svoje jedinice — naročito u Osmoj brigadi. Borbeni moral naših jedinica nas je u borbama oko Pljevalja i iznenadio. Borci su se vrlo dobro držali i žustro su branili svaki položaj i bili su spremni uvek preći u kontra-napad i juriš na neprijatelja. U borbama oko Pljevalja imali smo ukupno 2 mrtva i 10 ranjenih kod Osme brigade, medu mrtvima pao je junačkom smrću komandir čete u III bataljonu drug Rade Miočinović, borac još iz ustanka, isticao se u mnogim akcijama a naročito sada kada je naša divizija preživljavala najteže dane. Kod XVI brigade imali smo dva mrtva i dva ranjena. Neprijatelj je imao preko 50 mrtvih a toliko i ranjenih.

Sa borbom oko Pljevalja mi smo u glavnom zadovoljni i ako su se tu pokazale i naše slabosti — ali se i pokazalo da su naše jedinice prebrodile jednu veliku krizu i da su na putu — sa borbenim poletom koga su pokazale — da će kroz kratko vrijeme biti u stanju da preuzmu rješavanje i težih zadataka.

* *Zbornik.,* tom IV, knj. 13, dok. tor. 129.

NIJE SE ČULO »NE MOGU VIŠE«

Početak pete neprijateljske ofanzive osjetili smo još na partijskom kursu pri Centralnom komitetu KPJ, koji se održavao najprije u selu Govzi, a zatim u Lijećevini na Tari. Koncentracija neprijateljevih snaga uslovila je nešto raniji završetak kursa. S drugovima smo se oprostili 18. maja.[1] Na rastanku smo i tužni, i veseli. Vraćamo se u svoje jedinice, ali se i rastajemo od dobrih drugova s kojima smo, bez obzira na ozbiljnost kursa i slabu hranu, proveli mjesec dana u đačkim nestašlucima. Radoje je bacio oko na naše pištolje sa 15 metaka i pred odlazak vrši se zamjena. Daje Milutinu konja, sedlo i »beretu« za pištolj koji je mjesec dana bio predmet njegovih želja. Jasno, osnovno je zamjena oružja — »belgijanac« za »beretu«, a konji i sedlo došli su mu, nekako, pride. Naša banijska grupa i Goša, koji je morao istim putem za Sandžačku brigadu, kreće poslije ručka na prelaz kod Uzlupa. Poslije prelaska visećeg mosta popeli smo se na plato gdje smo i zanoćili, a ujutro smo stigli u Čelebić.

Ovdje smo zatekli tragove nedavne borbe i ostatke vojne opreme: šljemove, sanduke, kutije i si. Svuda je puno ranjenika. Komanda mjesta je nedavno formirana i, pošto ne dobijamo ništa za jelo, produžujemo put. Upozoravaju nas da putem lutaju ostaci raspršenih četnika. To nas primorava da zauzmemo marševski poredak. Ja idem s mašinkom naprijed, kao prethodnica. U glavnini su svi ostali, sa trampljenim konjićem koji, jadan, nosi naše šinjele i rančeve. Pošto nas je malo, zaštitnica je ovaj put otpala. Pokazalo se da ova opreznost nije bila suvišna. Pred jednim prevojem začuli smo nekoliko pucnjeva i viku. U nekoliko koraka izbio sam na prevoj. Dosta blizu motalo se uzrujano dvadesetak ljudi, prilično

[1] Na kursu su bili: Drago Vučinić, Simo Tadić, Dobrivoje Vidič Baia, Radoje Ljubičić, Miladin Ivanović, Dragoljub Bordević Goša, drugarice Stana Tomaševie, Lula i Bosa i mi Banijci: Kole Kajić, Milutin Omazić, Ljuban Kljaić i ja.

odrpanih, tako da sam mahinalno viknuo: »Drugovi« ... Tek tada sam na najbližem primijetio bijelu kokardu. Neko je od njih povikao: »Drži ga!«

Držeći u ruci mašinku povikao sam nešto slično, možda sam i opalio neki metak, ali sam se, uglavnom, stuštio nazad ka »glavnini«. Vjerovatno je to i druga strana učinila, jer nas niko nije gonio. Povukli smo se malo unazad do jednog koliko-toliko preglednog i relativno vidnog mjesta.

Nije prošlo mnogo, a iz tog pravca naišla je kolona 1. proleterske brigade. Tiho su prolazile čete, bataljoni, komora. Pored protivkolca, bacača i municije konji su nosili čak i dvije šivaće mašine. Više od sata su prolazili pored nas i pod njihovcm zaštitom izašli smo iz šume i naišli na bolničku kolonu. Saznali smo da su četnici poklali neke zaostale drugove. U Meljaku smo dobili podatke o mjestu naših jedinica i razišli se.

ZATVARANJE PRAVCA PLJEVLJA — TARA

Pošto je 7. divizija stigla na taj teren 16. maja i preuzela dio fronta na Ćeotini, 7. brigada je dobila zadatak da zatvori pravac Pljevlja — Tara. Štab brigade se smjestio u selu Podpeće, isturivši na kose prema Pljevljima po jedan bataljon sa obje strane puta koji su ranije naše jedinice temeljito porušile, tako da se nismo bojali tenkova. Jedan bataljon bio je u rezervi. 16. brigada, sa štabom divizije, nalazila se u rejonu Hoćevine. 8. brigada je bila na krajnjem lijevom krilu, isturena prema mostobranu kod Graca i Gotovuše; na nju su se dalje nastavljali Dalmatinci. Desno od nas branila je prilaz Tari 3. sandžačka brigada.

Brigadu sam ostavio prije mjesec dana u Grušću, kad je gotovo čitav njen sastav ležao bolestan od tifusa, ali ni sada nije bilo bolje. Dio boraca je bio nešto življi, no većinu su činili tek prezdravjeli, izmučeni tifusari, s kojima je brigada nekoliko dana ranije popunjena.

Ovaj dio fronta bio je oko 20. maja relativno miran. S jednim drugom, obavještajcem Sandžačke brigade, krenuo sam noću u selo Zekavice ispred našeg fronta da prikupimo informacijo o neprijatelju. Išli smo sami, što je bilo prilično neoprezno, ali je još teže bilo dići desetinu izmučenih i gladnih boraca, kojima možda sutra predstoji borba.

Selo je bilo prilično pusto. Od jednog seljaka, čini mi se rođaka mog pratioca, dobili smo oskudne podatke da su na položajima oko Pljevalja i u samom gradu Talijani i da je pristup u grad zabranjen. Nijemaca još nema, iako se priča da će stići iz Cajniča. Seljaci su u strahu i neizvjesnosti jer se očekuje ofanziva. Četnici se vrzmaju razbijeni oko sela i prilično su demoralisani; pronose se gla-

i

sovi da će ih Nijemci razoružati ako smijene Talijane. Nismo, eto, saznali ništa naročito. Jedina korist od toga bilo je parče hljeba i sira, što nam je domaćin tutnuo u torbice na rastanku.

Između naših položaja i Pljevalja bile su samo grupice razbijenih četnika. Napali smo ih 27. maja i raspršili. Tom prilikom smo zaplijenili 20 grla stoke i ubili nekoliko četnika, dok su se ostali razbježali. To je uznemirilo Talijane koji su nas slijedeći dan napali sa tri kolone, ali smo ih lako odbili i nanijeli im osjetne gubitke. Slijedeće dane zatišja iskoristili smo za odmor i sređivanje. U svim batalj onima održane su smotre i sastanci.

Municije je bilo malo, jer je veći dio naoružanja, naročito automatskog, bio njemačkog porijekla, tako da nam obilje talijanske municije nije mnogo koristilo. Niko od boraca nije htio da zamijeni oružje oteto od Nijemaca na Baniji za slabe talijanske puške. Imali smo nešto više hrane. Snabdijevanje je, iako oskudno, bilo orgamzovano i dobro je funkcionisalo.

Za taj period sačuvani su podaci za naš 2. bataljon. Na 60 relativno zdravih boraca bataljon je za popunu dobio 68 prezdravjeiih tifusara. I ostali bataljoni su se udvostručili. No, ta pcpuna više je rasteretila bolnice nego što je nas ojačala. Sem mene i komesara, svi su do posljednjeg preboljeli tifus i većina je živjela i kretala se u nekoj vrsti pasivnog, mirnog transa. Takve jedinice nije bilo lako pokrenuti na juriš, ali je to, s druge strane, imalo i prednost sto su se još teže povlačile. Evo jednog primjera: 27. maja Talijani su nas napali jačim snagama. Kod 3. bataljona (po pričanju zamjenika komandanta, Dragana Ćulibrka) došli su, tako reći, bez opaljenog metka do prvih kuća u selu. Komandir jedne čete, okupivši nešto boraca, pokušao je da organizuje vatru, ali se odazvalo tek nekoliko pojedinačnih pucnjeva. Većina boraca se, bez panike i žurbe, polako povlačila vukući se od kuće do kuće. Tek kad je komandir u očajanju po vikao: »Oteše Talijani kazan!«, tifusari su se šutke i mirno okrenuli, jurnuli na Talijane i natjerali ih u panično bjekstvo. Ovo se, možda, i nije baš tako odigralo, no odgovara situaciji u kojoj smo se nalazili.

Slijedećeg dana neprijatelj je ponovio napad s još jačim snagama. Mi smo imali već odranije direktivu da se, u slučaju jačeg pritiska ili ako nas neprijatelj zaobiđe, povlačimo ka Tari. Odjek borbe kod Sandžaklija na desnom krilu sve više nam se približavao i zalazio nam za leđa. Već oko podne i naši su bataljoni bili prisiljeni da se povuku u Podpeće, a potom i na čuke više sela. U predvečerje su nas obavijestili da se Sandžaklije povlače preko Tare i da već do jutra neprijatelj može izbiti na cestu iza naših leđa i odsjeći nas kod prelaza na Tari. Komandant brigade izdao je naređenje da se brigada prikupi u Glibaćima, kuda su već ranije upućeni prištapski dijelovi. Krenuli smo oko ponoći ubrzanim maršem preko Kraljeve gore, s jakom prethodnicom, a kad smo stigli na

cestu kod Đurđevića-Tare, našli smo Sandžaklije koji su počeli da se prebacuju preko mosta. Od našeg 3. bataljona nije bilo ni traga ni glasa. Odredio sam najboljeg kurira štaba brigade, Peru Rudića, da ide po njega. Gledajući ga onako umorna (tek što jc stigao iz štaba divizije) kako nestaje u tami i bespuću, pomislio sam da li ću ga ikad više vidjeti, pogotovu kad smo nešto kasnije među Sandžaklijama našli i kolonu zaostalog bataljona koji je stigao prečicom. Na sreću, Pero nas je stigao oko podne na jednom zastanku, raportirao da bataljon nije našao, sjeo mirno do nas i počeo krpicom da čisti svoj kratki njemački karabin.

Pošto smo prešli Taru, u jednoj noći smo se odlijepili od Talijana i time završili svoj prvi period borbe protiv neprijateljskih jedinica koje su započele petu ofanzivu.

NA MARŠU I U BORBAMA PREKO DURMITORA

Pri odstupanju preko Tare izgubili smo vezu s divizijom koja je Taru prešla tek dan-dva kasnije, mnogo niže — kod Tepaca. Mi smo od Vrhovnog štaba dobili naređenje da ubrzanim maršem krenemo preko Zabljaka i Durmitora na lijevu obalu Sušice. Saznali smo da se kod Zabljaka spustila savezn̈ička vojna misija, što se odmah pročulo po bataljonima. Na koncu smo dobili dugo očekivano i veliko moralno priznanje naše borbe.

Od Podpeća do Tare (preko Glibaća) prešli smo 25 km za 6 sati. Razlike u usponima nisu bile velike, a ni sam silazak do Tare cestom nije bio težak. No, već na tom putu umrlo nani je i ostalo više od deset boraca. Najgore je tek dolazilo. Predstojao nam je dug put od Tare preko Zabljaka i Durmitora, sa velikim visinskim razlikama (prevoj V. Štulac 2.103 m) do Sušičkog jezera. Ovakav marš bez odmora, sem kraćih zastanaka, predstavljao bi i za svježe i odmornije jedinice pravi podvig. Zurili smo, bez obzira na avione koji su nas stalno nadlijetali i ponekad mitraljirali. U tom maršu, u kome je iscrpena brigada prešla blizu 60 km za oko 20 sati, iscrpene su, valjda, i posljednje snage. Sačuvani podaci o 2. bataljonu govore da je od Podpeća (28. maj) do Pive (5. jun) izgubljeno 40 ljudi, od čega je najmanje 30 umrlo na maršu. Ni ostale jedinice nisu bolje prošle, tako da je u brigadi umrlo preko 50 boraca.

Na svakom zastanku ostajalo je po desetak boraca. Vidio sam mnogo takvih slučajeva: borac je išao kilometre i kilometre tempom brigade, a kad je sjeo, nije se više digao. Nije govorio: »Ne mogu više«. Jednostavno, ništa nije kazao. Nekoliko drugova ostajalo je da ga pokopa u nekoj škrapi, a brigada je šuteći išla dalje.

Na zadnjem, ujedno najgorem dijelu puta, stigli smo dijelove bolnice koja se povlačila na pivski plato. I tu, na samom Štulcu, nebo se natmurilo, gromovi su počeli da bjesomučno udaraju, a iz

oblaka se sručila kiša kakvu nikad nisam doživio. Umcrni borci i konji teturali su se, klizali po blatu i kamenju i padali. Na jednoj zaravni sreo sam — ne čovjeka, već avet ogrnutu šinjelom, raščupane kose, kako oslonjena na dugačku batinu bespomoćno gleda na sve strane. Bio je to doktor Her linger, naš poznanik iz Siska. Cijela ga je Banija poznavala kao izvrsnog hirurga i upravnika sisačke bolnice. Ustaše su ga protjerale u Bosnu i poslije pada Bihaća došao je sa ženom i sinom u krajišku bolnicu. Izvanredno se zalagao u liječenju naših ranjenika i prošao kroz sve tegobe zajedno sa bolnicom u IV ofanzivi. Saglasili smo se da ga izvučemo i povedemo sobom, odvajajući jednog od naših konja. No, on je odbio. S njim je bila teško bolesna žena i — sjena od sina. Kasnije smo saznali da su ih sve troje zaklali četnici.

U noć smo stigli na Sušicu. Od rječice i jezera ni traga, bili su sasvim presušili. Ostalo je tek gdje-gdje malo mulja i blata. Na dnu kanjona, u magli i sitnoj kiši koja je došla poslije oluje, brzo su planule vatre. Težak dim i čađ izgorjele jelovine pritisli su kanjon kojim se razlegla tiha i tužna banijska pjesma: »O, moj babo Milane...«

Štab divizije bio je još iza nas i stigao nas je tek 30. maja u Nedajnu. Od Vrhovnog štaba smo dobili zadatak da zaposjednemo lijevu obalu Sušice i organizujemo odbranu do Durmitora i prihvat naših jedinica koje su još bile na putu iz Sandžaka. U Nedajnu smo se osušili i odmorili, ali je hrane bilo malo. Komesar brigade pošao je sa pet ljudi na Durmitor, gdje se povuklo stanovništvo sela sa stokom, spremno da brani ostatke svoje imovine. No, poslije razgovora, kad su saznali da smo Banijci koji su došli čak iz Hrvatske, dobrovoljno su prikupili stoku i dali nam je.

Izjutra 4. maja uputili smo hitno 2. bataljon prema Durmitoru da ojača 3. sandžačku brigadu. Na putu kod Crvenog Ždrijela primijećeni su četnici na čukama, ali su se brzo izgubili kad se čelo bataljona razvilo i postavilo bacače; bataljon je nesmetano prošao i do večeri stigao u Dobri Do. Drugovi iz Sandžačke brigade odmah su im ispraznili polovinu koliba, a od seljaka su dobili nešto stoke. Drugi dan čete su zaposjele visove Lojanik i Štit, a patrole su istu rile u pravcu Ranisave i Gabele. No, taj je dan prošao bez borbe.

Slijedećeg dana izjutra počeo je napad Nijemaca između Ranisave i Ivice. Bataljon je odbio napad i Njemci su satjerani u jarak Gabelu. U podne, baš dok se dijelio ručak, počeo je ponovni napad, u kome je bataljon imao dva mrtva i tri ranjena od artiljerijske vatre, a četa na desnom krilu je potisnuta. Istovremeno je stigao kurir iz štaba brigade s naređenjem da se bataljon vrati u sastav brigade. Ali, povući se u toku borbe značilo je otvoriti put neprijatelju na pivski plato. Bataljon je produžio borbu do uveče i zaustavio Nijemce. Tek oko 21 čas stigao je za smjenu jedan bataljon 5. crnogorske brigade. Kad je bataljon pred zoru stigao u Nedajno,

brigade tamo više nije bilo. Štab bataljona, ne znajući za ozbiljnost situacije, odlučio je da se predani u Nedajnu i borci nahrane, pošto je iz Dobrog Dola poveo dosta stoke, a našlo se i nešto brašna u komori. Tek poslije podne krenuli su za Rudine i stigli tamo u zalazak sunca.

PRELAZAK PIVE I USPON NA VUCEVO

Dok se 2. bataljon borio na padinama Durmitora, mi smo u štabu brigade pokušali da donekle sredimo stanje u ostala dva bataljcna. Glavnina Operativne grupe i Vrhovni štab otišli su ka Sutjesci. Odjeci daleke borbe čuli su se i kod nas, i to naročito noću. Između Pive i Tare okupila se bolnica, a položaje okolo držali smo mi i 3. divizija. 5. juna uveče, po naređenju Vrhovnog štaba, divizija je krenula za glavninom.

Već je bio pao mrak kad smo silazili niz strminu ka Pivi. Na onome što je trebalo da predstavlja put, leže ranjenici —- bolnice zaustavljene u pokretu. Naša kolona prosto mili. Štab divizije otišao je negdje naprijed da ispita mogućnosti prelaska. Kod Šćepan-Polja su već Nijemci i tuda se ne može. Uzvodno prema Mratinju nema puta i neizvesna je situacija. U mraku se spotičemo o ranjenike koji jauču. Korak po korak, klizeći i kotrljajući se, sišli smo ka rijeci tek pred zoru.

Moram prema Šćepan-Polju da izvidim situaciju 8. brigade. To je već treća noć bez sna. Artiljerija od Foče tuče po mostu. Plotuni od po četiri granate dižu stubove vode oko visećeg mosta, pa nekoliko minuta nastaje mir. 8. brigada se povlači na ovu stranu, jer zbog Nijemaca i skorog svitanja neće moći više da opstane preko, a po mostu će artiljerija tući danju preciznije nego po noći i ona neće uspjeti da se blagovremeno izvuče na visove.' Borci koriste zatišje između dva plotuna, pa se brzo prebacuju preko mosta koji se na pletenim užadima opasno ljulja i na kome nedostaje mnogo dasaka. Vraćam se uz Pivu putem duž koga stoje borci 7, i 16. brigade. Već je svanulo. Inžinjerijski vod divizije pravi prelaz od dva balvana preko kojih su ovlaš prikucane daske ne duže od metra, a ispod njih su virovi Pive.

Pošto više nema drugog prelaza — moramo tuda. Borci prelaze i prenose tovare, a konji će morati plivanjem preko. Načelnik štaba 16. brigade i ja dobijamo zadatak da se konji svakako prebace na drugu obalu. Malo dalje nizvodno razapeta je preko rijeke čelična žica, a tu je i jedan gumeni čamac. Kombinujemo da grlo po grlo vežemo za alku uz čamac i tako prevučemo preko vode. Ali, za svako grlo bilo bi potrebno najmanje 10 minuta, a mi nemamo mnogo vremena, jer je svaki minut dragocjen. Ne zna se odakle neprijatelj može prije stići — od Mratinja ili Šćepan-Polja. Odlučujemo se za jednostavniji način — vikom i toljagama natjerujemo

konje u vodu. Neki plivaju, povuku druge za sobom, dok se neki vrate i pobune ostale. Vraćamo ih ponovo, opet neki prepliva, no većina neće.

Bataljoni počinju prelaz preko mosta, a onda stigoše »štuke«. Tuku most. Mi smo u zaklonu iza jedne stijene. Samo nekcliko bombi pada blizu nas i to usred vode. »Štuke« se bjelasaju na suncu i pikiraju duboko u kanjon. Izvlače se i uz puno naprezanje prebacuju preko grebena. Kad jedna grupa završi — odlazi, a mi produžujemo s prebacivanjem. S konjima ide vrlo teško — trzaju SP na eksplozije i plaše se vode. Neke slabije voda odnosi i nabacuje nešto niže na balvane i stijene ili nestaju pod vodom.

Jedan Dalmatinac hoće da pretjera jednu talijansku mazgu, koja nikako neće. On je bije, gura, pa kad mu i uspije da je natjera u vodu, ona zapliva ali se vratila niže pa buni i naše konje. Moramo ga silom otjerati. Jedva odlazi, psujući na sva usta i mazgu i nas.

Naša komora je razvučena i konji sporo stižu. Komora 7. brigade je prebačena, a bataljoni se već uspinju na Vučevo. Prelazi Šesnaesta. Opet nailazi veća grupa »štuka« na most. Neki borci, koji nailaze od mosta, pričaju da je oštećen i da je oko njega bilo Dosta mrtvih i ranjenih. Naš Dalmatinac vraća se s mazgom i moli da samo još jedanput pokuša da je prebaci s našim konjima, jer: >>Asti gospe, ća će mi reć komandant!?« Pri jednom pokušaju mazga se trže i baci ga u vodu. On se izvlači na obalu, pljuje vodu i psuje. Moramo mu zaprijetiti pištoljem da nam s tom tvrdoglavom mrcinom ne plaši konje. Na koncu se rješava da ode bez nje.

Prebacivanje je najzad završeno. Umoran, mokar, promukao i gladan, želim da što prije stignem u štab da nešto pojedem, a eventualno malo i odspavam. Ali, na mostu me presrijeće kurir Pero. Ceduljica, komadić kockaste hartije istrgnute iz nečijeg notesa, još mi i sada živo lebdi pred očima. Naređenje iz štaba brigade:

»Naš 2. bataljon zaostao je. Sačekaj ga i ukoliko ne možete stići do pola noći za nama na Vučevo, ostani u Crnoj.Gori i radi što znaš Nina.«

Četiri sata je, pola pet. Sunce se već priklanja brdima. Do ponoći ostaje veoma malo. Teško je stići i gore na Rudine, a kamoli sići, i to noću, u Pivu i popeti se na Vučevo. A bataljon je bogzna kad krenuo od Durmitora i da li je uopće krenuo — jer se kurir, koji je juče otišao po njega, još nije vratio. No, do ponoći ne možemo nikako stići, pa prema tome »... ostani u Crnoj Gori...«

Tu, na pivskom platou, sabijenom između dva kanjona, nalaze se još bolnica i 3. divizija, ukoliko i ona nije krenula ka Sandžaku. Kako je to mali prostor, ogoljen i pust, bez hrane, opkoljen neprijateljem koji pretražuje svaku stopu. Gledam Peru. Stariji od mene, suv, preplanula lica, sjedi mirno i savija cigaretu.

— Moramo, Pero, odmah dalje.

Sa Tare sam ga poslao natrag ka Pljevljima po bataljon kojeg tamo više nije bilo. Sada ga opet vodim u neizvjesnost.

— Razumijem, druže načelniče, — kaže bez ikakvog uzbuđenja — poslali su vam ovo — i vadi iz torbice parče hljeba i janjeći but. — Drug komesar se razbolio, izgleda da je tifus.

Naređujem mu da podijeli po pola.

— Ne, hvala, ja sam ručao, a vi — Pero je svima u štabu brigade govorio »vi« — ništa čitav dan niste okusili.

Znam, to je sigurno posljednje parče hljeba koje mi šalju — možda će i meni biti zadnje.

Moramo brže pred bataljon; tješim se varljivom nadom da on iTiožda već silazi, da je blizu. Ljudska snaga tu nema granica i mi prosto trčimo uzbrdo. Ja i ne gledam da li me Pero slijedi. Opet susrećemo ranjenike, sad opet pužu uzbrdo, već nekoliko puta mijenjan im je piavac kretanja, ali ih volja za životom pokreće.

Sunce je već zalazilo kad smo izbili na plato. Od bataljona ni traga. Pero ide pred njih, a ja svraćam u nekakvu komandu. Drugovi ništa ne znaju i pitaju me ono što bih ja od njih htio da saznam. Nervozno izlazim i gledam niz put. Već se počeo hvatati sumrak i večernja izmaglica legla je po polju, kad se konačno pojavila kolona. Oni su, vidi se da žure. Nisam dao ni da sjednu. Stab bataljona okuplja se upitno oko mene, čete se postrojavaju. Raspoloženje im je dobro, iako su jako umorni. Bili su u borbi, imaju stoke i nešto brašna, a borba i hrana okrepljuju i snaže.

— Drugovi, — počeo sam — nemamo mnogo vremena. Ako ne možemo stići do ponoći na Vučevo, moraćemo ostati u Crnoj Gori...

Mir i zgledavanje ...

— Sada je 9 časova — za tri sata nećemo sići ni nn Pivu. Divizija je dvanaest sati ispred nas, a sa obje strane nadiru Nijemci. Do ujutro ih, možda, neće biti na prelazu, ali šta nas gore čeka — ne znam. Birajte: ili da ostanemo ili da se probijamo, pa ko prođe.

Odgovor je bio brz. Njih sto jednoglasno je zagimjelo:

— Na Baniju!

Dakle, odlučili su ono što sam i sam želio. Naređujem da se za 15 minuta unište bacači i teški mitraljezi, spali arhiva, podijeli mitraljeska municija, zakolje krupna stoka, a meso i brašno podijeli po torbama i rančevima. Ovce smo vezali telefonskim kablom i poveli. Komandir čete Miško Ikšić, zvani Tramvajac, kclje krupnu stoku vrlo brzo. Pa ipak, mojih 15 minuta oduljilo se u pun sat. Sunce je davno zašlo (na tom terenu noć brzo smjenjuje dan) pa se posljednje pripreme obavljaju pri svjetlu vatri.

Kako sada saopćiti iznemoglim ranjenicima da treba da ostanu? Međutim, pomažu nam oni sami, javljaju se:

— Ja, drugovi, ne mogu ...

Dajemo im meso, ostavljamo nešto stoke i sve konje, savjetujemo da se priključe bolnici koja se, istina, rasula te, tako reći, ne postoji, a ako naiđe neprijatelj, da se sklone po pećinama. Ostavljamo im oružje i bombe. To je sve što možemo za njih učiniti. Gledamo ustranu i odlazimo ...

U mrklom mraku silazimo. Već sam dvaput prošao ovaj put, ali ipak ide sporo. Opet ranjenici, opet jauk, psovke, padanja, klizanje, sačekivanje zaostalih. Noć je u junu kratka i tek ujutru smo na mostu. U dolini Pive nema više ni žive duše — sve se juče povuklo sa obje strane na visove. Jedino tri druga iz 1. dalmatinske ca zamjenikom komesara bataljona (Androm Kovačevićem) skidaju razapetu žicu i izvlače gumeni čamac. Kažu mi da će srušiti most, jer idu u Sandžak. Zurimo preko mosta. Daske su vlažne i klizave, a dosta ih i nedostaje. Na sredini mosta rupa prečnika čitav metar. Idem pivi i preskačem je dosta nesigurno, iako sam još snažan. Iza mene borci nose u naručju ovce. Imali smo sreću — svi su prešli.

Tek što smo se udaljili od mosta i počeli uspinjati, kad naiđoše »štuke«. Nas ne diraju, tuku most na kom nema više nikoga. To nam daje nade da su Nijemci još daleko, a sa četnicima ćemo lako. Na kraju uspona susrećemo vodnika inžinjerijskog veda divizije Ratka Djetelića, električara iz Kostajnice. Bodar i uvijek raspoložen, odličan diverzant, učenik Ilije Hariša Gromovnika. Ne malo je mostova i vozova digao. Šalje ga štab divizije da siđe na most i preda ga nekoj jedinici. Mi ga odvraćamo i nagovaramo da ide s nama, jer su dolje na mostu već Dalmatinci. Ne pristaje, hoće lično da izvrši zadatak. Od njega smo saznali da se divizija zaustavila na Vučevu i da nije daleko. Tek predveče stigli smo u štab divizije na Vučevo. Bataljonu je odmah naređeno đa prati bolnicu, a ja sam otišao u štab brigade.

PREKO SUT JEŠKE I KROZ ZELENGORU

i

Predveče 8. juna naređen je hitan pokret. Mi smo već ranije dobili orijentirnu marš-rutu kuda da se probijemo: Vučevo — Suha gora — Lokva Dernečište — Dragoš-sedlo — Suha. Dalju marš--rutu dodao je komandant divizije: Milinklade — Lučke Kolibe — Vrbničke Kolibe — Mrčin-Kolibe. 7. brigada je krenula kao desna kolona i u toku noći kroz šumu i neke poljane izbili smo pored Zanuglina na Dragoš-sedlo, odakle smo se već ujutru spustili na Sutješku. Avioni su se stalno smjenjivali i, kao na poligonu, tukli negdje ispred nas. O tome da Sutjesku pređemo nije, zbog aviona, moglo biti ni govora. Sjećam se đa su se nad rijeku i nas nadvile neke ogromne, potpuno gole stijene. Kolona se zaustavila pred Sutjeskom poslije podne. Komesar brigade, teško bolestan, počeo je da bunca i morali smo mu silom i na prevaru oduzeti pištolj i

bombe. Jedini sam se ja još u brigadi sačuvao od tifusa i, gledajući ga, sa jezom sam pomislio da to i mene uskoro čeka.

Sutjeska nije bila duboka. Negdje do koljena, najviše do pasa, ali veoma brza i neravnog dna s krupnim kamenjem. Lanac ljudi i konja prelazio je povijajući se pod pritiskom matice. Izmoreni borci, pomiješani s bolesnima, teturali su se i voda je prekidala lanac na najslabijem mjestu obarajući trojicu, četvoricu Sutjeska je tc noći progutala dvadesetak boraca. Krenuo sam s jednom četom uzvodno ka Tjentištu, a u svanuće, pretpostavljajući da je prelazak završen, vratili smo se na mjesto prelaza. Kolona je već bila prešla rijeku i pela se uzbrdo. Naišao sam, pretičući kolonu, na borce koji su nosili Nazora. Stari pjesnik je bio potpuno iscrpen, a dr Ivan Ribar, koji se odlično držao, zamolio me da na njega pripazim.

Popeli smo se na prevoj Pleće između Vilinjaka i Ozrena. Moglo je biti oko 8 sati. Izbijanje na brdo dalo nam je, kao i uvijek, osjećanje sigurnosti. Kolona se okupila i odmah su planule vatre, peklo se meso ili moljakao zalogaj. Zaostali su pristizali, ali ih se još dosta pelo uzbrdo, naročito ranjenici. Među posljednjima stigao je i Nazor. Teško da bi se kolona brzo pokrenula da nas nije »bocnula« iznenadna vatra bacača i »šaraca« od pravca Vilinjaka. Sve što je uspjelo da se popne na prevoj, sručilo se na drugu stranu, u Hrčavku. Silazili smo u grupicama od bukve do bukve kroz granje, šiprage, kližući i valjajući se. Vatra je na prevoju i dalje odjekivala. Nijemci su vodili borbu s našom zaštitnicom koja je odstupala i ubijali ranjene i iznemogle. Tu im je pao u ruke i kcmesar bataljona, Žarko Mihailović, koji je u općoj gužvi ostao bez konja i onako ranjen u nogu nije mogao dalje. (Kasnije smo čuli da su ga odveli u Zemun i ubili u logoru.) Zaostali dio kolone vratio se u Sutjesku, gdje je tri dana kasnije podijelio sudbinu sa 2. divizijom.

U dolini Hrčavke opet smo se prikupili, kolona se donekle sredila i krenula dalje. Za sve vrijeme tukli su nas s desna bacačem i brdskim topom, ali se niko na to nije obazirao. Predveče smo stigli pred Lučke Kolibe i zastali u nekoj velikoj bukovoj šumi, gdje smo našli Vrhovni štab. Saznali smo da je drug Tito ranjen, a jedan Englez poginuo. Pred sam sumrak bombardovale su nas »štuke«. Imali smo dosta mrtvih i ranjenih. Tu smo zanoćili, a ujutro smo nastavili put jer je Vrhovni štab već otišao naprijed.

U pokretu preko Ljubinog groba nalazio sam se s jednim bataljonom u zaštitnici. Išli smo rubom šume i preko čistina. Oblaci su se razišli i pripeklo je sunce, a vode nije bilo. Na jednoj zaravni, 50 metara od šume, naišli smo na neku lokvu. Kad su prvi borci potrčali da se napiju i napune čuture, počele su padati granate. Nismo se napili, ne zbog opasnosti, već zato što su granate od ostatka vode napravile mulj. Nešto dalje dočekala nas je vatra »šaraca« sa stijena Zelengore. Zrna su brisala po prevojr kojim je

irebaio proći i dizala oblačiće prašine na suvoj zemlji. Ali, kolona ide dalje.

Zaustavio sam se ispred prevoja i ubrzavam prelazak, a ujedno i da sačekam kraj kolone i uvjerim se da li su svi prešli. Odjednom, na brisanom prostoru sruši se na zemlju bolničar 2. bataljona, Đuro Cvikić. Kuka da ga ne ostave. Dok čekam drugu četu da naredim komandiru da ga ponesu, on se sam, vjerovatno plašeći se da ga ne ostavimo, diže i ode. Pomislio sam da je lakše ranjen i da se prenemaže. Međutim, dobio je zrno kroz stomak i creva koja su bila potpuno prazna i to ga je spasilo. Previo se sam i sa nama izišao iz obruča i vratio se na Baniju. (Kad smo 1944. godine zauzeli Glinu, sreo sam ga kad je trebalo da se operiše).

Najteže nam je bilo 11. juna pri povlačenju od Ljubina groba i Lučkih Koliba — borba se vodila svuda okolo. U toku noći skupili smo se na Mrčin-Kolibama, a idućeg dana krenuli smo dalje. Išli smo brže, jer je 1. proleterska probila obruč na drumu i trebalo se žuriti. Putem su se svuda vidjeli tragovi borbe i Iješevi Nijemaca i naših. Na putu prema Rataju sve se gomilalo, pa su i po dvije kolone išle paralelno, prelazeći se. Brigada je dobila zadatak da smijeni 3. krajišku na položaju više Govze i Jeleča, a ja da idem naprijed i uhvatim vezu. U jednom šljivaru našao sam Nikolu Karanovića i Simu Tadića. Preko potoka, na suprotnoj strani, vodi se borba. Smjenu nismo izvršili jer smo, kad sam se vratio po bataljon, dobili novo naređenje da se u Rataju povežemo s Hercegovcima radi prelaska puta Kalinovik — Foča.

Nina i ja krenuli smo naprijed, a bataljoni i štab brigade za nama, do pred selo. U jednom voćaru, kod same ratajske kule, našli smo jednog komesara bataljona i dvadesetak boraca iz raznih jedinica. Lože vatru i peku meso. Uto naiđoše »štuke« i već su nad nama. Tuku nas najprije teškim bombama čije nas eksplozije prosto odižu od tla, a zatim malim, kojih je mnogo pa eksplodiraju svuda okolo — i na zemlji, i na granama. Od dima i prašine ništa se ne vidi. Jedna grupa smjenjuje drugu. Negdje dalje dejstvuju bombarderi. Dan je bio oblačan i sve do predveče nisu letjeli pa se sad, kad se razvedrilo, sve odjednom skupilo i bije po tom uskom prostoru na kome se nabio čovjek do čovjeka.

Nina se brine za brigadu koja je zaostala nešto niže, na ravnici bez ikakva zaklona, sem potoka i živice. Kad je- završeno bombardovanje i počelo mitraljiran je, iskoristio je predah između dva naleta i preskočio kamenu ogradu voćnjaka. Slijedeći avion se približuje i rafal za rafalom siječe pored mene. Preskačem ogradu. S druge strane leži Nina na leđima i ropće. Iz grudi se još puši trag zapaljivog zrna, koje mu je prekratilo život.

Tako je, pred sam izlazak iz obruča, poginuo Nikola Marakoviđ Nina, komandant 7. banijske brigade. Borci plaču Ljubav^ je to prema drugu i starješini. Velikog borca sahranjuje nekoliko*

drugova iz štaba brigade. Rupa od bombe, kamenje i zemlja su mu grob. (Deset godina kasnije slušaoci Oficirske škclr. obišli su to mjesto, podigli skroman spomenik i odali počast.)

Imali smo teških dana i prije i poslije, ali ovaj dan, 13. jun, bio je najteži. Komandant poginuo, komesar u teškom tifusu, ranjeni su zamjenik komandanta i Kaj a Lalović iz politodjela, ima mrtvih i ranjenih. Nijemci vrše pritisak od Kalinovika — sa dva bataljona idem na položaje ispred Jeleča. U noći smo prešli put, izišli iz obruča i poslije dva dana već smo na domaku Jahorine. Ofanziva je završena.

Vladimir BAKARIC

SJEĆANJE NA KOMANDANTA NINU

Voljeti lujde — to je više nego dobra osobina, to je vrlina. To se ne može činiti po službenoj dužnosti samo iz uviđanja neophodnosti takvog odnosa, ili samo iz spoznaje da je to velika osobina dobrog komandanta. Ta osobina treba da je u čovjeku. Teško je reći koliko je ona urođena, a koliko stečena, ali je sigurno da se ne stiče lako i brzo. Voljeti ljude tako da oni to osjećaju predstavlja podlogu povjerenja, odanosti, ponosa u svog komandanta, predstavlja onu nevidljivu silu koja daje polet vojnicima kad čuju riječi ili osjete prisustvo svog komandanta.

Ovu osobinu ljudi mogu posjedovati u većoj ili manjoj mjeri. Kod Nine Marakovića, komandanta 7. banijske brigade, ona je bila njegova najizrazitija vrlina. Zahvaljujući njoj Nina se brzo zbližavao s ljudima, lako i brzo stvarao ono razumijevanje i prisnost koji su toliko potrebni među ljudima u radu na zajedničkom poslu.

Sjećam se svoga prvog susreta s njim. Već ranije čuo sam o njemu. I tada čovjek unaprijed stvara u mašti nekakvu sliku o nepoznatom. Čovjek je svjestan toga da to zamišljeno biće nije ono stvarno i da će najčešće morati da konstatuje: »Drukčije sam ga zamišljao«. Pa ipak mu je milo kad prvi utisak u susretu sa nepoznatim bude bolji nego što je očekivao. Taj prvi utisak osvaja čovjeka.

Došao sam u vezi s poslom, skopčanim sa opasnošću, kod čovjeka koga prvi put vidim. I mada sam već čuo o njemu upravo kroz rad na zadacima o kojima je i ovoga puta bila riječ, ipak sam se držao nekako kruto, kao da želim da što prije okončamo razgovor. Zbunjivalo me je baš to što se Nina ponašao kao da smo stari poznanici. Jer, sve ono o čemu je govorio mogao je reći kraće i hladnije, kao i obično što ljudi govore o nekom poslu kad se prvi put sretnu. Taj njegov način razgovora nije bio rezultat nastojanja

da se približi sagovorniku. To je ležalo u njemu. Zato se nije morao truditi da pokaže prisnost i toplinu već su one izvirale iz njega, i on ih nije mogao sakriti.

Iz ljubavi prema čovjeku proizlazilo ie i povjerenje koje je Nina imao i pokazivao prema ljudima sa kojima je radio. Rade je isticao dobre strane pojedinaca, dok je o onima lošim govorio kao
0 nečem prolaznom, nečem što ne umanjuje vrijednost onog pozitivnog. Možda ovakvo gledanje nije uvijek najkorisnije, jer umanjuje opreznost koja je neophodna kod pristupanja nekom poslu, čiji će ishod zavisiti od kvaliteta saradnika isto toliko koliko i od rukovodioca. Ali je sigurno da će bez vjere u ljude i *bez* sigurnog oslonca na njih, posao još manje napredovati.

Kada biste s Ninom razgovarali o ljudima koji rade na jednom sektoru, organizaciji ili jedinici i stvarali zaključke o njima na osnovu samo onog što ste od njega čuli, dobili biste utisak da tu ima tako mnogo dobrih i sposobnih ljudi, da je upravo čudo zašto se na tom sektoru drži toliko dobrih kadrova, dok su druga mjesta u njihovoj oskudici. Jednom drugu prilikom polaska na novu dužnost rekao je: »Imaćeš odlične saradnike i kad bi mene pitali ja ne bih znao ko bi kome trebalo da bude pomoćnik«.

Svakome je teško kad izgubi druga u ratu, konurndantu kad izgubi borca. Na komandanta 7. banijske brigade gubici su posebno teško djelovali. Nina je znao da u borbi mora biti gubitaka, zbog njih nije bio neodlučan, ali ljudi mu je bilo žao i to nije mogao sakriti čak i da je htio. Prvo pitanje koje je upućivao komandantima i komandirima poslije neke borbe bilo je: »Koliko imaš gubitaka?« Nije on zbog neizbježnih žrtava prekorevao komandante, ali nije mogao čekati s pitanjem koje je dolazilo iz sica.

Ima momenata kad je čovjek svjestan da nešto tako treba da bude, a u sebi osjeća drukčije. Po onome što osjeća — učinio bi jedno, a po onome što svjesno misli — radi drugo. I taci se u njemu nešto lomi, vodi se borba koja ostavlja vidne tragove u njegovim postupcima i manifestuje se na neki način. U 7. brigadi dogodio se
1 ovakav slučaj: borac je pronašao krumpir kod seljaka, uzeo ga i time dao povoda i drugima da to isto urade. Iz današnje perspektive to nije ništa strašno. Ali za nas je to drukčije izgledalo u Hercegovini 1943. godine, nakon IV ofanzive. Četnici su razbijeni kao formacija, ali da li će biti i politički dotučeni, zavisilo je od držanja naših jedinica, od njihovog utjecaja u narodu koji će rezultirati iz pravilnih postupaka kao potvrde istinitosti naših riječi. Eto, zbog čega je taj borac trebalo da bude kažnjen.

I to najtežom kaznom. Još danas, pri pomisli na to, nisam načisto, da li je i tada trebalo baš tako postupiti. Ljudi su bili gladni i to toliko gladni da su umirali. Tifus je zahvatio cijelu

jedinicu, umiralo se u hodu. Istina je da i u tim uslovima treba da preo vlada svijest. Ali, zar se može vjerovati da su u tim prilikama postojali uslovi za pravilno rasuđivanje? Trebalo je odlučiti brzo, pravilno, sa pozitivnim posljedicama. Tu odluku je morao donijeti komandant. Ako je i nije sam donosio, morao ju je sam objasniti pred strojem. Nina je izvršio ovaj mučan zadatak. Objašnjavao je zašto moramo biti nepopustljivi. Ali u tom glasu bilo je i nečeg neubjedljivog. Ne u riječima, one su bile na mjestu. Rekao je sve što je trebalo reći. Ali, uz odlučne riječi probijao se i jedan prizvuk koji je umanjivao odlučnost. Komandant je govorio o odluci za koju je vjerovao da je ispravna. No, komandant je bio i čovjek koji je volio svoje borce. A ovaj ovdje, koga je trebalo najstrože kazniti, bio je sve do sada borac koji je dobrovoljno došao u partizane, borio se dobro na Baniji, u Slavoniji, u Bosni i došao ovdje da izgubi život zbog nekoliko krumpira. Komandantu se neprekidno probijala misao da je to naš čovjek, čija se vrijednost ne može mjeriti s krumpirom. Njemu je istovremeno jasno da nije riječ o krumpiru, već o principu koji ne smijemo prodavati za hranu, jer ćemo ostati i bez principa, i bez hrane. Sa te strane nije bilo dvojbe. Međutim, postojala je i ona druga, koja govori da gladni i bolesni ne mogu uvijek misliti o principima.

I komandant se našao u čudnom položaju; ubijeđen da kazna mora biti najstroža, a žao mu je i čovjeka. Zbog toga je njegova riječ pred strojem brigade bila neobična. Kad danas mislim o tome imam utisak da je taj neobični glas dolazio kao rezultat izbijanja tuge za čovjekom koji je imao sve do tada svoje mjesto u komandantovom srcu.

Starješina koji voli ljude pokazuje to, u prvom redu, brigom za njih. Istina, smisao brige leži u naporima starješine da svoje ljude pripremi i održi ih neprekidno spremne za zadatke. Ali, pod brigom za ljude podrazumijeva se i pružanje uslova za život i rad, uz unošenje onih pravih ljudskih odnosa u život jedinice. U ratu kakav smo mi vodili, starješini se nije pružala prilika da učini u materijalnom pogledu toliko koliko ljudima treba. I baš zato je vežna ona svakodnevna briga oko smještaja, ishrane, odmora, raspitivanja o zdravlju, o umoru poslije dugog marša. Borac tu brigu i ljubav osjeti i to ga onda veže za starješinu trajno i čvrsto. Tako se i moglo tumačiti ono bezgranično povjerenje boraca 7. brigade prema svom komandantu. To je bilo samo uzvraćeno povjerenje. Komandant to ne može umjetno postići, to se ne stvara silom i nekim vještačkim autoritetom. Toplina u odnosima se ne stvara dekretima, nju stvaraju ljudi.

Nina se obraćao borcima po imenu. Ne znam da li se posebno trudio da im zapamti imena, ali ih je znao ne samo po imenu, već i odakle su, pa i više od toga. A kada komandant oslovi borca po

imenu, onda je to još prisnije no kad mu kaže: »Druže«. Borac osjeća da ga komandant zna i zapaža, da vidi njega — pojedinca, a to znači da vidi i zna njegove brige i radosti, neuspjehe i uspjehe, da ih vidi kao pojedince. I kad se vojnici u mnogim slučajevima osvjedoče i ubijede da komandant iskreno želi i trudi sc koliko je mogućno da njima bude dobro, oni su onda spremni da otvore svoja srca pred njim i da izraze ono što osjećaju. To je razlog zbog koga su borci voljeli da razgovaraju sa Ninom, da mu se pohvale i izjadaju.

Ako starješina ne učini sve što je u njegovoj moći da bi olakšao teškoće s kojima se bore njegovi ljudi, oni to brzo osjete i nedostatak pažnje prema njima uzvraćaju smanjenom pažnjom i ljubavi prema njemu. Znajući za ovo, Nina je jednom poveo razgovor
0 tome da mu se čini da su borci nekako hladniji prema njemu. Htio je da čuje zbog čega je to tako. »Imam osjećaj da ljudi nekako teško, sumorno odgovaraju na moja pitanja, kao da žele da ih pustim na miru i da im se ne obraćam. Treba li uzrok tražiti u mojim postupcima«? Ovo pitanje koje je postavio proizišlo je upravo iz njegove ljubavi prema ljudima i želje da mu bude uzvraćena. A ljudi su osjećali ono isto povjerenje prema svom komandantu, ponosili se njime u teškim danima IV i V ofanzive kao i prije dok su se borili na Baniji. Jedino su se promijenili uslovi u kojima su se ti osjećaji mogli manifestovati. Glad i bolest su otupili njihove osjećaje ili, bolje rečeno, potisnuli ih, nisu dozvolili da se vidno ispoljavaju kao prije. Voljeli su borci svog komandanta
1 kada im je bilo najteže, samo nisu imali snage da to ispolje. To se pokazalo i one kobne večeri, 13. juna, kada je voljeni komandant ostao u Rataju, zaklonjen iza omanje gomile kamenja.

To je bio posljednji napor da se probijemo iz neprijateljskog obruča. Neprijatelj je pokušao iskoristiti preostali dio dana da bi nam spriječio prolaz. Avioni su nastojali da nas prikuju za zemlju da nas zadrže i time stvore potrebno vrijeme svojim jedinicama. Ali nas nije bilo mogućno zaustaviti. Ostali su samo oni koji su pogođeni. Među njima je bio i komandant 7. banijske brigade.

Vijest o pogibiji komandanta prošla je brzo i tiho i duboko se zarila u srca ljudi u kojima je Nina imao svoje mjesto. I sad se ona neoslabljena, ali potisnuta ljubav, probila i prerasla u tihu i duboku tugu. Situacija nije dozvoljavala dugo zadržavanje nad grobom komandanta. Moralo se ići naprijed. Ali situacijo nam nije mogla zabraniti da i dalje volimo svog druga i da to kažemo riječju, ispoljimo međusobnim pogledima, da čuvamo tugu duboko u svojim srcima.

Brigada je uskoro promijenila nekoliko komande nata. Sve su to bili dobri ljudi, dobri rukovodioci. No, borci su ipak osjećali nedostatak Nine i to se odrazilo na raspoloženje jedinice. Nije to

bilo nepovjerenje prema novim komandantima, jer nije ni bilo razloga za to. Nije to bilo pomanjkanje prisnosti, jer su novi komandanti vodili računa o već stvorenoj navici boraca da očekuju od svakog komandanta ono što im je pružao Nina. Nije to bilo odsustvo želje da se zavoli novi komandant, da mu st uzvrati u istoj mjeri. To je prosto bila tuga za voljenim čovjekom, koji je ostao u Rataju, ali se zadržao duboko u srcima drugova. I teško čovjek može zaboraviti izgubljeno. A dok to ne zaboravi, sa novim se ne može saživjeti. Utoliko teže zaboravlja nešto što je mnogo volio. A ljudi su voljeli Ninu upravo zato što je on bezgranično volio njih.

Dr Zdravko KOLAR

OD PODPEĆA DO RATAJA

Boravak u Podpeću iskoristili smo za sređivanje bataljona koji se, teško osakaćen od pjegavca u Grušću, sada dvostruko povećao dolaskom 86 drugova i drugarica iz bolnice. Već skoro mjesec dana u štabu sam potpuno sam, a i komande četa ne stojemnogo bolje. Puške i mitraljeze koje smo vukli na konjima, jer ih je bilo dvaput više nego boraca, dobili su opet ljudi u ruke da na ovim surovim planinama nastave borbu protiv neprijatelja.[1]

Bataljon je oživio, ali je još uvijek bio daleko od onog kakav ie bio na Raduši i Prenju. Trebalo bi odmora i dosta hrane da se ljudi oporave od tifusa i umora, a mi nismo imali ni jedno ni drugo.

Od Pljevalja su nas napadale jake italijanske snage s kojima smo već nekoliko dana u sukobu.

[1] U znak zahvalnosti i priznanja naveo bih ime svakog pojedinca, ali nišani' sve zapisao, a pamćenje je izdalo. Zapisao sam samo komandni kadar 2. bataljona 7. brigade koji smo tih dana ponovo formirali.
Stab *bataljona:* komandant — Rade Milojević (Umetići, Kostajnica), zamjenik komandanta — Ilija Bogojević (Dodoši, Petrinja), komesar — Slavko Borojević (Knezovljani, Kostajnica), zamjenik komesara — Zora Zebić (Beravci, Slav. Brod), operativni oficir — Gligo Bunčić (Dodoši, Petrinja), intendant — Miro Brkljačić (Kostajnica).

1. četa: komandir — Stojan Bunčić (Veliki Šušnjar, Glina), zamjenik komandira — Petar Poljak (Crkveni Bok, Sunja), komesar — Pero Todorović (Brestik, Glina), zamjenik komesara — Đuro Mrkalj (Dodoši, Petrinja); vodnik 1. voda — Antun Fu ček, delegat — Dragan Macakanja, vodnik 2. voda — Joco Ivanić (Dodoši, Petrinja), delegat — nepopunjeno.

2. *četa:* komandir — Stojan Peškir (Moštanica, Petrinja), zamjenik komandira — Stevo Bunčić (Veliki Šušnjar, Glina), komesar — Pero Celap (Dragotina, Glina), zamjenik komesara — Dragan Tarbuk; vodnik 1. voda — Stojan Miljević, delegat — Branko Mrkalj (Dodoši, Petrinja), vodnik 2. vođa — Veljko Mareta, delegat — Božo Bjelić.

Prateći vod: vodnik — Stevo Priljeva, delegat — Mirko Kalan ja.
Radni vod: pomoćnik intendanta — Mirko Bjelanović (Luščani, Glina), šef kuhinje — Bogdan Baltić (Selište, Glina).

Pred noć je brigada izbila na cestu Pljevlja — Zabljak i preko Kraljeve gore krenula prema Tari. Put nije bio loš, ali je bio dug i za bolesne drugove težak. Na cesti iza sela Glibaća ležao je čovjek u bjelini. To je bio naš desetar Corković, koga smo prije nekoliko dana bili poslali u bolnicu. Na njemu nije bilo odijela, ostale su mu samo košulja i gaće. Netko ga je svukao, ili se jadni tifusar sam skinuo. Pao je i umro. Kako je bio težak taj prizor!

Kod Đurđevića-Tare stoji prebijen, neobično visok i lijepo građen most. Prešli smo preko partizanskim rukama napravljenog mosta i nastavili put prema Zabljaku. Išli smo kanjonom kroz koji protiče bistra i brza Tara. Pogled je dopirao daleko, na jednoj strani prema Sandžaku, na drugoj prema Crnoj Gori. Divni pejzaži, samo smo na te ljepote sada neosjetljivi. Tifusar proklinje svaki kamen, svaki uspon, jer ga staje života. Nitko ne govori o prirodi. Umjesto toga stalno padaju pitanja: da li u Crnoj Gori ima hrane?

Još dok smo bili u pokretu stiže nam vijest da ie engleska vlada priznala naš Vrhovni štab i našu vojsku i da se kod Zabljaka padobranima spustila delegacija od četiri Engleza i jednog Amerikanca. Odmah nam je bilo lakše, brže smo krenuli naprijed. Pero Poljak, zamjenik komandira 1. čete, kaže:

— E, samo kad sam to dočekao, pa sada što bilo sa mnom.

Kraj Zabljaka, malenog, gotovo potpuno spaljenog gradića, prošli smo bez zadržavanja. Tu nedaleko je Crno jezero, uokvireno zelenim livadama, crnogoričinim šumama i Durmitorom. Durmitor se propeo visoko u nebo i strši svojom silinom. Prosto ne vjerujemo da se može preko njega. Ali, krenuli smo baš preko Durmitora, punog vojske i izbjeglog naroda koji se sklonio od neprijateljskih aviona.

Nad Zabljakom sija sunce, a nad Durmitorom se odjednom prolomilo nebo, za čas kišu pretvorilo u snijeg i hladnoću. Ova surovost planine dotukla je mnoge bolesne i iznemogle. Mali Čizmek umro je kraj jednog bora. Oko trideset drugova i drugarica iz bataljona ostali su umirući kraj puteljka. Ovo je prvi veliki gubitak u pokretu. Teško nas je to zabrinulo.

Najzad smo stigli na Sušičko jezero. Čuli smo da se tu, također, nalazi Vrhovni štab. Dok sjedimo ispod drveća, kiša neprekidno pada i moči sve do kostiju.

Bataljon je dobio naređenje da krene u sastav 3. divizije i da na položajima iznad Dobrog Dola pomogne zatvaranje pravca od Savnika. Otuda su navirale jake njemačke snage.

U Nedajnu smo našli vodiča i krenuli za Dobri Do. Ogranulo sunce, na visoravnima Durmitora pasu razvezani konji. Idemo s posebnim osjećajem slobode na ovoj visokoj planini. Vodič nam objašnjava da se približavamo strmom prijevoju zvanom Crveno Ždrijelo. Valjda nas je htio upozoriti, jer čim smo bacili pogled u pravcu

Ždrijela, spazismo grupu četnika na čuki kraj prijevoja. Razvismo čelo bataljona, postavismo minobacače, a četnici, kad su to vidjeli, pobjegoše. Crveno Ždrijelo smo prošli mirno. Na daljem putu praüle su nas noć i kiša. Idući kroz mrak, kišu i nepoznato, imao sam osjećaj strašne osamljenosti. Da li itko zna gdje se sada nalazimo?

U Dobrom Dolu našli smo 2. bataljon 3. sandžačke brigade. Prepuštaju nam polovicu koliba i nekako se smještamo. Pokisli smo i gladni. Sandžaklije nas upoznaju sa situacijom na ovom sektoru i položajima koje treba držati.

Čete su na položajima iznad čuka Štita i Lojanika, na visini od nekih 2.000 metara. Iako je već početak juna, vrijeme je vrlo promjenljivo. Čas kiša, strašan pljusak i grmljavina, čas tuča i snijeg, pa opet zubato sunce.

Dobri Do nije selo. To su katuni u kojima seljaci sa Jezera ljeti stanuju, čuvaju stoku, sire mlijeko i spremaju smok za zimu. Ljudi su pristupačni i od pomoći, ali previše se sleglo vojske u njihovih dvadesetak koliba. Previše je naših zahtjeva za njihovu neveliku imovinu. Svaki dan dobijamo po par ovaca i janjaca. Daju nam, jer i sami vide da moramo nešto jesti, ali svaku izdvojenu ovcu prati tužan pogled domaćina. Nikad nisam znao dć< je pečena janjetina tako slatka. Kruha nismo imali.

U večernjim časovima, grijući se kraj ognjišta, sa seljacima pričamo o našoj borbi, o krajevima iz kojih smo došli. Ljudi su dosta suzdržljivi, dok žene otvorenije učestvuju u razgovoru, iznose što im se sviđa i što im se ne sviđa, strahuju što će biti s njima ako dođu Nijemci. Jedna dosta otresita starica priča o partizanima koji su 1941. godine prolazili ovuda, o drugu Moši Pijađe koji je tada bio kod nje.

Prvih dana nije bilo borbe, a patrole su prema Ranisavi i Gabeli izviđale položaje i kretanje neprijatelja. Jednog dana Nijemci su krenuli prema našim položajima, ali ih je teški mitr&ljez 1. čete stjerao u jarak Gabelu. Nadiranje svoje pješadije neprijatelj je potpomagao jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Naročito je bio tučen prostor između 1. i 2. čete, jer su primijetili da tuda odlaze i dolaze kuriri u štab bataljona. Pred podne borba se utišala i mi smo to iskoristili da se dopremi ručak na položaje. Ručak nam je donio Vule. Neprijatelj je to osmotrio i po nama osuo artiljerijsku vatru. Vule je ranjen i ne može se maknuti. Trčim do njega. Gledam: dvije velike rane, jedna na nozi a druga na ruci. Tješim ga, kažem mu da ga nećemo ostaviti.

— Vidim ja da od mene nema ništa, druže komesaru.

Krvavim rukama savija moju glavu i ljubi me.

— Nije mi žao umrijeti, ali mi je žao vas ostaviti. Pozdravi moju djecu.

To je bila smrtonosna rana i on je zauvijek ostao na Durmitoru. Nije dočekao da vidi svoju djecu.

U toku borbe stiže kurir iz štaba brigade s naređenjem da hitno krenemo za Nedajno u sastav brigade, jer slijedi prelaz Pive. Trebalo bi da krenemo odmah, ali ne možemo napustiti položaje dok nam ne stigne smjena. Ranjene i bolesne drugove i komoru odmah šaljemo za Nedajno, a mi i dalje ostajemo na položajima. Borba se nastavlja. Naši mitraljezi i minobacači usporavaju nadiranje neprijatelja prisiljavajući ga da mijenja pravce napada i da traži zaklone. Desno i ljevo od nas bore se Sandžaklije i Crnogorci.

U sam mrak stiže nam smjena. Smijenio nas je jedan bataljon 5. crnogorske brigade. Stigao je odnekud sa položaja i sada će, opet, provesti cijelu noć na položajima i nastaviti borbu. Saznajemo da naše jedinice vode oštre borbe kod Gackog, na Sinjajevini, na Pivi, u Zelengori.

Rastajemo se s Dobrim Dolom. Zašto se zove »dobri«? U mirnim vremenima možda je tu, ipak, lijepo provesti ljeto.

Vrijeme je mirno, noć divna. Opet preko Crvenog Ždrijela, preko čuka i zaravni. Kad smo stigli u Nedajno, već je bilo dobro svanulo. Tu nas je sačekao intendant Miro Brkljačić s radnim vodom. Ostale jedinice brigade već su otišle. Sve je oko nas nekako tužno i pusto. Pojeli smo po parče hladne ovčetine ili konjetine — vrag bi ga znao što je bilo, odmorili se dva sata i krenuli dalje.

Dan je sunčan i topal, ali nas začudo avioni ne ometaju. Svuda okolo goli kamen. Nigdje šume ni izvora. Ustajala, crna voda u koritima ispod krovova koliba, koliko-toliko gasila je žeđ. Nigdje se ne sretosmo s drugim jedinicama. Sve nam je to čudno i zloslutno.

Predveče smo stigli u Rudine iznad Pive. Sačekao nas je načelnik štaba brigade, Bakarić. Saopćio nam je da je situacija vrlo teška i kritična. Da nismo stigli još za par sati, ne bL nas mogao više čekati. Treba ostaviti sve teško oružje, komoru, spaliti štapsku arhivu i krenuti što hitnije preko Pive, jer, ako ne požurimo, može biti prekasno. Prenerazili smo se. Boraveći u Dobrom Dolu, nismo ni znali kakve je već razmjere dobila neprijateljska ofanziva.

Zakopavamo dva teška mitraljeza, jedan veliki i jedan mali minobacač, palimo arhivu, koja je prilično vjerno govorila o našem putu i borbama od Banije do Durmitora. Ne mogu se ipak sa svima rastati i u torbici ostavljam svoj dnevnik, notese u kojima su bilješke sa sastanaka, kartu Jugoslavije i istoriju SKPb. Ako budem ranjen, to ću valjda uspjeti uništiti da ne padne neprijatelju u ruke.

Sta ćemo sa ranjenim i bolesnim drugovima koji ne mogu ići? Moraju ostati tu sa bolnicom. Kako im to saopćiti, što će reći? Dok misli lete kroz glavu tražeći rješenje, dolazi nekoliko bolesnih drugova i mole đa ostanu.

Koljemo ovce koje smo dotjerali iz Dobrog Dola. U prljave torbe svaki borac stavlja po komad mesa. Iz komora dijeli se po šaka brašna. I, kreće.

U gužvi ranjenika i bolesnika iz drugih jedinica ostadoše i naša dva ranjena druga, jedna drugarica i nekoliko bolesnih. Ostade 20 konja koji su nam nosili ranjenike, oružje i komoru.

Kanjon Pive je strašan. Mrak, strmina, ljudi p&daju, kotrljaju se kao lopte i psuju. Spotičemo se o ranjenike i bolesnike koji su zakrčili usku stazu i čekaju na prebacivanje. Jedva stigosmo na uski mostić i pređosmo Pivu. Tek što smo je prešli, naiđoše avioni i prosuše bombe. Mi nismo imali žrtava, ali mrtvi kraj rijeke govore da je jučerašnji prelaz bio krvav i težak.

Gotovo cijeli dan trajalo je penjanje uz kanjon. Na izlazu iz kanjona dočekao nas je štab divizije s kojim su bili i Nazor, Ribar i nekoliko male djece. Kako će oni sve ovo izdržati?

Od komandanta divizije, Pavla Jakšića, dobili smo zadatak da preko Vučeva pratimo bolnicu u kojoj je bilo oko 600 ljudi, rekonvalescenata koji su uspjeli prijeći Pivu.

Strašno je putovati s bolnicom. Idu polako, najednom sjednu i za tren nalože vatre. Kad zastanu, prosto ih je nemoguće pokrenuti. Idemo od jednog do drugog, govorimo im da je neprijatelj blizu, da nas svaki čas može napasti; molimo, kumimo, ali sve to ne vrijedi. Tifusari mimo sjede i grij u se oko vatri. Najzad, grdimo, dižemo svakog pojedinog i nekako se krene. Nakon nekoliko stotina metara opet ista slika. Rasvanulo se, a mi smo prešli svega nekoliko kilometara.

Na Suvoj gori stiže kurir iz štaba divizije s naređenjem da napustimo pratnju bolnice i usiijenim maršem krenemo u sastav brigade pred Sutjesku. Zajedno sa doktorom saopćavamo situaciju bolesnicima. Mnogi su shvatili težinu događaja i krenuli s nama, dok su neki ostali mirno ležeći. Mnogi od onih koji su krenuli nisu izdržali i ostali su kraj staze, umirući.

Pred Sutješkom smo. Stigli smo brigadu, od koje smo bili, čini nam se, dugo odvojeni. Na Sut ješci bjesni ogorčena bitka. U neravnopravnoj borbi s neprijateljskom pješadijom, artiljerijom i avijacijom proleteri krče put. Uspjeli su, ponosni drugovi naši!

Tamna noć, umorna kolona, zabranjen svaki šapat. Usjeklim stijenama teče plaha i hladna Sutjeska. Noćas samo ona ne zna za strah. Čovjek čovjeka drži za remen, a najslabiji se drže konjima za repove. Hladni valovi dopiru do prsa, uporno udaraju o noge. Kao da su se i oni zavjerili protiv nas i ne daju da ih pređemo. Na najslabijim mjestima je, na momente, pucao lanac povezanih života i Sutjeska je naše drage odnosila u Drinu.

Pregazili smo je. Neki drugovi me pitaju hoćemo li sada u selo da se osušimo. Još uvijek mnogi ne znaju da je ovdje samo planina, borbom raspjevana, i da nigdje u blizini sela nema.

Opet strahoviti uspon. Na malom proplanku, obasjanim jutarnjim suncem, zaspali smo kao zaklani. Nitko nam nije to dozvolio, nitko nam nije to rekao. Probudila nas je strahovita vatra iz »ša-

raca« sa lijeve strane. Brzo poskakasmo, povismo udesno i naprijed. Opet spuštanje, zapravo kotrljanje. Nitko ne pokazuje kuda treba ići. Staza je već dobro utrta od jedinica koje su prošle ispred nas i ne može se zabasati. Razbacani sanduci od municije, pokoji ostavljeni mitraljez ili puška, zaklani i oderani konji, mrtvi drugovi. Sve je to obilježavalo put. Tek sada smo u potpunosti shvatili ozbiljnost našeg položaja i žestinu neprijateljske ofanzivt.

Potok Hrčavku nije bilo teško oreći. Opet penjanje. Borba se vodi na sve strane. Našu kolonu neprijatelj je primijetio sa drugog brda i otvorio artiljerijsku i minobacačku vatru. Vučemo se kao prebijeni. Sto, dvjesta koraka i zastoj. Neprijateljske granate tuku po koloni, ali to ne smeta da se iz torbice izvadi komadić svježeg mesa, potraži biljka što miriše na bijeli luk i pojede u slast.

Stalno usponi. Svakom je već došlo do grla. Svijest se bori sa tijelom koje traži odmor. Mara Erakova, natečenih nogu, ne može više da se makne. Sjedi i umire.

— Druže komesaru, ja zbilja više ne mogu — kaže mi mitraljezac Nikola sjedeći na panju.

— Hajde, još malo, ne daj se — biće nam drago kad sve ovo preživimo.

Poslušao me i krenuo naprijed. Na mrtvom konju kraj srušene jele sjedi čovjek i reže meso. Kad bi ljudi iz Dobrog Dola znali kako su nas spasli svojim ovcama!

Konačno smo dospjeli na Lučke Kolibe i zastali u velikoj bukovoj šumi. Odličan zaklon od napada iz zraka, ali neprijatelj zna gdje možemo biti i neprekidno tuče iz aviona. Padaju svježnjevi malih bombi, kače se o grane, eksplodiraju i smanjuju naše već prepolovljeno brojno stanje. Vrhovni štab je u blizini. Saznajemo da je drug Tito juče ranjen. Ni njega nije moglo mimoići.

Noć bi trebalo iskoristiti za spravljanje večere, ć.li mesa više nema u našim torbama. Zahvaljujući kuvaru Mirku, koji nije napustio svoj kazančić, mi smo ipak napravili večeru od tople vode sa nekoliko šaka brašna koje smo još pronašli po torbicama.

Pred svitaj dana krenuli smo dalje. Čim smo izašli iz šume dočekala nas je paklena vatra. Šuma nas je sada zaklonila. Teren je sve ugodniji, nema kanjona, nema jakih uspona, nema zaostajanja.

Na Mrčin-Kolibama prespavali smo noć i svaki je dobio komadić konjetine. To je zadnja zaliha koju je još imao štab brigade. Održan je sastanak članova Partije iz cijele brigade (12. VI), samo s jednom tačkom dnevnog reda: sadanja situacija. Komandant brigade Nina Maraković je održao govor. Zahtijevao je da se držimo, da uložimo krajnje napore da bismo savladali neprijateljsku ofanzivu, koja se, evo, bliži kraju. Očinski nam je govorio Nina, nikada to nećemo zaboraviti.

Divne su jelove šume Zelengore, pune izvora i potočića. Svaki čas pijemo vodu da bismo utolili glad. Na čelu kolone ide Nina L tiho zviždi: »Padaj silo i nepravdo...« Kako to ohrabrujuće odzvanja kroz zelengorske jelike.

U Rataju je puno vojske. Čovjek na čovjeka pred prelazom ceste Kalinovik — Foča. Čelo našeg bataljona i Nina stižu do ratajske kule. Baš u taj tren naiđoše avioni. Pikiraju, bacaju bombe, mitraljiraju. Jedni odlaze, drugi dolaze i tako sve do noći. Nikada nisu tako strašno tukli. Na cesti Krajišnici vode borbu s neprijateljskim tenkovima i pješadijom.

Odoše avioni. Čuje se tužno jecanje. Ninini borci nose svog dragog komandanta. On im više ništa ne govori. Izgledao je blago, kao da je na trenutak zaspao. Kroz brigadu prostruji vijest: »Poginuo je Nina«.

Na cesti su Krajišnici uništili neke tenkove i oslobodili prelaz. Prolazi Vrhovni štab. Uskoro iza njega krećemo i mi na cestu, u Miljevinu. Sutradan smo opet doživjeli strašno bombardovanje u kome smo izgubili mnogo drugova i drugarica.

U šumi iznad Miljevine sastali smo se sa 8. i 16. brigadom naše divizije. Zajedno smo, poslije, prelazili prugu kod Prače.

Završila se neprijateljska ofanziva. Bataljon je izgubio dvije trećine svoga sastava.

Dr Slavko BOROJEVIĆ

3. jun 1943.

Trojica mladića, naoružanih mještana, žale se na povađeni .krompir i na obijene kuće. Učinili su to zarobljeni Talijani ili bolesnici iz tifusnog odeljenja.

— Razumijemo mi borbu, znamo da naša vojsku mora jesti, podijelićemo s njom i posljednji zalogaj, ali...

Razumiju oni i naša objašnjenja te nemile pojave.

Poslije podne obilazim drugove u tifusnoj četi. Negdje u štali, pored vatre, sakupila se nekolicina, tek dovršava ručak. Isparava se mokro odijelo.

— Kako ste drugovi?

— Drugarice, osjećam se zdravim, samo su mi noge otekle — odgovaraju nekolicina.

— Hoće li biti oputnjaka? — pitali su drugi.

Jedan Dalmatinac predlaže da nauče sami praviti obuću.

Na gornjem spratu nešto slično. Uvijeni u ćebad bolesni očekuju da se naloži vatra. Ne smijem glasno da kažem ono što mislim. Da je bar 15 dana odmora uz dobru hranu — to bi opet učinilo od ovih ljudi divove, neustrašive jurišače. Ovako, ne tapka se ali su koraci lagani.

Vraćamo se predveče. Iz klisure koju urezuje Sušica izbija bjeličasta magla. Ona se sve jače približava selu da bi ga, najzad, sasvim, kao i Durmitor, obuzela. Osmatrač, skriven kamenom, pažljivo osmatra lijevu obalu Sušice.

Naziru se crni krovovi napuštenih kuća. Livade i put puni su lokvi. Zemlja je gnjila.

Komesar Uroš se vraća iz akcije sakupljanja namirnica. Samo za dva do tri sata sakupili su 1.000 kg brašna.

— Narod je naš, samo mu treba prići. Neki dan su čobani spasli bolesnog druga. Uveli su ga u kuću, nahranili a zatim poslali u jedinicu.

Gubim vezu sa Stojićem te sam primorana da pješačim, što mi nanosi bol. Strepim za Uroša dok silazi strmom klizavom stazom prema cesti i pruzi. Ah, to su ta vrata kroz koja se povlači naša divizija! Javorina — Jahorina. Kiša i dalje romori, na? put vodi

opet kroz šumu. Razumije se, opet naizmjenično strmim i nizbrdnim, glinovitim i opasnim stazama. U popaljenom selu nema mjesta. Bataljoni, brigade, traže vodiče, dovikuju se međusobno tražeći vezu. Uvijeni u ćebad, previjeni na konjima, podrhtavajući cd zime očekuju bolesnici uzaludno smještaj. Gubi se strpljenje, psuju se odgovorni; što više, jedan predlaže i paljenje kuće pred kojom se nalazimo. Drugi, svjesniji, stišava buku ubjeđujući da tako mora biti »da rukovodstvo u interesu samih nas lupa glavu tražeći po sekciji obližnja sela«. Ostavismo tu grupu koja se kasnije razišla po šumi i krenula za brigadom. No, uslijed gubljenja veze s bataljonom u prethodnici, ostaje nam kao jedini izlaz da kraj potočića sačekamo dan. Tek poslije punog sata strpljivog zalaganja, uspjelo se da se na mokroj zemlji i vlažnim drvima, stalno zalijevanim kišom, naloži mala vatra. Pridržavam Uroša koji sjedi na samaru pod drvetom. Pokriveni smo ćebetom koje često spada. Ukoliko se više kvasi, postaje teže i pritiska. Kroz san osjećam kako klecaju kolena. Budim se, stajem čvršće i opet nastavljam.

5. jun

Opet gusta magla obuhvata Durmitor, sela, njive. krš. Vlado i Ivo[1] treba da idu u Nikoviće. Očekujemo novosti. Težak momenat! Treba se probiti kroz obruč. Zabrinutost pred problemima koji stoje pred nama brzo zamjenjuje vedrina, odlučnost, spremnost na sve teškoće koje ne iskrsavaju prvi put pred nama — to je uobičajena csobenost našeg štaba.

Sandžaklije nam pišu o pokretu neprijatelja od Đurđevića-Tare. Sad je učvršćen kod Međužvalja; ima Nijemaca, Talijana i Bugara. Druga kolona ide prema Katunima (blizu Zabljaka). »Ukoliko neprijatelj ne bude krenuo prema Štulcu moći će se preći preko Tepaca«, pišu nam.

»Drugarice Kajo! Dozvoli da napišem nekoliko riječi u tvoj dnevnik, jer će možda među nama ostati po koje prazno mjesto, samo spomen na dragog druga ili drugaricu ...

Povezani smo sada u borbi na život i smrt. Na život i smrt? Da, kasnije jednom, iz jedne ljepše i bolje perspektive, možda ćemo se nasmijati na to, možda će se i te riječi činiti malo pretjerane, malo patetične. Ali, danas su one zbilja. Danas se nalazimo na najužoj, najstrmijoj, najneprohodnijoj stazi našeg velikog puta. Od danas još čvršće će se zbiti naši redovi i još bolje ćemo se upoznati, svaki detalj iz tih dana ostaće velika, svijetla projekcija na platnu naših uspomena. Pa kad jednom siđemo na široku, bijelu, sunčanu i nasmijanu cestu pobjede, naša će sjećanja i naša pričanja, naša će spominjanja biti još uvijek, gotovo bih rekao nezaboravno i neprolazno priljubljena o taj durmitorski kamen, o stijeno Tare, o te

[1] Vlado Bakarić, načelnik štaba, Ivo Frol, član politodjela 7. brigade.

planinske klance, kroz koje smo tako predano, tako svjesno i s toliko ljubavi nosili naš zavjetni kovčeg slobode.

Eto, ulaze drugovi u naš život, naviru doživljaji i događaji sa svih strana. Zbližavamo se sve više, sve tješnje. Naš mali štab bora čela nad problemima, ljuti se i smije, šali se i pjeva — i pred teškim zadacima, koji ga čekaju, ostaje miran, sabran. Taj mali štab nosi u sebi nešto tako drago, tako srdačno, tako toplo — nosi krasno, zdravo drugarstvo. Ko će zaboraviti sve one male sitnice našeg svakiđanjeg života, sva ova draga lica? Tko će to od nas ikada zaboraviti? Široko, boksersko lice našeg Nine, koje se začas ozari smijehom, da opet nenadano brže plane vatrom »opravdana« gnjeva. Nina, koji leti na prvi puščani hitac i upravo se gura u borbene redove. Nina, koji vuče svoj štab po svim čukama i »dobrim« osmatračnicama. Hoćemo li zaboraviti djevojačko lice našeg Uroša, sa svijetlim, nedužnim, uvijek malo začuđenim očima, sa vječnim osmjehom na usnama? Pa Peru u svojoj viteškoj, serdarskoj pozi, Vladu s apetitom i pomalo mangupskom fizionomijom, koju vješto krije pod načelničkom ozbiljnošću? A Savo? Gunđa on, pomalo, gunđa dobro i korisno, malo se uzvrtoglavi, ali uvijek ima pri sebi po koji vrijedan citat. No, eto, nećemo valjda zaboravit- ni malog bijelog Sloneka, sa njegovim sitnim hodom i još sitnijim govorom?

Da, Kajo! A sada o tebi. Ostaće mi u sjećanju jedna slika, sigurno će ostati: plavokosa glavica, rano ujutro nadvita nad istorijom, usne se miču bezglasno, a prsti pomažu nabrajati i pamtiti sve tačke Lenjinovih teza.

Mnogo toga imamo u srcu, svi mi, mnogo nada i briga, mnogo osjećaja. I eto, sa svim tim polazimo na put, težak i požrtvovan put. Ali to, što nosimo u srcu, nije nam teret. Ne, to je spoznaja i ljubav koja nas hrabri, čeliči, koja nam put čini lakšim i perspektive vedrijima. A jednom, kad stignemo na onu široku, sunčanu cestu, moći ćemo mirno razgrnuti pred nama srce i čitati iz njeg sve ono, što se kroz te dane zbilo i urezalo u nj. Biće to mimohod dragih drugova i drugarica, festival radosnih sjećanja ...

Ali, sada je pred nama još Tara! No, ni ona nas ne može zbuniti ni zastrašiti — zar ne?«[2]

13. jun

Približavamo se Rataju, obilazeći šumom zbog neprijatelja koji je u Jeleču i avijacije koja nas u stopu prati. Brisanog i čistog prostora ima dosta. Pored nas žure na položaj Krajišnici i Dalmatinci. Bolnice u šumi očekuju da se probiju borbene jedinice. Naš štab brigade i ovog puta je u prethodnici. Sunce je izgrijalo, konji i ljudi se maskiraju granama. Avioni nas hvataju na čistom prostoru. Prestalo je prvo kruženje. U namjeri da prikupim informa-

[2] U dnevniku zapisao Ivo Frol.

cije o smještaju, polazim naprijed. I opet me »štuke« prikovaše za jedan rijedak šljivik, cio sat. Nedaleko je štab. One kruže tim pravcem. Ali, meni se ide naprijed. I tek što sam stigla, na opće iznenađenje, 6 gadnih »ptica« doletješe. Nemamo vremena da se sklonimo. Tresak bombi i mitraljeza zaglušuje uši, diže od zemlje, zasipa kamenjem i prašinom. Vlado i Pero se prebacuju na našu stranu kamene ograde. Ranjenik pored mene ječi i traži vode. Najedanput zvoni, pišti iznad nas. Osjetih jake udare po nogama i stomaku. Bombe i dalje zviždе, mitraljezi i dalje prosipaju svijetleće metke. Malo se stiša. Pogledam se. Hlače iscijepane, krv curi. Još nisam ni stigla da saopćim Peri a on me iznenadi groznom istinom:

— Nina je poginuo.

Nina! Njega nema. Pa zar je to moguće? Crna vijest izaziva istinske suze boraca. Osjećam strahovitu potištenost. U meni, kao i u ostalim borcima, kraj čijih tužnih očiju promičem polako s Perom, raste val mržnje, želja za osvetom nad onima koji uskoro pokušaše da nam otmu položaje, a prije nekoliko minuta istrgoše iz naše sredine najboljeg druga, našeg dragog Ninu.

18. jun

Opet smo u istoj šumi. Tek sviće a izviđači je detaljno pretresaju. Bolničari se natežu s gašenjem vatri. Dovršava se individualno pripremanje jela: ječma, brašna i drugih u selu dobavljenih namirnica. Egoizam kod bolesnih je naročito potenciran, što me i zbunjuje.

Čujem od Danice da su Dura i Jakšić ranjeni. Namrštih se i pođoh do njih.

— Jedan dio Osme se, izgleda, prebacio, nemamo vezu s njima — kaže Jakšić.

Poslana je patrola da uhvati vezu s 1. divizijom (4. crnogorska na juriš blokirala Praču). Moramo se šumom približiti prelažu kod Sjetline. Sinoćnjim redom obilazimo šumu. Naoblačilo se. Uroš pada s konja. Bolestan je. Tifus. Poslije 3 sata puta, oko ponoći, poče jaka kiša. Ali kolona ide naprijed, jer neprijatelj je već u Jabuci. Vrata, koja su proleteri probili, moraju se što prije iskoristiti inače ce nam ih banda pred nosem zatvoriti. Nedaleko se čuje vatra. Voda vlaži zemlju, vlaži slabo obučenu kolonu. Previjaju se konjanici od bola i zime, spotiču se konji i pješaci klizavim nizbrdicama i stranama. Čelo odmiče, bolesni šepaju, komora zaostaje. Malo se utiša, da ponovo još jače nastavi. Bukove i jelove šume ispreplitane uskim stazama, ljutito stresaju na prolaznike, pri dodiru, svu vodu sa svojih grana.

Sćućureni pod drvećem očekujemo komoru. Naprijed izmiču Prateći bataljon i dijelovi Crnogoraca. U prolazu se jedva raspoznajemo.

U PETOJ OFANZIVI*

U jutarnjim satima 5. maja divizija je bila prikupljena na teritoriji Kalinovik — Jelašca. Užurbano su dovršavane pripreme za predstojeći marš. Negdje oko 8 sati započeo je pokret općim pravcem Kalinovik — selo Vrbica — selo Popov Most — Šćepan-Polje, gdje se prešlo na desnu obalu Tare, a zatim je pokret nastavljen prema određenoj liniji odbrane južno od Pljevalja.

U rejonu Šćepan-Polja 8. brigada je 15. maja dobila zadatak da poslije prelaska Tare (u rejonu sela Bukovika) izvrši marš pravcem: Bukovik — Čelebić — Šule — Gornji Gradac — Glisnica — Boljanići, sa zadatkom da posjedne širi rejon sela Boljanića.

Marš je trajao dva dana. 17. maja brigada je dobila 106 rekonvalescenata za popunu. Podijelili smo im oružje i rasporedili po bataljonima, a zatim produljili marš. Pri prelasku Cehotine, u rejonu sela Gornjeg Graca, susreli smo predveče dijelove 6. istočnobosanske brigade, koji su se povlačili od Glisnice. Prije toga čula se jaka mitraljeska i minobacačka vatra iz rejona Boljanića. Od štaba brigade smo doznali da je neprijatelj odbacio njihove jedinice s položaja oko Boljanića i da se one po bataljonima upravo povlače prema Ćehotini.

Na osnovu ovoga, štab 8. brigade izdao je kratka naređenja Dataljonima. 3. bataljon je odmah upućen u Glisnicu sa zadatkom da tamo zauzme položaj i uhvati vezu s bataljonom 3. dalmatinske brigade koji se ondje nalazio. 1. bataljon je upućen u selo Gornju Brvenicu sa zadatkom da u širem rejonu tog sela organizira odbranu i spriječi neprijatelju prelazak na lijevu obalu Ćehotinc. 2. bataljon imao je da posjedne položaje lijevo od Prvog, u rejonu sela Raovića. Štab brigade, s prištapskim dijelovima, rasporedio se u selu Gornja Orlja.

* Članak je objavljen u zborniku *Sutjeska, VIZ,* Beograd 1961. (djelimično prerađen).

Slijedećeg dana u 7 časova neprijatelj je otpočeo nastupanje jednom kolonom prema položajima 3. bataljona, a drugom prema Vrbici, gdje je položaje držao jedan bataljon 6. istočnobosanske brigade.

Treći bataljon pustio je neprijatelja na domet efikasne pješadijske vatre, a zatim je otvorio snažnu puščanu i mitraljesku paljbu od koje su pala tri, a više vojnika je ranjeno. Neprijatelj je očigledno bio iznenađen, pa je zastao. Dok se ova kolona sređivala da bi ponovila napad, druga je izbila na Vrbicu koju bataljon 6. brigade nije upornije branio, već se povukao na lijevu obalu Ćehotine. U međuvremenu, na lijevu obalu se povukao i bataljon 3. dalmatinske brigade, pa pošto su ostala otkrivena oba boka naše brigade, 2. i 3. bataljon su se po grupama, pod teškim okolnostima, prebacili bez gubitaka takođe na lijevu obalu Ćehotine Tako su se 18. maja našle sve tri brigade (6. istočnobosanska, 3. dalmatinska i 8. banijska) na lijevoj obali Ćehotine. Neprijatelj je ovladao selima Glisnicom i Vrbicom i tu zastao.

Sve do 23. maja čekali smo da neprijatelj produlji dejstva. Međutim, on se koncentrirao i pripremao za forsiranje. Za to vrijeme intenzivno je izviđao naše položaje i neprekidno ih obasipao artiljerijskom i minobacačkom vatrom, a i bombardirao iz zraka. Aktivnost avijacije naročito je porasla u dva posljednja dana, posebno po položajima 3. dalmatinske brigade (nanijeti su joj gubici od oko 15 mrtvih i ranjenih).

Prema dopunskom naređenju štaba 7. divizije, 8. brigada je bila u ovom rasporedu: 1. bataljon u selu Vrbici; 2. bataljon na sjevernoj ivici sela Hočevina — Tikovo; 3. bataljon u brigadnoj rezervi u Hoćevini, s jednom četom u selu Kruševu. Ova linija protezala se lijevom obalom potoka Voloder, vrlo povoljnom za odbranu. Desno, na položajima sela Podpeće, nalazila se 7. banijska brigada, a lijevo 3. dalmatinska brigada na liniji sela Trnovice — Gradac — Popov Do. (Tih dana ova brigada stavljena je pod komandu 7. divizije.)

U zoru 21. maja neprijatelj je počeo napad širokim frontom. Nakon kraće borbe forsirao je Ćehotinu u rejonu sela Graca i uz jaku podršku artiljerije i avijacije potisnuo 3. dalmatinsku brigadu. Tako je stvorio mostobran koji je u toku dana proširio izbijanjem do sela Popov Do. Po jačini napada bilo je očito da je ovdje usmjeren pravac glavnog udara 369. divizije. Znatno slabije snage 3. dalmatinske brigade nisu mogle da osujete taj napad. Pokušaj neprijatelja da istog dana pređe i potok Voloder i da se nklini u položaje 8. brigade bio je odbijen.

Na osnovu ovakve situacije štab 7. divizije odmah je izdao naređenje štabovima 3. i 8. brigade da u sadejstvu što prije organiziraju protunapad da bi se neprijatelj izbacio iz mostobrana. No, zbog velike udaljenosti 3. bataljona, koji je trebalo uvesti u borbu,

u toku noći 24/25. maja nije se mogao organizirati zajednički napad ovih brigada. Protunapad, koji je samoinicijativno 24. maja u 15 časova izvela 3. dalmatinska brigada, nije dao rezultate.

U toku 25. maja neprijatelj je proširio mostobran, a snage na mostobranu dostizale su jačinu jednog puka. 3. dalmatinska brigada i 3. bataljon 8. brigade mogli su 25. i 26. maja jedino da blokiraju ove snage, a ozbiljniji protunapad mogao je da počne tek u noći 26/27. maja, kad je stigla 3. krajiška brigada

Protunapad je počeo 27. maja oko 2 časa ujutro. U njemu su učestvovala četiri bataljona 3. dalmatinske, tri bataljona 3. krajiške i 2. i 3. bataljon 8. banijske brigade. Zbog slabe organizacije sadejstva i slabog funkcioniranja veza, protunapad nije počeo jednovremeno i silovito. Jedino je 3. bataljon 3. dalmatinske brigade počeo napad u 2 časa, pa je primio na sebe najjaču koncentraciju neprijateljeve vatre i pretrpio osjetne gubitke. Ostali bataljoni napadali su neobjedinjeno, iz raznih pravaca i u različito vrijeme, što je neprijatelju omogućilo da ih počesno tuče koncentričnom vatrom. Borba se vodila sve do 11 časova. S nekih dijelcva položaja neprijatelj je bio izbačen, ali je uspijevao da povrati izgubljeno zemljište. Tako se protunapad u cjelini završio neuspjehom, a obje strane su pretrpjele osjetne gubitke. (3. dalmatinska brigada je imala 16 mrtvih i ranjenih boraca, 3. bataljon 8. brigade 2 mrtva i 6 ranjenih[1], a 3. krajiška brigada 1 mrtvog i 2 ranjena.)

U toku 26. i 27. maja neprijatelj je energičnije napadao na položaje 1. i 2. bataljona 8. brigade, no bez uspjeha. Samo u toku 27. maja izveo je dva napada na položaje 1. bataljona. Prvi je odbijen bez većih napora, a u drugom napadu u drugoj polovini dana s pravca selo Donja Brvenica, izvedenom uz jaku artiljerijsku i minobacačku vatru, prebacio je oko 200 vojnika na lijevu obalu Volodera. 1. bataljon odmah je izvršio energičan protunapad i bacio u vodu ove neprijateljeve snage uz vrlo osjetne gubitke. Tako neprijatelj tih dana nije uspio da zabilježi bilo kakve uspjehe pred frontom 8. brigade,[2] a nije imao uspjeha ni u napadu na položaje 7. i 16. banijske brigade.

Očigledno, 369. legionarska divizija ni u ovom drugom sudaru sa 7. divizijom nije imala mnogo ratne sreće.

Dok su se vodile borbe za Ćehotinu, postepeno se pogoršavao opći položaj naših snaga na ostalim dijelovima fronta, koje su se već tada branile u potpunom okruženju.

Naređenje štaba 7. divizije da se 8. brigada povuče na nove položaje na liniju Zahum — selo Meljak, uz napomenu đa će pokret

[1] Ovdje je poginuo junačkom smrću i komandir 3. čete 3. bataljona 8. brigade Rade Miočinović, jedan od prvoboraca Banije, veoma voljen i cijenjen kao hrabar borac i dobar drug.

[2] * Izvještaj 7. divizije od 29. maja 1943. (Zborni/c *VII,* tom IV, knj. 13. str. 299.)

«ali

uslijediti vjerovatno slijedećeg dana, stiglo je 28. maja. Osim nekih manjih obavještenja, štab brigade nije bio upoznat s općim položajem Operativne grupe.

U skladu s općom odlukom Vrhovnog štaba za proboj iz obruča, 7. divizija je otpočela marš prema Tari 29. maja u 6 časova. Mjesto prelaza određeno je u rejonu sela Tepaca. Jedinice su se kretale usiljenim maršem. Na Taru je 8. brigada stigla oko 19 časova istog dana. Prebacivalo se cijele noći i slijedećeg dana do 14 časova. Kako se koja jedinica prebacila, produljila bi marš bez odmora.

Prema dobijenom dopunskom naređenju štaba 7 divizije, 8. brigada je imala zadatak da što prije izbije na ušće Pive, da na položajima u rejonu Sćepan-Polje — Rudine smijeni dva bataljona 3. krajiške brigade i da tu ostane do prijema novog zadatka. Pravac kretanja brigade predviđen je sjeveroistočnim padinama Durmitora i Pivske planine, općim pravcem: s. Tepca — Sušičkc jezero — s. Nedajno — s. Rudine — Šćepan-Polje. Poslije prelaska Tare brigada je oko ponoći 30. maja stigla negdje u rejon Suvog vrha (k. 1720), na sejevernim padinama Durmitora i tu je, zbog veoma teških atmosferskih prilika, bila prisiljena da zastane i sačeka dan. Goli kamenjar, pokriven debelim zamrznutim snijegom, nije pružao baš nikakve uvjete za odmor. Borci slabo odjeveni, neki potpuno bosi proveli su tu noć šibani snijegom i hladnim vjetrom. Gusta magla i noć sprečavali su dalji pokret, te je marš nastavljen u ranu zoru, u pravcu Sušičkog jezera. Čim se razdanilo, počela je da nas napada avijacija. Pratila nas je u stopu ne samo toga, već i slijedećeg dana.

Poslije novih sedam sati marša, stigli smo u rejon Sušičkog jezera. Tu smo malo predahnuli i pripremili obrok tople hrane. U 22 časa marš je produljen. Put je ponovo bio veoma nr.poran, jer je vodio kroz šumu u kojoj se nije ništa vidjelo. Počela je da pada jaka kiša, koja nas je ubrzo promočila do kože. To je bio treći dan marša. Umorni i iscrpeni, držeći se jedan za drugoga, borci su se jedva vukli. Često se zastajalo. Štab brigade strogo je vodio računa da netko od boraca ne ostane ili ne nastrada, no i pored svih nastojanja neki od krajnje iscrpenih i iznemoglih zauvijek su ostali u ovim gudurama. Na kraju ovog dana, 1. juna predveče, brigada je stigla na marševski cilj i posjela položaje na lijevoj obali Tare, istočno od sela Rudine i u rejonu Šćepan-Polja, na kojima je imala manje okršaje s dijelovima neprijateljevih jedinica koje su u gumenim čamcima pokušale da se prebace na lijevu obalu Tare.

Brigada je 6. juna dobila naređenje da istog dana pređe Pivu i da iz njenog kanjona izbije na Vučevo. Međutim, neprijateljevi avioni srušili su viseći žičani most, jedini koji je još bio preostao za prebacivanje preko rijeke. Zasipajući bombama sve prilaze Pivi i prelaz preko nje, avijacija je nanijela ozbiljne gubitke ne samo

8. brigadi, već i 7. diviziji u cjelini. (Brigada je tog dano. imala desetak mrtvih i još više ranjenih.)

Pošto je na brzu ruku postavljena neka greda preko rijeke, brigada se počela prebacivati. Prelazilo se vrlo sporo. Preostale konje natjerali smo da preplivaju. U intendanturi brigade bilo je nešto ovaca koje smo morali ostaviti na desnoj obali Pive. Oslobodili smo se svega što nam je bilo »suvišno«. U rijeku smo bacili i višak oružja, kao i sve teško naoružanje. Sada smo već znali da dolazi ono najteže.

U toku 7. juna divizija se našla na Vučevu sa zadatkom da ga održi do dolaska Centralne bolnice i dijelova 3. divizije, koji su bili u pokretu za nama. Tog dana, 8. brigada držala je položaje prema Mratinju, na liniji Javorje — Prebijena klada. Pošto je u to vrijeme situacija u kanjonu Sutjeske i na Zelengori kod jedinica na pravcu proboja obruča postajala sve kritičnija, divizija je u toku noći 7/8. juna dobila naređenje da požuri s prebacivanjem preko Sutjeske. U toku 8. juna krenula je pravcem Mrkalj-Klade — Dragoš-sedlo prema preiazu koji se nalazio negdje kod Tjentišta. 8. brigada kretala se u zaštitnici divizije. Ona se počela prebacivati slijedećeg dana, 9. juna, oko 19 časova.

Kad smo izbili na desnu obalu Sutjeske, na suprotnoj obali — na položajima južno od sela Krekova — vođena je žestoka borba. S položaja iz rejona Košura dejstvovali su neprijateljeva artiljerija i minobacači, tukući prostor između Tjentišta, Suhe i potoka •Hrčavke. Avijacija je neprekidno bombardirala dolinu Sutjeske. Tada nismo znali koja od naših jedinica drži položaje od Krekova do Usovičkog potoka, iako smo s desne obale Sutjeske više od dva sata promatrali naše kako odbijaju napade neprijatelja. Na mahove su se mogle čuti i eksplozije ručnih bombi.

Prebacivanje preko Sutjeske teklo je teško i sporo. Trajalo je cijele noći 9/10. juna. Ta brza planinska rijeka bila je nabujala, a morala se gaziti, pa su najsnažniji borci, stojeći u vodi do pasa i držeći se za ruke, pomagali slabijima da pređu. No, i pored svih tih mjera rijeka je neke od najslabijih prosto l.strgla i;; ruku drugova i odnijela.

Izvanredna upornost naših jedinica koje su osiguravale prelaz preko Sutjeske spriječila je u toku 9. juna neprijatelja da se probije klisurom Sutjeske prema Suhoj ili dolinom Hrčavke u pravcu Gornje i Donje Bare. To je omogućilo da 7. divizija cijele noći 9/10. juna prolazi ispred nosa neprijatelja, koji je držao položaje u selu Krekovima, i da se preko Sutjeske, Ozrena i Hrčavke prebaci u pravcu Lučkih Koliba.

Negdje oko 9 časova 10. juna, kad je začelje 8. brigade već prelazilo greben Ozrena, otvorena je vatra na njen desni bok i začelje (vjerovatno od neprijateljeve kolone koja se kretala iz pravca sela Krekovi), a pri prelasku preko potoka Hrčavke i na lijevi bok

(vjerovatno od kolone koja se kretala *iz* rejona Gornje i Donje Bare). Nakon pola sata doletjela je i avijacija. Ipak, zahvaljujući opreznom nastupanju neprijatelja, brigada je dobila u vremenu i, osiguravajući se s bokova, sretno se prebacila preko Hrčavke i uhvatila padina Debele Ravni i Javorka na putu prema Lučkim Kolibama. No, dijelovi divizijske bolnice nisu uspjeli na vrijeme da pređu greben Ozrena — pali su u ruke neprijatelja.

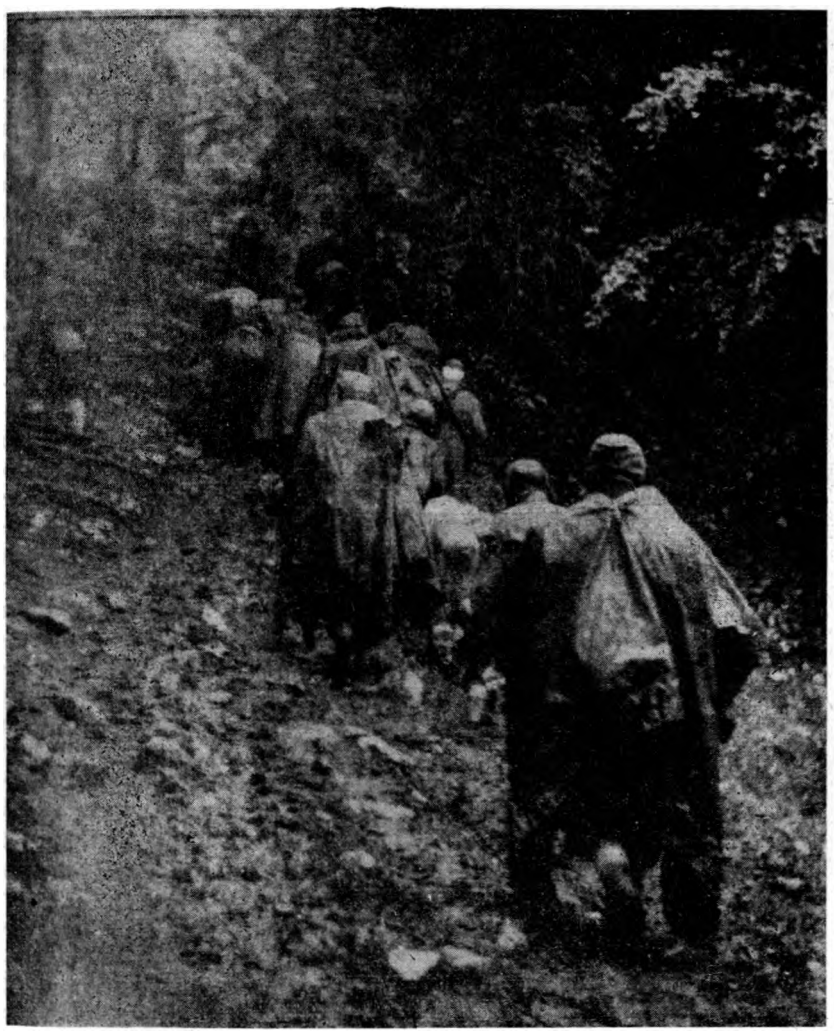

Kolona kroz Zelengoru (jun 1943)

Krajem dana 10. juna 7. divizija je izbila u rejon Lučkih Koliba i Zamrštena, gdje je konačno stupila u vezu s dijelovima 2. proleterske divizije.

U toku 11. i 12. juna, u skladu s odlukom Vrhovnog štaba, sve su se jedinice kretale u pravcu mjesta proboja 1. proleterske divizije, općim pravcem: Lučke Kolibe — Balinovac — Radomišlje (k. 1519) — selo Jeleč — selo Miljevina. 7. divizija išla je na začelju snaga koje su izvršile proboj. U zaštitnici je bila 8. brigada.

U toku marša brigada je imala nekoliko sukoba s neprijateljem, koji je nekad napadao s lijevog, a nekad s desnog boka. Do nešto jačeg sukoba došlo je 12. juna, dok se brigada kretala putem od Zavračenog dola (k. 1266) prema zaselku Zagorice Tada je neprijatelj otvorio vatru na začelje i lijevi bok brigade. Ranjeni su komandant 1. bataljona Miloš Suzić, načelnik saniteta i nekoliko boraca. Poslije kraće borbe neprijatelj je odbačen. Do pada mraka brigada je držala položaje u rejonu sela Trebičine, a noću 12/13. juna se prebacila za ostalim snagama divizije preko komunikacije Kalinovik — Foča. Prebacivanje je izvršeno u rejonu sela Rataj — Miljevina.

Još u toku prebacivanja brigada je dobila zadatak da po prelasku komunikacije posjedne položaje u selu Donji Budanj i spriječi neprijatelju proboj pravcem Foča — Kalinovik. Određene položaje brigada je posjela još u toku noći. Slijedećeg jutra neprijatelj je izvršio prvi napad na položaje brigade, ali je odbijen; po svemu sudeći, cilj je bio izviđanje. Drugi napad je izveo oko 9 časova, ali s mnogo jačim snagama i uz podršku tenkova, artiljerijske i minobacačke vatre i avijacije, koja je u brišućem letu tukla položaje brigade. Pritisnuta sa svih strana, brigada je pod vrlo teškim uvjetima i uz osjetne gubitke napustila položaje i u priličnom neredu se povukla sjeverno od komunikacije, pri čemu je izgubila oko dvadesetak mrtvih i ranjenih drugova. Poginula su i dva komandira četa. U toku povlačenja pao je od artiljerijske vatre i načelnik štaba brigade Januz, a ranjeni su i zamjenik komandanta brigade, Rade Grmuša Rara, zamjenik komesara 2. bataljona, Mile Peškir i zamjenik komandanta 1. bataljona, Stanko Nevajda.

Krajem dana brigada se prikupljala negdje u rejonu sela Mrežice, gdje je poslije petnaest dana neprekidnih borbi, marševa i gladovanja prvi put dobila topli obrok hrane s kruhom. Slijedećeg dana (14. juna), prema naređenju štaba divizije, nastavila je marš, prešla masiv Jahorine i 17. juna u 6 časova ujutro izbila na određene položaje, na njene sjeverne padine u rejon Oglavks (k. 1123).

Trebalo je još prijeći željezničku prugu Sarajevo — Višegrad. Naređeno je da se ona pređe u noći 17/18. juna. Za izvršenje ovog zadatka 7. divizija se prikupila na široj prostoriji Gornje Prače (izvorni dio rijeke Prače). Nijemcima je, međutim, uspjelo da zaposjednu prugu prije prelaska naših snaga.

U 18.00 časova 17. juna 8. brigada je dobila naređenja za prelaz pruge. Dobila je zadatak prethodnice, s tim da po padu mraka krene s prostorije Gornje Prače, ovlada masivom Rude brdo (k. 1001), južno od Podgraba i da u toku noći izbije na željezničku prugu u rejonu Podgraba. U slučaju da ovo selo ne može da zauzme, treba ga blokirati i time omogućiti glavnini divizije da se prebaci preko pruge zapadno od Podgraba. Nakon toga će glavnina prihvatiti 8. brigadu.

Podaci o neprijatelju, koje je brigada dobila od štaba divizije, bili su veoma oskudni. Rečeno je da Podgrab drže neke domobranske jedinice, da je u njemu neprovjeren broj ustaša i žandarma, navodno i nekih dijelova komore neke njemačke jedinice. Bilo je očigledno da štab divizije nije raspolagao iscrpnim podacima o neprijatelju, njegovom rasporedu i jačini na pravcu prelaska preko pruge.

U stvari, u toku 17. juna, na pravcu kojim je trebalo da se probije 7. divizija, položaje je, u širem rejonu Podgraba, zauzeo njemački 369. puk (grupa »Fišer«) i to tako da je, na raskrsnici dviju željezničkih pruga i na sredokraći vjerovatnog prelaza naših snaga za istočnu Bosnu, mogao lako da manevrira istočno i zapadno od Podgraba.

Brigada je do pada mraka imala još dva sata za pripreme. Pola sata pred polazak jedinice su bile postrojene na ivici šume čekajući zalazak sunca. U 20 časova naređen je pokret U prethodnicu je određen 3. bataljon. Odmah iza njega kretao se štab brigade.

Tek što je kolona krenula, neprijatelj je izbacio nekoliko raketa koje su pale u blizini čela kolone. Rakete su izbačene negdje s položaja u rejonu sela Lučevice i Nehorića, na koje je neprijatelj izbio u toku dana. To nas je prilično iznenadilo. Štab brigade je naredio da kolona stane, a štabu divizije je poslat izvještaj. Dobili smo odgovor da se produlji sa izvršavanjem zadatka.

Noć je bila prilično tamna, oblačna. Vodič, koji je put dobro poznavao, neopaženo je vodio kolonu punih 6 km kroz neprijateljeve položaje. Tako smo se infiltrirali u duboku pozadinu neprijatelja. Kolona je prolazila tiho, bez šuma, desnom obalom Prače. Komoru brigade, ranjene drugove i sve što nije bilo sposobno za borbu ostavili smo da dođe s pozadinskim dijelovima divizije. Zbog toga nije bilo teško održavati marševsku disciplinu. Poslije tri sata marša brigada je podilazila Rudom brdu (k. 1001) i tt 978. Južne padine tog masiva su pošumljene. Na greben izvodi uska staze kojom se brigada penjala još opreznije. Idući tako izbili smo na 100—150 m ispod tt 978. Odjednom nas ošinu jaka mitraljeska i puščana vatra. Iznenađeno čelo kolone okrenu, no na komandu štaba borci se sruče u prve rovove. Jedna za drugom poletješe naše ručne bombe. Za oko 15 minuta greben je bio očišćen, a neprijatelju nanijeti teški gubici. Zaplijenjena su 3 »šarca«, veći broj pušaka i nešto mu-

ničije. Goneći neprijatelja brigada je izbila do samog uporišta Podgraba, ispred kojeg je zadržana jakom vatrom neprijateljevih tenkova. Tako je napadnuta jedna od najjačih grupacija neprijatelja, u središtu njegovog rasporeda.

U tom naletu imali smo 8 ranjenih; teže je ranjen i Adam Macakanja, komandant 3. bataljona. Povukavši se od Podgraba, brigada se rasporedila na samom grebenu Rudo brdo i tt 978, s namjerom da zadrži te položaje do dolaska ostalih snaga divizije.

Štab brigade uputio je zamjenika komandira jedne čete s dva kurira u štab divizije s izvještajem o dogadajima. Poslije jednog sata oni su se vratili s izvještajem da se kolona neprijateljevih tenkova kreće u pravcu sela Vrhprače i to s pravca odakle je trebalo da stigne 7. divizija. Da bi se s divizijom ipak uhvatila veza, upućen je zamjenik komandanta 3. bataljona, ali se više nije vratio. (Kasnije smo doznali da štab divizije nije primio naš izvještaj.) A kada se iz patrole, koja je bila upućena da uspostavi vezu s 1. proleterskom divizijom, od četvorice boraca vratio samo jedan kurir (ostala trojica su poginula), štabu brigade postalo je jasno da je brigada odsječena od ostalih jedinica. No, još nismo gubili nadu da će divizija stići. Stoga smo riješili da položaje održimo po svaku cijenu.

Ujutro, kad se razdanilo, isturili smo izviđače u svim pravcima. Oni koji su pošli prema Podgrabu izvijestili su u 6 časova da neprijatelj u streljačkom stroju kreće prema našim položajima. Očekujući takav napad, dočekali smo neprijatelja vatrom sa bliskog odstojanja i odbacili ga uz veće gubitke. Mi smo imali 7 ranjenih i to uglavnom od artiljerijske i minobacačke vatre. Zatim smo pokušali da uspostavimo vezu s nekom od naših jedinica. Ali, sa svih strana nalazio se neprijatelj koji je neprekidno zasipao naše položaje artiljerijskom i minobacačkom vatrom. Broj ranjenih neprestano se povećavao. Vodič je pobjegao čim su nas zasula prva neprijateljeva zrna. Municije smo imali sasvim malo — po 10—15 metaka na borca. No, zadatak se morao izvršiti. Ostali smo opkoljeni na položajima.

Oko 10 časova otpočela je jaka, koncentrična artiljerijska vatra po našim položajima. Očekujući nov napad, štab brigade je naredio da se neprijatelj pusti na desetak metara i tek onda otvori vatra. Kad su pod zaštitom vatre Nijemci podišli našim rovovima, dočekani su plotunima. Desetak ih je ostalo, a ostale smc natjerali u bijeg. Sada smo i mi već imali oko 30 ranjenih. Uputili smo ih na Rudo brdo (oko 1 km iza naših položaja) s dvije čete kao osiguranjem. Računali smo da će ranjenici tako biti bar donekle zaštićeni.

Položaj brigade postajao je sve kritičniji. Hrane nismo imali ni za ranjenike, a municije nam je ostalo jedva 5 do 10 metaka na pušku. Odjednom, iza naših leđa poče paklena mitraljeska vatra. Odmah smo shvatili da su napadnute naše čete upućene na osigu-

ranje ranjenika. Dvije slabe čete hrabro su se borile za ranjene drugove. Duboka uvala dijelila nas je od mjesta gdje su bili ranjenici. Napadnute sa svih strana i od mnogo jačeg neprijatelja, čete su razbijene. Njihovi su borci u grupicama izbijali na naše položaje s manjim brojem lakših ranjenika. U borbi je poginuo i ranjeni komandant 3. bataljona, Adam Macakanja. Brzina kojom se sve to odigralo onemogućila nas je da pružimo pomoć ranjenim drugovima.

Odluka o proboju iz okruženja donijeta je u 11 časova. U pravi čas, jer su u 11.30 Nijemci počeli da podilaze našem položaju aa fronta, iz pozadine i sa bokova. Prema odluci štaba brigade proboj je trebalo izvršiti pravcem Rudo brdo — južna ivica sela Prače. Pretpostavljali smo da ćemo tu doći u dodir ? dijelovima 1. proleterske divizije; u protivnom, brigada je imala da se probije negdje u rejon južno od Prače i pređe preko pruge na sjever. No, upravo kad se brigada svrstala u kolonu za pokret, primijetili smo s jednog proplanka na Rudom brdu kako nam se približavaju tri neprijateljeve kolone od Ljubin-groba (k. 962) i Kika (k. 1112) u lepezastom poretku, vjerovatno s namjerom da obuhvate položaje brigade s juga. Dijelovi neprijatelja koji su podilazili položajima brigade iz rejona Podgraba, već su otvorili vatru.

U tom momentu čelo brigade nalazilo se na raskrsnici šumskih puteva Srednji rat (1 km sjeverno od Kika), na nekih 400 m od desne neprijateljeve kolone koja se kretala s Kika prema selu Šiljcima. Bili smo riješeni da ovu kolonu sačekamo i razbijemo, a da se zatim preko sela Čelopeka i kose Popovik (k. 1065) probijemo prema pruzi. Međutim, iskrsla je slučajnost koja nam je išla na ruku i izmijenila našu prvobitnu odluku: naišla je jaka kiša s gustom maglom. Iskoristili smo tu okolnost da bez borbe izbijemo na Popovik, na nekih 200 m ispred neprijatelja

Tako je neprijatelj udario u prazno.

Oko 16 časova brigada je izbila u rejon južno od sela Prače i tu došla u dodir sa zaštitničkim dijelovima 1. proleterske divizije, koji su pod pritiskom neprijatelja napuštali položaje osiguranja i prebacivali se preko pruge pod vlastitom zaštitom. Koristeći se tom okolnošću, uspjelo nam je da se zajedno s tim dijelovima prebacimo preko pruge i produljimo na sjever prema selu Buđ, gdje smo izbili u toku noći. U toku prelaska pruge ranjena su dva borca.

U borbama prije prelaska pruge brigada je izgubila više od 40 ljudi ili 20% njenog tada ionako malobrojnog sastava. Pored svih ostalih napora, borci nisu ništa jeli puna 24 sata. Ono što smo doživjeli u ta 24 sata prevazilazilo je gotovo sve ono proživljeno u proteklih 18 dana otkako smo prešli kanjon Tare. No, u tim dramatičnim događajima brigada je imala i dosta ratne sreće, a vezujući za sebe glavne snage 369. divizije u potpunosti je izvršila svoj zadatak i pomogla cijeloj Operativnoj grupi. Svojim smjelim

prodorom brigada je najvjerovatnije dovela neprijatelja do zaključka da se radi o proboju naše jače grupacije, uslijed čega je angažirao jake snage na pravcu Podgraba. Osim sreće, uspješnom izlasku brigade iz okruženja doprinijeli su blagovremena odluka za izvlačenje i dobar izbor pravca za proboj, kao i pomoć 1. proleterske divizije.

Poslije prelaska pruge, 8. brigada je 22. juna uhvatila vezu s divizijom negdje u rejonu sela Knežine (sjeverno od Sokolca). Prema izvještaju štaba divizije od 23. juna brigada je po spisku imala 420, a na licu svega 211 boraca.[3] Ako to uporedimo s brojnim stanjem brigade početkom četvrte ofanzive kad je imala 1.300 boraca (brojno stanje četa prelazilo je 100 ljudi), onda se najbolje može ocijeniti kroz kakva je sve iskušenja prolazila 8. brigada u posljednjih pet mjeseci, koliki su bili njeni napori i kolika stradanja u toku četvrte i pete neprijateljske ofanzive.

Stanko BJELAJAC

[5] *Zbornih VII,* tom IV, knj. 14, str. 148.

»ČUVAJTE SVOJE DRUGOVE«

Nekoliko dana poslije prebacivanja 8. brigade u rejon Obalj — Ulog, određeni smo Stanko Kreća, zamjenik komesara brigade- i ja (bio sam zamjenik komandanta brigade) na dvadesetpetodnevni partijski kurs koji se u to vrijeme održavao u selu Govzi. Međutim, na 4—5 dana prije završetka kursa, kad je trebalo održati završne seminare, Kreća i ja smo se razboljeli od tifusa. Zbog toga nam nisu dozvolili da se vratimo u svoju jedinicu, već smo upućeni u ambulantu Pratećeg bataljona Vrhovnog štaba.

U drugoj polovici aprila, nakon što je naša kolona tifusara prešla Pivu, smjestili su nas negdje u okolici Zabljaka. Od kurira doznajemo vijesti o situaciji na frontu i o životu u jedinicama — svaki iznosi na svoj način. Tako me kurir iz 1. proleterske upita:

— Vi ste, drugovi, iz 7. divizije?

Pošto potvrdismo, on nastavi:

— E, da znate ono što ja znam, brže biste išli u jedinicu. Riješeno je da vaša divizija ide s nama, 1. proleterskom, u Srbiju.

Dok tako razgovaramo s kuririma, dolazi intendant i pita:

— Gdje su ovi drugovi iz Sedme? Interesuje se drug Stari za vas i pita kad ćete moći otići u jedinicu.

Ja mu, šaleći se, odgovor ih:

— Dobro smo. Ako mi još ti daš jednu kuhanu janjeću glavu, odmah ću moći ići...

Sutradan intendant ponovo dođe i reče:

— Evo, danas ste dobili više janjećih glava. Vodim ja brigu o vama. Samo da vas što prije rastjeram.

Nakon dva dana Kreća i ja smo se odlučili da krenemo u diviziju, s tim što ćemo se prethodno javiti drugu Titu. Spremili smo se i došli do kućice u kojoj se nalazio Vrhovni štab. Objasnili su

nam da je drug Tito u šetnji, pokraj jednog malog potoka i da će se vjerovatno brzo vratiti. Uskoro je naišao, pružio nam ruku i upitao kako se osjećamo, jesmo li se oporavili. Kad odgovorismo da smo dobro, drug Tito nam reče da treba da pođemo preko Lever--Tare i sela Kosanice u pravcu Pljevalja gdje ćemo naći našu diviziju.

— Budite hrabri i čuvajte svoje drugove — završi pružajući mam ruku.

Vratili smo se u brigadu i krenuli u susret petoj ofanzivi.

Rade GRMUŠA RARA

PJESNIK NAS JE OBODRIO

U kanjonu Pive kod žicanog mosta ... Dan je bio potpuno vedar. Neprijateljevi avioni su cijelog dana tukli brigadu. Slušam huku motora, eksplozije bombi i sirene »štuka«.

Naređeno mi je da budem u jednoj maloj kolibi, na relejnoj telefonskoj stanici, i da prenosim naređenja vrhovnog komandanta za grupu brigada koje su bile na začelju, a koja mi je saopštavao zamjenik načelnika Vrhovnog štaba. Mi smo, nekako, bili u sredini između glavne grupe koja je bila naprijed sa Vrhovnim štabom i grupe brigada koja je bila sa ranjenicima na začelju. Znam da su naređenja nekoliko puta bila mijenjana, prema razvoju situacije, kod obadvije grupe.

Osma brigada je držala položaj prema Šćepan-Polju, a predveče je naređeno da prijeđe Pivu i da izađe na plato Vučeva, s tim što bi prethodno zakopali teže naoružanje i rasteretili komoru. Ne mogu da objasnim kako smo uspjeli te noći i sutradan da se popnemo na ovaj plato. U brigadi je preko 90% drugova preboljelo ili i dalje »na nogama« boluje od pjegavog tifusa, a više od 50% bilo je ranjenih pa zaliječenih ili, pak, sa svježim ranama.

Te noći našao se u brigadi i pjesnik Nazor. Naložili smo malu vatru u povećoj šumi pored puta. Drva su bila sirova i vlažna, slabo su gorjela. Nazor je sjedio na jednom panju, u zimskom kaputu i sa sivim šeširom na glavi, nešto šireg oboda, na kojem se crvenila nesrazmjerno velika, platnena petokraka zvijezda. Ostario je i veoma oslabio, ali je, začudo, bio vrlo vedar. Tom prilikom između njega i nas vodio se, otprilike, ovakav razgovor. Pitali smo ga:

— Druže Nazore, oprosti, ali nas interesu je da li ti sada ovako umornom i u ovakvim časovima uopće pada na um da pišeš pjesme?

Njegovog se odgovora dobro sjećam, pošto nas je sve začudio i iznenadio:

— Pa, nego što mislite? Baš sada bih htio pisati, baš sada više no ikada. Baš u ovakvim velikim momentima, tu pored ove vatre, na koljenu, ozeblom rukom, da mi se hartija neugodno previ ja preko koljena, jer drugačiji konfor ne bi odgovarao situaciji. A ja, drugovi, znam da biste vi sada, kad bih to zatražio, ovdje u ovoj pustoj gori za mene stvorili stol, stolicu, tintu i pero, samo u tom slučaju ja ne bih mogao pjevati potpuno i vječno.

A nama, koji smo sjedjeli umorni, gladni i prozebli kraj njega, za trenutak se pored ovog Nazora pojavio mladi pjesnik iz čitanke u osnovnoj školi. On je u nama te večeri pokrenuo umorni duh, osvježio nas, obodrio_____

Brigada prelazi Sutjesku predveče. Na mjestu gdje je moja grupa gazila Sutjesku, voda nije bila mnogo duboka, ali vrlo hladna i vrlo brza. Kameno dno bilo je jako klizavo. Manje grupe držale su se konjima za repove, konjima koji su bili kao povampireni kosturi, utegnuti kožom, sa dva užarena oka. Grupe su se pridržavale za ruke. Zanošene brzim tokom rijeke, one su se kidale, a pojedinci davili, iznemogli i nesposobni da joj se odupru. Spašavali smo neke drugarice, glava povezanih maramama. Kada smo htjeli da ih uhvatimo za kose da bismo ih izvukli iz vode, u rukama nam je ostajala samo marama; kose im je već odnio tifus, a sada je voda odvukla i izmorena tijela djevojaka — boraca.

Počela je da pada noć. Brigada se pela vrlo strmcrn i uzanom, ali od neprijatelja koliko-toliko zaklonjenom dolinom. Trebalo je po svaku cijenu u toku noći preći određeni put, jer je glavnina bila daleko naprijed, a začelne brigade potpuno odsječene. Konačno, probili smo se iz obruča.

Snažna, dobro naoružana, obučena i organizovana, spremna da izvrši i najteže zadatke, krenula je 8. brigada u četvrtoj ofanzivi sa Une. A sada, kad je izašla iz pete ofanzive, evo je među pobjednicima sa Sutjeske u istočnoj Bosni, na prostranoj oslobođenoj teritoriji, sa 200 iscrpenih boraca. Neko je tada predlagao vrhovnom komandantu: sve tri malobrojne brigade 7, divizije treba spojiti u iednu. Vrhovni komandant je, kako se sjećam, rekao:

— Kad bi 7. divizija ostala i sa pet boraca, ona će se zvati 7. divizija. Svaki sada premoreni borac biće uskoro iskusan i prekaljen starješina, čim se u brigade sliju novi borci.

Tako je i bilo. Uskoro, po dolasku na Baniju, 7. divizija je brojala nekoliko hiljada ljudi, a svaki borac, učesnik, u bici na Sutjesci, postao je hrabar i iskusan starješina.

Mirko BURIC

NEZABORAVNI DANI

Nakon što sam prebolio pjegavi i trbušni tifus, na moje uporno traženje napustio sam bolnicu Vrhovnog štaba i početkom juna vratio st: u 8. brigadu. Tifus me je potpuno iscrpio te sam. kao teški rekonvalescent, uglavnom jahao.

Brigada se nalazila na položajima više rijeke Pivo i spremala se za prelaz preko provizorno napravljenog mosta.

Tražeći štab brigade ugledao sam Peru Svrabića, moga starog ratnog druga i suseljana. Srdačno smo se pozdravili i izgrlili. Nakon kratkog razgovora, uputio me je u štab brigade.

Komandant brigade Stanko Bjelajac Gane, koji je bio zauzet operativnim poslovima, jer se borba stalno vodila, primio me je s radošću i kratko mi objasnio:

— Izgubili smo mnogo boraca. I moj Miloš, tvoj gimnazijski drug, poginuo je.

Slušajući ga, navriješe mi suze, jer sam se sjetio mnogih drugova s kojima sam, prije 6 mjeseci, krenuo sa Banije, a čija su tijela ostala po čukama Bosne, Hercegovine, Sandžaka i Crne Gore. Tuga me je obuzela, jer su to bili divni omladinci i omladinke, cvijet mladosti Banije.

Nakon kratkog razgovora komandant mi reče da ću, zbog iscrpenosti, jedno vrijeme ostati u štabu brigade, a zatim se uputiti na položaj.

U štabu sam našao i drugaricu Milku Pejaković, koja me je nahranila i dala mi neku sirovu konjetinu za put. Ona je stara partizanka i uvijek je pokazivala ljubav i brigu prema svojim ratnim drugovima.

Poslije podne, 6 juna, komandant brigade je izdao naređenje za pokret ka provizornom prelazu na Pivu, kako bismo se čim prije, u toku noći, našli na Vučevu. Iako je neprijateljeva avijacija porušila provizorni most, naši su ga borci ponovo popravili.

Strmi, gotovo okomiti, kanjon Pive ostavljao jc strašan dojam Krajnje izmoreni borci, koji su više ličili na aveti, rušili su se niz okomite stijene; samo se čuo zveket čuturica. I konji, isto tako potpuno iscrpeni, survavali su se sa svojim tovarom niz strme padine pivskog kanjona.

Spuštajući se prema Pivi izmiješali smo se s drugim jedinicama i bolnicama. Pored staze, kojom smo se spuštali, bilo je mnogo ranjenih i bolesnih partizana iz raznih brigadnih i divizijskih bolnica. Gledajući ih kako bespomoćno leže, srce mi se stezalo od bola. Oni su znali da se povlačimo i bojali su se da ne padnu živi u ruke neprijatelju.

Još i danas se sjećam strašne slike koju nikad ne mogu zaboraviti. Ležeći kraj debelog drveta pored staze jedan stari partizan, sa srpom i čekićem na titovki, glasno je molio:

— Stani druže, molim te, ubij me, ne ostavi me ovdje živa!

Nedaleko od ovoga, jedan ranjenik je, takođe, glasno dozivao:

— Drugovi, molim vas, ubijte me, ne dajte da živ padnem u ruke neprijatelju!

Ko da digne ruku na svog ratnog druga?

Na stazi i kraj staze leže ruke, noge i drugi dijelovi tijela naših boraca koje su raznijele granate i avionske bombe. Ova staza je na mnogo mjesta bila krvava, a neprijatelj je i dalje- sijao smrt. Pod tim strašnim dojmovima, jedva sam se uspio, u samu noć, dovući do obale rijeke. Na drugu stranu, uz vrlo velike napore, držeći se za žicu, i sa nekoliko boraca, prebacio sam se u nekom starom gumenom čamcu. Pri izlasku iz čamca, zbog mraka i stvorene gužve, pao sam u vodu. Uz pomoć drugova izvukao sam se i, onako mokar, nastavio prema Vučevu. Kozja staza bila je veoma strma, skoro okomita, te sam često puzao. Jedva sam dočekao mali odmor kako bih se uz naloženu vatru osušio.

Poslije predaha nastavili smo penjanje i u ranu zoru, 7. juna, opazili smo Nijemce kako se, pomoću užadi, spuštaju niz stijene, u namjeri da nam presijeku put. U kratkoj i oštroj borbi potučeni su i vječno ostavljeni na surim liticama Vučeva.

Dalji put preko Vučeva, ispod samog Maglića, sve do Sutjeske i preko Zelengore pamtim kao provlačenje kroz »igiene uši«. Stvarno je tako i bilo — provlačili smo se kozjim stazama, tako reći, ispred nosa neprijatelja.

U sumrak, 9. juna, spustili smo se sa Dragoš-sedla prema Sutjesci. Pod teškim dojmom prelaska Pive. Sutjeska je još jače psihički djelovala svojim bučnim šumom, kao i raznim pričama, kako je odnijela mnoge drugarice i drugove iz prethodnih jedinica.

Nakon odmora pokušali smo u više navrata da rijeku pređemo, ali bez uspjeha. Svaki put je Sutjeska trgala lanac, koji smo stvorili držeći se za ruke. Njeni valovi su nekoliko drugarica i dru-

gova, uz samrtničke krike, otrgli i za svagda odnijeli iz naših redova. Sve je to stvorilo paniku, te više nismo smjeli pokušavati prelaz.

U tom kritičnom momentu naišli su komandant, politički komesar i načelnik štaba naše divizije. Strogim, zapovjedničkim glasom, komandant divizije Pavle Jakšić je naredio:

— Naprijed štabovi bataljona!

Tada se ponovo organizirao lanac i prve grupe boraca su sretno prešle rijeku. Prebacivanje je nastavljeno sve brže i bolje. Kada se formirao moj lanac, vidio sam Mićuna Pavlovića, načelnika štaba divizije, kako na konju prelazi Sutjesku da bi prihvatao borce s onu stranu rijeke. Iskoristio sam ovu okolnost i uhvativši se konju za rep sretno prešao rijeku.

Na putu kroz Zelengoru glad je postajala sve strašnija. U stalnom smo pokretu, maršujući potpuno iscrpeni od gladi i umora. Zbog blizine neprijatelja i avijacije, nismo smjeli ložiti vatre, te smo jeli sirovu konjetinu i neke trave (srijemušu — divlji luk, koprivu, kao i mladi lukov list), ipak, održali smo se i izašli iz ofanzive.

Živko JUZBAŠIC

Te posljednje predratne godine u našem trećem razredu Učiteljske škole u Petrinji bili smo skoro potpuno politički izdiferencirani. A pošto je s našom generacijom poslije štrajka ponovo otvorena škola, najviše smo utjecali i na politička previranja u cijeloj školi.

Ivo Štajcar se nije mnogo isticao u razredu. Bio je miran, tih, rijetko je govorio, a kad je to i činio, onda je to bilo kratko, odsječno, malo povišenim tonom. Njegova nepokorna, kuštrava kosa, vertikalna bora posred čela i oštar pogled iza naočala davali su utisak osornog i nepristupačnog mladića. Taj spoljni izgled potpuno je varao. Mi smo znali da je Ivo dobar drug i više — vjeran prijatelj, dobra duša, iskren čovjek, ali koji svoja osjećanja ne manifestuje vidno i bučno, već ih nosi duboko u sebi. U momentima kada je u razredu ili školi dolazilo do političkih raspri, koje su se redovno završavale pofrontavanjem na dvije nepomirljive strane, Ivo bi brzo, kratko, u nekoliko rečenica koje nisu ostavljale mogućnost kolebanja, iznosio svoj stav nepokolebljivog marksiste. U konkretnim političkim akcijama primao je svoj zadatak bez pitanja zašto i kako; davao je do znanja da shvata zadatak i njegovu važnost i radio je ono što je trebalo da uradi. Tom svojom mirnoćom, tihom ali odlučnom akcijom, osvajao je simpatije sredine u kojoj je djelovao.

Aprilski dani 1941. prekinuli su političku borbu u školskim klupama. Surova stvarnost okupacije i ustaških orgijanja došla je brzo i djelovala zbunjujuće i na mnogo iskusnije ljude, nego što smo to bili mi. Ali je ta stvarnost i pred nas postavila pitanje biti ili ne biti; tražila je opredjeljenje ne na riječima, nego na djelu. Kolebljivci su se počeli odricati svojih ranijih stavova, malođušni su se obeshrabrili. Samo postojani patrioti, idejno nepokolebivi, smioni borci, bez rezerve su čvrsto stali u prve redove boraca. Među ovima je bio i Ivo.

U junu 1941. pošao sam u Petrinju. Nisam znao kakva je situacija u gradu, kakvo je držanje onih koji me poznaju. No, nisam ni malo sumnjao u Ivino držanje. Stoga sam preko polja ušao u vrt dobro poznate kuće u kojoj sam s njim proveo mnoge dane. Našao sam ga u dvorištu. Jako se iznenadio i prvo pitanje mu je bilo, da li sam neopaženo ušao u grad. Bojao se da me ne uhapse. Upoznao me je sa situacijom i, što me je naročito zanimalo, sa držanjem pojedinih drugova iz našeg razreda, kao i ostalih poznanika.

To su bili dani kada je svaki čovjek morao da pokaže svoju vrijednost, svoje ljudsko dostojanstvo, patriotsku svijest i nacionalni ponos. I zaista su ih mnogi pokazivali. Zbog toga smo bili razočarani držanjem onih od kojih smo očekivali više. ali i obradovani buđenjem onih koji su do tada izgledali politički nezainteresovani. Ivo je aktivno slijedio razvoj događaja, održavao vezu sa ostalim drugovima u gradu, pratio rad i postupke pojedinaca. Zato je i mogao da me već tada tako iscrpno obavijesti o situaciji u gradu i držanju pojedinaca. Uvijek pažljiv drug i vjeran prijatelj ispratio me daleko izvan grada i vratio se kući tek kada je vjerovao da sam van opasnosti — bar što se tiče Petrinje.

U junu 1942. na putu za Trokut prolazio sam kroz selo Tremušnjak. Čuo sam da se tu nalazi tehnika Kotarskog komiteta Petrinja, pa sam navratio da vidim kakvog imaju materijala. Kako sam bio prijatno iznenađen kada sam u rukovodiocu tehnike prepoznao Ivu. Bio je to onaj isti tihi mladić, neukroćene kose i blagog osmjeha, čije su krupne oči malo odsutno gledale. Očito se radovao ovom susretu, ali nije to umio vidno da izrazi. Nekako poslovno, ali s ponosom mi je pokazivao šta rade i čime raspolažu. Bio je sav zauzet svojim poslom. Shvatao ga je ozbiljno i pridavao mu važnost kao da od toga zavisi razvoj revolucije na Baniji. Same je takav radnik mogao uspješno raditi sa onako oskudnim sredstvima. Spadao je u ljude koji su, samim tim što su po partijskom zadatku upućivani na neki posao, smatrali đa je taj rad dovoljno važan i da zaslužuje puno angažovanje cjelokupne ličnosti. Volio je da govori više o poslu nego o sebi. Zato mi nije ni stigao da ispriča kako je došao u partizane i gdje je sve bio u protekloj godini. Pomenuli smo nekoliko zajedničkih poznanika — i to je bilo sve.

Peta neprijateljska ofanziva je otpočela kada je u 7. banijsku brigadu stigao veliki broj rekonvalescenata tifusara, koji su se jedva kretali od iscrpenosti. Nije bilo mogućno dati im odmor, potrebnu njegu i dobru ishranu. Umjesto toga raspoređeni su u jedinice da uzmu oružje i stupe u borbu. Za čudo, ti su ljudi-kosturi bez pogovora uzeli oružje, teškom mukom izvukli se na položaj i vodili borbu s neprijateljem. Mirno su punili svoje puške i okidali, ne uzbuđujući se nastupanjem neprijatelja. Tek kada je. trebalo da promijene položaj i da se brzo prebace na slijedeću čuku, vidjelo se da ne mogu.

Ivo je došao u naš bataljon, koji se nalazio na položajima u blizini Pljevalja. Potpuno iznemogao, upalih obraza, pocrnio od dima, jedva se kretao strmom stazom. Već prve riječi su pokazale da je još uvijek teško bolestan. Jedva je govorio, a bio je svjestan da su mu snage na izmaku. Uvjeravao sam ga da će biti bolje, da će se brzo oporaviti i povratiti snagu kao i mi koji smo nešto ranije preboljeli tifus. Vjerovatno bi tako i bilo da nije već otpočela V ofanziva. Ali, uslijedili su pokreti i borbe. Od Pljevalja preko Tare, Durmitora i Pive, vukla se ka Sutjesci kolona iznemoglih boraca. Sve više je bilo onih, koji su sjedajući da se odmore, zaspali kraj vatre da se više nikada ne probude, ili jednostavnu pali ispred druga u koloni.

Primicali smo se Sutjesci, žureći da stignemo jedinice koje su se već borile u Zelengori i sprečavale Nijemce da nam presijeku put. Kolona je bivala rij eda, broj onih koji su zaostajali sve veći. Sve češće se čulo, »ne mogu dalje«. Starješine su nastojale da im se jedinice ne osipaju pa su podizale one koji su sjedali kraj staze. Ubjeđivali ih da krenu, pomagali im. Drug je pomogao drugu. I što smo se više primicali Sutjesci, ipak ih je sve više sjedalo i zastajalo.

Na jednom kamenu je sjedio borac pognute glave i kao da je nešto duboko mislio, ne dozvoljavajući da mu ma ko prekida nit misli. Iako to nije bilo ništa neobično, trgao sam se prepoznavši Ivu. Bilo mi je jasno zašto se izdvojio iz kolone. Niie imao više snage da ide dalje, smakao se sa staze da ne smeta onima koji mogu, mirno sjeo i čekao kraj.

Šta je s tobom Ivo, zapitao sam ga, kao da ne znam što je. Pogledao me umorno i bolan osmijeh mu se prevukao preko lica.

— Ne mogu dalje. To su bile jedine riječi koje je uporno ponavljao na sva moja navaljivanja da ustane i krene. Nisam ga mogao ostaviti pa sam ga uzeo ispod ruke da ga povedem.

— Ostavi me, molim te, — izgovorio je kao da moli nešto što bi mu u tom momentu bilo od neocjenjive koristi. Ipak je ustao i teškom mukom krenuo naprijed. Bilo je to u junu 1943. Moje posljednje viđenje s voljenim drugom.

Dr Zdravko **KOLAR**

ŠESNAESTA BRIGADA NA SUTJESCI*

Kratkotrajan je bio odmor kod Sušičkog jezera. Brigada je odmah dobila zadatak da produlji ubrzanim maršem ka Rudinama radi smjenjivanja 3. krajiške brigade. Ovaj pokret je izvršen po naređenju vrhovnog komandanta koje je bilo sadržano u jednoj rađio-depeši upućenoj štabu divizije. Depeša je glasila.

»Vi treba da budete 2. VI do mraka u Rudinama. Kada ste već u pokretu ka Sušičkom jezeru, onda vam do Rudina treba maksimum dva dana. Nastojte da svakako 2. VI budete na Rudinama. Tito.«

Vjerojatno je ovo naređenje divizija primila 30. maja dok smo se još nalazili na maršu ka Sušičkom jezeru. Međutim, zbog neophodnog odmora, iscrpena brigada je 31. maja imala zastanak od nekoliko sati radi pripremanja jela. U Rudine smo stigli u određeno vrijeme. Tog dana, prije mraka, stigao sam u štab 3. krajiške brigade i upoznao se sa situacijom. U toku večeri i noći jedinice 16. brigade preuzele su položaj na lijevoj obali Tare prema Uzlupu i Crvenoj stijeni, 7. brigada nalazila se desno, a 8. lijevo. Na ovim položajima divizija se zadržala nekoliko dana, no, sem manjih pripucavanja, nije bilo značajnijih događaja.

U to vrijeme 1. i 2. divizija vodile su odlučujuću bitku za proboj na Sutjesci, a 7. i 3. divizija trebalo je da se preko Tare probiju u Sandžak. U skladu sa ovakvom odlukom primili smo naređenje da se pripremi materijal za izradu splavova za prelazak preko Tare. Iako je materijal, uz ogromne napore, prikupljen i neprohodnim i strmim kanjonima Tare donijet na samu obalu, rijeku nismo mogli savladati.

Petog juna brigada je dobila naređenje da napusti položaje na Tari i preko Pive krene na Vučevo. U toku noći stigli smo do visećeg mosta u Donjem Kruševu, koji je bio stalno tučen minoba-

* Objavljeno u zborniku *Sutjesha, VIZ,* Beograd 1961. (članak djelimično prorađen).

čačkom vatrom sa desne obale Tare. Zbog toga je u velikoj mjeri bio oštećen, ali je za pješake bio još upotrebljiv, dok je komora, u kojoj je bilo i nešto goveda i ovaca, trebalo da pređe preko mosta u rejonu Gornjeg Kruševa, koji je improvizirala divizija. Koristeći intervale između eksplozija grupe boraca su se prebacivale na lijevu obalu Pive. Tako su na ovom mjestu, do zore, prešli Pivu svi bataljoni i štab brigade. Neprijatelj je, osmatrajući naš prelazak, pojačavao vatru, a nešto kasnije po mostu je dejstvcvala i avijacija.

Zatim je uslijedio uspon na plato Vučeva uz strmu, nedavno »trasiranu« stazu. Prvi dijelovi brigade prikupili su sc na platou u rejonu Katun — Strmac oko podne. Zadatak im je bio da tu, obezbjeđujući se od pravca Mratinja, sačekaju diviziju i svoje dijelove koji su polako pristizali i da pokušaju da uspostave vezu s našim jedinicama na Vučevu u pravcu Sutjeske. Na Vučevu nije bilo naših jedinica, samo je dopirao eho borbe na Sutjesci. A dolje, iza nas, u kanjonu Pive, gotovo čitav dan avijacija je snažno tukla prelaze preko kojih se prebacivala 7. divizija. Svi smc strepjeli da li će se iz tog uskog kanjona Pive divizija izvući na Vučevo. Kada su se »štuke« obrušavale u kanjon, bile su u našoj visini i ispod nas, ne tako daleko, pa smo pokušali da puščanim i mitraljeskim plotunima zaštitimo drugove u kanjonu, ali smo se poslije nekoliko pokušaja uvjerili da je to samo uzaludno trošenje municije. U toj neizvjesnoj situaciji, negdje oko 3 sata poslije podne, sa pravca Sutjeske pojavila se grupa partizana. Njihov dolazak sa tog pravca sve nas je obradovao. Među njima bio je i komandant 5. crnogorske brigade Savo Burić. Iz razgovora s njim saznao sam da je situacija na Sutjesci vrlo teška i da su svi pokušaji naših jedinica da se probiju preko Sutjeske na pravcu Popovog Mosta ostali bez uspjeha, a da će danas i noćas ponovo pokušati proboj. On se interesovao za 3. diviziju. Uputio sam ga u pravcu Rudina, jer nisam znao tačno mjesto štaba divizije.

Nekoliko sati kasnije sa pravca Sutjeske pojavila su se dva kurira Vrhovnog štaba, tražeći najstarijeg komandanta na lijevoj obali Pive. Pošto u to vrijeme i u tom rejonu nije bilo druge jedinice, uzeo sam pismo i otvorio ga. Pismo je bilo adresirano: »Najstarijem komandantu na lijevoj obali Pive«. Osnovni sadržaj pisma ostao mi je duboko u sjećanju, a otprilike je glasio:

Svi pokušaji naših jedinica da se probije front na Sutjesci, na sektoru Ćurevo — Košur, nisu uspjeli, zbog čega je situacija jako otežana. Danas sve naše jedinice napuštaju položaje na desnoj obali Sutjeske i kreću ka Zelengori. U vezi s tim naređujem svim jedinicama, koje se nalaze na lijevoj obali Pive, da krenu usiljenim maršem: pravcem (ne sjećam se tačno mjesta koja su bila naznačena) i stignu čim prije glavninu. Ko je bio potpisan u ime vrhovnog komandanta više se ne sjećam.

Upoznavši sadržaj pisma, našao sam se u još ncizvjesnijem položaju. Postavilo se pitanje šta da radimo: da li da postupimo po ovom naređenju ili da se vratimo ka diviziji u kanjon Pive, jer ona još nije izlazila iz njega. Na prvo je bilo teško odlučiti se, jer ovo će naređenje možda i za nju biti od sudbonosnog značaja. Uostalom, kako bi izgledalo da u takvim uslovima ostavimo diviziju? Druga odluka bi također bila neprihvatljiva jer vraćati brigadu natrag u Pivu bilo je prosto nemogućno. Odlučili smo da brigada ostane na Vučevu, a da se sa nekoliko boraca spustim u kanjon Pive i predam naređenje štabu divizije.

Spuštajući se ka Pivi, negdje na polovini puta, sreo sam štab divizije i upoznao ga sa sadržajem pisma vrhovnog komandanta. Komandant divizije zaustavio je kolonu i s pismom upoznao drugove iz štaba. Sjeli smo pod jedno drvo i diskutovali o tome šta da se radi. Tada se gotovo cijela divizija već nalazila na lijevoj obali Pive i penjala ka Vučevu, a zadnji manji dijelovi su bili na samoj rijeci. Poslije kraće diskusije donijeta je odluka da cijela divizija produlji marš pravcem koji je u pismu bio označen. Dobio sam zadatak da sa brigadom sačekam da se divizija prikupi i isturim jedan bataljon u Mratinje radi osiguranja sa tog pravca.

REKO SUTJESKE

U toku naredne noći na Vučevu su se prikupili svi dijelovi divizije. Trebalo je čim prije da krenemo ka Sutjesci. Međutim, nismo odmah tako postupili. Obezbjeđenja, koja su upućena ka Mratinju i ka ušću Sutješke, prema Ćurevu, u stvari zadržala su naš brzi pokret ka Sutjesci, jer ih nismo mogli prikupiti tako brzo kako smo htjeli. Nakon toga divizija je u brigadnim kolonama krenula prema Sutjesci.

Ispred Dragoš-sedla divizija je stigla u toku dana i tu zastala radi izviđanja. Kontakta s jedinicama I grupe nije bilo. Negdje poslije podne komandant divizije pozvao je komandante brigada. Na sastanku je iznijeta situacija u kojoj se našla divizija. Tačno se sjećam da je naglašeno da divizija nema nikakve veze s prednjim jedinicama i ne zna se da li neprijatelj još drži lijevu obalu Sutješke. Preovladavalo je mišljenje da neprijatelj drži obalu, a da su naše prednje divizije već izbile na Zelengoru. Stoga se morala, po svaku cijenu, forsirati rijeka, probiti neprijateljska odbrana i spojiti se s našim snagama negdje na Zelengori. U vezi s tim naređeno je da sve tri brigade jednovremeno pređu rijeku nešto južnije od Tjentišta i energično, bez zadržavanja, prodru ka vcdođjelnici koja se proteže između Šut ješke i potoka Hr čavke na odsjek Ozren — Vilinjak. 16. brigada dobila je zadatak da napada na centru, negdje u rejonu kote 576, desno Osma, a lijevo 7. brigada. Drugovi dr

Ivan Ribar i Vladimir Nazor, koji su bili pri diviziji, raspoređeni su po brigadama; u 16. brigadu je došao Nazor sa svojom pratnjom.

Iza sastanka otpočeli smo s pripremama. Formirali smo jurišne grupe po bataljonima od najboljih boraca i starješina, koje su imale zadatak da prve pređu rijeku i zauzmu povoljne položaje radi obezbjeđenja prelaska glavnine. Bez obzira na tešku i neizvjesnu situaciju, čvrsto je riješeno đa se rijeka mora prijeći, neprijatelj na suprotnoj obali razbije i da se po svaku cijenu spojimo s prednjim divizijama. Na ovo je, neosporno, utjecalo i saznanje da bi opstanak na platou Vučeva bio nemogućan.

Po padu mraka otpočelo je spuštanje preko Dragoš-sedla u dolinu Sutjeske ka određenom odsjeku prelaza. Strmom, kamenitom stazom kroz šumu, u kojoj je noć postala još tamnija, približavanje rijeci bilo je sporo i neobično teško. Tome su doprinijeli i ogromni napori koji su učinjeni u ranijim pokretima, zatim što je veliki dio boraca ostao potpuno bos, kao i glad koja nas je već dulje vrijeme pratila i sistematski iscrpljivala. Tek duboko u noć, kad smo se približili rijeci, obaviješteni smo da neposredno kraj nje nema neprijatelja. To je bio izvještaj patrola koje su još u toku dana upućene da izvide obalu. Ovo je omogućilo da se kretanje ubrza.

Nekoliko sati prije svitanja prvi dijelovi su izbili na rijeku gdje je utvrđeno da tu stvarno nema neprijatelja. Ali, tada se rodila sumnja da to nije neka varka i da se neprijatelj nije, možda, povukao dublje u šumu. Da bi se tako nešto onemogućilo, krenule su jurišne grupe iz svakog bataljona da zauzmu dominantne visove na suprotnoj obali, a za njima su pošli i bataljoni, svaki na svom pravcu. Prelazak preko rijeke bio je neobično težak. Postojala je opasnost da nabujala i brza voda mnoge ne odnese. Pojedinačno se nije moglo prelaziti. Trebalo je stvoriti povezanu kolonu, a najsnažnije borce postaviti na čelo. Međutim, u tom živom lancu bilo je
i onih koji nisu imali dovoljno snage te su ispuštali druga pred sobom. Tada se lanac kidao i uvijek je matica motalp u svoje talase po nekolicinu, sve dok se ne bi našao neko ko je bio toliko snažan da ponovo sastavi prekinuti lanac.

Sunce je već bilo prodrlo u kanjon Sutjeske kad su posljednji dijelovi komore prešli rijeku. U to vrijeme pridolazila je divizijska bolnica, koja se kretala na našem pravcu. Do tada su rijeku bile prešle i ostale brigade.

Kada smo ustanovili da ni dublje u šumi nema neprijatelja, naš pravac daljeg kretanja bio je usmjeren ka vododjelnici između Sutjeske i Hrčavke, Vilinjaku i Ozrenu. Međutim, negdje na polovici puta između Sutjeske i grebena kojem smo se primicali, na jednoj maloj zaravni, učinivši mali predah da sačekamo one dijelove koji su se sporo kretali, odjednom nas je zasula snažna artiljerijska i mitraljeska vatra sa Košura, iz pravca sela Krekova i

lijevo od Vilinjaka. U ovoj nenadanoj smrtonosnoj grmljavini mitraljeza i topova, začas s» izgubio šum bučne Sutjeske. Odmah poslije prvih eksplozija upućen je jedan bataljon iz brigade da čim prije izbije na greben u rejon između Vilinjaka i Ozrena, da neprijatelj ne bi njime ovladao. Ostala dva bataljona krenula su udesno, prema Ozrenu i Krekovima, da se spriječi neprijatelj ako pokuša da nas ponovo natjera u Sutjesku. Na bokovima se ubrzo razvila ogorčena borba. Neprijatelj je pokušao da nam onemogući prikupljanje na grebenu. Sve tri brigade bile su angažovane, tako reći, momentano u borbi, iako pod stalnim napadima neprijatelja, divizija se uspješno probijala ka grebenu. Ova situacija je isključila . mogućnost da se sačekaju dijelovi koji su se sporo kretali odozdo. Naši su bataljoni ovladali grebenom, ali prostor između njih i izostalih dijelova već se nalazio pod unakrsnom vatrom sa Ozrena i Vilinjaka. Međutim, blagodareći šumi mi smo, uz izvjesne gubitke, ipak uspjeli da sakupimo sve jedinice, osim nekih pojedinaca i dijelova divizijske bolnice.

Negdje oko podne, dolazeći sa desnog krila, izbio sam na greben Ozren — Vilinjak. Tu su me sačekali komandant i komesar divizije. Kod njih je bio i Ivan Ribar. Čim su me ugledali, upitali su gdje je Nazor. A ja sam se tek tada sjetio da je dcšao u našu brigadu.

— Sigurno znam da je prešao Sutjesku — odgovorih im — ali otkako je počela borba bio sam isu više angažovan oko bataljona i potpuno izgubio iz vida kuda će se Nazor kretati. Mislio sam da se kreće sa ostalim dijelovima štaba ka grebenu.

— Ali, kako vidim — uzvrati komandant divizije — njega nema na grebenu. Prema tome dužan si i da ga pronađeš! Mi ćemo te sačekati ovdje, jer se i drug Tito interesu je da li je Nazor prešao Sutjesku.

Vremena nije bilo. Uzeo sam nekoliko kurira i krenuo ka rijeci. Sve one koje smo sretali na putu pitali smo da nisu vidjeli Nazora i njegovu pratnju koju je sačinjavalo nekolike boraca i jedna bolničarka; imali su i kravu. Nedugo zatim jedan kurir, koji je otišao malo ulijevo, radosno viknu:

— Evo druga Nazora!

Hitr# sam potrčao u tom pravcu i kada sam ga ugledao bio sam radosniji nego ne znam što da mi je neko tada poklonio, jer je živ prešao Sutjesku. Odmah smo pohitali natrag, ka grebenu, gdje su nas čekali komandant i komesar divizije, Jakšić i Kladarin.

Ostao sam na tom mjestu i promattao spuštanje onih koji su silazili ka potoku Hrčavki. Borba je lijevo i desno postajala sve jača. To je osjetio i Nazor, pa je namakao šešir još više na oči i objema rukama čvrsto držeći njegove obode, da bi se zaštitio od granja koje ga je šibalo po licu, potpuno se prepustio vodiču ne vodeći računa o brzini kojom su se konj i ostali spuštali. Promatra-

jući starog pjesnika u ovakvoj situaciji, još više sam shvatio ko-'iko je snažan duh u tom iznemoglom tijelu i koliko njegovo prisustvo na ovom mjestu znači našoj revoluciji.

Duljeg zadržavanja na ovoj vododjelnici nije moglo biti, jer je pritisak s bokova bio sve jači i bataljoni na obezbjeđenjima sve su teže odolijevali napadima. Poslije kraćeg zadržavanja, radi prikupljanja, krenuli su i ostali dijelovi u nekoliko kolona ka potoku Hrčavki i preko Debele ravni nastavili pokret ka Lučkim Kolibama.

Tako je 7. divizija prešla Sutjesku bez veze bilo s kojom jedinicom, samostalno se obezbjeđujući s lijeva i desna.

U KLIJEŠTIMA NA ZELENGORI I KROZ OBRUČ KOD MILJEVINE

Na Lučke Kolibe smo stigli pred zalazak sunca. Tu se već bila iskupila gotovo čitava divizija. Mada još nisam upoznao tačno stanje kod ostalih naših jedinica, osjećao sam se na ovoj prostoriji nekako spokojnije nego ranije. Vjerojatno je na to utjecalo i obavještenje da ćemo tu ostati cijelu noć, što su jedinice koje su ranije stigle već naložile vatre i pripremale večeru i što je prestala ona paklena tutnjava koja nas je čitavog dana pratila. Ipak, vjerujem da me je najviše umirila činjenica da smo uspostavili čvrstu vezu s Vrhovnim štabom i ostalim jedinicama.

Većina boraca je odmah zaspala uz male vatre, dok je nekoliko njih ostalo da zakolje posljednja goveda. Međutim, ni ovdje se nije ispunila nada da ćemo se malo odmoriti i pojesti obrok tople nrane koji nismo imali od prelaska Pive. Još meso nije bilo ni stavljeno na vatru, a neko me snažno prodrma. Bio je to kurir iz Štaba divizije. Poluotvorenim očima čitao sam naređenje. U njemu je nedvosmisleno stajalo da odmah produljimo pokret »To nalaže ozbiljnost situacije«, podvučeno je. U ovakvim prilikama oklijevanja nema i trebalo je brzo pokrenuti brigadu. Uostalom, ostajalo se nije nikom.

Kada sam komandantima bataljona izdavao naređenja za pokret postavili su mi pitanje:

— Šta ćemo s mesom koje nije kuhano?

Neko je predložio da se svakom borcu da komad sirovog mesa, a na slijedećem zastanku da ga kuhamo. Tako smo i uradili. Brigada se brzo svila u kolonu i nastavila marš prema Balinovcu.

Svanuo je nov dan. Za nama su ostale Vrbničke Kolibe. Tada nam je bilo jasno zašto smo još te noći morali produljiti pokret. Po padu mraka neprijatelj nije stao kao obično, već je produljio naprijed na Ljubin grob da se spoji sa snagama koje su nastupale od Vrbniče i tako nam presiječe jedini prolaz. Uzan koridor u zaleđu Velike Košute, koji je bio slobodan, bio bi za sve jedinice vrlo tragičan da smo ostali na Lučkim Kolibama u toku noći. Našli

bismo se potpuno opkoljeni, a probijanje iz tog malog taktičkog prostora zahtijevao bi, najvjerojatnije, ogromne žrtve. Kada smo sutradan dobili mali predah, čini mi se u rejonu Mrčin-Koliba, naređeno je da se sakupi ono meso od boraca što je sinoć podijeljeno i pripremi jedan obrok. Međutim, kao što smo i očekivali, njemu nije bilo više ni traga: pojeli su ga borci u toku marša onako nekuhanog i tako donekle ublažili neutoljivu glad.

Brigada se dalje kretala kao zaštitnica. Sve borce, koji su zbog umora zaostajali iza svojih jedinica, morali smo sakupljati i pomoći im da se kreću ispred nas. Mnogo je bilo takvih koji nisu mogli pratiti ubitačni tempo svojih jedinica i u grupicema su zaostajali, sami se snabdijevali i kuhali hranu. Oni su znatno usporavali pokret brigade, jer ih nismo smjeli ostaviti, a među njima je bio i priličan broj ranjenika i rekonvalescenata, čije su fizičke snage bile sasvim na izmaku. Oni se nisu interesovali za situaciju na frontu. Čitavu svoju energiju trošili su na to da dođu do hrane. Potresno je bilo posmatrati grupicu iznemoglih boraca kako se okuplja oko uginulog konja s namjerom da ga raščereči i da u svojim čađavim porcijama i na malim vatricama, bar malo prokuvaju meso i utole glad. Jedan događaj me je naročito uzbudio. U pokretu prema selu Zagoricama, na proplanku se nalazila spaljena koliba, i uz nju tor od trulih drvenih dasaka. U toru je bilo mršavo goveče. Desetak ljudi se naslonilo na ogradu i pažljivo ga posmatralo. Obratio sam im se malo povišenim tonom:

— Šta radite tu? Odmah krećite naprijed!

Niko se od njih nije ni pomakao s mjesta, nego su i dalje tupo zurili u goveče. Stao sam za momenat i promatrao ih. Nisu imali snage da uhvate goveče i zakolju, već su ga nemoćno promatrali. Među njima sam ugledao i jednog svog poznanika, dobrog prijatelja i druga. Prišao sam mu i upitao šta radi tu i zašto ne kreće naprijed. On me samo pogleda i bez riječi ponovo okrenu glavu ka govečetu. Bio sam u nedoumici — šta da radim i kako da ih pokrenem. Jedan od kurira predloži da se otvore vrata i goveče pusti iz tora. Tako smo i uradili. Otvorili smo vrata i goveče je, već uznemireno, izjurilo na livadu i zamaklo u šumu. Tek tada, kada sam ih opet zamolio da krenu i objasnio da će skoro naići Nijemci, oni su mirno i polagano produljili naprijed.

Šesnaesta brigada se u ulozi zaštitnice našla u rejonu Jaukovine — Šiljevac. Komandant divizije mi je tog jutra dao zadatak da sa brigadom, postepeno se povlačeći, zadržavamo neprijatelja i ne dozvolimo mu prodor dolinom riječice Oteše ka Rataju. Zatim, da se pred pad mraka naglo i neosjetno odvojimo od njega i u prvim večernjim časovima nađemo u Rataju, gdje ćemo iste noći preći cestu Kalinovik — Foča. 8. brigada je dobila zadatak da se Kreće desnom obalom Oteše — grebenom i da ne dozvoli da nas neprijatelj ugrozi s tog pravca, dok će 7. brigada dati bočno obez-

bjeđenje od pravca Govze. Međutim, ova brigada je u toku dana dobila novo naređenje da krene na sektor Jeleč — Ocrkavlje i smijeni 3. krajišku brigadu. Poslije ovoga, 16. brigada preuzima odbranu čitavog grebena između riječica Govze i Oteše. Neprijateljeve snage, koje su ostale na Zelengori iza nas, prikupile su se i oko 10 sati otpočele snažan napad na položaje brigade, težeći da se preko grebena probiju ka Rataju.

U toku dana neprijatelj je pokušavao nekoliko puto da zauzme Siljevac, ali je bio odbijen. Međutim, poslije podne, dobili smo snažnu bočnu vatru sa grebena Ponora, sa desne obale Oteše, kojim je trebalo da prođe 8. brigada. Međutim, ona je zalutala potokom i prošla za Rataj. Zato je naša brigada bila primorana da se povuče na položaje sjeverno od sela Zagorice, gdje je ostala do pred mrak. Tada je naglo napustila položaje i u kolonama produljila za Rataj, gdje je stigla oko 22 časa. Cim je pao mrak, neprijatelj se zaustavio i nije produljio ka Rataju. Tog dana je avijacija neprekidno obasipala vatrom cijelu prostoriju oko Rataja.

Kada sam prilazio prvim zidinama Rataja (jer kuća više nije ni bilo), bio je već potpun mrak i avijacija i artiljerija su prestale da dejstvuju. Još se samo naprijed, u pravcu Miljevine, čula puščana i mitraljeska vatra. Naišao sam na nekoliko boraca kako, duboko potišteni, sjede na kamenju. Na pitanje iz koje su brigade, nisam dobio odgovor. Bilo mi je čudno što su tako utučeni. Znam da je napor bio velik i da je bilo žrtava ali po držanju ovih boraca osjetio sam da se nešto drugo dogodilo. Ponovo sam ih upitao što im je i iz koje su brigade. Njih nekoliko je tada podiglo glave. Čude se da ne znam. U očima sam im vidio nešto kao prijekor što im smetam u bolu. Jedan od njih mi je potresnim glasom ispričao da je njihov komandant, Nina Maraković, poginuo baš u momentu kada se brigada pripremala za napad. Suze su im se kotrljale niz neobrijana i pocrnjela lica. Suze u očima boraca koji su od Banije preko bosanskih, hercegovačkih i crnogorskih vrleti bezbroj puta gledali smrti u oči, a da preko njihovih lica ne pređe nijedan drhtaj! Ti junaci, kad se radilo o biti ili ne biti, kada su ljudski životi padali svakog trenutka, ne mogu da savladaju veliku bol u sebi i iskreno, duboko žale svog druga, svog komandanta, koji ih je vodio u bezbroj juriša od prvih dana ustanka. Ovaj prizor me je duboko potresao.

U štabu divizije saznao sam da se u toku dana nije uspjela prebaciti ni jedna jedinica preko ceste Kalinovik — Foča, jer je neprijatelj u toku dana tenkovima zatvorio brešu koju su naše jedinice prethodnog dana otvorile. Zbog toga su se u neposrednoj okolici Rataja nalazile sve snage udarne grupe sa Vrhovnim štabom, sem 1. divizije, koja je u toku noći prešla cestu. Po padu mraka naše jedinice ponovo su probile obruč i time su bili stvoreni uvjeti

za prelazak ostalih jedinica iz rejona Rataja u pravcu Miljevine. 16. brigada je posljednja prešla preko željezničkog mosta na rijeci Bistrici i u zoru se smjestila u selu Miljevini, organizujući odbranu od pravca Rataja i Foče. Tako se brigada ponovo našla u zaštitnici i u toku dana morala je izdržati jaku artiljerijsku i avijacijsku vatru, odbijajući manje napade neprijateljevih snaga od Foče i Rataja.

Slijedećih dana brigada se, kao zaštitnica, povlačila prema Jabuci, odbijajući stalne neprijateljeve napade. U sastavu divizije prešla je prugu Sarajevo — Višegrad na sektoru 2. dalmatinske brigade, a zatim je uslijedio usiljeni marš preko Rom&nije na položaje sjeverno od Kladnja, gdje je preuzela obezbjeđenje od pravca Tuzle.

Ante BANINA

PRVI BATALJON 16. BRIGADE U V OF ANZI VI

Sedmog maja 1. bataljon[1] je dobio zadatak da zajedno sa 3. bataljonom smijeni dva bataljona Majevičke brigade u selu Deđevu, ne dozvoli neprijatelju prelazak preko mostova na rijekama Drini i Bistrici, te obezbijedi evakuaciju ranjenika i bolesnika Centralne bolnice iz Belena (12 km uzvodno od Foče) na desnu obalu Drine.

Pošto su neprijateljevi položaji bili dominantni, naročito na obalama Bistrice, noću smo isturili veći dio boraca na samu obalu ? pred mostove, a danju smo ostavljali samo manji broj sa nešto automatskog oružja, dok se glavnina bataljona povlačila na ćuvike, u dubinu odbrane.

U toku 8. maja bataljon je vodio oštre borbe s neprijateljem koji je, uz artiljerijsku i avijacijsku podršku, prebacio manje snage preko mosta na Drini i Bistrici, pri čemu je ubijeno oko 20 neprijateljevih vojnika. Iako se neprijatelj nije mogao povući, nije ga bilo mogućno ni zarobiti zbog jake vatre i nepogodnosti naših položaja. Juriš 1. čete (komandir je bio Dušan Ranić)[2] odbijen je uz osjetne gubitke. U toku noći 8/9. maja neprijatelj se izvukao na drugu obalu. Ubrzo zatim, noću 9/10. maja odbijeni su ponovljeni pokušaji neprijatelja da se prebaci preko mostova.

Ujutro 10. maja neprijatelj je obasuo snažnom vatrom naše položaje i uz sadejstvo četiri aviona otpočeo prebacivanje na sva tri mosta. Međutim, naši bataljoni su ga opet odbili. Oni što su pokušali da se prebace ostali su na mostovima do mraka, kad su se povukli uz gubitke. Nisu uspjeli ni nekoliko puta ponovljeni pokušaji prebacivanja 11. i 12. maja.

[1] 1. bataljon je formiran juna 1942. u selu Borojevićima; imao je 180 boraca. Sa još jednim ličkim i dva kordunaška bataljona ušao je u sastav 1. ličke brigade, a krajem decembra 1942. u 16. banijsku brigadu (u selu Klasniću). U IV ofanzivi (kod Glamoča) imao je 230 boraca, a uoči V ofanzive 100.

* Poginuo u borbama na Baniji 1944.

Ujutru 13. maja oko 3 časa čuo sam iza naših položaja, u selu Risjaku, eksploziju mina i duge rafale automatskog oružja. Onako bunovan probudio sam komesara bataljona Peru Svrabića.[3] Znajući da naš 2. bataljon, koji je bio tamo, nema minobacače i da nikad u borbi nismo tukli tako dugim rafalima, zaključili smo da to može biti neprijateljska vatra, te da 3. četu, radi svake sigurnosti, povučemo u rezervu. U međuvremenu, borba je počela i na našim položajima. Odmah smo uputili kurire u štab 3. bataljona s prijedlogom da krene u pomoć 2. bataljonu, a da ostavi jednu četu koja će, s našom 3. četom, braniti prelaze preko mosta. Na našem položaju borba je postajala sve žešća i pokušaji neprijatelja da se prebaci sve češći. Međutim, 3. bataljon je cio krenuo u pomoć 2. bataljonu. Pošto su Nijemci, nadirući od Rataja, uspjeli da odbace 2. bataljon prije dolaska pojačanja, iznenadili su i 3. bataljon natjeravši ga preko Bistrice. Kako nismo znali situaciju ni kod Drugog, ni kod 3. bataljona (kuriri koji su mu upućivani nisu se vraćali, jer su bili pohvatani i poklani), naš bataljon je ostao sa 1. i 2. četom u istom rasporedu do 8 časova.

Đeđevo je većim dijelom pokriveno voćnjacima, sa niskim, tek olistalim krošnjama, pa se ni sa 100 m nije mogla raspoznati uniforma niti vojnička oprema. Zbog sve češćeg bacanja raketa na položaj 3. bataljona uputili smo tamo i posljednjeg kurira, Mirlovića. Kako se tamo vatra stalno pojačavala pošao sam i ja s komesarom bataljona, komandirom 3. čete Milanom Janjaninom i nekoliko boraca njegove čete. Kretali smo se oprezno. Nismo stigli ni do polovine puta, kad smo susreli desetinu neprijateljskih vojnika. Trčali smo u pravcu ćuvika na kome se nalazio naš štab. Bili smo iznenađeni i mi i oni, ali smo ipak prvi otvorili vatru i nanijeli im gubitke. Dok im je stiglo pojačanje, stupila je u dejstvo i naša 3. četa.

U međuvremenu, odvijala se ogorčena borba u međurečju Drine i Bistrice. Kurir Mirlović, zahvaljujući pogodnom terenu, uspio je da umakne Nijemcima u pravcu naše 2. čete i da komandira Iliju Bjelajca[4] obavijesti o situaciji, pa je ovaj uspio da sa 3. vodom zaustavi grupu Nijemaca koja je trčala za kurirom. Oko 10 časova (neprijatelj se u većim grupama prebacio preko mostova) počelo je uzastopno povlačenje bataljona pod teškom borbom i uz osjetne gubitke. Situaciju nam je olakšalo to što Nijemci, pošto su odbacili 2. bataljon, nisu odmah produžili nadiranje, već su se duže zadržali na položaju 3. bataljona. Da su izbili u donju osnovicu našeg rasporeda, prije no što je izvučena u rezervu 3. četa, bataljon bi stradao.

* Poginuo u borbama u selu Kraljevčanima (kod Petrinje) 1944.

[4] Poginuo u borbama na Baniji (kod sela Dejanovića) 1944.

Vod 1. čete, koji je branio prelaz preko mosta na Drini, uspio je da se pod borbom probije uz samu lijevu obalu i nakon pola sata da dođe u sastav bataljona.

Sutradan smo saznali da je neprijatelj poklao sve naše pohvatane ranjenike.

Pošto smo napustili položaje u Đeđevu,[5] nastalo je povlačenje. Hrane je nestajalo, a i ono što je ostalo spremale se neredovno i bez soli. Borci su postajali sve iscrpeniji. Gledali smo kako poneki, koji su preboljeli tifus i tih dana se vratili u jedinice, iznureni cd temperature i gladi, jedu razne otpatke. Mislilo se samo na hranu i odmor. Prolazili smo kroz siromašni kraj, s razbacanim naseljima u kojima se ništa nije moglo naći za jele. Mučile su nas i vaške, kao i bosotinja. No, držala nas je svijest o veličini naše borbe.

Dok smo marševali od Meljaka do Kruševa (16. i 17. maja) stalno su nam se priključivali pojedinci koji su otpušteni iz bolnica. Bilo ih je i iz jedinica 7. divizije Većinu smo prepoznavali. Tako se brojno stanje bataljona uvećalo na oko 200 boraca.

U Kruševu nije bilo dalmatinskih jedinica koje je trebalo da smijenimo — doznali smo da su se istog dana nekuda povukle. Tek trećeg dana (19. maja) dobili smo naređenje da napadnemo neprijateljske isturene dijelove na položajima jugozapadno od Pljevalia i rastjeramo ustašku miliciju u okolnim selima. U zoru smo napali i potisli neprijatelja sa položaja Pusto Pauče (k. 1079) i rastjerali slabu i neorganiziranu miliciju.

Kakve smo tegobe trpjeli, mislim da može ilustrirati i ovaj događaj. U bataljonu je bilo 5 potpuno bosih boraca. Od kože zaklane krave napravljeni su im opanci — oputnjaci. Međutim, kad je komesar brigade, Uroš Slijepčević, istog dana došao u bataljon. našao je ove drugove opet bose, a naredio nam je da ih obujemo. Našli smo se u nedoumici — gdje su oputnjaci? Postalo nam je jasno tek kad nam je dežurni oficir bataljona rekao da je protekle noći vidio te drugove kako na žaru peku oputnjake, dijele ih i jedu s drugim borcima.

Drugog juna bataljon je smijenio 1. bataljon 3. krajiške brigade na položajima Božurev Do — Uzlup. Smjena je izvršena nabrzinu, jer su Krajišnici hitali na novi zadatak. Od njih smo saznali da su Nijemci pokušavali da se prebace na lijevu obalu Tare i upozorili nas da se danju ne krećemo, jer neprijatelj odmah

[5] U nekim dokumentima stoji da je Vrhovni štab naredio 10. maja u 23 časa štabu 7. divizije da 8. i 16. brigadu rasporedi u selu Djedjevu i da zatvori pravac prema selu Trbušću. Međutim, do 13. maja (kada je uslijedilo povlačenje) samo je 15. brigada držala te položaje.

• Kad je jednom na mitingu u selu Hašanima, poslije povratka iz V ofanzive na Bani.lu, o ovome govorio komesar divizije Đuro Kladarin, svi prisutni su plakali.

obasipa minobacačkom i puščanom vatrom (njegovi položaji i ovdje su dominirali nad našim). Lijevo od nas u selu Liječevini, nalazio se naš 3. bataljon, a štab brigade sa prištapskim dijelovima i 2. bataljon (u rezervi) u selu Rudinama.

Istog dana Nijemci su nas nekoliko puta obasipali vatrom, a sutradan, pod jakom vatrenom zaštitom, pokušali su da se prebace na lijevu obalu pomoću 4 gumena čamca u rejonu Uzlupa i 2 čamca u rejonu Božurev Do. Iako smo municiju štedjeli, spriječili smo im da se prebace. Ovakve pokušaje ponavljali su svakodnevno, u različito vrijeme, a samo jednom u toku noći (bez vatrene pripreme).

I ovdje se hrana dijelila isključivo po mraku, u najvećoj tišini. Tada se i borbeni poredak mijenjao. Hljeba nije bilo, a ni soli. U rejonu Lukića Do nalazilo se nekoliko vodenica. Njih su koristili pozadinski organi. Noću 4/5. juna našli su se u vodenicama drugovi iz divizijske intendanture i ambulante 16. brigade. I pored upozorenja na opasnost od minobacačke vatre, komordžije su svezale konje (na kojima su dotjerali žito radi mlevenja) cko vodenica, naložile vatru i pekle pogače. Nijemci su ih zasuli takvom vatrom da su i njih i konje poubijali, a vodenice porušili. (Koliko se sjećam, jedva su se dvojica spasla.) Žito i brašno, koje se moglo pokupiti, podijelila su naša dva bataljona, pa smo tako imali hljeba sve do Vučeva.

Predveče 5. juna, bataljon je dobio naređenje da preuzme i položaj 3. bataljona i sačeka dijelove 1. dalmatinske brigade koji će ga smijeniti, a zatim da krene za brigadom preko Pive na Vućevo. Tako smo na tom sektoru ostali sami i bez ikakve veze bilo s kim. Dalmatinci nisu došli cijelu noć. Ujutru 6. juna gusta magla je prekrila dolinu Tare, pa i naše položaje. Oko 9 časova stigla su dva bataljona 1. dalmatinske brigade i počelo je smenjivanje. Marko Lagator, vršilac dužnosti komandanta 3. bataljona, tražio je da se komesar i ja odmah javimo u štab njihove brigade. Komandant brigade, Gligo Mandić, saopćio nam je da se naš bataljon priključi 3. diviziji, jer se ne zna kako će proći 7. divizija na Vučevu. Iznenađeni, zapitali smo ga da li je to jedini razlog zbog kojeg se priključujemo 3. diviziji, i ako jeste, da li možemo produljiti za našom divizijom na sopstvenu odgovornost. Odgovorio nam je da se samo zbog opasnosti da ne stradamo stavljamo pod njihovu komandu, ali pošto to uzimamo na svoju odgovornost, da možemo krenuti.

Iz Rudina smo krenuli pred sam mrak i ujutru 7. juna stigli u kanjon Pive. Naišao sam na Zivka Smoljenovića koji je bio teško ranjen. Tu su prošla i njegova dva brata, ali ni oni nisu mogli da mu pomognu. Cini nam se da nam je ovo bila najteže situacija u toku ofanzive, jer drug drugu ili brat bratu nije mogao pomoći. Situacija je bila teška i nejasna: neprijatelj je pritiskivao sa svih strana, trebalo je savladati velike uspone s malaksalim ljudima, sa

mnogo mrtvih i ranjenih, a nismo znali što bi s potpuno iznemoglim drugovima koje bi trebalo spasavati kao i ranjenike.

Na lijevoj obali našao sam Adama Dupala iz 8. brigade, od koga sam saznao da je divizija već prešla i da se nalazi na Vučevu, da je prilikom prelaska mnogo naših poginulo od aviona, da je štab divizije naredio da se sve teže naoružanje i rezervne puške pobačaju u Pivu. Naredio sam da se bace mitraljezi »fijati«, koje smo ljubomorno čuvali i uporno nosili kroz bespuća Bosne, Hercegovine i Crne Gore, kao i da se rastereti komora. Kad smo bacili mitraljeze u vodu, pridoše mi vodnik Aleksa Nišević i delegat voda Stevo Momić i zapitaše:

— Šta ćemo mi sada, druže komandante? Bolje da i nas bacite.

Nisam im mogao ništa odgovoriti.

Ostavljeno je nekoliko boraca i rukovodilaca da pokopaju mrtve i da prikupe one koji su iole mogli da idu. (Taj zadatak, mislim, imao je i Dupalo.) Mnoge je od ovih drugova neprijc telj zarobio, a neki su uspjeli i da se spasu.

Penjući se na Vučevo nailazili smo sve češće na pojedince koji su zaostali iza svojih jedinica. Prikupljali su posljednji dijelić snage da krenu dalje. Borci bataljona dijelili su im po komadić hljeba ili šaku žita donijetog sa Uzlupa, što je mnoge okrijepilo i omogućilo da produlje za kolonom. Nekima smo davali i konje koji su prije nosili mitraljeze.

Na Vučevu sam našao štab divizije. Obradovali su se kad su nas vidjeli i raspitivali se o svemu. Pošto sam podnio izvještaj, uputili su nas u sastav naše brigade, koju smo stigli &. juna ispod Dragoš-sedla. U toku marša Nijemci su nas tukli sa Maglića.

Na jednoj zaravni ispod Dragoš-sedla, predveče, štab divizije je s komandama jedinica izvršio pripreme za prelaz prekc Sutjeske. Dok smo se pripremali, sve do pada mraka, njemačke »štuke« su stalno bombardirale i mitraljirale dolinu Sutjeske.

Kad je pao mrak, bataljon se spustio na Sutjesku, a prije prelaska skrenuta je borcima pažnja da se čvrsto drže za ruke i da noge vuku po dnu korita, jer je voda bila nabujala i brza. Ovo je omogućilo da bataljon pređe Sutjesku bez gubitka, a spasio je i tri drugarice iz 3. bataljona koje je voda otrgla.

Brzo smo se penjali kako bismo što prije izbili na greben. Odjednom nas je zasula mitraljeska i artiljerijska vatra sa pravca Krekova, Ozrena i Vilinjaka. Načelnik štaba brigade, Nikola Kajić Kole, naredio mi je da sa bataljonom posjednem desnu obalu Usovičkog potoka i da ne dozvolimo neprijatelju prelazak dok se naši dijelovi ne izvuku iz doline Sutjeske. Vatra je bila žestoka, ali Nijemci nisu bili mnogo nasrtljivi. Računajući da je brigada već izbila na plato, povukli smo se bez naređenja, i er nam kuriri nisu dolazili. Kad smo izbili na plato, kolona je već prelazila Hrčavku.

Na Hrčavki nas je zasula mitraljeska i puščana vatra sa Tisova brda (k. 1379). Tada je obruč već bio skoro zatvoren Nikakav otpor nismo mogli dati, niti smo pokušavali, jer smo se nalazili u dolini, već smo hitali da što prije izbijemo na Debelu ravan. Kolona je bila izmiješana. Bilo je tu boraca iz svih jedinica divizije, kao i iz drugih jedinica. Avioni su neprekidno žestoko tukli. Na Lučke Kolibe izbili smo kad je već padao mrak. Pozvaše me u štab brigade i komesar saopći:

— Ovdje ćemo zanoćiti. Treba da zakoljete jednog konja, jer druge hrane nema. Neka se borci bataljona odmaraju dok meso ne bude skuhano.

Kad sam se vratio, ovo sam prenio komesaru. Tek što smo naložili vatru, stigla je jedna bolničarka, sva zadihana, i rekla nam da su ranjenici i oni drugovi koji nisu prešli plato između Ozrena i Vilinjaka, zarobljeni. Tada smo čuli i da je drug Tito ranjen i to nas je teško pogodilo.

Većina boraca samo što se spustila na zemlju odmah je pospala, dok su neki pržili konjetinu na žaru i onako je polupečenu jeli. U toku noći stiglo je naređenje za pokret. Sutradan su nam, u rejonu Mrčin-Koliba, objasnili da smo morali da krenemo u toku noći jer je neprijatelj nastupao prema Ljubinom grobu i prijetila je opasnost da se u toku noći spoji sa onim svojim snagama koje su nastupale sa pravca sela Vrbniče. U tom slučaju put bi nam bio presiječen i našli bismo se u obruču.

Produljili smo pokret prema Rataju i, po naređenju, posjeli položaje u rejonu Siljevca (tt 1214). Desno od nas bio je naš 3. bataljon. Dijelio nas je jedan potočić. Magla je bila gusta; nije se vidjelo na stotinjak metara. Pred nama se čuje povremeno puškaranje. Nijemci su čistili teren. Komandir 3. čete, Jovo Brkić (zamijenio je ranjenog Milana Janjanina koji je upućen u bolnicu) izvještava da se Nijemci nalaze ispred njegove čete. Otpočela je borba. Oko 30 časova magla se digla, ali Nijemce ne vidimo. Začudilo nas je zašto su se povukli. To nam je, međutim, ubrzo postalo jasno kad je doletjelo osam »štuka«, koje su odmah započele da tuku naše položaje. Onda nas obasu artiljerijska i minobacačka vatra, ali je većina granata padala iza nas. Iza toga razvila se snažna borba na cijelom položaju. Nijemci jurišaju, ali nas nisu uspjeli da potisnu.

MJ 11 časova nastade zatišje. Imamo gubitaka. Ranjen je i Bojčić, pjevač u bataljonu, koji je u najtežoj situaciji sve razveseljavao. Oko 13 časova Nijemci su ponovili snažan napad. Odbacili smo ih uz sadejstvo 3. bataljona. Čuje se vika komandira 2. čete Milana Crnojevića (zamijenio je Iliju Bjelajca koji je bio ranjen). Ne znam šta se dešava. Stiže njegov kurir i izvještava:

— Nijemci bježe uz potok, naša četa juriša. Komandir traži da 1. četa zalomi desnim krilom i da ih opkolimo u jarku.

Oko 17 časova obasu nas jaka mitraljeska i puštana vatra s desne obale riječice Oteše. Iznenađeni, počeli smo dozivati, misleći da nas je zabunom napala 8. brigada, jer je trebalo da ona prođe grebenom Zavraćeni do — Jaukovine; međutim, zalutala je i nije prošla ovuda. Istog momenta, Nijemci su nas napali i sa fronta. Zbog ove situacije bataljon je dobio naređenje da se povuče na k. 967, više sela Zagorice. Izbili smo na određene položaje, dok su Nijemci oprezno nastupali. U toku dana su više puta pokušavali da ovladaju grebenom Siljevca. Borbu smo vodili cijelog dana. Bili smo veoma umorni.

Računali smo da ćemo, kad pređemo Sutjesku, najteže prebroditi. Znali smo da je Rataj na teritoriji koja je više naseljena. Svaki naš korak prema sjeveru ulivao nam je novu snagu.

Na položaju smo ostali do pred mrak, a onda smo krenuli prema Rataju, gdje smo stigli oko 22 časa. U toku noći prešli smo željeznički most na Bistrici. U Miljevini smo dobili naređenje da posjednemo položaje prema Foči i ne dozvolimo neprijatelju da prodre na našem pravcu. Nijemci su nas tukli jakom artiljerijskom vatrom, no na položajima smo izdržali do 10 časova, a potom smo se pod borbom povukli u pravcu sela Jabuke, štiteći desni bok brigade. Naveče 15. juna bataljon je stigao u Jabuku. Feta ofanziva bila je završena.

Prvi bataljon je izišao iz ofanzive sa oko 120 boraca. (Prilikom proslave 15-godišnjice bitke na Sutjesci, bilo nas je u stroju još samo 34.)

Đuro MRKŠIC

PRIČA O NADI

Bila je jedna naša drugarica, bolničarka sa Kozare, a zvala se Nada Vučetić.

Nada je bila vrlo hrabra, odana borbi i sve je od sebe davala za naše ranjene i bolesne drugove.

I ranije, prije velike neprijateljske ofanzive, Nada je po svom heroizmu bila vrlo poznata nama, a i mnogim diugima. Radila je po našim partizanskim bolnicama i jedinicama, od samog početka ustanka.

Kada je u januaru počela neprijateljska ofanziva i kada su počeli i pokreti naših ranjenih i oboljelih drugova i Nada je krenula s njima.

Putovanje je bilo naporno i vrlo teško. Bilo je skopčano sa opasnošću i po bolesnike i po bolničare. Avioni su svakodnevno leteli i tražili bolnice da bi ih nemilosrdno i zvjerski zasuli bombama. U takvom jednom naletu aviona Nada je svojim herojskim držanjem očuvala red i dala primjer svim bolničarima i bolničarkama.

Bilo je to 1. februara kada smo mi bolesni tifusari i ranjenici došli vozom na Mlinište. Tu su nas čekala kola i konji koji su nas vozili dalje prema Glamoču. Bilo je mnogo nepokretnih drugova, teže ranjenih, bez noge ili bolesnih cd tifusa. Naša hrabra]N(ada je izvlačila iz voza jednog po jednog druga, ko majka djecu, i nosila ih sto do dvije stotine metara do kola ili konja. Za to vrijeme naišla je grupa aviona i bombardovala. Svi su bolničari i bolničarke pobjegli, a Nada je i dalje ostala da sklanja ranjene i bolesne.

I Nadu je zahvatio tifus. Preboljela ga je i produžila put s našim bolnicama kroz Hercegovinu, Sandžak i Crnu Goru. Kada su naše bolnice prelazile preko rijeke Pive, idući iz Crne Gore za istočnu Bosnu, naišli su avioni i bombardovali prelaz — mali uski

Tnostić. Tom prilikom Nada je teško ranjena. Ćetiri drug? su je nosila uz jedno veliko brdo. U momentu kada su izašli na brdo krvoločni četnici su pripucali na njih, ali su borci i dalje nosili svoju ranjenu drugaricu. Nada je vidjela da ne mogu izmaći četnicima, a znala je da neće dugo živjeti od dobivene rane, i da joj se približava kraj, pa reče:

— Drugovi, vi mene ostavite, ja ću svakako umrijeti. Moje su rane neizlječive. Ne želim da vas četvorica stradate zbog mene jedne, ja bih u tom slučaju bila najveći neprijatelj narodnooslobodilačkoj vojsci.

To su bile njene posljednje riječi.

Mira KORDIC
bolničarka 4. bataljona

U ZAŠTITNICI DIVIZIJE

Početkom juna 1943. godine 16. brigada je vodila teške borbe u rejonu Uzlupa braneći prelaze preko Tare. Kad sam tih dana, kao rekonvalescent poslije preležanog tifusa, došao da primim dužnost komandanta 2. bataljona,[1] on se nalazio u brigadnoj rezervi u rejonu Gradina — selo Rudine. U bataljonu je bilo oko 150 boraca, od kojih 30% rekonvalescenata.

Šesti jun 1943. godine. Užurbano se pripremamo za marš. Na brzinu se kuha ručak, treba se nahraniti prije polaska.

Formiramo marševsku kolonu. Sve se odvija bez galame. Neki borci tiho pjevuše. Kuriri bataljona pitaju, neće li se, možda, prema Baniji. Šutim i ništa ne odgovaram. Jedan drug dobacuje iz kolone:

— Ne mora se ići na Baniju, ja bih tamo gdje nema bukove šume. Volim ravnicu, pa makar svaki dan vodili borbu s neprijateljskim tenkovima. Dojadiše mi ove planine i krš.

Dugačka kolona kreće sa Rudina ka Donjem Kruševu da bi se što prije dohvatila Vučeva. Marš je počeo, koliko se sjećam, oko podne. Vrijeme je bilo oblačno i prohladno. Velika užurbanost na maršu nije govorila ni o čemu dobrom. Osim toga, maršujemo danju iako su dnevni marševi izbjegavani zbog aktivnosti neprijateljeve avijacije. Na čelu sam kolone. Vidim ispred i iza sebe na rudinskoj uzvišici dugu zmijoliku kolonu jedinica 7. divizije. Ima nas dosta. Vraća mi se samopouzdanje i vjera.

Dobili smo naređenje da se unište ili zakopaju topovi, minobacači *i*/mitraljezi. Činilo mi se da je to naređenje nepravedno, pa mi ga je teško izvršiti. Ljutim se zbog toga i pomišljam da ne bi

[1] Formiran je u decembru 1941. kao 2. bataljon Banijskog partizanskog odreda. Njegov borački i starješinski sastav činilo je ljudstvo iz kotara Dvor na Uni. Imao je solidno borbeno iskustvo, jer je većina boraca učestvovala u borbama od 1941. godine. Bataljon je u toku IV ofanzive dvaput popunjavan izbjeglicama sa Banije — jednom u okolini Drvara, a drugi put kod Prozora.

trebalo baciti ovo oružje koje je u bataljonu. Razgovaram s političkim komesarom bataljona, Tomom Ugarkovićem.[2] On je mišljenja da naređenje ne izvršimo sada, a poslije ćemo vidjeti.

1 dalje razmišljam o tom naređenju. Stavljam se u ulogu pretpostavljenih i pomišljam da ih je teška situacija na to natjerala. Znam da nisam u pravu. Islabili su nam konji i neće izdržati noseći teško oružje. Zar mogu narediti borcima da ga oni nose? Ne, ne mogu. Plan je napravljen. Baciti oružje u Pivu. Ovaj pian saopštavam komesaru Tomi. Slaže se.

Kolona maršuje dalje. Počinjemo da se spuštamo niz istočne vrleti pivskog kanjona. Vrijeme se nešto proljepšava. Ogrijalo je i sunce. Ali, kakve koristi od ljepote dana, kad se odmah pojavljuju avioni. Bombardovanje počinje.

Marko[3] i ja promatramo kako avioni bacaju bombe, malo niže od nas, u kanjon. Poslije nekoliko minuta avioni nadlijeću iznad nas i otkačinju bombe. Imam osjećanje da padaju pravo nama na glavu. Legli smo. Bombe su pale na oko 100 metara više i udesno od nas. Od udara bombi i eksplozije lomi se i otiskuje kamenje niz litice prema Pivi. Brzo produljujemo marš.

Počinje da se smrkava, a sa mrakom nastupaju nove teškoće: zamor, drijemanje, zastaj kivan je, kidanje kolone, pa onda posrtanje niz litice. Očajno sporo napredujemo. Čitave sate trošimo, a vrlo, vrlo malo puta prevaljujemo. Mučimo se Jednog momenta čujem galamu i svađu ispred sebe. Kolona je zastala. Probijam se ka čelu i doznajem da je, pri kratkom zastanku, jedna drugarica zaspala i tako se prekinula veza. Teško ju je ponovo uspostaviti, jer je noć tamna, iako imamo tu jednu jedinu stazu kojom se krećemo. Svjetlo je zabranjeno paliti. Palim šibicu i nekako nalazim stazu. Neko izgovara sočnu psovku, prijeti zbog paljenja svjetla. Šutim i pokušavam da se snađem u tami. Hvatam vezu i dalje se spuštamo po stazi. Čuje se hučanje rijeke, bližimo se Pivi. To me nekako oraspoložilo iako sam brzo uvidio da se nisam imao čemu radovati.

Prelazimo Pivu i penjemo se na Vučevo. Osjeća se velika iznemoglost. Bodrimo borce da ulože i posljednji napor, da ne zaostaju. Određujemo snažnije koji će iznemoglima pomagati. Oni nose i njihovo oružje. Imamo tri jahaća konja. Njih na smjenu jašu oni koji su najviše iznemogli.

Sviće. Jutro je sunčano i toplo. Znojimo se i to nas još više zamara. Velika je uzbrdica. Na jednom mjestu zastajemo da se malo odmorimo i da nešto pojedemo. Juče, prije pokreta skuhali smo nešto mesa i svakom borcu dali po jedan veći komad. To je trebalo podijeliti za večeru i doručak. Za ručak ćemo, valja, nešto obezbij editi.

[2] Poginuo poslije V ofanzive.

* Marko Milanović, zamjenik komandanta 16., brigade, poginuo poslije V ofanzive.

Pitam neke drugove zašto ne jedu. Odgovaraju mi da nemaju šta, jer su sve pojeli još sinoć. Oni koji sa sačuvali, dele s njima. Odjednom, dok smo još jeli i odmarali se, naiđoše avioni. Sklonili smo se pod drveće. Počelo je strahovito bombardovanje po prelazu na Pivi. Avioni su dolazili u talasima. Koristimo bombardovanje da se malo odmorimo. Zaspali smo, a kad je prestalo, krenuli smo. Tek tada smo osjetili zamor. Na ovoj stazi ima lješeva ljudi i konja. Neki su stradali od bombardovanja, neki su zauvijek ovdje ostali od iznemoglosti i iscrpenosti.

Na Vučevo smo izbili negdje oko 10 časova 7. juna. Zaobilazimo proplanke, stalno se držimo ivice šume do nas ne bi otkrila avijacija. Ali avioni ipak dolaze. Bombarduju i mitraljiraju. Iznemogli drugovi ne poštuju marševsku disciplinu i izlaze na čistinu. Ljutim se i oštro reagujem zbog toga.

Nastavljamo marš prema Suhoj gori. Tu dobijamo novo naređenje- da krenemo na položaj Prepeličje — Katunište i da obezbijedimo pravac od Mratinja. Još iz daljine na položajima koje treba đa posjednemo primjećujemo neku jedinicu. Misleći da su to četnici, jer ih je tada bilo u tom kraju, počeo sam razvijati bataljon za borbu. Preko patrola uspjeli smo da se sporazumijemo. Bio je to jedan bataljon iz 10. hercegovačke brigade. Naš dolazak Hercegovci su jedva dočekali.

U Mratinju nije bilo Nijemaca. Noć nam je dobrodošla da se malo odmorimo. Skuhali smo po dva komadića mesa: jedno za doručak, drugo za ručak. Osim toga svaki je borac dobio nešto presnog mesa za put. Hljeba nemamo. Ni soli.

Ujutru napuštamo položaje i krećemo preko Suhe gore, Mrkalj-klade i dalje, prema Sutjesci. Maršujemo kroz šumu, proplanke zaobilazimo. Da bismo rasteretili komoru, zakopavamo ili uništavamo arhivu, pisaću mašinu i još neke stvari.

Na vrhu Maglića vidimo Nijemce. Čak i cijevi topova se jasno vide.

Predveče izbijamo u rejon Ravno borje, iznad Sutjeske. Dat je zastanak. Dolina Sutjeske ječi od bombardovanja. Avioni nalijeću u talasima. Odnekud bije i artiljerija. Od nje je naš bataljon pošteđen. Zovu me s komesarom u štab divizije. Nismc išli ni 200 m, a na jednoj uzvišici našli smo štab. Tu su svi komandanti i komesari bataljona i brigade, a iz divizije komandant Pavle Jakšić, komesar Đuro Kladarin i načelnik štaba, Milan Pavlović. Drag mi je ovakav sastanak, jer se ne sjećam da smo se ikada, od formiranja divizije, okupili u ovakvom sastavu. Da je bio u drugo vrijeme i negdje na drugom mjestu, bio bi mi još draži, ali ovdje se nisu mogli očekivati dobri glasovi.

Komandant divizije nas upoznaje sa situacijom, koja je nejasna, ali i po onome što se znalo — vrlo teška. Skrenuta nam je pažnja da može doći do borbe odmah pri prelasku Sutjeske, jer se

računalo da je neprijatelj zaposjeo njenu lijevu obalu. Izđato je naređenje za pokret i određeno mjesto i vrijeme prelaska, poredak i ostalo. Usto, naređeno je da se borci i rukovodioci snabđiju sa dosta bombi.

Već treći put u ovo nekoliko dana kako se rasterećujemo: najprije smo se rasteretili mitraljeza, minobacača i topova, zatim arhive, a evo sada treba zakopati ili uništiti i lične stvari: bilježnice, razne brošure i drugo.

Shvatam da je situacija vrlo ozbiljna Promatram komesara divizije. Nikad ga nisam vidio takvog. Ranije, kad god smo se sretali, nalazio je načina da se našali. Ovog puta nije toga bilo.

S nama je velik broj ranjenika i bolesnika. Neki od njih se kreću pješke, a neki na konjima. Sve je to podišlo Sutjesci i čeka na pokret.

Dobijamo naređenje da bataljon ostane na Sutjesci u zaštitnici divizije. Nisam zadovoljan što ostajem u zaštitnici, jer je to uvijek teško, a ovdje, u ovoj neizvjesnosti naročito. Zadatak mi daje komandant divizije, a prisutan je i komandant brigade, Ante Banina. Jedan bataljon iz 8. brigade dobio je zadatak da pređe preko Sutjeske u izviđanje.

Po povratku u bataljon izdao sam potrebna naređenja na osnovu kojih je zauzet raspored za odbranu.

Noć je. Lijevo od nas, negdje iz daljine, strahovito tuče artiljerija, a granate se rasprskavaju daleko ispred nas. Malo smo prilegli. U pripravnosti je četa Jove Tomaševića. Brzo smo zaspali.

Probudio sam se. Negdje na lijevoj obali Sutjeske čuju se mitraljezi. Kretanje svih jedinica divizije i bolnice preko Sutjeske je u toku. Patrole koje sam slao unazad nisu naišle na neprijatelja.

Jedna veća grupa ranjenika i bolesnika je ispred nas, na visovima iznad Sutjeske, a neki se kreću niz stazu i padinama ka Sutjesci.

Pogledam na sat — tačno je 1 sat poslije ponoći — 10. jun. Sjedim i razmišljam o svemu što se dešava: o ratu, o nama koji smo ovdje i želji za slobodom. S tom željom smo prispjeli ovdje u ovu planinsku pustoš, zbog nje i bijemo ovu krvavu bitku. Juče sam promatrao sve u koloni. Izgledamo prilično stari, iako među nama niko nema preko 30 godina. Najviše nas je između 18 i 25. U tom razmišljanju prekinuli su me kuriri koji su došli iz štaba divizije. Donijeli su naređenje. Saginjem se, palim šibicu i čitam. Poznajem rukopis načelnika štaba, Pavlovića.

Dobro se sjećam tog naređenja, vjerujem da ću ga se sjećati dok god budem živ. U njemu je stajalo: »Najhitnije se prebacite preko Sutjeske sa ljudstvom koje se može kretati. Po spajanju sa nama dobićete novo naređenje«.

Ne zna se kakva je situacija naprijed, ali znamo da je 3. divizija daleko i da smo mi jedina zaštita ovoj grupi ranjenika koja nije otišla sa divizijom. Oni su na toj jedinoj stazi kojom treba da prođemo.

Neki su na štakama, bez noge, poneki, opet, zavijene glave, a ima dosta teških bolesnika i rekonvalescenata od tifusa. Saopćili smo im da smo dobili naređenje za pokret i da smo mi ovdje posljednji, Savjetujemo im da krenu za nama, ako imaju imalo snage.

Jedan dio, oni koji su mogli, pridigao se i polazi. Izmiješali smo se. Pravimo novu stazu pored postojeće, ovo nam usporava hod. Sviće, a mi smo još na padinama iznad desne obale Sutješke.

Ranjenici i bolesnici su iz svih naših jedinica: Srbijanci, Crnogorci, Dalmatinci, Banijci i Krajišnici. Srce mi so steže kada prolazim pored njih. Neki nam se pridružuju. Padaju i ponovo se pridižu. Svjestan sam da ostavljamo dio sebe. Znam, ako ih pronađu Nijemci, pobiće ih, ali isto tako znam da im ne 'možemo pomoći. To mi je najteži dan u životu. Da li da ostanemo s njima? Ostali bismo kad bi bilo imalo nade da ih sačuvamo, ali nje nema.

Svanulo je kad smo izbili na Sutjesku. Mala poljana oko rijeke puna je ljudskih i konjskih lješeva istrganih granatama i avionskim bombama. Sutjeska je brza, duboka nešto preko pojasa. Neki su borci pokušali da je pređu, ali ne mogu — zanosi ih i obara. Zaustavljam bataljon.

Uzjahao sam konja i prelazim rijeku. Vraćam se i naređujem najvišim i najjačim drugovima da idu naprijed i da se čvrsto drže za ruke. Kretanje je u početku bilo dobro, ali na kraju voda je otrgla troje slabijih: jednu drugaricu i dva druga, bacila ih i ponijela niz kamenje. Skočili smo da ih izvučemo. Dvoje smo spasli, a jedan drug se udavio. Uspjeli smo da ga izvučemo mrtvog, ali nismo imali vremena da ga sahranimo. Odmah smo krenuli dalje. Odnekud nas tuče artiljerija.

Kolona se brzo kreće. Idemo ugaženom stazom. Na njoj ima lješeva i iznemoglih drugova koji su još živi. Govorimo im da krenu, a oni uopće ne reaguju. Samo apatičan pogled — i to je sve. Izbijamo u šumu između Pleća i Ozrena gdje nailazimo na štab divizije. Istog momenta od Pleća Nijemci počinju napad u naš bok, što je ubrzalo pokret divizije. Prihvatili smo borbu.

Odjednom, mala gužva: nije se znalo gdje je stan Nazor; pronađen je i pokret divizije se nastavlja. Dok je ova gužva trajala, načelnik štaba divizije dopunio je naređenje po kome sa bataljonom ostajem i dalje u zaštitnici, a divizija produžava pravcem: potok Hrčavka — Lučke Kolibe — Vrbničke Kolibe i dalje prema sjeveru.

Nijemci sa Pleća su podišli blizu. Otvorili smo vatru na njih i zaustavili ih. U isto vrijeme se čula borba od Ozrena i Krekova. Kako su marševske kolone divizije i bolnice bile poodmakle, to je

ovaj dio našeg zadatka izvršen, te smo i mi krenuli za njima prema Hrčavki. Neprijatelju su već pristizala pojačanja sa Ozrena.

Prelazimo Hrčavku. Ona je brza, ali i mala. Produljujemo marš preko Debele ravni prema Lučkim Kolibama. Ispred jednog proplanka na Debeloj ravni sjedi po grupama oko vatri 50 do 60 iznemoglih drugova. Peku meso odrezano s mrtvih konja. Mnogi i ne čekaju da se meso ispeče. Iz kolone bataljona neki se zaustavljaju i sjedaju da i oni peku meso. Naređujem borcima da se dignu kako nas po dimu ne bi otkrila avijacija. Na moje iznenađenje, veći broj ne krenu. Znam da ne mogu da krenu, a ako ih ostavim uništiće ih avijacija ili njemački automati. Zaprijetio sam strijeljanjem onima koji ne izvrše naređenje i obećao da ćemo, čim se izađe na brdo, imati dulji zastanak. Na ovo se borci iz bataljona podigoše i krenuše, dok se ostali samo uskomešaše. Jedan iz grupe se podiže i reče:

— Pusti ti nas na miru, i tako ćemo umrijeti. Ne prijeti nam, jer i mi imamo oružje.

Prišao sam mu i uzeo pušku. Bio je sasvim ravnodušan. U dilemi sam šta da radim. Ipak odlučujem da ih otjeram od vatre. Pokrenuo sam ih jedno 100—150 metara, a oni — jedni svratiše u šumu, drugi posjedaše, dok se treći opet vratiše vatrama. Tada i ja shvatih da od mojih napora nema ništa. Sagnuh glavu i krenuh za kolonom bataljona koja mi je izmakla.

Prošli smo Debelu ravan. Dajemo zastanak.

Nije prošlo ni dvadesetak minuta kako smo napustili grupe kod vatri, kad naiđe avijacija. Bombarduje strahovito dio šume gdje su bile grupe iznemoglih. Ne vjerujem da se iz ovoga iko živ izvukao. Objašnjavam drugovima da bismo i mi nastradali da nismo krenuli, ali oni kao da ne čuju šta im govorim.

Znatan broj boraca je malaksao od napora, a mora se ići dalje. Odmaramo se dulje nego što smijemo, ali smo na to prisiljeni. Imamo nekuhanog mesa i jedemo ga, jer se vatre ne smiju ložiti. Ljudi trgaju travu i jedu je s mesom.

Krećemo prema Lučkim Kolibama. Nailazimo na isti prizor kao i ranije: mrtvi i iznemogli ljudi i konji; razbacano i polomljeno oružje.

Glavnina divizije je odmakla. Trebalo bi ubrzati pokret, ali i pored najbolje želje ne možemo brže, jer iznemogli usporavaju kretanje. Pozadi nas čuje se puščana paljba i kratki rafali automatskog oružja. Kasnije smo saznali šta je to tamo bilo; dva borca, koja su nas stigla, ispričala su da su Nijemci pobili one iznemogle i ranjene koje su pronašli. Njih dvojica su nekako pobjegla.

Počinje da se smrkava. Nastavljamo marš. Čelom kolone smo izbili na proplanak ispred Lučkih Koliba i tu dajemo zastanak. Šaljemo jedno odjeljenje nekih sto metara unazad i obezbjeđujemo se. Ispred nas je tiho, sem što se negdje daleko naprijed čuju mi-

traljezi i minobacači. Uskoro krećemo. Idemo oprezno. Na čelu bataljona je četa Ljubana Madžarca. S njom je zamjenik komandanta bataljona, Pero Vukičević.[4] Izbijamo na Lučke Kolibe. Najprije je počela slaba, pa sve jača vatra. Pero i Ljuban izvještavaju da su Nijemci ispred nas i da se dalje ne može. Prelazimo u napad čitavim bataljonom, ali bez uspjeha, jer Nijemci otvaraju paklenu vatru. Odstupamo za oko kilometar. Imamo mrtvih i ranjenih.

Ovo je za nas najgora situacija, jer nam je presječen pokret za brigadom i divizijom. Posebno je teško što je noć, a na ovoj jedinoj stazi kojom se krećemo su Nijemci. Kratko se dogovaramo u štabu. Donosimo i odluku: zavući se duboko u šumu i zanoćiti, a krenuti u zoru. Tako smo i učinili.

Bilo je nade, ali vrlo malo, da će Nijemci u zorv otići sa tog pravca i da ćemo proći. Nada nam nije ispunjena. U zoru su patrole javile da su Nijemci na Ljubinom grobu i na Maloj i Velikoj Košuti. Malo dulje smo čekali na izvještaje od patrola koje su išle prema Hrčavki, zbog čega smo nešto i zakasnili s pokretom. Ove patrole su bile u kontaktu s neprijateljem na lijevoj obali Hrćavke. Situacija nije dobra. Odsječeni smo od glavnine, a neprijatelj nastupa za nama. Trebalo je vrlo brzo raditi. Krećemo kroz šumu. Idemo prema sjeveru, istočnije od Velike i Male Košute.

Činilo mi se da ovim terenom još nikada niko nije prošao. Kretanje je očajno sporo i pokret nas, već ionako zamorene, prosto iscrpljuje. Prisiljeni smo da idemo van staza i da izbjegavamo borbu, jer nam je sada osnovni cilj što prije stići u sastav divizije. Sada više nemamo ulogu zaštitnice, nego se probijamo za svoj račun, bez veze bilo s kim.

Oblačno je i kiša jako pada. Potpuno smo mokri. Vjetar bije, pa je veoma hladno, naročito kad zastanemo. Povremeno nailazi magla.

Negdje ispred Vrbničke rijeke sukobili smo se s jednim odjeljenjem Nijemaca. Rastjerali smo ih, prešli Vrbničku rijeku i popeli se uz Stružinsko brdo. Tu nalazimo jedan bataljon 2. dalmatinske brigade koji je u zaštitnici. Susret s Dalmatincima nas je obradovao.

Druga proleterska i 2. dalmatinska su vodile teške borbe za Veliki i Mali Grebac. Borbom ovih dviju brigada, koliko se sjećam, rukovodio je načelnik štaba 2. divizije. On me je upoznao sa situacijom. Rekao je da su i naši i Nijemci naizmjenično jurišali i da su ti položaji već četiri puta prelazili iz ruku u ruke. Zahtijevao je da im smijenimo bataljon iz zaštitnice da bi ga uveli u borbu. Ovo smo odbili, ali smo odmah stupili u borbu na lijevom krilu, zajedno s Dalmatincima. Borba je bila kratka i Nijemci su poslijednji put izbačeni sa položaja ispred nas. Ovdje smo zaplijenili, pored nešto oružja i materijala, i veću količinu pješadijske municije

[4] Poginuo kao komandant istarske brigade »Vladimir Gortan«.

u kojoj srao oskudijevali. Nađeno je i nešto hrane: hljeba, margarina, džema i ruma. Ovo je bilo veoma ugodno iznenađenje za nas, jer smo o hljebu dotad samo sanjali.

Poslije ove borbe hitno smo krenuli za Mrčin-Kolibe da bismo se priključili brigadi. Tu smo izbili nešto prije no što su stigle brigade 7. divizije. Razmjestili smo se po šumi i čekali na njihov dolazak. Prvi koga sam ugledao od naših iz divizije bio je Đuro Kladarin. Zagrlio me je i radosno zapitao otkud sam ovdje i šta je s bataljonom. Rekao sam da smo stigli i da je biio gubitaka ali da se bataljon, kao cjelina, izvukao. Reče da su nas već bili prežalili.

Još dok smo razgovarali, lijevo s jednog brežuljka, Nijemci su otvorili vatru iz mitraljeza po nama. Odmah smo u tom pravcu uputili iz bataljona četu Pera Kalanje.

Nakon nekog vremena stigao je i štab brigade. Raduju se našem povratku.

I ovdje se jede nepečeno meso i srijemuša, jer se vatra ne smije ložiti. Ipak su neki pekli meso tako što su naložili vatru i zaklanjali dim šatorskim krilima.

Ovdje smo i zanoćili. Noć je bila hladna, kao što to obično u planini biva poslije kiše. U rano jutro naređen je pokret. Bataljon je i dalje u zaštitnici.

Čitav dan su vođene manje borbe da bi se obezbijedio prostor i vrijeme glavnini divizije koja se kretala u pravcu Rataja. Neprijatelj je neprekidno nastupao i bio s nama u kontaktu sve do pada mraka kada smo se i mi zaustavili.

Osvanuo je 13. jun. Malo se razvedrilo. Čitav dan vodimo borbe s neprijateljem koji nastupa dosta energično. S nama je Nikola Kajić, načelnik štaba brigade. Oko podne se vrijeme proljepšalo, pa je avijacija vanredno aktivna. Na sve strane bombardovanje, naročito oko komunikacija Kalinovik — Foča.

Ovoga dana se ništa nije jelo.

Pred sunčev zalazak izbili smo iznad sela Rataja. Na sve strane borba i bombardovanje. Držimo visove iznad Rataja do pada mraka i tada se spuštamo u Rataj. Doznajemo za pogibiju komandanta 7. brigade, Nine Marakovića, što nas je veoma rastužilo.

Kad je pao mrak prelazimo preko Bistrice i dalje preko komunikacije Foča — Kalinovik prema Miljevini, gdje smo stigli u toku noći i malo spavali. Sutradan smo dobili nov zadatak i tako, *uz* zaštitničke borbe na pravcu prema Mazlini i Jabuci, dočekujemo 15. juna posljednje borbe u V ofanzivi.

Drugi bataljon 16. brigade izašao je iz ofanzive sa oko 90 boraca.

Stanko KRECA

SJECANJA NA SUTJESKU

Odmaramo se u gustoj šumi na Dragoš-Sedlu. Poneki zračak sunca se kroz stoljetne krošnje probija i do nas. Tišina je, no s vremena na vrijeme njemačke »štuke« ozbiljno remete mir. Ali, već smo navikli i na to. Svaki koristi ovaj odmor u ono što misli da mu je najpotrebnije, jer, po običaju, zna se da neće dugo trajati. Neko na zgodnom mjestu priprema sebi jelo (kuhari posljednjih dana nemaju posla); neko popravlja opremu, čisti oružje; neko spava, a pojedine grupe poluglasno razgovaraju. To je običan partizanski dulji odmor. Nedaleko ispred nas smjenjuju se u talasima »štuke«, bacajući bombe, a eksplozije, zvuk motora i sirene stravično odjekuju. Negdje u daljini čuje se neprekidna borba; to proleteri biju bitku. Daleko smo od njih. Neko mi je ozbiljno saopćio da smo odsječeni i da nemamo veze, a nemati veze u borbi je najteže. Obilazim grupe boraca, koji, manje-više, svi o tome govore. Čuo sam gdje se govori kako će nam doći u pomoć 10. hercegovačka. Sve mi to nije jasno. Kakva veza, zašto pomoć? Niko nas ne napada niti ovoga časa mi napadamo. U boljem smo položaju nego juče. U odmoru, pričama i razmišljanjima junski dan bliži se posljednjim časovima.

Prije mraka, štab bataljona sazvao je kratak sastanak rukovodećeg kadra i komunista. Istina, i do sada su komunisti bili ti koji su riječju i djelom provađali u život odluke i bili prvi i gdje je najteže. Ovog puta oni su prisutni da bi neposredno čuli o najnovijoj situaciji i zadacima. Komandant Đuro Mrkšić kratko nas je upoznao sa situacijom, obrazložio da je jako teška i da se svakog časa možemo sukobiti s neprijateljem. Ne zna se od kuda može doći, gdje i kada nas može napasti. Na sastanku je odlučeno da se oružje dobro pregleda, očisti i pripremi za borbu. Zatim, da rukovodeći kadar i komunisti, bez obzira na funkciju, treba da budu u prvim linijama.

I cio bataljon je upoznat sa situacijom. Odluke sa sastanaka provode se u život: čisti se oružje, pozajmljuju se meci za puškomitraljeze. Borci znaju koliko oni vrijede u jurišu i zato svi vode računa da puškomitralješci imaju municije. Čini mi se da je i komandant za sebe rezervirao jedan puškomitraljez. I pored teške situacije, imamo samopouzdanja. Tu je cijela naša divizija, vjerujemo u sposobnost štaba i sve to daje borcima vjeru u sretan ishod borbe. Ne misli se više ni na umor, ni na glad, već na eno što nas očekuje: misli se na noćni marš, borbu i prelaz preko rijeke, jer je o tome bilo govora na sastanku.

Čim je pao mrak, kolona je krenula prema Sutjesci. Težak je to bio put. Te noći sam, sa ostalim rukovodiocima, već prijeđene dijelove puta nekoliko puta prelazio. Bilo je zastoja, kidanja veze, padanja, nošenja. Koliko se god moglo vodila se briga o tišini. Posebno se brinulo da se puškomitral ješci ne umaraju nošenjem puškomitraljeza — smjena je na vrijeme vršena. Skoro cijelu noć smo se spuštali niz kanjon. Prije zore kolona je stigla blizu desne obale. I, evo, tu je, ali nekako ne huči onako silovito kao kada smo bili dalje od nje.

Kolona je zaustavljena nečijim glasnim »stoj!«. Stadosmo, za nekoliko trenutaka napravi se više grupa, pobrkao se dotadanji poredak. Čekamo! S nekim odlazim na mjesto prelaz? koje nije daleko. Tu se čuje samo nekoliko riječi koje se, kao po pravilu, izmjenjuju:

— Brže, brže, dobro se drži.

Moja kolona se odmara. Jauk onih koje rijeka nosi dopire do nas — to unosi pometnju, zabrinutost i strah.

Odlazim ponovo tamo gdje se rijeka gazi. Već je skoro dan.

Vidim starješine kako upućuju i pomažu. Posebno sam zapamtio Gigca kako stojeći odlučno u vodi, neumorno, bez riječi, pomaže drugovima. Ali, opet vapijući krik neke partizanke. Sutjeska je nosila smrt, ona je ulijevala strah. To je dovelo do mješanja sa drugim jedinicama i neorganizovanog prelaza, a možda i zbog toga što je preovladalo geslo: »Što brže, to bolje!« Ipak, sretno se prešlo. Začudo, nigdje se ne čuje borba, niti igdje ima očekivanog neprijatelja. Uzaludne su bile naše pripreme. Ipak, osjećamo da je bolje tako. Biće prilike za borbu u ovoj pustinji.

Prvi sunčani zraci obasjavali su dolinu Sutjeske. I ovdje, na drugoj strani, čuje se »brže, brže«. To je postala opća komanda i sam je prihvaćam. Učini mi se da iz doline Sutjeske naviše vodi nekakav put. Nas nekoliko, u onom »brže, brže«, sruči se na taj put.

Na »putu« smo u šumi. Kolone prolaze i desno i lijevo. Nemamo vremena za razmišljanje — pridružujemo se jednoj od kolona i začas izgubismo naš »put«, u stvari, vododerinu.

Mokri smo preko pojasa, ali to je zadnja briga. Bez riječi borci koračaju, neko brže, neko sporije. Niko nikom ne smeta. Ko je

snažniji prelazi druga ispred sebe. Ponekad neki borci prođu niz kolonu, naniže. Valjda su to kuriri. Sad nije bilo one partizanske disciplinirane kolone. Od drugih čujem da je dobar dio bataljona već otišao. U koloni se čuje: »Još malo«. Sad je brdo strmije, a mi već znamo iz iskustva, bez karte, bez poznavanja terena — ovome je sad negdje blizu kraj, pa makar koliko ih poslije bilo. Dođosmo na jedan lijepi plato. Tražimo svoje, pridružujemo im se.

Odmaramo se i grizemo srijemušu — da je malo soli, bila bi odlična hrana, ali dobra je i ovako. Sunce nas je i tu dočekalo; malo bolje peče nego jutros na Sutjesci. Odijelo nam je već suho. Osjećamo, ili bar tako priželjkujemo, da je to krajnji cilj noćašnjeg ili današnjeg hoda. I ovdje nema neprijatelja. Dolje se još uvijek čuje zveket oružja i dozivan je, osjeća se naprezanje i komešanje. Borci pristižu u grupama: »Ima ih još dolje«, kažu oni što pristižu.

Jedna grupa boraca, čini mi se da su bili iz 8. brigade, odnekuda dođe s desne strane. Kažu, da su tamo dolje u šumi vidjeli Nijemce i da su otišli nekuda dalje. Nama je ovako »dobro«. Mislimo da je najgore prošlo, ali ipak pretpostavljamo da će biti još napora.

Otprilike nakon jednog sata naš odmor pokvari oštra borba u blizini. Bez komande poskakasmo, pribrasmo oružje. Među nama se našao i Kole Kajić. Upućuje nas zaobilaznim putem, tamo otkuda se čuje borba. U trku se sređujemo. Obrazuje sc desna pobočnica; ja sam u njoj sa oko 20 boraca. Krećemo se brzo, brže nego što bismo mogli očekivati.

Malo dalje u šumi nailazimo na nepoznatog partizana. U hodu nam kaže da je Crnogorac. Usplahiren je, stalno drži pušku pripravno. Priključuje nam se. Vješto savladava prepreke. Zavidimo mu i slijedimo ga. Uvjerava nas da će Nijemci izbiti iz nekakve doline. Vjerujemo mu i oprezni smo. Prvi on reče: »Evo ih!« Polijegasmo, otvorismo kratku paljbu. Nijemci pripucaše i odmah se izgubiše. Idemo dalje ne udaljujući se od kolone. Osjećamo da je ona blizu.

»Štuke« bacaju bombe kao da žele označiti kuda se naša kolona treba kretati. Konačno i mi se savijamo u kolonu. Nailazimo na iznemogle ljude, krepale konje, ostatke oružja i svakakvog materijala. U koloni se opet ponavlja riječ »brže«. Avioni su nad nama, ispred i iza nas. Neprestano bacaju bombe, velike ili male, ko to zna? Ruše drveće, lome grane, ubijaju. Nemoćni smo, niko ne pomišlja da im dade bilo kakav otpor. No, ipak, kolona, prelazeći sad manje, sad veće brdo, odmiče dalje. Čujem glas — neko me zove. Pod debelim stablom sjedi poznata drugarica. Kaže mi da ne može dalje. Savjetujem joj da nikako ne ostane. Nije me poslušala, ili nije mogla, samo, nikad nije došla na Baniju.

Mišo ČUČKOVIĆ

BIO SAM RANJEN1K-LUTALICA

Deveti jun. Bliži se veče. Naša kolona se jedva kreće naprijed. Negdje ispod Volujka odjekuje grmljavina topova. Gađaju prostor u pravcu kuda se krećemo. Ili se to meni tako čini? Lijevo, ukoso, dobuje paklena streljačka vatra. Iz iskustva znamo da je najsigurnije ići tamo gdje su okršaji. Tamo ima naših. To me ohrabruje. Nalijeću »štuke«. Neko je komandovao da legnemo. Zemlja je vlažna. Iznad nas su se natkrilile stoljetne krošnje. Avione ne vidimo.

— Da sada ne naletješe ne bismo imali prilike da predahnemo — reče Pero i protegnu se po šušnju.

Pogled mi se prikova za prljav zavoj oko njegove glave. Osvrnuh se. Svuda zavoji, zavoji...

— Diži se! Naprijed! — pade komanda.

Izniknu kolona. Ljudi nijemo zakoračiše. Jedan partizan kleči pored opruženog tijela. Prilazim mu.

— Je li živ?

Meni se okrenu lice obliveno suzama:

— Nije, druže komesare...

Poznavao sam i njega, i poginulog. Prije godinu dana zajedno smo otišli u 1. brigadu Hrvatske.

Osjećam ranu. Prije četiri dana, na Tari, stavili su mi prvi zavoj. Nisu dospjeli da ga skinu. Da li ima još zavoja? Sumnjam. Previjajući ranu, doktor Ivo Brodarac mi reče:

— Nemamo dovoljno zavoja.

Spustila se noć. Kolona se zaustavila u usjeku šumskog puta. Gacamo po blatu. U blizini se čuje plač djece. Podilazi me jeza. Nigdje se ne čuje pucnjava. U ovakvim uslovima dječja plač je teži od mitraljeskih rafala. Kolona ne kreće. Stojimo dugo. Osjećam da se klatim. Noge otkazuju. Odlučih da saznam odakle nejač ovdje.

Sudarili se sa strminom. Rana me žignu. Zdravom lijevom rukom pokušavam da se uhvatim za nešto. Ničega nema. Pužem. Tako imam više snage. Moram izaći, mislio sam. A zbog čega? Oslušnuh. Djeca više ne cvile. Nikoga nema. Obuze me san. Vjerovao sam da ću se probuditi kad kolona krene. Ali, rasanio sam se kada nikoga nije bilo u blizini. Pritisnula me je tišina noći, teška kao stijena. Osluškujem. Ni glasa. Kao da nekog dozivam. Pridižem se sa tla. Moram krenuti. A kuda? Gdje su sada naši? Nije trebalo da se udaljim s puta. Ionako djecu nisam vidio.

Idem oprezno. Izidoh na put. Posmuh o nešto. Čovjek! Pokušavam da ga probudim.

— Druže, druže!

Nema odziva. Prsti mi se zaustaviše na njegovom vratu. Mrtav je. Produžih. Ubrzo se ukazala bjelina svitanja i čuo šum gorske vode.

— Sutjeska! — umalo ne viknuh iz sveg glasa.

Kotrljam se niz strminu. Ugledah zaravan pored vode. Naši su kod rijeke. Prilazim drugovima. Jedna grupica sa suprotne obale maše rukama. Traže da se prelazi. Nekoliko se boraca koleba. Zgledavaju se. A gdje su ranjenici? — sinu mi u glavi. Pogledah oko sebe. Ranjenika nema.

— Gdje su ranjenici? — upitah Duku.

On me odmjeri pogledom koji nisam razumio. Pokaza mi na suprotnu obalu, okrenu se i priđe vodi. Osvrnu se nazad kao da nekoga traži. Dođe grupici koja se kolebala, zasuka nogavice, ispravi se i odlučno reče:

— Za mnom!

Prvi zagazi u vodu. Borci krenuše za njim. Treća je jedna drugarica. Obrazuju živi lanac. Svi oko mene živnuše. Oni s druge strane hrabre one na prelazu. Pogledah uzvodno.

— Odoše! — povika neko iza mojih leđa.

Osvmuh se. Ruke svih pokazuju na maticu. Zivi sr. lanac zaustavio. Duka je na izlazu iz matice. Povici. Bodre ih oni s druge strane. Čuju se i psovke.

— Krenite, krenite! — povika neko

Voda se bijesno prelijeva i pjeni. Učini mi se da naglo buja. Prepliću se vodeni kovitlaci. Suprotna obala, čini mi se, poče da promiče nekuda uzvodno. Stresoh glavom. Zamor raste. Povici se prolamaju iznad rijeke. Zivi se lanac opet pokrenuo. Povija se. Borci počeše da posrću. Kolona se prekinu. Jedan očajnički krik nadjača ostale. Nesretna djevojka odbaci pušku i potonu. Zatim se pojavi iz vode i pogleda prema nama. Oči su molile pomoć i opraštale se. Voda je nanese na stijenu koja štrči prema svijetlu jutra. Učestaše krici. Više je ne vidimo. Zivi lanac ponovo zastade. Voda kovitla, reklo bi se, sve bješnje i bješnje. Zanosi izmučena tijela koja posrću. Još jedan borac grabi rukama, ali. je nemoćan

da se odupre podivljaloj snazi vode. Pada. Preostali se hvataju čvršće. Prelaze maticu i spajaju se sa Dukom i drugom koji se pribio uz njega. Izlaze.

Pred očima mi treperi, u ušima tutnji. Miješa se buka vode s kricima koji nestadoše. Onda osjetih nešto nalik na srdžbu, prezir prema nečemu. Zdravom rukom podigoh krajeve šinjela. Ne osvrnuh se ni na koga. Nijemo, s prividnim mirom, zagazih u rijeku. Koračam žurno. Treba da je što prije pregazim. Osjećam da posrćem. Noge mi izmiču. Ruka ispušta krajeve šinjela. Matica me grabi, zanosi i vuče sebi. Nesvejesno se raskoračih i pogledah nizvodno. Stijena tamo prijeteći štrči. Do mene dopiru povici. Slabo razsbirem riječi. Zaokuplja me ubilački osjećaj samoće. Zašto sam pošao sam? Voda me zanosi. Pomislih da se pustim. Povici se pojačavaju. Razabrah:

— Ne daj se! Sačekaj! Ne gledaju u talase! Ovamo gledaj!

Podigoh glavu prema obali. Dva druga užurbano mlataraju rukama. Bodre me. Vaso ulijeće u vodu. Tetura ali napreduje. Približava se. Osjetih da mi se vraća snaga. Ivica prihvaća podužu trklju. Otkuda mu ona? Pruža je. Lijevom rukom stegoh vrh trklje. Ivica je u vodi preko koljena. Vaso se zaustavio. I on prihvaća trklju. Neko me dograbi za lijevo rame, a po desnom osjetih udar. Bol se ubrzo ugasi. Desna se ruka pokrenu prema trklji. Sve je manji pritisak vode. Iza mene se pojačava žamor. Sada bolje razabirem glasove. Ivica i Vaso skoro me iznose na obalu. Noge mi klecaju. Opet mi se oči vraćaju divljoj rijeci i onima što su pošli u' njenu maticu.

Novom ugaženom stazicom izišli smo uz strminu iznad Sutjeske. Dočekao nas je proplanak osunčan i sićušan u krugu stoljetnih stabala. Zaustavih se na njemu u želji da se odmorim i osušim. Odozdo sa rijeke izviralo je ljudstvo i prikupljalo se ivicom čistine. Nisam imao volje ni za šta. U mislima su mi se kovitlali talasi i lica koja je progutala voda. Odbio sam sve pozive da krenem. Nije mi se išlo s ove čistine. Sunce je sve jače i jače grijalo. Utonuh u san.

Spavao sam možda jedan sat. Nešto me je probudilo. Ogledah se oko sebe. Nigdje nikoga. Unaokolo odjekuje pucnjava. Imam utisak da se borbe vode podalje. Kuda krenuti? Dvije staze ugažene kroz travu vode u suprotnim pravcima. Da li još ima naših s one strane rijeke? — mučilo me pitanje. Ne smijem više ostati ovdje, zaključih. Okrenuh desno i zadoh u šumu. Mnogo ranjenika leži po zemlji. Poneki sjede oslonjeni na stabla. Ljubopitljivo me pogledavaju. Ne poznajem nikoga. Usta su mi stisnuta, grlo suho. Nije uspio pokušaj da oslovim jednog druga bez nogu. Nastavih dalje. Obuzima me strah, mora koja davi nemoćnoga među bespomoćnima. Među ranjenicima se ne mogu zadržati, jer me ubija očaj nemoći. Sa zdravima me je stid, jer uobražavam da djelujem

kao da izbjegavam borbu. Bio sam ranjenik lutalica. Pet dana nemam svoga mjesta. Zaostajem ili srljam naprijed. Neštc me nejasno progoni.

— Druže, nazad! — čuh povik.

— Nazad, nazad! — učestaše glasovi.

Stadoh zbunjen. Osvrnuh se prema ranjenicima koji su mi dovikivali, pokazivali rukama i pogledima nekuda kroz sjenovitu šumu kuda sam pošao. Spazih Nijemce. Nisu daleko. Razvijeni su u streljački stroj. Jasno čujem eksplozije bombi i reske rafale mašinki. Hladnokrvno, metodički ubijaju. Niko od naših ranjenika ne pokušava da se skloni. Oni to i ne mogu. Svi su nepokretni. Ostaje im samo jedno: da uskrate Nijemcima zadovoljstvo ubijanja pa se sami ubijaju — pretežno bombama. Pred očima mi se magli. Nijemci me lako mogu vidjeti. Zašto u mene ne pucaju? Ja sam jedini na nogama od ovih koje imaju pred sobom. Zar to ne vide? Učinilo mi se da neko ponavlja:

— Skloni se! Bježi odavde!

Počeo sam polako da uzmičem.

— Ubij me, druže!

— Druže, ne ostavljaj me fašistima!

— Idi za našima, druže komesare! Bježi!

— Zdravo, drugovi! Osvetićemo... držite se ... — • da li sam to izgovorio ili želio kazati?

Znam samo da me je bilo stid pred njima i da sam činio pokušaj da im se zbog nečega izvinim. Drugog svedoka pokolja, sem mene, vjerovatno nema. Do danas nijednoga ne sretoh. To je bilo hladno, sračunato masakriranje nemoćnih. Za kratko vrijeme dok sam bio očevidac, Nijemci nisu poštedjeli nikoga. Išli su od jednog do drugog ranjenika i ubijali. To su činili sa sigurnog odstojanja, jer su oni koji su to još mogli palili ručne bombe i ubijali se. Obmanjivao bih ako bih tvrdio da su naši drugovi mirno išli u smrt. Ne! U njihovim očima iskrio je strah. Ali, ja nisam čuo krik bola. Nije bilo ni jauka, ni suza. Naši su drugovi ostali i na tom mjestu vjerni sebi.

Prešao sam poljanu i udario stazom koja je sjekla padinu. Ubrzo sam došao iznad jedne uvale iz koje je dopirao žamor. Oko tridesetak boraca okupilo se kraj nekoliko vatrica. Spustih se k njima. Bilo je tu boraca iz raznih jedinica 7. divizije. \ećina ih je iz 1. bataljona 16. brigade. To je ranije bio 4. bataljon 1. hrvatske udarne brigade. I ja sam bio u njemu. Zagrajaše kad me ugledaše.

— Ljudi, drugovi! — obratih se svima. — Nijemci su tu iza nas. Ubijaju ranjenike. Moramo odmah dalje!

Smiju mi se.

— A gdje ih nema, druže komesare? — podrugljivo će Duka.

A Diduljica, visok, koščat seljak, borac od početka 1942, moj dobar drug, diže se i uhvati me za ruku:

— Druže komesare! Sjedi s nama da nešto pojedeš. Stići ćemo. Hajde — molio je.

Držao se kao čovjek koji vjeruje da sam malo šenuo. Privukao me je vatri. Pekli su nekakvo meso. Zaboravih na sve i sjedoh. Preda mnom više ničega nije bilo osim komadića mesa na žaru. Diduljica mi pruži jedan. Strpan u usta onaj komadić mesa. Mozak opet poče da radi. Uspravih se.

— Dižite se! Za mnom!

Niko se ne pomaknu. Gledam po ljudima. Uprijeh prstom u Dragana Čavića. On je bio mlađi od mene. Znao sam da me mnogo voli i da će me prvi poslušati. Bio sam u početku ustanka s njegovim bratom koji je poginuo kao komandant bataljona. Dragan uprti puškomitraljez. Dižem jednog po jednog. Iskupi se oko petnaestak boraca s dva puškomitraljeza. Ostali ne pokazuju nimalo volje da krenu. Počeh ubjeđivati. Oni mi se podsmjehuju. Ne vejrujući mi, a možda me i ne razumiju. U svakom slučaju nisu sposobni da shvate položaj u kojem se nalaze. Zapovijedih grupi da pođe. Oprostih se s onima što ostaju. Duka i Diduljica uglas mi zaželiše sretan put.

Neko dobaci:

— Polako, eto i nas za vama.

Ostavili smo udolinu i dimove. Oko vatrice šćućurili se gladni ljudi. Nikada nisam saznao kako su završili ti ratnici koje je glad dovela u položaj nesposobnih za rasuđivanje.

Išli smo polako novoutrvenom stazom kroz staru šumu. Tada nisam znao da ona vodi ka potoku Hrčavki preko grebena koga čine Tisovo brdo i Ozren. Nisam znao koliko je to dugo trajalo. Znam, usput nismo naišli na naše dijelove sve dok nismo nabasali na 3. bataljon 16. brigade. Zapravo, sreli smo štab toga bataljona. U sjećanju su mi ostala iznurena ratnička lica drugova sa kojima me vežu mnoge uspomene: Jovo Čakalo — komandant, Milan Knežević — komesar, Adam Petrović Gigac — zamjenik komandanta, Stevan Vučković — operativni oficir bataljona. Bio sam presretan što smo stigli do naših.

Oni nisu prikrivali ljutnju na ranjenike — lutalice. Najviše se ljutio komesar bataljona. Sasuo je na mene rafal grdnji prije nego što sam uspio da ijednu prozborim. Ostali su mu se pridružili. Oni su me suviše voljeli da bi mogli mimo da prelaze preko moga ponašanja od dana ranjavanja. Ali, nisu imali vremena da iskažu sve što su imali na umu.

Nijemci su prešli u napad. Potiskuju naše čete uz Tisovo brdo. Naiđoše dijelovi 8. brigade. Pojaviše se stazom koja je vodila ispod one kojom sam ja izbio. Nisam slutio da je na grebenu iznad Hrčavke ostao još samo jedan uzan prolaz za naše borce koji se izvlače sa Sutjeske. To sam brzo shvatio iz riječi komandanta Čakala. Nijemci se približavaju. Borci ustupaju stablo po stablo 2. četa u

odstupanju nailazi na nas. 1. četu ne vidim. Ona je desno. Borci koji su došli sa mnom mirno stoje zaklanjajući se iza stabala.

Ne pomjeraju se s mjesta.

Čekaju.

Svima napeto tuku damari. Već vidim Nijemce. Bijesno nasrću. Zgledavamo se. Možemo odstupiti, ali nema prostora za uzmicanje pod borbom.

Čekalo se i odlučilo na najteže, ali jedino mogućno rješenje — protivnapad. Protivnapad na brojno jačeg, s ljudstvom koje je već prisiljeno na povlačenje. Ratnici znaju koliko hrabrosti i rizika ima u takvom poduhvatu.

Pala je komanda. Odsječna, oštra kao nož. Nijemci ne pomišljaju na zaustavljanje. Nastupaju brzo u nadi da će u kratkom roku riješiti sukob u svoju korist. Oni su na domaku cilja. Ni časa ne smijemo gubiti. Municije je malo. Neprijatelja treba suzbiti grudima, nožem. Zbog toga mu se moramo približiti. I starješine i borci kreću u jednom stroju. Predvodim svoju grupu. Odjeknu plotun. Prasnuše bombe. Odjednom nestade umora, iznemoglosti. Nijemci se brane žestoko. Njima ne manjka municije.

Mali zastanak, mala neodlučnost može podstaći neprijatelja, može ga ohrabriti. Bodrimo se i krećemo naprijed. Nijemci gube glave. Komešaju se. Dreka njihovih zapovjednika ne pomaže. Okreću nam leđa. Bježe. Treba da ih gonimo. To pokušavamo, ali ne ide. Nemamo snage. Uzbrdica je i jedva se krećemo. Borci posrću, padaju. Nijemci nam nestaju s vidika. Ne možemo ih goniti. Zaliježemo. Neko umiruje ranjene. Pripremamo se za odbijanje novog napada.

Tada mi priđe komesar bataljona. Zahtijeva da se priključim koloni 8. brigade, jer svi zdravi ostadoše da brane prolaz.

Ulazim u kolonu. Borci mirno nastavljaju put. Ne osvrću se na bijesno fijukanje tanadi. Svuda okolo tutnje topovi.

Ljubomir KL.IAIĆ

NA POLOŽAJU KOD RATAJA

Dvanaestog juna na položajima u rejonu Mrčin-Kolibe nalazi se 80 boraca 3. bataljona 16. brigade (a u decembru 1942. bilo nas je 206). Tog dana vršene su pripreme za nastupanje u pravcu Rataja. Objašnjavajući važnost predstojećeg zadatka, isticali smo primjer crnogorskih boraca koji su upornom odbranom na Tisovom brdu omogućili 7. diviziji uspješan prelazak preko Sutjeske.

Prije dva dana stari Milić obratio mi se riječima:

— Druže komesare, mi nepartijci smatramo da smo komunisti. U bataljonu nema nijednog borca a da se ne osjeća komunistom, zbog čega mislimo da nema potrebe za posebnim sastancima partijaca.

Otada su svi sastanci svih pripadnika bataljona tretirani kao sastanci komunista. Na jednom od tih sastanaka neko je predložio da u predstojećim borbama treba smatrati starješinama jedino komandanta, političkog komesara i komandire četa, a svi drugi rukovodioci da budu borci. S obzirom na malo brojno stanje, ovaj predlog je usvojen.

U toku noći 12/13. juna napustili smo položaje kod Mrčin-Koliba i krenuli u pravcu Rataja. Za nama je bilo 12 dana i noći bez odmora i spavanja — četiri dana i noći iscrpljujućih borbi kod Lijećevine, okršaja sa Nijemcima kod Mratinja i niz manjih borbi i usiljenih marševa, bez zastanaka. Bili smo strahovito iscrpeni, ali smo osjećali da treba učiniti samo još jedan napor i posljednji neprijateljski obruč biće probijen. Prije polaska, odlukom štaba bataljona, a protiv volje boraca, zaklan je i poslednji konj. Bilo je mnogo diskusije o Lisku — mitraljescu. Borci su govorili da će prije umrijeti od gladi nego dozvoliti da se Lisko zakolje. Ali, trebalo je sačuvati ljude ...

Kiša neprestano pada. To nas još više zamara. Kolona polubosih ljudi teško odmiče naprijed. Prije svanuća moramo stići na

položaj južno od Rataja. Stalno mi odzvanjaju u ušima riječi: »Veza ... veza!«

Trinaesti jun. Jutro. U šumi smo i nikako ne mčžemo tačno da se orijentišemo gdje se nalazimo. Dobro utabana staza najsigurniji je putokaz, a sudeći po mitraljeskoj i minobacačkoj vatri Rataj nije daleko. Lijevo od nas jedan manji potok dijeli nas od našeg 1. bataljona, a desno su, na pogodnim dominirajućim položajima, jedinice 3. krajiške brigade sa kojima smo uspostavili vezu. Mi smo u dolini i debela bukova stabla su odlični zakloni. Gusta magla, položaj u udolini i vatreno čarkanje kod Krajišnika, u očekivanju neposredne borbe, čini napetost i neizvjesnost još većom, a borce nervoznim, pa u tim momentima mislimo da je bolje da okršaj počne. I nismo mnogo čekali. Čim se magla digla, doletjelo je 8 »štuka« koje su bombardovale i mitraljirale naše položaje i položaje Krajišnika. Poslije bombardovanja uslijedila je jaka artiljerijska i minobacačka vatra, pa zatim još jedan nalet avijacije. Odjek eksplozija koje su se slivale u dugu grmljavinu nije ni prestao kad je otpočeo juriš Nijemaca — prvo na Krajišnike, a zatim na nas i naš 1. bataljon. Po silini juriša i jačini vatre automatskog oružja odmah se vidjelo da to nisu neke jake snage već odvojene grupe. Lako smo ih odbili. Na našoj strani nije bilo gubitaka, sem nekoliko lakše ranjenih, dok je ispred naših položaja ležalo desetak mrtvih Nijemaca.

Jedanaest sati. Kod nas i Krajišnika je privremeno zatišje. Javlja se samo gdjekoji, njemački mitraljez. Ali to već nije bliska vatra i čudi nas toliko povlačenje Nijemaca. Upućujemo patrole. Iza nas, na komunikaciji Foča — Kalinovik, odjekuje i dalje žestoka borba. Naše patrole izvještavaju da su Nijemci na čukama, 500 metara ispred nas. Jovo Čakalo, komandant, odlučuje da se povučemo nešto unazad, kako bismo izbjegli slijedeće bombardovanje, o čemu izvještavamo Krajišnike i naš 1. bataljon. Komandant je bio u pravu, jer je poslije 30 minuta zaista uslijedilo bombardovanje, a zatim artiljerijska vatra. Ali, mi nismo bili u opasnosti. Nakon što je to prošlo zaposjeli smo stare položaje i opet odbili napad Nijemaca koji, ne mogavši da postignu uspjeh na našem pravcu, napadaju na Krajišnike. Međutim, oni su ih također energično dočekali i protivnapadom odbili.

Već je jedan sat popodne. Ispred nas je čarkanje, a kod 1. bataljona i Krajišnika je žešća borba. Po njenoj žestini cijenimo da su to jače njemačke snage. Đuro Mrkšić, komandant 1. bataljona, javlja po kuriru da 1. bataljon vodi teške borbe i da je primijećena jedna kolona Nijemaca koja nastupa uz potok. Tražio je da ovu kolonu odmah napadnemo. Dijelom snaga našeg i 1. bataljona ova kolona je napadnuta i odbijena, ali su Nijemci u međuvremenu uspjeli da potisnu naše dijelove koji su ostali na položajima. To je stvorilo vrlo tešku situaciju, jer je naša rezerva već davno upo-

trijebljena. Nije preostajalo drugo do bliske borbe s Nijemcima, borbe od stabla do stabla, dok ne pristigne naš 2 bataljon.

Teško je bilo očekivati pomoć od 1. bataljona i Krajišnika, jer su i oni sami bili prezauzeti. »Štuke« stalno nadlijeću i bombarduju nasumce, daleko iza nas. Toliko je buke od eksplozija avionskih bombi, artiljerije, minobacačke, mitraljeske i puščane vatre, da više niko nikoga ne čuje. Svaka komanda je onemogućena i svaki se bori kako najbolje zna i umije. Komandant bataljona, bez titovke na glavi, s pištoljem u ruci, pokraj mitraljesca Drljače, uzvikuje komande, ali ga niko ne čuje. Vidim Hajdukovića i Mila Vilenicu
— bacaju bombe, a iza njih leži naš stari Milić. Mislio sam da je poginuo pa sam poletio tamo. Hajduković je ležao nad njim, čvrsto mu držao ruke i plačnim glasom govorio:

— Nećeš, Stari, ludo da pogineš.

U stvari, hladnokrvnom i odvažnom Miliću živci su otkazali. Malo docnije, bacivši dvije bombe na Nijemce, hrabro je poginuo vičući:

— Djeco moja, ne bojte se!

U jednom trenutku neko me naglo povuče za nogu. To je bio Gigac, operativni oficir bataljona. Nešto mi je govorio, ali nisam mogao da ga razumijem. Dopuzali smo potrbuške do jednog oborenog stabla i tada sam shvatio da je kod 1. čete teška situacija i da je Čakalo već tamo. Mi moramo izdržati ovdje, postepeno se povlačeći, a on će tamo raščistiti situaciju. Odjednom, osjetih snažan pritisak vazduha od eksplozija nekoliko ručnih bombi. Jedna grupa, na čelu s komandirom čete Jovom Jokom, uzvratila jc Nijemcima istom mjerom i potisnula ih, u jurišu, stotinjak metara. U magnovenju mi se učinilo da nikog našeg ne vidim i da su svuda Nijemci. Nedaleko od mene poginuo je Stevo Očigrija. Kod 1. čete i Krajišnika paklena vatra, prasak bombi i naš protivnapad. Neizvjesnost je na vrhuncu. Lijevo od nas, niz potok, otpoče oštra borba. To
2. bataljon Stanka Kreće vrši protivnapad. Pred nama Nijemci stadoše i zbunjeni ustuknuše unazad pod pritiskom juriša Jokine grupe, 1. čete i Krajišnika, te protivnapada 2. bataljona. Oslabio je i pritisak Nijemaca prema nama — nastupio je predah, tako reći, u posljednjem času.

Već je 6 sati popodne. Povukli smo se na nove položaje. Sjedim naslonjen uz bukvu, žvaćući srijemušu. Umoran sam i iscrpen do te mjere, da nisam u stanju ma o čemu da razmišljam. Dolazi Čakalo, seda pokraj mene i procijedi kroz zube:

— No, Mićo, za danas je dosta.

Vidim, i on je strahovito umoran i nije u stanju ni da razgovara. Deset drugova je poginulo, među njima stari Milic i Očigrija. Kao i uvijek, i ovog puta u bliskoj borbi nije bilo teško ranjenih, sem 10 mrtvih i nekoliko lakše ranjenih. Osjeća se miris njemačkog

duhana. Pušilo se i malo pričalo. Svaki je koristio priliku za kratak predah i odmor, jer se očekivao pokret.

Otišli smo do 1. čete koja je pretrpjela najveće gubitke. Sreli smo izvrsnog borca, Dragu Aleksića, kako plače za starim Milićem. Neki su već obučeni u njemačke uniforme. Prilazi nam naš »istoričar — ćata« Petrović, pomalo nervozan. U ruci drži bilježnicu i olovku i pita kako se zove potok lijevo od nas — hoće da zabilježi u dnevnik.

U pokretu smo za Rataj. Nalazim se na začelju kolone. Čuje se tiha pjesma Vasilja Galjana i njegove grupe. Nijemci su ostali u pokretu iza nas, ali ne na opasnom udaljenju. Javljaju se čestim mitraljeskim rafalima. Tukli smo se danas kao da nas je bilo svih 206 i časno smo izvršili zadatak.

Kolona od 70 boraca dosta sporo ali sigurno odmiče. Još noćas moramo prijeći cestu Foča — Kalinovik i naći se na položajima kod sela Miljevine. Čujem i stalno mi odzvanja u ušima: »Veza ... veza!«

Milan KNEŽEVIĆ

PROSUTA HRANA

Rano u jutarnjim satima prijeđosmo cestu Foča — Kalinovik. Osjećamo: izvukli smo se iz obruča i nekako nam laknu. No, glad sve više mori, pa se na umor i opasnost više i ne misli — samo na hranu.

Nalazimo se u rejonu Miljevine. Tu sam se sastao s Dušanom Vranješem, koji je istog dana sa mnom otišao u borbu. On je intendant. Kaže da je sa ostalima dobio naređenje da po bilo koju cijenu pripreme nešto za hranu. Ovo me oduševljava. Pričam to drugovima. Razmišljam: situacija se poboljšala kad intendanti mogu djelovati. Nekoliko časaka odmora i opet krećemo dalje.

Malo podalje ugledasmo dim — neko reče da se to priprema hrana. Dobijamo naređenje da zauzmemo položaj. Sve je nekako pitomije — i put, i šuma; vide se kuće, livade i voćnjaci, ali ne vide se ljudi ni stoka. Sve je nekud otišlo. Na položaju saznajemo da su naše jedinice otišle dalje, a to je značilo da smo zaštitnica.

Komandant bataljona Đuro Mrkšić stara se o rasporedu boraca — poznaje svakog u svom bataljonu. Već su neki saznali da se u zaklonu nedaleko od položaja kuha hrana. Neko reče da već osjeća miris. Iako sam na dužnosti zamjenika komesara bataljona, ne znam tačan zadatak; znam toliko da na položaju moramo biti dok ne stigne naređenje za pokret. Tišinu poremeti njemački »šarac«, dosta preciznom bliskom vatrom tuče naš položaj. Neko tvrdi da se naprijed sa desne strane vide neprijateljeve kolone, a najviše Đuro Grivić — neko mu je dao i dvogled. Ja tvrdim da su to vjerovatno kolone naših proletera. Kasnije smo se uvjerili da je to neprijatelj. U pravcu vatre onoga »šarca« upućena je naša patrola. Ona nam javlja da su Nijemci pobjegli čim su pripucali. Zaključujemo da je to bila njemačka patrola u izvidnici, ali i to da neprijatelj nije daleko. Nekoliko boraca popelo se na drveće da osmatra u pravcu neprijatelja. I opet nastade tišina. Naprijed smo isturili manje dijelove.

Neko je donio suhih krušaka; ubrzo se načulo da ili na jednom mjestu ima podosta. Kruške se dijele, njima tolimo glad. I gle, vrijedni intendanti i kuhari javljaju da je jelo gotovo. Organizira se primanje hrane; jedna je grupa upućena da je primi ostali su na položaju. Uskoro, patrole nam javljaju da se neprijatelj vjerovatno priprema za napad. Opreznost je pojačana; prekida se izdavanje hrane. Samo jedna grupa boraca imala je sreću, nakon toliko dana,

• la pojede nešto toplog jela.

Neprijatelj je po našem položaju otvorio ubitačnu vatru. Očito, želi zauzeti naš položaj koji dominira. Bijesnimo što nam ne da da pojedemo toliko željenu hranu. Borci se sami dogovaraju kako bi ga najsigurnije potjerali. Jedna grupa Nijemaca primjećena je u voćaru, blizu neke štale. Odmah je tamo upućeno nekoliko boraca. Borba se razvija. Nijemci su oprezni. Naši štede svaki metak — gađa se samo ako je sigurno. Primjećujemo da oko naših kazana padaju mine.

Već su popodnevni sati. S desne i lijeve strane također se čuje borba. Dobro razlikujemo kad naši gađaju. Nijemci pomalo napreduju, čekamo da se još približe pa da im onda pružimo odlučujući ctpor. No, stigao je kurir s naređenjem da po dijelovima napustimo položaj. Postepeno obrazujemo kolonu i krećemo za glavninom. Neprijatelj nam je uskratio jelo, ali nije zauzeo naš položaj.

Ujutro smo stigli u selo Jabuku. Blizu nekog izvora Nikola Crnojević vješto kolje ovce. Tišina je. Borci se odmaraju i čekaju hranu. Okrijepljeni, mogli smo produljiti preko Jahorine prema pruzi Višegrad — Sarajevo, gdje nas je opet čekala teška borba.

Mišo CUCKOVIĆ

Sedamnaesti dan juna. Prošlo je podne. I opet prijeti hladna planinska kiša. Pored puta, u visokoj šumi, bolnica 7 divizije. Ima nas tridesetak — što ranjenika, što bolesnika, dvije bolničarke i liječnik. Tu smo bez igdje ičega. Ostala nam je još seme volja da izdržimo, da istrajemo.

Naređenje za pokret. A zatim slijedi obavezno objašnjenje kuda se ide i zbog čega se mora izdržati i taj napor. Ljudi se s mukom uspravljaju na noge.

Postajasmo tu u iščekivanju da se krene. Nekoga čekamo.

Ukaza se kolona na putu. Gledamo ne bismo li jc prepoznali. To nije lako. Nisu to više oni bataljoni koje nadaleko izdaje pjesma ili vilovit konj njihovog komandanta.

Celo kolone se primaklo. Prepoznajemo brigadu. To je Sedma. Ulijeva povjerenje, iako sada više svojim imenom nego snagom. Toga smo svi svjesni, ali nas ipak živnu i nekako uspravi ovaj susret.

Kolona lagano prolazi. Drugovi nam se javljaju pozdravom ili riječima bodrenja. U prolazu nam daju sušene šljive ili kriške krušaka koje mirišu na dim. Dijelimo te drage, male poklone.

Nisu nas priključili Sedmoj. Gledamo za kolonom kako odmiče. Mnogi su ponovo polijegali na zemlju. Treba sačekati 16. brigadu. Nestrpljivi smo.

Učinilo mi se da smo jako dugo čekali. Brigada, napokon, stiže. Ponavlja se maloprijašnja slika.

Priključismo se začelju brigade. Nasta olakšanje. Samo da se krene dalje. Svejedno šta nas čeka. Ne može nam biti gore nego što je bilo.

Spustili smo se u dolinu Prače. Umorno, pipavo. Iz niskih, sivih oblaka stade da sipi kiša. I noć se spušta. Već se potpuno smračilo, a mi se bez zaustavljanja vučemo preko livada ispod

ruba visoke šume. Unaokolo tišina. Samo šuštanje kiše i šljapkanje stopala po razgaženoj stazi. Očekujemo da počne ono poznato zastajkivanje i prenošenje upozorenja — sigurni znaci da neprijatelj nije daleko.

Dođe i to. Kolona zastade jednom, drugi put. Zatim nešto duže kretanje i otpoče sve češće, a kraće zaustavljanje. Uzbuđenje raste. Stiže naređenje da sjednemo. Niz kolonu bruji' »Odmor... odmor.. . odmor...«. Pomjeramo se na ivicu šume. Napetost popusti. Zavlada žamor.

A uzbrdo naređenje: »Tišina!« Prigušenim šapatom prenosi se: »Tišina ... tišina ... tišina« ...

Svi smo opet u napetosti. Svatko je zaokupljen svojim mislima. Ni glasa čuti. Ni divljač se ne oglašava. Sve je nijemo. Samo potok niže nas narušava monotoniju kišne noći. Jedna grupa boraca žurno se vraća nazad. »Osiguranje« — pomislih. »Ovdje ćemo se zadržati«. Zagledam ne bi li među njima nekog prepoznao. Uzalud, ne vidi se.

Nekoliko minuta ili sekundi iščekivanja i . . . ote gnu se mitraljeski rafal. Rakete sunuše uvis. Grunuše minobacači. Dolinom ječi, zavija. U prvoj minuti bi nam jasno da se dogodilo ono najgore. »Šarci« nam otkriše tko je na pruzi. Da su neprijatelja uspjeli iznenaditi, naši bi drukčije počeli. Bombama.

Vraćamo se nazad. Prelazimo preko potoka Prače. Okupljamo se u šumi. Kiša ne prestaje.

Zaustavio sam se kod grupe poznatih iz 1. bataljona. Šćućurili smo se ispod debelog stabla. Gladni. Prokisli. Cijela noć je protekla bez sna. Pa opet, nitko ne sklapa oči.

Ništa nije teže od neizvjesnosti.

Prilazi jedan drug, priginje se k nama i šapće-

— Znate li šta se dogodilo noćas? — pita.

Gledamo ga zabezeknuto. Je li moguće da ima nešto gore od onoga što svi znamo!

— Kaži! Što se dogodilo?

— Ranjen je komandant divizije — reče gledajući nas da bi dokučio kakav će utisak izazvati.

Ne sačekavši da ga nešto upitamo, dodade:

— I komesar divizije. Bili su zajedno.

Svratih pogled na najbliže grupice boraca. Kod svih se osjetio nemir. Bilo je očito da su već svi znali.

Cijeli dan smo proveli na jednom mjestu, ali se nismo odmarali. Glas o ranjavanju komandanta i komesara uvećao je strepnjej uzvitlao nemir. Gladni, mokri, neispavani, nismo bili orni za pokret. Ali, moralo se dalje. Svejedno kuda. To nije ni važno. Muči nas samo jedno: šta je s ranjenima?

Pronio se glas da je Osma uspjela prijeći prošle noći. To je došlo kao ohrabrenje. To je bodrilo, iako nije bilo istina. Osma nije

do tada prešla prugu. Dobro je što to onda nismo znali. Dobro je što smo vjerovali da je Osma uspjela. Još bolje bi bilo da smo znali za nešto drugo.

Nedaleko od nas, u šumi na sat hoda od Sjetline. bio je drug Tito. Ni on do tada nije bio prešao prugu. Nije je prešao, jer je bilo pogibeljno ostaviti nekoga na ovoj strani. Saznavši da Sedma nije uspjela na ovom pravcu, on je odlučio da je sačeka. Zbog toga nije prešao prošle noći. Zbog toga je obustavio pokret 2 proleterske divizije koja je imala otvoren put.

Tek kada i Sedma priđe Sjetlini, Tito će krenuti dalje.

Kročimo lagano. Pod nama je staza utrvena umornim nogama ratnika. Krivuda uz brdo, preko strana, kroz gustu šumu. Kiša ne prestaje. Siba ledenim mlazovima sve jače i jače. Spušta se noć. Pomrčina. Kretanje postaje sve teže i teže. Oteglo se u vječnost. Nikada kraja. Skrećemo nizbrdo. Sada je još teže. Saplićemo se. Padamo. Podižeš se, netko te prihvaća, a onda obojica ...

Ispred mene žamor.

U klizanju na nizbrdici nalijećem na zbijenu grupu koja se tiska među stablima. Grubi šaptavi protest.

— Polako. Ne guraj se ...

— Prelazimo preko jaruge. Lakše!

Mičemo se naprijed.

— Hajde! Kreći!

— Čekaj! Ne nasrći! — oglasi se netko oštro, zapovjednički.

— Brže! Brže!

Zatim tiše:

— Ne boj se! Drži se za grane.

Krik. Divlji, jeziv. Nešto tupo udari negdje dubok:, ispod nas.

— Treba izvaditi čovjeka! Šta radite, drugovi?!...

— Tišina! Slijedeći, naprijed!

Nijemo iščekivanje. Opet krik! Ali ovaj nekako prelomljen.

— Opet netko ... zadrhta ženski glas u pomrčini i ispuni je plahom, nedorečenom strepnjom.

Duboko ispod nas žubor vode što se razbija o kamenje. Provalija mami i zanosi umorna tijela.

— Naprijed! Pazite, drugovi... — opominje molećivo muški glas.

Nađoh se pred prelazom. Naprežem vid. Veliko stablo oboreno preko duboke jaruge.

— Tu ćeš ostati — napuklim glasom reče mi ujsk Stevo. To mu se omaklo.

— A možda i neću — rekoh i zakoračih prema prelazu. Nešto me pritislo u grudima, a onda zabubnja u glavi. Sam.) zvonjava i ušima i stablo pod nogama. Ničeg drugog nije bilo.

Spuštanje niz strminu. Čuje se žubor vode. Prelazimo potok. U cipelama voda. Ispadam na cestu. Iznad glave most. Na cesti je-

dan drug šapatom požuruje svakog od nas. Ali nitko nema snage da pretrči širinu ceste. Iznemogli pomažu nemoćnima. Samo što brže na drugu stranu.

Dočekuje nas strma uzbrdica. Posrćem. Bolovi u leđima i zglobovima. Oštri kao udari noža. Samo naprijed, naprijed! Kada stižemo? Gdje? To se ne pita.

Naprijed, naprijed! Dok treba. Dok se može.

Žena u mraku pored staze kojom teturamo. Uspravna, nijema. Prilazim i opominjem je da krene.

— Neću moći dalje — reče promuklo.

Ne vidim lice. Ali, glas mi je poznat! Da, to je ona. Teta. Tako smo svi zvali Baricu Hanžić, učiteljicu. Žena koja je dugo, materinski bdila nad ranjenim drugovima.

— Teto, hajde. Ne možeš tu ostati!

Pridržavam je zdravom rukom. Išli smo uporedo. Ne znam koliko je to trajalo.

Uzbrdica se sve više gubi. Idemo šumskim putom preko neke strme strane.

— Pusti me ispred sebe. Sada mi je bolje — reče žena.

Počelo je svitati. Sitno tijelo žene nekako je čudno usprav-
ljeno. Korača nijemo, sitno kao da žuri. Ne varam se. Odmiče dosta brzo. »Kriza je prošla. Izdržat će«, zaključih. A onda, neočekivano
— stravičan vrisak! Krik pun bola. Pogledah. Krhko tijelo žene drhti na mjestu. I kao da se propinje uvis.

Htjedoh da priskočim u pomoć. Uzalud. Noge mi otkazaše.

To se ne može zaboraviti. Zena se nekako čudno izvi, kao da će poletjeti — i pade na pristranak. Nijemo. Bez glasa.

Prignuh se opruženu tijelu. Zastade još jedan drug i nagnu se nad njeno lice... Nemoćno pogledasmo jedan drugoga.

Kolona umorno kroči šumskim putom.

Kiša zalijeva tragove ...

Ljubcmir KLJAIČ

KMUR VIDI SVE*

Kmur vidi sve. On svakog osmatra. On gleda Fcču kao na dlanu. On vidi daleko sve tamo do Jahorine. On vidi i divlju Sutjesku kako se žuri u Drinu. Na vrh Kmura popeo se Švabo i — gleda. Ako se penješ nepažljivo na čuke oko Kmura dobiješ prvi pozdrav iz švapskog bacača ili topa. Odmakneš li se od Kmura i 50 km prema istočnoj Bosni i kad se god okreneš Kmur te gleda.

»VII brigada ima da se prebaci još u toku dana preko rijeke Bistrice i preko ceste Kalinovik — Foča i da postavi osiguranje od Foče« — glasi naređenje. Mi izlazimo iz Zelen Gore i spuštamo se jednim potokom ka Bistrici. Mi smo posljednji i iza nas sa sviju čuka pjevaju njemački »šarci«. Obruč pete okupatorske ofanzive već je nekoliko puta pukao, ali dok prve jedinice prođu i dok drugi naiđu on se opet zatvara. Pred nama je još jedna jedina opasnost — cesta Kalinovik — Foča. Silazimo potokom ispod Kmura u selo Rataj.

Oko podne borba postaje sve žešća i žešća. Nijemci silaze s Kmura, tenkovi izbijaju iz Foče cestom na prelaz preko Bistrice. Nijemci idu i s lijeve strane — javljaju krajišnici. Drvarski radnici junački se bore i štite nam lijevi bok.

— Idemo drugovi, moramo izvršiti zadatak. Prikriveno idite i čuvajte se. I TITO će s nama večeras da prođe — govori Nina svojim drugovima. Veseo, pun samopouzdanja skače oko bataljona i bodri svoje drugove.

— Hoćemo druže komandante, držatćeino se, VII brigada uvijek se dobro drži, ali ne bi bilo loše da se i ti malo pripaziš. Kmur vidi svakog — kaže jedan. Tuku mitraljezi sa svih strana grme topovi i bacači, sten ju i teško kloparaju tenkovi i šište sa ceste.

— Evo ih sto im bogova — viče jedan borac. Dvanajest štuka aparata pojavljuju se iza Kmura. Čuju se sirene i već prvi leti pravo među drugove kao da će pasti, zatim drugi, pa treći pa redom svi. Tras___tras ... tras ... Prašina, dim, plamen.

— Avioni odlaze. Sunce zalazi, pada negdje iza Zelen Gore. Na malom puteljku koji vodi iz sela Rataja za Bistricu leži Nina nepomičan. Dve velike rane na leđima, Nine više nema .. .

* Objavljeno u listu *Sedma divizija* br. 1/1944.

... suton u s. Rataju. Netko tiho jeca. To borci VII brigade opraštaju se zauvjek od svog druga komandanta Nine Marakovića.

Slava paloga heroja Nine Marakovića.

Napadamo prugu Sarajevo — Višegrad. Nosimo baklju slobode kroz Istočnu Bosnu. Prelazimo čuvenu Jahorinu i idemo za još slavniju Romaniju gdje je nekada Čiča romanijski razbijao njemačke i ustaške horde. Iako smo iscrpljeni dugim marševima borci su veseli i pričaju sa seljacima o Čiči.

E, drugovi, sve bi bilo dobro, samo da ovi smrdljivi četnici nisu otpočeli borbu protiv partizana. Oni su i Čiču predali Nijemcima. Ne znate vi šta je bio Čiča. Da je Čiča sada živ ne bi vi prelazili preko ovih zgarišta ... ne bi ovoliko sela izgorjelo... Čiča bi to bolje napravio. Čim je Čiče nestalo dignu se jedne noći ustaški zlikovci i popale i pokolju sve što je srpsko, a druge opet noći četnici popale i pokolju sve što je muslimansko ...

Napadamo željezničku Stanicu Pograb i položaje oko njega koje su Nijemci zaposjeli štiteći prugu. Naš silazak s Jahorine Švabe su osjetile i dovukle pojačanja. Započela je oštra borba. U prvom naletu lomimo Švabe na položajima oko Podgraba i već je nekoliko »šaraca« u našim rukama. Na lijevom krilu njihovog rasporeda jedna grupa uporno se brani i tuče iz mitraljeza. Komandant bataljona Adam Macakanja vadi pištolj, otšarafljuje bombu i polazi k mitraljezu. Bum... tak-tak ... Adam Macakanja vraća se sa mitraljezom.

Švabe znadu ratovati. Vrše bočni manevar misleći da će nas napasti s boka. I opet juriš. Bacamo Švabe nazad. Idemo na željezničku stanicu. Bacači tuku. Približavamo se stanici, opet jedan bacač i krv šiknu iz glave druga Adama...

Slava paloga heroja Adama Macakanje.

Nisu samo Metla, Oglavak, Pidriš, Krivudava Čehotina i Rataj vidjeli junake, Milanku, Radu, Jovu Bronzić i Ninu, nisu samo to junaci naše Divizije. Mi imademo stotine junaka. Stotine naših drugova umiralo je sa osmjehom na usnama, ginulo sa uzvicima i pozdravima svojim drugovima, svome ljubljenom komandantu TITU, svojim dragim na Baniji, svojoj junačkoj Partiji koja ih je odgojila i uzdignula u najvećoj ljubavi za svoj narod i njegovu slobodu. Mi ih nikad ne zaboravljamo. Mi ne zaboravljamo junake braću Španoviće, ne zaboravljamo brzu i divlju Sutjesku, koja je zagrlila preko 30 naših drugova. Ne zaboravljamo drugove koji su dali sve, koji su uzidali svoje kosti i svoju krv u veliku zgradu slobode. Mi se sviju sjećamo! i Jovića i Joke ispod Grmeča, Čikare sa 20 drugova u Jablanici, Borojevića, Očigrije i sviju ostalih u borbama na Pidrišu i Oglavku, Janusa, Sekulića i Trninićs iznad Foče, Ratka i Mirka Celčića koje su zločinačke četničke ruke ubile, sviju sviju se sjećamo. I nikad ih nećemo zaboraviti.

Slava vam dragi drugovi, vječna slava i vječna vam hvala!

Đuro KLADARIN
politkom. VII div.

UZ TIFUSARE

Četvrtu neprijateljsku ofanzivu prošao sam u sastavu raznih, većinom pješačkih bolnica, u kojima je manji broj bolesnika još bolovao od pjegavca a većina se oporavljala od te bolesti — ukoliko se u uvjetima teških pokreta može i govoriti o oporavljanju. Kada sam prešao u 7. banijsku brigadu našao sam se pred mnogo težim zadatkom. Brigada je tada bila smještena na terenu sela Grušća i nekoliko okolnih zaselaka. No, u tom se času teško moglo govoriti o brigadi. To je bila bolnica. Više od polovine boraca i starješina ležalo je i bolovalo od pjegavca, a u toku nekoliko narednih dana postepeno je obolio i preostali dio. Jednom je u cijeloj brigadi bilo samo oko pedesetak zdravih, pa, s obzirom na širok razmještaj i brojnost bolesničkih nastambi, nije bilo ljudstva ni za osiguranje.

A liječenje? Prijazna riječ onome tko je bio u slanju da je razumije, a za teške bolesnike skrb za njihove osnovne životne potrebe i pažnja da u bunilu ne načine neko zlo sebi ili drugome. O tome su bolničarke vodile brigu. Ishrana, koliko se sjećam, za takve ratne uvjete nije bila slaba.

Ipak, najveća zasluga da se od bolesti podigao velik broj boraca, iako se time nisu mogli spriječiti kasniji teški gubici, pripada, nesumnjivo, partizanskoj bolničarki.

Partizanska bolničarka se tiho uklopila u borbu, svaka je na svoj način bila Kosovka djevojka i, prema potrebama, previjala i krijepila ranjenike, kuhala, prala suđe, podove i rublje, posluživala »partizansko bure«, brinula se o povjerenoj grupi bolesnika, sudjelovala u diskusijama, na priredbama — ukratko: radila i istodobno se uzdizala kulturno i politički. Tko bi sa nas sprao one naslage prljavštine i ušljivosti, obavljao sav onaj ženski posao, da nisu uz nas bile bolničarke? Veli se da žena drži tri ugla kuće. a partizanske bolničarke držale su bar jedan ugao naše borbe...

Sa koliko su inteligencije obavljale svoje mnogobrojne zadatke, to neka pokaže primjer koji ću iznijeti. Desilo se to u bolnici, u kojoj su većinom ležali rekonvalescenti nakon pjegavca, a samo manji broj pravih bolesnika. Mnogi od njih ležali su i puštali da se nose i vladaju, iako im je već bilo vrijeme da ustanu i da se kreću svojim vlastitim snagama. Ali, oni su to odbijali, energično i odsječno:

— Ne možemo!...

Bili su složni. Nije bilo dvojbe — radilo se o masovnoj histenčnoj pojavi. Kako je uskoro predstojao pokret, a mi smo bili ešeion pješaka, trebalo je brzo naći izlaz. Na užem radnom sastanku, ozbiljnim riječima, izložio sam manjem broju bolničarki da se ova bolest liječi masažom, pomoću mlake vode, od stopala do koljena, i pokazao kako se to radi. Bolničarke su se samo smješkale i kradimice zgledavale. Nastojao sam da ih uvjerim da je to pravo liječenje. A one su se i dalje smješkale ...

Kada su prešle na masiranje, nisam vjerovao u uspjeh. Masirale su — i propisno i nepropisno. Ali su pri tom bolesnicima mnogo govorile. Slušao sam ih. Pronalazile su uvjerljivije riječi od mojih, kada sam na »tečaju« od pola sata upućivao u rad. A uspjeh?

— Sad mogu!... Sad možemo!...

Ustalo je i od prve prohodalo dvije trećine onih koji nisu bili nepokretni zbog bolesti već -zbog svog subjektivnog uvjerenja, u šta se umiješala još i želja da im se i dalje pruža pomoć. Međutim, bolničarke — maserke odmah su shvatile o kakvoj se bolesti radi, odnosno da se ta bolest liječi sugestijom, iako nisu studirale ni medicinu, ni psihologiju. I zahvaljujući njima ustalo je i odmah prohodalo dvije trećine rekonvalescenata, a kada je stvarno trebalo krenuti, ustali su i ostali, zapravo svi kojima je to stvarno bilo mogućno.

Bilo je to u razdoblju poslije V ofanzive, u istočnoj Bosni. Odmarali smo se pokraj jedne ceste. Većina je već vladala vještinom da za vrijeme odmora od deset minuta odspava devet minuta. No, slučajno se nikom nije spavalo.

Podulja kolona prolazila je putem. Promatramo prolaznike, tek katkad pozdrav. Stotinu metara iza začelja jedna bolničarka vodila je zaostale drugove. Napokon stiže.

— Zdravo, druže doktore!

— Zdravo, drugarice, iz koje si jedinice?

Uobičajeno pitanje.

— Zar me ne poznaješ?

Osmotrim je pažljivije. Opći utisak: uvelost. Sve je na njoj bilo otrcano — bluza i hlače vojničke, ali od koje vojske? Na jednoj nozi čarapa bez opanka, na drugoj oputa bez čarape, kosa slaba i bez sjaja, obrve kao nagrižene, izraz staračk‌i, lice smežurano i

turobno, iako drugarski osmjeh koji traži uzvraćaj. Na rukama ostaci češe (šuge), a na nogama čirevi i brazgotine poslije čireva.

— Zar ne možeš da me prepoznaš?

— A koja si ti, drugarice?

— Mara Kozara.

Sad se sjećam. Bila je u bolnici na Klekovači djevojka naravi baruta, bujnog života, elastičnog hoda, pogleda koji šiba, uvijek spremna na pjesmu, smijeh, a i svađu. A sad ...

— Zdravo, Maro, kako si?

— Vidiš, pa znaš.

— Bit će sve dobro ...

Melem na ranu. Oči joj se orosiše. Slučajno sam pogodio. Sve se ispravilo. Kasnije sam je sretao u Podgrmeču. Ali, presjeda kosa u devetnaestogodišnje djevojke mnogo je govorila ...

Partizanskoj bolničarki sudbina općenito nije bila laka. No, na to su se nadovezale i druge tegobe. Na bolničarke su svi znali da se okome: i zdravi i bolesni, i ranjenici i tifusari i oporavljenici, pa često i liječnici, a i drugi rukovodioci. No, one su i tc podnosile. Vjerojatno su smatrale da i to ide u red njihovih bezbrojnih krupnih i sitnih dužnosti.

*

Forsiran noćni pokret. Uska ravan, oivičena s obje strane strmim, jedva prohodnim bregovima. U ravnici velik broj vatri pored kojih se odmara neka borbena jedinica. Sredinom ravnice drum i rijeke.

Dakako, mi nismo išli drumom. Spustili smo se t jednog brijega, siječemo drum i penjemo se bez odmora na suprotni brijeg.

Prvih pedesetak koraka blag uspon. Još poneka logorska vatra. Jedan od naših boraca prilazi k jednoj, možda zadnjoj vatri prije teškog uspona.

— Produlji, druže, nemoj zastajkivati!

— Teško je, druže ...

— Moraš dati sve od sebe.

— Hoću, druže . ..

Izusti, pođe nekoliko koraka uza stranu i pade. Još nekoliko slabih i neredovitih trzaja krajnje premorenog srca i — smrt.

Dao je sve od sebe, do zadnjeg otkucaja srca . ..

Drugovi koji su bili kraj vatre preuzeše pokop, a mi krenusmo u nova bespuća, s jednim bolom u srcu više

Za vrijeme jednog od onih beskrajnih pokreta, oko podneva — odmor, malo dulji no obično. Vidim u blizini jednog borca kako sebi priprema ležaj, sporo i naročito pažljivo. Rekoh mu:

— Nećemo ovdje da noćimo, druže!

— Možda ja baš i hoću.

Nisam mu ništa odgovorio. Nisam znao šta je mislio kad je to rekao. Odmarao sam se s ostalima. Ali, kad je stiglo naređenje za pokret, onaj drug se više nije odazvao. Bio je mrtav...

Tifusar — možda pomalo i podrugljiv izraz. U tom slučaju — sasvim nepravedan. Cijelo vrijeme velikih pokreta išao sam s tifusarima. Bio sam svjedok njihovih mnogih patnji i teških iskušenja. I poslije toga mogu samo da kažem — da treba poštovati uspomenu na tifusare. I njima pripada dio spomenika podignutog našoj borbi.

Tifusar se od određenog časa, odnosno do određenog stadija svoje bolesti, svog slabljenja, osjeća kao borac, iako bez oružja u ruci. Ali poslije toga za sve ono što je radio — on nije mogao da snosi odgovornost. Prije svega, on je osjećao strašnu glad, on je bio gladniji i pohlepniji od drugih, iako su i drugi jednako gladovali. To treba shvatiti. Pjegavac nije crijevno oboljenje. Koci njega ne treba čekati dugotrajno oporavljanje da bi probavni aparat opet pravilno proradio. A tijelo, koje je od bolesti do krajnjih mjera bilo istrošeno, zapovjednički je tražilo hrane da nadoknadi gubitke. Nisu bili izuzetni slučajevi da tifusar za cijelo vrijeme grozničavog stanja, a i na vrhuncu temperaturne krivulje, traži hrane. Kod ostalih želja za hranom pojavljivala se kasnije, ali kad bi se pojavila, bila je kao nagon koji se nije mogao suzbiti. A hrane je najčešće bilo malo. I tijelo, umjesto da u onoj iskonskoj izgladnjelosti dobije što više hrane, moralo je i dalje da gladuje i troši svoje oskudne zalihe.

Poslije akutnog stanja bolesti prva reakcija tifusara bila je nezadovoljstvo zbog nedovoljne ishrane. On je bio pun protesta, revolta, oštrih riječi, psovki, spreman na sve u potrazi za hranom. I dok je on bio takav — oštar, nasrtljiv i gladan — bik' je dobro, bilo je nade da će ozdraviti. Ali, čim bi postao tih, šutljiv, uvučen u sebe, nemaran prema okolini i prema sebi, kad bi prestao da se umiva, kad mu odrpanost odjeće i obuće nije više smetala — to je već bio rđav znak. Iz takvog stanja obično nije bilo povratka u život.

Patnjama tih ljudi, njihovom samoprijegoru i žitvama, tim najtežim stradalnicima IV i V neprijateljske ofanzive treba odati najdublju poštu i sačuvati uspomenu zauvijek.

Dr Oskar **GINSBERGER**

OD DRAPNIĆA DO MILAN-PLANINE*

Nalazimo se u selu Drapniću. Divizija je u zaštiti Vrhovnog štaba. Naša brigada je imala zadatak da dočekuje savezničke avione i prikuplja oružje i materijal što su nam saveznici spuštali padobranima.

Oko jedan sat poslije ponoći krene naša brigada kao prethodnica. Pravac je bio preko pruge Olovo—Han-Pijesak zatim preko Nevačke i još nekih sela na Milan-planinu. Dan je bio vrlo topal. Nismo imali dovoljan broj konja, te su naša dva bataljona morala na leđima nositi kante sa materijalom što su nam saveznici spustili. Kante su bile teške po 30 do 40 kg. S nama su išla i tri Engleza koji su se te noći spustili. To je bila engleska delegacija koja je išla u naš Vrhovni štab.

U samom penjanju na Milan-planinu prenosilo se sa čela kolone: »Ante naprijed« (Ante je bio komandant naše brigade). Dok je naređenje došlo do začelja razumjelo se »Kante naprijed«. I naravno, oni što su nosili kante krenuše brže po onakvoj vrućini i uz onoliki vis, pored kolone naprijed. Kad su već na vrh brda stigli čelo kolone zapita ih drug komesar, kud tako žure. »Pa, preneseno je, kante naprijed«.

I, konačno, stigli smo na vrh Milan-planine. Prolazimo pokraj šume preko jedne čistine, najednom se začu neka zuka. Naši borci, naviknuti na svakidašnja bombardovanja, povikaše: »Lezi, avioni!« »Jedni potrčaše u šumu, dok drugi pogledaše šta to zuji. Aviona nema. Sa čela se već prenosi: »Ne bježi! Produži dalje! To je radiostanica našeg Vrhovnog štaba«. I sa stankom od nekoliko minuta prolazili su naši bataljoni pored potočića i radio-stanice koja je zvrjala pod jednom bukvom.

Uskoro smo stigli na određeno mjesto.

Simo STOJIĆ
kurir

* *Sloboda,* list 1. brigade »Vasilj Gaćeša«, br. 1 od januara 1944.

Avgust 1943. Divizija je prikupljen' r rejonu sela Corkovići — Vrbanja — Crnici, u istočnoj Bosni, .1 negdje u blizini, znamo, nalaze se Vrhovni štab i drug Tito. To sirio osjetili po drugovima iz pratnje Vrhovnog štaba, jer smo neke i lično poznavali. A dok su oni tu, znači da je i drug Tito blizu.

Osma brigada raspoređena je u šumi zapadno od sela Čorkovića. Bataljonima su određeni rejoni u šumi a isti su, opet, razdijelili svoje rejone na čete. Mi, pak, svako za sebe, izabrali smo poneko drvo ili žbunj, i to nam je stan. Sjećam se da smo već, ne znam zbog čega, počeli i drveće probirati: jedni su tražili krošnjato, drugi krivo drvo, itđ. Još smo umorni od napornog marševanja, no, ipak se na svakom već može zapaziti nešto vedrine i više snage. Ali, to je još uvijek daleko od onog kakvi su Banovci nekad izgledali. Mnogi vjeruju, mada nisu sigurni, da nas ovaj put kroz istočnu Bosnu vodi sve bliže našoj Baniji. Sjedimo tako ispod drveća i nagađamo kuda bi to sada odavde mogli krenuti: za Slavoniju, jer se 0 tome govori ili za Baniju. Poneki gledaju i u sekciju, zaplijenjenu od neprijatelja, ocjenjuju udaljenost od Banije i za koliko bi dana tamo stigli.

Komandiri četa prave preglede brojnog stanja boraca, oružja 1 municije. Takvo je naređenje stiglo iz štaba bataljona, a tako je uvijek kad god bi negdje zastali i bili prikupljeni radi duljeg odmora. Komesari četa, njihovi zamjenici i politički delegati sređuju preglede nacionalnog i socijalnog sastava boraca, članova i kandidata KPJ, te Skoja. Održavaju se i politički časovi, govori se o napredovanju Crvene armije, o uspjesima naše NOVJ. Pročitane su i najnovije radio-vijesti. Tako svi ponešto rade, svake se nečim zabavlja. Dolje ispod šume, u selu, iz jedne kuće izvija se dim. Tu je naša bataljonska intendantura smjestila kuhinje, lože se vatre i sprema hrana.

Šestog avgusta stigoše iz štaba brigade kuriri. Neki su ih borci vidjeli kako na leđima nose vreće. Ta se vijest odmah pronijela kroz četu. Mnogi su pomislili da je to, možda, sljedovanje hrane,

a možda i duhana. Znalo se i to nekada dogoditi, kao one kod Glavatičeva na Neretvi kada smo dobili rižu i duhan. No, ovog puta radost je bila daleko veća, jer je stiglo nešto vrijednije i mnogo potrebnije od hrane ili duhana: stigla su pisma naših očeva, majki, braće i sestara, drugarica i dragova sa Banije.[1] Dugo su ta željno očekivana pisma putovala sa Banije i, eto, stigla nas u istočnoj Bosni. Došla su nam u zadnji čas, upravo onih dana kada smo već vršili pripreme da krenemo na Baniju.

Komesari četa su pozvani u štab bataljona. Održan je kraći sastanak; rečeno nam je da su došla pisma sa Banije i da ih treba podijeliti borcima na koje su adresirana. Pisama ima više nego drugarica i drugova kojima su poslata — mnogi su pali na ovom istorijskom putu naše divizije. Svi smo šutjeli. I kao da smo tog momenta svi gledali svoje čete kada su u januaru 1942. pošle sa Banije. Imale su i do 90 boraca, a sada najveća broji jedva 30.

Komesar bataljona nam je rekao:

— Evo vam, drugovi, ova pisma, uzmite ih i podijelite pred cijelom četom. Ova pisma treba iskoristiti kao snažan moralni podstrek za dalje napore koji nas čekaju. Ne znamo što u njima piše, ali može se pretpostaviti da se javlja i o žrtvama na Baniji. Objasnite da je ovo narodna, oslobodilačka borba, da su žrtve neminovne i ne dozvolite da zbog njih dođe do demoralizacije. Podijelite ova pisma uz objašnjenje da ćemo svakako i uskoro stići na našu Baniju.

Razišli smo se noseći svaki svojoj četi po paketić. Usput smo pisma znatiželjno razgledali. Bilo je tu raznih koverti: bijelih i plavih, malih i velikih, a bilo je pisama i bez omota — samo lijepo preklopljen i zalijepljen bijeli ili požutjeli papir i na njemu adresa. Adrese su napisane tintom ili olovkom. Na jednom je, tintanom olovkom, bilo odštampano: drugu Roksandiću N. II bataljon, VIII brigada, Sedme banijske divizije. Umjesto pošte i naziva mjesta stavljeno je »Položaj«, pa to podvučeno. I sami smo dobili pisma, ali ih QO četa nismo otvarali. Znatiželja je, naravno, bila velika, ali volja i disciplina da se radost i tuga i ovog puta zajednički podijele, bila je jača. Komesarska dužnost je i ovdje morala doći do izražaja: kad je, primjera radi, već bilo ustaljeno da zadnji dolazi na kazan i sad je trebalo sebi zadnjem dati pismo.

Sakupili smo naše male čete, dat je znak za zbor. Ispod drveća posjedali borci, a pogled uperen u komesara, koji drži hrpu

[1] U ' *Vijestima,* organu Okružnog NOO-a za Baniju, objavljeno je 2. juna 1943. slijedeće saopćenje: »Pošto je u posljednje vrijeme uspostavljena veza našeg terena sa Crnom Gorom, Vrhovnim štabom i našom VII. divizijom, to je omogućeno narodu Banije da dođe u pismenu vezu sa borcima naše VII. divizije. Sva pisma za VII. diviziju treba tačno i čitljivo adresirati t. j. navesti ime i prezime i jedinicu i uputiti ih na komandu banijskog područja, koja će ih poslati dalje. Pisati se može svaki tjedan jedan put«. *(Arhiv Muzeja narodne revolucije* — Zagreb).

pisama. Malo čudnovato da i naša partizanska pošta radi u ovim ratnim uslovima, da su pisma i bez profesionalnih poštara, štambilja i maraka stigla na zadnju poštu »položaj« i taćne kome su upućena. I pisma su se probila kroz neprijateljske obruče, zaobilazeći njegove garnizone, prelazeći velike daljine na leđima hrabrih i dovitljivih kurira i napokon stigla banijskim borcima. Jednostavno smo i kratko objasnili:

—- Drugovi i drugarice borci, dobili smo pisma od naših milih i dragih sa naše Banije.

Svi su se trgli od iznenađenja, jer tko bi to očekivao.

Prozivka je počela: Roksandić, Tin tor, Bunčić, Đurić, Zorić i tako redom. Prozvani su prilazili, pružali od uzbuđenja drhtavu ruku i radosno primali svoja pisma. Vraćali se na svoje mjesto, brzo bi usput otvarali pismo i čitali prve riječi: »Dragi sine, dragi braco, dragi druže ili dragi moj«. Sjedali su opet ispod drveća i u maloj četi nastao je tajac. Bio je to trenutak u kome smo svi proživljavali jedno te isto i u kome smo bili na našoj Baniji, gledali njene valovite i zelene predjele, osjećali miris varenike i žganjaca, slušali borbene pjesme, vesele, marljive i nesalomive mladosti Banije. Svatko je u sebi čitao svoje pismo i tako nije ni primjećivao da drugu do njega liju suze, jer je pročitao da mu je nestao brat, poginula majka, strijeljan stari otac ili nejaka sestra, izgorjela rodna kuća i sva seljačkom mukom stečena sirotinja. Posebno su tužni bili oni koji nisu toga dana dobili pisma. Oni su, šuteći, istovremeno dijelili s nama radost i tugu.

— Drugovi, nema mjesta za tugu i žalost. Ovo je naša narodna borba, ona traži velike žrtve, jer se samo tako može doći do pobjede i slobode. Stisnite, drugovi, zube i izdržite i te udarce; uskoro ćemo mi opet stići na našu Baniju. Ne smijemo dozvoliti da se u naše redove zavuče demoralizacija, nas još čeka duga i žestoka borba, nove žrtve i veliki napori. Budite, drugovi, ponosni što ste bili na ovom slavnom putu! — Tim riječima je komesar za momenat narušio tajac u četi.

Dali smo »voljno« jer je čas bio neuobičajeno završen — bez diskusije. Čitali smo ponovo pisma — po dva, tri i više puta. Od uzbuđenja nismo odmah razumjeli sve što nam pišu. A onda smo prilazili jedan drugom i tiho sa suzama u očima, kazivali:

— Meni poginula majka . . . Meni sestra .. . Meni odveli ustaše ćaću i ne zna se za njega . .. Brat i mala seja su nestali i ne zna se za njih . . . Moje je sve izgorjelo — spalila fašistička banda iz Gline .. . Zrinja ... Dvora .. . Petrinje . .. Pišu mi da su fašistički banditi pljačkali i silovali po našem selu . ..

Čitam pismo:

Nemoj, brate, da brineš za nas, mi svi jedva čekamo kad ćeš doći da te vidimo. Sve ćemo mi ovo napraviti — i kuću i štalu, samo nam ti dođi... Naša omladina je nepokolebiva, stvaramo radne čete i bataljone.

Omladina stalno radi, obrađujemo naša polja i pjevamo dan i noć. Omladina te uvijek spominje. Sada smo se, poslije ofanzive, bolje organizirali, učvrstili i omasovili smo Skoj. Opet smo poslali puno omlp dinaca u partizanske redove, a dobrovoljno je otišlo i dosta omladinki, sve sami skojevci. Kako si? Jel'ti teško? Sigurno si ponekad i gladan? Ovdje na Baniji našim drugovima borcima iz brigade i odreda je lijepo. Hranimo ih kao golubove, već i sam znaš kako može biti, sve bolje daj našim borcima, oni nas brane od bandita, od kad ste vi otišli sa Banije. Mi im često organizirano nosimo hranu na položaje, a onda se sa borcima malo razveselimo pjesmama i igrama... Jesu li živi oni naši, baćo Milan, Ljubo, kum Ilija, čiča Rade, Janko, Ljuban, Gojko i Dragan? Ćuli smo neki paničari kažu da vas je mnogo izginulo tamo u Crnoj Gori, ali mi to nikome ne vjerujemo dok vas sami ne vidimo... Aćo, vidiš li Nikolu, ti već znaš zašto te to pitam, znaš, pozdravi ga sa moje strane.

I tako su se redala pitanja i davani odgovori, obavijesti o podnošenim žrtvama i slate nam radosne vijesti o brigadi i odredu koji se bore na Baniji. Ohrabrenja su nam data u pismima: »Sve će biti dobro«. Zgledavali smo se i jedan drugom govorili:

— Znači sad nemam oca, ni majke, ode mi i brat, eh da sam ga barem znao povesti sa sobom... Vidiš, druže, tamo na našoj Baniji opet se brigade bore — znači, ostalo je živih i sposobnih drugova. Nije sva naša Banija spaljena, nije ostala bez narodnih boraca.

Pisma smo zat'm savijali i spremali u džepove, kao dragu stvar koju se mora čuvati.

Poslije podne već se u cijeloj brigadi saznalo da se Banija javila pismom svojim sinovima i kćerima, borcima svoje rođene 7. divizije. Čulo se i to, da je veliki broj pisama spaljen jer ih nije imao tko primiti. Borci kojima su bila namijenjena pali su u borbama — u proboju na Neretvi, Tari, Pivi, Sutjesci i Zelengori ili još ranije na Ripačkom klancu, na Oglavku, Pidrišu u Jablanici ili su umrli od trbušnog ili pjegavog tifusa, ili od zadobijenih rana penjući se kozjim stazama od Glavatičeva prema Sitniku, ili u partizanskoj ambulanti u selu Ulogu ili Obiju. Bilo nam je teško kada smo i na ovaj način još jednom proživjeli ovu tužnu istinu. Uvjerili smo se da isto tako kao što mi nismo znali što se za ovih sedam mjeseci naše odsutnosti dešavalo na Baniji, da ni Banija nije znala što je s nama, koliko nas ima, kako smo. I ovo saznanje, bolno i teško, pokušali smo, koliko je to bilo mogućno, nekako ublažiti.

Poveli smo pjesmu po četama.

Pjevali su svi — borci i rukovodioci, pjevali naše partizanske pjesme o Titu, o Partiji, pjevali svoje banijske pjesme »Oj, djevojko, dragaj dušo moja«, o Sedmoj, o komandantu Banije Gaćeši, o majci Šamarici, pjevali smo o sebi i borbi koju vodimo, slobodi za koju se borimo.

Noć se već spuštala, a naša pjesma nije prestajala

Franjo Mraz: PRE VEČERE

PISMO OKRUŽNOG USAOJ-a ZA BANIJU SEDMOJ BANIJSKOJ DIVIZIJI OD JULA 1943. GODINE

Borcima, komandantima i komesarima VII divizije NOV Hrvatske*

Mi, vaša draga omladina naše junačke Banije, na svojoj II okružnoj konferenciji nismo zaboravili na vas, naše junačke osvetnike, što tamo negdje daleko kroz Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru pronosite slavu našega banijskog imena, te vam od naših omladinskih srdaca šaljemo mnogo borbenih pozdrava.

Mi znamo, da vi mislite na nas, na svoje domove, na svoje ostavljene porodice i pitate se: Tko će im nemoćnim pomoći?

Ali budite mirni, mi, vaša draga banijska omladina, smo ovdje, mi ćemo našom snagom otkloniti sve teškoće, sve nevolje, sa naše nepokorene Banije.

Neka odjeknu još jače vaše junačke puške osvetnice protiv krvavih okupatora i domaćih izdajica, a mi ćemo dati od sebe sve za interes našega napaćenog naroda, za interes naše svete borbe, te ćemo biti dostojni, da vam po vašem povratku pogledamo ravno u oči.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Okružni odbor
Ujedinjenog saveza antifašističke
omladine za Baniju

* *Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije,* tom II, knj. I, str 258—259.

SMOTRA*

August 1943. U blizini smo sela Vrbniče, u istočnoj Bosni.

Već duže vremena nismo u žestokoj borbi sa neprijateljem. Sređujemo se i odmaramo. Još uvijek nam je teško ali naučeni smo na tegobe. U šumi smo već nekoliko dana. Održavaju se politički sastanci i konferencije. Pripremamo se na nove zadatke. Sedma divizija mora da oživi i da postane opet strah i trepet za neprijatelja.

Pred nama je put za Hrvatsku — za Baniju. Danas rano u jutro obavješteni smo da će biti smotra naše divizije i da će doći drug TITO. To je odjeknulo po cijeloj diviziji. O njemu svaki borac misli i govori. Danas vlada naročito raspoloženje. Pjesma je oživila šumu.

Dalmatinci su također s nama. I oni su veseli, jer će vidjeti — Vrhovnog Komandanta. U najtežim časovima spominjali smo ime druga TITA, pobjednika IV. i V. neprijateljske ofanzive. Sjećamo sa slučaja kad je bio ranjen, kada smo jedno drugoga pitali: »Jeli teško ranjen naš TITO?«

Oko pet sati popodne postrojene sedma i osma brigada čekaju Vrhovnog Komandanta. I Dalmatinci su postrojeni i oni ga čekaju. Oči sviju nas uprte su tamo gdje je otišao naš trubač Ilija, jer on će dati znak dolaska. — Već je prošlo vrijeme. Nema Ga. Možda i neće doći. Odjednom glas trube najavljuje dolazak. Skoro će sumrak. Pada komanda: »MIRNO!« »Pozdrav na desno!« Evo Ga, kako se brzim koracima približuje k nama. S njime je i pop Vlado Zečević. Koliko smo uzbuđeni, koliko smo sretni. U nama se stvara nova snaga i novi polet.

»Smrt fašizmu drugovi!« — Snažno, jednoglasno odgovaramo svi: »Sloboda narodu!« »Živio drug TITO« — prolama se kroz šumu i odjekuje tamo u daljini.

... .»Drugovi, Narod Banije dao je mnogo žrtava u ovoj borbi. Ja cijenim Sedmu Diviziju jer je ona vodila teške borbe sa nepri-

* Članak objavljen u listu 1. udarne brigade »Sloboda«. Pisan je u ratu, a dio govora druga Tita zabilježen je po sjećanju M. Kneževića.

jateljerr; od Sunje do Crne Gore, jer je dala mnogo žrtava u ovoj borbi.« ..

Te riječi, to veliko priznanje, urezalo se u najljepšu uspomenu i nezaborav svakome onome, koji je to čuo. Neprekidno se prolama. »ŽIVIO — DRUG TITO!« On nastavlja: »Vi ćete se vratiti u Hrvatsku na svoju Baniju koja Vas — čeka, ali Vas čekaju teški zadaci... Naša borba se širi, Vi ćete u svoje redove primiti mnogo Hrvata, novih boraca iz gradova i sela. Vi — VII. divizija morate visoko uzdignuti, kako Vi to — znate, zastavu bratstva i jedinstva

___»HOĆEMO DRUŽE TITO« čuo se snažni glas iz osme brigade, a za njim je uslijedio gromki i jednoglasni »HOĆEMO«. Drug TITO nastavlja... »Seljaci sa Banije! Ne zaboravite da smo dali mnogo žrtava u ovoj borbi da skujemo jedinstvo naših naroda, da nećemo

— povratka na staro da hoćemo bolji život radnika i seljaka, »u novoj Jugoslaviji za koju se borimo ...« »Nećemo povratka na staro« odgovorili smo odlučno svi.

Kad se gromko povlađivanje utišalo, drug Tito je nastavio: »Drugovi borci Banije! Neprijatelj kaže da će uništiti jugoslavenski narod. To mu nikada neće uspjeti. Vi ste prolazili kroz mnoga sela. Viđili ste sela gdje nema kuća ni krova, sve je uništeno, ali svejedno žito raste. Narod je neuništiv, on dolazi i obrađuje svoje njive. Prolazimo kroz naša sela ... gdje je svs obraslo u korov, gdje više ne vidimo ni temelje kuća, a iz bajta nas gledaju nasmijana lica naroda, koji nas pozdravlja ...«

Na kraju njegovog govora svi smo oduševljeni. Da živi drug TITO. Njegove riječi su djelovale izvanredno snažno na nas. To je bio više nego očinski savjet.

Komandant divizije drug Pavle Jakšić odgovorio je Vrhovnom Komandantu: »Vrhovni Komandante, druže TITO, zakiinjemo se da ćemo sve izdržati, svako Tvoje naređenje izvršiti...«

Nastalo je veselje. Igra se i pjeva po starom običaju. I drug TITO igra sa nama. Kako smo ga svi razdragano gledali.

Smotra naše divizije augusta meseca 1943. godine u istočnoj Bosni, u šumi, u blizini sela Vrbniče, historijski je događaj za VII. diviziju i za Baniju.

Kroz borbu, bezbrojne neprijateljske obruče, glad, tifus; kroz najveće patnje, kroz kišu avionskih bombi, preko visokog sniježnog i surovog Durmitora, mi smo izišli kao pobjednici!

Milan KNEŽEVIĆ
major, polit. kom. III.
udarne brigade VII. divizije

PISMO POLITIČKOG KOMESARA SEDME NOU DIVIZIJE OD 10. JULA 1943. GODINE POLITIČKOM KOMESARU SEDME I OSME BRIGADE ZA INTENZIVNIJI POLITIČKI RAD U JEDINICAMAi

Stab
VII divizije NOV
Hrvatske
10. juli 1943.

»Ja cijenim VII diviziju jer je ona vodila teške borbe s neprijateljem od Sunje do Crne Gore i jer je dala mnogo žrtava u našoj borbi« (TITO)[2]

POLITKOMESARIMA VII I VIII BRIGADE

Poslije neuspjele okupatorske ofanzive, koja je imala za cilj da najelitnije jedinice naše vojske uništi na liniji Imotski — Livno — G. Vakuf — Prozor, naša herojska Narodnooslobodilačka vojska otpočela je kontraofanzivu razbijajući i uništavajući okupatorsko-četničke bande u Hercegovini, Crnoj Gori i Sandžaku. Ova naša ofanziva imala je zadatak da očisti te krajeve od mrskih fašističkih okupatora i da učini kraj haračenju nad narodom najpodlijih izdajnika našeg naroda — četnika Draže Mihailovića, proširujući na taj način Narodni ustanak i oslobađajući našu porobljenu domovinu.

U tim teškim borbama sa okupatorom i četničkim izrodima, kako u toku same neprijateljske ofanzive tako i naše kontraofanzive, boreći se pod neviđeno teškim uslovima, mi smo imali velike uspehe. Treba samo istaći našu najveću, istorijsku bitku kod Gornjeg Vakufa, protiv Nemaca, od Prozora do Jablanice protiv Italijana, na prelazima Neretve, oslabađanje gradova Nevesinja, Gacka, Kalinovika, Savnika, Zabljaka itd. Dalje: mi smo uspeli da izvučemo oko 4000 ranjenika i bolesnih drugova. Na čitavom tom prostoru neprijatelj je pretrpeo ogromne gubitke. Najmanje tri talijanske divizije prestale su da postoje, četničke bande su raspršene, a švapski psi su posejali svojim lešinama svaku stopu zemlje pokušavajući da nas zaustave na našem pobedonosnom putu. Glas o našim pobedama raširio se kroz čitavu našu zemlju i preko njenih granica.

* Prepis originala, pisan na mašini, latinicom, nalazi se u arhivi CK SKJ pod reg. br. 5412.

[2] Dopisano na mašini, latinicom.

Vrhovni štab obelodanjujući preko naše radio-stanice »Slobodne Jugoslavije« niz dokumenata i uspeha naše borbe zainteresovao je do te mere svetsku javnost o sramnoj izdaji Draže Mihailovića da je njegov sramni lik izroda i izdajnika postao vidan u ćelom svetu i za svakog poštenog antifašistu. Ove istorijske bitke nisu ostale bez rezultata. Saveznici su najzad morali da uvide ko ustvari vodi borbu u Jugoslaviji i uputili su nekoliko misija kod naših jedinica. Naša vojska, koja već dve godine pod mudrim rukovodstvom našeg Vrhovnog komandanta, druga Tita, vodi herojsku borbu protiv okupatora, na taj način je stvarno priznata kao jedina stvarna oslobodilačka snaga i stvarna pomoć Saveznicima u našoj zemlji. Naši dalji uspesi samo će učvrstiti položaj naše vojske kao ratujućeg faktora u opštim planovima Saveznika.

Ove krupne vojno-političke pobede naše vojske zabrinule su najogorčenijeg neprijatelja našeg naroda — nemački fašizam, koji je otpočeo sa pripremom i izvođenjem nove, još žešće ofanzive protiv nas, s težnjom da nas obuhvati i uništi u kanjonima Pive i Tare, stvarajući širok dubinski obruč od Hercegovine, Sandžaka, južne i istočne Crne Gore i jugoistočne Bosne. Posle teških i krvavih borbi pod najtežim usJovima gladi i tifusa — na obalama Tare i Pive, na Sinjajevini i Durmitoru, na Vučevu i Zelengori, pa sve do Istočne Bosne, mi smo uspeli da razbijemo obruč iz Pete neprijateljske ofanzive i da svoje glavne i najbolje snage izvučemo na slobodniji i širi teren.

Ove velike pobede nad okupatorom, koje su dale poleta borbi u čitavoj zemlji i učvrstile u inostranstvu ugled naše vojske, kao i razbijanje četničkih bandi Draže Mihailovića, koji su pretili da u tim krajevima postanu ozbiljna unutrašnja opasnost za slobodu naših naroda nema sumnje da su stvorili kako vojne tako i političke preduslove za dalji polet i razvoj naše NO vojske. Ali, mnogi naši drugovi zapamtili su samo teške i tamne strane ovih naših istorijskih pobeda, izgubivši iz viđa rečene rezultate koji su, ono što je najvažnije u tim borbama.

Ima još jedan važan momenat koga naši drugovi gube iz vida, a to je da smo do te mere privukli okupatorske snage i snage izdajnika našeg naroda, da je to omogućilo snažan polet i učvršćenje Narodnooslobodilačke borbe u svim krajevima naše zemlje i ponovno oslobođavanje onih teritorija koje je neprijatelj uspeo da privremeno okupira.

Naša divizija, učestvujući u ovim istorijskim bitkama, preživela je svoje najteže, ali najslavnije dane.

Ona se hrvala s dva velika protivnika — s fašističkim okupatorom i njegovim slugama i sa pegavim tifusom. Mora se reći da je u borbi protiv prvog neprijatelja ona izišla kao pobednik, uprkos dragocenim i brojnim žrtvama. Što se tiče drugog — mi smo ga kao i mnoge naše jedinice — a naročito one koje su ostale u Lici i Krajini, na Baniji i Kordunu, dočekali potpuno nespremni. Teškoće, koje su proisticale s jedne strane iz uslova borbe i pokreta, a s druge strane usled nedovoljno organizovanih sanitetskih mera i sasvim loše organizacije ishrane, omogućile su da nam tifus nanese najkrupnije gubitke, s jedne strane u velikom broju smrtnih slučajeva, a s druge strane u opštem fizičkom slabljenju ljudstva koje je lakše podlegalo naporima. Iskustva i naši nedostaci u borbi protiv tifusa moraju postati dragocena pouka za našu vojsku i sve nas u budućim borbama.

Posle reorganizacije naše divizije i dolaska u Istočnu Bosnu, potrebno je analizirati naše dosadašnje borbe, naš rad i držanje kroz ofanzivu i na bazi uspeha i nedostataka, na bazi iskustava koja smo stekli, otpočeli nov život u našoj diviziji. Prvenstveno je ovde za nas najvažnije naš rad, rad političkih komesara.

Rad političkih komesara kroz poslednju ofanzivu kao i pre nje zatajio je, a ukoliko ga je bilo — bio je bez sistema i organizovanosti.

Mnogi politkomesari u ovim teškim uslovima života i borbi ne samo da nisu uočili ono što je najznačajnije u našim dosadašnjim borbama, nego su se potpuno pasivizirali pa izgubili perspektivu razvitka naših borbi. To se naročito očitovalo u poslednjoj ofanzivi. U diskusijama i razgovorima s mnogim našim drugovima primetio sam da su oni od čitavog našeg puta zapamtili samo muke i gladovanje, bolest i umiranje. Besumnje, mi smo dali vrlo mnogo žrtava i mnogo prepatili, što će svakako ostaviti jak utisak kod naših boraca i rukovodilaca, ali drugovi politkomesari moraju svim tim našim patnjama i naporima dati pravi smisao i sadržaj, koji ti napori stvarno imaju. Nisu žrtve i patnje ostale uzaludne i besciljne. One su urodile i urodiće još većim plodom. Svi zadaci koje je pred nas postavio naš Vrhovni štab — izvršeni su. Put naših divizija za Hercegovinu i Crnu Goru, iako težak i naporan, po svom zamahu i širini, postavljenom zadatku i postignutom cilju — ima istorijski značaj i on će i u istoriji naših borbi zauzeti posebno poglavlje i biti potstrek za dalje razvijanje Narodnooslobodilačke borbe ne samo u tim krajevima nego u čitavoj zemlji.

Svi naši borci i rukovodioci treba da budu ponosni što su učestvovali u rešavanju ovako velikog zadatka i što su baš oni bili ti koji su ga rešavali, što su bolesni, gladni, goli, bosi naneli okupatoru ogromne gubitke i razbili gnezdo izdajnika, koje je pretilo da postane opasnost za sve narode Jugoslavije i da se kao kuga raširi po našoj zemlji. Politkomesari to treba naročito da razrade i uzmu kao polaznu tačku i boraca i nižeg komesarskog kadra. Prenj, Zelengora, Vučevo, kanjon^ Pive i Tare, Durmitor moraju postati simboli naših nadljudskih napora i naših boraca. Treba ukazati našim borcima da smo u tim planinama i krajevima pred čitavim svetom razgolitili a na delu razbili izdajnike Draže Mihailovića. Iskustva iz tih borbi, koja su za nas od ogromne važnosti, moraju biti putokaz da nas u našoj borbi ništa ne može slomiti i da smo u stanju sve savladati i prevazići.

Da bi pravilno uočili i iskoristili u svrhu vaspitanja boraca i rukovodilaca iskustva iz dosadašnjih borbi protiv okupatora i izdajnika naroda, potrebno je da politkomesari organizuju široku kampanju na temelju ovog raspisa, razvijajući planski svoje političko delovanje. Kampanja i rad treba da počnu odmah i što intenzivnije. Teme za rad neka budu (1) Razbijanje četnika Draže Mihailovića i Peta okupatorska ofanziva, 2) Naše slabosti u ovoj ofanzivi (osvrt na držanje pojedinih drugova i jedinica), 3) Odnos prema narodu i na NOO (pitanje snabdevanja i nepravilnosti koje smo imali), 4) Odlučna borba protiv pojava pljačke i krađe, 5) Nastavimo upornu borbu za ranjene i bolesne drugove i podignimo na viši nivo kult prema ranjenim i poginulim, 6) Politička situacija u našoj zemlji posle Pete okupatorske ofanzive (uspesi naše vojske u čitavoj zemlji, slabljenje pozicija izbegličke vlade i njena promena, biranje 'AVNOH-a), 7) Jedinstvena borba naših naroda protiv okupatora i izdajnika, priznanje naše borbe od strane naših saveznika, naša vojska kao faktor u ratu na Balkanu.

Ovih tema ne treba se kruto držati, nego politkomesari treba da ih razrađuju i dopunjuju s problemima koji stoje u vezi s poslednjim događajima i držanjem pojedinih jedinica i drugova, vodeći pritom računa da se prvenstveno temeljito razrade dosadašnje borbe i iskustva i politički događaji u vezi s njima, a onda teme o kojima se diskutovalo na našoj poslednjoj konferenciji.

S drugarskim pozdravom.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomcsar
VI divizije NO vojske Hrvatske

SEDMA BANIJSKA DIVIZIJA ŽIVI, BORI SE I POBJEĐUJE . . *

U šestmjesečnim, do sada najkrvavijim bojevima, dijelovi naše Narodno-oslobodilačke Armije, koji su prešli slavni put od Bihaća do Hercegovine, Crne Gore, Sandžaka i natrag, izvojevali su najslavnije pobjede nad njemačko-talijanskim okupatorima i njihovim slugama četnicima i ustašama.

U historiji borbe naših naroda ostat će vječno upisano ime slavnih divizija koje su na sebe primile sav teret razbijanja četvrte i pete neprijateljske ofanzive.

Naprežući sve sile i ubacujući u borbu ogromne snage, neprijatelj je učinio najviše što je mogao da u kanjonima Pive i Tare uništi našu vojsku. Uporedo s tim preko štampe, radija, plaćenika i demoraliziranih kukavica, širio je najgluplje laži o uništenju naših snaga u Crnoj Gori i Sandžaku. Ali — u laži je plitko dno. I ovog puta se pokazalo da je NOV neuništiva vojska, visokog morala, divne borbenosti i samoprijegora.

Nek bjesni neprijatelj, neka se skrivaju kukavice — jer VII. divizija živi, ona se bori, ona nam opet dolazi!

VII. divizija prošla je za ovih šest mjeseci težak, ali slavan put. Stalno u zaštitnici, vodeći nadčovječanske teške defanzivne bojeve od Bihaća do Hercegovine, — VII. divizija stvarala je prostor i vrijeme operativnoj glavnini, da se razvija i izvršuje postavljene zadatke. Svojom borbom borci VII. divizije zauzeli su časno i veliko mjesto u redovima NOV.

U deset-dnevnim krvavim borbama na Pidrišu, kada je 4.500 naših najdražih drugova, ranjenika, bilo u opasnosti da u dolini Rame padne u šake fašističkim zvijerima, borci VII. banijske brigade pokazali su kako se žrtvuje i bori za svoje drugove i svoj narcd. Borcima legendarnog junaka Nine Marakovića, koji je junački pao na čelu svoje slavne brigade prilikom proboja neprijateljskog obruča kod Rataja (cesta Foča ■—■ Kalinovik), ostat će vječita slava i zahvalnost!

* Objavljeno u *Vjesniku,* u ljeto 1943, napisao Dobrivoje Vidić Baja.

Borci VIII. banijske brigade majora NOV druga Cane Bjelajca pokazali su na Oglavku, u dubokim snjegovima, bez hrane i odmora, što sve mogu i na što su spremni sinovi naše nepokorene domovine, kada se radi o slobodi i budućnosti naše zemlje.

Borci XVI. banijske brigade u nezadrživom jurišu na Neretvi razbili su četničke bande Draže Mihailovića koje su pokušale podmuklo poklati naše ranjenike.

Od Bihaća pa preko Prozora, Jablanice, Prenja, Pive i Tare, Sutjeske i Zelengore vodi slavni kružni put VII. banijske divizije.

0 njemu će svome narodu na Baniji mnogo i sa ponosom pričati junački Banovci koji su bili duboko svijesni, da se za sreću naroda Banije vodi boj i u Hercegovini i u Crnoj Gori i svuda gdje ima neprijatelja naših naroda. Poslije tolikih i krvavih okršaja, gladi, zime, nošenja ranjenika, pjegavca, poslije slavnih borbi i pobjeda dolazi nam VII. divizija!

Neprijatelj je zapamtio kako tuku borci VII. divizije, a još će imati mnogo prilike da osjeti osvetničku pušku onih, koje je njegova prljava propaganda toliko puta sahranila.

Na smotri VII. divizije ovoga mjeseca drug Tito je u ime Vrhovnog štaba Narodno-oslobodilačke Vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije odao priznanje slavnoi borbi i žrtvsma VII. divizije:

»Ja cijenim borce VII. divizije. Sav narod cijeni VII. diviziju 1 njene žrtve, koje je ona dala u borbi za slobodu naše domovine«
— rekao je drug Tito.

Narod Banije ponosan je na svoje sokolove, koji su ispisali novu stranicu divnog heroizma.

BAJA

PRELAZIMO BOSNU .

Večeras prelazimo rijeku Bosnu.

Ja ću se držati konju za vrat — kaže jedan drug. Brus, slabo je to! Bolje za rep. Onako držeći za vrat, može da mu zađe u uši voda i ode. Za rep, za rep druškane — odgovori mu drugi.

Takvi i slični razgovori vode se duž kolone. Duga je. Jedan po jedan — borci pa konji i tako četiri kilometra.

I »as ti boga jarca«, prelaze također noćas. Oni i naša VII trebaju napasti posadu u Begov-Hanu. Kumeka nema puno. Stotinu. Može i bez metka proći.

Ide kolona, kao na krilima. Mi i Dalmatinci. Mi za Baniju. Dalmatinci za sunčanu Dalmaciju. Bosi smo i nemamo vremena viknuti ni joj kad se popiknemo.

Pazi na vezu! Konjovodci gdje su vam motke. Trgaj motke i šibaj konje. Brže! — viču drugovi.

Tama kao u tunelu. Sretni li su oni ispred kojih su bijeli konji. Bukova drva oko nas sablasno su se isprepriječila. Čekaš samo kad ćeš im glavom reći da se odmaknu. Celo šiba kao pomamno. Mi skakućemo za njim samo da ne izgubimo vezu, jer — ostadosmo.

U čudnom smo raspoloženju. Veseli i nervozni.

Ta vraćamo se majku mu i lice ti se osmjehne. Opet da nije te Bosne. Ona kvari sve. Duboka je, kažu ljudi i brza, a k tome i poširoka.

Lako Mati iz Dalmacije, on se na vodi i rodio, a ja poštujem i Bručinu — smije se Jovo iz Graca.

Au, majo moja, što me rodi za ribe u Bosni — bugari Mečenčanka Zora.

Samo da mi je ovo proći pa poslije neka umre tko hoće — šali se jedan kraj mene.

Alo ... alo ... veza viče sa začelja netko i trga nas iz maštanja i kombinacija o prebacivanju preko vode. Četo stoj, ostade začelje — vičemo svi. Želimo da se stane, ide se prebrzo

* *Vojni vjesnik,* časopis 4. korpusa NOVH.

S desne strane pomalo pripuckava. I u tom svemu izbismo na prugu. Vidi se vatra. Gori stanica i most na Begovu-Hanu. Znači, posao je dobro išao. Kumeki su laka srca dali puške.

Srca brže kucaju. Nema šta, o čemu smo govorili pred nama je. Svaka čast — široka je. Šumi i bljeska se ko ogromna zmija u zraku. Druga obala ne vidi se.

Jahači naprijed — viče komandant. Konjovodc; dršte kod glave konje. Pješaci konjima za reo. Konji vrište. Volovi se grupisali i začuđeno gledaju.

Šta ste se preplašili. Ne boj se ništa — viče na svoje »žicare« nadvikujući šum rijeke — drug Nevajda.

Gdje je »mačka«? Savoi — viče komesar. E, lako je njemu, on će na mački a mačka pripliva za čas, ali bogami će mačka da prenese i moju pionirsku gardu — viče pionir Đuro.

Gazi se strogo. Samo da se dokopamo suha. Mjesto gdje treba izaći pokazuje načelnik baterijom. Ulazimo u vodu, polako, nogu pred nogu, jer digneš li nogu ode. Voda te izvrne. Haaaa... malo ladi. Evo je bogami preko koljena i do pasa. Fino tek si pomislio i ode do vrata. Mnogo jama.

Samo da se završi ovaj rat, neće ga Srbin više na vodu — šali se jedan drug iz komore.

Drž lijevo. Ne gomilaj, ne pravi brane viče drug Maroje. Alaj mu vjera i Crnogorcu, stoji u sredini i vadi ko posrne ili padne u vodu.

Ljuljaj, ljuljaj, ne plaši se — hrabri komesar.

I malo po malo prođosmo. Kako ko. Neko do pasa, neko do vrata, a neko i preko vrata na mjestima plivajući. Nekoji su i prejašili.

Na drugoj smo obali. Mokra ko miševi, smijemo se. Skupljamo se, formiramo kolonu i odlazimo preko Bosanskih brda.

Slavko **JANEKOVIC**
borac VII. div.

POVRATAK NA BANIJU

Izlazak iz V ofanzive nije značio i oslobođenje od svih posljedica koje je ova ostavila na diviziju kao cjelinu i svakog njenog borca i starješinu ponaosob. Ogromni gubici pretrpljeni tokom IV i V ofanzive, gubici od masovnog oboljenja od tifusa i krajnja iscrpenost preživjelih boraca, mnogo su smanjili realnu borbenu vrijednost divizije od one iz januara, kada se tukla s neprijateljem na Baniji. Vjera u pobjedu, nepokolebljivost, ubjeđenost u ciljeve borbe, riješenost da se istraje đo kraja — jednom riječi moralno-politički kvaliteti boraca su se povećali, ali materijalne snage (broj ljudstva, njihova fizička snaga, naoružanje, oprema, itd.) bile su neuporedivo slabije. Neka za ovaj materijalni odnos posluže i podaci o brojnom stanju jedinica pred početak IV ofanzive i po završetku V ofanzive:

Divizija je u početku IV ofanzive brojala preko 3.500 ljudi, što znači da je na jednu brigadu otpadalo oko 1.000 dobro naoružanih boraca (brigade su u prosjeku imale po 25 puškomitraljeza). U izveštaju 8. brigade od 25. VI 1943. o brojnom stanju nalaze se i slijedeći podaci: po spisku 400, na licu 204, pušaka 141, puškomitraljeza 5. U izveštaju 16. brigade od 24. VI 1943. nalaze se podaci: po spisku 665, u rashodu 433, na licu 232, pušaka 158, puškomitraljeza 10.[1]

Ovi podaci ubjedljivo govore o žrtvama koje je 7. divizija rretrpiela tokom ovih ofanziva. Ali, treba imati u vidu i sve ono što se krije iza ovih podataka, jer i ovakva slika može da izgleda ružičastija od stvarne. Ono što se pokazuje »u rashodu« skoro u cjelini nije se više pojavilo u redovima 7. divizije, niti je vidjelo Baniju. To su oni znani i neznani heroji koji su poginuli ili umrli od gladi, tifusa i iznemoglosti.

[1] *Zbornih,* tom IV, knj. 14, str. 1*3 i 162.

I onih nekoliko stotina »na licu«, poslije svega što su preživjeli u višemjesečnim borbama, tučeni svim nedaćama koje mogu zateći čovjeka u ratu, s naoružanjem koje im je ostalo, nije više bila ona impozantna sila iz januara 1943. kada su razbijani kompletni bataljoni 369. legionarske divizije na obroncima Šamarice.

Ovako desetkovana divizija bila je prinuđena da rasformira 16. brigadu (30. juna 1943), da bi koliko-toliko popunila 7. i 8. brigadu.

Unatoč svega što se desilo od januara do juna, borci 7. divizije nisu klonuli, nisu rekli poslednju riječ. Samo nekoliko dana predaha na Romaniji povratilo im je vjeru u sebe, u svoje snage. Već prvi nalet na Knežine pokazao je da tim borcima nedostaje samo fizička snaga, ali ne i spremnost za borbu i vjera u pobjedu. Boravak u istočnoj Bosni je predstavljao upravo taj predah, to vraćanje snage.

Cio juli 7. divizija je provela, uz Vrhovni štab, u istočnoj Bosni. Za njene borce je to bila neka vrsta odmora U poređenju s događajima iz IV i V ofanzive to je zaista značilo odmor. Jer, bilo je borbi, ali ne onakvih kao kod Gornjeg Vakufa; bilo je pokreta, ali ne onakvih kao što su bili od Banije do Sutjeske. I potreba za nranom nije bila još ni blizu zadovoljena, ali ipak se nešto našlo
— borci su popravljali svoju fizičku kondiciju. Snaga jedinica se polako vraćala. Ali, čete sa dvadesetak ljudi i bataljoni sa šezdeset nisu mogli predstavljati znatniju snagu, nisu mogli da budu poslati na zadatak kao kada su bili pet puta jači. Pa ipak se moglo računati, ne samo da ih neprijatelj neće moći lako zbaciti sa položaja, već da su sposobni i da stvore dovoljno prostora za manevar, što je upravo i bio njihov zadatak u ovo vrijeme.

Već prvih dana jula 8. brigada vodi veće borbe ra prilazu u dolinu Spreče. Postiže i značajnije uspjehe. Borci su spremni za borbu i u izveštajima se više ne pominju teškoće vezane za ljude, već samo za municiju. Pomanjkanje municije sprečava jedinice da vode uporniju borbu, na nizu uzastopnih položaja, s neprijateljem koji pokušava prodrijeti na pravcu Tuzla — Kladanj.

Ponovo se pojavila 369. legionarska divizija. Stari znanci Banijaca sa početka IV ofanzive. Samo, tada su Banijci bili jači, brojniji, odmorniji, sa dosta oružja i municije. Sada su, ti isti borci, mnogo slabiji i bez municije, prisiljeni na povlačenje uz manje okršaje. — Eh, da je one snage, da se nije iscrpila od Banije do Sutjeske, pitali bi mi Vražju diviziju za zdravlje — rezcnuju borci povlačeći se dublje u šumu, bacajući pogled na Sprečko polje.

Vezivanje za pojedine položaje nije ni bio cilj naših snaga. U direktivi vrhovnog komandanta od 9. jula 1943. štabu 7. divizije o načinu dejstva na prostoru Olovo — Kladanj, stoji i slijedeće:

»Slažemo se sa vašim upućivanjem VII banijske brigade i bataljona VII kr. brigade u pravcu s. Stupari. Neka izviđaju što dublje... izbegavajući borbu sa neprijateljem... VIII banijsku brigadu odmah odvojiti od neprijatelja ...

Jedinice ne angažovati u frontalne borbe, već neka što elastičnije manevrišu koristeći se zasjedama i prepadima ako se ukažu podesni momenti za to.[a]

Vrhovni komandant je želio da sačuva snage naših jedinica, izbjegavajući duge i iscrpljujuće borbe s neprijateljem koji je bio ponovo preduzeo ofanzivu protiv Glavne operativne grupe u istočnoj Bosni. Jer, već 7. jula Nijemci su »otpočeli koncentričan napad na pravcima: Vareš — Olovo, Sarajevo — Sokolac — Han-Pijesak, Zvornik — Šekovići i Tuzla — Kladanj, da bi razbili jedinice Glavne operativne grupe i popravili svoju situaciju na ovom području«.[8]

U naređenju štaba 7. divizije od 11. jula vrhovni komandant ponovo ističe: »Postavljati zasjede i vršiti prepade manjim dijelo-
[1] ovima . . . Ishrani jedinica posvjetite punu pažnju«.[4] Pridržavajući se uputstava vrhovnog komandanta, naše jedinice su u toku cijelog jula imale dovoljno prostora za manevar, tukle neprijatelja i istovremeno jačale svoju borbenu moć za predstojeće borbe.

Za sređivanje jedinica, pored ostalog, preduzet j>- i intenzivan politički rad. Politički komesar divizije u pismu političkim komesarima, od 10. jula, osvrće se na pređeni put, žrtve i rezultate proteklih borbi. U pismu se zaključuje: »Naša divizija, učestvujući u ovim istorijskim bitkama, preživjela je svoje najteže, ali i najslavnije dane... Svi zadaci koje je pred nas postavio naš Vrhovni štab — izvršeni su«.

Boravak u istočnoj Bosni završava se koncem jula. Tada, 27. jula, Vrhovni štab upućuje naređenje štabu divizije za pokret prema rijeci Bosni. Na osnovu trodnevnog marša na zapad svaki borac je mogao naslutiti da se napušta istočna Bosna i da je mogućan povratak na Baniju. To je ulilo nove snage, polet i raspoloženje.

Kada je Vrhovni štab svojim naređenjem od 31. jula dao zadatak diviziji da pri prelazu rijeke Bosne likvidira selo i željezničku stanicu Begov Han, štab divizije je sasvim sigurno mogao računati na svoje jedinice. 7. brigada likvidirala je dva bunkera, zarobila 17 domobrana i zaplijenila 1 puškomitraljez i 17 pušaka, a 1. dalmatinska (koja je tada bila pod komandom 7. divizije) zarobila je 66 domobrana i zaplijenila 3 puškomitraljeza, 70 pušaka i drugu opremu, štab divizije mogao je u izvještaju Vrhovnom štabu 1. avgusta da konstatira: »Sa svojom divizijom izvršili smo u toku noći 31/1. VIII uspješno prelaz rijeke Bosne, pruge i ceste Sarajevo

* Zbornik, tom II, knj. 10. str. 50.
* Ibid. str. 51.
* Ibid. str. 56.

— Brod, izvršavajući pri tom postavljene zadatke«. Ovaj uspjeh i dalji pokret na zapad, a to znači bliže Baniji, vrlo povoljno su se odrazili na raspoloženje boraca.

Slijedećih nekoliko dana divizija se odmara sjeverno od Vlašić-planine. U stvari, priprema se za marš na Baniju. Borbi nema, jedinice su razmještene po šumi — vrijeme pogodno za političko rad. I zaista, politički rukovodioci su ovih dana najaktivniji. Održavaju se sastanci i konferencije. Pred divizijom su novi zadaci i novi okršaji, a za to se treba pripremiti.

Osmi avgust. Već ujutro govori se da će biti smotra divizije. Izvršiće je vrhovni komandant, drug Tito. Među borcima vlada posebno raspoloženje. Nije to mala stvar: vrhovni komandant doći će lično da obiđe preživjele borce sa Banije, da vidi koliko su sposobni i spremni za nove zadatke. A željeli bismo da utisak bude što bolji. Imao je vrhovni komandant prilike da vidi Banovce kad su bili i mnogo snažniji nego sada, ali i kad su se jedva kretali pritisnuti mnogim nedaćama. Htjeli bismo mu reći da smo ponovo snažni, spremni za borbu. Neka nešto od toga vidi na našim licima, po našem držanju.

Divizija je postrojena već oko pet sati poslije podne. A drug Tito treba da dođe oko sedam. Nestrpljenje je veliko. Pogledi su upereni u pravcu od kuda ga očekujemo. Te znamo po trubaču Iliji koji se malo izdvojio da bi svirao »mirne« kad naiđe vrhovni komandant. Uskoro će i mrak, pa nas je strah da ga nećemo dobro vidjeti. Eh, ti prokleti avioni, i ovdje nam smetaju. Najzad, prodoran zvuk trube, komande »mirno« i điug Tito se pojavljuje...

Raport, smotra — drug Tito se obraća postrojenoj diviziji...

—• Drugovi, narod Banije dao je mnogo žrtava u ovoj borbi. Ja cijenim 7. diviziju, jer je ona vodila teške borbe s neprijateljem od Sun je do Crne Gore, jer je dala mnogo žrtava u našoj borbi.[5]

To je veliko priznanje, ali zasluženo, krvlju plaćeno i pobjedama izvojevano. Borci su ponosni na ove riječi druga Tita. One ih čine gordim. Sjećajući se svojih poginulih drugova, znaju da je to priznanje njima, njihovim žrtvama i obaveza živima da nastave borbu, da ostvare ono zašto su položili živote oni koji sada ne mogu da stoje u stroju i slušaju riječi vrhovnog komandanta.

Drug Tito govori o zadacima koji stoje pred divizijom.

— Vi ćete se vratiti u Hrvatsku, na svoju Baniju koja vas čeka, ali vas čekaju teški zadaci. Naša borba se širi... Vi morate visoko uzdignuti, kako vi to znate, zastavu bratstva i jedinstva... Ne zaboravite da smo dali mnogo žrtava u ovoj borbi da skujemo jedin-

[6] Riječi druga Tita navedene su onako kako ih je, po sjećanju, zabilježio u svoj dnevnik Milan Knežević.

stvo naših naroda, da nećemo povratka na staro, da hoćemo bolji život radnika i seljaka u novoj Jugoslaviji za koju se borimo ...

Priznanje, novi zadaci i jasna perspektiva. To je sve što borac očekuje. Iza ovih riječi borci još više vjeruju u svoju snagu, u ishod borbe.

U veselju poslije smotre svi bismo htjeli da budemo bliže Titu. Osjećanja izražavamo poklicima, pjesmom, kolom u koje se uhvatio i drug Tito.

Prošlo je to nezaboravno veče u Petrovom Polju 8 avgusta 1943. i 7. divizija je pošla ka Baniji. Noću 11/12. avgusta prešla je drum i željezničku prugu Donji Vakuf — Jajce kod Janja i stupila na teren Bosanske krajine.

Odvojivši se od Vrhovnog štaba, divizija se, dugim marševima kroz Bosansku krajinu, približavale. Baniji. Prolazeći kroz ovaj ustanički kraj, u dodiru s narodom koji želi da iskaže svu svoju ljubav partizanima, borci postaju sve više svjesni veličine pređenog puta i zadataka koji ih očekuju. Narod izlazi da nas vidi i pozdravi. Kažu da su slušali o nama, pitaju jesmo li se gdje sreli s njihovim — krajiškim jedinicama, jesmo li umorni, koliko nas ima, a poneka majka pripita za sina (ta, možda ga neko poznaje, jer i njen je sin partizan). Začudo, u svakom slijedećem maršu ko-Jona je urednija, lica veselija, kao da ih marševi ne iscrpljuju. Nešto se mijenja u ljudima. Čak i oni koji su uvijek zaostajali iza kolone, koje je trebalo opominjati da ne zaostanu, sada čvrsto koračaju. Nema više od dima pocrnjelih, bezvoljnih i neurednih pojedinaca. Nema onih koji skreću lijevo ili desno da bi pronašli nešto za jelo. To su sada novi ljudi, kojima je stalo i do svog spoljnjeg izgleda. Oružje je čisto, opasač pritegnut, pa i odjeća kao da se popravila. Pa ovaj narod zna da idemo čak sa Sutjeske, zna za naše borbe, naše velike žrtve i uspjehe. Zato nije svejedno kakav će utisak steći o nama. Želimo da nas vide kao pobjeđioce, borce koji su dobili bitku za ranjenike, pregazili Sutješku i, evo, prolaze pored naroda koji cijeni samo hrabre partizane.

A ovaj narod zaista umije da cijeni. U Lušci-Palanci na Podgrmeču, priređuju nam veličanstven doček. Zbog neprijateljevih aviona veliki narodni zbor počinje naveče. Već poslije podne slivaju se kolone naroda sa svih strana. Na ovakav susret smo navikli samo na Baniji. Pod zastavama, s pjesmom i punim korpama, dolazi nam omladina, žene i starci — jer ono što pušku može da nosi, iz ovog kraja, nalazi se u partizanima. Ko smo mi ovom narodu? Pa mi smo sa Banije, ovdje nema naših sestara i naših maiki, a ipak, evo, dočekuju nas kao što smo to doživjeli jedino na Baniji. No, mi smo partizani, a to je za Podgrmeč dovoljno. U nama oni vide svoje, ljubav iskazana nama dio je one velike ljubavi prema svojim sinovima i braći, kao borcima za slobodu. Prvi put poslije

Narod Banije polazi s darovima u posjet svojoj vojsci

napuštanja Banije imamo više jela nego što nam treba. Šta sve nije donio ovaj narod? Pa to su gomile koja samo mjesec dana ranije nismo mogli predstaviti čak ni u svojoj mašti, mašti pregladnjela čovjeka.

U Rujiškoj nas neprekidno posjećuje omladina. Kao da osjećaju da nam je upravo potrebna pažnja, dojam da se nalazimo među svojima. U ovakvoj sredini partizanu neće nikad ponestati snage.

Primakli smo se Uni. Baniju vidimo i osjećamo. Dobijamo prve vijesti. Čujemo da su na Baniji formirane dvije nove brigade. Dok smo mi bili odsutni, Banija je stvorila novu diviziju. Ponosni smo na to.

Ipak se pitamo, kako li će nas dočekati? Nije nas strah da neće biti dovoljno ljubavi i topline — strah nas je od tuge, koja će pasti na srca mnogih majki i sestara. Ta, vraća nas se manje od jedne trećine. A one dvije trećine su ostale da se više nikad ne vrate. Strah nas je od utiska koji ćemo ostaviti na hiljade onih koji će nas dočekati. Jer, oni očekuju 7. diviziju, tri brigade od po hiljadu ljudi, a vraća se ...

Pa, nismo mi uzalud izginuli — to nam je i drug Tito rekao na rastanku. Rekao nam je i o zadacima koji stoje pred nama. Za njih se treba spremiti. Zato ovo vrijeme u Podgrmeču koristimo za svestrane pripreme. Učvršćujemo partijsku i skejevsku organizaciju. Održavamo niz sastanaka, želimo ocijeniti prijeđeni put, dati objektivnu ocjenu proteklog i sagledati buduće zadatke. Svaki od novih boraca nosi sa sobom ogromno iskustvo. To je sada već borbena tradicija, koju treba iskoristiti. Od nas, koji smo ostali živi, narod očekuje mnogo. To treba opravdati.

Prve jedinice prelaze Unu 2. septembra 1943. godine. Osjećanje ponosa zbog svega onog što stoji iza nas, tuge za onima koji se ne vraćaju, želje da vidimo rođenu Baniju, bojazni od prvih pogleda koji u koloni traže onog koga ne mogu naći... Sa svim tim osjećanjima kreće se kolona boraca po tlu koje je napustila prije sedam mjeseci.

Zdravko KOLAR

BANIJA DOČEKUJE SVOJU DIVIZIJU

Dok su se u prvim mjesecima treće ratne godine jedinice 7. banijske divizije, s ostalim jedinicama Glavne operativne grupe, herojski borile na vječitoj straži na stazama velike borbe, daleko od svojih domova ostali su mnogi sinovi nepokorene Banije, borci iijene divizije.

Narod je u velikom zbjegu, kroz bosanske planine i klance, ispratio svoju diviziju na veliki i slavni put. Povratak na Baniju za mnoge je značio povratak na opustjelo ognjište, koje je ponovo, tko zna po koji put, trebalo rasplamsavati. A kad jc ljeto 1943. već davno ovladao poljima i brežuljcima Banije, narod je s nestrpljenjem očekivao povratak svojih sinova sa dalekog borbenog puta. Podgrmeč, taj veliki i dobri susjed, šalje Baniji poruku preko Une da se njegovim selima približava Banijska divizija. Podgrmečka sela dočekuju borce Banije s istom ljubavlju i pažnjom kao što su godinu dana ranije dočekala proslavljene borce proleterskih brigada, kao što su dočekala druga Tita i njegove suradnike. Lušci--Palanka, Dabar, Majkić-Japra, Hašani, Jasenica, Dubovik, Rujiška — to su sela u kojima su borbeni Krajišnici primili na odmor svoje ratne drugove, borce 7. divizije.

Banija je nestrpljivo očekivala dan kada će talasima zelene Une da zaveslaju lađari i prebace borce na rodno tie. Nepokoreni narod Banije znao je da su mnogi njegovi sinovi ostali na velikim bojištima revolucije. Opet je plaćen veliki danak u krvi za slobodu. Tko dolazi? Tko je ostao? To su pitanja koja je sa zebnjom postavljala svaka kuća, svako selo, od Une preko Šamarice do obala Save i Kupe. I dok je neizvjesnost sve veća, a nestrpljenje raste, cijela Banija grozničavo se sprema da dočeka svoju diviziju. I prije je postojala tradicija svih organizacija u selima da posjećuju jedinice na položajima. Susret naroda i boraca uvijek su se pretvarali u borbenu smotru snaga revolucije. A ovaj susret, znalo se,

bio je posebno značajan za borce i narod Banije, susret poslije slavnog borbenog marša na kojem je divizija izvršila svoj veliki zadatak i dala značajan i cijenjen udio opštoj borbi jugoslavenskih naroda za slobodu.

Odbornici, žene, omladina, pioniri — svi su bili zauzeti brigom i zadatkom kako što svečanije dočekati svoje borce. Dobretin, Javoranj, Rujevac, Zirovac, Klasnić, Jabukovac, Hrastovac i sva sela širom Banije, šalju svoje delegate, a preko njih u mislima i osjećanjima hitaju na obale Une da dočekaju i pozdrave svoje sinove i kćeri, svoju braću i sestre, svoje najmilije, da odaju dužnu počast palima, onima koji više nisu prešli prag kućnjeg ognjišta, koji su zauvijek ostali na stazama slobode.

Anđelka JARIČ

iz Čestitke političkog komesara Glavnog Štaba NOV i PO Hrvatske i prvog korpusa od 24. kolovoza 1943. god. borcima i rukovodiocima sedme divizije na herojskim podvizima i pobjedama u toku četvrte i pete neprijateljske ofanzive*

ŠTABU VII N.O. DIVIZIJE

U ime Glavnog štaba N.O.V. Hrvatske čestitam borcima, komandirima, komandantima i političkim komesarima vaše divizije na herojskim i slavnim borbama koje ste vodili na vašem velikom maršu od februara do danas. Vi ste svojom krvlju cementirali temelje bratstva slobodoljubivih naroda Jugoslavije i tako stvarali uslove za buduću slobodnu, sretnu i bolju Jugoslaviju, bratsku zajednicu naroda. Ponosimo se da ste u tom maršu i vi tako hrabro učestvovali.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu

24. VIII 1943. g.

V. BAKARIC
V. HOLJEVAC

* *Zbornik,* tom 5, knjiga 18, str. 316—318.

Vi ćete se vratiti u Hrvatsku, na svoju Baniju koja vas čeka, ali vas čekaju teški zadaci... Vi morate visoko uzdignuti, kako vi to znate, zastavu bratstva i jedinstva ... Ne zaboravite da smo dali mnogo žrtava u ovoj borbi da skujemo jedinstvo naših naroda ...

(Iz govora druga TITA u Petrovom Polju 20. 8. 1943.)

S NOVOM SNAGOM

Izjutra 8. februara donese nam kurir iz ?. banijske brigade naređenje Vrhovnog štaba, u kojem je kratko stajalo da se naš odred zabaci u pozadinu neprijatelja, s tim da što prije stigne na Baniju. Zbunismo se i zapitasmo: kako? Vidi se da se opet nikom ne ide u Grmeč. Čujemo da neprijatelj pročešljava ovu planinu, da su pronađene bolnice, pobijeni ranjenici, kao i mnoštvo naroda — bar tako pričaju izbjeglice iz Podgrmeča. A sad treba da zaronimo u taj kotao. Poslije doručka brzo se dogovoiismo: idem u štab 1. bosanskog NOU korpusa, koji je tu negdje uvrh Drinića, da dobijem podatke o situaciji, kao i prijedlog kojim bismo pravcem najlakše stigli do s. Rujiške. Ostali članovi štaba razilaze se na bataljonske konferencije, s tim da prethodno upoznaju štabove bataljona s naređenjem Vrhovnog štaba. — Borački sastav se neće upoznavati sa sadržinom naređenja, već će se samo održati kratke konferencije radi pripreme ljudstva za pokret.

U štabu 1. korpusa primio me je komesar Osman Karabegovic. Doznao sam sve što se znalo i što bi nam moglo pomoći. Smatraju da je 6. krajiška brigada u Jelašinovcima. Zapadno od linije Lušci--Palanka — Smoljana, do Risovca, situacija nije jasna. Snijeg je velik i Grmeč neprohodan. Treba ići preko Mijačice, pa iznad Sanice u Jelašinovce, gdje bismo od 6. brigade (ako je nađemo) dobili podatke o situaciji u Podgrmeču. Zamolih Osmana da nam da jednu sekciju Prijedora. Reče mi da i oni imaju samo jednu. Dade mi je da nabrzinu skiciram naš put. Oprostih se od drugova koji nam poželješe sretan i brz povratak na Baniju. Bataljoni su se već pripremali za marš. Vrijeme povratka još nismo znali.

Podaci koje sam donio bili su tako oskudni da nisu umanjili neizvjesnost. Složismo se da treba krenuti još večeras, da se po noći pređe cesta Petrovac — Ključ i prije dana odmakne što dalje od nje. Odredismo i marš-rutu: Drinić — Bravsko (Jasenovac) — Gor-

nji Budelj —Jelašinovci. Za dalje ćemo vidjeti. Računali smo i s tim da bi nas već kod Bravskog neprijatelj mogao natjerati u Grmeč; bilo bi dobro ako ga u Sanici nema. Raspravljasmo i o izbjeglicama: što da radimo s njima? Kroz Bravsko treba proći neopaženo — ako se ikako može, a ako ne probiti se i što prije odvojiti od neprijatelja i produžiti.

Sve se pripremalo u najvećoj tajnosti. Rano smo večerali da se bar dva sata ispavamo. Jedva smo našli vodiče: svi su tvrdili da ne poznaju ovu stranu prema Bravskom. Nađosmo jednog, koji je radio kod »Šipada« u Grmeču, no i on nije znao dalje od Bravskog. Obećasmo mu da ćemo tamo naći drugog, a uzesmo još jednog da mu pravi društvo u povratku.

Oko 20 časova sve je bilo spremno za pokret: i mi i — izbjeglice, sve do jednog! Ovo nam pokvari vjeru u uspjeh planiranog marša. Nervi popustiše. A i kako ne bi? Da nije bilo naređenja Vrhovnog štaba, niko se ne bi odlučio na probijanje u Baniju preko Grmeča — pogotovu sa ovolikim izbjeglicama; bilo je i povoljnijih prilika, pa se ne odlučismo. Račak se ne savlada: odlučno se izjasnismo da civili s nama ne smiju ići. Mučno nas gledahu žene s djecom u naručju. Štabovi bataljona se okupili. Čekaju pokret. Upitasmo zašto se nisu tiho izvukli.

— Pa oni nisu uopće spavali — dobaci jedan drug. Osjetili su da hoćemo da se iskrademo, pa su bili prije od nas spremni za put.

Konačno krenusmo s jednim »bataljonom« više. Cijelim putem smo tu grupu zvali »četvrti bataljon«. Bilo ih je preko 300. Zaprepastili smo se kako su se brzo povojničili. Imali su i starješine — od komandanta do desetara. Sve su to organizirali prije polaska, a da mi ništa nismo primjetili. Ta njihova organizacija je do Banije tako dobro radila, da nismo imali nikakve muke s njima. Čak im nije trebalo ni naređenja prenositi: saznavali su ih prije no što smo im i saopćili. U »bataljonu« je bilo i djecc. od jedne do tri godine. Majke su ih nosile. Bila su više gladna no sita.

Prolazimo kroz Vaganac. Organizirali smo prelazak preko ceste Petrovac — Bravsko i za slučaj da nas neprijatelj iznenadi. Kad je već polovina odreda prešla cestu (negdje oko k. 880), neprijatelj nas je sigurno čuo, pa je jedan tenk upalio motor i farove, a mitraljez zaštektao. Kolona se osula natrag u dolinu. Komandant Mićo produži s onima što su prešli, a ja se vratih. Kolona se ponovo sredila i, pošto neprijatelj nije intervenisao, prešla je cestu gdje nas je čekao Branko Rebić sa osiguranjem. Ima već i šale u koloni. Dok nas rakete obasjavaju neko dobaci:

— Baš im hvala što nam svijetle, da ne zabašemc.

Kao da to nisu oni koji su malo prije panično bježali!

Uđosmo u Jasenovac. Stigosmo prvi dio kolcne i prethodnicu. Naiđoh na komandanta jednog bataljona i doznadoh da su se jedinice razmjestile po kućama. Prekoreh ga zbog ovoga. Upitah da li

ima neprijatelja i saznadoh da je tu, odmah ispred nas. U selu nije bilo seljaka, a tu smo htjeli da zamijenimo vodiče.

Naredih da sve bude spremno za pokret za 10 minuta.

Jedva nekako krenusmo — možda je i čitav sat prošao. Istina, od Drinića do Bravskog nema više od 12 km, aii snijeg, uzbrdica i bespuće odviše nas izmoriše. Ovdje upadoše u kuće. Jedino je važno: odmoriti se i ogrijati. Neki su tražili vodu. Jedva nađoše cisternu u jednom dvorištu i tu se napravi gužva. Poslije dugog nagađanja sporazumjesmo se s vodičem da nas još provede do pruge Bravsko — Sanica. Naredismo da se čete prebroje i krenusmo. Više ni na tišinu nismo upozoravali: šta nam vrijedi, kad se konji — malo-malo pa otresaju, odrhte, a mitraljez ili kazani na njima tako zazveče, da se na kilometar čuje. Neprijateljevi vojnici nas začuše i pripucaše, ali visoko — tek da nas upozore da im ne prilazimo. Ovdje je snijeg bio još dublji, teško se gazilo, a kad smo krenuli nizbrdo, na prugu, prevrtali smo se i upadali u vrtače zaravnjene snijegom. Konačno, vodič pokaza prugu. Ne povjerovasmc mu. Razgrnusmo snijeg i tražismo tračnice, a njih nigdje. Ni pragova. Tek jedan nabasa na jednu tračnicu odbačenu s pruge

Negdje na Bukoviku, oko k. 915, održasmo obećanje i oprostismo se od vodiča. Oni nam nesigurno pokazaše put prema Gornjem Budelju. Krenusmo, ali nas snijeg brzo iscrpi. Bio sam na čelu kolone — sa skicom i malom školskohi busolom u rukama. Nisam vjerovao da se pomoću skice i ove busole mogu kretati i održati određeni pravac. Gazismo, jedva izvlači smo noge, a sa začelja stiže: »Stoj čelo!«

— Nema stajanja — odgovorih i produžismo.

Ovo »Stoj čelo!« ponovi se nekoliko puta i nakon nekog vremena do čela se probi Branko Rebić. Zahtjevao je da stanemo i naložimo vatre, jer borci dalje ne mogu. Objašnjavasmo se. Nisam popuštao i ubjeđivao sam ga da je selo blizu, iako ni sam u to nisam vjerovao. Insistirao sam da svakako stignemo do sela, da ćemo tamo čuti da li u Gornjoj Sanici ima bande, pa ako je nema — da se odmaramo cio dan. Sa komandantom sam orijentisao skicu i po pruzi odredismo stajnu tačku. Prema skici i kompasu, selo je ispred nas na 1 do 2 km. No, tko po ovom mraku i snijegu vjeruje skici i kompasu? Ćula su se razna mišljenja i prijedlozi, no sve je bilo više onih koji su predlagali da se krene. I krenusmo. Nismo prešli ni koju stotinu metara, kad zalaja pas.

— Živio »ćeno«! — povikaše najbliži u horu.

Nasta veselje. Uspravi se pogurena kolona. Pršte snijeg na sve strane. Sad je lako.

Upadosmo u prvu kuću. Ni danas ne znam da li je to bila sirotinjska kućica ili pojata. Niska brvnara, na uzbrdnoj strani krov do zemlje. Prozor toliki da se glava jedva provuče. Jedna klupa, krevet prikovan za brvna, sa malo slame na daskama, biljac kao

pokrivač, torbak umjesto jastuka; u uglu ozidana peć, sva ispucala, na njoj drvena zdjela sa drvenom kašikom i komadom kukuruzna hljeba; dva tronošca, domaćinova rukotvorina. Dio prostorije pregrađen — za par koza. Domaćin — starac, sav obrastao u bradu. Ne znaš dokle je brada, a gdje počinje kosa. Da nije očiju i nosa što vire iz te čupave kvrge, ne bi ni ličilo na glavu. Jedva nam otvori. Zatraži da odmah odemo, jer će doći Nijemci i zapaliti mu kuću. Tu, ispod njegove su, reče, tri kuće, a malo dalje selo. Bata-Ijoni produžiše u tom pravcu, a štab ostade kod starca. Sruči se gdje ko stiže. Ekonom Pero pokuša da naloži vatru, a starac se pobuni kako nema drva. Pero izađe s kuririma i vrati se s punim rukama drva. Upitasmo starog za sinove, porodicu. Sve nam je nešto neodređeno odgovarao. Zaključismo da su mu sinovi u četnicima, a i rekao nam je da ih je ovih dana bilo u selu. Najviše nas je obradovalo kad nam reče da u Sanici nema Švaba no ipak upozorismo stražare da paze da stari nekud ne ode, jer bi mogao devesti četnike. Možda smo i griješili, jer seljak kad ne poznaje vejsku, neće da se izjasni ni za koga.

Odrijemasmo i odspavasmo do zore. U dolini Sane magla. Kurir reče da od bataljona nema izvještaja — niko nije dolazio. Brzo krenusmo u selo. Tu nam je stražar pokazao gdje je štab bataljona. Dobro su se smjestili, a na verigama je krčkala pura u kotliću. Svukosmo se i osušismo odjeću. Većina drugova već je bila spremna.

— Pa, kako se vi to raskomotiste kao da ste na Baniji? Ozdo, iz ove magle, može svaki čas da hrupi banda, a vi u gaćama.

— E, dobili smo mi tačne podatke gdje je banda· eno je u Sanskom Mostu, Ključu i Bravskom, a znamo i da je 6. brigada blizu.

Eto prvih dobrih vijesti. Sad se može i polako.

Provjerismo da li su ove vijesti tačne, ko ih je dao, da li u selu postoji NOO. Rekoše da je ovo kuća predsjednika odbora koji je otišao u selo da se pobrine da partizani, prije polaska, budu nahranjeni. Ponudiše nas da s njima doručkujemo. U to stiže i domaćin — predsjednik odbora. Pravi gorštak, četrdesetih godina. Vedar, vidi se — nismo mu na teretu. Zna on već ko smo i kuda ćemo. Našao nam je već i vodiče do Jelašinovaca — reče da je 6. brigada sigurno tamo. I nije ni slutio koliko je za nas taj podatak bio važan.

Krenusmo oko 9 časova. Izvi se kolona iz Gornjeg Budelja, iz zaseoka Tmjaci prema pruzi, pa nešto prugom, nešto iznad nje, preko Zavalja u Jelašinovce. Sve je blio veselo — da je situacija, bila drukčija, orila bi se pjesma. Išli smo rubom grmečke šume. Čelo uđe u Zavalje, a začelje je još bilo u Budelju. »Četvrti bataljon« — u sredini kolone. Djeca, zagrijana od sunca, pospala na majčinim leđima i objesila glavice iz torbi.

Oko podne rastasmo se sa dolinom Sanice. Oprezno se spustismo prema Jelašinovcima. Patrola je otišla napr: jed. Kolona se spuštala krivudavom stazom, odakle su se vidjeli Jelašinovci u uskom, dugom polju, duboko uvučenom u Grmeč. Patrola je ušla u selo
— sve je bilo mirno. Zurili smo se niz padinu prema prvim kućama. U selu nas dočekahu radoznale žene i djeca — raspitivahu se koja je to brigada. Rekoše nam da ćemo dolje, u selu, naći 6. krajišku brigadu, da je banda daleko — u Lušci-Palanci.

Nismo znali ko se u štabu Krajišnika više obradovao — oni ili mi. Rekoše da su mislili da je neprijatelj kad su vidjeli našu kolonu ispred Metle i upitaše odakle smo došli. Raspitivali su se za situaciju u Grmeču i s one strane, u Petrovcu. Poslužiše nas suhim šljivama i pekmezom — za nas prava poslastica. Malo začuđeni upitasmo kako stoje s hranom.

— Ima svega — odgovoriše. Puni su magacini pšenice, kukuruza, masti, suhog mesa, voća i svega drugog. Neke smo magacine u Grmeču otkrili, ali nismo imali vremena da izvučemo .hranu, pa smo neke spalili, a one bliže cesti ostavili da hranu kasnije izvučemo. Po noći smo organizirali narod i naredili da svak vuče sebi koliko može. Ovako u Jelašinovce banda još nije prodrla — odbili smo je. A hrane ima da se deset brigada hrani do ljeta.

Tu sam upoznao komesara brigade, Dmitrr Bajalicu, pa kako smo oba bili učitelji, ustanovismo da imamo i neke zajedničke prijatelje i tako naprečac postasmo stari znanci. Pošto smo dobili uvid u trenutnu situaciju na Podgrmeču, složismo se da je najbolje da još noćas krenemo dok je prelaz preko ceste Krupa — Sanski Most još slobodan. Požurismo se da upoznamo štabove bataljona sa odlukom, a i da se odmorimo.

Nakon kratkog spavanja izađosmo na zborno mjesto. Tu pricekasmo 3. bataljon koji je bio preko polja, u nekom zaseoku ispod Grmeča. Zebli smo u snijegu čitav sat. Neko predloži da se krene
— stići će oni. Da ne bismo zebli, krenusmo. Sačekaćemo ih kod prelaza. Na začelju je »četvrti bataljon«. Ponoć je bila blizu i treba se žuriti, jer je do ceste bilo najmanje 4 sata. Taman zaključih da će sve dobro proći, kad se sjetih 3. bataljona — približismo se cesti, a još nitko ne izvještava da je pristigao. Kurir zastade da vidi da bataljon nije na začelju kolone. Već smo bili na domaku ceste, a uz kolonu, preko veze struji: »Nema 3. bataljona...«

Stigli smo, a ne možemo preći bez bataliona. Čekali smo i opet zebli. Neko u mraku reče:

— Eto, opet 3. bataljon... uvijek se na njega čeka.

Šutali smo. Na cesti je bilo osiguranje. Javilo je da se može prelaziti. Već je svitalo, a od bataljona ni traga. Jedni predložiše da krenemo sljedeće noći. Svanulo je, u polju magla, ne vidi se Lušci-Palanka. Dolina Blije sva je bila uvijena u pramenove magle — moglo bi se i sad preći, ne bi nas neprijatelj primijetio ni

od Fajtovca, ni od Lušci-Palanke. Konačno ja vire da bataljon stiže, ali stižu i tenkovi od Lušci-Palanke Nismo znali da li će ka Fajtovcu ili, po nesreći, u Jelašinovce. Magla se uveliko digla, proredila se, pa su se kroz nju vidjeli crni obrisi tenkova, cnih bližih, ispod Vitoroga (tt 617). Ništa od današnjeg prelaza — treba se vratiti i čekati sljedeću noć.

Vratismo se preko Grdanovaca u Jelašinovce, ljuti. Komandant 3. bataljona jednostavno reče da su zaspali.

— A dežurni u bataljonu?

— I oni...

— E, lijepa ste vi vojska! S vama ćemo lako stići na Baniju!

Tako se kratko završio razgovor s komandantom bataljona. Računali smo da je to dovoljno, jer je greška očita. Nismo mu pomenuli ranije labavo izvršenje naređenja.

Ovaj dan, 10. februara, sretno je prošao. Neprijatelj nije krenuo na Jelašinovce. Šesta brigada je pratila pokret neprijatelja duž ceste. Ustanovljeno je da su to dijelovi 187. divizije koji su bili na Benakovcu (oni isti koji su se 3. februara kod Jesenice spojili pa dijelovima Vražje divizije iz Bosanske Krupe, kad su nas potisli u Grmeč). Sad su se rokirali prema Ključu, što mi nismo znali, a razmjestili se po selima kuda smo morali proći. Zahvaljujući drugovima iz štaba 6. brigade, mogli smo da produžimo put: dali su nam vodiče i izabrali marš-rutu.

Još za dana stigli smo do s. Grdanovca, a u sumrak krenusmo prema s. Bošnjacima, gdje su nas sačekali komandant i komesar jednog bataljona i dali sve podatke o neprijatelju. Na kraju rekoše da cestom patroliraju tenkovi. Vidjesmo, trebalo je proći kroz neprijateljev poredak. Mićo spase situaciju. Šeretski se nasmija i reče:

— Pa, drugovi, birajte kud god hoćete, samo na prstima — da ne probudite Švabu, ima lak san ...

Gojko predloži da se ide pored zaseoka Ličani, iako su tamo tenkovi. Krajišnici su nas tješili:

— Ništa vi ne brinite. Vas će vodiči provesti kua je najbolje, samo vi za njima.

Složismo se da je tako najbolje. Tenkova kao da se noću i ne plašimo: dobro se čuje i ne mogu nas iznenaditi. Dobismo vodiče, oprostismo se od Krajišnika i krenusmo. Još nam rekoše da nas na cesti čekaju partizani koji osmatraju prelaz do našeg nailaska. Usput su neki pominjali kako čuju tenkove. Nisam ih čuo i još sam se ljutio što to govore, no kad smo došli na cestu, partizani nam rekoše da su stvarno prošli prema Lušci-Palanci, te da će se kroz jedan sat vratiti. Previše smo se zadržali raspitujući se o neprijatelju.

Već je znatan dio kolone prešao, kad naiđoše tenkovi. Čudismo se što ih ranije nismo primijetili. Kolona se rastavi na dva

dijela. Presjekli su, izgleda, »Četvrti«. Što će biti, mislim, ako djeca zaplaču i žene počnu da bježe? Jedan tenk (ima ih tri) zastade na prelazu — dah nam zastade, jer je tu snijeg ugažen. Sačekasmo kad će krenuti prtinom za nama. No, i ovaj ode za onima koji su prošli — nestadoše iza okuke. Prelaženje se nastavi. Sustiže nas odsječeni dio kolone i šapatom se prenese: »Kreći, stigli su...« Produžismo za vodičem.

Naiđosmo na prvi neprijateljev telefonski kabl. Čelo zapita šta da radi — da li da ga presiječe. Naredismo da se po vezi predaje sve dok ne naiđu posljednji, a ovi da ga prekinu. To smo učinili i sa sljedećim, u dolini nekog potoka. Kolona je išla uz potok, a obale njegove jaruge nadvišavale su nas po 20 do 30 m. Naiđosmo na sastavke dvaju potoka. Pođosmo desno i uskorr stazom popesmo se uz jarugu, kad sa neke visoke stijene iznad sastavaka osu mitraljez. Kolona samo zadrhta i produži još brže da izađe iz ove rupe. Nekoliko rafala profijuka iznad nas i opet se sve stiša.

Konačno se izvukosmo iz neprijateljevog rasporeda. U Lipniku promijenismo vodiče, zahvalivši onima što nas provedošc kroz neprijateljev raspored. Pred zoru stigosmo u Kozin. Tu se razmjestismo po kućama, obezbijedismo se stražama i onako umorni, zavalismo se gdje koji stiže — na odmor. Ljubazni domaćini dobro razbuktaše vatre u pećima. Poslije podne krenusmo u s. Dubovik. Od mještana doznasmo da se neprijatelj povlači u Sanski Most. To nas obradova, a još više što na cijelom Podgrmeču nije bilo druge vojske sem one u Lušci-Palanci i nekakve u dolini Une — od Bihaća do Novog. Dubovik nam je izgledao nekako najbezbjedniji, jer je bio na sredini Podgrmeča.

NA DOMAKU BANIJE

Negdje oko 9 časova 12. februara krenusmo u s. Rujišku. Spuštali smo se prema zaseoku Stuparu. Neko upita vidi li se Banija. Zastadosmo i pogledasmo. Pomiješale se naše i bosanske čuke, pa ne mogasmo ni dolinu Une da odredimo. Nakon dugog orijentisanja otkrismo kutak Banije, i to samo vijenac od Mijatove pošte do Ćorkovače. Neko iz kolone povika:

— A vidi li se moja Goričkа?

Svi se nasmijasmo, a vidjevši ga u bosanskim oputnjacima i poderanim čarapama iz kojih su virili i prsti i gole pete, dobacih mu:

— Ne vidi se. Još ćeš ti nekoliko oputnjaka poderati dok vidiš Goričku.

— Ma, zar se ne vidi Osječenica? — opet će on. A ja sa nje dobro vidim Grmeč. Eh, samo da mi se opet dočepati Goričke, niko me više ne istjera sa Banije dalje no što se vidi Osječenica.

U Stuparu se razmjesti 2. bataljon, a komandant Gojko Tintor dobi zadatak da odmah pokuša u Rakanima da uspostavi vezu preko Une sa Dobretinom, gdje su bili naši čamci. Prvi bataljon smjestismo u Krupsku, a 3. u Novsku Rujišku; štab odreda — na Tavanu. »Četvrti bataljon« smjestismo iza rasporeda jedinica, da ga zaštitimo od neprijatelja iz doline Une. Oni, nenametljivi, ne jadahu se iako su imali dosta nevolja — sve su trpjeli i budno motrili da im se »ne ukrademo« i odemo bez njih.

Doznadosmo da su jedinice u dolini Une naši stari »znanci« iz Vražje divizije mada bismo više voljeli da su tu kakve domobranske. Ovdje smo bih sami, bez krajiških jedinica, a veza s narodnom vlašću bila je slaba. Ofanziva je poremetila rad, a i još je mnogo rukovodilaca u izbjeglištvu. Poneka domaćica prigovara što nismo čuvali Baniju, već ćemo sada navući Švabe da im kuće popale. Ne uspijevamo da sakupimo dovoljno hrane.

Gojko izjutra izvjesti da nije uspostavio vezu sa Dobretinom — niko se na signale nije javio. Seljaci u Rakanima rekoše da su ustaše pokupile sve čamce sa Une. Nema drugog: treba graditi čamce i prelaziti. Gojko opet dobi zadatak da u Stuparu organizuje izradu čamaca. Istog dana poče izrada 4 čamca.

Negdje oko 9 časova nasta trka po dvorištu kuće u kojoj je bio naš štab. Neki uleteše u kuću vičući:

— Eto vojske!

Izađosmo iz kuće. Znali smo da smo objasnili komandantu 3. bataljona, koji je bio dežurni u logoru, kad i kamo treba da pošalje patrole tako da pred zoru budu iznad neprijatelja i da prate svaki njegov pokret. No, on patrole nije poslao na vrijeme, nego tek sada. Ispostavilo se da je u selu bilo desetak legionara koji su pobjegli u Čađavicu. Očigledno, otkrili su nas zahvaljujući prvenstveno komandantovoj neodgovornosti — zaspao je i nije poslao patrole. Nije mu ovo prva greška. Da li se sad može preko Une? Smjenismo ga pred skupom bataljonskih starješina, a komanda je predata Savi Miočinoviću, vrlo hrabrom i veoma skromnom čovjeku.

Samo što smo se vratili u štab odreda, stiže izvještaj da nas je izdao neki starac u mlinu i da 3. bataljon traži da se izdajnik strijelja. Nismo zato da ovdje u Podgrmeču strijeljamo nekog Krajišnika, pa naredismo da se starac dovede.

Dovedoše dosta oronulog starca, od preko 70 godina. Gleda nas bezazleno i nešto se čudi. Upitasmo ga da li ie istina da nas je izdao, a on odreče. Tražismo da ispriča šta je s neprijateljem razgovarao. Poče da priča kako je jutros išao u Japru da samelje nešta kukuruza, pa dok je sjedio u mlinu, naišla grupa vojnika.

— Ja mislio da su naši, pa kažem: »Oćetc li se ogrijati, drugovi? A oni nešto zaprkelaše i vidim kako u mene upiru puške, dok će jedan: ‚Ne boj se, stari, samo nam reci gdje je 6. brigada.' Nema nje ovdje, vjere mi, tu je samo 600 Banijaca koji

će otići na Baniju samo dok naprave čamce. Eto, samo sam to rekao.

— Pa dobro, stari, zar ne vidiš da si nas izdao?

Zatrepta stari očima, ni sad mu nešto nije jasno, pa će odjednom, skoro veselo:

—Ma, drugovi, ne traže oni vas, oni traže našu 6. brigadu. Za vas nisu ni pitali.

Kad mu objasnismo šta je učinio, jedva ukopča pa se ražalosti.

— Oprostite, drugovi, ja sam mislio kad oni vas ne traže... I ne znade da dovrši — shvatio je i sad je uplašen.

Oprostismo se sa starim i upozorismo ga da pazi kad razgovara s neprijateljem.

U štabu malo zategnuta situacija. Zakazasmo sastanak sa komandantima i komesarima bataljona. Sastanak je popravio zategnutost. Drugog izlaza ne vidjesmo no da se požurimo sa gradnjom čamaca. Očekujemo da sutra neprijatelj napadne, no vjerovatno samo sa izviđačkim zadacima, da nas »prebroji«. Odredismo da se sutra samo 2. bataljon spusti u zasjedu prema Rakanima. (Ni mi nismo htjeli da u prvoj akciji pokažemo koliko nas je.) Prvi i 3. bataljon dobiše zadatak da patrolama kontrolišu pravce koji iz Čađavice izvode u Malu Rujišku i da budu spremni.

Snijeg je počeo da kopni. Komandant Mićo ode da vidi kako napreduje gradnja čamaca, a Račak da obiđe 3. bataljon. Branko i ja izađosmo ispred štaba i upitasmo stražara da li se nešto negdje čulo. On nesigurno reče da je nekakvu pucnjavu čuo, ali je brzo prestala. Pokaza u pravcu Rakana. Uskoro se začu prva, pa druga i treća granata. Zaključismo da je negdje oko Gornjeg Rakana. Okupilo se dosta boraca. Cudismo se što se ne čuje pušćana paljba. Neko reče da je bilo gadne pucnjave prije desetak minuta, drugi potvrdiše. Izgleda, stražar je bio u pravu. Pošto su granate učestale, Branko i ja krenusmo prema Velikoj Rujiški, do škole Naredismo da 1. i 3. bataljon budu spremni.

Kod škole nismo dugo čekali: naišao je bćitaljon, praćen eksplozijama granata. Gojko nas izvjesti da se bataljon rano spustio prema Rakanima i organizirao zasjedu. Kad se magla počela dizati, primijetili su da se u dolini postrojava neka neprijateljeva jedinica. Dio bataljona koji je bio najbliži raspali po stroju.

Predveče opet savjetovanje sa štabovima bataljona. Mislili smo da će neprijatelj sutra krenuti s jačim snagama. Odlučismo da opet isturimo samo jedan bataljon i na Gojkov zahtjev složismo se da ponovo ide 2. bataljon, jer su borci upoznali teren. Izričito upozorismo štab bataljona da zasjedu ne postavlja na isto mjesto

Ipak, i pored upozorenja, bataljon je to učinio i od uspjeha nije moglo biti ništa. Neprijatelj je krenuo kad se magla digla, osmotrio zasjedu, pritisnuo artiljerijskom i minobacačkom vatrom

i lagano nastupao na oba krila bataljona da bi ga obišao i presjekao mu odstupnicu prema Rujiškoj. Bataljon je to osjetio i poslije kraće borbe počeo da se povlači, izvjestivši štab odreda. No, dok je kurir stigao na Tavan, neprijatelj je već dospio do škole. Drugi bataljon se povukao prema Stuparu, a neprijatelj je od k. 325 okrenuo na Tavan. Štab odreda i 1. bataljon povukoše se na kesu iznad zaseoka Marčeta, a 3. bataljon preko Japrice na padine k. 276. Neprijatelj se polako spuštao na Tavan, mitraljirao naše položaje i pustio po koju minu iz bacača. Očekivali smo napad na našu kosu. Drugi bataljon se od Stupara spustio za neprijateljem i dospio negdje oko k. 299. Javismo mu da se spusti sjeveroistočno cd Blagcjevića i da se tu poveže s lijevim krilom 1. bataljona. Glavnina neprijatelja bila je na sjevernoj padini vijenea, pa smo jedva vidjeli. Neki rekoše da se sređuje za napad, a drugi da će produžiti vijencem prema k. 280. Odjednom primijetismo kako dvije grupe nastupaju iz sela u potok ispred nas. Išle su pravo na centar 1. bataljona, gdje je bio i štab odreda.

Odlučismo da ih napadnemo kad se spuste u jarak Drugi i 3. bataljon napašće im krila, a 1. će se pomiješati s ovima u jarku. No, ovaj plan naiđe na nerazumijevanje. Račak se suprotstavio jer je smatrao da 1. bataljon može da strada u jarku ako napad ne uspije, a naš je zadatak bio da odred dovedemo na Baniju, i to što prije. Pridružiše mu se i ostali. U kritičnom momentu naiđe komandant 1. bataljona, Đuro Brat. Dođoh mu u suvret, da čujem šta misli. Pređoh odmah na stvar.

— Vidiš li ove što silaze u jarak?

— Vidim. To bi trebalo sve k'o miševe po'vatati

— Bi, idem i ja s njima.

Odluka je pala. Jer kad Đuro Brat ide s bataljonom, kolebanja nema.

Hitno odoše kuriri za 2. i 3. bataljon, a Đuro je spremao bataljon za juriš, zapravo upoznavao ga sa zadatkom, jer su jedinice bile razvijene. Kad smo ocijenili da su 2. i 3. bataljon primili zadatak, dadosmo znak za napad. Kao usov sjuri se bataljon niz strminu u potok, vođen svojim komandantom. Dva mitraljeza i tri puškomitraljeza udariše po Tavanu, da ne dozvole da se ovi iz potoka izvuku, niti da im oni sa Tavana dođu u pomoć. Neprijatelj se u potoku uopće nije snašao, već je počeo da bježi uz potočić što izvire ispod Tavana. Što su mnogi pobjegli ima da zahvale šumi, jer se kroz grane starih bukava nije moglo uspješno tući. Baš kad se neprijatelj sa Tavana spremao za protivnapad, primijeti kako mu se u trku primiču 2. i 3. bataljon, pa u panici i neredu napusti položaj i pobježe dijelom preko Rađenovića, a dijelom prema Čađavici. Rezultat: 7 ubijenih i 7 zarobljenih legionara, zaplijenjeno; 2 šarca, 7 karabina, 3 pištolja i 7 konja natovarenih municijom. Preko samara bile su obješene pobijene ćurke i dvije kante meda u saću.

Mi nismo imali gubitaka. Medu zarobljenima se našao i jedan koga smo već kod Balinca zarobili i pustili. Reče da su zarobljenici koje smo u Balincu pustili, već sutradan odvedeni u Glinu i ponovo uključeni u jedinicu.

PREKO KOZARE NA UNU

Tako se završio naš boravak u Rujišci. Sutradan, negdje prije podne, naiđoše neki drugovi iz štaba 2. ili 5. krajiške brigade, interesujući se za jučerašnju borbu. Usput im ispričasmo o našim nevoljama s prelazom preko Une. Neko od njih predloži da idemo s njima i da će naši čamci dobro poslužiti za prelaz. Rekoše — idu na Kozaru preko Sane, pa bismo možda i mi sa Kozare, odakle se neprijatelj ne nada, lakše prešli na Baniju. Pristadosmo i odmah naredismo pokret. Sa dva gotova čamca krenu naša kolona na zaobilazni put do Banije — preko Sane i Une.

Za naš »Četvrti bataljon« ovih dana nije se ni znalo, ali sad je odnekud iznikao i nacrtao se pred odredom. Znali su kamo se ide, pa su se bojali da ćemo narediti da ostanu. Neko se našali:

— Vi ostajete. S nama nećete moći, jer je put dug i težak, a kad dođemo na Baniju, uhvatićerno s vama vezu i kod Dobretina vas prebaciti preko Une.

Svi zagrajaše:

—- Možemo mi. Lakše je nama nego vama.

Negdje na kraju »bataljona« začu se tanak ženski glas:

— Bome, drugovi, kud vi, tud i mi. Ako se bude trebalo tući, znamo se i mi žene boriti, nećemo vam smetati.

Razleže se »Tako je!« i »bataljon« živnu. Znali smo da ih ne možemo ostaviti.

— E, pa kad je tako, onda u kolonu iza 2. bataljona — naredi komandant Mićo.

Prođoše pored nas i uđoše u kolonu. Svima se na izmučenom licu čitala odlučnost da se vrate na svoje ognjište — zato će dati i posljednju kap snage.

Dolinom Japrice oduži se kolona »povratnika«. Krajišnici su već bili ispred nas. Peta kozaračka bila je u Ravskoj i njoj je najbliže, a 2. krajiška brigada u Agićima. Svi krenusmo prema Radornirovcu, jer — Sanu je trebalo preći još te noći.

U Radomirovcu se dogovorismo da prvo pređe 5. kozaračka, onda mi, pa 2. krajiška brigada. Međutim, neprijatelj nam je pokvario plan: stigao je oklopni voz i omeo prelaz. Peta je pod borbom sporo prelazila, a kad je i prešla, nije ništa mogla oklopnom vozu. Nekoliko neuspjelih napada samo joj je donijelo gubitke. Pošto je lo dana ostalo još malo vremena, 2. krajiška so ubacila na mjesto prelaza i do zore prešla, a mi smo ostali. Ovaj nas je gest zaprepa-

stio, jer bi njoj bilo lakše da ostane na svom terenu i sr ade se, no nama. Gdje da predanimo? Prijedor je bio blizu s jedne, a Bosanski Novi s druge strane; ispred nas — Sana i neprijatelj u Svodni i Blagaju. Još ako neprijatelj od Ljubije i Suhače izbije u Ravsku, bićemo opkoljeni. Zažalismo što smo napustili Rujišku. Na kraju se odlučismo da ostanemo u s. Sokolištu, jer nismo mogli da se vra-
;imo, a Krajišnici će nam sljedeće noći obezbijeđiti prelaz preko Sane.

Jedinice se rasporediše po selu. Lijep dar. izmamio je borce pred kuće — posij edali po drvljaniku, skoro svako nešto skinuo sa sebe i čiste se od vašiju. Pođosmo da obiđemo bataljone. Dok smo obilazili »Četvrti«, opet im vidjesmo nevjericu u očima. Mislili su
— noćas je prilika da ih ostavimo. A teško je bilo gledati te žene, djecu i starce izmučene, gladne, gole i bose i ništa im ne moći po-
moći. Objašnjavali smo im kako ćemo preći Sanu.

Nešto poslije 14 sati, pošto su patrole javile da jt sve mirno i da se neprijatelj ne pojavljuje, krenuo je 1. bataljon preko Ilijina brda u Vitasovce, a nešto kasnije i ostali u Radomirovac; kad padne mrak svi će za 1. bataljonom. Pred sam mrak stiže i oklopni voz i stade na sam prelaz. (Lako mu ga je bilo naći, jer se trag od prošle noći dobro vidio.) Kad smo stigli na obalu Sane, sačekao nas je 1. bataljon i objasnio gdje je voz. Izgubili smo dosta vremena čekajući i tražeći rješenje. U stvari, čekali smo da Krajišnici napadnu voz, pa da onda pređemo.

Neko predloži da čamce povučemo uzvodno oko 300 m, pa da tu pređemo; drugi su tvrdili da je zasjeda na drugoj obali, ispred oklopnog voza. A vrijeme je prolazilo. Odlučismc da se pređe na starom mjestu, pravo na voz, pa ako na suprolnoj obali ne bude zasjede, koristeći se obalom kao zaklonom ići uzvodno i zaobići voz, pa dalje ka selu Devetacima.

Krenu prvi čamac, a ostali ubrzo za njim. Prelaz su obezbjeđivala 4 mitraljeza i 6 puškomitraljeza. Odoše svi Odahnusmo, jer je počelo. Nestadoše u mraku. Culo se samo po koje veslo. Bili smo u neizvjesnosti. Oslušnusmo. Neki su tvrdili da se čuje iskrcavanje .. . Svi smo buljili u mrak, preko Sane. Najednom, iskrsnu iz mraka prvi čamac. — »Prazan« — šapnuše oni na obali. Stigoše i drugi... Ukrcaše se sljedeći. Sad je lakše — na drugoj obali je bilo jako obezbjeđenje. Napetost sasvim popusti kad se čamci i drugi put vratiše. Pređe čitav bataljon — bez opaljenog metka. Javiše nam da su već obišli voz i da nas čekaju. Poče da prelazi 2. bataljon. Nekoliko rafala iz voza, ali ne na nas nego prema Kozari. Desant produži bez zastoja. Povremeno bi rafal narušio tišinu, ali »oklopajak« ne mrdnu nikud s mjesta. Mrdnuo bi on, jer su nas sigurno culi, ali se bojao mine ispod tračnice. Ostaće on tu cijelu noć, kao i prošlu, pa kad svane pretražiće prugu, a onda — u Prijedor.

— »Četvrti bataljon«, naprijed! — sad su izbjeglice na redu.

— Jel' mi? — upita ženski glas iz mraka, ne vjerujući.

— 'Ajde, samo brzo i tiho!

Pređosmo svi. Više se nismo ljutili na Krajišnike. Čamce ostavismo seljacima da ih vrate i sakriju. Bili bi nam potrebni na Uni, ali u ovoj situaciji gubiti vrijeme oko čamaca, ne isplati se — valjda će se na Uni naći neki. Ako ne, pravićemo opet.

Pred zoru stigosmo u Devetake. Odmorismo se do podne, pa krenusmo za Strigovu i Kalendere. Osjećali smo se kao na Baniji. Kolona je prolazila kroz sela, a narod iznosio u repetima i korpama jabuka, oraha, suvih krušaka i šljiva — ko je što imao; pred svakom kućom dočekivali su nas i nudili redom, prosto ni jednom partizanu nisu dali da prođe, a da ne natrpa u džepove. Tih nekoliko dana na Kozari nije bilo nikakvih problema za ishranu — dobivalo se više no što je trebalo. Nema naroda Kozare nadaleko.

Već druge noći uspostavismo vezu sa Banijom, a treće dobismo odgovor da iduće noći (20/21. februara) budemo spremni za prelaz — čekaće nas veliki čamac na Uni niže Kostajnice — negdje između Mladika i Strane. Tako dobra i brza veza iznenadila nas je. Zaista, što se tiče veza, naš Trokut može biti ponosan na njih. Tu, su, pored mnogobrojnih vezica, išle i dvije velike veze: jedna sa Slavonijom, a druga sa Kozarom. Čini mi se da je u našem slučaju glavnu ulogu odigrala specijalna veza Dragutina Stojakovića Putnika. Čim je stigla poruka od nas, Jure Košutić i Dragan Ercegovac dobili su zadatak da u toku dana (19. februara) pronađu na Savi čamac i da ga u toku noći prebace preko pruge Zagreb — Beograd u selo Rausovac. Preko Mirka Kačara pronašli su čamac u Crkvenom Boku i prebacili ga na Unu. Čamac je bio vlasništvo Petra Zlckape.[8] Potopio ga je kad su ustaše pred ofanzivu kupile čamce sa Une i Save.

Tri dana provedosmo u Strigovi i Kalenderima. Pošto se neprijatelj niotkud nije pojavljivao, bili smo bezbjedni. Uspostavili smo vezu sa Kotarskim komitetom KPH Kostajnica. Iskoristili smo vrijeme da se jedinice spreme za posljednju etapu puta — za skok preko Une. Našli smo kod seljaka jedan vrlo slab čamac, a jedan na brzu ruku napraviše. Sad smo imali više vremena da se pozabavimo i stanjem u jedinicama. Konstatovasmc da im? nekoliko

• Zlokapa je bio naš stari simpatizer. Njegov sin Lazo, kao partizan, poginuo je 1942. godine na Kozari u toku ofanzive.

Čamac je iz vođe izvučen po mraku, natovaren na kola i sa pratnjom u toku noći prebačen u Rausovac. Prebacivanje nije bilo prosto. Na putu Crkveni Bok — Meminska trebalo je preći željezničku prugu kod stanice šaš, na 200—300 m od neprijateljeve posade. Poduzete su sve mjere da kola ne dižu veliku buku: konjima su skinuti potkovi, točkovi umotani starim džakovima, a pod čamac je podmetnuto dosta slame. Čamac je tu noć sretno stigao u Rausovac. Rausovački komunisti Nikola Medić (poginuo 1943. godine u jednoj neprijateljskoj akciji »čišćenja« Trokuta) j Damjan Batnožić preuzeli su odmah čamac i sakrili do noći, a sljedeće noći prebačen je na Unu. Poslije rata Petar Zlokapa, kad god sretne Kačara ili nekog drugog učesnika u ovoj akciji, veselo pita što je s njegovim čamcem i kad će mu ga vratiti.

teško bolesnih, sa visokom temperaturom — to su nam prvi oboljeli od tifusa — i velik broj sa promrzlim nogama. Bilo je strašno gledati otekla stopala i rascvjetane prste. Mislili smo da ih sve ostavimo na Kozari dok ne ozdrave, no ovi promrzlih nogu izjaviše da mogu ići u čarapama. Ne htjede niko ostati. Snijega više nije bilo, pa je njihova riješenost da pređu još tih 40 km do slobodne partizanske Komogovine bilo razumljivo. Ostadoše nam samo tifusari, ostadoše u bunilu, ne znajući da ih ostavljamo. Sjećam se da su neki i umrli na Kozari —• na pragu Banije, ne dočekavši da pređu posljednju etapu svog velikog marša. PrezđravljeL su se vratili na Baniju, u odred.

Van svih očekivanja, prebacivanje preko Une išlo je brzo.[4] Opet je bio stari poredak: dva odredska bataljona, pa »Četvrti bataljon« (Vole oni kad ih zovemo ovako, a ako ih nekad neko u razgovoru nazove izbjeglicama, uvrijede se. Jednom nam jedan odgovori: »Onda ste bili i vi izbjeglice; imali ste oružje, pa što niste ostali na Baniji«? Zamrzili su oni još u Bosni izraz >'banijske izbjeglice« — to ih podsjeća na mnoge nevolje, a s nazivom »Četvrti bataljon« se ponose.) Čini mi se da je 2. bataljon posljednji prešao Unu. Čamac Petra Zlokape potopljen je, a da li ga je Una usput v ratila Savi, ne znamo.

Preko Rausovca i Meminske, najkraćim putem smo se žurili da još u toku noći pređemo cestu i prugu Sunja — Kostajnica. To je bilo posljednje kritično mjesto na našem putu. Nismo stigli da pređemo u toku noći, a nije nam se ni ostajalo u Trokutu, pa smo prelazili u svanuće. Imali smo sreće. Drugovi iz Trokuta obavili su svoj zadatak zaista zadivljujuće. Na sve strane motrilo se duž cijelog puta. Gdje god bismo stigli, u selo ili zaselak, već smo izvještavani da je sve u redu, da možemo bez brige produžiti. Na putu Krčevo — Borojevići već smo se osjećali kao kod kuće. Prošli smo neprimjetno i Unu i prugu Sunja — Kostajnica, iako smo se tog dijela puta bojali —• isto kao onoga kroz Grmeč, pored neprijatelj evih tenkova.

Drugog februara 1943. tražili smo iz Suvaje (južno od Bosanske Krupe) od Vrhovnog štaba da nam se odobri povratak na Baniju, a šest dana kasnije, u Driniću, dobili smo naređenje za povratak na Baniju, s napomenom da što prije stignemo. Trebalo je preći preko 200 km da bismo se našli u svojoj staroj bazi Komogovina — Borojevići — Mečenčani. Tako, poslije 13 dana marša, borbi, čekanja i neizvjesnosti, evo nas opet na Baniji.

[4] Prema izvještaju njemačke 714. divizije prelaz je bio 21/22. februara 1943. godine, 3 km istočno od Kostajnice (Zbornik V/12, str. 533), što se poklapa i s našim izvještajem, pisanim 3. marta (Zbornik V/13, str. 37). Međutim, po jednom drugom neprijateljskom izvještaju, pisanom 21. februara, prešli smo je 20/21. februara (Zbornik V/12, str. 521). Ovo bi moglo biti najvjerovatnije.

A Banija čeka već mjesec dana da se vratimo. Neko čeka sina, i.eko brata, sestru, oca. Banija čeka svoje rođeno, veliko i najmilije dijete, Sedmu. Ono »povratnika« što je stiglo, ništa radosno ne donesoše.

— Ode Sedma, kažu, a kad će se vratiti, to niko ne zna.

Nas dočekaše radosno, no u toj radosti osjećao se neki muk. Pitali bi za Sedmu, ali su se bojali odgovora. Tek sutradan, u razgovoru s članovima NOO, postavi se pitanje o Sedmoj.

— Narod se interesu je gdje je Sedma i kad će se vratiti.

Teško pitanje, a još teži odgovor. Kad se ne može odgovoriti kralko i jasno, obično se pribjegava širem objašnjenju koje obično nije jasno. Tako smo i mi prošli. Pozvasmo u pomoć i političku i vojnu situaciju u svijetu koja je, u to vrijeme, bila izrazito na našoj strani — na strani saveznika. To je i odbornicima bilo jasno, ali ovo sa neprijateljskom ofanzivom i našom Sedmom nije bilo jasno ni nama, ni njima. Trudili smo se da objasnimo, ali nismo bili ubjedljivi. To da sa našim odabranim elitnim divizijama ide čak u Srbiju, da će još ovog proljeća zapadni saveznici otvoriti drugi front i da će se rat brzo završiti, nije bilo ubjedljivo za seljake, iako smo sa puno ubjeđivanja tvrdili. Samo što ne kažu: »Eto, vjerujemo vam za tu situaciju u svijetu, da će se otvoriti drugi front i da će se rat brzo završiti, ali kad će se vratiti Sedma!?« Frikupilo se oko nas i odbornika, i drugih; slušahu naš razgovor. Kad smo mislili da smo već sve objasnili i pitanja iscrpili, neko od pridošlih upita:

— Ma, drugovi, recite mi pravo: ‚oće li se naša divizija vratiti na proljeće ili bar do Petrovdana?' Trojica iz kuće su mi 'ošla s njom.

I to nekako objasnismo, prilično ubjedljivo. Sve se vrtjelo oko toga da se neće brzo vratiti, jer ako naše jedinice idu u Srbiju, na proljeće će tek stići tamo. A ako se tada vraćaju, što su uopće išle? Na kraju, okružismo nekako vremenski neodređeno, da neće orzo, ali će se vratiti pobjedonosno sa Crvenom armijom, goneći fašiste. Kad se oni vrate, to će biti i kraj rata. Nekako to im je bilo i razumljivo i pomiriše se s tim da se Sedma neće brzo vratiti.

»Četvrti bataljon« je omrkao, a nije osvanuo. Nestao je nečujno kao što nam se nečujno i priključio. Zelja da što prije stignu u svoja sela i vide šta je ostalo, dala im je snage da produže bez odmora. Za sve je ofanziva bila prošla.

Dušan JANDRIC

NA BANIJI STALNO PARTIZANI

Poslije odlaska 7. divizije i Banijskog partizanskog odreda u Bosnu, Nijemci i ustaše su opljačkali i popalili dio banijskih sela. Kvislinško-ustaške i domobranske jedinice imale su zadatak da pljačkaju naselja i uspostave ustašku vlast. Njemačko-ustaška propaganda tvrdila je da su partizani uništeni, da ih na Baniji nikad više neće biti. Istovremeno neprijatelj je otpočeo popravku porušenih pruga i mostova, uspostavljao žandarmerijske stanice, općinske uprave i druge organe vlasti tzv. NDH. Za njima su nagrnuli i počeli krstariti »dušebrižnici« u crnim mantijama, tobožnji »prijatelji naroda« koji su potegli iz gradova da vide da li je neko ostao živ, da agituju, pridobijaju. I baš tada su otpočeli novi udarci po neprijatelju.

Kad je Sedma divizija napuštala Baniju, dobio sam zadatak od komandanta i komesara divizije da izaberem nekolike vrlo hrabrih i dobro naoružanih partizana koji dobro poznaju teren, da se probijemo kroz neprijateljev front i vratimo na Baniju. Zadatak nam je bio da upoznamo stanje iza fronta, prikupimo podatke o snazi i rasporedu neprijatelja, da vidimo kako postupa s narodom koji nije mogao izbjeći; zatim, da li su otkrivene naše bolnice, radionice i zemunice, da uspostavimo vezu s partijsko-političkim radnicima, obavještajcima i simpatizerima koji su ostali na terenu, a posebno s Trokutom, kako bismo utvrdili, da li neprijatelj vrši ofanzivu na Kozaru i kakva je situacija u Moslavini i Slavoniji. Prikupljene podatke trebalo je povremeno slati pojedinačnim kuririma. Izabrao sam 6 kurira, naoružanih šmajserima sa po 150 metaka i desetak bombi. Tako je ova mala grupa krenula na put.[1]

Krenuli smo pravcem Vrnograč — Stabandža — Gornji Žirovac i dalje šumom do iznad sela Gvozdanjskog, gdje su primijećene

[1] Pored štaba divizije, i brigade su povremeno slale u neprijateljevu pozadinu svoje izviđače koji su, nakon povlačenja divizije iz Banije, ostali u pozadini.

neprijateljeve patrole na cesti Dvor — Žirovac. Pošto so naša grupa provukla kroz neprijateljev raspored između sela Gvozdanjskog i Bešlinca i između sela Majkovića i Čavlovice, izbila je u selo Cavić--Brdo u Šamarici 27. januara oko ponoći. Tu smo od porodice Jove Pribičevića saznali da su neprijateljeve jedinice prošle i da misle da ih tu više nema. Odavde smo produžili kroz Šamaricu — prema selu Miočinovićima. Nedaleko od sela naletjeli smo na neku neprijatelju grupu i poslije kratkog sukoba nastavili smo pokret. U šumi iznad Miočinovića sreli smo Peru Miočinovića, od kogi smo saznali da neprijateljske vojske nema nigdje bliže do sela Čuntića. U daljem kretanju prikupljali smo sve novije podatke, a kad smo uspostavili vezu s Trokutom i saznali stanje duž pruge i u garnizonima Sunja i Kostajnica, poslali smo 31. januara izvještaj štabu divizije (ovo je bio naš treći kurir po kojem smo slali izvještaj).

U međuvremenu neprijatelj je uspostavio žandarmerijske stanice i općinske uprave po selima (u Kukuruzarima, Jabukovcu i Kraljevčanima), a mi smo pristupili prikupljanju parti/ana, zaostalih iza divizije i odreda. To su mahom bili ranjeni ili bolesni drugovi, zatim dio terenskih kurira, a u selu Prevr.r,cu već je bila organizirana grupa od oko 15 boraca. S ovom smo grupom u noći 1/2. februara porušili i popalili drveno-zemljane bunkere u Kukuruzarima. Na ovu akciju, koja ga je iznenadila neprijatelj je brzo reagirao i u noći 4/5. februara opkolio Prevršac u kome sam se i sam zatekao. Ne znajući za ovo, naišao sam na zasjedu i jedva se izvukao prema šumi. Neprijatelj je tom prilikom pohvatao grupu seljaka, od kojih je petoricu pustio radi propagande, sedmoricu otjerao u Njemačku, a Iliju Studena strijeljao 25. februara.

Pošto su uspostavljene veze s mnogim selima, odlučio sam da se na području sela Begovići, Tremušnjak prikupe svi zaostali partizani i dobrovoljci, kako bi nastavili borbu. U međuvremenu je stigao i Stevo Bevandić, od koga smo saznali da je naša divizija ušla u sastav Operativne grupe Vrhovnog štaba i da kao zaštitnica te grupe odstupa od Bihaća prema Bosanskom Petrovcu.

Početkom februara okupili smo 160—170 boraca, održali sastanak s komunistima i skojevcima i izabrali rukovodstvo za novoformiranu jedinicu (bataljon). Za komandanta je izabran Jovo Birač, ja za komesara, za obavještajnu službu Stevo Bevandić, a za rad sa terenskim obavještajcima Cordaš, Dragan Rula, Dragan Kalambura, Crevar, Davorija i još neki. Formirane su i komande četa (za komandira 1. čete izabran je Janko Begović, a za komesara Janko Radišević, za komandira 2. čete Janko Aluga i za komesara Milan Bogičević) i određeni komandiri vodova, vodni delegat: i desetari.

Na području kotara Dvor na Uni okupljena je jedna grupa od oko 30 drugova pod rukovodstvom Mila Dragišića, pa su tamo upućeni Adam Paripović, Mile Dragišić i još neki rad: formiranja treće čete. Tako je 1. četa imala da kontrolira rejon Kostajnica —

Petrinja, 2. rejon Petrinja — Glina, a grupa (buduća 3. četa) rejon Dvora na Uni.

Pošto je aktivirana i obavještajna mreža na Baniji, upućivali smo patrole duboko prema neprijateljevim garnizonima. Nedugo zatim štab bataljona je odlučio da se odmah prisrupi čišćenju Banije od neprijateljskih agenata, špijuna, žandarma i pljačkaša, a istovremeno da se sprovode i druge akcije .

I tako, na veliko iznenađenje neprijatelja, kratko vrijeme nakon odlaska Sedme divizije na Baniji ponovo zapucaše partizanske puške.

Prva četa je 9. februara, između sela Bijelnika i Blinje, dočekala putnički automobil na koji je otvorila vatru i ranila jednog njemačkog oficira — dva oficira i šofer uspjeli su pobjeći prema Sisku dok je automobil zapaljen. Zatim je, uz pomoć seljaka, prekinula prugu između Hrastovice i Kraljevčana, rastjerale radnike i domobrane koji su bili na pruzi i između Mlinoge i Ćuntića uhvatila dvojicu ustaša, jednog žandarma i nekoliko seljaka-pljačkaša.

Druga četa je na području glinskog kotara prekinula prugu između Maje i Ravnog Rašća, pohvatala grupu pljačkaša u Brnjeuškoj i prisilila neprijatelja da se povuče u svcje garnizone Gore, Maju, Glinu i druge, odakle mu je sprečavala izlazak.

Grupa (kasnije 3. četa) na području Dvora napala je neprijatelja na Lebrenici, a zatim domobrane i prisilno mobilisene seljake koji su sjekli u šumi Ivanskoj. Uhvaćeno je i nekoliko špijuna, pljačkaša i švercera soli. Ova grupa je sprečavala neprijatelju izlazak iz Zrinja i Pounja i pljačku popaljenih banijskih sela. U grupu je svakodnevno dolazilo po nekoliko novih boraca — bilo onih koji su ostali iza divizije i odreda, bilo dobrovoljaca, uglavnom emladinaca.

Tako se na području Banije ponovo polako uspostavljala trenutno odsutna narodna vlast, širio utjecaj partizana, neprijatelj sabijao u stare garnizone i obnavljana ranija veza sa Kordunom, Žumberkom, Moslavinom i Slavonijom (preko Trokuta). Sa novoformiranim bataljonom narod je, krajem februara 1943. dočekao povratak Banijskog partizanskog odreda iz Bosne. Na Baniji partizani nisu nikad nestali.

Dragan STUDEN

Povratkom Banijskog partizanskog odreda na Baniju, razbijena je neprijateljeva propaganda o tome da su partizani uništeni. U nekoliko narednih dana on se i uvjerio da su se banijski partizani vratili.

Odred je 24. februara vodio borbu u Mečenćanima i Borojevićima, a 26. februara napao je neprijateljevu posadu u Hajtiću kod Gline, jačine jedne čete. Zahvaljujući već ranije uspostavljenoj vezi sa zapovjednikom posade[1], četa je razbijena i većim dijelom zarobljena, a naoružanje i oprema zaplijenjeni. Ova akcija omogućila je da se odred bolje naoruža, nabavljena je municija, a i borci su bolje odjeveni i obučeni.

Nakon ovog napada štab odreda je pristupio sređivanju i reorganizaciji jedinica — formiran je 4. bataljon, a planirana su i naredna dejstva. Odlučeno je da sljedeći objek' napada bude neprijateljeva posada u Sunji. Tražene su i mogućnosti da se uhvati veza sa simpatizerima NOP u garnizonu. Uskoro su politički radnici iz Trokuta obavijestili štab odreda da su uhvatili vezu s jednim podoficirom koji je voljan da dobavi podatke o stanju i rasporedu garnizona u Sunji.

Iz štaba odreda određeni smo Stevo Bevandić i ja da odmah Krenemo u Gornji Hrastovac gdje treba pokušat; da stupimo u kontakt s ovim podoficirom. Obukli smo posuđena civilna odijela i krenuli. Prugu i cestu Sun ja — Kostajnica prešli smo prije podne. U Gornjem Hrastovcu smo navratili do Pere Drakulića. koji nas je zaprežnim kolima odvezao u selo Vedro Polje, nedaleko od Sunje. Tu je, u školi, trebalo da se održi zakazani sastanak. U školi nas je 'ločekala učiteljica Ljubica Lukić Maša.

[1] Zapovjednik posade bio je Zdenko Saršon, sada potpukovnik JNA u penziji.

Nedugo iza našeg dolaska ugledao sam kroz prozor nekoliko neprijateljskih vojnika na putu ispred škole: nekoliko ih je već bilo i u dvorištu. Pomislio sam da je naš dolazak otkriven. No, ubrzo tu nas sumnje napustile kad smo vidjeli da neprijateljska vojska vježba na jednoj uzvišici pored škole.

No, tog dana nismo uspostavili vezu s podoficirom iz garnizona, jer nas je izvijestio da nije mogao doći na sastanak, već će pokušati da sutra izađe iz Sun je i dođe u Hrastovac. Isti dan sam se vratio u štab i obavijestio o rezultatu, a Bevandić je ostao da sljedeći dan pokuša uspostaviti vezu.

Bez obzira na pokušaje da se uspostavi veza i olakša napad na Sunju, jedinice su se pripremale da ga, prema ranijoj odluci štaba odreda izvrše. Napad je planiran na osnovu već prikupljenih podataka o neprijatelju.

Valjalo je brzo raditi jer smo sumnjali da veza u garnizonu odlaže direktni kontakt, koji je ranije obećan, dok eventualno ne pojača garnizon koji je već imao posadu od 250 domobrana, dvadesetak ustaša i žandarmerijsku stanicu, a uz to bio je utvrđen sa nekoliko betonskih bunkera i drugih objekata uređenih za odbranu. Posada je, sem toga, mogla očekivati brzu pomoć iz svojih susjednih garnizona — Kostajnice i Siska.

Kad se Bevandić vraćao, sreo je jedinice odreda u pokretu prema Sunji. Tada je obavijestio štab da je sastanak održan i da je dobio znake raspoznavanja za noć kada je napad predviđen. Isto tako saopštio je da će lice sa kojim je imao sastanak otputovati u Zagreb uoči napada na Sunju.

Za ovaj zadatak odred je raspolagao samo sa 4 bataljona — i za napad i za osiguranje od Kostajnice, Siska i Šaša. Zato je uspjeh zavisio od brzine dejstva svake jedinice.

Sve starješine i borci bili su upoznati sa zadatkom pred sam napad. Pri tome je skrenuta pažnja i na značaj akcije, mada je svako bio svjestan da neprijatelj ponovo treba da osjeti snagu i odlučnost banijskih partizana. Trebalo je i narod Banije obradovati novom pobjedom. Osim toga željeli smo da odjek ove borbe dopre do naše Sedme divizije, koja se ogorčeno borila na Neretvi, da obrađujemo naše drugove novim pobjedama na Baniji. Iz ovih, a i drugih razloga, sve starješine i borci odreda pošli su u ovu akciju čvrsto riješeni da postignu uspjeh.

Pošto su pripreme sprovedene, u noći 10/11. marta 1943. krenulo se u napad.

Sve jedinice su u tišini i na vrijeme zauzele polazne položaje. Iznenađenje je postignuto. Jedinice koje su imale zadatak da sa sjevera prodru u mjesto bez borbe uspjele su neopaženo da razoružaju stražu i iznenade domobrane na spavanju. Nešto kasnije, jedinicu koja je napadala na željezničku stanicu primjetio je stražar i otvorio vatru. Tada su sve jedinice krenule u napad. Glavni

dio posade zatečen je iznenađen, a dijelom i na spavanju. Kada su u mraku otpočele komande: »Predaj se«!, »Odloži oružje!«, »Diži se!« — zbunjeni domobrani se nisu snašli, a neki su i psovali misleći da to njihovi zbijaju šalu. Ali, sve je brzo obavljeno: domobrani su razoružani i zarobljeni.

Pošto je postojala mogućnost da neprijatelj brzo interveniše iz susjednih garnizona, jedinice koje su određene za osiguranje porušile su i prugu. Oklopni vlak, koji je pošao iz Novske, došao je do Šaša i tu morao da stane.

U napadu na Sunju ubijena su 3 i ranjeno 5 neprijateljskih vojnika, a zarobljena 3 oficira, 157 domobrana, 4 ustaše i 1 Nijemac. Zaplijenjena je velika količina opreme i naoružanja. Sve je to trebalo brzo izvući i odvesti zarobljenike. Na zarobljene domobrane natovareno je sve naoružanje (bez zatvarača), municija i oprema i tako je plijen evakuisan. Pošto seoska kola nisu bila dovoljna da .se izvuče sva roba iz punih vagona, ona je zajedno sa njima spaljena. Zapaljene su zgrade: željeznička stanica, magacin i još neke koje su služile za smještaj vojske.

Poginuli su nam zamjenik komandira čete Mile Grujić i borac Mirko Malivuk, koji se u borbi nekako odvojio i pao smrtno pogođen, a da to niko nije ni znao, sve dok akcija nije završena i dok se jedinice nisu povukle. Šest boraca je ranjeno.[2]

Pošto su izvedeni zarobljenici i pokupljen plijen, odred je krenuo u pravcu sela Umetića. Istog dana, kratko vrijeme nakon što se odred prikupio u rejonu sela Komogovine, Begovića i Pastuše, da bi se jedinice odmorile, neurijatelj je jačim snagama i sa više pravaca krenuo ka ovoj prostoriji. Dijelom snaga krenuo je iz Kostajnice preko Kukuruzara i Mečenčana, dijelom iz Dvora preko Zrinja i Šamarica i jednim dijelom iz Petrinje preko Jošavice.

Tako se, umjesto odmora, moralo ponovo u borbu. Na svaki od ovih pravaca upućen je dio odreda, a jedan dio zadržan je u ;.ezervi i za čuvanje zarobljenika.

Valjalo je brzo zauzeti pogodne položaje za borbu, jer okolni teren svuda nadvišava prostoriju na kojoj se prikupio odred sa zarobljenicima i plijenom, te je prijetila opasnost da neprijatelj ovlada tim dominantnim položajima. I pored svih napora u protekloj noći, jedinice odreda su brzo zauzele položaje i u kratkoj borbi odbacile neprijatelja koji se, čim je osjetio odlučnost naših boraca, povukao u polazne garnizone.

Tako se završio napad na Sunju.

Pri ocjeni uspjeha i značaja ove akcije valja imati u vidu da je izvedena sa relativno slabim snagama, uzimajući u obzir jačinu neprijateljevog garnizona i karakter objekata koje je pripremio za

[!] Ranjeni su: Jovan Marovac, Stevo Crljenica, Stevo Peškir, Stevo Marunić, Jovan Medić i Ostoja Drobnjak.

odbranu. Rizik u ovoj akciji bio je utoliko veći što su baš u to vrijeme i ostali neprijateljevi garnizoni na Baniji bili jači nego obično, a i svakodnevno su kroz njih prolazile i izvjesno vrijeme se zadržavale fašističke jedinice koje su se kretale prema Eosni, pa je mogao brzo i lako da pruži pomoć svom napadnutom garnizonu.

Za narod i dalji razvoj NOP na Baniji, cva akcija je imala poseban značaj, prvenstveno stoga što je izvedena u vrijeme kada je bila odsutna Sedma divizija i kada je neprijatelj vjerovao da na ovom području nema značajnijih partizanskih snaga, tj. kada je ubjeđen da će uspostaviti svoju čvrstu vlast. Zatim, akcija je omogućila da odred naglo ojača i ljudima i oružjem, štc> je stvorilo uvjete da se, nakon nešto više od mjesec dana, na Bsniji formira nova brigada. A vojni uspjesi doprinijeli su i življoj političkoj aktivnosti i uspjehu u radu političkih i drugih organizacija NOP.

Milan TRNINIĆ

ZASJEDA KOD GREĐANA

Ovo je treća godina kako se nad ovim krajem čuju rafali mitraljeza i grmljavina topova. Jun je 1943. Naša divizija vodi borbe daleko od svoga kraja i radujemo se kad čujemo da sa ostalim jedinicama postiže uspjehe.

Bataljon je u Klasniću. Tu su i komandant i komesar odreda — u obilasku bataljona. Jedno veče stiže u štab bataljona (tada sam bio njegov komesar) komandant Komande mjesta Glina, Đuro Vujić Brat, sa izvještajem obavještajca Mile Đukića. Ve;:a iz Petrinje javlja da sutradan odatle polazi kamion sa 30 žandarme i domobrana za Topusko. Domobrani, koji s nama imaju vezu, traže da im postavimo zasjedu na cesti između Petrinje i Gl:ne, no da ne pucamo po njima već samo da ispalimo plotun iznad kamiona. Oni će sami razoružati one koji pokušaju da daju otpor i svi će se predati. Dukić u izvještaju predlaže da se kamion sačeka ispred sela Kibalca, ali da do zore zasjeda mora biti postavljena.

Đuro Brat insistira da krenemo odmah, jer nećemo stići na vrijeme — do Kihalca ima preko 30 km. Bližeg pogodnog mjesta za zasjedu nema. Sa žalošću konstatujemo da od ova akcije nema ništa. No, s komandantom i komesarom odreda ipak razgledamo sekciju. Tražimo pogodno mjesto na cesti između Gline i Topuskog. Na sekciji se nudi jedino okuka kod sela Skele. I slaba i dobra strana joj je što je nepunih 1.500 m od neprijateljevih bunkera u selu Gređanima. Pitamo poznavaoce terena može li ovdje zasjeda da se prikrije. Dobijamo odgovor da ne može, da je čistina. Neko predloži da zovemo Dušana Bakrača — on se tuda prebacivao kao kurir čete »Matija Gubec«. Dušan se ne sjeća da na tom dijelu ceste postoji kakav šumarak ili živica. Ipak, da se pokuša: biće koji trn i Obrasle međe, i pšenica je sad velika. Odlučujemo da se pokuša. Kao osiguranje zasjedi ostavićemo na sjevernoj padini Baltica brda teške mitraljeze i dio snaga.

Kolona bataljona se izdužila. Idemo ka Gređanima. Žuri nam se da u toku noći neopaženo postavimo zasjedu. Treba preći rijeku Glinu — to je malo neprijatno, ali je za iznenađenje neophodno. Tišina je, samo se čuje bat koraka. Stalno se upozorava da se tiše hoda. Stigli smo na cestu — okolo vlada mir. Nemamo zgodan teren za zaklone, no to borcima iskusnim u zasjedama ne smeta. Koristimo zaklon od oka — živicu i dosta visoku pšenicu. Raspoređujemo se u blizini ceste i ležemo u žito — tu nas je veoma teško zapaziti. Znamo, ako nas neprijatelj ne otkrije, zasjedo će uspjeti. Dajemo naređenja i druga uputstva. Vatru će prvi otvoriti komandant.

Lijepo je, sunčano jutro. Oko nas seljaci okopavaju kukuruz. Niko nas ne primjećuje. Ispred naše zasjede je Glina, a pozadi Topusko — dva jaka neprijateljeva garnizona, a tu, tik pred nama, gledamo neprijateljeve vojnike u bunkerima i na željezničkoj stanici. Naši osmatrači ništa ne javljaju. Dan je već poodmakao, pa mislimo da smo prevareni. Ipak, ostajemo uporni na svojim mjestima. Poneki rafal se čuje od Gline. Svaki šum osluškujemo, ali ništa ne primjećujemo. Odjednom, tišinu naruši zujanje motora — najprije u daljini, a onda sve bliže.

Već je 11 časova. Kroz zasjedu projuri motocikl prema Topuskom, zatim se od Topuskog vrati u samu zasjeda. Stade. Vojnik sa motocikla povika:

— Slobodno je, nema nikog! — Okrenu motocikl i odjuri u Topusko.

Tu su. Vidimo kamion. Za njima i dva putnička automobila. Sinu mi u g'avi da se radi o nekim »zvjerkama«. Vozila brzo naiđoše. Neće umaći. Zaštekta mitraljez komandanta Baje. Planu plotun, a zatim juriš. Sve se to zbilo za manje od 10 minuta. Kamion zapaljen, domobrani zarobljeni, a iz limuzina ispadaju visoki oficiri. Jedan pade u kanal pored puta, nogama okrenutim ka kolovozu. Ječi, kaže da je ranjen u stomak. Zuri nam se. Glina je na nepunih 5 km, Topusko još bliže. Neprijatelj može vrlo brzo da intervenira. A još treba i Glinu preći.

Uzimamo zarobljenike i kupimo oružje. Prelazimo rijeku. Sa nama su zarobljenici — 30 domobrana i 2 domobranske pukovnika. Tada saznajemo da nam je izmakao general Brozović — to je onaj što je ostao u jarku, pričinivši se da je teško ranjen. Prevario nas je. Zaplijenili smo i 2 puškomitraljeza, 4 automata, 4 pištolja, 25 karabina i oko 2.000 metaka. Zasjeda je uspjela i van očekivanja. Vraćamo se u bazu veseli i zadovoljni.

Novak FRIBICEVIC

SJEĆANJA NA TROKUT

U 3. bataljonu Banijskog partizanskog odreda gledali smo sa posebnim respektom na zadatke koje je trebalo izvršavati u Trokutu. On je svojim ćoškastim oblikom vrlo tijesan prostor za manevrisanje. Iz njega se nije lako izvući ukoliko je neprijatelj, koji na vrhovima Trokuta čvrsto drži Kostajnicu, Sunju i Dubicu, dovoljno borben i aktivan. Na strani neprijatelja su i neke prirodna preimućstva ovog područja. Naime, njegove dvije strane čine Sava i Una, dok su na trećoj pruga i cesta Sunja — Kostajnica koje je neprijatelj skoro uvijek kontrolirao jačim patrolama, a vrlo često je koristio i oklopni viak. Vremenom je duž pruge postavio i jake minsko-eksplozivne prepreke, što je također jako stijesnilo prolaz iz Trokuta ka središtu Banije i svelo ga na nekoliko puteljaka, često ispitivanih i provjeravanih i po cijenu života mnogih naših boraca, kurira, političkih radnika sa terena itd. Na toj pruzi česte su grupe civila i pojedine naše jedinice upadale u vješto postavljene zasjede i trpjele gubitke.

Zahvaljujući takvoj situaciji neprijatelj je jedno vrijeme vjerovao da je izolovao stanovništvo trokutskih sela od utjecaja banijskih partizana i prisilio ga na pasivan odnos prema narodnooslobodilačkom pokretu. Otuda su posade duž pruge Sunja — Dubica bile brojno slabije, a slabiji su bili i objekti u kojima six se nalazile. Znali smo da su snaga i opreznost tih posada bile mnego slabije nego posade koje je neprijatelj imao }i blizini Petrinje, Dvora ili Gline.

Za naš 3. bataljon su takve posade i patrole duž pruge Sunja — Dubica bile vrlo primamljiv objekat. Značajno je pomenuti da smo o svim tim posadama i kretanju njihovih patrola uvijek imali detaljne podatke, što je omogućavalo da se postavljaju zasjede ili napada sa neznatnim rizikom. Naši obavještajci, terenski radnici i mnogi obični ljudi iz sela koja se protežu uz prugu Sunja — Dubica

i Sunja — Kostajnica, prikupljali su i davali nam dragocjene podatke o neprijatelju.

Međutim, problem je uvijek bio kako stići u Trokut do tako primamljivih »zalogaja«. Trokut je, zapravo, podsjećao na mišolovku u kojoj se mogao vrlo lako naći svako ko u lakomosti za privlačnim plijenom ne uzme u obzir mogućne teškoće i iznenađenja. Osnovno je bilo da bataljon iste noći pređe u Trokut, izvrši akciju i vrati se preko pruge Sunja — Kostajnica na oslobođenu teritoriju. Zato je svaka akcija u Trokutu bila uvijek događaj na koji su borci 3. bataljona bili posebno ponosni.

Jedna od tih akcija u ljeto 1943. godine bio je napad na neprijateljevu posadu u selu Šašu, smještenu u zgradu željezničke stanice. Imali smo sve potrebne podatke o toj posadi, njenom razmještaju, izgrađenim zaklonima, stražarskim mjestima, jačini i kretanju patrola itd. Napravljen je precizan plan za napad koji je zaista izveden munjevito i sa uspjehom. Uništen je jedan domobranski vod — zarobljeno je desetak vojnika i zaplijenjeno cjelokupno naoružanje voda; porušena je željeznička pruga na mjestima gdje je postavljeno obezbjeđenje sa pravca Sunje i Dubice; zaplijenjeno je nešto materijala koji se nalazio na stanici u vagonima, zapaljeno je nekoliko vagona s materijalom itd.

Poslije akcije bataljon se brzo prikupio i. krenuo ka pruzi Sunja — Kostajnica. Prugu je trebalo preći iste noći, što je i jedino bilo mogućno pored jakog neprijateljevog obezbjeđenja. Otkriveno zemljište duž pruge izloženo je danju osmatranju i preciznoj vatri neprijateljskih patrola, a vrlo često i vatri oklopnog vlaka.

Kad smo već bili uvjereni da je akcija potpuno uspjela, neprijateljska zasjeda otvorila je jaku vatru na prednje dijelove bataljona u blizini same pruge. Ubrzo je na mjesto borbe «dopuzio« i oklopni vlak, osvjetljavajući teren raketama. Svijetleća zrna i granate parali su mrak koji nas nije mogao dugo štititi, jer je sve više svitalo.

Komandant bataljona, Mićo Radić, rekao je pribrano da se ne možemo na ovom mjestu prebaciti preko pruge, a nedostaje nam potrebno vrijeme da to učinimo na nekom drugom dijelu pruge. Brzo smo se složili da iskoristimo ostatak noći da bataljon prikriveno dovedemo do pošumljene uzvišice nedaleko od Male Memske i da do sljedeće noći ostanemo u Trokutu, s tim da preko dana motrimo postupke neprijatelja i, zavisno od toga odlučimo se ili na organizovanje otpora, ili na prebacivanje bataljona na slobodnu teritoriju Banije ili, eventualno, preko Une na Kozaru.

Naređenje je brzo prenijeto do komandira četa. U samu zoru cio bataljon se našao raspoređen na pošumljenoj uzvišici, sa čijih su se proplanaka vidjeli crveni krovovi kuća sela Rausovca i Male Memske. Stanovnici ovih sela bili su naviknuti da partizanske čete i bataljoni noću dolaze, ali i napuštaju Trokut. Pretpostavljali smo

da seljaci nisu primijetili da je bataljon odustao od prelaza preko pruge i da je primoran da se sada prikupi upravo tu odakle smo posmatrali njihova sela i kose u želji da ostanemo prikriveni. Situacija je nalagala da boravak bataljona bude potpuno tajan, pa smo riješili da ničim ne otkrijemo svoje prisustvo. Patrolama je dat zadatak da strogo vode računa da ih seljaci ne primijete. Hrane nismo imali, što nije bio prvi slučaj.

Opreznost u iščekivanju i neizvjesnost izazivali su razmišljanje 0 svim eventualnostima, a najviše o tome kako se najefikasnije boriti ako nam neprijatelj nametne borbu dok traje dan. Znali smo — noć je naš saveznik. Tada bismo s neprijateljem lako izišli na kraj. Međutim, sada je taj saveznik bio daleko od nas, pa smc se spremali *za* borbu ne računajući na njega.

U takvoj atmosferi izvijestila nas je jedna patrola da se od sela Rausovca približavaju jedan čovjek i nekoliko žena, s korpama na glavi. Već su počeli da zamiču u šumu u kojoj smo se nalazili. Uvjereni da za nas niko ne zna, naredili smo patroli da ih zadrži u šumi; trebalo je spriječiti da se u toku dana pronese vijest o tome <ia se bataljon nalazi na položaju nedaleko od Male Mc-mske i Rausovca.

Ubrzo poslije toga patrola je izvještavala komandanta bataljona da je predsjednik NOO Rausovca organizovao pripremanje hrane za partizane, za naš bataljon, i da hrana već stiže Nose je one žene koje smo mislili zadržati da bismo sačuvali tajnost svog prisustva u Trokutu.

Bili smo jako iznenađeni. Otkud znaju da smo tu" Više bismo voljeli da cijelog dana gladujemo, čekajući noć. Ali, sama vijest je 1 prijatno djelovala na sve borce. Osjetili smo, više nego ikada ranije kada smo dolazili u Trokut, da nas nešto neraskidivo veže s tim narodom, da je naša borba jednako prodrla u dušu i srce naših Trokučana kao i nas samih. Eto, takvi su bili naši Trokučani u čiju je pasivnost neprijatelj polagao nadu.

Nastala je razdraganost u toplom susretu boraca s Trokučanima, što mi je u sjećanju ostalo kao nezaboravan događaj.

U ljeto 1944. godine formiran je partizanski odred jačine prvo dva, zatim tri bataljona, sa zadatkom da dejstvuje pretežno u Trokutu. Bio sam obradovan što sam postavljen za političkog komesara tog odreda. Trokučane sam već poznavao. Osjećao sam se pomalo njihovim.

Jednog dana, kada sam se nalazio s komandantom Milanom Martinovićem Redžom u štabu odreda u Memskoj, stigla je vijest da je na položaju u Hrastovcu poginuo od neprijateljske granate šesnaestogodišnji mladić-borac koga je prije dva dana dovela u partizane njegova majka Jaga, iz Slovinaca. Bila je to za mene neobično tužna vijest. Poginuo je mladić u prvoj borbi ne doče-

kavši da dublje zakorači u život borca-partizana, čemu su ga vukli njegov mladalački polet i riješenost da narodnooslobodilačkoj borbi dade i svoj doprinos.

Dobro se sjećam kad ga je u štab odreda dovela majka. Bio je visok za svoje godine, ali djetinji izraz lica i pokreti govorili su da nije još zrio da bude »pravi« borac. Rekao sam Jagi da nam je neobično drago razgovarati s takvom majkom, ali da sina povede kući, jer imamo dovoljno boraca u odredu, starijih od njega. Nemamo dovoljno ni pušaka, treba ih oteti od neprijatelja itd. Jaga je ostala uporna da joj sin bude partizan. Molila je da joj ispunimo tu najveću želju. Rekla je da »mali« to neodoljivo očekuje i da jedino tako može do kraja ispoljiti svoju mržnju i prezir prema ustaškim zločincima iz svoga sela, kojima pripada i jedan njen rođak.

Pitao sam se kako saopštiti Jagi da je poginuo njen sin koga je prije dva dana prvi put odvojila od svog krila i predala ga našem odredu. Ipak, to joj se moralo saopćiti. U Slovince je po zadatku krenula jedna patrola. Rekli smo vođi patrole da ujedno potraži majku Jagu i da joj kaže da što prije dođe u štab odreda.

Poslije izvjesnog vremena dobili smo od patrole užasnu vijest: javljeno je da su Jagu našli u njenoj kući, oblivenu krvlju. Prizor je bio jeziv. Ležala je opružena na podu. Ispod duboko upalih očiju stajale su široke modrice, a preko grudi bila je navučena okrvavljena marama, prikrivajući dojke duboko zasječene ustaškom kamom.

Drugovi iz patrole su kasnije pričali da jd Jaga, kad su ušli u kuću, došla k svijesti, prepoznala partizane i rekla:

— Osvetio se onaj krvnik — ustaša. Molim vas, nemojte mom jedincu govoriti šta ste vidjeli.

U odredu smo imali jednog mladog medicinara iz Zagreba i najnužniji sanitetski pribor i lijekove. Jagi je cdmah pružena pomoć i prebačena je noću u partizansku bolnicu, na slobodnu teritoriju Banije. Poslije sam čuo da je uspješno izliječena.

To su neki od mnogih doživljaja iz Trokuta koje nezaboravno nosim u sjećanju.

Dragan RULA

ZAJEDNO SMO SE BORILI

U maju 1943. godine 2. bataljon Banijskog partizanskog odreda imao je oko 160 boraca, od kojih oko 80% mladića bez borbenog iskustva i vojničkog znanja, nenaviknutih na vojnički život, ali poletnih i ornih za borbu protiv fašista. Odmah po formiranju bataljon je otpočeo manje akcije. A prvo ozbiljnije borbeno krštenje doživio je početkom juna u rejonu sela Glavičai.i — Gornji Javoranj.

U to vrijeme se u Dvoru nalazila veća grupa njemačkih oficira i podoficira, gdje su, poslije školovanja u Njemačkoj, čekali da budu raspoređeni po garnizonima u dolinama Une i Sane. Dok su bili u Dvoru, povremeno su upadali u obližnja ustanička sela Hrtić i Donji Javoranj i pljačkali. Tako je u ranim jutarnjim časovima početkom juna, koristeći se maglom, grupa od [4]6 njemačkih podoficira i oficira prošla kroz Gornji Javoranj i produžila ka selu Glavičanima s namjerom da pljačka. Vodič im je bio izdajnik Petar Joka Avdija, inače u službi ustaša.

Bataljon se nalazio u svojoj staroj bazi, u selu Gorički, dok mu je jedna četa bila u Vrpolju. Ne znajući za dolazak ove neprijateljske grupe, štab bataljona[1] je u ranu zoru izdao naređenje da se sve jedinice premjeste u Vrpolje. Na putu je doznao od ljudi koji su bježali da su Nijemci upali u Gornji Javoranj i da kreću prema Glavičanima. Koristeći se maglom i grebenom iznad sela, bataljon se neopaženo i brzo spremio za napad. Četi u Vrpolju je naređeno da se odmah prebaci u zaselak Đermanoviće, kod crkve sv. Duha, a ostale jedinice prikupljene su na izlazu iz sela Glavičana. Osmatranjem su prikupljeni podaci o brojnosti neprijateljeve grupe i pravcu nastupanja.

U štab bataljona počeli su da pristižu i odbornici iz okolnih sela, politički radnici sa terena (među njima i članovi sreskog ko-

[1] Komandant Mile Dragišić, komesar Milan Đurić.

miteta) i drugi koji su bježali. Tražili su oružje da bi učestvovali u borbi. Bataljon nije imao rezervnog oružja, a nije se moglo ni uzeti od boraca. Ipak, nađeno je rješenje: po sopstvenoj želji ovi civili su raspoređeni po četama da bi bar tako učestvovali u borbi i u napadu se naoružali.

Koristeći se pogodnošću zemljišta koje je omogućavalo uspe-
3an napad, štab bataljona je odlučio da neprija:eljsku grupu pusti selo, opkoli je i likvidira. U tom duhu izda ta su i naređenja. Prva četa (u kojoj sam tada bio komandir) da napadne od Đermanovića ka crkvi u Gornjem Javornju i neprijatelju onemogući povlačenje; 2. četa da ga okruži sa sjevera i napadajući pravcem Glavičani — Zminjak spoji se sa 1. četom; 3. je ostala u zasjedi u Glavičanima.

Manevar je uspio. Kad se neprijatelj pojavio kod Glavičana, prvo ga je napala 3. četa, zatim je i 1. počela napad od crkve, a na kraju je stupila u borbu 2. četa. Obruč se je postepeno, ali sigurno stezao oko Nijemaca, koji su davali žilav otpor, koristeći se kućama, a najviše koritom rječice Orahovice. Pokušaj da se probiju preko položaja 1. čete nije im uspio, a pri tom ih je ubijeno oko 15. Sto se cbruč više stezao, borba se sve više tazgarala, a naših boraca je bilo sve više. Jer, kako se koja puška, automat ili puškomitraljez zaplijeni, odmah su se naoružavali civili. Kad je prošlo podne, borba je počela da jenjava. Ostale su samo dvije manj? grupe i to jedna u koritu Orahovice, a druga u usjeku puta više zeseoka Durmani. Obilaskom s leđa likvidirana je prvo grupa u usjeku, a potom i ona u potoku.

Tako je potučena ova grupa Nijemaca zajedničkom borbom naroda i partizana, naoružanih i nenaoružanih. Ubijena su 44 njemačka oficira i podoficira, a zaplijenjeno je: 4 puškomitraljeza, 12 automata i 25 pušaka. Samo su 2 Nijemca pobjegla.

Ignjatije JAIĆ

BORBE UNSKE OPERATIVNE GRUPE*

U proljeće 1943. godine Banija se oporavljala od posljedica IV neprijateljske ofanzive. Žarišta tifusa, donijetog iz Bosne, tinjala su još ovdje-ondje. Zalihe hrane bile su prilično oskudne. Na zgarištima popaljenih sela podizane su bajte. Iz sela istočnog dijela Banije, koja su bila donekle pošteđena, stizala je na oslobođenu teritoriju hrana. Dolazili su novi borci u Banijski partizanski odred. Pošto je odred u toku aprila znatno brojno ojačao, izdvojen je iz njega dio jedinica, te je 1. maja u Klasniću formirana 4 banijska brigada.[1]

Oslobođena teritorija u međuriječju Kupe, Save i Une bila je tada znatno manja nego u jesen 1942. godine, jer je neprijatelj uspostavio kontrolu nad Cazinskom krajinom i jugoistočnim dijelom Korduna, a kontrolom puta Glina — Topusko — Velika Kladuša odvojio je oslobođenu teritoriju Banije od prostrane oslobođene zone Kordun — Lika.

Na Baniji i oko nje nije tada bilo, osim 4. brigade i odreda, drugih većih partizanskih jedinica. Sedma divizija bila je u sastavu Operativne grupe Vrhovnog štaba. Osma divizija bila jc u aprilu i maju zauzeta borbama u Lici, pa su teritoriju Korduna štitili 1. i 2. kordunaški odred, razvučeni na širokom frontu. U Cazinskoj krajini nije bilo partizanskih snaga, jer su se krupnije krajiške jedinice nalazile južno od Une, a Cazinski bataljon bio jp u februaru rasformiran.

Ponovnom okupacijom Cazinske krajine stvorena je opasnost da neprijatelj svojim prisustvom i novim političkim manevrima pasivizira oslobodilački pokret među tamošnjim muslimanskim stanov-

* Članak je objavljen u *Vojnoistorijskom glasniku* br. 5/1951. (donekle prerađen).

[1] Ovo ime brigada je nosila do formiranja još jedne brigade. Obje su tada bile u sastavu Unske operativne grupe, pa je 4. brigada 28. VI 1943. postala Prva.

ništvom, kao i da stvori bazu sa koje bi ugrožavao Baniju i Kordun, naročito dok su 7. i 8. divizija odsutne. Da bi se ova opasnost otklonila, Glavni štab Hrvatske predložio je već u martu štabu 1. bosanskog korpusa da se od hrvatskih i krajiških jedinica osnuje jedna operativna grupa jačine divizije, kao privremena formacija, koja bi operirala u Cazinskoj krajini i susjednim područjima Banije i Korduna. Njen zadatak bi bio da aktivnim dejstvima ponovo oživi oslobodilački pokret u Cazinskoj krajini, da spoji i proširi oslobođenu teritoriju Banije i Korduna, te da zajedno s partizanskim odredima zaštiti ovu teritoriju od neprijateljskih upada. Također je predloženo da se rukovođenje vojnim operacijama u Cazinskoj krajini stavi u nadležnost Glavnog štaba Hrvatske, pošto je to područje bolje povezan sa Banijom i Kordunom nego sa Bosanskom krajinom preko Une.

Prijedlog je prihvaćen. Sa sektora južno od Bihaća upućena je 8. krajiška brigada u južni Kordun, gdje se prvih dana maja stavlja na raspolaganje GŠH, odnosno štabu 1. hrvatskog korpusa. Štab ovog korpusa svojom naredbom od 5. maja 1943. naredio je formiranje grupe i imenovao njen štab. Grupa je dobila naziv Unska operativna grupa.[2] U njen sastav ušle su ove jedinice:

— 4. banijska brigada sa oko 1.000 dobro naoružanih boraca; poslije borbi koje je početkom maja vodila duž linije Sunja — Kostajnica, brigada je 7. maja bila prikupljena u Klasniću;

— 8. krajiška brigada sa oko 1.250 boraca, dobro naoružana i opremljena; tri bataljona brigade bila su 6. maja n„. južnim padinama Petrove gore, a jedan u Zirovcu kod brigadne bolnice (u njoj se tada nalazilo oko 400 boraca);

—- 2. kordunaški partizanski odred sa 660 boraca; njegovi bataljoni su 6. maja bili zapadno od Topuskog.

Banijski partizanski odred nije ušao u organski sr.stav grupe, ali ga je njen štab mogao upotrijebiti za izvršavanje borbenih zadataka na teritoriji Banije. Odred je imao tri bataljona sa oko 500 boraca.

U vrijeme formiranja grupa je imala 13 bataljona i pomoćne jedinice, ukupno oko 3.200 boraca. Bila je dobro naoružana, jer je svaki bataljon imao i oko 10 automatskih oruđa. U jedinicama je bilo ukupno oko 120.000 metaka, tj. prosječno po 40 metaka na borca.

Neprijateljske snage u međuriječju Kupe, Save i Une početkom maja bile su raspoređene u zahvatu željezničke pruge Sisak

* Pod nazivom Unska operativna grupa postojale su u toku NOR dvije potpuno različite formacije. Prva je postojala od 5. maja do 15. septembra 1943. i dejstvovala je pretežno na Baniji. Druga je postojala od februara 1944. i dejstvovala je u Cazinskoj krajini. Ovdje je riječ samo o prvoj.

U štab formirane grupe postavljeni su: komandant — Petar Kleut, politički komesar — Ranko Mitić, zamjenik komandanta — Hamdija Omanović. *(Zbornik dokumenata NOR,* tom V, knjiga 15, dokument br. 12.).

— Sunja — Kostajnica — Bihać i duž ceste Petrinja — Glina — Topusko — Velika Kladuša — Slunj. U Sisku su bili — domobranski stožer 1. zbora i oko tri bataljona pomoćnih jedinica. 5. gorski zdrug bio je raspoređen u Glini u selu Bučici. Druga pješadijska divizija imala je štab u Kostajnici, svoju 11. pukovniju na liniji Slunj — Cetingrad — Velika Kladuša — Staro Selo, u 12. pukovniju u Kostajnici i Dvoru. U Petrinji su bili topnički skiop 1. zbora, bataljon ustaša, jedna posadna i jedna tenkovska četa. Garnizon u Topuskom sačinjavali su 11. ustaška bojna i oko 100 žandarma. Prugu Sisak — Sunja — Kostajnica obezbjeđivali su 10. stražarski bataljon, četa ustaša, posadna četa i jedan oklopni vlak. U Dvoru, Bosanskoj Krupi i Ostrošcu bio je raspoređen njemački 721. lovački puk. U Zrinju je bilo oko 180 ustaša. U Hrastovici i Gori bila je po jedna posadna četa. U nekim selima Cazinske krajine postojale su žandarmerijske postaje i domaća ustaška milicija (»majari«).

Svega je, dakle, u zoni dejstva Unske operativne grupe neprijatelj imao 18 do 20 bataljona i 8 artiljerijskih baterija — ukupno 10.000 — 12.000 vojnika.

BORBE OD TOPUSKOG DO SLUNJA

Prvi zadatak koji je grupi postavljen bio je da presiječe put Glina — Velika Kladuša u predjelu Kamenog mosta (kod Starog Sela), da čvrsto ovlada rejonom Staro Selo, Katinovac, Burića kosa i tako poveže slobodnu teritoriju Banije i Korduna. Važnost povezivanja tih slobodnih teritorija bila je, pored ostalog, i u tome što su iz Posavine i Banije pravcem Klasnić — Kameni most — Vrginmost upućivani transporti hrane za južni Kordun i Liku, gdje su se pod vrlo teškim prehrambenim uslovima borile 6. lička i 8. kordunaška divizija. S druge strane, presijecanjem puta Topusko — Velika Kladuša, neprijateljska 11. pukovnija bila bi odsječena od svoje baze u Topuskom i upućena na snabdijevanje dolinom Une (što je bilo mnogo teže i nesigurnije). Sve bi to olakšalo nastupanje naših jedinica u pravcu Cazina, jednom od osnovnih ciljeva dejstva grupe.

Štab grupe je od 8. do 10. maja pregrupirao sruge na taj način što je 8. krajišku brigadu i jedan kordunaški bataljon uputio na prostor oko Vrnograča, a 4. brigadu doveo u Obijaj, odakle je trebalo da ispita situaciju u Starom Selu i pripremi napad na tamošnju posadu. Ustanovljeno je da je neprijatelj tih dana prebacio veći deo one posade u Cetingrad, očekujući tamo napad, jer je bio otkrio prisustvo jačih partizanskih snaga na južnim padinama Petrove gore. U Starom Selu ostalo je samo 80 vojnika. Odmah je donijeta odluka da 4. brigada sa dva bataljona napadne Staro Selo, a da se jednim bataljonom osigura od Topuskog. Osigu-

ran je od Velike Kladuše povjereno je Kordunaškcm odiedu, dok je 8. krajiška brigada zadržana u rezervi.

Poslije žurne ali brižljive pripreme, 2. i 3. bataljon brigade su noću 12/13. maja napali posadu u Starom Selu. U kratkoj borbi neprijatelj je savladan, a gotovo sva posada zarobljena. Zaplijenjeni su 1 top, 3 mitraljeza, 60 pušaka i dosta druge ratne opreme. Gubici brigade bili su: 3 poginula i 5 ranjenih boraca. Odmah poslije borbe temeljito su u selu porušena sva utvrđenja.

Osjetivši da mu od presijecanja linije Topusko — Velika Kladuša prijeti opasnost, neprijatelj je brzo reagirao. Sa sjevera je krenuo sa dva bataljona pravcima Topusko — Staro Selo i Glina — Obijaj. S juga, iz Velike Kladuše, krenuo je s oko dva bataljona pravcem Podzvizd — Bukovlje — Staro Selo. Na oba pravca on je svoje kolone podržavao avijacijom i artiljerijom. Prvi bataljon 4. brigade, u oštroj bliskoj borbi kod Balinca, spriječio je 14. maja nastupanje kolone iz Gline i Topuskog južno od Vranovine. Međutim, Kordunaški odred nije uspio da zadrži kolonu iz Velike Kladuše, pa se pod borbom povukao prema Obijaju. Neprijateljeva kolona s juga ušla je 14. maja popodne u porušena utvrđenja Starog Sela.

štab grupe nije ni pokušao da jačim snagama spriječi ovaj neprijateljev ulazak u Staro Selo, nadajući se da će kolona tamo zanoćiti. Odmah je naređeno 8. krajiškoj brigadi da ga još iste noći, prije nego popravi rovove, napadne s pravca Bosanske Bojne. Kordunaški odred je sa dva bataljona zatvorio pravac od Velike Kladuše, a 4. brigada sa dva bataljona pravce Topusko — Staro Selo. Neprijatelj, međutim, nije sačekao napad — iskoristio je prvi mrak da se neopaženo izvuče na jug, zaobišavši kordunaške bataljone na osiguranju. Prije zore povukao se u Veliku Kladušu.

Još jedan pokušaj Komande 1. zbora da povrati kontrolu nad parvcem Velika Kladuša — Topusko učinjen je 15. maja, ali je propao već u samom početku. Komanda zbora javiia je tada Ministarstvu oružanih snaga u Zagrebu da se na kontrolu ovog pravca ne može više računati, jer se u rejonu Šamarice nalazi oko 4.000—6.000 partizana.[3] Poslije ovoga 8. brigada ostala je u selima oko Vranograča, dok je 4. brigada razmještena u selu Bojna, Brezovo Polje i Klasnić, a Kordunaški partizanski odred u Staro Selo.

Preko obavještajne mreže komande Banijskog područja, štab grupe je 18. maja dobio podatak da domobranski oficir Stanko Perhavec, komandir brdske baterije u selu Gornjoj Bučici, koji je odranije bio u vezi s partizanima, želi da se sastane s komandantom neke partizanske jedinice. Na sastanak je otišao komandant grupe, pa pošto je s Perhavcem razmotrio situaciju, dogovorio se o načinu na koji će biti izvršen napad na posadu i kako će Perhavec sa

• *Zbornih* V/15, dok. br. 149 i 150.

nekoliko domobrana, partizanskih simpatizera, spriječiti da baterija stupi u dejstvo za vrijeme napada.

Posadu Bačice je sačinjavala 2. bojna 5. gorskog zdruga ojačana jednom brdskom baterijom, sa oko 480 vojnika. Od oružja, posada je, osim topova iz baterije, imala još 4 minobacača, 6 mitraljeza, 20 puškomitraljeza i 300 pušaka. U sjevernom dijelu sela bili su baterija i jedna četa, a u južnom štab bataljona s ostalim snagama. Kako se selo nalazi na grebenu jedne kose, bilo je podesno za odbranu a usto i dobro utvrđeno. Ispred rovova i bunkera bila je postavljena žičana prepreka, a mjestimično i minska polja. Jedan vod branio je izdvojenu utvrđenu tačku — crkvu Sveto Trojstvo, 2 km sjeveroistočno od sela.

U toku 21. maja jedinice grupe krenule su sa Banije ka Vrginostu. U Vrnograču je ostao jedan bataljon 8. brigade a u rejonu Starog Sela jedan bataljon Kordunaškog odreda. Sve ostale snage grupe bile su upotrijebljene za napad na Bučicu i osiguranje ove akcije. Napad je predviđen za noć 23/24. maja s ovakvim planom:

Četvrtoj brigadi je dat zadatak da zaobiđe Bučicu sa dva bataljona preko Taborišta i šume Kobiljače, te da napadne sjeverni dio sela, štiteći jednom četom leđa od posade u crkvi Sv. Trojstvo, a jednim bataljonom da nastupi preko Desnog Degoja i napadne sjeverni dio sela sa zapada. Osma brigada imala je napasti južni dio sela, nastupajući s istoka i juga sa dva bataljona, a jedar bataljon da ostavi u rezervi. Kordunaški odred imao je zadatak da jednim bataljonom izvrši pritisak na južni dio sela sa zapadne strane, a iedan bataljon određen je u rezervu štaba giupe. Osiguranje od Gline i Petrinje povjereno je 1. bataljonu Banijskog PO i četi »Matija Gubec«, koji su svoje snage rasporedili na liniji Stankovac — Viduševac. Komandno mesto štaba grupe predviđeno je u selu Taborištu.

Neprijatelj je saznao za približavanje naših snaga i očekivao napad u punoj pripravnosti. Komandir baterije«, Perhavec, naredio je u ponoć prekid pripravnosti, ali su pješadijske čete ostale i dalje na položajima u rovovima. Bataljon 4. brigade, koji je nastupao preko Desnog Degoja, došao je na vrijeme na polazne položaje za napad. Tu je bio otkriven i stupio u borbu po planu u 1 sat poslije ponoći. Međutim, glavna kolona 4. brigade, zbog sperog kretanja kroz šumu Kobiljaču, nije stigla na vrijeme, te je napad počela tek u 2 sata. Ova kolona je ipak opreznim prilaženjem i snažnim naletom na neprijateljske položaje ostvarila izvjesno iznenađenje i postigla uspjeh. Sjeverni dio sela brzo ie zauzet, a vojnici pješadijske čete i baterije zarobljeni.

Bio je nastupio kritičan trenutak za cijelu neprijateljsku posadu koji nije iskorišten. Četvrta brigada zabavila se zarobljavanjem neprijateljskih vojnika i sakupljanjem bogatog plijena, a 8. je zakasnila s napadom. U odlučan napad prešla je tek u 4 sata, kad

se neprijatelj već bio pribrao i procijenio da se do zore može održati. Napad 8. brigade odbijen je uz gubitke.

Četa koja je napadala neprijatelja u crkvi Sv. Trojstvo naišla ie na žestok otpor. U prvom jurišu poginuo je komandir čete Milan Munić. Politički komesar poveo je četu još jednom na juriš, ali bez uspjeha.

Pred zoru je štab grupe ocijenio da bi produžavanje napada *po* danu izložilo jedinice velikim gubicima, pa je naredio da se povuku na prostor selä Čremušnica, Bović i Kirin.

Bataljonu Banijskog odreda i četi »Matija Gubec«, koji su u toku noći imali samo manje čarke s neprijateljevim patrolama, naređeno je da 24. maja prate pokrete neprijatelja. Štab grupe nosio se u prvi mah mišlju da iduće noći ponovi napad. No, pošto je predveče 24. maja primljen izvještaj da je u Bučicu stigao bataljon ustaša iz Petrinje, odlučeno je da se napad ne produžava.

U sjevernom dijelu Bučice neprijatelj je izgubio 122 vojnika, od čega 10 poginulih i 112 zarobljenih. U južnom dijela sela gubici su iznosili oko 10 poginulih i 25 ranjenih. Druga bojna 5. gorskog zdruga bila je tako skoro prepolovljena. Plijen je bio bogat: 4 topa sa 600 granata, laki minobacač sa 24 mine, 11 automatskih oruđa, 70 pušaka, 20.000 metaka, 120 ručnih bombi, 60 konja i dosta drugog materijala i opreme. Neprijatelj je poslije nekoliko dana napustio Bučicu bez borbe, a 2. bojnu povukao u Glinu na oporavak i popunu.[4]

Jedinice grupe imale su u ovoj borbi 9 poginulih i 30 ranjenih. Među poginulima bili su i komandiri dveju četa — Milan Munić i Simo Lončar.

Da bi se vratila svom osnovnom zadatku, grupa je 25. maja krenula preko Vrginmosta i Starog Sela u Baniju, te se razmjestila na prostoru Zirovac, Brubno, Bosanska Bojna, Vrnograč. Tamo je •zvršena prva reorganizacija nekih jedinica. Tako je u 4. brigadi formiran 4. bataljon i naoružan oružjem zaplijenjenim u Eučici. Od zaplijenjenih topova formirana je brdska baterija koju je neumorno uvježbavao Stanko Perhavec. Pošto je analizom akcije na **BUČJCU** utvrđeno da su naši gubici u toj borbi mogli biti znatno manji da su jedinice nastupale u pravilnijem rasporedu i da su bolje korišteni zakloni od vatre, naređeno je da sve jedinice izvedu intenzivnu jednomesečnu borbenu obuku. To je i provedeno do kraja maja.

Grupa je 29. maja dobila naređenje od Glć vnog štaba Hrvatske da obrati pažnju na liniju Slunj — Velika Kladuša, gde je neprijateljeva 11. pukovnija — pošto je bila odsječena od svoje baze za snabdijevanje u Topuskom — pokazivala sve veću uznemirenost.

‘ *Zbornik, V/1S,* dok. br. 66, »2, 174 1 182.

Stab grupe je odlučio da sa glavninom snaga krene prema Slunju najprečim pravcem, tj. preko cazinskog kotara, koji je bio pod kontrolom slabijih neprijateljevih snaga. Usput su brigade svaka na svom pravcu imale da očiste neka sela od ustaške i Huskine milicije i žandarmerijskih posada. Brigade su 31. maja krenule pararelnim pravcima na izvršenje predviđenih zadataka.

Četvrta brigada, krećući se pravcem Bosanska Bojna — Vrnograč — Johovica, stigla je u Šturlić 1. juna pred zoru, odakle je mjesna ustaška milicija pobjegla, ali se popodne vratila ojačana ustaškom posadom iz Tršca i napala 3. bataljon. Poslije dvočasovne borbe bataljon je potisnuo neprijatelja, nanijevši mu gubitke od 9 poginulih i veći broj ranjenih. Zaplijenjeno je 8 pušaka i 3.700 metaka. U borbi je poginuo i komandir čete Milan Duvandžija.

Osma brigada je u zoru 1. juna u Pećigradu rastjerala posadu iz gradine (tvrđave) i zarobila 8 žanđarma ,a zatim je odbila jednu neprijateljevu kolonu od Cazina koja je tom prilikom imala 15 poginulih i veći broj ranjenih. Poginula su naša 2 borca i 4 ranjena. Zaplijenjeno je 10 pušaka. Poslije podne brigada je produžila marš prema Tržačkoj Platnici i idućeg dana uputila jedan bataljon da očisti Tržac. Posada iz Tršca je pobjegla, ali je od Eihaća naišla četa Nijemaca. U oštroj borbi ona je razbijena i natjerana u bjekstvo; ubijena su 4 i zarobljena 2 Nijemca, dok je veći broj ranjen. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez i 5 pušaka.

Sve jedinice bile su 3. juna na položajima prema Slunju. Ovo mjesto je držala posada od oke 120 domobrana iz 1. bojne 11. pukovnije i oko 250 ustaša i žandarma. Bili su dobro utvrđeni. Oko cijelog grada bili su iskopani rovovi punog profila i postavljene prepreke od bodljikave žice.

Napad na Slunj izvršen je 3. juna uvečer sa tri bataljona 4. i dva bataljona 8. brigade. Glavni udar išao je s juga, duž ceste Slušnica — Slunj. Na tom pravcu napadao je 3. bataljon 4. brigade istočno i jedan bataljon 8. zapadno od ceste; napad ovih bataljona podržavala je brdska baterija sa položaja na brdu MeJnici. Drugi bataljon 4. brigade napadao je sa sjevera, sa zadatkom da ovlada mostom na Korani i onemogući neprijatelju povlačenje iz Slunja. Sa zapada je jedan bataljon 8. brigade vršio demonstrativni napad, jer su prilazi sa te strane bili teški. Prvi bataljon 4. brigade trebalo je da sa istoka vrši pritisak na grad i na most na Korani. Za osiguranje prema Cetingradu postavljeni su 4. bataljon 4. brigade i Kordunaški bataljon, a prema Bihaću jedan bataljon 8. brigade.

Stab grupe rukovodio je operacijom sa sjevernih padina Melnice.

Približavajući se predvečer rijeci Slušnici, 1. bataljon 4. brigade neočekivano je naišao na neprijateljska osiguranja istočno od rijeke. Da bi prišao do položaja koji su mu određeni, on se upustio u

žestok okršaj. Iako je pretrpio znatne gubitke, bataljon je ipak uspio da neprijateljsko osiguranje nabaci u kanjon Slušnice i dobrim dijelom ga uništi. Po izlasku na staru gradinu, na desnoj obali Slušnice, bataljon je još za vidjela vatrom kontrolirao most na Korani. Svojim prodorom on je stvorio priličnu pometnju kod neprijatelja. Ostali bataljoni nisu, međutim, još bili spremni za opći napad da bi iskoristili tu okolnost (napad je bio predviđen za 21 sat). Kad je pao mrak, preciznost vatre 1. bataljona po mostu je oslabila, pa je neprijatelj ojačao svoje snage oko mosta i odbio napad 2. bataljona sa sjevera.

Napad s juga počeo je u 21 sat i odvijao se po planu. Uz podršku artiljerije osvajan je rov po rov. Već nakon jednog sata borbe naše su snage s ovog pravca prodrle u grad. Neprijatelj se, ipak, sve do zore održao na brdu sjeverno od mosta, kontrolirajući svojom vatrom most na Korani.

Još prije početka napada na Slunj, iz Cetingrada je neprijatelju krenula u pomoć jedna bojna 11. pukovnice. Kordunaški bataljon dočekao je neprijatelja i pružio mu otpor ali ga nije uspio zadržati. U zoru se ova kolona spojila sa slunjskom posadom na brdu više mosta, ali umjesto očekivanog protivnapada prema Slunju, neprijatelj se povukao u Cetingrad. Jedinice grupe razmjestile su se u Slunju i okolnim selima, očekujući kako će neprijatelj reagirati.

U Slunju je neprijatelj ostavio 5 poginulih, a 11 je zarobljeno. Broj poginulih i ranjenih koje je evakuirao nije sc mogao ustanoviti. Zaplijenjeno je 20 pušaka i 30.000 metaka. Mi smo u ovoj borbi imali 5 poginulih 1 14 ranjenih.[5]

Pošto u toku 4. i 5. juna do podne nije niotkud primijećeno kretanje neprijatelja, budnost naših jedinica bila je popustila. Jedna ustaško-domobranska kolona, oko dva bataljona neopaženo se približila 5. juna poslije podne rasporedu 8. brigade i izvršila prepad na njen 4. bataljon u Furjanu. Bataljon se povukao prema Lumbardeniku sa 6 ranjenih, među kojima je bio i komandant bataljona. Osma brigada je prihvatila borbu, ali nije uspjela da spriječi prodor ove kolone u Slunj. Istovremeno se jedna neprijateljska kolona iz pravca Cetingrada probila kroz osiguranja kod Cetinskog Varoša i izbila pred Slunj sa sjevera. Tako je 6. juna u Slunju ponovo bilo oko hiljadu neprijateljevih vojnika.

Pošto je dobar dio odbrambenih uređaja u građu i oko njega bio u toku 4. i 5. juna uništen ili teže oštećen, postojali su uslovi za ponovan uspješan napad. Ali, za to su bile potrebne veće snage od Unske grupe. Bilo je dogovoreno sa 8. divizijom da se zajedničkim snagama 10. juna izvrši nov napad. Međutim, zbog jačeg angažiranja 8. divizije u borbama oko Plaškog, akcija je odložena na neodređeno vrijeme. Zbog toga je odlučeno (prvenstveno zbog slabe

[5] *Zbornik,* V/16.

ishrane i smještaja jedinica oko Slunja) da se jedinice grupe prebace na Baniju. Pokret je izvršen 10. i 11. juna. Četvrta brigada je oila u Klasniću, 8. u Zirovcu, Kordunaški bataljon u Katinovcu, a štab grupe i artiljerijska baterija u Brezovom Polju.

NAPAD NA GARNIZON U VELIKOJ KLADUSI

Štab grupe primio je 15. juna zadatak od štaba 4. korpusa da već iduće večeri blokira neprijateljev garnizon u Velikoj Kladuši koji je tada imao oko 2.000 vojnika. U isto vrijeme je 8. divizija imala likvidirati garnizon u Cetingradu, pa iduće noći (17. juna), zajedno s nama, napasti i savladati garnizon u Velikoj Kladuši.

Zbog kratkog vremena donijeta ie odluka da blokadu izvrši 4. brigada, te joj je upućeno naređenje da odmah krene prema Velikoj Kladuši, do koje je u toku jednodnevnog marša trebalo da prevali 35 km. Osmoj brigadi je naređeno da osigurava pravce Cazin — Velika Kladuša i Topusko — Velika Kladuša, a Kordunaški bataljon zadržan je u rezervi.

Četvrta brigada izvršila je pokret prema Velikoj Kladuši i u toku noći 16/17. juna stupila u borbu s vanjskim osiguranjima koja iu bila kružno postavljena oko garnizona na 2—3 km. Prvi i 3. bataljon krenuli su u napad s juga preko sela Nepeke, 2. bataljon sa sjevera preko sela Drmeljeva, a štab brigade sa 4. bataljonom u rezervi trebalo je da se nalazi u sjevernom dijelu sela Alatuše.

Krenuvši u napad u 2 časa ujutru, 1. i 3. bataljon zauzeli su u prvom naletu zaselak Tuk i brdo južno od gradine, ali su u zoru odbačeni na polazne položaje. Uskoro zatim pojavila sc za leđima ovih bataljona četa ustaša koja se noću bila piokrala iz Kladuše. Iznenađeni i ne znajući o kolikim se snagama radi, bataljoni su se povukli preko potoka Šiljkovače u selo Polje. Tu su se do podne sredili, a zatim se vratili na polazne položaje Nepeke.

Drugi bataljon je do zore 17. juna potisnuo neprijateljeva osiguranja iz Drmeljeva, a do podne očistio i Alatušu te se utvrdio na liniji Miljković-Selo — Trnovi. Brdska baterija postavljena je na položaje u selu Trnovi. Da bi neposrednije utjecao na dejstva, štab grupe je 17. juna prešao u Nepeke. Otuda je uvečć' uspostavljena telefonska veza sa štabom 8. divizije; doznali smo da je prethodne noći likvidirana posada u Cetingradu, no zbog nejasne situacije oko Kladuše, štab divizije je promijenio plan daljeg dejstva
i jedinice uputio prema Slunju, a ne prema Kladuši. Grupi je bilo naređeno da i dalje drži posadu u Kladuši pod aktivnom blokadom, a u pomoć su upućena dva bataljona 2. brigade 8. divizije koji su posjeli položaje u Dubravi. Time je lanac oko Kladuše bio čvrsto zatvoren.

U toku 18, 19. i 20. juna borbe oko Kladuše nisu prestajale. Neprijatelj je izvršio više jakih protivnapada, uspijevajući ponekad da na kraće vrijeme potisne dijelove 1. i 3. bataljona. Avijacija je postajala sve aktivnija — preko cijelog dana po 6—8 aviona bombardiralo je i mitraljiralo položaje te brigade.

Pošto je 8. divizija 18. juna oslobodila Slunj, prebacila je 19. juna dvije brigade prema Velikoj Kladuši, a treću uputila na osiguranje pravca Bužim — Kladuša. Druga brigada je oke Kladuše preuzela položaje sa zapadne strane, a 1. brigada 8. divizije ostala je u rezervi.

Poslije dvosatne artiljerijske pripreme, 4. banijska i 2. kordunaška brigada prešle su 20. juna u napad na Kladušu. Već u toku prvih sati ostvareni su znatni uspjesi. 2. brigada je zauzela Gradinu, a bataljoni Četvrte kosu od gradine uz južnu ivicu Kladuše. Sa sjevera je 2. bataljon 4. brigade prodirao u grad, te je oko ponoći, između crkve i džamije, opkolio i likvidirao 4. satniju 2. bojne 11. pukovnije.

Međutim, čelo ovog našeg bataljona, pri pokušaju da prodre u središte grada, dospjelo je pod ubitačnu mitraljesku vatru naših jedinica sa Gradine, koje još nisu znale za ovaj prodor. Zato je napad zaustavljen. Taj predah pružio je mogućnost 11. pukovniji da se pribere i protivnapadom rezerve potisne 2. bataljon na sjevernu periferiju grada. Bataljon se, i pored teških gubitaka, ponovo probio do džamije. Tamo je pri jurišu na jednu utvrđenu zgradu pao njegov komandant, poznati junak Milan Rajković. Bataljon je pod komandom komesara odbio nove protivnapade i održao se na položajima kod džamije i na aerodromu. Pred zoru je u borbu ubačen lijevo od 2. i 4. bataljon 4. brigade. U isto vrijeme jedinice 2. brigade Osme divizije zauzele su zapadni dio grada.

Tako je 21. juna izjutra neprijatelj držao još samo srednji i istočni dio Kladuše, zabarikadiravši se u nekoliko čvrstih zgrada koje artiljerija nije mogla tući. Avijacija je toga dana postala naročito aktivna. Štab 8. divizije donio je tada odluku da u toku dana pregrupira jedinice za napad, privuče artiljeriju na pogodnije položaje i da se odlučni napad izvede toga dana uveče.[6]

Neprijatelj je napokon 19. juna shvatio u kakvom mu se teškom položaju nalazi 11. pukovnija u Kladuši i odlučio je da je ne prepusti uništenju. Iz doline rijeke Une upućene su jake njemačke snage u pomoć. Pravcem Cazin — Pećigrad — Kladuša upućen je 741. puk, a pravcem Bužim — Vrnograč — Kiaduša 721. puk sa bataljonom tenkova. Sa sjevera, iz Topuskog, upućena su dva ustaška bataljona i četa tenkova pravcem Staro Selo — Kladuša.

Kada su pred podne 21. juna u štab 8. divizije stigli podaci o pokretima neprijateljskih kolona, donijeta je odluka da se ubrza

[6] Joco Tarabić: *Borbe jedinica 8. divizije za oslobođenje V. Kladuše, Cetingrada i Slunja — Vojnoistorijski glasnih* br. 4/50.

likvidacija garnizona u Kladuši, te da se napad izvrši u 4 sata po podne. Napad je u to vrijeme počeo i razvijao se dobro, ali se bataljon njemačkih tenkova, sa dijelovima 741. puka, neočekivano brzo probio kroz osiguranja u Maloj Kladuši i već se u 17 sati pojavio iza naših položaja jugoistočno od Kladuše. Dosta brzo se kroz naša osiguranja probila i ustaška kolona sa sjevera, pa se i ona u 17 sati našla na nekoliko kilometara sjeverno od Kladuše. Zbog toga je štab divizije odlučio da se jedinice povuku na položaje sjeverno i zapadno od Kladuše.[7]

Krajem juna neprijateljski garnizon se povukao iz Kladuše u Cazin i Kostajnicu, jer je vjerovatno zaključio da se tamo ne bi održao u slučaju novog partizanskog napada. U isto vrijeme neprijatelj je povukao i snage iz Topuskog u Glinu. Prostor između Gline i Cazina bio je ponovo oslobođen.

U petodnevnim borbama na liniji Velika Kladuša — Cetingrad — Slunj 11. pukovnija je izgubila dvije trećine svojih vojnika (preko ■100 poginulih i oko 700 zarobljenih). Zaplijenjeno je 8 topova, 14 mitraljeza, 35 puškomitraljeza, 652 puške, 40.000 metaka i dosta drugog materijala. Tom velikom uspjehu znatno je doprinijela 4. brigada. Samo na njenom dijelu fronta zarobljeno je 150, poginulo 100 i ranjeno oko 200 neprijateljevih vojnika, a zaplijenjeno je 2 mitraljeza, 5 puškomitraljeza, 120 pušaka i 10.000 metaka. Brigada je u toj borbi imala i dosta teške gubitke: 26 poginulih i 86 ranjenih. Na nju otpada oko trećina naših ukupnih gubitaka u tim borbama.

REORGANIZACIJA GRUPE I BORBE U JULU I AVGUSTU

Posljednjih dana juna iz sastava grupe izašla je 8. krajiška brigada, pa je izvršena reorganizacija. Iz 4. brigade izdvojen je 2. bataljon (ostala su tri) i ona je dobila naziv 1. brigada Unske operativne grupe. Od 2. bataljona 4. brigade, 2. bataljona Banijskog odreda i Kordunaškog bataljona, formirana je 30. juna 2. brigada Unske operativne grupe. Svaka je imala po 900 boraca. Bile su dobro opremljene i naoružane. Uskoro je iz sastava grupe povučen i Kordunaški bataljon, a na njegovo mjesto u 2. brigadu je uključen 4. bataljon Banijskog odreda, čije je jezgro činila ranija samostalna četa »Matija Gubec«. Tako su u sastavu grupe sredinom jula ostale samo banijske jedinice: dvije brigade i brdska baterija. Grupa je ipak, valjda po inerciji, zadržala naziv »Unska operativna grupa«, mada je poslije reorganizacije operirala pretežno u sjevernoj Baniji, a ne u dolini Une.

Druga brigada je, poslije formiranja, u rejonu Obljaja izvodila intenzivnu obuku, a zatim je sredinom jula upućena na položaje oko

» Zbornik V/18.

Gline. Za to vrijeme 1. brigada je slala svoje bataljone da oslabljenim snagama Banijskog odreda pomognu u odbrani žetve koja je bila u toku. Istovremeno je, 1. brigada izvršila nekoliko uspješnih diverzija na pruzi Sisak — Sunja, od kojih je najznačajniji bio napad 13. jula na talijanski teretni vlak kod sela Brđana. Vlak nakrcan ratnim materijalom (6 vagona municije, 4 vagona-platfoime sa protivavionskim topovima i dijelovima aviona itd.) zapaljen je, a znatan dio pratnje vlaka uništen u toku borbe. Za? obijena su 2 oficira i 20 vojnika Talijana. Gubici brigade u toj akciji bili su 3 poginula i 10 ranjenih.

Sredinom jula neprijatelj je u Moslavini vršio ofanzivu na tamošnje slavonske jedinice. Za vrijeme ofanzive 17. slavonska brigada prebacila se preko Save na teritoriju Banije i u prvi mah našla se blokirana u šumi Ilijina greda, jer je neprijatelj bio čvrsto posio prugu Sunja — Dubica. Glavni štab Hrvatske naredio je tada štabu grupe da hitno uputi dio svojih snaga koji će pomoći 17. brigadi da izađe iz blokade i pređe prugu.

Odmah, 18. jula uvečer, upućena je 1. brigada da usiljenim noćnim maršem pravcem Kraljevčani — Mečenčani — Gornji Hrastovac — Meminska — Kostreši izbije na prugu i pomogne blokiranoj brigadi. Ona je taj marš izvela sjajno i već pred zoru bila u naređenom rejonu, ali je 17. brigada već bila jurišom otvorila sebi put preko pruge. Jedinice 1. brigade osigurale su zatim marš slavonske brigade u srednji dio Banije, gdje su se njene jedinice razmjestile u sela Begovići, Komogovina i Dodoši radi odmora. Poslije nekoliko dana slavonske jedinice vratile su se preko Save istim pravcem na svoju teritoriju.

Po dolasku u rejon oko Gline, jedinice 2. brigade ispitivale su mogućnost da likvidiraju neka od vanjskih osiguranja ovog garnizona. Treći bataljon je 22. jula uvečer izvršio neuspjeli napad na jednu četu domobrana i vod žandarma u selu Prekcpi. Pošto je neuspjeh bio posljedica slabog sadejstva četa, a ne uporne odbrane neprijatelja, bataljonu je na njegov zahtjev bilo dopušteno da napad ponovi iduće noći. Drugi napad je izvršen sa više plana, te su čete 3. bataljona brzo prodrle u neprijateljska utvrđenja i zarobile nekoliko desetina vojnika. Prije nego je bataljon potpuno savladao otpor u još nekoliko zgrada, jedan neprijateljski tenk, zaobišavši partizanska osiguranja prema Glini, stvorio se u Prekopi i izazvao pometnju kod napadača. Čete su se u neredu povukle iz sela, a veći broj zarobljenih domobrana i žandarma iskoristio je pometnju i pobjegao. Dovedeno je samo 11 domobrana, a zaplijenjen je 1 puškomitraljez i 4 puške. Vlastiti gubici bili su: 2 poginula i 10 ranjenih.

I pored stalne aktivnosti odeljenja iz sastava Diverzantskog bataljona Hrvatske, neprijatelj je u julu održavao dosta živ saobraćaj na pruzi Sisak — Sunja, saobraćajući ponekad i noću. Zbog

toga je štab grupe krajem jula doveo glavninu svojih snaga na prostor Brinja — Stražbenica — Letovanci, ispitujući mogućnost veće diverzije na pruzi, u suradnji s jednim vodom minera iz Diverzantskog bataljona.

Noću 29/30. jula 1. brigada je postavila zasjedu teretnom vlaku koji je očekivan od Sunje. Pruga je minirana u šumi Piškornjači pored sela Komareva. Nedaleko od mine postavljen je u zasjedi 3. bataljon. Na osiguranje prema Sisku između Novog Sela i Capraških Poljana postavljen je 1. bataljon, a na osiguranje prema Sunji kod Blinjskog Kuta — 2. bataljon. Druga brigada je zadržana u rezervi. U Mađarima je bilo prikupljeno oko 50 konjskih i volovskih zaprega za evakuaciju eventualnog plijena.

Teretni vlak je naišao iz Sunje u 22.15 sati. Mina je eksplodirala i izbacila lokomotivu iz kolosijeka. Bataljon je ispalio plotun u vagone, no otpora nije bilo — vlak je išao bez osiguranja. Za nekoliko sati evakuirano je 10 tona žita i drugog materijala. Zatim je u kotao lokomotive ubačen svežanj aktiviranih bombi, a kompozicija u kojoj je bilo 10 vagona-cisterni, napunjenih naftom, i dosta vagona natovarenih drvenom građom, zapaljena je. Kao buktinja gorjela je do zore.

Jedan sat poslije miniranja vlaka naišao je od Sunje oklopni vlak. Kad je došao do prepreke na pruzi, koju je kod Blinjskog kuta postavio 2. bataljon, zaustavio se i bez pokušaja da prepreku otkloni, nasumce zasuo vatrom okolne položaje. S druge strane, sa položaja u Capragu, neprijateljski artiljerijski divizion tukao je položaje zapadno od Komareva.

U ovo vrijeme na Baniji nije više postojao veći izbor objekata za napad, jer neprijatelj nije držao usamljene male posade, nego ih je sakupio u velike i dobro utvrđene garnizone. Na redu je bio obračun sa predstražama Petrinje, Gline, Kostajnice i drugih većih garnizona.

Terenska služba obavijestila je štab grupe da je moral posade u Hrastovici prilično opao, što se ogledalo i u sve češćem dezertiranju vojnika. Odlučeno je da se taj garnizon napadne. Pred sam napad uspostavljena je veza s jednim domobranskim oficirom iz posade koji je dao podatke o organizaciji odbrane.

Garnizon u Hrastovici (jedna četa od oko 150 vojnika) bio je južna predstraža jakog garnizona u Petrinji, od koga jc- bio udaljen samo 4 km. Srednji dio sela i željeznička stanica bili su uređeni za odbranu, a na prilazima selu s juga bile su pojedine utvrđene tačke.

Napad je izvršen u noći 15/16. avgusta. Prva brigada zaobišla je Hrastovicu sa zapada, preko brda C.epeliša, te je sa tri bataljona napala sa sjevera, a jednim se osigurala prema selu Gorama. (I 1. bataljon Banijskog odreda bio je tu na osiguranju.) Druga brigada je napadala sa 2. ojačanim bataljonom s juga, dok je 3. ba-

taljon, s dijelovima 3. bataljona Banijskog odreda, postavljen na osiguranje prema Petrinji, na liniju Donji Majur — Strelište. U rezervi štaba grupe određen je 1. bataljon 2. brigade, a brdska baterija podržavala je napad dejstvom po utvrđenom dijelu garnizona s položaja u selu Gornjoj Bačugi. Štab je rukovodio napadom sa brda Cepeliša.

Napad je počeo pred ponoć jurišem na željezničku stanicu koja je brzo zauzeta. Nastupanje ka srednjem dijelu sela, kako sa sjevera tako i juga, išlo je nešto teže, jer je mitraljeska vatra sa zvonika crkve efikasno tukla sve prilaze. Ipak su se borci 1. i 2. brigade već poslije jednosatne borbe sreli kod crkve, savladavši i poslednji otpor. Odmah su iz sela izvedene sve jedinice osim 1. bataljona 1. brigade, kome je povjerena evakuacija plijena i čuvanje zarobljenika.

Neprijatelj je iz Petrinje brzo reagirao. Jedan njemački bataljon pokušao je u 3 sata da prodre prema Hrastovici, ali je u oštroj bliskoj borbi između Gornjeg i Donjeg Majura zaustavljen, te je u Hrastovicu stigao tek ujutro kad su se naše snage s plijenom već bile povukle.

Garnizon u Hrastovici bio je likvidiran. Zarobljena su 133 vojnika i oficira, a poginulo je 6. Samo desetak njih uspjelo je da se sakrije i izbjegne zarobljavanje. Zaplijenjeno je 7 mitraljeza, 116 pušaka, 2 automata, 30.000 metaka, 50 bombi i dosta drugog materijala. Mi smo imali 3 poginula i 2 ranjena.[8]

Sredinom avgusta neprijatelj je u Glini imao nešto preko 1.000 vojnika, a od težeg oružja jedan divizion topova i četiri tenkova. Na dva-tri kilometra oko Gline bile su raspoređene predstraže. U Prekopi je bila jedna četa i u Crnom Lugu i Donjem Selištu po jedan vod. Poslije napada na Hrastovicu naređeno je 1 brigadi da napadne neprijateljsku četu u Prekopi, a 2. brigada da likvidira vod u zaseoku Crnom Lugu. Jedan bataljon 2. brigade napao je noću 18/19. avgusta vod u Crnom Lugu i raspršio ga, zarobivši 15 vojnika sa jednim puškomitr al jezom i 13 pušaka. Posada iz Prekope osjetila je opasnost i sklonila se u Glinu-

Idućeg dana, 19. avgusta, neprijatelj je, snagom od oko jednog ojačanog bataljona, izvršio ispad iz Gline u Majske Poljane. Prvi bataljon 1. brigade koji se tamo nalazio povukao se u prvi mah ispred neprijatelja da bi ga izvukao malo dalje od Gline Pošto se oprezni protivnik nije upuštao u dalje nastupanje, 1. bataljon je prešao u protivnapad i natjerao neprijatelja u bezglavo bjekstvo u Glinu, pri čemu je ubijeno 5, desetak je ranjene, a 2 su domobrana zarobljena. Bataljon je imao 4 ranjena borca.

Slijedećih nekoliko dana vladalo je oko Gline zatišje, osim što je 3. bataljon 1. brigade vodio manje borbe s neprijateljskim dijelovima koji su pokušavali da saobraćaju između Gline i Gore.

* *Zbornik,* V/17.

Poslije ovih dejstava ostala je između Gline i Petrinje još samo posada u Gori, sastavljena od 450 ustaša, domobrana i žandarma. Od oružja imali su, pored pušaka, desetak minobacača i 27 automatskih oruđa. Bili su dobro utvrđeni u srednjem i južnom dijelu sela, a i sam položaj bio je podesan za odbranu. Pomoć toj posadi mogli su očekivati iz Gline, a još vjerovatnije iz Petrinje, u koju su upravo tih dana pristizali dijelovi jedne nov.; njemačke jedinice. Ipak, odlučeno je da se Gora napadne u noći 24/25. avgusta.

Prva brigada napadala je sa sjevera na dosta uskom frontu, nastupajući sa dva ešelona, da bi se što prije probila kroz žičane prepreke u srednji dio sela, koji je tukla i baterija iz sela Sibića. Druga brigada je osiguravala akciju sa po jednim bataljonom prema Petrinji i Glini, a jedan bataljon je dala u rezervu grupe. Previjalište je postavljeno južno od sela Mokrica. Tu je bilo osigurano i 20 konjskih zaprega za evakuaciju ranjenika, jer je put za otpremanje ranjenika iznosio oko 25 km. Štab grupe bio je u Sibiću.

Prva brigada počela je napad pred ponoć. Brzo je prodrla u utvrđenja, koristeći se pri tome ranije ugovorenom saradnjom jednog domobrana koji je uvečer pred napad napravio prolaz kroz žičanu prepreku. U srednjem dijelu sela brigada je naišla na snažan otpor. Pošto nisu postojali izgledi da se do zore cijela posada likvidira, brigada se pred zoru, po dogovoru sa štabom grupe, povukla u Glinsku Poljanu. U toku nastupanja 1. brigade baterija joj je pružila izvjesnu podršku, ali joj u borbi za srednji dio sela, zbog mraka i slabih veza, nije mogla pomoći. Neprijatelj nije u toku borbe pokušao da napadnutima pruži pomoć iz Petrinje i Gline. Sve naše jedinice povučene su u toku idućeg dana (25. avgusta).

U Gorama je zarobljeno 135 neprijateljskih vojnika, a dosta ih je poginulo i ranjeno kod onog dijela posade koji se držao u centru sela. Zaplijenjen je 1. minobacač. 6 automatskih oruđa , 2 ručna automata, 115 pušaka, 37.000 metaka, 72 mine za bacač i dosta drugog materijala.[9]

Gubici 1. brigade u toj borbi iznosili su 8 poginulih i 12 ranjenih boraca. Pet težih ranjenika, zbog kasno pružene pomoći i dugog transporta do bolnice, naknadno je podleglo ranama.

Glina je poslije ove akcije ostala usamljeni otok u slobodnoj teritoriji Banije. Grupa nije pokušala da stavi Glinu pod čvrstu blokadu, ali je, postavivši 2. brigadu na prostor između Gline i Petrinje, ostvarila širu blokadu ovog garnizona.

Treći bataljon 2. brigade spustio se noću 27/28. avgusta u ravnicu sjeverno od Gline i postavio zasjedu na samo 3 km od garnizona. Izjutra se iz Gline pojavila kolona od nekoliko kamiona s vojnicima koji su pošli da se iskrcaju iza Prekope i izvide situaciju oko puta ka Petrinji.

' Zbornik, V/17.

Na kolonu je izvršen napad. Zarobljeni su 1 oficii i 9 vojnika, dok su se ostali, s gubicima povukli u Glinu. Odmah zatim iz Gline je krenula jedna četa sa 2 tenka prema mjestu borbe. Pošto je i ova četa dočekana uspješnom vatrom i natjerana na povlačenje, bataljon se bez gubitaka povukao u Majske Poljane.

Nekoliko dana poslije toga oko Gline je vladalo zatišje. Zatim je neprijatelj pokušavao da ispadima na slobodnu teritoriju olakša blokadu i ustanovi kolike su partizanske snage oko garnizona. Jedan ojačani bataljon pokušao je 31. avgusta da iz Gline zađe u sela Viduševac, Šatornju i Gređane, ali ga je 1. bataljon 2. brigade poslije petosatne borbe odbacio u Glinu. Neprijatelj je obnovio pokušaj 2. septembra, nastupivši s bataljonom ojačanim artiljerijom i tenkovima, ali je ponovo odbijen. Zarobljena su 3 vojnika, a više ih je poginulo i ranjeno. Zatim je 4. septembra izvršen ispad na jug u Balinac jačim snagama. Dijelovi 2. i 3. bataljona 2. brigade zadržali su neprijatelja do mraka u Balincu, a zatim su protivnapadom opkolili jednu četu. Idućeg jutra neprijatelj je novim ispadom prema Balincu deblokirao i izvukao opkoljenu četu koja je u teku borbe pretrpjela gubitak od desetak poginulih i većeg broja ranjenih. Bataljoni 2. brigade su u toj borbi imali jednog poginulog i dva ranjena.

Od kraja juna, kad je odlaskom 8. krajiške brigade prestala da bude hrvatsko-bosanska jedinica, pa do kraja avgusta, Unska operativna grupa nalazila se u sjevernom dijelu Banije i đejstvo-*.-ala prema liniji Glina — Petrinja — Caprag — Sunja. Ovakva orijentacija bila je uslovljena time što je neprijatelj svoje glavne snage na Baniji držao u njenom sjevernom dijelu. Iz Gline i Petrinje on bi svojim ispadima, kad mu se ne bi suprotstavile jake snage, ugrožavao najgušće naseljeni i najbogatiji dio Banije. U južnom dijelu, prema Dvoru i Zrinju, nalazio se 2. bataljon Banijskog PO. On je bio popunjen borcima iz dvorskog kotara koji su izvanrednom hrabrošću i spretnošću branili oslobođena sela južne Banije, a izvodili su i napade na neprijatelja. Čestim zasjedama uz putove Kostajnica — Dvor i Divuša — Zrinj, ugrožavali su neprijatelju saobraćaj i učinili ga krajnje nesigurnim.

Do 7. septembra glavnina Unske grupe bila je u selima sjeverno od Dvora, gdje se bila prebacila prethodnih dana, dok je 2. brigada ostala u Topuskom i okolini.[10] U isto vrijeme na taj je prostor stigla, prebacivši se preko Une, i 7. brigada 7. divizije. Štab grupe, u dogovoru sa štabom 7. brigade, pristupio je tada pripremi zajedničkog napada na ustašku posadu u Zrinju

” Druga brigada, sastavljena pretežno od ljudstva sa dvorskog kotara, Izostavljena je iz akcija koje su planirane u njenom matičnom kraju, jer je postojala mogućnost da borci pređu granice i povedu se za osvetom nad porodicama ustaša koje su u ovom kraju počinile mnoga zvjerstva.

NAPAD NA USTAŠE U ZRINJU

U Zrinju se nalazilo oko 180 ustaša, poznatih zlikovaca. Banijske jedinice su u tri maha pokušavale tokom 1941. i 1942. godine da unište tu grupu razbojnika, ali bez teškog oružja nisu uspijevale da zauzmu zrinjsku gradinu.

Partizanske jedinice Unske grupe bile su spremne za napad na Zrinj, ali su se viši štabovi nerado odlučivali na tu akciju, zazirući od neminovnih gubitaka. Ipak, na prijedlog štabova brigada i uz saglasnost štaba korpusa, štab grupe se odlučio i na četvrti napad na Zrinj. Borci u jedinicama oduševljeno su primili tu odluku.

Zrinj ske ustaše bile su dosta slabo naoružane — pored pušaka imale su još samo 3 mitraljeza. Ali je zato Zrinj bio vrlo podesan za odbranu. Na strmom kupastom brdu iznad sela diže se stari grad (gradina), čije visoke zidine s puškarnicama vrijeme još nije bilo jako oštetilo. Staru kulu nad gradskom kapijcm ustaše su pretvorile u višekatni bunker i osmatračnicu U selu podno grada bile su utvrđene zidane kuće: škola, općina, popov stan i crkva. Na kosama s obje strane sela bili su iskopani streljački rovovi.

Glavni zadatak u napadu povjeren je 1. brigadi. Plan je bio:
3. bataljon napada gradinu sa sjevera, 2. utvrđenje u selu s juga, a 1. blokira Zrinj s istoka. Brigadi je pridata brdska baterija da, dejstvom s bliskog odstojanja, podrži napad na gradinu.

Sedma brigada dobila je zadatak da napad osigura od Kostajnice, a 2. bataljon 2. brigade Unske grupe postavljen je na osiguranje prema Dvoru. Odlučeno je da napad počne 9. septembra u 17 sati, kako bi danju što bolje bila iskorišćena vatra brdske- baterije.

Treći bataljon 1. brigade krenuo je razvijen zi borbu pod sjeverne i zapadne zidine gradine, pa kad se već nalazio na oko 200 metara od zida, obasut je jakom vatrom sa gradskih bedema. Baterija je tada otvorila vatru i preciznim hicima uništila mitraljez na bedemu. Pod zaštitom ove vatre bataljon je još za dana krenuo na juriš. Stigavši pod bedeme, borci su se, upotrebom improviziranih ljestava penjali na zidove. Za to vrijeme nekoliko naših mitraljeza, gađajući preko glava boraca, obasipalo je vatrom gornju ivicu zida. Među prvima koji su se popeli na vrh zida bili su komandir
1. čete 3. bataljona Avdo Siljić Hodža i vodnik Đuro Radomirović, a u prvom jurišnom talasu nalazio se i čitav štab bataljona. Na samom bedemu razvila se žestoka borba prsa u prsa, u kojoj se ispo-Ijio masovni heroizam starješina i boraca 3. bataljona. Ubrzo je otpor na sjeverozapadnoj strani bedema savladan, pa je izvršen juriš na glavnu kulu u južnom dijelu tvrđave koja je osvojena u prvi mrak.

Drugi bataljon 1. brigade, koji je preko zaselka Drage napadao utvrđenja u južnom dijelu sela, zauzimajući kuću po kuću, slo-

mio je otpor neprijatelja do 21.30 sati i približio se gradini s juga. Još u jeku borbe za južni dio sela pokušala je jedna grupa ustaša da ispadom na zapad prodre u položaj naše baterije ali je štab grupe upotrebom svoje rezerve (jedna četa 2. bataljona 2. brigade) odbio ovaj ispad.

Ni poslije gubitka gradine i utvrđenja u selu. ustaše nisu obustavile otpor. Branile su se u pojedinim zgradama na južnoj i istočnoj strani gradine, pa je otpor trajao do 22 sata. Pritiješnjeni sa svih strana, odlučile su se tada na proboj prema istoku kroz položaje 1. bataljona, preko Rogulja. Približno polovina zrinjske posade, koristeći se mrakom, pobjegla je prema Kostajnici. Na bojištu je ostalo 85 ubijenih ustaša, a zaplijenjeno je samo 25 pušaka, jer je neprijatelj većim dijelom uništio mitraljeze i puške svojih poginulih.

Prva brigada je u ovoj kratkoj, ali izuzetno oštroj borbi, imala 14 poginulih i 40 ranjenih. U toku borbe utrošena je znatna količina municije i skoro sve raspoložive ručne bombe.[1]'

Neprijatelj nije pokušao ni s jedne strane da pruži pomoć zrrinjskim ustašama. Ipak su osiguranja prema Kostajnici i Dvoru zadržana još jedan dan na položajima, dok je 3. bataljon 1. brigade uništavao zrinjska utvrđenja da u njih, kakvim sticajem prilika, ne bi ponovo sio neprijatelj. Ali, on se u Zrinj višo nikad nije vratio.

Ubrzo je, bojeći se napada, napustio i selo Divušu. ISiarod okolnih sela konačno je odahnuo od ustaškog terord.

*

Da bi se u sela južne Banije mogle rasporediti jedinice 7. divizije koje su (nakon povratka iz IV i V ofanzive) pristizale preko Une, štab grupe je povukao svoje jedinice 11. septembra u srednji dio Banije. Tamo se 1. brigada odmarala, a bataljoni 2. brigade izveli su nekoliko manjih akcija oko Gline

Štab 4. korpusa naredio je da se jedinice Unske grupe uključe u sastav 7. divizije. Sredinom septembra održan je sastanak štaba divizije i štaba unske grupe u selu Bijele Vode, na kome je izvršena primopredaja jedinica. Prva brigada Unske grupe ušla je u sastav divizije kao njena 3. brigada, a 2. je postala 4. brigada divizije. Brdska baterija, četa za vezu, inžinjerijski vod, štapska straža i intendantura ušli su u sastav odgovarajućih jedinica divizije.

Time je prestala djelovati Unska operativna grupa.

Ta grupa je dejstvovala u maju i junu kao privremena hrvatsko-bosanska vojna formacija, po unaprijed stvorenom planu i sa težištem dejstva na prostoru oko tromeđe Banije, Cazinske krajine

« *Zbornik,* V/18.

i Korduna. Taj period borbe uspješno je završen likvidacijom neprijatelj evih garnizona na liniji Topusko — Kladuša — Slunj. U drugom periodu postojanja (jul — septembar) Unska grupa je bila sastavljena od isključivo banijskih jedinica i svcjim dejstvima nadoknađivala je odsustvo 7. divizije. Taj period je ispunjen najprije aktivnošću u sjevernom, a zatim u južnom dijelu Banije.

Akcije jedinica grupe odlikovale su se ofanzivnošću i smjelošću. Velika većina tih akcija završila se potpunim uspjehom, uprkos činjenici da su neprijateljske snage na Baniji bile u to vrijeme četiri puta mnogobrojnije i mnogostruko tehnički jače od partizanskih. Bilo je, razumije se, i taktički pogrešnih poteza, ne samo kod nižih starješina, nego i u odlukama štaba grupe, ali ti propusti obično nisu bili takvi da bi ozbiljno ugrozili uspješan ishod neke zamišljene akcije.

Ukupni rezultati petomjesečnih borbi bili su sasvim zadovoljavajući. U 15 većih napada i 4 odbrambena boja izbačeno je iz stroja 1.660 neprijateljskih vojnika, od kojih je 400 poginulih, 580 ranjenih i 680 zarobljenih. Zaplijenjeno je toliko oružja, opreme i municije da je njime mogla biti dobro naoružana jedna kompletna partizanska brigada. Uništene su i tri neprijateljske željezničke kompozicije pune vojnog materijala.

Jedinice grupe pretrpjele su u borbama gubitke od 108 poginulih i 234 ranjena borca, dok ni jedan partizan nije bio zarobljen.

Svojim aktivnim dejstvima i uspjesima grupa je okupljajući u svoj sastav znatan broj za borbu sposobne omladine s Banije, obezbijedila da desetkovana 7. divizija, poslije neuporedivih teškoća u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi, bude poslije povratka na Baniju popunjena i prekaljenim ljudstvom i potrebnim oružjem i opremom.

Dr Petar KLEUT

BORBA ZA KLADUŠU

Jun 1943. godine.

Već nekoliko dana 4. brigada nalazi se u Klasniću. Naša 1. četa smještena je kod porušene crkve od koje su ostale samo zidine. Preko dana vježbamo: rukovanje puškom i puškomitr al jezom, razna prestrojavanja, razvijanje u streljački stroj, prijelaz terena pod vatrom itd. Razvilo se takmičenje između desetina i pojedinaca tko će bolje i brže rasklopiti i sklopiti mitraljez — gledajući ili zavezanih očiju. To najbolje polazi za rukom Branku Medakoviću. On je mitraljezac i bilo bi mu neugodno da to čini slabije od drugih. Branko je već postao i kao neki instruktor u obučavanju ostalih drugova u rukovanju mitraljezom. Prestrojavanja izvodi komandir *ete, Dušan Trkulja. Ima dobru komandu. S njim nije teško raditi. U savlađivanju terena pod dejstvom neprijateljskog oružja učimo pretrčavanje u kratkim skokovima, kretanje četvoronoške i puzanje,, zatim zauzimanje i korištenje zaklona od oka i zrna.

Komandir našeg 2. voda Adam Vujanić služio je vojsku. Prvoborac je, rodom iz Šamaričkih Brđana. Dobar drug i starješina. Slušamo ga, jer smatramo da ima vojničko iskustvo i znanje. Često među sobom govorimo da bi mogao biti komandir čete. Bilo bi nam žao da ode od nas.

U četi nas je dosta od Dvora na Uni. Nazivamo se Dvorjanima. Tako nas nazivaju i drugovi koji nisu iz toga kraja. Vujanić nam priča o borbama i drugovima koje poznaje iz 1941. godine. Često govori o onima koji su poginuli.

Nešto smo naročito veseli i nasmijani. Vujanić nam reče u šali da to ne sluti na dobro. Izginulo je dosta drugova s kojima je otišao u partizane. I na njega, kaže, mora jednom doći red. Netko je, veli, pred smrt veseo, a netko neraspoložen.

Čujemo tutnjavu topova od Šamarice. To me podsjeća na divljanje zrinjskih ustaša. Hoće li opet u nekom selu ponoviti zvjer-

stva kao u Šegestinu? Znam da su sada na dvorskom sektoru naše snage slabe, jer su otišle na druge strane. Želim da naša brigada krene prema Dvoru, ali ne sada. Nisam dobro odjeven, a tamo me poznaju. Ne bi mi baš bilo ugodno, a ima još slabije odjevenih boraca nego što sam ja. Najradije bih da idemo u akciju n& vlak. Te su akcije nekako siguran uspjeh. U vlaku se obično nađe vojničke opreme. To su glavni izvori našeg snabdijevanja, pored onog što dobiješ od ovog siromašnog naroda. Narod nas nekako i hrani, ali ne može nas i odijevati. I on je gol i bos, mnogi su i bez krova nad glavom. Po selima hara i tifus, posljedica IV ofanzive.

Kuhari nešto užurbano pripremaju za večeru. Kuha se grah sa govedinom. Kukuruznog kruha ima dovoljno. Za partizane na Baniji ima uvijek dovoljno hrane. Večerasmo oko 17 sati. Poslije večere, pripreme za pokret. Formiraju se kolone. Gledamo kamo kreće čelo kolone. Ne ostvaruje se moja želja, ne idemo u akciju na prugu. Skrećemo na drugu stranu. Još ne znarno kamo.

Poče kiša. Ta prokleta kiša. Čim vojska krene, evo nje kao naručene.

Stigosmo u selo Bojnu. Taj kraj kod mene zovu Suva međa, jer je malo dalje Bosanska Bojna. U selo smo stigli noću. To se, zapravo, više i ne može zvati selom. Sama zgarišta. Djelo fašista.

Naša četa smjesti se u nekoliko bajti ili samo natkrivenih zidina. Ono malo mještana što sam vidio bila su sitna djeca i žene. Prava sirotinja. Bez igdje ičega. Vesele se našem dolasku i krivo im je što nemaju ništa pripremljeno za hranu. Kažu da im nitko nije javio da ćemo doći. Uvjeravamo ih da nismo gladni, da smo jeli i da imamo komoru koja nas opskrbljuje.

Nas desetak smješteno je među porušene zidine, natkrivene daskama i bujadi. Negdje na sredini je ognjište. Domaćica je naložila dobru vatru. Sušimo se, jer smo pokisli do kože.

Zena nam iznosi kiselog mlijeka i kruha. Ovaj narod otkida od sebe i svoje djece i posljednji zalogaj za vojsku. Tkc to ne vidi i ne osjeti, ne može vjerovati. U razgovoru nas pitaju hoće li se skoro vratiti 7. divizija i da li će ikad vidjeti svoje koji su kao borci divizije otišli u Crnu Goru.

Ujutro, po povratku iz štaba 2. bataljona, komandu i komesar čete, (Karlo Šustić) saopćiše nam da naša, 4. brigada[1] prelazi u Cazinsku krajinu. Osnovni zadatak brigade i ostalih jedinica je da se neprijatelj spriječi u oduzimanju žetve sa slobodnog teritorija. U Velikoj Kladuši, Slunju i Cetingradu nalazila se 11. pukovnija i domaće ustaše.

Krećemo preko sela Bosanska Bojna i Vrnograč. Nalazim se u bočnoj patroli. Narediše da budemo oprezni. Vođa sam patrole. Tim veća odgovornost.

[1] Od 28. juna 4. brigada je preimenovana u 1. banijsku brigadu.

Vrijeme sunčano. Baš je ugodno nakon sinoćnje kiše. Prođoše :naša četa i čitav bataljon kroz Vrnograč. Bez ikakvog incidenta.

Dočekasmo noć, ali se ne razmještamo na odmor. A poslije marša najradije bismo se odmarali. Znam da st teži iznenađenju. Već smo vjerovatno u blizini neprijateljevog garnizona Međusobno razgovaramo gdje li će biti napad. Od starješina još nikakvih obavještenja, a mi smo radoznali. Nepoznat nam je kraj u kcme se nalazimo, iako smo tuda već prolazili. Ne znaš tko je prijatelj, a tko •ìeprijatelj. Kad smo na Baniji, to se zna. Zna se raspored neprijateljevih garnizona. Ovdje ništa.

Stiže naređenje za pokret. Krećemo u koloni po jedan, izvan puta. Preko veze duž kolone stalno se prenosi: »Tišina!«.

Imam nož o opasaču. Stalno udara o porciju u torbici. To nervira i mene i drugove. Nož pridržavam lijevom rukom.

Kakav je ovo marš? Čekaj — pa trči! Kad trčimo, stalno se prenosi: »Brže, brže!« Kad se istrčimo do iznemoglosti, čelo se zaustavlja. Nabijamo se jedan na drugoga. Da mi je znati tko je na čelu kolone? Znam da je komandir ili komesar, ali ne vjerujem da oni diktiraju takav tempo. Vjerovatno imamo nekog nesigurnog vodiča. Đavo ga zna kuda će nas taj odvesti. I tko zna da li je taj vodič naš simpatizer ili nečiji drugi.

Nakon duljeg pokreta izbijamo pod neku padinu. Razvijamo se u streljački stroj. Još malo uspona i evo nas na nekom platou. Pred nama čistina. Desno šumica, od nje se ne osiguravamo.

Naš vod je na sredini streljačkog stroja čete. Desno od nas je 3. vod, a lijevo 1. Komandir voda Adam Vujanić nalazi se na sredini streljačkog stroja. Sigurni smo kad je on među nama.

Komandir čete Trkulja nije ovog puta s nama. Eolestan je i nije mogao na marš. Tu je njegov zamjenik. Slabije ga poznajemo. Prije 2—3 mjeseca došao je iz Siska ili Petrinje? Dobro se snašao u našoj sredini. Kao da je stari partizan. Ovog puta preuzeo je veliku odgovornost. S njim i komesarom je jedan omladinac. Na glavi mu fes. Pokazuje rukom gdje su neprijateljski rovovi.

Poče i pucnjava iz rovova. Znači, primjetni su nas. Loše sam mislio o ovom vodiču, a vidiš da je dobar. Tačno nam pokazuje gdje je neprijatelj. Bit će da je naš simpatizer.

Otvaramo vatru iz pušaka i automatskog oružja. Kratkim skokovima prebacujemo se naprijed. Već smo na bliskom odstojanju. Dobijamo zadatak za juriš. Prolomi se čuveno partizansko »ura« i četa se sruči u ustaške rovove. Neprijatelj se ne usuđuje čekati. Pobježe iz rovova nizbrdo. Štite ga noć i mrtvi ugao.

Dva druga su nam poginula.

Uglavnom smo zadovoljni, četa je izvršila zadatak Žao nam je poginulih drugova, ali žrtve su mogle biti i veće. Nekako smo se lazgalamili i preturamo po rovovima. Nalazimo bezvrijedne stvari.

Ljuti smo što nema plijena. Uspjeh je veći kad se zaplijene oružje i oprema.

Već se razdanilo i lijepo vidimo Veliku Kladušu. Mi smo na brdu, a varošica ispod nas, u dolini. Vlada grobna tišina kao da se ništa nije dogodilo. Vujanić nas raspoređuje: mitraljescu Medakoviću daje zadatak da kontrolira šumicu. Postavili smo i osmatrača isturenog nešto naprijed, premda svi osmatramo.

Odjednom, netko javi da neprijatelj kreće u streljačkom stroju prema našim položajima. Nemamo baš dobar pregled. Ispod nas je veći mrtvi ugao, a u dolini je još magla. Netko nam prilazi. Pitamo tko je. Dobismo odgovor: »Ovdje 6. satnija U. pukovnije«. Osusmo vatru nas nekolicina bez ičije komande. Odmah je naređeno da prekinemo vatru.

Pred nas izađe neprijatèljski vojnik, odjeven u uniformu, a na glavi mu fes. Naoružan je automatom. Psuje nas što pucamo. Dolaze, kaže, da se predaju.

Držimo ga na nišanu. Vujanić viče đa ne pucamc.

Komandujem domobranu da odloži oružje. Neće di- sluša. Kad ga upozorih da ću pucati, odloži automat. Bomba mu je još na opasaču. Vidim mu neke tri bijele zvjezdice na bluzi ispod vrata. Bit će da je neka šarža. Zarobljenik se brzo predstavi i reče da se zove Šaban Miljković. Brat Huske Miljkovića. Poče nam odmah mitingovati kako u ovom kraju treba postupati s narodom. Na to netko od drugova primijeti da bi taj mogao biti komesar. Zarobljenik nam leče da ih je dosta pošlo da se predaju, ali pošto smo pucali, prestrašiše se i pobjegoše u Kladušu.

Šta mu je to sad? Ne znaš na koga da pucaš, a na koga da ne pucaš.

Poče jaka minobacačka vatra po našim položajima. Dobijamo naređenje za povlačenje. Ustaše vrše protunapad. Naša četa prebacuje se na drugo brdo i zauzima nove položaje. Vidim ovdje i komandanta bataljona Milana Martmovića Redžu.

Evo i neprijateljskih aviona. Lete nisko i mitraljiraju naše položaje. Raspitujemo se za ostale čete našeg bataljona. Tu su negdje u blizini. Kažu da je noćas samo naša četa učestvovala u napadu. To je bio neki demonstrativni napad. Valjda da javimo neprijatelju da smo stigli.

Čitav dan nas avioni tuku. Odlaze i dolaze u smjenama. To su »štuke«. Poznajemo ih po obrušavanju i jakim sirenama. Razmještamo se u nekom selu. Mještani baš nisu oduševljeni našim dolaskom. Pokušavamo razgovarati, ali nam ne uspjeva. Vrlo su krti na riječima. Kod kuće su većinom žene, djeca i stariji ljudi.

Ekonom je u selu naručio hranu. Dobismo kačamak.

Dan je dug. Nikad đa se smrači. Noć nam je draga. Štiti nas cd avijacije.

Sutradan ista situacija. Avijacija je vrlo aktivna. Aktivnija nego jučer. Prikovala nas za zemlju, nanosi nam i gubitke.

Čujemo jaku pucnjavu na drugim položajima. Kažu da to .neki naši bataljoni vode borbu s ustašama. Razgovaramo i pitamo se dokle ćemo tako ležati na položajima izloženi neprijatelj evo j avijaciji. Zašto ne napadamo? Netko objasni da naša brigada treba da spriječi prodor neprijatelj iz Kladuše prema Slunju i Cetingradu, jer tamo izvodi operacije 8. kordunaška divizija.

Znam već dosta o Kordunašima odranije. To su vrlo borbene jedinice. Kod njih nema šale.

Razmišljam hoće li naša brigada zadržati položaji; i spriječiti ispade prema Slunju i Cetingradu. Ako ne održi položaje, šta će o nama misliti Kordunaši?

Noću krstarimo u patrolama neposredno oko varoši. Cim padne mrak, neprijatelj se povlači u zidine. Danju teži da se opet proširi.

Vujanić me određuje za vođu patrole. Sa mnom su i dva bivša domobrana. Prije mjesec i po zarobljeni su na Baniji. Ima ih šest u našoj četi. U patrolu je određen i Alojz. On se teške prilagođava našim uslovima. Već je gunđao da je slabo odjeven. Tražio je puškomitraljez. U svemu mu je udovoljeno. Znam za jednu diskusiju između njega i komesara čete, Karla. Komesar je na njega i ostale bivše domobrane dosta utjecao objašnjavajući im liniju NOB. Jednom se Karlo naljutio i rekao: »Idi ti kuda hoćeš, ali mi ćemo te opet uhvatiti«.

Shvatio sam tada da on čeka na dobru priliku da pobjegne. To sam rekao i Vujaniću, koji samo odmahnu rukom Reče da ne vjeruje.

Krenusmo u patrolu. Mislim, zgodna prilika za Alojza. Noć je, a neprijatelj blizu. Oprezan sam i kao vođa patrole držim se vojnički. Ovo je prvi put otkako sam partizan da nemam povjerenja u svoje drugove. Iste noći uvjerio sam se da su moje sumnje bile pretjerane. Vujanić je imao pravo. Pa Alojz je otvoreno rekao što mu se ne sviđa. Slabo je odjeven, nije tako naučio. Ali. radi čega je uporno tražio mitraljez? Valjda zato što je u partizanima vrlo popularno biti mitraljezac.

Već smo nekoliko dana na položajima. Sa hranom slabo, skoro nikako. Naređeno je da u kuće ne smijemo zalaziti ni tražiti hranu, jer u selima ima porodica koje su pod jakim utjecajem neprijatelja. Treba ostaviti što bolji utisak.

Kažu nam da će danas biti ručak. Već je i vrijeme. Kuhari privukli kazan u neko grmlje i dijele hranu. Vrag neka zna gdje i kako su je skuhali. Za ručak je grah. Potpuno se skiselio. Tko zna kada je skuhan. Ipak je dobro. Bolje nego prethodna dva dana kad nismo dobili ništa.

Već je oko pet sati poslije podne. Prije pola sata avijacija je istovarila teret bombi na položaje našeg 2 bataljona. Od huke motora i eksplozija bombi ne čuješ ama baš ništa.

Disciplina u četi je odlična. Gdje se tko našao prilikom naleta avijacije, tu je i ostao. Nitko nikud ne pretrčava. Ipak izgleda da laeno znadu naše položaje. Sreća, pa bombe padaju nešto niže, u dolinu.

Čujem da su danas 2. i 3. četa našeg bataljona imale gubitaka. Danas je poginuo i Ilija Kukić. Iz istog srne sela, iz Goričke. Išli smo skupa u školu.

Opet očekujemo nalet avijacije, ali je nema. Samo su pojedini avioni još u zraku. Kažu da su to izviđači, ali su dalje od nas. Uglavnom, leđa su nam slobodna. Tu ništa ne očekujemo. Kontroliramo teren ispred sebe.

Odjednom, pucanj pozadi. To nas malo iznenadi i uznemiri. Tko je sada tamo? Hitno se šalju dvije patrole u tom pravcu. U jednoj sam i ja. Na jednom brdašcu vidimo grupu vojnika. Slobodno se kreću. I mi idemo slobodno. Vide nas i uopće ne reagiraju. Upitasmo tko su. Dobismo odgovor da je tamo 8. kordunaška. Mi se predstavismo da smo iz 1. banijske brigade.

— Dođite ovamo, Banovci — pozvaše nas.

Vrlo drag nam je ovaj susret. Pitamo ih zašto pucaju. Kažu od veselja što će večeras ući u Kladušu.

Vratismo se brzo nazad i izvijestismo o susretu. U četi veselje. Kordunaška divizija likvidirala je Slunj i Cetingrad. Naša brigada svojim dejstvima vezivala je neprijatelja za Kladušu da ne može u pomoć svojima u Slunju i Cetingradu.

Evo i baterije topova 8. divizije. Ne znam kojeg su kalibra, u to se mnogo ne razumijem. Artiljerci ih brzo postaviše i otvoriše vatru. Gađaju tačno u rovove koje je prije četiri dana napadala naša četa. Ustaše su opet tamo. Izgleda mi da Kordunaši imaju dosta municije. Tuku brzom paljbom. Spuštaju se u malim kolonama niz brdo. Orijentirani su prema Velikoj Kladuši.

Sada već svi znamo gdje ćemo u akciju. To se više i ne skriva. I vrijeme je. Već je dosta ove avijacije. Kad se pomiješamo dolje u gradu, neka onda bombardiraju.

U četi se diskutira hoće li Velika Kladuša pasti bez metka. Izgleda da smo pretjerani optimisti.

Spustila se noć i evo naređenja za pokret. Krenusmo u koloni po jedan. Čuje se razgovor i smijeh, kao da idemo na svadbu. Odjednom se pronese sa čela: »Tišina, bez riječi«.

Dođosmo u neku šumicu. To i nije šuma, već više grmlje. Vidim da 1. i 3. vod odvojiše. Dobiše neke zadatke. Naš 2. vod osta na mjestu s izvjesnim pomicanjem. Čekamo. Prolaze ostale čete našeg bataljona. U 2. i 3. četi ima dosta poznatih drugova U 2. je i

orat Branka Medakovića, našeg mitraljesca. Mile se javlja. Stariji je od Branka. Ovo mu je prva akcija. Novajlija.

— Treba da malo očeliči — veli Branko. Ja sam već 14 mjeseci u partizanima i evo me živa i zdrava. Nigdje ni ogreben ...

U toj četi ima i drugova iz moga sela. Tu je i Božo Arbutina. Smatraju ga dobrim mitraljescem.

Radoznali smo zbog čega se ne ide naprijed.. Netko pita, moglo bi se reći provocira, hoćemo li cijelu noć ostati u ovom grmlju, a tame se vodi borba. To pitanje podstaknu i Vujanića. Reče nam da ćemo biti uvedeni u borbu prema potrebi. Nije isključeno, kaže, da će se neprijatelj pod pritiskom naših snaga pokušati izvlačiti iz grada. Komandir precizira pravce koje u tom slučaju treba naročito osmatrati i zatvarati. Osim toga, vjerovatno ćemo prihvatati i ranjenike.

U gradiću poče žestoka puščana i mitraljeska paljba, pomiješana s eksplozijama ručnih bombi. Kuha kao u kotlu. Čas slabije, čas jače. Gađaju i naši minobacači. Kratka je noć i brze će svanuti. To nije pogodno za nas. Evo i prvih ranjenika. Mahom lakši slučajevi, ali su onesposobljeni za borbu. Među ranjenicima je i brat Branka Medakovića. Ranjen je u ruku.

— Evo ti, Branko. Što si ono sinoć govorio o čeličenju? Netko će izdržati čitav rat i neće biti ni ogreben, a nekog rani ili ubije u prvoj borbi.

Već se potpuno razdanilo. Pojavljuju se i prvi zraci sunca. Izvlače se ranjeni i mrtvi. Ima ih mnogo. Mrtvi natovareni na kola isprekršteni kao snoplje. Leže nepomični. Gledam mrtvog omladinca na kolima. Pogođen je u stomak. Ruka mu na rani, kao da je živ, pa hoće da ublaži bolove.

Interesiramo se kakva je situacija u gradu. Kažu da je izginulo najviše drugova iz 3. bataljona naše brigade. Taj bataljon je napadao gradinu na najvišem uzvišenju u Kladuši. Zateklo ih svanuće pod samim zidinama. Napad nije uspio. U samoj varoši neprijatelj je zbijen na uži prostor. Uporno se brani i očekuje pomoć. Moramo opet čekati noć, danju se ne može jurišati na zidine. I ovako su veliki gubici.

Tu je štab brigade. Oni već znaju što rade. Pronose se vijesti da je poginuo komandant bataljona Milan Rajković, rodom iz sela Lovče. Smrtno je pogođen u grudi. Žao nam je svih poginulih drugova, a nekako još više žalimo poginule komandante, jer od njih umnogome zavisi ishod borbe. Volio bih vidjet'. Rajkovića. Znam, pitat će me njegova sestra Kata, koja je udata u mom selu, jesam li ga vidio, je li odmah ostao mrtav ili je još živio, gdje je sahranjen .. Šta ću joj reći? Ništa. Reći ću onako kako sam čuo od ostalih.

Pomičemo se nešto unazad i evo nas u sastavu našr čete. Tu su 1. i 3. vod. Nadlijeću avioni, nisko kruže izrad Kladuše. Naš 3.

vod ima jednog zarobljenika. To je neki mještanin koji je bio u Kladuši pa je uhvaćen. Čuva ga moj rođak Jovar Vučinić koji je nedavno primio dužnost delegata voda. Komesar ga zadužio da čuva zarobljenika. Pita me šta bi s njim. Odgovorili mu u šali:

— Strijeljaj ga i voljno.

— Eh, ti si uvijek neozbiljan. Samo tjeraš šegu — odgovori on.

Uslijedio je nalet avijacije. »Štuke« se obrušavaiu tačno na položaje naše čete. Mitraljiraju i bacaju bombe. Ovaj put prođosmo bez gubitaka.

Avioni odoše. Smijemo se. Mome rođaku pobjegao zarobljenik. Iskoristio priliku za vrijeme napada. Otpuzao između grmlja i nestao.

Mijenjamo položaje. Kontroliramo put od Vrnograča prema Kladuši. Iz nje se čuju kratki rafali automatskog oružja. Naši drže položaje. Gdje ih je zatekla zora, tu su i ostali.

Vidim neke jedinice Kordunaške divizije. Užurbano prelaze put Vrnograč — Velika Kladuša i odlaze preko položaja koji drži naš vod. Sa položaja vidimo da se te jedinice spuštaju na cestu Mala Kladuša — Velika Kladuša, vjerovatno zauzimaju nove položaje.

Odjednom, artiljerija i bacači počeše tući naše položaje. Čujem i buku tenkova. Sigurno su Nijemci potisnuli naše jedinice koje su bile u zasjedi na osiguranju. Čujem od nekih drugova da je 8. krajiška brigada bila na osiguranju i da je pod pritiskom jačeg neprijatelja napustila položaje. Evo neprijateljske lijeve pobočnice. Kreće se grebenom pravo prema našim položajima. Iznenađeni smo, nismo tako nešto očekivali.

Vidim i zamjenika komandanta bataljona 15. kordunaške brigade. Prilikom prebacivanja njegovog bataljona prekc ovog brda zaostao je i osmatra. Preuzima samoinicijativno komandu nad našim *2.* i 3. vodom i još nekim manjim dijelovima 15. brigade koji su se tu zatekli. Brzo sređuje nastalo komešanje uslijed artiljerijske i minobacačke vatre po našim položajima. Odmah odredi mjesta mitraljeza i naredi da se jednovremeno tuku i neprijateljska pobočnica i motorizacija na cesti. U našem vodu su dva puškomitraljeza. Naš komandir voda Vujanić preuzima »šarac« i gađa motorizaciju na cesti, a iskusni mitraljezac Branko Medaković gađa pješadiju koja se kreće grebenom. Uglavnom, ovdje dolaze do izražaja mitraljesci. Vidim, Medaković sav u dimu.

Mine padaju u neposrednu blizinu. Mitraljezac se prebacuje lijevo i desno, ali neprekidno tuče kratkim rafalima. Sve je zaustavljeno. I neprijateljska pobočnica i motorizacija. Nijemci vjerovatno misle da je cesta minirana, pa opreznu kreću tenkovima. Neprijatelj neprekidno tuče naš položaj artiljerijom i mincbacačima. Već imamo tri teška ranjenika. Dvojica su iz kordunaške brigade, a jedan iz našeg voda.

Komandir voda me odredi da izvlačim ranjenike. Reče mi da što prije tražim kola i da ih izvlačim kako znam. Tu je u blizini seoska kuća. Kad smo ovamo došli vidio sam konjsku zapregu ispred nje. Sada gledam i ne vidim ništa. Kažem domaćinu da su nam potrebna kola i konji za ranjenike. Odgovori mi da su kola rasturena. To me naljuti. Očigledno želi da naši ranjenici padnu u ruke neprijatelju. Zbog toga je i kola rasturio. Ne kontroliram se više, već mu zaprijetim da konjska zaprega mora biti spremna ;;a pet minuta. Ako ne bude, neka se drži.

Ovdje je muslimanski živalj s kojim se pogotovo mora pažljivo postupati. Ali sada nema vremena za lijepo postupanje i ubjeđivanje. U pitanju su ranjenici. Znam da komandir voda ima mnogo povjerenja u mene. Zbog toga mi je i dao tako odgovoran zadatak.

Gledam kuda ću se spustiti s ovoga brda s ranjenicima i gdje ću prijeći rječicu Šiljkovaču. Vratim se, vidim — konji upregnuti, stoje sami bez kočijaša. Vlasnik je negdje nestao.

Položaji se izgleda neće dugo održati. Upozoren sam da se požurim s izvlačenjem ranjenika. Određuje još jednog druga u pratnju. Tovarimo ranjenike u mala zaprežna kola, gotovo jednog na drugog. Kakva su to kola? Ne možeš ni tri čovjeka pošteno smjestiti.

Po izlasku na cestu krećemo u pravcu Male Kladuše. Neke jedinice prelaze cestu. Jedan od drugova nas upozori da ne idemo u ovom pravcu, već prema Velikoj Kladuši. Ovamo se, kaže, nigdje ne može prijeći rječica već moramo na most.

Kako izbiti na most kad i njemačka motorizacija kreće iz suprotnog pravca?

Drugog izlaza nema. Okrećem kola sa ranjenicima. Jedan je u nesvijesti, a dvojica su ranjeni u noge i potpuno su nepokretni. Razgovaram s njima i tješim ih.

Sretno pređosmo preko mosta. Nijemci još ispituju cestu i polako se kreću. Po prelasku mosta zakrećemo lijevo s puta. Pred nama neka krčevina zasijana kukuruzom. Uspon dosta velik. Želimo da što prije izbijemo na brdo. Avion kruži iznad nas, nemamo se gdje skloniti. Moramo se žuriti da se dobije u vremenu. Samo da je izaći na brdo, onda će već biti lako. Još nije daleko, oko 200 metara. Ovi brdski konjići motaju lijevo i desno. Zbog toga sporo odmičemo. Požurujemo, jer nas mogu dobro tući sa položaja na kojima smo malo prije bili. Srećom, neprijateljska pješadija još nije izbila na te položaje.

Evo nas konačno na brdu. Sad se spuštamo u dolinu. Tamo su naši.

Prilikom spuštanja preturiše se kola sa ranjenicima. Ona dvojica koji su ranjeni u noge, grde nas. Kad smo ih ponevo postavili na kola, izvinjavaju se što su nas grdili. Činili su to zbog bolova.

Evo nas u jednoj šumici gdje nađosmo veći broj ranjenika. Odavde se ranjenici transportiraju u selo Krstinju. Negdje u Petro-

voj gori je naša partizanska bolnica. Ovdje se previja. Rekoh bolničarima da imam jednog druga kojeg sam dopremio u nesvijesti i da bi ga što hitnije trebalo prebaciti do bolnice. Stavismo ga na travu. Na žalost, bio je već mrtav. Više mu se no može pomoći.

Vraćam se u svoju četu, a nemam pojma gdje je. Osmatram s brda naše ranije položaje i vidim da je na njima neprijatelj. Gađaju iz automatskog oružja. Iz Kladuše se čuje žestoka paljba. Zamišljam u kakvoj su situaciji naši. Neprijatelj je došao s leđa. Hoće h se naši izvući? To će nas opet stajati gubitaka.

Prije, dok sam bio zauzet spasavanjem ranjenika, nisam imao vremena da razmišljam o drugima. Sada nisam nigdje angažiran, pa mi misli lutaju. Mislim na pojedince koje poznajem — jesu li živi, pa na četu i cijelu brigadu.

Nakon lutanja pronađoh četu. Već je pao i suton. Izvijestih komandira da sam izvršio zadatak. Drago mu je. Rekoše mi da se naši organizirano povlače pod zaštitom vatre.

Već je i noć. Krenusmo. Ne znam kamo idemo. Vidim samo da se ne vraćamo putem kojim smo došli.

To je za partizana već stara stvar.

Idemo cijelu noć, s kratkim odmorima. Negdje u svanuće prešosmo preko Kamenskog mosta. Ovaj prijelaz već dobro poznajem.

Po prelasku mosta duži odmor. Poslije odmora pčeše konferencije po četama. Rukovode komandiri i komesari četa. Našoj četnoj konferenciji prisustvuje komesar bataljona. Svi pažljivo slušamo njegovo izlaganje. Pohvalno ocjenjuje držanje naše čete u proteklim borbama. Bez obzira na to, nismo zadovoljni. Neprijatelj je ostao u Velikoj Kladuši.

Nakon odmora vraćamo se u staru bazu, u Klasnić. Po povratku narod nas pita kako smo prošli. Čuli su da je izginulo mnogo partizana. Počeše dolaziti i posjete. Najteže je što je došlr i rodbina nekih drugova kojih više nema među nama. Ne znaš kako da to kažeš, kako da saopćiš žalosnu vijest.

Užasan je ovaj rat.

Božo VUCINIC

NAREDBA br. 6

ŠTABA UNSKE OPERATIVNE GRUPE NOV HRVATSKE ZA 29. VI 1943. GODINE*

I

U borbama sa neprijateljem koje su jedinice naše Grupe vodile od 17. do 21. ov. mj. kod Kladuše, istakli su se borci i starješine IV ban. brigade svojom hrabrošću i izdržljivošću. Među bataljonima ove brigade i ovoga se je puta naročito istakao I bataljon, ali su i ostali bataljoni i ovaj put dokazali da su sposobni izdržati najveći napor i dati sve od sebe za stvar našeg narodnog oslobođenja.

U ogorčenoj borbi sa neprijateljem palo je junačkom smrću dvadeset i šest naših najboljih drugova, među kojima je i drug Rajković Milan komandant II bataljona.

Neka nam svima svijetli lik druga Rajkovića i ostalih palih drugova posluže za primjer kako se treba žrtvovati za svoj narod, a krv poginulih i ranjenih drugova neka nam dade novog podstreka za još žešću borbu protiv fašističkih razbojnika i još veću želju za osvetom nad krvnicima našeg naroda.

Neka je slava našim palim drugovima.

* Dokument u *Arhivi VII,* reg. br. 1/1-4, K. 1616.

Š t a b
Unske operativne grupe
N. oslobodilačke vojske
I.O.P. Hrvatske
br. 93/43
dne 28 avgusta 1943

Mjesečni politički
izvještaj dostavlja

POLITKOMESARU ŠTABA I KORPUSA*

1) — *Politička situacija na terenu*

Jedinice naše grupe nalazile su se na Petrinjskom, Glinskom i jedan bataljon druge brigade par dana na sektoru Dvorskog kotara u Žirovcu. Naše snage nisu bile već dosta dugo vremena na Dvorskom kotaru i narod se čisto zaželio da vidi jedinice naše grupe. U tom kotaru za vrijeme boravka jedinica tog našeg bataljona narod je nosio dobrovoljne priloge u hrani i pitao zašto ne dođemo malo i na njihov teren. Narod Petrinjskog kotara dobro je raspoložen prema našoj borbi, ali smo sa našim snagama više puta na tom kotaru, koji baš nema tolikog oduševljenja kad dođemo. Na sektoru na kome smo se nalazili zadnjih dana Glinskog kotara, tj. uz cestu Glina — Petrinja, narod nikada do sada nije imao prilike da vidi da neprijatelj bježi ispred nas. Sada se međutim uvjerio u našu snagu, jer smo tu neprijatelja stalno dočekivali i gonili uspješno iz tih sela kad je polazio u nasilna izviđanja. Tu je kod naroda pojačano povjerenje u naše snage i u našu vojsku. Narod nas je hranio i davao je od sebe sve što je mogao iako je dosta teška situacija u vezi nastale suše i zastoja mlinova za meljavu.

U hrvatskim selima poslije naših uspjeha i napuštanja neprijateljskih garnizona Bučice, Topusko osjeća se sve veća simpatija za našu NOB. Općina Gore sve više i više uviđa da ćemo mi zaista pobijediti. Pokušaji stvaranja Hrvatske seljačke zaštite pod rukovodstvom Stipe Tonkovića ne uspijeva. Naše snage zalazile su i u hrvatsko selo Glinsko Novo Selo. U prvim danima skupljali su se na gomilu i govorili da će ih partizani pobiti, međutim tamo je održana masovna skupština, gdje je govorio zamj. komesara I brigade i objasnio im da ćemo mi samo kazniti zlikovce. Kasnije nijesu bježali ispred nas. U razgovoru sa narodom primijetilo se da oni žele samo mir, niti žele nas niti »hrvat-

* *Arhiv VII,* reg. br. 8/3, k. 1618.

ske« vojske jer kažu da su onda najmirniji. U pogledu ishrane izlazili su nam u susret. Samo starješina sela pobjegao je sa svojom familijom sa neprijateljskom vojskom ...

2) — Stanje u jedinicama

Naše zadnje akcije koje su bile uspješne povoljno su se odrazile na borce. Borbenost kao i politička svijest osetno ide napred. Prva brigada je mnogo bolje sređena nego druga, sami borci traže akcije.

a) Stanje u brigadi:

Politička svijest boraca se popravlja, a dokaz su posljednje naše akcije u kojima su borci bili na visini ne prisvajajući ništa od plijena za sebe, nego sve predajući u intendanturu. Dolaskom iz Korduna i oštrim stavom prema dezerterima u toj brigadi nije bilo nijednog slučaja dezerterstva. Po tom pitanju vodi se i dalje kampanja i rezultati se već pokazuju. Drugovi iz Trokuta i ostalih neoslobođenih sela saživjeli su se u našim redovima i ne traže da idu kućama. Dolazak VII divizije odjeknuo je vrlo povoljno medu svima borcima naše grupe, a i kod naroda.

Moral u brigadi je potpuno dobar. Do sada II bataljon te brigade bio je slabiji. Međutim oni su stalno zatraživali da i oni izvrše glavni zadatak. U akciji na Gore su ga i dobili i uspješno izvršili. Danas su bataljoni te brigade izjednačeni u svakom pogledu i zadatke pred njih može se postaviti i oni bi ih podjednako izvršili.

Disciplina se također poboljšala. Na bazi takmičenja među bataljonima razvija se drugarstvo, disciplina, borbenost i politička svijest i svi se natječu tko će prednjačiti. Disciplina je većim dijelom disciplina svijesti, a i dijelom je i vojnička, a to većinom za one koji su neposlušni.

Odnos boraca prema komandnom osoblju je dobar i sva naređenja borci izvršavaju. Starješine se također dobro odnose prema borcima i nema nikakvih brutalnosti i drskih odnosa. Komesar čete za vezu je smijenjen sa svoje dužnosti i postavljen za delegata iste čete jer je... sakrio jedno odijelo sa akcije i tek nekoliko dana kasnije ga obukao a da za njega nije kazao kada je bilo pitanje. To je jako djelovalo među svim borcima jer su vidjeli da se strogo postupa i sa starješinama koji griješe.

Odnos boraca prema narodu je odličan. Drugovi se natječu tko će u slobodnom vremenu više pomoći narodu. Mitinzi koji se priređuju u selima, ako narod čuje da će doći vojska dođe sav, a ako čuje da ne dolazi vojska dođe vrlo mali broj...

Kulturno-prosvjetni rad razvija se i ide pomalc napred. Zidne i džepne novine se izdaju po bataljonima, a pored toga i četne novine, a naročito se u tom pogledu radi dobro u drugom bataljonu. O higijeni se također vodi dobro računa i odbori higijenski, uz pomoć referenata saniteta, rade dobro. Diletantske grupe naučile su po nekoliko pozorišnih komada i horskih pjesama za recitaciju, koje su davali np sastancima sa narodom.

Sanitetska služba je dobro organizovana. Nedostaje zavojnog materijala koji smo dosad nabavljali iz pozadine, a i tu je desta teško jer je narod opljačkan.

Stanje zdravlja boraca je potpuno dobro i nemamo nikakovih pojava zaraznih bolesti, izuzev rana od svraba ili nahlade.

Stanje odjeće i obuće se malo popravilo našim posljednjim akcijama.

Ishrana se vršila po selima i bila je uglavnom dobra. Bila je više puta nestašica kruha, ali ostalog svega je bilo.

b) Stanje u II brigadi.

Stanje u ovoj brigadi se osjetno popravilo. Politički program koji je dat za ovaj mjesec završava se. Na bazi takmičenja među bataljonima razvija se po programu rad vojnički i politički. Primijetilo se da nije bilo velikog poleta da jedne jedinice postignu bolje rezultate. Ova brigada je uglavnom sastavljena od novajlija i nije se mogao raspiriti onaj polet u natjecanju. Mi ćemo za idući mjesec sa strane našeg štaba raspisati natjecanje između brigada i dati program politički i vojnički.

Politička svijest, borbenost i disciplina u ovoj brigadi su u porastu. Komesari bataljona a i četa počeli su ozbiljnije da shvaćaju svoju dužnost i rad i to se već osjeća.

Kampanja koju vodimo protiv pljačke u II brigadi nije postigla une rezultate koji su postignuti u prvoj brigadi. U akciji na Hrastovici neki borci uzimali su sa kola pojedine stvari i kada su bili opomenuti zato, odgovarali su »zato sam ja jurišao«.

Kulturno-prosvjetni rad je dosta slab. On je jednostran i nije obuhvatio temeljito sve sektore rada, a to je zato što ljudi ne znaju da rade. Naš propagandni otsjek daje im pomoć u tom radu, ali rezultata još nema. U II bataljonu za sada je najbolje postavljen kulturno--prosvjetni rad. Oni su izdali svoj list »Junak iz brigade« koji je vrlo lijepo primljen kod boraca.

Intendantura te brigade bila je dosta labava. Sa intendantima i ekonomima održan je sastanak gdje im je ukazano na njihove greške i nedostatke. Po štabovima bataljona isto tako održani su sastanci sa svim komordžijama i kuririma i od toga vremena osjeća se i njihov bolji rad.

Stanje saniteta se umnogome popravilo dolaskom referenta saniteta koji je vrlo vrijedan u svom poslu. Pravilno je organizovao sanitet u brigadi.

Nedostatak u ovoj brigadi osjeća se zbog neispunjenog mjesta zamjenika komesara brigade. Ova brigada je formirana već dosta vremena i rad na partiskom polju je vrlo slab. Zato bi bilo potrebno da vi izdate naredbu i da postavite Šukriju, sadašnjeg zamjenika komesara bataljona u jednoj od brigada VII divizije.

c) Brdska baterija

Stanje u bateriji je dobro. Komanda baterije je dobra. Svako radi svoj posao savjesno. Borbenost i disciplina isto tako zadovoljavaju. Politički delegati u bateriji nisu zadovoljavali, pa smo ih smijenili. Postavili smo tamo i zamj. komesara.

Kod našeg štaba držimo kurs za polit, deletage po programu koji smo dobili od komesara korpusa. Uzeli smo najbolje delegate iz brigade i ima ih oko 30. Najprije smo počeli sa delegatskim kursem zato, jer komesari se bolje snalaze nego delegati.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Politkcmesar:
Ranko MITIC

ČETVRTA BRIGADA BANIJE

Prvog maja 1943. godine u selu Komogovini, ispod Kalina, stajao je stroj boraca, dojučeranjih pripadnika Banijskog partizanskog odreda. Sada, to je brigada — četvrta koju daje Banija.[1] Stajao je stroj pretežno golobradih mladića, boraca i starješina, s tek ponekim brkajlijom, ali svi odreda već prekaljeni ratnici, sudionici mnogih borbi, spremni da u brigadi daju još više od sebe.

Odmah po formiranju, brigada je krenula na zadatak. Prva akcija bila je uspješna diverzija, u noći 2/3. maja, na pruzi kod sela Brđana. Jedna kompozicija sa 10 vagona-cisterni dignuta je u zrak, a pruga dva dana nije radila. Nakon dva dana jedan još veći vlak je, kod Blinjskog Kuta, otišao u zrak.

Nakon što je 8. maja brigada ušla u sastav Unske operativne grupe (UOG), organizirana je zajednička akcija Grupe — napad na domobransku posadu u Starom Selu. Ovdje se utvrdila jedna satnija domobrana, s jednim protivoklopnim topom. Za napad smo odredili 2. i 3. bataljon, a 1. na osiguranje prema Topuskom. Drugi je napadao cestom od Topuskog, a 3. od Kladuše — jedan drugom u susret. Mrkla i tiha proljetna noć 12. maja išla nam je naruku — bataljoni su se neprimjetno privukli na blisko odstojanje pred

[1] Brigada Je formirana po naređenju GSH, od ljudstva Banijskog NOPO i novih boraca, kao 4. banijska. imala je oko 1.000 boraca, svrstanih u tri bataljona sa 587 pušaka, 29 puškomitraljeza, 5 mitraljeza i 3 minobacača. U sastav Unske operativne grupe ušla je početkom maja kao 4. banijska brigada, a 28. juna postala je njena 1. brigada. Sredinom septembra ušla je u sastav 7. divizije i dobila naziv 3. brigada. Prvi komandant brigade bio je Đuro Bakrač, politkomesar Ranko Mitić, zamjenik komandanta Mićo Trninić, a zamjenik politkomesara Dragutim Stojaković Putnik. Komandant 1. bataljona bio je Gojko Tintor, politkomesar Mirko Baltić (poginuo kao komesar te brigade 28. oktobra 1943. u selu Vukmaniću), komandant 2. bataljona Milan Rajković (poginuo juna 1943. u borbi na Kladuši), politkomesar Mišo Dragišić (poginuo maja 1944. u borbi kod s. Gore), komandant 3. bataljona Savo Miočinović (poginuo 16. aprila 1945. u s. Drežniku kao komandant iste brigade), a politkomesar Dragan Studen.

bunkere i rovove u koje su se uvukli domobrani. Vjerovatno su se osjećali sigurnim, jer već nekoliko dana nisu čuli da su partizani u blizini.

Tačno u 23 časa razlijegao se plotun pušaka, štektanje mitraljeza i snažno »Ura-a-a!« Kao vihor jurnuli su borci 2 i 3. bataljona u utvrđeno uporište, bombama likvidirajući otpor iz bunkera. Prije nego su se domobrani uspjeli organizirali, naši borci su ih hvatali i izvlačili iz rovova i bunkera. Posada topa nije uspjela ni da ga napuni jer su naši borci munjevito stigli i istovremeno i zarobili njih i zaplijenili top. Nepun sat je trajao okršaj i prikupljanje zarobljenika. A pomoć koja im je hitala nije nikad stigla — zadržao ju je naš 1. bataljon na Vrano vini.

U zoru, kad su se bataljoni povukli, poveli su 112 domobrana, a plijen su im bili 1 top, 3 mitraljeza i 116 pušaka. Ked smo stigli u Obija], zaorila se pjesma na sve strane. Jedna satnija 11. domobranske pukovnije više nije postojala — otpisana je. Brigada je uspješno počela svoj borbeni put.

Iza ove akcije brigada je dobila mali predah. A nakon desetak dana usiljenim maršem krenuli smo na Kordun, do sela Bovića. Tu smo dobili dan odmora koji smo koristili i za pripreme! napada na Bučicu. Nju su branili dijelovi jedne bojne domobrana, satnija ustaša i baterija topova. Opet smo bili zajedno s Krajišnicima. Napadali smo cijelom brigadom. S komandirom domobranske baterije imali smo vezu i on nas je obavijestio da će do 2 časa iza ponoći na obezbjeđenju biti većina domobrana koji se neće boriti, ali da u sljedećoj smjeni ima dosta ustaša i da će ići teško.

Krenuli smo prije pada mraka. Zaobišli smo selo s juga da bismo napali sa istočne i sjeverne strane, iz šume, kroz koju je lakše privući se bliže obezbjeđenju. Vodio nas je jedan seljak uspješno, dok nismo zašli dublje u šumu. Odjednom, valjda prestrašen, zalutao je. Morali smo stati da se nekako orijenđšemo, ali kao za inat, iz Bučice nikako da se oglasi pucanj. Uz to, nismo uspostavili vezu s Krajišnicima, a vrijeme je brzo prolazilo. Vidjeli smo da ćemo napasti poslije 2 časa. Odjednom, vodič krenu kao da se dosjetio — slijedili smo ga. I zaista, ubrzo izađosmo na ivicu šume, ispred koje se na kosama prostirala Bučica, s crkvom na istaknutoj uzvišici. Tamo su napadali Krajišnici, ali od njih ni traga ni glasa. Zovnuh komandante bataljona i naredih da odmah razviju jedinice i da se u određeno vrijeme krene u napad, makar sami napadali. Bataljoni se razviše i prilegoše u rosnu travu, čekajući vrijeme početka.

Tačno u određeno vrijeme krenuše streljački strojevi bataljona gotovo nečujno ka selu. Odjednom, rafal pred 1. bataljonom na desnom krilu, a onda otpoče krkljanac. Rafali sustizahu jedan drugog, eksplozije bombi učestaše i zaglušiše snažno »ura« brigade. Onda odjednom tajac, pa opet juriš, plotuni, rafali, bombe Ali tada već i kod crkve Krajišnici »nagariše«. Bataljoni javiše da su već

u selu, da ima mrtvih i ranjenih. Na desnom krilu, kod 1. bataljona, već je jenjavala borba, ali su se 2. i 3. još uporno tukli.

Brigada je iz pokreta pregazila spoljno obezbjeđenje, uništivši ga bombama i uporno, uz Kupu, prodirala kroz selo. Borce je privlačila baterija topova. Zauzeti ih ispravne, to je bio zadatak koji je 1. bataljon sa uspjehom riješio. U borbi je ubijeno 14 domobrana.

Svitao je 24. maj 1943. Izvlačili smo se iz Bučice umorni, neispavani i iscrpeni, ali veseli i uz pjesmu, jer smo kolonu uvećali sa 107 zarobljenika, a negdje u njenoj sredini kretala se i baterija od 4 topa, sada naša. Iza njih je išlo nekoliko kola sa plijenom.

U bazi u Boviću, svaki borac je obilazio topove, zagledao ih i opipavao sa smiješkom, prije no što se predao prijeko potrebnom snu.

Vraćali smo se na Baniju gdje je već doprla vijest o našem uspjehu u Bučici. Usput nas je pratila kiša. Putevi raskaljani. Topovi su se zaglavljivali u blato, ali su mještani svuda priticali u pomoć svojim zapregama. U Klasniću su nas dočekali kao rijetko kada. Topovi su bili tako okićeni cvijećem i darovima da smo ličili na pravu pravcatu svadbu: košulje, ručnici, maramice, čarape... U rukama djevojaka vijorile su se zastave, a naši momci su pjevali. Brigada je počašćena dobrim ručkom, a borcima su se upalili obrazi od jake stare šljivovice, ko zna od kada čuvane i za koju priliku. Već sutra smo pošli dalje sa četiri zaplijenjena i jednim našim starim topom. »Starog« su svi sa simpatijom gledali, jer on je nekako više bio naš — nekako kao stari borac.

Već drugi dan nakon povratka sa Korduna krenuli smo u novu akciju. Cilj je bila Hrastovica, u kojoj se nalazila jedna satnija domobrana, kao predstraža Petrinje gdje je tada bilo oko 1.000 njemačkih vojnika, ustaša i domobrana.

Za napad na Hrastovicu, u kojem su učestvovali i dijelovi 2. brigade Unske operativne grupe i Banijskog partizanskog odreda, odredili smo 1. i 3. bataljon, a 2. bataljon je osiguravat ovaj napad cd Petrinje. Prvi bataljon je napadao s juga i zapada, a 3. sa sjevera — na selo i željezničku stanicu. Brigada se preko Cepeliša približavala selu i u pokretu se razvijala. Bila je topla Ijetnja noć, nešto mračnija i tiha, što nam nije odgovaralo. Postojala je velika mogućnost da budemo prije vremena otkriveni. Ali, iskusna i izvježbana brigada, naročito za noćne napade, privlačila sc na jurišno odstojanje bez ijednog šuma.

Prva četa 1. bataljona stigla je ispred samih bunkers spoljnjeg obezbjeđenja prema Cepelišu, a druge dvije desno podilazili su samom selu u kojem su domobrani mirno spavali, osjećajući se bezbjednim. Ipak, selu nisu mogle prići neprimjećeno — niz strminu borci su se klizali i kloparali i tako je nastupanje otkriveno. Borci 1. čete slušali su kako se ispod bunkera domobran' bude i do-

govaraju da bježe sa obezbjeđenja, jei »partizani već nastupaju ka selu« iza njih. Odjednom, iz bunkera sijevnu raketa a grupa domobrana bez pucnja nada se u bijeg ka selu. Četa istovremeno skoči i jurnu za njima i prije no što poče pucnjava i opći juriš, 1. bataljon je zarobio skoro vod domobrana. U jednom dahu on je upao u selo i prodro sve do crkve, lomeći otpor koji su domobrani neorganizovano pružali. Treći bataljon je istovremeno prešao na juriš, ali je na stanici naišao na organiziranu vatru. Međutim, i tamo je dosta brzo došlo do rješenja: bombaši su se, pod zaštitom mitraljeza, privukli pod zid zgrade, odjeknule su detonacije desetina bombi, kratak juriš i sve je bilo gotovo. Bilo je ubijene 17, ranjeno 0 i zarobljeno 107 domobrana; zaplijenili smo 7 mitraljeza, 116 pušaka i dosta ostale opreme i municije. Evakuacija je izvršena brzo, a sve jedinice su se izvlačile u naređenim pravcima.

Jedan bataljon Nijemaca i ostatak domobranskog bataljona, čija 3. satnija više nije postojala, krenuli su svojima u pomoć. Drugi bataljon ih je sačekao u zasjedi i iznenadio jakim plotunom iz neposredne blizine, natjerao ih da se razviju i nekoliko puta preduzimaju uzaludne napade. Iako je kasnije sva vatro artiljerijskog điviziona koncentrirana na položaje našeg obezbjeđenja, 2. bataljon se održao do 3 časa ujutro kada se povukao — kako mu je ranije naređeno.

Ovom akcijom je 1. brigada, sa ostalim jedinicama Unske operativne grupe, izbrisala iz spiska domobranskih jedinica još jednu satniju — četvrtu po redu, ili, svakog mjeseca po jednu.

Sada smo 3. brigada 7. divizije. Osamnaestog septembra 1943. formiran je 4. bataljon od boraca iz rasformiranog bataljona za obuku Unske operativne grupe i ostalih jedinica. U sređivanju tog bataljona zateklo nas je naređenje za pokret. Pravac je bio Kordun, ali nešto dalje nego obično. Cilj nam je bila komunikacija Karlovac — Ogulin i uporišta na njoj.

Brzo se spremismo za marš koji nas preko Kamenskog mosta, Velike Kladuše, Cetingrada i Slunja za dva dana dovede do Perjasice. Imali smo nepuna dva dana za odmor, sređivanje i pripremu za višednevne zadatke na ovoj komunikaciji. Uz to je trebalo i Mrežnicu preći, a tome ova brigada nije bila vična. No, i to je uspješno izvedeno.

Razradili smo i plan za napad brigade na posadu u Gornjim Dubravama i istoimenu željezničku stanicu, kao i bunkere kod mosta na rijeci Globornici: 1. bataljon da napadne zaselak Višnjić-Selo u kojem je žandarmerijska posada, 3. bataljon željezničku stanicu koju brani satnija domobrana, a 4. između njih sadejstvuje i jednom i drugom; 2. bataljon napada bunkere kod Globorničkog moota koje brani vod domobrana i oko 50 ustaša iz okolnih sela.

I

U zoru 26. septembra sve jedinice su izbile na položaje. Otpočelo je izviđanje nepoznatog zemljišta i objekata napada. Istovremeno, jedinice su se privlačile objektima za napad. Oko 15 časova otpoče precizno dejstvo minobacača po Višnjić-Selu i željezničkoj stanici, a bataljoni krenuše na juriš. Za nepun sat borbe — posade su bile savladane, većim dijelom zarobljene, dok se nešto razbježalo. koristeći se sumrakom i pokrivenim zemljištem Neposrednim pogocima protutenkovskog topa kroz puškarnicu jednog bunkera kod mosta, 2. bataljon je pokolebao posadu, prešao na juriš i bombama osvajao bunkere. Zadatak je potpuno izvršen. Druge jedinice divizije su likvidirale Generalski Sto i Zvečaj. Od Duge Rese do Ogulina nije bilo neprijateljevih posada. Naš 4. bataljon doživio je borbeno krštenje i pokazao da neće zaostajati za ostalim jedinicama brigade.

U kasnijim sedmođnevnim odbrambenim borbama na ovoj komunikaciji brigada je pokazala da se zna i uspješno braniti od nadmoćnijeg neprijatelja, koji raspolaže i snažnom tehnikom.

Povratak na Baniju bio je tužan za brigadu. Ostala je bez svog komesara, Mirka Baltića,[2] koji je poginuo u selu Vukmaniću kod Karlovca, prilikom bombardiranja štaba brigade.

Đuro BAKRAČ

[1] Rođen je u Donjem Selištu, kod Gline; prije rata završio je gimnaziju, a član KPJ bio je od 1940. godine.

UNIŠTENJE POSADE U SELU GORI

Poslije povratka iz borbe kod Kladuše avgusta 1943. godine, 2. bataljon 1. brigade nalazio se razmješten u Luščanima, gdje se odmarao od ranijih borbi, sređivao i pripremao za predstojeće akcije.

Prva akicja je bila napad na selo Gore, na cesti Petrinja — Glina. Drugi bataljon dobio je zadatak da u sastavu brigade napadne jedan dio položaja (zapadni dio sela, sa istaknutim tačkama — crkvom i k. 196 na cesti) koje je branilo nešto više od dvije čete (satnije) domobrana. Na ovom dijelu položaja neprijatelj je bio najjače grupisan i utvrđen. Od jednog domobranskog podoficira, koji je prebjegao partizanima, štab brigade dobio je plan neprijateljeve odbrane sela, u kojem je potpuno bio prikazan raspored njegovih snaga i naoružanja. Pored toga, ovaj podoficir nas je upoznao s raspoloženjem pojedinih domobrana prema našoj borbi i u kojem bunkeru se nalaze naši simpatizeri.

Komanda 2. bataljona,[1] na osnovu ovih podataka i naređenja za napad, donijela je odluku da prije općeg napada ubaci u neprijateljski garnizon 1. i 2. četu, sa zadatkom da napadnu neprijatelja s leđa. Njihov napad trebalo je da bude znak *za* početak napada 3. čete i ostalih jedinica brigade. Na osnovu ovakve odluke, dobijeni su sljedeći zadaci: 1. i 2. četa da se prikriveno provuku kroz neprijateljev raspored usječenim putem koji prolazi zapadno od k. 196 i dalje kroz garnizon u centar sela. Nakon toga, da 2. četa* najkraćim putem izbije na cestu u selu, vodeći računa da obiđe kamenolom (kako netko u njega ne bi upao) i da s leđa napsdne i likvidira satniju koja brani položaj između ceste i bezimenog visa, jugozapadno od crkve, spriječavajući neprijatelju povlačenje u pravcu crkve i centra sela. Po izvršenom zadatku četa će se prikupiti u selu Marinovićima.

[1] Komandant Milan Martinović Redžo, komesar Branko Borojević.
* Komandir Radovan Božić, komesar Vaso Joka.

Prema planu, 1. četa[3] se u toku provlačenja kreće za 2. četom, a zatim napada s leđa satniju koja brani najutvrđeniji dio neprijatelj evog položaja, sa zadatkom da ga uništi ili zarobi. Potom produžava napad grebenom prema dijelu neprijateljeve odbrane, gdje napada 2. četa, i sadejstvuje joj u uništavanju minobacača koji se tu nalaze. Po izvršenom zadatku četa se okuplja u selu Marinovićima.

Treća četa,[4] nakon što 1. i 2. otpočnu napad, dejstvuje na neprijatelja između 1. i 2. bataljona sa zadatkom da ga razbije na tom dijelu odbrane, brzo prodre u centar sela, napadne zgradu u kojoj se nalazi štab neprijateljskog garnizona i osigura 1. i 2. četu od protivnapada s leđa. Po izvršenom zadatku četa dolazi u sastav bataljona u selo Marinoviće.

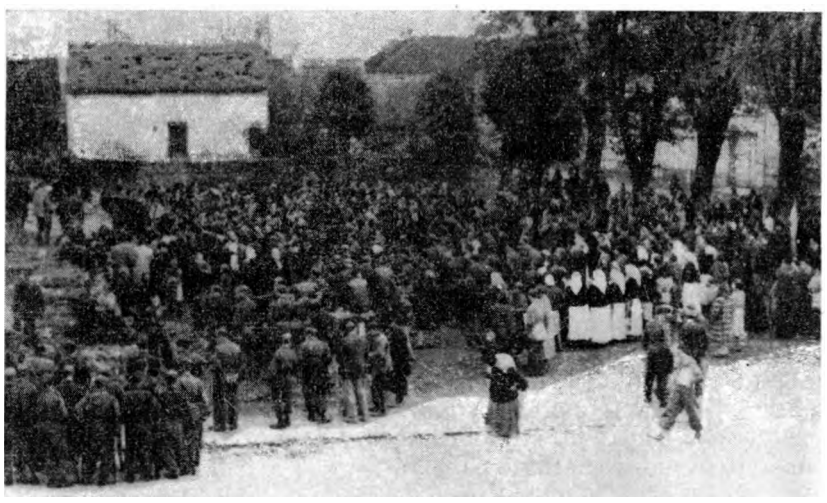

Proslava u oslobođenoj Glini (1944)

štab bataljona nalazio se za vrijeme borbe u borbenom rasporedu 1. čete.

Napad je trebalo otpočeti u 23 ćasa, no pošto jedinice nisu uspjele stići u određeno vrijeme, počeo je sat kasnije. Neprijatelj je na neki način saznao da će biti napadnut i čekao nar: je u punoj borbenoj gotovosti, otvarajući povremeno vatru. Čim je 2 bataljon stigao na polazne položaje, 2. i 1. četa krenule su usječenim putem i počele s povlačenjem. Druga četa prošla je neometano i neprimijećeno, kao i 1. vod 1. čete. No, kad su naišli 2. i 3. vod neprija-

[3] Komandir Stevo Vujić, komesar Karlo Sustić.
* Komandir Dušan Trkulja, komesar Adam Koljaja.

telj je, otvarajući nasumce povremenu vatru, ubacio tri mine iz lakog bacača u njihovu kolonu i ranio 4 borca. Bolničari su ostali da im pruže pomoć, a četa je produljila s povlačenjem i izbila neprijatelju neprimjetno iza leđa. S kakvim su se uspjehom čete provukle svjedoči i to što je za vrijeme njihovog provlačenja neprijatelj otvarao vatru na vanjski pojas sopstvene odbrane, a imao je pune torbice malih ručnih kragujevačkih bombi sa skinutim osiguračima, pripremljenih za bacanje — one su nam tako i pale u ruke, jer ih nije imao vremena baciti.

Čim je 1. četa izbila neprijatelju za leđa, otpočela je napad (u ovom momentu sve jedinice bataljona i brigade počele su napad izvana). Četa je razbila neprijateljevu satniju na najdominantnijoj tački odbrane za nepunih pola časa borbe, ovladala tim položajem, zarobila 55 domobrana s punom ratnom opremom i zaplijenila mnogo ručnih bombi, 3 puškomitraljeza, 2 laka bacača, 2 minobacača 81 mm i 2 mitraljeza, kao i dosta municije za pješadijsk? naoružanje i minobacačkih mina. (Neprijatelj je onesposobio mitraljeze i minobacače 81 mm razbacavši njihove dijelove koje nismo mogli pronaći.) Četa je imala pet ranjenih (4 borca su ranile mine u toku provlačenja, a jednog u jurišu), među kojima je bio i kurir Pero Kasap iz sela Majdana.

Druga četa je još prije izbijanja na cestu počela napad sa dva voda na satniju okrenutu prema Glini, a 3. vod, koji joj je štitio leđa, hvatao je domobrane koji su bježali sa položaja što ga je napadala 1. četa. Ovo nije omelo četu u izvršenju osnovnog zadatka: ona je energično napala određenu satniju koju je iznenadila i za nepunih 20 minuta razbila. Zarobila je 50 domobrana sa punom ratnom opremom i zaplijenila 4 puškomitraljeza, mnogo ručnih bombi i puščane municije. Iz čete je poginuo jedan borac, omlađi- ìac koji je tog dana došao iz Zagreba (poginuo je na cesti prema centru sela sa tri puške, zabačene preko leđa i četvrtom u rukama). Iz ove čete je jedan borac bio ranjen (Mišo iz sela Klinca kod Petrinje).

Treća četa je napadala na uskom frontu između 1. i 2. bataljona i za kratko vrijeme razbila neprijatelja, a zatim je produljila energičan i brz napad prema centru sela. Napala je takvom brzinom zgradu u kojoj se nalazio neprijateljski štab, da komandant tog garnizona nije imao vremena ni da se obuče i jedva je uspio pobjeći u donjem rublju. Njegovo odijelo i oprema, kao i cijelog štaba, skupa sa arhivom, palo je u ruke 3. čete. (Pored dokumentacije štaba, dogleda, pištolja, automata i ostale opreme, ovdje je pronađena i torbica sa dokumentima partizanskog komandira čete Jarića, koju su prije nekoliko dana domobrani zaplijenili u selu Prekopi.) U ovom napadu četa nije imala gubitaka

Stevo VUJIĆ

BUKTINJA NA PRUZI

Bilo je to ujesen 1943. godine. Tiha jesenja noć, mračna, bez kiše i mjesečine. Pažljivo i bez buke smo se prikradali pruzi koja je bila čuvana između dva važna neprijateljska uporišta — Siska i Sunje. Oko 21 čas smo neprimijećeni došli do željezničkog nasipa stanice Krajiški Brđani i počeli stavljati mine. Odmah zatim bili smo iznenađeni: na tračnicama su se pojavila dva goruća oka — bio je to vlak koji smo očekivali. Stali smo začuđeni, jer pruga nije bila minirana, a vlak se približavao, snažno dahćući. Nije bilo druge nego poskakati sa nasipa, sakriti se u blizini i propustiti vlak. Prošao je pored nas brzo i nestao u daljini. Ovo je bio putnički vlak. Odlučili smo da završimo miniranje i sačekamo drugi Možda će naići teretni i naš zadatak će biti izvršen. Treba čekati, jer prugom idu vlakovi i tko će znati koji je baš onaj pravi...

I ovaj put se ispunila naša uzrečica da »za vlakom ne treba trčati: ako ode jedan, doći će drugi«.

I zaista, došao je. Prava je sreća što nam je pobjegao putnički. Pojavio se onaj pravi — teretnjak. Išao je sporo, dahćući pod teretom mnogobrojnih vagona. Iskre iz njegovih dimnjaka stvarale su titravu baklju u pomrčini.

Radovali smo se iako nismo znali da li je to transport s vojskom ili opremom. Svejedno, očekivali smo u oba slučaja uspjeh i bogat plijen.

Čekali smo napeti kao opruge naših pušaka. A onda je došlo do očekivane eksplozije: bljesak poput munje, a zatim snažna detonacija razbili su tišinu i pomrčinu jesenje noći.

Teška tutnjava, škripa i lomnjava vagona govorili su da je početni udarac uspio. Ostvarili smo potpuno iznenađenje. Otpor pratnje vlaka ubrzo je skršen našom iznenadnom plotunskom vatrom i bombama, kao i snažnim jurišom.

Odmah smo pristupili otvaranju mnogobrojnih vagona, krcatim oružjem, obućom, odjećom, opremom i drugim ratnim materi-

jalom. Izvlačili smo žurno oružje i odjeću. U tome nam jt. pomogla i veća grupa civila iz ustaničkih sela sa oslobođene teritorije koji su, kao i uvijek, pošli s nama na prugu u napad na vlakove.

Iako smo odnijeli vrlo mnogo oružja i odjeće, ipak nismo uspjeli sve izvući. Bilo nas je premalo za toliki plijen Od Sunje i Siska se čulo puškaranje. Dolazila je pomoć uništenom vlaku. Već su naša osiguranja vodila borbu. Brzo smo pronašli kante s benzinom i polili vagone, a zatim zapalili Kad smo se počeli povlačiti s dragocjenim teretom, vlak je već gorio kao buktinja.

Povlačili smo se pretovareni puškama, municijom, novim uniformama, cipelama i drugim materijalom. Naša osiguranja od Sunje i Siska (dijelovi 1. i 2. brigade) su napuštala položaj.

Pomoć neprijatelju stigla je prekasno. Osim toga, nije smjela doći blizu, jer je vlak gorio, a u njemu je preostala municija stalno eksplodirala s tutnjavom, kao da se i dalje vodi žestoka borba.

Sa uzvisine pored pruge često smo se osvrtali na gorući vlak s plamenim jezicima koji su se dizali visoko prema nebu i osvjetljavali nam put. Koračali smo zadovoljni, radosni zbog izvršenog zadatka i bogatog plijena. Ova akcija mi se naročito urezala u sjećanje, jer je bila dobro smišljena, munjevito izvedena, bez gubitaka, a bogati plijen je prevazišao sva naša predviđanja. Moj bataljon se »od glave do pete« obukao u nove, čiste uniforme, a ' ostale jedinice dobro su se snabdjele u ovoj akciji Posebno me je radovao dalekozor koji sam objesio oko vrata, a uzeo sam ga iz vagona punog istih takvih koji nikad nisu stigli kamo su bili upućeni.

Adam FETROVIĆ GIGAC

Stanovništvu Hrvatske!

Zadnji napadaji odmetnika na cestu i željezničku prugu Sisak Sunja prouzročili su opet nekoliko mrtvih i mnogo ranjenih iz redova njemačke vojske.

Stoga je zapovjedništvo SS postrojbi prisiljeno da povegne za oštrim mjerama spram sela koja su osumnjičena radi veza sa odmetnicima.

SS postrojbe ne misle i dalje zauzeti miran stav nakon bilo kakvog daljnjeg napadaja na njih. Naprotiv! Kod nas je običaj da nakon svakog takovog slučaja sliedi bezobzirna odmazda. U tom su se odmetnici jasno osvjedočili 22. IX. 1943. kod Babine Rijeke i Bjelovine kojem su prilikom izgubili 20 mrtvih i 35 ranjenih.

Od sada će sva sela, koja se nalaze u odsjeku zapoviednutom po SS postrojbama, biti nadzirana po brzim lovačkim odjelima SS oružja.

Ovi odjeli ne dolaze na sela sa namjerom da ometaju miran rad seljaka, već stoga da pronalaze odmetnike te ih izjeraju iz njihovih skrovišta.

Ako prilikom dolazka vojnika u selo bilo tko pobjegne smatrat će ga se sumnjivim, te će **njegovoj obitelji biti oduzeto sveukupno blago i žitarice.**

Posljednji puta se upozoruje stanovništvo da bude razborito te se odluči ili za odmetnike ili sa Njemce. Svaki razboriti Hrvat morao bi znati da Njemci nisu okupatori, već i dalje prijatelji svijuh rodinih Hrvata.

Tko Vam je povratio ljubljenu Dalmaciju nakon podmukle izdaje maršala Badoglia? Zar možda Englezi ili Rusi?

Ne! Niti bilo tko od vodja Vaših odmetnika.

Jedino veliki njemački Vodja Adolf Hitler Vam je osiguroo te Vam jamči Dalmaciju.

Već danas su sve vaše luke u njemačkim i hrvatskim rukama.

Hrvati!

Dosada Vam ni Englezi ni Staljin nisu ničim stvarno pomogli. Svi oni hoće da stvore iz Vas objekt izkorišćavanja, jedan Protektorat.

Stvaran poredak, pogotovo u privrednom pogledu moguć je jedino na strani Njemačke.

Njemački vojnici su dovoljno jaki da još prije zime unište sve odmetnike na području kojeg su zaposjeli.

Svi oni koje je napustio zdrav razum, imat će prilike razmišljati, za vrieme dok u Šamorici smrzavaju i gladno, kako su [illegible] i pali žrtvom zaslepljenoj komunističkoj promičbi, na koliko se zaključivanje radovala rodoljuban i oslobodilačka.

Stanovništvo Hrvatske!

Posljedni puta dosiva ti Njemačka:

ODLUČI SE!

TISKARA VJEKOSLAV PISC. SISAK

Jedan od njemačkih proglasa

Koncem avgusta 1943. godine štab Banijskog partizanskog odreda,[1] sa prištapskim jedinicama, zatekao se u Tremušnjaku i Begovićima, a bataljoni u Pastuši, Vrpolju, Borojevićima i Komogovini. Tu smo dobili depešu od GŠH — da odmah obezbijedimo 7. diviziji prijelaz preko Une kod sela Dobretina. Kratka pc broju riječi, depeša je bila izvanredno značajna po sadržaju: to je bila radosna vijest da se 7. divizija nalazi u neposrednoj blizini Banije. Stepen povjerljivosti depeše govorio je da zadatak valja izvršiti u tajnosti.

Pažljivo smo procjenjivali situaciju, kako bismo pronašli najbolje rješenje. Morali smo očekivati da će neprijatelj pokušati da spirječi nesmetan prijelaz divizije preko Une — ispadcm na slobodnu teritoriju u više pravaca. U to vrijeme on je imao jake garnizone oko banijske slobodne teritorije: u Dvoru, Kostajnici, Sunji, Petrinji i Glini, a manja uporišta rasporedio je duž pruge i ceste između ovih garnizona.

Odlučili smo da djelujemo brzo. Jedinicama smo odredili zadatke: 1. bataljon da odmah krene preko Tremusnjaka u selo Miočinoviće; 2. bataljon da posjedne pogodne položaje između Dvora i Trgova i po svaku cijenu spriječi prodor neprijatelja u dubinu naše teritorije; 3. bataljon da kontroliše slobodnu teritoriju i sprecava neprijatelja od Kostajnice i Petrinje. Pozvali smo da u štab odreda dođu komandant i komesar 1. bataljona.

U štabu odreda će ostati komesar, zamjenik komandanta i obavještajni oficir. Informativni oficir nalazio se na terenu, u svojoj staroj bazi u selu Krčevu, tragajući za novim podacima o nepri-

[1] Sastav štaba odreda u ovo vrijeme je bio: komandant — Gojko Tintor, komesar — Milan Ratković Račak, zamjenik komandanta — Stanko Prečanica, zamjenik komesara — Andrija Pejnović, obavještajni oficiri — Ivan Rapić i Stevo Bevandić.

jatelju. Radi čuvanja tajnosti, jedinicama nije bio saopćen pravi cilj pokreta, već je samo navedeno da bi prema prikupljenim podacima neprijatelj mogao izvršiti iznenadni prodor na pomenutim pravcima. Ni u štabu odreda — osim užeg dijela štaba —■ niko nije upoznat sa sadržajem dobijene depeše.

Poslije kraćeg vremena stigli su komandant 1. bataljona Milan Bajlović i komesar Novak Pribičević. Upoznali smo ih sa zadatkom, uz napomenu da to treba ostati u tajnosti.

— Ako se ovo razglasi, ne samo da bi neprijatelj mogao pokušati ometanje prijelaza 7. diviziji preko Une, već će narod iz cvih sela masovno krenuti na Unu i stvoriti nam nepotrebnu gužvu — govorio je tiho ali odlučno komesar odreda.

Sa 1. bataljonom krenuli smo zamjenik komesara odreda i ja šamaričkim putem — preko Stupnice, Trgova, Ljubine i Žuta — da bismo nekako pred ponoć stigli u Dobretin. Ovo selo, poznato kao ustaničko od prvih dana borbe, često nam jc poslužilo za prelaženje Une i kao važna tačka za održavanje partizanskih veza sa drugovima u Podgrmeču.

Odmah smo se povezali s dobretinskim terencima koji su održavali vezu s Krajinom. Rekoše nam da su od Krajišnika primili poruku kako im valja paziti na signal, jer da će »uskoro stići važna pošta« za Baniju. Dobretinčani nisu znali ko treba da stigne, niti o kakvoj se pošti radi.

Iščekivanje je počelo. Noć vedra. Drugom obalom Une vijuga cesta i željeznička pruga od Novog prema Krupi, a iznad njih blago se uzdižu padine Podgrmeča, na kojima se nalazi selo Matavaze, jednako našem Dobretinu po privrženosti NOP i važnosti za održavanje veze.

Samo nas nekolicina zna da divizija treba da prijeđe Unu. Prvi bataljon je raspoređen prema Vanićima, a jedna njegova četa prema Otoki, gdje je neprijateljev garnizon. Tu i tamo opali po koja puška ili odjekne kratki rafal iz mitraljeza s onu stranu Une. To nam ne smeta. Znamo da neprijatelj nema smjelosti da po noći ispada na našu teritoriju. Pa i da pokuša, tu je 1. bataljon.

Vrijeme prolazi strašno sporo. Već je neki sat poslije ponoći, kad neko od terenaca uzviknu:

— Signal!

—- Naši su, daj brže čamce!

Velikom brzinom čamci zabrazdaše površinu uzvodno, uz samu obalu rijeke, a zatim se otisnuše prema drugoj strani. Čujemo po neku riječ i po koji udar vesla. Osjećam kako mi se srcc steže od uzbuđenja i radosti što ćemo se ponovo sresti s drugovima od kojih amo se rastali prije punih sedam mjeseci u Drinićima. Znali smo za slavan put divizije, a i za velike žrtve koje je dala. Čulo se da su mnogi poginuli, umrli od tifusa ili nestali u borbama. Ali se niko od nas nije usuđivao da započne razgovor o tome ko se od poznatih

nikad više neće vratiti. Svi smo bili zaokupljeni jedinom mišlju: samo da već jednom dođu, pa da prestane ova neizvjesnost.

Poslije nekoliko minuta pojavi se čamac: jedan, drugi, pa treći... Najzad, vrh čuna udari o obalu, a mi ga prihvatismo. Svejedno ko će iz njega izaći — važno je da je pripadnik 7. divizije! Prvi su stigli Vojko Hohšteter i Rade Grmuša Rora, zamjenici komandanata 7. i 8. brigade, sa desetak drugova. Pritrčasmo jedni drugima i već je nastalo opće grljenje i ljubljenje, a tek onda pitanje:

— Stigli ste?

— Da li prelaze i ostali?

— Je li to samo prethodnica, kad vas nema više?

Začuo se i plač, otkinuo se jecaj iz nečijih grudi, jer i pored sve konspiracije bilo je teško, skoro nemogućno, obezbijediti da se na mjestu prijelaza ne skupe grupe omladine, žena i djece.

— Uvijek je to tako — reče neko — dođu ovdje pa čitavu noć pilje u mrak, u onu obalu ...

Zbilja, čamcima je stigla samo izvidnica. Divizija je ostala u Podgrmeču da se borci odmore poslije teških borbi i dugih marševa iz istočne Bosne i, kako rekoše, da se malo potkrijepe.

Razgovaram s Rarom i Vojkom. S Rarom sam stari znanac i dobar drug. Bili smo zajedno i komandiri četa u 4. bataljonu Đure Bakrača. Znao sam da je Vojko bio komandant 16. brigade kad je divizija krenula sa Banije, ali sada se prvi put srećemo. Upoznajem ih sa situacijom na Baniji, jer traže da im sve detaljno pričam. Govorim im o novoformiranim brigadama i drugim jedinicama, o borbama i uspjesima, o narodu i svemu što se ovdje zbivalo, o nestrpljenju s kojim smo ih očekivali.

Oni mi pričaju o borbenom putu divizije, o mnogim utiscima s njega — nepoznatim jedinicama, ljudima i krajevima, a najviše o teškoćama i užasima pretrpljenim u ovim ofanzivama. Upoznaju nas s onim što nas sve najviše zanima i od čega najviše strijepimo: ko nam se sve više neće vratiti.

Govore mi o Nini, o čijoj smo pogibiji već svi znali, a krili smo od njegove drugarice Vere jer je ona upravo tada rodila sina (kao da je slutila muževljevu pogibiju — dala mu je njegovo ime). Govorimo o njemu, a suze nam same dolaze na oči. A nisam plakao ni kad mi je najmlađi partizan 2. bataljona, Ljuban Jandrić Gojko, saopćio da su Nijemci, u šumi iznad sela Vrtače, pohvatali mnogo naroda iz našeg i drugih sela i da su sve starije od 16 godina — među njima i mog oca — strijeljali. Govore mi o pogibiji Zivka Bronzića, Ilije Španovića, Miloša Žice, zatim Leopolda Greba i Antona Brezovca, bivših žandarma iz Žirovca koji su pristupili NOP već prvih ustaničkih dana. Poginuo je i Tomo Ugarković, komesar 2. bataljona 16. brigade, Milan Tintor, i mnogi, mnogi drugi. Zatim mi rekoše da je u sastav divizije došlo nekoliko ćrugova iz crnogor-

skih jedinica, uglavnom političkih rukovodilaca. To su Pero Lalović, Dušan Kostić i drugarica Kaj a.

Ispričao sam im da se na Baniju vratilo s oružjem nekoliko boraca iz 7. divizije koji su na Grmeču bili ostali odsječeni od svojih jedinica; ovdje su se odmah uključili u odred. Medu njima je i Milan Martinović Redžo, sada komandant 1. bataljona u 3. brigadi.

— Šta, Redžo je živ? — povikaše iznenađeni i obradovani sagovornici — A brigada je bila obaviještena da je Redžo s ostalim drugovima poginuo na položaju.

Posebno sam im govorio o borbama koje smo vodili, za ovo vrijeme, na Baniji i Kordunu: u Starom Selu, Bučici, Slunju i o naročito krvavoj borbi za Kladušu. Informišem ih i o formiranju 2. brigade Unske operativne grupe (u koju su ušla, pored dva naša, i jedan bataljon Kordunaškog partizanskog odreda), kojem je prisustvovao i Vlado Četković Španac, komandant 8. kordunaške divizije. Nakon ovakvog našeg jačanja razvili smo veoma živu aktivnost prema krajevima u kojima smo do tada malo djelovali, naročito prema Trokutu. (Dejstvovali smo i na slavonskoj obali Save, kod Crkvenog Boka, između sela Puške i Lonje; iz Trokuta nam je prišlo mnogo mladića, kao i velik broj omladinaca i članova Partije iz hrvatskih sela, oko Siska i Petrinje.)

Posebno ih je zainteresovalo kad sam im ispričao da su Nijemci pristali na zamjenu zarobljenika. Zamijenili smo zarobljene Nijemce za zatvorene komuniste i partizane. Zamjena je obavljena na poluslobodnoj teritoriji između Pisarovine i Klinča-Sela, blizu Zagreba. Kad su ih u njemačkom zatvoru prozivali, naši drugovi i drugarice nisu vjerovali da ih vode radi zamjene. Mislili su da ih vode na strijeljanje. (Opisivali su nam kasnije što su osjećali kad su ugledali partizane i kad su se uvjerili da je zamjena stvarnost. Kažu da im je najdraže bilo gledati ohole njemačke oficire kako vojnički pozdravljaju »bandite« i kako se s poštovanjem odnose prema partizanskim predstavnicima.)

Povratak divizije Banija je iščekivala s pomiješanim osjećajima radosti i zebnje. Kružili su glasovi da su mnogi poginuli, umrli od tifusa ili nestali u borbi. Ima kuća iz kojih su u partizane otišli svi odrasli muškarci. Ostala su samo nejaka djeca. Sav teret kuće pao je na baku i snahe. I sad do njih stiže vijest da će im se od ukućana možda samo jedan vratiti. Na žalost, nije ovo usamljen slučaj: na stotine takvih imamo na Baniji. Pričamo kako je selo Tremušnjak sa tugom primilo vijest o pogibiji Filipa Kljaića Fiće.[2]

— Da — reče Vojko. — Poginuo je kao komesar 1. proleterske divizije prilikom prijelaza Drine kod Zvornika. I mi smo ga ože-

* Filip Kljaić Fića, legendarni komesar 1. proleterske brigade i divizije, rodom je iz Tremušnjaka, ispod Samarice. Mladi kožarski radnik razvio se u istaknutog partijskog rukovodioca u Beogradu, Valjevu i Nišu, a 1941. godine bio je član Glavnog štaba NOP odreda za Srbiju.

lili. U mnogim borbama susretao se s nama, s borcima iz svog zavičaja. Iako ga odranije nismo poznavali, brzo smo se sprijateljili. Bodrio nas je. Svi smo mnogo izgubili u takvom čovjeku...

Govore nam Vojko i Rara o borbama u kojima je, u toku jednog dana, bilo slučajeva da se u četi izmijene dva, pa i tri komandira, a isto toliko puškomitraljezaca na jednom oruđu, pošto su prethodni poginuli ili teško ranjeni. Govore nam ? o tifusu koji je nemilice harao, kao i o tome šta je za moral jedinica značilo to što je iste patnje s njima dijelio i drug Tito, što ih je lično obilazio, brinuo se o njima, bodrio ih, pa je i prije polaska iz istočne Bosne na Baniju izvršio i smotru divizije.

Nad Unom se već nazirala zora. Na njenoj obali, tu koa Dobretina, osjetili smo koliko se borci 7. divizije mogu ponositi borbama koje su vodili kroz dvije najteže neprijateljske ofanzive našeg rata. Mi koji nismo prešli taj put, ponosili smo se svakim njenim pripadnikom — od puškomitraljesca do komandanta

Gojko TINTOR

NAPAD NA USTAŠKO UPORIŠTE ZRINJ

Do rata zrinjski mladići i djevojke čuvali su stoku, išli na prela i igrali, ženili se i udavali, kumovali i slavili zajedno sa svojim susjedima Srbima iz okolnih sela. Ali, od aprila 1941. i Pavelićevog poziva na bratoubilački rat, pod skutom okupatora i uticajem klera, ovi pitomi brđani navukli su vučji ćurak. Nestalo je prela i igranke. Nisu se više poznavali ni kumovi, ni prijatelji. Plug, testeru, capin i šilo zamijenili su puška, mitraljez, bomba i nož. Zrinjske ustaše postale su nemilosrdne. One nisu štedjele ni djecu u majčinom naručju i utrobi, uhvaćene su ljude pilile tester ama, palile kuće, pljačkale sve što im je do ruku došlo, ubijale i staro i mlado, malo i veliko — orače u poljima, čobane kod stoke, mlinare u mlinovima, domaćice kraj ognjišta.

Svi pokušaji komunista da urazume ove povampirene i religijom zatrovane seljake da odustanu od bratoubilačkog klanja, nisu dali nikakve rezultate. Činjeno je sve da se upoznaju s ciljevima revolucije, ubacivani su leci, puštani zarobljenici. Sve je bilo uzalud. Niti jednog simpatizera za narodnooslobođilački pokret, niti jednog razumnog čovjeka koji bi rekao: »Dosta s tim!« Zrinj ani su svoje mjesto pretvorili u utvrđeni logor: podigli bunkere, barikade, rovove, opasali ih bodljikavom žicom, a svaku kuću pretvorili u bunker. Ponekad su kao zvijeri ispadali i uništavali poput orkana sve što su pred sobom našli. Popalili su sva okolna sela, stizali su na sva poznata stratišta — od glinske crkve do Bajića-jama; njihovi kuršumi i noževi prekratili su na stotine života.

Rukovodstvo NOP na Baniji već se ujesen 1941. odlučilo za napad na Zrinj, ali bez rezultata. Zrinjske ustaše su govorile: »Zrinj je tvrd orah«. Stizali smo do Ljeskovca, Goriške, Lovče, Begovića i Miočinovića. Iza njih su ostajala zgarišta i lješevi. Od njih se usu mogle spasiti ni zemunice i bolnice u Šamarici. Partizani su u maju i novembru 1942. u borbama uhvatili nekoliko živih zrinj-

skih ustaša i pustili ih ne bi li i to poučno djelovalo na ostale. Ni to nije imalo odjeka. Iako su partizanske snage na Baniji i tada bile dovoljno jake da bi mogle likvidirati ovaj utvrđeni osinjak, čekalo se da Zrinjani sami shvate da su na pogrešnom putu. Vrijeme je prolazilo, situacija se mijenjala na svim frontovima, pa i na našem. Partizani su iz dana u dan postajali sve jači, a NOV sve moćnija i dobro naoružana. Na Zrinjane sve to nije uticalo, iako im je to bilo poznato. Oni su i dalje ostali dosljedni sebi.

Učinjen je ponovni pokušaj: u aprilu 1943. god. 2 bataljon PO Banije, u borbama kod Šegestina i Goričke, zarobio je 8 zrinjskih ustaša. Mada se znalo za sva njihova nedjela od 1941. do tada, ipak su pušteni kućama. Očekivalo se da će im to biti posljednja opomena, da će doći pameti i prestati sa zlodjelima. Međutim, nastavili su sa zvjerstvima, ubistvima i paljevinama.

Krajem avgusta i početkom septembra 1943. 7. divizija vratila se na Baniju, gdje su postojale dvije nove, veoma dobro naoružane brigade i odred. Oslobođena su sva banijska sela, ali dio snaga morao je stalno držati položaje prema Zrinju, čuvati bolnice i zemunice. Da bi se konačno raščistila ova situacija (Zrir.j je tada bio jedino neprijatelj evo uporište na oslobođenoj teritoriji), Glavni štab NOV Hrvatske donio je odluku da se napadne i uništi ustaški garnizon u Zrinju. Sedmog septembra 1943. u selu Goričkoj održan je sastanak rukovodilaca 7. divizije i Unske operativne grupe. Tu je definitivno odlučeno da 1. brigada Unske operativne grupe (kasnije 3. brigada 7. divizije) napadne i likvidira Zrinj. Za početak napada određen je 9. septembar, u 17 sati. Istog dana kad je primljen zadatak, održano je u brigadi savjetovanje sa komandnim kadrom bataljona i četa i izvršeno izviđanje.

Devetog septembra 1943. u 17 sati, dok su jedinice podilazile utvrđenjima, otpočela je artiljerijska priprema. Topovi, pod komandom iskusnog artiljerca Žarka Kajgane, tukli su zrinjski grad. Naša nrtiijerijsko-minobacačka i mitraljeska vatra omogućila je borcima 1. i 2. čete 3. bataljona da podiđu zidinama. Međutim, ustaški mitraljezi nisu bili neutralizirani. Ustaše su u starom građu pjevale i najpogrdnijim psovkama dozivale partizane, začikavajući:

— Prije ćete stići u Zagreb, nego li ući u Zrinj.

Očito, ustaše su bile uvjerene u svoju snagu, u zidine, rovove i bunkere. Oružanu snagu Zrinj a sačinjavao je, pored muškaraca, i izvjestan broj žena koje su se ponekad javljale svojim piskavini glasovima. Prirodni položaj, posebno starog grada Zrinja kome se ni sa jedne strane nije moglo prići bez velikih gubitaka, ulijevao je ustašama povjerenje u odbranu.

Veliko iskustvo partizana, visok borbeni moral i želja da se već jednom Zrinj likvidira bez obzira na gubitke, kao bujica su nobili naše čete do zidina starog grada.

Dok su savlađivale položaje van starog grada i cikve i stigle do zidina gradine, iz naše 1. i 2. čete izbačeno je iz stroja 12 drugova, od kojih su sedmorica poginula. Pali su hrabri mitraljesci Damjan Kresojević i Dragan Ćorić, bombaši Štuli, Mitrović i Tarbuk, vodnik Jovan Juzbašić i kurir 1. čete. Ranjeni su: zamjenik komandanta bataljona Nikola Drljača, vodnik Branko Miočinović, borac Dragan Miočinović i još dva borca.

Čete su došle pod zidinu grada i stale. Kiša mitraljeske i puščane vatre i ručnih bombi sipala je neprekidno kroz puškarnice. Zidovi debeli i visoki preko njih sc nije moglo. Ulazna vrata — teška, hrastova, gvožđem okovana — čvrsto su bila zatvorena i pod stalnom vatrom ustaša.

štab bataljona bio je u streljačkom stroju. Situacija je bila teška. Odstupanja nije moglo biti. Kula se morala zauzeti. Prva četa je bila prorijeđena i na njen položaj odmah je ubačena 3. četa. Stigoše komandir Milan Radišić i komesar Nikola Perenčević. Komandant bataljona Mirko Kebdžija naredi da 10 boraca iz 1. čete ode u selo Brđane i donese lotre (ljestve) da bi se pomoću njih popelo na zidove. Vodnik Avdo Šiljić i puškomitraljezac Đuro Radmirović pužahu kraj zida. Tako naiđoše na jedno mjesto gdje je zid bio izbočen. Sa vrha zida nikla pavetina (divlja loza).

— Odlično — sinu im ideja — ovdje ćemo pokušati da se uspnemo na zid.

Tako i uradiše. Zahvaljujući kondiciji uspjeli su da se dočepaju vrha zida. Komandant bataljona ih upita da li viae ustaše.

— Da, vidimo ih — odgovori Đuro — ali oni nas ne primjećuju.

Komandant donese odluku da se pet puškomitraljeza iz 3. čete i 15 »šmajsera« postavi na zid, da se pokupe sve bombe iz četa i odabere 30 dobrovoljaca za skakanje sa zida među ustaše. Svi su se javili. Sve se odvijalo munjevito. Pomoćnik komesara Barić bodrio je:

— Drugovi komunisti i skojevci, sad ili nikad, pokažite svijest.

Štab bataljona lično je rukovodio grupom za u skakanje u stan grad i služio primjerom. Ustaše su još vikale, psovale, pjevale, a nisu vidjele da su im partizani iznad glave na zidu.

— Samo još minut-dva da se svi popnemo na zid — reče vodnik Branko Stapar Crni.

Grunuše bombe, zaštektaše mitraljezi i »šmajseri« i već je prilična grupa mrtvih ustaša ispod zidova. Ostale uhvati panika i bježanje. Kuda? Rafali sa zidina su kosili. Opet komanda:

— Skači sa zidova, udri, hvataj žive!

Partizani poskakaše sa zidova u stari grad, među njima je bio i komandant. Otpora više nema. Prestade vika i pjesma ustaša. Ali, imali su tajni tunel iz starog grada kroz brdo do sela, za koji par-

tizani nisu znali. Ono što nisu pokosile bombe i mitraljezi, pobježe kroz tunel.

Kulu smo zauzeli, ali su ustaše iz crkve pružale grčevit otpor, ne htjedoše da se predaju. Skojevac Resanović i vodnik Bižić zatražiše:

— Neka mitraljezi tuku prozore na crkvi da ustaše ne mogu .lišaniti, a mi ćemo ubaciti bombe. Sigurno imade slame na kojoj su spavah pa će ih vatra istjerati.

Odlično — reče neko! Svaki borac misli i ima ideja. Baciše nekoliko bombi koje izazvaše požar. Dim, vatra, bombe i rafali ućutkaše ustaški otpor. Tek što pomislismo da se penjemo na toranj crkve, kad li Avdo Šiljić sa zvonika povika:

— Drugovi, gotovi su svi, evo mene gore.

On objesi crvenu zastavu s petokrakom koju su mu spremile omladinke u Brđanima, a on ju je tajno nosio i nitko u bataljonu nije to znao. U 21 sat, i posljednji otpor ustaša u starom gradu i crkvi bio je slomljen. Za četiri i po sata borbe ustaše su razbijene i uništene na težištu odbrane. Borba se nastavljala za selo. Drugi oataljon je zauzeo dio sela, čete 3. bataljona napustiše kulu i crkvu
— na crkvi ostade samo crvena zastava. Ustaše su davale otpor iz zidanih kuća, ali više pojedinačno nego organizirano.

Druga četa 3. bataljona napadala je sa sjeverozapadne strane sela, 3. sa jugozapadne, a 1. je nastupala cestom kroz selo. Otpor je slabio. Ustaški komandanti, vidjevši da je sve izgubljeno, odlučiše se na povlačenje i zahvaljujući dobrom poznavanju terena, provukoše •je, sa ostatkom ustaša između položaja 1. i 2. bataljona kroz šumu. U 22 sata i poslednji otpor je prestao. Zrinj, taj utvrdi orah« koji je mnoge majke, žene i sestre u crno zavio, mnogoj djeci pobio roditelje i popalio kuće, konačno je za svagda likvidiran.

Dragan STUDEN

IZ RATNOG DNEVNIKA

.. Deveti septembar 1943. Budimo se u maglovito jutro. Jedinice kreću po zadatku, svaka svojim pravcem. 1. i 2. bataljon su razvijeni naprijed, dok je 3. u brigadnoj rezervi. Negdje iza podneva primijetili smo neprijateljeve pokrete Podovima. Osmatrao je naše pokrete i položaje. Poslije kraćeg osmatranja, banditi su se trčeći vratili u Zrinj.

Oko 16 sati naši su počeli da podilaze. Sunčan dan je omogućio dobro osmatranje, naročito lijevog krila prema Podovima. Prvi položaji su relativno brzo zauzeti.

Već u 17 sati počelo je dejstvo naše artiljerije. Divno je bilo gledati kako naše granate obasipaju ovo razbojničko gnijezdo u zloglasnoj kuli. Dimio se toranj kule, a zid koji je opasuje zjapio je kroz probijene rupe. Učestano su se čuli rafali mitraljeza. Zadatak koji je izvršavala 1. brigada ozbiljno je shvaćen, ozbiljno pripremljen i uporno se izvršavao. Telefonom su nas izvještavali da su naši već u selu, ali da ni jedno jače uporište još nije zauzeto. Malo kasnije javiše da je kula opkoljena i da se naši borci pomoću kaiševa prebacuju preko zida. Neprijatelj je sabijen u jedan podrum u kuli i pruža otpor. Nekoliko sati kasnije komandanti bataljoni izvjistili su đa su likvidirali i posljednji otpor u Zrinjskoj kuli.

Veliki crveni plamen objavio je Baniji i 7. diviziji da je došao dan osvete nad ovim razbojničkim gnijezdom. Svi su se veselili. ..

Pero LALOVIĆ

IZMEĐU MREŽNICE I DOBRE

Konac septembra 1943. godine. Dan kakav sc na maršu samo poželjeti može. U Petrovoj gori dat je odmor. Brigada se prikupila na jednom proplanku usred šume. Kompletna 7. udarna divizija maršovala je prema komunikaciji Karlovac — Ogulin. U zadatku, primljenom od korpusa, nalagalo joj se da ovlada linijom Zvečaj — Dubrava, likvidira neprijateljska uporišta na njoj i onesposobi komunikacije, a u daljem da se orijentiše na pritisak ka Dugoj Resi i Karlovcu. Ovim je ona osiguravala dejstvo 8. i 13. divizije prema Ogulinu.

Na ovoj komunikaciji neprijatelj je, poslije kapitulacije Italije, ojačao garnizone probranim ustaško-njemačkim snagama, potvrđujući time svoj veliki interes za nju. Ovo je bila prva akcija divizije, poslije povratka iz pete ofanzive, u sastavu korpusa. Sada je divizija za sobom imala bogata, teška i veoma skupo plaćena iskustva iz dviju najtežih ofanziva, dug borbeni put od Banije, preko Bosne, Hercegovine i Crne Gore i povratak sa Drine i Sutjeske preko Bosne na Baniju.

Dok smo u štabu brigade razmatrali dobijenu zapovijest za dejstvo, u bataljonima je bilo živo i veselo. Nije smetao umor da se zaigra »kozaračko« i »drmeš« kolo uz pjesmu sročenu u petoj ofanzivi. Njen refren obično se završavao:

»Aoj, Tito, dragoj zlato m o j e e e«... ili
»Aoj, Tito, dragaj dušo mojaaa ...«

Culo se snažno podvriskivanje ... »U ... krr! ! Opleti« ! ! !

Morao sam se u mislima vratiti malo nazad. Prije nepuna dva mjeseca, kad se brigada prebacila preko Une vraćajući se iz pete cfanzive, komesar brigade Uroš Krunić mi uzgred reče:

— Znaš da bi najbolje bilo kad budemo ulazili u Bešlinac, gdje nas očekuje narod Banije, da uđemo kolonom po jedan sa većim razmakom među borcima. Ovo zato da izgledamo brojniji, jer smo prošle godine iz Banije pošli sa brigadom od oko 1.500 boraca, a sada nas nema više od 300 ...

Tako smo i učinili. Špalir naroda u blizini šume dočekao nas je sa ljubavlju i poklonima. U početku je to bila tiha svečanost i samo su se po gdje-gdje čula pitanja gdje je moj sin ... brat... otac?

Nisam čuo plač, iako sam na licima starijih vidio suze. Svuda radosna riječ:

— Dobrodošli... Neka ste nam dobrodošli...

Tada je brigada bila brojno mala. Ostali su njeni borci na Ripačkom klancu, Pidrišu i Crnom vrhu, padinama Prenja i Durmitora, na Sutjesci i Zelengori. Tamo su pali boreći se kao na Šamarici i Majuru. No, iako mala, brigada je brzo uzdigla nove borce, ravne starijima — tako reći preko noći. Ovoga dana u Petrovoj gori ona je bila brojno jaka.

U Perjasici smo dobili dopunu zapovijesti štaba divizije. Bio je 27. septembar poslije podne. Podaci o neprijatelju koga ćemo napasti ovdje su bili sigurnije provjereni.

Naša brigada, ojačana sa 2 brdska topa 75 mm i jednim protivkolskim 47 mm, imala je zadatak da u noći 27/28. IX pređe rijeku Mrežnicu, razruši prugu južno od Generalskog Stola, zauzme Generalski Stol, a u daljem da vrši pritisak na neprijatelja u pravcu Zvečaj — Duga Resa.

Druga brigada trebalo je da poruši prugu između Zvečaja i Generalskog Stola, blokira Generalski Stol sa sjevera, a kasnije da oslobodi Zvečaj ukoliko se ukaže mogućnost.

Treća brigada trebalo je da blokira neprijatelj.?, u Donjim Dubravama i na Globorničkom mostu, da prema ukazanoj prilici likvidira ove posade i razruši most.

Samo je 1. brigada imala u prvom planu di. oslobodi Generalski Stol, bez obzira na okolnosti koje se ukažu. Jasar. i precizan zadatak.

Noć se polako spuštala, oblačna i sa slabom kišom, kada je 1. brigada stigla kod Rebića-mlina, ispod sela Keića Prelaz preko Mrežnice osiguravao je pontonirski vod divizije. Tu je prelazio i štab divizije Bilo je mračno i tiho, pa je prelaz izvršen neopaženo i bez smetnji. Bataljon, na čelu sa Radom Milojevićem, prvi je prešao na drugu obalu i odmah je organizirao obezb jeden je prelaza ostalim snagama. Ujedno je širokim frontom izišao na prugu, na mjestima gdje ju je trebalo rušiti.

Minerska grupa je, na čelu s Ljubanom Radišićem. odmah iz pokreta postavila mine. Eksplozije su prolomile mrtvu tišinu.

Grupe za dizanje tračnica radile su kao sat. Sve je išlo po planu. I na sektoru 2. i 3. brigade grmjele su mine. Iz garnizona neprijatelja letjele su uvis rakete, propraćene dugim rafalima mitraljeza.
U ovom pothvatu nismo računali na iznenađenje.

Napad je bio predviđen za zoru. U zapovijesti koju smo dobili bio je i podatak da se u Generalskom Stolu nalazi 80 domobrana. Međutim, bilo ih je 300, i to ne samo domobrana- glavninu su činile ustaše iz 30. bojne, pljačkaši i ubojice. Mjesto su još Italijani utvrdili bunkerima i žicom. Neprijatelj je imao pješadijsko naoružanje i 2 teška minobacača. Plan napada je bio da jedan bataljon napada frontalno, a po jedan da obuhvata mjesto sa istočne i zapadne strane. Jedan bataljon je ostavljen u rezervi. Štab brigade je za vrijeme napada trebalo da bude u zaseoku Špeharima.

Oko 6 časova 28. septembra otpočela je artiljerijska i minobacačka priprema koja je trajala oko 20 minuta. Za to su vrijeme bataljoni izašli na jurišni položaj. Prvi juriš boraca neišao je na snažan otpor, ali ponovljeni naleti, uz gromoglasne povike »Juriš« i »Uraaa«, donijeli su i prve uspjehe. Neprijatelj se postepeno, od bunkera do bunkera, povlačio u centar mjesta. Pred sam mrak, poslije mnogih juriša, brigada je sabila neprijateljsku posadu u ne-Koliko bunkera oko seoske crkve. Tada su dobijeni i provjereni podaci o snazi neprijatelja koji se branio (200 ustaša, 70 domobrana i oko 50 naoružanih mještana).

Baš kad je štab brigade uvodio svoju rezervu u berbu da bi dokrajčio sabijenog neprijatelja, ovaj je izvršio protivnapad, koristeći prvi sumrak, uz arlaukanje i paklenu vatru. Tu je i došlo do, moglo bi se reći, borbe u susretu sa rezervom brigade. To je izazvalo trenutan zastoj u žestini napada brigade koji jo neprijatelj iskoristio povrativši veći dio izgubljenih položaja. Ponovni napad brigade nije uspio. Bataljoni su zanoćili na položajima sa kojih su izjutra pošli na juriš, pripremajući se za napad narednog dana.

Sutradan, kad je napad trebalo ponoviti, štab divizije je naredio da se odgodi jer su u Zvečaj iz Duge Resa pristigle jače neprijateljske snage s tenkovima. Produljena je blokada.

Štab brigade je bio u južnom dijelu sela — tako reći u streljačkom stroju. I artiljerija je tu bila. Bunkeri su gađani neposredno sa daljine od oko 200 m. Njenom vatrom lično je rukovodio zamjenik komandanta brigade, Vojko Hohšteter. keji je uvijek sa borcima
i neumoran u šali. Njegov zagorski dijalekt imao je u teme nečeg posebnog. Često su prepričavani njegovi vicevi, nastali u najžešćim okršajima četvrte i pete ofanzive.

Negdje oko podne komesar brigade je poveo desnokrilni bataljon da preko Radočaja izbije na k. 202, sjeverno od Generalskog Stola i tako izvrši obuhvat, jer je 2. brigada bila angažovana u borbi sa pojačanjima neprijatelja koja su nadirala od Zvečaja.

Ponovo smo naredili pritisak svih bataljona na bunkere oko Generalskog Stola. Neprijatelj je satjerivan ka centru mjesta. Po-.10vo su odjeknuli povici juriša.

Oko 17 časova, 200 ustaša i oko 100 Nijemaca, sa 3 tenka i 10 kamiona, probili su blokadu 2. brigade i upali u Generalski Stol. U nastupanju su odbacili naš desnokrilni bataljon sa k. 202 ka Mrežnici. Istovremeno je i posada iz Generalskog Stola izvršila protivnapad. Sva ova dejstva izvedena su povezano i svom silinom, kako bi se glavnina garnizona izvukla iz opkoljenog mjesta. Kamionima su izvučeni i mrtvi i ranjeni. Zaštitni dijelovi, s tenkovima, brzo su se povlačili ka Zvečaju.

Brigada je ušla u mjesto. Štab brigade došao je u kavanu pri vrhu sela, gdje je neprijatelj imao svoju komandu. Mislim da se vlasnik zvao Vrećica. Zamjenik komandanta Vojko je napravio šalu s njim i jednim našim intendantom koji se zvao Torbica, a popisivao je zaplijenjene stvari.

— Vrag im mater, ko kome bude zaskočil?

Neprijatelj je imao oko 50 mrtvih i ranjenih. Seme mjesnih ustaša (vod naoružanih mještana) bilo je 9 mrtvih i 20 ranjenih. Brigada je imala 5 ranjenih i 3 mrtva borca, od kojih je jedan bio kurir štaba brigade (njega je domaćin kuće, u koju se smjestio štab brigade, sasjekao sjekirom). Zaplijenjeno je više pušaka, veća količina municije, bombi i ostalog materijala.

Brigada je mjesto oslobodila u žestokoj dvodnevnoj borbi, ali neprijatelj nije uništen, kako je planirano. Ovom borbom omogućeno je ostalim jedinicama divizije da slobodnije dejstvuju.

Žestoke borbe vodile su i druge dvije brigade. Kod Zvečaja 2. brigada nosila se s jakim pojačanjima iz Duge Rese. Kod Dubrava i Globornič kog mosta 3. brigada je iz blokade prelazila u napad da bi oslobodila mjesto. Koncem 29. septembra artiljerija iz 1. brigade upućena je u sastav Treće koja je sutradan uspjela da slomije otpor neprijatelja i ovlada sa ova dva mjesta zarobivši ili uništivši gotovo kompletne neprijateljeve posade.

Prva brigada je pred veče 30. septembra upućena u rejon sela Dubravčani — Kozalj — Vrh, sa zadatkom da dejstvuje na komunikaciji sjeverno od Zvečaja. Ona je preko noći porušile prugu u dužini od jednog kilometra. Sutradan je odbila napad oko 150 ustaša :z Duge Rese, upućenih da oprave prugu, pri čemu su ubijena 3, a više je ranjeno. U toku dana brigada je hvatala razbijene domobrane i ustaše iz Dubrava. Jedan bataljon natjerao je grupu ustaša u Mrežnicu, gdje ih se 12 udavilo. Bataljon je imao 2 ranjena.

Oko 17 časova 2. oktobra, oko 1.500 ustaša sa 3 teška i 2 laka tenka te 20 kamiona, napalo je 1. i 3. bataljon na položajima Gorica — Koštanje. Više od 2 časa bataljoni su odoljevali napadima. I tek kada su im tenkovi zašli za leda, morali su se povući (bila je oštećena pt-puška, tako da su se tenkovi slobodnije kretali). Uništena

su 2 kamiona i u njima ubijeno 20 neprijateljskih vojnika, a ranjeno znatno više. Bataljoni su imali jednog mrtvog i 3 ranjena.

U isto vrijeme 3. brigada je rušila Globornički most, a 2. je i dalje vodila žestoke borbe oko Zvečaja.

Naredna dva dana 1. brigada je vodila ogroćene borbe- na liniji Grganići —• Novo Brdo sa 30. ustaškom bojnom, nanijevši joj gubitke od 10 mrtvih i više ranjenih. Brigada je imala 2 mrtva i 2 ranjena.

Neprijatelj je osjetio prisustvo naše brigade na komunikaciji koja je za njega bila veoma važna. Zato je intervenisao krupnim snagama da bi je istjerao iz međuriječja Dobre i Mrežnice. I sve dok je brigada bila sjevernije od Zvečaja, neprijatelj se nije usudio ući u Generalski Stol. To je učinio tek 4. oktobra oko 13 časova.

Brigada se predveče prebacila u rejon Gornje Dubrave, gdje je odahnula poslije napornih borbi i pripremala se za povratak na Baniju. Tamo su ju čekali novi zadaci.

Noć sa mjesečinom, u šumi kraj Gornjih Dubrava, puna je- bila pjesme i veselja. Toplo je odzvanjao refren uvijek tople pjesme:

Aoj, Tito, dragaj dušo mojaaa ...

Dimitrije VOJVODIC ZEKO

L

NAPAD NA GENERALSKI STOL

Naša treća ratna jesen. Posljednji dani septembra. Sedma udarna divizija vodi borbe u međuriječju Mrežnice i Dobre. Njena 1. brigada treba da oslobodi Generalski Stol.

Krećemo u prvi sumrak 27. septembra. Ispraća nas narod razorenog kordunskog sela Točka. Radosni povici djece. Dugi stisci ruku. Poneki brižni pogled žene ili starca. Izrazi želja za sretan povratak.

Selo ostaje u kišnoj noći. Put nas vodi prema rijeci Mrežnici. Prelazimo je negdje blizu sela Katića. Izlazimo na cestu i prugu. Kratak zastanak u selu Zatezale. Traže se vodiči. Nama je dodijeljen crnoputi, niži rastom, čvrsto građen mladić. Preziva sfc Zatezalo. On nas povede u željenom pravcu. Idemo prečicama ka neprijateljevom uporištu. Kiša neprekidno pada. Ulazimo u seocc Tonković. Tu se razvijamo za napad. Od uporišta nas odvaja jedna plitka dolina koja se proteže paralelno frontu. Treći bataljon, u prvom naletu, izbija pred tu dolinu, ali se dalje nije mcglo. Plitka dolina između zaseoka i neprijateljskih mitraljeza, koji su po njoj brisali, bila je potpuno otkrivena. Trebalo ih je prvo uništiti, inače je napad po danu bio neizvodljiv. Ostalo je da se sačeka noć. No, i tada su svi pokušaji da se prodre u uporište ostali bez uspjeha. Naši borci nisu bili snabdjeveni potrebnim sredstvima da bi mogli savladati tako jake i dobro branjene prepreke.

Osvanuo je drugi dan. Kiša je već ujutro prestala. Odlučeno je da se neprijatelj drži u blokadi. Trebalo je sačekati dolazak naših topova koji su tada bili angažovani u napadu na Donje Dubrave (tamo je napadala 3. brigada, koja je na juriš osvojila uporište).

Oko podne se počelo razvedravati. S pravca Duge Rese probila se jedna njemačka oklopna kolona koja je, napadana sa bokova od 2. brigade, lagano nadirala ka Generalskom Stolu. Poslije podne pojavio se i jedan avion koji je mitraljirao položaje o. bataljona i zapalio neke stogove sijena i jednu zgradu.

Negdje oko 15 časova 3. bataljon dobio je telefonom naređenje da se izvuče iz borbe i prebaci preko rijeke Globornice. (Tamo se nalazio štab brigade.) Odluka za povlačenje donijeta je zbog prodora

oklopnih snaga neprijatelja u pravcu uporišta koje je bataljon napadao. Komandant, Vlado Bakarić i komesar bataljona pozvani su u štab brigade radi prijema novog zadatka. Odmah su krenuli. Ostali su zamjenik komandanta, Nikola Joka i pomoćnik komesara. Četama je izdato naređenje da se pripreme za izvlačenje iz borbe. No, do izvlačenja nije došlo, jer je ponovo naletio jedan avion i počeo mitraljirati. Dočekan vatrom naših mitraljeza br2,o se udaljio u pravcu Karlovca.

Kada su čete preduzele postepeno povlačenje, u vazduhu se pojavila grupa od pet njemačkih »štuka«. Letjele su od pravca Karlovca u kosom poretku. Smjesta je obusta/ljem. izvlačenje četa sa položaja. Veze sa štabom brigade više nije bilo, jer su telefonisti isključili telefon i počeli kupiti liniju. Poslat je kurir sa naređenjem da se telefonisti odmah vrate i uspostave vezu sa štabom brigade.

I tada se dogodilo ono što niko nije predviđao: »štuke« su se ustremile ali, zabunom, na bunkere koje je držao neprijatelj. Obrušavale su se, izvlačile i ponovo napadale uz prodorno zavijanje sirena i zaglušni tresak eksplozija. Borci su znali da mi nemamo avione, ali je neki šaljivčina ipak ubacio:

— Naši su!

Boici su nadali graju. Jedan bunker je u prvom naletu bio sravnjen sa zemljom. Ustaše je uhvatila panika i stadoše bježati iz napadnutih bunkera oko željezničke stanice prema selu. Događaji su se odvijali vrtoglavom brzinom. Veze sa štabom brigade nije bilo. Ponašanje neprijatelja u uporištu govorilo je da je trenutno nesposoban za pružanje ozbiljnog otpora. No, tenkovi su zadavali brige. Vrijeme se ipak nije smjelo gubiti. Trebalo je brzo se odlučiti.

Postojale su dvije mogućnosti: postupiti po naređenju štaba brigade — a to znači sačekati da se avioni uc alje — i preduzeti povlačenje, ili preći u napad bez znanja pretpostavljenih i zauzeti uporište prije dolaska tenkovske kolone, pa dalje što bude. Mudrovanju nije bilo mjesta. Zamjenik komandantu je pogledao svog starog suborca i vjernog druga. Riječi nisu bile potrebne. U sličnim trenucima pogledi ratnika koji se poznaju zamjenjuju riječi, rečenice, čitave konferencije. Odluka je donijeta i ostalo je samo da se provede u djelo. Naređen je napad na uporište, bez odlaganja. Dok su »štuke« pravile posljednji krug, postrojavajući se za povratak, čete su se otiskivale u napad. Borci su brzo pronašli prolaze u preprekama. Kroz nepunih pola sata uporište je bilo zauzeto. Ustaše, zbunjene bombardiranjem i naletom naših četa, nisu mogle da pruže iole ozbiljniji otpor. Pobjegle su u pravcu Duge Rese. I, kako se kasnije ispostavilo, na jedan kilometar ispred uporišta sreli su se s njemačkom oklopnom kolonom čiji je komandant, vidjeći situaciju naredio povlačenje.

Ubrzo se i noć spustila. U uporište je ušao i 2. bataljon.

Ljubica ŠTEKOVIC

SRUŠEN JE GLOBORNICKI DIV

September 1943. Već osmi dan je naša Minerska četa bila na odmoru u Klasniču. Očekivali smo nov zadatak. Odmori minera obično su kratki, a odmarali smo se u selima blizu neprijateljevih garnizona, tako da smo uvijek bili spremni za diverzije. Ovamo smo došli poslije uspjele akcije na vlak. Ove su akcije za na? uvijek najbolje. U vlaku koji smo minirali ispod Hrastovca (kretao se od Sun je prema Kostajnici), u jednom vagonu našli smo za nas dragocjeni teret — eksploziv. Evakuisali smo ga i dopremili u Kiasnić, u popovu kuću.

Dok smo se odmarali, ove naše dobre Banijke su nas svojski hranile, a omladinke nam oprale rublje i pomogle oke čišćenja vašiju kojih smo imali i odviše. Italija je kapitulirala, dosta je novih boraca stupilo u naše redove, pa su se jedinice popunile i borcima i talijanskim oružjem. U četi su održani sastanci komunista i skojevaca, na kojima se pretežno objašnjavao značaj kapitulacije ovog najjačeg njemačkog saveznika. Isticano je da treba pojačati napore da bi se neprijatelj što brže slomio.

Kurir iz divizije stigao je 26. septembra. Znali smo da poslije njegovog dolaska slijede pokret i akcija. Tako je bilo i sada. Krenuli smo preko Maje i Proloma na Kordun. Zadatak nam je bio nepoznat, no sudeći i po tome što idemo dalje od Banije, osjećali smo da se priprema nešto krupno. Put je bio težak: maršovalo se cijelog dana i po noći, a kiša nas je stalno pratila. Stigli smo na Veljun. Tu smo zastali nekoliko časova da se odmorimo, a i nešto pojedemo. Odmor je, vjerovatno, uslijedio zbog sporog prebacivanja jedinica divizije skelom preko rijeke Korane. U toku odmora neprijatelj nas je nekoliko puta uznemirio »štukama« koje su nemilosrdno bombardovale. Navečer istoga dana prešli smo Koranu. Komandir čete saopštio je da nam predstoji značajan zadatak: da miniramo prugu Duga Resa — Ogulin, koja je za neprijatelja od velikog

značaja. Četa je podijeljena na vodove- 1. vod je imac da minira prugu na cijeloj dužini od Generalskog Stola do Donjih Dubrava, a 2. most na rijeci Globomici.

Dvadeset devetog septembra 1943. stigli smo u Donje Dubrave, a već iste noći, oko 23 časa, otpočeo je napad na dobro utvrđenu posadu u armirano-betonskim bunkerima. Borba je trajala do ujutro, kada su se naše jedinice nešto povukle (neprijatelj je davao snažan otpor, pretrpjeli smo i gubitke, a i nije bilo izgleda na uspjeh u dnevnom napadu). Neprijatelj je u toku dana snažno bombardovao i mitraljirao naše položaje. Oko 15 časova 30. septembra stigao je vod naše protivkolske artiljerije, koji je otvorio snažnu vatru po bunkerima. Istovremeno se produljilo i s napaaom. Žestoka borba je trajala nekoliko časova. Kada je neprijatelj, pod sve jačim pritiskom, počeo oko 18 časova da napušta svoja utvrđenja, otpočeli fmo pripreme za rušenje mosta. Eksploziva, detonatora i štapina imali smo dovoljno. Vijadukt na Globornici, gorostas na ovoj pruzi, izdizao se nad dubokim koritom rječice koja bi, u vrijeme dok se topi snijeg, nabujala u snažnu rijeku visokih i okomitih obala.

Radili smo brzo i uvježbano (isto kao i u ostalim akcijama) pod rukovodstvom vodnika Ilije Zrnića. Eksploziv nismo štedjeli. Kada je sve bilo gotovo, začu se nama već dobro poznata komanda da se sklonimo, a onda ono otegnuto: »Pali!« Bat koraka drugova koji su se žurili da se sklone za veliko sivo kamenje ovoga kršnog kraja brzo se izgubio. Tajac, a zatim snažan bljesak obasja cio kraj. Strahovita eksplozija ode poznatim odjecima. Potom se sve utiša — samo je dim gušio. Betonsko-čelična grdosija je ležala polomljena, dijelom nadvijena nad provalijom, a dijelom na dnu. S obje strane obale bila su po dva bunkera. Na njima su ostali tragovi granata i rafali mitraljeskih zrna, a unutra nepomični oni koji su još maločas dovikivali: »Idite na Baniju!«, »Oj, Jovane, 'oćeš soli?«

Milan ĐURIC BEKO

BRESTIK GORI*

Dolje u dolini, u sumraku zimske noći, vidi se niz požara — kao da su se svi spojili u jednu užarenu traku. A plameni jezici £ iskrama dižu se visoko prema nebu kao da pružaju ruke i vapiju za osvjetom. Miris paljevine i dim dopire do nas i steže u grlu, a jauk i vapaj žena i djece para nam uši.

Bez riječi, s puno gorčine i bola promatramo taj prizor.

Spustismo se u selo i prvo što smo vidjeli bili su ubijeni starac i žena, položeni uz vatru.

Oko pojedinih zgarišta stoje žene i djeca i jauču za svojom imovinom. Zima steže, a oni su ostali bez krova nad glavom, bez toplog ognjišta i hrane.

Slika mučna i nezaboravna. Nitko od nas ne govori, svatko je pod dojmom strašnog prizora i zabavljen svojim mislima

Prilazi mi zamjenik komandanta brigade.

— Ovo ovdje nije ništa prema mojem selu: 150 ljudi odjednom je poklano, selo potpuno uništeno, majku sam našao mrtvu ... — govori mi, a gorčina i bol se osjećaju u njegovu glasu

Jože BADOVINAC

* Iz lista *Sedma divizija* br. 1/1944.

HRVATSKI BATALJON JE SVEČANO UŠAO U SASTAV IV. BRIGADE VII. UD. DIVIZIJE*

Danas je svečanost. Borci I. hrvatskog banijskog bataljona primljeni su u IV. brigadu VII. divizije. Borci IV. brigade raduju se što primaju u svoju sredinu mlade drugove Hrvate sa Banije, dobrovoljce koji će se rame uz rame boriti sa braćom Srbima sada u VII. udarnoj. I do sada su se oni borili, ali kao mali samostalan bataljon s malim naoružanjem. Ali sada oni ulaze u sastav jake solidne jedinice, u sastav brigade. Zato i stoje radosni, postrojeni nasuprot nje i dive se njenom naoružanju.

— Gle, koliko šaraca imadu — kaže jedan.

— Pogledaj one teške bacače — dodaje drugi.

— Bogami, ne ćemo se sada više morati povlačiti pred jačom silom.

— E, da nama dadu bar jedan šarac! — uzdiše Čik, ne bi ga nikom dao. Kada sam ga mogao vući u Tigar diviziji tri mjeseca, vukao bi ga i ovdje bez smjene tri godine, ali ne bi ni sam đavo mogao k meni.

Ovakovi i slični razgovori se vode. Kada su doznali da će i oni dobiti neki šarac, raspoloženje postaje još bolje

— Brigada mirno!... Brigada pozdrav na desno!...

Dolazi drug komandant i komesar divizije. Pozdravljaju svoje stare i svoje nove borce. Govore im toplo, očinski, drugarski. Poslije toga govore dva borca. Jedan ispred hrvatskog bataljona, jedan ispred IV. brigade. Govore bistro i jasno svakome da više nitko neće uspjeti nikada da zavadi Srbe i Hrvate.

Ali još se odigravaju dva događaja. Dotadašnji komandant VII divizije, drug Jakšić, oprašta se od svojih boraca. Za rastanak dobio je zaista najljepši dar koji je mogao poželiti. Dobio je Hrvatski bataljon koji treba da preraste u Hrvatsku banijsku brigadu. Istovremeno predaje se nova protukolska puška trojici omladinaca, trojici najboljih boraca da s njom uništavaiu švapske čelične nemani.

Ore se povici drugu Titu, bratstvu i jedinstvu naroda naše domovine, slobodnoj federativnoj Jugoslaviji.

IV. brigada i čitava Banija imala je danas zaista svečan dan. Danas je opet zadan novi udarac neprijateljima jedinstva Srba i Hrvata, danas je opet dodana jedna cigla zgradi bratske federativne zajednice naroda Jugoslavije.

* Iz lista »*Sedma divizija,* 1944.

BANIJA POMAŽE SUSJEDIMA

Kada je u studenom 1942. godine, poslije oslobođenja Bihaća, stvoren jedinstven slobodni teritorij koji je zapremao prostranstvo: dio Bosanske krajine, Like, Korduna, Banije i čitavu Cazinsku krajinu, a bio povezan s Gorskim kotarom, Hrvatskim primorjem i Dalmacijom, i Banija se uključila u opći sistem snabdijevanja jedinica NOV i u pomaganje hranom siromašnijih ili opustošenih krajeva.

Organizaciju snabdijevanja partizanskih jedinica i osiromašenog naroda preuzeli su organi nove vlasti — narodnooslobodilački odbori i vojnopozadinski organi — komande područja i mjesta.

Osnov za snabdijevanje jedinica bile su jedinstvene tablice dnevnog sljedovanja hrane, koje je 29. prosinca 1942. god propisao Ekonomski odsjek Glavnog štaba Hrvatske. Tablice su mogle biti određene zato jer su već postojale značajne materijalne rezerve u oslobođenim krajevima Hrvatske.

U izvještaju Ekonomskog odsjeka Vrhovnom štabu (23. prosinca 1942) navode se teškoće oko prehrane i snabdijevanja vojske i naroda po pojedinim pokrajinama u Hrvatskoj. Na Baniji, tada najbogatijem slobodnom teritoriju, zalihe sa u tom izvještaju cijenjene na 3,5 vagona hrane. Uz to je prikupljeno oko 7 vagona hrane kao zimska pomoć siromašnim oslobođenim krajevima i sve je to preko Slunja prebačeno na primorsko-goransko područje Na Baniji je poslije prikupljeno još 8 vagona hrane i upućeno u Gorski kotar.

Dok su NOO na Baniji sakupljali životne namirnice, omladina je u isto vrijeme — prema raspisu Okružnog komiteta Skoja od 23. listopada 1942. — prikupljala hranu za novoformirani omladinski bataljon »Jože Vlahović«. Banija je davala materijalni obol i za druge, konkretne potrebe NOP.

Čitavu tu aktivnost prekinula je — ali samo za izvjesno vrijeme — četvrta neprijateljeva ofanziva. Zbog pustošenja oslobođe-

;rih krajeva u vrijeme ove ofanzive, rukovodstvo NOP na. teritoriju Hrvatske bilo je prisiljeno da brižljivo organizira uzajamnu ispomoć u snabdijevanju među slobodnim pokrajinama. Također su se morala racionalnije trošiti sredstva iz narodnooslobodilačkih fondova. Da bi se ovo sprovelo, početkom 1943. godine formiraju se prehrambene komisije, kao stručni organi NOO. Članovi komisija su predstavnici NOO, AFŽ, USAOH i stručna lica. Komisije su organizirale prikupljanje dobrovoljnih priloga pod parolama: »Sve za front, sve za partizane« i »Nitko od nas ne smije umrijeti od gladi«.

Seoske prehrambene komisije sazivale su masovne sastanke na kojima se odlučivalo koliko koje domaćinstvo može i treba da da za Narodnooslobodilački fond. Na osnovu prijavljenih količina namirnica općinske komisije za prehranu određivale su koliko će cd toga ostati za izbjeglice, a koliko za siromahe — ako ih je bilo u selima općine. Ostali dio zaliha prijavljivale su kotarskoj komisiji, a ova ih je stavljala na raspolaganje okružnoj komisiji i komandi područja.

No, pošto nisu postojali određeni kriteriji sljedovanja, ostavljene su velike količine hrane za izbjeglice. Zato je Inicijativni odbor ZAVNOH donio 20. svibnja 1943. novu odluku o radu prehrambenih komisija s namjerom da se osigura racionalnije trošenje pribavljenih rezervi. Od tada je rezervama raspolagao općinski NOO koji je samo u opravdanim slučajevima mogao zadržati 30% prikupljenih rezervi, a 70% je obavezno prijavljivao kotarskom NOO. Narodnooslobodilačkim fondom raspolagali su kotarski NOO u suglasnosti s okružnim NOO i u skladu s odlukama komande područja i viših organa.

Prema planu Ekonomskog odsjeka Glavnog štaba Hrvatske trebalo je do 11. lipnja 1943. prebaciti sa Banije na Kordun 43.900 kg kukuruza, 16.300 kg graha, 9.700 kg krumpira, 1.513 kg masti, 3.675 kg pšenice i 2.000 kg pekmeza, a u Liku i Primorje 25.000 kg kukuruza, 16.300 graha, 5.700 kg krumpira, 800 kg masti, 1.675 kg pšenice i 1.400 kg pekmeza.

Teškoće su nastupile već pri sakupljanju namirnica jer su pozadinski organi i masovne organizacije bili zaokupljeni normalizacijom života poslije povratka banijskih izbjeglica. Osirr toga je prijelaz preko Kamenskog mosta držao neprijatelj. Stoga su prikupljene namirnice otpremljene nešto kasnije, do srpnja 1943. godine, a otpremane su preko Komande banijskog područja i intendanture Glavnog štaba, često i direktno od Komande područja Banije preko Dabra za Gorski kotar. Bio je to vrlo težak i složen zadatak.

Još organiziranije i masovnije prikupljanje životnih namirnica za pasivne krajeve (Kordun, Liku, Gorski kotar i Dalmaciju) odvijalo se na Baniji poslije Prvog zasjedanja ZAVNOH od srpnja 1943. godine. Tada je donijet prvi pravilnik o radu NOO. U odborima se formirao i gospodarski odsjek koji je imao da organizira snabđije-

vanje umjesto dotadanjih prehrambenih komisija. Rukovodio je i Fondom narodnog oslobođenja i skladištima.

Budući da je oslobođeni teritorij bio jako iscrpen, a rezerve iz krajeva sjeverno od Save nisu se mogle prebacivati u siromašne krajeve, osnovani su u ljeto 1943. godine snabdjevački centri. Oni su nabavljali za gotov novac iz prikupljenog 3%> zajma, kao i za novac koji je zaplijenjen u akcijama ili prikupljen kac prilog na okupiranom teritoriju. Ti centri su radili po posebnom pravilniku koji je donio Glavni štab Hrvatske 14. kolovoza 194?. godine.

Sve do proljeća 1944. godine, tj. dok nisu stvorene mogućnosti za prebacivanje materijalnih rezervi iz Slovenije i Moslavine u pasivne slobodne krajeve, Banija, Posavina, Pokuplje i okolica Bihaća bili su glavni snabdjevači Korduna, Like, Dalmacije i primorsko-goranskog područja.

Glavnu brigu oko uskladištavanja prikupljenih dobara vodila je Komanda područja, a kod komandi mjesta postojala su prilučna skladišta. I NOO su organizirali svoju skladišnu službu koja je bila povezana sa skladištima komande područja. Skladišta materijalnih rezervi ishrane bila su ustrojena tako da je svako od njih imalo više vrsta hrane.

Takav sistem prikupljanja materijalnih dobara, snabdijevanja partizanskih jedinica i otpremanja hrane u pasivne krajeve zadržao se na Baniji sve do kraja rata. Podaci svjedoče o ogromnim materijalnim davanjima naroda Banije za oslobodilačku berbu. Ljudi ovog kraja davali su i posljednju koru kruha, posljednji odjevni predmet da partizani ne bi bili gladni, goli i bosi. S jednakom nesebičnošću Banijci su pomagali i narod u pasivnim oslobođenim područjima Hrvatske.

Nesumnjivo je da su te bezbrojne sabirne akcije predstavljale ne mali materijalni teret za Baniju. Ali, naši ljudi nisu poznavali teškoća. Oni ih, naprosto, nisu priznavali, nisu pokleknuli pred njima.

Takva je bila Banija. Sva u znaku popularnih parola: »Sve za front, sve na front«. Parole su se ovdje pretvarale u stvarnost, surovu, ratnu stvarnost, ali punu vjere u pobjedu i slobodu.

Ljuban ĐURIC

Štab
VII udarne divizije IV korpusa NOV
Jugoslavije
Op. Br. 147—1943. g.
Dne 13. novembar 1943.

ZAPOVIJEST'

(Sekcija Petrinja — Kostajnica — Bihać 1 :100.000)

Podaci o neprijatelju:

CAZIN: Jedna domobranska bojna, 10 Nijemaca i 80 žandara, 3—4 topa nepoznata kalibra koji su raspoređeni prema priloženoj skici.

Na prostoriji s. Mutnik, s. Smrdan, s. Kapici —• s. Slatina, s. Trstovac, s. Gata, s. Vrelo, s. Osredak, s. Vrsta zadržale su se Huskine bande[2] koje su pobjegle od naših jedinica. U s. Brekovci nalazi se Huskin štab.

OSTROZAC: 250—300 domobrana u gradu i 4. ustaška bojna u želj. stanici.

KRUPA: 2. bojna X lovačke pukovnije, 800 domobrana 3. ustaška bojna sa dvije satnije oko 400 ustaša.

OTOKA: Bojna domobrana.

BIHAĆ: Štab 373 »Tigar« divizije sa nekoliko hiljada neprijateljskih vojnika sa tenkovskom posadom.[3]

Naša divizija pojačana III brigadom VIII kcrđunaške divizije i Cazinskim P. O., Tenkovskom četom (4 tenka) i Haubičkom baterijom, dobila je zadatak da napadne i likvidira neprijateljsko uporište Cazin.

Glavni napad izvršiće naša II i III brigada, dok će ostale brigade vršiti čišćenje terena od Huskinih bandi i osiguranja od nepr. ispada iz garnizona Bihać — Ostrožac — Krupa — Otoka.

U cilju izvršenja postavljenog zadatka

* Zapovijest Štaba sedme udarne divizije za napad na Cazin *(Zbornik VIZI,*. str. 281— 285).

[!] Muslimanska milicija Huske Miljkovića.

[1] *Zbornik V/l9,* dok. 31, primjedba 17.

NAREĐUJEMO :

1. — III brigada ojačana jednim brdskim topom:

Izvršiće napad na grad sa sjeverozapadne strane glavnim pravcem s. Selište — s. Karaula sa ciljem prodora u grad i ovladavanja tvrđavom. Brigada će odrediti 1. bataljon u pratnju tenkova koji će prodirati u grad cestom Skokovi — Cazin sa zadatkom da što prije upadne u grad i da dezorganizuje neprijateljsku odbranu iznutra.

Zona širenja lijevo od potoka koji izvire između s. Karaule i s. Rogove Luke i teče kroz sred grada. Desno do linije s Slatina — s. Puškari. Brigada će na svom glavnom napadnom pravcu držati jedan bataljon u rezervi koji će upotrebiti u saglasnosti sa štabom divizije prema razvoju situacije. Lijevo održavati vezu sa II batalj onom.

2.— II brigada ojačana sa dva brdska topa:

Završiće napad sa sjeveroistočne strane sa polaznih položaja Rogova Luka — k. 517 i 510, glavnim napadnim pravcem s. Koprivna — Kozarić — Cazin sa ciljem ovladavanja tvrđavom.

Zona širenja desno od vodenicc na potoku koji izvire između Rogove Luke i Karaule. Lijevo s. Selišta — Gnjilovac. Desno održavati čvrstu vezu sa III brigadom na granici zona.

3. — Tenkovska četa (4 tenka):

Potpomagaće napad na napadnim pravcima III brigade, težeći što prije probiti se u grad cestom Skokovi — Cazin. Vezu oaržavati sa štabom divizije preko telefonske međustanice na cesti (kod vodenice ispod k. 276) i preko štaba III brigade.

4. — III brigada VIII kordunaške divizije ojačana batalj. Plaščanskog odreda:

Odrediće jedan bataljon u rezervu štaba divizije i uputiti ga u s. Radetinu Kulu. odakle će uhvatiti vezu sa štabom divizije. Sa ostatkom snaga otpočeće padom mraka sa čišćenjem prostorije s. Mutnik, s. Kapici, s. Trstovac, s. Gata, s. Osredak i s. Brekovica.

Po izbijanju na cestu između s. Vrsta i s. Osredak istu minirati i prokopati na pogodnim mjestima za odbranu. Po izvršenom zadatku prikupiti bataljone u s. Vrelo i s. Gradina sa zadatkom izviđanja i zatvaranja pravca s. Vrsta i s. Osredak i potpomaganja odbrane I-oj brigadi u slučaju da neprijatelj krene samo pravcem Ostrožac — Cazin.

Vezu održavati sa štabom I brigade u s. Kupresi. Telefonsku vezu održati sa štabom divizije.

5. — I brigada ojačana pionirskom četom štaba divizije i jednom protiv kolskom puškom II brigade:

Zatvoriće pravac Ostrožac — Cazin posijeda - njem položaja k. 386, Cungar Brdo (k. 414) s. Osredak i spriječiti svaki pokušaj neprijatelju da uputi pomoć za Cazin.

Jednu četu sa protutenkovskim puškama uputiti u zasjedu kod s. Prošići sa zadatkom da spriječi prolaz tenkova iz Bihaća za Ostrožac. Temeljito porušiti i minirati cestu Ostrožac — Cazin i Osredak — Cazin. Posjednute položaje fortificirati.

Odmah po izbijanju na određenu prostoriju uhvatiti vezu sa III brigadom na liniji Kupresi — Čizmići.

6. — IV brigada: Zatvoriće pravce Krupa — Cazin, Otoka — Cazin i spriječiti neprijatelja da se probije tim pravcima. Manjim snagama posjesti položaj Podgomila — Potkraj — k. 445, a glavninu držati prikupljenu za udar kod s. Pištaline.

Posjednute položaje fortificirati, a ceste prekopati i minirati.

7. — Štab Cazinskog P. odreda: Vezu održavati prema priloženoj zapovijesti Četi za vezu. Prekopaće i minirati cestu Cazin — Šturlić i zatvoriti taj pravac posijedanjem položaja na Debelom Brdu (sjeverozapadno od s. Mutnik) i k. 335. Upućivati daljnje patrole u pravcu Šturlića.

8. — Artiljerijski diviz. VII div.: Dodijeliće u sastav III brigade 2 brdska topa, a u sastav II brigade jedan brdski top za neposredno pomaganje pješadije. Tokom 14. ov.mj. uhvatiti vezu sa III brigadom u Pećigradu i ugovoriti mjesto gdje će topovi ući u sastav brigade.

Top koji treba da uđe u sastav II brigade do 19 časova ima se dovesti u s. Velagiće, gdje II brigada treba da mu uputi vezu koja će ga povesti u sastav brigade.

9. — Haubička baterija IV korpusa: Plasiraće se na cesti Skokovi — Cazin u blizini potoka Radetina sa zadatkom bombardovanja centra grada, a prvenstveno gradine. Baterija će otvoriti vatru tačno u 20 časova i prekinuti vatru kad pješadija dade ugovoreni znak da je ušla u grad.

Koristiti se telefonskom linijom s. Selište — s. Karaula za vezu sa štabom divizije i sa istaknutim posmatračima.

10. **Veza:** Plan veze i zapovijest za vezu dostavlja se u prilogu.

11. — Sanitet: Plan rasporeda sanitetskih punktova i pravaca evakuacije dostavlja se u prilogu.

12. — Mjesto štabova: Štab divizije nalaziće se u s. Velagić, štab III brigade u s. Karaula (k. 482), štab II brigade k. 517, štab I brigade s. Kupresi, štab IV brigade s. Pištaline, štab III brigade VIII korciunaške divizije za vrijeme čišćenja — prema situaciji, a u drugom dijelu u s. Medakova Glavica. Štab Cazinskog P. O. u selu Mutnik.

13. — Znaci: Borbeni znaci za noć 14/15. XI. t.g. Banija — Kordun. Ugovoreni znaci za dan 15. XI. 43, desnom rukom dizanje dva puta puške u vis vertikalno. Odgovor: dva kruga kapom iznad glave.

Označavanje naših linija u nastupanju, paljenje slame ili sijena. Znak da naša artiljerija treba da prekine paljbu: 3 zelene rakete vertikalno u vis.

Odmah po zauzeću grada, III brigada prikupiće se u s. Gnjilovac, odakle će uhvatiti vezu sa I brigadom i služiti joj kao rezerva. II brigada povući će svoja dva bataljona u s. D. Koprivna, dok će druga dva bataljona staviti na raspoloženje komisiji za konfiskaciju i evakuaciju, koja je određena raspisom komesara divizije.

Pravac evakuacije: Cazin — Skokovi — s. Todorovo

Početak napada: 14. novembra u 20 časova. Napad mora otpočeti .iednovremeno i mora biti vrlo energičan s obzirom na mogućnost brze intervencije neprijatelja iz obližnjih garnizona.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politkomesar:
Đ. KLADARIN

Komandant,
p. pukovnik
p. JAKŠIĆ

Dostavio 14. XI 1943. u 0 ,30h

Načelnik, major:
S. BJELAJAC

TOPOVI SA CAZINA

Po naređenju štaba 2. brigade, štab našeg 4. bataljona izvršio je temeljite vojno-političke pripreme po jedinicama- pregledano je oružje, ravnomjerno raspodijeljena raspoloživa municija, održani sastanci komunista i skojevaca, kao i vojni i politički časovi. Tako smo se pripremili za predstojeću akciju. Po obimnosti priprema zaključivali smo da se radi o vrlo značajnoj borbenoj akciji.

Dobili smo naređenje za pokret. Marš prema Cezinu bio je dosta usiljen. Trebalo je na vrijeme stići na određeni položaj, a istovremeno ne otkriti svoje namjere. U sumrak, kad smo bili nadomak Cazinu, otpočela je jaka i hladna kiša. Još jedan napoi više. Kako smo već bili obaviješteni, akcija će biti dosta/naporna, a sad, eto, udarila i kiša. Do dolaska na određeni položaj bili smo potpuno mokri. Usput su nas osjetili i seoski psi, pa su lavežom odavali naš pokret.

Što smo se više približavali Cazinu, puškaranje ustaško-domobranskih patrola sve se više čulo. Na takve pucnjave već smo bili navikli i znali smo da to čine od straha, a nama je to koristilo jer su otkrivali gdje su. Povremeno bi u samom Cazinu bljesnula po koja raketa. Njima su služile za međusobno sporazumijevanje i da osvijetle položaje koje su branili, a nama kao vodič prema njihovim položajima i posadama. Tako su bile od obostrane koristi.

Rasporedili smo bataljon onako kako je bilo naređeno i zaposjeli određeni rejon. Mi iz štaba bataljona obišli smo čete na položajima. Određeni borci su osmatrali teren oko sebe, a drugi se odmarali opruženi po zemlji ispod stabala. Noć je bila tamna, a kiša je stalno lijevala, što je otežavalo osmatranje. Od iznenađenja smo se osigurali stražama i patrolama koje su krstarile duž položaja bataljona. U jednom voćaru bio je štab bataljona. Kuriri su nam donosili izvještaje komandi četa o stanju na položajima. Stigli su i naši kuriri koje smo uputili štabu brigade s izvještajem da smo posjeli

predviđeni položaj. Uspostavljena je i telefonska veza sa štabom brigade i susjednim bataljonom.

Napad je trebalo otpočeti u 20 časova 14. novembra 1943. Težinu akcije, a i značaj, ocjenjivali smo i po tome što smo znali da u napadu na Cazin sudjeluje (osim jedinica 7. divizije) i 3. brigada 8. kordunaške divizije. Istini za volju, već smo bili željni jedne veće i značajnije akcije. Zato smo nekako lakše podnijeli dosta naporan marš, a i hladnoću i kišu. Ipak, činilo nam se da suviše dugo čekamo početak napada, pogotovo kad je određeno vrijeme već odavno proteklo. A pošto smo bili u rezervi (istovremeno je trebalo i da štitimo naše jedinice od neprijateljevog napada s leđa), trebalo je strpljivo čekati.

Napad je konačno otpočeo. Prolomili su se prvi pucnji naših jedinica, a odmah zatim i odgovor neprijatelja. Paljba je bila neravnomjerna: na mah je izgledalo da se od pješadijske i artiljerijske vatre prolama zrak, a zatim bi jenjavala. S položaja u Cazinu, gdje se nalazila neprijateljska baterija topova, granate su parale nebo i potresale naše položaje. Pojačali smo osmatranje. Dolje, ispod nas, začula se buka tenkova — nismo znali da li su to naši (jer smo ih i mi imali u toj akciji) ili neprijateljski. Nekako u to vrijeme prekinula nam se je i veza sa štabom brigade. Noć je sve više odmicala, a nama se činilo kao da se akcija oduljila, kao da nešto nije u redu, da je zapelo u napadu. Ovo se osjećalo i među borcima na položaju. Dok smo ih obilazili, mnogi su pitali:

— Dokle ćemo čekati? Zašto nas ne pošalju da to uredimo?

Tako nas je u čekanju zatekla i zora. Po odjeku paljbe i povika s obje strane, po smjeru raketa i svijetlećih zrna, ocjenjivali smo da se napadi i povlačenja naizmjenično smjenjuju, ali rezultata još nije bilo. Pred zoru nam je naređeno da budemo spremni za napad na položaj baterije, da se primaknemo bliže položaju otkuda je baterija dejstvovala, a i da budemo u pripravnosti za odbijanje neprijateljevog protunapada. Bili smo zadovoljni jer smo po ovom zaključili da se čekanje bliži kraju. Još bliže smo se, po naređenju, primakli položajima baterije koja je povremeno tukla i po našem položaju. Dobili smo, konačno, zadatak d? napadnemo bateriju koja je znatno ometala naše jedinice u napadu. Naređenje smo dočekali s nestrpljenjem.

Kad smo prišli na jurišno odstojanje, bataljon je otvorio žestoku vatru. Sa svih strana čuli su se povici: »Juriš[1] Naprijed 4. bataljon! Ura!« Juriš je bio silovit, brz. Ubrzo smo izbili na položaj baterije, paljba je jenjavala, a topovi su bili osvojeni. Naš bataljon je, sem toga, imao prilike i da hvata razbjegle domobrane: oni su, bježeći od naših jedinica koje su napadale Cazin, padali nama u ruke. Neki su dizali ruke uvis, neki su mahali bijelom maramom ili nekom krpom u znak predaje. Razoružavali smo ih i brzo otpremali iza naših položaja.

Zaplijenjeni topovi u napadu na Cazin 14/15. XII 1943,

Komandant bataljona, Simo Ćavić, odredio je 3. četu (komandir je bio Dušan Jugović[1]) da prikuplja domobrane. Kad bismo Jugoviću doveli domobrane, oni bi ga pažljivo promatrali, čudeći se što na glavi ima domobransku kapu — naravno, s petokrakom zvijezdom. Izgledao im je kao da je i on domobran koji je postao partizanski komandir. Osim toga, čudili su se koliko nas je tog dana osvanulo u Cazinu i što su među nama vidjeli i partizane — Italijane kojih je u bataljonu bilo deset. Jedan od njih, Antonio Skolaro, stalno je domobrane nešto pitao, agitirao među njima i često ponavljao:

— Partizano, to dobro.

Dan je već bio poodmakao. Brzo je iznošen plijen iz kasarni i sa položaja, izvođeni su i sprovođeni zarobljenici. Napad na Cazin bio je uspješan, a rezultat akcije bio je: ubijeno je 107, ranjeno 50 i zarobljeno 320 domobrana s jednim oficirom; ziplijenjeno je 120 konja, zatim 2 teška mitraljeza, 15 puškomitraijeza, 3 automata, 250 pušaka, 52 bombe, 2 pištolja, 10.000 metaka i 4 haubice 100 mm sa 27 granata kao i mnogo druge ratne opreme. (Naravno, topovima smo se najviše radovali.) Među partizanima bilo je 15 mrtvih, 60 '-anjenih i 4 nestala.

Nakon borbe, štab 2. brigade naredio je našem bataljonu da preuzme bateriju (s posadom) i obezbijedi je na predstojećem maršu. Pod punom zapregom kompletna baterija je zagrmjela cestom, a domobranska posada (sa svojim oficirom) našla se pod komandom partizana. Veselilo nas je kako mirno i pokorno izvršava komandu koju im izdaje partizanski komandant. Na Baniju smo krenuli kao la smo na paradi: bataljon u strogom vojničkom poretku, a u sredini, uz propisno odstojanje, baterija od 4 haubice 100 mm. Putem su nas mještani radosno promatrali i pozdravljali.

Ova akcija, bogata plijenom, bila je nov, snažan moralni podstrek za dalje borbe. To je bila najveća i najuspjelija akcija divizije rđ njenog povratka iz IV i V ofanzive.

Adam DUPALO

' Poginuo u napadu na Glinu 1944.

Štab
VII udarne divizije IV korpusa N.O.V.
Jugoslavije
Op. Br. 152—1943.
Dne 21. novembra 1943.

Operativni izveštaj
dostavlja.

ŠTABU IV KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE»

1) Noću 14/15. novembra ov. godine naša divizija, ojačana Trećom brigadom VIII divizije, Tenkovskom četom i Baterijom haubica izvršila je napad na neprijateljski garnizon u Cazinu. Borbu za sam grad vodile su naše II i III brigada, dok su ostale snage vršile čišćenje terena i osiguranje od neprijateljskog ispada iz Ostrošca i Bo.\ Krupe, kako se to vidi iz dostavljene operativne zapovijesti.

Prema prikupljenim podacima, u Cazinu se nelazila jedna bojna domobrana sa 80 žandara, 10 Nijemaca i jednom baterijom topova. Po naknadno prikupljenim podacima od zarobljenika ze vrijeme naše pripreme napada, Treća bojna I lovačke pukovnije bila je upućena iz Cazina u pravcu Otoke, dok je na njeno mjesto trebala doci II bojna I lovačke pukovnije sa Rudica, od koje su stigle oko dvije satnije, dok se ostatak zatekao u Ostroščcu za vrijeme borbe. Ostali podaci odgovarali su uglavnom stvarnosti.

Po zapovijesti borba je morala početi u 20 časova. Oko 19 časova vrijeme se naglo pogoršalo i počela je padati jaka kiša. Ali i pored toga jedinice II i III brigade stigle su u određeno vrijeme na svoje polazne položaje i čekale da Haubička baterija otvori vatru kako je to bilo predviđeno. Kako baterija nije to učinila blagovremeno, napad je počeo sa zakašnjenjem od jednog sata. Nije nam poznato zašto je artiljerija zakasnila.

Bataljoni Treće brigade na svom pravcu nastupanja od s. Karaula nisu naišli na neprijatelja u rovovima i bez borbe su ušli u grad. Borci Druge brigade, koja je nastupala od s. Koprivna, poslije kraće borbe razoružali su domobranske posade u bunkerima i ušli u grad.

Razvila se borba za Gradinu gdje su bile haubice i gdje su pobjegli Nijemci i svi oni koji su imali namjeru da se bore. Haubice su tukle naše položaje na bliskom otstojanju, a naši topovi i bacači nisu mogli

*• Izveštaj štaba Sedme divizije štabu Četvrtog korpusa o rezultatima napada na Cazin i Strugu (Zbornik, V/21, dok. 84 i 105).

doći do punog izražaja zbog toga što je prijetila opasnost da tuku naše borce, jer nisu bili u mogućnosti da osmatraju pad zrna. Izvršena su tokom noći dva napada koji nisu bili naročito žestoki i koji nisu imali uspeha. Naši tenkovi dali su pješadiji slabu pomoć. Desilo se čak to da je neprijatelj hrabrio svoje vojnike govoreći da to dolaze njemački tenkovi njima u pomoć.

U zoru naši borci povukli su se na položaje neposredno pored Gradine i držali je u blokadi.

Poslije primljenih izvještaja konstatovano je da tenkovi uopšte ne potpomažu pješadiju, da se Haubički divizion nije vezao telefonom za centralu Štaba divizije, kako je to bilo usmeno ugovoreno, i da Druga brigada nije uhvatila vezu sa Štabom divizije zbog toga što je putovođa zaveo telefoniste daleko kroz šumu.

Štab divizije naredio je komandantu diviziona da se odmah veže :.a telefonsku centralu i da isturi svoje osmatrače na mjesto odakle će moći vršiti korekturu gađanja. Veza je uspostavljena, komandant diviziona krenuo je lično na osmatračnicu. Uspostavljena je telefonska veza između Štaba divizije i Štaba II brigade i naređeno je II brigadi da se veže telefonski sa Štabom III brigade zbog koordinacije rađa pri napadu na tvrđavu. Tenkovi su se u to vrijeme bili povukli na svoje polazne položaje (raskrsnica puteva Cazin — Šturlić i Cazin — Skokovi).

Prikupljeni podaci od zarobljenika govorili su da na Gradini nisu jake snage. Bilo je oko 10 časova kad su stvoreni uslovi za organizovan napad na Gradinu.

Štab divizije izdao je naređenje komandantu Haubičkog diviziona da izvrši tačnu korekturu gađanja na Gradinu.

U isto vrijeme začula se borba na osiguranju kod I brigade u pravcu Ostrošca, gdje se čula i motorizacija.

Dok je komandant diviziona vršio korekturu, a II i III brigada spremale se za napad, II brigada podnijela je telefonski izvještaj da je neprijateljski tenk ušao u grad. Izvještaj III brigade govorio je da oni nisu primijetili da je tenk prošao. Međutim, zuka motora čula se, a borba sa osiguranja primicala se Cazinu.

U takvoj^ situaciji izgledalo je da nećemo zauzeti Cazin. Štab II brigade predložio je da svoje teško oružje sa dva bataljona uputi za Bužim, a da na položaju ostanu dva bataljona. Kako su se naše haubice nalazile na cesti, gdje bi mogli lako prodrijeti neprijateljski tenkovi, Štab divizije izdao je oko 12 časova sljedeće naređenje:

a) da se haubice i naši tenkovi povuku sa položaja,
b) da II i III brigada povuku svoje snage i da na položaju ostave po dva bataljona koji će sačekati razvoj situacije,
c) da Štab III brigade uputi naređenja za povlačenja I brigadi, Cazinskom odredu i III kordunaškoj brigadi.

Borba od Ostrošca se približavala, a II brigada podnijela je izvještaj da se tenk povukao iz grada. Kako je naknadno ustanovljeno taj tenk bio je naš koji je bez ičijeg naređenja i obavještenja ušao sam u grad i povukao se, unijevši zabunu u naše redove. Malo poslije 12 časova otvorila se žestoka borba oko grada. Štab III brigade izvijestio je da leprijatelj bježi sa Gradine i da ga njegovi bataljoni gone.

Štab divizije izdao je naređenje Štabu II brigade da^sa dva bataljona krene odmah u napad i da ostatak svojih snaga povrati na položaj.

U 13 časova III brigada izvijestila je da je zauzela Gradinu, da su topovi u njenim rukama i da neprijatelj bježi.

Izdato je naređenje III brigadi da pređe sa 3 bataljona u gonjenje, a jednim da evakuiše topove, a II da sa dva bataljona posjedne s. Gnjilovac, a ostatak da evakuiše materijal.

Oko 14 časova započela je žestoka borba oko grada i čula se zuka tenkova. Svi članovi Štaba II i III brigade bili su otišli u grad i Štab divizije nije dobio izvještaj, ali je pretpostavljao da neprijatelj vrši povratni napad. Oko 15 časova dobili smo izvještaj da su evakuisani topovi i da je neprijatelj sa tenkovima i pješadijom ponovno zauzeo grad. Poslije toga naše jedinice su se povukle na svoje pripremne položaje.

Prema podacima koje je dao zarobljeni domobranski poručnik, njemački komandant bio je izdao oko 10 časova naređenje topovskoj poslugi da se dvije haubice unište, a sa dvije da se povuče u pravcu Ostrošca. U tom momentu mi smo počeli vršiti korekturu gađanja. Poslije ovog gađanja oni su očekivali napad pješadije potpomognute artiljerijom i zbog toga su počeli bježati, nemajući vremena da oštete oruđe. Ovo bježanje primijetili su bataljoni III brigade, i samoinicijativno na njih otvorili paljbu i ubili desetak Nijemaca i žandara, dok je ostalim banditima uspjelo da pobjegnu. Bataljoni II brigade krenuli su odmah naprijed i malo poslije bataljona III brigade izašli na Gradinu. Domobrani-artiljerci dočekali su partizane i pomogli izvlačenje haubice. Upravo oni su igrali presudnu ulogu u ovoj evakuaciji.

Sa haubicama je izvučeno 27 granata, dok je svega bilo ostalo oko 100. Neprijatelj je ispalio na nas oko 450 granata i„ haubica. U magacinu je ostalo dosta pješadijske municije koja se nij-: mogla izvući s obzirom na to da je grad bio svega 2 sata u našim rukama.

I brigada odbila je još tokom noći jedan pokušaj neprijatelja da se probije u Cazin nanijevši mu osjetne gubitke i zarobivši oko 15 domobrana sa dva p. mitraljeza. Neprijatelj — Nijemci, ustaše i domobrani uz pomoć tenkova preduzeli su napad u pravcu Cazina 15 novembra oko 9 časova. Vođena je vrlo žestoka borba do 12 časova, kada je neprijatelj udarom prsa u prsa uspio da potisne I brigadu i da se probije u pravcu Cazina. U ovoj borbi I brigada imala osjetne gubitke- u ljudstvu i naoružanju.[2]

IV brigada na komunikaciji Cazin ■— Krupa nije vodila borbu.

Cazinski odred na komunikaciji Sturlić — Cazin nije došao u sukob sa neprijateljem.

III kordunaška brigada imala je uspjeha u čišćenju terena od Huskinih bandi[8] ali nije pomogla našu I brigadu u borbi sa Nijemcima iako joj je to bio zadatak. Ova brigada nije nam podnijela operativni izvještaj, ali joj treba ukazati na ovaj veliki propust. Ona navodi da je očekivala napad od s. Vrsta, ali to nije nikakav razlog da se neprijatelj čeka 3 sata na jednom pravcu, dok on prilazi svome cilju drugim pravcem. Da je ova brigada izvršila svoj zadatak neprijatelj bi imao mnogo veće gubitke i bila bi olakšana situacija našoj I brigadi.

2) Katni plijen: U ovoj akciji zaplijenjeno je: 4 haubice, 2 teška mitraljeza, 15 p.mitraljeza, 3 šmajsera, 250 karabina, 27 granata za haubice, 52 komada bombi, 2 pištolja, 2 rezervne cijevi za »šarac«, 15 ranaca, 23 bluze, 13 šatorskih krila, jedne čizme, 57 šinjela, 13 čakšira, 64 para cipela, 27 fišeklija, 15 opasača, 3 košulje, 55 komada raketa, 12 šinjela, 15 noževa, 1 radioaparat, 1 radiostanica, 1 telefon, 2 majice, 10.000 metaka, 120 konja.

Zarobljeno je: 320 domobrana i 1 oficir.

3) Gubici neprijatelja: U ovoj borbi neprijatelj je imao 107 mrtvih 1 50 ranjenih vojnika za koje se tačno znade, dok je svakako imao više.

4) Sopstveni gubici: U ovoj akciji imali smo 15 mrtvih i 60 ranjenih drugova, te 4 nestala druga.

[2] *Zbornik,* V/21, dok. br. 97.
[3] *Zbornik, V/21,* dok. br. 85 i 124.

POKRAJINSKOM KOMITETU SKOJ-a
ZA HRVATSKU*

Predmet: izvještaj od 15. X do 10. XI 1943. godine

• • • I — Političko stanje u ovoj brigadi svakim danom se sve više popravlja... na što je velikog utjecaja imalo međubrigadno takmičenje koje se vodilo u toku ovog mjeseca pred proslavu godišnjice Velike Oktobarske revolucije. Komunistička partija je organizovala ove udarničko takmičenje, a naša skojevska organizacija je sa svoja strane organizovala međubrigadno takmičenje u našoj diviziji između pojedinih skojevskih organizacija. Takmičenje je počelo 16. X. 43. g. i trajalo je sve do 7. XI 43. godine tj. sve do dana proslave Velikog oktobra. Rezultati takmičenja su sleđeći:

1. Uspjeli smo da skoro sve omladince naučimo rukovati sa automatskim oružjem, zatim kakve su dužnosti stražara na stražarskom mjestu, položaj vojnika u streljačkom stroju i upotreba automatskog oružja. Sa puškomitraljezom (»brnom«, italijanskim i »šarcem«) znaju rukovati 209 omladinaca, sa teškim mitraljezom znaju rukovati 34 omladinca, sa lakim bacačem 15, a sa teškim 3 omladinca. Svi omladinci u četi za vezu znaju Morzeovu azbuku, rukovanje sa telefonima i barjačićima za brzu borbenu signalizaciju.

2. Održana su u svim jedinicama predavanja o ulozi i značaju Oktobarske revolucije.

3. Primljeno je 20 novih omladinaca u SKOJ.

4. Održano je šest sastanaka sa omladinskim organizacijama na terenu.

5. Učinili smo sve pripreme da izdamo omladinski list, ali iz tehničkih razloga nismo ga još otštampali.

6. Pjevački horovi i diletantske grupe postoje u svim jedinicama ove brigade. Isti su do sada naučili po nekoliko pjesama i pozorišnih komada.

7. Predavanja o postanku čovjeka i zemlje, koja su bila predviđena da se održe u toku takmičenja, nismo održali.

* Dio izvještaja o radu komiteta Skoja 4. brigade Pokrajinskom komitetu Skoja za Hrvatsku od 10. novembra 1943. godine.

(Dokumenti istorije omladinskog pokreta Jugoslavije, tom n, knj. 1, str. 293—284).

8. **Sedmodnevni kurs pri brigadi sa skojevcima je pčeo i imamo još dvije teme da obradimo. Uspjeh na kursu je osrednji.**

... II — Organizacije Skoja u ovoj brigadi svakim danom se sve više osamostaljuju i jačaju. Pomoć partijskih organizacija Skoju je bila dobra. Organizacija Skoja se brojno povećala i organizaciono učvrstila.

U brigadi postoji brigadni komitet sa četiri člana i tri bataljonska komiteta sa po pet članova. Skojevska jedinica pri štabu brigade i u četi za vezu vezana je za brigadni komitet. Ukupan broj jedinica u brigadi iznosi 14, tri bataljonska komiteta i brigadni komitet. Ukupan broj članova Skoja iznosi 168 omladinaca, broj neobuhvaćenih omlađinaca u Skoj iznosi 88 omladinaca. Primljenih omladinaca u Skoj u teku zadnjih 25 dana ima 24.

... IV — U kulturno-prosvjetnom radu se u posljednje vrijeme dosta učinilo. Rad je pravilno organiziran i drugovi odgovorni po pojedinim pitanjima su ozbiljno shvatili svoj rad i dužnosti koje se pred njih postavljaju.

a) Horske grupe. U svim četama postoje pjevački horovi a u bataljonima pored četnih horova i bataljonski horovi. Do sada su ti horovi naučili priličan broj revolucionarnih pjesama.

b) Diletantske grupe. Rad diletantskih grupa je također razvijen. Do sada je održano nekoliko priredaba gdje su te grupe došle do izražaja. U svim jedinicama postoje diletantske grupe.

c) Zidne novine. Što se tiče zidnih novina u vremenu od posljednjeg izvještaja do danas svaka četa a čak i neki vodovi su izdali po dva, tri, a neke jedinice čak i četiri broja zidnih novina. U svim novinama sarađivali su i omladinci.

d) Dopisnička služba. U cijeloj brigadi organizirana je dopisnička služba, do sada smo prikupili nešto dopisa za izdavanje našeg brigadnog omladinskog lista. Čim izdamo prvi broj poslaćemo vam jedan primjerak.

SILAN JE BIO NAŠ JURIŠ*

Žurno izlazimo iz kuća i zaposijedamo unaprijed pripremljene položaje. Tamo iza Klinca i brda obavijenog maglom, prema Bjelniku, čuje se pucnjava. Stekte mitraljezi. I bacač ponekad lupne. Borci su veseli.

— Ej, Švabo, Druga ti je priredila zalogaj, pa čak i konak. I to pod zemljom! — smije se vodnik Pero.

— Slušajte, čuje se borba i oko Gora. To sigurno Treća praši — javlja se Akik.

— Drugovi, ne slikajte se jer neprijatelj osmatra! — opominju komandiri.

Nijemci silaze u selo. Ide ih samo petnaest. Naš plan je slijedeći: pustiti ih što bliže pa — plotun, hura, juriš! Nestrpljivo ih očekujemo.

Tišina. Evo »gospođe mine«. I zaista, jedna tresnu iza nas. Za njom druga ... dvadeseta i tako redom. Srećom, snijeg je velik pa nisu tako opasne. Iza one petnaestorice nastupaju drugi. Po selu počinju svoj stari zanat. Dreče kokoši, skiče svinje, a njemački razbojnici pljačkaju i lupaju po kućama.

Očekujemo da pođu prema nama. Nikako da se odluče. Svejedno, napast ćemo ih!

Iz stotinjak grla prolomi se: »Naprijed!« Poletjesmo svi kao jedan po snijegu, jureći na iznenađene Nijemce, misleći samo na jedno: dohvatiti pljačkaše za gušu, udaviti ih, ubiti ih kraj kokošarnika i svinjaca da nikad više ne posegnu prljavom rukom za našim blagom.

Silan je bio naš juriš. Razbili smo ih i protjerali. Svježi tragovi njemačke krvi ostali su po ugaženom snijegu. Pobjegli su glavom bez obzira.

Toga dana kuhar im je lako Dodijelio večeru. .. Mnogi su zauvijek ostali da leže u vlastitoj krvi na tlu Banije.

Mišo DRAGIŠIC*

* List *»Sedma divizija«* br. 2/1944.

[1] Mišo Dragišić, đak gimnazije, jedan od najmlađih komesara bataljona, posvetio je ceo svoj kratak život NOR i revoluciji. Rođen je avgusta 1927. godine u s. Javnici, kotar Dvor na Uni, član SKOJ-a januara 1942, borac februara iste godine, a u aprilu 1942. postaje član Kotarskog komiteta SKOJ-a Dvor na Uni. Clan partije postao je juna 1942. već u toku IV i V olanzive je komesar čete, a u leto 1943. iako je tek napunio 16 godina imenovan je za komesara bataljona. Krajem maja 1944. poginuo je kao komesar bataljona u 'borbi protiv njemačkih tenkova kod s. Marinkovića.

NA BOJNOM POLJU*

U posljednjim borbama protiv mrskog neprijatelja slavno su položili junačke živote drugovi: Pero Svrabić, Milan Babić, Dragutin Šolić, Ilija Bjelajac, Milan Cvetojević, Dragan Čuvić, Ljubica Cučković i drugi.

Oni su pali! Nisu prezali od smrti. Smjelo s drugovima, ponijeti snažnom ljubavlju za svoj narod, za napaćenu Baniju i porobljenu domovinu, ušli su u borbu za slobodu. Prožeti dubokom mržnjom prema okupatoru i izdajnicima, slavno su se borili i nikad nisu pokleknuli u toj borbi. Poginuli su junački, vršeći veliku oslobodilačku misiju.

Oni su pali. Nema ih među živim. Ali — ostale ona ista ideja, ista misao i isti cilj kojim idu njihovi drugovi, koji će ih dostojno osvetiti i ostvariti ono za čim su pošli.

Na bojnom ste polju pali. Na bojnom ste polju položili svoje drage živote, slavni junaci! Vaši drugovi, prožeti istom misli, željom, cijeneći vaše svijetle žrtve položene na oltar slobode, idu dalje Ja vas na bojnom polju dostojno osvete i ostvare zlatnu slobodu za kojom tako mnogo žudimo.

Vi ste pali. Mi smo ostali iza vas. Iza nas ostaju — snažni kao planinska stijena — milijuni mladih koji će sačuvati tenkovine ove borbe.

Neka vam je, junaci, vječna slava! Osvetiće vas vaši drugovi!

Uroš SLIJEPČEVIC

* *Sedma divizija* br. 2/1944.

ŠTAMPA U DRUGOJ BRIGADI*

Štampa 2. brigade dosta je razvijena. Svi bataljoni izdaju svoje listove: »Udarnik« — 1. bataljon, »Rat i rad« — 2. bataljon, »Osvetnik« — 3. bataljon i »Juriš« — 4. bataljon. Po sadržaju i opremi naročito se ističe »Juriš« koji sadrži svjež, živ i raznovrstan materijal i može da posluži kao primjer.

Pored bataljonskih listova, svaka četa izdaje svoje džepne ili zidne novine. I listovi i novine uglavnom su shvatili svoju ulogu. Prilično su vjeran odraz svoje jedinice, zahvaćaju pojedine goruće probleme, mada su u kritici nedostataka i negativnih pojava manje principijelni. Kritika je ponekad lično upućena. Generalna politička linija morala bi biti potpunija.

Pored prvog broja brigadnog lista »Plotuni<, koji je stvarno na visini, ovih dana izašao je i drugi broj. Isto tako redovno izlazi omladinski brigadni list »Polet«; drugi broj pokazuje izvjestan napredak.

Nedjeljne brigadne novine »Naše informativne novine« solidno su postavljene i zanimljive, ali su obustavljene jer izlaskom divizijskog lista otpada potreba za njima.

Uza sve to naša tehnika redovno izdaje biblioteku »Plotuni«, objavljujući aktuelne vojno-političke članke i kulturni materijal.

Moramo podvući da je naša štampa zainteresirala borce i povećala kod njih ljubav za pisanjem i čitanjem, poboljšala pismenost i razvila kod ljudi smisao za praćenje političkih i vojničkih događaja. A to i jest glavni zadatak brigadne štampe.

Slavko BOROJEVIC
komesar 2. brigade

* *Sedma divizija* br. 1/1944.

Po završetku pete ofenzive našia sam se u istočnoj Bosni kao referent saniteta jedne brigade 3. divizije. Brigada se još nije oporavila od Sutjeske, pa ni za sanitetsku službu još nije bilo uvjeta, a kamo li za kirurški rad. U Šahbegovićima nam je Gojko Nikoliš, načelnik saniteta Vrhovnog štaba, naredio da pređemo u 7. banijsku diviziju i tamo formiramo kirušku ekipu. Objasnio nam je da su Banijci teško stradali u proteklim ofanzivama, ali da su opet čvrsta i dobro organizirana borbena jedinica kojoj treba kirurška ekipa. Mislim da su nam drugovi, time što su nas tamo slali, htjeli pružiti i priliku da se malo oporavimo; tih dana, naime, nisam bila teža od nekih 35 kg, a moj drug jedva da je imao desetak kilograma više.)

Put prema štabu 7. divizije nikad neću zaboraviti: krasan, topli dan u drugoj polovini jula. A mi smo bili tako iscrpeni, da smo uskoro s mukom prevaljivali po desetak koraka. Svakog bismo časa zastajkivali da prikupimo snage, bodrili jedne drugo i na kraju skoro dopuzali do štaba. Oko zgrade se prostirala ugodna hladovina malog gaja. Tu su, na travi, sjedili članovi štaba divizije.

Samo što smo predali pismo komandantu Jakšiću, on je pozvao glasovitog kuhara Davoriju i rekao mu da nar." donese štogod za jelo. I pred nama se stvorilo čudo neviđeno: »šnicl« veličine tanjura \ dobar komad kruha. Ej, šta je u to doba značio takav zalogaj! Slučajno sam sačuvala pismo mog druga koji je već dva tjedna kasnije bio premješten u Prateći bataljon Vrhovnog štaba. Pisao mi je da mu pošaljem komadić mesa. Eto, ono što je bila rijetkost i pri Vrhovnom štabu, Banijci su nam široke ruke ponudili na prvom koraku Komandant i komesar divizije srdačno su s nama razgovarali, rekli nam da se prvo odmorimo, a zatim ćemo pristupiti formiranju kirurške ekipe.

U diviziji su, od sanitetskog osoblja, bili samo referent Ivo Kralj i Duka Tatić koja je vodila apoteku. Kad smo formirali ekipu, u početku nas je bilo petoro: ja sam radila kao kirurg, moj drug je bio asistent, zatim Duka Tatić (nas troje smo formirali i partijsku

jedinicu), bolničar Stevo Mačak i ekonom. Prve instrumente i drugi sanitetski materijal dobili smo od Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba. Bio je savezničkog porijekla, u vrlo oskudnim količinama. Divizija ga je brzo kompletirala borbenim trofejima.

Početkom avgusta počeo je marš divizije prema Baniji, a u noći 8/9. septembra — na sam dan kapitulacije fašističke Italije — prešli smo Unu i stupili nogom na rodno tlo divizije. Borci su bili presretni. U onoj koloni pištapskih jedinica svaki čas bi netko došao da s nama podijeli svoju radost.

— Vidiš kako je u nas velik kukuruz. Vidiš kake je ovdje lijepo, kako ovdje svega ima!

Otvorenost i iskrena drugarska pažnja učinili su da sam brzo osjetila kao da sam odrasla zajedno s Banijcima.

Kiruršku ekipu primali su s pažnjom ne samo borci divizije, već i narod u svakom selu. Naravno, i mi smo tim ljudima pružali Mječničku pomoć gdje god smo stigli. I one plašljive seoske žene, nepovjerljive prema liječniku-muškarcu, sasvim drukčije su se ponašale prema meni. Tako bi naši domaćini — mada je Banija nosila još sasvim svježe rane prohujale ofanzive — uvijek gledali da nam na poseban način ukažu pažnju, pa makar to bilo šalicom mlijeka.

Za dobar rad ekipe uskoro nam je i štab divizije odao posebno priznanje. U akciji na Zrinj imali smo veoma mnogo ranjenika. Ali je organizacija sanitetskog zbrinjavanja bila besprijekorna: ranjenici su brzo dopremani, odmah im je ukazivana kirurška pomoć, nakon čega su transportirani u bolnicu. Pohvala štaba divizije iskreno nas je obradovala jer je uvjerljivo pokazala kako se ovdje vidi i cijeni svačiji napor i rad.

Naša ekipa se odlično opremila i vojnički uvježbala. Neko vrijeme smo imali čak 11 dragocjenih bosanskih konjića koji su nosili svu opremu — tada već uglavnom trofejnog porijekla, iz razoružanih talijanskih divizija. Sanduci su tovareni po strogo utvrđenom redu. Uvježbavanjem smo postigli visoku pokretljivost ekipe. Sjećam se kako sam jednom pozvana na telefon — nalazio se na ypratu — da primim naređenje o daljem pokretu. Kad sam obavila razgovor s komandantom divizije i vratila se u prizemlje, čitava ekipa — dotad razvijena — već je bila spremna za pokret. Možda "«u nekad toj brzini malo pomogli prodori njemačkih tenkova ili »čerkeske« konjice, ali bez dobrog uvježbavanja sigurno se naša »pokretna operaciona dvorana« ne bi tako brzo i organizirano razvijala i savijala, iako je u svemu tome presudan bio osjećaj odgovornosti za bespomoćne ranjenike.

Banijske brigade borbeno su djelovale i prema Uni i Cazinskoj krajini, gdje je Huška svojim utjecajem često izazivao kolebanja u zaostaloj masi koja se čas približavala, a čas oštro udaljavala od nas. Neću zaboraviti kako mi je u selu Todorovu, operativni oficir 4. korpusa, Grubor, jednom jezgrovito objasnio mementanu situaciju:

— Zoro, ako ovu noć preživimo, umrijeti nećemo ...

Tu smo novembra 1943. opet imali mnogo ranjenika. Kirurška ekipa radila je u nekoj bajtici. Stara muslimanka, domaćica, pojavila se odjednom s mangalima punim žeravice — da zagrije naše ranjenike.

Kirurška ekipa je nastojala uz stručni rad i politički djelovati. Naročito smo u muslimanskim kućama nastojali da objasnimo ciljeve naše borbe, smisao bratstva i jedinstva. Obično bi nas pitali:

— A šta kaže Nurija (Pozderac)?

Nisam imala snage da im kažem da je drug Nurija, porijeklom iz njihove sredine i potpredsjednik Avnoja, izdahnuo tog ljeta poslije Vučeva, takoreći na mojim rukama.

Politički se utjecalo i mitinzima. Kad bi u takvoj zgodi trebalo uređivati salu, obično bi zvali nas. Rado smo se odazivali ali samo do jedne granice: dok nam ne bi za rasvjetu zatražili naše dvije »karbitače« — neprikosnovenu rezervu koju smo čuvali za noćne operacije. Zbog njih sam se jednom čak posvađala s komesarom brigade. Zbilja sam do tvrdičluka čuvala svaku sitnicu iz našeg inventara: svaki komadić vate i zavoja, svaki instrument bili su svetinja za nas. Naučili su me takvom ponašanju oni teški dani neprijateljskih ofanziva kada i najtežem ranjeniku — osim utješne riječi — kirurg nije imao šta da pruži.

U našoj ekipi osposobile su se kao instrumentarke drugarice Zimbula — švelja iz Sarajeva, Vida — Slovenka od Maribora, Bosa — seoska omladinka od Prijedora. Kasnije su također radili drugarica Šarika i, kao asistent, medicinar Rade Peteh. Djevojkama je nekad trebalo usađivati onu pedanteriju bez koje se u kirurgiji ne može. Ako sam nekada u tim zahtjevima bila i oštra, članovi ekipe brzo su mi opraštali jer su se i sami uvjerili da u našem poslu mora vladati najstroži red: u pitanju je bilo ono najdragocjenije — životi naših boraca.

Bilo je tih dana i vedrih i tragičnih događaja.

Da li zbog toga što smo uporno nastojali da sapunom i peglom uvijek držimo u redu ono siromašne odjeće na sebi — tek, ekipa bi slabo šta dobijala od intedanture. »Oni i nisu tako rđavo opremljeni« — govorilo se o nama. Najzad mi je ipak dodijeljena engleska uniforma i cipele broj 40 (jer manjih nije bilo), što znači ravno pet brojeva veće od moje noge.

Mora da sam zbilja komično izgledala kad sam privukla pažnju fotografa na II kongresu liječnika NOV u Slunju. On je slikao Iva Brodarca i mene, pa napisao ispod fotografije: ^Najveći i najmanji kapetan u našoj vojsci«. Kasnije, kad smo krenuli preko Save, Mićun Pavlović dao mi je dobar savjet:

— Zoro, tebi ne treba čamac: samo ti zaplovi u svojim cipelama ...

Za nama je ostala oktobarska noć, ispunjena napornim radom. Ujutro se stao nad nama vrtjeti neprijateljski avion-izviđač. Ali ja sam bila toliko umorna da sam se nakon sklanjanja materijala vratila u kuću — a za mnom i moje djevojke, mada sam ih riječima tjerala u zaklon (ali ne i ličnim primjerom). Za neki trenutak avion se okomio na našu kuću i stao da je uporno mitraljira. Prošli smo tada izvanredno sretno, bez ijedne žrtve. Ali sam ipak pozvana na raport pred Jakšića:

— Onda, Zoro, zar i drugi put nećemo izvršiti naređenje?

Meni je bilo dosta. Od tada sam ja — koju u IV i V ofanzivi nitko ne bi natjerao u zaklon, jer sam se više plašila zatrpavanja nego izravnog pogotka od zrna ili bombe — na prvi znak uzbune »avioni i u zaklon!«, slušala naređenje kao najbolji vojnik. Shvatila sam da nemam pravo bilo čime izlagati opasnosti kiruršku ekipu divizije.

Došlo je vrijeme da se rastanem od dragih Banijaca — bila sam dodijeljena 10. korpusu. Pa ipak smo se još jednom sreli. U napadu na Koprivnicu, novembra 1944. godine, korpu* me je privremeno »vratio« 7. diviziji.

Borba je bila krvava. Ranjenici su kuljali u neprekidnim kolonama. Valjalo nam je obraditi stotine ranjenika! Tada sam provela bez spavanja, sa kirurškim skalpelom u ruci, preko trideset sati: noć — dan — noć... Naprosto, za kirurga nije bilo zamjene. Druge sam mogla poslati da na časak predahnu, ali ja nisam smjela prestati. Tek što bih u pauzama iskapila šalicu čaja i povukla koji dim cigarete. Nikad kasnije toliko bez prekida nisam radila.

Na operacionom stolu nagledala sam se partizana — junaka. Vidjela sam teške ranjenike koji su odbijali da se operiraju pod anestezijom. Znali su da oskudijevamo u anesteticima pa su zahtijevali da ih siječemo »na živo«, a ono malo anestetika da sačuvamo za još teže slučajeve. Nikad neću među njima zaboraviti i hrabre Banijce. Tko ne bi upamtio onog konjevoca koji je došao na naš operacioni stol iz akcije na selo Otoku. Težak ranjenik — imao je veliku i duboku ranu u području bubrega i jetre. Morala sam se nakon operacije s njim boriti da ga položimo na nosila jer je to smatrao sramotom i htio hodati! Ni danas ne mogu objasniti kako je taj drug preživio. Jednom me je našao u 10. korpusu i došao da ini se pokaže kako je ozdravio.

Eto, takvi su trenuci najveća radost partizanskom kirurgu, nagrada za sva lišavanja, napore, žrtve. Takvih dirljivih susreta imala sam mnogo. Nije moja zasluga što su ti drugovi preživjeli. Ja sam slučajno imala mogućnosti i priliku da im pružim kiruršku pomoć, a spasila ih je, prije svega, ona divna, neponovljiva partizanska vitalnost, neugasiva želja za životom i beskompromisna borbenost.

Dr Zora GOLDSCHMIDT-STEINER

IZ ZEMUNICE DO SLOBODE*

U toku 11. i 12. prosinca 1943. godine, kod partizanske bolnice u Debelom brdu sve se jasnije čula, topovska i mitraljeska paljba svud oko Šamarice. Snijeg koji je stalno padao na već visoke nanose još je više otežavao ionako tešku situaciju. Kad je sutradan, 13. prosinca, u bolnici podijeljen ručak, poče užurbano kretanje bolničkog osoblja, dozivan je i postrojavanje ispred zgrade bolnice. Ta žurba i sve bliža i žešća pucnjava, nagovještavale su nešto opasno: nailazak neprijateljske ofanzive — što ranjenicima nije ni trebalo objašnjavati.

Najednom, u dvorištu pred susjednom zgradom otpoče prepirka između bolničara i Đure Stirneke, komesara bataljona, koji je prezdravio i sad odbija da nekud pođe, tražeći da mu se dovede jahaći konj, kojeg su mu drugovi iz bataljona nedavno develi. Malo vremena iza toga uđoše u sobu najtežih ranjenika bolničari sa nosilima i govoreći da se svi spreme za previjanje. Odnosili su jednog po jednog ranjenika koje nisu više vraćali u sobu. To izazva još veće nespokojstvo. Došao je red i na vodnika Ljubu.' Poslije previjanja u ambulanti, umjesto u sobu iznesoše i njega na dvorište, gdje ugleda mnoštvo saonica sa konjskom i volovskom zapregom. Staviše ga u jedna. Bilo je jasno da se bolnica evakuiše.

Saone krenuše jedna za drugim, od vozeći teške ranjenike kroz šumu. Snijeg i bura onemogućavali su da se vozari orijentiraju. Otpoče duga i teška vožnja po šamaričkim kosama, sve do mraka. Najzad, kolona se zaustavi, a uskoro joj pridoše grupe ljudi u civilu i uniformama. Prilazili su šuteći saonicama, jednog po jednog ra-

* Članak je napisan po sjećanju preživjelih zarobljenih ranjenika Ljube Korizme i dr Bele Kona.

[1] Vodnik Ljubo Korizma bio je teško ranjen pri napadu na Glinu, 23. studenog 1943. Prebačen je u Samaricu, gdje mu je u bolnici amputirana noga.

njenika stavljali na nosila i tad otpoče dugo nošenje preko nekih strana i vrleti. Potrajalo je i to dosta dugo. Konačno sc kolona zaustavi u jednom pristranku, kod nekog žbunja i gustiša, gdje ranjenike, sa nosilima, staviše na sušanj. Čekalo se dugo na snijegu i kiši, koja je pod tijelom ranjenika stvarala lokve i kvasila ih do kože, pojačavajući hladnoću. Napokon poniješe jednog po jédnog kroz gustiš i kad ih kroz uski otvor uniješe u zemlju, svakom postade jasno da je sad u zemunici. Nije se to smjelo prije reći jer bi, kao i komesar Strineka, odbili da živi pođu pod zemlju.

Zemunice su već mnogo ranije izradili izabrani povjerljivi ljudi — zemuničari, a bile su namijenjene eventualnostima koje su sada nastupile. Ova je bila izgrađena u jednoj strani južno od sela Trnovca i Brestika, dosta nepristupačnoj Zemunica je bila velika, a imala je predsoblje, jednu veliku sobu, ostavu za hranu i klozet. U sobi je bilo nekoliko kreveta na sprat i u nekoliko redova. Iz zemunice su kroz zemlju vodile dvije cijevi za zrak, obložene drveiom, sve do jedne prirodne šuplje bukve i presađenog visokog panja. Vrata između predsoblja i sobe bila su od teške hrastovine. Pred samo korištenje zemunice u nju je donijeto nekoliko vreća kruha, nekoliko kanti meda i više vreća suhog mesa i šunki, kao i bure sa preko 300 1 vode. Zemunica je osvjetljavana pomoću petrolejskih :ampi. Kad su ranjenici unijeti, objašnjeno im je da imaju sve što im je potrebno za život za puna tri mjeseca.

Pred zoru bilo je sve završeno. U zemunici su ostali doktor Kon, dva bolničara i tri bolničarke.

Među 29 teških ranjenika našli su se: vodnik Ljubo Korizma, predsjednik Kotarskog NOO za Petrinju Đuro Drobnjak, komesar Stevo Grublješić, komandir čete Stevo Bojčić, Milan Miočinović, Ljubica Nišević, jedna drugarica iz Perne sa Korduna, Mirko Stambolija, Bajić i drugi. Od osoblja bili su đr Bela Kon, dvije bolničarke i jedan bolničar. Vezu s vanjskim svijetom osjećali su još kratko vrijeme — dok su »konspiratori<- stavljali vrata na vanjski otvor, zatrpavali ih pripremljenom zemljom i nabacivali šušanj na njih, a zatim su posjekli jedno drvo, koje je granama palo na otvor zemunice i pomoću konja odvukli ga napravljenom prtinom; tako su maskirali ulaz u zemunicu. Zatim su to drvo daleko na vijencu sasjekli, natovarili u kola i odvezli do sela Ljeskovca. Snijeg koji je još uvijek padao, još više je pomagao maskiranju.

Ranjenici i bolničko osoblje, duboko pod zemljom, što je vrijeme više odmicalo postajali su sve zabrinutiji zbog neuobičajenog mira. Neugodna je bila i hladnoća koja je tu vladala, jer se vatra nije smjela ložiti. Bolničari i bolničarke smjenjivali su se na dežurstvu, iako su svi bili dežurni. Dvorili su ranjenike onim što je tko tražio, a najčešće je to bila voda. Slijedećeg drna u zemu-

nici i nije bilo više hladno. Zrak se od 33 čovjeka u maloj prostoriji brže grijao nego što je mogao da se zamijeni kroz cijevi za provjetravanje.

Prošlo je nekoliko dana kad je tešku tišinu u zemunici prekinula potmula kanonada i odjek mitraljeskih rafala. Ranjenike je obuzimao strah od najgoreg, no panike nije bilo i svak je za sebe preživljavao teške trenutke. Pred podne se začulo puškar an je nedaleko od zemunice, a poslije izvjesnog vremena sve je postalo liho kao i ranije. Očigledno, neprijatelj je stigao i u Šamaricu, koju pretresa tražeći partizane.

Prošao je još jedan dan u tišini oko zemunice, a onda je 18. prosinca, oko podne, došlo do najgoreg: začuo se novi tutanj nad zemunicom, a malo zatim i kopanje oko vanjskih vratiju, koje se sve jasnije čulo. Strašna činjenica da su otkriveni natjerala je sve iz zemunice da svu pažnju obrate vratima, dok im je strah mutio svijest. Neizvjesnost prekinuše prvi grumeni zemlje kcji se strovališe u predsoblje, zatim neki nerazumljivi razgovori koje prekide rafal iz automata ispaljen kroz vrata, a potom grunuše eksplozije dviju bombi u cijevi za provjetravanje koja je izlazila kroz stari panj. Od rafala su poginula dva ranjenika, koja su ležala pored •sobnih vrata zemunice. Iza rafala začuše se uzvici Nijemaca:

— Heraus, heraus!

Automati nastaviše da sipaju rafale u vrata, od čega je jedan drug ponovo ranjen u nogu, ču se ponovno prasak bombi u ventilatoru i povici Nijemaca, što je sve u zemunici nedvojbeno uvjerilo da neprijatelj zna za njih. Dok su još rafali cijepali hrastova vrata, doktor je ranjenicima objasnio da Nijemci viču: »Napolje, napolje!« Videći da nema izlaza, ranjenici pozvaše doktora da se javi. Kad je prestala paljba, doktor Kon otvori teška hrastova vrata i iziđe. Dok je u zemunici vladao tajac, čuo se nerazumljiv razgovor ispred zemunice, koji se činio beskrajno dugim, iako je trajao samo nekoliko minuta. Napeto su ranjenici osluškivali da naslute makar nešto iz nerazumljivog razgovora. Najzad, na vratima ponovo ugledaše doktora Kona, a iza njega, s naperenim automatima, jednog njemačkog oficira i nekoliko vojnika. Oficir se postavi na vrata, a dva vojnika uđoše u zemunicu. Prvo pregledaše prostorije, a zatim popisaše ranjenike i pri izlazu predadoše ceduljicu svom oficiru. Nekim ranjenicima je tek tada pozlilo, te im doktor Kon dade po jednu injekciju a zatim, po naređenju oficira, doktor i bolničari iziđoše napolje, a bolničarke i ranjenike ostaviše same u zemunici.

Nastade opet tišina i neizbrojani časovi u stravičnom iščeki**vanju.** Pošto se ništa nije čulo, ustade jedan borac, ranjen u ruku **i** nogu **i** nekako, pomoću štaka, izađe da osmotri situaciju Tad ra**njenici** saznaše da su ostavljeni **sami. Neizvjesnost,** postade još teža

!

— časovi iščekivanja pretvoriše se u šaputav razgovor o vjerojatnoj izdaji nekog teškog nitkova,[2] kao i o sudbini koja ih čeka.

Konačno, neizvjesnost i nagađanja prekide šum oko ulaznih vratiju. Netko se pojavi na ulazu i — na ogromno čuđenje i nevjericu ranjenika, pojavi se jedan partizan koji je, s malom grupom boraca, došao da izvidi što se dogodilo s ranjenicima i da li su ih Nijemci otkrili. Bolničarke i ranjenici sve im ispričaše što se toga dana dogodilo. Svi su bili uvjereni da je u pitanju teška izdaja jer, kako partizani ispričaše, od dana kad su ranjenici unijeti u zemunicu, snijeg i kiša su stalno padali i nikakvog traga do zemunice nije moglo biti. Do dugo u noć ostali su ovi borci sa svcjim ranjenim drugovima, pretresajući što da rade da bi ih sklonili. Neprijatelj je još držao položaje na okolnim kosama, a brigade su bile veoma daleko. Ova grupica od pet-šest partizana i ne bi mogla da ranjenike daleko odnese. Ni iznošenje iz zcmunice u duboki snijeg ne bi imalo nikakve koristi jer bi ostali tragovi, koje bi Nijemci sigurno našli. Na koncu počelo se raspravljati o mogućnosti da se izvuku oni koji su mogli koliko-toliko da se kreću. Pritom se razvila žučna i oštra diskusija: najteži ranjenici tome su se nešto i protivili, jer su smatrali da bi to moglo da izazove neprijateljeve represalije nad onima koji ostanu, te su zahtijevali da zajedno podijele sudbinu. Ipak, pred zoru, kad su partizani krenuli iz zemunice, s njima je krenulo i 17 malo pokretljivih ranjenika.

Kad je poslije podne u zemunicu došla njemačka patrola, da obiđe ranjenike i zemunicu, zatekla je samo polovicu onih koje su ostavili. Vidjevši to, poveli su sa sobom sve tii bolničarke, a ranjenike ostavili potpuno same. Pred sumrak u zemunicu je stigao zarobljeni bolničar Nikola (iz sela Ljeskovca) — trebalo je da zamijeni drugarice i nahrani ranjenike. Ranjenicima, koji su strijepeli zbog neizvjesnosti, ispričao je da su Nijemci sigurni da im zarobljeni ranjenici iz zemunice ne mogu pobjeći, a da su njega poslali u zemunicu zaprijetivši da će ga ubiti ako pokuša bijeg. U toku noći Nikola je nahranio ranjenike, pred zoru stavio svakom po nešto hrane u krevet, a potom je sa partizanima, koji su opet u noći obišli ranjenike, otišao da se sakrije. Oko podne opet su došli Nijemci i tražili Nikolu kojeg više tu nije bilo. Potom su se uda-

[1] U Izvještaju politkomesara 7. udarne divizije politkomesaru 4. korpusa od 31. XII 1943. navodilo se, između ostalog, i ovo:

... U toku ove ofanzive neprijatelj je uspio pomoću izdajnika da pronađe našu bolnicu i zapali je, kao i da pronađe jedno sklonište za ranjene drugove. U njemu ja nađeno 26 ranjenika koje je neprijatelj prenio iz šume i odvezao za Glinu. Isto tako pronađeno je nekoliko skloništa hrane ... zemunicu u kojoj Je . . . bilo kože za 230 pari cipela . . . Od našeg oružja koje je bilo sklonjeno pronađeno je nešto talijanske municije za puške . . . nešto punjenja za artiljerijske granate i još nekih sitnih stvari. U traženju tih zemunica neprijatelja je predvodio četnik Ruđlć, čak su i tenkovima išli kroz Kamešnicu iz Dangube . . .

(Dokument u *Arhivi VII,* br. reg. 10/1—11, k. 812.).

ljili i uskoro u zemunicu doveli doktora Kona i bolničarke. Kad su ušli, prvo su upitali gdje je Nikola. Ranjenici su odgovorili da je otišao donijeti vode, ali se više nije vratio — možda je negdje i poginuo.

Od doktora Kona, dok ih je pregledao, ranjenici su saznali da će ih Nijemci odvesti u ropstvo čim dođu kamioni. Ovo je za sve bio težak udarac.[3]

I te noći nekoliko partizana, zajedno s Nikolom, obišlo je ranjenike u zemunici; otišli su pred zoru da bi ponovo došli i slijedeće. To je bilo njihovo poslednje viđenje.

Oko podne 23. prosinca stigla je pred zemunicu čitava četa Nijemaca sa doktorom — oficirom. Nosila je i nešto bolničke tanke ćebadi. Jednog po jednog ranjenika stavljali su na nosila, prekrili tankim ćebetom i iznosili iz zemunice koju potom zapališe. Zatim kolona krenu po kiši pomiješanoj sa snijegom, po buri koja je zasljepljivala. Dugo se išlo kroz šumu i u sam sumrak stigoše u Trnovac, kod kuće Vučkovića. Teške ranjenike, već upola onesvještene od zime i potpuno mokre, smjestiše ispred kuće pod strehe i u šupe, a Nijemci se uvukoše u tu još preostalu seosku kuću. Užasna zima postade za ranjenike nepodnošljiva i neki počeše vikati. Prvi se javiše vodnik Ljubo i Milan Miočinović, koje su bili smjestili u neki đaščani svinjac. Viku počeše da smiruju njemački stražari. Nasta svađa na dva različita jezika koja nije prestala do jutra •— onako pokisli i ozebli ranjenici se nisu mogli umiriti i zaspati na kiši i snijegu.

Ujutru je put nastavljen — opet na nosilima i ramenima njemačkih vojnika, sve do sela Brestika, gdje su ih, najzad, strpali u kamione i sanitetska kola u kojima su nastavili put za Glinu. Tu, uslijed grubih povreda pri iskrcavanju, jedan je ranjenik izdahnuo. Iz Gline su 25. prosinca ranjenici prebačeni u Sisak i smješteni u bolnicu. Ovdje su dobili hranu i pregledani. Neki su dobili i injekcije, a jednog je glavni ljekar sisačke bolnice čak zadržao u bolnici, jer nije mogao nastaviti put. Dok su ranjenici ležali u bolničkom dvorištu, nailazili su mnogi građani Siska koji su im, onako zavirujući, krišom bacali po neku kutiju cigareta, da bi su ubrzo izgubili na ulici.

Posije podne ranjenici su odvezeni na željezničku stanicu i, skupa sa doktorom Konom, bolničarom i bolničarkama, utovareni u jedan teretni vagon i zaključani. Tek kad je pao mrak, vlak je krenuo prema Zagrebu, gdje je stigao ujutro, a tek po podne je otvoren — u njemu je već postalo neizdrživo zbog smrada i bez vode.

Kad je vagon otvoren, nekoliko naoružanih njemačkih vojnika izvede doktora Kona, bolničara i bolničarke i odvede ih, a drugi

[1] Poznato je da su Nijemci skoro redovno ubijali ranjene partizane. Međutim, ovu su grupu namjeravali zamijeniti za svoje starješine koje su pale u ruke narodnih boraca. Otuda čudna sudbina ove grupe teških ranjenika.

počeše da prebacuju ranjenike u kamione i sanitetska vozila. Prevezeni su u bolnicu na Rebru. Onako ozeble i na kraju snaga stavili su ih na betonski pod hodnika, po kome su prostrli tenku ćebad. Tu su u hodniku dobili nekakvu hranu. Iza toga je naređeno bolničkom osoblju da ranjenike okupa, ošiša i obrije. Tako do gole kože ošišaše i drugaricu Ljubicu, a i drugaricu iz Peme koja se tome žestoko opirala.[4]

Po završenoj higijenskoj obradi smjestiše ranjenike u bolničke podrumske sobe koje su služile za bolesnike iz zatvora. Na temperaturnu listu svakom staviše velikim slovima natpis »partizan«.

U bolničkom zatvoru, koliko se preživjeli drugovi sjećaju, bilo je nekoliko političkih zatvorenika, a među njima i inženjer Jože Kenhel iz Zagreba (nakon izvjesnog vremena ustaše su ga objesile u Maksimiru), pekar Mato Duvnjak, student tehnike Vjećeslav Rihter (pri hapšenju ustaški agenti su ga ranili) i neki drugi. Odmah po dolasku ranjenih partizana, politički zatvorenici su između sebe sakupili nešto novca i kupili oko 500 cigareta, koje su svakog dana dijelili ranjenicima. Zatim su preko svojih veza u gradu organizirali donošenje hrane i davali je izmučenim borcima. (Ove je istrošenim organizmima omogućilo da izdrže i pored veoma slabe bolničke hrane.)

Nakon 2—3 dana boravka u bolnici otpočelo je saslušavanje koje su vodili Nijemci preko tumača. Ranjeni partizani su se još u zemunici dogovorili da kažu da su samo borci. Pitanja su se odnosila na to zašto je tko išao u partizane, kako je zarobljen, u kojim je borbama bio i si. Skoro svi su odgovarali da su u borbu pošli zbog ustaškog pokolja. Neke su pokušavali da ispitaju o jedinicama, njihovoj snazi, rasporedu, zadacima i si. Zbog pogoršanog stanja ponovo su bolnički ljekari operirali vodnika Ljubu (pri operaciji dr Grospić pokazao je mnogo humanog obzira i pažnje). Dok su boravili u bolnici, ranjenici su od političkih zatvorenika doznavali ponešto o događajima u svijetu, aio uspjesima NOP. Nakon mjesec dana boravka doživjeli su i bombardiranje Zagreba, kada su se u njihove sobe sklonili i ostali bolesnici, kao i bob.ićko osoblje. Mnogi su tada prvi put vidjeli petokraku na partizanskim kapama.

Nekoliko dana iza ovog u zatvor je došao neki Nijemac sa nekoliko civila i tumačem. Jedan od tumača reče da se jave oni ranjenici iz Šamarice koji mogu da se kreću bar na štakama. Nisu se javila samo petorica. Sutradan je ova ista grupa ponovo došla; narediše da se svi koji su se javili da mogu hodati spreme za odlazak,

* Ovaj slučaj iskoristila je ustaška propaganda da prikaže kako se sa zarobljenim partizanima, tobože, humano postupa. U »Hrvatskom list««, osim prikaza, izašla je i slika kako iznurenu Ljubicu Nišević jedna medicinska sestra hrani mlijekom.

da će biti zamijenjeni. Na ovo se uzbuniše i nepokretni, moleći da i njih povedu. No, odbiše ih uz izgovor da će i oni poći iduće sedmice.

Težak i dirljiv je bio rastanak drugova. Kad su ovi otišli, politički zatvorenici nastojali su da utješe one koji su ostali, govoreći im kake i nije sigurno da su odvedeni otišli u partizane, jer oni tako kažu i onima koje vode na strijeljanje. Zatim im obećaše da će preko svojih veza to provjeriti i reći im pravu istinu. Stvarno, već za 2—3 dana, javili su politički zatvorenici da su oni drugovi pošli na zamjenu, ali da je kamion kojim su ih vozili negdje na cesti »naletio« na minu i da su skoro svi nastradali. Mislili su da će ih tako smiriti.[5]

Umjesto obećane zamjene tokom drugog tjedna nepokretne ranjenike prebaciše u zatvor na Savskoj cesti.[6] Prije odlaska uspjelo je dr Vrandetiću da svakog ranjenika obezbijedi sa po jednim civilnim odijelom, uz napomenu da ako ih pitaju, kažu da je tc njihovo odijelo.

U zatvoru su ovi ranjenici podnosili posebno težak režim. Hrana je bila posebno slaba. U zatvoru je Baiić i umro. Čak ni štake za kretanje nisu dobili, već su puzali na rukama. Ovakav život naročito su teško podnosili Mirko Stambolija i Milan Miočinović, kojima su se ranjene noge tako iskrivile, da skoro ni na vrata nisu mogli izići. Jedini na pomoći bio im je jedan domobran koji je, optužen da je surađivao s partizanima, osuđen na strijeljanje (kasnije mu je kazna pretvorena u 20 godina robije). On je za čitavo vrijeme, ne pitajući tko su, služio svih pet ranjenih partizana. Drugi koji se ljudski ponio bio je stražar zatvora, stariji čovjek, po imenu Ivica, koji je prilikom svakog dežurstva vodio s ranjenicima duge razgovore, izvještavajući ih o životu van zatvora. On im je povremeno krišom donosio ponešto hrane koje su im slale zatvorene žene, a dobijale su ih iz grada.

U jesen 1944. godine u zatvor je stigla jedna veća grupa partizana, s titovkama i petokrakim zvijezdama, koje smjestiše u zatvorsku kapelicu. Stražar Ivica ubrzo je obavijestio ranjenike da su to partizani iz Srbije, a da su ih sada Nijemci, jer je Crvena armija oslobodila Bugarsku i Rumuniju, prebacili iz Beograda u Zagreb. Ranjenike obuze oduševljenje: sloboda je bila na domaku.

Jednog dana, već u kasnu jesen 1944, stražar Ivica dotrča pred njihovu ćeliju, otključa je i povika:

— Svi partizani u partizane!

Ranjenici ostadoše u nedoumici, uzbuđeni i nestrpljivi. Ujutro slijedećeg dana dođe upravnik zatvora, naredi da se svi partizani iz Šamarice spreme za pokret — i ode. Nakon nekoliko sati dođe

[5] Po izjavi Steva Pajčetića oni su zamijenjeni tek 15. juna 1944; u grupi je bilo oko 30 drugova.

[6] u grupi su bili: vodnik Ljubo Korizma, Milan Miočinović, Mirko Stambolija, Bajić i još jedan drug.

ponovo i naredi da izađu u dvorište. Ranjenici odgovoriše da to ne mogu bez štaka ili nečije pomoći. Ustaški uparvnik zatvora zalupi vratima ćelije i ode bez odgovora. Zamalo, pred ćeliju stigoše četiri jaka partizana iz Srbije.

— Drugovi, da bar vas ponesemo kad mi ne možemo odavde — zatim ih staviše na svoja leđa i iznese niz stepenice u zatvorsko dvorište.

Pred zatvorom već je čekao kamion u kojem je, pored šofera, bio i jedan njemački oficir. Tek što su smješteni, kamion krenu kroz grad, a zatim cestom nepoznatim pravcem, sve dalje od Zagreba, dok se nakon dulje vožnje ne zaustavi na otvorenom polju. »Gotovi smo«, pomisliše svi ranjenici, obuzeti neizvjesnošću i strahom. No, za koji tren, kroz spuštenu ceradu promoli se glava naoružanog partizana. Bio je to jedan borac partizanske patrole koja se našla na cesti Zagreb — Pisarovina. U kamionu nastade neopisiva radost, potekoše i suze — zamjena!

Napokon, kada stigoše u jedno veće selo, kamion ponovo stade. Kod kamiona se u čas nađoše borci iz čete pri komandi mjesta Pisarovina. Iznesoše ih na leđima u zgradu komande na kojoj pročitaše natpis: »Komanda mjesta Pisarovina«. Kao da je pisalo: »Sloboda«.

Ljuban ĐURIC

Išli smo u rat iako smo mislili da ćemo u njemu vjerovatno izginuti ... Mi smo išli u rat za jednu tako krupnu stvar koju nikada ni jedan čovjek ne smije zaboraviti. I ne samo to, nego u svakom djetetu, u svakom selu, u svakoj kući... treba usađivati u svijest veličinu podviga koji je narod, koji ste vi učinili, dignuvši ustanak protiv domaćih izdajnika i okupatora .. . Jer pamtiti, to znači i sačuvati ono što imamo.

(TITO — iz govora u Glini 1952. god.)

BORBOM DO KONAČNE POBJEDE

SEDMA DIVIZIJA U PRVOJ POLOVINI 1944. GODINE

Kad se 7. divizija, nakon teških borbi u IV i V neprijateljskoj ofanzivi vratila na Baniju desetkovana i iscipljena, odmah su preduzete mjere da se popuni i sredi, a istovremeno i da se učvrsti borbena gotovost.

Zato je izvjestan broj iznemoglih i bolesnih drugova i drugarica otpušten iz 1. i 2. brigade (dotadašnje 7. i 8), koje su zatim popunjene ljudstvom sa Banije.[1]

U sastav divizije ušle su 11. septembra 1. i 2. brigada Unske operativne grupe, koja je tada rasformirana (one su dobile naziv 3. i 4. banijska brigada), a po naređenju Glavnog štaba Hrvatske i Jevrejski (Rabski) i Talijanski bataljon.[2] I dok je ovo sređivanje još bilo u toku i dok su se jedinice uklapale u novu cjelinu, i borci koji su prošli minule ofanzive u sastavu Operativne grupe fizički i psihički se oporavljali a novopridošli sticali vojnička znanja i borbena iskustva u nekoliko uspješno izvedenih akcija krajem 1943. godine, otpočela je VI neprijateljska ofanziva.

[1] Komanda Banijskog vojnog područja i komande mjesta mobilisale su sve za borbu sposobne ljude od 17 do 50 godina; oni su ušli u novoformirane četvrte bataljone ovih brigada u kojima su uvježbavani prije no što su uključeni u boračke jedinice.

[2] Jevrejski bataljon formiran je od Jevreja interniranih u italijanski koncentracioni logor na Rabu, koji su se oslobodili vlastitim snagama u prvim danima kapitulacije Italije. Bataljon je imao oko 300 boraca, sa italijanskom opremom i naoružanjem. Nakon marša od Senja preko Like, bataljon je kod Generalskog Stola ušao u sastav divizije, ali kao samostalna formacija nije dugo postojao: njegovi su borci uskoro raspoređeni po svim brigadama. Nakon kapitulacije Italije GSH uputio je polovinom septembra oko 200 Italijana, koji su pristupili NOP-u, za popunu 7. divizije. Bolesni i iznemogli upućeni su u pozadinu, a od oko 150 boraca formiran je 5. bataljon 2. brigade, nazvan Talijanski. Bataljon je kasnije rasformiran, a ljudstvo raspoređeno po brigadama.

Da bi paralisali aktivnost NOVJ i obezbijedili pozadinu svojih frontova na Balkanu i u Italiji, Nijemci su krajem 1943. godine poveli operacije prema slobodnoj teritoriji u Jugoslaviji. Za realizovanje ovih dejstava prebacili su sa istočnog bojišta u Jugoslaviju jedan visoki operativni štab, koji je dobio zadatak da pripremi trupe i operacije za ostvarivanje ovog plana, te formirali 2. oklopnu armiju od trupa koje su se već nalazile u Jugoslaviji i novih pojačanja. Prozrijevši namjere neprijatelja, VS je izdao direktivu da korpusi NOVJ koji bi se našli pod udarom neprijatelja decentrališu svoje snage i svoja dejstva usmjere na komunikacije po neprijateljskim kolonama, kako bi se umanjio efekat njihovih prodora. U ovo vrijeme je u Hrvatskoj, zbog naglog razmaha NOP-a i snažnog jačanja partizanskih jedinica, Glavni štab provodio reorganizaciju postojećih i formiranje novih komandi i jedinica. (U januaru 1944, nakon formiranja 10. zagrebačkog i 11. korpusa, na području Hrvatske, postojali su i dejstvovali pet korpusa: 4, 6, 8, 10. i 11)

Šesta neprijateljska ofanziva otpočela je istovremeno u srednjoj Hrvatskoj, Dalmaciji i istočnoj Bosni. Na Kordunu i Baniji trajala je od 6. do 30. decembra 1943. (nosila je naziv »psnter«), Neprijatelj je, potiskujući naše snage, prodro na slobodnu teritoriju i oslobodio se pritiska na komunikacije- Karlovac — Ogulin i Sisak — Kostajnica — Bihać.

371. njemačka divizija, prodirući preko Korduna, zahvatila je djelimično i teritoriju Banije. Istovremeno se u dolini Une pojavila 373. legionarska divizija, dok se na prostoriji Sisak — Sunja — Kostajnica nalazila 1. kozačka divizija, koja je 12. decembra prešla u nastupanje protiv 1. i 3. brigade (one su zatvarale pravca od Gline i Kostajnice prema slobodnoj teritoriji Banije). U napad je prešla i 373. legionarska divizija duž komunikacije Dvor — Žirovac. Kada se 371. divizija pojavila u Topuskom i Glini, bio je jasan neprijateljski manevar da okruži i uništi naše snage na Baniji. 2. brigada posela je i branila položaje duž komunikacije Dvor — Žirovac, a 4. brigada je bila od 9. decembra u rejonu Bužima.

Sredinom decembra situacija za banijske jedinice postala je ozbiljna: dijelovi Kozačke divizije, paleći usputna naselja, nastupali su iz rejona: Petrinje, Mečenčana i Kostajnice ka položajima 1. i 3. brigade (na liniji: Gornja Bačuga — Mlinoga — Knezovljani). Iz rejona Gline, odbacivši Banijski partizanski odred, nastupala je 371. divizija, prijeteći da prodorom preko Maje i Klasnića izbije u Žirovac i zatvori obruč oko Šamarice, gdje su se nalazile 1. i 3. brigada, te dijelovi 2. brigade i Banijskog PO, kao i mnoštvo izbjeglog naroda. U takvoj situaciji štab divizije je odlučio da izvuče snage iz Šamarice preko komunikacije Klasnić — Žirovac na prostoriju sela Balinac — Buzeta — Obijaj — Bojna. Ove izvlačenje obezbjeđivala je 2. brigada upornom odbranom na pravcu Dvor —

OPERACIJE U SREDNJEM DELU HRVATSKE (DECEMBAR 1943)

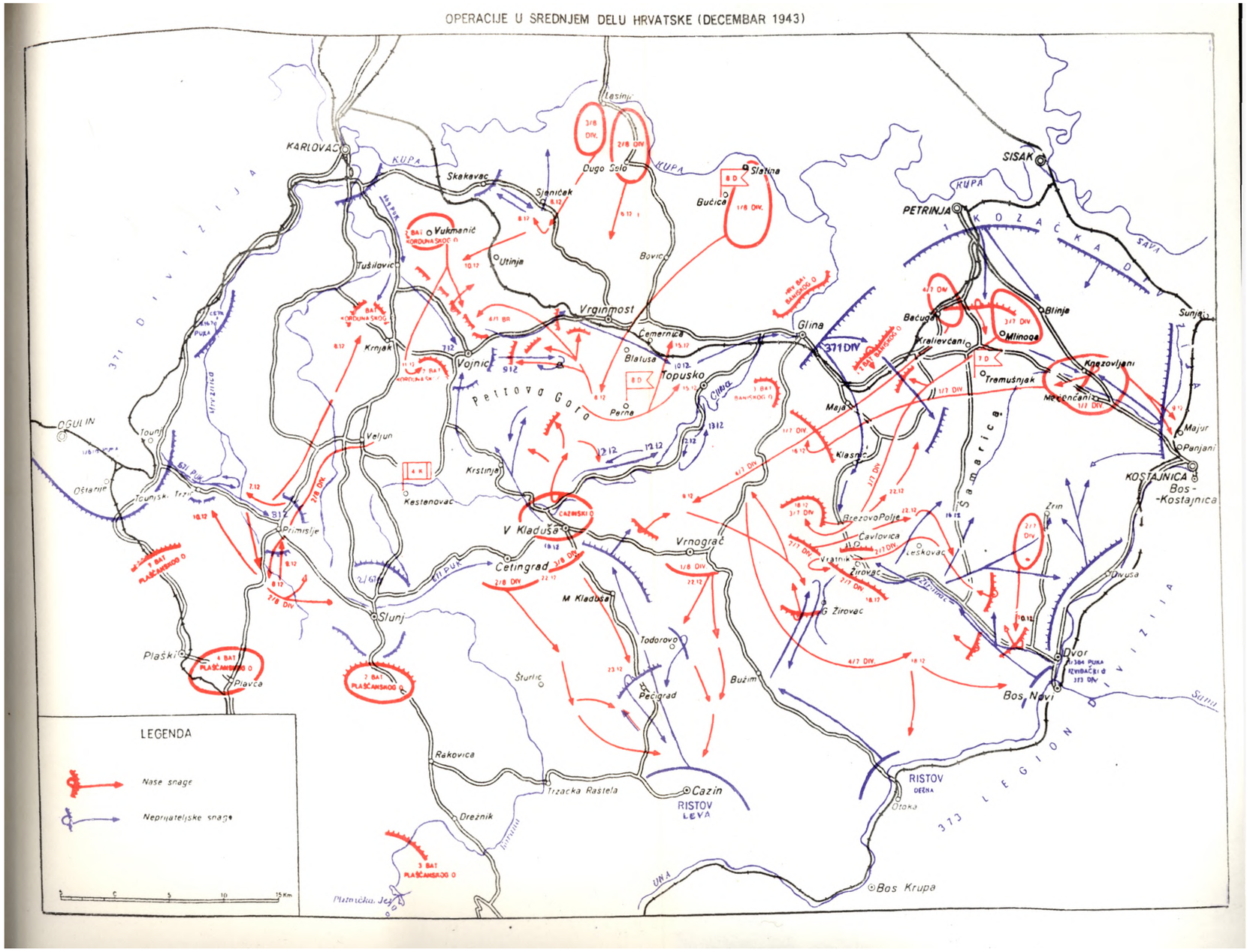

Zirovac. Međutim, neprijatelj je iznenada počeo da odstupa, mada je imao uslove da uspješnije završi operacije na Baniji.

U toku ovih dejstava neprijatelj je prokrstario Šamaricom, terorizirao stanovništvo, opljačkao nekoliko zemunica s hranom i vojnom opremom, te otkrio bunker s ranjenicima u Brestiku.[3] U ovim pohodima priključili su mu se malobrojni okorjeli izdajnici, kao i nekoliko zavedenih i demoralisanih boraca koji su napustili jedinice i priključili se četničkim grupama u Dvoru i Sunji. Oni su kao vodiči, na čelu neprijateljskih kolona, otkrivali mjesta zbjegova naroda i zemunice.

U toku ove ofanzive neprijatelj je, preko malodušnih pojedinaca, razvio propagandu s težnjom da demoralizira narod i oslabi otpor. Prenosile su se glasine da će Nijemci biti pomirljivi prema lojalnom stanovništvu; zatim, da je rukovodstvo NOP-a krivo što se sa malih akcija, zasjeda i si. prešlo na akcije većeg stila i formiranje brigada, divizija i korpusa, te da će takav način ratovanja nanijeti narodu gubitke i izazvati pokolj od strane neprijatelja.

Pod utjecajem velikih napora u VI ofanzivi (dugi marševi, česte borbe, zima, nedostatak odjeće i obuće, a i municije, pojave bolesti i si.) javile su se u diviziji izvjesne negativne posljedice po moralno-političko stanje. Tako su se, na primjer, pronijele glasine da bi divizija mogla ponovo da odstupi u Bosnu, što je izazvalo uznemirenost pa i demoralizaciju kod jednog manjeg broja boraca i stalješina. Naime, kad je štab divizije uočio manevar i shvatio namjere neprijatelja, on je izvukao 1. i 3. brigadu iz Š am a rice u namjeri da ih prebaci preko komunikacije Žirovac — Klasnić i tako izbjegne njihovo eventualno opkoljavanje. Ne razumijevajući ovo kretanje i tumačeći ga na svoj način, u 1. brigadi bilo je tokom ofanzive nekoliko slučajeva dezerterstva.

No, to jedinice nije spriječilo da sa neprijateljskim snagama vode uspješne borbe. Od 9. decembra 1. i 3. brigada vode aktivna dejstva protiv 4. kubanskog puka 1. kozačke divizije. U nekoliko protivnapada brigade su ovaj puk zadržale na liniji Knezovljani — Joševica. Tek kad je neprijatelj prodro iz Petrinje na nekoliko pravaca, krenuo je i 4. kubanski puk. Kada je u 1. i 3. brigadi nastala oskudica u municiji, štab divizije je 16. decembra naredio da se 1. brigada prebaci u rejon Hajtića, a 3. brigada u rejon Gornjeg Žirovca. Naređenje da jedinice odstupe baš pravcem kojim je odstupala divizija u toku IV ofanzive uticalo je nepovoljno na već premorene borce, pa je, možda, i to bio jedan od uzroka da u jedinicama donekle popusti borbeni moral.

[8] U rejonu sela Brestik Nijemci su pronašli zemunicu sa 37 teških ranjenika, liječnikom i 5 bolničara, u rejonu sela Brezovo Polje Nijemci su pronašli veću količinu hrane i opreme u zemunicama, koju su opljačkali. U rejonu sela Cavlovice pobili su nekoliko zarobljenih boraca i uhvaćenih stanovnika.

Oko 20. decembra 1943. neprijateljske jedinice su počele da napuštaju područje operacije: 373. divizija povukla se u svoje garnizone na osiguranje komunikacija: Kostajnica — Bosanski Novi — Bihać, 371. divizija nastavila je ofanzivu u Pokuplju i Turopolju, a 1. kozačka divizija se povukla u garnizone Glinu, Petrinju, Sunju, Hrvatsku Dubicu, Kostajnicu i Dobrljin, u kojima je smijenila jednu njemačku diviziju. Štab 7. divizije, zbog premorenosti ljudstva, a posebno zbog terenskih i vremenskih teškoća nije mogao svoje jedinice efikasnije iskoristiti u napadima na neprijateljske kolone koje su se relativno brzo povlačile.

OSLOBOĐENJE GLINE

Poslije VI ofanzive štab 7. divizije počeo je da planira oslobođenje Gline, kako bi se proširila slobodna teritorija. Istovremeno su Glavni štab Hrvatske i komanda 4. korpusa poduzeli mjere da Huskinu »muslimansku miliciju« istrgnu ispod utjecaja okupatora i NDH i da se tako proširi teritorija korpusa. Oslobođenjem Gline, slobodna teritorija korpusa mogla bi se i lakše braniti. Pri posljednjem napadu jedinice 4. korpusa na ovaj gradić, u novembru 1943. godine, znatno je poljuljan moral ustaških jedinica, iako napad nije uspio. No, nakon ofanzive nije bilo uslova da se Glina cdmah napadne. Bilo je posebno važno što snažnije ugrožavati jedinice 1. kozačke divizije na liniji Glina — Petrinja i tako voditi posrednu borbu za likvidaciju garnizona Glina. Štab 7. divizije angažovao je 1. i 4. brigadu da napadaju na manje garnizone u Kihalcu i Prekopi i da tako sistematski ugrožavaju garnizon u Glini. 3. brigada je 28. decembra prebačena na teritoriju petirnjskog i kostajničkog kotara sa zadatkom da ometa neprijateljev saobraćaj i pripremi napad na dijelove kozačke divizije u Mošćenici, Praćnom i Novom Selu. Partizanski odred Banije bio je raspoređen za odbranu slobodne teritorije iz pravca Dvora.

Na ovakav raspored divizije neprijatelj je vrlo osjetljivo reagirao. I dok bi naše jedinice noću napadale na manja uporišta, ujutru bi kozačke jedinice iz garnizona: Kostajnice, Sunje, Siska, Petrinje, Gora i Gline, koristeći tehničku nadmoćnost, vrlo često ispadale na slobodnu teritoriju. Početkom januara 1944. ovakvih borbi bilo je po nekoliko dnevno. Ukoliko su se naše jedinice znale vještije postavljati, kozaci bi bili natjerani u bjekstvo. Kao rezultat ovakvih dejstava, a posebno zbog vrlo silovitog prepada 3. brigade 8/9. januara u kome je razbila jednu kozačku jedinicu u Novom Selu, Pračnu i Mošćenici, neprijatelj je 11. januara napustio garnizon Glinu. Ponesen ovim uspjehom, štab 7. divizije naredio je 14. januara da 1. i 4. brigada olsobode i selo Gore, koje je bilo od znatnog taktičkog značaja za neprijatelja. 3. brigadi je nare-

đeno da ovaj napad obezbijedi iz pravca Petrinje, a 2. brigadi da što većom aktivnošću na sektoru Petrinja — Kostajnica veže neprijateljske snage. Prvi napad na Goru nije uspio. Naime kad su 1. i 4. brigada upale u rovove spoljne odbrane, neprijatelj se s tenkovima iz pravca Petrinje probio kroz položaje 3. brigade na obezbjeđenju i ojačao odbranu mjesta. Nije uspio ni drugi napad, iako je neprijatelj bio sabijen u nekoliko zgrada. Snage iz Petrinje su ponovo reagirale. Sad su se naše jedinice same povukle, ali samo za momenat da bi ponovo otpočele s jakim pritiskom. Neprijatelj je tada napustio i Gore.[4]

PRVA PARTIJSKA KONFERENCIJA 7. DIVIZIJE

Tokom VI ofanzive pojavilo se nekoliko problema koje je trebalo svestranije sagledati i rješavati. Relativno povoljna vojna situacija, nastala tek krajem januara 1944. godine, omogućila je da se održi prva divizijska partijska konferencija. Ona je održana od 25. do 27. januara u slobodnoj Glini, a prisustvovali su sekretar i dva delegata CK KPH, delegat GŠH i 4. korpusa, delegati 8. divizije, predstavnik OK KPH za Baniju i 230 partijskih delegata 7. divizije. Na konferenciji su pročitana tri referata: o političkoj situaciji (Uroš Krunić), borbenoj sposobnosti divizije i iskustvima iz VI ofanzive (Pavie Jakšić) i o organizacionim pitanjima (Pero Lalović). Diskusija je vođena o svakom referatu posebno. Među značajnim pitanjima o kojima se na konferenciji raspravljalo, bila su i pojave četništva i dezerterstva, te popuna divizije.

Pošto je ovo bila treća godina rata u kome je Banija davala nesrazmjerno velike žrtve, to se osjećala izvjesna premorenost i boraca, i naroda. S druge strane, neprijatelj je već tokom IV i V ofanzive strpljivo i uporno vodio vrlo smišljenu propagandu o gubicima 7. divizije, o njenoj propasti, o uzaludnom uništavanju naroda i njegovim besciljnim žrtvama. Ipak neprijatelju nije polazilo za rukom — i pored prijetnji i zastrašivanja, terora i uništavanja stanovništva i imovine, propagande, obmana i raznih lažnih obećanja — da na ovom području razbije NOP i da srpske mase odvoji od NOB-a. Zato su Nijemci sada, kad im je na svim frontovima postajalo sve teže, obratili još veću pažnju na ove područje, pa su, koristeći situaciju u kojoj se našla 7. divizija nakon povratka na Baniju, pripremili zimsku ofanzivu uz široku propagandu. Sve te okolnosti omogućile su im da u toku VI ofanzive pokolebaju neke pojedince iz odreda i brigada, kao i u nekim selima u blizini svojih uporišta. U ovu svrhu dolazili su i četnički propagatori iz Srbije i Kninske krajine, koji su se smještali u Sunju, Kostajnicu i Dvor.

[4] Položaji oko Gora bili su važni za neposrednu odbranu Petrinje, zbog čega je ovo selo bilo poprište vrlo čestih borbi između naših i neprijateljevih jedinica sve do konačnog oslobođenja Petrinje.

Međutim, i pored svih ovih mjera, Nijemci i četnici su postigli minimalne uspjehe. Uticaj četnika, kojima su se pridružili samo pojedini dezerteri iz straha od odgovornosti za počinjene greške, bio je i ostao na Baniji samo lokalnog značaja. Oni nisu mogli da se bilo gdje učvrste na slobodnoj teritoriji, već su bili prisiljeni da, na očigled stanovništva, žive na njemačkom kazanu, da prilikom ispada iz utvrđenih garnizona ili za vrijeme ofanziva na slobodnu teritoriju idu samo uz njihove jedinice, ističući se u pljačci narodne imovine i zločinima na djeci i starcima. Ili su jedino noću u okolini tih garnizona postavljali zasjede našim aktivistima i si. Zbog toga i nije bilo teško politički raskrinkavati ovakav oblik četničkog djelovanja na Baniji. Pokazalo se da su zasićenost ratom i druge teškoće, koje je pokret doživljavao, mnogo više zabrinjavalo vojno-političko rukovodstvo nego sam problem četništva. U ovakvoj situaciji bilo je neophodno intenzivirati naš politički rad i usmjeriti ga na one momente koji će najefikasnije paralisati neprijateljsku propagandu.

U refertu i diskusiji na prvoj partijskoj divizijskoj konferenciji istaknuti su najznačajniji politički i vojnički momenti koji će sigurno i ubrzo dovesti do sloma fašista.

Ocjenjujući političko stanje u diviziji, isticani su napori i žrtve date na historijskom putu zajedno s partizanima Srbije, Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Dalmacije u razbijanju IV i V ofanzive. Konstatovano je da ove žrtve i napori nisu dovoljno iskorišteni za političko vaspitanje naroda Banije i za učvršćivanje pokreta i širenja bratstva među Srbima i Hrvatima, već da je zbog našeg nedovoljno upornog rada neprijatelj počeo koristiti te žrtve kao političko oružje protiv NOP-a.

Poslije konferencije štab divizije je uputio pismo štabovima brigada, proglas borcima 7. udarne divizije, a domobranima letak. U pismu se daju objašnjenja i uputstva kako da se borci i starješine pripreme za političko djelovanje u narodu prilikom sprovođenja mobilizacije i raskrinkavanja neprijateljske propagande Naglašeno je da je oslobođenjem Gline nastala povoljna situacija za masovniju mobilizaciju Hrvata i da je u tu svrhu Komanda vojnog područja formirala komisiju, čiji je jedan član predstavnik 7. divizije (iz Hrvatskog bataljona[5] 4. brigade). 4. brigada je dobila zadatak da pruži pomoć političkim organima na oslobođenom teritoriju hrvatskih sela pri sprovođenju mobilizacije.

[s] Od početka ustanka rukovodstvo NOP-a na Baniji obraćalo je posebnu pažnju razvoju bratstva i jedinstva među Hrvatima i Srbima koje je na ovom području bilo veoma ugroženo stvaranjem NDH. U rukovodstvu NOP-a nalazilo se nekoliko predratnih članova KP, Hrvata (Nikola Vujič, Joso Marjanović i Milan Despot), koji su bili i posebno angažovani u političkom radu na sjevernom području glinskog i petrinjskog kotora, sve do Kupe, a gdje je živio gotovo isključivo hrvatski živalj.

ODBRANA SLOBODNE TERITORIJE

Najznačajnija mjera koju je poduzeo štab 7. divizije, poslije partijske konferencije, bila je odbrana proširene slobodne teritorije. Jedinice su raspoređene na frontu od oko 30 km (linijom· sjeveroistočni obronci Šamarice — sela Joševica — Klinac — visovi iznad Hrastovice — Kosinjak — Gore — Bučica).

Prva brigada je dobila zadatak da iz rejona sela Joševica — Mirnoga — Klinac kontroliše i brani slobodnu teritoriju od Mečenčana do Gornje Bačuge. Jedan bataljon je upućen u Gornju Bačugu da zatvori pravce koji izvode na slobodnu teritoriju iz Petrinje preko Hrastovice i Cepeliša, a ostala tri upotrebljena su za zatvaranje pravaca Petrinja — Kraljevčani i Petrinja — Budičina — Blinja.

Druga brigada je razmještena u Luščanima da bi se odmorila i sredila, s tim da bude spremna za protivnapad na neprijatelja koji bi napadao u pravcu Gline.

Treća brigada je raspoređena u Gorama i Strašniku sa zadatkom da organizira položaje za cdbranu na liniji selo Zupić — šuma Kosinjak, te da odredi i uredi položaje za odbranu po dubini u pravcu Gline.

Dva bataljona 4. brigade raspoređena su na lijevoj obali Gline, u selima Hadžer i Dvorište, sa zadatkom da bočno djeluju po neprijateljskim kolonama koje bi prodirale u pravcu Gline, a druga dva bataljona đa organizuju odbranu položaja Šestanj — Katušinka, lijevo od 3. brigade i spriječe neprijateljem prodor iz pravca Mokrica. Sve su brigade dobile zadatak da obezbijede čvrstu međusobnu vezu i poruše mostove kojima bi se neprijatelj mogao koristiti.

Banijski partizanski odred dobio je zadatak da organizuje odbranu slobodne teritorije iz pravca Dvora.

Umjesto da se divizija povuče u dublju pozadinu i tu odmori i sredi, učestali izvještaji o namjerama neprijatelja da ponovo posjeđne Glinu utjecali su na to da se donese odluka da glavninom snaga brani najznačajniji dio slobodne teritorije — novooslobođeni dio kotara Gline, a manjim dijelovima da se odmara. Prema rasporedu jedinica i njihovim osnovnim zadacima vidi se zamisao osnovnog cilja: ođbraniti slobodnu teritoriju i istovremeno omogućiti da se divizija odmori. Zato je jedna brigada bila u opštoj rezervi, da se što prije sredi i odmori. Ukoliko ne dođe do većih ođbrambenih borbi, težilo se da se na smjenu stalno odmara jedna četvrtina ili polovina ljudstva divizije.

Od 7. pa do 26. februara, kad je neprijatelj izvršio jedan veći ispad na slobodnu teritoriju i vijesti da se neprijatelj sprema da prodre u Glinu gotovo su omele sprovođenje zadataka pozadinskih

Štab 7. divizije u selu Bijele Vode — februar ili mart 1944. godine (Stevo Bevandić, dr Weiss, Uroš Krunić, Milan Pavlović, Mihajlo Vojnović, Dušan Kostić)

i vojnih organa da što bolje pripreme teritoriju za događaje koji su nailazili.

Neizvjesnost i napetost naročito su iscrpljivali borce na položajima od Gora do Klinca. Naime neprijatelj je — sa utvrđene lir.'ije za spoljnu odbranu Petrinje, preko jako ispresijecanog i pošumljenog zemljišta — imao povoljne uvjete za izviđanje naših položaja i prikupljanje podataka o stanju u našoj pozadini. Zahvaljujući najviše tome, on je uspješnim ispadima uznemiravao naše jedinice. Mada su brigade odbacivale ove neprijateljeve izviđačke borbene dijelove, ipak su trpjele relativno velike gubitke. Na primjer, 3. brigada je 21. februara imala 12 mrtvih i 15 ranjenih. Nesumnjivo je da su jaka zima i duboki snijeg išli u prilog pokretljivijem neprijatelju, koji je imao i specijalno opremljene izviđačke jedinice.

Tokom februara na slobodnoj teritoriji formirane su i specijalne jedinice za borbu protiv pete kolone (PPK). One postepeno preuzimaju na sebe borbu s raznim elementima koji nepirjatelju pružaju uslugu i iznutra ugrožavaju čvrstinu naše slobodne teritorije. Mačekovi agenti i četnici su, naime, davali uputstva onima koji su dobijali pozive za stupanje u NOVJ kako da izbjegnu tu obavezu, nagovarali obveznike da stupaju u njihove oružane formacije — »bijelu gardu« u Bučici ili u četničke grupacije u Sunji, Kostajnici i Dvoru. Kad im je ovaj pokušaj propao, sugerirali su obveznicima da se odazovu pozivu i uzmu oružje, a onda da se sklanjaju u šumu kao »zeleni kadar«. Posebno su Mačekovi agenti otežavali našim vlastima sprovođenje ekonomskih mjera koje su imale za cilj da se narod što ravnomjernije i pravilnije zaduži za snabdijevanje NOV, pošto su neka sela, naročito u neposrednoj blizini Šamarice,. već tri godine podnosili veliki materijalni teret.

Izviđačka i borbena aktivnost neprijateljevih jedinica iz Petrinje bila je u tijesnoj vezi sa početkom pristizanja dijelova 1. njemačke brdske divizije u širi rejon Petrinje. Ovdje je trebalo da se odmaraju duže vrijeme, a istovremeno i da osiguravaju komunikaciju Bihać — Sisak, kojom su se kretale jače snage radi prikupljanja sjeverno od Save.

Neprijatelj je na slobodnu teritoriju krenuo 26. februara ujutro. Koristeći maglu, dijelovi 1. brdske divizije, ojačani posadnim jedinicama za odbranu komunikacija, krenuli su u napad u tri kolone. Na pravcu Petrinja — Glina nastupala je jedna jača kolona, čiji su prednji dijelovi tjerali prema našim položajima već broj civila. Na pravcu Hrastovica — Bačuga — Kraljevčani, koji je najkraći i izvodi u centar slobodne teritorije, neprijatelj je koristio svoje osnovne snage, dok su na pravcu Petrinja — Gornja Buđičina nastupale posadne jedinice.

Istog dana desna kolona neprijatelja ušla je u Glinu. 3. brigada odstupila je bez jačeg otpora. Srednja neprijateljska kolona, i pored protivnapada 2. i 4. brigade kod sela Grabovca i sa položaja na

Glavici, ušla je u Kraljevčane i tu zanoćila. Jedino njegova lijeva kolona toga dana nije zauzela najvažnije položaje koje je branila 1. brigada u rejonu Mlinoge. Sa ceste kod Budičine neprijatelj je napadao sa dvije kolone u namjeri da istovremeno napadne naše položaje u Klincu i Dejanovićima.

Iako je neprijatelj bez većeg otpora ušao u sela Klinac i Dejanoviće, on se na vrijeme obezbijedio od položaja Metla i zauzeo istaknute položaje — Leskovac, k. 357 i Budim. Njegovo obezbjeđenje na tim položajima snašlo se veoma dobro — iskoristilo je terenske mogućnosti pa se dobro maskiralo u duDckom snijegu i postavilo zasjedu našoj 3. četi 1. bataljona 1. brigade, koja je iz zaselka Ejića (u selu Mlinoge) odmah pojurila, čim je čula borbu od Čuntića, da zauzme baš ove položaje na kojima je bila neprijateljska zasjeda. Četi koja je upala u neprijateljsku zasjedu pohitale su u pomoć jedinice 1. brigade, koje su u tome momentu pristizale čak iz rejona Velike Graduse. Tako se na ovim položajima tokom dana vodila borba punih šest sati.

Pošto je ušao u Glinu, raščistio situaciju na desnom krilu i ustanovio da partizani ne namjeravaju da brane Glinu neprijatelj se povukao iz grada u rejon Gora, gdje je organizirao odbranu. Piada se ovako obezbijedio, produžio je da napada glavnim snagama pravcem Kralj evčani — Miočinovići. Napadi ove glavne kolone trajali su do 1. marta, kad se iz Miočinovića povukla na liniju: sela Blinja — Klinac — Bačuga — Gore.

U toku pet dana odbrambenih borbi (od 26. februara do 1. marta) divizija je preživljavala izvjesnu krizu u taktic-i izvođenja odbrane slobodne teritorije, što se negativno odražavalo na borbeni moral. Međutim, kroz idućih dvanaest dana izvođenja manjih akcija u samom odbrambenom rasporedu neprijatelja divizija se borbeno preobražavala.

Neprijatelj je još prije početka napada dosta uspješno iznuravao naše snage pri borbenom izviđanju naših položaja. To je doprinijelo da je već prvog dana napada zauzeo relativno lako znatan prostor. Štabovi bataljona 2. brigade, kad su dobili naređenje da tokom noći 26/27. februara izvide neprijatelja u s. Kraljevčanima i da ga napadnu, nisu prišli dovoljno odganizovano izvršenju zadatka, tako da neprijateljsko osiguranje otvara vatru na kolonu
2. i 3. bataljona sa bliskog odstojanja. Te noći ranjeni su komandanti oba ova bataljona — Nevajda i Simo Čavić, a poginuo je zamjenik komesara Pero Svrabić. Neprijatelj se nalazio pred upadom u sela pod sjevernim padinama Šamarice. Prema naređenju štaba divizije trebalo je braniti nekoliko puta paljene i ponovo podizane bajte ovih sela, u kojima je narod, pored izvanredno velikog odricanja, uvijek veselo čak i bogato dočekivao svoje partizane.

Ostala mi je u sjećanju situacija u kojoj se našla jedna neprijateljska kolona od oko 100 vojnika kad je upala u raspored 1. i 2. brigade (1. brigada bila je na položajima: Mačkovo Selo, Tremušnjak, Pastuša, a 2. brigada na kosi koja se od sela Velikog Šušnjara spušta prema selu Dodošima). Čim je kolona ušia u Dođoše, otpočela je s pljačkom, a onda krenula u pravcu Tremušnjaka. Sa Draganom Šolićem i Stojnom Divjakinjom, koji su radili u štabu divizije, pošli smo kroz raspored 2. brigade i spustili se u bataljon koji je držao položaje iznad Dodoša. Promatrao sam pokrete neprijateljske kolone očekujući da brigade otpočnu s napadom. Nisam štabovima postavljao pitanje zašto ne otpočinju napad, a i štab divizije je već ranije izdao naređenje za rad 2. brigade u toku ovog dana. Krizu koju je jedinica preživljavala trebaio je preovladati ne samo naređenjima, već i ličnim primjerom. Sjećam se da sam od jednog borca uzeo pušku i krenuo po dubokom snijegu, pucajući u pravcu neprijatelja. Krenulo je i oko 20 drugova, te smo počeli potiskivati neprijatelja, nadajući se đa će i 1. brigada stupiti u aorbu. U Tremušnjaku je došlo do borbe. Od 20 druge va koji su učestvovali u tom okršaju, koliko se sjećam, 8 je izbačeno iz stroja (Šolić je poginuo, a Divjakinja teško ranjen). Povodom ovog događaja, a naročito zbog gubitaka koje smo pretrpjeli, vođena je 27 februara diskusija u 2. brigadi, a i kod drugih, s raznim misije^ njima o akciji grupe koju sam predvodio. U operativnom izvještaju štabu korpusa štab divizije ocenjuje da je 2. brigada propustila »objektivnu mogućnost« da uništi jednu kolonu od 100 neprijateljskih vojnika u selu Dodoši,[6] dok je zbog nebudnosti i slabog obezojeđenja u noći 27/28. februara oko 300 neprijatelj skill vojnika u selu Luščanima iznenadilo i raspršilo štab 4. brigade, ugrozivši članove štaba i zaplijenivši arhivu, a da bataljon koji se nalazio u blizini štaba nije dejstvovao. I u ostalim borbama, sve do 1. marta, jedinice nisu uspjele da preuzmu inicijativu od neprijatelja.

Da bi se suprotstavilo slabostima ispoljenim u odbrambenim borbama do 1. marta, jer je slobodnu teritoriju Banije trebalo odlučno braniti, odlučeno je da se sa ovim pitanjima izađe i pred čete. Na ovim sastancima iskristalizirala se misao boraca u prijedlog da se, pored ostalog, u svim bataljonima formiraju udarne grupe od dobrovoljaca koji će pronalaziti ciljeve napada u neprijateljskom rasporedu i tako utjecati na oživljavanje borbenog duha. I zaista, u prvoj polovini marta udarne grupe bataljona svih brigada otpočele su da redaju uspjehe. Na primjer, o napadu na neprijatelja u Donjoj Bačugi kaže se (u izvještaju zapovjedništva glavnog stožera domobranstva od 11. marta) da su u jednom pothvatu 6/7. marta u području jugoistočno od Gline (to je Bačuga) njemačke

• *Zbornik,* V/25, dok. 12.

snage imale 46 poginulih.[7] U izvještaju od 10. marta štab divizije, između ostalog, javlja korpusu »Udarne grupe koje su formirane po bataljonima, pokazale su se vrlo dobro u praktičnoj primjeni«.

U vrijeme kad su udarne grupe postizale sve veće uspjehe, 1. bataljon 1. brigade pretrpio je težak neuspjeh. Naime komandant 1. brigade Rade Milojević ujutro rano 11. marta pošao je s ovim bataljonom da neprijatelju postavi zasjedu između sela Prevršca i Mečenčana, ali je ovaj hrabri i lukavi starješina sam s jedinicom upao u dvostranu zasjedu[8] i poginuo.®

Tokom borbi sa 1. brdskom divizijom (14. marta je napustila Petrinju i upućena prema Mađarskoj) štab 7. divizije je došao do zaključka da je nužno riješiti nekoliko organizacionih pitanja. Pri štabovima brigada formirane su prateće čete naoružane protivtenkovskim topovima i minobacačima. 5. bataljon 2. brigade, sastavljen od Italijana, bio je rasformiran, a ljudstvo raspoređeno u 2 brigadu, uglavnom kao poslužioci kod teškog naoružanja i na druge tehničke dužnosti. U praksi se pokazalo da je dopunski bataljon suvišan, pošto je mobilizacija tokom februara bil? gotovo onemogućena, zbog čega je i rasformiran. U stvari, svi novomobilisani borci mogli su se u brigadama toliko osposobiti koliko je bilo potrebno za borbu.

AKTIVNA DEJSTVA KRAJEM MARTA I U APKILU

Poslije odlaska sa Banije njemačke 1. brdske divizije 7. divizija je (bez 2. brigade, koja je ostavljena na pravcu Petrinja — Glina) usmjerena na komunikativniji prostor Banije, sjeveroistočno od puta Kostajnica — Petrinja (prema Uni i Savi). Glavni cilj napada postale su komunikacije i transporti koji su se njima kretali, a naročito vlakovi na pruzi Sisak — Sunja, kao i manje posade koje su štitile prugu. Na komunikaciji Sisak — Sunja — Dvor neprijatelj je držao jače posade u Komarevu i Divuši, pošto su ova naselja po svom položaju bila pogodna za upornu odbranu.

Našim jedinicama bila je potrebna veća akcija (za nju se i kod cjelokupnog sastava osjećalo raspoloženje), koje bi, akc uspije, podigla borbeni moral i u novom rejonu postigla potreban politički i materijalni efekat. Zato je donijeta odluka da 3. i 4. brigada na-

' *Zbornik,* V/25, đok. 26 i 143.

• *Zbornik,* V/25, str. 368.

• Kasnije je štab divizije saznao da je neprijatelj dobio podatke o namjerama 1. brigade i o rasporedu i jačini njenih bataljona, pa je u toku iste noći jednom kolonom posjeo položaje iznad sela Borojevića, a drugom Ratkovića grm (k. 236). Kad se 1. bataljon našao na cesti Mečenčani — Prevršac pod unakrsnom neprijateljskom vatrom, naređeno 1e da odmah odstupi u pravcu sela Komoevine, a komandant Rade Milojević i zamjenik komesara Dušan Nikolić su ostali s jednim jačim vodom u zaštitnici. Obojica su teško ranjeni i, nalazeći se u beziz1aznom položaju, oduzeli su sebi život. Rade je poginuo u neposrednoj blizini svog rodnog sela Umetića. Isticao se kao vrstan starješina i borac.

padnu neprijateljsku posadu u Komarevu, a da se svaka brigada u svom pravcu obezbijedi od neprijateljske intervencije. Oko 500 Čerkeza u tom dobro utvrđenom selu nije bilo jednostavno i lako savladati, pogotovo zbog blizine velikih neprijateljevih garnizona.

Kad je 4. brigada u brzom napadu uletjela u selo i stigla već do kuća koje su, sa crkvom, činile osnovu odbrane, 3. brigada je tek otpočela napad. Prvo je jedan njen bataljon zakasnio 10 minuta, a zatim je i zalutao. Pokušaji da se objedine dejstva brigada u napadu propali su, a vrijeme je odmicalo. Sadejstvo i veza su podbacili. Neprijateljska posada je računala na dan koji je nama predstavljao opasnost pošto su naša osiguranja od Siska, Petrinje i Sunje bila suviše mala da bi spriječila intervenciju jačih neprijateljevih snaga i obezbjedila vrijeme za uništenje posade. Štab divizije se našao u dilemi: da li da produlji s napadom ili da g& obustavi. Na koncu je pala odluka za povlačenje, kako bi se jedinice na vrijeme prebacile preko komunikacije Petrinja — Kostajnica. Međutim, čim je osjetio da napadamo Komarevo, neprijatelj je odmah iz Petrinje krenuo u pravcu sela Budičine i sa par kolona izbio u sela Klinac i Dejanoviće, gdje je iznenadio intendanturu i ostale neborbene dijelove 4. brigade. Sutradan je neprijatelj reagirao jačim snagama, a intervenirala je i njegova avijacija: u Velikoj Gradusi zapaljeno je 15 kuća, a nekoliko civila je zarobljeno.[10]

Iako ovaj naš napad nije uspio, neprijatelju su nanijeti osjetni gubici. Svakako bi bili još veći da je bilo i naše veće odlučnosti i boljeg rada štabova u ovoj akciji.

Početkom aprila jedinice divizije krenule su svom snagom na rušenje pruge Kostajnica — Sunja. Koliko bi pruge noću partizani sa stanovništvom porušili, toliko bi neprijatelj danju, pomoću pohvatanog naroda, ponovo osposobio.

U Trokutu je, uslijed krstarenja jačih neprijateljskih snaga, bio znatno otežan rad organa vlasti i organizacija NOP-a te je trebalo dejstvima divizije poboljšati situaciju. Pored ostalog, bilo je efikasno naoružati i same političke radnike, koji su i dali taj prijedlog, kako bi počeli s akcijama — u prvom redu protiv četničkih i mačekovsko-ustaških agenata. Dejstva naoružanih grupa političkih radnika imala su uspjeha u poboljšanju prilika u Trokutu, te su se i uslovi za mobilizaciju poboljšali.[11]

Dok su se početkom aprila jedinice divizije nalazile na petrinjskom, kostajničkom i dvorskom kotaru (najviše na rušenju pruga), stiglo je naređenje VŠ da 4. korpus prikupi glavninu svojih

[10]* *Zbornik,* V, knj. 25, str. 562.

[11] Nešto kasnije, 7. avgusta 1944. godine, vi Trokutu je osnovan 2. partizanski odred Banije, koji je, kao najpogodnija formacija, i mogao na tom terenu da ispuni postavljeni borbeni i politički zadatak.

snaga i da stalno napada na komunikaciju Bihać — Bosanski Novi •— Sisak. Prema tom naređenju otpočeo je opšti napad na komunicije u cijeloj zemlji, s ciljem da se oteža manevar njemačkih trupa, jer se istočni front sve više približavao. Štab korpusa ,ie odlučio da ovaj zadatak otpočne likvidacijom garnizona Cazin i Oslrožac, pošto su posade u ovim mjestima, a naročito pokretljiva jedinica u Ostrošcu, otežavale prilaz ovoj saobraćajnici u dolini Une.

U vezi sa ovim, štab divizije dobio je naređenje da sa 3. i 4. brigadom, od Otoke i Bosanske Krupe, obezbijedi napad 8. divizije i Unske operativne grupe na Cazin, sve dok ne bude oslobođen.

Da bi iskoristio eventualno angažovanje jačih neprijateljskih snaga iz Pounja u borbama oko Cazina, štab 7. divizije je samoinicijativno odlučio da sa 1. brigadom, 2. bataljonom 2. brigade i Banijskim partizanskim odredom napadne noću 12/13. aprila ustašku posadu u selu Divuši, koja je štitila komunikaciju i neprekidno ugrožavala našu slobodnu teritoriju. U napad su upućena dva bataljona — po jedan iz 1. i 2. brigade. Ostale snage su postavljene na položaje prema Kostajnici i Dvoru sa zadatkom da spriječe dolazak pojačanja. Napad nije uspio: ustaše su vrlo elastično branile ovo svoje uporište, sačekujući naše snage na prilazima mjestu, uvjerene u brzu pomoć susjednih garnizona i u utvrđeni dio mjesta oko crkve.

Po povratku 3. i 4. brigade iz Cazinske krajine štab divizije je odlučio da 21/22. ponovo napadne posadu u Divuši. U napad su upućena dva bataljona 2. brigade, na osiguranje iz pravca Kostajnice
3. brigada, a iz pravca Dvora 4. brigada. Bio je privučen i artiljerijski divizion. Međutim, ponovila se situacija od prije osam dana: ustaše su se opet smišljeno branile. Zasjedom koju su postavile u polju onemogućile su napad jednog bataljona na mjesto. Doduše, jedan bataljon je pročistio selo, ali posada se povukla u crkvu, a topovima se zid nije mogao razbiti, te je napad propao.

U Pounju i duž komunikacija do Bihaća okupator je u toku aprila odbio sve napade jedinica 4. korpusa. Koliku je važnost pridavao unskom operativnom pravcu potvrđuje i činjenica da je za vrijeme čitavog rata, i u najkritičnijim periodima, za njegovu odbranu uvijek našao potrebne snage.

Posadne jedinice — ustaše i kozaci — koristeći za to vrijeme odsutnost naše glavnine sa prostora Petrinja — Kostajnica, upadale su na slobodnu teritoriju. Sjetva je bila u toku. 1. brigida i 2. bataljon 2. brigade nisu mogli da zaštite narod. Jednom ustaškom bojnom neprijatelj je prokrstario veliki dio slobodne teritorije i ponovo zaposjeo selo Gore. Za napad na Gore 25. aprila bila je prikupljena cijela divizija. Ponovo su se oko s. Gore razvile teške borbe u kojima su čas jedna, čas druga strana postizale neznatne uspjehe.

NEPRIJATELJSKA »ŠAH«-OPERAC.IJA

Maj 1944. godine protekao je u znaku dva važna vojnopolitička događaja, koja su imala utjecaja na angažovanje jedinica 7. divizije: ubistvo komandanta Unske operativne grupe Huske Miljkovića krajem aprila i desant na Drvar — 25. maja. Husku Miljkovića ubili su gestapovci, pošto su im propali svi raniji pokušaji da ga odvrate od suradnje s partizanima. Računalo se da će Huskina smrt izazvati među starješinama i borcima Unske operativne grupe pometnju i da će okupatorski i ustaški suradnici u tom momentu uspjeti da pobiju partizanske komesare i ponovo uzmu vlast u ovim jedinicama. Međutim, u ovom dosta teškom momentu dobar dio starješina i boraca Grupe se snašao, a kad su poslije nekoliko dana pristigli banijski partizani (1. i 2. brigada), borcima je objašnjen pravi uzrok Huskine smrti. Istovremeno su cdbr.čene neprijateljske jedinice koje su iz Cazina krenule na slobodnu teritoriju da podrže zavjeru.

Za vrijeme ove kritične situacije, koja je u jedinicama Unske operativne grupe trajala čitav maj, 1. i 2. brigada izvršile su uspješno svoje zadatke, posebno 2. brigada koja je spriječila neprijatelju nadiranje iz Cazina na slobodnu teritoriju i tako onemogućila da podrži prevrat u jedinicama Unske operativne grupe. Na položajima Barska, Skokovi i Mrcelj brigada je pružila odlučnu odbranu i odbacila neprijatelja u Cazin. 1. brigada imala je znatnih uspjeha u političkom djelovanju.

Desant na Drvar bio je kombinovan sa dejstvima odabranih pješadijskih i tenkovskih jedinica u takozvanoj VII ofanzivi. Ovom operacijom komandovao je štab 15. brdskog korpusa 2. oklopne armije. U okviru ove ofanzive, ovaj štab je za područje Banije, Korduna i Cazinske krajine pripremio tzv. »šah«-operaciju, s ciljem da veže naše jedinice na ovom prostoru, da im nanosi gubitke i obmane ih o glavnom udaru u pravcu Drvara.

Pred početak »šah«-operacije raspored jedinica 7. divizije bio je slijedeći: 2. brigada nalazila se na položajima kod Skokova (Cazinska krajina), 4. brigada na petrinjskom i kostajničkom kotaru, a 1. brigada u pokretu sa dvorskog kotara prema Kordunu; 3. brigada bila je u selu Borojevićima. Štab 7. divizije bio je ovlašten da objedinjuje rad svih jedinica 4. korpusa koje su se u to vrijeme našle na prostoru sjeveroistočno od linije Cazin — Karlovac,[18]

Članovi štaba 7. divizije bili su upućeni u štabove brigada, a komandant divizije je ostao sa nekoliko oficira iz štabova 1. i 3. brigade da na licu mjesta rukovodi dejstvima brigada.

Jedinice 373. legionarske divizije, 1. kozačke divizije i dvije ustaško-domobranske već su 22/23. maja otpočele da nastupaju na više pravaca (Bihać — Cazin — Skokovi, Bihać — Vaganac — Ra-

Zbornik V/27, dok. 123.

kovica, Dvor — Zirovac — Bosanska Bojna — Kamenski Most, Kostajnica — Jabukovac — Kraljevčani — Veliki Šušnjar — Glina, Petrinja — Gore — Glina — Vrginmost — Vojnić, Karlovac — Tušilović — Vojnić) kada je štab 7. divizije (24. maja) izdao zapovijest u kojoj je dao orijentacione zadatke jedinicama za odbranu većeg dijela Korduna i Cazinske krajine. Ovdje ćemo se dotaći samo nekih borbi koje su vodile jedinice 7. divizije i neke jedinice 4. korpusa, a u kojima su, u toku 9 dana trajanja ove operacije, samo jedinice 7. divizije imale 25 mrtvih i oko 100 ranjenih.

Prve borbe otpočele su na položajima kod Skokova (Cazinska krajina) i kod sela Kraljevčana (petrinjski kotar), a nešto kasnije i s drugim neprijateljskim jedinicama koje su počele ugrožavati unutrašnjost slobodne teritorije.

Borbena grupa »Arend« (1. i 2. bataljon 383. puka), nastupajući iz Bosanskog Novog i Dvora, iskoristila je povoljnu okolnost što na tom pravcu nije bilo naših jačih snaga i brzo je napredovala prema Zirovcu. Ona je na pravcu prodora palila i uništavala pojedine objekte koji su služili narodnoj vlasti i partizanskim jedinicama. Tako su u Zirovcu zapaljeni magacini u kojima se nalazila veća količina prikupljene hrane za vojsku, a u Bešlincu porušene radionice za opravku oružja i izradu raznog posuđa.

Najbliža dva bataljona 1. muslimanske brigade krenula su ubrzanim maršem prema ovoj neprijateljskoj koloni,[13] odlučna i spremna da zaštite banijska sela. Poslije Huskirog ubistva i pokušaja neprijatelja da ih odvoji od NOP-a. kada su im u pomoć priskočile jedinice 7. divizije, oduševljeno su pohitali da se oduže banijskim ratnim drugovima. No, neprijateljska kolona je bila već prošla kroz Zirovac i, pustošeći, nastupala u pravcu sela Bojne. Muslimanske jedinice su se uputile za ovom kolonom.

Ocjenivši značaj ove kolone, komandant 7. divizije naredio je 2. brigadi da prepusti položaje kod Skokova muslimanskim brigadama i da se hitno uputi u pravcu Kamenskog Mosta, kuda je kolona iz Dvora (preko Zirovca) imala da stigne. Naređeno je da i 1. brigada iz rejona Vojnića uputi dva bataljona u pravcu Kamenskog Mosta, a 3. brigada da se iz Borojevića prebaci kamionima. Privučena je i artiljerija. Kako su jedinice pristizale, tako su i napadale ovu borbenu grupu. U noći 25. i 26. maja odlučeno je da se u borbu protiv ove grupe uvedu dva bataljona 1. muslimanske brigade, 2. brigada i dva bataljona 3. brigade 7. divizije. Međutim, dok su se naše jedinice pripremale za uništenje neprijatelja u rejonu Kamenskog Mosta, koji je ovdje bio veoma ugrožen., stigla mu je od Topuskog pomoć. Poslije žešćih borbi obje neprijateljske kolone su. se spojile i počele da odstupaju prema Glini.

Na položajima za odbranu slobodne teritorije iz pravca Petrinje, Sunje i Kostajnice u početku »šah«-operacije nalazile su se

[15] Prema neobjavljenim podacima iz dnevnika Ignjatija Perića.

jedinice 4. brigade i 1. bataljona Banijskog partizanskog odreda. Rano ujutro 25. maja pred položajima 4. brigade na liniji Veliki Šušnjar — Bačuga prikupljale su se neprijateljske kolone, sastavljene od kozaka, domobranskih i ustaških jedinica. Neprijatelj je odlučio da glavnim snagama nastupa preko lijevog odbrambenog odsjeka 4. brigade (cestom Jabukovac — Kraljevčani — Veliki Šušnjar — Glina). Na poznatom položaju za odbranu kod crkve sv. Lazara (k. 345) nalazio se u odbrani 4. bataljon 4. brigade. Baš kad sam stigao u ovu jedinicu, tražeći štab brigade, jedna četa 4. bataljona se komešala oko same kote, vjerovatno pripremajući se da dočeka neprijatelja. Tu se nalazio i komandant b&taljonc Stevo Vujić. Dok smo raspravljali kako se osjeća neprijatelj dok se približava vrhu kote, gdje ne zna šta ga očekuje, njegov streljački stroj je nastupao, obuhvatajući je s desne i lijeve strane. Pošto je kosa kojom je neprijatelj nadirao duga, četa je uspjela da se dobro pripremi i da pritajena sačeka neprijatelja. I čim je ta čudna mješavina Čerkeza, ustaša i domobrana osjetila da se pokreće partizanski streljački stroj, najhrabriji iz neprijateljske kolone, koji su vukli ostale ka vrhu, počeli su zastajati, kolebati se, a onda je rulja okrenula leđa i počela da bježi pod puščanom vatrom i eksplozijom ručnih bombi boraca čete 4. bataljona. Za kratko vrijeme neprijatelj je ponovio artiljerijsku i minobacačku pripremu, tukući dugo po koti da bi se pešadija ponovo pripremila za napad. Naravno, četa boraca u podnožju kote na svojoj strani čekala je prekid vatre teškog oružja, a onda se pošlo u ponovni susret. Nekoliko ovakovih napada neprijatelja i protivnapada 4. bataljona ponovilo se tog dana na ovom položaju.

Kad je jutro već poodmaklo, položaje je preletjela veća grupa aviona. Primijetili smo da neki avioni vuku jedrilice, pa smo nagađali o cilju njihovog leta. Bilo je mišljenja da su se saveznici počeli iskrcavati na našu obalu, no još u toku dana smo saznali da je to prebacivan padobranski desant za napad na Drvar. Međutim, pojava ove avijacije i diskusija da Nijemci žure na obatu, povoljno je djelovala na borbeno raspoloženje boraca. Neprijatelj se tog dana nije mogao probiti komunikacijom Kraljevčani — Glina, sve dok im nije pristiglo pojačanje iz Petrinje. Oko 500 neprijateljskih konjanika, preko sela Bačuge i Luščana, pojavilo se u selu Vlahoviću, iza leđa 4. brigade, koja je branila položaje od Bačuge do Trmušnjaka. Položaj kod sv. Lazara 4. bataljon je morao napustiti.

Tokom 25. maja saznalo se da je izvršen desant, na Vrhovni štab. Svuda se osjećala zabrinutost zbog neizvjesnosti o drugu Titu i Vrhovnom štabu.

Dok su se borbe vodile kod Kamenskog Mosta i na položajima kod Kraljevčana, 1. brigada i dva bataljona 3. brigade vodili su borbu s jednim kozačkim pukom, koji je nadirao iz Karlovca, i s drugom neprijateljskom kolonom, koja je nastupala iz Petrinje,

pravcem Glina — Vrginmost. Na komunikaciji Vojnić — Vrginmost vodile su se između 28. i 3. maja borbe u kojima ni jedna strana nije mogla da postigne veći uspjeh. 4. bataljon 1. brigade je zaposjeo položaje istočno od Vrginmosta, s obje strane ceste kojom je neprijatelj nadirao. Bataljon je prvo odbio kozačke izviđačke konjičke dijelove, a onda se u jednoj uvali neprijatelj postrojio u kolonu dvojnih redova i dva eskadrona su u galopu jurnula na bataljon. Pošto je odbrana bila bez dubine, konjica je kao vihor prešla streljački stroj i produžila dalje. Bataljon se morao povući na parline Petrove gore, iako mu u ovom naletu ni jedan borac nije bio izbačen iz stroja. Ona dva kozačka eskadrona naletjela su zatim i na 3. bataljon, koji se kretao od Vojnića u koloni preko livada. Bataljon je brzo improvizirao kružnu odbranu i odbio nalet konjice, koja je odjurila u pravcu Vojnića. I tako se konjički puk, koji je nastupao od Vrginmosta, sastao u Vojniću s konjičkim pukom koji je nastupao iz Karlovca.

Prvoj brigadi bilo je naređeno da organizuje odbranu na padinama Petrove gore. No, nešto kasnije naređeno joj je da izvrši napad na neprijatelja u Vojniću. Kada su se jedinice otpočele razvijati, pojavio se jedan neprijateljski bombarder. Međutim, manje grupe savezničkih dvotrupnih lovaca — bomabarder? primećene su nad Vojnićem i bombarder je bio zapaljen i oboren. Avioni su zatim mitraljirali i neprijateljsku konjicu. Nije prošlo mnogo vremena a naletjela je i druga grupa savezničkih lovaca i nastavila mitraljiranje konjice. Kad je avijacija završila svoj zadatak, brigada je krenula u napad, ali i neprijateljska konjica u Vojniću se razdvojila i počela da odstupa prema Karlovcu i Vrginmostu. Jednu od ovih kolona, kod sela Cemernice, tukle su jedinice 8. i 7 divizije i omladinska brigada »Joža Vlahović«, koja se u toku »šah«-operacije nalazila u Pokuplju.

Neprijateljska »šah«-operacija, kao i drvarska operacija, nije uspjela u svom osnovnom zadatku. Jedinice 4. korpusa, iako su pretrpjele izvjesne gubitke, nanijele su neprijatelju daleko teže udarce.

Čim je otpočeo napad na Drvar, sve partizanske jedinice su prema naređenju Vrhovnog štaba, dobile zadatak da odmah pređu u odlučne protivakcije, kako bi se olakšao položaj jedinica oko Vrhovnog štaba. Ubrzo nakon završetka najkritičnijeg dijela drvarske operacije završena je i »šah«-operacija na Baniji, Kordunu i Cazinskoj krajini. Štab 7. divizije odabrao je za objekat prvog napada neprijateljsku posadu u Komarevu, za čije su uništenje određene 3. i 4. brigada sa omladinskom brigadom »Joža Vlahović«. Privučen je i artiljerijski divizion 7. divizije. Borba je otpočela u 23 časa 6. juna. Jedinice su se neopaženo privukle na blisko odsto-

i an je za napad, a da bi se postiglo iznenađenje, nije predviđena artiljerijska priprema. No, pošto je neprijatelj prvi otvorio vatru na neku jedinicu u blizini, otpočeo je da dejstvuje i naš artiljerijski divizion. Jedan bataljon 3. brigade upao je u Komarevo sa istočne strane, a bataljoni 4. brigade sa sjeverozapadne. Napuštajući kuću po kuću, neprijatelj se povlačio prema crkvi. Punih 45 minuta ove dvije brigade su napadale, dok nisu neprijatelja sabile u centar sela, a onda je sa sjeverne strane počela sa napadom Omladinska brigada. Neprijatelja su od sigurnog uništenja spasile tvrde zgrade, a po danu na ovim položajima nije bilo mogućno razvijati borbe zbog toga što je neprijatelj mogao brzo da interveniše, pa čak i iz Zagreba. Vremena je bilo samo toliko da se evakuiše plijen. Pretrpjevši teške gubitke, neprijatelj je sutradan napustio Kemarevo. U cvim borbama poginuo je 21 borac i starješina, a među njima i komandant 2. bataljona 4. brigade — kapetan Mirko Strineka; oko 96 drugova iz 7. divizije je ranjeno.

Tokom juna neprijatelj je odustao da uspostavlja posade za neposrednu zaštitu pruge Sisak — Sunja i Sunja — Kostajnica; između ovih garnizona upotrebljavao je jedinice jačine do bataljona, ojačane tenkovima i artiljerijom, za borbu protiv naših jedinica koje su se ovdje često pojavljivale. A kad bi došlo do borbe, neprijatelj je iz Siska dovlačio ojačanja do šume Piškornjač, a iz pravca Sunje do sela Drljače, odakle se vlakovi dalje nisu upućivali, već je pješadija, razvijena u streljački stroj, nastupala u pravcu gdje se vodila borba. I na komunikaciji Sunja — Kostajnica uslijed jakog pritiska naših snaga neprijatelj je bio prisiljen da se služi ovakvom taktikom: jedinice koje su se kretale iz Sunje i Kostajnice prvo bi odbacile naše snage sa važnih položaja i onda ih držale sve dok cestama ne bi prošli transporti i kolone.

Tokom prve polovine 1944. godine jedinice 7. divizije oslobodile su gotovo cjelokupnu teritoriju Banije. Pod kontrolom okupatora ostao je još samo uski pojas teritorije, ograničen cestom Gore — Petrinja — Mošćenica — Sisak sa osloncem na gradove Sisak i Petrinja. Uspostavljena je relativno čvrsta slobodna teritorija na Baniji, s veoma razvijenom organizacijom organa i ustanova narodne vlasti. Slobodna teritorija Banije veoma je mnogo značila za življe komuniciranje između slobodnih teritorija sjeverno i južno od Save.

Divizija se u ovom periodu moralno, politički, organizaciono i borbeno tako učvrstila, da je bila sposobna za izvršenje krupnijih zadataka i van teritorije Banije.

Prema izvještajima štaba divizije, tokom prve polovine 1944. godine divizija je imala 219 mrtvih, 670 ranjenih i 69 zarobljenih i nestalih. Nije bilo jednostavno prebroditi i savladati mnoge teškoće koje su se u procesu sređivanja divizije pojavljivale. Gubitke u

ljudstvu bilo je najteže podnijeti, jer su se vidici skorog oslobođenja zemlje već sasvim jasno nazirali. Međutim, narod koji je već dao mnogo žrtava za svoju slobodu nije bilo teško pripremiti i za napore koje je trebalo još učiniti.

Prebrodivši izvjesne kritične momente tokom prve polovine 1944. godine, jedinice 7. divizije i narod na slobodnoj teritoriji Banije ušli su u drugu polovinu te godine, sa ostalim jedinicama i narodom Hrvatske, čvrsto riješeni da i dalje jačaju svoje unutarnje jedinstvo na putu do konačne pobjede.

Uroš KRUNIC

NI KORAKA DALJE! . . *

Treći bataljon 1. udarne brigade dobio je vrlo težak zadatak: osigurati prijelaz slavonske brigade i opreme (vojničke opreme i eksploziva) preko Save i vratiti se natrag.

Jutro je. Prošli smo bez metka banjalučku,i beogradsku prugu. Zauzeli smo položaj u samoj ravnici, prema pruzi i Sunji. EV9 »štuka«. Njih četiri i dva laka bombardera... i neprijatelj nailazi sa svih strana s tenkovima, blindiranim kolima i konjicom. Ima ih blizu hiljadu. Avioni tuku i tako se nisko spuštaju, te misliš da će te odnijeti. Zgledavamo se... Gdje je komandant Joka? A, eno ga, viče:

— Samo se držimo, udri gadove!

Banda je »šarena« — Švaba i Čerkez, ustaša i četnik. Već ih raspoznajemo. Skoro smo u obruču. Sa sviju strana prišli su nam na 80 do 100 koraka. Tučemo iz pušaka, šaraca. bacača... Banditi padaju, dižu se i trče, u namjeri da nas sve uhvate žive, da se dočepaju spreme. Avioni se nisko spuštaju i vidimo lica avijatičara, koji nas gledaju i mitraljiraju.

— Prebacuj se do nasipa Save, lagano i vojnički! — komanduje kapetan Joka, tuče iz šmajsera i smije se.

Razvija se borba prsa o prsa... Eno već su uhvatili našeg najboljeg borca Zivkovića. Tuku se kundacima i hvataju za »vratove«. Zivković se snalazi, baca bombu i evo ga opet k nama.

Zauzeli smo nasip. Za leđima mutna Sava, oko nas na pedeset koraka krvoloci, iznad nas 6 »ptičurina«, koje nam skidaju kape s glave. Već su se primakli opremi.

— Ni koraka dalje, drugovi! — viče naš komandant Joka. Plotun i juriš. Ajde, Slavonci, nema ih puno!...

Strašan plotun, banda se prevrće. Švaba po Čerkezu, četnik po ustaši. Čudna smesa ...

— Juriš, ura, šatri, opkoli, hvataj žive! — krećemo mi u trku...

Banda zaostaje, koleba se i onda u bijeg. Kamioni i avioni, tenkovi uz konjicu, okupator uz izdajicu, sve bježi glavom bez obzira. Nalazimo mrtve i ranjene. Petnaest... dvadeset... oficir Čerkez, oficir Švaba ...

— Oprema je spašena, zadatak je izvršen, druže komandante!

— raportira komandant 3. bataljona kapetan Jeka. — U ovako teškoj situaciji nisam bio ni u Crnoj Gori. Ali, srce junačko i pribranost sve rješavaju ...

— Tako je, junaci! Zaslužuješ ti i cijeli treći bataljon najveću pohvalu. Držanje svakog vašeg borca služi kao primjer narodu i vojnicima kako se bori protiv razbojnika i kako se ispunjava zadatak! — reče komandant brigade.

Branko BOROJEVIĆ
komesar I brigade

* *Sedma divizija* br. 1/1944.

NAREDBA BROJ 5

ŠTABA VII UDARNE DIVIZIJE IV KORPUSA NARODNO-OSLOBODILACKE VOJSKE JUGOSLAVIJE*

I

U noći 6—7. februara 1944. godine III bataljon naše I brigade dobio je zadatak da prati i osigurava prebacivanje Češke brigade, koja se imala preko Trokuta prebaciti za Slavoniju. Dvije željezničke pruge i rijeka Sava koje je imala brigada na svom putu prijeći, osim toga 60 kola spreme koja se nalazila u sastavu brigade i otežavala prebacivanje, govori da je zadatak bio ozbiljan i težak.

Brigada je stigla na mjesto prebacivanja u *5 sati u jutro. Pokret naših snaga bio je već tada otkriven. I u momentu kada se prvi dijelovi Češke brigade prebacuju dolaze 4 štuke i 2 lakša bombardera i sprečavaju daljnje prebacivanje. Kroz nekoliko časova neprijatelj nastupa iz pravca Sunje, šaša i Kostajnice — sa jednim tenkom, troja borna kola, veći broj motociklista i konjice. Jačina neprijatelja oko 800 vojnika — Nijemaca, ustaša, jednim dijelom »Čerkezi« i četnici.

Dolazi do žestoke borbe. Neprijatelj potpomognut tenkovima i avijacijom koja žestoko bombardira i mitraljira hoće da razbije naše snage i da zarobi našu spremu.

Naš III bataljon I brigade prvi prihvaća borbu i kad je neprijatelj stigao već blizu kola sa spremom, III bataljon shvaća veličinu svog zadatka, vrši juriš na neprijatelja i borbom prsa o prsa, kundakom i bombom u ruci potpomognut dijelovima Češke birgade, razbija neprijatelja i tjera ga u panični bijeg. Neprijatelj ostavlja 20 mrtvih na bojištu. Češka brigada sa svim svojim dijelovima prelazi Savu za Slavoniju. Naš III bataljon ponosno se vraća u sastav svoje brigade.

Ovom prilikom III bataljon I brigade »V a s i l j a G a ć e š e« iako u vrlo teškoj situaciji i na nepogodnom terenu, drži se hrabro i junački. U borbi se, pored ostalih, svojim držanjem ističu komandant III bataljona kapetan drug JOKA NIKOLA, koji za vrijeme borbe drži čvrsto u svojim rukama bataljon, hladnokrvno komanduje i vješto manevrira. Pored njega ističu se svojim junačkim držanjem drugovi komandiri MARIĆ ADAM, ZEC DRAGAN i BAJIČ DUŠAN, komandir 1. čete koji u najjačoj vatri iznosi svog ranjenog zamjenika druga Delića Iliju da

* *Sedma divizija* br. 1/1944.

ne padne neprijatelju u ruke. Također svojim hrabrim držanjem ističe se drug ŽIVKOVIĆ MILAN, desetar koji za vrijeme borbe pada neprijatelju u ruke, baca bombu, oslobađa se i vraća u bataljon. Isto tako istakao se puškomitraljezac drug MENIČANIN MILAN, koji je svojim mitraljezom nemilosrdno kosio neprijatelja.

Za hrabro i junačko držanje

P O H V A L J U J E M O

Drugove: J o k a N i k o l u, kapetana, komandanta III bataljona I brigade, komandire četa: B a j i ć D u š a n a, M a r i ć A d a m a i Z e c M i l a n a, svi iz III bataljona I brigade. Pohvaljujemo također sve borce i rukovodioce III bataljona I brigade koji svojim junaštvom i hrabrošću pokazaše kako se mrzi i tuče neprijatelj, kako se ozbiljno shvaćaju zadaci, kako se uspješno može boriti i protiv nadmoćnog neprijatelja i onda kad on ima avijaciju i tenkove.

II

Naš artiljerijski divizion u posljednja dva mjeseca, svojim upornim i požrtvovanim radom na vojnoteoretskom uzdizanju boraca i komandnog kadra postigao je vrlo dobre rezultate.

Ispit boraca, vojnih i političkih rukovodilaca, koji jc održan 13. o.mj. dokazao je da je u našem divizionu potpuno savladana obuka o rukovanju i komandovanju topovima. Upornim radom kroz ovo vrijeme osposobljeno je više boraca za nove rukovodioce.

Za ovaj uporni i požrtvovni rad

P O H V A L J U J E M O

sve borce i rukovodioce našeg I artiljerijskog diviziona, koji dokazaše da su u potpunosti shvatili veličinu zadatka, koji je postavljen pred sve jedinice naše Narodnooslobodilačke vojskea tojest da postanemo majstori svog oružja i majstori u komandovanju.

Ovaj primjer neka služi i ostalim našim jedinicama, kako treba učiti i raditi, uzdizati nove kadrove za što bolju i uspješniju borbu protiv neprijatelja.

Ovu naredbu pročitati pred strojem.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Politički komesar:
Uroš KRUNIC

Komandant, major:
Stanko BJELAJAC

IZBORI U DIVIZIJI*

Banija je glasala... I žene su prvi put u istoriji našeg naroda birale i bile birane za odbomice. Sve od 18 godina učestvovalo je u izboru organa svoje prave istinski narodne vlasti. U svakom selu, u svakoj općini naše Banije vodila se izborna kampanja i izbori u pozadini su dali rezultate...

— Još vojska nije glasala — kažu borci VII divizijo i Banijskog odreda. Imamo i mi prava da vidimo tko je sve u odborima, da znamo kako se i šta radi u pozadini... Mi ne damo da zabušant i dezerter bude u odboru. Neka dođe samo pod pušku, da vidimo koliko daje od sebe za slobodu... Mi ćemo i sutra, kada fašizma nestane, čuvati novu federativnu Jugoslaviju, učestvovati u biranju i biti birani u organe naše prave demokratske vlasti... Tako smo se zakleli... Ali, zato hoćemo i mi da glasamo! — tako raspravljaju borci naše proslavljene VII divizije, željno očekujući kandidatske liste iz pozadine.

— Znamo mi da u našoj vojsci treba da bude sposobnih drugova i da sada ne možemo pustiti pušku i otići u odbcre. Ne damo da se na taj način iz borbe izvuče kakav dezerter i zabušant!

Istina neki stariji borci, ranjeni i koje narod hoće treba da uđu u naše narodne odbore... Za takve ćemo i glasati, sve življe i jače raspravlja se po četama...

— Daj de tu listu iz mog sela da vidim tko je kandidat i koliko je glasova dobio. Prvi kandidat Končar..., a taj da, taj je ranjen prošao put kroz Bosnu i Crnu Goru... I u narodu je dobio većinu... Svi smo za njega! — uzvikuju borci rujevačke općine. Njega ćemo i u općinski odbor i za kotarskog kandidata.

— Složio se narod u pozadini i u vojsci — smije se član brigadne izborne komisije.

— Toga ne, taj je utekao iz brigade, kortešovao po selu da bi ga izabrali za odbornika... Protiv njega svi... I u pozadini je iz-

* *Sedma divizija* br. 1/1944.

gubio ... Tako je, treba vjerovati našim organizacijama u pozadini koje su ga raskrinkale.

— Ovaj nije ni metka »ogario«. Za njega nećemo ...

— Čekaj on je organizirao ona sela, najbolji odbornik uopćini. Ajde, tko je za, a tko je protiv? Pet protiv, četrnaest za ... I u narodu ima većinu, veli član komisije.

— Pazi, zgodno, i u prvoj i u drugoj brigadi svi partizani gotovo jednako daju glas za i protiv. To je svijest partizanska, to je pravilno shvaćen interes naše borbe — veli komesar brigade...

Tako su vršeni izbori u našoj VII diviziji uz veliki interes boraca i uz njihovo potpuno učešće. To je prvi put u istoriji naših naroda da naša vojska glasa. Uglavnom, svi su shvatili veliki značaj izbora za organe nove demokratske vlasti, u vrijeme kad je stvorena naša narodna skupština i prva narodna vlada, koja će tako imati još jaču podršku da ostvari velike zadatke: oslobođenje naših narodai izgradnju federativne i demokratske Jugoslavije.

Ovi izbori imaju značaj plebiscita, što znači slobodno izjašnjavanje narodnih masa — da li su za novu narodnu federativnu Jugoslaviju, ili za staru velikosrpsku Jugoslaviju na čelu sa kraljem i dvorom koji su izdali naše narode.

Naš narod na Baniji, naši borci VII divizije, učešćem u svim izborima i svojim slobodnim glasom potvrdili su odluke AVNOJ-a na drugom zasjedanju i čvrsto stali na stanovište da se bore za novu federativnu demokratsku Jugoslaviju, da se kralju i izbjegličkoj vladi zauvijek zabranjuje povratak u zemlju.

B. B.

SEDMA BANIJSKA U CAZINSKOJ KRAJINI

Sredinom januara 1944. godine došao je, poslije velikog kolebanja, komandant Muslimanske milicije[1] iz Cazinske krajine Huška Miljković[2] u štab 4. korpusa na pregovore radi prelaska na stranu NOVJ. Pregovori su uspješno obavljeni, a najvažnije odredbe sporazuma bile su: Muslimanska milicija, na čelu s Huskom, prelazi na stranu NOVJ i stavlja se pod komandu 4. korpusa (do februara 1944. od nje, Cazinskog odreda i još nekih jedinica formirana je Unska operativna grupa[3]); komandanti i komandiri Milicije ostaju na ranijim dužnostima, s tim što će jedinice dobiti političke komesare.

Prihvatanje Huskinog komandnog kadra bilo je veoma teško za nas, jer je u tom kadru bilo i teških zločinaca, a i drugih prema NOP-u neprijateljski raspoloženih elemenata, no trenutno drugog

[1] Ustaše su 1942. godine na prijedlog okupatora organizirale u Bosni Muslimansku legiju, čiji je osnovni zadatak bio borba protiv NOP-a. Najznačajnija grupa »legije« (ustaše i Nijemci zvali su je Muslimanska milicija) nalazila se u Cazinskoj krajini, zaostalom i nerazvijenom kraju sa preko 100.000 muslimana. Ovu grupu obrazovao je tzv. Krajiški odbor na čelu sa Hasanom Miljkovićem, predratnim narodnim poslanikom i predsjednikom općine Velika Kladuša. Za komandanta je postavljen Huška Miljković. U Miliciji se nalazilo oko 3.000 uglavnom zavedenih seljaka, okupljenih da »brane vjeru«, koje su njihove starješine držale na okupu, u prvom redu terorom.

* Huška Miljković, predratni član KPJ, stupio je u partizane 1941. godine i postao partijski funkcioner. No, pokoleban u toku IV neprijateljske ofanzive, prebjegao je fašistima. Bistar, lukav i veoma ambiciozan, odličan poznavalac svog kraja 1 mentaliteta svojih zemljaka, uspijevao je da demagogijom 1 terorom relativno čvrsto rukovodi Muslimanskom milicijom.

[3] Sastav štaba Unske operativne grupe bio je: komandant Huška Miljković, politkomesar Sukrija Bijedić, načelnik štaba Ignjatije Perić, zamjenik komesara Dušan Jandrić, operativni oficir Gojko Tintor, informativni oficir Husein Dedić, rukovodilac Ozne Ferid Dedić Feda, načelnik Agitpropa A'bđulah Muminagić, referent saniteta dr Turčić i intendant Mehmed Omanović. Grupa je a sastavu imala dvije brigade i Bužimski partizanski odred sa ukupno oko 2.000 boraea.

rješenja nije bilo: zavedeni pripadnici Milicije još su vjerovali u svoje rukovodioce, pa ih je trebalo političkim radom, djelovanjem i očiglednim dokazima i prevaspitavati i otvarati im oči. Osnovno je bilo onemogućiti okupatoru da i dalje koristi hiljade ovih ljudi s-a bratoubilačku borbu, već stvoriti od njih borce — antifašiste.

No, neprijatelj, poremećen u svojim planovima, nastojao je da pojačanim vojnim dejstvima prema Cazinskoj krajini i što intenzivnijom propagandom na terenu i u jedinicama bivše Milicije povrati svoje pozicije. U tome mu je dosta pomoglo jako uporište u Cazinu. Kao rezultat toga pojavilo se u Huskinim jedinicama dezerterstvo, a partijske i druge političke organizacije na terenu, kao i organi narodne vlasti, ometani su u svom radu i izloženi diverzantskim dejstvima. U vezi s tim održano je u drugoj polovini aprila savjetovanje u štabu Unske operativne grupe (UOG).

Stab UOG (tada je bio u selu Golubiću) svakodnevno je iz jedinica i sa terena primao izvještaje o situaciji, što mu je obezbjeđivalo sigurne podatke o neprijatelj evo j djelatnosti. Tako se 23. aprila ujutro saznalo da se Mujo Rizvić, komandant 1. bataljona 2. brigade, sprema da sa bataljonom pređe neprijatelju. Odmah je to depešom javljeno štabu 2. brigade. Međutim, zahvaljujući nesnalažljivosti onih koji su bili određeni da ga uhapse, Rizvić je s grupom svojih pristalica pobjegao u Cazin, pošto im prethodno nije uspio pokušaj da pobiju komesare i komuniste. Sutrađar. se i Hu-Liein Rošić, komandir jedne čete iz 2. brigade, predao neprijatelju.

Događaji su se počeli brzo odvijati: rezultati neprijateljevog djelovanja ispoljili su se u punoj mjeri. Tako se 25. aprila saznalo da i Memaga Dautović, komandant 3. bataljona Bužimskog odreda, namjerava prebjeći s bataljonom neprijatelju (on je bio jedan od agenata njemačke obavještajne službe). Uz saglasnost štaba 4. korpusa i rukovodstva UOG Dautović je uhapšen. Na saslušanju je, između ostalog, rekao:

— Da Huška ima i deset glava na ramenu, ni jedna mu neće ostati.

Nakon dva dana (27. aprila) Đuro Stankovic, rukovodilac Ozne 4. korpusa (koji se, zbog nastale situacije, već dva dana nalazio u štabu Grupe), primio je telefonsko obavještenje od Vece Holjevca, politkomesara 4. korpusa, da je tog jutra kod Kladuše Huška ubijen, a prema još nepotvrđenim vijestima da je poginuo i njegov brat Šaban, zamjenik komandanta Bužimskog odreda, *Iz* korpusa je zatraženo da se što prije neko predloži za novog komandanta UOG, kao i da se još više pojača budnost u štabu i jedinicama.

Ubistvo Huske ne samo da je iznenadilo već je i zabrinulo štab UOG — jer je Huška u ovom kraju bio popularan pa bi bilo loših posljedica, ako bi ubistvo bilo pripisano partizanima. No, neprijatelj je pogrešno procijenio situaciju: već sutradan su avioni nad Cazinskom krajinom bacali letke u kojima su se Nijemci hva-

lili da su ubili Husku Miljkovića, »krvnika i izdajnika krajiškog naroda«. Ovi leci su bili više nego dobrodošli, a dokazivali su da neprijatelj nije bio dovoljno pametan: da je samo proturio vijest da su ga partizani ubili, bilo bi teško dokazatj borcima i narodu ko je ubistvo izvršio i zašto. Pitanje je kako bi se u tom slučaju proveli partizani i da li bi se održali na ovom terenu.

U to vrijeme, radi veće bezbjednosti, štab Grupe se premjestio :'z Golubića u osnovnu školu u s. Todorovo. Međutim, odavde se nije mogla uspostaviti telefonska veza sa 4. korpusom jer su, prvi put, diverzanti neprijatelja uspjeli da pokidaju telefonsku liniju. Zato se veza održavala samo preko radio-stanice.

Odlučeno je da se komandant 1. brigade Halil Šakanović postavi za komandanta UOG, a zatim je naređeno da se 1 brigada odmah prebaci iz rejona Bužima u Todorovo. Ovo je učinjeno radi lakše intervencije, a eventualno i zaštite štaba UOG. Za komandanta brigade postavljen je Zuhdija Zalić, raniie rukovodilac u 13. proleterskoj brigadi, inače rodom iz Velike Kladuše.

Situacija se svakog časa pooštravala, a neizvjesnost postajala óve veća, jer je neprijatelj bio aktivan i na frontu i u našoj pozadini. Diverzanti i »trupovi« su razvili veliku aktivnost, vršeći diverzije na putevima i vezama, napadajući na kurire, odbornike, političke radnike i druge aktiviste NOP-a. Zato su oko škole u Todorovu iskopani rovovi i pojačan broj stražara (imali su 16 puškomitraljeza). Prvoborac Rekić sa svojim šarcem i Ljuban Pavlović s haubicom zauzeli su busiju ispred vrata štaba. U jedinicu za obezbjeđenje štaba upućeno je nekoliko starijih i iskusnih partizana koji su svaku noć, zajedno sa ostalim borcima, proveli u rovovima. Pored ovog neposrednog, organizirano je i spoljnje obezbjeđenje na stalnom položaju — i danju i noću.

Panike nije bilo iako je situacija bila kritična, tim prije što se nije znalo držanje nekih jedinica Grupe. Stvarno je vecma neprijatno osjećanje kad ne postoji puno povjerenje u sovjstvene jedinice i ljude. Tada se čovjeku čini kao da je opkoljen.[4]

No, i pored teške, pa i mučne situacije, u štabu Grupe i kod boraca oko njega vladalo je dobro raspoloženje. Gak je bilo i šala na račun nastalih događaja. Tako, na primjer, zamjenik komesara Dušan Jandrić jednog trenutka je tiho dobacio Mehmedu Omanoviću:

— Čuvaj se! Koža članova Partije u ovoj situaciji jeftinija je od jagnjeće.

A na to će mu Abdulah Muminagić:

— Lako se tebi šaliti kad ti Rekić šarcem čuva glavu.

[4] Kada je zamjenik rukovodioca Ozne štaba UOG Savo Bogdanović predložio da se povuče jedan bataljon bliže štabu Grupe, rečeno mu je da razmisli o tome da li je bolje privući bataljon ili ga ostaviti dalje, ako se u njega nema puno povjerenje.

Pozitivnu atmosferu u štabu, iako se nije raspolagalo nikakvim vijestima, i vjeru da će se situacija ubrzo poboljšati i srediti održavala je ona stara i uvijek prisutna partizanska vjera da se može i mora izaći iz najteže situacije.

Pored nemilih događaja na terenu i iz jedinica su stalno pristizali izvještaji da je situacija postajala sve teža i neizvjesnija. Kurire su pratile grupe naoružanih boraca, spremne da prime borbu sa odmetnicima i drugim grupama koje je obavještajne- služba neprijatelja ubacivala po specijalnom zadatku u Cazinsku krajinu.

Tako je štab Grupe primio hitan izvještaj od Komande mesta Pećigrad da je neprijatelj ubacio jednu grupu na slobodnu teritoriju i da je ona ušla u Mjesni NOO, svezala odbornika Muju Zunića, odvela ga u Cazin i predala Nijemcima. Iz drugog izvještaja se saznalo da je komandant Bužimskog odreda Haso Dizdarović pohapsio 28. aprila borce i starješine članove Partije; između ostalih i Smajila Rašćukića Muftiju, referenta saniteta, Arifa Suljića, obavještajnog oficira odreda i Mehmeda Šabanca, komandanta mjesta Bužim, dok je Akif Mustafić, komesar bataljona, ubren kod sela Pleske poslije herojskog otpora. Stizale su informacije da grupe i pojedinci iz muslimanskih brigada odlaze svojim kućama, jer se ne mogu snaći u ovoj složenoj situaciji (neki su se odmah zatim dobrovoljno vratili u svoje jedinice). Hakija javlja da je četa koju je poslao kao obezbjeđenje na Skokove otišla neprijatelju u Cazin. I tako, izvještaj za izvještajem.

Neprijatelj je svaki dan ispadao iz uporišta: Otoke, Cazina, Ostrošca i Bihaća, a preko noći ubacivao naoružane grupe. Naročito je bio opasan »trup«, na čijem je čelu bio Denčl, šef obavještajne službe cazinskog garnizona. Njegovi ciljevi su bih štabovi, politički radnici i pozadinske vlasti.

Negdje 30. aprila, baš uoči napada ovog »trupa« na štab UOG, ušao je u štab komandir zaštitnice, Rekić, Krajišnik mlad, visok, vitak momak. Zapitao je:

— Treba li i danas u rovove?

Dobio je potvrdan odgovor. Rano ujutro, u samo svitanje, Denčl je sa svojim »trupom« napao štab Grupe. Naši borci u rovovima začuli su tihi žamor i topot nogu, a zatim su primijetili streljački stroj sa istočne strane škole. »Trup« se privlačio pognuto i tiho. U jednom momentu čulo se tiho »Forverc[1]« U istom trenutku komandir zaštitnice komanđovao je »Pali!« Neprijatelj je uspio da baci samo ručne bombe, ali bez rezultata, a zatim je, zbunjen i ošamućen, pružio samo toliko otpora da bi pokupio mrtve i ranjene i odmah se povukao. Za sobom je ostavio nekoliko ručnih bombi i pištolja, nešto municije i jedan automat. Partizani nisu imali gubitaka.

Kad je naših 16 puškomitraljeza planulo, iz škole su izjurili Gojko Tintor i Stanko Kreća Ćane, vičući:

— Držite se momci, udrite bandu!

Artiljerac Ljuban, gledajući kroz cijev haubice, dovikivao je:

— Ovamo, ovamo ih natjerajte, na mene, pa im se neće znati ni za rod!

Da bi što prije sredio situaciju, štab UOG predložio je da se u Cazinsku krajinu privremeno upute neke jedinice iz Banije, što je štab 4, korpusa i prihvatio. Međutim, 7. banijska divizija bila je prilično udaljena (nalazila se negdje oko Siska i Petrinje) pa je trebalo vremena dok stigne. Zato je borba nastavljena sopstvenim snagama.

Radi što uspješnije borbe, štab Grupe je još prije ovih nemilih događaja organizirao omladinski kurs, u zaseoku Horozovići. Slušalaca je bilo 15, a rukovodilac i predavač bio je Dušan Janđrić. Ovi omladinci nisu imali nikakvo političko obrazovanje, ali su na kursu pokazali veliku želju da ga što prije steknu. Kurs je završen baš u vrijeme kad je situacija postala najteža. Kad je Jandrić otvoreno zapitao kursiste na čijoj su strani, svi su kao jedan osudili pokušaj puča i izjavili da će se s puškom u ruci boriti protiv okupatora i domaćih izdajnika. Zatim su skinuli fesove i stavili partizanke, a najljepši fes su upotrijebili za petokrake. Ovih 15 omladinaca u ovim najtežim danima odigrali su veliku ulogu.

Prva i 2. brigada grčevito su se borile, a veliki doprinos toj borbi dale su i obavještajna i kontraobavještajna služba.

Počeli smo i energičnije čistiti i prikrivenog neprijatelja, u čemu nas je svesrdno pomagao i narod. Svi, i narod i borci su govorili da je došao konačni čas da se kolebljivci i špekulanti očiste iz naših redova. (To je najbolje izrazio borac Rekić govoreći da se tek sad osjeća dobro, jer sve ide onako kako je on zamišljao.)

O svim događajima štab je redovno obavještavao korpus. U takvoj složenoj situaciji izvještaji su bili puni novih i interesantnih podataka, pa su šifranti u korpusu s velikim interesovanjem dešifrirali depeše — pričao je đoenije Savo Bogdanović, načelnik Ozne 4. korpusa.

Drugog maja, u sam suton, u štabu Grupe je vladala potpuna tišina, ali i puno optimizma i raspoloženja. U jednoj sobi sjedeli su Dušan Jandrić, Dule Muminagić, Mehmed Omanović i Feđa. Baš u momentu kad je Dušan zapitao: »Hoćemo li i večeras spavati pod rata«m opremom?«, zazvonio je telefon. Slušalicu je podigao Feđa, pa je oprezno zapitao ko se javlja, pretpostavljajući mogućnost da se neprijatelj priključio na našu telefonsku liniju.

— Ovdje je komandant 1. banijske brigade Miloš Suzić. Govorim iz Vrnograča. Eto mojih Banovaca — hitaju usiljenim maršem prema vama, sigurno je prethodnica već u Horozoviću.

Kad je Feda spustio slušalicu, na sva pitanja odgovorio je samo ovo:

— E, Dušane, večeras možeš spavati kao da nije rat — stiže]. banijska brigada.

Brigada je uskoro stigla i produljila kroz Todorovo, te 3. maja posjela položaje na Skokovima prema Cazinu. Istog dana pobjeglo je iz Cazina i vratilo se u svoju jedinicu pet boraca koje je neprijatelj bio zarobio.

Rano ujutro 4. maja oko 500 legionara 373. »Tigar«-divizije, sa dva minobacača, krenulo je iz Cazina prema Pećigradu, ne znajući da se pred njima nalazi 1. banijska brigada. Glavnina je krenula pravcem Cazin — Coralići — Skokovi, pomoćna kolona uputila se od Cazina prema Skokovima.

Banijci su, umorni, ali spremni za okršaj, posjeli položaj: Barska — Skokovi — Mracelj.

Od 9 do 15 časova na položaju Skokovi vodila se žestoka borba. Legionari, iako dobro naoružani i potpomognuti vatrom svojih minobacača, kao i artiljerijom iz Cazina, nisu pestigli ni najmanji uspjeh. Žilavi otpor Banijaca neprijatelja je prvo iznenadio, a zatim zamorio, što je brigada iskoristila (oko 15 časova preši;, u protivnapad) i primorala neprijatelja da se u neredu povuče prema Cazinu. Neprijatelj je imao 20 mrtvih i 15 ranjenih.

I jedinice UOG koje su se nalazile na položajima kod Bužima, prema Otoci i Bosanskoj Krupi, također su natjerale neprijatelja da se povuče u svoja uporišta.

Zbog ovih uspjeha narod Cazinske krajine priredio je veliko slavlje borcima 1. banijske brigade. Omladinci, žene i starci donijeli su na položaj svojoj vojsci mnogo ponuda u hrsni — sve ono što su imali.

Može se reći da su ovi događaji presudno utjecali na sređivanje situacije na Cazinskoj krajini, Banijci su neprijatelju jasno stavili do znanja da nema šta da traži na ovoj teritoriji i d? oni stoje rame uz rame kraj svojih susjeda, Krajišnika. Dva susjeda, nepokorena od okupatora i domaćih izdajnika, ginuli su zajedno za slobodu. Grobovi palih muslimana, Srba i Hrvata u Pećigradu ne pokazuju samo kako se nepoštedno daje život za otadžbinu, već stoje i kao opomena onima koji bi dirnuli u bratstvo i jedinstvo.

Ferid DEDIC FEĐA

U BOLNICI KOD RANJENIH DRUGOVA*

Još uvijek sam pod dojmom posjete našim ranjenim drugovima. Bio sam sretan kada mi je saopšteno da idem k njima, da vidim te divne borce koji su dali svoju krv za slobodu i sretniju budućnost našeg naroda.

Mi smo ih obradovali dobrovoljnim prilogom koji je u zajednici s nama omladina sela Drenovca predala i time pokazala visoku svijest u brizi oko naših ranjenih junaka, dala primjer kako omladina treba čvrsto da se poveže sa frontom, sve u svrhu što skorijeg oslobođenja.

Neopisivo je bilo veselje naših ranjenih drugova kada su nas vidjeli u svojoj sredini. Ja sam bio neobično radostan kada sam vidio da prebolijevaju oni drugovi kojima sam dao prvu pomoć i strepio za njihov život. Oni se brzo oporavljaju i na putu su da skoro ozdrave.

— Kako je u brigadi? Sta ima novo u svijetu7 Dokle je došla Crvena armija? Jeste li vršili akcije? Kako taj, kako onaj — postavljaju desetine pitanja na koja jedva da odgovorim.

— Eh, eh kad čujem da tako silno napreduje Crvena armija, odmah sam upola zdraviji — kroz suze radosnice progovara teško ranjeni komandant bataljona kapetan Janko Aluga.

— Ja ću jopet u borbu — veli naš Vrabac i podiže obadvije ruke, za vi jene.

— Gdje je moja Druga brigada? — pripitkuju Stole Divjakinja i komandant Čavić.

I tako redom od jednog do drugog, stalno pitanja i veselost... Teško se rastajem od tih divnih junaka.

— Pišite nam o svemu, posjetite nas često. Znal: smo mi da Prva brigada mora uvijek biti prva, pa i u brizi o nama.

Nisam u stanju da ovdje opišem to zadovoljstvo koje smo učinili svojom posjetom našim ranjenim drugovima. Mi moramo posjećivati naše ranjene drugove u bolnici, pisati im takmičeći se jer znamo koliko to veselje čini njima, koliko lakše podnose svoje rane.

Mi time izvršavamo svetu dužnost druga prema drugu, opće čovječansku dužnost.

Boško ANDRLIC
referent saniteta

* List 1. brigade *Sloboda,* br. 3, mart 1944.

BORBA OKO ŠARENOG MOSTA

Početkom proljeća 1944. godine 2. bataljon 2. brigade odmarao se u Maloj Gradusi. Kao komandant bataljona dobio sam naređenje da se bataljon prebaci kod sela Umetića. Tu smo smijenili 4. bataljon i sa dvije čete posjeli položaj, a treća je upućena po jednom zadatku u selo Begoviće. Ostao sam s pratećom četom, očekujući izvještaje o pokretu neprijatelja.

Rano sam se digao da obiđem straže i osmotrim okolicu. Bilo je maglovito proljetno jutro, ali su se u daljini ipak nazirali ljudi, žene i djeca kako bježe prema nama, tjerajući stoku. Kad su počeli pristizati, rekoše da je banda prodrla s motorizacijom i konjicom od Kostajnice i, navodno, već se nalazi kod Šarenog mosta. Zabrinulo me je što nisam dobio izvještaj od 1 i 2. čete. Bojao sam se ia ih neprijatelj nije opkolio.

Odlučio sam da sa komandirom prateće čete i kurirom Banićem krenem prema mostu. Od oružja smo ponijeli puškomitraljez, pušku i revolver. Oprezno smo se prikradali mostu, koji je već prije bio srušen. Kad smo se približili na tridesetak metara, primijetismo pod mostom dva njemačka oficira, s motorom. Prešli su rječicu Sunju i upravo nešto popravljali na kotaču motora. Naredio sam šapatom Baniću, koji je nosio mitraljez, da puca. Pokušao je, ali je staro oružje zatajilo. Zgrabio sam karabin, opalio i lakše ranio jednog Nijemca koji se sakrio iza zida srušenog mosta. Drugi je pobjegao preko Sunje.

Tom prilikom sam odlučio da savladam ranjenog Nijemca i potrčao na zid. On me je imao na nišanu svog revolvera, no za nišanjenje nije imao vremena. Bacio sam se odozgo na njega. Metak je promašio i našli smo se u klupku. Bio sam jači, pa i pored ogorčenog otpora, vrlo brzo sam se s njim obračunao. To se sve zbilo u trenutku. U to je i drugi njemački oficir otvorio na mene vatru iz revolvera, pa mi je u pomoć dotrčao kurir Banić. No, bio je od-

mah ranjen i pao je u vodu, pa sam povikao komandiru da ga izvlači. Morao sam da se obračunam i s drugim Švabom. Drugog izlaza nije bilo: nego tko će koga!

Puzeći i četvoronoške iza zaklona, došao sam na dvadesetak metara i vidio kako Nijemac odvrće bombu. Bacio ju je na mene, ali sam ocijenio da neće pasti posve blizu pa sam se sagnuo u zaklon. Nakon eksplozije skočio sam u dim, koristeći ga kao masku, te sa dva metka likvidirao i ovog Frica. To je bio neki zadrti nacist, jer je umirući još izvikivao: »Heil Hitler«!

U prvi mah bi mi žao što ga nisam zarobio, al: sam ubrzo opazio da mi se jedna grupa Nijemaca trčeći približava Pokupio sam revolvere ubijenih, dotrčao do motora i, kako se u njega nisam mnogo razumio, opalio sam nekoliko metaka da ga onesposobim. Sretno sam pretrčao preko ceste. Sve sam jasnije čuo viku Nijemaca koji su bjesomučno za mnom pucali. Umakao sam u neki jarak i povlačio se četvoronoške, a iznad mene su brisali meci, zabijajući se u zemlju.

Prateća četa se povukla na jednu čuku i odatle pružala otpor, a 1. i 2. četa teško su se povlačile pod žestokim pritiskom Nijemaca i Čerkeza. Vidjevši opasnost, naredio sam da se i prateća četa odmah povuče prema Jošavici.

Da bismo jasnije sagledali situaciju i donijeli odiuku, komesar bataljona Ignjatije Joka, komandir 1. čete i ja zadržali smo se kratko vrijeme na položaju. No, neprijatelj je bio znatno nadmoćniji, nadirao je iz tri pravca i drugog izlaza, sem povlačenja, nije bilo. Krenuli smo za jedinicama, a neprijatelj nas je pratio u stopu. Naročito su se Čerkezi na svojim brzim konjima uklinjavali u naše položaje i izbijali nam na krila, obuhvatajući jedinice u povlačenju. Prijetila je opasnost da ne odsijeku koju jedinicu ili grupu, da ne uhvate nekog ranjenika ili zaostalog borca. Brzo smo se povlačili. Goneći nas u stopu, neprijatelj je po nama tukao ubitačnom vatrom. I baš kad sam, osmatrajući, nešto zastao, začuh blisko i oštro štektanje »šarca« i istovremeno jak bol u desnoj nozi Pokušao sam da izmaknem još koji korak, kad me nešto vrelo ošinu po licu, a krv brižnu oko nosa i usta. Pao sam u grmlje, osjećajući neku izmaglicu, s mišlju da je sve gotovo. Ostao sam sam, teško ranjen. Neprijatelj se približavao, a imao sam samo revolver s dva metka. Nisam htio da padnem živ u ruke neprijatelju. Izvadio sam pištolj i čekao ...

Čudno sam se osjećao. Lice kao da nije postojalo. Izvadio sam maramicu s namjerom da je stavim na lice. Mislio sam da mi je nos odbijen, usta razvaljena, a lice iskidano, jer sam jako krvario. Pipajući, osjetio sam da su mi zubi, ipak, čitavi. Pa i nos! S obje strane lica sam krvario (metak mi je prošao s jedne strane lica na drugu, ispod nosa). U to začuh i riječi koje kao da su me vratile u život i dale snage da se borim, da život što skuplje prodam. Netko je vikao:

— Brže, brže, komandant je teško ranjen! Moramo ga izvući! Neprijatelja pošto-poto zadržati!

Drugovi su u blizini — pomislio sam — i odlučio da se pridignem i pokušam prijeći, koliko sam ocijenio, još kojih petnaestak metara brisanog prostora i spasiti se. Desna noga mi je bila već skoro obamrla. Po cipeli se usirila krv. Ipak, našao sam još djelić snage, Vjerujući u spas, digao se i zateturao preko zaravanka, prema **zaklonu.**

Kako je tada zaštektao »šarac«, neću nikada zaboraviti. Između mojih raširenih nogu meci su izorali brazdu. Rubovi kabanice bili su mi sasječeni. No, ovog puta imao sam sreću — od tolikih metaka nisam nijednog »zaradio«. Dokopao sam se zaklona i pao kao pokošen. Ruke su mi bile zdrave i uskoro sam puzao dalje i tako nabasao na pušku i nešto municije, što je u povlačenju ispustio neki borac. Puška u rukama vratila mi je samopouzdanje. Znao sam: drugovi su negdje blizu, naći će me i pomoći mi

No, borba je i dalje plamtjela, mimo mene i mog puta. I dalje sam bio sam. Puzao sam i sve dalje izmicao, ostavljajući *iza* sebe krvav trag. Nisam vjerovao da se može toliko izdržati. (I danas u to teško vjerujem.) Konačno, nakon teških muka, nađoh se pred Komogovinom. Tu sam zatekao jednu grupu boraca iz mog bataljona — vjerovali su da sam poginuo. Kad sam se pojavio onakc krvav i umrljan zemljom, jedva su me prepoznali. Od radosti bilo je i suza. Uz pomoć drugova otpremljen sam u Donju Pastušu. a odatle u partizansku bolnicu u Zirovac.

U bolnici sam ostao 15 dana. lako su rane bile teške, pobjegao sam odatle u svoj bataljon, sa kojim sam srastao i bez koga nisam mogao. To je bila samovolja i nedisciplina koja mi se osvetila. U jednoj žestokoj borbi ponovo sam bio ranjen, u istu nogu. Teško. Drugog izlaza nije bilo: noga je amputirana da bi se život spasio. Tako sam se zauvijek oprostio od svog bataljona i mojih hrabrih boraca.

Adam PETROVIC GIGAC

NAREDBA BROJ 10

Stabu VII udarne divizije IV korpusa Narodnooslobodilacke vojske Jugoslavije za dan 16. maja 1944. godine.*

POHVALA

1. U takmičenju naše divizije koje je trajalo cd 23. II do 23. IV 1944. najbolje rezultate je postigla I brigada i time dobila za ovaj period divizijsku zastavu.

Za postignute uspjehe u ovom periodu POHVALJUJEMO borce, podoficire, oficire i političke rukovodioce I brigade i ističemo ih za primjer ostalim brigadama.

2. Inžinjerska četa ove divizije od svog formiranja do danas uspješno je izvršavala svoje zadatke i nanijela neprijatelju osjetne gubitke. Pokazali su veliku ljubav i predanost u svome radu te su sami sakupili novac radi nabavke izvjesnih nedostajućih predmeta u ovoj četi.

Za ovakav rad i postignute uspjehe POHVALJUJEMO borce, podoficire, oficire i političke rukovodioce inžinjerijske čete VII udarne divizije i ističemo ih za primjer ostalim jedinicama ove divizije...

Politički komesar
Uroš KRUNIC

Komandant, p.pukovnik
Mil. PAVLOVIC

Zbor 1. brigade u s. Komogovina 1944. godine prilikom prijema zastave nakon međubrigadnog takmičenja (govori politički komesar divizije Uroš Krunić)

* Dokument u *Arhivi VII,* br. reg. 5—1/4, k. 816.

Osvanuo je 14. maj, lijep i sunčan dan za još ljepšu svečanost. To je dan priznanja, dan slavlja, borbe, uspjeha i pobjeda I Udarne Brigade. Tokom prijepodneva vrše se pripreme za primanje zastave najbolje brigade VII Udarne Divizije. Sve je kao elektrizirano, svaki pojedinac nestrpljivo očekuje proslavu. Na cesa je neobično živo. Prolazi omladina sa zastavama, pjeva, kliče, smije se. Prolaze kola, puna darova našoj vojsci. Narod odaje priznanje hrabrim borcima najbolje brigade.

Oko podne malo selo je prepuno ljudi Staro i mlado, muško i žensko kreće do poljane na kojoj je podignuta govornica.

— Sigurno će doći neko iz Korpusa na ovu svečanost — čuje se glas iz mnoštva. — Ja sam čula da dolazi izaslanik iz Glavnog Štaba — priča povjerljivo jedna omladinka skupini oko sebe. — Ja sam čuo. .. neće doći... sigurno će doći... — razabiru se riječi iz žamora sakupljenog naroda. Svi smo znatiželjni, nestrpljenje raste.

U određeno vrijeme, uz glazbu ZAVNOH-a, stupaju u uzornom redu borci I. Udarne Brigade. Divna slika snage i naoružanja brigade. Gledamo odlučna lica i čvrsti korak neustrašivih boraca. »Živila Prva Udarna Brigada«, »Zivila NOV« — prolamaju se iskreni poklici razdraganosti i oduševljenja iz stotine grla sakupljenog naroda. Brigada je postrojena. Čini se da neće biti kraja parolama i poklicima. Najednom su sve oči uprte u grupu drugova, koji se laganim vojničkim korakom približuju pozornici. Prepoznajemo ih
— drugovi iz naše divizije — drug komesar korpusa Veca, a ovo je komandant Gošnjak — brzo se šire uzbuđeni glasovi. S njima idu dva druga u jednostavnim zelenim uniformama. Nismo poznavali odjela i činove, ali smo osjetili ko su ti drugovi koji su prolazili i činilo se kao da miluju pogledom, vojsku i narod. — »Živjela Sovjetska delegacija« — prolomio se urnebesni poklik sa-

kupljenog naroda. Odjeknuo je šumom i razlijegao se po našoj Baniji. To je progovorio narod Banije na usta prisutnih. Tr. je bio izražaj osjećaja svih naših junačkih naroda. Nije bilo kraja klicanju drugu Staljinu i Titu.

Komandant brigade predaje raport komandantu GŠH-a, koji obilazi brigadu. Glazba neprekidno svira ... Brigada stoji mirno. Iza toga uzima komesar divizije zastavu, jugoslovensku trobojnicu s petokrakom zvijezdom i izvezenim zlatnim slovima: »Najboljoj brigadi VII. Divizije« — »Naprijed do pobjede«. U svom govoru je komesar naglasio uspjehe brigade ne samo za vrijeme takmičenja, nego od prvih dana i sjetio se palih boraca palih hercja naše brigade za slobodu naroda. Krijesile su se oči starih boraca, oni plaču.

Komandant brigade prima zastavu, obećaje da ćemo je čuvati i junački ju nositi u nove pobjede, a zatim je predaje istaknutom borcu, drugu Resanoviću, koji je ponosno nosi na čelo svog
II. bataljona, uz neopisivo oduševljenje svih prisutnih.

Redaju se govornici: komesar Korpusa i GŠH-a, komandant korpusa i GŠH-a, koji u svojim živim govorima iznese političku situaciju i uspjehe naše borbe, daju u svojim govorima oblik osjećaju naroda, koji pozorno sluša i razdragano kliče...

Kada je ustao da govori drug pukovnik Gorošenkc, sovjetski delegat, ponovile su se dugotrajne ovacije sovjetskim delegatima, bratskom Sovjetskom Savezu, Crvenoj Armiji i drugu Staljinu. Upadaju u oči naši pioniri koji složno izvikuju parole. Na kraju govori drug Simo Eror, vjećnik ZAVNOH-a, koji podvlači i apelira da svatko pridonese svoj prilog u borbi za federativnu demokratsku Jugoslaviju.

Brigada prolazi. Svečani dio proslave je završen. Narod hrli do pozornice, okuplja se oko delegata bratskog Sovjetskog Saveza, oko naših komesara i komandanata. Svaki bi htio sa našim prvoborcima da progovori po koju riječ, svaki hoće da čuje tople riječi naše slavenske braće. Igra se kolo, vojska i pozadina. Pjevaju se borbene pjesme. Prava manifestacija povezanosti vojske i pozadine.

U predvečerje se narod razilazi svojim kućama, a brigada, sa svojom zastavom, kreće stupajući — naprijed do konačne pobjede.

Boško ANDRLIĆ
referent saniteta

Štab
VII Udarne Divizije IV korpusa NOV
Jugoslavije
A Br. 246/44
6. maja 1944.

POLITKOMESARU IV KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE*

... Inače odnos vojske i pozadine u ovim danima dolazi najviše do izražaja u tome što brigade svesrdno pomažu narod u proljetnoj sjetvi. Na mjestima osiguravamo sjetvu patrolama a osim toga i iz drugih sela naše jedinice dopremaju sve plugove i time sjetva se privodi sve više i više kraju. Osim tog načina koji povezuje našu vojsku i pozadinu narod vršeći sve češće posjete podiže moral boraca, ojačava uvjerenost naših jedinica da u pozadini neko organizira narod za što izdašniju pomoć našoj vojsci. U zajednici vojske i pozadine održavaju se i političke konferencije.

Narod Banije sa svojom divizijom proslavio je prilično dobro Prvi maj. Bila su 3 veća zbora. Na njima je govoreno ispred vojske. Osim toga organizovana je proslava i u samim jedinicama kao što smo to već i javili...

Politkomesar
Uroš KRUNIĆ

* Dokument u *Arhivi VII,* br. reg. 11/1—15, k. 813 A.

O DIVIZIJSKOJ STAMPI

Značajan doprinos učvršćivanju moralno-političkog stanja imala je štampa u diviziji. Izdavani su divizijski list i listovi brigada. Osnovna sadržina dnevnog lista bile su akcije jedinica divizije, kako bi se borci iz prve ruke obavijestili o rezultatima koje postižu u borbi. Ovim se nastojala ispraviti dotadanja nelogičnost da se u diviziji prije dozna šta se desilo, na primjer, na istočnom bojištima ili o borbama bilo gdje u Jugoslaviji, a o uspjesima koje postižu njene jedinice nije se na vrijeme doznavalo. Naravno, vijesti i komentari o događajima na frontovima najviše su zaokupljali pažnju boraca. Ubrzo se oko »Divizijskog lista« okupio dovoljan broj boraca i starješina — suradnika, koii su opisivali zanimljive momente iz borbe i života svojih jedinica Pošto su stvoreni uvjeti, izdavani su listovi i pri štabovima brigada (list 2. brigade, na primjer, nazvan je »Plotuni«), Postepeno su svoje listove počeli izdavati i štabovi bataljona, a krajem prve polovine 1944. godine i sve samostalne jedinice u diviziji izdavale su svoje džepne novine. Ovako razgranata štampa u diviziji odigrala je vrlo značajnu ulogu u unutrašnjem sređivanju jedinica i divizije u cjelini.

Sadržaj listova bio je raznolik, a podešavan prema potrebama jedinica. Pored događaja na frontovima davani su i komentari najznačajnijih političkih zbivanja iz zemlje i inozemstva (o odnosima među saveznicima, raspadu fašističkog bloka, odlukama AVNOJ-a itd.). Kulturno-prosvjetni odbori jedinica također su svoj rad popularisali preko štampe, posebno su propagirali širenje pismenosti, sticanje opštih znanja i si.

Štampa je znatno doprinijela da se razvije veoma intenzivno takmičenje u aprilu 1944, organizirano u čast 1. maja; ona je redovno obavještavala jedinice o rezultatima, podstičući takmičarska nastojanja jedinica. Rezultati određenih djelatnosti pretvarani su u bodove, a jedinice su se borile za najveći broj poena u ovim obla-

stima: koja će nanijeti najviše gubitaka neprijatelju u ljudstvu i materijalu, najviše uništiti tenkova, kamiona i aviona, zaplijeniti oružja, municije, opreme itd.; koja će pri proširivanju slobodne teritorije izvesti najviše uspjelih akcija; mobilisati najv'še novih boraca, dati najviše radne snage i pomoći narodu pri obradi zemlje.

U ovom takmičenju 1. brigada divizije dobila je prelaznu zastavu za najveće rezultate. Zastava je svečano predana komandantu 1. brigade, kapetan Milošu Suziću u selu Komori, s napomenom da je brigada nosi, ali da se i dalje ovako bori ako je želi zadržati. Na ovu svečanost došli su i predstavnici iz GŠH 4 korpusa, sovjetske vojne misije, organa narodne vlasti i političkih organizacija.

Listovi u jedinicama divizija donosili su vijesti i o radu naše pozadine, utičući tako na zajedničku želju da se postižu što bolji rezultati na frontu i u pozadini. U jednom listu donijeta je vijest sa mitinga održanog povodom formiranja radne brigade »Zivko Bronzić«, kako je omladina sa mitinga uputila telegram diviziji u kome, pored ostalog, kaže: »... Zato, drugovi, vodite i dalje nemilosrdnu borbu protiv neprijatelja, a mi ćemo, svrstani u našu radnu brigadu heroja ‚Zivka Bronzića', nastojati da obradimo što više zemlje i da je zasijemo da bismo obezbijedili našu vojsku i naše familije sa hranom«. U drugom broju lista pod naslovom »I pioniri nas pozdravljaju« mogu se pročitati podaci o aktivnosti najmlađih, gdje se kaže: »Mi pioniri iz Vel. Šušnjara posjetili smo danas naše bolesne drugove i donijeli im: jedno pečeno prase, 15 pogača, 15 litara mlijeka i 7 kg kolača. Donijeli smo ovaj darak od srca, jer smo svjesni i hoćemo pomoći našim drugovima da što prije ozdrave i stupe u borbu za konačnu pobjedu našeg naroda«.

Uroš KRUNIĆ

RATNE SLIKE IZ CAZINSKE KRAJINE*

TRIDESETI JANUAR 1944. GODINE

U selu Gornja Mlinoga već nekoliko dana se nalazi na odmoru moja, 8. banijska brigada. Odmaramo se, ali znamo da svakog časa može stići naređenje za pokret, i mi ćemo poći kroz snijeg da negdje napadnemo ili dočekamo neprijatelja... Niko neće biti iznenađen, jer svi znamo da se u ratu svakog časa događa nešto novo.

A odmor je potreban ne samo meni; cijeloj brigadi je on potreban.

Oko podne, dok sam sjedio u sobi u štabu brigade, pojavi se radio-telegrafista i saopšti mi:

— Druže komesare, depeša iz štaba divizije.

— Depeša ... Znači, nećemo se dugo odmarati.

Mislio sam na brigadu, ali depeša se ticala samo mene. Dobio sam naređenje da predam dužnost i da sa svima borcima muslimanima iz brigade krenem u Cazinsku krajinu.

Znao sam odmah zašto idem, ali ne i na kakvu dužnost. Čuo sam još ranije da se vode pregovori sa »Muslimanskom milicijom« Huske Miljkovića radi prelaska na stranu partizana. Znači da su pregovori završeni — a kako, imao sam da doznam u štabu divizije u Glini, gdje je trebalo da se javim i dobijem dalja uputstva.

Istog dana dobili su naređenje i štabovi Treće, 4. i 7. brigade da odmah sakupe sve borce muslimane i da ih upute u 8. brigadu, odakle je trebalo da zajedno sa nama krenu u Cazinsku krajinu.

Gornju Mlinogu smo napustili 31. januara, srdačno ispraćeni od starih drugova sa kojima smo dugo vremena dijelili i dobro i zlo.

* Iz knjige Sukrije Bijedića *Ratne slike iz Cazinske krajine, Svjetlost,* Sarajevo, 1957.

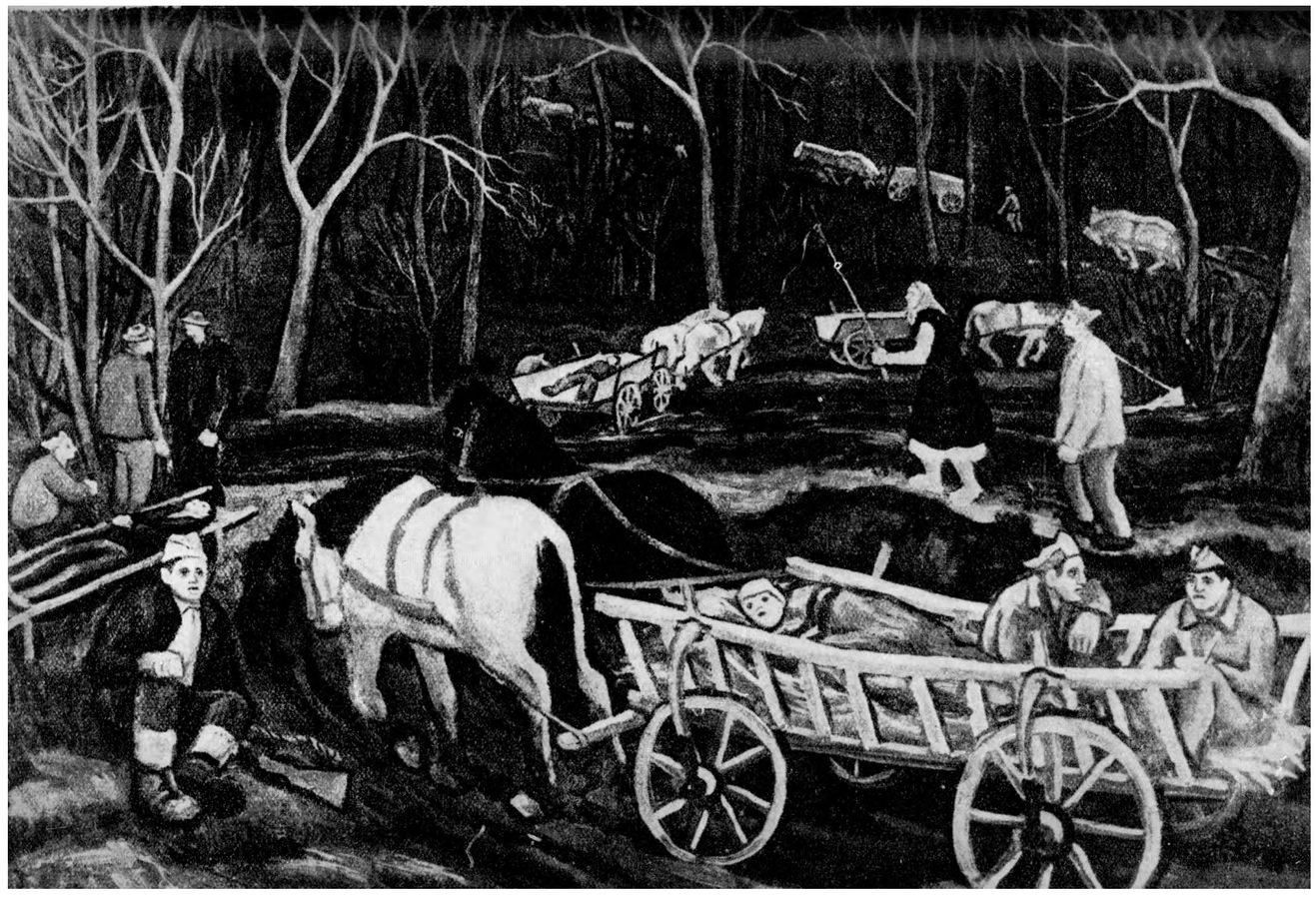

RATOVALI SU TO PARTIZANI

Kad je u maju počela VII neprijateljska ofanziva, bačena je na teritoriju Banije i Cazinske krajine 373. »Tigar«-divizija. Kao osnovni zadatak ona je imala da odbaci naše jedinice iz Unske doline i da im onemogući prelaz preko rijeke. Uz strašnu riku topova, štektanje mitraljeza i zaglušnu buku tenkova, krenuo je neprijatelj na Krajinu. Ali ga je tamo čekao čelični otpor boraca 2. banijske brigade. Na njene položaje su počeli bjesomučni juriši. Tenkovi, panceri, talasi vojnika. Ne jedanput, stotinu puta je zatutnjala zemlja. Druga banijska se nije micala. Neprijatelj se vraćao na polazne položaje; prestrojene jedinice su ponovo polazile u napad. Bilo je sve uzalud. U Cazinsku krajinu nisu prodrli.

U isto vrijeme sa istom žestinom branili su sa bužimskih visova borci 1. muslimanske brigade svoju Krajinu. Dva dana i dvije noći neprijatelj je pokušavao da ih razbije. Ovog puta nije pred njim stajala kolebljiva »milicija«, već partizani koji su znali da, braneći svoje domove, brane svoju zemlju i njenu slobodu.

Neprijatelj je odbijen od Cazinske krajine, ali su istovremeno po Baniji ponovo planule bajte u koje se bio sklonio narod. Nad selima su se ponovo podigli dimovi i plameni jezici. Trebalo je zaustaviti neprijatelja. Krajiške brigade, koje su se upravo spremale za odmor poslije teških bojeva, pojurile su prema Baniji. Bitka je ponevo počela. Kod Bojne, Kamenog mosta, Starog Sela ... Ovog puta borci muslimani nisu branili Cazinsku krajinu. Oni su branili Baniju i skupa sa borcima 7. i 8. divizije razbijali neprijatelja. Na bojnom polju u krvi kovalo se bratstvo i jedinstvo. I kao što su se borili za svaku stopu svoje Krajine, muslimanske brigade borile su se i za svaku stopu Banije.

U bici kod Kamenog mosta ranjen je mladi prvoborac, Krajišnik Ibrahim Mržljak, narodni heroj, borac iz čuvene Vergaševe čete sa Korduna, junak koji je učestvovao u proboju obruča na Petrovoj gori 1942. godine. Ranjavan osam puta dotada. Ibrahim je umro od devete rane prije nego je stigao do bolnice.

Šukrija BIJEDIĆ

27. juna 1944. godine u jednoj šumici kod sela Majske poljane održano je diviziisko savjetovanje Skoja. Na njemu su se okupili predstavnici svih aktiva Skoja iz divizije i Partizanskog odreda Banije, uz prisustvo komandanta i komesara divizije i predstavnika Okružnog komiteta KPH i Skoja.

Na savjetovanju su podnesena dva referata. Prvi »O političkoj situaciji«, a drugi »O organizacionim pitanjima«.

Savjetovanje je održano po preporuci divizijske konferencije KPH, održane u januaru 1944. godine, a prvobitno je bilo predviđeno za kraj februara ili početak marta. No, kao obično u ratu, ni jedan termin nije siguran, jer postoje nebrojeni uzroci koji mogu omesti izvršenje plana, pa se to desilo i sa našim savjetovanjem. Februarska ofanziva neprijatelja na slobodnu teritoriju Banije odložila je pripreme i samo savjetovanje. Uz to, novi zadaci pred jedinicama, pokret većeg dela jedinica u Cazinsku krajinu, pa odlazak nekih omladinskih rukovodilaca na Drugi kongres Usacja u Drvar još polovinom aprila i njihov povratak tek u maju i početkom juna, te VII neprijateljska ofanziva bili su nepremostive prepreke da se savetovanje pre održi.

Prvobitna zamisao da se težište divizijskog savetovanja usmeri na unutrašnje probleme jedinica i organizacija, angažuje na pomoći partijskoj oragnizaciji u tim naporima, te da se dogovorimo o pripremama za Drugi kongres Usaoja morala se izmeniti. Sređivanje stanja u jedinicama teklo je kroz borbu i pokrete. Organizacija Skoja je mobilisala ljude preko kratkih sastanaka za konkretne zadatke. U predasima držani su posebni sastanci Skoja, pa i sastanci svih omladinaca i jedinica, na kojima se govorilo o Drugom omladinskom kongresu i birani delegati za njega, zatim o zadacima jedinica i slično. Politodjel divizije sa brigadnim rukovodiocima Skoja održao je nekoliko sastanaka na kojima se, pored ostalog, dogovaralo o pripremi i održavanju savjetovanja. Smatralo se

da će savjetovanje, na kome bi se izmenila iskustva i zauzeli jedinstveni stavovi, bitno doprineti jedinstvenom usmjeravanju i djelovanju organizacije Skoja divizije i Partizanskog odreda Banije.

Prošla je lokalna of anzi va i boravak divizije u Cazinskoj krajini, prošla je VII ofanziva i teške borbe u njoj, vratili su se delegati sa Drugog kongresa Usaoja i divizija je ponovo kompletna na Baniji. Otpočeo je novi dogovor o savjetovanju, ali sa drugim ciljem. Sada su u centru pažnje bili zadaci koji stoje pred divizijom kao što su: predstojeći pokret u nove krajeve, veća popuna i iz krajeva van Banije, kao i borcima koji prelaze iz domobrana. Odlazak sa Banije uvijek je izazivao određene političke probleme u jedinicama. Odnos prema narodu u krajevima kroz koje su se jedinice divizije kretale i saradnja sa omladinskim organizacijama bili su trajni politički zadaci. I događaji na svjetskim frontovima, a naročito narastanje našeg pokreta i izgledi na konačni obračun sa okupatorom i domaćim izdajnicima tražili su maksimalan napor svakog borca i starješine. Trebalo je za to pripremiti organizaciju, a to je istovremeno bila i pogodna prilika da se utvrdi jedinstvena linija na sprovođenju zadataka i stavova Drugog kongresa Usaoja.

Prema takvom cilju usmerene su sve pripreme u organizaciji, pripreme referata, sastanci Divizijskog komiteta Skoja (koji je u međuvremenu formiran od brigadnih rukovodilaca Skoja, PO Banije, artiljerijskog diviziona i prištapskih jedinica), sve do sastanaka po četnim aktivima, na kojima se raspravljalo o naikonkretnijim zadacima koji stoje pred organizacijom.

I štab divizije i Divizijski komitet KPH očekivali su mnogo od ovog savjetovanja, tim više što je tada organizacija Skoja brojala oko 800 članova, što znači gotovo petinu sastava divizije i kao takva predstavljala izvanrednu političku snagu. Iz njenih redova svakodnevno su se regrutovali članovi KP i veliki broj nižeg vojnog i političkog kadra. Političko-propagandni i organizacioni rad Skoja u jedinicama pokretao je mnoge akcije i takmičenja, od borbe i njenih rezultata do učenja.

Na sastancima 8. i 22. juna razrađen je detaljan pian priprema i.a savjetovanje i određen sadržaj referata, da bi konačno na sastanku 25. juna bili pročitani referati i utvrđene pojedinosti oko savjetovanja.

Delegate su na savjetovanju pozdravili gosti iz OK KPH i Skoja, a posebno je pozdravljeno istupanje komandanta i komesara divizije. Na savjetovanju su razrađeni zaključci Drugog kongresa Usaoja, posebno oni koji su se odnosili na zadatke organizacije Skoja. Naročito je bilo živa diskusija o političkom referatu. Na kraju savjetovanja ukazano je na nekoliko osnovnih zadataka a Divizijski komitet je zadužen da izradi rezoluciju. Posebno su pod-

vučeni politički zadaci (da se: što više popularišu otvaranje drugog fronta i snažne ofanzive Crvene armije; borci i narod upoznaju sa uspjesima naših jedinica koje kreću u Srbiju; objašnjavaju odluke Drugog zasjedanja Avnoja, Treće zasjedanje Zavnoha i Drugog kongresa Usaoja; što više radi na jačanju i učvršćenju bratstva i jedinstva; obezbijedi pravilan odnos prema narodu i politička aktivnost na terenu; dalje razvija borbeni i takmičarski duh u jedinicama i između jedinica). U vezi sa zadacima organizacione prirode ukazano je na: potrebu većeg osamostaljenja brigadnih i bataljonskih rukovodstava; povećanje vaspitnog i teoretskog rađa u organizaciji; razbijanje sektaštva; potrebu da se organizaciji*, više bavi vojnostručnim pitanjima i pomogne štabovima i starješinama da se uspješnije provode programi vojne obuke i time smanje žrtve u borbama. Suradnja sa organizacijama na terenu našla je takođe mjesta u zaključcima, kao i budnost — naročito politička

Sutradan je u Glini održan sastanak divizijskog komiteta Skoja, na kome je dat kritički osvrt na savjetovanje. Dogovoreno je da se ovi zaključci, kao zadaci savjetovanja, iznesu na sastancima brigadnih rukovodstava i prenesu na cijelu organizaciju Divizijski partijski komitet na sastanku od 16. jula složio se sa donijetim zaključcima i do tada preduzetim mjerama u organizaciji. Odlučio je da ne treba pisati rezoluciju i posebno ukazao na potrebu da se organizacije više osamostale i pojačaju aktivnost na zadacima koji diviziji predstoje.

Branko BRKOVIC

12. IV 1944.

.. Počinje okružna konferencija omladine Banije. Svečani dio vrlo živ. Ispred vojske govori Ana Šteković. Kako mi živo kuca srce! Naša vojska na čelu delegacije manifestuje. Slikom i pod barjacima. Folitički referat, odnosno diskusija, nisu živi. Nije pripremljeno. U radnom sam predsjedništvu. Odgovaram na nekoliko pitanja.

13. IV 1944.

U 11 sati se budimo. Dan sunčan, topao. Jukinac prilično živ. Delegati se čuju sa svih strana. Omladina Gline priprema užinu za našu 1. gimnaziju iz Rujevca. Pozvane smo Milka Pribičević i ja. Tek nakon sastanka sa OK SKOJ-a uspijevamo se odmoriti. Večeras je naročito živo. Niko ne spava. Aplauzi sa ushićenim povicima na svaki primjer i prijedlog. Zar nije za svaku pohvalu drugarica sa petrinjskog kotara, zahvaljujući kojoj partizani hvataju 72 četnika, iz baze Vase Crljenice iz Kinječke, pa drugarice Mace Žice isto tako. Drugarica iz Trokuta divno se drži. Na njeno pitanje:

— Jeste li vi Srbi koji prodajete srpske glave za šmajser? — četnici joj prete smrću.

A ona im odgovara:

— Ubijte, ali znajte da ste ubili pravu Srpkinju.

Dajem završnu riječ na tačke: »Odnos vojske i pozadine« i »Vojska i proljećni radovi«. Osjećam da utičem, da sam izabrala način izlaganja.

Konačno, borba za zastavu. Selo Čapljani, kotar Kostajnica, dobij a nacionalnu zastavu u znak priznanja za borbu protiv četnika. Za najbolji rad glinski kotar. Dvorski ne zaostaje, on sc zavjetuje

da će zastavu preuzeti. Glinski da će je zadržali. Drug Đuro Kladarin, koji je predaje, kaže:

— Neka se ona vije iznad glava omladine svih bsnijskih kotareva!

— Vijat će se!

Imat će ovo vidnih rezultata.

Zabavni dio. Pioniri Dječjeg doma počinju. Zaista je krasno gledati ovu djecu. Do juče ulična djeca, danas zbrinuta, osjećaju našu pažnju. Nastavljaju program gimnazije Glina i Rujevac. Konačno, igranka do ujutro.

Bombardovan je Cazin od 12 aviona.

26. VI 1944.

Zabavljeni smo oko uređivanja i priprema. Uređujemo binu u šumi gdje se juče održao zbor. Danas dolaze Prva i Druga, prištablije i odred.[1] Svi s pjesmom, naročito 1. i 2.

»Zastavica i na njojzi slova, nosiće je omladina ova« — pjeva Druga.

To je takmičarski duh, inače 1. i 2. brigada se vole i bliže se jedna drugoj. Vrše se definitivne pripreme po brigađcma. Organizacija ručka i večere dobro se odvija, ne može se sve ni pojesti. Drugarice donose hranu čak iz Roviške.

— Ostavila sam samu kuću, a imam nešto prasaca; ali ništa, kad stignem; ne nosim ustaši, ni četniku nego svcjoj vojsci. Nek ste živi i zdravi djeco moja! — ponavlja starica vlažnih očiju, gledajući nas vesele i mlade. Druga dodaje:

— Mora da su ovi birani.

27. VI 1944.

Deset minuta do sedam. Iz Jukinca dolaze pjevajući. Do osam sati smo svi okupljeni. Očekujemo druga iz PK SKOJ-a, Budu Grahove a.

Branko Brković otvara savjetovanje. Prvo pomen palim borcima, pa izbor radnog predsjedništva. Govori sekretar divizijskog komiteta Uroš Slijepčević, pa komesar divizije Uroš Krunić, Milka Vranešević iz OK KP, Dujo Vilić iz PK SKOJ-a i OK SKOJ-a. Burne ovacije.

Branko čita svoj referat. Postavljaju se pitanja. Novih peto-)ica, pa i osam, stoje i čekaju za riječ. 90 pitanja, i to vrlo pametnih. Diskusija nije tako svestrana, no ono o čemu se govorilo iznosilo se bistro, sa razmišljanjem. Počeše pored aplauza i parole-

[1] Skojevci 1. i 2. brigade, divizijskih prištapskih jedinica i Odreda.

— Kralja pred sud — Živio Tito — Živio Nacionalni komitet — Živjela demokratska Jugoslavija — Živjeli narodnooslobodilački odbori — Živjela federalna Hrvatska — Živio CK K P . . .

Dolaze drugovi iz Unske grupe. Branko ih pozdravlja:

— Živjela delegacija Unske grupe, živjelo jedinstvo Srba, Hrvata i muslimana.

Drug iz grupe, koji je kasnije uzeo riječ, kaže:

— Bio sam, kao i ostali drugovi, zbunjen vašim dočekom te nisam mogao ništa reči. Naša omladina sad nosi petokrake koje su se ranije morale skidati. Sad kažu da su partizani, ranije se partizan nije smio pomenuti. Sad se uzvikuju parole Partiji i Skoju, a ranije ni riječ o tome.

Odobravamo i s oduševljenjem kličemo.

Organizacioni referat je više manifestacionog karaktera, što će svakako da izazove još jači polet i volju. Nedostaje mu produbljivanje problema, no diskusija je vrlo živa. Diskutuju drugovi iz 1. i 2. brigade, više i vrlo pametno diskutuju. Komesar divizije izjavljuje:

— Ja nisam znao šta radi naša Skojevska organizacija. Nisam znao da se ona upušta u rješavanje čisto vojničkih i najdubljih problema naše jedinice.

Upotpunjujemo Budo i ja popularisanje odluka II kongresa Skoja i povezivanje kongresnih zadataka sa zadacima u četi. Drug Mićun Pavlović, komandant divizije, kaže da će mladi komunisti uneti sjaj i polet i udarnost sve veću u našu jedinicu, što konačno svi podvlačimo. Kaže:

— Mislio sam da je ovo neko dosadno savjetovanje. Pa, među ovim drugovima moglo bi se ostati pet, šest dana bez dosade. Ovo je neočekivano.

Oduševljeni su. Ipak ima »falinki«.

Naša 1. brigada napala je danas, u po dana, na prugu. Uhvatila je nešto živih, zaplijenila 3 mitraljeza — U]ep pozdrav!

U redu, s pjesmom, srećni idemo u Glinu na večeru, a zatim u kino da gledamo »Bitku pod Staljingradom«. Tek u 3 sata po ponoći razilazimo se u Selište i Jukinac. Čujemo da je Šerbur pao.

IZ BORBI ČETVRTE BRIGADE

Akcije kod Blinjskog Kuta. Jedan od prvih zadataka koji je dobila 4. brigada nakog svog formiranja[1] bio je da napadne vlak na pruzi Sisak — Sunja. Naređenje je primila od štaba Unske operativne grupe, u čijem se sastavu tada nalazila (nosila je naziv 2. brigada). Naši obavještajci prikupili su potrebne podatke o neprijatelju i kretanju njegovog željezničkog transporta i na osnovu toga je razrađen plan. Rejon zasjede izabran je kod Blinjskog Kuta, a napad je zamišljen tako da se u momentu kada kompozicija uđe u rejon zasjede pruga poruši eksplozivom i istovremeno cijela kompozicija obaspe snažnom pješadijskom vatrom, a zatim izvrši juriš.

Brigada je oko 23 časa 10. juna 1943. postavila zasjedu koristeći položaje koji blago nadvišavaju prugu na udaljen ju od 300 do 400 m. Na obezbjeđenju su bile jedinice 1. brigade kod sela Komareva i Brđana, dok je položaje prema Petrinji držao Bar.ijski odred.

Nakon kraćeg čekanja naišla je u zasjedu kompozicija teretnih i putničkih vagona. Napad je otpočeo trenutno i munjevito. Brzo je likvidirana veća grupa Nijemaca i legionara, od kojih su samo pojedinci uspjeli pobjeći. Zadobili smo dosta plijena: pušaka, automata, nekoliko puškomitraljeza i dva pav-mitraljeza. Materijal koji se nije mogao izvući i evakuirati uništen je. Svi vagoni su zapaljeni, a

[1] Brigada je formirana 30. juna 1943. u selu Obijaju od jednog bataljona Korduškog NOPO, 2. bataljona 1. brigade Unske operativne grupe, čete »Matija Gubec« i tri voda Banijskog NOP odreda, kao 2. brigada Unske operativne grupe. Priilkom formiranja brigada je imala tri bataljona: 874 borca sa 470 pušaka, 6 mitraljeza i 27 puškomitraljeza. (Sredinom septembra ušla je u sastav 7. divizije kao njena 4. brigada, a 6. decembra 1944. preimenovana je u 2. brigadu.) Za komandanta brigade postavljen je Petar Maljković, a za politkomesara Dušan Jandrić. Komandant 1. bataljona bio je ?, politkomesar Milić Dejanović, komandant 2. bataljona Mirko Strineka, politkomesar Mišo Dragišić, komandant 3. bataljona Janko Aluga, politkomesar Stevo Cvrkalj (poginuo novembra 1943. u borbi kod Gline). Kasnije u sastav brigade ulazi 4. bataljon, koji je nosio naziv »Hrvatski« i do tada dejstvovao samostalno.

lokomotiva dignuta u zrak. Bilo je i zarobljenika, koje smo odveli na slobodnu teritoriju. Iz brigade su samo 2 borca lakše ranjena.

Tako uspješno izvedeni napad bio je od velikog značaja. To je bila prva zajednička akcija brigade u kojoj su se borci i rukovodioci svih jedinica bolje upoznali, učvrstili međusobno povjerenje i oprobali borbenu moć svojih jedinica. U brigadi je u to vrijeme bilo dosta mladića — dobrovoljaca kojima je ovo bilo prvo borbeno »krštenje«.

Borbe kod Gora. U proljeće 1944. brigada je po naređenju štaba 7. divizije izvršila napad na posadu u selu Gore na komunikaciji Petrinja — Glina. Bilo je tu oko 200 ustaša i legionara koji su povremeno izlijetali u obližnja sela, pljačkali i terorisali stanovništvo i ometali sjetvu. Neprijatelj je preko dana obično posjedao okolne visove na kojima je izgradio bunkere, a noću se prikupljao u selu, u pojedinim utvrđenim zgradama. Crkva sa ogradom i nekoliko zidanih kuća oko nje služile su kao glavni oslonac.

Planirano je da se napad izvede koncentričnim i jednovremenim udarom tri bataljona, s osnovnim ciljem da se neprijatelj razrije na dijelove i ne dozvoli mu da se grupiše oko crkve. Na osiguranju prema Petrinji bile su jedinice 3. brigade. Krenulo se po mraku i u najvećoj tišini. Pošto je 3. bataljon išao obilaznim putem, nije na vrijeme stigao na polazni položaj. Ali, na njega se nije čekalo. 1. i 2. bataljon su brzo nastupali. 1. bataljon je naišao na ustašku patrolu i savladao je bez pucnja. (Tu su pokazali veliku snalažljivost i hrabrost komesar i komandir 1. čete 3. bataljona, Milan Vujčić i Božo Stojaković.) Ustaše i legionari nisu osjetili dolazak naših jedinica. Spavali su po kućama. U međuvremenu je stigao na svoje mjesto i 3. bataljon i uz snažnu vatru, nakon dva časa borbe, brigada je očistila selo od neprijatelja. Iako iznenađeni, mnogi ustaše i legionari, spasavajući samo goli život, uspjeli su da se razbježe kroz pomrčinu. Rezultat napada bio je: 50 mrtvih neprijatelja, zaplijenjene veće količine vojne opreme, pušaka, automata, puškomitraljeza i, što je bilo najvažnije, dosta municije.

Nakon ovog napada brigada je posjela položaje na komunikaciji iznad Gora, štiteći prilaze ka Glini. 2. bataljon bio je na položaju gdje cesta pravi okuku i spušta se u pravcu Gline. 1. i 3. bataljon nalazili su se na položajima lijevo i desno od 2., dok je 4. bataljon bio raspoređen u dubini borbenog rasporeda, u selu Strašniku.

Kao što smo i očekivali, neprijatelj je uputio jače snage iz Petrinje da bi, uz podršku nekoliko tenkova, odbacio brigadu i probio se ka Glini. Angažovao je i jaku artiljeriju. Borba je bila uporna i žestoka, a juriši obostrani. U borbi prsa u prsa bilo je većih gubitaka na obje strane. Pošto se naše jedinice nisu dobro ukopale,

■znatno je umanjivana njihova sposobnost da se uspješno suprotstavljaju nadmoćnijem napadaču.

Naročito žestok okršaj odvijao se na cesti kod 2. bataljona. Tu je poginula i posada pt-puške, hrabro se suprotstavljajući napadu tenka. Vidjevši to, politkomesar bataljona Mišo Dragišić priskače i sam se postavlja prema neprijateljevom tenku, nišaneći ga pt-puškom iz rova u kome su ležali njegovi poginuli borci. Međutim, i sam je ubrzo ostao nepomičan, s glavom na grudobranu rova — mitraljeski rafal iz tenka prosto mu je presjekao grudi. (Kasnije smo ustanovili da se metak zaglavio u cijevi pt-puške i? koje je pokušao da gađa.)

Odlučnost i hrabrost ovog mladog, ali iskusnog borca (imao je samo 18 godina), komuniste i omiljenog druga i rukovodioca, duboko je kosnula cijelu brigadu.

Borba u Komarevu. Napadi i diverzije na pruzi Sisak — Sunjà — Kostajnica bili su vrlo česti u proljeće i ljeto 1944. godine. Čak su i danju napadani vojni transporti. Stoga je neprijatelj bio prinuđen da zaposjedne selo Komarevo da bi obezbijedio ovu stalno ugrožavanu, a za njega značajnu saobraćajnicu.

U vrijeme kad je štab 7. divizije odlučio da likvidira ovo uporište, u Komarevu se nalazio skoro cijeli konjički puk »vlasovaca«, iskusnih konjanika koji su na istočnom frontu prešli na stranu Nijemaca. Često su pljačkali i terorisali narod okolnih sela. Za izvršenje zadatka određene su 3. i 4. brigada a sadejstvovala je i 16. omladinska brigada »Jože Vlahović«.

Jedinice su na vrijeme stigle na polazne položaje. Napad je u cjelini otpočeo iznenadno i energično. 4. brigada napadala je pravcem koji od Sunje izvodi u selo. 1. i 3 bataljon brzi su se dokopali prvih kuća. Međutim, 2. bataljon morao je prvo da savlada otpor iz dobro branjenih bunkera koji su sprečavali prilaze ka crkvi oko koje su se prikupljali potisnuti dijelovi neprijatelja Bataljon je likvidirao nekoliko bunkera i zauzeo skladište hrane i vojne opreme. Da bismo jače podržali ovaj bataljon, privukli smo topove kako bismo direktnom vatrom tukli neprijatelja u rejonu crkve. I baš tada je stigla vijest da je poginuo komandant 2, bataljona Mirko Strineka.

Kada su borci njegovog bataljona zastali pred neprijateljem koji se grčevito branio iz crkve, napustio je komandno mjesto i tako se našao u prvom borbenom redu da bi osokolio borce svojim prisustvom. Čuo se i njegov prodorni glas, kojim je pozivao neprijatelja da se preda. No, našao ga je neprijateljski rafal i život omiljenog druga i hrabrog komandanta se zauvijek ugasio. Bio je neustrašiv Lorac i odvažan i odlučan komandant. Uživao je neograničenu ljubav i povjerenje svojih drugova, svog bataljona i cijele brigade.

Neprijatelj je već sutradan napustio Komarevo i odveo ostatke svojih jedinica za Sisak. Nije se više usuđivao da ostavlja svoju posadu u ovom banijskom selu. U borbi je zaplijenjen veći broj konja, opreme, pušaka i drugog oružja.

Borba na Prijeboju. Jednog junskog popodneva 1944. godine brigada se kretala od sela Poljanka ka Prijeboju, gdje se neočekivano našla pred neprijateljem. Borci 2. i 3. bataljona ugledali su neprijateljske vojnike kako bezbrižno leže i sunčaju se na jednom većem proplanku. Oklijevanja nije bilo. Otvorena je snažna vatra. Neprijatelj se zbunjeno povlačio po grupicama ka Plješevici, ostavljajući za sobom mrtve i ranjene. Dijelovi su odmicali i u pravcu Ličkog Petrovog Sela. Ovom prilikom zaplijenjeno je dosta municije i drugog materijala i opreme.

S obzirom na značaj raskrsnice u rejonu Prijeboja, kojom smo tako lako ovladali, brigada je dobila zadatak da se tu zadrži i svoja dalja dejstva koordinira sa snagain 35. ličke divizije. No, ni neprijatelj nije ostao neaktivan. Brzo je reagirao iz Bihaća motorizovanom jedinicom, kojoj je pružio jaku artiljerijsku podršku. Razvila se žestoka borba. Brigada je zadržala raskrsnicu do mraka, a zatim se povukla ka Plitvičkim jezerima, gdje je, u međuvremenu, stigla i jedna brigada 35. ličke divizije.

Poslije kratkog predaha obnovljen je napad na neprijatelja zajedničkim snagama ovih dviju brigada. Uspjeh nije izostao: neprijatelj je potisnut sa raskrsnice, ali se zadržao u Prijeboju. Tada je 4. brigada dobila zadatak od štaba 35. ličke divizije ds izbaci neprijatelja iz Prijeboja.

Lička sela u kojima se brigada tada nalazila bila su spaljena. U njima se nalazilo samo nešto starijih žena i muškaraca, i poneka omladinka. Teško je bilo pronaći dobrog vodica, a za brigadu je bilo posebno značajno da se 3. bataljon uspešno zabaci na suprotnu stranu neprijateljevih položaja i to preko teže prohodnog zemljišta između Prijeboja i Ličkog Petrovog Sela. Izlaz se ipak našao. Jedan stariji čovjek sam se ponudio za vodiča. Imena mu se ne sjećam. Bio je to neobično odvažan i vitalan starac. Uspio je da preko krša i kroz šumu dovede 3. bataljon na određeno mjesto.

Kada je napad otpočeo, 4. bataljon je prodro do vatrenih položaja neprijateljske artiljerije. Topovi su nekoliko puta prelazili iz ruku u ruke. Posada je uništena, no, pošto u blizini nije bilo zaprega pomoću kojih bi se topovi izvukli, a naši borci u tome nisu bili dovoljno spretni, naročito ne pod borbom koja se ubrzo razvila, topovi su ostali neprijatelju. Uz osjetne gubitke neprijatelj se povukao ka Bihaću, a raskrsnica u rejonu Prijeboja ostala je čvrsto u rukama naših jedinica.

Ovdje u ličkom selu Jezercu kod Plitvičkih jezera zauvijek je ostalo oko 20 boraca 4. banijske brigade.

Borbe sjeverno od Save. Šimljanica. Slavonci napadaju Hercegovac. Tek što smo se malo odmorili u Garešnici, dobili smo zadatak da tu akciju obezbjedimo sa pravca Bjelovara i ne dozvolimo neprijatelju da pritekne u pomoć napadnutom garnizonu. Brzo smo po karti uočili da je najbolje posjesti položaje u r ej onu sela Šimljamce, koje se nalazi na sjeveroistočnim padinama Moslavačke gore.

Poslije podne 19. avgusta jedinice su dovedene u Šimljanicu i, dobivši zadatak, otišle da posjednu položaje koji su gotovo u vidu potkovice zatvarali cestu od Bjelovara ka Hercegovcu 4. bataljon posjeo je položaje kod crkve Sv. Jakoba i Kozje brdo iznad sela Buškovca, na desnom krilu, 3. je bio u rejonu Kastovca na lijevom krilu, a 2. je zatvarao centar iznad potoka Šimijanice, na Šimljanskom lugu i dio sela Šimijanice. Iza njega, u selu Šimljanici, bio je 1. bataljon — u rezervi.

Položaji su pružali odličnu preglednost ispred, ali pozadi nije bilo naročitih kosa na kojima se uzastopno mogla voditi borba, onako kako smo to naučili na Baniji. A morali smo u prvoj borbi u ovim krajevima pokazati da ne zaostajemo iza naših jedinica koje su ovdje uspješno ratovale prije dvije godine. Zato su odmah preduzete mjere da se položaji utvrde. Nije trebalo mnogo objašnjavati — borci su zapeli svojski i u toku noći odlično se ukopali i maskirali položaje. Cesta prema selu Bereku bila je minirana za slučaj da naiđu tenkovi, a ispred položaja, na kosi Sredrje brdo, postavljeni su izviđački dijelovi sa zadatkom da prvi stupe u dodir s neprijateljem ako naiđe.

Tek što je svanulo (sa pravca Hercegovca već se čula borba), osmotrili smo kolonu Čerkeza sa artiljerijom koja se iz pravca Bjelovara kretala prema Bereku. Tu se nešto zadržala, da bi oko 7 časova produljila prema našim položajima Pustivši kolonu na blisko odstojanje, izvidnica na Srednjem brdu otvorila je jaku vatru po njenim prednjim dijelovima, zadržala ih i natjerala glavninu da se razvije. To nam je omogućilo da bolje procijenimo neprijateljske snage i namjere. Oko 8 časova naša izvidnica se povukla. Uskoro na šimljanskom potoku dolazi do prvih ozbiljnih sukoba. No, Čerkezi ne udaraju bezglavo: pokretni, na konjima, pokušavaju i lijevo i desno da se probiju dok im dio snaga vodi borbu sa 2. bataljonom. A kad im manevri ostadoše bezuspješni, i pored gubitaka, oko 9 časova otpočeše po našim položajima da tuku artiljerijom. I dok su se, u međuvremenu, koncentrirali oko ceste, začusmo zuku tenkova koji su se približavali od Bjelovara. Oko 10 časova osu se uraganska vatra artiljerije po našim položajima,, naročito po 2. i 3. bataljonu. Dim i prašina zaklanjaju vidik. Na položajima se nitko ne pokreće. Artiljerija smanjuje vatru, a Čerkezi, podržani sa 3 tenka, kreću u silovit napad. Tek tad uzavri na cijelom položaju brigade. Naši minobacači stupiše u dejstvo, precizno tukući neprijateljevu pješadiju koja je prešla na juriš. Prvi tenk nailazi na

minu i staje. Naša dva protukolca sada počeše dejstvovati. no neprijatelj nije zastao sve dok ne grunuše bombe na našim položajima. Odahnusmo, jer je prvi juriš odbijen, a tenkovi se povukoše u zaklon i otud tuku topovima.

Predah je bio kratak. Siloviti juriši pješadije, uz podršku artiljerije; u toku dva sata nekoliko puta se ponoviše; no, zaustavljeni su. Sada se već u selu Šimljanici, tu i tamo, vidio požar koji je izazvala artiljerija. Borba je za momenat jenjala. Ali, tek što je prevalilo podne, neprijatelj je uveo rezervu i ponovio napad, snažniji i odlučniji nego prijašnji. Dohvatio se prednjih položaja 2. i 3. bataljcna, ali odmah zatim njihov protivnapad odbacuje ga nazad, i tako redom nekoliko puta dok, konačno, naši bataljoni nisu potisnuti ka selu.

Uvodimo 1. bataljon, bez jedne čete. (Rezervu smo morali zadržati, jer na desnom krilu nemamo vezu sa 4. bataljonom, pa ne znamo situaciju.) Kratak plotun ova tri bataljona ponovno odbacuju neprijatelja, ali se položaji ne povraćaju do kraja. Naša upornost i gubici koje je pretrpio natjeruju neprijatelja da se reorganizuje za nove napade. Artiljerija i minobacači ne prestaju da tuku po našim položajima u selu Šimljanici. Očekujemo da bi neprijatelj mogao dovući nove snage od Bjelovara i obavještavamo 3. brigadu, koja takođe vodi borbu, o situaciji kod nas; tražimo da obezbijedi naš lijevi bok. Oko 15 časova u Šimljanici su se razbuktali požari. Vatra artiljerije se znatno pojačala i dim i prašina sve su pokrili. Čerkezi ponovno prelaze u juriš, do tada najsnažniji. Razvija se ogorčena borba bombom i nožem; naši bataljoni odstupaju korak po korak do sela.

U tom momentu na našem lijevom krilu, više u pozadini neprijatelja, razliježe se plotun, a zatim snažan juriš. To nam 3. brigada šalje pomoć — istina, samo jedan bataljon no i on je itekako koristan. Vidimo tenkove gdje jure cestom nazad, s nekim dijelovima pješadije i konjice, a kod neprijatelja na našim položajima nasta pometnja i napad oslabi. Sad smo sigurni za bokove, a mi ćemo izdržati do mraka i preko Šimij anice neće proći. I mi prelazimo u protivnapad, ali uspjeh je djelimičan; pred scbom imamo čitav puk čerkeza.

Do pred mrak još nekoliko bezuspješnih napada neprijatelja. 4. brigada je 20. avgusta uspješno položila svoj prvi ispit sjeverno od Save. Ovdje, na padinama Moslavačke gore, Banijci su prvi put osjetili što znači biti dobro utvrđen. Do tada preziran ašov i pijuk, smatrani kao oruđe kukavica, postali su omiljeno sredstvo zaštite svakog borca.

Pred mrak se neprijatelj povlači, kupeći mrtve i ranjene, a 4. brigada uz pjesmu kreće na marš poslije dvanaestočasovne borbe, u kojoj se istakao niz boraca i rukovodilaca. Od njih, samo primjera radi, pominjem Peru Drobnjaka, omladinca-mitraljesca, koji

se nekoliko sati nije pomjerio s položaja, sve dok ga nije raznijela artiljerijska granata; zatim komesara 3. čete Jovu Sundića, iz 3. bataljona, koji ranjen iz tenka ostaje na položaju dok ga silom nisu izvukli, kao i vodnika Rada Dupala.

Na pruzi. Brigada se spustila na južne padine Moslavačke gore. Očekujemo akciju na prugu, kojoj se svi radujemo, jer već dugo na ovoj pruzi nismo dejstvovali. Pripreme su temeljite. Napadamo na bunkere, a uz to nam je zadatak da likvidiramo oklopni vlak »Pancer«, kako ga seljaci u okolini zovu. Napadamo bunkere kod sela Krivaje i Gračanice i osiguravamo dejstvo od pravca Popovače. Istovremeno obezbeđujemo inžinjerijski bataljon divizije koji minira prugu na širokom frontu, a posebno na onom mjestu gdje bi trebalo da završi »Pancer«.

Drugi bataljon minira prugu i cestu prema Popovači i tako obezbjeduje izvršenje zadatka našoj i 3. brigadi; 1. bataljon obezbjeđuje rad pionira divizije i s njima ruši prugu od Popovače do Kutine; 4. napada na bunkere; 3. bataljon je u rezervi.

Savladati bunkere i minska polja oko njih nije lako. Moralo ?e dobro pripremiti za taj zadatak. Dugačke letve oblagane su eksplozivom; trebalo ih je bacati na prepreke, a zatim paliti i tako praviti prolaze. Formirane su posebne bombaške grupe za likvidaciju bunkera, a za svaki bunker dobili smo i jedan pt-lop. Dva dana pripremali smo se za ovaj zadatak. 1. bataljon se posebno pripremao za borbu s oklopnim vlakom, ukoliko ne bi bio unišlen minama. Bataljoni kreću prema cilju napada. Tiha je i topla avgustovska noć. Samo se ponekad u Kutini ili Popovači oglasi pucanj. Na pruzi mrtva tišina, pa strepimo da se u njoj jedinice ne otkriju. Napetost Iraje već više od dva sata. Konačno stižu kurili i javljaju da su mineri i 1. bataljon na pruzi, da je 2. bataljon posjeo položaj i minirao cestu i prugu. 4. još ništa ne javlja, a za nekoliko minuta treba početi. Primiče se 23 časa. I tek što je stigao kurir iz 4., ne uspjevši ni da dovrši izvještaj da je bataljon na položaju, a kod Krivaje i Gračanice razvi se borba. Eksplozije sustižu jedna drugu, mitraljezi trešte i napetost popušta. Gledamo odsjaj eksplozija, snopove svijetlećih metaka, poneku raketu kojom Nijemci i ustaše signaliziraju o situaciji u bunkerima. Naši protivkolci se oglašuju, što je znak za prelazak u juriš na bunkere. Vatra jenjava, ali čak do nas dopre gromoglasan poklik »Uraaa . . .«

Kod 2. bataljona se ništa ne čuje. Pitam se što li je s minerima i Prvim, da li su izvršili zadatak, hoće li doći glave »Panceru«, koji po ovim selima sije strah i ometa prelazak iz Posavine u Moslavinu? Hvata nas novo uzbuđenje i napetost. Hoće li »Pancer« krenuti u pomoć napadnutim bunkerima? Da će bunkeri pasti, u to smo sigurni i po gruvanju bombi oko njih. Već počinjemo sumnjati da će se »Pancer« usuditi ma kuda da krene. Odjednom stra-

šna eksplozija potresa nas i baca na zemlju, odjek se razliježe ka: Savi i Moslavini, a zaslepljujući bljesak na pruzi, grmljavina i lom koji poslije bljeska još traju, ispunjavaju reski fijuci metaka. Obuzima nas radost i kao po komandi jurimo na lice mjesta prema buktinji na pruzi u koju su se pretvorili ostaci »Pancera«. da pozdravimo minere i čestitamo im na uspjehu.

Za kratko vrijeme našli su nas kuriri 4. bataljona, koji je~ iivještavao da su bunkeri likvidirani; to smo već znali jer se iz njih dizao plamen kao i kod Tucilovače, gdje je napadala 3. brigada.

Dok su se dijelovi brigade izvlačili osvijetljeni vatrom sa pruge, Posavinom i Moslavinom odjekivala je grmljavina posljednjih mina na pruzi, kao pozdrav i čestitke na uspjehu Banijaca.

Vrbovec. Još jedan udar 3. i 4. brigade na komunikacije. Četvrta napada na selo i željezničku stanicu Vrbovec, na pruzi Zagreb — Križevci. Brigada je dobila zadatak da likvidira posadu, poruši stanicu i sve stanične instalacije i omogući divizijskim minerima da poruše prugu. Neprijateljska posada, (oko 80 domobrana, ustaša i Nijemaca) bila je smještena na stanici , u bunkerima okonje. Posada se obezbijedila rovovima i bodljikavom žicom, a računali smo da su prilazi bunkerima minirani. Akciju je trebalo dobro pripremiti, izviditi neprijatelja i sve prilaze, kako nas ne bi na otvorenom i brisanom prostoru otkrio prije vremena. Zbog toga je štab brigade tokom 9. septembra izvršio detaljno izviđanje sa štabovima bataljona i utanačio način dejstva. Odredili smo: 1. bataljon na osiguranje prema Dugom Selu, s vodom minera koji su imali da poruše prugu i miniraju cestu; 2. bataljon da napada Vrbovec od sela Lazarevca, a 3. sa pravca sela Brčevca; 4. bataljon određen je u *rezervu.* Prema Križevcima nismo imali osiguranje jer je 3. brigada napadala posadu na željezničkoj stanici Repinec i osiguravala se s tog pravca.

Znak za napad, koji je bio predviđen za 22 časa, trebalo je da dadu mineri na osiguranju rušenjem pruge, što je bio i znak da je osiguranje posjelo položaje. Do tog vremena 2. i 3. bataljon morali su se privući do žice i odmah preći u napad. Kad su se mine oglasile, naši mitraljezi i minobacači otvorili su vatru, ali neprijatelj se nije javljao. Izvještavaju nas da u žičanoj prepreci ima struje i da odbacuje borce. Sada je jasno zašto neprijatelj šuti: siguran je u svojoj jazbini ograđenoj strujom. Odmah dajemo zadatak da se ćebad iz mitraljeskih četa prebaci preko žice. Tako je struja neutralisana i bombaši kreću ka bunkerima. Ubrzo je i žica pokidana na nekoliko mjesta i bataljoni se sručiše na juriš.

Tek tad nas osu snažna vatra, ali ne zaustavi. Bombama su **borci** 2. i 3. bataljona osvajali rov po rov i bunker po bunker, dok **Konačno** nisu zauzeli i staničnu zgradu. Nitko se nije predavao — ginuli su do posljednjeg s bombom u ruci.

Već je ponoć prošla kada je borba utihnula — jedino su se na pruzi, i lijevo i desno, čule eksplozije mina. Brzo evakuišemo civile koji su stanovali na stanici, mineri pripremaju eksploziv, a bataljoni kupe plijen: nekoliko mitraljeza, desetak hiljada metaka i ostalu opremu. Evakuacija je brza i čeka se posljednji čin: snažna eksplozija kroz toplu jesenju noć i željeznička stanica se pretvori u prah. Tek ujutro od terenskih obavještajaca doznajemo da je, pri eksploziji, u nekom podzemnom hodniku ispod stanice našlo smrt desetina ustaša i Nijemaca koji nisu poginuli u toku borbe.

Podravski Kloštar. Prešli smo Bilogoru i evo nss u Podravini, koju već nekoliko dana sa istoka čiste jedinice 6. slavonskog korpusa. I mi im se priključujemo. 4. brigada dobija zadatak da zauzme Kloštar, dok 3. napada na Pitomaču. Zadatak je ozbiljan, jer Kloštar brani oko 300 vojnika, većinom »Bobanovih« legionara, a ne smijemo zaostati iza Slavonaca, koji nadiru uz Dravu.

Uspješne borbe u Moslavini podigle su moral boracs i starješina na zavidan nivo i rasplamsale takmičarski duh kao nikad do tada. Vremena za veliku pripremu nije bilo. Znali smo da u ovom gradiću ima dosta zidanih zgrada pogodnih za cdbranu, da je neprijatelj utvrdio željezničku stanicu, sve ulaze u mjesto, raskrsnicu U centru i mlin za upornu odbranu. Pred sam polazak u akciju saznali smo da u Kloštru ima nekoliko tanketa, ali ml smo za tu priliku imali bateriju protukolaca.

U ovoj akciji učestvovali su i dijelovi 33. moslavačke divizije, koja je glavninom snaga napadala Đurđevac i osiguravale nas sa pravca Koprivnice.

Napali smo sa sva četiri bataljona, sa svin strana i to: 1. bataljon sr. vodom topova napadao je na željezničku stanicu; 2. cestom od Pitomače ka centru građa; 3. od zaseoka Ođrljan ka centru i 4. od pruge Veliko polje ka centru i na mlin.

Napad je počeo pred mrak, jer se nije moglo računati na iznenađenje. Tokom noći svi bataljoni imali su uspjeha prodrli su u mjesto uporno savlađujući bombama, ručnim bacačima (»džon bul«) i pt-puškama sve prepreke ispred sebe. Stiglo se pred zoru do samog centra i mlina koji su bili najjače utvrđeni. U centru su bila dva velika bunkera kojima naši protukolci nisu ništa mogli, pa smo od divizije hitno tražili jedno teže oruđe za neposredno gađanje. Već je svanulo kada smo dobili top i privukli ga u streljački stroj. Da ne bi uzalud trošili granate, komesar 2. bataljona Uroš Trivanović uzeo je telefon, privukao se bunkerima i davao **Korekturu.** Treća granata pogodila je kroz puškarnicu **direktno** u jedan bunker, što je omogućilo juriš ka centru. Ustaše bježe, ali više nemaju kud: sa svih strana kosi ih vatra naših boiaca. Tu, u centru, u posljednjem okršaju, pada smtmo ranjen komesar Tri-

vanović, koji je zbog svoje hrabrosti i drugih vrlina bio omiljen u cijeloj brigadi, a posebno u svom 2. bataljonu u kojem je bio rukovodilac od njegovog formiranja.

Kloštar je oslobođen, ali se ustaše još drže u mlinu. Topovske granate ne mogu ništa njegovim debelim zidovima, ispod kojih su naši borci. Da ne bismo imali nepotrebne žrtve, odlučujemo da se mlin zapali, što poslije velikog napora i uspijeva. Time je uspješno okončana još jedna borba sjeverno od Save.

Pero MALJKOVIĆ

KONJ NAPRIJED, OSTALI STOJ!

Drug Mirko često je zaboravljao da od dežurnog uzme znake raspoznavanja. Tako jedne noći, vraćajući se iz štaba u četu s desetarom Jankom, naiđe na stražara.

— Uh, bogati! Znaš li koji su ono znaci? — uzvrpolji se Mirko.

Janko, koji je dobro znao za tu njegovu aljkavost, smisli da mu na brzu ruku podvali.

— Znam, kako ne bih znao! Konj — Konjic.

Mirko nije imao vremena da razmisli jer je stražar, opazivši ih, gromko uzviknuo:

— Stoj! Tko ide?

— Konj! — odgovori Mirko bez razmišljanja.

A otud je kao iz puške doprlo:

— Konj naprijed, ostali stoj!

Sedma divizija br. 1/1944. god.

TUŽALJKA NAD DJETETOM*

Opet je nad mojim domom klobuk dima izđikao
i na pragu dijete leglo — krv na usne nježne bije!
Opet je na srcu očaj, užas okom uzvitlao
— četnički su prsti stigli gdje ustaša nije prije!

O prokleta noći ova u kojoj je baklja pusta
kuća moja raskućena! Nado moia ugašena,
kome li je bila kriva tvoja lijepa glava rusa
te sada nad tobom rida majka tvoja ojađena?

Kome li je kriva radost janjeta na mekoj travi,
kome li su krive oči, oči dečje, golubinje?!
Sklapam ruke. Bol me kida. U grlu me čemer davi.
Zar da zamre u samoći srce tužno, materinje?

Zar da riječi nemam više? Samotna u ove dane
zar raspletem kose svoje nad zgarištem, sred pustinje?
Sine, blago! Grč me steže. U grlu mi vapaj stane.
Čujem, slušam kako tiho po vlasima pada inje.

Već pijetli prvi glase. A ja stojim u oboru
sama, pusta, zacrnjena. U oku mi iskre krijese.
Stojim... plamim nad pepelom, i lomim se. A u Dvoru
s ustašama četnik stoji — nad zločinom raduje s e . . .

Dušan KOSTIC

* *Sedma divizija,* br. 1, februar 1944.

OPERACIJA U GLINSKOJ BOLNICI

Oko 17 časova 29. jula 1944. godine dopremljen je u civilno--paitizansku vojnu bolnicu u Glinu partizan Božo Cvetković, s petnnjskog područja, star 22 godine. Dijagnoza: appendicitis acuta (akutna upala crvuljka). Božo je imao sve znake akutnog abdomena[1]. Postojala je apsolutna potreba da se hitno kirurški intervenira. To stanje je trajalo, po njegovu navodu, od jutra tog dana, što znači da je po prilici prošlo 10 do 12 časova od početka ispoljene upale.

Pošto je dao pristanak, sve je spremljeno *za* opercciju u inače vrlo oskudnim i nimalo pogodnim prostorijama kojima smo tada raspolagali. Nova bolnica u Glini oštećena je i napola porušena od artiljerijskih granata i avionskih bombi i lako postala neupotrebljiva. Za nuždu su improvizirane prostorije u staroj, bivšoj bolnici, koja je bila tako reći rashodovana.

Za vrijeme operacije ustanovljeno je da je, osim upale slijepog crijeva, nastao i zapetljaj crijeva na bazi tzv. Mekelovog divertikula.[2] Znači, kompliciranije nego što se činilo.

Za vrijeme operacije pojavile su se nad Glinom 24 »štuke«, gađajući, u prvom redu, krug bolnice. Bombe su padale u neposrednoj blizini operacione sobe, a iza toga avioni su počeli da gađaju iz mitraljeza po prozorima.

Operacija je vršena s lumbalnom anestezijom (u kičmeni stub), 'ako da je pacijent bio pri svijesti i u usmenom saobraćaju s operatorom. Kad je počelo bombardiranje i mitraljiranje Božo me zapitao:

— Druže doktore, što će biti sa mnom?

[1] Akutni abdomen (akutna upala trbušne duplje) može nastati uslijed akutne upale trbušnih organa — u ovom slučaju zbog upale crvuljka.

[2] Divertikul crijeva — izbočina, džep što vodi ustranu od glavnog kanala.

— Isto što i s nama koji smo s tobom. To znači, ako pogineš ti, poginut ćemo i mi. Tako ćemo ostati zajedno do kraja.

Operacija je trajala najviše 45 minuta. Oko 18 časova Božo je smješten u sobu koja je bila natkriljena jakim svodom, takozvanom starinskom boltom. Po svom položaju bila je sasvim zaštićena od gađanja iz zraka.

Tu operaciju izvršio sam uz pomoć samih drugarica. Bile su tri: Karola Nujić, medicinarka, Drakulićeva i Ljuba[3] (imena, odnosno prezimena im se ne sjećam). Bolničari i njihovi pomoćnici bili su u to vrijeme u bolesničkim sobama, gdje su pod rukovodstvom tadanjeg komesara bolnice, Ivice Gregurića, spasavali zatrpane ranjenike.

Tog burnog dana u bolnici se nalazio kao pacijent i Adam Petrović Gigac. Njemu je 5. jula iste godine amputirana desna natkoljenica nakon zagnojene i septične rane. Gigac je, naime, kao i mnogi drugi, u konspirativnoj evakuacionoj bolnici u Selištu čekao na avion iz Barija. Pošto avion nije stigao, a kod njega je nastupilo trovanje uz temperaturu od 40 stupnjeva, bila je nužna hitna amputacija noge da bi mu se spasio život.

Operirani Božo Cvetković prenijet je još iste noći u konspirativnu bolnicu u šumu Brestik i predat dr Šimi Novoselv. (Šime mi je kasnije pripovijedao da je Božo prošao bez komplikacija; osmi dan skinuti su mu konci, a rana je poslije operacije piopisno zarasla. Deveti dan otpušten je iz bolnice i upućen na bolovanje. Kasnije ga nisam sreo, ali čuo sam od drugova da je živ i zdrav.)

Navedeni tzv. Mekelov divertikul je prirodna greška. Ovakvi se slučajevi ne mogu klinički dijagnosticirati, već jedino ako dođe do zamršaja u obliku zapletaja crijeva, kako je to bilo i kod Bože. Koliko su ove mane rijetke moglo bi se zaključiti i po tome što sam u svojoj 50-godišnjoj kirurškoj praksi imao u svemu četiri takva slučaju (u toku mog 20-godišnjeg službovanja u Čakovcu dva i
i.akođe 20-godišnjem službovanje u Glini dva slučaja; trojica bolesnika su spasena, a jedan je u Čakovcu nakon operacije umro).

I pored težine slučaja, a još težih uvjeta za operaciju, bolesnik je spasen i uskoro ozdravio, a ovo je samo jedan od primjera pod kakvim se uvjetima radilo u banijskim bolnicama u našem oslobodilačkom ratu.

Dr Albin BLAŠIC

[1] Karola je sada liječnik u SAD; studirala je medicinu u Beču, odakle je pobjegla pred nacistima — najpre u Italiju, a nakon kapitulacije Italije k nama, u partizane. Drakulićeva je sada primalja u općini Dvor, a Ljuba je u Izraelu.

MISLE PARTIZANI*

Postavljamo zasjedu na pruzi Sunja — Kostajnica. Prekjučer su odatle napadali položaje našeg 2. bataljona. Danas ćemo napasti mi njih. U streljačkom stroju u kukuruzima, u rovovima iskopanim u toku noći, leže dva bataljona (2. i 3) brigade. Druga dva su ria vijencu s druge strane pruge. Osmatrači javljaju — prugom nailazi oko 60 neprijateljskih vojnika. Naređenje: pustiti ih što bliže i tek onda otvoriti vatru.

Idu kolonom. Pjevaju: »Misle partizani da smo domobrani — mi smo oni što su lani klali«.

Borcima se krijese oči. Sjećaju se svojih dragih, ustaških žrtava. Od mržnje mnoga je ruka već podigla pušku. Ali, desetar gleda i stavlja prst na usta. Čekaj, neće uteći.

Odjednom tišinu prekinu strahovita eksplozija. To su mineri oomoću struje upalili minu. Zrakom proleću izmiješana parčad šina, grude zemlje i rastrgani udovi bandita. Istog trenutka otvori se plotun. Engleske, njemačke, talijanske, jugoslovenske strojnice pretiču jedna drugu. »NAPRIJED-JURIŠ«!!! Iz kukuruza, iza živica, iza grmova dižu se naši borci i jure naprijed. Trče koliko ih noge nose. Zaprepašteni banditi preskaču preko pruge, bježe ne znajući kud . . . Ali kasno je... jednog je već stigao rafal iz mitraljeza, a drugoga je partizan uhvatio za gušu. Nastaje trka, lov, hvatanje i bježanje kroz kukuruze. Čas posla i — sve je gotovo. Posle pola sata već se vraćamo u bazu. Mi smo uhvatili šestoricu i zaplijenili puškomitraljez i »šmajser«. Ostali bataljoni isto tako su imali uspjeh.

Idemo i pjevamo. Zarobljenici pognuli glave i ćute. Pita ih jedan partizan: »Jeste li vi oni što su lani klali«?

Mišo KON[1]

* *Divizijske vijesti*, 27. VIII 1944.

[1] Poginuo kao komesar 2. bataljona 1. brigade marta 1945. u borbi kod s. Brekovice.

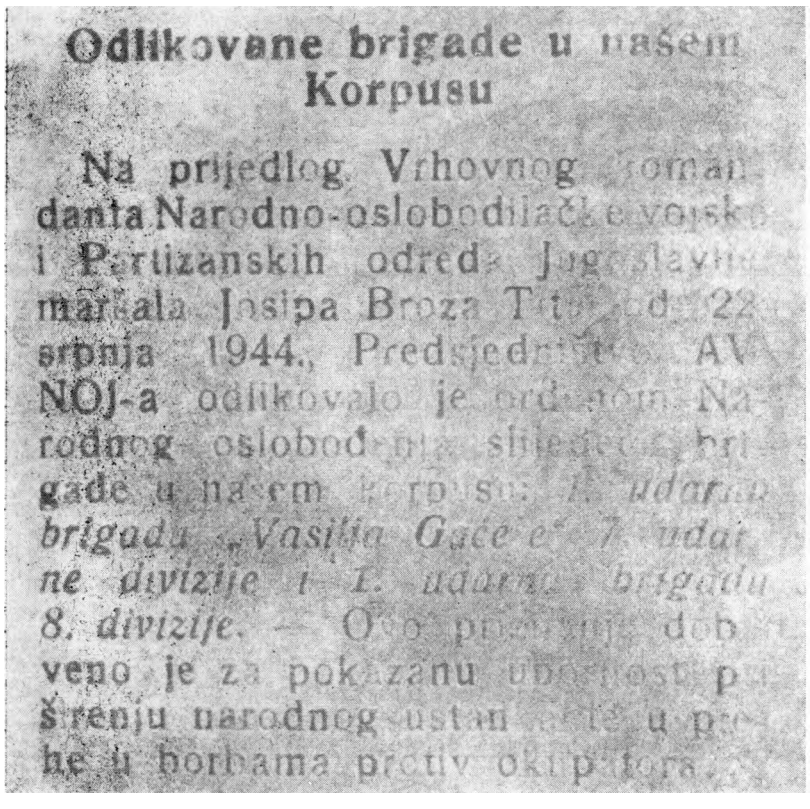

Odlikovane brigade u našem Korpusu

Na prijedlog Vrhovnog komandanta Narodno-oslobodilačke vojske i Partizanskih odreda Jugoslavije maršala Josipa Broza Tita od 22 srpnja 1944., Predsjedništvo AVNOJ-a odlikovalo je ordenom Narodnog oslobođenja slijedeće brigade u našem korpusu: *1. udarnu brigadu „Vasilija Gaće" 7. udarne divizije i 1. udarnu brigadu 8. divizije.* — O toj prilici dobiveno je za pokazanu ubojitost pri širenju narodnog ustanka te u prethe u borbama protiv okupatora

Faksimil napisa iz Vojnog vjesnika 4. korpusa NOVJ

SANITET NA SLOBODNOJ BANIJI I U SEDMOJ DIVIZIJI

Okupator i domaći izdajnici stavili su Srbe izvan zakona i time, pored ostalog, lišili velik dio civilnog stanovništva Banije svake medicinske pomoći. Liječnici Srbi i Jevreji pohapšeni su već u prvim danima okupacije, a neki su pobjegli. Zbog toga se na Ba-,iiji u momentu dizanja ustanka nije našao gotovo ni jedan liječnik, bar ne među ustanicima. I pored toga, već u prvim partizanskim odredima organizirano je sanitetsko zbrinjavanje boraca (prvi sanitetski radnici na Baniji bili su bolničari bivše vojske ili nesvršeni studenti medicine i veterine).[1] Uporedo s ovim uspostavljene su i veze u gradovima da bi se prikupljao i otpremao sanitetski materijal na slobodni teritorij.

Nakon što su ustaše koncem listopada 1941. otkrile i spalile bolnicu na Anđelijinoj kosi[2], organizirana je nova po kućama u selu Trnovcu (rukovodili su Ivo Brodarac i Krešo Majer, studenti medicine), no pošto nije bila potpuno sigurna, prišlo se izgradnji konspirativnih bolnica na nepristupačnom terenu. Prva je započeta u prosincu 1941. u Šamarici (Debelo brdo). Upravitelj je bio Stanko Tinlor, a liječenjem su rukovodili Krešo Majer i Ivo Brcdarac. Teži ranjenici nalazili su se u to vrijeme u Ljeskovcu, a lakši u selu Brubnju, u Janusovoj kući (bolnicom u Brubnju rukovodila je, po

[1] Prvi referent saniteta u odredu »Šamarica« bio je Stanko Tintor iz sela Trnovca; na Kalinama referent je bio sanitetski podoficir Stevo Mačak, a u 2. bataljonu PO Banije Đure Meničanin. Već u kolovozu 1941. godine štab PO »Samarica«, uporedo sa izgradnjom partizanskog logora na Anđelijinoj kosi u Šamarici, izgradio je i posebnu baraku za prvu bolnicu na Baniji; smještena je sjeverno od .sela Cavić-Brda; kapacitet joj je bio oko 10 ležaja. Prvi bolesnici koji su tu smješteni bili su iz istog odreda, a prvi ranjenici iz napada na žandarmerijske stanice u Klasniću i Malom Gracu 26. rujna 1941.

*u bolnici su tada izgorjeli i prvi banijski ranjeni partizanRanko Papuča, još tri ranjenika i bolničarka Smilja Borojević.

uputama Brodarca i Majera, Bara Marić. Nešto kasnije došao je na rad i student medicine Kazimir Barilo).

U Ljeskovcu je osim bolnice postojala viro dobro opremljena ambulanta (u njoj je radila i Dragica Madžarac) i zubna stanica (u ovoj su radili, na brzinu priučeni, predratni bolničari Đuro i Vasilj Zuber). U veljači 1942. osnovao je Krešo Majer ambulantu sa

Prijenos ranjenika iz vojno-pozađinske bolnice u Trnovcu 1943/44.

8 ležaja za ranjenike i bolesnike iz 2. bataljona PO Banijo kod Dvora na Uni. Ambulanta je smještena u školu sela Donje Stupnice (kao bolničarka tu je radila Stoj a Joka, pod stručnim nadzorom Kreše Majera). Nekako u isto vrijeme na Baniji je osnovana i prva civilna bolnica. Nalazila se na teritoriju kotara Gline, u zaseoku Drekićima (rukovodio je bolničar Tomljenović, a povremeno je dolazio i davao stručne savjete Ivo Brodarac).

U toku 1942. godine neprijatelj je sve češće ispadao iz okolnih garnizona i ugrožavao partizanske bolnice, pa su ove stalno mijenjale mjesto. Iz tog seljakanja razvijale su se nove bolnice. Tako je u ožujku u školi sela Brestika uređena tada najveća bolnica na Baniji sa 60 ležaja (u njoj su radile studentica Ankica Zganec-Brodarac i medicinska sestra Jelka Kralj). O opskrbi hranom i postelji-
nom prvih bolnica brinuo se Petar Drekić, koga je kasnije zamijenio Jovo Birač Guta.

Potkraj ožujka 1942, kada se očekivala neprijateljska ofanziva na Baniju, poduzete su mjere i preko 90 ranjenika i bolesnika je evakuirano u Podgrmeč, do sela Srednjeg Dubovika, gdje je uređena bolnica za lakše ranjenike i bolesnike a teži su prebačeni u centralnu bolnicu u Grmeču. Sve do jeseni 1942. tamo su prebacivani svi ranjenici sa Banije kojima je bila potrebna teža kirurška intervencija. Bolnica se iz Podgrmeča vratila na Baniju koncem travnja, u Ljeskovac i na Debelo brdo.

Kad je grupa banijskih bataljona (3, 5. i Udarni) prešla 25. kolovoza 1942. u Moslavinu, s njom je kao referent saniteta otišao Ivo Brodarac. S drugom grupom (1, 2. i 4), koja se sa Korduna vratila na Baniju, došao je dr Ivo Kralj, a uskoro se iz Grmeča vratio i Krešo Maj er.

Nakon što je slobodni teritorij Banije očišćen od zaostalih neprijatelj evih grupa i tako stvoreni uvjeti za rad, u Trnovcu je formirana bolnica po seoskim kućama, sa oko 20 ležaja (upravnik je bila Danica Kladarin). Obnovljena je i bolnica u Debelom brdu, a nešto kasnije ponovo je uređena bolnica u Brestiku (također je rukovodila Danica Kladarin). Tu su smješteni ranjenici *iz* Trnovca i oni koji su se vratili iz Petrove gore. Liječenjem u svim bolnicama rukovodio je dr Ivo Kralj.

Kad su formirane banijske brigade u Sedmoj je za referenta saniteta postavljen Ivo Brodarac, a u Osmoj student veterine Janko Bobetko. U bataljonima su postavljeni bolničari, a u četama je, pored jednog bolničara, bilo i nekoliko nosilaca ranjenika.

Prilikom organiziranja većih akcija uređivani su, sem postojećih teritorijalnih bolnica, i privremene. To je učinjeno prilikom napada 6. ličke i 7. banijske divizije na Dvor na Uni i Bosanski Novi 26—28. XI 1942. Pod rukovodstvom dr Iva Kralja, Iva Brodarca, Janka Bobetka i drugih sanitetskih radnika, pripremljeno je u selima Majdanu, Donjem i Gornjem Žirovcu, u seoskim školama i po kućama, stotinjak ležaja za ranjenike iz ove akcije. U privremene i stalne bolnice smješteno je preko 230 ranjenika iz svih jedinica 4. korpusa koje su napadale Dvor na Uni.

Zbog velikog broja ranjenika Glavni štab Hrvatske je u prosincu 1942. izdao posebno naređenje da se formiraju vojno-partizanske bolnice sa više odvojenih odjeljenja. Na Baniju je tada upućen

-za referenta saniteta Komande banijskog područja i ujedno za upravnika vojnopartizanske bolnice broj 5 — Banija d~ Franjo Bi-3ić. Bolnica br. 5 imala je tada slijedeća odjeljenja: Gornji Zirovac, Donji Žirovac i Brestik (svako do 60 ležaja), Ljeskcvac (40—50), Trnovac (20—30) i Brubanj (oko 35 ležaja). Uprava bolnice nalazila se u mjestu gdje je bila i Komanda banijskog područja, a imala je i svoje snabdjevačke organe.

U prosincu 1942. godine organiziran je sanitet i pri štabu 7. banijske divizije. Do konca 1942. na Baniji i u 7- diviziji potpuno je organizirana sanitetska služba. Za referenta saniteta divizije upućen je sa Korduna dr Filip Vajs, a kada je on poginuo u petoj ofanzivi, na tu dužnost je postavljen dr Ivo Kralj koji je do tada vodio i liječio tifusare.

Nakon stvaranja povezane slobodne teritorije Dalmacije, Like, Gorskog kotara, Korduna, Banije i Bosanske krajine u studenom 3942. godine organizirana je na tom terenu razgranata mreža partizanskih bolnica koje međusobno surađuju i dopunjavaju se. Za organizaciju i održavanje svih tih bolnica od neprocjenjivog je značaja bila velika i neprekidna pomoć i staranje orgsna narodne vlasti kao i cjelokupnog naroda, no to je istovremeno krilo u sebi i opasnost jer nije očuvana tajnost razmještaja bolnica. Stoga su pred četvrtu neprijateljevu ofanzivu svi ranjenici morali biti evakuirani.

Iz Zumberka, Banije i Korduna evakuirano je oko 500 ranjenika. Manji broj ranjenika iz banijskih bolnica evakuiran je već poznatim putem u Grmeč, a većina preko Slunja, Ličkog Petrovog Sela i Prijepolja u Korenicu. Iz Korenice su bolesnici prebačeni u aelo Krbavicu, a ranjenici u sela Farkašičkog polja, da bi se s ranjenicima Like (oko 800 ranjenika) prvih dana veljačo 1943. našli u Bihaću i Drvaru. Iz Bihaća su teški ranjenici evakuirani u Martin-Brod i Drvar, a laki u Bosanski Petrovac i dalje prema dolini Neretve. Toj koloni stalno su se pridruživali novi ranjenici i bolesnici iz operativnih jedinica.[3] Evakuacija ovolikog brcja ranjenika i bolesnika predstavljala je posebne teškoće i za naše jedinice i za malobrojni partizanski sanitet.

Već u Glamočkom polju, gdje se našao velik broi ranjenika i bolesnika zaraženih tifusom, srele su se i jedinice 7 divizije s epidemijom pjegavca. Ova je epidemija prerasla u poseban problem. Trećina ljudstva razboljela se od pjegavca, pa je Vrhovni štab za njihovu evakuaciju izdvojio sve raspoložive konje iz sastava operativnih jedinica i upotrebio oko 800 zarobljenih Talijana. U prvo

[3] Prema podacima dr Gojka Nikoliša, sredinom veljače koncentriralo se u Glamočkom polju 2.000 ranjenika, 400 internih i 800 zaraznih bolesnika — ukupno 3.200; ovaj broj se u dolini Neretve još povećao *(Vojnosanitetslci pregled,* broj 4/1946.)

vrijeme 7. divizija imala je zadatak da prikuplja zaostale ranjenike i bolesnike, da bi nekoliko dana kasnije čitava bila upotrijebljena za evakuiranje bolnica. Prve podatke o epidemiji pjegavca u 7. diviziji nalazimo u izvještaju načelnika sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba od 28. ožujka (poslije prelaska Neretve):

»Prema izvještajima ljekara stanje u Sedme: diviziji se iz dana u dan pogoršava. Sem daljeg razvitka pjegavca, što ne predstavlja samo po sebi nerješiv problem, među borcima te divizije zavladala je opšta iznurenost uslijed nedovoljne i jednolične ishrane. Ljekari izvještavaju da ima svakodnevnih slučajeva umiranja od iznurenesti, odnosno gladi. Na taj način problem zdravlja u osnovi je problem ishrane. Depedikulacija, šišanje i pranje ljudstva vrši s e . . .

Izvršavajući zadatak evakuacije bolnica, cko 85% ljudstva 7. divizije oboljelo je od tifusa.

Veoma reljefnu i iscrpnu sliku o zdravstvenom stanju u 7. diviziji dao je načelnik Sanitetskog odsjeka Vrhovnog štaba u svom izvještaju 2 travnja 1943. godine.[4] On navodi da je divizija razmještena po najneprohodnijem predjelu (sela Razići, Dudle i Grušće), ekonomski veoma siromašnom, tako da jedinice koje su tu zato da se odmore i oporave, to ne mogu da sprovedu jer se borci iscrpljuju dok obavljaju razne i mnogobrojne dužnosti. Bilo je slučajeva da su borci umirali dok su prelazili grebene i gudure. Uslcvi smještaja su veoma loši, pa su borci, a i bolesnici, formalno po nastambama ležali jedan na drugom ili zgrčeni čučali. Divizija se pretvorila u jednu veliku bolnicu — sve zgrade krcate su ranjenicima i bolesnicima, a zdravih boraca kao da nema. Ukupno u divizijskoj bolnici ima 417 ranjenika, 111 bolesnika od raznih internih oboljenja (najviše od proljeva i oticanja nogu) i 74 tifusna rekonvalescenta. Po ambulantama brigada nalaze se mnogi nepokretni bolesnici (1. travnja bilo ih je samo u 7. brigadi 68). Pjegavac je u neprekidnom porastu pored ostalog i što je nemoguće borce očistiti od gamadi i zatim smjestiti u nezaražene nastambe, a zbog gladovanja organizmi su iscrpeni do krajnjih granica. Na kraju iznosi mišljenje i daje zaključke:

1. Mišljenja sam da je Sedma divizija neupotrebljiva za ma kakve vojne zadatke, barem za vrijeme od 3 nedjelje.

2. Premještanje divizije sa ovog terena javlja se kao rješenje životnog pitanja za ovu diviziju. To premještanje mora biti unaprijed u smislu operativnog pravca jer bi ono podiglo borbeni duh, otvorilo ofanzivne perspektive pred borcima. Premještanje unazad značile bi još jače izgladn javan je, demoralizaciju i tendenciju povratka u rodni kraj.

Radi ublažavanja teškoća oko sanitetskog zbrinjavanja, u 7. diviziju je načelnik saniteta Vrhovnog štaba uputio nekoliko ljekara (među njima je bio i dr Oskar Ginsberger), a za referenta saniteta

[4] *Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR-u,* knjiga I, str. 155—160.

divizije postavljen je dr Ivo Kralj. Tek u toj situaciji kod Glavatičeva je u diviziji upotrijebljena higiiensko-epiđemiološka ekipa.

U pripremama divizije za put kroz Bosnu do Banije jedinice su popunjene novim borcima, a u diviziji je prvi put osnovana mobilna kirurška ekipa. Za prvog kirurga — upravitelja ekipe, Vrhovni štab je uputio dr Zoru Goldšmit-Štajner. Tada je počeo razvoj kirurške ekipe 7. divizije (ona u 1944. godini predstavlja jednu od najboljih kirurških ekipa na slobodnom teritoriju Hrvatske). Tada se razvija i apoteka kojom rukovodi Duka Tadić-Nikolić.

Prvih mjeseci 1943. godine na Baniji se nalaze samo grupe boraca okupljene kod Gline. Tek nakon povratka Banijskog partizanskog odreda iz Bosne (22. veljače 1943.) poduzimaju se opsežnije mjere za zbrinjavanje ranjenika i bolesnika. Poduzimane su i akcije da bi se došlo do sanitetskog materijala (na primjer, u akciji na Sunju zarobljen je jedan liječnik i zaplijenjeno dosta lijekova, što je bilo veoma značajno).

U proljeće i početkom ljeta 1943. godine težište rada sanitetskih organa usmjereno je na sprečavanje širenja epidemije tifusa koji su donijele banijske izbjeglice. Tada se formiraju zdravstvene sekcije pri svim NOO-ima za borbu protiv pjegavca. Međutim, najmnogobrojniji borci protiv zaraza bile su masovne organizacije: AFŽ i USAOH.

Epidemija je, inače, uzimala zastrašujuće razmjere. Od 10. do 23. travnja u općini Žirovac umrle su od tifusa 143, a bolovale 493 osobe. Slična situacija je bila i na terenu općine Dvor Glavno žarište tifusa bili su tadanji kotari Glina, Petrinja i Kostajnica.

U ovoj situaciji omladinske organizacije razvile su široku kampanju za poboljšavanje higijene: omladina je krečila kuće i bajte u mojima se stanovalo, kopala zahodske jame, palila nove krečane i poduzimala niz drugih mjera. Sličnom kampanjom bile su zaokupljene i organizacije žena i NOO-i. U ovo vrijeme na Baniji je postojao samo jedan liječnik — dr Tomašić, koji se nalazio u bolnici u šumi nedaleko od sela Miočinovića, a radio je i za vojnopartizansku bolnicu i čitav slobodni teritorij.

Kad su formirane brigade Unske operativne grupe (nastale dok se 7. divizija nalazila van Banije), postavljeni su i referenti saniteta: u 1. brigadi veterinar Josip Badovinac, a u 2. brigadi student medicine Cila Albahari (njih su nakon izvjesnog vremena zamijenili dr Martelanc i student medicine Branko Mracvić).

Tada su rasformirane sve uprave vojnopartizanskih bolnica i sva bolnička odjeljenja stavljena pod direktnu kontrolu Sanitetskog odsjeka GŠH. Radi boljeg snabdijevanja i povezanosti bolnica s komandama područja, naročito u pogledu zaštite i evakurcije, postavljeni su po komandama područja referenti za bolnice. Izvršena je nova numeracija bolnica, pa je ona na Baniji dobila naziv: Vojno-

partizanska bolnica broj 12. U nju je za upravnika upućena dr Vera Šarić, ali se ubrzo razboljela, pa su u pojedinim bolnicama i dalje postojali raniji upravnici. U bolnici je 31. srpnja bilo na liječenju 76 lica od kojih 65 ranjenika (27 nepokretnih i 38 pokretnih) i 11 bolesnika. Bolnica je tada imala slijedeća odjeljenja: prijemno-trijažno u Klasniću, kirurško u Brestiku i Brubnju, zarazno i interno u Obijaju. U ovo vrijeme pristupilo se gradnji nove bolnice, jer je dotadanja radila u nehigijenskim i mračnim paviljonima. U bolnici se intenzivno politički radilo, a moralno-političko stanje bilo je dobro.

U tom periodu, kad su jedinice Unske operativne grupe najčešće dejstvovale na Kordunu, Cazinskoj krajini i dr., brojno mali Banijski partizanski odred nije bio dovoljan da osigura čitavu slobodnu teritoriju, pa je počela izgradnja većeg broja tajnih skloništa (zemunica) uz svako odjeljenje bolnice. Zemunice su gradili posebno određeni ljudi, a osim njih određeni su neki i za zatvaranje i maskiranje zemunica (popularno su ih zvali »bunkerašima«). Tako je bolnica na Debelom brdu imala 4—5 manjih zemunica i jednu veću, kapaciteta do 30 ležaja. Jedna od tih zemunica imala je uređaj kojim su se odjednom mogli zatvoriti ili otvoriti svi otvori.

Uspješno organiziranje bolnica i saniteta u jedinicama Unske operativne grupe bilo je utoliko značajnije ako se ima u vidu da je gotovo čitav sanitetski kadar sa Banije otišao sa 7. divizijom. Kad se vratila na Baniju, divizija je našla siguran oslonac u dobro organiziranoj sanitetskoj službi.

Kad se 7. divizija vratila iz pete ofanzive, u nju su uključene 1. i 2. brigada iz Unske operativne grupe, a istovremeno je reorganizirana i sanitetska služba. Referent saniteta divizije bio je tada dr Ivo Kralj, upravnik divizijske pokretne bolnice dr Nilo Car, a šef divizijske kirurške ekipe dr Zora Goldšmit-Štajner. Za referenta saniteta Banijskog odreda upućen je dr Veljko Cukrov. Uskoro je divizija popunjena sanitetskim kadrom,[5] jer je na Baniju došlo više liječnika i ostalog sanitetskog osoblja koje je oslobođeno iz talijanskih logora, prvenstveno iz logora za Židove na otoku Rabu.

[5] u izvještaju referenta saniteta štaba 4. korpusa NOVH od 16. listopada 1943. navodi se slijedeće:

»U Sedmoj diviziji postavljeno je osoblje ovako: Referent dr Emanuel Weiss; kirurška ekipa: dr Zora Goldšmit i Radoslav Petek, medicinar; upravnik divizijske bolnice dr Miškolci; apotekar magistar Berčič i njegov pomoćnik Duka Tatić; veterinar Badovinac; divizijski zubar Car; referent Prve brigade dr Mileusnić, zamjenik drugarica Brodarac; Druga brigada: referent dr Car, zamjenik Mraović, medicinar; Treća brigada: referent dr Martelanc, zamjenik Suites, zubar; Četvrta brigada: referent Brodarec, zamjenik Venturini. U Sedmoj diviziji opaža se mnogo ušljivosti, inače fizička kondicija, ishrana i odjeća i obuća zadovoljavaju«. (*Zbornik, dokumenata sanitetske* službe u *NOR-u,* knj. II, *Vojnosanitetski* pregled br. 11/1961 i 9/1963.)

Sve veći priliv ranjenika i bolesnika u vojnopartizanske bolnice zahtijevao je izvjesnu reorganizaciju saniteta i u banijskom području. Tada je umjesto prijašnjeg referenta za bolnice postavljen referent saniteta; na tu dužnost došao je dr Jul: i us Dezider. Komande mjesta imale su najčešće referenta saniteta, a komanda područja, osim ovoga, još i referenta za kulturno-prosvejtni rad u bolnicama i sanitetskog intendanta.

U bolnici broj 12 radio je u ovo vrijeme dr Bela Kon. U Čavlovici je postavljen dr Tadić, a upravnik novoformirane bolnice u Zirovcu bila je Mica Zigić. Sve su bolnice oskudijevale u lijekovima, sanitetskom materijalu i opreme. Kontrole nad sanitetskim ustanovama nije bilo, a zapovijedale su im Komanda banijskog područja i Okružni NOO. Te su se teškoće najčešće javljale zbog nedostatka snaga i sredstava, a do ukrštanja u komandovanju dolazilo je zbog integracije vojno-pozadinskih i civilnih ustanova i potreba.

Pred sam početak šeste ofanzive na slobodni teritorij Banije i Korduna (u prosincu 1943), iz bolnica je evakuirano u Italiju oko 60 teških ranjenika. Tom evakuacijom rukovodili su dr Slava Ećko-Ćetković, inž. Sveta Orlić i Janko Markić.

I pored svih mjera konspiracije neprijatelj je u toku ove ofanzive otkrio jednu od pet zemunica bolnice na Debelom brdu. U njoj je bilo 29 teških ranjenika s liječnikom dr Belom Konom, dvije bolničarke i jedan bolničar. Tri ranjenika neprijatelj je ubio prilikom otvaranja zemunice, a ostale, zajedno s osobljem bolnice zarobio i odveo u bolnicu na Rebru u Zagrebu.[6] Zato je nakon ofanzive sa Banije, a također i Korduna, Gorskog kotara i Like otpremljeno 120 teških ranjenika u Italiju.

U siječnju 1944. godine na Baniji su radile partizanske bolnice u Malom Gracu, Ljeskovcu, Donjem Zirovcu i Brubnu.

Za rad i razvoj partizanskog saniteta značajan je bio I kongres liječnika Hrvatske koji je održan u veljači 1944 u Glini, na kojem se okupilo oko 200 delegata sa čitavog oslobođenog teritorija Hrvatske. Poslije kongresa poduzete su nove mjere za dovršavanje organizacije sanitetske službe. Sanitetski odsjek 4. vojne oblasti (u njega je otišao i referent 7. divizije, dr Ivo Kralj) rukovodio je vojnoteritorijalnim bolnicama i sanitetskom operativom u jedinicama 4. korpusa.

Prema izvještaju štaba 4. korpusa od 7. svibnja 1944. zdravstveno stanje u 7. diviziji i Banijskom partizanskom odredu bilo je u ožujku i travnju 1944. slijedeće:

[6] Ranjenici su kasnije prebačeni u zatvor na Savskoj cesti, a odatle, u nekoliko smjena, zamijenjeni preko komande mjesta u Pisarovini za zarobijene-Nijemce. Iz Zagreba su dr Kon, dvije bolničarke i jedan bolničar otjerani u Njemačku, u logor, iz logora su se svi vratili, sem bolničara.

Sedma divizija. Opće zdravstveno stanje jedinica, s obzirom na teške prilike, vrlo je povoljno. Ishrana je u pogledu količine i kvaliteta dovoljna... Lična higijena boraca je na visini. Ušljivost je svedena na najmanju mjeru. Fizička kondicija ljudstva je osrednja, dok se kod nekih opaža iznurenost zbog čestih pokreta.

Od zaraznih bolesti bilo je u mjesecu travnju ove godine 32 slučaja pjegavca i to: u Prvoj brigadi 6, u Drugoj brigadi 2 slučaja... u Partizanskom odredu Banije bilo je 9 slučajeva ...

Odnos i podrška vojno-političkog rukovodstva vrlo dcbra. U operacijama ofanzivnog karaktera sanitet funkcionira dobro ali u defanzivi često podbaci i gubi se veza s operativnim štabom. Sanitetsko osoblje zadovoljava...

No, u ratnim uvjetima i sanitetski kadar se često mijenjao, pa je u srpnju 1944, referent 1. brigade bio medicinar Božidai Andrlić, u 2. medicinar Rade Petek, u 3. veterinar Josip Badovinac, u 4. brigadi medicinar Branko Mraović (zastupala ga je Danica Kladarin-Osterman), a u Banijskom odredu Zlatko Šultajs, upravnik divizijske bolnice bio je dr Milan Ramšak, a divizijski zubar Pavle Lekić.

U ovo vrijeme provedene su i razne druge mjere koje su doprinosile usavršavanju i oblikovanju sanitetske službe (uvedene su oznake na uniformama, organizirana vojnička nastava za osoblje saniteta, propisana administracija itd.). Za borbu protiv pjegavca 7. divizija imala je 4 dezinfekcione stanice, razmještene po selima Bmjeuški, Mačkovom Selu, Komogovini i Kotaranima.

Partizanska bolnica broj 12 na Baniji preimenovana je prilikom formiranja 4. korpusne vojne oblasti u Vojnopartizansku bolnicu (VPB) IV/2 (prvi broj označavao je pripadnost vojnoj oblasti, a drugi — redni broj bolnice u okviru korpusne oblast]).

U prvoj polovini 1944. godine bolnica je imala mali broj ranjenika i bolesnika. Međutim, u borbama uoči sedme ofanzive ranjen je veći broj boraca, a zbog velikih marševa i stalnih borbi mnogi borci su potpuno iznemogli i našli su se među bolesnicima, naročito oni koji su došli iz logora nakon kapitulacije Italije. Za iznemogle borce je u prlojeće 1944. osnovano posebno D-odjeljenje.[7] Smješteno je u šumu između sela Gornje Komore i Čavlovice (zbog najboljih uvjeta za ishranu).

Nova je situacija primorala rukovodstvo da pristupi sređivanju bolnice na Baniji. Tako je početkom lipnja 1944. u jednom zaseoku sela Klasnića osnovana uprava VPB IV/2. Upravnik je bio dr Julius Dezider, komesar — Dragan Studen, intendant — Stanko Pintor, komandir obezbjeđenja svih bolnica — Simo Kalambura.

[7] Kad je rasformirano D-odjeljenje, osnovana je u školi sela Klasnića ambulanta sa 40—50 ležaja; u njoj su radili upravnik i nekoliko bolničara i bolničarki. u sastavu ambulante radila je i zubna stanica. Kasnije je uređena i apoteka u zaseoku Pruseima u Klasniću, kojom je rukovodila Seka Hungar.

Uprava bolnice rukovodila je sa 4 bolnička odjeljenja koja su imala i svoje posebne uprave.

Odjeljenje A — teško kirurško, u šumskoj bolnici na Debelom brdu. Upravnik je bio dr Kukovac (kasnije dr Miler), komesar Nikola Koljaja. U početku 1944. to odjeljenje je imalo oko 90 ležaja, sanitarne uređaje, izgrađene zemunice, vrlo dobar niži sanitetski kadar, vojnički uređenu i naoružanu stražu s teškim mitraljezom. Prihvatna ambulanta ovog odjeljenja bila je u Malom Gracu (sa J5 ležaja), kojom su rukovodili bolničari. Dobri uvjeti su omogućili da se to odjeljenje do ljeta naglo proširi na 250—-300 ležaja, a moglo je primiti i 500 ranjenika. Poslije rasformiranja D-odjeljenja povećan je kapacitet ambulante u Malom Gracu na 40—50 ležaja.

Odjeljenje B — lako kirurško, u selu Brestiku i u šumi iznad ~ela. Upravnik je bio dr Miler (dok nije prešao u odjeljenje A), komesar Milan Dragić (kasnije je prešao u odjejjenje C, a smijenio ga Duško Čavić). Ubrzo je odjeljenje dograđeno i kapacitet povećan na 250 ležaja. Imalo je kaptirani izvor za vodu, zemunice, suhu komoru za depedikulaciju.

Odjeljenje C — interno-zarazno, u šumi Prolomi; iznad sela Buzete. Za upravnika je postavljen dr Han (povučen iz D-odeljenja). Poslije je u C-odeljenje došao i dr Černozubov. Iako su ta dva liječnika pripadala Glavnom štabu Hrvatske, oni su rukovodili bolnicom i tečajevima koji su održavani u C-odjeljenju. Piv.i komesar je bio Milan Dragić. U toku srpnja u odjeljenju su radili i sanitetski tečajevi: zdravstvenih nadzornika — sa 15 slušalaca, bolničarki — sa 12 kandidatkinja i za usavršavanje višeg liječničkog i medicinskog kadra. Straža ovog odjeljenja bila je potpuno vojnički uređena, disciplinirana i dobro naoružana (imala je i teški mitraljez). Budnost je naročito pojačana poslije jedne demonstracije četnika u šumi Prolomu. Uz bolnicu su izgrađene zemunice za slučaj prodora neprijatelja.

Odjeljenje D — bilo je za iznurene borce. Poslije di Hana za upravnika je postavljen dr Candelo. Komesar i ujedno bolničarka bila je Anica Uzelac. Odjeljenje je zbog slabe sigurnosti rasformirano.

Jedno od najosetljivijih pitanja u radu partizanskih bolnica bilo je obezbjeđivanje sanitetskim materijalom i lijekovima. Kad su iscrpene rezerve, zaplijenjene prilikom kapitulacije Italije, pojačano je snabdijevanje preko ilegalnih veza iz uporišta. Posebno veliku aktivnost u ovome ispoljio je dr Babić iz Kostajnice koji je slao lijekove preko partizanskih veza: Mire Mrkljačić i Paje Kneževića. Kanal za iznošenje lijekova iz Kostajnice išao je preko domobranske posade u Volinji, u kojoj su neki domobrani surađivali s NOP. Lijekovi su dobavljani i iz Centralne apoteke 4. korpusa koja je sagrađena u jesen 1943. kod sela Suhe Perne u Petrovoj gori.

Centralna apoteka 4. korpusa popunjavana je lijekovima iz raznih izvora — Zagreba, Karlovca, ali i iz nižih apoteka u koje su pritjecali viškovi zaplijenjenih lijekova i ljekovito bilje prikupljeno na terenu. Tako je u ljeto 1944. na Baniji organizirana kampanja među omladinom i organizacijama AFŽ za sakupljanje ljekovitog bilja. Pod rukovodstvom bolničarke Seke Hungar sakupljeno je oko 800 kg ovog bilja.

Ovakva organizacija vojnotentorijalnih bolnica na Baniji i sistem njihovog snabdijevanja ostali su — uz manje izmjene — sve do konca rata.

U kolovozu 1944. kirurška ekipa divizije reorganizirana je u glavno divizijsko previjalište sa prihvatno-trijažnim i kirurškim odjeljenjem. U rujnu je stanje u sanitetu 7. divizije bile ovakvo:

Pošto su 3. i 4. brigada sa štabom 7. divizije otišle na dulje vrijeme u Moslavinu i Podravinu, formiran je sanitet za brigade (1. i 2.) koje su ostale na Baniji. Za referenta je postavljen dr Ramšak, a kirurškom službom rukovodio je dr Guhov, potpukovnik Crvene armije; on je formirao glavno divizijsko previj?lište broj 2. Za šefa divizijskog previjališta broj 1 postavljen je dr Nikola Sođlikar, pošto je dr Zora Goldšmit-Štajner premještena u 10. korpus.

Osmog februara 1945. jedinice 4. korpusa napale su posadu u Mošćenici i uporišta između Petrinje i Siska Glavno divizijsko previjalište smješteno je u selo Mađari, a kirurška ekipa 4. korpusa u selo Kraljevčani. U ovoj akciji bilo je 110 ranjenika. Najteži ranjenici evakuirani su preko prijemne ambulante u Malom Gracu u bolnicu na Debelom brdu; u toj ambulanti radio je dr Guhov. Srednje teški ranjenici evakuirani su preko ambulante VPB IV/2 u Klasniću u C-odjeljenje u šumi Prolomu. Laki ranjenici ostajali su u divizijskoj bolnici.

U napadima na sve jača neprijateljeva uporišta bilo je više ranjenih. Zbog toga je — osim evakuacije u Italiju vazdušnim putem — najvažnija bila evakuacija u dubinu slobodne teritorije. Tako je u prosincu 1944, zbog prenatrpanosti bolnica 4. korpusa, evakuirano u Dalmaciju više od 1.500 ranjenika ovog korpusa. Također je pojačana evakuacija vazdušnim putem. Dr Ivo Kralj i dr Franjo Pernuš pišu o tome slijedeće:

Evakuacija avionima počela je u proljeće 1944. godine... do ožujka 1945. prebačeno je u Italiju, na Maltu i u Zemun 12.600 ranjenika i bolesnika NOVJ.

Na ovoj teritoriji (Banija i Kordun)... uređena su dva aerodroma. Jedan kod Gline a drugi kod Vrginmosta. Evakuacione bolnice bile su u Klasniću (za Baniju) i Blatuši (za Kordun)... Ranjenici i bolesnici dopremani su na aerodrom iz evakuacione bolnice kolima ... Obično su stizala 3 do 4 aviona. Svega je evakuirano oko 400 do 500 ranjenika

i bolesnika... Kod određivanja za evakuaciju vodilo se računa o trajanju potrebnog liječenja kao i o izgledima za vraćanje u stroj. Sa svakom grupom od 10 ranjenika ukrcavala se u avion po jedna bolničarka. Neposredna zaštita aerodroma nije bila potrebna.[8]

Evakuaciji uopće, a posebno iz borbe, posvećivana je sve veća pažnja, pa su, između ostalog, naredbom Vrhovnog komandanta od 25. prosinca 1944. predviđena odlikovanja za borce koji iznesu određen broj ranjenika iz borbe i njihovo oružje. Zbog ovoga su, kao i zbog sve oštrijih borbi za konačno oslobođenje, uz divizije formiram medikosanitarni bataljoni.

Trebalo bi još napomenuti da su liječnici vojnih jedinica pružali zdravstvenu pomoć i narodu. Tako je nastale civilna bolnica na terenu kotara Gline već 1941. godine, a na liječenju stanovništva angažirane su Danica Kladarin i Evica Trivanović.

Zdravstveni odsjek Avnoja, već prvih dana nakon formiranja, izdao je uputstva za osnivanje i rad zdravstvenih sekcija, kao pomoćnih organa NOO za sanitetsko zbrinjavanje. Razvoj civilne sanitetske službe zaustavljen je i onemogućen četvrtom neprijateljskom ofanzivom, ali su se zdravstvene sekcije vr?o brzo organizirale *za* borbu protiv epidemije pjegavog tifusa u rano proljeće 1943. godine.

Za liječenje civilnog stanovništva na Baniji su u kolovozu 1943. gotovo u svim općinskim i kotarskim centiima osnovane civilne ambulante. Vodili su ih bolničari i liječnici stavljeni na raspolaganje civilnom stanovništvu, a liječnici vojnopartizanskih bolnica povremeno su obavljali preglede naroda. Ranjeni civili evakuirani su u vojnoteritorijalne bolnice. Za potrebe civilne sanitetske službe povučen je stanovit broj liječnika iz partizanskih jedinica.

U jesen 1943. djeluje i dispanzer za djecu Korduna i Banije; najviše radi za djecu koja su se nalazila u dječjim domovima. Koncem 1944. pri odjeljenju VPB IV/2, u šumi Prolomu (C-odjeljenje) organiziran je 15-dnevni tečaj za 80 omladinaca i omladinki sa čitave Banije. Oni su poslije u ekipama obilazili sela ugrožena od pjegavca i depedikulirali pomoću partizanskih buradi. Tečajem je rukovodila Ankica Brodarac.

Za usavršavanje višeg sanitetskog kadra na Baniji je održano nekoliko tečajeva. Za referente saniteta brigada i divizije tečaj je održan pri bolnici u Brestiku. Na nekoliko takvih tečajeva bili su liječnici i medicinari iz svih krajeva slobodnog teritorija Hrvatske. _ Liječnici i medicinari pohađali su i higijensko-epidemiološke tečajeve koji su održavani pri bolnici u Malom Gracu. Pošto je ta bolnica primala teže i hitne slučajeve, a obavljala je i kirurške zahvate,

[8] *Zbornik, dokumenata sanitetske službe u NOR-u,* knj. II, str. 274, *Vojnosanitetski pregled* br. 3—4/1950 i br. 11/1961.

uprava vojnopartizanske bolnice poduzela je — uz angažiranje liječnika u bolnicama i tečajaca — potrebne mjere za organizaciju transfuzije krvi. U suradnji sa omladinskom organizacijom liječnici su najprije svim članovima Skoja i USAOH odredili kivne grupe. Poslije su u hitnim slučajevima pozivani kao dobrovoljni davaoci krvi.

Ovo je samo letimičan pogled na bezbrojne i herojske napore i postignuća sanitetskih radnika i svih snaga narodnooslobodilačkog pokreta u brizi za ranjene i bolesne borce i narod na slobodnoj teritoriji Banije. Sanitetski radnici su u ovoj borbi postizali i ono što se činilo nemogućnim, a sanitet u cjelini uvijek je bio spreman da se bori za čovjeka: do posljednjeg daha, do posljednje iskre nade.

Ljuban ĐURIČ

SA BRIGADAMA SJEVERNO OD SAVE

Kada smo se posljednjih dana jula 1944. vratili sa Korduna, bilo nam je jasno da ćemo se ponovo za dulje vrijeme udaljiti sa Banije. Bili smo zadovoljni ne samo zbog povjerenja koje nam se ukazuje, već i zbog nemogućnosti da na Baniji razvijemo ozbiljnije akcije jer se poslije kraha sedme ofanzive neprijatelj gotovo nije ni pojavljivao van garnizona, niti je ostavljao takve posade koje bismo, prema svojoj snazi, mogli da savladamo

Dvije zasjede na pruzi između Sunje i Kostajnice, prvih dana avgusta, s ciljem da se dođe do »živog jezika«, bile su uspješne. Treća brigada, sa 2. odredom, uhvatila je — pored ostalih — i jednog domobranskog majora operativca 5. gorskog zdruga (brigade), a dobijeni podaci bili su nam dragocjeni. Poslije desetodnevnih priprema koje su obuhvatile i partijskopolitičke i tehničke mjere, zatim vježbe jedinica na ravnom i nepokrivenom zemljištu, posebno u ukopavanju, kao i dotjerivanje opreme u ispravnost, brigada je Krenula preko Save.

Iz marš-rute se vidjelo da su pred nama tri pruge i tri ceste koje drži i kontroliše neprijatelj, kao i dvije rijeke — prepreke koje nikad nisu bile mile Banijcima, ali su ih uvijek uspješno savladavali. U prvi sumrak, 13. avgusta, brigade su krenule na đvoipomjesečni pohod u sjevernu Hrvatsku. Marš su bočno obezbjeđivali 2. cdred i dijelovi 2. brigade.

Na čelu je 3. brigada. Pred zoru stižemo pred Savu u Bobovac i Crkveni Bok i čamcima, spregnutim kao skela, odmah prebacujemo dva bataljona na lijevu obalu da bismo se osigurali od Siska i Jasenovca. Druga dva bataljona osiguravaju na đesncj obali prijelaz 4. brigadi i divizijskim dijelovima. Prije mraka sve je bilo na lijevoj obali Save, u koloni preko Lonjskog polja. Iako je marš dug, umor nas ne savladava. Pred nama je još dosta prepreka i treba o njima misliti. Lonja nije isto što i Sava — nešto gazom, nešto čam-

cem i prebacivanje je brzo gotovo. Ali, kratka ijetnja noć nije dovoljna da se savladaju i Lonja i pruga i da se dohvatimo moslavačkih brda. Zato ostajemo na predanku u selu Kostrinji i Osekovu cio dan. dobro se obezbjeđujući. Narod nas toplo prima, a poslije podne organizirano je zajedničko veselje i igranka — sve do mraka, kada polazimo dalje. Na domaku ovih sela prugom se kreće i patrolira oklopni vlak, prolaze vojni transporti, postoje jaka uporišta u Popovači i Kutini, a bunkere uz prugu posjeli su ustaše i Nijemci.

Nemamo vezu sa četom 3. bataljona koja je pred zoru prešla prugu. Tješimo se da je sve u redu jer se u tom pravcu ne čuje nikakva borba.

Treća brigada opet je u prethodnici i zaštitnici. Dva bataljona idu naprijed da osiguraju prelaz na pruzi, blokiraju bunkere, osiguravaju minere koji treba da presijeku prugu lijevo i desno od mjesta prelaza ako naiđe oklopni vlak. Na ta mjesta se postavlja i zasjeda. Iza nas idu 4. brigada, štab i prištapski dijelovi divizije, a u zaštitnici su 2. i 3. bataljon naše brigade.

Izlazimo na prugu i sve ide po pisnu. Pojedinačni pucnji iz bunkera govore da nas neprijatelj nije primijetio. Javljamo da je put slobodan — nailazi 4. brigada. Iznenada, polako, jedva čujno, nailazi oklopni vlak i presijeca kolonu 4 brigade i mirno prolazi mjesto prelaza. Mala pometnja u koloni, ali se brzo sređuje i produljava pokret. Oklopni vlak, polako klizeći prugom prema Popovači, nailazi na minu i zasjedu 4. bataljona 3. brigade, koji vatrom vezuje posadu bunkera i oklopnog vlaka sve dok cijela kolona nije prešla prugu. Povlačenje minera i zasjeda brigade, te prelazak cijele divizijske kolone u Moslavinu, oglasile su mine na desetak mjesta lijevo i desno od mjesta prelaza kolone.

Moslavina nas dočekuje izvanredno. Vojnopozađinske ustanove odmah organiziraju snabdijevanje i za sve vrijeme našeg boravka sjeverno od Save nemamo oko toga brige. Naši intendanti se brzo snalaze u novoj situaciji.

U MOSLAVINI I PODRAVINI

Vremena za odmor nema. Moramo krenuti prema Bjelovaru i Čazmi, gdje se sukobljavamo s našim starim »poznanicima« — 3. kubanskim i donskim pukom, koji su upamtili 3. brigadu iz sedme ofanzive i sa Komareva.

Na položajima između sela Šamarice i Širnljanika, već rano ujutru 20. avgusta, dolazi do sudara 1. i 4. bataljona s dijelovima ovih jedinica koje su iz Čazme, kamo su dan ranije prodrle, otpočele nastupanje ka selu Oštrom Zidu, gdje je bio štab brigade i 3. bataljon koji smo zadržali u rezervi. Drugi bataljon je na položaju sjeverno od ovog sela, na koji čitav dan neprijatelj nije naišao.

Iskustvo 3. brigade iz ranijih borbi s kubanskim i donskim pukom govorilo je da se položaj ne smije posjedati na ivici kose ili grebena, već u podnožju, jer su ove jedinice izvanredno koristile vatru minobacača i topova, a manevarski sposobniji od nas lako su obilazili kose ili brda i brzo dizali jedinice sa položaja nanoseći im gubitke. Prvi i 4. bataljon ukopali su se u podnožju brda, stvarajući mogućnost da cjelokupno oružje efikasno dejstvuje po ravnici. Pripreme za ukopavanje, koje smo na Baniji uvježbavali, ovdje prvi put daju rezultate i najuvjerljivije djeluju na borce.

Nalet artiljerijom i minobacačima po kosama iza položaja naših bataljona, udara uprazno. Bataljoni sačekuju neprijatelja na bliskom odstojanju i jakom vatrom odbijaju nekoliko juriša izrazito mnogobrojnijeg neprijatelja, prisilivši ga na kraju da pokuša obilazni manevar preko jedinica Moslavačkog odreda, na našem lijevom krilu. Tek negdje oko 16 časova potisnut je 4. bataljon na položaje u selu Šimljaniku, koje ovaj zadržava sve do pada mraka kada je naređeno povlačenje i otpočinje marš u sjeverozapadnu Slavoniju.

Treći bataljon bio je u rezervi u Oštrom Zidu sve do 15 časova, kada se pokreće prema cesti Bjelovar — Hercegovac na kojoj je, u rejonu sela Šimijanice, vodila tešku borbu naša 4. brigada. Bataljon iz pokreta prelazi u bočni proti/napad i odbacuje dijelove koji su napadali u zahvatu komunikacije, a zadržava i manje snage koje pridolaze iz Bjelovara, čime je znatno olakšan položaj 4. brigadi.

Oko 8 časova 23. avgusta neprijatelj je u pokretu iz Hercegovca i Grubišnog Polja ka Bjelovaru. Drugi i 4. bataljcn 3. brigade sačekuju te snage u selu Pavlovcu, a 1. i 3. u Velikom Grđevcu. Na položajima se vodi jaka đvočasovna borba. Neprijatelj brojno jači i, na konjima, pokretljiviji, manevrom obilazi desni bok brigade, izbija na cestu ka Bjelovaru i izvlači se. Zaista je divno gledati borce koji, na ivici Grđevca, ukopani, mirno sačekuju i odbijaju juriš za jurišem, dok se oko njih svakog časa rasprskavaju mine i granate i leti grumenje zemlje, a dim od eksplozija i sagorjelog baruta polako pritiska položaje.

Izdržavamo i to nas nadahnjuje za nove podvige.

Likvidiravši posadu na željezničkoj stanici Repušnica i Volodcr, te bunkeru ispod sela Tucilovače 31. avgusta, vraćamo se dublje u Moslavinu. Na prugu opet krećemo 9. septembra. Cilj je željeznička stanica Repinec na pruzi Dugo Selo — Križevci i satnija domoorana koja se tamo utvrdila.

Napadamo sa 2. i 4. bataljonom, 1. bataljon osigurava od Križevaca, a 3. je u rezervi. Komandanti bataljona su dobro izvidjeli objekat napada, izvršili pripreme i čim je pao mrak, kolone su kre-

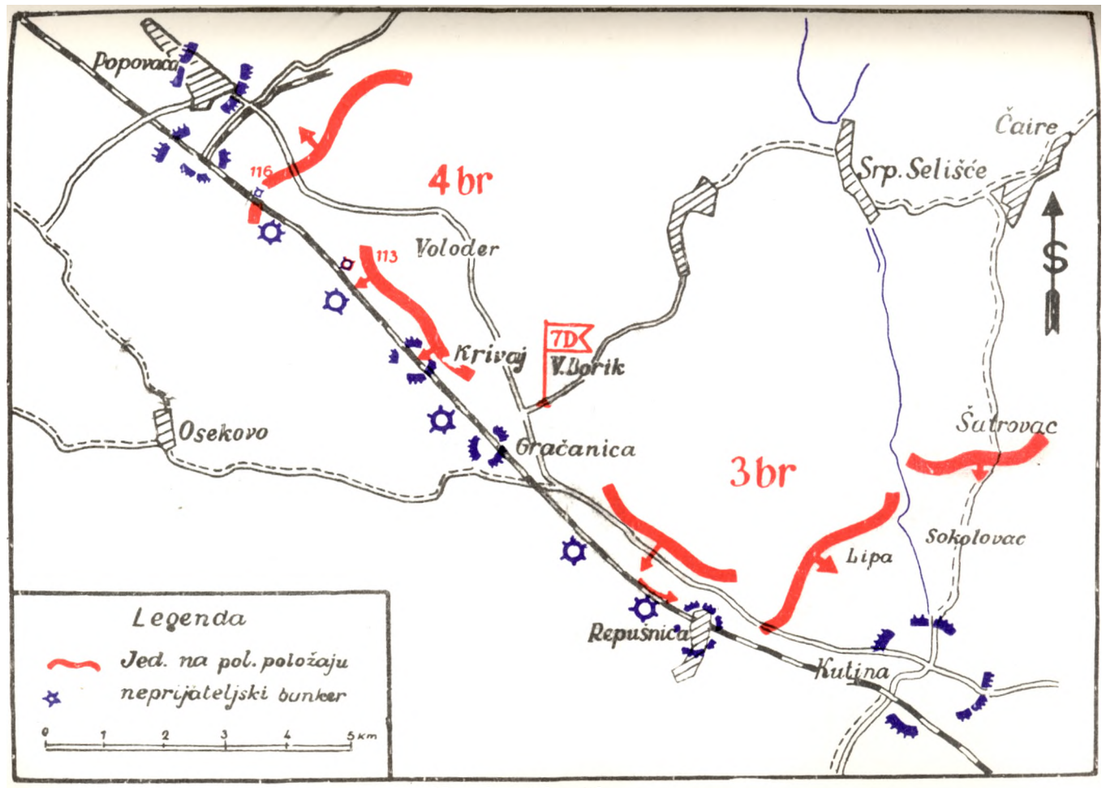

— Napad na željezničku **prugu Zagreb — Beograd**

nule ka cilju. Topla ljetnja noć, bez mjesečine, prikriva kolone na otvorenom prostoru. S vremena na vrijeme sa stanice uzleti svijetleća raketa i natjera nas da se gotovo zalijepimo za zemlju, da ne budemo otkriveni — to usporava pokret. Brinemo se hoćemo li otpočeti napad na vrijeme, jer 4. brigada napada Vrbovec, na istoj pruzi. U tišini, kolone se razvijaju u streljački stroj, dok minobacačka četa zauzima položaj.

I dok se bataljoni još razvijaju i podilaze, tačno u 23 časa minobacači počinju dejstvo, istovremeno kad nekoliko raketa osvijetli sve okolo. Poneseni preciznom vatrom minobacača, a osvijetljeni na čistom prostoru, bataljoni odmah prelaze na juriš i upadaju u rovove i bunkere prije posada koje su bila van njih Borba je kratka, jer se na stanici za čas pojavi, osvijetljena raketom, bijela krpa u znak predaje.

Kupimo zarobljenike i plijen, a mineri pripremaju stanicu i prugu za rušenje. Sve se odvija po planu. Bataljoni se udaljavaju sa bojišta, okolica je osvijetljena vatrom iz bunkera, a kraj ove .akcije i pobjedu brigade označi snažna eksplozija na stanici koja je dokrajči.

Napadamo Križevce zajedno sa 33. divizijom. Naš zadatak je prodor u centar grada, na sajmište gdje je razmješten protivavionski divizion. Dobro smo se spremili, a dosadanje uspješno izvedene akcije podigle su moral i vjeru u uspjeh ma kakvog zadatka. Napada cijela brigada, a glavni zadatak je provjeren 1. i 2. bataljonu.

Dulji marš u predvečerje sparnog 15. septembra dosta nas je izmorio, ali je raspoloženje odlično. Svjesni smo da nani je ovo posljednja prilika da se istaknemo i, možda, postanemo prva brigada u međukorpusnom takmičenju, što bi nam donijelo častan naziv — proleterska.

Cete se privlače određenim pravcima, u tišini. Iz 1. bataljona javljaju da su prošli neke bunkere u kojima nikog nema Nadamo se da će iznenađenje biti potpuno, a to bi bio siguran uspjeh. Vatra minobacača je znak za početak. Tačno u 23 časa plotun Minobacačke čete označava početak i bataljoni kreću naprijed Istovremeno na ivici grada, na cijelom frontu brigade, uzavri kao u paklu.

S vremena na vrijeme bombe i »džon-buli« označavaju da se likvidira neki bunker ili vodi borba za kuću Vatra ne jenjava, kao da se stotine mitraljeza natječu koji će prosuti više usijana čelika, kao da ima neprekidne redenike — ni za momenat ne prestaju da štekću.

Borci prilegli — puzeći se pomjeraju naprijed, a 1 i 2. bataljon javljaju da su se uhvatili prvih kuća i odbijaju strine protivnapade neprijatelja.

I tako 4 časa neprekidno. Samo u dva navrata, po nekoliko sekundi, potpuno se prekidala paljba, da bi se kasnije razvila još

žešće. Nismo uspjeli, i u zoru se povlačimo. Neprijatelj je saznao za naš napad i kao pojačanje dovukao čitavu bojnu ustaša, po zlu poznatih »bobanovaca«. Kasno smo saznali da zbog toga snage 33. divizije nisu napadale. Ipak, mi smo i ovaj puta pokazali da možemo uspješno napadati i gradove.

Tužni smo što nam je ova prilika propala, da budemo prvi i postanemo — proleteri.

Poslije oslobađanja Pitomače, zatim velikog uspjeha brigade kod Hlebina (zašto je pohvaljena) i neuspjeha kod Koprivnice, našli smo se u bilogorskim selima na kratkom odmoru. Sedamnaestog oktobra krećemo preko ceste i pruge Križevci — Bjelovar. Šaljemo 1. bataljon naprijed da već u 14 časova izbije na cestu i postavi se prema Bjelovaru na obezbjeđenje. Drugi i 4. bataljon bit će zaštitnica kolone divizije i dijelova 10. zagrebačkog korpusa čija će prethodnica biti 3. bataljon. Od Križevaca osigurava pokret naša 4. brigada — kod sela Sv. Ivan Zabno.

Dok smo zauzeti pripremama za pokret, negdje oko 14 časova otpoče borba kod 1. bataljona koja se sve više rasplamsavala. Odlučujemo da odmah uputimo 3. bataljon kao pojačanje, u za njim da krene 4. bataljon, dok bi 2. neposredno osiguravao divizijske i korpusne dijelove.

Komandant 4. bataljona 4. brigade na kosi kod s. Mikleuška izdaje zadatke komandirima četa za napad na prugu Popovača — Kutina (30. avgusta 1944)

Požurio sam s grupom drugova ka mjestu borbe, dok se 3. bataljon trčeći kretao za nama. Po izbijanju iznad cestc na kosu, ugledao sam 1. bataljon kako korak po korak odstupa pred naletom konjice i pješadije. Đuri Pjevcu, komandantu 3. bataljona, nije trebalo naređivati. Jurnuo je na konju pred bataljon, čija se kolona u trku rastegla, i požurio se da izbije na kosu gdje smo se nalazili i kojoj su već podilazili Čerkezi. Pilipu[1] sam poslao kuiira s porukom da mora izdržati i da stiže 3. bataljon. Dok su se Čerkezi penjali uz kosu i nadirali niz cestu ka selu, stiže 3. bataljon i iz pokreta, kako je koja četa nailazila, prelazi bočno na juriš. Za čas je kolona Čerkeza bila presječena, odbačena sa kese i dalje prema Zabnu. Cesta je pred nama slobodna. Prvi bataljon okrenuo se ka Bjelovaru, a 3. ka Sv. Ivanu Zabno, dok se 4. bataljon, koji je na Koprivnici izgubio svog komandanta,[2] kretao ka položajima gdje sam se nalazio.

Odjednom započe borba kod 4. brigade u Sv. Ivanu Žabno, ali i vatra artiljerije po kosama sjeverno od ceste. Nekoliko »štuka« se ustremi na 1. i 3. bataljon. Pod njihovom zaštitom, neprijatelj nagrnu niz cestu i za čas se izmiješa s 3. bataJjonom koji poče da odstupa. Jedan dio neprijateljevih snaga uspio .se probiti prema 1. bataljonu, ali ostale ipak zadrža 3. bataljon, uz pomoć pristiglog 4. bataljona, i borbom prsa u prsa odbaci ih ka Sv. Ivanu Zabno, gdje se s njim tukla 4. brigada. Padao je mrak i mi smo koloni obezbijedili prolaz. Prvi bataljon na položajima prema Bjelovaru spriječio je da se snage neprijatelja ponovo spoje i ovladaju cestom, dok je 4. brigada u sumrak posjela cestu u Sv. Ivanu Zsbno.

Zureći se da se što prije prebace preko ceste, kolona na čijem čelu su se kretali komesar brigade Milan Knežević j komandant 2. bataljona Ljuban Trbojević, skrenula je iza obezbjeđenja 1. bataijona i upala u zasjedu. Pod komesarom ubijen je konj, a komandant bataljona je poginuo. Tako se završila naša prva borba na po-/ratku za Baniju.

POVRATAK

Odmaramo se i sređujemo jedinice poslije gubitaka u posljednjim borbama. Radimo s novodošlim borcima kojih ima dosta — na posljednji poziv Vrhovnog štaba pristupilo nam je mnogo domobrana i civila iz okupiranih gradova. Poslije podne 20. oktobra ispratili smo 3. bataljon iz sela Dubrave u Posavinu, sa zadatkom da nam obezbijedi prelaz preko Save i povratak na Baniju. Vjerujemo da će taj zadatak sasvim uspješno obaviti. Tu večer slavimo

[1] Rade Pilipović — komandant **1.** bataljona, poginuo **1.** marta **1945.** na pruzi kod Donjeg Hrastovca.

[2] Jovo Rakasović — poginuo 15. oktobra 1944. kod Koprivnice.

oslobađanje Beograda. Veselje je trajalo do kasno u noć. a mi smo mislili kakvo je tek slavlje na Baniji, kamo nas je već vukla nostalgija.

Sprovodimo postepeno pripreme i približavamo se rej onu iz kojeg ćemo krenuti. Treći bataljon nas obavještava o situaciji na komunikacijama i Savi. Konačno, 30. oktobra predveče, brigada se opet u divizijskoj prethodnici svija u kolonu i kreće. Pjesma na sve strane. Sjećanje na Baniju i poznanike, prepričavanja, šale. Nagdje ni traga razmišljanju o opasnostima koje naj čekaju na putu. Ipak, mi u štabu koji znamo raspored Nijemaca na komunikacijama, mislimo i na to.

Kad smo izašli iz Srpskog Selišta, zamuknu pjesma i kolonom ovlada tišina, koja unese nespokojstvo u mrkloj i vlažnoj noći. Mada oprezno, ipak brzo i bez komplikacija prelazimo i cestu i prugu, zatim Lonju i u zoru, umorni, stižemo na Savu gdje nas čeka 3. bataljon sa nekoliko čamaca — na istom mjestu gdje smo i ljetos prelazili. Postavljamo osiguranje prema Sisku i Jasenovcu, a 3. bataljcn odmah se prebacuje preko rijeke. Iako je Sava nadošla i mutna, prebacivanje teče po planu. Treći bataljon odmah zauzima položaje u selu Bobovcu i patrolira uz i niz Savu. Negdje poslije podne, kad je glavnina divizije već bila na desnoj obali, razvi se borba kod 3. bataljona. Nasta malo kolebanje, ali u tom momentu naređujem divizijskoj glazbi da se ukrca na improvizirani splav i da svira. Razleže se Savom marš, a njegovi zvuci dopiru do 3. bataljona, kome se i 4. žurio u pomoć. Čuli su to, valjda, i Čerkezi koji se iznenada pojaviše i započeše borbu. Ponesen muzikom, a svjestan odgovornosti, bataljon prelazi na juriš i brzo protjeruje eskadron Čerkeza koji se izgubiše prema Sunji.

Prebacivanje se nastavi i u sumrak se završi. Opet se svija kolona. Još dvije ceste i dvije pruge, pa smo u srcu Banije. Tamo nas željno očekuju. Našu radost što smo na tlu Banije pomućuje saznanje da je Trokut spaljen i masa naroda pobijena. Bio je 1. novembar kad smo se primakli cesti i pruzi Sunja — Kostajnica, gdje nam je prelaz osiguravala naša 2. brigada. Zagrljaji s njima u Hrastovcu i uzajamna čestitanja na uspjesima od kad se nismo vidjeli. Kažu nam da nas od juče čeka omladina na Baniji.

I kako koji borac pređe prugu, snažno podvrisne i čete otpočnu pjesmu. Umor je nestao. Opet smo na Baniji, vedra čela i vesela lica jer smo je uspješno predstavljali sjeverno od Save. U Krčevu, Kostrešima, Bjelovcu — špalir omladine i naroda prosto nam zakrčuje prolaz. Nitko tu noć više nije mislio na odmor, predali smo se općem veselju i dijelili radost s omladinom i narodom što smo opet zajedno.

Jovo CAKALO

VII Udarna divizija IV korpusa NOVJ
A br. 494/44
Dne 10. septembra 1944.

Politički izvještaj za vrijeme
od 25. VIII do 10. IX 1944. g.

POLITKOMESARU IV KORPUSA NOV JUGOSLAVIJE*

... Sela kroz koja prolazimo bogata su i neoštećena. Narod živi kao u mirno vrijeme. Ne osjeća rata. Narod ne plaća poreza, hrani se bolje nego ranije i birtije punom parom rade. Narod u ovim krajevima je većinom hrvatski. Prema nama se odnosi toplo. Voli nas i cijeni zbog uspješnih borbi. Njihova stvarna ljubav prema našim borcima pokazuje se u pažnji koju oni ukazuju prema našim ranjenicima.

Kod boraca... moglo bi se reći da se sporadično osjeća želja za povratkom na Baniju. Inače u jedinicama je živost i vedrina, volja za borbom.

Ove naše dvije brigade [3. i 4.] danas stoje u vojnom i političkom pogledu dosta dobro... One još nisu zvanično proglašene udarnim, pa smatramo da bi to trebalo učiniti.

Nastojimo prije 15. o. mj. bar još jednu akciju izvesti da bi naša divizija u Korpusu bila prva, kako ste vi to javili da bi možda i IV korpus bio u Hrvatskoj prvi. Naše borce jako interesuje koja će brigada povodom ovog takmičenja dobiti ime »PROLETERSKA«. Takmičenje u našoj diviziji je masovno po svim sektorima rada. Naš je štab po pitanju akcija u toku ovog međukorpusnog takmičenja želio što više postići uspjehe sa svojim jedinicama.

Politkomesar, potpukovnik
Uro? KRUiNIĆ

* Dokument u *Arhivi VII*, reg. br. 21/1—15, k. 813A.

PANCER*

Čuli smo o njemu čim smo prešli Savu. Poznaje ga cijela Posavina a, bogami, i Moslavina.

Pričali su o njemu bajke. Pravo da kažem, zabrinuli se Banovci. Istina, poznaju oni pancere, ali njihov banijski je pitom. Nije ovako divlji, kao ovaj moslavački. Ne ide banijski uvijek — naročito ako je situacija malo gušća. Noć mu naročito smeta i zato je sistematski izbjegava. Međutim, ovaj moslavački — dok se nakašlješ, evo ga! Da je to stvarno tako, pokazivali su bunkeri koje je svaki seljak iskopao za sebe da bi se zaštitio oa njegove vatre.

Sluša ove razgovore o panceru i Gromovnik 7. divizije, smješka se i veli:

— Hranite vi mene i ovu moju braću »pamučnjakom«, pa ćete vidjeti kako će pancer biti mekši.

Ovako govori Gromovnik, a u sebi se ozbiljno zamislio. Večeras prelazi divizija preko pruge i treba je osigurati od nasrtljivog pancera. Pošto nije bilo vremena da se divizija pozabavi njime odlučeno je ovom prilikom da se pruga pređe neopaženo. Za svaku sigurnost, na obezbjeđenju prilikom prelaska pruge postaviće se mali nagazni aparati.

Prelazi duga kolona preko pruge. Odjednom, evo ga! Pancer ili Grbonja, kako su ga zvali, presjekao kolonu na dva dijela. Ali, na sreću, u prvi mah nije ništa opazio. Tek kada je naišao na minu, počeo je sipati vatru. **Šta** je **tada** bilo, nije potrebno opisivati. Izgubljene kape, izubijane noge, prljave hlače i bluze govorile su jasno da se Banovci nisu najbolje proveli. Međutim, ovo je samo povećalo njihovu mržnju prema panceru.

— Smrt panceru! — vikale su komordžije — osvetićemo se za prevrnute lonce i kazane.

—- Smrt panceru! — vikale su lijepe cure iz hirurške ekipe — platiće nam on za ove izgužvane i prljave hlače. (Jedva su ih bile ispeglale.)

— Smrt panceru! — orilo se kroz cijelu diviziju.

» Objavljeno u listu 7. divizije *Divizijske vijesti* od 8. 9. 1944.

Prošlo je od ovog događaja prilično vremena. Bili su Banovci već zaboravili na pancer, jedino ga inžinjerijska četa nije zaboravila. Dogovorali su se i spremali za osvjetu. Vjerovali su da će i taj dan doći. I došao je ...

Svi govore samo o panceru. Stare uspomene se oživljavaju i mržnja prema panceru raste. U inžinjerijskoj četi svečano raspoloženje. Sve je pripremljeno za napad na pancer. Gromovnik veli da će ga »ošinuti«, makar malo »s ćoška«. Dva velika protivnika — Gromovnik i Pancer — noćas će se ogledati na bojnom polju.

Kad je sat na crkvi u selu Volodеru otkucao 23, kad je mjesec u svom punom sjaju zasjao nad plodnom ravnicom Posavine, počela je velika akcija 7. divizije u kojoj je tragično završio veliki i neosvojivi pancer Grbonja, strah i trepet Posavine i Moslavine.

Od silnoga pancera ostala je hrpa gvožđa i pepela. Fricevi su zavijali u svom smrtnom ropcu, a kapetan Krnetić (Gromovnik) sa svojom hrabrom družinom veselo je zapjevao omiljenu banijsku pjesmu:

— Kud prolaze čete Banijaša,
Tuda nema petokolonaša ...

Milan PAVLOVIĆ

NISU U LONCU

Prilikom ustaškog upada u Gore banditi su odmah počeli pljačkati stanovništvo. Tako jedan vojnik bane u kuću neke babe.

— Hej, stara, gdje su partizani?

— Šta ja znam kud su, nema ih ovdje!

Ali je ustaša u stvari tražio nešto drugo. Spazivši u loncu neko jelo, pode brže-bolje da ga uzme.

Baba nije mogla da se suzdrži već opsuje:

— ... ti vrag mater! Pa nisu valjda u loncu!

Selima divizija br. 2/1944. god.

Kada su 3. i 4. udarna brigada, u ljeto 1944, krenule u Moslavinu, Slavoniju i Podravinu, trebalo je savladati i nekoliko prepreka (pruga i rijeka) i duž tog puta napasti neprijateljske garnizone. Zbog toga smo 1. četu 3. bataljona 3. brigade uputili naprijed da obezbijedi ovaj put. Nesmetano smo prešli Savu, a kod sela Volodera i prugu Beograd — Zagreb, i tamo stigli u toku noći.

U selu smo ostali do svanuća, a zatim smo se povukli u jednu šumicu i odatle cijelog dana osmatrali prugu. Uveče smo se spustili do nje, postavili obezbjeđenje za prelaz brigade i uputili patrolu da uspostavi vezu s jedinicama koje su ovamo dolazile

Četa u kojoj sam bio pomoćnik komesara imala je zadatak neposrednog obezbjeđenja na samoj pruzi. Sve je išlo po planu, bolje nego što smo očekivali. Prošla je prethodnica, a za njom 4. brigada. Kada su naišli prištapski dijelovi divizije, osjetio sam vibraciju željezničke šine, na kojoj sam sjedio s komandirom čete, Ješom Miočinovićem.[1] Činilo mi se kao da je kroz šinu proticala struja. Brzo sam pogledao niz prugu i prema horizontu primijetio kako nam se približava neka velika, crna silueta. U trenu smo shvatili da se to oprezno i bez svjetla približava oklopni vlak. Borci koji su se ovdje zatekli odmah su ubrzali prelaženje, a ostalima smo obustavili prelaz. Među poslednjima prešao je prugu higijeničar divizije Đurić. Vodio je jednog konjića, natovarena sa dva benzinska bureta koja su služila za parenje odjeće.

Iznenada je oklopni vlak otvorio žestoku vatru iz topova i mitraljeza, što je bio znak da smo otkriveni. Borci su trkom odstupali šancem. I stari Đurić je htio sa svojim konjićem i »instrumentima« da se povuče ovim šancem, da bi uhvatio zaklon. Međutim, burad koja su bila pričvršćena za samar, nalijegala su na ivice šanca

[1] Poginuo na Gnjilovcu kod Cazina 25. decembra 1944. kao komandir iste čete.

s obje strane, konjić se objesio o burad, dok su mu noge visile u zraku. Nije mogao da dohvati tie dubokog šanca, već je samo mlatarao nogama uprazno. Đurić je iz sveg glasa zapomagao Ometao je povlačenje i ostalim borcima, pa su se neki ljutili. Dok je Đurić zapomagao, oklopnjak je sve više sipao vatru i osvjetljavao put prema Volodеru. Iako je situacija bila »vruća«, Đurić nikako nije htio da ostavi svoga konjića, kojeg je iz milošte nazivao »ratnim drugom«.

Kada sam ugledao ovu scenu, pritrčao sam i brzo presjekao kolan na samaru i tako oslobodio »ratnog druga«. Međutim, Đuriću ovo nije bilo dosta, već je nastavio da zapomaže — sad za svojim »instrumentima«. Na kraju se ipak smirio i ostavio burad, a kasnije je nabavio druge »instrumente«. Na račun ove Đurićeve noćne nezgode, »ratnog druga« i »instrumenata«, bilo je dugo smijeha u brigadi i diviziji.

Eožo RADMANOVIĆ

Drugom polovinom avgusta 1944. krenula su oc! Bjelovara prema jugu više od dva puka Nijemaca i Čerkeza. Dolje, u Moslavini, ovu akciju neprijatelja dočekale su 3. i 4. banijska brigada. Zadatak našeg bataljona kod sela Šimljanice, po vojnoj terminologiji, možda bi trebalo krstiti kao odbranu ili držanje odstupnice brigadi, ali ja bih to i sada nazvao onako kako smo to u ratu govorili: bataljon je bio postavljen u zasjedu.

Rasporedio ga je 22-godišnji zamjenik komandanta 3. bataljona 4. brigade Zivko Arambašić[1] koji na toj dužnosti nije proveo ni mjesec dana, a već se istakao razboritošću i smjelošću.

Bio je to bistar, otresit seoski omladinac jz Rujevca. Od čitavog vojnog školovanja, u onim ratnim usJovima, jedva ga je zapao neki desetarski kurs od 14 dana. Ali, za Živka je najbolja škola bilo partizansko iskustvo i želja da uči na svakom koraku. Sjećam ga se odranije kako bi, dok je gazio na čelu svoje čete, stalno uspoređivao sekciju s terenom i zapitkivao zadivljenog vodiča:

— Je 1' će sada, iza šumarka, grupa kuća, pa potok, a onda groblje ?…

Mlade starješine, bez većeg vojnog obrazovanja, obično su uspjeh u borbi plaćale većim žrtvama. Ali, Zivkovo raspoređivanje jedinica za borbu redovno bi postizalo cilj uz relativno manje gubitke. I kad je trebalo obaviti neki samostalan zadatak, štab bataljona upućivao bi komandira čete, a zatim zamjenika komandanta Arambašića, siguran da će ga on vješto izvesti. Tako je on razradio i plan za napad na uporište Voloder na pruzi Zagreb — Beograd. Gadno je tamo bilo — trebalo je proći kroz jake prepreke od bodljikavih žica. Da bi podigao moral svojim vojnicima, najteži »zalo-

[1] Poginuo je u borbi s jedinicama njemačke 104. lovačke divizije marta 1945. kod s. Gata; tada je imao čin poručnika.

gaj« ostavio je za sebe: pošao je uz četu na glavnom pravcu napada, pa je tu bio i lakše ranjen u glavu.

Sada, pred Šimljanicom, naš mladi starješina rasporedio je desno od ceste 2. četu. Komandiru Đuri Čulibrku i komesaru Gojku Sesti posebno je naglasio da se borci na tom visu ukopaju »do zuba«. Lijevo od ceste, u jednom vinogradu, posjela jc položaj 3. četa s komandirom Josipom Šnajderom Švabom i komesarom Jovom Sundaćem. Neprijatelj je brzo »napipao« te položaje i najžešćom topovskom vatrom zasuo onaj vis na desnom krilu bataljona. Turnbarale su po njemu nebrojene mine i granate — reklo bi se, od čete niko živ neće ostati. A kad tamo — nijednog ranjenog[1] Sigurno je tamo pomoglo ukopavanje boraca i primjer i utjecaj komunista i skojevaca u bataljonu da se to što bolje učini. Naša partijska organizacija veoma se često bavila vojničkim usavršavanjem, borbenom izgradnjom jedinice. Još prije nego što ćemo s Banije prijeći preko Save u ravnije krajeve, komunisti su shvatili kakav značaj ima za naše nenavikle borce ukopavanje na svakom položaju. I baš je Arambašić nastojao da parola »ukopavanje do zuba« bude najprije prihvaćena među komunistima. Onda je lakše prešla u krv čitavom bataljonu. Kod Šimljanice je to sigurno spapilo živcte mnogih boraca.

Pravo govoreći, u toj su nam borbi, valjda, najviše muke i brige zadavala dva topa koje je bataljon dobic. Ne samo zato što su bila bez nišanskih sprava, pa si mogao da nišaniš jedino onako partizanski, kroz cijev. Topovi su za nas bili novost koja najviše otežava pokretljivost bataljona. Cestom koja ide kroz naš položaj neprijatelj časkom može izbiti iza leđa, pa kud ćemo onda s topovima? Ali komandant je i njih veoma pametno rasporedio i koristio u borbi.

Još se nije razišao dim od neprijateljevih granata i mina, kad su cestom već zazvrčali tenkovi. Čelna mašina prošla je nekako pored mina koje smo ukopali na cesti. Ali, nju je sačekao naš »džcn-bul« (ručni protivtenkovski bacač, dobijtn od saveznika) i teško je oštetio. Slijedeći tenkovi naišli su na naše mine ... Nekoliko neprijateljevih juriša uspješno smo odbili iz Šimljanice. Iz tenka su ranjeni komesar čete Jovo Sundać, komandi; voda Rade Dupalo i još nekoliko boraca. Otpremili smo ih u bataljonsko previjalište uvrh sela, ali je neprijatelj i tamo već stizao. U toj borbi naše čete su često prelazile u protivnapade i zarobile pri tom dosta Čerkeza i Nijemaca. U jednom takvom jurišu zaplijeni!- smo i puna kola municije.

Međutim, kako nam iza leđa nije više bilo 3. brigade, valjalo se povlačiti iz Šimljanice. Komandant je vješto izvukao topove a 3. četa. noseći svog ranjenog komesara, odstupala je za bataljonom. Svi smo duboko žalili odličnog borca i druga Jovu Sundaća. U svim borbama, pa i ovdje u Šimljanici, on je junačkim držanjem davao čvrstinu borcima, dok ga u jednom jurišu ne pogodi rafal iz tenka.

Čitav dan i noć i još jedan dan marševala je četa. sa ranjenim komesarom. U selu Mlinskoj još jednom ga je spasila od odjeljenja čerkeske konjice, s kojom se iznenada sudarila. Kad smc izbili na prugu Bjelovar—Garešnica, gdje smo susreli slavonske partizane iz 12. proleterske brigade, još jednom smo previli ranjenog komesara Jovu koji više nije dolazio k svijesti. Uskoro je izdahnuo u bolnici 7. divizije.

Zamjenik komandanta, Zivko Arambašić i komesar čete Jovo Sundać, koji su se posebno istakli u teškoj borbi u Šimljanici, ulaze u red onih skromnih banijskih omladinaca koji na početku rata nisu ni slutili da će se ikada baviti politikom, vojskom, rukovođenjem. Ali Partija, borbeni okršaji i ratne iskustvo stvorili su od njih divne starješine kakve su vodile svoje borce u naše najteže i najdraže pobjede.

Milan VUJCIC

TROMJESEČNO TAKMIČENJE*

Prvo međukorpusno tromjesečno takmičenje za najbolji korpus u Hrvatskoj završeno je. U vremenu od 15. lipnja do 10. rujna o.g. svi korpusi, divizije i brigade davali su sve od. sebe, da postignu što bolje rezultate i da što više doprinesu bržem oslobođenju naše zemlje.

U ovom takmičenju pobijedio je VI. korpus, koji je postigao odlične uspjehe u oslobađanju sela i gradova Slavonije. 12. udarna brigada 12. divizije VI. korpusa polučila je najbolje rezultate u borbi i radu te je proglašena Proleterskom.

Mi iskreno čestitamo 12. brigadi, 12. diviziji i VI. korpusu!

U našem korpusu takmičenje je bilo također živo. Ta živost se osjetila kako u borbama, tako i na svim sektorima rada. Bilo je toliko divnih primjera junaštva i nesebičnog zalaganja kod boraca i rukovodilaca.

— borac 1. bataljona 2. brigade 8 divizije drug Mirko kad čuje neprijateljski »šarac« uzviknu: »Ili moj biti, ili mene ne biti«, i jurnu s drugovima takmičeći se, koji će ga prvi uhvatiti. Mirko ga je zaista prvi zarobio.

— dva Milana, Bakrač i Vujanović, borci 2. čete, 4 bataljona 2. brigade 7. divizije zarekli su se, da moraju uništiti prvi neprijateljski kamion koji naiđe. I uništili su ga na cesti Volirjja—Divuša.

— komandir Đuro Banić iz 1. udarne brigade 7. divizije ša-1 je izvještaj svome štabu: »Pavelić je upotrijebio svu svoju avijaciju, artiljeriju i motorizaciju, ali 3. četu sa položaja pokrenuti ne će!«

— bolničarka Slavica Slivšek iz brigade »Franjo Ogulinac« :zvlači ranjenike po brisanom prostoru i bodri ih: »Držite se hrabro, sve ću ja dostići previti.«

* *Vojni vjesnik,* list IV. korpusa NOVH, 1944

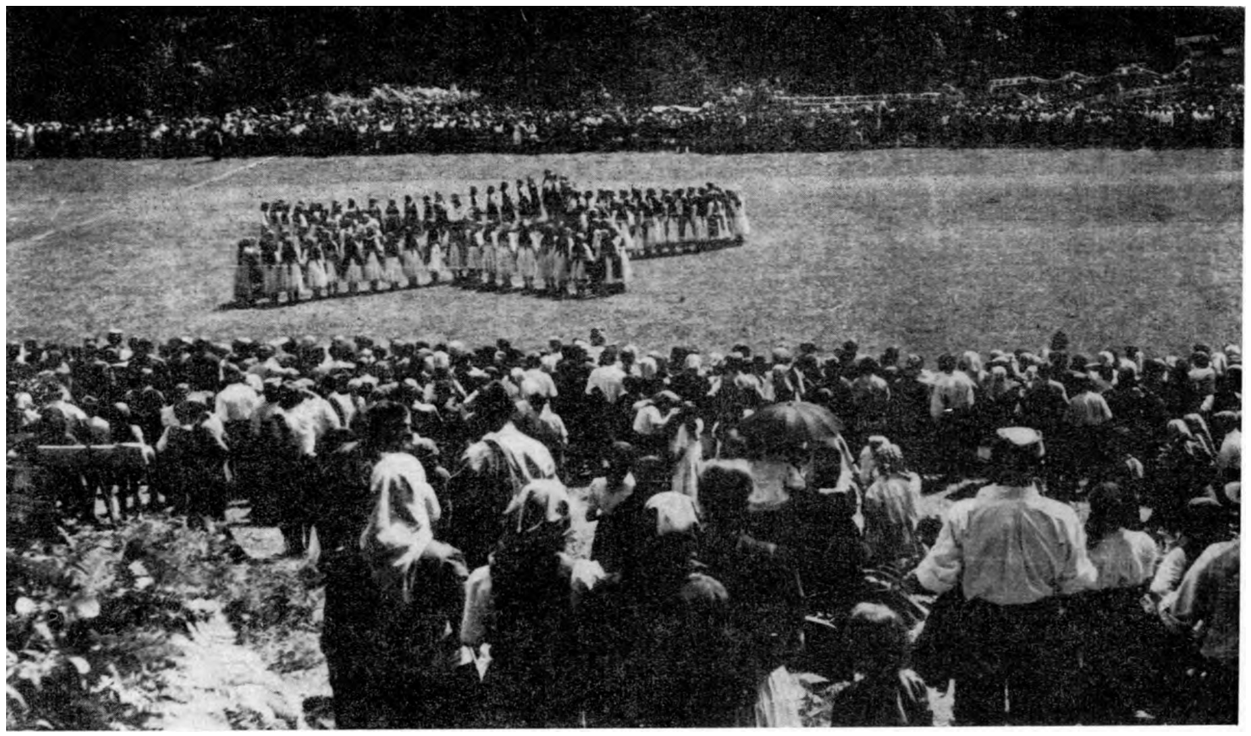

Partizansko kolo banijskih djevojaka na sletu povodom trogodišnjice ustanka na Baniji (u Sama^ici kod s. Trnovca, 20. august 1944)

— Ćamil Pajazetović, borac 1. muslimanske brigade ne da da ga se previje, jer se je zarekao da mora prvi ući u Cazin.

mlađi vodnik Pero Matijaščić iz Žumberačke brigade vodi grupu dobrovoljaca bombaša u napad na Bušeču Vas. »Međukorpusno takmičenje je u toku — mi moramo uspjeti«, govori on svojim jurišačima. Odlučnim vještim nastupom neprijatelj je iznenađen i uništen.

-— krojač Marko iz 3. brigade 8. divizije neumorno radi, da mu svi borci imaju »titovke« i da budu pokrpljeni.

— intendant Nikola Gajić iz 7. divizije održava stručne sastanke sa svojim ekonomima, da ih osposobi za teže zadatke.

— svaki bataljon »Seijine« brigade ima zbor, diletantsku grupu i redovno daju priredbe narodu.

— u jednom bataljonu 2. brigade 7. divizije likvidirana je nepismenost i mnogi, do jučer nepismeni, pišu već svojim kućama.

U ovom periodu divizije IV. korpusa postigle su slijedeće rezultate u borbi s neprijateljem:

7. UDARNA DIVIZIJA

Likvidirala: 9 uporišta, 20 samostalnih bunkera. Ubila i ranila 20 oficira i 2.280 neprijateljskih podoficira i vojnika. Zarobljeno je 7 oficira i 373 podoficira i vojnika. Zaplijenjeno je: 1 teški bacač, 3 lakih bacača, 41 mitraljez, 28 šmajsera, 350 pušaka, 250.000 metaka, 300 mina za bacače, 26 pištolja, 28 km telefonskog kabla.

Uništeno: 9 vlakova, 4 lokomotive, 27 vagona, 17 kamiona, 5 bornih kola; pruga je prekinuta na 659 mjesta

POZDRAV BORCIMA III. I IV. BRIGADE*

S oružjem svijetlim, vični boju ljutom,
prošli ste preko dolina i rijeka
u susret borbi, u sela daleka,
ko smrtna prijetnja nasilniku krutom.

Naša su srca pratila vas putom
sluteć da mnogo uspjeha vas čeka.
I svake vaše slavne borbe jeka
Ko vihor prođe Banijom, Trokutom.

S vama je ušla u bajte. u kuće
radost i volja kazniti još ljuće
krvnike podle, sluge zločinačke.

Vi niste naših prevarili nada!
Kličemo zato: »Da žive junačke
Treća i Četvrta banijska brigada'«

Milivoj CVETNIC
1 **brigada**

* *Divizijske novosti,* br. 101, novembar 1944.

BRKO*

Uvijek je bio mrzovoljan kad se išlo u akciju. Dobijao je zadatak da obezbijedi kola za evakuaciju plijena, prevoz ranjenika i da bude stalno na čelu te kolone. On je stupao na scenu kada je sve bilo gotovo kada su se pucnji čuli samo daleko na osiguranjima ili negdje u okolini pri sprovođenju onih koji bi uspjeli pobjeći. U takvim prilikama, dok ne vidi što se odigralo na bojištu, dok mu barut ne stane dražiti nozdrve i štipati oči, on je bio turoban, navučenih i spuštenih gustih vjeđa, stisnutih usana, nemarno opuštenih i uzmršenih brkova, a plava titovka spuštala bi mu se na oči. Ramena su mu uvijek bila opuštena, a torbica i pištolj kao da su zalutali na njega — mlatili su slobodno pri svakom pokretu.

Borci su ga takvog znali i klonili ga se u tim prilikama, jer nije mnogo trebalo da se iz čista mira obrecnu na nekog i kaže neku ružnu riječ. Najbolje je bilo ne pitati ga ništa i čekati da vrijeme učini svoje, da mu se vidi titovka na po gla\e dignuta i iskre u očima, a desna ruka da polako gladi dugi brk, zbog čega smo ga i zvali Brko.

Ovog puta njegova kolona s posadom (»bolumenta« — kako ju je zvao) bila je na vrijeme sređena i privedena vrlo blizu, neposredno uz štab, na puškomet od položaja 3. bataljona koji je napadao na bunker i rovove oko njega, na pruzi Zagreb — Beograd, koji su branile ustaše i Nijemci.

Čuo je Brko onaj prodoran fijuk prvog kuršuma koji je pozvao na uzbunu, a zatim uragan partizanske vatre izmiješane s neprijateljevom. Slušao je i onaj prvi »uraaaa« i još jače vatru branilaca; slušao je to široko raskoračen, spreman da poleti k r>jima. Čuo je kako se ono »uraaaa« izgubi u plotunima polako gasi

* Stanko Tintor, intendantski major JNA u penziji.

i nestaje, da ga naslijedi kratki muk, bez glasa i kuršuma, a da se potom začuju pojedinačni i nesređeni pucnji s jedne i druge strane, poneki rafal iz koga — i u jednom i u drugom pravcu
— poleti po neko svijetleće zrno.

Znao je on dobro šta to znači. Znao je da juriš nije uspio, da željezno-betonski kolos prkosi vatri i srcima njegovih dru-gova — »djece« njegove — kako ih je od milja zvao. A mislio je u sebi: »Sad, sad se gine, a ne u jurišu. Samo se pukin, slučajem u jurišu pogine. Ali kad staneš, ne dovršiš ga uspješno, onda su žrtve tu, a kao po pravilu pogine uvijek baš onaj kog najviše voliš. Da, sad, sad se gine, a na jurišu gine samo onaj ko zaostane — ponavljao je u sebi. To im neko treba reći, ne znaji' to djeca. Rano moja, koga sutra neću vidjeti u koloni, kome li će zatrebati ova moja kola?«

I opet rafal i pojedinačni pucnji, pa se za momenat sve utiša kao da borci hvataju vazduh za nove plotune, a onda opet sve po starom. U Brki se stvara bura i nešto ponavlja: »Sad, sad, sad se gine, naprijed djeco moja«.

Sagorio barut razastro je miris po poljima i pritisnut izma-glicom ne diže se od zemlje. Dopro je već i do štaba smještenog u kanal kraj puta, odakle se ponavljaju naređenja d? se organi-zuje i ponovi juriš i do Brke koji se tu nalazio. A on, nemiran i nervozan, vrti se oko štaba i čuje da komandant javlja da je poslao top do streljačkog stroja i kada stigne da obnove juriš pod njegovom zaštitom.

»A top su odvukli na rukama. Kad će on stići tamo, kad će moći da gađa? A ovo šenlučenje može da košta toliko žrtava. Možda je i od ovog rafala neko nastradao... i od ovog. Zašto čekati, zašto žrtve, kad se može i bombama?« — nabizinu u sebi analizirao Brko, opipavajući bombu na opasaču. I donesi odluku.

»Poći ću tamo prije topa, među djecu, kazaću: Bombe — na juriš — uraaa!«, a plotun će se razlijeći ravnicom do Save i moslavačkih brda, bombe će sijevati, fijukati. Preko tih bljesaka aručiće se s »djecom« i očistiti što ostane poslije ove kratke, ali snažne kanonade. Žrtava neće biti, jer će se krenuti na juriš, a u jurišu gine samo onaj ko zaostane

Izmakavši se malo iznad štaba, uz cestu, kao čigra se baci preko kanala i u punom trku pođe do streljačkog stroja, ali se taj stroj, prije no što je stigao, pretvorio u vreli oganj iz kojeg se /a momenat prosu gromko »Uraaaa«. On to nije čuo, jei je išao da povede »djecu« na juriš, da ne ginu uludo, — i to ga je nosilo, ne osjećajući ništa više što se oko njega dešava. Činilo mu se da ih edino on može povesti i da samo na njega čekaju.

Vatra i poklik bili su kratki, a pokret još kraći Ona be-tonsko-željezna grdosija pretvorila se za momenat u avet načič-kanu plamenim jezicima iz koje su se smrtonosna zrna sustizala.

dižući na određenoj daljini silu prašine i grumenje zemlje. Streljački stroj je opet zalegao ispred vatrene zavjese koja je okruživala bunker i počeo se pomjerati prema pruzi Tada je do njega stigao i Brko i kad je ugledao borce vratio se u stvarnost. Sreo je i komandanta bataljona, za kojim se ćutke uputio prema pruzi.

Prešavši prugu, komandant mu objasni da se sa one strane sa koje je bunker, ne može ništa postići i da će sa ove, zaklanjajući se za prugu, podići bunkeru i likvidirati ga kad top otpočne dcjstvo sa druge strane.

— A šta čekate? — prekide komandanta i viknu: Ko će na juriš?

Zgrabi mitraljez od prvog borca i izlete na prugu pucajući. Poveća grupa boraca polete za njim niz prugu prema bunkeru iz kojeg osu vatra mitraljeza. Nju proprati fijuk i eksplozija bombe čiji prasak sustiže druga, treća i desetak redom bačenih pred borce, stvarajući ognjenu zavjesu ispred njih. Pokret je bio presiječen, talas koji je krenuo naprijed povi se, rasplinu i osu vatru po nemani koja se zlurado ispriječila nadohvat boraca i Brke ispred njih. Komandant bataljona naredi da se svi povuku i da se prekine vatra. Brko se bezvoljno odvoji od pruge i zadnji se povuče, stavljajući osigurač na nebačenu bombu. Iz usta mu je navirala psovka u rafalima, a sa brade ma se cijedila krv u njedra. Dijelić bombe okrznuo mu je vilicu.

Odnekuda se stvori komandant brigade. Odmah spazi Brku i oštro ga upita:

— Šta šeć ti, Brko, ovdje? Gdje je tvoje mjesto?

— Druže komandante, ja ću povesti grupu opet, samo je meni dajte .. . bunker je gotov za čas .. bombama ... samo jedan mitraljez ... — sipao je Brko pipajući vilicu i začinjujući svaku drugu riječ sočnom psovkom na račun onih koji ga raniše.

— U komoru i ni riječi više — brecnu se na njega komandant glasom koji ne dozvoljava prigovor ili otpor. — Uzmi kurira i na svoje mjesto! — bile su posljednje riječi komandanta.

Presiječen i poražen tom naredbom, shvati da je sve uzalud, da od njegovog juriša, na čijem će čelu on ići kac prije dvije godine kada je bio komandir čete, nema ništa. Znao je da je komandant neumoljiv i da strogo vodi računa da je svako na svom mjestu i da sutra na sastanku može biti oštre kritike.

Ali ova lijepa septembarska noć, posavska ravnica pritisnuta dimom baruta i izmaglicom, kolebala je za moroenat Brku — da li da posluša komandanta bez pogovora ili da još jednom pođe na juriš. Osjećao je da će bunkeru i njegovim braniocima, dok se tu našao Ujak (tako su u štabu zvali komandanta), odzvoniti prije no što stigne do svoje komore. Da taj posljednji juriš, koji će Ujak organizirati, prođe sada bez njega, da ona bomba koju je već ski-

nuo sa opasača ostane nebačena, i da se njom — • on intendant — kicoši na čelu svoje »bolumente«, poražavala pa je.

Mislio je strelovitom brzinom, dok mu se kapa našla opet na obrvama, a brci mu se opustili i krv ih počela kvasiti, pa odluči da pođe na svoje mjesto, mrmljajući nešto za sebe i ne slušajući što to komandant brigade već naređuje komandantu bataljona.

Kad krenu i poče se penjati na prugu, pomisli:

»Volim ga više nego sebe — našeg Ujakr. — kako da ga ne poslušam«, a suze samo što mu ne udariše na oči. od žalosti što neće moći povjesti »djecu« na poslednji juriš na bunker; to će učiniti Ujak, pa njegova »bolumenta« neće nikom trebati. Pljujući krv koja mu je navirala iz rane, ponavljao je: »Neće ona onolika kola nikom trebati, sem za plijen«.

I kada sa pruge skrenu prema štabu, grunu top jednom, drugi put. Oko bunkera uzavri kao u kotiu. Bombe zaparaše zrak, jeka se razli po Posavini i odbi od Moslavačkih brda. Jedno otegnuto »uraaa ..« zadrža ga, ukoči okrenutog u tem pravcu i kroz vlažne oči vide plamen iz bunkera i silueta u pokretu oko njega. A onda, odjednom, tišina.

Bunker i rovovi oko njega bili su likvidirani u jurišu 3. bataljona izvedenom u jednom dahu, potpomognutom direktnim pogotkom topa u puškarnicu.

Brkino lice ozari se osmjehom, grudi mu se naduše, kada odskoči na po glave. On zasuka svoj okrvavljen brk i potrča ka komori. Kad upade među svoje borce, koji su promatrali vatru i dim kako se izvijaju iz bunkera, viknu:

— Ne treba nam sanitet, naprijed po plijen!

Tek kad ga kasnije srete komandant brigade, po njegovom naređenju ode kod ljekara da se previje.

Pred zoru, razigravajući svog dorata na čelu kolone komore, Brko je radosno sukao žute brke, a kapa mu je stajala na po glave, jer njegova kola nisu nikom bila potrebna, nisu vozila nikog od njegove »djece«. Iza komore, iz kolone, koja se penjela u Moslavačka brda, orila se pjesma boraca.

Kad ga stigoh, on radosno dobaci:

— Čuješ li ih? Samo vi, djeco moja, pjevajte! Ima danas da vas vaš Brko nahrani, kao nikad u životu.

Branko BRKOVIĆ

Klobučak u jesen 1944. Krajem septembra 1944. godine, dok je 7. divizija, s još nekim jedinicama 4. korpusa napadala na Sunju i okolna uporišta (Majur, Stubljane, Gornji Hrastovac, Stazu i Šaš), 1. brigada je osiguravala ovaj napad od eventualne intervencije neprijatelja iz Siska u pravcu Sunje i sprečavala mu prodor prema slobodnoj teritoriji na pravcu Komarevo — Komogovina Naš, 4. bataljon zatvarao je pravac Klobučak — Blinja. Položaje smo zaposjeli po dubini — od Komareva, preko Klobučaka i krGZ šumu Kotar do sela Stražbenice. Na tim položajima ostali smo desetak, a možda i više dana (u to vrijeme već su bili obustavljeni i napadi na Sunju) i za to vrijeme vodili svakodnevne borbe (to su, u stvari, više bile čarke izviđačkih odjeljenja i patrola no prave borbe). Našu situaciju vjerovatno je olakšavalo i to što su naši položaji bili najvećim dijelom u šumi, te tako nepregledni i nepodesni neprijatelju za napad.

No, jednog dana neprijatelj (najvećim dijelom Čerkezi, zatim domobrani i ustaše) se odlučio da snažnim napadom probije odbranu 1. brigade baš na pravcu našeg bataljona. Napad je bio potpomognut veoma snažnom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, a položaje je nisko nadlijetao jedan avion koji na?: je, pored izviđanja, i mitraljirao. Pošto je neprijatelj i brojno i tehnički bio veoma premoćan, a imao je i jaku podršku artiljerije, izgledalo je da će nas tog dana odbaciti. Međutim, svi njegovi juriši, kojima je redovno prethodila artiljerijska priprema, bili su odbijeni. Ovome su veoma mnogo doprinijeli dobro izrađeni zakloni koje je svaki borac iskopao na svom položaju. Prvi, a zatim i drugi juriš neprijatelja nije uspio, čak ni djelimično: borci su pružili veoma snažan otpor i ni jedan nije napustio svoj položaj. Začudo, i pored snažne artiljerijske vatre i dva juriša nismo pretrpjeli teže gubitke, samo je nekoliko boraca ranjeno. Utvrđivanje je pokazalo svoju vrijednost.

Međutim, treći i posljednji juriš tog dana neprijatelj je preduzeo uz još jaču artiljerijsku pripremu, a taj jedini avion koji je nekoliko puta nadlijetao i mitraljirao naše položaje, spustio se do iznad samih stabala i počeo, uz vrlo precizno gađanje iz mitraljeza, da baca i bombe za žive ciljeve. U posljednjem naletu ranio je tri borca i jednog ubio. Izgledalo je da je naš položaj neodriv. Iako se naši borci nisu povlačili, sada se ni neprijatelj više nije povlačio — ostao je na dostignutim položajima, a udaljenost između nas i njega iznosila je na pojedinim mjestima i do sto metara.

Štab bataljona nije u toj borbi imao neko posebne mjesto, a nije ga mogao ni imati ni naš komandant, Pero Kalanja. Članovi štaba išli su tamo gdje se najviše pucalo i gdje je izgledalo najkritičnije. A Kalanja je zaista imao istančan osjećaj ratnika jer je redovno i u pravom trenutku osećao gdje je zaista najopasnije i najteže. I zato u ovoj, kao i u svim drugim borbama, njega nije bilo teško pronaći — trebalo je samo malo vremena da se po žestini vatre osjeti gdje je laj žešća borba i tamo otići — Kalanja je sigurno bio tamo.

Ovog puta komandant je uputio mitraljesku četu na kosu iza Klobučaka, a sam se uputio na lijevo krilo bataljona, prema Stražbenici. Izgledalo je kao da sprema odstupnicu i povlačenje bataljona. Mitraljeskoj četi dao je zadatak da otvori vatru na neprijatelja kada se 1. četa povuče prema Stražbenici. 1. četa se povukla j odvojila za momenat od neprijatelja, ali nije odstupila Ni bataljon nije odstupio. A u tim trenucima desilo se i ovo: Branko Vranješ, borac mitraljeske čete (pomoćnik nišandžije) montirao je protuavionske postolje i nišan na jednu tešku »bredu« i već nakon nekoliko rafala oborio avion čiji se pilot bic toliko osilio da je letio take nisko kao da nemamo ama baš nikakvo oružje.

Kad je neprijatelj izbio na položaje koje je napustila 1. četa, dočekan je s čela jakom mitraljeskom vatrom. Tog trenutka je 1. četa, na čelu s komandantom bataljona (Kalanja je četu odvojio nekih stotinjak metara i neprimijećeno, koristeći se šumom, izbio na bok neprijatelja koji je nastupao k napuštenom položaju) izvršila veoma snažan udar u njegov bok. Iako izveden sa samo četrdesetak boraca, ovaj udar bio je tako silovit da su se cijela šuma i okolica orile od pucnjave i povika boraca. Ovaj iznenadni udar, snažna i precizna vatra s čela i obaranje aviona, za trenutak su ppkolebali neprijatelja koji je počeo da odstupa, đa bi <?e kro'; petnaestak minuta to povlačenje pretvorilo u panični bijeg. U sumrak smo ponovo bili na starim položajima, nedaleko od Siska — ovog puta s cijelim bataljonom.

Kod Bihaća u proljeće 1945. Kada smo prvih dana marta 1945. napuštali Baniju, predosjećali smo da je to posljednji ratni pokret 7. divizije iz njene pitome Banije. Četvrti bataljon 1 udarne bri-

gade započeo je svoj posljednji ratni marš iz Graduse, sela koje nas je uvijek rado dočekivalo i hranilo, a nerado i neveselo ispraćalo.

Nakon duljeg marša (od oko 80 km) i usputnih odmora našli smo se na položaju iznad Brekovice, sela na lijevoj obali Une, nedaleko od Bihaća. Za Bihać su se vodile žestoke borbe, a kod nas je vladalo zatišje. No, ne dugo. Uz dolinu Une, njemačke jedinice otpočele su vrlo snažne, danonoćne napade. Nismo odstupali, a i Nijemci su se uporno borili za svaki položaj, nastojeći da nas potisnu. Jednog dana se oko nas zametnula izuzetno žestoka borba, no na naše položaje nije bilo jačih napada. S vremena na vrijeme bili bismo obasuti kratkom i jakom minobacačkom vatrom, nakon čega bi uslijedio slabiji napad pješadije koji bismo lako oabijali. I na tome se sve svršavalo. No, već u sam suton Nijemci su navalili i na nas: osuli su po nama vrlo jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom, a zatim silovito napali pješadijom.

Na desnom krilu, kod džamije, iznad same Une, otvorila se je vrlo jaka vatra. U centru bataljonskog položaja, prema sredini sela, neprijatelj je također počeo napad uz podršku tenkova. Protutenkovski topovi, koji su bili pridodati bataljonu, nalazili su se na desnom krilu, kod same džamije. Ispred neprijateljevih tenkova imali smo samo jednu pt-pušku. Njen nišandžija bio je lakše ranjen, ali nije napuštao položaj. Gađao je i dalje. Tenkovi su izbib pravo na naš položaj, a tada su borci, s komandantom bataljona Ostojom Begovićem, počeli bacati bombe na tenkove. Jedan od tenkova se zaputio prema nama poljskim putem, na kojem se nalazio jedan naš teški mitraljez. Mitraljezac, Živko Šimulija, gađao je do posljednjeg momenta tenk i pješadiju koja se pokušavala probiti iza njih. I kada .smo već mislili da će ga tenk zgaziti, zajedno s mitraljezom i pomoćnikom, on se maknuo s puta i nastavio da tuče po Nijemcima koji su išli iza tenka. Tenk je prešao preko položaja, ali pješadija nije uspjela. Tenk je ušao tim putem u selo, a mi smo gs zasuli sa još nekoliko bombi, pa se, zaobilazeći naš položaj, vratio nazad.

U trenutku kad smo se najžešće tukli, prenerazila nas je vijest da je neprijatelj zaplijenio naše topove kod džamije, jei je vod iz 1. čete, koji je držao taj položaj, odstupio. Mi im trenutno nismo mogli pomoći. U to mi je prišao komandant bataljona i rekao: »Topove moramo povratiti«. No, za to više nije bilo potrebe: Branko Vranješ, koji je tog dana preuzeo komandu nad 1. četom, čim je vidio da su topovi zaplijenjeni, zadržao je onaj vod koji se počeo povlačiti i sa cijelom četom izvršio protunapad. I još dok smo se mi kojih stotinjak metara lijevo od njega grčevito tukli, četa je iznenadnim jurišem uletjela među Nijemce i borbom prsa u prsa, u kojoj je Branko bio najhrabriji, ponovo zauzela položaje oko' džamije i oslobodila topove.

Kod Ilirske Bistrice, maja 1945. Dočekali smo zoru na položa^-jima na šembijskom groblju. I baš u svitanje, Nijemci izvršiše snažan napad na našeg desnog susjeda. A taj susjed bio je i inače prvi banijski susjed — jedinice 8. kordunaške divizije. Pošto u toku noći nismo ni metka opalili, Nijemci za nas sigurno nisu znali. I tako su, napadajući Kordunaše, nama jednostavno okrenuli leđa. Uočivši situaciju, koncentrisali smo cjelokupno automatsko oružje — puškomitraljeze, »šarce« i teške mitraljeze i na komandu: »Pali!«, čitav bataljon je sasuo uragansku vatru u leđa neprijateljevog strijeljačkog stroja. S čela ih dočekaše Kordunaši i Nijemci se bezglavo povukoše, ostavljajući mrtve i ranjene.

Ali, borbi tog dana još nije bio kraj. Nedugo iz^ toga pozva me telefonom komandant brigade, Đuro Pjevač. Razgovor je bio vojnički kratak.

— Dako, da li si zapazio one topove iza okuke na putu ispod nas?

— Kako da nisam. Pucali su na nas.

— E, za jedan sat da ih nema dolje! Jel' ti jasno?

— Jasno, druže komandante — odgovorio sam i spustio slušalicu.

Kako je cijeli bataljon bio na okupu, nikom nisam ni izdavao nikakva naređenja. Jednostavno sam rekao:

— Naprijed! — i krenuo.

Čitav bataljon krenuo je za mnom u koloni po jedan. Spustili smo se s groblja u jarak i njime produljili još 500—600 m i zašli Nijemcima za leđa. Brzo smo zauzeli položaj i otvorili iznenadnu vatru. Nije prošao niti jedan sat, a mi smo već zaplijenili 8 topova, nekoliko minobacača, mnogo pušaka i puškomitraljeza. Nijemci, iako mnogo premoćniji, nisu uspjeli niti da pruže čestit otpor. Bili su iznenađeni, a dok su se snašli, naša mitraljeska i puščana vatra ih je pokosila. Oko 200 smo zarobili, a po prilici toliko ih je i poginulo — ostali su se razbježali.

Tako smo postigli dvije pobjede u jednom danu, a da niti jedan naš borac nije poginuo, niti bio ranjen. To su bile naše posljednje borbe.

Damjan STAPAR

Tehnička i intendantska služba spadaju među prve pozadinske službe koje se razvijaju u prvim danima NOIi na Baniji. Razvoj tehničke službe diktiran je stanjem naoružanja u prvim ustaničkim danima. Prvi borci imali su oružje koje je prije toga bilo sakrivano na najrazličitije načine, a najčešće zakopano, pa ga je trebalo popravljati. Ono je bilo i slabo i zastarjelo. Ispravan vojnički karabin pa i lovačka puška bili su tada prava rijetkost. Pored opravljanja, pristupilo se i izradi novog, mada primitivnog pa i improviziranog oružja. Za prve popravke angažirani su puškari i vještiji seoski kovači.

Kad su formirani NOO-i, uključene su sve seoske kovačke radionice u partizansku tehničku službu. Ova služba razvila je, u granicama svojih mogućnosti, široku djelatnost: od popravki i izrade oružja do popravki seoskih kola za potrebe fronta i pozadine. U toj službi bili su posebno potrebni inicijativni i snalažljivi ljudi. Jedan od najizrazitijih na Baniji bio je Simo Jednak, konstruktor i stvaralac poznatog banijskog topa.

Iz prvih radionica, koje su izradile nekoliko desetina »banijskih« topova, posebno se razvila ona u Brezovom Polju (u zaseoku Dangubama). U toj je radionici sakupljena velika količina alata, a okupio se i veći broj majstora metalne struke koji su se nalazili na slobodnom teritoriju (Simo Jednak, Mile Demić, Ivan Stefčić, Dragan Carić i mnogi drugi). Bila je specijalizirana za sve popravke i za izradu novih dijelova, kao i novog oružja (na primjer, izrađivane JU mine za diverzije na prugama i rušenje mostova, **pl** i pp-mine, osnovna i dopunska punjenja za minobacače, itd).

Druga partizanska radionica na Baniji razvila se od bivše tvornice i ljevaonice željeza u Bešlincu, nakon što su, od 25. do 28. decembra 1941. godine, uništene neprijateljeve posade u Gvozdanjskom, Rujevcu i Bešlincu. Istina, glavne tvorničke hale su spaljene

da ih neprijatelj, eventualno, ne bi opet koristio. U drugim prostorijama organizirana je radionica za opravak oružja, ka i i oruđa za potrebe naroda slobodnog teritorija. Pošto su te potrebe stalno rasle, osnovana je u januaru 1942. partizanska radionica većeg kapaciteta. Među majstorima tu su se našii: Mirko i Lazo Vujčić, Zivko i Adam Zuber, Lojza Tomić, Mićo Puhar, Jovan Dupalo, Mijo Dundur i još neki. Okupljeni majstori i radnici, uz velike napore, za kratko vrijeme organizirali su radionicu za popravak svih vrsta oružja.

Istovremeno je sagrađena prva partizanska ljevaonica (uz pomoć nekog starog »forda« i peći za loženje). Davala je preko 40 kg odljeva iz jednog procesa topljenja. Za ljevaonicu su iskorištavane zalihe sirovog željeza koje je proizvela nekadašnja ljevaonica s visokom peći. Od prvih su odljeva izrađivani dijelovi za oružje, a izrađen je i prototip ručne bombe. Za taj posao upućer. jt iz 2. bataljona Banijskog partizanskog odreda bivši poručnik Pero Đurić, koji je prije rata radio na kontroli montaže ručnih bombi u Vojnotehničkom zavodu u Kragujevcu. Model za ovu bombu, a i kasnije tipove, izradio je Mile Menićanin, a detonator i upaljač montirali su i ispitivali Mirko Vujčić i Durić. Pokusi su trajali bez prekida, pa je, zbog neopreza, prilikom jednog pokusa Vujčić poginuo, a Đurić teško ranjen.

Partijske organizacije partizanskih radionica bile su među najaktivnijima u svojim kotarima. One su razvijale takmičenje unutar radionica. To je umnogome doprinijelo da ju rad stalno usavršavan i unapređivan i pored oskudnih sredstava, tako đa se u radionicama počelo stvarati i ono što se na prvi pogled nije moglo očekivati. Tako se, na primjer, pristupilo odlijevanju košuljica za mine minobacača od 82 mm, kojih nikada nije bilo dovoljno.

Rad se u radionicama odvijao lančano. Majstori su s određenim brojem radnika odgovarali upravi radionice i partijskoj organizaciji za svoje radioničko odjeljenje. Odgovornost je obuhvaćala sva pitanja rada, osiguranje alata i proizvoda. Radilo se n neprekidnoj opasnosti od prodora neprijatelja iz okolnih garnizona — prvenstveno iz Dvora na Uni i Gline. Kad bi neprijatelj napao, posebno zaduženi drugovi imali su zadatak da razmontiraju svoja odjeljenja, pokupe alat i sirovine i sve to spreme u zemunice koje su u šumi već ranije iskopane. Takva podzemna skloništa nalazila su se u Meterizama i Bešlinskom jarku. Ove mjere opreza pokazale su svoju opravdanost već za prve neprijateljske ofenzive na slobodni teritorij, u travnju 1942. godine.

Kad je neprijatelj prodro do Bešlinca, pretražio je šume u 'okolici i otkrio jednu zemunicu u Bešlinskom jarku gdje je pronašao najvažniji alat i materijal iz ove radionice (tada je uništen i jedini strujomer). Dio alata, koji nisu polupale, ustaše su odnijele i smjestile u podrum bivše šumarice u Rujevcu, u kojcj su se tada nalazili žandarmi. Jednom, kad je većina žandarma bila na nekom

Radnici i učenici mehaničke radionice u Klasniću

zadatku, radnici iz Bešlinca u ponoć su upali u šumariju i pokupili svoj alat. Ovaj smioni poduhvat bio je ravan nekoj borbenoj akciji izvedenoj na frontu.

Radionica u zaseoku Dangubama nalazila se u centru slobodnog teritorija, udaljena od pravaca napada neprijatelja, pa je imala bolje mogućnosti da alat sačuva od uništavanja.

U vrlo intenzivnom radu dočekano je i ljeto 1942. godine. Komanda Banijskog partizanskog odreda i NOO-i pripremali su žetvu i vršidbu. Nekadanje vršalice djelimično su spaljene, a preostale su bile onesposobljene za rad (nije bilo benzina ni nafte). Zato radionice u Bešlincu i Dangubama dobivaju zadatak da pripreme sve raspoložive vršalice za vršidbu. Radionica u Bešlincu montirala je jednu vršaću garnituru na parni pogon. Čim je vršalica osposobljena, počelo je stizati žito iz većeg dijela dvorskog kotara, koje su pod zaštitom bataljona Banijskog partizanskog odreda požnjele omladinske i frontovske radne brigade. Borba za život vodila se svim snagama. Omladinske radne grupe i radnici u Bešlincu radili su gotovo danonoćno — bez prestanka. No, kad je neprijatelj u avgustovskoj ofanzivi pregazio slobodnu teritoriju, razbio je i ovu, jedinu vršalicu i parni motor.

Poslije ove ofanzive, partizanska radionica u Bešlincu gotovo je prestala da radi, a veći broj majstora otišao je na rad u druge partizanske radionice. No, pošto radionica u Dangubama nije mogla da zadovolji sve veće potrebe (naročito posle formiranja 7. divizije), ponovno je organizirana u Bešlincu. Zbog stalne opasnosti od napada neprijateljeve avijacije, preselila se u Rujevac, u zaselak Dupale. Smjestila se u staju i podrum seljaka Ilije Dupala. Uz pomoć radionice iz Danguba tu je radila vrlo uspješno sve do početka IV neprijateljeve ofanzive. Tada je velik broj radnika i majstora otišao u jedinice.

Poslije ofanzive,' u Bešlincu se zatekao poslovođa radionice Lazo Vujčić s nekolicinom radnika. Pod rukovodstvom Komande banijskog područja i Kotarskog NOO Dvora na Uni ponovo je sakupljen skriveni alat i nastavljen rad u radionici koja je smještena po seoskim kućama kod starog grada Pedlja. Tu je uspješno radila sve do kraja 1943. godine, kada se ponovo vraća u Bešlinac.

Početkom septembra 1943. godine na Baniju se vratila 7. divizija, a istovremeno su uvećani i zadaci koje je trebalo da radionice u Pedlju i Dangubama izvrše, iako sa osjetno smanjenim kapacitetima. No, sve veći zahtjevi za remontom na artiljerijskim oruđima i minobacačima, nalagali su da se organiziraju veće i opremljenije radionice. Zato su u radionicu Glavnog štaba Hrvatske, u Bijelim Potocima (na planini Plješevici), dovedeni stručnjaci iz svih krajeva slobodnog područja Hrvatske, a među njima i vrsni majstori iz Bešlinca i Danguba. Uskoro je, iz tih istih razloga, radionica u Be-

šlincu pretvorena u radionicu Glavnog štaba. U nju je dopremljena i kupolna peć koja se našla u ljevaonici u Vranovini kod Topuskog. Za novog upravnika radionice postavljen je Dragan Carić.

Nova peć topila je 500 kg odljeva za 3 do 1 sata. U radionicu se ponovo vraćaju majstori i radnici; mnogi dolaze iz partizanskih jedinica, pa se uskoro okupilo oko 40—50 kvalificiranih majstora i preko 100 radnika. Proširuje se rad u radionici u Dangubama i u područnoj radionici u Dragotini.[1] Organizirana su posebna odjeljenja: puškara, ljevača, stolara-modelara, strojarsko i alatnica. Odjeljenje ljevača vodio je vrlo iskusni majstor Josip Malsrić iz Zagreba.[2]

Kad su zadovoljene osnovne potrebe partizanskih jedinica prešlo se i na proizvodnju artikala široke potrošnje. Lijevane su željezne peći za partizanske bolnice, ustanove pa i za seoska kućanstva (odliveno ih je 400 do 500). Lijevane su i ploče i ramovi za seoske štednjake, »daske« za plugove, »čizme« *za* sijačice, dijelovi za partizansku tekstilnu radionicu kod Gline, dijelovi za veterinarski proizvodni laboratorij u Buzeti, i drugi pribor Nešto kasnije ovdje je lijevano (najprije od željeza, a zatim od aluminij uma srušenih aviona) posuđe za partizanske kuhinje, bolnice, dječje domove i za potrebe popaljenih sela. Tu je bilo šerpi, lcnaca, zdjela, tanjura, kašika i viljušaka.

Tako intenzivan rad ove i drugih radionica odvijao se sve do završetka rata. Radionica u Bešlincu, kao i druge na Baniji, organizirana je na principu predisi okači je svih dijelova i nastavljanja rada na svakom mjestu. Tako nailazak neprijatelja više nije ometao rad niti je nanosio štetu. Potkraj rata radionica u Bešlincu imala je preko 50 stručnih majstora i blizu 150 radnika i učenik? u privredi. Tada su i prvi učenici u privredi ovdje položili ispite iz metalske struke. Kad je rat završen, radionica je predana ni upravljanje narodnoj vlasti pa je dobila naziv Državna radionica : ljevaonica Bešlinca.[3]

U prvo vrijeme dok je na Baniji dejstvovao samo partizanski odred sa nekoliko bataljona, u radnim vodovima bataljona bili su jedan ili dva mehaničara (puškara). Oni su obavljali manje popravke

[1] Na slobodnoj teritoriji Banije radilo je mnogo manjih radionica: pri Komandi banijskog područja, komandama mjesta i pri NOO-ima. Među važnijima bile su u Klasniću i Dragotini.

[2] Po naređenju GSH, u radionicu u Bešlincu dolaze mnogi majstori iz ostalih krajeva Hrvatske, a među njima su bili: Ivan Zupančić, Ivo Magdić, Brlek, Mijo Bauk, Milan Ostojić, Stevo Calić, Mirko Drača, Dragan Đurasinović, Đuro 2ivković, Dragan Ostojić, Lazo Vujčić, Jovan Jović, Milan Topo, Ljuban Jarić, Dragan Marčelja, Jovo Mrđenović, Jovan Dupalo, Nikola Jždrilić i mnogi drugi.

[3] Ostaci partizanske radionice i ljevaonice iz Bešlinca izloženi su u dvorištu Muzeja NOR-a u Sisku.

u radnom vodu bataljona, dok je za veće opravke oružje slato u teritorijalne vojnotehničke radionice.

Viši stupanj remontne službe postignut je u partizanskim brigadama. Osim mehaničara u radnim vodovima bataljona, tada se u intendanturama brigada razvijaju brigadne radionice — puškarnice. One su imale jedan ili dva sanduka ručnog alata i dva do tri mehaničara (puškara). Radionica je prevožena na dvoosovnim kolima ili prenošena na konju. U njima se popravljalo oružje, potkivali konji i popravljali samari, kola, sedla, izrađivane petokrake zvijezde, oznake starješinskih činova itd.

U diviziji je postojala tehnička radionica u sastavu divizijske intendanture. Do IV ofanzive ona se nije sasma razvila, a u toku ofanzive i taj je razvoj još više usporen; potpuno je uređena tek u jesen 1943. kad se 7. divizija vratila na Baniju.

U svim tim radionicama, po jedinicama i u onima na terenu, zalaganjem rukovodstava, boraca, radnika, članova KPJ i Skoja, rješavani su mnogi ratni problemi koji su često za visoke stručnjake izgledali nerješivi. Najčešće se pribjegavalo improvizacijama koje &u gotovo redovno davale željene rezultate.

Nema sumnje da su radnici i tehničari u partizanskim radionicama i borci u intendanturama jedinica uložili ogromne napore da borba s neprijateljem bude što uspješnija i da se vodi sa što manje žrtava. Partizansko oružje iz Danguba i Bešlinca tome je mnogo doprinijelo.

Ljuban ĐURIĆ

IZVUKLA DRUGA*

Plemenita i požrtvovna je dužnost bolničara koji u prvoj liniji skupa sa borcima juriša i pod neprijateljskom vatrom previja ranjene drugove ili što je još teže, izvlači ih

Bolničarka 3. čete 3. bataljona 1. brigade Daić Ljubica, dokazala je u borbi 22. decembra svoje pravilno shvatanje dužnosti.

Ona je pod najtežom neprijateljskom vatrom sa žice izvukla ranjenog druga Vukovića i sama ga nosila, a osim togo je u prvoj liniji borbe revnosno previjala ranjene drugove.

D. S.

* *Divizijske novosti,* br. 114, decembar 1944.

SJEĆANJA NA AKCIJE MINERA

Dok se u Prozorskoj kotlini vodila bitka za ranjenike, Minerski vod 7. divizije privremeno je ušao u sastav Inžinjerijske čete Vrhovnog štaba. Prvi put smo se odvojili za duže vrijeme od divizije, što je kod nekih boraca izazvalo ütrepnju da će se divizija vratiti na Baniju, a mi mineri ostati u Bosni. Inžmjerijski' četa Vrnovnog štaba tada se nalazila kod nekih mlinova na rijeci Rami. U nekoliko navrata, u sastavu ove čete obezbjeđivali smo Vrhovni štab.

Ovdje sam uskoro, sa Mirkom Vidrom i Dukom Zarkovićem (sva trojica smo bili mehaničari), dobio zadatak da odemc u Prozor i opravimo neke teške mitraljeze koje su Italijam onesposobili. Nismo poznavali italijansko oružje, ali smo uskoro shvatili neke osnovne funkcije pojedinih dijelova. Uočili smo da na svim mitraljezima nedostaju isti dijelovi koje smo pokušali da ručno napravimo od jedne mesingane šipke. Neobično smo se obradovali kada su mitraljezi, s ovakvim dijelovima, proradili bez ikakvih zastoja. Zatim smo se vratili.

Saznavši da među Banijcima ima mehaničara, sutradan nas je pozvao komandir Inžinjerijske čete, Duško Novaković i dao zadatak Mirku Vidri i meni da odmah krenemo u manastir Šćit, nedaleko od Prozora, da demontiramo veću avionsku bombu.[1] I ovdje smo se snašli i bombu relativno brzo demontirali. Veliki nam je problem bio kako da bombu prebacimo u dolinu Rame gdje se nalazila Inžinjerijska četa, jer su sva prevozna sredstva bila angažovana za prevoz ranjenika. Konačno smo dobili laka jednoprežna kola. Zatim nam je komandir čete dao zadatak đa iz bombe izvadimo eksploziv što smo i učinili — i dobili preko 20 kg eksploziva.

[1] Ovu bombu bacili su italijanski avioni na zgradu manastira, kada se u njoj nalazio drug Tito sa još nekim članovima Vrhovnog štaba. Sa eksplozivom izvađenim iz ove bombe srušen je Jablanički željeznički most.

Kad smo prešli Neretvu, gdje smo učestvovali i u rušenju i u podizanju mostova, vod se vratio u sastav 7. divizije. Učestvovali smo s 8. brigadom u protjerivanju nekih četničkih jedinica u rejonu Glavatičeva i Čičeva, u pokretu prema Dimi zarušavali smo i zaprečavali ceste, a kod Miljevine, na rijeci Bistrici, srušili drveni most. Kad smo došli u Sandžak, vod je pridodat protivtenkovskoj bateriji. U vrijeme V ofanzive nalazili smo se kraj štaba divizije, a poslije prelaska Pive i izlaska na Vučevo, vodnik našeg voda, Ratko Djetelić, sa petoricom svojih boraca, vraćen je na Pivu da uhvati vezu s 3. divizijom. Do povratka na Baniju nismo znali što se s njima zbilo.

U istočnoj Bosni Minerski vod, koji je sada brojao samo 10 boraca, podijeljen je u dvije grupe koje su dodijeljene 7. i 8. brigadi. Ubrzo smo od Engleza dobili eksploziv i drugi diverzantski materijal, a obje grupe su popunjene sa po 4—5 boraca. Kada su se vodile borbe na pravcu Kladanj — Tuzla, miniran je tuzlanski vodovod, srušen jedan željeznički propust i minirana pruga na više mjesta.

Kad smo se, početkom septembra 1943. vratili na Baniju, minerske grupe 7. i 8. brigade (imale su po 10 boraca) bile su dobro obučene i pripremljene za diverzantske akcije. Znatna komunikativnost Banije i okolnog područja oružali su ideaine mogućnosti da se diverzantske akcije skoro svakodnevno izvode.

U Gorskom kotaru, 30. septembra 1943, na pruzi Karlovac — Ogulin kod Generalskog Stola, razrušena je pruga na više mjesta, a cesta minirana pt-minama. U ovoj akciji srušen je veliki Globornički vijadukt (kod sela Dubrave). Ovaj željeznički objekt sastojao se iz tri dijela, a u sredini se oslanjao na dvije visoke bapke (zidana stuba), u čijem su dnu pronađeni otvori predviđeni za rušenje mosta, zazidani ciglom. Stavljanjem manje količine eksploziva u otvore, bapke su do temelja srušene, a na njih i cijela konstrukcija vijadukta.

Ubrzo nakon povratka iz Gorskog kotara formirana je Inžinjerijska četa 7. divizije. Dotada se uz štab divizije nalazilo oko 25 boraca — inžinjeraca, a kad su im se priključili i mineri iz 7. i 8. brigade, Inžinjerijska četa se povećala na oko 50 boraca.

U akcijama su brigadama pridavane iz čete grupe minera sa potrebnim diverzantskim materijalom, zavisno od zadatka brigade. Ako je bila na osiguranju, inžinjerci su nosili pt-mine i eksploziv za rušenje pruge. Često su nagazne mine postavljane na željezničku prugu bez osiguranja i učešća borbene jedinice. Postavljane su i pt-mine na nekim pravcima gdje se očekivalo da bi neprijatelj mogao svojom motorizacijom da provali na slobodnu teritoriju. Tako su dugo čamile mine u cesti Kostajnica — Petrinja kod sela Mečenčana u proljeće i ljeto 1944. godine. Tada se jedna neprijateljeva

formacija probila do sela Borojevića. Vraćajući se u Kostajnicu poslije izvršene pljačke, jedan kamion pun ustaša naišao je na minsko polje, pa ih je izvjestan broj poginuo i ranjen. Postavljali smo protivpješadijske mine na puteve u pozadini neprijatelja, gdje su se svakodnevno kretale njihove patrole i jedinice.

Negdje sredinom juna 1944. godine Inžinjerijska čete učestvovala je u akciji na jedan od volinjskih željezničkih vijadukata. Dobila je zadatak da ga poruši nakon likvidiranja posade. Ovaj vijadukt masivne gvozdene konstrukcije, koja je ležala na dvjema velikim bapkama, štitila su dva bunkera, a nalazio se u blizini jakog neprij ateijevog garnizona u Kostajnici. *Ove* okolnosti su ga činile vrlo nepogodnim i za osvajanje i za rušenje.

Da bismo ga što lakše i brže osvojili, u toku noći su u neposrednu blizinu vijadukta neopaženo dovučena dva pt-tcpa. Čim se razdanilo, direktnim pogocima iz topova onesposobljen jt veći bunker, a drugi nije mogao biti tučen iz rovova jer ga je zaklanjao jedan manji brežuljak. Desetina bombaša odmah se privukla većem bunkeru, ali u njega nije mogla prodrijeti jer je bic visok, iako posada više nije pružala otpor. Iz manjeg bunkera, koji se nalazio s desne strane, neprijatelj je stalno držao pod vatrom jedini uski prolaz koji je kratkom uzbrdicom vodio na vijadukt. Mineri, čiji je zadatak bio da po zauzimanju bunkera postave eksploziv na vijadukt, nisu se još odlučili za to. Kada se vidjelo da bunkeri neće biti likvidirani, mineri su uz tučeni prilaz izašl: na vijadukt (prilikom čega je jedan ranjen). Sada je trebalo brzo i ravnomjerno postaviti eksploziv na gornji dio bapki između gvozdenih traverza, povezati ga detonujućom kordom i zapaliti, tako da na obje bapke dođe istovremeno do eksplozije. Dok se shvatilo ko na koju bapku treba da donese i postavi eksploziv, izgubilo se nekoliko dragocjenih trenutaka. Iznenada, dok su još mineri bili zauzeti postavljanjem eksploziva, naišli su tenkovi. S mosta su počel[5] bježati i mineri i bombaši. No, dva minera koja su postavljala eksploziv na udaljenijoj bapki nisu se više mogla povući puteljkom ispod vijadukta (tu su već stigli tenkovi), pa su se nekako izvukla kroz gusto i trnovito šipražje.

Ova akcija nije uspjela iako je za nju bilo angažovano više jedinica i sredstava i utrošilo se dosta truda. I pored toga što posada u bunkerima nije bila likvidirana i što je neprijatelj brzo intervenirao tenkovima, vijadukt je mogao biti srušen eia su inžinjerci bili bolje pripremljeni i odmah organizirano pristupili miniranju, za čije je dovršenje bilo potrebno još samo nekoliko minuta.

Bez sumnje, najzanimljivije akcije za minere i borce brigade bu bile kada se išlo na »doček« vlaka. Išlo se s najvećim zadovoljstvom. Čim bi borci spazili minere u svojoj brigadi, radovali bi se

jer su pretpostavljali da se ide na »doček« željezničke kompozicije. Mnogi od njih su se kod minera u povjerenju raspitivali kakve su mine ponijeli.

Nekoliko puta u ljeto i jesen 1944. minirani su vlakovi usred dana. Ekipe minera tako su bile izvježbane da su za nepun minut postavljale na prugu po tri i više mina, koje su električnim putem paljene odjednom, u momentu koji je bio najpogodniji (zavisno od vrste kompozicije koja je nailazila).

U ljeto 1944. godine otišlo je sa 3. i 4. brigadom u Moslavinu i Podravinu nešto više od polovine sastava Inžmjerijske čete. Po dolasku u Moslavinu ovaj dio čete pojačan je sa još oko 10 boraca.

U Moslavini je prva mina postavljena kod sela Osekova, na pruzi Zagreb — Novska, kao osiguranje od oklopnog vlaka kada se prelazila pruga. Na minu je naišao oklopni vlak baš dok je jedinica prelazila, pa je sa tog mjesta neprekidno jakom mitraljeskom vatrom tukao oko sebe u svim pravcima. Tom prilikom ranjen je i miner koji je ovu minu bio postavio.

Kad su jedinice krenule dalje prema sjeveru, mineri su dobili zadatak da bez borbenog osiguranja poruše prugu Zagreb — Novska na više mjesta, nedaleko od Ivanić-Grada. U ovu akciju pošli su svi mineri noseći svaki po jedan paketić eksploziva. Pruga je bila dobro osigurana gusto sazidanim bunkerima, pa je mjesto za rušenje odabrano tamo gdje je između dva bunkera fcilo najveće rastojanje. Svaki miner imao je zadatak da postavi i upali svoju minu na dovoljnom rastojanju jedan od drugog, kako bi svaka mina oštetila drugu šinu pruge. Paljenje je bilo na komandu, kad svi postave eksploziv. Kad su mine jedna za drugom počele brzo da eksplodiraju, njihove detonacije i odjek bili su neobično jaki i tako »komponovani« kao da dejstvuje mnogo »kaćuša«. Iz svih bunkera odmah je osuta žestoka mitraljeska i puščana vatra. Na zborno mjesto nije se vratio jedan borac, zvani Heroj, koji je bio nedavno došao u Inžinjerijsku četu iz neke naše brigade, a ovo mu je bila prva akcija u novoj jedinici.

Najznačajniji uspjeh u Moslavini mineri su postigli skoro potpunim uništenjem velikog oklopnog vlaka zvancg »Grbe«, u neposrednoj blizini Popovače. Ova akcija bila je dobro pripremljena i »Grbo« je vješto izmamljen iz svoje baze. »Ako napadnemo na željezničku stanicu Voloder, Grbo će odmah krenuti u pomoć — smatrao je komandant divizije Mićun Pavlović. Zbog toga, prije napada, treba što više mina postaviti na ono mjesto gdje se Grbo neće ni nadati.«

U šumu nedaleko od sela Osekova, prethodne noći prebacilo se devet minera sa komandirom Inžinjerijske čete Brankom Krnetićem i jednom četom Hrvatskog bataljona iz 4. brigade. Slijedećeg dana, 31. avgusta, čim je pala noć, na prugu je u predviđenom razmaku postavljeno šest jačih mina i povezano brzogorećom kordom

kako bi sve jednovremeno eksplodirale. Aktiviranje mine se dupliralo radi svake sigurnosti — pored električnog paljenja i detoniraiućom kordom. Čim je otpočela borba za volodersku stanicu, čulo se da ide oklopni vlak. Kad je, ne nadajući se, naišao na minirano mjesto, odjeknula je velika eksplozija — »Grbo ' je bio uništen.

Pri napadu na Križevce, u noći 13/14. septembra, mineri su doživjeli pravu tragediju. U toj akciji imali su zadatak da, čim se zauzmu pojedini dijelovi grada, odmah poruše sva važnija utvrđenja. U toku borbe na ulazu u grad inžinjerci su sa dosta eksploziva prišli u neposrednu blizinu, očekujući poziv za početak rušenja. Poslije duljeg iščekivanja naređeno je povlačenje, jer akcija nije uspjela. Povlačilo se šancem kraj ceste, uz blagi uspon, u koloni po jedan. Odjednom, usred kolone prolomila se jaka detonacija. U prvi mah se nije moglo shvatiti o čemu se radi — čuli su se jauci i zapomaganja. U istom momentu pojavio se i veliki plamen, koji je jako obasjao ovaj prostor. Kao što u takvim slučajevima biva, preživjeli su brzo pokupili mrtve i ranjene i povukli se do brigadnog previjališta. Ujutro smo ustanovili da među nama više nema 17 boraca, od kojih je 10 bilo mrtvih, a ostali teže ranjeni. Najviše su stradali oni koji su bili u sredini kolone, bliže eksplozivu koji su nosila dva konja. Na jednom konju eksploziv je otišao u zrak, a sa drugog je bio malo dalje odbačen, zapalio se i brzo izgorio." Pronijela se vijest kroz naše brigade, a i na Baniju je brzo stigla, da su u Moslavini svi mineri izginuli.

U decembru 1944. formiran je Inžinjerijski bataljon 7. udarne divizije. Bataljon je imao tri čete: minersku, pontonirsku i pionirsku i stalno je bio angažovan u svim akcijama divizije, a naročito minerska četa.

Svima učesnicima ostaće u nezaboravnom sjećar;ju uspješno izvedena akcija 21. februara 1945. na veliki transportni vlak kod sela Hrastovca, na pruzi Sunja — Kostajnica. Pripreme za ovu akciju u minerskoj četi otpočele su nekoliko dana ranije, a sa predstojećim zadatkom upoznao nas je komandant divizije. Preko noći u prugu je trebalo ukopati 6 mina, na većem rastojanju, kako bi što više bila zahvaćena kompozicija po dužini. Prava je vještina bila ukopati toliko eksploziva na toliko mjesta, sve to povezati odgovarajućim štapinom i dvostrukom telefonskom žicom, a da sutradan, po danu, neprijateljeva patrola prođe prugom i ništa ne primijeti. Pred izlazak na prugu načelnik štaba divizije, Jovo Čekalo, upozorio je komandira i komesara minerske čete, Iliju Zrnića i Milana Cučkovića, da mine ne smiju biti primijećene i da moraju eksplodirati kad naiđe kompozicija, a ukoliko se to ne ostvari »… nemojte

! Uzrok eksplozije nije utvrđen, a najvjerovatnije da je do njega došlo od neprijateljevog razornog (dum-dum) metka; poslije nekoliko dana praktično se utvrdilo da ovaj metak izaziva eksploziju dinamita.

se vraćati u 7. diviziju«.[3] Dobro pripremljeni za ovu akciju mineri su uspjeli da postave mine i s najvećom pažnjom sve dobro maskiraju. Iako se ništa nije moglo prekontrolisati kako je učinjeno i da li je što uočljivo, jer je bila noć, a isto tako nijt se moglo utvrditi da li će mine eksplodirati, sve je bilo u najboljem redu.

Kada se razdanilo, minerski osmatrač (imao je zadatak da da znak kad treba mine aktivirati) sa jednog krošnja tog drveta javio je da od Majura ide desetak neprijateljevih vojnika prugom prema minama. U blizini miniranog mjesta patrola je zastala i naložila vatru. Pomišljalo se da su nešto, možda, primijetili. Nakon jednog časa patrola je krenula prugom, prilično brzo prešla preko mina i udaljila se u pravcu Sunje. Ubrzo zatim telefonom su minerima javljali da od Sunje dolazi dugačka kompozicija sa dvije lokomotive. Kompozicija se polako približavala, dok je osmatrač javljao da toliku nikad nije vidio. U trenutku velike eksplozije vjerovatno da nitko radosniji u diviziji nije bio od minera. Nakon što je skršen otpor posade i kompozicija osvojena, minirana je i zadnja lokomotiva (prednju su oštetile mine). U kompoziciji je bilo mnogo ratnog materijala, koji se cio dan i noć prevozio i prenosio u pc-zadinu.

U bihaćkoj operaciji 1945. godine, pontonirska četa Inžinjerijskog bataljona je 22. marta prebacila preko Une jedan bataljon koji je zauzeo selo Pokoj.

Po zauzimanju Bihaća, 28. marta, Inžinjerijski bataljon je za jedan dan osposobio porušeni most preko Une, u Bihaću. Ovaj most je neprijatelj u toku borbe porušio baš u momentu kada su preko njega prelazile dvije partizanske veće tankete: jedna je onesposobljena iz pt-oruđa, kad je već skoro prešla most, a druga je sa sredine, zajedno s mostom, pala u Unu.

Minerska četa ostala je u Bihaću još jedan dan i porušila sve bunkere i još neka utvrđenja.

To su samo neki momenti iz mnogobrojnih i značajnih akcija banijskih minera.

Milan CUČKOVIĆ

[3] Ovo upozorenje bilo je upućeno jer se ranije nekoliko puta desilo da patrola otkrije minsko polje, a jednom mine nisu eksplodirale zbog prekida u žici (bila je nastavljana na više mjesta).

USTAŠKI TENK MEĐU PARTIZANIMA

Poslije teške borbe koja je vođena cijele noći, tek ujutru 5. oktobra 1944. savladan je neprijateljev garnizon u Podravskom Kloštru, u kojem je bilo oko 550 zloglasnih »bobanovaca«. Bilo je dosta plijena i zarobljenika, a ubijen je i veći broj ustaša. U naše ruke palo je nekoliko tenkova. Nismo imali teške gubitke, p? borci raspoloženo kreću na novi zadatak.

Prvi bataljon 4. brigade, izdužen na drumu prema Koprivnici, zastaje i čeka dalje naređenje. Borci umorni od noćne borbe i prethodnog marša, posjedali s obje strane puta i odmaraju se. Bezbrižniji su brzo zaspali. Ostali, naslonjeni na puške i rance, razgovaraju. Vod 1. čete, koji se nalazi na čelu, izlazi ispred bataljona na propisno odstojanje i prima ulogu neposrednog osiguranja. Orijentiran je prema najbližem neprijateljskom garnizonu, Koprivnici.

U razgovoru se najviše vraćamo na noćašnju borbu. Ima dosta različitih utisaka. Artiljerci su nas oduševili kao nikada. Haubicu su u toku noći privukli pred same bunkere, iza nasipa pruge i u zoru nazvali »bobanovcima« dobro jutro — bunker je bio u zraku. Nišandžija na »džon-bulu«, Ilija Zec, likvidirao je u drugom bunkeru 5 ustaša. Bomeštar, zvani Car, ispeo se na neprijateljev tenk i sa njega, likujući, dokazivao svoje »carevanje«. Iznose se i drugi događaji i prizori. Sjećamo se naših drugoga koji su poginuli u toku borbe.

Nikako ne možemo da shvatimo kako nam poginu desetar Vujanić. Prije no što smo krenuli na juriš, nišanio je iz svoje »brede« na onaj bunker koji nam je u toku noći zadavao posebnu brigu. Pogođen je usred čela i tako ostao naslonjen na svoju »bredu« od koje se nikad nije razdvajao, pa ni sad u smrti. Njegovu pogibiju uopće nismo osjetili. Tek kad je trebalo krenuti na juriš, zahtijevali smo da nam, kao mnogo puta do tada, rafalima prokrči put i omogući uspješniji juriš. U očekivanju rafala njegove »brede« čuli smo

njegovog pomoćnika, Italijana: »Vujanić je mrtav!« Oprostili smo se od našeg druga kao što je to obično u borbi: plotunima upućenim neprijatelju i silovitim jurišem. Nismo imali vremena ni da ga pogledom ispratimo.

I dok tako razgovaramo, razmišljamo i promatramo umorne borce bataljona koji se odmaraju pored puta, iz mjesta na koje smo prije jednog sata jurišali približava nam se drumom jedan tenk. Radoznalo ga promatramo. Radujemo se što imamo i tenkove — zaplijenili smo ih u noćašnjoj borbi. Mis]imo da su u njemu naši tenkisti, Rus Ivan ili neki drugi borac naše brigade koji želi prikazati veličinu naše noćašnje pobjede. Tenk je već u bataljonu, prolazi punom brzinom kraj umornih boraca. Neki ustaiu i pozdravljaju ga mašući rukama. Oni koji leže kraj druma povlače noge da ih ne bi zgazio. Niko u tom momentu ne sluti da su u tenku »bobanovci« koji pokušavaju na ovaj način da se izvuku ka Koprivnici. Nisu uznemiravali bataljon i umorne borce — išli su pravo prema nama.

A tu gdje smo mi, postavljena su minska polja. Plašimo se, ne znaju za njih, stradat će i tenk i drugovi — treba ili zaustaviti (to su nam jedine misli), ne dozvoliti da stradaju. Istrčali smo na drum i iz sveg glasa vičemo: »Mine... mine ..«, dajemo znake rukama da stane, ali tenk, ne smanjujući brzinu, juri i dalje prema nama. Već je tu — mislimo, gotov je. I tada zrak zapara reski prasak rafala upućenog s »našeg« tenka. Za neki centimetar zrna prošišaše povrh naših glava. Sjurismo se u jarak pored druma, sretni što niko nije stradao. Tek tada smo shvatili čiji je tenk, zapravo ko je u njemu. Prosto se ježimo na pomisao što se moglo desiti dok je tenk prolazio pored umornih boraca bataljona kraj druma.

No, ni ova lukavost ustaša nije do kraja uspjela. A malo je trebalo pa da nas nadmudre. Prvo su čekali s tenkom zamaskiranim u jednom dvorištu, pod plastom sijena, a da nisu bili otkriveni. Zatim su prošli drumom kroz bataljon, a i za neki milimetar mimoišli i minska polja. Izgledalo je da će i ovog puta izbjeći zasluženu kaznu. No, ostala je i posljednja prepreka, pa smo strijepili da i nju ;ie prebrode. Cijeli je bataljon na nogama — promatramo kako tenk juri prema deblima stabla, prepriječenim preko druma. Konačno, tu nisu imali sreće: stali su — tenk se zaglavio, a trojica ustaša pokušavaju bjekstvo. Brzo su uhvaćeni, a nama se ova epizoda iz borbi oko Kloštra duboko urezala u sjećanje.

Mladen OLJAČA

TURI JA*

Snijeg neprestano pada. Još nije počelo svanjivati, ali je ipak svijetlo. Na sniježnim brdima lako se opažaju tamne sjene boraca. Naša brigada napada mala sela, ali važna neprijateljska uporišta blizu Bihaća — Turiju i Vrste.

Počelo je plotunom iz teških bacača. Zatim su se borci 1. bataljona privukli i ručnim bombama likvidirali prve zidanice. Prvi lezultati: 2 »šarca«, 2 živa legionara i nekoliko karabina. Preživjeli su pobjegli u školu u D. Vrsti.

Na Turiji naša artiljerija sprema teren za napad. Tek je ona ućutala, a 3. i 4. bataljon u jurišu ulaze u selo. Rus Nikola zaustavlja nekog Nijemca sa »halt«. Oberlajtnant se na momenat zaustavlja — »vas...«, ali Nikolin »šarac« ne da mu dalje. Legionari pođoše prema školi u Vrsti, a naši za njima. Samoj školi je teško prići, jer oni iz »šarca« brišu prilaz. Ali za to mi imamo protukolce... Telefonsko naređenje stiže i ubrzo protukolc' precizno tuku po školi. Banda je primorana da napusti školu, ali se smješta u kućicu iza nje. Mrak je već pao i njih nekoliko uspijeva da zaogrnuto plahtama pod zaštitom noći umakne.

Prvi dan 1945. godine proslavili smo gosteći se konzervama i kolačima iz njemačke oficirske menze u Vrsti. Zadovoljni smo, jer smo izvršili zadatak i zadobili dosta plijena.

S. D. dopisnik 1. brigade

* *Divizijske novosti,* br. 118, januar 1945.

NAŠ POLITIČKI KOMESAR SIMO NOŽINIĆ

Hladno januarsko jutro 1944. godine. Prva brigada tek što je razmještena po selima Knezovljanima, Mečenčamma i Borojevićima. Osjećamo potrebu za odmorom, jer su prethodne akcije j napori brigade bili preveliki. Znamo da nas od neprijatejjevih gcinizona dijeli samo nekoliko kilometara. To je uvijek zahtijevalo da se jedinica dobro obezbijedi, a istovremeno je trebalo omogućiti i da se borci odmore i pripreme za nove zadatke. Ma kako da nas je surovost rata očvrsla, ipak su se nalazili mnogobrojni obziri kad je umornoj jedinici trebalo stvoriti uslove da barem malo predahne. Svaki rukovodilac je nastojao da za kratko vrijeme obiđe svoju jedinicu, porazgovori sa svakim borcem, da održi partijski sasttnak i tako .spostavi živ i iskren kontakt sa svojim ratnicima. Navikli smo se već svi da svakog časa mogu stići i naređenja o novim zadacima, bez obzira na to da li smo se dovoljno odmorili ili nismo. Tako je i naš predah tog prohladnog, januarskog dana, bio kratkotrajan.

Negdje predvečer, u prvi suton, pojavio se kurir iz štaba divizije. Donio je naređenje u kojem je, koliko se sjećam, stajalo: Na pravcu Kostajnice prikupljene su jače njemačko-ust&ške snage; prema raspoloživim podacima, one pripremaju iznenadan ispad na slobodnu teritoriju, da bi iznenadile brigadu na sadašnjoj prostoriji; preduzeti sve mjere i na najpogodniji način spriječiti namjeru neprijatelja.

Upoznavši se sa zadatkom, posavjetovali smo se kako da ga izvršimo i koju jedinicu da isturimo najdublje, na najosjetljiviji punkt, da bi izviđala i spriječila bilo kakvo iznenađenje. Zaključili smo da taj zadatak treba povjeriti četi čiji je komesar Simo Nožinić. To nije bilo slučajno. Sa svojom četom je sve zadatke izvršavao besprijekorno, uvijek siguran i uporan. Imao je, sem toga, i posebnu snagu ubjeđivanja, a sa malo riječi je svoju misao iznosio reljefno i jasno. Bio je i snažan, izdržljiv. Iz njegovog sela Joševice bilo je

.nnogo ratnika koji su i do tada bili zapaženi u našoj borbi (kao što je i njihovo selo bilo zapaženo po otporu, privrženosti revoluciji, jedno od prvih na koje se sručio bijes i užas koje su fašisti donosili). No, i među njima je Simo bio posebno priznat i cijenjen po tome što je mirnoćom i prekrasnim ljudskim osobinama, svojim autoritetom, stvorio izvanrednu monolitnost u četi. Sve to biio je poznato i priznato od cijele brigade — svi su u njemu gledali izvanredno hrabrog borca i najboljeg druga.

Zato je i naša odluka da se upravo njemu povjeri poseban zadatak bila jedinstvena. Pozvan je u štab. Onako plećat i sabran, saslušao je u stavu mirno naređenje komandanta brigade, Rada Milojevića.

— Druže Simo — upitao ga je komandant brigade — kako misliš izvršiti zadatak?

— Kao i uvijek, druže komandante. Na mom pravcu neće biti iznenađenja; objasniću borcima i odmah krećemo na položaj.

Nismo sumnjali u to da tako neće biti. Razgovarali smo poslije toga u štabu: nismo li nepravični prema toj četi i lično njemu, da li ga ne izlažemo isuviše opasnosti? No, zadatak je bio hitan i smatrali smo da je njegova uloga tu presudna i da on zaista može najsigurnije izvršiti zadatak.

Pošto je u naređenju komande divizije dato do znanja da neprijatelj priprema iznenađenje, sve su jedinice izašle na svoje položaje, u hladnu zimsku noć. Zauzete su dominirajuće kote. Jedino je Simina četa isturena preko »šarenog« mosta koji je tada predstavljao granicu slobodne teritorije. Vjerovali smo da je četa posjela najbolje položaje, samo smo strahovali da sa dvije pt-puške, koliko ih je imala, neće moći zaustaviti tenkove ako naiđu — što je bilo veoma vjerovatno.

Noć je bila čudno mirna; čak se nisu čuli ni pucnji iz garnizona, što je inače bilo normalno čim padre noć Znali smo da smo preduzeli sve da nas neprijatelj ne iznenadi, a i odnos snaga bio je takav da smo se mogli uspješno boriti. Sem tega, snijeg i vedra noć vjerovatno neće olakšati iznenađenje.

Jedinice su položaje posjele oko 2 časa noću, do 4 smo obišli obližnje bataljone, a u 6 sati se vratio kurir iz Simine čete i izvijestio da je četa raspoređena i da je sve u redu Iznenada, negdje prije 7 časova, prolomi se jaka paljba ispred položaja Simine čete, od sela Umetića. Po žestini vatre cijenili smo da je neprijatelj zaustavljen i da četu nije iznenadio. Kako borba nije prestajala, upućen je operativni oficir komande da četu postepeno izvlači, jer smo ocijenili da je odnos nesrazmeran i da četa može bit: odsječena. No, nismo bili sigurni da će se Simo jednostavno povući. Otpočela je još jača vatra, sa svih pravaca, kao da je neprijatelj obilazio četu i nastojao da je odsiječe. Po jačini vatre ocijenili smo da neprijatelj ni svojim drugim napadom nije odbacio četu. Ona se, dobro raspo-

ređena, žilavo branila, a sam Simo s vodom partizana i dvije pt-puške, postavio se ispred »šarenog« mosta da spriječi eventualni prodor neprijateljevih tenkova. Takva se pretpostavka i ostvarila.

Oko 10 časova neprijatelj je u borbu ubacio i tenkove u pravcu »šarenog« mosta, ispred kojega je bio Simc s vc.dom svojih boraca. Nastupio je odlučujući momenat. Znali smo da se četa više ne može povući bez većih gubitaka, ali ukoliko odbije napad tenkova, postoji mogućnost da se uvedu u borbu i jedinice brigade sa obližnjeg položaja.

Neprijateljevi tenkovi su iz pokreta otvorili vatru i približavali se »šarenom« mostu. Prasnuo je prvi metak iz p1-puške, na sasvim bliskom odstojanju. Po bljesku iza toga, ocijenili smo da je tenk pogođen. No, tenk se i dalje, usporavajući brzinu, primicao mostu. Tada je Simo odlučio da lično uništi tenk.

Po pričanju preživjelih boraca, dalje je ovako teklo: Simo je uzeo pt-pušku od nišandžije, naredio njemu i komandiru vođa da se sklone, zauzeo položaj iza ruba mosta, nanišamo na tenk i otvorio vatru. Uputio je dva pogotka direktno u čelo tenka, što ga nije zaustavio. Istovremeno, s druge strane prišla su još dva tenka od kojih je jedan otvorio vatru iz topa i mitraljeza. Jedno zrno pogodilo je Simu ravno u čelo. Ostao je na mjestu mrtav. Borci iz njegovog voda, pod snažnom vatrom, izvukli su ga preko potoka na položaj čete. Borba se nastavila nesmanjenom žestinom, a oko 14 časova neprijatelj se otpočeo povlačiti.

Simina smrt sve nas je duboko kormila. Osjećali smo da je to za cijelu brigadu nenadoknadiv gubitak. Krenuli smo s mrtvim drugom u njegovo selo, Joševicu. Sahranili smo ga u prisustvu svih mještana na starom groblju, pored spaljene i napuštene crkve. A mi smo se često, za vrijeme zime, u nju uvlačili i ložili vatru, jer je bila na istaknutom mjestu, a i jedina zgrada koja je ostala gdje se moglo smjestiti više vojnika. Tu više nije bilo samo groblje, već dio našeg položaja, a svaki novi grob bio je podsticaj za novo prikupljanje snaga, nova obaveza pred mrtvim drugom.

Saosjećali smo u nijemoj tuzi dok smc sahranjivali svog druga, komesara Simu Nožinića, u prisustvu njegovog oca i brata, kao i mještana. Znali smo koliki je to gubitak za sve njih, za selo koje je od početka ustanka u crno zavijeno, a čiji je veliki broj boraca poginuo i nestao u IV i V ofanzivi — ti gubici bili su u velikoj nesrazmjeri s brojem stanovnika. Zato je i ovaj gubitak značio još jednu veliku ranu na već iznemoglom organizmu. A naša brigada izgubila je vanredno hrabrog i dobrog rukovodioca, najcijenjenijeg i najvoljenijeg druga.

Janko BOBETKO

STABU VII. UDARNE DIVIZIJE

Čestitamo Vam dvogodišnjicu osnutka Vaše divizije izrasle u žestokoj borbi protiv okupatora i domaćih izdajica. Kroz minule dvije godine Vaša divizija odnijela je čitav niz sjajnih uspjeha. Vaš put u V. neprijateljskoj ofanzivi blistao je kao svjetao primjer požrtvovan ja, samoprijegora i junaštva.

Na taj dan dvogodišnjice želimo Vam da u idućim borbama, ciji će rezultat biti konačno i potpuno oslobođenje naše zemlje, postignete što više uspjeha i što bolje rezultate, time da doprinesete što veći udio ne samo u stvari našeg oslobođenja, nego i uspjeha našeg Korpusa.

Štab VIII. ud. divizije

ŠTABU VIII UDARNE DIVIZIJE

Zahvaljujemo Vam na dobrim željama izraženim nam povodom dvogodišnjice osnutka naše divizije.

Mi smo kroz protekle dvije godine znali pod teškim uslovima zadavati okupatoru jake udarce, želja za konačnim uništenjem neprijatelja i želja da naš Korpus prednjači u toj borbi, rukovode nas da pojačamo udarce i dotučemo fašističku zvijer.

Povodom dvogodišnjice postojanja Vaše divizije koja se u dugim i slavnim borbama očeličila, želimo da Vaše dosadašnje borbene uspjehe krunišete novim.

U borbenoj saradnji sa Vašom divizijom i ostalim jedinicama NOVJ nastavićemo pobjedonosnu borbu za konačno oslobođenje naše domovine.

Zivila VIII. udarna divizija!
Živio maršal TITO!
Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Stab VIII. ud. divizije

NIJEMCI SU NASJELI.

U prvi sumrak 10. novembra 1944. godine 3. bataljon 3. brigade krenuo je iz sela Kostreša na izvršenje zadatka koji je dobio od divizije: da minira prugu i cestu sjeverno od sela Panjana (između Majura i Kostajnice) i da u tom rejonu postavi zasjedu prema Kostajnici.[1] Pri izbijanju u blizinu određenih položaja izviđanjem je ustanovljeno da majursko groblje, koje je biio jako utvrđeno i ograđeno žičanim preprekama, brani vod Nijemaca sa dva »šarca«. Stab bataljona odmah je naredio (koliko se sjećam) 1. i 2. četi da zauzmu groblje, jer se nalazi na brdu koje nadvišava cestu i prugu 5 čijim se držanjem najlakše i najsigurnije izvršava postavljeni zadatak. Napad je izvršen bez nekih većih priprema: jednom četom groblje je obuhvaćeno sa sjeveroistoka a drugom sa jugozapada i nakon pola časa borbe je zauzeto. Neprijatelj nije pružio neki jači otpor, već se pod borbom izvukao u pravcu Majura, pri čemu je imao 2 mrtva i nekoliko ranjenih. Zarobili smo 2 Nijemca i zaplijenili 1 »šarac«, 2 puške i nešto municije. Gubitke nismo imali.

Pošto je groblje zauzeto, trebalo je na njemu brzo se utvrditi i minirati prugu i cestu, jer je 2. brigada već otpočela borbu za Majur, pa joj je prijetila opasnost od blindiranog vlaka i intervencije neprijatelja od Kostajnice. Na ovaj zadatak odmah je poslata četa iz rezerve, što je brzo obavila, a zatim joj je naređeno da zaposjedne položaje na zapadnim padinama groblja, odakle se vatrom može štititi postavljeno minsko polje i piuga. S jednom četom pristupili su organiziranju odbrane na jugoistočnim padinama, a sa drugom na sjeveroistočnim padinama groblja, sa težištem u pravcu Kostajnice. Ovakvim rasporedom stvorena je kružna odbrana oko

[1] Sedma divizija organizirala je napad na Kostajnički Majur, kako bi presjekla komunikacije koje vode iz doline Une. Na Majur je napadala 2. brigada, 4. je bila na osiguranju prema Sunji, a 3. (bez 3. bataljona) u divizijskoj rezervi.

groblja, a koristeći utvrđenja i zapreke koje su podigli Nijemci, obezbij edeni su solidni uslovi da se zadatak izvrši.

Pošto smo posjeli položaj i organizirali vatreni sistem, uputili smo kurire u štab brigade i divizije sa izveštajern da bataljon nije zauzeo položaje između Panjana i majurskog grobija, već groblje. Kuriri su u putu naišli na razbježale Nijemce koji su na njih otvorili vatru, pa su se vratili neobavljenog posla. Još smo nekoliko puta u toku noći slali kurire da uspostave vezu, ali bez uspjeha.
S druge strane, ni kuriri brigade koji su slati u rejon između groblja i Panjana nisu uhvatili vezu s nama, jer tamo bataljon nije bio.

Pošto zarobljene Nijemce nismo mogli uputiti u štab brigade, sami smo ih saslušali i tako dobili nešto podataka o jačini neprijatelja u Majuru i Kostajnici i, što je najvažnije odziv i lozinku za tu noć. Kad smo to dobili, riješili smo da se poslužimo varkom i da neprijatelja, ako naiđe, pustimo bez borbe do same žice i onda da otvorimo iznenadnu vatru. (Pretpostavljali smo da će neprijatelj iz Kostajnice, pošto su bile prekinute veze s napadnutim garnizonom u Majuru, pokušati da mu pritekne u pomoć i to preko položaja Koji smo mi držali.) Signal za otvaranje vatre da bude — dvije ručne bombe. Njih treba da baci komandir 2. čete, Vukašin Miočinović, čija je četa držala položaje na sjeveroistočnom dijelu groblja. Uz Vukašina je bio Ivo (prezimena se ne sjećam) koji je govorio njemački, a zadatak mu je bio da se sporazumijeva s Nijemcima dok ne uklone žičanu prepreku (»jež«) sa ulaza u groblje. Kad ovo učine trebalo je da Vukašin baci bombe, što će biti znak da svi otvore vatru.

Negdje oko ponoći primijetili smo pokret neprijatelja od Majura i odmah smo ubacili nekoliko »šaraca«, do tada okrenutih prema Panjanima, koji su bili određeni da pojačaju 2. četu. Kad su Nijemci prišli položajima, zapitali su ko je na groblju. Ivo im je odgovorio, a oni su onda zatražili znake raspoznavanja. Pošto su ih dobili, krenuli su slobodno ka groblju. Kada su došli de prepreka, podigli su »jež« i tog momenta Vukašin je bacio bombe, a iz sveg oružja, okrenutog prema njima, otvorena je plo1unsk?> vatra. Neki Nijemci dali su se u bijeg a drugi su, prestrašeni, ostali da leže ne dajući nikakav otpor, sve dok ih nismo pohvatali. Dio bataljona izašao je iz žice i protjerao Nijemce u pravcu Majura. U ovom sudaru i gonjenju zarobljeno je 17 Nijemaca, a zaplijenjeno je: 4 »šarca«, 5 poluautomatskih pušaka, 2 tromblona i dosta druge opreme. Koliko je bilo mrtvih ne sjećam se, ali znam da ih je bilo dosta. Bataljon nije imao gubitaka.

Poslije borbe dio bataljona se povukao na svoje ranije položaje, spreman da spriječi intervenciju neprijatelja od Kostajnice i izvlačenje iz Majura, a patrola koja je upućena da uhvati vezu sa štabom brigade, opet to nije uspjela.

Nešto poslije ponoći, sa pravca sela Mračaja pale su dvije granate u respored bataljona, ali od njih nismo imali gubiteka. Odmah iza toga otpočela je borba u tom pravcu. Nismo znali o čemu se radi, ali smo pretpostavljali da se naša brigada tuče s neprijateljem. Sutradan smo doznali da je štab brigade uputio jednu četu da uhvati vezu s nama. Međutim, sa njom se sukobio neprijatelj koga smo protjerali i onemogućio joj da se poveže s nama.

Poslije ponoći bataljon nije niko napadao i on je cstao na svojim položajima do dana. Štab bataljona, osjetivši da se borba u Majuru završila i da nema veze sa štabom brigade, samoinicijativno je povukao bataljon u selo Bjelovac. Potom sam otišao u štab divizije da izvijestim o borbi na majurskom groblju. Čim me je vidio, komesar divizije Uroš Krunić, ljut što nije zauzet Majur, upitao me: »Zašto ti nisi izvršio zadatak? Gdje si bio noćas i zašto s tobom nema veze?« Kada sam mu objasnio gdje je bataljon bio i što je uradio, iskreno se obradovao.

Dok sam mu detaljno objašnjavao borbu koju je bataljon vodio, radista je prenio izvještaj komandanta 3. brigade koji je tog časa javljao da je u zasjedu između Kostajnice i Dubice upala neprijateljeva kolona i da je spaljeno 14 kamiona s vojskom, pri čemu je ubijeno 59 neprijateljskih vojnika. Uroš je skočio od radosti, uz riječi: »Treća uvijek čuda stvara!«

Đuro PIJEVAC

U ZASJEDI KOD ŠUPLJEG KAMENA

Položaj nam je bio odmah iznad puta. Da smo ga birali ne bi bolji izabrali. Velike stijene u, inače, pitomom kraju, nadnijele se nad sami put i Unu. To mjesto se zove Šuplji kamen. Na položaj smo stigli u toku dana, 12. novembra 1944, što je bilo neuobičajeno za postavljanje zasjeda, tim prije što su u neposrednoj blizini bili i neprijateljevi garnizoni: Kostajnica i Dubica. U zasjedi je bio čitav 4. bataljon 3. brigade. Nestrpljivo smo iščekivali neprijatelja. I ostali bataljoni brigade bili su pokrenuti radi našeg osiguranja.

Ispod nas vijugavo se protezao put, a skore do njega se razlila nabujala Una. Radovan Božić, komandant bataljona, njegov zamjenik Milan Radišić i ja (bio sam zamjenik komesara bataljona) izmjenjivali smo utiske s povratka iz Podravine i Moslavine, o prelasku pruge i Save i ovom našem prvom zadatku na Baniji.

— To smo mi došli da »pozdravimo« neprijatelja i da mu svečano najavimo naš povratak — reče Radovan nasmijano.

— A to bi bio i naš pozdrav Banijcima, znak da su se 3. i 4. **Drigada** vratile — dodade Milan.

Milan je posebno bio zadovoljan zbog ove zasjede, jer se njegovo selo Živaja nalazi nedaleko odavde. Rekao sam mu da sam uvijek imao sreće kada sam išao u akcije u Trokut, pa valjda će neprijatelj i sada naići. Pažljivo smo osmatrali drum, a i sela Slabinju i Rosulje kroz koja je prolazio. U njima kao da nije bilo žive duše. Većina žitelja je stradala u ofanzivi na Kozaru ili je bila otjerana u zloglasni Jasenovački logor, odakle se niko nije vratio. I zbog ovih postradalih sela željeli smo da akcija uspije baš na ovom mjestu.

Što je vrijeme više odmicalo, postajali smo sve nestrpljiviji. Svaka četa, svaki vod i svaki borac dobili su konkretan zadatak, a naročito puškomitr al ješci i Mitraljeska četa. Poslije povratka iz Podravine, u našem bataljonu je svaka desetina imala »šarac«, a u

nekim ih je bilo i po dva. Uz hrabrost boraca, »šarci« su predstavljali izvanrednu snagu. Municija i bombe nisu bile u pitanju — borci su ih imali koliko su mogli nositi, a to ini nikada nije bilo teško.

Milan mi reče da siđemo malo na cestu. Pristao sam, mada je to bilo veoma neoprezno i neozbiljno, umalo nismo platili glavama. Sišli smo na cestu i sjeli na ogradu jednog mostića, ispod kojeg je bio propust. Razgovarajući, postali smo pomalo i neoprezni. Odjednom se začu buka automobilskih motora. Istog trenutka iza okuke prema selu Slabinji primijetili smo kamion.

— Brže pod mostić! — povikah Milanu, jer drugog izlaza nije bilo.

Da smo se prebacili do položaja bataljona, sigurne bi nas spazili, jer bataljon nije bio udaljen ni 100 m od ceste, a morali bismo se pentrati i uz strminu. Skočili smo pod mostić i zatvorili ulaze propusta, no svod je bio nizak pa se nismo mog].; ni ispraviti. Kamioni su stigli i počeli prelaziti preko nas, a mi smo ih, onako zgrćem, šapatom brojali do petnaestak, dok bataljon nije otvorio vatru. U tom trenutku jedan kamion stade na samom mostiću, iznad :ias. Njemački vojnici poskakaše sa kamiona, pa pravo u šanac sa obje strane puta, tražeći zaklone. Navališe i pod mostić. Srećom, imali smo automate i bombe, tako da je svaki Nijemac koji je potrčao pod mostić bio »naš«.

Sigurno da ovako ne bismo mogli dugo izdržati, jer je njemačkih vojnika bilo mnogo. No, bataljon je poslije snežnog plotuna po ovoj koloni odmah prešao na juriš i brzo se stvorio na cesti. Iskreno rečeno, laknulo nam je kada smo se našli među borcima 2. čete koji su nas vidjeli i znali da smo u opasnosti, pa su i pošli na juriš prema nama. Obračun sa snažnim, ali iznenađenim neprijateljem, bio je kratak — Nijemci nisu imali kuda, pa sr skakali u nabujalu i ledenu Unu i brzo nalazili smrt u njenim talasima. Većina Nijemaca je u prvom naletu poginula ili rr.njena (poginulo je oko 50), a 12 ih je zarobljeno.

Poslije obračuna s neprijateljem morali smo brzo izvlačiti plijen, zbog velike blizine Kostajnice i Dubice. Izvlačili smo ono što smo smatrali najpotrebnijim i što se moglu izvući, a posebno su nas obradovala dva kamiona puna soli, koje na Baniji nije bilo. Za zaplijenjenu motorizaciju nije bilo puta kojim bismo je mogli izvući, pa smo 20 kamiona zapalili.

Kada smo se povlačili, među zarobljenim Nijemcima primijetili smo i jednog plavokosog, visokog majora. U njegovom ponašanju i držanju osjetili smo nešto što nam je skrenulo pažnju da ga treba posebno obezbijediti. I zarobljenici su ga gledali nekako sa strahopoštovanjem, što je bio još jedan dokaz da moramo biti budniji. Iako je u neposrednoj blizini bio štab bataljona i kuriri koji

su ovog majora izdvojeno sprovodili, on je, i pored sve budnosti, u jednom trenutku iznenada, kao divlja zvijer, skočio u žbunje pored slaze kojom smo išli. Mi koji smo bili bliži, otvorili smo vatru. Nekoliko rafala ga je zakačilo i bio je ubijen. Kasnije smo doznali da se radilo o važnom njemačkom obavještajcu, a zbog ovoga je štab bataljona i kritikovan.

Ova akcija snažno je odjeknula na Baniji j objavila da su narod i slobodna teritorija sad još sigurniji, a u neprijateljeve garnizone unijela je strah i pometnju.

Božo RADMANOVIĆ

MRZI ČOVJEK

— Zašto si, bre, pobjegao s položaja?

— Ma, druže komesaru! Ja, vjeruj mi, toliko mrzim toga gada, tu bandu da je očima ne mogu vidjeti. I zato sam, eto, otišao; prosto da ne gledam te švapske svinje!

Sedma divizija br. 2/1944.

ZAGRLJAJ NA CESTI

Dvanaesti novembar 1944. Četvrti bataljon 3. brigade razvija se iz kolone i juriša na cestu na kojoj se zaustavilo 14 kamiona, dok je 5 prvih mogao ispratiti samo pogledom kake zamiču za okuku prema Kostajnici. Uskoro se izgubiše i iz vida i od efikasne vatre 1. bataljona. Taj bataljon je zaustavio kolonu koja se iz Dubice nešto ranije vraćala nego što je bilo javljeno. Berba se razbuktala i dolina Une odjekivala je od mitraljeskih rafala.

U 1. četi trčao je puškomitraljezac Anđelino, nemilosrdno prazneći okvire svoga »brena«. I baš kad je iskočio na cestu, morao je zastati da promijeni okvir. Dok je vadio okvir i prihvatio drugi, psovao je nešto na maternjem jeziku, a ispred njega, na stotinjak metara, zamicala je u vrbak ka Uni grupi Nijemaca koji su bježeći pripucavali.

— Anđelino, karo mio, Anđelino.. — dopre iznenada do njega tako poznat glas.

Trenutak se dvoumio da baci pogled udesno, otkud mu se učinilo da ovaj glas dopire. Dvoumio se, jer mu se to u ovih četrnaest mjeseci često dešavalo kad zapuca — da mu se učini kako čuje isti glas kao i onog dana kada su,ih iznenadili Nijemci, a on utekao uz planinu, dok ga je glas ranjenika, koji je ostao na cesti, progonio.

— Anđelino, Anđelino, karo mio ... — ponovilo se i on, okrenuvši se, ugleda kako se ispod kamiona izvlači njemu tako poznata i mila gologlava i odrpana figura.

— Đovanino, Đovanino mio — zavika i poskoči, spusti puškomitraljez, potrča i zagrli tu figuru. Zagrliše se i počeše se nositi po cesti kraj kamiona iz čijeg je motora kuljao dim pomiješan s plamenom. Grlili su se i ljubili i svaki čas vikali:

— Đovanino ... Anđelino ...

Naiđe Radovan i spazivši ih, viknu'

— Šta je to?

Anđelino pusti Dovanina i objasni mu više rukama nego riječima:

— Dio mio, komendatore. E ... moja sestro ... zeno Đovanina . . .

— Pa šta, uzimaj mitraljez i naprijed — naredi Radovan, ne shvatajući i čudeći se gdje su sad našli da se grle dok borba traje, a puškomitraljez stoji na cesti i pomoćnik Anđelinov blene u njih dvojicu.

— On biti bono partiđano, karo mio Đovanino — dodavao je brzinom »brena« Anđelino.

— Sofer svabo, sofer... On u nasa ceta partiđano ... puška njemu dati, komendatore .. .

— I mitraljez, i pušku, i udrite Švabe, šta čekate? — podviknu Radovan ne shvatajući ništa i sa osmjehom gledajući kako Nijemci iz vrbaka iskaču s rukama uvis, a ostali borci gađaju nekolicinu koji su b°tražili spas u hladnim talasima Une.

Anđelino zgrabi mitraljez, svoju titovku nabi na glavu Đovaninu, povuče ga i potrčaše ka Uni da učestvuju u dokusurivanju onih koji nisu htjeli da se predaju.

Uz brdo, iznad ceste, bataljoni su se izvlačili u malim kolonicama. Šezdeset Nijemaca na čelu s jednim lajtnantom bila je najveća kolona koja se pela uzbrdo. Borci su se umorno kretali, pretovareni plijenom, a radosni jer su svi džepovi, pa i njedra, bili puni cigareta. Svaki je palio cigareta za cigaretom, a miris duhana osjećao se svugdje.

Tu, u jednoj grupi, išao je umorno Đovanino s titovkom na glavi i puškom uzetom od poginulog Nijemca, zaljubljene gledajući u Anđelina, koji je skoro skakutao i svakom borcu i starješini, po ne znam koji put, govorio:

— Đovanino biti bono partiđano . . . Topro .. Mio šeštra, zena Đovanino ... biti u nasa ceta ...

I tako se Anđelino vratio iz akcije bez plijena, bez cigareta, ali sa svojim zetom kojeg su ranjenog zarobili Nijemci prije više od godinu dana i koristili ga kao šofera. Od tada su njih dvojica opet zajedno u istoj jedinici.

Branko BRKOVIC

HEJ, USTAŠE! OVO JE 1944! . . *

Na vidiku nam je stari turski grad u Vrnograču. Na teritoriji smo Bosne.

Bosna — na svakom brdašcu po dvije-tri kuće. Drugi ljudi, drugi običaji ali isti cilj. Borba nas veže.

Todorovo. Kratak odmor, pa dalje.

Skokovi — male kućice, sve zanušteno, siromašni:, bijedno. U ovim krajevima narod nije opljačkan, niti su sela popaljena, ali se ipak živi puno lošije... Narod jasno uviđa da mu se valja boriti za bolje. Djeca pjevaju o Titu i borbi, a zidovi su ispisani parolama.

U tami decembarske noći stupamo raskvašenom cestom. Često zastanemo da bismo propustili protukolce ili četu pratećih oruđa, ili neka kola. S početka stupamo živo razgovarajući onda umor savlada sve i čuju se samo poluglasne zapovijedi. Cesta je davno za nama. Noge se sve češće spotiču o stijene. Iza pola noći nešto viđnije. Gola brda strče na sve strane. Sudeći po terenu, u Lici smo.

Još jedno razoreno selo i na odredištu smo. Zgureni jedan do drugog drijemamo na hladnoj, vlažnoi zemlji. U samo svanuće opet sve oživi. Dovlače se protukolci, a bataljoni se privlače.

Sedam je sati — ugovoreno vrijeme da naša 3. i jedna muslimanska brigada napadnu. Četvrti bataljon se već privukao rovovima i bombe prašte. Đurak svojim »šarcem« kosi nad samim rovovima. Backović iz 2. čete pomiješao se sa ustašama pa mlati kundakom.

U isto vrijeme 1. bataljon sa lijevog boka tjera neprijatelja iz rovova iznad ceste. Glavnina neprijateljevih snaga je na brijesku pred crkvom. Naše granate i mine dobro tuku. Obostrana žestoka vatra traje oko pola sata, a onda neprijateljeva vatra postaje neredovita.

Naša dva tenka ulaze u Drežnik, a za njima Banovci i muslimani. Hej ustaše — ovo je 1944. godina! Pred opasnošću da im odstupnica bude presječena, banditi u neredu bježe šikarama s one strane ceste.

* *Divizijske novosti* br. 113, decembar 1944.

Drežnik je već osvojen, ali valja uništiti neprijatelja u povlačenju prema Vagancu.

Drugi bataljon u velikom luku stiže daleko naprijed na cestu i ne da dalje. Prvi i 4. gone ustaše u stopu. Na momenat su se izmiješali. Komandant Prvog, Rade Pilipović, odjednom se našao između dvojice sa uperenim puškama. »Predaj se«. On mirno prilazi: »Predajem se« — i u istoj sekundi pištoljem probije lobanju jednom, pa drugom. Cijev pištolja je pukla, ali što ćeš, kada nije bilo vremena da se puca.

Ustaše stalno trče prema Korani, a naši ih neumorno gone. Gaze vodu, padaju, dave se, a Korana rumena ea krvi nosi leševe. 1 oni koji su je prešli, došli su na metu 1. brigadi.

Tek je 8,15 sati, a borba je završena. Četiri satnije slunjskih ustaša i jedna iz »Plave divizije« branile su Drežnik. Branile su ga čitav jedan sat!

Brežuljkastim terenom, u streljačkom stroju, prolaze borci i kupe municiju i opremu. Jedna grupa vuče zaplijenjeni protukolac. Maio dalje voze se municija, kare i drugo. Jedan borac jedva ide pod teretom pušaka, a druga dva isprobavaju zaplijenjeni puškomitraljez. Pogurene idu zarobljene slunjske ustaše. Zapuštene i vidno ušljive.

Trubač se popeo na brežuljak i trubom daje oduška raspoloženju svih nas. Drščite banditi, uništeno je još jedno vaše leglo!

Sunce hoće da se pomoli nad bojištem, ali mu smeta silna Plješevica, koja se prijeteći uzdigla nad Bihaćom. A ovamo bliže, na brežuljku, leži ustaško uporište Vaganac. Mučki šuti u strahu pred narodnom vojskom. Čekaj — brzo ćemo i tebe posjetiti!

B. LEVI

Skupljali smo se uz pjesmu na raskršću u selu Pjanićima. Tu je cijela 1. brigada Idemo noćas, 22. decembra, u napad na selo Gnjilavac. Oni koji su bili u izviđanju rekli su da naša brigada napada kotu 410. Svi smo to znali, kao i da je brane Nijemci — mornari koji su se povukli negdje sa obala Jadrana. Raspoloženi smo i orni za borbu. Uvijek smo ovdje, u Cazinskoj krajini, imali uspjeha, pa smo uvjereni da će tako i sada biti.

Spuštala se noć i mraz je počeo stezati. Brigada se ubrzo postrojila za pokret. U koloni se razvio živ razgovor. Mnogi, a naročito skojevci, podsjećali su da nam je ovo, u takmičenju, posljednja prilika da po treći put dobijemo, i to u trajno vlasništvo, divizijsku zastavu. Naš 1. bataljon se borio da je preotme Trećem koji ju je oteo od Drugog. Činilo nam se da nam je toplije dok pričamo, jer kad se naredi tišina osjećamo mraz i studen. Odjednom se zaustavismo, a komandiri počeše da razvode čete na pravce napada.

Stegli smo oružje, usput odvrtali osigurače sa bombi i polako, gotovo nečujno, razvijali se u strijelce, osjećajući druga lijevo i desno više po instinktu, nego što se vidio i čuo. Privlačili smo se koti 410 koja je bila tu negdje ispred nos. Svuda grobna tišina i mrkla noć. Odjednom, blijesak i otegnut rafal »šarca« presiječe tišinu, da za momenat izmami uragansku vatru iz sveg našeg oružja.

Prasak bombi i gromko »Ura .. a ... a .. « diglo nas je sve. Rakete su ispred nas osvjetljavale kosu sa nekoliko kuća, pribijenih uz nju. A kad bi se ugasile, raspoznavali smo položaj neprijatelja po plamenu iz mitraljeza i automata. Za čas bi se u tom pravcu sručilo nekoliko bombi, a potom bismo uskakali u rovove i druge zaklone neprijatelja. Polako, metodično, osvajali smo rov po rov, uz zaglušan prasak bombi i vatru mitraljeza i automata.

I brzo smo bili gotovi. Prije zore. Nijemci su sa 80 svojih žrtava platili smrt nekolicine naših drugova, među kojima su bili i

poi'učnik Ješo Miočinović, komandir 1. čete 3. bataljona i vodnik Milošević iz sela Glinice, komandir voda 1. čete 1 bataJjona, koji se nikad nije odvajao od »šarca«. Brigada je pored nekoliko »šaraca«, automata, desetine pušaka i druge opreme, zaplijenila i 2 »flaka«, kojima niko od nas nije znao rukovati. Sad smo bili sigurni da smo osvojili zastavu, pogotovo kad smo u zoru pošli da pomognemo 1. brigadi u likvidaciji sela Gnjilavca.

Ali, već sam u početku nastupanja bio teško ranjen, nisam dočekao kraj ove borbe i nisam imao sreću da sa drugovima učestvujem na svečanoj predaji zastave u trajno vlasništvo 3. brigadi, kao najboljoj u 7. diviziji 1944. godine.

Bogdan ČUČKOVIĆ

VAGANAC*

Novu 1945. godinu dočekali smo u pokretu prema Lici, ostavljajući za sobom posljednje muslimansko selo Bosanske krajine.

Hladna decembarska noć. Snijeg neprestano pada a jak vjetar baca u oči pahuljice snijega koje prijanjaju za zjenice pa teško vidiš druga pred sobom. U toj beskrajnoj, jednolikoj bjelini snijega, jedva se i domaći može orijentirati.

U daljini blijesnu jedna crvena raketa, nekoliko mitraljeskih rafala propara noć. Tamo je Vaganac, naš noćašnji cilj. To ustaško uporište na međi Like i Bosanske krajine dobro je poznato cijeloj okolini. Opustošena sela jasno govore da se tu nalaze ustaše iz zloglasne Slunjske bojne. Vaganac je jako utvrđen bunkerima, žicom *i* nagaznim minama. Nije onda čudo što su se ustaše smatrale tako sigurnim, da su poručivale Paveliću da mu je to sigurnije boravište nego sam Zagreb.

Po jakoj sniježnoj vijavici približismo se mjestu Već smo u prvim kućama. Dok zrna fijuču na sve strane, borci 3. brigade nečujno se privlače i sijeku žicu. »Brnci« i bacači šalju vatrene čestitke ustašama. Od vatre koju oni rigaju jasno vidimo crkvu i školu. Iza snažne artiljerijske pripreme borci jurišaju. Komesar 1. čete 4. bataljona Milan Ostojić je među prvima. Vješto se prebacuje i 2. četa, a predvodi je komandir koji je prvi došao do crkve. Desetar Mile Anušić i vodnik Predrag Kolendrović preskaču žicu vodeći svoje borce. Kolendrović, iako ranjen, ostaje uz svoje borce do konca. Neki su već stigli do crkve, gdje se susreću s Kordunašima.

Pavelićevi »junaci« nisu se usudili da sačekaju našu pješadiju. Dovoljna je bila naša artiljerija da ih natjera u bijeg — da ostave za sobom i mrtve, i ranjene, i mnogobrojni ratni materijal.

» *Divizijske novosti,* br. 11», januar 1945.

U samo svanuće ušli smo u mjesto Ulice su bile prekrivene ustaškim lješevima i dronjcima, pobacanim oružjem i municijom. Iz bunkera izvija se gusti crni dim i odjekuje prasak metaka.

Sastanak politkomesara 2. brigade u Rakovici (18. april 1945)

Ustaše su pobjegle u Bihać gdje su pričale da su morale odstupiti, jer su ih napali partizani uz pomoć sovjetske konjice i artiljerije. Zaista, vidi se da im je strah duboko prodro u kosti...

Jerko BORAS

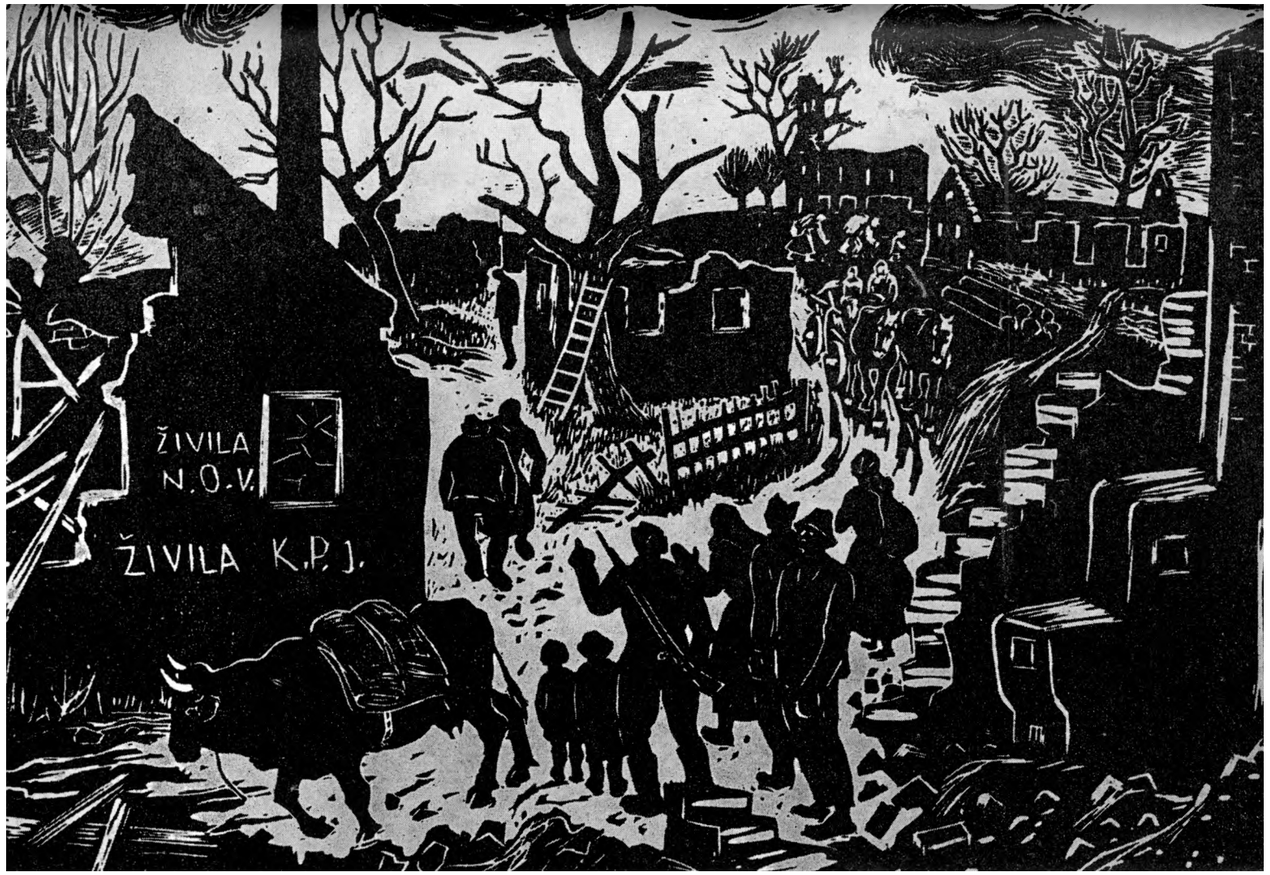
ŽIVILA
N.O.V.
ŽIVILA K.P.J.

Franjo Mraz: POVRATAK

PRIMAMO ZASTAVU*

Dvorski sektor. Između sela Gornji Javoranj i Glavičana vlada neobična užurbanost. U dvoredu iz nekoliko pravaca približuju se kolone. Jedne se spuštaju sa obje strane od sela Glavičana, a veći dio prilazi ravnicom. Svi se žure na poljanu pod samim selom.

Na širokoj ravnici, pokrivenoj snijegom, doživljuje 3. brigada rijetku svečanost. Takovi časovi stiču sa samo ljutom i krvavom borbom protiv mrskog fašizma. Već drugi put doživljuje naša brigada istu čast. Već drugi put je u natjecanju najbolja. O njoj se najviše govori u cijeloj diviziji, pa i Baniji.

Stižu i posljednji na široku poljanu na kojoj će svečano biti podijeljeno priznanje, vidan znak za sve pobjede u posljednja dva mjeseca. Svaki bataljon zauzima svoje mjesto. Nije slučajno što je poredak stroja drugačiji nego posljednji put kod svečanosti. Sada je na čelu 3. bataljon koji je najbolje shvatio cilj prošlog dvomjesečnog takmičenja i postigao najbolje rezultate.

Sve je u nekom iščekivanju. Napokon, donosi se zastava — simbol junaštva i borbenosti boraca 3. brigade. Postavlja se na najvidnije, najčasnije mjesto — na čelo pred postrojenu brigadu. Svi očekuju momenat kada će biti predata brigadi. Na komtnđu »MIRNO!« — sve poprima još svečaniji izgled. Svi su okrenuti prema zastavi, a sve oči uprte su u one koji dolaze. Predaje se raport.

Kratkim govorom komesar divizije, potpukovnik Uroš Krunić, prikazuje istoriju i uspjehe naše brigade. »Kota 410, vrhunac je vaše borbe u ovom natjecanju ...« nastavlja komesar, pominjući pobjede, jednu svijetliju od druge.

Pred komesara divizije istupa načelnik brigade. Svečano i ponosno prima zastavu i predaje ju dalje. Nosiće je najbolji borac najboljeg bataljona 3. brigade Ivica Brailo.

— Druže komandiru, primam zastavu i zaklinjem se da ću je čuvati, boreći se nesmanjenom žestinom.. .

Ovu rijetku svečanost završava komesar brigade, major Milan Knežević, pozdravljajući svoje borce koji su se dostojno pokazali u ovom plemenitom takmičenju.

— Ponosni borci najbolje brigade 7. udarne divizije, tući ćemo i dalje neprijatelja, ma kako obojen bio, čuvajući krvlju i borbom stečeno narodno jedinstvo — završio je on.

J. FRAN

* *Divizijske novosti*, br. 123, januar 1945.

ŠKOLSTVO I PROSVJETA NA BANIJI U NOR

Intenzivan prosvjetni i kulturni rad na Baniji započeo je u jesen 1941. godine, skoro u isto vrijeme kad i oružana borba. Na prosvjetnom uzdizanju i političkom osposobljavanju boraca i naroda, pored partijskih radnika, organa narodne vlasti, antifašističkih organizacija žena i omladine, naročito su aktivno djelovale vojne jedinice Partizanskog odreda Banije. Po svim selima na oslobođenom teritoriju Banije, kao i u jedinicama, redovito su organizirani sastanci, zborovi, mitinzi, priredbe, predavanja, usmene novine, čitalačke grupe i drugi oblici političkog i kulturnog prosvjećivanja.

Kolika je pažnja ovom radu posvećivana, vidi se i iz Uputstva komande NOP odreda Korduna i Banije, izdanog 17. oktobra 1941. godine, za rad političkih komesara, gdje se, između ostalog, kaže: »Komesar se stara o likvidaciji nepismenosti u odredu i o kulturnom uzdizanju partizana. Komesar šalje izvještaj o održanim sastancima odreda, o temama o kojima se govorilo .. .«i[1] Ovaj dokument vrlo slikovito pokazuje kako su partizanske jedinice Banije, pored teškog zadatka borbe sa okupatorom i domaćim izdajnicima, već od prvih dana sistematski i uporno provodile kulturno-prosvjetni i politički rad među borcima, a isto tako i među narodom.

Djelovanje vojnih jedinica PO Banije na kulturno-prosvjetnom i političkom polju među narodom imalo je veliki značaj. Prolazeći selima, vojne jedinice su održavale zborove, sastanke i konferencije na kojima se objašnjavao značaj i potreba borbe protiv okupatora i uloga KPJ, razgolićivali narodni izdajnici, itd. S obzirom ia višenacionalni sastav Banije, KPJ je poduzimala mnoge mjere aa bi razvila bratstvo i jedinstvo među žiteljima ovoga kraja. Taj se posao nije mogao ni zamisliti bez šire kulturno-prosvjetne i političke aktivnosti. »Banijske vijesti« su značajna publikacija (često je izdavana i na samo jednom listu) koja je davala orijentaciju lju-

[1] *Zbornik VII,* Beograd 1954, tom V, knj. 1, str. 204.

dima u vrlo teškim i složenim uvjetima oslobodilačke borbe. Svako selo (i zaselak) je željelo da bude u toku događaja, te je interes za čitanje i pisanje — kao izvore informacija — bio vrlo veliki. Tako se, bez obzira na to što u prvim počecima NOB na Baniji nisu radile škole, kulturno-prosvjetni rad na oslobođenom teritoriju odvijao vrlo intenzivno, u vrlo diferenciranim oblicima.

U toku 1942. godine snage NOV razvijaju svoju kulturno-prosvjetnu misiju sa još više sistema. Na Baniji, gdje je bilo vrlo malo stručnog kadra, trebalo je ukazati pomoć omladini i Antifašističkoj fronti žena (AFŽ) koji su bili najaktivniji. Pomoć jedinica NOV izražavala se u neposrednom organiziranju i provođenju različitih oblika kulturno-prosvjetnog rada među narodom, te u štampanom materijalu i kadrovima.

AFŽ je organizirala analfabetske i političke tečajeve (nekoliko i za svoje aktivistkinje). Tako je u ljeto' 1942. održan tečaj u Klasniću, a vodila ga je Milka Čaldarević. Krajem isto godine, također u Klasniću, drugi tečaj vođi Draga Turkulin. Treći je održan u selu Majdanu, kotar Dvor, a vodila ga je Barica Kanzić Teta.[2] Pored tečajeva, organizacija žena je djelovala u selima putem štampe, sastanaka i konferencija. Slično je djelovao i Savez mlade generacije, koji osniva omladinske domove gdje su održavani sastanci, predavanja, usmene novine, organizirane čitalačke grupe i analfabetski tečajevi.

Osnivanju prvih osnovnih škola na Baniji pristupilo se u junu 1942. godine, odmah nakon poznate neprijateljske ofanzive na Kozaru koja je zahvatila i Baniju. Upadi neprijatelja su ometali rad škola koje su nastavljale rad čim bi on otišao ili bio protjeran. U to vrijeme na Biniji je bilo ukupno 16 osnovnih škola (u kotaru Glina 7, kotaru Dvor 5 i kotarima Petrinja — Kostajnica 4). U tim školama radili su većinom omladinci bez stručne spreme, jer su u to vrijeme na oslobođenom području (ne računajući u jedinicama) djelovala samo 4 učitelja (Barica Hanzić Teta, Katarina Lukić Maša, Naranča Jandrić i Marica Baljak).

Prve osnovne škole predstavljaju značajan uspjeh naše kulturne politike u teškim ratnim uvjetima. Većina učitelja — partizana su omladinci i omladinke, pripadnici Skoja i Usaoj, koji su sa puno volje i poleta pokušavali da savladaju odgovorne zadatke nove narodne škole, a posebno je veliki i značajan doprinos stručnih učiteljica koje su ostale na oslobođenom teritoriju i prihvatile se organiziranja školskog sistema.

Materijalnu brigu o školama i nastavnicima vodili su organi narodne vlasti. Polazak u školu nije predstavljao problem — teškoća je bilo u različitosti uzrasta jer su školu htjeli da polaze i oni koji su prestarjeli. Uslijed toga je došlo do formiranja I (prvi i drugi

* *Zene Hrvatske u NOR-u,* Zagreb, 1955, str. 190.

razred) i II stepena (treći i četvrti razred), umjesto redovnih školskih organizacionih oblika — razreda. Pojavom osnovno škole nije se smanjio broj tečajeva za nepismene, već se čak i povećao.

Za stabilnost situacije na Baniji i za opće poboljšavanje života i rada, značajno je oslobođenje Bihaća, Krupe i ostalih prostranih područja zapadne Bosne u jesen 1942. godine. Dolazak Vrhovnog štaba NOV i POJ u Bihać i stvaranje Avnoja imalo je dalekosežan utjecaj. Određena je još jasnija kulturno-prosvjetna linija, a dobilo se i više štampanog materijala, školskog pribora, u čemu se osjećala velika nestašica. Tako se 1943. godine, i pored svih ratnih teškoća i IV i V ofanzive, na Baniji razvio još intenzivniji kulturno-prosvjetni rad. Iako se dio stanovništva povlačio sa 7. banijskom divizijom, već u martu 1943. nastavlja se organizirani rad na oslobođenom teritoriju Banije. Broj škola se povećao i cijela kulturno-prosvjetna aktivnost, pomognuta od naroda, još se uspješnije razvijala.

O ovome govore i statistički podaci o staniu škola na Baniji sredinom 1943. godine.[3]

kotar	škola	stručnih	nastavnika s tečajem	bez poseb. naobrazbe	ukupno	obveznika	polaznika
Glina	49	13	30	15	58	3.819	2.250
Dvor	27	3	12	13	28	2.396	968
Petrinja	18	—	3	15	18	702	467
Kostajnica	10	—	3	7	10	?	?
svega	104	16	48	52	114	6.917 (+ Kostajnica)	3.685

U toku 1943. godine, u novoosnovanom Okružnom NOO Banije formira se i Odjel za narodno školstvo, te se sa jo£ više sistema počeo unapređivati rad partizanskih škola. Na dnevni red je prvo stavljeno pitanje nastavnog plana i programa. Dotada su plan i program stvarani u okviru kotara i općina, a sada je to zahvaćeno i na nivou okruga. Izrađene su »Upute za organiziranje osnovnih škola Banije«. U tim uputama osnovna škola se i dalje dijeli na niže i više odjeljenje. Početno odjeljenje je učilo čitanje i pisanje, račun, početnu stvarnu nastavu. Više odjeljenje je imalo, pored predmeta iz nižeg odjeljenja, još i geografiju, historiju, poznavanje prirode i higijenu.

[3] Podaci su objavljeni u *Narodnoj prosvjeti* br. 1 od 1. oktobra 1944. godine.

Gotovo uz sve osnovne škole djelovala je i vrlo uspješna pionirska organizacija. U njoj su redovito održavani sastanci na kojima su pretresana pitanja nastave, učenja, discipline drugarstva, odanosti NOB, pravilnog stava prema učitelju, roditeljima itd. »Vjesnik« od 8. maja i 16. avgusta 1944. objavljuju interesantne podatke
0 aktivnosti pionira na Baniji:

Pioniri sela Mali Gradac sakupili su 30 litara jagoda i zajednički ih donijeli ranjenicima u bolnicu. Pioniri iz Velike Graduse posjetili su također bolnicu i donijeli ranjenicima 1 pecencu, 18 kg teletine, 18 pogača, 200 jaja, 15 litara mlijeka, 20 sireva i 4 kg masti,
1 1 kajmaka i 1 kg kolača... Pioniri koji pohađaju osnovne škole u kotaru Petrinja izradili su 10.000 komada krede za ostale škole Banije. Pioniri Velikog Šušnjara izradili su potrebnu količinu krede za škole kotara Glina. U školama općine Dvor sami izrađuju pisaljke i kredu za sebe i svoje drugove iz ostalih krajeva gdje nema škriIjevca.

I tako, dok je 7. divizija bila daleko i vodila teške borbe u IV i V ofanzivi, na oslobođenoj Baniji radi preko 100 osnovnih škola i mnoštvo drugih tečajeva i seminara za kulturno uzdizanje stanovništva.

Uporedo s osnivanjem škola odvijao se i rad na stručno-pedagoškom ideološko-političkom uzdizanju učitelja partizana. Za svaku općinu organizirana je radna zajednica učitelja tog područja, koji su obavezno svakih 14 dana održavali stručne sastanke, a jednom mjesečno održavana je kotarska učiteljska skupština.

Već u proljeće 1943, nakon znatnog proširivanja školske mreže, javlja se ideja o stručno-pedagoškom i ideološkom usavršavanju učitelja partizana na učiteljskim tečajevima. Prvi takav tečaj započeo je 18. jula 1943. u Gornjem Klasnicu sa 12 omladinaca — skojevaca. Tečaj je trebalo da traje mjesec dana i program je obuhvatao pedagogiju sa psihologijom, metodiku, praktičan rad, organizaciju narodne škole i prosvjete na oslobođenom teritoriju, te ciljeve i zadatke NOB. Dnevno se predavalo po 6—8 sati, a nakon toga učilo se u kružocima i individualno. Tečaj je prekinut uslijed neprijateljevih napada i nastavljen u Brestiku, gdje je i završen. Banija je dobila prvih 12 učitelja — kursista od kojih su trojica imenovani i za kotarske prosvjetne referente. Na Baniji je do oslobođenja održano 5 ovakvih tečajeva koje je polazilo nekoliko desetina učitelja — partizana. Oni razvijaju vrlo intenzivni kulturno-prosvjetni rad i postaju vrlo sposobni narodni učitelji.

U Rujevcu je već 1943. godine osnovana i prva partizanska gimnazija na Baniji. Bila je to prva srednja općeobrazovna škola organizirana u surovim ratnim prilikama, a njeno osnivanje je na Baniji prihvaćeno s velikim odobravanjem. Partizanska gimnazija je obuhvatila 70 omladinaca i omladinki. Oiganizacijf» škole, način učenja i sticanja znanja bili su tako postavljeni da su osiguravali

siguran uspjeh. Zalaganje učenika bilo ie prirrjerno. Nastupajući teški događaji 1944. godine uslovili su često seljenje gimnazije iz mjesta u mjesto, pa se morala prebaciti i u Italiju, odakle se vratila nakon svršetka rata.[4]

U oslobođenoj Glini održan je 20. avgusta 1944. značajan skup, posvećen provođenju odluka II zasjedanja AVNOJ i III zasjedanja ZAVNOH u oblasti školstva i kulture. To je bilo prvo općejugoslavensko savjetovanje prosvjetnih radnika na oslobođenoj Baniji, posvećeno pripremama za novu školsku 1944/45. godinu. Prisutni su bili istaknuti društveno-politički radnici: dr Pa vie Gregorić, Jakov Blažević, Stanko Škare, Ivo Frol i drugi, kao i veliki broj prosvjetnih i kulturnih radnika Korduna, Gorskog kotara, Istro, Hrvatskog primorja. Zumberka, Pokuplja i Banije.

Na savjetovanju su donijeti značajni zaključci za razvijanje školstva i prosvjete u narednoj školskoj godini (povećavanje broja osnovnih i srednjih škola, organiziranje učiteljskih škola, izrada udžbenika, priručnika, metodskih uputa, suzbijanje nepismenosti, izrada školskih i nastavnih pomagala, pokretanje pedagoškog lista itd.). Savjetovanje je imalo veliki značaj za dalji napredak školstva i prosvjete na oslobođenom teritoriju, a na temelju donijetih zaključaka i zadataka nakon rata se na ostalim oslobođenim teritorijima mogao razviti efikasan kulturno-prosvjetni rad. Tako su usvojene smjernice dobile dalekosežan značaj za naše školstvo i u oslobođenoj domovini.

Posljednje ratne godine bile su na Baniji vrlo teške. No požrtvovanost naroda i njegovih boraca suzbila je sve neprijateljeve pokušaje, a krajem 1944. i početkom 1945. na Baniji radi 78 osnovnih škola sa 2.281 polaznikom. Posljednjih mjeseci rata dolazi na Baniju više učitelja koji su svršili učiteljsku školu i sa svojim kolegama učiteljima — partizanima savladavaju zadatke partizanske škole.

Od proljeća 1944. na Baniji se u školama primjenjuje nov na-

[4] Koliko su teške bile prilike za rad partizanske gimnazije vidi se iz ovog sačuvanog napisa. »Koncem maja vidno su se predosjećali znaci veće najezde.
I zaista, nastupila je VII ofanziva. Ni mi nismo pošteđeni. Jednim naglim ispadom bande iz Dvora bili smo potisnuti u bijeg, tako da nam je sve ostalo. Tek što smo izmakli do prve šume, vidjeli smo u plamenu naš dom. Minobacači su tukli, morali smo se povlačiti. Uputili smo se preko Calovice i Zirovca i stigli tog dana u G. Klasnić. Drugi dan je trebalo odmah krenuti, jer se neprijatelj naglo približavao. Tako smo za dva dana prešli na Kordun.

U Cememici smo pobjegli ispred sigurne smrti, jer nas je neprijatelj iznenadio 1 skoro opkolio. A zatim u dvodnevnom maršu prešli smo put dug 150 km — od Cememice do Rakovice kod Slunja, a da nismo okusili mrve kruha. Jedina hrana bila nam je kiselica — kisela trava. Još da je i nje bilo! Kad smo stigli u Rakovicu, dočekao nas je Vladimir Nazor. Skoro svima je to bio prvi susret, s pjesnikom prirode, s pjesnikom borcem. Nestalo je umora, ni glad se nije osjećala, na licu se pojavila vedrina.« (M. Cučković: O *životu i radu I partizanske gimnazije u Rujevcu,* PKZ Zagreba — *Pedagoški arhiv.)*

stavni plan i program koji je izradio Odjel za školstvo ZAVNOH. Tada su počele da izlaze i prve štampane partizanske početnice i bukvari, ilustrirani crtežima i motivima iz NOB.

Šira kulturno-prosvjetna aktivnost se očituje u djelovanju diletantskih grupa, pjevačkih zborova i preko 160 analfabetskih tečajeva. Značajan je utjecaj na kulturni život Banije kazališne družine »August Cesaree« i Centralne kazališne družine, keje su djelovale pri Propagandnom odjelu Izvršnog odbora ZAVNOH. U jesen 1944. osnovano je na Baniji, u Glini, srpsko kulturno-prosvjetno društvo »Prosvjeta«, koje je djelovalo u nizu sela i gradova na čitavom teritoriju Hrvatske. Kongres kulturnih radnika Hrvatske, održan sredinom 1944. u Topuskom, priznao je značajan kulturni napredak Banije u toku NOB.

Svršetak rata Banija je dočekala sa preko 100 organiziranih škola, u kojima se opismenilo oko 6.000 učenika i preko 20.000 odraslih stanovnika. Za ovo područje, na kojem je nepismenost u nekim predjelima prelazila čak i 75°/o ukupnog stanovništva, predstavljao je ovaj rezultat značajno kretanje naprijed. Uspjeh je tim značajniji što je postignut pod vanredno teškim okolnostima surovih ratnih prilika, pomanjkanja udžbenika, stručnog kadra, školskih prostorija (okupator je spalio u toku rata skoro 80% školskih zgrada na Baniji), pribora i ostalog. Tom uspjehu u podizanju revolucionarne svijesti narodnih masa, u širenju prosvjetnog, kulturnog i političkog horizonta, veoma mnogo su doprinijele banijske partizanske jedinice, kao i društveno-političke organizacije (naročito AFŽ i omladina). Bez njihovog razumijevanja i podrške ne bi ni bili mogući ovako krupni kulturno-prosvjetni uspjesi.

Partizanske škole Banije i organizirani oblici kultumo-prosvjetnog rada odigrali su značajnu ulogu na početku nsše socijalističke revolucije i predstavljaju lijep doprinos historiji naše revolucije, posebno historiji odgoja i obrazovanja, a razvitak školstva na Baniji nastavio se i u poslijeratnom periodu na osnovama i tradicijama ratnih partizanskih škola i kulturno-prosvjetnog rada uopće.

Pere STRINERÀ

PARTIZANSKI AERODROMI

Tereni za aerodrome na Baniji izabrani su juna 1944. To su bile livade u okolici Gline (kod sela Maje i Selišta), kod Topuskog, Vrginmosta i Čemernice (na Kordunu), te kod Velike Kladuše (u Sosni).

Da bi se za aerodromsku službu obezbijedilo ljudstvo, određivan je dio omladinaca sa vojno-političkog kursa koji je formiran u oslobođenoj Glini u junu i početkom avgusta, kao i borci iz jedinica. (Ljudstvo iz 7. i 8. divizije počelo je pristizati u prvoj polovini juna.) Čim je prikupljeno neophodno ljudstvo, pristupilo se kod Selišta i u Semernici kod Topuskog pr ih va tanju savjezničkih aviona s materijalom, kao i evakuaciji ranjenika u Italiju. Na Čemernici je formiran štab aerobaze čiji je prvi komandant bio Ilija Gvozdić, a komesar Miloš Novković. Kad je u Selištu formirana atrobaza, za komandanta je postavljen Mile Bučan, a ja za komesara. Sa ove dvije aerobaze evakuirano je u Italiju od juna do oktobra 1944. oko 500 naših ranjenika.

Pošto je trebalo organizirati prihvat većih količina ratnog materijala od zapadnih saveznika i SSSR, a ujedno i pripremiti jedinice koje će u datoj situaciji preuzeti aerodromsku mrežu koja se bude oslobađala, štab 4. korpusa naredio je da se foimiraju četiri aerobaze. Tako su u septembru i oktobru 1944. formirane baze u Topuskom i Velikoj Kladuši. U septembru iste godine aerobaze su dobile ove nazive: 1. aerobaza u Čemernici (komandant Ljuban Mađarac, ja sam bio politkomesar[1]), 2. aerobaza u Velikoj Kladuši (komandant Ilija Gvozdić, politkomesar Matija Marković), 3. aerobaza u Selištu (komandant Simo Čavić, politkomesar Stevo Ličina), 4. aerobaza u

[1] Još su štab aerobaze sačinjavali zamjenik komandanta Pero Pavić, pomoćnik komesara Mileva Bubalo, obavještajni oficir Mićo Radaković, pomoćnik komandanta za tehničku službu Petar Stanić, a za PVO Stevo Jurišić Juda, referent saniteta Mica Zigić (kasnije Petar Vorkapić) i intendant Mićo Smrzlić.

Topuskom (komandant Miloš Duduković, politkomesar Marko Žđralić). U ovakvom sastavu i pod ovakvim nazivom one su dočekale kraj rata i 8. maja 1945. preuzele oslobođenu zagrebačku aerodromsku mrežu (1. aerobaza aerodrom Lučko, 2. aerodrom Pleso, 3. aerodrom Kurilovec i 4. aerodrom Borongaj).

Od aerobaza najznačajniju ulogu je imala Prva — na Čemernici, jer se nalazila najbliže štabu 4. korpusa i GŠH, pri kojem su bile i savezničke vojne misije. Na aerodromu Čemernic; nalazili su se zarobljeni ili prebjegli piloti i avioni iz NDH, a bila je organizirana protuavionska odbrana, radio-veza i druge pomoćne službe. Teren na aerodromu Čemernici omogućavao je da se i bez moderne aerodromsko-inžinjerijske tehnike ručnom radnom snagom i zaprežnim vozilima uredi i održava teren za slijetanje i polijetanje aviona.

Omladinke iz aerobaze prikupljaju materijal bačen iz savezničkih aviona na aerodromu kod Gline (1944. godine)

Aerodrom je bio i relativno bezbjedan, jer su ga okružavale jedinice 4. korpusa koje su u to vrijeme mogle da spriječe brz prodor neprijatelja iz njegovih garnizona. Blizina Petrove gore i Šamarice omogućavala je eventualnu evakuaciju ljudstva i materijala. U to vrijeme se između Vrginmosta, Topuskog i Gline nalaze i GŠH, štab 4. korpusa, ZAVNOH i CK KPH, kao i savezničke vcjne misije, što je upravo uslovljavalo ovakvu formaciju i lokaciju vazduhoplovnih baza.

Baza je imala dvije čete sa po 3 voda. U 1. su bili borci iz 7. i 8. divizije i omladinci sa kursa iz Gline, a zadatak joj je bio da obezbjeđuje i osigurava aerodrom, te da prihvata i prenosi materijal.

Druga četa bila je sastavljena isključivo od omladinki, a zadatak joj je bio da prihvata i otprema ranjenike i prenosi materijal. Protuavionska odbrana imala je 8 teških mitraljeza breda, a posadu su činili iskusni mitraljesci iz 7. i 8. divizije. Postojali su još vod za vezu i intendantski vod.

Kod 1. aerobaze na Čemernici prikupili su se i svi piloti i tehničko osoblje sa područja Hrvatske. Prilikom formiranja baze tu su bila samo petorica[2], a kasnije su dolazili mnogi i;; avijacije NDH i drugi. Prilikom formiranja baze imali smo samo jedan avion »fizir«. Od boraca iz 4. korpusa na aerodromima su stvarani budući piloti, izviđači i mehaničari; partizani su obučavani u izgradnji i održavanju aerodroma.

Neprijatelj je vazdušnim izviđanjem i agenturnom službom otkrio naše aerodrome, posebno na Čemernici, te ga je od početka septembra 1944. do kraja aprila 1945. napao 20 puta, no, zahvaljujući protuavionskoj odbrani, na poletno-sletnu stazu palo je svega desetak bombi, čije smo lijevke brzo zatrpali.

Zanimljivo je da neprijatelj nije otkrio ni uništio ni jedan avion na ovom aerodromu, mada smo bili nevjesti u maskiranju i bez maskirne opreme. Događalo se da su saveznički avioni tipa »daglas« ostajali od jedan do tri dana na aerodromu; krajem oktobra 1944. sovjetska posada na američkom avionu »daglas« sletila je na aerodrom sa teretom odjeće i zbog mekanog terena nije mogla uzletiti, tako da je avion ostao na aerodromu dva dano.

Na aerodromu Čemernici dogodila se samo jedna avionska nesreća i to je bila katastrofa. Američki avion »daglas«, koji je donio ratni materijal, a trebalo je da preveze u Italiju jednu našu delegaciju, prilikom uzlijetanja pao je sa visine od oko 50 m i zapalio se. Nastala je borba između neiskusnih partizana bez protupožarnih sredstava i usijane buktinje. Krampovima i sjekirama, s mokrim ćebadima na glavi, partizani su rasjekli trup aviona i iz njega izvukli putnike. No, na žalost, vrata na pilotskoj kabini nisu uspjeli razbiti, te su američki piloti i naša drugarica dr Kajfeš, izgorjeli u avionu.

Jednog dana u kasnu jesen 1944. nad aerodromom u Selištu kod Gline kružio je neprijateljev avion. Ocijenivši da ie to mali školski avion, partizani su bacili raketu — znak da je aerodrom ispravan i da je slijetanje slobodno. Pilot je oduzeo gas i spustio se, a kada je vidio da mu prilaze raznoliko obučeni vojnici, s nekakvim čudnim kapama i petokrakim zvijezdama, dao je gas u namjeri da uzleti. Međutim, bilo je kasno: rafal iz »šarca« spriječio je uzlijetanje. Iz aviona je izašao ustaški pilot, Zivko Dal, brat zloglasnog Pavelićevog »viteza« Franje Dala. Na saslušanju je izjavio da je

[2] Stevo Jurišić, Đuro Ljubojević, Pero Stanić, Mladen Milošević i Ante Jović.

mislio da je to aerodrom kod Petrinje, a kako je izbačena onakva raketa kakva je upravo toga dana služila ustaškim pilotima kao znak da u slučaju potrebe mogu sletiti na neki aerodrom na maršruti, spustio se.

Bilo je još dosta drugih zgoda i nezgoda dok su izvršavani zadaci. Uglavnom, aerobaze su izvršavale zadatke i znatno doprinijele da se saveznička pomoć prima redovno i bez posebnih teškoća, a i da se izvršavaju i drugi osnovni zadaci. A to su bili: otpremanje ranjenika i bolesnika u Italiju i Afriku, prihvat avijatičara koji su prelazili iz NDH, obuka ljudstva za preuzimanje aerodromske mreže poslije oslobođenja Zagreba, te snabdijevanje i podrška operativnih jedinica na frontu, kao i vlastita odbrana aerodroma — sve je to potpuno izvršeno.

Dragan STUDEN

NE VIDI

— Zašto nisi na straži? — pitaju drugaricu Soku koja je napustila stražarsko mjesto i otišla da spava.

— Pa kad se ne vidi! Mrak je, šta ču onda tamo.

Sedma divizija br. 2/1944.

NIJEMCI SE NISU PROBILI

Posljednji dani rata. Sedma udarna divizija u sastsvu IV korpusa dobila je zadatak da izbije na komunikaciju Ilirska Bistrica — Pivka —- Postoj na i da spriječi izvlačenje neprijatelja prema Ljubljani i dalje u Austriju. Na izvršenje zadatka divizija jc krenula s prostorije Bosiljevo, Vukova Gorica, Toplice Lešće, pravcem Stari Trg — Čabar — Prezid — Mašun i nakon petodnevnog marša, 5. maja, stigla je na odredište: sela Koritnica i Knežak, kraj Pivke.

Pri pokretu ka Ilirskoj Bistrici naša 1. udarna brigada naišla je između sela Knežak i Šembije na dijelove naše 26. divizije koji su se povlačili ispred nadmoćnijeg neprijatelja. Ulazeći u Šembije vidjeli smo kako narod briše parole na pročeljima zgrada, kupi stvari i bježi u brda. Ljudi nas u strahu pitaju hoćemo li moći zaustaviti neprijatelja. Naš odgovor je potvrdan.

Na izlazu iz Šembija naišli smo na zaštitničke dijelove 26. divizije, a uskoro zatim i na prethodnicu njemačkog 97. korpusa koji je nastojao da se probije u Austriju. Štab brigade je odmah razvio dva bataljona za borbu i nakon kratkog sudara neprijatelj je odbačen i povraćeni su položaji koje su držali dijelovi 26. divizije. Na njima je brigada organizirala odbranu.

Negdje poslije podne 5. maja na položaje brigade došli su načelnik štaba 4. korpusa, Stanko Bjelajac i komandant divizije, Milan Pavlović. Pitaju nas kakva je situacija i kolika je snaga neprijatelja ispred nas. Kažemo im da je prema našim procjenama pred nama 2.000 do 3.000 neprijateljevih vojnika. Naše starješine se nasmijaše i rekoše: »Ima njih više«.

I zaista, bilo ih je mnogo više: našli smo sc pred snagama njemačkog 97. korpusa.

Ponovo smo izviđali položaje. Zapazili smo neki kamenjar, vrlo pogodan za odbranu. Riješili smo da prednji krai odbrane spustimo za oko 300 m od prijašnje prednje odbrambene linije 26. di-

vizije. To smo uradili i zbog toga da bismo izbjegli artiljerijsku vatru, jer smo pretpostavljali da je neprijatelj imao sračunate elemente za tučenje ranijih položaja. Po završenom izviđanju organizirali smo vatreni sistem. Lično su članovi štaba brigade i komandanti bataljona određivali vatrene položaje mitraljeza i puškomitraljeza. Posebno smo se zadržali na određivanju pravca za bočna dejstva mitraljezima.

Jedinicama je naređeno da neprijatelj ne smije probiti našu odbranu i da se svaki borac ukopa; oni koji se zbog stenovitog zemljišta ne mogu ukopati, treba da od kamenja naprave zaklon. Svaki borac imao je po 100 metaka i nekoliko ručnih bombi. Izvršene su i ostale pripreme, a s bataljonima je uspostavljena telefonska i kurirska veza.

U međuvremenu primili smo naređenje štaba divizije da se po svaku cijenu spriječi prodor neprijatelja kroz našu odbranu. Obaviješteni smo da na naše desno krilo, u rejon k. 467 (između sela Topolec i Podstenje) dolaze dijelovi 8. divizije i da s njim?: uhvatimo vezu.

Tako smo noć 5/6. maja dočekali potpuno spremni za borbu.

Negdje oko pola noći čuli smo zveckanje oružja i osjetili da neprijatelj kreće prema našim položajima. To je bio signal da budemo spremni za borbu. Bataljonima je već ranije izdato naređenje da neprijatelja puste što bliže i da ga onda obaspu plotunskom vatrom i ručnim bombama, a to je i sada ponovljeno.

U toku podilaženja neprijatelj je započeo artiljerijsku pripremu i to — kako smo i očekivali — po položajima koje je ranije držala 26. divizija; na naše prednje linije nije pala ni jedna granata. Ova priprema nije bila ni jaka, ni duga — izgleda da neprijatelj nije imao dovoljno granata, a odmah poslije nje prešao je u masovan napad, u gustim kolonama i velikim grupama. Nc-, naišao je na jak otpor naših bataljona, koji su ga zasuli jakom bliskom vatrom i ručnim bombama, prikovali ga za zemlju i nanijeli mu teške gubitke. Nakon jednosatne paklene vatre (ispred 2. i 3. bataljona krkljalo je kao u kotlu) izvršili smo protunapađ. Neprijatelj je počeo naglo i zbunjeno da se povlači, ostavljajući ispred naših položaja mrtve i ranjene, ali i zdrave, ne ošamućene vojnike koji nisu uspjeli da se snađu i pobjegnu. Naravno, zarobili smo ih.

U odbijanju neprijateljevog juriša veliku ulogu odigrali su naši položaji pogodni za odbranu, a posebno pogodno postavljeni mitraljezi za bočnu vatru koji su kosili Nijemce ispod kamenih međa iza kojih su se pripremali za juriš. Ubitačno je bilo i dejstvo naših ručnih bombi.

U toku protunapada zarobili smo oko 100 Nijemaca i zaplijenili dosta oružja i opreme, a 90 njemačkih vojnika je poginulo i ostavljeno ispred naših položaja. Naši gubici bili su 3 mrtva i 8 ranjenih.

Nakon protunapada nismo poduzeli gonjenje jer smo ocijenili da je neprijatelj veoma jak i da mu možemo nanijeti veće gubitke s naših utvrđenih položaja i tako bolje i s manje gubitaka izvršiti postavljeni zadatak. Povukli smo bataljone na ranije položaje, sredili ih, uspostavili narušeni sistem vatre i veza. Zarobljene Nijemce poslali smo u štab divizije i jedinicama izdali naređenje da budu spremne za odbijanje novog neprijateljevog napada.

Iako su Nijemci naišli na jak otpor naše brigad* i pretrpjeli znatne gubitke, nisu imali drugog izlaza no da ponovo krenu u napad i pokušaju proboj na sjever. Šestog maja, negdje cko tri časa ujutro, ponovo smo čuli zveckanje oružja. Uskoro smo primijetili Nijemce kako se privlače našim položajima, a oko 3.3C časova otpočeli su artiljerijsku pripremu. Odmah nakon nje ponovio se masovan napad na naše položaje i snažan otpor naših boraca. Ponovni napadi Nijemaca opet su bili bezuspješni. Doduše, malo su se uklinili u naš prednji kraj — između 2. i 3. bataljona, ali su snažnim protunapadom izbačeni i povukli se na kosu ispred naših položaja. I u odbijanju ovog juriša veliku ulogu odigrale su ručne bombe i dobro organizirana mitraljeska vatra.

U ovom napadu, koji je trajao oko sat i po Nijemci su ostavili ispred naših položaja 70 mrtvih, a zarobili smo oko 90 vojnika i zaplijenili dosta oružja i municije.

Već je počelo svanjivati kad je ovaj neprijateljev juriš odbijen. Osmatranjem smo ustanovili da Nijemci privlače jake snage prema k. 467, koju je držao jedan bataljon 8. divizije. Procijenili smo da je vjerovatna namjera Nijemaca da preko ove kote i sela Podstenja zaobiđu naše položaje, izbiju u selo Šembije u našu pozadinu i tako kompromituju našu odbranu, a sebi stvore uslove za prodor prema Pivki i dalje na sjever.

Razmatrajući situaciju, štab brigade je odlučio da 4. bataljonom iz rezerve posjedne položaje zapadno od k. 485 (ns samoj cesti Šembije — Trnovo), frontom prema k. 467, a da minobacačka četa .'koja je imala 14 bacača 82 mm) uzme element? za tucenje ispred i po samoj koti. Ako neprijatelj naiđe trebalo je otvoriti jaku bočnu vatru iz sveg automatskog oružja bataljona i minobacača, te u sadejstvu s Kordunašima odbiti neprijateljev napad.

Procjene su se ostvarile. Oko 5 časova ujutro neprijatelj je krenuo u opći napad na k. 467 gdje je naišao na jak otpor. Poslije kratkog vremena Nijemci, su uz velike gubitke ovladali kotom, ali su se našli pod jakom bočnom vatrom 4. bataljona i minobacačke čete. Zbog toga se tu nisu mogli zadržati, već su se počeli povlačiti. To su Kordunaši iskoristili, izvršili protunapad i povratili kotu. Neprijatelj se počeo neorganizirano povlačiti, ostavljajući za sobom veliki broj mrtvih, ranjenih i zarobljenih vojnika. Gledali smo kako se prema pojedinim grupama Nijemaca ukršta po pet i više snopova naših svijetlećih zrna.

Poslije slamanja i ovog juriša procijenili smo da je neprijatelj uslijed velikih gubitaka rastrojen i da je sada momenat da izvršimo napad na kosu sejvemo od k. 417 (na cesti sjeverno od s Trnova), koja mu je bila posljednji oslonac za napade na naše položaje. Za provođenje ove zamisli tražili smo odobrenje od štaba divizije, kao i artiljerijsku i tenkovsku podršku. Štab divizije se suglasio i dao nam za neposrednu podršku tri tenka i jednu blindu.

Negdje između 7 i 8 časova, uz podršku divizijske i korpusne artiljerije, brigada je s tenkovima pošla u napad. Cim su tenkovi prošli kroz borbeni poredak pješadije, neprijatelj je s »pakovima« jednom tenku potrgao gusjenice, a drugi probio između kupole i tijela, presjekavši tenkistu. Treći tenk i blinda odmah su se povukli za jednu okuku i tu su stali. Njihovo povlačenje utjecalo je na pješadiju, pa se i ona počela povlačiti za tenkovima. Međutim, štab brigade brzo je intervenirao, povlačenje je zaustavljeno, a odmah zatim napad je produljen.

Poslije dvočasovne borbe brigada je zauzela prve položaje i natjerala neprijatelja da se u gomilama i nesređeno povlači prema sjevernoj ivici sela Trnova i selu Zarečju. Neprijatelj se povlačio brisanim prostorom, na kojem smo mu nanijeli velike gubitke u mrtvima i ranjenima, ali im nismo mogli prići jer nas je bočnom vatrom ugrožavao sa Stražice (k. 711). U toku ovog dejstva gledali smo kako i po deset artiljerijskih zrna odjednom eksplodira između gomila Nijemaca, a vidjeli smo i smrtonosno dejstvo >'šaraca« kad uhvate nesređenu vojsku na brisanom prostoru.

Pri zauzimanju položaja na idućoj kosi zaplijenili smo bateriju »pakova«, koja je onesposobila naše tenkove, kao i nekoliko kamiona i drugu opremu. Prišao sam jednom topu u namjeri da otvorim zatvarač, ali kurir skoči i povika: »Ne, druže komandante! Minirano!« Zaista, top je bio miniran. Zahvalio sam kuriru za svoj i živote drugova koji su bili u blizini. U toku ovog napada neprijatelj je imao 38 mrtvih i mnogo ranjenih, a zarobili smo 28 vojnika. Oteli smo 4 topa, 3 minobacača, nekoliko kamiona i dosta oružja i opreme.

Kako nije bilo uslova za dalji napad, počeli smo se utvrđivati na zauzetoj kosi, gledajući kako naša artiljerija uspješno tuče razbijenog neprijatelja. U međuvremenu telefonom sam izvijestio načelnika štaba divizije o rezultatima borbe. Dok sine razgovarali, primijetio sam jedan crni automobil kako se, u pratnji jednog motocikla, približava cestom našim položajima. Izvijestio sam i o tome. Načelnik mi reče da vjerovatno idu na pregovore.

Odmah sam pozvao komandanta 2. bataljona i naredio mu da na automobil ne otvore vatru. No, dok sam s njim razgovarao, automobil je već bio stigao do prednjih dijelova bataljona i naša dva mitraljeza, po jedan s obje strane puta, unakrsnom vatrom izreše-

tala su kola. Nitko od putnika nije ostao živ. Nismo uspjeli da spriječimo ovakav završetak, jer nam Nijemci nisu najavili dolazak pregovarača, već su ih poslali bez ikakve najave. I tr> automobilom. Tako je došlo do nesporazuma i incidenta koji nismo željeli.

Nakon kratkog vremena pozvao me komandant divizije, interesujući se za pregovarače. Kad sam mu rekao što se dogodilo, strahovito se naljutio rekavši mi da su to bili parlamentarci koji su pošh da, vjerovatno, pregovaraju o predaji. A sada, zbog nepažnje mojih vojnika, produljit će se borba i bez potrebe pasti nove žrtve. Prebacio mi je da je to moja greška.

Njegove su me riječi jako pogodile. Odmah sam sazvao štab da analiziramo slučaj. Ustanovili smo da vremenski nismo mogli ništa više učiniti. Za ubistvo pregovarača krivi su na našoj strani eventualno samo mitraljesci. Kad smo ih pitali zašto su pucali na automobil, odgovorili su da nisu znali što Nijemci namjeravaju. Poslije toga napisali smo Nijemcima pismo, objasnili im nesporazum i predložili da pošalju nove pregovarače kojima garantiramo sigurnost. Pismo smo poslali po dvojici zarobljenika u Ilirsku Bistricu, no nismo dobili nikakav odgovor.

Jurišna četa 4. bataljona 2. brigade kod Ilirske Bistrice (početak maja 1945)

Poslije podne dobili smo naređenje štaba divizije da u sklopu općeg napada divizije naša brigada sadejstvuje dijelom snaga 3. brigadi sa zapada pri zauzimanju Stražice, a dijeiom snaga da đejstvuje u zahvatu puta na selo Trnovo. Stražica i Volčji hrib (k. 757) bili su od odlučujućeg značaja za neprijatelja. Zbog toga ih je

uporno branio velikim snagama. S druge strane, naš prilaz Stražici bio je vrlo težak, pa je ni mi ni 3. brigada nismo uspjeli zauzeti. Tako se borba produljila do noći bez većih rezultata. Predveče je neprijatelj bio na izmaku snaga. Zbog toga je u toku noći 6/7. maja poslao pregovarača 8. diviziji koja ih je uputila u štab IV korpusa.

Nijemci su pristali na kapitulaciju.

U toku noći nisu vođena aktivna dejstva, no ujutro su počeli oštriji okršaji. Prekinuti su oko 10 časova. Toga dana (7. maja) njemački 97. korpus predao se našoj 4. armiji. Time su završene borbe s Nijemcima oko Ilirske Bistrice.

U borbama od 5. do 7. maja 1945. godine 1. udarna brigada nanijela je neprijatelju gubitke od 198 mrtvih (ne računajući one ispred Kordunaškog bataljona i sela Trnova i Zarečja, već samo one do kojih smo došli i skinuli oružje), zarobili 218 Nijemaca, zaplijenili 4 topa, 3 minobacača 82 mm, 24 mitraljeza i puškomitraljeza, nekoliko kamiona, mnogo pušaka, automata, pištolja i drugog oružja i ratne opreme.

Za vrijeme ovih borbi brigada je imala 10 mrtvih i 23 ranjena druga. Među poginulima bili su Rade Matić, komesar 2. čete 2. bataljona i Vaso Paprica, pomoćnik komesara 3. čete 4. bataljona, a među ranjenima Radovan Božić, načelnik štaba brigade, Vaso Vukmirović. komandir 2. čete 4. bataljona i Dragan Dragić, komesar 1. čete 4. bataljona. Većinom su to bili borci od 1941. ili 1942. godine koji su prošli čitav rat, a stradali su u posljednjim danima okršaja.

Prva brigada završila je svoj borbeni put kod Ilirske Bistrice i za uspješno vođenje borbe oko ovog mjesta pohvaljena je od štabova 4. korpusa i 4. armije. Rat je za brigadu bio završen.

Đuro PJEVAČ

SEDMA UDARNA DIVIZIJA
U POBJEDONOSNOJ OF ANZI VI 4. ARMIJE

Po planu završnih operacija, 4. armija je početkom proljeća 1945. krenula u opću ofanzivu. Osnova plana operacije 4. armije bila je: razbiti i uništiti neprijatelja u Lici, Gorskom kotaru, Hrvatskom primorju i brzo prodrijeti u Istru i osloboditi Trst. Glavne snage neprijatelja ispred 4. armije bile su 15. i 97. njemački korpus.

U BORBI ZA OSLOBOĐENJE BIHAĆA

U početnoj fazi operacije 4. armija je trebalo da oslobodi istočnu Liku, a 4. korpus, koji je operativno bio potčinjen 4. armiji, da dejstvuje na pravcu Slunj — Bihać i ka Prijeboju, gdje je trebalo da uspostavi taktičku vezu s 19. divizijom i obezbijedi bok armije. U sklopu ovog zadatka korpusa, 7. divizija je imala da dejstvuje ka Bihaću. Njen desni susjed, 8. divizija, trebalo je da dejstvuje u pravcu Prijeboja.

Predstojeći zadatak zatekao je 7. diviziju na Baniji. Ona je bila u priličnoj mjeri popunjena, dobro naoružana i borbeno spremna. Štab divizije i štabovi brigada raspolagali su potrebnim iskustvima u komandovanju i vođenju borbe u okviru viših jedinica, a jedinice su stekle veliku manevarsku sposobnost za vođenje borbe na svakom terenu. Učestvovanje u operacijama 4. i 10. korpusa osposobilo je štabove i jedinice za sadejstvo s drugim jedinicama i rodovima, a naročito artiljerijom. Divizija je u to vrijeme, pored pješadije, imala i artiljeriju, inžinjeriju i službe veze, sanitetsku i intendantsku.

Napad 4. armije počeo je 20. marta. U toku dva dana neprekidnih napadnih dejstava razbijen je neprijateljev front između Une i Gospića, a sa juga i sjevera podišlo se Bihaću

Napad 7. divizije počeo je rano ujutro 21. marta. Po planu dejstva štaba divizije trebalo je da 3. brigada, u sadejstvu sa Osmom divizijom, napadne i uništi neprijatelja u s. Vagancu, 2. brigada da blokira neprijatelja u Izačić-Gradu i da zauzimanjem Abdić-brda i nastupanjem ka s. Baljevcu, odsiječe neprijateljeve snage sjeverno od ove linije, a 1. brigada da zatvori pravac Bihać — Tržačka Raštela i u povoljnoj situaciji razbije neprijatelja u s. Turiji. Dva bataljona 1. brigade bila su u divizijskoj rezervi. Neposredno ispred 7. divizije nalazile su se neprijateljeve snage jačine dc dva bataljona ustaša i dva bataljona njemačkog 383. puka 373. divizije.

Pošto je neprijatelj u toku noći 20/21. marta napustio Vaganac, štab divizije je naredio da 2. brigada napadne Izečić-Grad, 1. brigada Turiju i Turija-Majdan, a 3. brigada da bude u divizijskoj rezervi.

Druga brigada je izvršila napad i skoro cijeli dan vedila borbu. Ona je u popodnevnim časovima, u sadejstvu s jedinicrma 8. divizije i uz podršku divizijske artiljerije, zauzela Izačić-Grad. Razbijene neprijateljeve snage su u bjekstvu odstupile prema Bihaću.

Istoga dana 1. brigada je vodila žestoke borbe s Nijemcima uz obostrane napade. Brigada je u večernjim časovima ponovo napala Nijemce u Turija-Majdanu, razbila ih i primorala da sc u bjekstvu povuku prema Bihaću.

Tako je 7. divizija tokom 21. marta ovladala linijom: Izačić--Grad — Turija — Turija-Majdan. U borbama je ostvareno taktičko sadejstvo s 8. divizijom, koja je po izbijanju na liniju s. Baljevac — s. Papari (sa jednom brigadom kod Prijeboja), uspostavila taktičku vezu sa 19. divizijom 4. armije.

Štab 4. armije, cijeneći povoljan razvoj situacije, donio je 21. marta odluku da se izvrši napad na Bihać, iako u prvobitnom planu to nije bilo predviđeno. Likvidacijom ovog jakog neprijateljevog garnizona armija bi se oslobodila opasnosti u sopstvenoj pozadini, a u isto vrijeme obezbijedila i svoj desni bok u daljem izvođenju operacija ka sjeverozapadu. Zbog toga je 26. divizija, koja je bila na težištu napada, produljila nastupanje ka Bihaću u zahvatu komunikacije između Plješevice i Une, 8. brigada 20. divizije nastupala je pravcem Ripač — Pokoj, a 4. korpus (7. i 8. divizija) imao je zadatak da napada sa sjevera, sa težištem na pravca Pokoj — Pritoka, kojim je nastupala 7. divizija.

Na osnovu dobijenog zadatka štab 7. divizije je noću 21/22. marta donio odluku da ujutro 22. marta produlji s napadom i ovlada lijeyom obalom Une, u rejonu s. Vrkašića.

U 10 časova 3. brigada je otpočela napad na pravcu Izačić--Grad — Muslić-Selo — Vrkašić. Pošto se nije moglo postići iznenađenje, brigada je kombinacijom frontalnog napada i obuhvatnog manevra desnim krilom (gdje je bilo težište), kao i dobrim sadejstvom artiljerije i pješadije, ugrozila bok i odstupnicu neprijatelju za Bi-

hać. To je imalo za posljedicu da se neprijatelj povukao prema Bihaću, gonjen od jedinica brigade. U 16 časova brigada je zauzela Vrkašić i izbila na lijevu obalu Une.

Prva brigada držala je položaje u s. Brekavici i Kuli Bisovcu (tt 498) i tako obezbjeđivala bok divizije sa pravca Ostrožac — Bihać. U ranim jutarnjim časovima stupila je u borbu s jednim njemačkim bataljonom koji je krenuo iz Prošića u pravcu Brekavice da bi se spojio s motoriziranom kolonom, jačine do bataljona, koja je jednovremeno nastupala komunikacijom iz Bihaća u pravcu Ostrošca. Brigada je zauzela Turiju, Zlopoljac i k. 383 iznad Jankovca, odlučnim dejstvom odbila jednu i drugu kolonu nanijevši im osjetne gubitke, održala svoje položaje i lijevu obalu Une i sigurno kontrolirala komunikaciju Bihać — Ostrožac.

Ocjenjujući uspjeh 1. i 3. brigade, a u težnji da sprovede energična dejstva u duhu dobijenog zadatka, štab divizije je odlučio da 2. brigada noću 22/23. marta forsira Unu u rejonu Jankovca, izbije na desnu obalu, ovlada selom Pokojem, presiječe komunikacije Bihać — Ostrožac i Bihać — Bosanska Krupa i tako, sa sjevera, dovrši okruženje neprijatelja u Bihaću.

Forsiranje Une otpočelo je po padu mraka 22. marta, pontonirskim čamcima Inžinjerijskog bataljona divizije Prebacivši se neprimjećeno — jedan bataljon je odmah, po prikupljanju, napao neprijatelja i poslije kraće borbe ovladao jednim isturenim visom. Po pristizanju 2. bataljona, 2. brigada je uz podršku artiljerije i minobacača sa lijeve obale, poduzela napad na iznenađenu neprijateljevu posadu jačine do jedne čete u Pokoju i uništila je, dok su se manji dijelovi neprijatelja izvukli u pravcu Čehića i Kućišta (k. 455). Brigada je potom posjela položaje Grabež — Kućište — Zaloški Grabež — k. 381 da bi spriječila izvlačenje neprijatelja iz Bihaća u pravcu Ostrošca i Bosanske Krupe.

Već rano ujutro 23. marta neprijateljeve snage jačine oko 250 vojnika od s. Spahića i oko 150 vojnika iz s. Čavkića počele su, uz podršku artiljerije, sa napadom u pravcu Kućišta (k. 455) na položaje jednog bataljona 2. brigade koji se povlačio u pravcu Zaloškog Grabeža. Neprijateljeve snage jačine jednog bataljona napadale su iz s. Čekrlija u pravcu k. 381. Tu je došlo do žestoke borbe — neprijateljevi pješadijski dijelovi probili su se u pravcu s. Durakovića ka Bosanskoj Krupi, dok su motorizirani dijelovi bili prisiljeni da se u neredu povuku u Bihać.

Predveče istog dana stigla je 8. brigada 20. divizije i posjela komunikaciju Bihać — Bosanska Krupa, dok je 2. brigada 7. divizije posjela komunikaciju Bihać — Ostrožac i u toku noći zauzela k. 455 i uništila neprijatelja u s. Cavkićima. Međutim, protunapadom neprijateljevih pojačanja dijelovi brigade su u toku noći izbačeni iz Cavkića.

Sve ove borbe imale su za posljedicu da se, do zaključno s 28. martom, kada je 4. armija zauzela Bihać, neprijateljeve snage nađu u »kotlu« izložene uništavanju i spriječene da se probiju prema Ostrošcu, odnosno Bosanskoj Krupi. U ovoj situaciji 7. divizija se našla u složenom borbenom položaju: istovremeno je vodila žestoke borbe protiv neprijateljevih snaga koje su težile da sc probiju iz Bihaća, kao i s jakim snagama 104. njemačke divizije koje su od Ostrošca intervenirale u pravcu Bihaća.

U prijepodnevnim časovima 24. marta 2. brigada je uspješno vodila borbu s neprijateljem jačine oko jednog puka, koji je težio da se probije iz Bihaća preko Zaloškog Grabeža ka Bosanskoj Krupi. Tom prilikom neprijatelj je pretrpeo teške gubiike (ubijeno je 205 i zarobljeno 115 vojnika) i bio prisiljen da se vrati u Bihać.

U toku 23. i 24. marta 1. i 3. brigada nalazile su se na dostignutim položajima, s tim što je 3. brigada dobila zadatak da pređe na desnu obalu Une i likvidira neprijatelja u s. Kralje (oko 250 vojnika 373. divizije), kao i da spriječi njegove pokrete komunikacijom Bihać — Ostrožac. Treća brigada je 24. marta sa dva bataljona posjela položaje na liniji Grabež — Čavkići i zatvorila komunikaciju Bihać — Ostrožac, dok je sa ostala dva u prijepodnevnim časovima, napadajući uzvodno desnom obalom Une, izbila u bok neprijatelja u Kralje. Brigada je, uz sadejstvo snaga 8, divizije sa lijeve obale Une i jaku artiljerijsku i minobacačku podršku, zauzela u 22 časa Kralje. Druga dva bataljona su, u sadejstvu sa 2. brigadom, samoinicijativnim napadom u lijevi bok neprijatelja, osujetila njegov pokušaj da se iz Bihaća probije ka Bosanskoj Krupi.

U toku 25. i 26. marta 1. brigada je vocila teške borbe sa nep rij atei jevim snagama (ojačani puk iz njemačke 104. divizije,) koje su nastupale od Ostrošca preko Brekovice u pravcu Bihaća. U 14 časova 25. marta neprijatelj je izvršio snažan napad, prvo na položaje dva bataljona na liniji s. Prošići — Brezova glava, a zatim i na druga dva bataljona na liniji Bukovac — Brezik (k. 396) i do mraka zbacio naše jedinice i zauzeo s. Prošiće, Brezovu glavu i k. 396. U toku noći brigada nije uspjela da protunapadom vrati izgubljene položaje. Ujutro 26. marta neprijatelj je produljio s napadom i zauzeo sjeverni dio Brekovice. U 13 časova brigada je snažnim protunapadom natjerala Nijemce na neorganizirano bjekstvo prema Prošićima, ali su oni uveli u borbu prispjela pojačanja i ponovo zauzeli Brekovicu.

U ovim borbama obostrani gubici bili su dosta veliki: kod neprijatelja 91 mrtav i 2 zarobljena verovatno i više ranjenih, a kod naših 13 mrtvih i 72 ranjena.

Sa položaja na Grabežu 3. brigada je 26. marta snažno odbacila neprijatelja koji je nastupao od Bihaća.

Pošto se 26. marta 742. puk 104. divizije s jednini artiljerijskim divizionom, nastupajući od Ostrošca, spojio sa ostacima nepri-

jateljevih snaga u Bihaću, štab divizije je u toku noći 26/27. marta povukao 2. i 3. brigadu na lijevu obalu Une. Iduće noći ove brigade, ojačane tenkovskim bataljonom i podržane artiljerijom 4. korpusa, izvršile su napad na neprijatelja u Brekovici (2. brigada pravcima Gmajna — Branjevina — Brezik i Brezova glava — Brezik, 3. brigada pravcima Strnik — k. 396 — Brekovica i Baštani — Jankovac, dok je tenkovski bataljon nastupao na pravcu napada 3. brigade).

Prvi napad nije uspio, pa je produljen u toku noći i slijedećeg dana do 16 časova, ali bez rezultata. Neuspjeh je uslijedio dijelom i zbog slabog sadejstva između tenkova i pješadije, ali prije svega zbog iscrpenosti brigada u prethodnim borbama, sa neprijateljem koji je imao dobro utvrđene položaje i dobro organizovanu protutenkovsku odbranu. U prvom napadu uništena su naša 4 tenka. Međutim, ishod ovog napada nije bitno utjecao na konačne rezultate borbi za Bihać: neprijateljev garnizon bio je razbijen i dijelom uništen; osjetne gubitke pretrpjele su i jedinice njemačke 104. divizije koje su izvana prodrle i 27/28. marta izvukle ostatke garnizona. Tako je Bihać napušten i u njega su 28. marta u zoru ušle naše snage. U borbama za Bihać ubijeno je i zarobljeno preko 3.000 neprijateljskih vojnika i starješina.

Koliko su bile teške borbe koje je u ovoj operaciji vodila 7. divizija, naročito sa njemačkom 104. divizijom, vidi se iz obostranih gubitaka: ubijeno je preko 500, a zarobljeno preko 200 neprijateljskih vojnika; zaplijenjena su 4 topa, 5 minobacača, 10 mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 60 vozila i dosta druge ratne opreme. Naši gubici su bili 80 mrtvih i 234 ranjena.

U BORBAMA ZA OSLOBOĐENJE ZAPADNE LIKE I HRVATSKOG PRIMORJA

Zadatak 4. armije u predstojećoj operaciji bio je da probije neprijateljev front na liniji Vrhovine — Gospić — Karlobag — Pag, a 4. korpusa da sadejstvom obezbijedi desni armijski bok (angažovanjem 7. divizije na komunikaciji Ogulin — Brinje).

Napad je počeo 4. aprila ujutro.

Sedma divizija je 3. aprila, poslije trodnevnog odmora, izvršila marš pravcem Čatrnja — Poljanak — Kuselj — Lička Jesenica da bi napadom na neprijatelja presjekla komunikaciju na dijelu Razvala — Brinje.

Na prostoriji Jezerane —- Brinje — Vrhovine — Otočac nalazile su se ustaško-domobranske snage jačine do sedam bataljona, štab legionarske 392. divizije i dijelovi 847. puka.

Pošto štab divizije nije raspolagao sa tačnim podacima o rasporedu neprijatelja, a ocjenivši da se radi o demoralisanim ustaško--domobranskim snagama, izdao je 2. i 3. brigadi naređenje za napad, koje su ga, 4. aprila, rano ujutro, izvršile na širokom frontu, sa

zadatkom da likvidiraju uporišta Dabar, Lipicu i Stajnicu i iznenadno izbile na komunikaciju između Jezerana i Brinja. Do 15 časova, istog dana, neprijatelj je dijelom uništen, a ostatak se u paničnom bijegu povukao u Križpolje i Jezerane. Za to vrijeme 1. brigada je bila u rezervi i iz rejona s. Saborskog osiguravala diviziju od pravca Rudopolja.

Druga brigada je 4. aprila uveče izbila na liniju s. Rajkovići — Draženovići — Pernari — Šebelji. U prijepodnevnim časovima 5. aprila je lako odbila tri manja protunapada neprijatelja, poslije čega je, u 14 časova, izvršila napad na Maljen (tt 684) da bi sadejstvovala 3. brigadi koja je napadala na Jezerane i ubrzi. ga zauzela. Dok je 3. brigada ovdje dovršavala uništavanje neprijatelja, koji se do 19 časova žilavo borio, dotle je 2. brigada preduzela gonjenje neprijatelja prema Križpolju, zauzela ga u naletu i produljila napad u pravcu Brinja. Isto tako je 3. brigada, po oslobođenju Jezerana, odmah preduzela noćni napad i likvidirala neprijatelja u s. Razvali, a potom zauzela Kapelu (k. 1092) i prevoj Vrh Kapele (k. 884).

Druga brigada produljila je 6. aprila napad na Brinje. Posle žestokih borbi cijelog dana neprijatelj se oko 17 časova probio prema Prokikama. Istog dana 2. brigada je uspostavila taktičku vezu sa 3. brigadom 43. divizije i 6. brigadom 19. divizije, a 3. brigada 7. divizije zauzela je Carske Kuće.

U borbama 4, 5. i 6. aprila ubijeno je i zarobljene. 275 neprijateljskih vojnika, zaplijenjena su 2 topa, 10 teških mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 7 kamiona, 4 tankete, 2 radio-stanice i dosta druge opreme. Naši gubici bili su neznatni.

Zahvaljujući ovom uspjehu i brzom i dubokom prodoru, 7. divizija je čvrsto zaposjela komunikaciju Ogulin — Senj. Tako je slobodna teritorija Gorskog kotara i Slovenije spojena sa oslobođenom teritorijom, a time i mogućnosti za širok manevar u duboku pozadinu neprijatelja, u pravcu Lokve. Na taj načir., 392. i 11. iivizija neprijatelja bile su potpuno odsječene od Karlovca i, praktično, njemačko komandovanje nije moglo više računati na njihovo dovlačenje u rejon Karlovca, kako je nameravalo.

Dalje nastupanje 7. divizije prema sjeveru prekinuto je naređenjem o upućivanju u sastav 4. korpusa, što ie bilo povezano s nastalom situacijom u borbama sa njemačkom grupom kod Primišlja i sa njemačkom 104. divizijom.

Sedmog i 8. aprila divizija se prikupila u rejonu Ličke Jesenice (bez 3. brigade koja je bila u pokretu ka Trovrhu i kojeg je zauzela 9/10. aprila, a zatim i Vojnovac), a 9. aprila nalazila se je u pokretu pravcem Lička Jesenica — Saborski — Plitvice, gdje je na položajima smijenila neke jedinice 8. divizije.

Od 10. do 13. aprila divizija je vodila veoma teške borbe sa njemačkom 104. divizijom, koja je nadirala od Ostrošca prema Slunju i Karlovcu. Zahvaljujući dotadanjim uspjesima, borbeni mo-

ral u jedinicama bio je na velikoj visini. Naročito dobro raspoloženje bilo je za borbu sa 104. divizijom, koja je trebalo da »plati stare račune« sa Brekovice.

Njemačka 104. divizija, koja se, (po kasnijim izjavama zarobljenika), nalazila u pokretu prema Slunju i Karlovcu, već u jutarnjim časovima 10. aprila sudarila se sa 7. divizijom. Bile je odlučeno da se napadnu i razbiju obezbjeđujući dijelovi, a zatim izvrše bočni udari po neprijateljevim marševskim kolonama i one pocijepaju. Štab divizije, koji se nalazio na visu iznad Ličkog Petrovog Sela, neposredno je uticao na tok borbe i bio očevidac rijetkog prizora: sudara njemačkog borbenog poretka sa 1. i 2. brigadom koje su odgovorile napadom na napad i jurišem na juriš. Borba nije prestajala cijelog dana i noći 10/11. aprila. Obostrani juriši smjenjivali su se uz zaglušujuću neprekidnu artiljerijsku i mitraljesku vatru. Druga brigada je u silovitom napadu uspjela da zauzme Cesarov kamen, a 1. brigada Krnjakov vrh (k. 540), Čelopek (k 528) i Ličko Petrovo Selo.

Ni 11. ni 12. aprila tempo borbe nije se smanjivao. Jedanaestog aprila 1. brigada je vodila borbu sa zaštitničkim dijelovima i zauzela Drežnik-Grad, dok je 2. brigada bila u pokretu ka Brezovcu da bi napala na desni bok neprijatelja. Nijemci su ispred 1. brigade bezglavo bježali.[1]

Dvanaestog aprila 2. i 3. brigada izvršile su bočni udar: 2. brigada je uspjela da na putu između Čujića (južno k. 343) i Bliznice (k. 448) presječe neprijateljevu kolonu na dva dijela, ali je neprijatelj tenkovskim protunapadom odbacio brigadu i povezao kolonu; 3. brigada je sa položaja k. 495 — Kosovo — k. 463 izvršila napad na putu gdje je došlo do žestoke borbe, ali ju ie nadmoćniji neprijatelj odbacio prema Vukelićima i Čardaku. Prva brigada je zauzela Vršak (k. 414), k. 409 i Klenovaču i spustila se na put kod Turkalja, nanijevši neprijatelju velike gubitke. U popodnevnim časovima vodila se teška borba sa zaštitničkim snagama u Rakovici, koje su Nijemci žrtvovali da bi se glavnina 104. divizije izvukla i odmakla naprijed. U ovim borbama ubijeno je i zarobljeno preko 300 Nijemaca, a zaplijenjeno i uništeno mnogo opreme, naoružanja i vozila. Prva brigada dovršila je borbu sa zaštitničkim snagama neprijatelja i zauzela Rakovicu. Iako se osjećala velika zamorenost i iscrpenost, a naročito kod 2. i 3. brigade, ipak su 1. i 3. brigada morale da produlje sa dejstvima još slijedećeg dana: 1. brigada zajedno sa 2. brigadom 8. divizije, a 3. brigada zajedno sa dijelovima 8. i 34. divizije vodile su borbu sa neprijateljem kod Melnice, poslije čega je 3. brigada povučena na odmor na prostoriju Rakovica —

[1] Među zarobljenim Nijemcima bio je i jedan oficir koji je u toku ispitivanja dao ocjenu naših nedostataka u borbama za Brekovicu i izjavio da je on lično, pancer-faustom, uništio naša 4 tenka; drugi su izjavljivali: »Borili smo se na istočnom frontu, ali ovdje i kod Visokog bilo je najžešće . . . «

Drežnik-Grad, gdje se je već nalazila 2. brigada. Na odmoru je bila do 19. aprila, kada je prebačena na prostoriju Plaški — Plavča Draga zbog ispoljene aktivnosti neprijatelja na pravcu Generalski Stol — Ogulin. Prva brigada je, radi osiguranja od Ostrošca, upućena na položaj kod Brekovice, gdje je vodila borbu od 17. do 19. aprila sa snagama njemačke 373. divizije i, zajedno sa dijelovima 29. divizije, zauzela Gnjilavac i Ostrožac.

UČEŠĆE U UNIŠTENJU NJEMAČKOG 97. KORPUSA

Dok se divizija kratko vrijeme odmarala i sređivala, 4. armija je produljila ofanzivu i preduzela operaciju za oslobođenje Istre i Slovenačkog primorja s Trstom.

Zadatak 4. korpusa u osnovi ostao je isti — obezbijediti desni bok 4. armije, ali sada sa izraženim angažiranjem 7. i 34. divizije na pravcima: Ogulin — Gornje Dubrave — Generalski Stol i Vrbovsko — Vinica — Karlovac. Zbog toga je 22. i 23. aprila 7. divizija bila u pokretu ka prostoriji: Josipdol — Oštarije — Carevo Polje, da bi se 24. aprila, po naređenju štaba 4. korpusa, prebacila na lijevu obalu Dobre, u širi rejon s. Špehar-, sa zadatkom da se obezbijedi od Karlovca. Divizija je posjela položaje na liniji od Gradišća (k. 258) do Strgara. Tog dana njen lijevi susjec, Karlovačka brigada, vodila je borbe sa neprijateljem u rejonu s. Bosanci, a desni susjed, brigada »Franjo Ogulinac Seljo« (obje brigade iz 34. divizije) nalazila se na položajima između rijeka Mrežnice i Dobre zatvarajući pravac Generalski Stol — Gornje Dubrave — Ogulin. Između Korane i Mrežnice, nalazila se je 8. divizija.

Neprijatelj je 25. i 26. aprila bio najaktivniji na pravcu 7. divizije; 25. aprila zauzeo je s. Špehare. zbog čega se desno krilo divizije povilo unazad na liniju Vučjak — Soline — Umol, a 26. aprila je zauzeo Soline, ali je divizija i dalje čvrsto držala ostale položaje. Na ovim položajima je nastavila borbu i 27. i 28. aprila. Posebno je 27. april bio težak za 3. brigadu, koja je vodila uporne borbe na Umolu. Zbog odlaska 8. divizije prema Ilirskoj Bistrici, 34. divizija je dobila zadatak da obezbijedi pravce između Korane i Mrežnice, a 7. divizija između Dobre i Kupe.

U noći 29/30. aprila 3. brigada je napala i zauzela Ličko Lešće, a 2. brigada Bosiljevo i Vukovu Goricu.

Naređenjem Vrhovnog komandanta 4. korpus sa 7. divizijom prepotčinjen je, 30. aprila Štabu 4. armije, kako bi se onemogućio proboj njemačkog 97. korpusa i spriječila njegova deblckacija spoljnom intervencijom.

U toku noći 30. aprila 7. divizija je izvršila pokret pravcem Predrag — Knežja Lipa sa zadatkom da bude spremna z*t* napad na Kočevje. Prvog maja je dijelom snaga izbila u Predrag i Stari Trg,

kad je uslijedilo naređenje da se ne napada na Kočevje, već da se samo pročisti Kočevska Reka i da divizija usiljenim maršem, preko Prezida, izbije što prije u rejon Sent Petra

Posle pet dana usiljenog marša pravcem Banja Loka — Osilnica — Čabar — Prezid — Mašun, za koje vreme je prešla oko 160 km po teškom terenu, divizija je sa svim svojim dijelovima izbila, u mrak 5. maja, sjeverno od Ilirske Bistrice u s. Knežak i Koritnicu.

Tokom 1. maja, na maršu od Banja Loke ka Čabru, divizija je saznala da je Trst oslobođen, da se u Berlinu vode posljednje borbe i da je Hitler mrtav. Nastalo je pravo praznično raspoloženje, koje je proslavljeno pucnjavom iz mitraljeza i minobacača. Nošena krilima slobode, divizija je hitala na izvršenje posljednjeg borbenog zadatka kojeg je tog dana dobila. U tom raspoloženju odjednom glavna briga štabova i boraca postala je dotjerivanje ličnog izgleda i jedinica. U toku marša krojačima nije bilo sna i odmora. Od 1. maja i dalje, gdje god je divizija prolazila, ispisivane su parole. Tokom marša od Čabra prema Prezidu divizija je 3. maja prešla staru jugoslavensko-italijansku granicu. To je bio impresivni doživljaj za prekaljene ratnike i borce, doživljaj koji je obuzimao svakoga radošću što su kroz zajedničku borbu svih naroda Jugoslavije konačno oslobođeni i pripojeni matici Istra i Slovenačko primorje. To je bio i podstrek za široku političku pripremu za predstojeće borbe i boravak na teritoriji Istre i Slovenačkog primorja.

Njemački 97. korpus prethodno se branio na frontu između Snežnika i Rijeke, s namjerom da se tu održi do dolaska savezničke vojske iz Italije i da se njoj preda. Korpus je 25. aprila potčinjen komandi grupe armija »E« sa zadatkom da na tom dijelu fronta privuče glavne snage 4. armije i spriječi im prodor u Trst i Ljubljanu. Od 28. aprila Nijemci nastoje da organiziraju kružnu odbranu na prostoriji Rijeka — Klana — Rupa. Međutim, Riječka operativna grupa 4. armije, izvršivši prethodno pripreme, 29. aprila otpočinje s napadom da bi okružila i uništila 97. korpus. Zbog toga je od 1. maja neprijatelj težio da se probije iz okruženja preko Ilirske Bistrice i Postojne ka Ljubljani. Stalno izloženi napadima Riječke operativne grupe i po cijenu teških gubitaka, Nijemci su
5. maja zauzeli Ilirsku Bistricu i tu se našli u potpunom okruženju na malom prostoru. Dvadeset šesta divizija, koja je branila pravac Ilirska Bistrica — Knežak — Sent Peter, bila je zbog velike premorenosti potisnuta sa položaja, što je stvorilo opasnost da se Nijemci ipak probiju iz obruča.

Pristizanje 7. divizije u mrak 5. maja uslijedilo je u pravi čas i već u noći 5/6. maja ona je smijenila 26. diviziju i posjela položaje istočno od s. Topoleca i to k. 417 (na cesti između Sembija i Trnova) — k. 645 (sjeverno od Stražice) — Tučak (k. 800) — Milanka (k. 975). Druga brigada je bila na desnom krilu, 1. na centru, 3 na lijevom

UNIŠTENJE 97 NEMAČKOG ARMISKOG KORPUSA

(od 29 aprila do 7 maja)
1945. g.

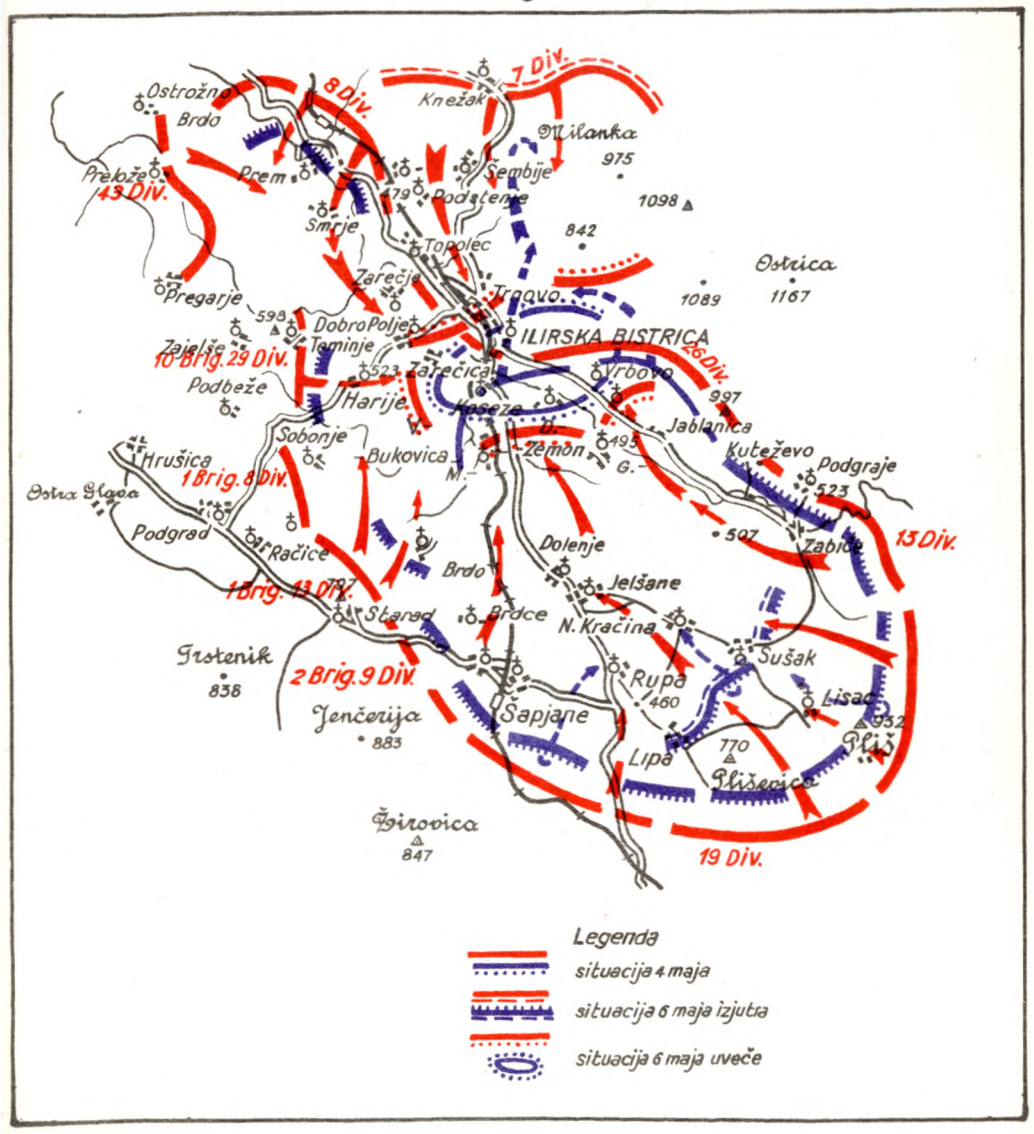

krilu. Divizija je bila ojačana 4. tenkovskim bataljonom 1. tenkovske brigade. Pored divizijskog artiljerijskog diviziona, artiljerijsku podršku obezbjeđivala je i motorizirana grupa Artiljerijske brigade 4. korpusa i 3. haubička baterija artiljerijskog diviziona 26. divizije. Desno divizija se oslanjala na 8. a lijevo na 13. diviziju. Još dok je posjedala i uređivala položaje, neprijatelj je u 2 časa 6. maja izvršio žestoki napad na 1. brigadu južno od Šembija. Neprijatelj je bio odbačen, ali je ponovio napade u 3.30 i 5.30 časova, a protunapadom brigade odbačen je na Stražicu (k. 711) i Volčji hrib (k. 757)/

Šestog maja u 12 časova divizija je izvršila napad na njemačke položaje na Stražici i Volčjem hribu: 1. brigada sa zapadne, a 3. brigada sa istočne strane. U ogorčenoj borbi Nijemci su odbili napad, jer su ove položaje odsudno branili s obzirom da su im bili posljednji oslonac, za proboj u pravcu Ljubljane. Predveče brigade su ponovile napad, opet bez rezultata

U borbama 6. maja snage Riječke operativne grupe 4. armije neodoljivo su napadale i stezale obruč što je imalo za posljedicu da je na kraju tog dana 97. korpus bio sabijen na uskom prostoru Ilirska Bistrica — Stražica — Volčji hrib — Sv. Ahacij (k. 799) — Vrbovo — Donji Zemon — k. 416 (južni dio s. Koseze) — k. 508 (sjeverozapadno od s. Velike Bukovice) i izložen unakrsnoj vatri naše artiljerije. Ovim je sudbina korpusa bila zapečaćena, jer su njegove trupe bile na izmaku borbene sposobnosti. Ovu sudbinu Nijemaca ubrzala je 7. divizija, koja je, iako zamorena od višednevnih marševa, svojim aktivnim dejstvima i energičnim stupanjem u borbu, spriječila njihove posljednje pokušaje da nastave prodor sjeverno od Ilirske Bistrice. Zbog toga je 6. maja uveče štab njemačkog 97. korpusa bio prisiljen da zatraži primirje i pregovore radi kapitulacije. Pregovore o kapitulaciji vodio je u toku noći 6/7. maja štab 4. korpusa i u 6 časova 7. maja 97. korpus je kapitulirao.

Međutim, borbe su produljene i 6/7. maja, jer sve njemačke jedinice nisu bile obaviještene o kapitulaciji, pa su u toku noći vođene žestoke borbe u Ilirskoj Bistrici i na visovima istočno od mjesta. Na pravcu 2. brigade, njemačke snage jačine do bataljona, izvršile su napad 7. maja u 5 časova i ovladale Milankom (k. 975 i k. 785). Međutim, bočnim udarom 3. brigade, uz podršku vatre Artiljerijske brigade 4. korpusa i našeg artiljerijskog diviziona, ne-

* Po iskazu zarobljenog oficira, njemačka borbena grupa »Rijeka« doživjela je u borbama sa 1. brigadom pravi pakao na serpentinama puta Ilirska Bistrica — Sent Peter, pretrpjela velike gubitke i moralno je potpuno razbijena, te se je morala povući u Ilirsku Bistricu do svoje komore.

prijatelj je bio opkoljen i zajedničkim snagama 2. i 3 brigade u ogorčenoj borbi u toku dana, likvidiran. Nešto kasnije njemački komandant puka lično je uspostavio vezu sa štabovima 2 i 3. brigade zahtijevajući prekid vatre, jer mu je naređeno de se preda sa svim ljudstvom i opremom našim snagama. Iza toga uslijedio je jedinstven ratni prizor: pred postrojenim i prepolovljenim njemačkim pukom poraženi komandant izdaje posljednju zapovijest i, u stavu »mirno«, ispred postrojenih Nijemaca, kaže da » .. nije sramota viteški se predati boljim ratnicima...«, a zatim našim komandantima predaje raport o kapitulaciji svog puka i njegòvom brojnom stanju, naoružanju i opremi.

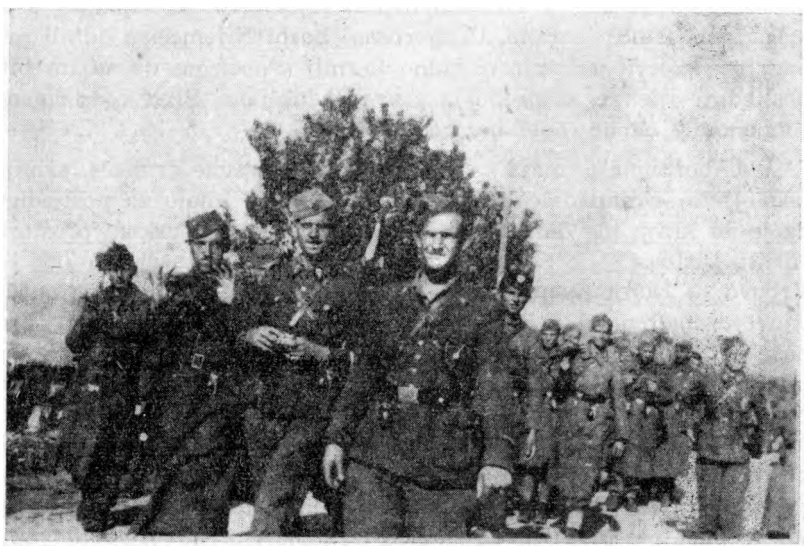

Druga četa 4. bataljona 1. udarne brigade na maršu iz Ilirske Bistrice za Rijeku (maj 1945)

Ovim je 7. divizija izvršila svoj posljednji borbeni zadatak. Časno je ispunila svoju ulogu u završnim operacijama 4. armije, ločekala oslobođenje i zajedno sa snagama Riječke operativne grupe 4, armije slavila pobjedu nad njemačkim 97. korpusom. Snagama Riječke operativne grupe predalo se 16.000 njemačkih vojnika i oficira i nekoliko generala sa cjelokupnim naoružanjem i opremom. Razoružanje neprijatelja je izvršio 4. korpus. Samo u borbama sa 7. divizijom neprijatelj je imao 311 poginulih i S34 zarobljena vojnika i oficira, dok je zaplijenjeno 55 mitraljeza. 5 teških bacača, 5 topova, 601 puška i dosta druge razne opreme.

Sedma udarna divizija je jedna od najstarijih divizija naše Armije. Njeno učešće u završnim operacijama 4. armijo kao i okolnost da je dočekala oslobođenje na tlu slobodne Istre i Slovenačkog primorja, logičan je završetak njenog istorijskog borbenog puta i uloge započete formiranjem novembra 1942. godine. Izrasla iz zajedničke borbe Srba i Hrvata njeni borci su uspješno pronosili zastavu bratstva i jedinstva na svom slavnom borbenom putu.

Učešće 7. divizije u završhim operacijama 4 armije je dosljednji završetak revolucionarne borbe herojskog naroda Banije, njen udio oslobođenju, bratstvu i jedinstvu i stvaranju nove, socijalističke Jugoslavije.

Milan KNEŽEVIĆ

Nećemo nikada zaboraviti naše borce iz narodv.ooslobodilačke borbe. Kada dođem u njihovu sredinu, kada dođem među vas, ja se uvijek ponovo sjećam svih onih momenata koje sam zajedno s vama proživio. Tc su bili teški historijski dani i narod mora cijeniti žrtve koje su dah njegovi najbolji sinovi.

(TITO — ir govora u Glini 1952.)

PRILOZI

A — DO FORMIRANJA 7. DIVIZIJE

Sisački partizanski »odred« **— nastao je od grupe komunista Okružnog komiteta KPH Sisak koja je izašla iz Siska 22. juna 1941. godine kod sela** Zabno. **U septembru 1941. spaja se sa partizanskim odredom »Kaline« u Šamarici.**

Partizanski odredi i grupe u Šamarici. **Od polovine jula 1941. formiraju se partizanske grupe pod rukovodstvom Kotarskog komiteta KPH Glina (Šamarica i Prolom) i drugih takvih grupa u kotarevima Petrinja i Kostajnica (Kaline) i na kotoru Dvor na Uni (Čerkezovac — Gorička).**

Banijski NOP odredi. **Po odluci CK KPH od 2. oktobra 1941. partizanski odredi i grupe na Baniji stavljeni su pod komandu novoformiranog štaba NOPO za Kordun i Baniju-[1] Od ovih grupa formira se početkom novembra 1941. Banijski partizanski bataljon, koji već u slijedećem mjesecu prerasta u Banijski NOP odred od dva bataljona (Prvi i Drugi). Do kraja jula 1942. u odredu se formiraju još šest novih bataljona (treći, četvrti, peti i šesti, udarni bataljon i prvi udarni bataljon PO Banije), proleterska četa i četa »Matija Gubec«.**

Formiranje jedinica unutar Banijskog NOP odreda vršeno je ovim redom:

1. bataljon **formiran je početkom decembra 1941. u selu Klasniću: djeluje na kotaru Glina.**

2. bataljon **formiran je 29. decembra 1941. u selu Vrpolju: djeluje na kotaru Dvor.**

3. bataljon **formiran je 6. januara 1942. za dejstvo na teritoriji kotareva Petrinja i Hrvatska Kostajnica.**

Proleterska četa **formirana je 30. marta 1942. od boraca iz 1, 2. i 3. bataljona.**

[1] Po naređenju Gš NOP odreda za Hrvatsku 7. XII 1941. reorganizirana Je komanda NOP odreda Korduna 1 Banije i formirani Kordunaški i Banijski NOP odred.

4. *bataljon* formiran je 3. aprila 1942. u selu D. Zirevac, a djelovao je na sektoru: Vrnograč — Bužim — Otoka — Dvor.

5. *bataljon* formiran je 4. juna 1942. i djelovao je na petrinjskom i glinskom kotaru.

***Udarni bataljon* formiran je početkom jula 1942. od boraca iz drugih bataljona PO Banije. Krenuo je sa Banije 4. jula sa 200 boraca u sastav 1. hrvatske udarne brigade i postaje njen 4. bataljcn'-.**

***Četa »Matija Gubec«*. Za uspješnije djelovanje u selima sjevernog dijela glinskog i petrinjskog kotara, formirana je krajem jula 1942. manja partizanska jedinica od boraca iz ovih sela kao i odabranih boraca iz odreda (dve trećine sastava činili su Hrvati), koja je ubrzo prerasla u četu »Matija Gubec«.[3]**

6. *bataljon* formiran je sredinom jula 1942. i djelovao je na Pokljuki kod Lekenika i preko Save; u avgustu iste godine ulazi u sastav Moslavačkog partizanskog odreda.

1. *udarni bataljon* PO Banije formiran je 27. jula 1942 u selu Mali Gradac od 1. čete 1. bataljona, 2. čete 4. bataljona i Omladinske čete.

7. *banijska brigada »Vasilj Gaćeša«* formirana je 2. septembra 1942. godine od 3, 5. i Udarnog bataljona PO Banije.

8. *banijska brigada* formirana je 7. septembra 1942. od 1, 2. i 4. bataljona PO Banije.

***Komanda područja Banije* formirana je početkom septembra i tada je imala tri bataljona u svom sastavu[4]. Komanda je vršila partizansku vojnu vlast na oslobođenoj teritoriji Banije[5].**

7. *divizija* je formirana 22. novembra 1942. godine i u njen sastav ulazi 7. i 8. banijska brigada, te 13. proleterska brigada®. Krajem decembra 1942. godine formirana je u sastavu divizije 16. banijska brigada od Udarnog bataljona iz sastava 1. hrvatske udarne brigade, 2. bataljona 8. brigade i 4. bataljona 7. brigade.

B — POSLIJE FORMIRANJA DIVIZIJE

Poslije formiranja 7. divizije stvarane su nove jedinice na Baniji koje su ili ulazile u sastav divizije ili bile samostalne, ili vezane za Partizanski odred.

! Vraća se na Baniju u decembru 1942. i ulazi u sastav 16. brigade kao njen 1. bataljon.

s Početkom IV neprijateljske ofanzive četa se privremeno priključila Kordunaškom partizanskom odredu, kasnije opet dejstvuje (do polovine 1943. god.) kao samostalna jedinica.

* Od novih područnih bataljona formiran je 23. oktobra 1942. novi Banijski partizanski odred.

s Početkom septembra 1942. vrhovni komandant NOP i DV Jugoslavije Josip Broz Tito izdao je naređenje o obrazovanju partizanskih vojnih vlasti na oslobođenoj teritoriji (o ustrojstvu i zadacima komandi područja, komandi mjesta, partizanskih i seoskih straža.)

■ Iako je Naredbom vrhovnog komandanta o formiranju 7. divizije određena u njen sastav, 13. proleterska brigada praktično nije postala brigada 7. divizije zbog odvojenosti.

4. banijska brigada **formirana je 1. maja 1943. godine (kasnije u sastavu Unske operativne grupe preimenovana u 1. brigadu UOG, a 11. septembra postala 3. brigada 7. divizije).**

2. brigada **Unske operativne grupe formirana je 30. juna 1943. godine (11. septembra po ulasku u sastav 7. divizije, postala njena 4. brigada).**

1. i 2. partizanski odred **formirani su od Partizanskog odreda Banije početkom avgusta 1944. godine.**

Posebno navodimo jedinice koje su postale na specifičan način i dejstvovale na Baniji, odnosno u sastavu 7. divizije"

Hrvatski bataljon. **Naredbom GŠH od 18. avgusta 1943. godine formira se na Baniji ovaj bataljon za dejstvo na teritoriji gdje se ranije nalazila četa »Matija Gubec«. Hrvatski bataljon bio je u sastavu Partizanskog odreda Banije do januara 1944. godine. Tada se priključuje 4. brigadi i postaje njen 4. bataljon.**

Jevrejski (Rabski) bataljon. **Jevreji, koje je fašistička Italija deportirala u koncentracioni logor na otoku Rabu, poslije kapitulacije Italije, radi lakšeg transporta na slobodnu teritoriju, formirali su jedinice koje su se uključile u sastav drugih jedinica NOV Jugoslavije. Tako je jedan jevrejski bataljon od oko 300 boraca (sa nešto preko 20 žena) izvršio naporan marš od Senja preko Like do Generalskog Stola i tu ušao u sastav 7. divizije. Bataljon kao jedinica u diviziji nije postojao: odmah je rasformiran, a njegovi borci raspoređeni po jedinicama divizije.**

Talijanski bataljon. **Poslije kapitulacije Italije GŠH je polovinom septembra 1943. godine poslao u 7. diviziju oko 200 Italijana za njenu popunu. Oni koji su bili bolesni i iznemogli upućeni su u pozadinu, a od ostalih je po odluci štaba divizije formiran 5. bataljon 2. brigade sa oko 150 boraca i nazvan »Talijanski«. Bataljon je u takvom sastavu djelovao svega nekoliko mjeseci, kada su njegovi borci raspoređeni po svim jedinicama divizije.**

Četa PPK **(protiv pete kolone) formirana jo krajem novembra 1943. godine od boraca iz Partizanskog odreda Banije i prerasta u bataijon maja 1944. godine.**

NARODNI HEROJI*

1) BRONZIC ŽIVKO: rođen 7. aprila 1921. u selu Svinjici, kotar Petrinja, član KPJ od 1941. godine. U NOB stupio 1941. gdje je vršio dužnosti desetara, komesara čete, komadira čete, komandanta bataljona. Poginuo 2. februara 1943. u borbama na Ripačkom klancu.

2) BUJIC IVICA: rođen 1913. u Sisku, član KPJ od 1936. u NOB od 23. juna 1941. Bio na dužnosti delegata vođa i komesara čete. Poginuo na Gojilu 28. avgusta 1942.

3) ČAVIĆ MILOŠ: rođen 1918. u selu Donjem Javornju, kotar Dvor na Uni. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. Bio je komandir voda, komandir čete i komandant bataljona. Poginuo 24. januara 1942. u selu Šegestinu.

4) ČIPOR JANDRO: rođen 1902. u selu Vuroti, kotai Sisak. Član KPJ od 1935. Uoči rata bio član Okružnog i Kotarskog komiteta KP Sisak. U NOB stupio 1941, Poginuo u novembru 1941. u selu Budičini.

5) DEMONJA NIKOLA: rođen 1919. u selu Vlahoviću, kotar Glina. Član KPJ od 1941. U NOB stupio 1941. U toku NOB vršio dužnosti komandira voda i Proleterske čete, komandanta bataljona, zamjenika komandanta i komandant 17. udarne brigade i komandant 12. slavonske udarne divizije. Poginuo 5. septembra 1944. u borbama za Slavonsku Požegu kao komandant te divizije.

6) DIMIČ NADA: rođena 1923. u Divoselu. Član Skoja postala 1938. Bila član Gradskog komiteta Skoja u Sisku. Član KFJ od 1941. U NOE stupila 1941. Ustaše su je uhvatile na jednom partijskom zadatku i poslale u logor Stara Gradiška, gdje je marta 1942. strijeljana.

7) DOŠEN STEVO: rođen u selu Dodošima, kotar Petrinja, član KPJ od 1941. U NOB od 1941. Bio je komandir voda i čete. komandant

* Ovdje su navedena imena narodnih heroja koji su ratoavli odnosno politički djelovali na teritoriji Banije i Siska, bez obzira gdje su rođeni. Međutim, narodni heroji koji su rođeni ili živjeli na Baniji a borili se u drugim krajevima naše zemlje, navedeni kao što su: Dumbović Kata, Kljajić Filip Fića, Mećava Petar i Šakić Nikola.

bataljona, odreda i brigade »Matija Gubec« u 32. diviziji. Poginuo decembra 1944. kod Podravskog Kloštra.

8) DRAGIĆ SIMICA: rođen 1911. u selu Svinjica, kotar Petrinja, član KPJ od 1939, a od 1940. član OK KPJ za Baniju. Prvi predsjednik kotarskog NOO Petrinje i Kostajnice. Sekretar Kotarskog komiteta KPJ Kostajnica. Umro 1943. godine.

9) GAČEŠA VASILJ: rođen 1908. u selu Vlahoviću, kotar Glina. Član KPJ od 1941. U NOB od 1941. Decembra 1941. postao prvi komandant Partizanskog odreda Banije. Poginuo 26. aprila 1942. u selu Brubnju.

10) KLJAIĆ MILANKA: rođena 1924. u Starem Selu. kotar Petrinja. Član KPJ od 1942. U NOB stupila 1941. Poginula u berbama kod sela Jošavice 22. januara 1943. godine.

11) KOMLJENOVIČ STOJ AN ČOKA: rođen 1920. u selu Velikom Gracu, kotar Glina. Član KPJ od 1942. U NOB stupio 1941. Vršio je dužnosti komandira voda i čete i komandanta bataljona. Poginuo kao komandant bataljona 16. slavonske brigade u borbama za Viroviticu, februara 1943. godine.

12) MARAKOVIĆ NIKOLA NINA: rođen 3. oktobra 1912. u Hrvatskoj Kostajnici. Član KPJ od 1939. U NOB od 1941, a bio je politički radnik, komandant bataljona i proslavljeni komandant 7. banijske brigade. Poginuo 13. juna 1943. u bosanskom selu Rataju.

13) MARJANOVIĆ JOSIP JOSO: rođen 1905. u selu Velikoj Solni, kotar Glina. Član KPJ od 1933. Od 1939. član Kotarskog komiteta KPJ za kotar Glinu. Poginuo 10. oktobra 1941. u partizanskom logoru Prolomu.

14) MILOJEVIĆ RADE: rođen 1918. u selu Umetiću, kctar Kostajnica. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku rata je bio komandir voda i čete, komandant bataljona i komandant 1. brigade 7. udarne divizije. Poginuo februara 1944. u borbama između sela Borcjevića i Mečenčana.

15) OGULINAC FRANJO SELJO: rođen 1904. u selu Žabno, kotar Sisak. Član KPJ od 1931. Učesnik borbi u Španiji gdje je dobio čin kapetana. Organizator ustanka u kotaru Sisak. Bio na dužnostima političkog komesara i operativnog oficira GŠ NOPOH, te komandi-nta I operativne zone. Poginuo krajem jeseni 1942. kod sela Kordića u Žumberku.

161 PRŠA JOSIP: roden 1922. u selu Obrežu kraj Zagreba. Član KPJ od 1940. U NOB od avgusta 1941. na Baniji. U toku rata bio na dužnostima komesara čete i komesara bataljona. Poginuo kao sekretar Kotarskog komiteta KPH za kotar Novi Marof 1944. godine.

17) RUKAVINA IVO SIĐO: rođen 1901. u Mošćenici, kotar Petrinja. Član KPJ od 1937. Sekretar Gradskog komiteta KP Sisak. Organizirao partijski rad i sabotaže u Sisku. Poginuo 27. decembra 1943. u selu Roženici u Pokupskom.

18) SUZIĆ MILOŠ: roden 1903. u Zirovcu, kotar Dvor na Uni. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku rata bio je komandir voda, komandir čete, komandant bataljona, zamjenik komandanta brigade i

komandant 1. brigade 7. udarne divizije. Umro od zadobijenih rana decembra 1945. u Zagrebu.

19) ŠPANOVIĆ ILIJA: rođen 1917. u Dragotini, kotar Glina. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku rata bio je komandir voda, komandir čete i komandant bataljona. Poginuo je na Prenju marta 1943. kao komandant bataljona.

*

20) BALTIC MILUTIN: rođen 1920. u Donjem Selištu, kotar Glina. Član Skoja od 1938. Član KPJ od 1941. U NOB od 1941. Bio je sekretar Kotarskog komiteta Skoja i član Povjereništva CK KPH za sjevernu Hrvatsku. Od oktobra 1941. član Centralnog komiteta Skoja za Jugoslaviju.

21) BJELAJAC STANKO: rođen 1912. u selu Majske Poljane, kotar Glina. Član KPJ od 1939. U NOB od 1941. Bio je komesar partizanskog logora, operativni oficir Štaba za Baniju, komandant Partizanskog odreda Banije, komandant 8. brigade 7. divizije, zamjenik komandanta i načelnik štaba 4. korpusa.

22) CVETKOVIC MARIJAN: rođen 1920. u Sisku. Član KPJ od 1938. U NOB od 1941. Neposredno pred rat i u toku priprema za oružani ustanak bio je org. sekretar OK KP Sisak. Organizator ustanka. Bio komesar čete, zamjenik komandanta 1. partizanskog odreda Banije, komandant Moslavačkog partizanskog odreda, komesar 16. omladinske brigade, komesar 17. divizije i pomoćnik komesara 6. korpusa.

23) ĆORKOVIČ DUŠAN: rođen 1924. u selu Bačugi, kotar Glina. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku NOB bio je vodnik voda, komandir čete, komandant bataljona, komandant 1. brigade 33. divizije omladinske brigade »Joža Vlahović« i 33. divizije.

24) GRMUŠA RADE: rođen 1917. u selu Bojni, kotar Glina. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku rata bio je vodnik voda, komandir ćete, komandant bataljona i komandant 8. banijske brigade 7. udarne divizije.

25) JANJIČ VLADO CAPO: rođen 1904. u Sisku. Član KPJ od 1931. U NOB od 1941. Sekretar OK KPH za Baniju 1 član CK KPJ. Organizator ustanka. Pored toga bio na dužnosti komandanta odreda, komesara brigade, komesara divizije, komesara 6. slavonskog korpusa i komesara Korpusa narodne odbrane (KNOJ-a).

26) JERKOVIČ MATE: rođen 1915. u Novom Selu, kotai Petrinja. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku NOB bio je na dužnostima operativnog oficira bataljona, komandanta bataljona, komandanta odreda, komandanta divizije, načelnika štaba 6. slavonskog korpusa, zamjenika komandanta 3. armije i komandanta 10. zagrebačkog korpusa.

27) JOKA MILAN: rođen 1922. u selu Gagama, kotar Dvor na Uni. Član KPJ od 1942. U NOB od 1941. Bio na dužnostima vodnika voda, komandanta bataljona, zamjenika komandanta 17. brigade, komandanta brigade (»Jan Žiška«, Osječke i 17. slavonske) i načelnik štaba 28. divizije.

28) KALANJA PETAR: rođen 1915. u selu Zf.kopi, kotar Dvor na Uni. Clan KPJ od 1942. U NOB od 1941. U toku rata bio je vodnik voda, zamjenik komandira čete, komandir čete, zamjenik i komandant bataijona, i načelnik štaba Partizanskog odreda Banije.

29) KLADARIN ĐURO: rođen 1916. u Sjedinjenim Američkim Državama. Član KPJ od 1939. U NOB od 1941. U toku rata bic na dužnostima: političkog komesara Partizanskog odreda Banije, I partizanske zone Hrvatske, 7. banijske udarne i 28. slavonske divizije, te zamjenik političkog komesara Korpusa narodne odbrane.

30) KNEBL FRANJO: rođen 1915. u Čehoslovačkoj. Član KPJ od 1938. U NOB od 1941. Sekretar Kotarskog komiteta KPH za Dvor na Uni i član Okružnog komiteta KPH Banije. Pored tega, bio je komesar čete, komesar bataljona, komesar Moslavačkog odreda, zamjenik komesara 16. brigade i omladinske brigade »Joža Vlahović«, komesar Zumberačko-posavskog sektora i komesar 34. udarne divizije.

31) KRUNIĆ UROŠ: rođen 1914. u Starom Selu, kotar Petrinja. Član KPJ od 1941. Krajem 1941. godine sekretar Kotarskog komiteta KPH Petrinja. Dužnosti koje je obavljao u NOB: zamjenik komesara odreda, komesar 1. hrvatske brigade, komesar 7. banijske brigade i komesar 7. udarne divizije.

32) PETROVIĆ ADAM GIGAC: rođen 1913. u selu Velikom Gracu, kotar Glina. Član KPJ od 1942. U NOB stupio 1941. U toku rata bio je komandii voda, komandir čete, zamjenik komandanta bataljona i komandant bataljona u 2. brigadi.

33) ŠPILJAK MIKA: rođen 1916. u selu Odri, kotar Sisak. Član KPJ od 1938. U NOB od 1941. U toku NOB bio je član Kotarskog komiteta KPH Sisak, politički komesar 6. bataljona Partizanskoj; odreda Banije, sekretar Kotarskog komiteta KPH Velika Gorica, sekretai Oblasnog komiteta Skoja za Zagreb, sekretar Pokrajinskog komiteta Skoja za Hrvatsku i kandidat za člana CK KP Hrvatske.

HRONOLOGIJA

NAJVAŽNIJIH DOGAĐAJA NA BANIJI U TOKU NOR-a*

1941. GODINA

22. jun

Po odluci Okružnog komiteta KPH za Sisak, kod s. Zabna formirana naoružana grupa od komunista iz Siska i okoline koja je kasnije činila Sisački odred (prvi u Hrvatskoj).

16. jul

Prema odluci CK KPH u Karlovcu formirano Operativne partijsko rukovodstvo pri OK KPH sa Josipom Krasom na čelu, sa zadatkom da organizuje i neposredno rukovodi oružanim ustankom n<. Kordunu i Baniji.

21. jul

Otpočeo dvodnevni sastanak Kotarskog komiteta KPH z;> Glinu na kome je odlučeno da oružani ustanak otpočne 23. jula.

22. jul

Oko 500 ustaša napalo dijelove Sisačkog NOP-odreda u šumi Brezovici, pri čemu su dva partizana poginula.

U Sisku strijeljano 6 članova Mjesnog komiteta Skoja.

23. jul

Početak oružanog ustanka na Baniji. Naoružani odred i seljaci napali su, razoružali posadu i zapalili željezničku stanicu u s. Grabovcu. Da bi osujetile ustanak, ustaše su došle u selo i pohvatale 8C ljudi. Kad

» u ovoj hronologiji nisu mogli biti obuhvaćeni svi vojni i politički događaji vezani za Baniju i njene jedinice, jer nema ni potrebnih dokumenata, a i sam karakter ove edicije ne zahteva tako opširnu i detaljnu hronologiju.

je počeo da zasjeda ustaški prijeki sud, ustanici su mu onemogućili rad, ubili 12 ustaša a zatim se povukli u šumu. Za odmazdu su ustaše tokom 24. i 25. jula pobile preko 1.200 ljudi iz Grabovca i okolnih sela. Otpočele su masovne represalije.

23. (24.) j u 1

U šumi Samarici formirana su dva ustanička logora: na Anđelinijoj kosi i na Kalinama koji, kroz mjesec dana, dobijaju naziv 5. i 6. partizanski bataljon, a zatim Partizanski odred »Anđelina kosa« i Partizanski odred »Kaline«.

29. jul

U glinskoj crkvi ustaše poklale nekoliko stotina Srba Do kraja jula u Glini je ubijeno oko 2.000 Srba.

18. a v g u s t

Po odluci OK KPH za Karlovac imenovano jedinstveno vojno rukovodstvo za područje Korduna i Banije, koje je podijeljene na 6 vojnih rejona.

U s. D. Selištu, u glinskom kotaru, formiran NOO.

5. s e p t e m b a r

Ustanici napali ustaše u s. Begovićima. Kao represaliju ustaše spalile selo i opljačkale imovinu seljaka.

13. s e p t e m b a r

Sisački NOP odred upao u s. Topolovac, zaplijenio 29 pušaka i 1.200 metaka, te porušio tt-liniju Sisak — Topolovac.

19. s e p t e m b a r

Na Petrovoj gori održana dvodnevna konferencija rukovodilaca NOP-a Korduna i Banije, na kojoj je donijet niz značajnih odiuka. Upućen proglas narodu da stupi u ustaničke redove.

20. s e p t e m b a r

Ustaško-domobranske snage opkolile Sisački NOP odred (na prostoriji šuma Brezovice, Zalukinje i Bukovice), ali se ovaj izvukao iz obruča, prešao Savu i došao na Baniju gdje se spojio s Partizanskim odredom »Kaline«.

26. s e p t e m b a r

Partizani iz Partizanskog odreda »Anđelina kosa« napali i zapalili žandarmerijsku stanicu u s. G. Klasniću (ubijen 1 ustaša, a ranjeni 1 ustaša i 1 domobran) i napali grupu žandarma u s. Ljeskovcu (ubijen 1 žandarm, a poginuo 1 partizan).

Sisački i Kalinski partizanski odred napali na žandarmerijsku stanicu u s. M. Gradac; stanica je demolirana, 1 žanđarm ubijen, a 5 ranjeno; poginula su 3 partizana.

28. s e p t e m b a r

Od odreda »Anđelina kosa« i »Kalina« formiran na Šamarici jedinstveni Banijski NOP odred; partizani položili vojničku zakletvu.

30. s e p t e m b a r

U Karlovcu održano savjetovanje Operativnog partijskog rukovodstva OK KPH za Kordun i Baniju i odlučeno da se od partizanskih jedinica na ovom području formira jedan NOP odred sa 5 bataljona.

10. o k t o b a r

U šumi Prolomu poginuo član Kotarskog komiteta KPH za Glinu, Josip Marjanović Joso, narodni heroj.

O k t o b a r — p r v a p o l o v i n a

Po odluci CK KPH formirana komanda NOP-odredu za Kordun i Baniju.

19. o k t o b a r

Između Capraga i Blinjskog Kuta partizani na više mjesta porušili željezničku prugu, a voz koji je naišao izbačen sa šina, oštećeni lokomotiva i 1 vagon.

20/21. o k t o b a r

Organizirana zajednička akcija objedinjenog Banijskog NOP odreda na Zrinj. Istovremeno su i ustaše (iz Zrinja, Kostajnice i Petrinje) krenule na slobodnu teritoriju, pa je došlo do noćnog sudara u šumi ispred Zrinja, zbog čega napad na ovo uporište nije izveden. Partizani su se povukli u svoje logore.

21. o k t o b a r

Jake ustaško-domobranske snage otpočele s prvom široko organiziranom ofanzivom na dva ustanička logora, odnosno odreda u Šamarici. U dvodnevnoj aktivnosti neprijatelj je pronašao i spalio dva napuštena logora. Partizani su se poslije borbe povukli iz logora dublje u šumu.

O k t o b a r

Kotarski komitet KPH za Glinu održao savjetovanje na kome je donio odluku o stvaranju NOO i omladinskih i ženskih organizacija.

2. n o v e m b a r

Komanda NOP odreda Korduna i Banije naredila komandantima bataljona da mobilišu cjelokupno ljudstvo sposobno za borbu i uvrste ga u desetine, vodove, čete i bataljone, te da redovno izvode obuku.

10. novembar

Jedinice 6. bataljona NOP odreda Korduna i Banije srušile 13 većih i 12 manjih mostova i na više mjesta prekopale cestu u selima između Gline i Šamarice.

Novembar — sredina

Formiran Okružni komitet KPH za Baniju.

18. novembar

Jedinice NOP odreda Banije napale kod s. Maje iz zasjede kolonu < d oko 100 ustaša i nanijele joj gubitke od oko 15 mrtvih i 25 ranjenih (podaci nisu provjereni).

29. novembar

Druga četa 1. bataljona komande NOP odreda napala i razoružala žandarmerijsku stanicu u s. Žirovcu.

Novembar

U s. Budičini poginuo član OK KPH za Sisak Jandro Čipor, narodni heroj.

4. decembar

Prva četa 6. bataljona komande NOP odreda napala i razoružala stražu od 11 domobrana na željezničkoj stanici s. Bačuga i uništila stanične uređaje.

Decembar — početak

Po naređenju Glavnog štaba NOP odreda za Hrvatsku reorganizovana je komanda NOP odreda Korduna i Banije i formirani Kordunaški i Banijski NOP odred.

12/13. decembar

Između s. Obijaj a i Gline partizani porušili 13 mostova i na više mjesta prekopali cestu.

13. decembar

Održano prvo savjetovanje u GŠ NOPOH predstavnika partizanskih komandi Like, Korduna, Banije, Gorskog kotara i Hrvatskog primorja (u s. Zbjegu); odlučeno da se formiraju tri udarna bataljona i razrađen plan zajedničkih dejstava.

20. decembar

Partizani iz zasjede napali žandarme u s. Kornogovini i nanijeli im gubitke.

22. decembar

Borci Banijskog NOP odreda napali 12 ustaša u s. Vanićima i nanijeli im gubitke.

26/27. d e c e m b a r

Borci Banijskog NOP odreda napali u s. Gvozdanskom vod ustaša i primorali ga da se, uz gubitke od 4 mrtva i 2 ranjena, povuče u s. Bešlinac.

30. d e c e m b a r

Formiran 1. bataljon Banijskog NOPO u s. Klasniću
Formiran 2. bataljon Banijskog NOPO u s. Gorička.
Borci Banijskog NOP odreda odbili napad dvije čete ustaša koje su iz Dvora nadirale prema Bešlincu.

D e c e m b a r — k r a j

Ustaše i domobrani upali u s. Komogovinu, pobili 118 lica (veći broj žena i djece) i zapalili selo.
Održana prva kotarska partijska konferencija za Petrinju, na kojoj je izabran kotarski komitet KPH.

1942. GODINA

1. januar

Izišao prvi broj lista »Vjesnik Nacionalno-oslobodilačkc fronte za Baniju«.

6. januar

Formiran 3. bataljon Banijskog NOP odreda.

J a n u a r s r e d i n a

U s. Gradusi održana prva kotarska konferencija seoskih (mjesnih) NOO kotara Petrinja; izabrani predsjednici opštinskih i predsjednik kotarskog NOO.

19. j a n u a r

Kod s. Svinjice dijelovi Banijskog NOP odreda napali neprijateijevu patrolu od 30 ustaša i 8 žandarma; ubili 2 i ranili 8.

22. januar

U koštaj ničkom zatvoru ustaše ubile Anku Butorac, člana CK KPH (narodni heroj).

24. j a n u a r

Kod Popovog mosta (kod Šegestina), na cesti Zrinj — s. Divuša, 2. bataljon Banijskog NOP odreda postavio zasjedu i dočekao ustaše, kojima je nanijeo gubitke; u borbi je poginuo komandant 2. bataljona Miloš Cavić **(narodni heroj).**

25. januar

Banijski NOP odred napao na žandarmerijsku stanicu u s. Obijaju. Uz pomoć ustaša iz Gline posada se izvukla za Glinu.

28. januar

U s. Majskom Trtniku 1. četa 1. bataljona Banijskog NOP-odreda razoružala domobransku posadu.

7. februar

Ustaše, domobrani i žandarmi zapalili s. Komogovinu.

10. februar

U s. V. Šušnjar 1. četa 1. bataljona Banijskog NOP odreda iz zasjede napala ustaše i nanijela im gubitke od 5 mrtvih i 1 ranjenog; zaplijenjeno 9 pušaka.

22. februar

Dijelovi 2. i 3. bataljona Banijskog NOP odreda između s. Rogulje i s. Lotina zajedničkom vatrom oborili domobranski avion; pilot se spustio padobranom i zarobljen je.

Februar

Izabrani kotarski NOO za Glinu i Dvor.

1. mart

Dijelovi Kordunaškog i 1, 2. i 3. bataljon Banijskog NOP-odreda napali ustaško-domobransku posadu u Vrnograču. Napad nije uspio, a partizani su imali gubitke od 16 poginulih.

3/4. mart

Ustaše upale u s. Dragotinu, ubile 50 i ranile veći broj ljudi.

19. mart

U s. Trnovcu održano partijsko savjetovanje Okružrog komiteta KPH za Baniju u prisustvu 34 delegata (iz kotareva Sisak Kostajnica, Glina i Petrinja).

20. mart

U s. G. Budičini 3. bataljon Banijskog NOP odreda razoružao ustašku posadu.

21. mart

Prvi bataljon Banijskog NOP odreda razoružao ustašku posadu u s. Prisjeki.

24. mart

Prvi bataljon Banijskog NOP odreda zauzeo s. Bučicu koju je branila seoska straža; poginulo 8 stražara, a zaplijenjena 16 pušaka i 6 sanduka municije.

30. mart

Po naređenju Glavnog štaba NOP odreda Hrvatske formirana Proleterska četa Banijskog NOP odreda, u s. Klasniću.

Dijelovi 1. bataljona Banijskog NOP odreda razoružali domobransku posadu na željezničkoj stanici Maja (zarobljeno 27 domobrana, zaplijenjeno 27 pušaka i 1 automat), a na željezničkoj stanici s Grabovac 2. četa ovog bataljona razoružala domobransku posadu i zapalila stanicu 1 zgradu opštine.

Mart

U s. Trnovcu održana omladinska konferencija za kotar Glinu, na kojoj je izabrano rukovodstvo.

2. april

Jedinice Banijskog NOP odreda razoružale neprijateljeve posade na željezničkim stanicama u selima Grabovcu, Vlaoviću i Maji. Zarobljeno 78 domobrana i 2 oficira; zaplijenjeno 2 puškomitraljeza, 78 pušaka, 12.000 metaka, 75 bombi i drugi materijal.

3. april

Formiran 4. bataljon Banijskog NOP odreda od 3. čete 1. bataljona, 3. čete 2. bataljona i novopridošlog ljudstva; bataljcn je imao tri čete.

8. april

Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja Banijski NOP odred otpočeo trodnevno prebacivanje na Grmeč, preko Une. U Bsniji je ostala Proleterska četa i 1. četa 3. bataljona.

16. april

U sadejstvu sa 1. krajiškom NOP odredom, Banijski odred razoružao neprijateljeve posade na pruzi Rudice — Blatna; zarobljeno 47 domobrana.

25. april

Glavni štab NOP odreda za Hrvatsku naređuje Banijskom NOP odredu da se vrati iz Bosne u Baniju.

Dve čete Banijskog NOP odreda, poslije kratke berbe, zauzele Glinsko Novo Selo koje su branile ustaše.

27. april

Proleterska četa Banijskog NOP odreda u zasjedi na cesti Kostajnica — Petrinja (kod s. Brjebrovne) zarobila 15 domobrana i zaplijenila 2 puškomitraljeza, 14 pušaka i oko 3.000 metaka, a spalila 2 kamiona.

29. april

Kod s. Brubna poginuo u borbi protiv ustaša i domobrana komandant Banijskog NOP odreda, Vasilj Gaćeša (narodni heroj) sa 8 partizana.

3. maj

Proleterska četa Banije krenula u Slavoniju i 25. maja stavila se na raspolaganje štabu III operativne zone.

5. maj

Jedinice 1, 2. i 3. bataljona Banijskog NOP odieda napale ustaško uporište u s. Zrinj; napad nije uspio.

7/8. maj

Dvije čete 1. bataljona Banijskog NOP odreda napale i razoružale neprijateljsku posadu u s. Maji; zaplijenjen 1 mitraljez, 28 pušaka i 9.000 metaka.

8. maj

Kod željezničke stanice Volinja (na pruzi Kostajnica — Bosanski Novi) dijelovi 3. bataljona Banijskog i jedne čete 2. krajiškog NOP odreda porušili vijadukt; saobraćaj na pruzi onemogućen za oko 2 mjeseca.

11. maj

Dijelovi 2. bataljona Banijskog NOP odreda napali su zasjede kod s. Šegestina ustaško-domobransku kolonu i nanijeli joj gubitke od 4 mrtva, 4 ranjena i 10 zarobljenih, a zaplijenili 3 puškomitraljeza, 16 pušaka i 10 sanduka municije.

16. maj

Dijelovi 1. bataljona Banijskog NOP odreda razoružali u s. Strašniku seosku miliciju.

22. maj

Jedna četa 2. bataljona Banijskog NOP odreda, preobučena u domobranske uniforme, bez borbe razoružala posadu u s. Kuljane i zaplijenila 30 pušaka.

24. maj

Dijelovi Banijskog NOP odreda, poslije kratke borbe, zauzeli ustaška uporišta u selima Dolnjacima, Svračici i Maji i zaplijenili 15 pušaka, 1 puškomitraljez i 3.500 metaka. Zatim porušili 600 m željezničke pruge Karlovac — Petrinja i pokidali tt-veze.

24/25. maj

Da bi izbjegao ustašku odmazdu srpski živalj iz sela Bijelnika, Blinje, Petkovca, Stražbenice, Moštanice i Deanovića, pod zaštitom jedinica Banijskog NOP odreda sklonio se u Šamaricu.

27. maj

Dijelovi Banijskog NOP odreda zauzeli s. Mečenčane koje je branila ustaško-domobranska posada i nanijeli joj gubitke od 7 mrtvih, 13 ranjenih i 66 zarobljenih; zaplijenjeno je 65 pušaka, 2 puškomitraljeza i 8.000 metaka. Porušeni svi mostovi na putu Mečenčani — Moštanica.

30. maj

Dijelovi 1. bataljona Banijskog NOP odreda zauzeli domobransko uporište u s. Grabovcu, ubili 15, ranili 5 i zarobili 45 neprijateljevih vojnika, a zaplijenili 2 puškomitraljeza, 49 pušaka i 4.500 metaka.

31. maj

U s. Ljeskovcu otpočela (trodnevna) prva okružna konferencija KPH za Baniju, na kojoj je izabran novi Okružni komitet KPH za Baniju.

1. jun

Naredbom Glavnog štaba NOP odreda za Hrvatsku postavljen štab 1. operativne zone NOP odreda Hrvatske, pod čiju su komandu stavljene sve partizanske jedinice s teritorije Like, Korduna i Banije.

Prvi bataljon Banijskog NOP odreda zauzeo s. Skelu, zarobio 8 ustaša i zaplijenio 8 pušaka.

2. jun

Dijelovi Banijske proleterske čete i jedne četr 2. bataljona 1. slavonskog NOP odreda zauzeli neprijateljsko uporište u s. Bučju (kod Pakraca),

Formiran 5. bataljon Banijskog NOP odreda.

6. jun

Banijska proleterska četa i jedan vod 2. bataljona 1. slavonskog NOP odreda zauzeli s. Poljansku (kod Slavonske Požege), ubili 12 ustaša i zaplijenili 12 pušaka sa 950 metaka.

7. jun

Dijelovi 2. bataljona Banijskog NOP odreda zauzeli ustaška uporišta Vranovinu i Bijeljevinu i vodili borbe kod Gređana, Hrvatskog Sela, Ponikvara, Topuskog i Kamenskog Mosta protiv ustaša i domobrana. Napad na Topusko, u sadejstvu s Kordunaškim NOP odredom, nije uspio.

9. jun

Otpočeo napad 1. brdske divizije i Petrinjske ustaške-domobranske brigade (iz Petrinje i Gline) na slobodnu teritoriju Banije. Do 12. juna neprijatelj je ovladao većim dijelom slobodne teritorije.

12. jun

Prvi bataljon Banijskog NOP odreda zauzeo s. Prekopu koju su branile ustaše.

16. jun

Dijelovi 3. bataljona Banijskog NOP odreda napali n.' Kordić-brdu (kod Petrinje) iz zasjede dvije neprijateljske čete i prinudili ih na povlačenje

18. jun

Između željezničkih stanica Grabovac i Maja dijelovi 1. bataljona Banijskog NOP odreda porušili prugu i tt-veze u duljini od 5 km, minirali skretnice i uništili 1 lokomotivu.

21. jun

Jedinice 3. i 5. bataljona Banijskog NOP odreda zauzele ustaško uporište u s. D. Budičini i zaplijenile 2 puškomitraljeza, 37 pušaka i nekoliko stotina metaka; porušile 1,5 km željezničke pruge i tt-veze između željezničkih stanica Hrastovice i Kraljevčana.

22. jun

Prva i 2. četa 4. bataljona Banijskog NOP odreda razoružale neprijateljsku posadu u s. Blatna i zaplijenile 1 mitraljez, 3 puškomitraljeza i 62 puške.

26. jun

Banijska proleterska četa i dijelovi 1. bataljona 1. slavenskog NOP odreda odbili kod s. Branežaca (kod Pakraca) napad ustaša iz s. Španovice.

30. jun

Dijelovi Banijskog NOP odreda razoružali neprijateljsku posadu ti s. Majuru i zaplijenili 1 puškomitraljez, 39 pušaka i druge opreme.

2. jul

Banijski NOP odred napao neprijateljske posade u s. Čuntiću, s. Bačugi i željezničku stanicu Kraljevčani; posade dijelom zarobio i zaplijenio 138 pušaka, 5 puškomitraljeza, oko 12.000 metaka i mnogo druge opreme.

Početak jula

Formiran Banijski bataljon (poznat kao »Lički«). Krenuo 4. jula sa 200 boraca sa Banije i ušao u sastav 1. hrvatske udarne brigade kao njen 2. bataljon.

8. jul

Izišao prvi broj lista »Vjesnik Banije«, organa NOO Banije.

12. jul

Na pruzi Blinjski Kut — Sunja diverzantska grupa G3H digla u zrak teretni vlak s naftom, uništila lokomotivu i 3 vagona, saobraćaj obustavljen 22 časa.

Jul — sredina

Formiran 6. bataljon NOP odreda Banije (jedna četć. oko Siska, a druga u Moslavini).

17. jul

Drugi i 3. bataljon Banijskog NOP odreda napali su ustaško uporište u s. Kuljanima; napad nije uspio.

Kod s. Brezovice (u Pokuplju) jake ustaško-domobranske snage napale i opkolile dijelove 6. bataljona Banijskog NOP odreda. Poslije kraće, žestoke borbe partizani su probili obruč na tri mjesta i povukli se prema s. V. Gorici.

18. jul

Kod Kamenskog Mosta (kod Topuskog) dijelovi Banijskog i 1. kordunaškog NOP odreda razbili dvije čete ustaša iz V. Kladuše.

19. jul

U rejonu s. V. Gorica ustaše napale i okružile 2. četu 6. bataljona Banijskog NOP odreda, koja se probila bez većih gubitaka

20. jul

Peti bataljon Banijskog i 4. bataljon 1. kordunaškog NOP odreda napali domobrane i žanclarme u s. Čemernici, ubili 14 i zarobili 4 vojnika i žandarma. Poginula su 2 i ranjena 3 partizana.

24. jul

Dijelovi Banijskog NOP odreda zauzeli neprijateljeve uporište u s. Brnjeuški, zarobili 45 domobrana a zaplijenili 50 pušakc 1 mitraljez, 1 puškomitraljez, oko 5.500 metaka i drugu opremu. Ubijeno je 6 i ranjeno 6 neprijateljskih vojnika; 2 partizana su poginula i 2 ranjena.

Kraj jula

Formirana manja partizanska jedinica od boraca Hrvata koja je uskoro prerasla u četu »Matija Gubec«.

27. jul

Po naređenju štaba 1. operativne zone NOP odreda Hrvatske formiran Udarni bataljon Banijskog NOP odreda u s. Mali Gradac (od 1. rete 1. bataljona, 2. čete 4. bataljona i Omladinske čete).

1. avgust

Dijelovi 2. bataljona Banijskog NOP odreda odbili kod s. Dra-Skovca napad ustaša i prisilili ih na povlačenje.

3. avgust

U rejonu s. Brubna jedinice 3. bataljona Banijskog NOP odreda odbile napad ustaša iz Vrnograča i prinudile ih na povlačenje ka s. Zirovcu. U toku borbe ustaše su popalile sva sela oko Bosanske Bojne.

4. avgust

U rejonu Petrove gore jedinice 4. bataljona Banijskog NOP odreda odbile ustaše iz Topuskog i prinudile ih na povlačenje. Ustaše zapalile sela Vorkapić, Katinovac, Bijeljevinu i dr.

8. avgust

Dijelovi 1. brdske divizije i Petrinjske ustaške-domobranske brigade otpočeli napad na slobodnu teritoriju Banije. Pod pritiskom nadmoćnijeg neprijatelja Banijski NOP odred prebacio se na Kordun, a neprijatelj je ovladao slobodnom teritorijom i odveo u logoie veliki broj stanovnika.

12/13. avgust

Dijelovi 1. i 2. kordunaškog i Banijskog NOP odreda napali na Vrginmost; napad nije uspio.

18. avgust

Druga četa 6. bataljona Banijskog NOP odreda zapalila željezničke stanice u selima Peščanici i Mraclinu (na pruzi Zagreb — Sisak).

19. avgust

Dijelovi Banijskog NOP odreda napali domobransko uporište u s. G. Klasniću; zbog dolaska neprijateljskih pojačanja, moraM su se povući.

20. avgust

Po naređenju štaba 2. operativne zone NOP odreda Hrvatske od dijelova 6. bataljona Banijskog odreda i od Zumberacko-pokupskog NOP odreda formiran 2. bataljon »Kljuka« Zurnberačko-pokupskog NOP odreda.

23. avgust

Po naređenju štaba 2. operativne zone NOP odreda Hrvatske, od jedne čete Banijskog NOP odreda i čete »Kasim Cehajić Turčin« (II operativne zone) formiran 1. moslavački partizanski bataljon.

Kraj avgusta

Treći, 5. i Udarni bataljon Banijskog NOP odreda prešli u Moslavinu i Slavoniju gdje su razvili znatne aktivnosti.

2. septembar

Po naređenju GŠ NOP odreda Hrvatske od 3, 5. i Udarnog bataljona Banijskog NOP odreda formirana je u Slavoniji 7. hrvatska (banijóka) NO brigada.

Septembar — početak

Po naređenju štaba 1. operativne zone NOP odreda Hrvatske formirane komande banijskog, ličkog i kordanaškog vojnog područja. Komanda Banijskog područja imala u svom sastavu tri bataljona.

6. septembar

Sedma banijska brigada, Banijska proleterska četa, Moslavački partizanski bataljon i dijelovi 1. slavonskog NOP odreda i Krajiškog proleterskog bataljona napali su neprijateijevu posadu koja je čuvala izvore nafte u s. Gojio. Zarobljeno 88 vojnika i 1 oficir, a zaplijenjen 1 mitraljez, 2 puškomitraljeza, 112 pušaka i 10.000 metaka.

7. septembar

Po naređenju GŠ NOP odreda za Hrvatsku od 1, 2. i 4. bataljona Banijskog NOP odreda formirana u rejonu s. Obljaja 8. hrvatska NO brigada.

9. septembar

Kod s. Obljaja jedinice komande banijskog vojnog područja odbile napad domobrana i muslimanske milicije, pri čemu je ubijene 10 i zarobljeno 4 neprijateljska vojnika. Zaplijenjeno je 12 pušaka, 1 automat i 2 puškomitraljeza.

13/14. septembar

Osma banijska brigada zauzela domobransko uporište u s. Brnjeuški i napala dvije čete domobrana u s. Majskom Trtniku, zarobila 146 domobrana i 2 ofeira, a zaplijenila 150 pušaka, 5 puškomitraljeza i preko 20.000 metaka.

18. septembar

Sedma banijska brigada, Moslavački partizanski bataljon i dijelovi 1. slavenskog NOP odreda i Krajiškog proleterskog bat? ljona napali sela Pitomaču i Kloštar, kao i rudnik uglja kod Pitoma če. L' toku borbe jedinice su zapalile željezničke stanice u ovim selima, opštmu i žandarmerijsku stanicu u Pitomači, postrojenja u rudniku, 1 mlin sa 20 vagona žita, 2 lokomotive i 40 vagona, porušile željezničku prugu i zaplijenile razni materijal.

25. septembar

Jedinice 8. banijske brigade napale kod Lipove kose (blizu Kostajnice) četu domobrana i tri radne čete, ubile 7 i zarobile 208 domobrana i radnika, a zaplijenile 34 puške i oko 2.500 metaka.

28. septembar

Sedma banijska brigada i dijelovi 1. slavonskoj: NOP odreda, Moslavačkog i Krajiškog proleterskog bataljona napali Grubišno Polje i zauzeli ga (sem škole gdje se neprijatelj zadržao), zarobili lio domobrana i ustaša i zaplijenili 4 puškomitraljeza, 145 pušaka i 6.000 metaka.

5. oktobar

Sedma banijska brigada i dijelovi 1. slavonskog NOP odreda i Moslavačkog partizanskog bataljona zauzeli ustaško uporište u s. Španovici tkod Pakraca). Ubijeno je i ranjeno oko 160 i isto toliko zarobljeno neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 100 pušaka, 7 automata, 1 puškomitraljez i dr.

10. oktobar

Po naređenju GŠ NOP odreda za Hrvatsku od Bilogorskog bataljona, Banijske proleterske čete i boraca iz sastava 1. i 2 slavonskog NOP odreda formiran Kalnički NOP odred.

13. oktobar

Ustaše iz Jasenovca upale u sela Crkveni Eok, Ivanjski Bok i Strmen i u toku 13. i 14. oktobra pobile oko 600 mještana.

19. oktobar

Po naređenju GŠ NOP odreda za Hrvatsku formiran Operativni štab grupe brigada (za 1, 5, 7. i 8. hrvatsku NO brigadu) radi izvođenja većih operacija na teritoriji Banije.

23. oktobar

Jedinice Operativnog štaba grupe brigada napale Glinu u kojoj je bilo oko 700 domobrana i ustaša. Napad nije uspio zbog slabe veze komandi sa jedinicama i jer je veći dio snaga izdvojen radi osiguranja prema okolnim garnizonima.

Po naređenju štaba 1. operativne zone NOP odreda Hrvatske, od Iri bataljona komande područja Banije formiran Banijsk* NOP odred (drugi po redu), sa 380 boraca. Naredba o formiranju odreda izdata 20. X 1942.

29. oktobar

Jedinice 7. banijske brigade, uz sadejstvo 5. hrvatske NO brigade i 3. bataljona Banijskog NOP odreda zauzele neprijateljsko upo-

rište u s. Kukuruzarima i sva uporišta na pruzi Sunja — Kostajnica, zarobile 52 domobrana i zaplijenile 51 pušku, 5 puškomitraljeza, 4 automata i 16.000 metaka.

2. novembar

Otpočela bihaćka operacija za uništenje neprijateljskih garnizona u međurečju Une i Korane i spajanja oslobođene teritorije u Bosni i Hrvatskoj. Učestvovale su jedinice Operativnog slaba NOP i DV za Bosansku krajinu (1, 2, 3, 5. i 6. brigada) i tri brigade (2, 4. i 8.) i dva odreda 1. operativne zone Hrvatske. Operacijom je rukovodio Operativni štab za Bosansku krajinu. Od 2. do 4. novembra oslobođen je Bihać, a zatim je (od 5. do 15. novembra) nastavljeno gonjenje neprijatelja. Oslo- Oođena su mjesta: Bosanska Krupa, Cazin, Velika Kladuša, Cetingrad Pećigrad, Vrnograč i Slunj. Uništena je glavnina 4. ustaške brigade i dijelovi dva domobranska puka (860 zarobljenih domobran.-' pušteno je kućama)

Jedinice 5. i 7. hrvatske NO brigade napale ustaško-domobran sko uporište u Sunji, ali ga nisu zauzele.

4. novembar

Između Sunje i s. Brđana 1. i 3. bataljon 5. kordunaške brigade napali neprijateljski transportni vlak, zapalili 11 vagona ' zarobili 74 domobrana, ustaša i njemačkih vojnika.

7. novembar

Kod sela Žilića i D. Pastuše 1. bataljon 5. kordunaške brigade razbio 1. bataljon 2. domobranske brdske brigade.

10. novembar

Osma banijska brigada zauzela ustaško uporište u Cetingradu. Neprijatelj je pobjegao prema s. Batnogama, a brigada je imala 5 mrtvih i 40 ranjenih boraca.

Kod s. Borojevića 3. bataljon Banijskog NOP odreda odbio napad domobrana.

14. novembar

Jedinice Operativnog štaba grupe brigada (1, 2. i 4. udarna i 8. oanijska brigada) oslobodile Slunj i produžile gonjenje ustaša ka Karlovcu.

15. novembar

Prvi bataljon 7. banijske brigade i dijelovi Banijskog NOP odreda napali kod s. Bijelih Voda domobranske kolone iz Gline, nanijeli im velike gubitke i prinudili ih na povlačenje.

17. novembar

Dijelovi 2. bataljona 7. banijske brigade razbili kori Starog Sela domobranski bataljon i nanijeli mu gubitke od preko 30 mrtvih i ranjenih, a zarobili 6 vojnika. Poginulo je 5 i ranjena 3 partizana

18. novembar

Treći bataljon Banijskog NOP odreda zauzeo domobransko uporište u s. Mošćenici, zarobio 11 domobrana i zaplijenio 11 pušaka, 1 puškomitraljez, 40 bombi i 4.000 metaka.

19. novembar

Sedma banijska brigada napala neprijateljsku posadu u s. Blinjskom Kutu. Ubijeno 16 njemačkih vojnika i zarobljeno 12 domobrana.

22. novembar

Od 7. i 8. banijske i 13. proleterske brigade formirana 7. banijska divizija u Klasniću.

26. novembar

Dijelovi 1. hrvatskog korpusa NOVJ (7. i 8. banijska i 1. i 2. Hifka brigada) otpočeli napad na Dvor na Uni. Borbe su vođene do 28. novembra, ali napad nije uspio jer su se iz Kostajnice probila neprijateljska pojačanja. Korpus je imao gubitke od 85 mrtvih i 225 izbačenih iz stroja.

1. decembar

Izišao prvi broj lista »Pregled naše štampe«, u izdanju agitpropa Okružnog komiteta KPH za Baniju.

3. decembar

Dijelovi 3. bataljona Banijskog NOP odreda zauzeli s. Crkveni Bok, zarobili 12 žandarma i domobrana i zaplijenili 14 pušaka i oko 2.000 metaka.

8. decembar

Dijelovi 7. banijske brigade zauzeli domobransko uporište u s. Majuru, zarobili 40 domobrana i zaplijenili 50 pušaka, 2 mitraljeza, 2 puškomitraljeza, 1 automat, 2 sanduka bombi, 30.000 metaka i drugu opremu.

9. decembar

Jedinice 8. hrvatske (banijske) brigade minirale kod s. Brđana neprijateljski transportni vlak, zapalile lokomotivu i 20 vagona sa velikim količinama živežnih namirnica, rude i 4 aviona.

Treći bataljon Banijskog NOP odreda zauzeo neprijateljsko uporište u s. Mošćenici, zarobio 12 domobrana ? zaplijenio 9 pušaka i oko 2.000 metaka.

10. d e c e m b a r

Ustaško-domobranske snage iz uporišta u s. Kukuruzarima, ojačane tenkovima, napale u rejonu sela Knezovljana, Mečenčana i Babine Rijeke 7. diviziju, koja se pod pritiskom povukla u sela Dođoše, Tremušnjak, Šušnjar i Grabovac. Istovremeno je neprijatelj koncentrisao tri bataljona s tenkovima za udar u bok i pozadinu jedinica 7. divizije.

13. d e c e m b a r

Jedinice 7. divizije zauzele neprijateljska uporišta u selima Graberju, Gori, Kihalcu i Prekopi, zarobile 28 ustaša, žandarma i domobrana i zaplijenile 94 puške, 1 puškomitraljez, 2 automata, 1 sanduk bombi i 6.000 metaka.

15. d e c e m b a r

CK KPH uputio pismo u kojem ukazuje na pojačanu aktivnost vodstva HSS protiv NOP-a, njihovu povezanost sa četnicima i izbjegličkom vladom i ističe potrebu da se sve masovne i političke organizacije angažuju na uvlačenje hrvatskih masa u NOB.

16/17. d e c e m b a r

Jedinice 7. divizije napale domobranska uporišta na Rovinama i na željezničkoj stanici Volinja, kao i bunkere uz vijadukr na pruzi; bunkeri su zauzeti, a vijadukt oštećen. Zarobljeno 35 avijatičara, 30 domobrana i 7 željezničara, a zaplijenjeno 56 pušaka, 5 puškomitraljeza, 2 automata, 4 sanduka bombi, 12.500 metaka i druga oprema

21. d e c e m b a r

Osma banijska brigada napala između sela Brđanc i Petrinjaca transportni vlak, zarobila 130 domobrana, ubila oko 30 ustaša i 6njemačkih vojnika i uništila 2 lokomotive i 40 vagona.

Dijelovi 7. divizije zarobili u s. Majuru domobransku posadu od 60 vojnika.

25. d e c e m b a r

Jedinice Banijskog NOP odreda napale posadu mostova kod s. Maje i stražaru kod Topuskog. Zarobile 38 domobrana izaplijenile 2 puškomitraljeza, 33 puške i oko 10.000 metaka.

26. d e c e m b a r

U s. Klasniću, po naređenju GŠ NOV i PO za hrvatsku formirana
16. hrvatska (banijska) NO brigada od po jednog bataljona 7. i 8. banij-

ske i banijskog bataljona 15. kordunaške brigade. Brigada ušla u sastav 7. divizije umjesto 13. brigade.

28/29. d e c e m b a r

Jedinice 7. divizije napale domobransku posadu u **s.** Majuru, ali se morale povući zbog prodora neprijateljskih tenkova iz Kostajnice. Neprijatelj je izgubio 16 mrtvih, 18 ranje.iih i 14 zarobljenih vojnika, a partizani su imali 22 mrtva i 48 ranjenih boraca. Zaplijenjeni' su 2 pro-uvtenkovska topa, 1 mitraljez, 22 puške, 3 sanduka bombi i 1.500 metaka.

1943. GODINA

5. j a n u a r

Osma brigada minirala prugu između s. Blinjskog Kuta i s. Komareva; tom prilikom uništen vojni transport (63 vagona) sa dijelovima 369. legionarske divizije i oklopni vlak koji je intervenisac iz Sunje. Ubijena su 45 legionara i 2 njemačka oficira, a zarobljena 73 legionara. Zaplijenjena je veća količina artiljerijske municije i druge opreme. Brigada je imala 3 mrtva i 15 ranjenih.

20. januar

Otpočela četvrta neprijateljska ofanziva na Baniju, Kordun, Liku i Bosansku krajinu protiv jedinica 1. hrvatskog i 1. bosanskog korpusa.

22. januar

Jedinice NOP odreda Banije i 7. banijske brigade razbile dvije ćete 369. legionarske divizije u s. Balincu. Poginulo oko 70, a zarobljeno 32 legionara. Partizani imali 6 mrtvih i 15 ranjenih.

U borbi protiv 369. legionarske divizije poginula kod s. Joševice Milonka Kljaić, komandir voda u 7. brigadi, narodni heroj.

28/29. j a n u a r

Poslije višednevnih borbi protiv dijelova 7. rjemačk? SS divizije »Princ Eugen«, 7. divizija prebacila se kod s. Pokoja preko Une u Bosansku krajinu, gdje je stavljena pod neposrednu komandu Vrhovnog štaba NOV i POJ. Otada divizija dejstvuje u toku IV i V neprijateljske ofanzive u sastavu Glavne operativne grupe VŠ.

1. f e b r u a r

Osma brigada razbila u s. Tihotini manje dijelove 7 SS divizije, nanijevši im gubitke od oko 80 mrtvih i ranjenih.

2. f e b r u a r

Poslije žestokih borbi u rejonu Ripačkcg klar.ca i s Hrgara jedinice 7. divizije su prisiljene da se povuku u rejon s. Lipe i Teočaka. U borbi poginuo komandant 1. bataljona 7. brigade Zivko Bronzić, narodni heroj.

4. f e b r u a r

Dijelovi 7. SS divizije odbacili 16. brigadu od s. Doljana i Ćukova.

5. f e b r u a r

Jedinice 7. SS divizije odbacile od s. Lipe i Tcočaka brigade 7. divizije i zauzele s. Vrtoče. Banijski NOP odred, sa jedinicama 2. krajiške brigade, odbačen od s. Risovca prema s. Krnjeuši.

6. f e b r u a r

Dijelovi 7. SS divizije zauzeli su s. Prkose i Orašac pošto su prema Bosanskom Petrovcu odbacili jedinice 7. banijske divizije.

9. f e b r u a r

Jedinice 7. divizije odbačene od Suhog i Jelinog polja, a dijelovi 7. SS divizije zauzeli s. Ugarce (kod Bosanskog Grahova).

12. f e b r u a r

Oko 15.000 izbjeglica sa Banije i Korduna, povlačeći se pred neprijateljem, stiglo u Glamočko polje i Livno.

20/21. f e b r u a r

Banijski NOP odred prešao Unu (istočno od Kostajnice) i vratio se na Baniju.

22. februar

Poslije dvodnevnih borbi protiv 8. banijske brigade i 3. krajiške brigade, borbena grupa »Fogl« ušla u Gornji Vakuf.

24. f e b r u a r

Poslije dvodnevnih borbi jedinice 7. divizije, 1. dalmatinske brigade i 3. krajiške brigade odbile napade njemačke borbene grupe »Fogl« i prinudile je na povlačenje u Gornji Vakuf

26. f e b r u a r

Banijski NOP odred napao u s. Hajtiću posadu iz 1 bataljona domobranske 5. brdske brigade, ubio 10 i zarobio 74 neprijateljska vojnika. Poginuo je jedan komandir čete iz odreda.

1. mart

Jedinice njemačke 717. divizije, ojačane grupom »Fogl«, odbacile 7. banijsku, 3. krajišku i 1. dalmatinsku brigadu prema Vilića-gumnu i Makljenu.

3. mart

Protivudar Glavne operativne grupe (1 i 2. proleterske i 7. divizije) kod Gornjeg Vakufa u kojem su, do 5. marta, odbačene njemačka 717. divizija i grupa »Fogl« ka Bugojnu i oslobođen Gornji Vakuf. Time je spasena grupacija ranjenika u Prozorskoj kotlini.

7. mart

Inžinjerijski vod 7. divizije učestvovao (sa inžinjerijskom četom VŠ, 2. dalmatinskom i 2. proleterskom brigadom) u podizanju privremenog mosta na Neretvi za prebacivanje ranjenika kod Jablanice.

Glavnina 1. proleterske divizije i 16. brigade 7. divizije, koje su bile u zaštitnici prema Prozoru, odbačene su do 9. marte, iza linije s. Zdrimce — Pidriš — Vilića-gumno — Zahum, kojom su ovladale jedinice 717. njemačke divizije i grupa »Fogl«.

10. mart

Poginuo na Prenju komandant bataljona 7. brigade Ilijt* Španović, narodni heroj.

11. mart

Banijski NOP odred napao Sunju, zarobio 165 domobrana, ustaša i njemačkih vojnika, a ubio 5 i ranio 9 neprijateljskih vojnika. Odred je imao 3 mrtva i 4 ranjena.

17. mart

Banijski NOP odred napao domobrane u s. Blinjskorr Kutu i zarobio 37.

lo. mart

U s. Trnovcu (kod Gline) održana okružna konferencija na kojoj ie izabran Privremeni okružni NOO za Baniju.

22. mart

Banijski NOP odred razoružao žandarmerijsku stanicu u s. Divuši.

27. mart

Banijski NOP odred napao željezničku stanicu u s. Šašu (kod Sunje) i italijanski transportni vlak u stanici. Stanica i 9 vagona s ratnim materijalom su spaljeni, a zarobljeno 6 domobrana i 3 italijanska vojnika.

19. april

Banijski NOP odred napao kod s. Blinjskog Kuta transportni vlak od 32 vagona. Ubijeno je 10 njemačkih, italijanskih i domobranskih vojnika.

29. april

Po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku formiran je štab Unske operativne grupe, pod čiju su komandu početkom maja stavljeni 4. banijska brigada, tri bataljona Kordunaškog NOP odreda i 8. krajiška brigada.

1. maj

Po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku formirana 4. banijska brigada, koja je ušla u sastav Unske operativne grupe (kasnije preimenovana u 4. brigadu UOG).

2. maj

U zaseoku Glavičanina (kod Bosanskog Novog) 3. bataljon Banijskog NOP odreda napao na vod njemačkih vojnika, ubio 1C i ranio 11; ranjen je i 1 partizan.

2/3. maj

U rejonu s. Blinjskog prugu i izbacile iz šina vlak **Kutajedinice4. banijske brigade minirale sa 10vagona — cisterni.**

5. maj

U rejonu s. Blinjskog prugu i oštetile teretni vlak cisterni s naftom. **Kutajedinice4. banijske brigado minirale od 47vagona, među kojima i 1S vagona —**

6. maj

Treći bataljon 4. banijske brigade sukobio se kod sela Gornjih Kukuruzara i Babine Rijeke sa izviđačkim dijelovima domobranske 2. brdske brigade i odjeljenjem Nijemaca. Poslije kraće borbe neprijatelj se povukao sa 9 ranjenih.

7. maj

Italijanske snage odbacile zaštitnicu 7. divizije prenu- Zelengori i zauzele Kalinovik.

9. maj

Na Zelengori, kod s. Vrbniče, poginuli načelnik štaba 7. divizije i član VŠ NOVJ general-major Vojislav Đokić i divizijski referent saniteta dr Vajs kad su njemački avioni bombardovali štab.

12. maj

Jedinice 4. banijske brigade napale u Starom Selu (kod Topuskog) dijelove 3. bataljona domobranskog 11. brdskog puka, ubile 14 i zarobile 112 domobrana. Ranjeno je 5 partizana

15/16. maj

Jedinice Banijskog NOP odreda napale domobransku posadu n željezničkoj stanici Šaš i zarobile 14 domabrana.

24. maj

Jedinice Unske operativne grupe napale u s. Bučici (kod Gline domobransku posadu (2. bataljon domobranske 5. brdske brigade), ubil< 17, ranile 9 i zarobile 107 domobrana.

29. maj

Banijski NOP odred napao na štab 1. domobranskog korpusa kod <?. Gređana. Zarobljena 28 domobrana i 2 domobranska pukovnika, a lanjen komandant korpusa, general.

3/4. jun

Jedinice 4. banijske i 8. krajiškebrigade zauzele Slunj i zarobile 21 žandarma i domobrana, a imale su 5 mrtvih i 14 ranjenih (5. juna domobranski 11. brdski puk povratio mjesto).

9. jun

Dijelovi 2. dalmatinske, 2. i 4. proleterske, 6. istočno-bosanske i 10. hercegovačke brigade održale uzak koridor u međurečju Sutjeske i Jirčavke, kroz koji su se izvukli dijelovi 2. proleterske divizije, a u toku noći 9/10. juna, u Tisovom brdu i Ozrenu, 5. bataljon 4. crnogorske brigade prihvatio 7. diviziju.

13. jun

Kod Rataja poginuo komandant 7. brigade Nikola Maraković Nina, narodni heroj.

17. jun

Glavna operativna grupa VŠ NOVJ (1. i 2. proleterska i 7. divizija) u snažnom naletu razbila dijelove domobranskog 3. korpusa i 369. legionarske divizije i ovladala većim dijelom istočne Bosne (između rijeka Prače i Spreče).

, 17/18. jun

U toku noći 17/18. juna 8. brigada, u prethodnici 7. divizije, iznenadila i zbacila s Rudog brda (kod ž. st. Podgrab) njemački 369. izviđački bataljon. U toku borbe okružena je od njemačke borbene grupe »Fišer« 369. legionarske divizije. Borbom u okruženju brigada je zatim za sebe vezala glavninu ove divizije i tako olakšala prelazak dveju kolona Glavne operativne grupe. Sutradan se brigada probila sa ovim kolonama; u borbi je izbačeno iz stroja oko 40 boraca.

20. jun

Četvrta banijska i 2. brigada 8. divizije napale dva bataljona domobranskog 11. puka (brdskog) u Velikoj Kladuši. Napad je sutradan obustavljen zbog pristizanja jačih dijelova njemačke 114. lovačke divizije. Zarobljeno 185, ubijeno 45 i ranjeno 100 domobrana. Partizanske jedinice imale su 35 mrtvih, 121 ranjenog i 10 nestalih.

Četa »Matija Gubec« Banijskog NOP odreda zarobila 18 domobrana na cesti Petrinja — Gora.

21. jun

Treći bataljon Banijskog NOP odreda napao neprijateljsku posadu na željezničkoj stanici s. Šaš i zarobio 16 domobrana

20. jun

U rejonu s. Zupića (kod Petrinje) 1. bataljon Banijskog NOP odreda sa četom »Matija Gubec« napao iz zasjede njemačku autokolonu i uništio 2, a oštetio 4 kamiona. Poginulo 11 njemačkih vojnika i 1 oficir, a 1 vojnik zarobljen. Poginuo 1 i ranjena su 2 partizana.

28. jun

Po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku 4. banijska brigada Unske operativne grupe preimenovana u 1. brigadu Unske grupe

30. jun

Po naređenju GŠH formirana u s. Obijaju 2. brigade Unske operativne grupe.

Po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ rasformirana 16. banijska brigada 7. divizije, a njenim ljudstvom popunjene 7 i 8 brigada.

3. jul

Jedinice 2. brigade Unske operativne grupe napale u Blinjskom Kutu njemačko-domobransku posadu. Napad nije uspio, a brigada je imala 2 mrtva i 17 ranjenih.

10. jul

Sedmu banijsku i 7. krajišku brigadu odbacili prema Kladnju dijelovi njemačke 7. SS divizije i domobranskog 7. lovačkog puka koji su zauzeli Olovo.

Jul — početak

U partizanskoj bolnici na Šamarici umro sekretar Kotarskog komiteta KPH za Kostajnicu Sirnica Dragić, član OK KPH za Baniju, narodni heroj.

14/15. jul

Prva brigada Unske operativne grupe napala kod s. Brđana italijanski transportni vlak, ubila 9, ranila 11 i zarobila 13 italijanskih vojnika, a imala 5 mrtvih i 30 ranjenih. Zapaljeno je 9 vagor.a sa municijom i hranom, a pruga minirana.

24. jul

U s. Prekopi (kod Gline) 3. bataljon 2. brigade napao domobransku posadu i zarobio 11 domobrana, a od mine postavljene na putu poginulo 5 i ranjeno 18 domobrana. Napad je obustavljen zbog, intervencije neprijateljskih tenkova. Bataljon je imao 1 mrtvog i 34 ranjena.

29. jul

Jedinice Unske operativne grupe uništile na pruzi Caprag — Sunja teretni vlak (lokomotivu i 46 vagona).

1. a v g u s t

Prelaskom 1. proleterske i 7. banijske divizije preko željezničke pruge Doboj — Sarajevo — Konjic u zapadnoj Bosni otpočela ofanziva šest divizija NOVJ.

5. a v g u s t

Jedinice 2. brigade Unske operativne grupe napale kod Starog Sela (na putu Topusko — Velika Kladuša) četu domobrana 7. brdskog puka, ubile 5, ranile 6 i zarobile 17 domobrana. Brigada imala 2 ranjena borca.

15. a v g u s t

Jedinice Unske operativne grupe i Banijskog NOP odreda razoružale domobransku posadu u s. Hrastovici i zarobile 120 domobrana 2. posadne čete.

18. a v g u s t

Formiran na Baniji Hrvatski bataljon; u januaru 1944. postao 4. bataljon 4. brigade.

24/25. a v g u s t

Prva brigada Unske operativne grupe napala neprijateljsku posadu u s. Gori, ubila 2, ranila 6 i zarobila 135 domobrana, a imala 8 mrtvih i 12 ranjenih.

27. a v g u s t

Druga brigada Unske operativne grupe napala neprijateljsku posadu u s Prekopi, ubila 15 i zarobila 9 domobrana i 1 oficita; zaplijenjen 1 autobus.

2. septembar

Poslije sedmomjesečnih borbi u Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori i ■Sandžaku u sastavu Glavne operativne grupe VŠ, 7. banijska divizija vratila se na Baniju, u sastav 1. hrvatskog korpusa.

9. septembar

Prva brigada Unske operativne grupe zauzela jako ustaško uporište Zrinj (kod Kostajnice) poslije šestočasovne borbe. Ubijeno 83 ustaše, a brigada imala 14 mrtvih i 39 ranjenih.

11. septembar

Po naređenju GŠ NOV i PO za Hrvatsku rasformiran štab Unske operativne grupe, a 1. i 2. brigada ušle u sastav 7. udarne divizije. Tada su preimenovane brigade 7. divizije: 7. brigada je postala 1. brigada, Osma — 2. brigada; 1. brigada UOG — 3. brigada i 2. brigada UOG — 4. brigada.

16. septembar

Jedinice 7. divizije minirale prugu između Sunje i s. Majura i uništile njemački vlak. Poginulo 30 i ranjeno 8 njemačkih vcjnika.

16/17. septembar

Jedinice 7. divizije napale kod s. Kinjačke (na pruzi Sisak — Sun i a) njemački transportni vlak, ubile 12 i ranile 34 njemačka vojnika uz sopstvene gubitke od 3 mrtva i 15 ranjenih. Uništeno 16 vagona, 15 kamiona, 45 motocikla i 70 bicikla.

20. septembar

Jedinice 3. brigade minirale kod s. Kinjačke prugu Sisak — Sunja, zapalile kompoziciju teretnog vlaka sa ugljenom i zaplijenile 8.500 kg eksploziva.

21. septembar

Jedinice 7. divizije uništile vlak na pruzi između Sunje i Blinjskog Kuta.

28. septembar

Jedinice 7. divizije napale i opkolile dijelove 30. ustaškog bataijona u Generalskom Stolu (kod Ogulina), porušile prugu i cestu i blokirale ustaške posade u s. Gornjim Dubravama i na Globoiničkom mostu. Borbe su nastavljene i sutradan, a opkoljena posada se izvukla nakon prodora njemačko-ustaških pojačanja sa tenkovima iz Karlovca. Ubijeno 12 i ranjeno 45 neprijateljskih vojnika. Poginulo 12 i ranjeno 34 partizana.

30. septembar

Treća brigada napala i razbila ustaško-domobranske jedinice u s. Dubravama i na Globornič kom mostu. Poginulo 37, ranjeno 5 i zarobljeno 116 ustaša i domobrana, a sutradan je pohvatano još 114 ustaša i domobrana koji su se probijali ka Ogulinu. Brigada je imala 2 mrtva i 6 ranjenih.

4/5. oktobar

U s. Otoci (kod Bos. Krupe) 4. brigadi predala se bez borbe četa domobranskog 1. lovačkog puka.

11. oktobar

Banijski NOP odred minom uništio lokomotivu i 4 vagona na pruzi Sunja — Kostajnica. Poginula su 33 neprijateljska vojnika.

20. oktobar

Otpočela druga okružna konferencija KPH za Baniju na kojoj je, poslije trodnevnog rada, izabran novi Okružni komitet.

23/24. oktobar

.Prva i 2. brigada i Banijski NOP odred napali na neprijateljske posade u selima Majuru, Brđanima i Blinjskom Kutu. Napsci nije uspio.

26. oktobar

Nemačke jedinice iz Petrinje prodrle u pravcu sela Jabukovca i Komogovine, gdje su ih zadržale jedinice 1. i 2. banijske brigade i 3. bataljona 2. brigade (Moslavačke) 2. operativne zone NOV i PO Hrvatske. Neprijatelj je popalio sela Donju Pastušu, Mlinogu, Jabukovac, Tremušnjak i Svinjicu.

14/15. novembar

Jedinice 7. divizije napale na neprijateljsko uporište u Cazinu Koje je branio 2. bataljon 1. lovačkog puka, 80 žanđarma i manji broj Nijemaca. Neprijatelju su nanijeti gubici od 107 mrtvih. 50 ranjenih i 321 zarobljen vojnik, a gubici partizanskih snaga bili su 15 mrtvih, 60 ranjenih i 4 nestala.

23. novembar

Jedinice 7. udarne divizije napale bataljon njemačke SS divizije »Nordland«, četu ustaša i žandarme (ukupno 540 vojnika) u Glini. Borbe su vođene do 25. novembra kada je napad obustavljen zbog jakog otpora neprijatelja i velikih gubitaka. Gubici neprijatelja: 22 mrtva i 31 ranjen, a divizije: 34 mrtva, 101 ranjen i 3 nestala.

K r a j n o v e m b r a

Formirana četa PPK (»protiv pete kolone) koja je u maju 1944. prerasla u bataljon PPK.

8. d e c e m b a r

Otpočela neprijateljska operacija »panter« na Kordunu i Baniji koja je imala za cilj razbijanje 4. korpusa NOVJ, uništenje njegovih baza za snabdijevanje i deportaciju stanovništva. Njemačka 371. pješadijska divizija nastupala je s linije Karlovac — Ogulin ka Petrovoj gori i Šamarici, glavnina 1. kozačke konjičke divizije, 373. legionarske divizije i domobranske 2. lovačke brigade nastupali su s komunikacija Glina — Petrinja — Sunja i Sunja — Kostajnica — Bihać. U borbama vođenim do 20. decembra neprijatelj je na svim pravcima slomio otpor 4. korpusa i prodro na slobodnu teritoriju pustošeći naselja i pljačkajući i terorizirajući stanovništvo. Oko 400 boraca 4. korpusa izbačeno je iz stroja, dok gubici neprijatelja nisu poznati.

9/10. d e c e m b a r

Prva udarna i 3. brigada napale su dijelove 4. kubanskog puka 1. kozačke konjičke divizije u selima Majuru, Panjanima i Stubljanima i poslije tročasovne borbe natjerale ih na povlačenje u Kostajnicu. Ubijeno je 7 i ranjena 2 neprijateljska vojnika, dok su 3 partizana poginula i 42 ranjena. Zaplijenjeno je preko 60 jahaćih konja i veća količina opreme.

10. d e c e m b a r

Oko 300 pripadnika muslimanske milicije Huske Miljkovića iznenada napalo u s. Podzvizdu (kod Velike Kladuše) 1. bataljon 4. brigade i nanijeli mu gubitke od 3 mrtva, 4 ranjena i 17 zarobljenih. Bataljon se u neredu povukao ka s. Glinici.

11/12. d e c e m b a r

Jedinice 7. divizije izvršile neuspeo napad na 4. kubanski puk njemačke 1. kozačke konjičke divizije u selima Grabovčani, Stubljani, Majur i Panjani.

1944. GODINA

3. j a n u a r

Četvrta brigada napala iz zasjede kod sela Prijeka i Svračice dijelove njemačkih snaga iz Gline, razbila ih i prinudila na povlačenje u Glinu, onemogućivši im pljačku sela. Ubijeno je 15 i ranjeno više njemačkih vojnika, dok je ranjeno 6 partizana. Zaplijenjena su 3 minobacača sa 59 mina, 1 mitraljez i druga oprema.

5. januar

Treći bataljon 3. brigade napao dijelove 1. kozačke konjičke divizije kod sela Prevršca i Mečenčana i prinudio ih na povlačenje prema Kostajnici. Ubijeno je 6 i ranjeno 9 neprijateljskih vojnika, a brigada je imala 2 mrtva i 2 ranjena borca.

Četvrti bataljon 1. brigade napao iz zasjede neprijateljsku kolonu uz sastava njemačke 1. kozačke konjičke divizije) u rejonu sela Luščana i Strašnika i prinudio je na povlačenje, onemogućivši pljačku stanovništva.

8/9. januar

Prva, 3. i 4. brigada napale dijelove 1. kozačke konjičke divizije u selima Prekopi, Kihalcu, Novom Selu, Pračnom i Mošćenici, ali su se poslije petočasovne borbe povukle zbog prodora neprijateljskih pojačanja iz Petrinje, Siska i Gline.

11. januar

Četvrta brigada ušla u Glinu koju su, pod pritiskom partizanskih jedinica, napustili njemački vojnici, ustaše i žandarmi. 25 vojnika sa oružjem i opremom iz 1. boračke konjičke divizije prešli partizanima; od njih i ranije zarobljenih Čerkeza formirana u 4. brigadi jedna četa.

14. januar

Otpočeo četvorodnevni napad 1, 3. i 4. brigade na neprijateljsko uporište u s. Gori, u kojem su bili njemački vojnici, ustaše domobrani *i* žandarmi. Uporište nije zauzeto zbog dolaska neprijateljskih pojačanja iz Petrinje.

17. januar

Jedinice 2. brigade napale na njemačke kolone u rejoni; sela Umetića, Knezovljana i Blinje i nanijele im gubitke od 30 mrtvih i 50 ranjenih. U toku borbi neprijatelj je palio i pljačkao sela Umetić, Knezovljane i Bijelnik.

2. februar

Naredbom Glavnog štaba Hrvatske formiran je štab Unske operativne grupe za rukovođenje jedinicama u Cazinskoj krajini.

7. februar

Cehoslovačka brigada »Jan Žiška« i dijelovi 1. brigade 7. divieije, kod s. Ivanjskog Boka, odbili napad Nijemaca, ustaša i četnika iz Sunje, Kostajnice i Šaša. Ubijeno je 20 i ranjeno više neprijateljskih vojnika, a poginulo 7 i ranjeno 18 boraca partizana.

18. februar

Kod sela Blinje i Moštanice 3. i 4. bataljon 1. brigade odbili napad jednog bataljona iz sastava njemačke 1. kozačke konjičke divizije.

21. februar

U rejonu s. Gore jedinice 3. brigade i dva bataljona 4. brigade, poslije dvanaestočasovne borbe odbile napad dijelova 1. kozačke divizije i ustaških posadnih dijelova iz Petrinje. Ubijeno je 27 i ranjena 43 neprijateljska vojnika, a poginulo je 12 i ranjeno 15 partizana.

26. februar

Dijelovi njemačke 1. brdske divizije i ustaško-domobranske posadne jedinice iz Petrinje otpočeli petodnevni napad na jedinice 7. divizije u rejonu sela Gore, Gline, Kraljevčana, Knezovljane i Blinje. Poslije naizmjeničnih napada jedinice 1. brdske divizije zadržale su se na prostoriji sela Graberje — Luščani — Donja Bačuga — Grabovac •— Čuntić — Blinja — Knezovljani radi odmora i sređivanja. Neprijatelj je imao oko 200 mrtvih i ranjenih, a jedinice 7. divizije 54 mrtva, 73 ranjena i 27 zarobljenih boraca.

6/7. mart

Kod s. Donje Bačuge jedinice 2. brigade napale dijelove njemačke 1. brdske divizije, ali su se poslije kraće borbe morale povući. U borbi su neprijatelju nanijeti gubici od 46 mrtvih vojnika, a brigE-da je imala 5 mrtvih, 5 ranjenih i 3 nestala vojnika.

10. mart

Izišao prvi broj lista »Jedinstvo«, organa NO fronta za Baniju.

11. mart

Kod s. Borojevića poginuo u borbi protiv ustaša komandant 1. udarne brigade »Vasilj Gaćeša«, Rade Milojević, narodni heroj.

13. mai1

Jedinice 4. brigade zauzele ustaško uporište u Glinskom Novom Selu. Poslije kraće borbe ustaše su se povukle u pravcu s. Gore.

14. mart

Pod pritiskom jedinica 7. divizije njemačke i ustaško-domobranske snage napustile su cestu Kostajnica — Petrinja i uporišta u selima Marinbrod, Graberje, Glinska Poljana, Gore i Bacuga.

20. mart

Druga brigada napala ustaše u selima Križu i Zupiću, ali se poslije petočasovne borbe morala povući zbog dolaska neprijateljskih pojačanja iz Petrinje.

21. mart

Jedinice 2. brigade odbile kod Kosinjaka, sela Zupiće, Međuraća i Šestanja napad ustaša i dijelova njemačke 1. kozačke konjičke divizije i prinudile ih na povlačenje ka Petrinji.

26/27. mart

Treća i 4. brigada napale neprijateljsko uporište u s. Komarevu (kod Siska) koje su branili dijelovi 1. kozačke divizije (oko 500 vojnika). Poslije četvoročasovne borbe brigade su bile prinuđene na povlačenje.

27. mart

Dijelovi 1. brigade odbili kod sela Krčeva i Svinjice napad kolone iz sastava 1. kozačke divizije iz Kostajnice, prisilivši je na povlačenje.

29. mart

U rejonu sela Klinac — Gornja F/Udičina — Moštanica jedinice 4. brigade odbile, poslije sedmočasovne borbe, napad dijelova 1. kozačke divizije iz Petrinje, Mošćenice i Komareva i prinudile ih na povlačenje.

29/30. mart

Dijelovi 7. divizije porušili 7 km željezničke pruge i tt-veze između sela Majura i Donjeg Hrastovca.

3/4. april

Prva i 3. brigada, dijelovi 2. diverzantskog bataljona 4. korpusa i Banijski NOP odred porušili željezničku prugu i tt-veze između Sunje i Kostajnice u duljini od 5 km. Saobraćaj je obustavljen više dana.

4. april

Poslije petočasovne borbe 4. brigada i dijelovi Banijskog NOP odreda odbili napad 373. legionarske divizije iz Dvora i s. Zamlače u rejonu sela Vrpolja, Udetina, Glavičana, D. Pedlja i Grubišića Brda, pri čemu je 85 neprijateljskih vojnika izbačeno iz stroja. Partizani su imali gubitke od 3 mrtva i 16 ranjenih boraca.

6. april

Jedinice 1. i 3. brigade odbile napad dijelova 1. kozačke konjičke divizije iz Kostajnice, Sunje, Petrinje i Komareva u rejonu sela Kostreši, Bijelnik i Knezovljani te prisilile neprijatelja na povlačenje pošto su mu nanijele gubitke od 30 mrtvih i 45 ranjenih. Brigade su imale gubitke od 3 mrtvih, 6 ranjenih i 9 nestalih boraca.

8/9. april

Dijelovi 7. divizije, Banijskog NOP odreda i 2. diverzantskog bataljona 4. korpusa porušili kod s. Majura željezničku prugu Sunja — Kostajnica na 18 mjesta.

9. a p r i l

Otpočeo trodnevni napad dijelova 7. i 8. divizije i Unske operativne grupe na Cazin, koji su branili 8. ustaški bataljon, bataljon 373. legionarske divizije i dijelovi 10 ustaškog bataljona. Uslijed piodora neprijateljskih pojačanja iz Bihaća i Ostrošca u Cazin, našim jedinicama ,ie 11. aprila naređeno da se povuku. Neprijatelju su nanijeti gubici od 198 mrtvih, 153 ranjena i 15 zarobljenih, dok su jedinice NOVJ imale 35 mrtvih, 151 ranjenog i 4 nestala.

12/13. a p r i l

Prvi bataljon 1. i 1. bataljon 2. brigade napali ustaše i domobrane u s. Divuši, ali su se poslije dvočasovne borbe povukli.

15/16. a p r i l

Treća i 4. brigada i Krajiški NOP odred porušili 6 km željezničke pruge i tt-veze između sela Otoke i Ostrošca i onemogućili saobraćaj na ovoj komunikaciji. Porušena je i cesta Bosanska Krupa — Otoka na dva mjesta.

17. a p r i l

U rejonu sela Strašnika i Gore dijelovi 1. brigade odbili napad 2. bataljona Krajiške ustaške brigade i dijelova 1. kozačko- konjičke divizije i odbacili ih u Petrinju, pošto su im nanijeli gubitke od 9 mrtvih i 30 ranjenih.

19. a p r i l

U istom rejonu iste jedinice ponovo odbile napad istog neprijatelja i nanijele mu gubitke od 7 mrtvih i 25 ranjenih.

21/22. a p r i l

Dijelovi 7. divizije i Banijskog NOP odreda napali ustaško-đomobransko uporište u s. Divuši, ali su se morali povući zbog prodora neprijateljskog pojačanja iz Dvora.

22. a p r i l

Dijelovi 1. kozačke konjičke divizije i 2. bataljona Krajiške ustaške brigade, otpočeli dvodnevni napad iz Kostajnice, Petrinje i Komareva na 1. udarnu i dijelove 2. udarne brigade na prostoriji Sunja — Kostajnica — Petrinja i bez većih gubitaka prodrle duboko na slobodnu teritoriju.

26. a p r i l

Jedinice 7. divizije napale Glinsk' ustaški bataljon i dijelove 1. kozačke divizije u s. Gori i okolnim uporištima. Poslije ogorčenih borbi neprijatelj se 27. aprila povukao prema Petrinji.

3. maj

Dijelovi 373. legionarske divizije i ustaše iz Cazina napali 2. brigadu u rejonu sela Barska i Skokovi. Poslije četvoročasovne borbe neprijatelj je odbijen u polazni garnizon uz gubitke od 20 mrtvih i 15 ranjenih, dok je bi'igada imala 5 mrtvih boraca.

4. maj

Kod sela Gornjeg i Donjeg Javornja i Vrpolja dijelovi Banijskog NOP odreda, poslije tročasovne borbe, odbili napad dijelova 373. legionarske divizije iz Dvora na Uni i prisilili ih na povlačenje u polazni garnizon.

5. maj

Jedinice Banijskog NOP odreda odbile u rejonu sela G i D. Javornja i Zrinja napad njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz Dvora i s. Divuše.

Maj — p o č e t a k

U Topuskom otvorena izložba slikara partizana.

8. maj

U Topuskom otpočelo dvodnevno 3. zasjedanje ZAVNOH-a.

14. maj

U rejonu s. Svinjice (kod Kostajnice) 3. bataljon Banijskog NOP odreda razbio jednu ustašku četu i nanijeo joj gubitke od 11 mrtvih i ranjenih.

18. maj

U Topuskom, na konferenciji predstavnika NOF Hrvatske, izabran Izvršni odbor NOF-a.

22. maj

Otpočeo napad dijelova 1. kozačke kojničke divizije, 373 legionarske divizije, njemačkog 1. rezervnog lovačkog puka, 92. motoriziranog puka i 55. brdskog izviđačkog bataljona, domobranske 3. brdske i 8. ustaške brigade, domobranskog 10. lovačkog puka i četnika na jedinice 4. korpusa NOVJ na Baniji, Kordunu i Cazinskoj krajini. U borbama do S0. maja jedinice 4. korpusa su odbacile neprijateljske snage prema Bihaću, Otoci, Dvoru, Kostajnici, Sunji, Petrinji, Karlovcu, Generalskom Stolu i Tounju. Neprijatelj je imao oko 1.200 vojnika izbačenih iz stroja, a jedinice NOVJ 47 mrtvih, 210 ranjenih i 6 nestalih boraca.

6/7. jun

Treća i 4. brigada i omladinska brigada »Joža Vlahović« napali s. Komarevo koje su branili dijelovi 1. kozačke konjičke divizije. Poslije

petočasovne borbe zauzet je veći dio sela, ali se neprijatelj održao u nekoliko utvrđenih zgrada, pa su se jedinice povukle. Ubijeno je 24 i ranjeno 39 neprijateljskih vojnika, a zaplijenjen 1 minobacač sa 20 mina, 1 puškomitraljez, 1 mitraljez, 27 pušaka, 4 automata, 25.00C metaka, 122 konja i mnogo druge opreme.

13. jun

Prva i 2. brigada napale dijelove 8. ustaške brigade koji su osiguravali vijadukt na pruzi Kostajnica — Dvor i razrušili više bunkera, ali su se morale povući zbog dolaska neprijateljskih tenkova iz Kostajnice.

16/17. jun

Prva i 2. brigada porušile dio pruge Sunja — Kostajnica, a 17. juna razbile njemačke i ustaško-domobranske snage kod sela Mečenčana, Male i Velike Graduse i Starog Sela.

22. jun

Jedinice 2. brigade napale iz zasjede neprijateljske kolone iz Petrinje i Sunje u rejonu sela Moštanice, Novog Sela i Komareva i nanijele im gubitke od 53 ubijena i više ranjenih vojnika, a zapalile 2 kamiona, Gubici brigade bili su 6 mrtvih i 4 ranjena.

30. j u n

Dvije čete 4. brigade 7. divizije i 3. bataljon Plaščanskog NOP odreda napali dijelove Slunjskog ustaškog bataljona u s. Vagancu (kod Bihaća). Poslije kraće borbe partizanske jedinice su prinuđene na povlačenje. Oko 9 časova neprijatelj je pokušao da se probije za Drežnik-Grad, ali je poslije devetočasovne borbe odbijen. Ustaški gubici bili su 32 mrtva i ranjena vojnika, a partizani su imali 1 mrtvog, 1 ranjenog i 1 nestalog borca.

4. jul

Jedinice 4. brigade napale dijelove Slunjskog ustaškog bataljona u s. Vaganac. Napad nije uspio zbog pristiglih neprijateljskih pojačanja.

5/6. jul

Dijelovi 1. brigade, artiljerijskog diviziona i inžinjerijske čete 7. divizije porušili željezničku prugu Sunja — Kostajnica na 34 mjesta i prekinuli tt-veze na duljini od 3 km.

11. jul

Prva brigada i dijelovi Banijskog NOP odreda napali neprijateljske posade u bunkerima kod s. Kinjačke, na pruzi Sisak — Sunja. Posada jednog bunkera je savladana i bunker porušen, no pošto su neprijatelju stigla pojačanja, jedinice su se povukle.

17. jul

Prva i 2. brigada napale dijelove 1. kozačke divizije i 5. brdskog domobranskog puka u s. Stubljanima i na željezničkoj stanici u s. Gornjem Hrastovcu. Poslije tročasovne borbe stanica je zauzeta, a neprijatelj se povukao prema Sunji, dok napad na s. Stubljane nije uspio zbog dolaska neprijateljskih pojačanja iz Kostajnice.

18. jul

Poslije sedmočasovne žestoke borbe jedinice 4. brigade zauzele su ustaško uporište u s. Prijeboju (kod Plitvičkih jezera). Izbačeno je iz stroja oko 160 neprijateljskih vojnika.

22. jul

Prva i dijelovi 2. i 3. brigade napali u s. Biđanima ustaše i domobrane i nakon dvočasovne borbe povukle se. Uništena su dva bunkera, porušena pruga Sunja — Sisak na 10 mjesta i 1 most na ovoj pruzi. Zaplijenjen je 1 minobacač, 1 puškomitraljez, 20 pušaka i 20.000 metaka.

29. jul

Treća brigada napala u s. Majuru 2. bataljon domobranskog 5. brdskog puka, ali se poslije dvočasovne borbe povukla.

Oko 20 njemačkih aviona bombardovalo Glinu, bacivši oko 80 bombi. Poginulo je 9, a ranjeno 15 lica; porušeno je nekoliko kuća.

30. jul

Izabran Okružni odbor NOP' za Baniju.

7. a v g u s t

Po naređenju štaba 7. divizije reorganiziran je Banijski NOP odred i od njegovih jedinica formiran je 1. i 2. banijski NOP odred.

14. a v g u s t

Štab 7. udarne divizije sa 3. i 4. brigadom krenuo iz Banije u Moslavinu radi zajedničkih operacija sa 10. korpusom. Radi usklađivanja dejstva jedinica koje su ostale na Baniji, formiran je Opeiativni štab za Baniju. On je rukovodio operacijama do povratka štaba 7. divizije, krajem oktobra 1944. godine.

16. a v g u s t

Druga brigada porušila željezničku prugu Kostajnica — Bihać na odsjeku s. Blatna — s. Čađavica; saobraćaj je bio obustavljen 52 časa.

22. a v g u s t

Ustaše iz s. Jasenovca (oko 1.000) upale u sela Crkveni Bok, Ivanjski Bok i Strmen, zapalile sve zgrade, pohvatale oko 220 ljudi, žena i djece i odvele u logor, a ostale mještane pobile i pobacale u vatru.

24. avgust

Između sela Brđana i Blinjskog Kuta jedinice 1. brigade porušile željezničku prugu i uništile lokomotivu i 12 vagona jednog vojnog transporta. Ubijeno je 35 neprijateljskih vojnika i oficira, a 46 zarobljeno.

31. avgust

Jedinice Operativnog štaba za Baniju otpočele sedmodnevna dejstva na komunikacije: pruga Sisak — Dubica porušena je na 346 mjesta, a Sunja — Kostajnica — Dvor na 73 mjesta; srušeno je 18 mostova i I propust.

Jedinice 7. divizije prekinule prugu Zagreb — Beograd (na odsjeku Kutina — Popovača) na 160 mjesta u duljini od 7 km, srušile- ž. st. Volođer i više bunkera, propusta i nastava na pruzi. Ubijeno je 28 i ranjeno 20 njemačkih vojnika i domobrana. Pruga bila u prekidu više od 10 dana. ,

8. septembar

Prva brigada poslije dvodnevnih borbi zauzela njemačke i domobransko uporište u s. Brđanima i zaplijenila 2 minobacača sa 350 mina, 2 mitraljeza, 1 puškomitraljez, 25 pušaka, 52 bombe, 125.200 metaka i drugu opremu.

9. septembar

Dijelovi 1. kozačke konjičke divizije i 8. ustaške brigade otpočeli iz Petrinje i Siska dvodnevni napad na jedinice Operativnog štaba za Baniju na prostoriji sela Luščani — Šušnjar — Jabukovac i u rejonu s. Donje Velešnje. Napad je odbijen i neprijatelj natjeran na povlačenje u polazne garnizone.

9/10. septembar

Dijelovi 7. divizije i 1. brigada 33. divizije zauzeli ustaško-domobranska uporišta u selima Vrbovcu i Repincu (na piuzi Zagreb — Križevci), na 123 mjesta oštetili prugu Zagreb — Križevci — Bjelovar, porušili 5 mostova, 2 željezničke stanice, 12 bunkera i 8 km tt-linija.

13/14. septembar

Dijelovi 10. korpusa i 7. divizije napali Križevce, koje su branili dijelovi domobranske 1. posadne brigade. Zbog zakašnjenja nekih jedinica napad nije uspio.

26. septembar

Otpočeo trodnevni napad dijelova 4. korpusa na Sunju, okolna uporišta i bunkere na pruzi Kostajnica — Sunja — Dubica, koje su branili Nijemci, ustaše i domobrani. Zbog pristizanja pojačanja iz Siska, Dubice, Kostajnice i Donjeg Hrastovca napad obustavljen 30. septembra. Porušeno 20 km željezničke pruge i sva postrojenja [1] bunkeri u željez-

ničkim stanicama: Majuru, Stubljanima, Gornjem Hrastovcu, Stazi i Sašu. Zaplijenjen 1 pt-top, 3 minobacača sa 200 mina, 4 mitraljeza, 6 puškomitraljeza, 80 pušaka i 60.000 metaka; uništene 2 lokomotive i 70 vagona.

5. oktobar

Poslije dvodnevnih borbi jedinice 33. divizije, uz sadejstvo 4. brigade 7. divizije, oslobodile s. Kloštar (kod Virovitice) koje je branilo oko Ö50 ustaša i domobrana.

11. oktobar

Dijelovi 1. kozačke divizije i ustaše napali 2. brigadu i 1. i 2. banijski NOP odred u rejonu sela Krčeva, Svinjice i M. Paukova U desetočasovnoj borbi neprijatelj je odbacio partizanske jedinice i popalio veći dio sela Svinjice, Drljače, Petrinca i Krčeva, te se predveče povukao u polazne garnizone, Sunju i Kostajnicu.

12. oktobar

Dijelovi 7. divizije zauzeli s. Hlebine (kod Koprivnice) koje su branili dijelovi 5. ustaške brigade. Zaplijenjeno 4 tenka, 20 mitraljeza, 10 kamiona i oko 100 motocikla.

13/14. oktobar

Dijelovi 10. i 6. korpusa, uz sadejstvo dvije brigade 7. divizije, napali Koprivnicu koju je branilo oko 2.500 ustaša (bataljon 5. ustaške brigade, dijelovi 1. puka PTS) ojačani artiljerijom i tenkovima. U borbama koje su trajale do 16. oktobra jedinice NOVJ nisu uspjele da zauzmu grad, te su se povukle.

Oktobar — sredina

Ustaše, četnici i njemački vojnici iz Sunje i Kostajnice upali na teritoriju Trokuta, do temelja spalili i opljačkali mnoga sela i pobili oko 790 žena, djece i staraca.

17. oktobar

Na komunikaciji Sunja — Kostajnica 2 brigada Unske operativne grupe napala iz zasjede njemačku kolonu i nanijela joj gubitke od preko 100 mrtvih i ranjenih.

26. oktobar

U Glini otpočela konferencija predsjednika i sekretara okružnih NOO Banije, Korduna, Pokuplja, Like i Cazina, kao i delegata iz sreskih NOO sa područja okruga Banije, Korduna i Cazina, na kojoj je, pod i'ukovodstvom sekretara ZAVNOH-a, razmotrena opca politička situacija i postavljeni zadaci NOO-ima.

4/5. novembar

Jedinice 2. brigade poslije petočasovne borbe likvidirale njemačko uporište u s. Majuru. Zaplijenjeno je: 1 minobacač sa 150 mina, 3 mitraljeza, 4 puškomi trai jeza, 4 automata, 9 tromblona, 22 puške i 35.000 metaka.

5. novembar

Na cesti Kostajnica — Dubica jedinice 3. brigade napale iz zasjede neprijateljsku motorizovanu kolonu, uništile 12 kamiona i ubile 66 neprijateljskih vojnika i 3 oficira.

8. novembar

Jedinice 1. i 2. brigade 8. i 1. brigade 7. divizije i Unske operativne grupe, poslije dvodnevnih borbi, zauzele neprijateljsko uporište u Cazinu (posadu su sačinjavali dijelovi 373. legionarske divizije jedne čete ustaša Slunjskog bataljona, 50 gestapovaca i 16 žandarma). Izbačeno je iz stroja 722, a zarobljeno 267 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je:
3 minobacača, 23 puškomitraljeza i 341 puška. Jedinice NOVJ su imale 51 poginulog i 244 ranjena borca.

10. novembar

U Glini održana okružna konferencija delegata sreskih i opštinskih NOO Banije, na kojoj se raspravljalo o obnovi. Sutradan otpočeo dvodnevni rad 3. okružne konferencije AFZ-a Banije.

12. novembar

Na komunikaciji Kostajnica — Dubica dijelovi 3. brigade napali iz zasjede neprijateljsku motoriziranu kolonu, zapalili 6 kamiona, ubili 46 i zarobili 12 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjena su 2 puškomitraljeza, 2 tromblona, 32 puške i 1 radio-stanica.

U rejonu sela Kukuruzara, Kostreša i Svinjice 4. brigada i dijelovi 2. brigade i 1. banijskog NOP odreda odbili su. poslije četvoročasovne borbe, napad dijelova 1. kozačke divizije iz Sunje, Majura i Graboštana i prinudili ih na povlačenje u polazne garnizone.

17/18. novembar

Treća brigada napala ustaše i domobrane u selima Golubovcu i TJnčanima (na komunikaciji Kostajnica — Dvor). Neprijatelj se, poslije šestočasovne borbe, zadržao u Unčanima.

20. novembar

Treća brigada napala iz zaleđe na cesti Kostajnice — Dvor dijelove 1. kozačke divizije i nanijela im gubitke od 45 mrtvih i više ranjenih.

22/23. novembar

Četvrta brigada zauzela neprijateljsko uporište u s. Zamlači (blizu Dvora) koje su branili dijelovi 1. bataljona domobranskog 7. lovačkog 1.uka. Ubijeno je 25, ranjeno 10 i zarobljeno 5 domobrana, a brigada je imala 2 mrtva i 8 ranjenih boraca.

23. novembar

Prva brigada napala iz zasjede kod s. Pištalina (Cazin) neprijateljsku kolonu i nanijela joj gubitke od 38 mrtvih i 23 ranjena

24. novembar

Po naređenju štaba 7. divizije rasformiran 1. banijski NOP odred, čijim su ljudstvom popunjene 1. i 2. brigada divizije. 2. banijski odred preimensvan je u Banijski NOP odred.

25. novembar

U rejonu sela Javornja i Jurakovca jedinice 3. i 4. brigade odbile napad dijelova 1. kozačke konjičke divizije i domobransko 7. lovačke brigade iz s. Divuše i Dvora na Uni i prisilile ih na povlačenje u polazne garnizone.

30. novembar

Četvrta brigada zauzela neprijateljsko uporište u s. Zamlači, ubila 20, ranila 30 i zarobila 16 neprijateljskih vojnika i oficira. Brigada je imala 1 mrtvog i 13 ranjenih boraca. Zaplijenjena su 2 minobacača sa 60 mina, 3 puškomitraljeza, 15 pušaka i 4.000 metaka.

4/5. decembar

Druga brigada napala ustaško-domobransko uporište u s. Mošćenici (kod Siska) i ujutro se morala povući, iako je veći dio sela bio zauzet, zbog snažnog pritiska ustaško-domobranskih pojačanja iz Siska i Petrinje.

6. decembar

Po naređenju štaba 4. korpusa rasformirana 2 brigada, a njenim ljudstvom popunjene ostale brigade divizije. 4. brigada preimenovana u 2. brigadu 7. divizije.

9. decembar

Jedinice 7. divizije odbile u rejonu sela Moštanice, Stražbenice, Letovanca i Trnjana (kod Petrinje) napad dijelova 1. kozačke divizije i ustaških snaga iz sela Komareva i Blinjskog Kuta.

18. decembar

Jedinice 1. i 3. brigade 7. divizije, 1. brigade 8. divizije i Unske operativne grupe zauzele Drežnik-Grad i s. Sadilovac, koje su branile jedinice 1. ustaškog bataljona. Zaplijenjen je 1 pt-top sa 100 granata, l minobacač sa 180 mina, 3 puškomitraljeza, 32 puške i 10.000 metaka.

22. decembar

Jedinice 1. i 3. brigade 7. divizije i 2. brigade Unske operativne grupe napale Cazin i s. Gnjilovac u kojima su se branili dijelovi 373. legionarske divizije i ustaše. Poslije obostranih napada i protivnapada i velikih gubitaka, jedinice NOVJ su se povukle zaplijenivši 1 minobacač sa 40 mina, 4 puškomitraljeza, 2 tromblona sa 100 mina, 30 pušaka, 200 bombi i 30.000 metaka.

31. decembar

Jedinice 1. i 3. brigade zauzele sela Vrstu i Turiju (kod Bihaća), u kojima su se branili dijelovi 373. legionarske divizije. Zaplijenjen je minobacač sa 62 mine, 3 puškomitraljeza, 3 automata, 35 pušaka i 32.000 metaka.

1945. GODINA

2. januar

Jedinice 8. udarne divizije i Unske operativne grupe, u sadejstvu sa 3. brigadom 7. divizije, poslije trodnevnih borbi sa dijelovima 373. legionarske divizije i 8. ustaške brigade, zauzele s. Vaganac i Celopek (kod Drežnik-Grada). Neprijatelj je imao preko 250 mrtvih i više ranjenih, a jedinice NOVJ 35 mrtvih i 200 ranjenih. Zaplijenjene je: 2 topa sa 100 granata, 9 minobacača sa 326 mina, 3 mitraljeza, 29 puškomitraljeza, 6 automata, 295 pušaka, 6 pištolja, 107.000 metaka, 798 ručnik i 200 tromblonskih bombi, 3 radio-stanice i dosta drage opreme.

10. januar

Dijelovi 2. brigade su kod s. Velešnja odbili napad usteša i prisilili ih da se povuku u Kostajnicu, ubivši 6 i ranivši veći broj neprijateljskih vojnika.

11. januar

Dijelovi 2. brigade su napali iz zasjede, između Novog Sela i Komareva, dijelove 1. kozačke divizije i spriječili ih da opljačkaju ova sela.

Ustaše iz Sunje opljačkale i popalile s. Malo Krčevo i zvjerski pobile 31 lice (od kojih su 11 djece bacile u zapaljene kuće)

19. januar

Jedinice 1. i 3. brigade napale su iz zasjede, na cesti Kostajnica — Dvor, njemačke i ustaške kolone iz Kostajnice, Dvora i Divaše. U že-

stokoj borbi i naizmjeničnim napadima i protunapadima, neprijatelju su nanijeti gubici od 80 mrtvih i ranjenih, dok su brigade imale 5 mrtvih i 11 ranjenih.

22/23. j a n u a r

Dijelovi 1. i 3. brigade razbili su dijelove domobranske 7. lovačke divizije i zauzeli s. Zamlaču. Neprijatelj je imao 2 mrtva, 4 ranjena i 19 zarobljenih, a brigade 6 ranjenih.

Istovremeno je 2. brigada izvršila neuspjeli napad na njemačko uporište u s. Graboštanima (kod Kostajnice), gdje je neprijatelj imao 4 mrtva i 5 ranjenih.

29/30. j a n u a r

Jedinice 1. brigade napale neprijateljsko uporište u s. Pračnu, koje su branili dijelovi 1. kozačke konjičke divizije. Poslije dvočasovne borbe napad je odbijen.

I. f e b r u a r

Kod sela Budičine i Gornje Bačuge dijelovi Eanijskog NOP odreda odbili noćni napad ustaša i prinudili ih na povlačenje prema Petrinji.

3. f e b r u a r

U rejonu sela Trnjana i Starog Sela 2. brigada je poslije sedmočasovne borbe odbila napad njemačkih i ustaških dijelova, prisilivši ih na povlačenje u Sunju i Komarevo. Neprijatelj je imao *'IO* mrtvih i 30 ranjenih, a brigada 4 mrtva i 12 ranjenih.

8. f e b r u a r

Poslije petočasovne borbe 3. brigada je uništilt. u s. Mošćenici (kod Petrinje) ustašku posadu, čiji se manji dio predao i zaplijenila 73 puške, 6 puškomitraljeza, 1 minobacač i 6.000 metaka.

10. f e b r u a r

Naredbom GŠH 3. brigada 7. divizije dobila naziv udarna.

II. februar

Jedinice 1. i 2. brigade su poslije osmočasovne borbe odbile, kod sela Pračna, Crnca, Capraške Poljane, Mošćenice i Češkog Sela, napad njemačkih, ustaških i domobranskih snaga iz Siska i Capraga i nanijele im gubitke od 125 mrtvih i ranjenih. Jedinice 7. divizije imale su 1 mrtvog i 16 ranjenih.

12/13. f e b r u a r

Ustaške snage napale 1. i dijelove 2. brigade kod s. Pračna. Poslije tročasovne borbe partizanske jedinice su se povukle zbog dolaska neprijateljskih pojačanja iz Siska i Capraga.

13. februar

Kod sela Brdana i Vukoševca (blizu Sunje) jedinice Banijskog NOP odreda odbile su napad ustaša i nanijele im gubitke od 9 mrtvih i 8 ranjenih, dok su same imale 2 mrtva i 4 ranjena.

21/22. februar

Jedinice 2. brigade zauzele su, poslije kratke borbe, ustaško-domobransko uporište u s. Gušću (kod Sunje), ubile 3, ranile jednog i zarobile 51 ustašu i domobrana. Zaplijenjeno je 20 pušaKa i 3.000 metaka.

22. februar

Treća brigada minirala je kod s. Gornjeg Hrastovca prugu Sunja — Kostajnica i napala neprijateljski transportni voz. Ubijeno je 97 i zarobljeno 13 domobrana i njemačkih vojnika, zaplijenjen 1 mitraljez, 3 puškomitraljeza i 27 pušaka, uništene 2 lokomotive i 35 vagona, a 7 vagona je oštećeno.

2. mart

Kod s. Gore dijelovi Banijskog NOP odreda odbili napad ustaša, nanijevši im gubitke od 5 mrtvih i 9 ranjenih.

6. mart

U rejonu sela Hasan-Breg — Zunci — Žeravica (kod Pisarovine) 3. brigada je odbila napad njemačkih jedinica iz sela Kupčme i Brezovice, nanijevši im gubitke od 20 mrtvih i nekoliko ranjenih. Brigada je imala 8 mrtvih i 5 ranjenih.

14. mart

Kod sela Vukoševca i Paukova 1. brigada je odbila napad ustaša i prinudila ih na povlačenja prema Sunji, nanijevši im gubitke od 7 mrtvih i 11 ranjenih.

20. mart

Jedinice 4. armije su počele operacije za oslobođenje Like i Bihaća

21. mart

Jedinice 8. divizije su, u sadejstvu sa 2. brigadom 7. divizije, otpočele osmodnevni napad na dijelove 373. legionarske i domobranske 16. hrvatske divizije.

22.mart

Treća brigada je, poslije šestočasovne borbe proti\ dijelova 373. legionarske divizije, zauzela sela Zlopoljac, Musli-Selo i Vrkašić (kod Bihaća), ubila 30 i zarobila 9 neprijatelja, a izgubila 8 mrtvih i 23 ra-

njena borca. Zaplijenjen 1 pt-top, 2 minobacača, 3 puškomitraljeza i 15 pušaka.

Na putu Bihać — Ostrožac 1. brigada je napala iz zasjede dijelove 373. legionarske divizije i natjerala ih da se vrate u Bihać. Uništena su 3 kamiona, 1 blindirani i 6 putničkih automobila, ubijene 35 i ranjeno 46 neprijateljskih vojnika.

22/23. m a r t

Jedinice 2. brigade su zauzele s. Pokoj, koje su branili dijelovi 373. legionarske divizije i domobrani. Zaplijenjena 2 mitraljeza, 7 puškomitraljeza, 1 top, 60 motornih vozila i 60 konja, a zarobljeno 50 neprijateljskih vojnika.

24. m a r t

U rejonu sela: Klinac — Gornja Bačuga — Gora — Strašnik Zumberačka brigada 34. udarne divizije je, poslije dvodnevne borbe, odbila napad njemačkih i ustaških dijelova i prinudila ih na povlačenje u Petrinju. Neprijatelj je imao 16 mrtvih i više od 25 ranjenih, a brigada 3 mrtva, 4 ranjena i 4 zarobljena.

25. m a r t

U rejonu Petrinje i Gline ustaške snage (četiri ustaška bataljona i jedan bataljon domobranske Brze brigade) izvršilo su napad na jedinice 34. udarne divizije. U borbama do 2. aprila neprijatelj je odbačen u Petrinju uz gubitke od oko 330 izbačenih iz stroja dok su jedinice divizije imale 26 mrtvih i 93 ranjena.

25. m a r t

Treća brigada, poslije trinaestočasovne borbe protiv ustaško-domobranskih i njemačkih snaga, zauzela s. Kralje (kod Bihaća). Ubijeno je oko 104 i zarobljen 51 neprijateljski vojnik, a brigada je imala 8 mrtvil i 29 ranjenih. Zaplijenjen 1 minobacač, 2 puškomitialjeza i 15 pušaka.

26. m a r t

Jedinice 1. i 2. brigade i Krajiški NOP odred, poslije dvodnevnih borbi, odbili su napad njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz Ostrošca kod s. Brekavice i tako su onemogućili ojačanje neprijateljskog garnizona u Bihaću.

27. m a r t

Druga i 3. brigada su otpočele dvodnevni napad na njemačku posadu u s. Brekavici. Poslije žestokih borbi i obostrano velikih gubitaka, partizanske su se jedinice povukle.

28. mart

Jedinice 4. armije odbacile dijelove 373. legionarske divizije i ustaško-đomobranske 10. divizije i oslobodile Bihaó.

4. april

Jedinice 7. udarne divizije odbile ustaške snage i zauzele sela: Dabar, Letinac, Tominčevu Dragu, Lipicu i Stajnicu (kod Brinja).

5. april

Poslije žestokih borbi protiv njemačkih i ustaško-demobranskih snaga 2. i 3. brigada zauzele sela: Rajkoviće, Pernare, Sebalje. Biškupiće, Razvalu, Jezerane i Križpolje (kod Brmja) i zarobile 77 neprijateljskih vojnika, a zaplijenile 6 mitraljeza, 3 puškomitraljeza, 2 pt-topa, 35 pušaka i 5 kamiona.

6. april

Jedinice 7. i 19. udarne divizije su odbacile ka Senju dijelove •astaško-domobranske 13. pješadijske divizije i 847. puka 392. legionarske divizije i oslobodile Otočac i Brinje. U borbama od 4. do 6. aprila jedinice 7. divizije su ubile i zarobile 275 neprijateljskih vojnika, zaplijenile 2 topa, 10 teških mitraljeza, 4 puškomitraljeza, 4 tankete, 7 kamiona i dr.

8. april

Sedma divizija otpočela petodnevne borbe protiv 104. njemačke divizije između Bihaća, Ostrošca i Slunja.

10. april

Dijelovi 3. brigade napali ustaše i Nijemce kod Trojvrha i prinudile ih na povlačenje ka Josipdolu.

13/14. april

Dijelovi 4. udarnog korpusa, poslije žestokih borbi, zauzeli Slunj, protjeravši dijelove njemačke 104. divizije i ustaško-đomobi cnske snage. Samo u borbama kod s. Rakovice, 12. aprila, 7 divizija je ubila i zarooila preko 300 Nijemaca.

16. april

Jedinice Banijskog NOP odreda, poslije kratke, žestoke borbe, zauzele s. Pračno (kod Siska), zarobile 4 oficira, 4 podoficira i 53 domobrana i zaplijenile 57 pušaka i 5.500 metaka
1

17. april

Jedinice 1. brigade napale njemačke snage u rejonu Kule Bisovače i prinudile ih na povlačenje prema s. Brekavici.

23. april

Prva brigada 7. divizije i Krajiški NOP odred su oslobodili sela Ostrožac i Gnjilovac. Mjesta su branile ustaške, domobranske i njemačke snage.

24. april

• Otpočeo šestodnevni napad jedinica 7. i 34. udarre divizije na njemačke, ustaške i domobranske snage na području sela' Toplice — L,ešće — Bosiljevo — Vukova Gorica — Mrzljak i do 29. aprila su ih prinudili na povlačenje prema Karlovcu.

29. april

Štab 4. korpusa sa 7. divizijom i Artiljerijskom brigadom stavljen pod komandu 4. armije (po naređenju Generalštaba JA).

1. maj

Poslije četvorodnevnih borbi 20. krajiška brigada 39. divizije oslobodila Dvor na Uni.

3. maj

Dvadeseta srpska brigada 45. divizije prešla r. Unu i oslobodila Đubicu, odbacivši neprijatelja u pravcu Sunje.

5. maj

Jedinice 45. divizije oslobodile Sunju i nastavile gonjenje ustaško-domobranskih i njemačkih snaga ka Sisku.

Jedinice 28. divizije i Banijskog odreda oslobodile Petrinju i nastavile gonjenje ustaško-domobranskih i njemačkih snaga ka Sisku.

5/6. maj

Jedinice 45. divizije oslobodile Sisak nakon dvanaestočasovne borbe i nastavile gonjenje neprijatelja ka Zagrebu.

7. maj

Završene konačne borbe za likvidaciju 97. njemačkog korpusa na području Ilirske Bistrice. Snagama Riječke operativne grupe 4. armije (u kojoj se nalazila i 7. udarna divizija) predalo se 16.000 njemačkih vojnika i oficira i nekoliko generala sa cjelokupnim naoružanjem i opre-
'.eljska vojnika i oficira, a zaplijenila 55 mitraljeza, 5 teških minobacača, mom. U ovim borbama 7. divizija je ubila 311 i zarobila 834 neprija-5 topova, 601 pušku i mnogo druge opreme.

15. maj

Naređenjem Glavnog štaba JA za Hrvatsku rasformiran 4. korpus JA, a 7. divjzija ušla u sastav 4. armije JA.

Literatura: Zbornik dokumenata NOR tom V, knjiga 1—26, izdanje *Vojnoistorijskog instituta JNA,* Beograd; *Oslobodilački rat naroda Jugoslavije,* knjiga 1 i 2, izdanje *Vojnoistorijskog instituta JNA,* Beograd; *Hronologija oslobodilačke borbe naroda Jugoslavije,* izdanjp *Vojnoistorijskog instituta JNA, Beograd; Arhiv i Bibliografija Vojnoistorijskog instituta JNA,* Beograd; *Arhiv CK SKJ i CK SKH; Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije,* knjiga 2, izdanje *Vojnoistorijskog instituta JNA,* Beograd.

S A D R Ž A J

MEDU PRVENCIMA NARODNOOSLOBODILAČKE VOJSKE

Strana

Đuro Kladarin: . . . — — — — — — — — — — — — — — — **9**

Milan Nožinić: **BANIJA JE SVE OD SEBE DALA** — — — — — — — — **27**

Marijan Cvetković: **SJECANJE NA FORMIRANJE SISAČKOG I BANIJSKOG PARTIZANSKOG ODREDA** — — — — — — — — **35**

Branko *Borojević:* **ČETRDESET DRUGA NA BANIJI** — — — — — — — — **44**

GS NOPOH: **IZVJEŠTAJ VRHOVNOM ŠTABU O AKCIJAMA DIVERZANTSKE GRUPE** _ **53**

Stab PO Banije: **IZVJEŠTAJ O AKCIJAMA ODREDA U LIPNJU I SRPNJU** _ **54**

Mate Jerković: **BANIJSKI PROLETERI NA POPRIŠTIMA SLAVONIJE I KALNIKA** — — — — — — — — — — — — — — — — — — **59**

Ivan Sibl: **KAKO JE GIGAC SPASAO CAST CETE** — — — — — — — — — — — — — — — — — —

Strana

GS NOPOH: OBAVIJEST ŠTABU 1. OZ O NAZIVIMA BRIGADA 96

Ivan Sibl: LEBRENICA 97

Operativni štab POB: IZVJEŠTAJ ŠTABU POB O DEJSTVIMA U MOSLAVINI I SLAVONIJI 102

Stab 7. brigade: IZVJEŠTAJ ŠTABU 1. OZ O BORAVKU U MOSLAVINI I SLAVONIJI 106

Milan Đurić; NAPAD NA BLINJSKI KUT 109

Ka ja Lalović: IZ KAJINOG DNEVNIKA 114

Stanko Bjelajac: OSMA BRIGADA U OSLOBOĐENJU BIHAĆA 1942. 117

NOPO *Banije:* IZVJEŠTAJ ŠTABU 1. OZ O AKCIJI NA MAJSKI TRTNIK 127

Branko Borojević: SEKULA 129

Ljubomir Kljaić: PRVE BORBE NAJMLAĐE BRIGADE 132

Ignjatije Joka: TAKTIKA KOMANDIRA ALEKSE 138

Milan Trninić: PARTIZANSKI ODRED BANIJE KRAJEM 1942. 141

Radio Vijesti: BANIJA DAJE POMOĆ POSTRADALIM KRAJEVIMA i4g

Radio Vijesti; JOŠ JEDAN NAPAD NA MAJUR 147

Vladimir Bakarić: PARTIZANKA SUDI 148

VK NOV i POJ: NAREDBA O FORMIRANJU DIVIZIJA 1. HRVATSKOG KORPUSA 149

PARTIJSKA I SKOJEVSKA ORGANIZACIJA U BANIJSKIM JEDINICAMA KRAJEM 1942. 150

Milan Pavlović: NA TLU ROĐENE BANIJE 151

U NAJTEŽIM DANIMA

Pavle Jakšić: SEDMA DIVIZIJA U IV I V NEPRIJATELJSKOJ OFANZIVI 173

Branko Borojević: BANIJSKI ZBJEG U IV OFANZIVI 199

Milan Knežević: OSVETA I SAMO OSVETA 209

Branko Đurić: SA MINERIMA SEDME DIVIZIJE 211

Uroš Krunić: SEDMA BRIGADA U BORBAMA POSLIJE POVLAČENJA SA BANIJE 217

Stab 7. brigade. PROGLAS POVODOM IV NEPRIJATELJSKE OFANZIVE 230

Kaja Lalović: IZ KAJINOG DNEVNIKA 231

Strana

Slavko Janeković: **DJEVOJKA BOMBAS** — 232

Pero Vujaklija: **TOPOVI IZ BIJELNIKA** — 234

Zora Zebić: **NA RIPACKOM KLANCU** — 236

Dušan Jandrić: **POVLAČENJE ODREDA SA BANIJE** — 239

Đorđe Đurić: **RASTANAK S BANIJOM** — 251

Milan Đurić: **PREKO ZAVEJANOG GRMECA** — 253

Kaja Lalović: **IZ KAJINOG DNEVNIKA** — 253

Janko Zebić: **NA LISINI** — 260

dr Slavko Borojević: **OD GLAMOČA DO PRENJA** — 266

Janko Zebić: **BORBE 3. BATALJONA NA KAMENJARU** — 272

dr Ivo Brodarac: **TITO U BRIGADI** — 274

dr Ivo Brodarac: **IZ BITKE ZA RANJENIKE** — 277

Politodjel 7. brigade: **PARTIJSKO-POLITICKI IZVJEŠTAJ CK-u KPJ** — 281

Stanko Bjelajac: **OSMA BANIJSKA BRIGADA NA NERETVI** — 283

Dušan Kostić: **KOLONA U NOCI** — 298

Đuro Kladarin: **»JA, VALAJ, NE IDEM!«** — 299

Rade Grmuša: **U PRVOM BATALJONU** — 300

Politodjel 16. brigade: **IZVJEŠTAJ 26. III 1943. CK-u KPJ** — 302

Adam Petrović Gigac: **IZMIJEŠALI SMO SE** — 304

Ljuban Đurić: **BORAC MARA KUKIC** — 306

Vera Cvetković: **TO JE BILO U PROLJEĆE** — 308

dr Ivan Ribar: **S BANIJCIMA U PETOJ OFANZIVI** — 310

Adam Dupalo: **PONOVO U BORBENOM STROJU DIVIZIJE** — 316

Stab 7. divizije: **IZVJEŠTAJ VRHOVNOM KOMANDANTU O AKCIJAMA OD 16. DO 29. MAJA 1943.** — 327

Vladimir Bakarić: **NIJE SE CULO »NE MOGU VISE«** — 328

dr Zdravko Kolar: **SJECANJE NA KOMANDANTA NINU** — 340

dr Slavko Borojević: OD **PODPEĆA DO RATAJA** — 345

Kaja Lalović: IZ **KAJINOG DNEVNIKA** — 352

Stanko Bjelajac: **U PETOJ OFANZIVI** — 356

Rade Grmuša: **»ČUVAJTE SVOJE DRUGOVE«** — 367

Mirko Burić: **PJESNIK NAS JE OBODRIO** — 369

Strana

Zivko Juzbašić: **NEZABORAVNI DANI** 371

dr Zdravko Kolar: **TRI SUSRETA** 374

Ante Banina: **ŠESNAESTA BRIGADA NA SUTJESCI** 377

Duro Mrkšić; **PRVI BATALJON 16. BRIGADE U V OFANZIVI** 386

Mira Kordić: **PRIČA O NADI** 393

Stanko Kreća: **U ZAŠTITNICI DIVIZIJE** 395

Miso *Cučković:* **SJECANJA NA SUTJESKU** 403

Ljubomir KLjaić: **BIO SAM RANJENIK — LUTALICA** 406

Milan Knežević: **NA POLOŽAJU KOD RATAJA** 412

Miso Cuckopió: **PROSUTA HRANA** 416

Ljubomir Kljaić: **»SLIJEDEĆI, NAPRIJED!«** 418

Đuro Kladarin: **KMUR VIDI SVE** 422

dr Oskar Ginsberger; **UZ TIFUSARE** 424

Simo Stojić: **OD DRAPNICA DO MILAN-PLANINE** 428

Adam Dupalo: **STIGLA SU NAM PISMA SA BANIJE** 429

OK *USAOJ-a za Baniju:* **PISMO OD JULA 1943. SEDMOJ DIVIZIJI** 433

Milan Knežević: **SMOTRA** 434

Stab 7. divizije: **PISMO POLITKOMESARIMA 7. I 8. BRIGADE** 436

Dobrivoje Vidić: **SEDMA BANIJSKA DIVIZIJA ZlVI, BORI SE I POBJEĐUJE** 439

Slavko *Janeković:* **PRELAZIMO BOSNU** 441

dr Zdravko Kolar: **POVRATAK NA BANIJU** 443

Anđelka Jarić: **BANIJA DOČEKUJE SVOJU DIVIZIJU** 450

Politkomesar GŠH: **ČESTITKA BORCIMA I RUKOVODIOCIMA 7. DIVIZIJE** 452

S *NOVOM SNAGOM*

Dušan Jandrić: **KREĆEMO NA BANIJU** 455

Dragan Studen: **NA BANIJI STALNO PARTIZANI** 470

Milan Trninić: **NAPAD NA SUNJU MARTA 1943.** 473

Novak Pribičević: **ZASJEDA KOD GREĐANA** 477

Dragan Rula: **SJECANJA NA TROKUT** 479

Ignjatije Jaić: **ZAJEDNO SMO SE BORILI** 483

Strana

dr Petar Kleut: BORBE UNSKE OPERATIVNE GRUPE — — 435

Bozo Vučinić: BORBA ZA KLADUSU — — — — — — — 504

Stab UOG: NAREDBA BR. 6 — 29. VI 1943. — — — — — — 514

Stab UOG: IZVJEŠTAJ POLITKOMESARU ŠTABA 1. KORPUSA 515

Đuro Bakrač: ČETVRTA BRIGADA BANIJE — — — — — — 518

Stevo Vujić: UNIŠTENJE POSADE U SELU GORI — — — — — 523

Adam Petrović Gigac: BUKTINJA NA PRUZI — — — — — — 526

NDH: PROGLAS STANOVNIŠTVU HRVATSKE — — — — — 528

Gojko Tintor: SEDMOJ DIVIZIJI U SUSRET — — — — — — 529

Dragan Studen: NAPAD NA USTAŠKO UPORIŠTE ZRINJ — — 534

Pero Lalović: IZ RATNOG DNEVNIKA — — — — — — — 538

Dimitrije Vojvodić Zeko: IZMEĐU MREŽNICE I DOBRE — — 539

Ljubica Steković: NAPAD NA GENERALSKI STOL — — — 544

Milan Đurić Beko: SRUŠEN JE GLOBORNlCKI DIV — — — 546

Jože Badovinac: BRESTIK GORI — — — — — — — — — 548

Vladimir Bakarić: HRVATSKI BATALJON JE SVEČANO UŠAO U SASTAV IV BRIGADE — — — — — — — — 549

Ljuban Đurić: BANIJA POMAŽE SUSJEDIMA — — — — — — 550

Stab 7. divizije: ZAPOVIJEST ZA NAPAD NA CAZIN — — — 553

Adam Dupalo: TOPOVI SA CAZINA — — — — — — — — 557

Stab 7. divizije: IZVJEŠTAJ 4. KORPUSU O NAPADU NA CAZIN I STRUGU — — — — — — — — — — — — — — 561

Komitet SKOJ-a 4. brigade: IZVJEŠTAJ PK-u SKOJ-a ZA HRVATSKU — — — — — — — — — — — — — — 564

Mišo Dragišić: SILAN JE BIO NAŠ JURIŠ — — — — — — — 566

Uroš Slijepčević: NA BOJNOM POLJU — — — — — — — — 567

Slavko Borojević: ŠTAMPA U DRUGOJ BRIGADI — — — — — 568

dr Zora Goldschmidt-Steiner: POKRETNA OPERACIONA DVORANA — — — — — — — — — — — — — —

Strana

Stab 7. divizije: NAREDBA BROJ 5 — — — — — — — — — 604

B. B.: IZBORI U DIVIZIJI — — — — — — — — — — 606

Ferid Dedić Feda: SEDMA BANIJSKA U CAZINSKOJ KRAJINI 608

Boško Andrlić: U BOLNICI KOD RANJENIH DRUGOVA — — 614

Adam Petrović Gigac: BORBA OKO »ŠARENOG MOSTA« — — 615

Stab 7. divizije: NAREDBA POVODOM TAKMIČENJA — — — 618

Boško Andrlić: PRIMILI SMO ZASTAVU — — — — — — — 619

Stab 7. *divizije:* INFORMACIJA POLITKOMESARU 4. KORPUSA 621

Uroš Krunić: O DIVIZIJSKOJ ŠTAMPI — — — — — 622

Sukrija Bijedić: RATNE SLIKE IZ CAZINSKE KRAJINE — — 624

Branko Brković: DIVIZIJSKO SAVJETOVANJE SKOJ-a — — 626

Kaja Lalović: IZ KAJINOG DNEVNIKA — — — — — — — 629

Pero Maljković: IZ BORBI ČETVRTE BRIGADE — — — — 632

Dušan Kostić: TUŽALJKA NAD DJETETOM — — — — — 642

dr Albin Blašić: OPERACIJA U GLINSKOJ BOLNICI — — — 643

Miso Kon: MISLE PARTIZANI — — — — — 645

ODLIKOVANJE BRIGADE U NAŠEM KORPUSU — — — — 646

Ljuban Đurić: SANITET NA SLOBODNOJ BANIJI I U 7. DIVIZIJI 647

Jovo Cakalo: SA BRIGADAMA SJEVERNO OD SAVE — — — 660

Stab 7. divizije: POLITIČKI IZVJEŠTAJ KOMESARU 4. KORPUSA — — — — — — — — — — — 667

Milan Pavlović: PANCER — — — — — — — — — — — 668

Božo Radmanović: NA PRUZI — — — — — — — — — — 670

Milan Vujčić: TRECl BATALJON 4. BRIGADE KOD ŠIMLJANICE 672

TROMJESEČNO TAKMIČENJE — — — — — — — — — 675

Milivoj Cvetnić: POZDRAV BORCIMA 3. i 4. BRIGADE — — — 678

Branko Brković: B R K O — — — — — — — — — — 679

Damjan Stapar: IZ BORBI 4. BATALJONA 1. BRIGADE — — 683

Ljuban Đurić: PARTIZANSKE RADIONICE NA BANIJI — — 687

D. S.: IZVUKLA DRUGA — — — — — — — — — — 693

Milan Cučković: SJECANJA NA AKCIJE MINERA — — — — 694

Mladen Oljača. USTAŠKI TENK MEĐU PARTIZANIMA — — 700

S. *D.:* TURIJA — — — — — — — — — — 702

Strana

Janko Bobetko: NAS POLITIČKI KOMESAR SIMO NOZINIC — 703

Štabovi 8. i 7. divizije: ČESTITKE POVODOM DVOGODIŠNJICE DIVIZIJA 700

Đuro Pjevač: NIJEMCI SU NASJELI — 707

Božo Radmanović: U ZASJEDI KOD SUPLJEG KAMENA 710

Branko Brković: ZAGRLJAJ NA CESTI— 713

B. Levi: HEJ, USTAŠE! OVO JE 1944' 715

Bogdan Cučković: KOTA 410 717

Jerko Boras: V A G A N A C 719

J. Fran: PRIMAMO ZASTAVU 721

Petro Strineka: ŠKOLSTVO I PROSVJETA NA BANIJI U NOR-u 722

Dragan Studen: PARTIZANSKI AERODROMI 728

Đuro Pjevač: NIJEMCI SE NISU PROBILI 732

Milan Knežević: SEDMA UDARNA DIVIZIJA U POBJEDONOSNOJ OFANZIVI 4. ARMIJE — 738

PRILOZI

BANIJSKE JEDINICE — 753

NARODNI HEROJI 756

HRONOLOGIJ A ——— 760

SEDMA BANIJSKA DIVIZIJA

>

Tehnički urednik

Andrò Strugar

*

Naslovna strana

Miroslav Vajić

*

Jezički redaktori

Stana Stanić, Stevan Kojić,
Blagoje Svorcan

*

Korektori

Gordana Rosi, Vera Obradović,
Biljana Đorđević

Štampanje završeno septembra 1967.

Tiraž: 8.000

Cena 35 N.D.

Stampa: **Vojnoštamparsko preduzeće, Beograd — Mije Kovačevića** 5.

LEGENDA
1942 god.
1943 god.
1944 god.
1945 god.
GENERALSKI STOL 28-29. 9. 1943.
22. 1. BALINAC 1943.
KLASNIĆ 22. 11. 1942
MAJUR 28/29. 12. 1942.
26-28. 11. 1942.
9-11. 4. 1944.
2. 9. 1943. (Povratak na Baniju)
RIPAČKI KL. 1-2. 2. 1943.
PRIJEBOJ 18. 7. 1944.
BEGOVHAN 1. 8. 1943.
RADUŠA-PIDRIŠ 20. 2-3. 3. 1943.
11-13. 3. 1943.
RATAJ 13. 6. 1943.
9. 6. 1943.
13-16. 10. 1944.
13-14. 9. 1944.
BLEBINE 12. 10. 1944.
KOSTAJ 5. 10. 1944.
VOLODER 31. 8. 1944.
ZAGREB
JUBLJANA
SARAJEVO
BEOGRAD
SUBOTICA
NOVI SAD
BANJALUKA
TRST
RIJEKA
KARLOVAC
MARIBOR
VARAŽDIN
SPLIT
O. HVAR
O. VIS
O. BRAČ
O. RAB
O. LOŠINJ
O. OLIB
DUGI OTOK
KVARNERSKI ZALIV
DRAVA
DUNAV
SAVA
TISA
BLATNO JEZ.